

KOLO.

ČLANCI

**ZA LITERATURU, UMĚTNOST
I NARODNI ŽIVOT.**

1 / 1842.

2 / 1842.

3 / 1843.

4 / 1847.

5 / 1848.

6 / 1849.

7 / 1850.

8 / 1851.

9 / 1853.

BABUKIĆ, Vjekoslav

Prijateljski dopisi o pravopisu ćirilskim i latinskimi pismeni medju Vukom Stefanov. Karadžićem i Vjekoslavom Babukićem, knj. IV/1847., str. 69–85.

* Članak sadrži autorovu prepisku s Karadžićem popraćenu Babukićevim komentarima i bilješkama te Vrazovim Dodatkom uredništva (str. 80–85).

BOGOVIĆ, Mirko

Pjesme (1845.), knj. VIII/1851., str. 73–77.

* Sadržaj: Zorka i Jovan; Jesenska ljubavi; Slava ljubavi; Mladosti uspomena.

Predgovor, knj. IX/1853., str. I–II.

* Urednički i nakladnički predgovor o sadržajnoj i poslovnoj orijentaciji Kola.

[**Svakom izobraženjem čovjeku...**], knj. IX/1853., str. [3–7].

* *Nenaslovljeni predgovor uz Suze i tužbe Radmilove Ivana Šiškova Gundulića.*

Izjasnjenja, knj. IX/1853., str. 35.

* Tumač riječi i izraza uz Suze i tužbe Radmilove Ivana Šiškova Gundulića.

Kratki pregled naše književnosti. Od g. 1835. do najnovije doba, knj. IX/1853., str. 36–53.

Zadaća naših književnikah u sadanje vrijeme, knj. IX/1853., str. 81–89.

Još nekoliko reči našim književnikom, knj. IX/1853., str. 125–129.

kraće uredničke napomene i bilješke uz tekst, *vidi* Rački, Franjo; Sladović, Emanuel; Vukotinić, Ljudevit (članak Prirodoslovje)

BRLIĆ, Andrija Torkvat

Listine hrvatske, knj. VIII/1851., str. 81–101.

* Članak sadrži prijepise i prijevode povijesnih isprava iz 17. stoljeća (str. 81–97) s Brlićevim komentarom (Bilješke k starim listinama, str. 97–101).

Životopis kralja Krešimira II. Velikoga. 1050–1074., knj. VIII/1851., str. 108–130.

Knjižnica narodnog Muzeja zagrebačkoga, knj. VIII/1851., str. 131–142.

Knjigopis, knj. VIII/1851., str. 145–159.

* *Katalog knjiga s kratkim anotacijama i kritičkim komentarima.* – Sadržaj: a) Domaći: Godine 1848. (izašlo je:); b) Inostrani.

prijevodi, *vidi* Lamartine, Alphonse Marie Louis.

priređivač narodnih pjesama, *vidi* Usmena književnost (članak Narodne pjesme. Skupljene od A. T. Brlića)

BRLIĆ, Ignjat Alojzije ml.

prijevodi, *vidi* Kollár, Ján

BRLIĆ, Jagoda

Čekanje, knj. I/1842., str. 88.

* *Pjesma.*

BYRON, George Gordon

Sužanj Šiljonski, pjesan Lord Byrona, preveo i *Uvod* napisao Stanko Vraz, knj. VIII/1851., str. 3–19.

* *Prijevod pjesničkog djela The Prisoner of Chillon.* – *Vrazov Uvod: str. 3-6; naslov djela na str. 6: Sužanj Šiljonski. Povjest Lord Byrona.*

DEMETER, Dimitrija

Grobničko polje. Iz dnevnika Dra. Demetra, knj. I/1842., str. 1–38.

* *Sadrži i: Izjasnjenja k Grobničkom polju (str. 19–38).*

Dobrorad Bratoljubić (pseudonim, *vidi* Popović, Miloš)

DUBROVSKI, Petar

Ruska i poljska literatura, [preveo Stanko Vraz], knj. II/1842., str. 91–98.

Literatura ruska za god. 1841., [preveo Stanko Vraz], knj. III/1843., str. 108–114.

O literaturi ruskoj i poljskoj, [preveo Stanko Vraz], knj. III/1843., str. 114–116.

ERBEN, Karel Jaromiř

Literatura česka od god. 1841., [preveo Stanko Vraz], knj. III/1843., str. 98–106.

FERIĆ Dubrovčanin, Juraj (Đuro)

Uzetje Očakova, knj. II/1842., str. 1–4.

* *Pjesma. – Bilješke uz stihove sastavio Antun Mažuranić.*

FILIPOVIĆ, Ivan

Bršljanke. Ljubezne pjesme od F–ća, knj. VIII/1851., str. 143–144.

GUNDULIĆ, Ivan Šiškov

Suze i tužbe Radmilove, knj. IX/1853., str. 1–35.

* *Sadrži i Nenaslovljeni predgovor (str. [3–7]) te Izjasnjenja (str. 35) Mirka Bogovića.*

HURBAN, Miloslav

Narodni i književni život Slovakah. (Dopis... –ku –zu), [preveo Stanko Vraz], knj. I/1842., str. 99–108.

* –ku –zu = *Stanku Vrazu.*

ILIĆ, Luka, Oriovčanin

Směrt graničara, knj. I/1842., str. 95–96.

* *Pjesma.*

Gradovom Gradiški i Brebiru, knj. II/1842, str. 16–17.

* *Pjesma.*

Něšto o narodnih zabavah u Slavonii. Od Rodoljuba..., knj. II/1842., str. 71–86.

IZDAVAOCI [Dragutin Rakovac, Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović]

P. n. gospodi štiocem Kola, knj. III/1843., tekst na poledini prvog omotnog lista.

* *Književni oglas.*

JARNEVIĆ, Dragojla

Cvět. (Za njegovu sliku.), knj. I/1842., str. 87.

* *Pjesma.*

Věštica, knj. III/1843., str. 25–28.

* *Pjesma.*

Jakob Rešetar iz Cerovca / J. R. iz Cerovca (pseudonim), *vidi*
Vraz, Stanko

JARNIK, Urban

Obraz slovenskoga narěčja u Koruškoj... (S uvodom i opazkami od St. Vr.), [preveo Stanko Vraz], knj. I/1842., str. 41–57.

* St. Vr. = Stanko Vraz. – Jarnikovu tekstu prethodi Vrazov Uvod (str. 41–42). – Tekst je opremljen bilješkama uz tekst.

JUKIĆ, Ivan Frano

Derviši Carigradski. (Narodna pripovjeka bosanska.), knj. IV/1847., str. 3–9.

* U potpisu: Fr. Jukić, Banjalučanin. – Članak je opremljen bilješkama uz tekst; u Vrazovoj uredničkoj bilješci (str. [3]) navodi se da je tekst preuzet iz autorova rukopisa Plandovanja zabavna.

Putovanje po Bosni godine 1843, knj. V/1847., str. 3–23.

* Članak je opremljen Vrazovim uredničkim bilješkama uz tekst.

Dram jezika. (Nar. bosanska pripovjeka), knj. VI/1847., str. 11–20.

* U potpisu: Fr. V. Jukić, Banjalučanin. – Podnožne bilješke uz tekst sadrže i tumač turskih riječi i izraza.

KAZNAČIĆ, Antun

Na pàrvi dan godišta, knj. III/1843., str. 23–24.

* Pjesma.

KOLLÁR, Ján

»Slávy Dcera« ili kći Slave. **Përvo pëvanje: Sala**, preveo Ignjat Alojzije Brlić ml., knj. IX/1853., str. 53–63.

* Prozni prijevod sonetâ s tumačenjem pojedinih stihova. – Prevoditelj potpisan inicijalima ml. I. A. B.

KREMPL, Antun

Štajerska za vrëme nëmačkih i magjarskih bojevah (god. 800–1122), preveo Stanko Vraz, knj. II/1842., str. 47–70.

* Članak je opremljen bilješkama uz tekst koje su pogrešno potpisane s »U.« (= urednik Stanko Vraz); uredničke su bilješke tek dvojje (na str. 47 i 50); sve ostale sastavio je autor A. Kreml (vidi ispravak u nastavku članka, knj. III/1843., str. 1).

Štajerska od g. 800–1122. Iz dogodovštine Štajera, preveo Stanko Vraz, knj. III/1843., str. 1–23.

* Članak je opremljen autorovim bilješkama uz tekst.

KUKULJEVIĆ, Saccinski, Ivan

Koraljke. Godine 1837., knj. I/1842., str. 72–75.

* Šest pjesama bez naslova iz Kukuljevićeva mladenačkog lirskog ciklusa.

LAMARTINE, Alphonse Marie Louis

Lamartine–ov put kroz Bugarsku i Srbiju. Iz djela »Put u Iztok« prevedeno, preveo i bilješke uz tekst sastavio Andrija Torkvat Brlić, knj. VIII/1851., str. 101–107.

LIBELT, Karol

Ljubav otačbine [I. dio], [preveo Stanko Vraz], knj. VI/1847., str. 38–69.

* *U potpisu: Dr. L. – Prijevod prvih pet poglavlja studije preuzete iz Orla tatranskog, književno-znanstvenog priloga Slovačkih narodnih novina Ljudevita Štura.*

Ljubav otačbine [II. dio], [preveo Stanko Vraz], knj. VII/1850., str. 31–51.;

* *U potpisu: Dr. K. Libelt. – Prijevod VI., VII. i VIII. poglavlja studije.*

Ljubav otačbine. (Konac), [preveo Stanko Vraz], knj. VIII/1851., str. 19–38.

* *U potpisu: Dr. K. Libelt. – Prijevod IX., X. i XI. poglavlja studije.*

MAJER, Matija

List iz Koruške. (Dopis St–ku Vr–zu.), knj. I/1842., str. 135–137.

* *U potpisu: M. Majer, Korutanac sa Zile. – Tekst je opremljen Vrazovim uredničkim bilješkama uz tekst.*

Vile, i što o njih znade narod slovenski u Koruškoj, knj. IV/1847., str. 9–18.

* *U potpisu: Matija Majer, Slovenac Ziljan. – Tekst je opremljen Vrazovim uredničkim bilješkama uz tekst.*

Putovanje po Goričkom, Mletačkom i Tàrštjanskom, knj. VI/1847., str. 20–37.

U potpisu: Matija Majer, Ziljanin. – Tekst je opremljen Vrazovim uredničkim bilješkama uz tekst.

MARTIĆ, [Grgo] Ljubomir

Plač Bosne. Od Ljubomira Martića Hercegovca, knj. II, str. 14–16.

* *Pjesma.*

Još nešto o vilah, knj. V/1847., str. 59–63.

* *Članak je objavljen u sklopu teksta Pabirci bajoslovni Stanka Vraza.*

MAŽURANIĆ, Antun

Zakon Vinodolski: od leta 1280. (Priobćen od prof. Ant. Mažuranića.), knj. III/1843., str. 50–97.

* *Sadržaj*: [Vinodol zvao se je...], *Nenaslovljeni uvod*: str. [50]-51. – I. Kako je u rukopisu [*tekst Zakona*]: str. [52]. – II. Kako se čita: str. [53]-83. – [Ovi eksemplari Vinodolskoga zakona...], *Nenaslovljeni pogovor*: str. 82–92. – [Slēdi nekoliko rećih...], *Nenaslovljeni rječnik s tumaćem imena i izraza*: str. 92–97. – **K Zakonu Vinodolskomu popravak** [*ispravke tiskarskih pogrešaka*]: na poleđini lista ispred prve stranice.

priredivaćke bilješke uz tekst, *vidi* Ferić Dubrovćanin, Juraj (Đuro)

MICKIEWICZ, Adam

Trebine. Nar. svetkovina[.] pjesan Adama Mickievića, preveo Stanko Vraz, knj. VII/1850., str. 3–30.

* *Trebine* = *zadušnice, karmine*. – *Prijevod drugoga dijela dramske poeme Dziady (Dušni dan)*. – *Sadrži i Uvod prevoditelja*: str. 3-8.

ml. I. A. B., *vidi* Brlić, Ignjat Alojzije ml.

NEMĆIĆ, Antun

Pjesme, knj. VIII/1851., str. 77–81.

* *Sadržaj*: Bogu; Pretvora; Zadnja pjesan Domovini.

PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar II.

Gospodinu Simi Milutinoviću Sarajliji, knj. VI/1847., str. 3–11.

* »Ovaj komad iz pohvaljene pēsni 'Luća mikrokozma' izvadismo...« → *urednićka Vrazova bilješka uz tekst na str. [3]*. – *Tumać rijeći i izraza u podnožnim bilješkama*.

POPOVIĆ, MILOŠ

Književni život Šerbaljah. (Dopis Dragutinu Rakovcu.), knj. I/1842., str. 113–123.

* *Potpisano pseudonimom Dobrorad Bratoljubić*.

prijevodi, *vidi* Puškin, Aleksandar; Šafarík, Pavel Josef

PREIS, Petar Ivanović

Starinski otvoreni list od god. 1457. (Original glagoljski.), knj. II/1842., str. 87–88.

* *Ćlanak je opremljen bilješkama uz tekst*.

Pitanja, suautor Izmail Ivanovič Sreznjevski, knj. I/1842., str. 151–152.

* *U potpisu: P. I. P. i I. I. S. [i. e. Petar Ivanovič Preis i Izmail Ivanovič Sreznjevski].*

PRERADOVIĆ, Petar

S Bogom!, knj. V/1847., str. 64–65.

* *Uz pjesmu je otisnuta Vrazova urednička bilješka.*

Pjesme, knj. VIII/1851., str. 69–72.

* *Sadržaj: Na Grobniku; U oči blagdana; Rusinom; Poljakom; Stanku Vrazu.*

PUŠKIN, Aleksandar

Pik-dama. Pripovest, [preveo iz ruskog Miloš Popović], knj. II/1842., str. 18–46.

RAČKI, Franjo

Pokus narodno-lučbenog nazivlja, knj. IX/1853., str. 105–115.

* *Članak je opremljen bilješkama uz tekst što ih je sastavio urednik Mirko Bogović.*

RAKOVAC, Dragutin

[**Nije li žalostno, bratjo...**], knj. I/1842., tekst na poledini glavne naslovne stranice

* *Nenaslovljeni urednički predgovor o programskoj orijentaciji Kola.*

Sloga, knj. I/1842., str. 39–40.

* *Pjesma.*

Govornici, knj. I/1842., str. 58–59.

* *Pjesma.*

P. n. gospodi štiocem Kola [književni oglas], knj. III, *vidi* Izdavaoci

Pësma o propasti kraljevstva bosanskoga, knj. III/1843., str. 28–30.

SLADOVIĆ, Emanuel

Kratak nauk o jugoslovenskom jeku. (U povodu Dra Miklošića.) Od Emanuela Sladovića, knj. IX/1853., str. 116–124.

* »Jek (sonus, der Laut) je izraženje ljudskog glasa t. j. ili samoglas ili suglas, koja se oba slovi bilježe« → str. 116. – Članak je opremljen bilješkama uz tekst što ih je sastavio urednik Mirko Bogović.

SREZNJEVSKI, Izmail Ivanovič

Česka literatura. (Iz dopisa –ku –zu), [preveo Stanko Vraz], knj. I/1842., str. 109–112.

* –ku –zu = *Stanku Vrazu*. – U potpisu: Izmail Ivanovič.

Pitanja, suautor Petar Ivanovič Preis, knj. I/1842., str. 151–152.

* U potpisu: P. I. P. i I. I. S. [i. e. *Petar Ivanovič Preis i Izmail Ivanovič Sreznjevski*].

SUSANIĆ, Gašpar

Ženitbeni običaji u hrvatskom primorju oko Bakra, knj. I/1842., str. 60–71.

* U potpisu: G. Susanić Bakranin. – Tekst je opremljen autorovim bilješkama uz tekst te uvodnom bilješkom izdavača.

ŠAFARIĆ, Pavel Josef

Nove knjige o Slavenih. (Presud od P. J. Šafarića), preveo Miloš Popović, knj. I/1842., str. 129–132.

ŠTUR, Ljudevit

Život narodah. Članak..., knj. IV/1847., str. 18–36.

* Članak je opremljen dvjema autorovim bilješkama uz tekst i jednom Vrazovom uredničkom opaskom.

TOMBOR, Janko

Pokus fizičnog zemljopisa, u slogu prosto-narodnom. Od Janka Tombora, knj. IX/1853., str. 95–105.

* O fizičkoj geografiji mora.

TRNSKI, Ivan

Mara plivačica, knj. II/1842., str. 9–13.

* *Pjesma*.

USMENA KNJIŽEVNOST

Nar. pjesme Hårvatah, [priređio] Stanko Vraz, knj. III/1843., str. 31–49.

* Članak sadrži *Nenaslovljeni uvodni tekst priređivača (str. 31-35) te narodne pjesme (str. 35-49)*:

I. Iz Primorja: 1. Nikada. (Iz Senja.); 2. Tri věnca. (Iz Senja.); 3. Utopljenica. (Iz Senja.); 4. Jurjev dan. (Iz Krka, varoši na otoku Velji.); 5. Vēnac. (Iz otoka Velje.); 6. Ljubav postojbine. (Iz Krka, na otoku Velji.).

II. Iz Istrie. 1. Ljuba Ivanova; 2. Katarina; 3. Lēpa sestra; 4. Vēra; 5. Knez Juraj; 6. Sirotinja; 7. Nevēsta.

III. Iz Austrie i Ugarske. 1. Tuge. (Iz dolnje Austrie.); 2. Dragota pogleda. (Iz zapadne Ugarske.); 3. Nevēra. (Iz Šopronske varmedije.); 4. Nevēra (Iz zapadne Ugarske.); 5. Odluka; 6. Uskok. (Iz zapadne Ugarske.).

Narodne pēsme bugarske (I), [priredio Stanko Vraz], knj. IV/1847., str. 37–56.

* *Članak započinje nenaslovljenim i nepotpisanim uvodom Stanka Vraza (str. 37–43) o glavnim osobinama »duha i slovnice današnje bugarštine« s napomenom da će »obširni pregled sviuh sbirkah pēsamah narodnih pukovah ilirskih« dati čitateljima u »sgodnie vrēme«, a sadrži 15 pjesama »od Dunava« te iz »Kalofera«, »Novogsela«, »Razloga«, »Melenika« i »Galečnika«. Većinu pjesama Vraz je prepisao iz »rukopisa jednog, koj mi je uzajmio... ruski profesor Viktor Grigorović«, a »sastavio je neki Kozma, Bugarče od 13 godinah, rodnom iz Galečnika...«.*

Bugarske narodne pēsme. (Konac), [priredio Stanko Vraz], knj. V/1847., str. 24–54.

* *Sadrži pjesme od rednoga broja 16 do 20 iz »Galečnika«, »Sebišta« i »Klenja«, »Struge kod Ohrida« i »Bitolja« te 13 pjesma iz »Lěškovca«, »Panagjurišta«, »Kalofera«, »Galečnika« i »sa Dunava?«. Pjesme su opremljene Vrazovim bilješkama uz tekst i njegovim nenaslovljenim pogovorom (str. 54–57) o metodologiji prevođenja i priređivanja pjesama za tisak.*

Narodne pjesme. Skupljene od A. T. Brlića, knj. VIII/1851., str. 55–68.

* *Sadrži pjesmu iz Gline i šest narodnih pjesama sakupljenih u Bosni »kod fra Petra Pecića, župnika Fočanskog«.*

Narodne pēsme, [priredio Mirko Bogović, pjesme sakupili V. Pacelić, O. Utješenović, T. Padavić, D. Rakovac], knj. IX/1853., str. 63–80.

* *Sadrži ženske pjesme na štokavskom, čakavskom i kajkavskom narječju sakupljene oko Senja, oko Praprutnjaka kod Bakra i u zagrebačkoj okolici, »osobito oko sela Granešina«.*

VIDOVIĆ, Ana

Vidjenja, knj. II/1842., str. 5–9.

* *Pjesme: I.–VII.*

VRAZ, Stanko

Starinski dělni list od god. 1585., suautor Ljudevit Vukotinović, knj. I/1842., str. 89–94.

* *Članak sadrži uvodni tekst s prijepisom izvornika opremljena bilješkama i opaskama.*

Narodne pjesme u Slavonii, knj. I/1842., str. 124–128.

* *Recenzija brošure Mate Topalovića Tamburaši ilirski iliti prva kitica narodnih ilirskih pjesamah po livadah i dubravah slavonskih sabrana, i svemu junačkom ilirskom narodu prikazana (Osijek, 1842).*

Kratke nove književne vesti. Ilirske knjige od god. 1842, knj. I/1842., str. 147–150.

* *U potpisu: Jakob Rešetar iz Cerovca. – Sadrži i: Nove česke knjige (str. 150).*

Česka literatura, knj. II/1842., str. 99–103.

* *U potpisu: J. R. iz Cerovca.*

Ilirska literatura, knj. II/1842., str. 103–106.

* *U potpisu: J. R. iz Cerovca.*

P. n. gospodi štiocem Kola [književni oglas], knj. III, *vidi*
Izdavaoci

[**Kad se ugledamo...**], knj. III/1843., str. 31–35.

* *Nenaslovljeni uvodni tekst uz Nar. pjesme Hãrvatah.*

Najnovije vesti, knj. III/1843., str. 106–107.

* *Katalog novih čeških izdanja, prilog uz članak K. I. Erbena, Literatura česka od god. 1841.*

Literatura južnih slavenah, knj. III/1843., str. 117–127.

* *Članak nije potpisan. – Sadržaj: Knjiženstvo Slovenacah (str. [117]); Knjiženstvo Hãrvatah (str. 123–127; nastavak članka **Ilirska literatura**, knj. III/1842).*

Inostrana literatura, knj. III/1843., str. 127–128.

* *U potpisu: I. R. iz C–a.*

Koješta, knj. III/1843., str. 136–138.

* *Sadržaj*: 1. Q. Horatius Flaccus; 2. Sud o slogu.

Književno Objavljenje, knj. III/1843., str. 139–140.

* *U potpisu*: I. R. iz C. – *Sadrži poziv na pretplatu i popis novoizšlih knjiga*. – *U zadnjem retku članka otisnuta pogrešna datacija dovršetka teksta*: »U Zagrebu d. 3. pros. 1842.« [i. e. 1843].

Tri prošnje!, knj. IV/1847., na poledini prvog omotnog lista.

* *U potpisu*: Urednik. – *Uredničko obraćanje autorima, kritičarima i pretplatnicima Kola*.

Opazka, knj. IV/1847., str. na poledini glavne naslovne stranice.

* *Nepotpisana urednička opaska da Kolo u Matičinu izdanju počinje izlaziti »tek ovom (IV.) knjigom«*.

»**Ima na iztoku pleme...**«, knj. IV/1847., str. 37–43.

* *Nenaslovljeni uvod u Narodne pjesme bugarske*.

[**Putnici pripovedaju da Bugari...**], knj. V/1847., str. 54–57.

* *Nenaslovljeni pogovor uz Bugarske narodne pjesme*.

Dodatak uredništva, knj. IV/1847., str. 80–85.

* *Nepotpisan tekst o metrici starih dubrovačkih klasika uz polemiku Prijateljski dopisi o pravopisu ćirilskimi i latinskimi pismeni medju Vukom Stefanov. Karadžićem i Vêkoslavom Babukićem*.

Naš pravopis i Zora dalmatinska, knj. IV/1847., str. 85–93.

* *Nepotpisan Vrazov polemički članak upućen uredniku i pokretaču zadarske Zore dalmatinske Anti Kuzmaniću i suradniku lista Šimi Starčeviću*.

Pregled knjigopisni, knj. IV/1847., str. 93–98.

* *Nepotpisan katalog knjiga*. – *Sadržaj*: Knjiženstvo južnih Slavjanah. God. 1844. God. 1845; Knjiženstvo inostrano, (u koliko se odnosi na nas); Umětnosti; Troškom nar. Matice ilirske.

Pabirci bajoslovni, knj. V/1847., str. 58–63

* *Nepotpisan članak, sadrži Vrazov uvod (str. 58-59) i tekst Još nešto o vilah Ljubomira (Grge) Martića opremljen Martićevim i Vrazovim opaskama uz tekst*.

Listine hârvatske, knj. V/1847., str. 66–71.

* *Nepotpisan Vrazov članak s uvodom i prijepisom dvaju pisama s početka 18. stoljeća*.

Pregled knjigopisni. Knjižanstvo južnih Slavanah (God. 1846.), knj. V/1847., str. 85–92.

* *Nepotpisan katalog knjiga s kratkim anotacijama i kritičkim komentarima.*

Uvod prevoditelja, knj. VII/1850., str. 3–8.

* *Prilog uz prijevod djela Trebine Adama Mickiewicza.*

[**Umuko je posljednji top...**], knj. VII/1850., str. 52–58.

* *Nepotpisan urednički predgovor tekstu nadnaslovljenom Zapisci hrvatskog častnika u kojem su u tri nastavka objedinjeni dnevnicički zapisi nepoznata hrvatskog časnika potpisana šifrom –o–ć.*

Knjigopis, knj. VI/1847., str. 84–88.

* *Nepotpisan katalog knjiga s kratkim anotacijama i kritičkim komentarima. – Sadržaj: a) Domaći: Godine 1847. (izašlo je); b) Inostrani.*

Knjigopis, knj. VII/1850., str. 80–85.

* *Nepotpisan nastavak kataloga domaćih i inozemnih knjiga. – Sadržaj: a) Domaći: Godine 1847. (izašlo je); b) Inostrani*

Zagovor, knj. VII/1850., str. 86–88.

* *Urednički komentar problema nastalih u vezi s izdavanjem i priređivanjem Kola.*

[**Čovjek promišlja...**], knj. VII/1850., str. [89].

* *Kratki komentar o pravopisno-jezičnim aktualnostima.*

prijevodi, *vidi* Dubroviski, Petar; Erben, Karel Jaromiř; Hurban, Miloslav; Jarnik, Urban, Krempl, Antun; Libelt, Karol; Majer Matija; Mickiewicz, Adam; Sreznjevski, Izmail Ivanovič

priređivač narodnih pjesma, *vidi* Usmena književnost (članak *Nar. pësme Hãrvatah*)

kraće uredničke i priređivačke bilješke, *vidi* Jukić, Ivan Frano; Štur, Ljudevit; Preradović, Petar; Petrović Njegoš, Petar II.

VUKOTINOVIĆ, Ljudevit

Jana Maria. Pripovëdka iz godine 1616., knj. I/1842., str. 76–86.

Starinski dělni list od god. 1585., suautor Stanko Vraz, knj. I/1842., str. 89–94.

* Članak sadrži uvodni tekst s prijepisom izvornika opremljena bilješkama i opaskama.

Još nešto o narodnom balu. (Od Lubora Travnickoga.), knj. I/1842., str. 138–146.

* *Lubor Travnicki = pseudonim Ljudevita Vukotinovića.*

Ilirisam i Kroatizam, knj. II/1842., str. 109–115.

P. n. gospodi štiocem Kola [književni oglas], knj. III/1843., vidi Izdavaoci

Tri stvari knjiženstva: Ukus, sloga, kritika, knj. III/1843., str. 129–136.

Prirodoslovje, knj. IX/1853., str. 89–95.

* Članku je priložena Bogovićeova urednička opaska (str. 92–93).

ZAP, Karl Wladislav

Kratak pregled literature poljske do najnovie doba, [preveo Stanko Vraz], knj. IV/1847., str. 57–69.

* *Enciklopedijski prikaz razvoja poljske književnosti i znanosti otisnut u četiri nastavka, opremljen Vrazovim uredničkim opaskama.*

Kratak pregled literature poljske do najnovie doba. (Nastavljenje.), [preveo Stanko Vraz], knj. V/1847., str. 72–85.

Kratak pregled literature poljske do najnovie doba. (Nastavljenje.), [preveo Stanko Vraz], knj. VI/1847., str. 70–83.

Kratak pregled literature poljske do najnovie doba. (Konac.), [preveo Stanko Vraz], knj. VII/1850., str. 69–79.

**

Štovanje svoga naroda, knj. II/1842., str. 122–124.

* *Programski članak.*

...ć

Dopis iz hrvatskog Primorja Dragutinu Rakovcu, knj. II/1842., str. 116–121.

* *O nužnosti prosvjeđivanja i obrazovanja na narodnom jeziku.*

–o–ć.–

Zapisci hrvatskog častnika. List I, knj. VII/1850., str. 58–68.

* *Pod nadnaslovom Zapisci hrvatskog častnika objedinjena su u tri nastavka dnevnicički zapisi nepoznata hrvatskog časnika potpisana šifrom –o–ć.. Prvom tekstu prethodi uvodni, nepotpisani urednički komentar Stanka Vraza (knj. VII/1850., str. 52–58) o nacionalno-političkoj pozadini ratova koji su se tijekom 1848. 1849. vodili »na poljanah krvave Italije i Ugarske«.*

Zapisci hrvatskog častnika. List II, knj. VIII/1851., str. 38–45.

Zapisci hrvatskog častnika. Knjiga III. (IV?), knj. VIII/1851., str. 46–54.

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

IZDAVAOCI:

D. Rakovac, St. Vraz, L. Vukotinović.

KNJIGA I.

ROLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

IZDAVAOCI:

D. Rakovac, St. Vraz, L. Fukotinić.

KNJIGA I.

(TROŠKOM IZDAVAOČAH.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. ILIR. NAR. TISKARNE DRA. LJUDEVITA GAJA.

1842.

Nije li žalostno, bratjo, da vèk osamnajsti, onaj za znanosti i prosvètjenje zlatni vèk, u kom su Francezi, Englezi, Taliani i Nèmci toliko već imali knjigah, da su njimi ne samo svu ostalu Europu, nego i obale drugih svèta stranah poplavili, da rekoh, vèk osamnajsti nama nijedne, izvan Kačića i Dositeja, knjige urodio nije, koju bi se usudili ne da reknem s najboljimi od ovih narodah usporediti, već izobraženomu svètu samo pokazati. Što više, vèk osamnajsti, koj je druge narode duševno približio i skopčao većma, nego ikad prije, nas je južne Slavene razkomadio i brata bratu, dapače i samim sebi odtudjio većma, nego ikad prije. Odtuda je slèdilo, da je svaki ud, sam sebi ostavljen budući, onemoći morao, i u istinu onemogao, te malo po malo zaspao.

Silni duh narodnostih sad obilazi svèt i dèrma narode drèmajuće. Koj iole životne snage u sebi osèća, ustaje. Ustaše tako mnogi dosada potišteni narodi. Ustaše Slaveni naše carevine. Ustasmo i mi. Ta mèrtav je, koj se neprene iza sna, kad

naokolo gèrme topovi il sèvajū munje. Što dakle ustasmo, to nije naša zasluga. Naša će zasluga biti, ako opet neusnemo, kao što smo već jedanput usnuli posle dobe dubrovačke. Usnuti nećemo, ako budemo radili i duševno se kretali. Kretanje je život.

Nu kretanje čim je slobodnije i čim dalje dopire, tim je i život veći, silniji i stalniji. To je uzrok, zašto mi ovo naše »Kolo« zavedosmo.

Kojim smo pri tom putem udarili, to će svaki dovoljno razabrati već iz ove prve naše knjige.

Znamo mi, da će se u ovoj i nasleđujućih knjigah naći mnogo, što bi moglo još i bolje biti, znamo, da će imati raznih načina u pisanju, n. p. u formah; nu sve to će vreme popraviti i izgladiti.

Naše je Kolo otvoreno svakomu piscu, samo napisao proti duhu sloge i zdravoga napredovanja.

U Zagrebu na Gjurgjev dan 1842.

Dragutin Rakovac.

KAZALO.

OGLEDALO.

	<i>Strana.</i>
Grobničko Polje. Iz dnevnika <i>Dra. Demetra</i>	1
Sloga. Od <i>Dragutina Rakovca</i>	39
Obraz slovenskoga narčja u Koruškoj. Od <i>Urbana Jarnika</i> . (S uvodom i opazkami od <i>St. Vr.</i>)	41
Govornici. Od <i>Dragutina Rakovca</i>	58
Ženitbeni obiçaji u hrvatskom primorju okolo Bakra. Od <i>G. Susanića Bakranina</i>	60
Koraljke. Godine 1837. Od <i>Ivana Kukuljevića Sakcinskoga</i>	72
Jana Maria. Pripovjeka iz godine 1616. Od <i>Ljudevita Vu-</i> <i>kotinića</i>	76
Cvjet. (Za njegovu sliku). Od <i>Dragojle Jarnevićeve</i>	87
Čekanje. Od <i>Jagode Berlićeve</i>	88
Starinski dëlmi list od god. 1585. Od <i>St. Vr. i Lj. V.</i>	89
Smert Graničara. Od <i>L. I. Oriovčanina</i>	95

PREGLED.

Narodni i književni život Slovakah. (Dopis <i>Miloslava Hur-</i> <i>bana —ku —zu.</i>)	99
Česka literatura. (Iz dopisa <i>Izm. Ivanovića —ku —zu.</i>)	109
Ilirska literatura:	
A) Književni život Srbaljah. (Dopis <i>Dobrorada Bra-</i> <i>toljubića Dragutinu Rakovcu.</i>)	113
B) Narodne pësme u Slavonii. Od <i>Jakoba Retetara</i> iz <i>Cerovca</i>	124
Nove knjige o Slavenih. (Presud od <i>P. J. Šafarika.</i>) Pr. <i>Miloš Popović</i>	129

PAZAR.

	<i>Strana.</i>
List iz Koruške. (Dopis <i>M. Majera St—ku Vr—zu.</i>) . . .	135
Još něšto o narodnom balu. Od <i>Lubora Travnickoga</i> . . .	138
Nove književne vėsti. Od <i>Jakoba Rečetara.</i>	147
Pitanja. Od P. I. P. i I. I. S.	151

OGLEDALO.

GROBNIČKO POLJE.

Iz dnevnika Dra. Demetra.

I.

Ja od Brente viděh obale zelene, ¹⁾
Čuh žuborit njejne bistré vode,
Pokraj kojih gěrleći se hode
Umětnost i narav kô sestre rodjene.
Viděh iz valovah sjajna svoja lica
Kako diže ljuba od Neptuna, ²⁾
Oholosti i dražestih puna,
Kao vrat svoj labud, ponosita ptica.
U svoj hlad me měrkle primiše maslene
Od arkvajskih brežuljakah mli', ³⁾
U ljubavi gdi svak' listak cvili,
U ljubavi cvate, u ljubavi vene.
Visoki platani grozdjem ovijeni, ⁴⁾
Lombardie ravnine svilene, ⁵⁾
Boromea nedostižne stěne, ⁶⁾
Od tisućah lětah nakercani plěni, ⁷⁾
Pepeo kostih ljubovnikah od Verone, ⁸⁾
Latinskoga neba věčno lěto, ⁹⁾
Kist Urbinskog, ¹⁰⁾ od Kanove dleto ¹¹⁾
I od Paladia zidine smione ... ¹²⁾
Sladke uspomene, najmilii dio
Mog života! — Jedno samo polje

U sèrce mi ustani se bolje,
Na kojem sam jednom tako lèpo snio! —

Komad od cvatućeg raja, mislit ćete,
Srebrom bistrog potoka opasan,
A na svakoj svèrži slavuj glasan,
Od ljubavi pèsni koi poji svete —
Dol blažena, pribivalište pastira',
Kadi vèrve stada bezazlena,
Ljubovnike hladna krije sèna,
Zifir duva, frula neprestano svira,
Plačuća se vèrba nada vodom giba,
Bèršljan penje, grozd kroz listje viri,
Lipa evate, krèpak dub se širi,
Vitka jela u vedrom se zraku ziba —
Ništa od sveg toga; kudgod oko stiže,
Ništa drugo, nego kamen goli;
Zaman tražiš zelen u toj doli,
Niti jedna trava glave tu nedize! ...
Sve je pusto, sve je nèmo, sve užasno,
Grob golemi — gnjezdo noćnih sova' —
Jedan predèl carstva Plutonova...¹³⁾
Ipak si mi polje milo, polje krasno.

Svak' ovamo! kom' je Ilirka život dala,
Našeg roda to je sveta Meka, ¹⁴⁾
Čiste kèrvi dèdah naših rèka
Tu je okaljanu svèta čest oprala!
Svojim kraljem tu sve Hèrvat spase kralje,
Batukanu kameni su ovi
Strašni bili stupi Herkulovi, ¹⁵⁾
Gdi upisa udes: *Do tuda ne dalje!*
Tu nek Hèrvat ući, koja mu je cèna,
Tu nek cèrpi hrabrost, ponos, volju,
Nek neište vèk utèhu bolju,
Neg koju mu daje ova uspomena!!

II.

Kralj bez krune běži, oči su mu tmaste,
 Prestolje mu buzdovan poharà,
 Njegov dvor je hladan stan vètara',
 Uz kójega korov i drač divji raste.
 Nebo strašan rumen krije od plamena
 Pogorèlih njegovih gradova',
 A žitelje bez ognjišta i krova —
 Koi uteku smèrti — šumah primi sèna ;
 Za dètetom mati, za suprugom žena
 Viče, tuži, plače, kosu čupa,
 Nožem dèva u sèrdašce lupa,
 Divjem dobitniku da nebude cèna.
 Pogažene njive, razvaline grada',
 Rèke od kèrvi, gomile od kosti',
 Zvěrad, ko'a se ljudskim mesom gosti,
 Evo to je zemlja, nad kojom on vlada.
 Kuda da se krene? Studen znoj ga krije —
 Kada netom njemu na um pade,
 Da još jednu dèržavu imade,
 Na koju u srèci ni pomislio nije.
 On je iz te zemlje malo vuko zlata,
 Tu nij' polje tako plodovito,
 Tu nestoji tak visoko žito,
 Kano na ravnical bogatog Banata.
 Čest ga mora uvit u proste odore
 I krunu mu skinut sa tèmena,
 Da upozna zemlja ta prezrèna,
 Koliko je vrèdna i koliko more.
 Sjajni alem stoji u živcu kamenu,
 Nije zlato, biser, skèrlet, svila,
 Nego sèrca neskrušena sila,
 Što čovèku daje nad inimi cènu.

On pod krilo naših praotacah stupa,
 Nu bez svakog ufanja u grudih,
 Kako da ga štiti šaka ljudih
 Proti onom, koj pol svēta već razlupà?
 Ta, koja ga goni, to je zlatna horda, ¹⁶⁾
 Pred kom ista sveta Moskva pade;
 Tu spasenja više neimade,
 Smērti se pripravi — nut već ruži čorda!

III.

Još im Drava ulaz u Hèrvatsku prēti,
 Al' se s tvērdim tvērda složi zima
 I od leda most sagradi njima....
 Sva se jur dèržava od požara svēti —
 Kakov zemlju ono kup pepela krije,
 Kakva se ono sgrada na tle valja?
 Pala sgrada: *hram svetoga kralja*,
 Kup pepela: *Zagreb grad još malo prije.* ¹⁷⁾

KRALJ.

Hrabri grade, koj me gostoljubno primi,
 Braneći me do posljednjeg sata,
Gradska slobod nek ti bude plata. ¹⁸⁾
 A da ti se slave potomeci nad svimi:
 Zlatan pečat udri, pisaru, na liste, ¹⁹⁾
 Jerbo mu je vèrnost srēd plamena
 Dokazana kô od zlata cēna,
 Kog plameni neuništuju neg čiste.
 Ti pak grade, kom u ognju od ljubavi
 Prama kralju, prama otačbini
 Dēd izgori, ti pokaži čini,
 Iz pepela toga da si feniks pravi!

DRAGOŠ. ²⁰⁾

Čuj tvog vodju, puče, koj ši porod slave,
 Naprěd samo! vesela ti majka!
 Směrt je sladka za svoga babajka!
 On nam jošte žive! Neklonimo glave!
 Nad Zagrebom palim oko nek nebludi,
 Zidine su Hěrvatu bez cěne,
 One štit su tek za slabe žene,
 Čvėrstii bedemi junačke su grudi.
 Prěko rěke Save, tamo su nam polja,
 Na njih s vragom da se ogledamo,
 Hajde, da ga uništimo tamo,
 Ili da padnemo, kako božja volja!

IV.

Vatra praska přěd šatori běli,
 Na okolo čuče měrkla lica,
 Uz njih kopje, buzdovan, strělica;
 Iz šatora hěrži hangir směli;
 Ovaj přěsno meso těrga zubi,
 Kô pod sedlom na svom batu grije;
 Glacé běrke onaj šerbet pije
 Iz lubanje, kog' mal' prie ubi;
 Na sužnike lanci obtěršene
 Mala děca nišane iz luka,
 Sve se směje, kad ranjenik luka,
 Sědoglavci, muži, děca, žene. ²¹⁾
 Divja raskoš, jauk mučenika',
 Hěrza konjah, lajanje od pasa',
 Šum oružja, zveka talambasa',
 Piska, vriska, štropot, buka, vika...

V.

U taboru jedan tek imade,
 Kom' nevedri obća radost lica,
 Zaman poju už romon od žica'
 Vilolike robkinjice mlade.

PĚSMA TATARKINJAB.

Lěpo 'e vidět, na nebesi'
 Kad se zora rumeni;
 Lěpo 'e vidět, kad se resi
 Ruža listi cerveni;

* * *

Lěpo 'e vidět, kad rumeni
 Nebokrug večerni plam;
 Lěpo 'e vidět, mladoj ženi
 Kad boadisa lica sram:

* * *

Nu Tatarin sablju čěni
 Víše jošte tri puta',
 Sablju, koju kěrv cěrveni
 Svog dušmana ubita!

.... One poju — Tatarkan nečuje....
 One plešu Tatarkan nevidi....
 Zubi škriplje... prene... gori... blidi...
 Něšta strašna u pěrsih mu kuje.
 Do běrloga, gđi se lav ustani,
 Dodje lovac za njim u potěri;
 Nu trag eno izgubi od zvěri,
 Kad već na nju lúk svoj nanišani.

Zato plaho gleda okô sebe....
 Zato obraz mënja svedjer boju....
 Zato čelo kupa se u znoju....
 Zato sada plamti...., sada zebe...
 Na ulazak od bëlog šatora
 Sad upira oko svoje tmično....
 U njegov samo gleda nepomično...
 Nije sumnje — nekog čekati mora.
 Čvrsti korak čuje se izvana....
 Svi se prenu zastor se otvori....
 Golem junak sličan stërmoj gori. ..
 Kërvju oblit koraca pred kana.

VI.

Sa jastukah Tatarkan poleti....
 Rukom mahne nestà robkinjica'
 Taïna više nekrije mu lica....
 Od radosti oko mu se svëti.

BATU - KAN.

Ha Kërdjali, desna ruko moja,
 Kërv dimeća na oklopu tvomu
 Je l' iztekla iz žilah onomu,
 Koga život smërt bi mog pokoja?
 Gdi je truplo ponositog Bele,
 Cilj žudjeni od moje osvete?
 Da ga u prahu smërve moje pete,
 Koj mi 'e više neg dëržave cële!
 Tebe čeka ncizmërna plata,
 Kol'ko važe mač, koj kërv mu prolj,
 Odmah ću ti izmëriti toli
 Za čin ovi od suvoga zlata;

Ili živa u verige speta
 Nosiš mož'bit gizdelina toga?
 Da ga svežuć za rep hata moga
 Za mnom vučem na trepet od světa!
 Evo ključe od blagajne moje,
 Uzmi što ti sěree tek zaželi,
 Više nego světli kup on cěli,
 Što sad primam, za mene vrědno je!

KĚRDJALI.

Sve kolibe okoliša svega
 Preobratih od vėrhunca do dna,
 Upotrěbih sva, koja su shodna
 Bila srědstva za uhitiť njega;
 Kandja, sablja, kolac, vatra, kolo,
 Sve je bilo, sve upotrěbljeno,
 Kud pogledaš: kostje razdrobljeno,
 Kėrv dimcća, pepco, polje golo.
 Nu badava naši pale, dave,
 Sve što bi mi saznati moguće
 Od množine mukom umiruće,
 To je bilo, da je překo Save —

BATU-KAN.

Na oružje! Osedlajte hate!
 Udarajte bubnje, talambase!
 Napřěd! Makar u morske talase,
 Nigdi neima utočišta za te!
 Tako mi mog děda slavnog Gjingjiskana, ²²⁾
 Bez tvoje se glave vratit neću,
 Pokopao prie moju srěću,
 Nevidio vėk mog rodnog stana!

I kô munja razpèrši se volja gospodara,
 Sve se diže sve se na put sprema....
 Ognjah nestà već šatorah nema....
 Trublje pušu talanibas udara....
 Divja buka hat pod momkom hripa....
 Kô gavranah jata puna kèrvi
 Proti Savi divji čopor vèrvi...
 Množ taligah s děcom za njim škripa... 23)

VII.

Ne daleko od onoga svetog města,
 Gdi na prahu od Solina grada,
 Drugog Rima, selo stoji sada,
 Gdi kucàše mužko sèrce u nevěsta', 24)
 Ne daleko od tud uz kipuće vale
 Još sad putnik oči začudjene
 Źudno pruža u mramorne stěne,
 Od oriaškog světa koje su ostale. 25)
 Tu stanovà najmožnii naše kèrvi,
 Kad umoran od tegobnih lěta'
 Sám položi Źezlo svega světa,
 Nadvladanja *samog sebe* priměr pěrvi! 26)
 Medju razvalinam' njegovoga stana
 Čěla varoš ima města sada,
Pravi razměr medju sad i tada;
Nut měrila činom od onih dana'! 27)
 Što unuci věrve oriašah oni',
 Koji světom děrmahu někada, 28)
 Njihovimi sèrci što sad vlada?
 Kakvoj svečanosti sa hramovah zvonì?
 Kralj se od njih děli... otac od sinova',
 Koj pred směrtju uteče se k njima,
 Ali opet štap putnički prima,

Za njegov neimade niti ovdje krova!
 Na kolčnili ležeć svak' se bogu moli,
 Da miloga otca jim izbavi,
 Konac njegovim stradanjem postavi
 I nezgodi obćoj napokon odoli.

Svēršena je misa brodi su pripravni,
 Kralj izlazi na ćerkvena vrata,
 Uz njegov idu tri srićmska brata, ²⁹⁾
 Zagrebski vladika ³⁰⁾ i knez Dragoš slavni. ³¹⁾
 Za njim množ plemićah i junakah stupa,
 Prolit kćercu za njegov svi gotovi...
 Put Osora ³²⁾ krenuše se već brodovi
 Jadrā vćtar širi veslo vodom lupa...
 Jedan pogled bćgun, obkoljen talasi,
 Još na zemlju baci Dalmatina',
 Gdi ostavi ženu, kćercu, sina —
 I junaćko lice suza mu okvasi.

VIII.

Nu gdi pćrši ćerna i bćla zastava? ³³⁾
 »Šibenika izmed i Trogira«
 Ali kud vam nesta bukah, pira'?
 Zašt mućite? Nie l' po ćudi vam dćržava?
 Neima u vaše srćće tako krćpkih krila',
 Velebita stćnc da prevali; ³⁴⁾
 Bozi Hada ³⁵⁾ sim su vas pozvali,
 Mnoga hola glava tu se 'e već razbila.
 Tu se boj netćra s plaćenimi ljudi,
 U toj zemlji vās se narod bije,
 Kom' umrćti zlo nikakvo nije:
Kamenite gore; kamenite grudi!
 Tu obstanka neima za neprijateljā,
 Tu svak' u plam sam si imanje gruva,

Od sveg blaga *luk* si samo čuva,
 Da š njeg sa planinah na dušmana strélja.
 Svaki korak, kog. tuđjinac napréd stupa,
 Svojom kèrvju pèdobiti mora,
 Kamen leti sa golemih gora'...
 Iza svakog gèrma smèrtna stréla lupa.

Pod bedemi Kliša, nedobitnog grada, ³⁶⁾
 Kam' úteku kralju děca, žena,
 Mèrtvaci je zemlja pokrivena,
 Od njih Tatar dvaput bačen bi nazada;
 A od onih, koji na Splèt jurišahu,
 Nijedan se u tabor nevrati,
 Mač ilirski hametom ih strati,
 List se krene: Dobitnika nut u prahu!
 Kakova razluka od nêkada i sada!
 Zle novine dolaze od svuda,
 Svakog grabi trepet, slutnja huda...
 Svim je *jedna želja*: vratit se nazada.
 Razbojnikom, koji samo radi plèna
 Oganj nose u strane dèržave,
 Koi mač pašu, samo za da dave,
 Poraz već je jedna bitva izgubljena.

Čèrna noć zateče klonute vojake.....
 Sa sèvera grozna bura sèrne....
 Po taboru vatra se utèrne....
 Mèsec se sakrije za tmaste oblake....
 Muklim urnebesom sa visokih stènah
 Na drèmljuće valja se kamenje;
 Klik užasa strašno probudjenje...
 Jauk umirućih vriska děce, ženah....

Srètan, koi kostih čitavih još čuti
 »U bég! u bég!« »Samo iz tih strana!«
 Nečuje se glas ni istog kana....
 Savèst se probudi.... i svi su razsuti!

Prëko kladah ... prëko jamah ... prëk gudura';
 Sve što živi, na konje se penje,
 Tko nemože, pod kopiti stenje;
 Obëa jagma: brat sa sedla brata tura.
 Užasno pozorje: golema planina...
 Groza bure orenje kamenja ...
 Hripa konjah pogaženih stenja ...
 Vriska ... bludnja ... smeća; a nad svim tim tmina.

IX.

Tako leti čopor prëk Skradina prëko Knina³⁷⁾
 Bez da natrag pozrët se usudi...
 Jedva dišu poklapljene grudi
 Do Grobnika ... gdi jih ustavi sudbina.
 Mnoge kamen sdrobi, mnoge mač porazi,
 Mnogim zima smërzne kër v u žila',
 Mnoge proždre skudost, glad nemila,
 Mnoge svojih konjah kopito pogazi;
 Nu ipak jih svedjer još toliko ostà,
 Prostranomu da na polju njima
 Još i sada prostora neima;
 Čële kraljevine za porazit dosta!

X.

Na kanovom čelu gori brazgotina,
 Od udarca bičem uspomena
 Iz dëčinstva svoga još vrëmena,
 Kim ga kazni ruka jednog Slavjanina; ³⁸⁾
 Plamen triš užasan, kô od zvëzde kobne,
 Koju, kada po nebesih brodi,
 Sa trepetom gledaju narodi,
 Jer ju slëde boji, godine tegobne.
 Osveta je njegovih misalah stenje,
 Osveta je svako odahnuće.

Osveta je udar kèrvi vruće,
 Osveta je sve ufanje, sve zelenje.
 Tako ranjen vèpar bèsni u potèri,
 Da raznosi utrob lovcu zubi,
 Koi njega hoti da pogubi —
Osveta je život gadne zvěri.
 Od šatora do šatora bodreć leti,
 Opominje na dane ih bolje...
 Na Moskovsku ... na Šajevo polje... ³⁹⁾
 Sada obećiva ... sada psuje ... prèti ...
 Nu u nedobitnost i u srèću vèru,
 Koju su jim satèrli Hèrvati,
 Nijedan jim više bog nevrati
 Drugaricu uz Dunaj i po Sèveru! ⁴⁰⁾

XI.

Veselo o Kosci, žetva već dozrèli!
 Naprèd, naprèd; brus'te kose, sèrpce!
 Na klobuke povežite vèrpce!
 Vrème dospi — svak na posò nek se dèli!
 Na Osoru, gdi se s družbom kralj ustani,
 I na Kèrku, gdi cèrnu odèću ⁴¹⁾
 Svèt obuče plaćuć ljudsku srèću,
 Sve već vèrvi od junakah oružani',
 Svaki dan donosi na zelenih vali'
 K cèrnom brègu oriaške struke:
 »Podajte nam oružje u ruke,
 »Našu kèrv bi rado za slobodu dali!
 I veselo bogat Frankopan otvara ⁴²⁾
 Nakèrcane blagajne, hambare,
 Polag naše poslovice stare:
Za dom kèrv do kaplje — blago do denara!
 Nu on nij jedini; isto sèrce bije
 Srèd njedarah svih naših plemića',

Blagaj, ⁴³⁾ Šubić, pleme Karlovića, ⁴⁴⁾
 Svak je gotov mēd da strati, kērv prolije.
 I jur okō kralja vojska stoji cēla,
 Oružana novcem *hērvatskine*,
 A grud diže kērv *hērvatska* svime,
 Koje *ljubav k domu* simo je dovela.
 Obilan je Dunaj bistrimi vodami,
 Radosno se oko na njem pase;
 Nu sav što je uz morske talase?
 Prama Velebitu što je jedan kami.
 Tako broj dost znatan skupljenih Hērvata'
 Bezbrojnimā proti četam gine,
 Nam na poraz koje Had izrine;
 U boj. stupa David protiv Goliata. ⁴⁵⁾
 Nu nepoznate li višnju silu onu
Nanf il' s njimi na štit kâ naslika? ⁴⁶⁾
 Ta nepita za broj protivnika'... ⁴⁷⁾
 Dvanaest hiljad' samo bi na Maratonu! ⁴⁸⁾
 »Vod' nas kralju k pobēdi ili porazi,
 Smērt je bolja neg život od roba!
 Dok nam kosti netrune srēd groba,
 Tudjinac nam zemlje nesmie da gazila«
 Smēli hērt zanjuši jurve trag od zvēri,
 Nitko njega više neustavi,
 Kopnu brod'te nakērcane plavi,
 Doba je žērtvovat slobodi i vēri!
 Nut se vijū kocke cērvene i bēle ⁴⁹⁾
 Po pitomu Vinodolu veće, ⁵⁰⁾
 Pēsme se ore, kō u danih srēće,
 Rekao bi, da se na pir svati sele. ⁵¹⁾
 U bojnih Ilirah navada je stara
 — Znak dobrote — ⁵²⁾ pēt u svakoj sgodi,
 U smērt istu pēsma njega vodi...
 Hrabrost i ēud dobru nitko mu neshara!

PĚSMA ILIRAK.

Prosto zrakom ptica leti,
 Prosto gore zvěr prolazi,
 A' ja da se lanci speti
 Dam tudjincu, da me gazi?
 Tko nevoli umrět prije,
 U tom naša kèrv nebije!

* * *

Znam, da moji pradědovi
 Čělim světom gospodjahu;
 A ja jezik da njihovi
 U robskomu tajim strahu?
 Tko nevoli umrět prije,
 U tom naša kèrv nebije!

* * *

Sám ću ubit mog jedinca,
 Nož u sěrece rinut žene;
 Neg da vidim od tudjinca
 Slobode mi porušene...
 Tko to izvest gotov nije,
 U tom naša kèrv nebije!

* * *

Sám ću upalit krov nad glavom,
 Pripravit si grob gorući;
 Neg' da tudjin mojim pravom
 U mojoj se bani kući...
 Tko to izvest gotov nije,
 U tom naša kèrv nebije!

XII.

Tako naša vojska; kao nebo vedro.
 Lěpšeg nema pogleda na světu,
 Nego tako uzhićenu četu,
 Kojoj visi pala pravice uz bedro.

Čelo bez oblaka... s očiuh oganj sveti...
 Proste grudi... uzdanje u boga...
 Zvuci pėsán... nestèrpljiva noga...
 Pravednime gnjevom svaki ud napeti.

Drugač biva u taboru protivnika'
 Kao lisjak, da lov dobi prije,
 Zanjke kjuć u varke se krije
 Vrèbajući bez sveg glasa družba prika.
 Paklen oganj kanu iz očiuh sèva,
 Razgledajuć mnoštva bezbrojena,
 Šèguran se mnie već svog plèna...
 I djavoljski posmèh ustne mu odèva.
 Sad na hata djipa, dèli zapovèdi:
 »Da mi svaki štèdi život kralja,
 »Živa u ruko da ga dobim valja.«
 O dobiti pako niti nebesèdi.
 Zvuci od trubaljah... cvo ti Hèrvatah!
 Mukò tutanj svedjer bliže stupa...
 Glas pèsamah... od kopitah lupa...
 Udri u talambas! Nut užasa... rata...

XIII.

Noć izčeznu... nad poljanom sunce sine...
 Što njegova razsvètjuje zràka?
 Čèlo polje samo jedna raka:
 Slomljeno oružje... mèrtvaci... stèrvine.
 Tudji zvuci — našim ušima bodeži —
 Čista neba zrak netruju više,
 Gadni jim se viri začepišè:
 Srèd gèrkljanah kletih nož hèrvatski leži.
 Vèrhu naših gorah lèpšeg nebì dana:
 Rèč domaća, pèsni dobitnika',
 Frula, gajde, uzhićenja vika,
 Zastava hèrvatska na šatoru kana!

Pred šatorom stoji u prostih oděća'
 Bez svakoga glasa glava sěda,
 Nepomično na poljanu gleda, ⁵³⁾
 Gleda i umuje: što je ljudska srěća...
 Kad ga eno sa sna klicanje probudi...
 Pred noge mu měrtvaca postave...
 On je, koj mu krunu skinu s glave...
 Još u směrti strašan... još u směrti hudi.
 Put nebesah svěrne ganut starac oči;
 Na vojnike za time pogleda...
 U gěrlu mu ostaje besěda,
 Nu sve sbori suza, kôa mu lice moči!
 Zahvalnost izvuče ovu kaplju svetu...
 Moj narode, tebe ide ona!
 Tvoja věrnost, tvoja pěst smiona
 Krunu spase Ugrom; prosvětjenje světu! ⁵⁴⁾

ZASLOVJE.

Iz pameti guste tmine
 Pomoliše ove slike,
 S one strane od pučine
 Kad iz gradah punih vike
 Groboslične srěd poljane
 Pěrví put mi noga stane. ⁵⁵⁾
 Viděh dizat čvërste pěstí,
 Vijati se zrěh zastave,
 Čěle čete bojom smesti,
 Uz měrtvace bojne sprave;
 Čuh oriti talambase
 I dobitnih pėsám glase...
 Vitezovi, gdi ste sada,
 Na ponosnih koje hati'
 Kano strěla, kôm směrt vlada,

U dušmana zrěh sěrtati,
 Od tělesah dizat brěge
 I obarat glave, stěge?

Izčeznuste! Čeljad trunc,
 Pred kom' čeznù svět u strahu...
 Njeine pěsti snage pune
 Jestojaska su grobnom prahu;
 Što od njih osta? Uspomena,
 Silnih činah jedva sěnal

Mnoga žena zaman čeka,
 Da joj muž se vrati iz rata,
 Zaman viri mnoga seka,
 Da opazi milog brata,
 Zamán mati, zaručnica
 Suzam pere svoja lica.

Nišť neštedi srěća tvrěda,
 Bio sužanj il' pun slave,
 Tvrědje, hridi, mora, běrda,
 Njezin tečaj neustave!
 Njoj sve jedno, te nehaje
 Ni za prošnje ni za vaje!

J u moje već sudbina
 Pěrsi udrl ranu mnogu... ⁵⁶⁾
 Ali tiho... na to tmina...
 Tak povoljno běše Bogu;
 Ta svaki se k ovoj sgoti
 Na tom světu čověk rodi!

Srětan, komu nebo poda,
 Kô ovima na Grobniku,
 Za slobodu svoga roda
 Izprazniti čašu priku;
 Tko da mekšu postelj ište
 Neg za narod svoj ratište?!

Izjasnjenja k Grobničkom polju.

¹⁾ *Ja od Brente viděh obale zelenc.*

Bregovi rěke Brente medju Padovom i Mletci jesu najkrasnii, koje sam na mojih putovanjih vidio. Putnici, koji su svu Europu prošli, kažu, da im nigdi nicma para. Na ovu časticu zemlje nije samo narav sve svoje dražesti razsipala, nego i umětnost sestriuski joj je ruku pružila. Izmed cvatućih livadah i bašćah dižu se velelěpni plemićki dvorovi. Pěrvii umětnici onog vrěmena, kada su si velikaši još za čest děržali zaštitnici umětnostih bićii, radili su na ovih štanjih. Više priaznih i veličanstvenih ovih stanjah, koja su samo za razkoš i plandovanje podignuta bila, može se uprav kao priměr dobrega ukusa smatřati. Mramorni kipovi čudnovatom vėštinom izrezani světe se na njihovih golemih zidinah. Mnogo ih je od samoga Paladia ili polag njegove osnove sazidano. U Noventi stoji palaća Zuanelliah, u Strau Pisaniah i Tiepolah, u Dolu Tronah, u Miri Bembah, pri Maraucanu Foskarinah sa slikami Ticianah i Pavla Veroneza. Ovo poslěduje stanje može se pravim umotvorom nazvati i zaslužuje, da se svaki putnik u njega svěrc, za da sva njegova blaga potanko razgleda, koja će ga sěgurno udivljenjem napuniti, ako zna, što je lěpo; jer i današnji dan još ljudih imade, na koje se upotrěbiti može Šilerov stih: «Den Vandaleu sind sie Stein,» to jest: Vandalom nisu umětnosti ništa, nego kamen. Ja sam više takovih ljudih poznavao, koji su posrěd divnih umotvorah zěvali i koje je sěrcce vuklo u sasvim druge nego umotvorah sbirke! Ti neka nicdu u Italii; šteta za svaku krajaru, koju bi potrošili. Što se mene tiče, ja ću se uvěk s najvećim užitjenjem onih srětnih krajevah sěćati, osobito pako rajske okolice medju Padovom i Mletci. Ja sam više putah ovu nesravnivu cestu prošo i uvěke sam bio od njezine lěpote iz nova ganut, a i kako nebi bio? Taj put traje šest satah, od kojih nam svaki trenutak nove slike pred oči dovodi, koje se medju sobom u tome samo slažu, što su sve prekrasne, inače su jedna od druge sa-

svim različne, pođim se oko putnika nikada umoriti nemože. Zelenene livade, cvatuće njive, žarene bašče, prekrasni dvorovi, mile seoske kuće, hërpe putnikah svake vërsti i svih narodah, sa strane bistra obiljna rëka, na kojoj se množina čunacah i barkah lulja, cesta tvrda kao kamen, ravna kao stó ... eto ti puta uz rëku Brentu medju Padovom i Mletci!

2) *Vidëh, iz valovah sjajna svoja lica
Kako diže ljuba od Neptuna.*

Zaručnica (ljuba) mora (Neptuna) zove se Venecia (Mletci). Taj grad je nekada ono isto gospodstvo nad morem imao, koje sad Englezka ima. U vrëme svoje moći, kada se je jošte svojom vlastitom vladom ravnao, obdržavao je svake godine čudnu svetkovinu, koja u tom sastajase, da je dužda (glava starešinstva toga grada) iz bogato narečene, *bucentoro* imenovane, ladje u pribitku cëlog starešinstva, ostalih častnikah i sakupljenoga puka u more përsten bacao, kao na uspomeuu vënčanja lëpe Venecie s morem; to pakó zato, jer sve što je ona varoš imala — a to do duše malo bilo nije — zadobila je po moru. Ona mu je bila dakle najmilii predmet — zaručnica njegova. Otkada je taj lëpi običaj prestao, čini se, kao da se je mogući zaručnik na svoju nevërnu zaručnicu razljutio, jer joj više nedonosi svake godine blagom nakërcanih brodovah, košto je prie obiđavao; nu ništa manje, ona je sveudilj jošte puna milinali i dražestih, premda joj iz njezinoga ponosnoga uresa mnogo zërno bisera, mnogi dragi kamen izpadë ili potamnë. Ljudi, koji prispodabljuju Mletke s podërtinami Palmire i Roterdama, neimaju pravo. Istina je, današnji Mletci nisu Mletci od nekada. Njim fali množtvo svëta, bogatstvo, razsipnost nekadašnjih plemićah, velelëpnost starešinstva, rëđjom: sila, život; ali ipak stoje još sveudilj one divne cërckve, u kojih sakupljeno je umotvorah najplemenitie vërsti, dosta za jedan čitavi dio svëta urediti; jošte se zërcaie u zelenih valovih u svoj cëlости čudnovite palače, koje zabadava u drugih srëtniiah gradovih tražiš, premda im je živalna boja ponëšto potamnila i premda se vidi, da bez gospodara stoje; još uvëk svëte se u čarobnoj luči mramorni stupovi velelëpne piace svetoga Marka sa svojim krilatim lavom i onimi četirimi paripi, koji nekada Carigrad resialu; još uvëk sëvajuu krasne zënice sa cërnih gondolah, koje se uz romon sladkozvuënih žical po valovih luljaju! Do duše Biron imaše pravo, što se je iz svoje mračne domovine tamo preselio. Mletci su mësto za pësnika kao

stvoreno. Može biti sad još više, nego kad u njemu mogućstvo sa svojimi strastmi i rulja ljudstva sa svojom vikom stanovaše.

3) *U svoj hlad me mērkle primiše maslene*

Od arkvajskih brežuljakah mili'!

Četiri ili pet miljah od Padove leži seoce Arkva (Arquato), gdje je Petrarčka, nježni pēvalac ljubavi, svoj bezpokojan život zaključio. Do duše, teško bi moći naći bolje mēstance za ranjeno pēsničko sērece. Seoska tišina, mērkle maslene, koje svoj okolici neki turoban ali ipak ugodan značaj davaju, zrak eugenejskim brežuljkom vlastit, prostran vid, žubor potočićah, sve, sve, što još utēlu dati može sērcu, koje buka gradovah i sjajnost razkošnih dvorovah otupi. U seoskoj kućarici kažu se još tu stolica, na kojoj je neumērlī pēsnik sēdio, i njegove ljubimice mačke izpunjena koža. Na duvarih one sobice vidi se uz njega naslikovana njegove Laure prilika, prilika one žene, koja ga je k neumērlim pēsmap uzhitila. Žali bože, da te slike niti u osnovi niti u izvodjenju njihovih predmetah vrēdne nisu; ali uēsto, gdje se nalaze, čini više nego zaboraviti te grube poteze. Na drugoj strani od sela vidēti je grob pēsnika, koi mu je Brosano, njegov zet, podigo.

4) *Visoki platani grozdjem ovijeni.*

Po svoj mletačkoj i lombardeskoj dēržavi usadjena su s jedne i druge strane glavnog druma dērva, većom stranom velelēpni platani (vērst javora) sa svojim širokim listjem, a uz njih vije se tērsje, koje na toliko rodi, da svoje loze od jednog do drugog dērveta pruža i tja do vērha ih ovija tako, da bi čovēk reko, da tamo na dērvu grozdje raste. To i dobro obdēlana plodna zemlja čini, da je sva ova strana Italie cvatućoj bašči nalik. Nikada zaboraviti neću čarobni onaj pogled, koi me je sa brežuljka Monte della Madona u Vičenci uzhitio! Neizmērna bezograničena bašča, presēčna bēlim ravnim drumom, koi koi i putnici vērvi; medju plodnimi polji velelēpna stanja; selo do sela; tērgovišta; varošice; gradovi; a nad svim tim blagoslovom modro vedro nebo, kakva do onda još vidio nisam, sa svojim prejasnim suncem! Pravom nazvali su Mletčići ovu stranu svoje dēržave, to jest Vičencu sa svojimi okolicami: *baščom Mletakah — Vicenza il giardino di Venezia.*

5) *Lombardie ravnine svilene.*

Najveće bogatstvo lombardeske države sastoji u svili, koja se ovdě u ogromnoj množini prede. Ravnice ovoga srećnoga preděla nasadjene su dudovi (murvami), okolo kojih pomujive pćelice žubore. Svaki dud nosi svomu gospodaru na godinu po dukat u zlatu. Te bi ravnice čověk istim pravom zlatnimi nazvati mogó, kojim sam ih ja svilenimi nazvao.

6) *Boromea nedostižne stěnc.*

Karlo Boromeo bio je arkiepiskop milaneski i bogatoga plemićkoga roda odvětak. On je bio jedan od najvrědñih muževah, koje je ikad Italia imala — u pravom smislu rěči: svetac. Sve je svoje neizměrne dohodke samo k sreći i blagostanju svojih zemljakah upotrěbio. Sve što je u lombardeskoj državi velika, dobra i lěpa, kazati se može, da je od njega utemeljeno. Ono pet čarobnih otokah, koji se dižu iz prekrasnog jezera, *Lago maggiore* nazvanog, nose toga velikoga muža ime: *le isole di san Borromeo*. U varošici Arona na jednom od tih otokah, koja 5000 marljivih stanovnikah broji, nalazi se gorostasni kip toga čověkoljubca. Taj kip je iz měda saliven, visok 46 cipelah, a podignut po Siru Zanelu i Bernardu Talionu god. 1697. Tělo toga pravoga svetca čuva se pod staklom u gorostasnom milaneskom hramu pod njegovim podom u kapelici, svoj srebróm odčvenoj, i zato zovem u mojoj pěsmi ogromne zidine ove cěrkve, koje su tako rekuć od mramornih stěnah sazidane, *Boromea nedostižne stěnc*, jer njegove su kosti najveći ures ovoga svoje veličino radí *nedostižnoga* umotvora. Izvan cěrkve svetoga Petra u Rimu i svetoga Pavla u Londonu, milaneski hram je najveće stanje u Europi. On je iz *samoga mramora* sazidan. Njegova izvanjska strana urešena je s 3000 mramornih kipovah i ima preko 100 turnjićah, koji kao igle sterěe i skopćani su na njegovom ravnom ogromnom krovu s galeriami ili hodnicami zajedno. S toga krova uživa se posrěd šume od turnjićah, stupovah i piramidah veličanstven pogled překo lombardeskíh ravnicaħ tja do Alpah i Apeninah. To ogromno stanje je 484 cipele dugačko, 232 cip. visoko; najvišja pako njegova točka diže se nad piacom, na kojoj stoji, za 335 cipelah. Započeto je 1386 god. po někom Gamodu ili Zamodu, a još uvěk na njemu se radi, Mramor je uzet iz Kandjije.

7) *Od tisućah lätah nakercani plëni.*

U Italii neima varošice kamo grada, gdje nebi što znamenita ili od vrëdnosti naći bilo. Svaki znatan muž skërbio je za svoje rodjeno mësto, da ga čim više ukrasi. Kada bi koi vitez grad kakov predobio, odma pobere, šta je najvrëdnieg u njem našo, i odvede u svoje rodno mësto u znak slavodobitja, gdje se do sada čuva, kao kakva svetinja. Tako su stupovi od finoga mramora i krizolita, koji se u Mletcih po cërkvah nalaze, otete dragocënosti od predobitih gradovah. Isto tako bëše pribavljena ona četiri salivena prekrasna konja, koji i sada rese hram svetoga Marka. Dobitnik Carigrada dovede ih u svoj zavičaj. Ista ona dva stupa, koji na piasceti stoje, i na kojih su sveti Marko i sveti Gjorgja, kao zavëtnici Mletakah, postavljeni — nisu domaće umëtnosti proizvodi, niti talianskih bërдах kameni, nego su iz tudjih krajevah dovedeni. Još i treći isto tako ogroman stup bio je odluču, da uredi taj grad, ali kada su ga na obalu sa broda premëstiti htëli, padë u kanao, iz kojeg izvući ga moguće nebiäše, i tako ostä još dan današnji u vodi... Da bi htëli sve urediti imenovati, koje si je Italia takim naćinom pribavila, predaleko bi nas vodilo, dosta... od nje se kazati može, da je sva plëni nakercana, äto joj svakako na ures služi; eđa li i na slavu?!

8) *Pepeco kostih ljubovnikah od Verone.*

Komu nije žërtvujüća se ljubav Romea i Julie poznata? Sunce njihovog lëpog života izlodi i zapade u Veroni, gdje se jošte kod Franciskanah grobnica kaže, od koje se veli, da u njoj kosti njihove poćivaju. Srëtni vi, vaša stradanja nisu manjeg pësnika našla, nego vitežtva Akila ... a vaša ga iskrena čuvstva i zaslužitie! U gostionici *al Capelo* kaže se dvorana, u kojoj je ona kobna svećanost dana bila, pri kojoj se je započela ona ćudnovata ljubav. To je bila kuća Kapuleta, oca Julie!

9) *Latinskoga neba vëćno lëto.*

Tko nije u Italii bio, nemože si sasvim ugodnost one klime predstaviti. Snëg je tamo najveća rëdkost. Kišovito vrëme, to je njihova sva zima. Samo najviši vërbi Alpah i Apeninah pokriveni su snëgom. I u najsëvernijih stranah te blagoslovljene zemlje ne zna se ništa o saonicah. Ako je koi put drugaćie, to je iznimka samo, kao kod nas koi put prolëtni dani srëd okrutne zime. Ka-

da se sčitim one svjetlosti i čistoće neba, one plodnosti i obilnosti zemlje, onih tihih vētrićah punih aromatih mirisah, rečjom svih onih čarobnih prizorah, medju kojimi sam preko 2 godine živio, izkliknuo bi s Lüdemannom, koji u Frommelovoj slikovitoj Italiji (Karl Frommels pittoreskes Italien. Leipzig, 1840 bei Ch. E. Kollmann) slēdeće uzhićjene ali istinite reči o talianskoj klimi veli: »Mi stojimo u dēržavi od sunca objubljenoj, od neba »blagoslovljenoj, gdje je već raskoš samo živēti i disati. Nēko »vlastito čuvstvo, koje čovēk čuti, kada šta urešena i nakitjena »vidi, napada nas, i nēki tihi glas kaže nam, da stanovnikom ovih »predēlah više u dio pade nego drugim ljudem. I u istinu, zašto »da tajimo? Nam se čini, da je srčēa ovdje živēti i da bi praved- »no bilo, ako bi stanovnikom tako ugodnih krajevah na drugom »svētu manje blaženstva u dio palo, nego onim, kojim zemaljskog »izkušēnja vrēme okrutno nebo, oblaci i snēg ogorčavahu. Bila »ta misao grēšna: barem je naravna!«

10) *Kist Urbinskog.*

Rafacl Sanzio ili de Santi, najveći slikar novieg vēka, rodio se je godine 1483. 8. Marta u Urbinu i zato se Urbinski zove. Njegovim se slikam nad svim inih slikarah predstvo osobito zato daje, što su mnogo nježnije izmišljene i što je lēpota njegovih obrazah više duševna, čista, angjeoska, sveta, nego tēlesna, zemaljska. Od njegovih dēlah kazati se može, da nisu slike (kipovi) nego poetički proizvodi; i ako se već nad finoćom njegovoga kista (Pinsel) diviti moramo, to smo tim više prisiljeni njegov uzhićui, visoki poetički duh obožavati, koji iz potezajah toga kista govori. Glavni njegovi proizvodi nalaze se u Rimu osobito u Vatikanu, koji je tim svetinjom za umētnike postao; ali posebne slike nalaze se i u mnogih drugih sbirkah od slikah.

11) *Od Kanove dleto.*

Kanova (Antun vitez), glasoviti kiporezac, rodio se je godine 1757. 1. Novembra u Posanju (Possagnu) u mletačkoj dēržavi, a umro je u Mletcih 13. Oktobra 1822. On je bio probuditelj pale umētnosti ove vērsti u novom vrēmenu, kao takodjer utemeljitelj nove škole u upotrēbljavanju mramora, kojoj, što se mećanosti i nježnosti tiče, pērvēnstvo nad svimi ostalimi ide. Medju njegovimi najboljimi umotvori broje se: jedna stojećā grupa Amora i Psihu predstavljajuća, i Heba, koja udivljenje svih znalacah probudi. U

toj vèrsti, to jest u vèrsti nježnosti i umiljatosti, nije ga još nijedan umètnik dostigo kamo nadkrilio, iste stare Gèrke neiznimajući, to jest nakoliko iz ostanakah njihovih umotvorah suditi možemo. Kip cara Napoléona takodjer je divno dèlo. Nije moguće sličnost značajnije i zajedno čistie u starinskom junačkom smislu idealizirati. U toj vèrsti nema ništa izvèrstniega na svètu. On je takodjer iz starinskoga junačtva gradju uzimao za svoja dèla, nu to mu nije tako za rukom pošlo, kao nježni predmeti, premda je i u ovoj vèrsti mnogo izvèrstna stvorio. Osobito hvali se gorostasna grupa, predstavljajuća Tezea, kako Centaura ubija, koja se u Bečknoj pučkoj bašti u stanju nalazi, koje je za tu svèrhu polag pravog tezcovog hrama sazidano.

12) *I od Paladia zidine smionc.*

Paladio (Andrea), glasoviti talianski gradilac (Baumeister), rodio se je godine 1518. u Vièenci a umro je 1580. kao gradilac mletačke republike u svojoj domovini veoma štovan. Poglaviton je bio, koi je u 16. stolètju kroz razmatranje starih rimskih umotvorah, koji se u Italii u podèrtinah nalaze, novi vèk za gradarsku umètnost stvorio. Medju mnogimi velelèpnimi stanji, koja su polag njegove osnove i pod njegovom nadzornostju na ured Italie podignuta, najveći njegov umotvor je olimpsko kazalište (Teatro degli Olimpici) i glavni dokaz njegovoga velikoga duha, kojim je svoje rodno mèsto Vièencu uredio. Mletci mu imaju takodjer većom stranom svoja najlèpša stanja zahvaliti, medju koja se broje osobito blagovalište svetoga Gjorgja velikoga (Refettorio di san. Giorgio maggiore) i cèrkva istog imena, koja je pravom glasovita radi velelèpne prostote i nscravnivog suglašenja svih njezinih stranah. Mestre, Udine, Feltrè, Padova a osobito njegov zavidaaj Vièenca, ponode se takodjer njegovimi divnimi dèli. U posljednjem mèstu nalazi se takodjer njegova po njemu sazidana kućica.

13) *Jedan predèl carstva Plutonova.*

Pluto, bog podzemlja i pakla kod Gèrkah i Rimljanah, carstvovao je polag basnoslovja vèrh žalostnih neplodnih predèlah. Takov je bez svakog pretèravanja naš Maraton. Niti pupoljka od života, sve golo, kao da ga je kakva nagla poplavica do posljednjeg praška oplākala. Mèsto ploda leži kamenje na kamenju, što je narodu k prièici povod dalo, da je gospodiu Bog s neba na tom

polju na nevrerne Tatare kamenje pobacao, da ih za njihove grčlie kazni.

14) *Našeg roda to je sveta Meka.*

Meka je mjesto u Azii, gdi se zemaljski ostanci turskoga svetca Mahomeda čuvaju, i kamo nešteteć troškovah i mukah pobožni Turci putuju, da se na grobu toga izvanrednoga muža poklone i u vjēri, koju je on učio i utemeljio, utvrde. Takovi putnici zovu se hadjie. Slični putevi nisu odviš. Još kao dječak znao sam, da su Tataři od naših praotacah na grobničkom polju pobijeni bili, za tim sam više putah o tom junačtvu čitao i mislio, nu nikada nisam tako od velikoće toga čina dirnut bio kao onda, kada sam na to polje stupio! Velika je misao: polje, koje sada moja noga gazi, to je ono polje, gdi su moji praotci najvećeg i najmogućnēg nepriatelja kērštjanstva i prosvęćenja uništili; na tom polju su oni pokazali, što je šaka odvažnih, slobodnih ljudih kadra učiniti, kada š ujimi samo sloga vlada; na tom polju radilo se je o tom: da ugarsko kraljestvo propadne za uvěk, ili da se opet dignē. Hērvaški mač nadvlada, i ugarsko kraljestvo dignu se opet iz svojih razvalinah. To čuvstvo opisati se neda, to je svemoguće, to je sveto! Do duše ovo polje zaslužio bi prosti ali gorostasni spomenik — kao što je bio čin, koi se je jednom na njemu sbio, da se svaki putnik spomene, da je sveta zemlja, koju gazi! To su učionice narodnosti, narodnog ponosa, junačtva — i vrēdne najvećih žrtvah!

15) *Batukanu kamēni su ovi*

Strašni bili stupi Herkulovi.

Herkulovi stupi zvali su se ona dva stupa, od kojih se kaže, da ih je Herkules podigo na bregovih Kalpe i Abyla s obodvih stranah *mora tēsno*g (Meceenge), koje od njega ime nosi i medju Europom i Afrikom nalazi se (Gibraltar), kao na znak, da je tamogranica svih putovanjah prama zapadu, to jest, da se dalje putovati nemože. *Do tuda ne dalje.*

16) *Ta, koja ga goni, to je zlatna horda.*

Zlatna horda — tako se zovu u Ruskoj dogodovčini kipčacki Tataři, pod kojimi je čitavi Kipčak bio, to jest zemlja Polovacah od bregovah Dnistra do Urala, od černoga i hvalinskoga mo-

ra do vorskje zemlje, gdi Choper iztiče i Kama utiče. Njihova glavna moć bila je na astrahanskih pustarah, koje su za skitajuće se narode (nomade) kao stvorene. Tu na bregovih Ahtube, 60 vèrstah od ustja Volge, sazidao je Batukan za se grad Saraj, odakuda je on sa svojim prvim potomstvom Rusiom vladao u ime velikoga kana, koi je svoju stolicu duboko u tatarskoj medju rčkami Orhon i Tamir u gradu Karakorun imao i kao naslédnik Djingjiskana nad čitavim mongolskim svétom gospodovao, imenovao kanove različitih hordah (čoporah), od njih račun tražio vrhu upravljenja predobitih državah, imence vrhu skupljenoga harača, i sám daćah izpisivao. Zavisnost posebnih kanovah od velikog kana nije dugo trajala. Carstvo Djingjiskana moralo je brzo propasti, jer je sastajalo iz bezbrojnih inoplemenih narodah, koji su na neizmèrnom prostoru živèli, i nijednim drugim vezom izvan straha skopčani bili nisu. Kanovi zlatne horde bili su zatim dugo vrème najmoćniji i proizilazili su iz kèrvi Djingjiskana. Njihov početak bio je Batu, koi je Rusiu podjarmio, Ugarsku razorio, nu na grobničkom polju od Hèrvatah uništen bio. Za njim stupio je na sarajsku stolicu njegov brat Benkaj, koi je u Rusii daću od svake glave uveo. I tako je gospodovao jedan za drugim od te obitelji nad Rusiom, dok se ona pod Ivanom III. velikim moskovskim knezom od toga okrutnoga jarma neizbavi. Zlatna horda vladala je Rusiom 237 godina i ruski knezovi morali su k njoj u Saraj svake godine putovati i klečeći kanu harač prinositi; u suprotnom slučaju sèrtali su divji ti zulumčari s vatrom i mačem u Rusiu i palili i ražali su, koliko su mogli. Za da zemlju svoju od konačnoga uništenja očuvaju, bili su prisiljeni vladaoći njezini velike harače plaćati, ali i to ih uvèk čuvalo nije od naprasnog tatarskog navaljivanja i strašnoga plènjenja; jer kada se bi kojem kanu uzvidilo, negledeć na danu rěč, napao bi u te nesrètne krajeve, iz kojih se nebi pric vratio, dok ih nebi sasvim poharaćio. K tomu još dodje slavjanska stara nesloga; mèsto da se svi knezovi proti obćem nepriatelju slože, jedan se je s drugim kockao, i da brže svoga protivnika uništi, s poklona se je k zlatnoj hordi utěcao, koja samò na priliku vrebaše, da Rusiu sasvim oslabi i pod kabanićom pravice siljaše bezbrojne čete, koje su sve moguće okrutnosti činile. Čuditi se moramo, da je Rusii, posle više nego dva vëka takovoga okrutništva, još toliko sile ostalo, da se je napokon od toga jarma sobstvenom mišicom izbavila i tako brzo opet okrèpila i procvala!

17) *Pala sgrada: hram svetoga kralja,**Kup pepela: Zagreb grad još malo prie.*

Dogodovština kaže, da su Tatarsi ne samo naš ondašnji grad Zagreb, koji je po svojoj prilici većom stranom iz drvenih kućah sastajao, do temelja razorili, nego i istu čvrstu crkvu svetoga kralja porušili. Na koliko je pri toj prilici gorostasno stanje toga hrama patilo i koje su zidine od onog vremena do sad u čelosti svojoj ostale, dokazati se nemože, nu toliko iz dogodovštine znamo, da još sto godinah posle tatarskog nasrnutja ova velelepna crkva bez krova ostà, premda ju odmah posle uništenja Tatarah na grobničkom polju zagrebački episkop s pomoćju svih plemićah iz njezinih podrtinah podizati začu; a i čini mi se, da još i sada nije podpuno u onoj slici, koju će bit imala prie navale barbarah, jer pri razmatranju sgrade očevidno vidi se, da bi se polag osnove dva turnja nad njom dizati morala, gdje se nasuprot sada samo jedan nalazi. Valjda osiromašeni naši pradėdi u stališu bili nisu i drugog podići.

18) *Gradska slobod nek ti bude plata.*

Stari varoš Zagreb, kojega su Tatarsi porušili, nije bio slobodan kraljevski grad, tek posle njegovoga razorenja, izdao je Bela IV. kraljevsko pismo, u kojem govori: »*Ako se nadju ljudi, koji ubi se na bėrdu Greč, koje se diže nad razorenim nęгдаšnjim męstom Zagreb, odvažili varoš sazidati — da će slobodu gradjanstvu dobiti i sami sebi pravice osnovati moći.*» (Valjda velikih zaslugah radi nekadašnjih stanovnikah ove okolice, koji su Belu IV. vėrno primili i njegov bėg tako krępko podupirali.)

19) *Zlatan pečat udri, pisaru, na liste.*

Slobodan list grada Zagreba ima zlatan pečat (bullam auream). To odlikovanje malo koji grad u Ugarskoj ima. Opet novi dokaz, nakoliko je Bela IV. tomu męstu nagnut bio i da je pomoć, koju je on u svojoj nesrći od njega primio, sigurno važna i krępka biti morala.

20) *Dragoš*, bio je zapovėdnik vojske hrvatske u Zagrebu, čovėk hrabar i vėran svomu vladaocu. Kada se nije mogo proti ogromnoj množini Tatarah dulje u Zagrebu dęržati, povuće

se natrag sa svojimi ostalimi vojaci, sjedini se s pratnjom Bele IV. — i pratjaše ga do grobničkog polja, gdi je hrabro za slobodu svoje domovine i za krunu ugarsku vojevao. Kažu, da je to praded presvete grofovske obitelji Draškovića, koja je do najnovieg vremena velikih muževali porodila.

²¹⁾ *Sve se směje, kad ranjenik huka,
Sědoglavci, mužl, děca, žene.*

Svi pisaoči slažu se u tom, da izvan Hunah okrutnih kěrvolokah nebiaše u Europi, nego što su Tatari pod Batukanom bili. Neima mukah, pod kojimi njihovi sužnji stěnjali nisu. Cvil tih nesrětnikah bila im je razkoš. Žalibože, gola je istina, što gori naznačeni stihovi o njihovom nečověju kažu!

Ha Kěrdjali i. t. d. (Vidi l. 7.)

Kěrdjali je tatarska rěč, koja toliko znači, kao *vitez, junak, delia*... Najveći junaci u tatarskoj vojski zvali su se kěrdjalie, kao što ih i sada Turci zovu. Jao onoj zemlji, koja u ruke kěrdjaliam pada!

²²⁾ *Tako mi mog děda — slavnog Djingjiskana.*

Čučaj, sin Djingjiskana, bio je otac Batukana, utemeljitelja zlatne horde. Djingjiskan bio je najveći haradžia, koi je ikada na světu živio. On je bio sin někog mongolskog poglavice, koi je nad 30—40 obiteljih gospodovao, ali Tatarkanom, koji su onda izhodnom Tatarskom i čitavom sěvernom stranom Kine vladali, harač plaćao. Rodio se je 1163—64. god. poslé Krista, a umro je 1227. 24. Augusta u 66. lětu svoje dobe a 52. svoje vlade. Sva su mu poduzetja za rukom posla. On je bio ljubimac srěće, i dobivao jednu děržavu za drugom. Zemlja, kojom je pred svojom směrtju vladao, dulja je bila nego da bi je za 1500 sati moguće bilo proći. Život toga okrutnoga plěnitelja stajao je čověčauskom rodu najmanje 5 do 6 miliunah dušah obojeg spola i svake dobe. Izvan toga je uništio neizměrnú množinu spomenikah umětnosti i dragocěnih rukopisah, koji se u gradovih *Balk, Bokhara, Samarkand, Peking* i više drugih nalaziše. Zakopali su ga s velikom svečanostju blizu njegovog rodjenog města pod jednim děrvetom, koje se je odlikovalo svojimi ogromnimi granami! On si je to město sám izabrao za svoj grob.

23) *Množ taligah s děcom za njim škripa.*

Tatari su sa sobom u boj žene s děcom vodili, koje su se u taligah za vojskom vozile. Kod Tatarah još i sada navada nije točkove njihovih taligah i kolah mazati, zato je već po škripanju znati moći, ako ih čověk i nevidi, da se oni voze. Kad ih tko upita, zašto nemažu točkovah? Odgovore mu: »Mi nismo »kukavice, da bi se pred svĕtom sakrivali; kola trĕba da škriplju, »da svĕt zna, da se na njih junaci voze.«

24) *Gdi kucaše mužko sĕrce u nevĕsta'.*

Solin (Salona) bio je neizmĕrno velik grad, prije nego što su ga Rimljani Ilirima oteali bili, ali i pod rimskom vladom bio je to velik i ugledan grad; sada je pako siromaško seoce, u kojem je vidĕti malo tragovah njegove nekadašnjeg sjajnosti. Ono malo, što je uteklo okrutnosti sĕvernih narodah, koji su taj velelĕpni grad razorili, uništila su sasvim posljednja dva stolĕtja. U netištenoj vĕsti o Dalmaciji Giambatiste Giustiniana, koja je oko polovine 16. stolĕtja pisana, nalazi se, kako je taj grad jošte za njegovo vrĕme izgledao. On kaže: »Na velikoću i velelĕpnost grada Solina može čovĕk suditi iz svodovah i lukovah veličanstvenoga »kazališta, koji se još sada vide; iz velikih komadah sinoga mramora, koji po okolici razsipani leže; iz lĕpog mramornog stupa, »koi još stoji, kako kažu, gdje je prije oružnica stajala; iz pre- »krasnih svodnih lukovah, koje visoki mramorni stupovi podpiraju, vĕrhu kojih se je vodovod pružao, koi je iz Solina u Split išo. »Još se vide različite razvaline i ostateci velikih palačah i mnogih lĕpih mramornih komadah, na kojih čitaju se jošte starinski »napisi; ali zemlja, koja se je malo po malo podigla, zakopala je »najstarije i najvrĕdnije kamene.«

Stanovnici sela, koje se je diglo na razvalinah Solina, kopaju još dan današnji napise i važne spomenike iz zemlje; ali njihova prostoća i skupoća tako su velike, da vole sve razbiti i pokvariti, nego za primĕrnu naknadu zamĕniti ih.

Ovaj grad je bio već u ono doba Rimljanom podvrĕžen, kada su još drugi Iliri s Rimljani rat vodili. To jest za vrĕme Cezara. Solin je bio tomu velikomu mužu osobito nagnut. I kada je on svoga vodju Gabiniususa s 15 kohortah i 3000 konjanikah u Iliriu poslao, a ov od slobodnih stanovnikah tih krajevah sasvim pobijen bio, priml taj grad gostoljubivo srĕd svojih zidovah bĕgunca

Gabinius a s nekoliko svojih nesrećnih drugova, jer veća stran njegove vojske ostala je mrtva na bojištu. Ono vreme prepirao se je Cezar s Pompeom za vladanje sveta, zato je Markus Oktavius zapovjednik flote Pompeove navalio na Solin, kao na grad, koji je Cezaru Pompeovom protivniku podvrgnut bio, i on ga bi sigurno oteo i sve Cezariance, koji su se tamo nalazili, uništio bio, da ga nisu hrabre Ilirke obranile. Na taj događaj preteče se stih: *Gdi kucaše muško sërce u nevèsta*. U gluho doba obuku se ove u èerno i izidu s gorućimi bakljama u ruci iz grada, i uprave se put tabora Pompeanaca, gdi se straže uplaše misleći, da su sërde iz pakla izišle, i uteku, za tim upale te junakinje neprijateljski tabor i predaju spavajuće i od straha umiruće vojnike svojim mužem, koji su ih oboružani slèdili, da pogube svekolike. Cèli tabor i sve ladje dodju tako u ruke Cezarianaca.

25) *Žudno pruža u mramorne stène,*

Od oriaškog svèta, koje su ostale.

Pol sata puta od sela, gde je nekada grad Solin stajao, vide se još i sada ogromne zidine stanja dioklecianovoga, kojim se još sada putnici èude. Veća stran grada Splèta (Spalato; reè pokvarena od Palatium to jest Palatium Diocletiani) nalazi se u okružju ostalih zidina toga oriaškog stanja, koje je samo car sazidati mogò, koji je èelim onda poznatim svètom vladao. Današnji dan neimamo ni pravog ponjatja o takovih stanjih a — ni o junaètvu viteza onih vremenah, — koji su u svemiu, što su radili, bilo to dobro ili zlo, oriaši bili!

26) *Nadvladanja samog sebe primèr pèrvi.*

Dioklecian (Dukleš) Jovius nazvan, rodio se je u Dalmaciji od ilirskih roditeljah, koji su siromaški seljani bili, stupi u ilirsku vojsku, i svojim bistrim duhom i junaètvom tako očara svoje drugove, da su ga za rimskog cara izvikali, i rimsko starešinstvo potvèrditi ga prisiljeno biaše. On je bio jedan od najsrećnijih i najvećih careva, koje je Rim ikada imao. On je bio hrabar vojnìk, mudar vladalac i ljubio je znanosti i nauke. Pod njegovom vladom bilo se je rimsko carstvo osobito razširilo — pak ipak je znao te uobrojene množine u uzdi dèržati. Što ga pako nad svimi poznatimi vladaoci diže, to je, da je on na toliko sveobèu slabocu sjati i gospodovati nadvladao, i onda kada je najmoćnii bio

svoju čast — t. j. gospodstvo nad čelim svētom — svojevóljno položio, u svoju se domovinu — Dalmaciju — vratio, tamo onaj ogromni grad sazdao i u tišini odaljen od svēta — kopanjem i obradivanjem svoje bašće zabavljajući se zadovoljan živio. Glasoviti Fortis u opisu svojega putovanja po Dalmaciji kaže o tom velikom mužu medju ostalimi slēdeća: »Bez sumnje ljubav k mudroljubju i može biti zdrava politika bila je uzrok, da se je u samouću Dioklecian zakopao. Živio je 10 lētah mirno u Saloni i može biti bi dulje živio bio, da ga Konstantius i Licinius uznemirivali nisu. Uzpērkos svemu onomu, što su kēršijanski spisatelji zla o njemu pisali i jedan od drugoga izpisavali, moramo priznati, da je prekrasnih vlastitostih imao, da su ga njegove zasluge a ne kērv sugradjanah carom načinile, i da je poslē dvadesetogodišnjeg gospodovanja najveći primēr čovēčanske umērenosti dao, koji ikada svētu podan bijaše. Ja dēržim za veliki dokaz dioklecianovih zaslukah, što ga Julian u svojh Carevih hvallih, koji njega sēgurno poštedio nebi, da je uzrok kudenju našo.«

27) Vidi na kraju *)

28) *Koji svētom dērmahu nekada.*

Stari Iliri bili su mogućan narod, koji, dok su jošte za se bili, više putah svēt dērhtati činjali; Macedonia i mnoge druge dēržave morale su im harač plaćati. Aleksandru velikom tek za rukom podje predobiti ih; ali oni su pod njegovom vladom baš najveću slavu stigli — i reći se može, da su svētom dēimali, jer oni su bili jezgra vojske Aleksandrove, kojom on svēt preoblada. Po njegovoj smērti odmah su se opet izbavili i mogućni postali. Osobito bili su oni srētni na moru — i isti rimski tērgovci morali su im harač plaćati, da nebudu uznemireni, dok pod ilirskom kraljicom Teutom Rimljani boj s Iliri nezapočnu. Rimska moć je bila prevelika već u ono doba, nego da bi se i najjači narod, ako mu tajnosti taktike poznate nisu bile, toj oriaškoj sili suprotiviti mogo; ali ipak trēbalo je *sto kērvavih lētah*, dok ih Rimljani nadvladaše. Pod rimskom vladom bili su Iliri najhrabrii vojnici njihove vojske i tako mogućni, da su svoje vodje na carski prestol dizali, i tako Rimom a kroz njega čelim svētom vladali; jer od rimskoga cara Maksimina počemši do uništenja rimske vlade po barbarskih narodih svi rimski carevi bili su ili pravi rođeni Iliri ili poilirani vodje ilirske vojske.

29) *Uz njegov idu tri sriemska brata.*

Dogodovština onih vremena spominje tri brata, od srémske plemićke kuće proizhodeća, imenom: *Kres* ili kako ga drugi pišu *Kreč*, *Kupiš* i *Rak*; oni su kralja svikuda pratili i svojom hrabrostju mnogo k pobédi Tatarah sudélovali.

30) *Zagrebski vladika.*

Ono vreme je bio u Zagrebu episkop (vladika, biskup) imenom *Stépan Babonik*. On je vodio polag obiçaja onog vremena isto tako dobro mač, kao što je bio vrédan duhovni pastir. Kad je nesrétni *Bela IV.* prisiljen bio Zagreb ostaviti i na dalmatinske otoke pred okrutnièkim svojim neprijateljem uteći, taj ga je slédio i pomagao mu je činom i savétom. On je bio takodjer jedan od onih muževah, koji su krépkó sudélovali k izbavljenju naše domovine i k opet-utemeljenju ugarske krune.

31) *I knez Dragoš slavni.*

Vidi primétku pod brojem 20).

32) *Put Osora i. t. d.*

Osor (talianski *Oscro*) dalmatinski otok blizu *Kérka*. U ono vreme vlastitost slavne obitelji *Blagajske*.

33) *Nu gdje pèrši cèrna i bèla zastava?*

Na šatoru *Tatarkana* vijala se je uvèk zastava (barjak) od cèrne i bèle svile. To su bile narodne boje zlatne hórde.

34) *Velebita stènc da prevali.*

Velebit je ona velika gora, koje najvišji vèrh današnju *Hèrvatsku* od *Dalmacie* déli. *Hèrvatska* strana toga bèrda šumami je obilato pokrta, gdje je na suprot dalmatinska sasvim gola.

35) *Bozi hada itd.*

Had toliko znaçi, kao pakó — probivalište smèrti. — Ta rěč je kod našeg naroda poznata; je *P* pakó prava slavjanska rěč — to neznam — toliko samo znani, da je s gèrèkom rěèju *hades* ili *adis*, koja to isto znaçi, veoma srodna.

36) *Pod bedemi Kliša, nedobitnog grada.*

Kliš (Klisa) kod Splěta (Spalatro), sa dėsne strane rěke Jadra (Hyader) diže se bërdo, na kojem se tvërdja *Kliš* imenovana nalazi. To je bez sumnje onaj isti grad, koi se je u staro vrěme polag Diona Kasia Anderium a polag Pliniusua Mandetrium zvao; jer čitavi opis ležaja stare tvërdje tako nazvane sudara sa sadašnjim *Klišem*. Plinius kaže, da je Mandetrium za svoje vrěme glasovita tvërdja bila — i od prevелиke važnosti u vrěme rata. To je ona u noviih vrěmenih bila, i mora to uvěka biti, kad se u Dalmaciji rat vodi, jer leži na uskom i važnom prolazu. U tom gradu nalazila se je kraljica sa svojom dëcom, kad su Tatari u Dalmaciji haračili. Dvaput su na grad nasërnuli, ali hrabro su odbijeni bili od cërkvenikah (vrěst duhovnih vojnikah), koji su taj grad branili. Poslë toga otide kraljica u Split, gdë i umre prie nego srčëa i hërvatsko junačtvo njezinom suprugu krunu povrati.

37) *Tako leti čopor prëk Skradina prëko Knina.*

Skradin, talianski Scardona, i Knin, gradiči su dalmatinski na Kerki.

38) *Kim ga kazni ruka jednog Slavjanina.*

Rëč je, da je Batukan, kao dëte jošte od dvanaest godinalh s jednim čoporom Tatarah u Rusiu navalio — ali protëran bio, kojom zgodom upali ga nëki Rus kandjiom po čelu tako zdravo, da mu kroz čitavi život brazgotina od tog udarca osta. Kažu dalje, da se je on onda zakleo, na ruskom narodu osvëtiti se i dëržao je svoju zakletvu, jer ga je podjarmio, i kod njega ono strašno orudje kaznenja uveo, koje se kandžuk ili knuta zove, i koje žalibog još sasvim ukinuto nije. Još se kaže, kada se je rasërditi znao, da mu se uvëk ta brazgotina upali, koja je onda kao kër-vavi potëz na čelu izgledala, i to je bila navëstnica strašnih okrutničtvah.

39) *Na Moskovsku ... na Šajevo polje.*

Tatari su pod Batukanom u moskovskoj zemlji srëtno vojevali. Mnogi krajevi Rusie podložili su mu se, kad su samo čuli, da se približava. — Tolički strah je pred njegovimi zastavami letio. Na Šajevo polju pako — potuko je Batukan madjarsku vojsku tako, da Bela IV. nije bio u stališu druge vojske više sakupiti

— nego u hrvatsku uteče ostaveći svoju kraljevinu Tatarom na plën, koji su ju skoro sasvim uništili.

40) *Drugaricu uz Dunaj i po Sèveru.*

Čvrsta vëra u nedobitnost i u srëću bila je drugarica batukanove horde dok je ona u Ugarskoj (uz Dunaj) i u Ruskoj (po Sèveru) vojeyala. — Ona nije nijedne bitve izgubila bila; dok u Dalmaciju nedodje, gdë ju srëća ostavi i s njom zaufanost u nepredobitnost; koja ju je do onda tako hrabrom činila.

41) *I na Kërku, gdi cërnu odëću*

Svët obuče, plačuc ljudsku srëću.

Kërka (tal. Veglia) otok u Dalmaciji, prinadležeći nëgda mogućnoj obitelji Frankopanovića znatan je osobito zato, što se svi njegovi stanovnici u cërno odëvaju. Na njih je sve cërno od glave do pete — i tako obučeni idu može biti već više tisuć godina, jer starogëreki spisatelj Skimnos Kios, koi je dugo već pred Isukërstovim narodjenjem pisao, govori o stanovnicih otoka Dalmatinskog Korykte (Kërka), da njegovi stanovnici sasvim cërno obučeni idu, i kako on kaže zato, što je Faeton sunčanimi koli na njegov pao. Tako su se dakle onda nosili i tako se današnji dan nose. Nije li to važan dokaz, da su stari Iliri Slavjani bili i on isti narod, koi je sada, kad su se tjak tako nosili kao i današnji stanovnici ovih krajevah? Da se na Kërku ilirski govori, to svaki zna; a da njegovi stanovnici nisu pravi potomci onih starih Ilirah o kojih Skimnos Kios govori — bili se oni tako nosili? Ili je može biti cërna boja tako lëpa, da su ju toga radi primili oni, koji su stare Ilire sve do posljednjega poklali; jer kamo ih, ako nisu Slavjani bili, kada se u krajevih, gdi su oni stanovali, samo slavjanski govori? Izvan toga znamo, da Hërvati i Sërbi na otoke Dalmatinske nastanili se nisu. Odkuda dakle tamo Slavjanah, ako stari Iliri, koji su na njih stanovali, Slavjani bili nisu?

42) *I veselo bogat Frankopan otvara*

Nakërcanc blagajne, hambare.

Frankopani grofovi od Kërka, Senja, Tëršca i Modrušc, bili su jedna od najznatnijih obitelji hërvatskih. Oni su se u talianskom i latinskom jeziku pisali Frangopani i to je dalo povod, da su ih mnogi za Taliane dëržali; nu ovo dokazati nije moguće, tim manje što su se sami u najstarij doba pisali Franko-

páni, to jest Pan Franko ili gospodin Franjo, a posle su po običaju našeg naroda, koj rado svoja imena na mađjarski, nemački, taljanski prevraća, i oni svoje na Frangepani preobratili. Toliko o njihovom imenu. Šta se pako njihovih zasluga za domovinu tiče, izvan mnogih drugih slavni činah, oni su najviše tako novcem kao junačtvom k uništenju Tatarah pripomogli, a posle boja Belu IV., darovavši mu osandeset hiljadah zlatnih dukatah, odvedoše u Ugarsku na stolicu kraljevsku, s koje bijaše od Tatarah protěran.

43) *Blagaj.*

Blagaji, po taljanski *Orsini*, bili su mogućna primorska obitelj — koji su posle u Kranjsku prošli i uzeli nemačko ime *Weissenstein*.

44) *Šubić.*

Šubići bili su grofovi od Ostrovice i Brebira u okružju zadarskom. Oni su svoje ime proměnili, kad su iz Dalmacie, koju su Mletčići preoteli bili, u Hrvatsku preselivši se, od ugarskog kralja dobili imanje *Zrin* u drugoj banskoj regimenti, od kojega su se zatim naši *Zrinjski* a mađjarski *Zrinji* nazvali. Da od ove obitelji ugarski Leonidas proizhodi, suviše je kazivati.

Pleme Karlovića.

Karlovići od Talianah *Torquato* nazvani, bila su velika i bogata primorska gospoda, i sazidali su męsto Karlobag, (*Caroli pagus* — Karlovo selo), koje od njih ime nosi.

45) *U boj stupa David protiv Goliata.*

Komu nije borba Davida s oriašem Goliatom iz svetog pisma poznata? On je bio još dčćak, kada je oholost toga gizdelina kaznio. On ga obali kamenom i za tim mu glavu odsēēe.

46) *Nanj', ili s njimi na štit ka naslika?*

Stari Špartanci imali su na svojih štitih naslikane ili napisane slēdeće rēči: *ἢ τὰν ἢ ἐπη τὰς* to jest: *nanj ili s njimi* — što ēe toliko kazati: *ili da na njih (na šтите) padnu ili da se s njimi (štitovi) kao dobitnici vrato.*

47) *Ta nepita za broj protivnika'.*

Poznato je iz dogodovštine, da stari Spartanci nisu nikada pitali, koliko ima vojske u neprijateljah? nego: gdi su neprijatelji? i nasértali su na njih, nadkrilili ih oni brojem stogubo. Duša je hrabrost, broj tĕlo — to za ništa nije, ako ga uzhićenje za slobodu i dom neoduševljava!

48) *Deset hiljad samo bi na Maratonu.*

Maraton je ime polja, na kojem su Atenjanci pod vojvodstvom Miltiadesa nebrojene perzijske čete hametom potukli. Gerkah pri toj zgodi nebijaše više, nego deset hiljadah; ali vatra ljubavi prama domovini i slobodi grĕjaše njihove grudi, gdi je na suprot vojska perzijska sastajala od samih robovah. . . Jedna slobodna mišica više vrĕdi nego cĕle čete plaćenih slugah!!

49) *Nut se viju kocke cĕrvene i bĕle.*

Horvatski gĕrb ima na bĕlom polju cĕrvenc kocke.

50) *Po pitomu Vinodolu veće...*

Vinodol zove se onaj komad zemlje ugarsko-hĕrvatskog primorja, koi se od Kraljevice (Porto rĕ) do ogulinske regimente proteže, ime pako svoje ima od mnogog vina, koje tamo rodi. U staro doba spadao je i Grobnik, i Tĕrsat, i Bakar, i Hreljin s Kraljevicom na Vinodol, a s druge strane Ledence, selo, koje danas pod granicu spada. To su sva imanja frankopanska bila.

51) *Rekao bi, da se na pir svati sele.*

Meni je stari nĕki vojnički častnik pripovĕdao, da je kod hĕrvatskih i mađjarskih regimentah u vrĕme rata služio, i priliku imao narav ovih narodah proučiti. Kada se je Hĕrvatom navĕstilo, da je neprijatelj blizu, svi zapoĕnu pĕvati junačke narodne pĕsme — gdi na suprot Mađjari u tom sluĕčaju zamuknu i udube se u misli.

52) *U bojnih Ilirah navada je stara.*

— *Znak dobrote — pĕt u svakoj sgodi.*

Da Slavjani rado pĕvaju — to je svĕtu od nĕkada veće znato; a tko je nĕšto samo u njihovo sĕrce povirio, priznati mora, da je *dobrićnost* glavni potez njihovog znaĕaja. Pravo kaže Šiller:

»Wo man singt, da lass' dich fröhlich nieder,

»Böse Menschen haben keine Lieder.«

53) *Bez svakoga glasa glava sêda
Nepomično na poljanu gleda.*

Bela IV. bio je starac od 60 godinah, kada su Tatari na grobnickom polju potučeni bili.

54) *Pred noge mu mèrtvaca postave... — do
Krunu spase Ugrom; prosvètjenje svètu!*

Ja sam se ovdje, narodne hrvatske prièice dèržao, koja kaže, da je i Batukan u Hrvatskoj poginuo. Kao što sam èuo, još današnji dan zove se blizu toga polja neka draga — *Kaenova draga* — i kažu, da je ovdje taj okrutnik ubijen bio.

55) *Groboslične srèd poljane
Pèrvi put mi noga stane...*

Godine 1836. kada sam se iz Italije vraèao — pèrvi put sam ovo polje vidio. Utisak, koj na mene to kamenje uèini, biaše dubok... i dao mi je povod k ovoj pèsmi. Sve misli, koje me pri pogledu toga svetoga polja obuzeše, ubilèžih u moj dnevnik... iz kojeg se ova pèσμα zatim porodi. Ona je dakle proizvod užièenja... ja nisam kujigah prevraèao kada sam ju pisao; zato ako gospoda historici koju pogrèsku proti vrèmenu ili dogodjajenu smotre, neka oprostite. Ja sam samo ono na artiu metnuo, što mi je u pameti ostalo iz mojega dètinstva o tom predmetu i što se mojem duhu baš onda ukazà, kada pèrvi put opazih grob Tatarah.

56) *I u moje već sudbina
Pèrsi udri ranu mnogu.*

Kad se iz Italije kuèi vratih, nenadjoih ljubljene najke više žive — u mojem odbitku kolera ju s mojom ujom zajedno života liši. Takodjer dozvoleno mi nije bilo od sudbine uz smèrtnu postelj moga otca stajati — on umre, kada sam u Gradcu još filozofiu uèio. Pokoj njihovom prahu!

*) Podèrtine stanja dioklecianovog, srèd kojih se nalazi veća stran grada Splita, napunjuje nas udivljenjem isto tako, kao Koloseum u Rimu a Amfiteatar u Veroni; obe te sgrade ostanci su iz gorostasnih rimskih vrèmenah. Nam se posrèd ovih ogromnih razmèrah èisto neobièno èini. Naš ukus je iztanèen, rimski je bio veličanstven. Nebi li iz njega na duh i junaètvo njihovo zaključiti smèli? Priklonosti ravnaju se polag naravi duševne moèi èovèka. Drobnjoj dèci sve se tim više dopada što je manje i drobnie a odraslom èovèku èim je veće i gorostasnie!

S L O G A.

Od Dragutina Rakovca.

Sloga! — dà — ta da je sloge bilo,
Nebi mi sad, štono ješmo, bili:
Trulo, tromo, razderano tilo,
Sebi tudji, a nikome mili.

Trulo tělo, kano trula kruška;
Jer da živi, nikdi se nejavlja.
Tromo tělo, koje samo puška
Na kordonu kadkada izpravlja.

Tělo od sto mēršavih komada',
Svaki svome u kutiću gine,
Svaki jadan nečemu se náda,
Hoće něšto, a neće da zine.

Postali smo sebi tudji, strani,
Igrajuć se medj sobom skrivača,
Brat na brata pogěrdom nišani,
Svaki na svoj malin vodu svraća.

Zato i nismo baš nikome mili;
Tko da trulu krušku i pospanca
Ljubi? — Nitko nij' u takoj sili,
Da svadljivca želi za poznanca.

Sloga, drobno, prosto, sveto slo vo!
Zašto tebe rod moj nerazumi?
Zašto gazeć sèrce brajanovo
Vazda samo vraga svoga kumi?

Kumi vraga, a spasenje ište?
Ter u pomoć nazivlje još Boga?
Grěšno, směšno molbe pozorište!
Bog je tamo samo gdje je sloga.

Bez nje neima stada od ovacah;
Bez nje vojska još tak silna pada;
Gine snaga za narod boracah:
Bez nje i mi patuljci smo sada.

OBRAZ

slovenskoga narječja u Koruškoj.

Od Urbana Jarnika.

(S uvodom i opazkami od *St. Vr.*)

U v o d.

S nekojih su stranah navalili na one učene Slavene, koji neće da priznaju u Slavenštini više od četiri književna narječja, potvrđujući ih, da njihova namjera ide na uništenje ostalih manjih narječjah i narodnostih. Najpače oboriše tu potvorbu na spisatelje česko i κατ' ἐξοχῆν ilirske. Mora se opet svaki čuditi, što baš ovi (česki i ilirski) književnici najviše rade za sačuvanje i pojedinih narječjah i njihovih narodnih dragocjenosti. Ta tko je više uradio za uzdržanje narodnih ostanakah Slovakah i Moravanah, nego li baš Šafařík, Kollar i Sušil? Tko je sačuvali velik dio narodnih dragocjenosti Slovenacah (Winden), nego li privrženici Ilirstva? To je baš njihovo značajno svojstvo, da čim se s jedne strane dârže svi jednoga narječja kao narječja književnoga, opet s druge strane nedopuštaju da gine blago domaće, već sabiraju kod kuće svaki svoje, metjuć ga u obću blagajnicu, u kojoj se neće samo sačuvati korist raznih domovah i zavičajah, već će se time dobro čitave obširne domovine uzhraniti, jedno drugim obogatiti, jedno drugo podkrêpiti, jedni se korist i slava svih granah utemeljiti. Trud i plod od takovoga mišljenja proizišavši jest i nasljeđujući članak od muža dosta slavno poznata Slavenstvu po učenosti i domorodnosti svojoj. Teško si je tko iz naših gornjih stranah i za Slavenstvo u obću, kao i zajedno za domaću rodnu rěd tolikih pribavio zaslugah, kolikih naš slavni Ne-

stor *Jarnik*. Nu opet taj dostojan domorodac nije dugo oklevao, pristati djelom u kolo Ilirstva, i sve da je ova velika idea od mladih proizišla i još malo izkusnih ljudi (Vidi Danicu g. 1837. broj 8—10), pokazujući nam, da pravi mudrac nesmatra stvari s kakvog aristokratskoga gledališta, nego s uzvišena varhu svih strastih města, s kojega je kadar stvar razsuditi onako, kao što je ide. Šteta što mu godine nedopuštaju, da se većim brojem sastavakah našem čitateljstvu pojavi. Sljedujući pako sastavak njegov tim je znamenitii, čim je parvi obraz, što nam predstavlja pojedino predelno jedno narěče slavensko. Najpače za nas je južne Slavene od velike važnosti, što nam donosi obraz jezika, kojim govore naša najoddaljenia severozapadna bratja ilirska. U njemu će naći učeni štioć tragovah, po kojih će moći razsuditi, u kakvom je bližnjem savezu stala ova strana domovine sa srđnjim severnim zapadom Slavenstva. Vidit će na njem tužni bēljeg, koji je ostao na rěči ove naše bratje kao rana uglođana od više hiljadogodišnjega duševnoga jarma tudjinstva. Kamo srđće, da naša učena gospoda polag ovog obraza što skorije načine i od ostalih južnoslavenskih predčelah vērne monografie, da jedanred znamo, šta smo si po rěči? Kako se je dosada u pojedinih krajevih pisalo, nije sasvim vērni snimak pučkoga govora, nego ponajviše od polu-učenih, ili u tom poslu nevarstnih ljudi sastavljen jezik, koj se nigđe, a najmanje u onih krajevih govori, za koje su ta učena gospoda pisali. Kad ćemo imati monografiah svih ilir. narěčjah, onda ćemo najbolje znati, tko ima pravo, onda ćemo i uviditi *najsilnic*, od kolike je potrebe, da svi južni Slaveni pišu jednim književnim jezikom, ma ne onakovim, koj je izniko iz glavah pojedinih, nego onim, koj stoji svojim korenjem na zemljištu od miliunah, da cvate i rodi za miliune. Nu dok neuzbude toga, inati se koliko ti drago, i tēraj vėtār po gori, koliko ti drago, pa ćeš jednu istu postignut svārhu.

Značaj sadašnjega slovenskoga jezika istina Bog takov je, da Dobrovski primoran bude postaviti ga s ruskim, sārbskim i hār vatskim u jednu istu glavnu vārstu. Nu sasvim time još i dan danas nosi na licu pečat, po kom sudeći uvidjamo, da mora da je bio nēgda u prastaro vrēme u bližnjem savezu sa sēvero-zapadnimi narēĀji poljskim i Āeskim. Zato i dan danas jezikoslovac, koj hoće, da iztraži to narēĀje, nemože sasvim dobro uspēti, ako pri svom poslu neobrati oĀiuh i na Āesko i na poljsko sa svojimi podnarēĀji. Istina, to je narēĀje dobilo mnogo gledeć na blago-glasje, odkako ga je vrēme odcēpilo sileno od sēvero-zapadnih Slavenah i približilo užje dolnjoj jednokār vnoj bratji; nu opet moramo priznati, da je pri tom i mnogo izgubilo, najpaĀe onu jakost u izrazu, kojom se ponose naša sēverna bratja Āesi i Poljaci ¹⁾).

Znaci slovenskoga narēĀja u obće.

1. Imade tu poljski tvār di l (ł), koj se pretvara na u kao na Gorenskom (Oberkrain) i gotovo po Āi-

¹⁾ Koliko je to narēĀje pri tom dobilo ili koliko izgubilo, teško ēe moći tko naznaĀiti ili na tanko razluĀiti. Svakako može se zakljuĀiti glede na sadašnje njegovo lice, da je razlika izmedju mekih i tvār dih samoglasnikah i od njih zavisnih suglasnikah mnogo bogatija i obsīrnija, nego što je u dolnjih stranah, premda nije više onako izrazna, kao što je kod sēvernih slaven-skih narēĀjah.

tavoj Koruškoj (tako isto i u velikoj Poljskoj, preussisch Pohlen) najpače na koncu mužkih pričastjah proš. vremena, kao i izpred *a* * i *o* *, gdje se je opet na nekojih mjestih sačuvao čisti izgovor. Tako se n. p. kaže *stau*, *dau*, *biu* svjda, a na Gorenskoj i u Koruškoj takodjer *staua*, *daua*, *b'ua* itd. Tako isto i u sredini ostalih rečih, n. p. *muad*, *buato*, *zuato*, (mjesto: *mlad*, *blato*, *zlato* ²).

2. Upotrebljuje se *ò* u rečih, gdje Poljak imade svoj *a*, gdje naproti tomu metju čist *u* Rusi, Česi i dolnja naša bratja; n. p. kaže se: *pòt*, *mòž*, *sòd*, *kòt*, *kòs*, *stòpa*, *ròka*, *bòdem* i nebrojenih drugih, mjesto: *put*, *muž*, *sud* itd. ³).

²) Taj se tvrdi *l* (*f*) polag moga znanja izgovara gotovo na poljsko-ruski način u Štajeru po najistočnijoj strani Slovenskih Goricah (Windischbühlh) t. j. od Radgone počemši uz Muru tja do blizu Arnuža (Ehrenhausen) i odtuda preko Remšnika i Radola tja u Subotu (Sabath) na medjašu štajersko-koruškom. Buduć pako se tu govori malo ne onako, kao što u Juuskoj dolini Koruške; to po svoj prilici taj *l* pruža svoju vlast i preko Drave u Korušku. U tih stranah Štajera najrazgovetnije proiznosi se ondě, gdje pred njim stoji ili *i* ili *e* n. p. jaz sem *mějla*, *bijla*, slabie kad slědi *o* ili *a*, n. p. u rečih: *dala*, *stala*, koje se takodjer na mjestih govori: *dola* i *stola*.

³) Čuo sam u Celjskom kotaru u okolici Početártka (Windisch-Landsberg): on u rečih *monka*, *zmončeni* (muka, izmučeni). Ima takodje u Juuskoj dolini Koruške nekakav zabitni kraj, gdje se govori *domb*, *zomb* (dub, zub) itd. Kazao mi je stari neki duhovnik sekavske biskupie, da se i u Suboti, gdje je on bio prije dvadeset godinah na parokii, kaže: *ronka*, *monka* (ruka, muka) itd. Nu ja budući u onoj strani niesam mogo ništa saznati za taj rinezam, i sve da sam oštro pazio na govorenje prostoga puka; i kad sam pitao, kaže li se *ronka*, *domb*; odgovarali su mi, da se kod njih veli: *ròka*, *dòb* itd. — Nu polj. *a* u reči *miesiac* (rus: *měsjac*) ima svoj rinezam (kaže se n. *mesenc*) u Suboti kao gotovo i po svih gornjih stranah naše domovine.

3. *Për* t. j. *pri* trĕba uzporedit s poljskim *przy*. Krajevi, ťto ĕine *parye* ili najbliĹje karike do Horvatske, saĕuvali su joŝ u rĕĕci *pri* ĕist *i*, gĹĹ se je na-proti tomu u dubljoj planinskoj Korutanii sadĕrĹzala staria forma veĕinom izuzimajuĕ u onih rĕĕih, gĹĹ na taj *i* udarenje (accent) pada. Tako se kaĹe n. p. *prilad, pristrah*. U glĹgoljih *primem* i *pridem* trĕba da se izgovor tumaĕi evo ovim razrĕšenjem: *pr - imem, pr - idem* ⁴⁾.

4. KaĹe se svuda *g*, n. p. *gora, gost, grcm*, izuzimajuĕ RoĹansku u Koruŝkoj, i u Goriĕkom predĕlu (Görzergebieth).

Razlike slovenskoga u danaŝnjoj Koruŝkoj.

Bistri jezikoslovac u sadaŝnjoj Koruŝkoj upazi veĕ na pĕrvi pogled tri razrĕĹja ili razlike u govorenju

⁴⁾ Sudim, da tu vlada sasvim drugo pravilo, od kog nezavisi samo izbaĕenje samoglasnika *i*, nego i svi ostali *i*, na koje nepada udarenje. Opazio sam, da izbacivanje ili muklo izgovarauje samoglasnikah bez udarenja glavni ĕini znaĕaj gornjega naŝega narĕĹja. Tako se n. p. svuda kaĹe *repnca, sablea, lubca*, (m. repnica, sablica, lubica) itd. U Kranjskih nĕkojih krajevih takodjer *hód, u vód, ti kraj, sróta* (m. hodi, u vodi, ti kraji, sirota) itd. gĹĹ se suprot tomu kaĹe *vedrica, senica, kosica, danica, Źenica, gorica* (na mĕstih takodjer *górca*), *sadim, stoji, gori* itd. Ovo se pravilo u veĕoj strani Krajnske preteĹe gotovo i na ostale samoglasnike; kaĹe se n. p. *strit, kpít, lpó* (m. storiti, kúpiti, lepo) itd. G. profesor *Metelko* metje na tih mĕstih vlastito svoje pisme; koje je namĕstnik svih muklih glasovah (Vidi *Lehrgebäude der slowenischen Sprache*. Laibach 1825.) — Ŧto se tiĕĹ glagoljah *primem* i *pridem*, mislim, da se imaju sklonit pod isto pravilo. Za poĹupiranje svoga mnjenja navodim naĕin, kojim ih izgovara u raznih vrĕmenih veĕa strana Kranjacah. KaĹu naime u sadaŝ. vrĕm. kao u Koruŝkoj: *pridem, primem*, nu opet govore u proŝ. vrĕm. *sĕm pršo*, ili *pršlá* (m. priŝo, priŝla), i *sĕm prĵeo*, ili *prĵela* (m. prijco i prijela).

Slovenacah. Ovdě je opet nada svime potrebito, da se navedu oni znaci, koji ga razlikuju od Štajerskoga i Kranjskoga, kao takodjer da se napomene i ono, što imadu ona izmedju sebe obćenita.

Obćeniti znaci.

1. Datteljni ženskih pridavnih čini se na *ej* kao u ćarkveno-slovenskom (takoder u poljskom).

2. Neimade mekanoga *l^a*, nego se čuje męsto *lj^a* prost *l* (*l* simplex).

3. Stoji *u* męsto *l^a* (poljskoga tvārdogā *l^a*) izpred samoglasnikah *a*, *o*, *u* i kad mu je męsto pred skupglasnikom ili na koncu rěčih ⁵⁾.

4. Metje se polag doslędnosti *đ* u rěčih, u kojih imade Poljak svoj mukli nosni *a*; *a* izgovāra se tu svagda glasom, koj izmedju *a^a* i *o^a* stoji ⁶⁾.

5. Imade sad *e*, sad *ie* (književni *ě*), kao što ga metje *Gutsmann* u rěčniku i slovnici svojoj, pozivajuć se na pravo narodnoga upotrębljivanja.

6. Pretvoranje stanovitih samoglasnikah u dvoglasnike n. p. u rěčih *Buog*, *ruog*, *stuog*, ili *Bueg*, *ruæg*, *stueg*: męsto: *Bog*, *rog*, *stog*. Toga neima ni na iztoku ni na jugu.

7. Někakovo (da tako kažem) pęvanje u izgovaranju, odkud zaključiti možemo, da su se nęgda i ovdě męrile stope na naćin klašićnih gārćkih i rimskih.

8. Veći broj tudjih (najpaće nęmaćkih) izrazah, koliko jih neima ni kod iztoćnih, ni kod južnih Slavenah.

⁵⁾ S tom opet razlikom, da se u tom slućaju proizgovāra na zemljištu razrěćja I. malo ne na poljsko-ruski naćin (Vide opazku ²⁾)

⁶⁾ Iznimakah najdeš u opazki 3. (Vide niže opazku ²⁰⁾).

Razrěĉja.

Slovensko u Koruškoj imade tri glavna razrěĉja :

I. *Junsko* (Jaunthal), pod koje spadaju dekanati 1. Pliburg (Bleiburg), 2. Doberla-ves (Eberndorf), 3. Velkovac (Völkermark) i 4. nekoliko južnih župah dekanata Sveto - Andrijskog u Labudskoj dolini (Lavantthal).

II. *Rožansko*, pod koje spadaju dekanati 1. Tinje (Teinach), 2. Čelovac (Klagenfurth), 3. gornje i 4. dolnje Rožje (Rosenthal).

III. *Ziljsko* (Gailthal), pod koje spada 1. nekoliko južnih župah dekanata Bělaĉkoga (Villach), 2. veći dio dekanata dolnjoziljskog i 3. Slovenska sela dekanata Žabniĉkoga (Saifnitz).

Razrěĉje I.

Trěba napomenuti, da strana, gdje se ovako govori, spada ĉarkveno pod vladu episkopata Labudskoga, a dāržavno pod upraviteljstvo kotara Čelovaĉkoga, odkako se je kotarsko upravljenje u Velkovcu ukinulo, sasvim se složivši s Čelovaĉkim, Broj Slovenacah ovih dekanatah iznosi preko 44,000 samih rimokatoliĉanskih dušah ⁷⁾.

⁷⁾ Ovo razrěĉje proteže se niz oba kraja Drave u Štajer s jedne strane tja do preko Maribora (Marburg), gdje se malo po malo izgubi sredi Slovenkih Goricah u puĉini onog razrěĉja, koje vlada po doljoj strani istih Goricah i po željeznoj i zaladskoj stolici Ugarske. A s druge strane, prevalivši višoke Šuĉavske planine (Sulzbacher Alpen) iztiĉe u severo-iztoĉnu stranu Celjskoga kotara, gdje se sve više staplja s onim razrěĉjem, koje iz Dolenskoga Krajske prelazi u Štajersku. Ćarkveno spadaju ove strane Štajera jedna pod biskupiu Seĉavsku, druga pod Labudsku, a dāržavno jedna pod upravljenje kotara Mariborskoga, a druga Celjskoga.

Znaci ovoga razrèĀja.

1. Stoji tu bez promène *g*, n. p. *gora*, *grem* itd.
2. Znatni broj kroz nos proiznešenih samoglasnikah ili rinezamah a to onih, koje Poljaci bëlježe sa svojim *a*, Rusi *u*, koje su Slovenci ove strane veoma priljubili.
3. Roditeljni mužkih pridavnih u jednobrojniku na *ega*; dateljni na *emu*; roditeljni i skazateljni u višebrojniku na *ch*, koj se *c* proiznosi sasvim razgovetno.
4. Mužka pričastja proš. vrëm. u višebrojniku na čist *i*, n. p. *dali*, *stali*, *bili*; *lubili*, tako isto i u drugih rèĀih, n. p. mužka samostavna u višebrojniku n. p. *konji*, *moži* itd.
5. *K* se nepretvara upred *c*^{om} i *i*^{om} u *ĉ*, tako isto neprelazi uprèd istim samoglasnici ni *h* u *š*, ni *g* u *j*, kao što kod razrèĀja II. i III. biva.
6. *S* druge se opet strane jasni *a* često pretvara u *o* (na naĉin kao gornjonëmaki *a*). Tako se n. p. govori: *mati*, *mom*, *dom*, *krol* itd. mësto: *mati*, *mam*, *dam*, *kral* itd.; što moramo da pripišemo velikoj sklonosti za rinezme.
7. Zaimci *taj*, *ta*, *to*, tako isto i svi od toga (*taj*, *ta*, *to*) sastavljeni prilozi, n. p. *tu*, *teka*, *tod* itd. primaju pred *t* još *š*. Govori se dakle *štu*, *šteka*, *štòd* itd.
8. Kaže se *dan*, *ĉast*, *vas* (kao u Kranjskoj) mësto pod br. II. III. obiĉnoga i doslèdniega *den*, *ĉast*, *ves*.
9. Ćini se, da se je tu sklad govora (syntaxis) ĉistie saĉuvao, nego kod ostalih dviuh pod broj II. i III. spadajuĉih razrèĀjah.
10. U planinah na trojnom, t. j. korusko-kranjsko-štajerskom medjašu saĉuvalo je ovo razrèĀje najĉistii raz (typus). Tu bi se još moglo koješta nakupiti, što

bi bilo za Slavenštinu od velike čene i koristi. Čini se, da je najviše odovuda počarpio stari gramatik *Gutschmann* za svoj nĕmačko-slovenski rĕčnik. U predgovoru k tomu za svoje vrĕme važnomu dĕlu to i sám izpovĕda priznajući, da su mu mnoga gospoda duhovnici iz Junske dolice bili u pomoć ⁸⁾.

Razrĕčje II.

Spada cĕrkveno pod vladu episkopata Kĕrĕkoga (Gurk), a dĕrŕavno pod upravljenje kotarah Cĕlovačkoga i Bĕlačkoga. Izmedju ĕetiri dekanata, gdĕ se ovako govori, spada gornjo-roŕanski ka kotarŭ Bĕlaĕkomu, a ostali k Cĕlovaĕkomu. Broj svih Slovenacah ovoga razrĕĕja iznosi oko 40,000 samih rimokatoliĕanskih dušah. U ovoj strani stoji vojvodin stol (Herzogenstuhl) i starodavni *Solium* (sadašnjja *Velika-gospa* nĕm. Maria-Saal) stolno mĕsto *Metodia*, pĕrvoga Korutanskoga biskupa. Njegovi naslĕdnici, poslĕ kako sbaciše Slovenci jaram Obarski, pod metropolitanstvom Salisburskim vladaše cĕrkveno kao *episcopi Slavorum* tja do mĕsta, gdĕ utiĕe Drava u Dunaj.

Prelaz izmedju te razlike i razrĕĕja I. ĕini dekanat Tinski (Teinach), bez da se moŕe dokazati toĕno, spa-

⁸⁾ Pridati se ima još i to, da se u toj strani (barem na mĕstih) upotrĕbljava *d. ephenteticum*. Tako se n. p. u Suboti kaŕe: *jedla*, *modliti* (m. *jela*, *moliti*), itd. U Suboti glasi takodjer cĕrkveno-slavenski *а* u nĕkojih rĕĕih kao *a* n. p. kaŕe se: *gladat*, *telaĕko maso*, *zac*, m. *gladat*, *teleĕko meso*, *zĕc* itd. nu *а* u rĕĕi *mĕsec* pretvara se u *rinezam*, pa se kaŕe: *mĕsenc*. — Kako se pretvara *a* u *o*, n. p.: *moti*, *dom*, *ploĕa* (m. *mati*, *dam*, *plaĕa*) itd., tako se naopako *o* pretvara u *a*, n. p. se kaŕe: *ana*, *aĕa*, *daro* itd. (m. *ona*, *oĕa*, *do(b)ro*) itd. → Pored toga ĕuo sam u Suboti takodjer: *To je bolo* (m. *bilo*) . . . *an je reako* (m. *on je reko*) . . . *Ćlock mo glao* (m. *ĕlovek na glavo*) . . . *Troava je ljepa* (m. *trava je ljepa*) . . . *glĕb* (m. *golĕb*.)

dali više pod br. I. ili pod br. II. Stanovnici ovdašnji poznati su kod ostalih Koruških Slovenaca pod imenom *Poljanaca* ⁹⁾.

Znaci ovoga razrĉĉja.

1. Prelazi *g* u *h* (n. p. *hóra*, *hrem*, město *gora*, *grem*), kojega *h* nenalaziš u ostalih slovenskih stranah izuzimajuć *Tomín* (Tolmein) u Kranjskoj, i Gorički predĉl (Görz). — Zašto se u tih znacih slažu opet městno tako razdružene strane, za taj slučaj neimamo zasada nikakvoga razloga, nego (možehiti) što su knezi Gorički bili zajedno i začastni knezi (Pfalzgrafen) Koruške, u Mosburgu stolovali i pri utvårdjenju vojvodah Koruških kod vojvodinjega stola službu služili, gdje jim biaše město na drugoj strani stola ostraga za plećma vojvode. Nu mi teško vĉerujemo, da je bio kadar taj slučaj na tolik broj Slovenaca tako značajnu udariti pečat. ¹⁰⁾ — U tom se ogledu približuje ovdašnja Slovenština govoru grane česke i njezinim podgranam, s kojim se sudara i u drugom obziru, o čem

⁹⁾ Rožanskim se razrĉĉjem govori takodjer u sĉverno-iztočnom kutu Gorenske, naime u selima: Raćicah (Ratshach) i Korenu (Wurzen). Iz dolnje pako strane pruža se překo gore Ljubljá (Loibl) u obartni Táržac (Neumárktel), a odtuda překo Krajna (Krainburg) tja do blizu Ljubljane. Dapače i u Tárnavi (Tyrnau) najsiĉvernijem predmĉstu Ljubljanskom čuo sam više *h* nego *g*. U ostaloj Gorenskoj udará govor puka više na Ziljsko razrĉĉje. Strane u Kranjskoj, u koje Rožansko razrĉĉje prelazi, spadaju cārkveno pod biskupiu Ljubljansku, a dāržavno pod isti kotar.

¹⁰⁾ Izvan ovih stranah govori se taj *h* takodjer u Rezii (Valle di Resia) i na otocih primorskih Kárku, Rabu i Čresu. Teško nam je vĉerovati, da je tako neznatan politički slučaj toli silan filologički bĉljeg utisnuo govorenju naroda; već sudimo, da trĉba tražiti savez, u kojem stoji Rožansko sa Gorićkim, u sĉveru od Ljubljane na městih, koja smo malo prije naznaćili.

ćemo se iz mnogih od naslĕdujnih toćakah još veóma obavĕstiti. Nemože se odreći, da taj mekani *h* pridaje govoru ugodnost i milinu i pĕsmam nekakvu dragotu, razvĕ ondĕ gđĕ se srĕta sa *r^{om}* i *l^{om}*, gđĕ opet *g* zasluđuje, da mu se prednje ustupi mĕsto. ¹¹⁾

2. *K* izgovara se sasvim tiho, ili kad se proiznosi, u gárkljanu (tako rekuć) razmine. Ostali si Slovenci (Wenden) mogu najlaglje predstaviti izgovaranje to u svojoj nekajućoj rĕćci: *Nak!* (Nein!). A *k*, izza kojega slĕde ili *i* ili *e*, pretvara se u *č* (tj), kao što smo već napomenuli ¹²⁾.

3. Roditeljni mužkih pridavnih ĕini se u jedno-brojniku na *cha* i *aha*, dateljni na *omu* i *omi*, roditeljni i skazateljni u višebrojniku na *ah*.

4. Na koncu rĕćih neoteže se *i*, nego se proiznosi muklo (i) n. p. dali, pali, konji, móžl.

5. *H* (ćeski *ch*), kad posĕ slĕdi ili *i* ili *e*, prelazi u *š*, tako isto meki *h* (ćeski *h*) u *j*. (za *k* gledi 2.) Ovo se pravilo preteže takodjer na razrĕćje III.

6. *A* prelazi u *e* najpaće u prićastjih pr. vrĕmena. Tako se kaže n. p. spravĕli, vzdigĕveli, valĕli, kopĕli (mĕsto: spravĕlali, vzdigĕvali, valali, kopali). Tako se ĕine takojer infinitiva na *eti* (mĕsto *ati*), n. p. le-*žet*, der-*žet* itd.. u kojem se ogledu opet pribliđuje razrĕćje to ćeskomu.

7. Suprot tomu govori se opet u mnogih rĕćih *a* mĕsto *e*, n. p. raće, taće, pojdamo itd. (mĕsto: reće, taće, pojdemo). Po tomu se više putah ĕini, da

¹¹⁾ Ako se nevaram, to se taj *h*, kad posĕ njega slĕdi *litera liquida*, sasvim izostavlja, kao u Lužićkom, gđĕ se n. p. kaže: *tadać* (gledat). *'nac* (gnati), *'rody* (gradi) itd.

¹²⁾ Kako se taj mukli *k* izgovara, nemože se potanko pismom izraziti. Ja bi pri jednoj prilici ovako pisao: *'R'a* (Krka), *'viso'a* (visoka), *'riž* (križ), *'a'* (kak) itd.

stoji dvobrojník, a ne višebrojník. Kad se n. p. kaže: *Pojta!* nezna se, bili pošla dvojica ili više njih. ¹³⁾

8. Pretvara se više putah *v* u *l*, kada mu slēdi *e* ili *i*, n. p. na *gūale*, *v* cirkle (mēsto na *guave* v cirkve.)

9. Gramatik *Gutsmann* neznađe više za supina, jerbo se u ovom razrēču *i* na koncu rēčih sasvim muklo proizgovara, kolik da ga i neima (gled. 4.) Porađ toga je i sudio, da je supin i infinitiv jedno isto.

10. Mēsto glasnika *o* imade srēdnji spol samostavnih i pridavnih mukao nekakav glas, za kojega se gotovo nemože kazati, kakov je. Da latinska naša abeceda imade *jer* (Z), ovdē bi ga punim pravom metnuti mogli. Tako se n. p. kaže *dori vint* (mēsto *dobro vino*). Takodjēr se sklanja tužiteljni kod ženskih samostavnih i pridavnih u jednobrojniku na taj mukli glas. A to mora da je prastara forma, što svēdoči nadpis vojvodinjega stola, gdē stoji: »*Ma sveti veria*« (mēsto: »*Ma sveto vcrva*«). †

Někakav ljubezan žamor vlada po Rožanskom. Po gornjih se stranah sasvim razminu široki samōi i dvoglasnici, kojih po dolnjih imade puno. Tu n. p. nečuješ ni *ie* ni *uo* ili *ue* (mēsto *ē* i *o*), nego tu ima mēsto široka *đ*^a, koj se u ostaloj Koruškoj oteže na *uo* ili *ue*, čist *u* (ovdē se kaže: *Bug, rug, stug*, itd.). A

¹³⁾ U Kranjskoj Gori (Kronau) na Gorenskom kaže se: *poj-dema* (m. *pojdemo*), tako da se neznađe, kad se to veli, pojde li ih *dvojica* ili *više*? Krajnska Gora nestoji na zemljištu toga razrēča, nego je pārvo selo do Korena gdē se na rožanski naēiu govori. Pored toga opazio sam u Rožanskom razrēču i to, da tu imaju takodjēr prikratjemu formu pridavnoga, n. p. kaže se: 1. *drah*, 2. *draha* (i *drahoha*) 3. *drahu* (i *drahomu*) itd. —

za *e* (književni *e*) dobivaš čist *i* (n. p. kaže se: *brig, lip, snig*, kao nasrĉd Slavonie ili u Bosni). — U lĉpoj ovoj i poslenoj dolini niĉu i cvatu narodni pĉsnici, od kojih ĉe se joŝ dugo u proŝasto vrĉme odzivati pĉsme, igrajuĉi po sĉrcih veseloga i umnoga toga naroda. Odtuda proizidjoŝe takojer mnoge izvanredne glave, koje umom svojim sluŝiŝe u najviŝjih dostojanstvih ĉĉrkvi i dĉrŝavi.

Razrĉĉje III.

Sa ŝupom Laĉjanskom (Kor. *Uaĉje* nĉm. *Latschach*) poĉima se *Ziljsko* ili tretje razrĉĉje; nu opet tako, da se odtuda do *Podkloŝtar* (Arnoldstein) i jedno i drugo mĉŝa. Ŗta izmedju ova dva mĉŝta stoji, ima se smatrati kao most iz Roŝja u Ziljsko. Koliko se zemlje proteŝe od *Podkloŝtra* prama sĉvernom zapadu do *Tĉrga* (Hermagor) zove se pravo sloven. Ziljsko (windisch Gailthal). Nu razrĉĉje Ziljsko pruŝa svoju vladu takodjer od *Podkloŝtra* dalje prama juŝnom zapadu po *Kanovlju* (Canalthal) tja do pod vrata *Pontafel* (Pontafel) ¹⁴⁾ Broj slov. stanovnikah ovih stranah iznosi oko 20 000 (izuzimajuĉ do 300 protestantah) samih rimokatoliĉanskih duŝah.

¹⁴⁾ U Koruŝkom Kanovlju imade pet slovenskih selah: Vratce (Thörl), Ťabnice (Saifnitz, Campo rosso), Vouĉja vjes (Wolfsdorf), Lokve (Ugowitz) i Lepala Vjes (Leopoldsdorf). Izmedju tih selah slovenskih imade pet nĉmaĉkih naselbinah: Kokerau, Tarvis, koja leŝe medju Vratci i Ťabnicami; Malborghet, Lusnitz, medju Lokvami i Lepalom Vjesju; i Pontafel, kao najbliŝja varoŝica do Furlanske. Ćini se, da su Tarvis (naŝki Terbiŝ) i Lusnitz (naŝki Luŝnice) po imenu sudeĉ bila nĉgda mĉŝta slovenska, nu sada tu malo tko viŝe razumĉ naŝki, izuzimajuĉ sluŝkinje i sluge, koje su rodom iz pobliznjih slov. selah.

Znaci ovoga razrĉĉja.

1. U Rožju se kaŹe: »Ziljane ĉerstvo marnvajo,« t. j. Ziljani imadu ĉvarst izġovor. To njihovo mnjenje valja da proizhodi odtuda, Źto izgovaraju Ziljani v (koj u I. i II. razrĉĉju uvĉk ġlasi kao *u*), kad slĉdi posle njega *i* ili *e*, izgovaraju kao nĉmaĉki *w* (n. p. *wer, will, was*). KaŹe se naime ovdĉ *wera, widiti, swet, swit*, (takodjer u ġlag. *Źoworiti* m. *govoriti**), koje rĉĉi u ostaloj KoruŹskoj ġlase *uera, uiditi, suet, suit*, itd., dakle bez udaranja na *b*, t. j. mnogo mekŹe, odkuda valja da proizhodi ono *ĉerstvo marnvanje*.

2. Vlada opet ovdĉ *g* (mĉsto RoŹanskoga *h*), u ĉem opet sudara s razrĉĉjem I. kao i

3. *Ź* mĉsto *Ź*, koje je obiĉno u I. III. n. p. *iŹĉem, periŹĉe, sterniŹĉe*. Ovaj se *Ź* veĉ i u gornjem RoŹju ujavlja.

4. Ima ovdĉ pored toga i drugih ĉeskopoljskih formah, koje *ĉerstvo marnvanje* dokaŹuju. Evo jih:

a) *Wy* mĉsto *iz*, n. p.: *wyġjelati, wyderhati, wyplakniti, wyŹemati, wyĉitati, wyŹĉekati, wyteġniti, wytreti, wyuĉiti* itd. (Vid. *Slowenisches Etymologicon* str. 52. rĉĉ *PAN.*) Broj I. i II. imadu *wyġred* (prolĉtje).¹⁵⁾

b) *D* (ephentheticum) n. p. *Źidlo, kridlo, motowidlo, moĉidlo, kropidlo, widle, widlce, Źedla, plaĉidlo, zijadlo, kresadlo, kobidleva* itd.

c) Stari Poljakom joŹ vlastni rinezam (e) n. p. *vrenĉi, vprenĉi, vlenĉi, wylenĉi, srenĉa, srenĉati, perŹoworenĉ* itd. mĉsto: *vreĉi, vpreĉi, vleĉi, wyleĉi, sreĉa, sreĉati, perŹoworeĉ* itd.

*) Sudim, da bi se uprav moralo pisat *Źoboriti* (zwitschern) (Sr. Źtaj. *guĉati* (girren), i Rezian. *romonit* (rieseln) za rĉĉ *govoriti*.)

¹⁵⁾ *Wyġred* je sastavljeno od *wy* i *ġred* (Ziljani kaŹu *wi-Źuz*, Reziani *wylaŹaj*), kao da oĉe time da reku, da se s prolĉtjem godina nova na put sprema.

d) Izgovara se na koncu reči svagda *n*, gdje bi mjesto morao imati *m*, n. p. *priden*, *znau*, *nan*, *bijen*, *sedem* itd. mjesto: *pridem*, *znam*, *nam*, *bijem*, *sedem* itd. ¹⁶⁾

e) Prvo lice u višebrojniku na *my* mjesto *mo*, n. p. *damy*, *delamy*, *widimy* itd. mjesto: *damo*, *delamo*, *widimo* itd.

5. Arkaizmi: Dateljni i skazateljni jednobrojnika ženskih samostavnih na *a* čini se na *e*, n. p. v *roce* (u ruci), na *mize*, v *cirkwe*, ke *Drawe*. Tako isto i mužkih i srednjih n. p. v *Belace* (u Belaku), na *swiete*, na *okne* itd.

6. *Dlòg* (dljog, něm. *lang*) kaže se različito od *dwòg* (něm. *Schuld*), sloza (sljoza) mjesto: *souza* (suza) ¹⁷⁾

7. Několiko ženskih samostavnih imade u višebrojniku *i* (*y*), n. p. *bukwy* (knjige), *ziby* (u broju II. *bukle*, *buklice* ¹⁸⁾).

8. Ima u Ziljanah glagolj *biti* (*esse*) čitavo jedno vrēme više nego li u ostalih Slovenacah. Perifrastični *bi biu*, i *bi biu biu* tvori se kod njih evo ovako:

¹⁶⁾ *IV* mjesto *m* na koncu reči govori se također u Štajeru medju Radgonom, Optujem i Medjimurjem.

¹⁷⁾ U Štajeru medju Radgonom i Optujem kaže se također *sklozja* (m. *suza*).

¹⁸⁾ Kao što se u Ziljskom čini ženski višebrojniki na *i* mjesto *e*, tako se i u nekvojih stranah Štajera i Kranjske to isto pravilo preteže i na mužke samostavne višebrojnika, najpače u narodnih pēsmah, n. p. (Vidi *Nar. pēsni Štaj. Krajnske, Kor. od St. Vraza*, str. 51.

Zlodi naj zeme turske gradý —

Turske gradý, žute zlatý. itd.

Str. 64. Nežica na pragi stoji,

Pa si gleda svoje svatý itd.

Str. 180. Sklenila je lubca roki,

Tekle só ji dol souzý. itd.)

Jednbroj.: *běsm, bësi, bë,*

Dvobrojnik: *běsva, bësta, bësta.*

Višebrojniki: *běsmy, bëste, bescò...* Ovo vrěme sasvim odgovara němačkomu *wäre, hatte, würde.* Metje se takodjer kao optativ, u čemu se opet slaže sa cār-kvenoslavenskim i sārbskim. Ova se starinska forma nimalo nedopada Rožjanom. Kad pokojni prof. V. Vodnik saznade za nju, nemože se dosta načuditi pisajući mi: »Nagovarajte gospodu duhovnike, 'neka ju uzmu pod svoje krilo i zaštitu!« *Franul* u svojoj slovensko-talian-skoi gramatici kaže, da se taj isti arkaizam nalazi takodjer oko Tārsta. ¹⁹⁾

9. Vlastita prikratjena forma budućega vrěmena:

Jednbroj.: *Neb'n, neb's, nebè,*

Dvobrojnik: *Nebua, neb'ta, nebta,*

Višebrojniki: *Nebmy, nebte, nebjò,* město: *Nebóm, nebóš, nebò* itd.

10. Trěba takodjer napomenuti, da Ziljani točnu čine razliku izmedju infinitiva i supina. ²⁰⁾

¹⁹⁾ To isto se vrěme nalazi i u provincialnoj Horvatskoj, gdje se n. p. kaže: *beše ti dojtí* (Warum bist nicht gekommen? ili Hättest kommen sollen); *beše ti platiti* itd.

²⁰⁾ Ovdě se ima pridat još slědujuće:

a) Cārkvěno-slavenski & izgovara se u Ziljskoj kao *je*, n. p. *tjekto, grje, romjěno*:

Zarja mi gori zhaja,
Zarja mi gori grje;
Za zarjo mi grje sonce,
Romjěno sončiee.

(*Nar. pėsma*).

b) U četvrtom padežu jednbrojnika ženskih samost. i pridav. izgovaraju Ziljani *ò* kao čist *a*; n. p. *Uzeo sem žena*; *šou sem u gora* itd. město *ženo* i u *goro*. (Taj izgovor nalazi se i u doljnjoj Kranjskoj oko *Novoga Města*).

Čuo sam takojer *sa m. so* (sunt, jesu); *baraja m. barajo* (pita-ju); *zaračena m. zaročena* (zaručena) itd. U Kanovlju preteže se to

U dekanatu žabničkom imade govor još dosta čisto lice. Čini se, da ovo razrěčeje čini kariku; koja veže Ziljsko s jedne strane s Gorenskom, a s druge s Goričkom. U Lužnicah u blizu Pontebe (kažu) da još ima mile i dosta čiste Slovenštine.²¹⁾

pravilo takodjer na 6. padež (instrumental), n. p. z toba, z mena, z moja žena itd. (n. z tobo, z meno, z moja žena itd.) Iz toga se vidi, zašto Poljaci pišu *q*, premda izgovaraju taj *q* kao *ou*; te da je onaj Poljak, koj je u Londonu izdao Malczewskoga pověst »*Marjaa*« upotrěbljavajući u izdanju *q* męsto *q*, bez ikakve potrebe tu proměnu učinio. Bilježeći narodne pęsme, metao sam ja na takovih męstih poljski *q*, za naćiniti razliku i ulagljiti razumljenje;

n. pr. Pübić mi je sòu na jagą,
Pukšićą je djáo na rauą;
Ne hòdi pübić na püaminq.
Gori są drobna zwerina.

(*Nar. pęsma.*)

c) Po někojih selih Ziljskih (kao n. p. na Bistrici) svaki *o*, na kojega nepada udarenje, glasi kao *a* na naćin moskovskoga dijalekta. n. p.

Turèi pad gradam dirjają,
Pa knjezu Marku harają itd.
Kazarić mi kazice pase —
U zeljencu boravji;
Le jiete, kazice, travą
U zeljencu boravji.

(*Nar. pęsma.*)

²¹⁾ Męsto, u kom se tako čisto i milo govori, nezove se *Luznice*, nego *Lepala Vjes*. Ja lętos tud putujući, opazio sam ono isto, neznajući jošte za ovu g. J. opazku. Činilo mi se, kao da sam u Štajeru nasrěd Slovenskih Goricah. Kao god u Štajeru, tako isto i ovdě rado govore žene i vatreno igraju dęca *rižu*.

GOVORNICI.

Od Dragutina Rakovca.

*Nije dosti, da je govorniku
Ljubav roda samo na jeziku.*

Jezikom se mnoge sablje bruse,
Kèrši kopje, sèku glave ruse;
Kad li dodje jurve do udarca,
Bèž! — pa nit je momka niti šarca.

Jezik vam je čudnovata ptica,
Na pisak se hvata ko sènica;
Ajte samo, ajte na pazare,
Tam jih ima dosti za dinare.

Jezik svaki kano led je gladak,
Jezik mnogi kano med je sladak;
Čuvajte se leda rad prevare,
A od meda želudci se kvare.

Jezik mnog' je kano parna ladja,
Ponosito mimo nas probadja,
S velikom se bukom, vikom javlja —
Iza sebe samo dim ostavlja.

Što je bëršljan na kojoj mehani,
To je jezik u javnoj dvorani:
Oba često zaslěpljuju oči ;
Pod njima se savrělica toči.

Toliki već šumiše klopotci,
Da su pravi naroda svog otci ;
Prišaptnuše njihova nam dila,
Da su prava naroda strašila.

Na golome jeziku što stoji,
Trěba sërce da prie uzgoji,
Pa što jezik progovori smělo,
Da se odma pretvori u dělo.

Ženitbeni običaji

u hrvatskom primorju oko Bakra *).

Od G. Susanića Bakračina.

Kakogod ono do istine mudro i od najdavnijih razumnika za koren sve filosofie i čovječnosti držano načelo: »poznaj sám sebe« pojedinin ljudem, tako i celim plemenom il narodom za ravnanje i uzdržanje bitja svoga neobhodno potrebito se vidi tako, da svako dokaživanje te istine zaludno je i dosadno. Ali buduć da se poznanje puka kojega — mimo uzporedjivanja primjera i ponašanjah njegovih u različitih prigodah i pripetjenjih, smatranja predsudah, praznovjerjah i mnogih inih datah, u čemu nam, da mučimo o istorii, svakojake pučke pjesme i pripovjesti vrlo služiti mogu, takodjer kroz iztraživanje navadnih njegovih običajah u raznih dobah i svetkovinah leta — privlastit more; zato, želeć nešto barem k plemenitoj ovoj svěrsi doprinesti, mlohavo moje pero u

*) Uvĕreni o tom, da je poznanje naroda najpĕrvi stupaj k narodnoj izobraženosti, uljudno molimo svu gg. domorodce, osobito gg. duhovnike, kojim, buduć najviše s narodom obće, to bi najbolje od ruke ići moglo, da u našoj, ili drugoj kojoj knizi spodobne sastavke priobćiti izvole občinstvu, koje će jim zato bit zaisto zahvalno.

šaku primam tom naměrom, da na kratko, koliko mi bude možno, najvěrnije něke običaje i svečanosti popišem, koje se imenito o ženitbi u hěrvatskom primorju oko Bakra (Buccari) obslužuju. Tim počimljem od ženitbene dobe,

Koja buduć da visi o raznih okolnostih, baš lěto, u kom se ženi, kazat nemogu, premda je stanovito, da prije dovršenih 16 godištah jako rědko, da nerěčem nikada, a navadno i bez razlike spola věnčaju se od 20 do 26 godištah s tom razlikom da, ako je sin jedinac u roditeljah jur vstarělih i oslabljenih, tada ranie, ako pak imade sestarah, tađar stopram za njihovom udatbom se ženi, vodeć suprugu, ko u zaměnu udatih kćerih na stan k roditeljem, koji videć, da novoskopćani par je skěrban i sposoban za gospodarit, kljuće i gospodarstvo jim predadu. Ako se pak u kojoj kući više bratje nalazi, onda staria bratja ženitbenu dobu jur dorasla gledaju se poženit *na blago*¹⁾, ili ako te srětje steć nemogu, svaki za se mora kuću gradit, gdě se s družinom nastanit bude, buduć da patriarkalski stališ već je posvé izkorěpljen, a město njega poprimit duh pućke poslovice: *»pěrvoj trebe štalicu, potle kravicu.«* Otćinska ili starinska kuća od navade na najmladjega sina spada.

Što se tiće vřemena, u koje dva zarućena *na věri stoje*, ništa se stavnoga reć nemože, pokli se jedni

¹⁾ Polag někoga staroga vinodolskoga zakona i običaja sestrec se s bratjom neděle, van ako šta materinstva imade, zato obićeno nijedna drugo nedonese k mužu, nego *kaselu*, o kojoj će se niže povědat. Nasuprot pak one, koje neimaju bratje, zovu se *blagarice*, pokli sve blago i imanje starinsko njih dopada, od tudā »ženiti se na blago«, ili »za blagaricu« znamenuje: oženit se za takovu, koja brata neima. Koj se s blagaricom věnča, taj se kod nje i nastani, zato druge kuće mu nije trěbi.

valje (odmah) za zaručki žene, gdje se nasuprot drugi do tri četiri leta *motaju*, kroz koje vrēme jedan drugoga zamēnito polaze, i u nekōjih dobah leta darivaju: kakono na badnjak svaki *ljub* od *ljube* svoje dobiva kolač, o vazmu pako pogaču ²⁾; ona nasuprot od njega na svako mlādo (novo) lēto *dobru ruku* ³⁾ dobie. Nēkoji mlādi na pērvi dan maja (svibnja) po noći donesu svojoj dragoj lēpu zelenu kitu od kakova mu drago hrasta ⁴⁾, ter joj ju pred vrati nastave, koju ona svilnimi vērpcami, svakojakim cvētjem, jabukami itd. okiti, pokazujuē time, da joj je onaj dar mio, i da ga scēni.

U izabiranju *ljube* gleda se, ko svigdē na lēpotu, dobrotu, ljubeznost i poslenost, ali najviše na poštenje (dēvičanstvo), u čemu se sin s roditelji svētuje i dogovara. Kada se već dogovore za koju, idu ju prosit ⁵⁾, ter ako mu se obeća, odmah se za koj dan zaručki nareku.

Na dan zaručakah starij od dēvojke dadu primoguēstvu svoje kuće primērnu gostbu — večeru —, na koju se pozove nekōliko rodbine od oboje strane. Pri ovoj večeri ko u zalog vēre i ljubavi davaju se dari ⁶⁾, koji sasōje u dvih, trih svilenih rubcih i šest

²⁾ Kolač se zato zove, jer ima sliku od kola, i mēsi se iz običnoga tēsta; pogača pako imade priliku velikoga hlēba, zato se takodjer »hljiba« veli, u koj svakojake slaštice dojdū.

³⁾ To jest nekōliko novacah, koje joj većinom u jabuku *zapiči* (zabode).

⁴⁾ Kita ova jednom rēči od maja (mēseca) zove se *maj*.

⁵⁾ Kad mladiē ide prosit (snubit) dēvojku, uzme sa sobom jednoga pouzdanoga čovēka, ki se *prosac* zove, jer za njega prosī. Pri prošenju najprije se pita za privoljenje od stariih, pa poslē za dēvojčino.

⁶⁾ Kada mlada dare prijimlje, iz početka do dva do tri, te, ako joj se zanovētat hoēe, i više putah lēvu ruku spruža (ali zahman)

do dvanaest zlatnih prstenah, od kojih barem jedan svaku nedjelju i blagdan, ako neće, da se zaručni savez pretèrgne, *staviti* (na prst) mora⁷⁾, jer inače bi znamenovalo, da nemari za onog, čigovi su (prsteni), te da ga je pustila, u kojem slučaju sa izplatjenjem svih trošakah povratit mu jih mora; nasuprot pako, kad on nju pusti, izgubi sve dare, i troške, kih je bio uzrok, platit joj mora.

Izza kako je već primila dare, jedan drugomu ruke daju⁸⁾, po kojih jedan od okolo stojećih vino polēva. Rukovanje polēvanjem vina potvrđjeno u takovoj se scēni i štovanju dèrži, da bez velika bezzakonja razkèrstit se nemože, ali buduē da se to vèndar guštjekrat dogodi, zato polēvanje danas redje u običaju biva. U nekijh mēstih prvu nedjelju za zaručki mlāda ide s *panadom*⁹⁾.

Buduē da se ovdē sestre s bratjom nedēle, zato jim se primērna pratež dati i pir vèršiti mora. Kakov se pir prvoj sestri čini takov i ostalim. Ako pak sbog kojega uzroka starij nebi htēli pir dēlat kojoj kēeri, tada joj ga u gotovu novcu opet polag vinodolskoga zakona izplatit moraju. Kad pir vèršit naume, tad poslē trojeg cèrkvenoga *napovēdanja* tri dana prije pirovnoga dneva svaka stranka obilnosti buduēega pira primēran broj rodbine i prijateljah pozove, jer da kasnie koga

jer joj jih neda, doklam desnom po nje neposegne, scēneē da u lēvoj ni vère ni ljubavi neima.

7) A nasuprot nijedna dēvojka prije, nego je zaručena, prstenah nenedosi, makar bi jih stotinu imala; zato, kad se od koje kaže, da je *pod prsteni*, ili *prstenovana*, razumēva se, da je vèrovana, ili zaručena.

8) Od ovuda *rukovat*, ili *zaručit se*, isto što vèrit se.

9) To jest: dojde u kuēu svoga mlādoga, kojom prigodom donese nekoliko kruha, od kuda se ovaj prinos ili dar od tal. rēči »*panca*« (kruh) zove *panada*. U istu nedjelju nosi *panadu* i k njegovoj barem bližnjjoj rodbini, kamo ju njegova sestra vodi.

pozovu, ne samo da nebi došo, nego bi se i jako uvrèdio. Pri pozivanju stranke imaju biti pozorne, da, ako kojega kolèna jednu granu pozovu, ni drugu, ako je još u kèrvi, pozvat nepozabe, inaèe bo nebi ni ona došla.

Najodliènie osobe pri svatbi jesu: *oženja* (Bräutigam), *nevèstica* (Braut), *kumi*, *svatbice*, *brat* oženjin, *sestra* nevèstičina i *drúge*. Oženja i nevèstica moraju imat svaki svoga kuma, svatbicu i nèkoliko drugih, za tim on brata, a ona sestru, svi pako drugi su jednaki i zovu se *svati*, ili *pirni*.

Pod večer jedan dan pred pirom oženja uzamši sa sobom nèkoliko mladièah ide po *kaseli* ¹⁰⁾ k nevèstici, ali prie nego ju digne, polag volje i blagodarnosti svoje, mora nèšta platit nevèstičinom bratu, koj tom prigodom šedi na kaseli, i kljuèe mu od nje preda. Na isti večer, ako je veliki pir nareèen, oženja ili njegov brat ide s *mantinjedom* (serenadom) ¹¹⁾.

Èuo sam pripovèdat, da na isti večer kod nevèstice nègda, a morda i sada gdègod bivaju nèki *vènèçaci* — ali šta su? to neznam.

Što se pirnoga uresa dotièe, svaki se stara, da dodje u najснаžnijih blagdanjih opravah, paèe svaki gleda, osobito ženske, da šta novoga na se navuku. Dèvojke dodju gologlave s krasno u svilene vèrpce upletenimi kosami i obièno kitom smilja nákitjene!

¹⁰⁾ Pod ovom rèèjom razumuèva se eèla prateè, koju nevèstica prigodom vènèçanja k oženji donese, i to zato, jer se sva u kaseli (škrinji) sbita nosi, razmi posteljine i drugih nèkih pokuènih stvari, koje u nju nemogu. Kaselu nose mladièi, a ostale stvari žene, ili, ako put dopušta, jedno i drugo na kolih voze.

¹¹⁾ To jest došavši sa *sopci* pred kuèu pozvanu (na pir) zaèemu *sosti*, te za kratkim sopljenjem u kuèu unidu, gdè opet *sopu*, pa kad izsopu nèkoliko tanacah, k drugom svatu otièu. Mantinjada ide svakoj kuèi, od koje je tko na pir pozvan.

a udate nasuprot imaju pokritu glavu ili rubcem (maranom) ili rubom (tunbanom, turbanom).

U jutro dan oženja s dvimi drugami i sopci ide po kume te, kad se već sva svatja skupi, idu ručati (frühstücken), pa po ručnji sva svatja u jedno, izvan ota i matere, koji doma ostanu, odprave se k nevestici, da ju u cèrkvu na zakon odvedu. Ako je ikolik pir, pred njima se *bandera* (stěg) vic, sopci sopu¹²⁾, dève pèvaj¹³⁾, mladići pucaju.

Svatbice, koje se, ko smo gori viděli, medju odličniimi svati broje, sada svoju rolu začimlju, koja stoji u suprotnom natěcanju, da jedna drugu prevari: najmre svaka od njih imade pun rubac *mundulicah*¹⁴⁾,

¹²⁾ Sopac zove se onaj, koj sope. Navadna muzikalna orudja, kojimi se na piru služe, jesu: *sopcle* i *měšac* — *měšnjice*. — *Sopcle* su dvi, jedna *vcla*, ili *debela* (bas), druga *mala* ili *tanka* (haut) i imaju sliku od klarineta. U gradovih oponašajué (nachahmend, imitando) njihov glas zovu jih: *tororo*. U svaku sopclu sope (puše) svoj sopac. *Sopcle* se potrěbjuju na velikom piru, a na manjemu *měšnjice* (Dudelsack), a něgda, nu rědko, i *cindrica* (tamburica). Na kućnih tancih tanca se takodjer po *vidulicah* (dvojuicah) i *taninejkanju*, ili *taninajkanju a*). Drugog muzikalnog orudja nepoznam izvan gusle, uz koju se samo pèva.

a) *Taninajkanje*, ili *taninejkanje* vèrst je ustmene muzike, koju čine dvi ili više ženskih, ili ženske skupa s mužkimi. Zove se pak tako, jer se počima sa glasi: *tani, tani, taninena* itd.

¹³⁾ Pèvaj^u se razne pèsme, izmed kojih mi je još samo od jedne početak na pameti, i počimlje ovako:

Ova nevestica,
Ka je na 'ven b) piru,
Da bi porodila
Sina redovnika;
A hčer koludricu itd.

b) Ima se znati, da se u primorju konačni *m* obratja uvěk u *n*, i veli se n. p. *ljuden* město ljudem, *ljubin* město ljubim itd.

¹⁴⁾ *Mendulice* inače *konfcture* sitna su zèrnca u cukru zaměšena.

pa koja š njimi pèrva posiplje svoju protivnicu, pobèdu odnese. Zato oženjina svatbica neide upored s ostalom svatjom k nevěstici, nego prěšcem, istom da neopazena pred nevěstičina vrata dosmucat, i njezinu svatbicu, kao svoju protivnicu, koja ju već od davna preža izza vratih, pèrvo posipat može, što za veliku diku dèrži, s toga mora bit jako hitra, ili ko vele čara¹⁵⁾.

Kad se već oženja s družbom svojom približava k nevěstici, tada se kod ove kućna vrata zatvore. Za vrati stoji jedan *govorčín* (govornik), koj kucajuću oženjinu svatju pita: Pošto su došli? Šta li žele? Na što mu jedan iz vana u ime sviuh odgovara: Da manjkavši jim jedna poglavita ovca, koja bi sve druge vodila, i bez koje sve druge su ništa, čuli su, da se u njihovu stadu jedna takova nahodi, s toga su jih došli prosit, bi li jim ju dali? — Za tim razloživsi još mnogo vèrhu toga, otvori vrata, pa jednu po jednu žensku van šilje s pitanjem: traže li tú? te kada već sve do nevěstice izjdu, reče, da već nije nego jedna, koja buduće da je bosa, nemože izići, na što obećajućim kumom, da će ju obući, donese postole (cipelje), u

¹⁵⁾ *Čar* dolazi iz tal.: »chiaro« — bistar — i znamenuju: pèrvo to isto, n. p. *čaro* vino, *čara* voda, mēsto bistro vino, bistra voda; *drugo* znači isto, što naški hitar, bérz, něm. »slink« n. p. *čar* čovèk, *čara žena*, mēsto hitar čovèk, hitra žena. Kako se je ova rěč u *drugom* znamenovanju u naš jezik uvukla, s pèrva se čudno vidi, ali buduće da se takodjer »bistara« u istom znamenovanju upotrèbljava kod gornjih Ilirah, kako nam svèdoči g. *St. Vraz*, koj je polag svoga zavičajnoga (gornjo ilirs.) govorenja, kako mi je i sám izpovèdio, u svojih »*Glasih iz dubrave žeravinske*« na str. 36 napisao: »*Bistri konji*« mēsto *hitri*; a na str. 56. njegovih »*Narodnih pèsamah*« štie se: »*Podbistrà*« (spornen) *bóm konjiča*, radi toga mislim, da je to korènita idea našeg naroda, samo što kasnie za izrazit ju, mēsto naše rěči uvukla se je talianska.

koje metnuvši polag svoje blagodarnosti (svaki u svoj) nekoliko pčezih, na noge joj je nataknu. Zatim nevěstica jur *okrunjena*¹⁶⁾ oženji, kumom, deveru (oženjinom bratu) krunčice děli, a na městih i svakom mužkom svatu koludarsku rožicu (cvět) daje. — U isto doba takodjer na věrh *bandere*, koju brat oženjin nosi, nabode kolač, jabuku, ili naranču i cvět koludarski, pa zatim poměšajuć se jedne i druge strane svatja, idu na zakon. Putem se opet sada ko i prie sope, pčeva i mandulicami se poznati posipljuju, što se takodjer obiçava, kad i natrag idu. Po zakonu vrate se k nevěstici na oběd, ako je možno, drugim putem. Po putu jedan kum pod rukom vodi nevěsticu u cěrkvu, a drugi iz cěrkve, a něgdě, ako širina puta dopušťa, svaki za svoju ruku upored tamo i amo ju vode.

Kada za stol posědaju, gleda se, da se oženjina svatja najpěrvo naměsti i naredi, pa posłě nevěstičina, kojoj se u zaměnu pri večeri u oženje ista čast odvratja. Jěstvina su po svem stolu jednake, samo na glavu, gdě nevěstica, oženja, kumi i drugi koj vidjenii svat sědi, šta god izvěrsniega se donese. Pri obědu i večeri jako je u navadbi zaměnitto slanje *pirunah*¹⁷⁾ po stolu u kući (pirnoj) i izvan nje. — Po obě-

¹⁶⁾ Nevěstica se kruni na zatiljku věncem iz *pavenke* a) i koludarskom krunčicom zgora. Pavenka znači čistoću děvičansku; tim, ako ju je jur izgubila, nesmě se krunit pavenkom, nego samom koludarskom krunčicom.

a) *Pavenka* je věrst uvěk zelena cvětja, na kojem u prolětje blědo-modri cvět cvate.

¹⁷⁾ To jest đarovalah n. p. jabukah, naranačah, kolačićah, kitičah itd. Zovu se *piruni*, jerbo se na *pirunih* (vilicah) i šilju s porukom: »da, ako j' mal dar, velika j' ljubav.« Tko pirun pri-me, dužan ga je i vratit, nu nesmě natrag poslat. ono, što je do-

du svatja ide plesat. Najpèrvi tanac tanca oženja s nevěsticom, za njimi kuni sa svojimi drugami, pa svatbice, za ovimi (mnimi se) da red dolazi na oženjina brata, te za njim po redu rodbinstva na oženjine svate pèrvo *po kèrvi*, pa za tim *po mlèku*¹⁸⁾, pa kada se već sva oženjina svatja očredi, u istom redu, ko i prie, nevěstičina svatja slèdi. Tance ravna i dèli brat oženjin, koj se zato *starešina* zove. Starešina mora biti jako pozoran pri dèljenju tanacah, da nebi komu dao tanac prie njegova reda, jer onaj, na koga je red išo, bi se jako uvrèdio, i veliku smutnju podigo, što se gustokrat radi toga i dogodi. —

Za uklonit smutnju nesme takodjer nijednoga stranjskoga (nepirnoga) prie pustit tancat, nego se sva svatja očredi i zadovolji. Svaki svat gospodar je od svoga tanca, zato ga more prodat ili darovat komu mu drago.

Kada se već sunce k zapadu približava, nevěstica s oženjom ide primit blagoslov od roditeljah svojih. Pod blagoslovom, koj jim najprie otac, posle mati daje, oženja i nevěstica kleče pred njima na ponjavi (pokrivaču). — Pri darivanju blagoslova nabere se puna kuća čeljadi osobito ženah. Do istine neki roditelji svojim naravskim i prostim govorom ili blagoslovom znaju tako taknut i ganut pritomnu čeljad, da svi suze lèvaju. Ja sâm sâm čuo takov blagoslov, i vèle mi je omililo osobito materin, od koga jošte i danas jezgru znadem i počimlje ovako: »Hècrko,« ili po imenu n. p. »Tonko (Antonia), ča pitaš od mene?« »Blagoslov!« odgovori ona. Zatim križajući ju desni-

bio, nitu onakovo, nego štogod drugo, šaljué n. p. za jabuku naranču itd.

¹⁸⁾ Rodbina *po kèrvi* zovu se oni, kih po mužkom, a *po mlèku*, kih po ženskom spolu kèrv veže.

com, veli: »Neka te blagoslovi Bog otac, sin i duh sveti, i ja te blagoslavljaj;« ili: »Neka ti ga daruje Bog otac, sin i duh sveti, i ja ti ga darivan!« Potom joj pred oči metne korak, koj je učinila, najmre, da je sada drugoga otca i mater dobila¹⁹⁾, koje štovat i ljubiti dužna je, kako njih istih; da je u novo rodbinstvo i susjedstvo stupila, zato ima biti ljubezna i nezamčrljiva, neka nuža svoga ljubi i verna mu bude; tim čestitajuć joj svaku srčtju i obilnost u *blagu i u dragu*, i moleć ju *za plću, ku je od nje posasala i 9 meseci, ke ju je pod pasom nosila*²⁰⁾, da se u na preda od roditeljah svojih nezaboravi, blagoslov dovrši. Za tim se s istim pitanjem svérne na zeta, i blagoslovec ga opominje i moli, da ljubi i brani svoju ženu,

¹⁹⁾ I zaisto svaka *nevěsta* (snaha) svekra otcem, a svekěrvu materom naziva.

²⁰⁾ Ovaj izraz se jako često čuje u ovom smislu, to jest mēsto: *u utrobi*; ali ima i svoj temelj, jer svaka *snaha* (nevěsta) navlastito kad je prisobna, pás nosi, inako ho bi bilo pogibeljno i naročito, neznam li za nju, ili za čedo. O prisobnicah sam čuo još koje šta naricati: najmre da, ako bi se kojoj što zahotělo, ter nebi mogla utazit svoju pohlepu, pa u tom hipu bi se gdě popala, tada na istom mēstu, gdě se je bila rukom popipala, dētetu bi naraslo znamenje od zaželjene stvari; odkuda se gusto vide na obrazih zlamenke zaželjenoga vina, jetarah itd. S toga svaka (prisobna) pozorna biti mora, da, kad joj se što zahoće, česa nema, na skrivenoj strani tēla se popade iz uzroka da, ako znamenje i naraste, barem se nevidi. Da bi tko, kad ga možebit za stolom prisobnica koja zateče, skrio i zatajio koje pivo ili jestivo, istom da joj dio dat nemora a), jako bi zagrěšio, ali šta i komu bi tim nahudio? neznam. Bože sačuvaj, da koja u brěmenu (prisobna) što ukrade, jer bi i dēte, koje nosi, kralo.

a) Jer da ga zaprosi štogod, pa joj nebi dao, jarca bi mu dala aa).

aa) Jarac je zlēd, koja na kraj trepavice naraste, i jako peće i pači (jačmenac).

koja izvan njega druge obrane neima, da u miru živu i u strahu božjem dječicu odhrane itd.

Po dovršenom blagoslovu ustanu, te se sva svatja jedne i druge stranke na put stavlja, samo otac i mati nevěstičina doma ostanu. Pri odpeljanju nevěstice nešto osobitoga sam zapazio, najpre: ako oženja u drugu obćinu ili plovaniu (župu) nevěsticu vodi, tad se seljani osobito mladići na prolazu skupe, i preprćeci put, nepuste mu nevěstice, doklam je neodkupi²¹⁾. Od ovuda se morda lahko razrěšit dade, što poznati Sibirjanin Janko, kao puk i danas pěva, toliko truda i posla imaše pri odvedenju svoje děve. Nevěstičina sestra nosi nanizaj malih kolaćah, koje došavši u oženjino selo u ime nevěstice svakoj kući po jedan razděl, a kad već pred sama oženjina vrata dodju, kum jedan (kolać) překo kuće baci.

Kod oženje takodjer, ko u jutro kod nevěstice, kućna vrata zatvorena najdu. I ovdě jedan iz nutra kucajuće pita: Tko su? šta li oće? Na što mu drugi izvana odgovori: Da su priatelji, i buduće već od daleka puta trudni, došli su jih zamoliti, da jih za taj večer na stan (konak) primu. Po tom jih opet iz nutra zapita: Šta se nisu pėro gdě mogli providět za konak, da su baš k njim došli? Na što mu odgovara: Da jih je jedna zvězda baš na njih naputila i navela. S pitanji i odgovoranji takovimi razloženje svoje nēgda, osobito kada se dvi *mušice*²²⁾ sprave, tako dugo protežu prie neg se vrata otvore, da već dodiaju okolo stojećim svatom. Pa kad se već odpru vrata prie, nego

²¹⁾ To jest mora jim dati za vino zato što jim děvojkę iz sela vodi.

²²⁾ *Mušica* znači bistroumna i dosětna čověka, koj valjda umom svojim kao i mušica svuda leti i svigdi se nalazi.

prag prekorače, dočeka jih *kupa*. To jest mati njegova dočeka jih sa *žmuljcm* (kupicom) vina do polovice nalijanin, te jih do tri puta š njim *penudi*. Za svakim pokusom bace joj nešto novacah²³⁾ unutra, pa za tim jih maramom ogèrli i preko praga u nutra potegne.

Kad nevèstica u kuću stupi, najprije ide k ognjištu, gdje joj se jedno dète, komu kolač pokloni, bacivši drugi kuharu, na krilo posèdne, te iz svakog suda, u kom se kuha, pokušati mora. I kod oženje se na večer prije i posle večere tanca, te kada se već svatja napleše, svaki k sebi se razidu, sami kumi zadèržavši se dok pečenju poblaguju prije nego oženjeni par spavat sprave. Od kuda se vidi, da pir samo jedan dan traje. Pri večeri oženja nesèdi za stolom, nego pod cèlom večerom svatju dvori, i gleda, da se svim zadovolji.

Mimo kupe i kolačah, o kojih sam gori govorio, nevèstica daje svekèrvi još jedan tumban (turban), svekru košulju (*štomanju*), a svakoj sestri oženjinoj (*zalvi*, zađvi) po jedan *pàs*. Ako je veliki pir, takodjer kolačice dèli, pa svaki primivši kolačice polag mogućnosti i blagodarstva svoga nekoliko novacah joj daje.

Vrèdno je takodjer znati da, kad se udovac ženi za dèvojkju, jedno deset danah pred pirom tuljenje rogovah i zvek zvonacah svaki večer po selu se razlèga, zato, ako žudi mir imat, seljanom za vino dati mora, jer inako ga sve bolje sèrde i uznemiravaju, a najposle ob noć obdèržanoga vènčanja mu kućna vrata zazidju. Ima se takodjer zapamtiti, da ženeći se udovac i udovica krunčice stavit nesmiu.

²³⁾ Dar novacah, koj joj tom prigodom daju, zove se *kupa* morda zato, što jih u kupu ili kupicu metju.

KORALJKE.

Godine 1837.

Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Vaj! što ranom zorom vidih
Suznim okom, dušom tužnom;
Odè — ka me čini sužnom,
Svedj pogledom koju slidih.

Modre oči, rajska lica
Već nevidim. — Glasak njeni
Čuti više nije meni;
O da samo sad sam tica!

Da sam tica drobna, mala,
Svedj bi letit nad njom htio,
Moj bi glas bio njena hvala,
U njoj srètan svedj bi bio.

Da sam samo mravčić mio,
Gdè bi godi ona stala,
Svedj bi už nju ja hodio,
Bez da vèk bi štogod znala.

Bal je bio. Viděh lica
 Mnogih gospali krasna, mila,
 Al' svih ovih ti si bila
 I gospoja i kraljica.

Čelo, oči, kosa tvoja,
 I koj tebe plam razgori,
 I sva struka tvâ govori,
 Da si slavska ti gospoja.

O Slovinka jesi prava,
 Jerbo usta čim otvoriš,
 Mah kako te uči Slava
 Ti slovinskom rěčju sboriš.

Time svaku rěč umoriš,
 Ku će kazat tudja glava,
 A Slovinu nebo tvoriš,
 Kom si rajska vèk zabava.

Pasoh razne *mislí* moje
 Po svih četir světa strani',
 Al' učini božić znani,
 Da u jednoj sve sad stoje.

Ah, u jednoj stoje sada,
 Koja drugim svim gospodi,
 Kâ u meni nemir rodi,
 Koja s bitjem mojim vlada.

Sad je sladka, sada huda,
 Čas je mila, čas nemila,
 Sad zadaje težka truda,
 A sad radja raj nje sila.

Sad bi ubit mene htila,
 Sad otvara slastje svuda,
 A sad moje sârce strila,
 Da već neznam kamo kuda.

Danas, danas sborih š njome,
 Mnoge, mnoge sborih reči,
 Ah ku radost veću steći
 Sad na svētu mogu tome!

Njene reči sladke, mile,
 Zvone još u mojih uši'
 I u mojoj sretnoj duši,
 Kojoj rajski lek su bile.

O kak ljubi domovinu,
 Rod i njegve običaje,
 I od roda svoga sinu
 Kakve ljubke reči daje!

Svojim verna svedj ostaje,
 Neklanja se vèk tuđjinu,
 Slavi slavske običaje
 I jezika svog milinu.

Jutro bēše; kada sēdjeh
 Ja na bārdnu visokome,
 U čutjenju nemirnome
 Mirnim licem naprēd gledjeh.

Pod nogami magla gusta
 Bēlim velom krivala je.
 Grade, sela, polja, gaje —
 Tad prošaptnu moja usta:

»O da dojdeš samo sada
 Iz srēd magle k meni, mila,
 Vēkom nebi želio tada,
 Da bi magla odjadnila!«

Tim razvinu vētar krila,
 Odni maglu iz nenada —
 Tim je magla ta odnila
 I svu nadu, ka mnom vlada.

I u tmíni mojích dana'
Premila je slika tvoja,
Sunce, mēsec, zvězda moja,
I u svemu má obrana.

Kano lastu od tog svēta
Samo topli kraji hrane,
Tak tva samo spomena me
Sladko hrani kroz sva lēta.

Kano oró ponositi
U visinah slast nahodi,
Tako duh tvoj uznositi,
U visine mene vodi.

I kô dobro dobra rodi,
Tak će svagda dobro biti
Sve, što duh moj proizvodi,
Čim će na te pomisliti.

JANA MARIA.

Pripovèdka iz godine 1616.

Od Ljudevita Vukotinića.

Čarna, vrana ponoć bjaše jur prošla, kad je putem, koj s Konjšćine prot Novommarofu vodi, gospođa s malim odèlom vojakah jašila. Putnici idjahu polagano, jërbo ih uzdržavasë tmasta svakomu čovëku nepriatna noć. Idjahu pako kano nëmi, i mišljahu: kako će što prie stići u bližnji od puta nedaleko ležeći grad Grebengrad. Tu se najedanput ujavi štropt i skok letećih konjah, i zvek oružja, pa izza mala nasarnu na putnike znamenita četa vojakah. Nëka gospođa medju tim nježno progovori: »Rade Živanoviću! mi smo izgubljeni!« Glas ovih rëčih prekide vika i pucanje vojakah. »Predajte se buntovnici, predajte se!« Rade Živanović, koj je vodja gospođu pratećega odëla bio, viknu nadošavšim vojakom: »Tako vam Boga i čiste Marie Bogorodice! nemojte udarati na nas; nit smo buntovnici, nit razbojnici! Gospođu pratimo, za koju bi radi miran konak u Grebengradu naći.« ... »Ha!« odvrati pàrvi, što je govorio bio, »dosti nam je čuti, da u Grebengrad hoćete; tamo su prave ptičice. Dobro što vas imamo. Predajte se, naši ste

ulovljenici!« Rade se na novo oglasi: »Ja nemogu vaš ulovljenik biti, kad ništa neskrivih. Pustite me, molim vas, da mojim putem idem, i ako sardce u grudih nosite, dajte mi bližnji put do Grebengrada pokažite.« ... »Hoho! polagano, komšio,« odgovori opet prvi, »šta bi rekli, tko je u Grebengradu? Grebengrada gospodar nije više Batjani. Iztërasmò ga jučer do vraga! Sad grof Frangepan tamo gospodari.«

Natrag, natrag, za ime božje natrag! .. zavika najedanput gospoja .. kud mu drago, samo ne u Grebengrad! ..

»Je l' istina, što kažete,« upita začudjeni Rade, »da je Frangepan u Grebengradu?«

»Hajde, hajde sa mnom!« odgovori vodja protivne stranke. »Kad se vi Frangepanu toliko ugiblujete; tim više treba da vas k njemu odvedem.« .. Za ovim razgovorom zamuknuše obadvè strane. Gori naznačeni vodja Frangepanove čete, koj je Gjuro Keglević bio, neusudi se na Radu umah udariti, jer nevidjaše, kolik je broj pratiočah s Radom .. To isto mišljaše i Rade. Ali Keglević vrème dugo negubeći uze samokres, te ga u zrak spruži. Kod luči upaljenoga baruta opazi, da je broj Radinih momakah veoma malen. Ni dva ni tri nebrojeći odmah jih mačem popade. Rade pako Živanović kano hrabri junak braneći se Keglevića jedino zamoli, da gospoju štedi, koja mnogo pomilovanja zaslužuje. Medjutim biaše krika i vika vojakah mnogo oštria nego isto hárvanje. Svaki se je u tmìni bojao, niti vidjaše po drugih udarati, niti sebe braniti. Tako je bitka prestajala, i opeta započinjala se, bez da je tko ranjen, još manje pobèdjen bio. Dočim to ovako bivaše, počè se noć bistrìti, i prozorje jutarnje ujavljivati. Rade je svoju i gospojinu sudbinu uvidio sada, to jest: da neće moći mnogo jačjemu odèlu Keglevi-

čovomu uteći. Ali Bog je uvijek milostivan bio, niti sad nije siromahom svoju pomoć uzkratio. . . . Eto nova se ujavi vika, i iznenada dojde ih sto i sto konjanika i krasan vitez pred njimi. Vitez ovi po imenu Gjuka Turković iztērani zapovjednik Grebengrada u službi grofa Batjana stojeći odmah opazi, da ove dvē strane nisu u najboljem prijateljstvu. Bārzo se odvaži na Frangepanove vojake, koji su ga iz Grebengrada iztērati bili, udariti, tako se nad njimi osvetiti, i stranjske putnike zajedno pogibelji rēšiti. Bitka nije dugo trajala. Nekoji momei dopadnuše ranah, drugi odbēgoše.

— Pozdravite mi Grebengrad i Niku Frangepana, — povika Gjuka za bēgunci. — Ako Bog dade i sveti Gjuragj, vidēt ćemo se skoro opet u Grebenu! — Iznenada spaseni zahvališe se vitezu svomu. Rade kaza Turkoviću, da gospoju nēku tja iz Rēke u Varaždin prati, i da je na konak u Grebengrad doći hotio. Sada se je i gospoja spasitelju svomu približila, da mu zahvali.

Čudotvornu moć ima mnogi čas u životu čovēčjem. Već je nēki stari umno kazao: *da se u času slući, čemu se čovēk ni za godine nebi nadao. . .*

Gospoja veoma krasnoga lica i stasa (samo što blēda biaše) rumenilom oblivena posta, kad Turkovića smotri. . . . Ovaj se pako nebrizljivo i vešelo u na okolo ogledajući najedanput prene, kad se s okom gospojinim sastade. Nēšta se je slućilo, nēšta se pobunilo u njem, što on kao vojak dosad još nije poćutio. Nebiaše ono, što muž obiĉno samo ćuti, kad krasnu ženu vidi, . . . ženu onakovu, koja mu tēlo upali, . . . to biaše sladkoća, koja mu se u srēd sārca pojavi. On je odmah zaćutio, kako je malen, prazan, i tašt bez ovakove radosti bio, kakova mu sad iz oćiuh ove krasne žene izviraše. . . . Osim toga nije ništa ćutio,

i baš u tom *ništa* biaše sva nasladnost njegova. . . . On je gospoju svoju službu nadalje ponudio, i molio je, da se s Radom Živanovićem ovdě tako dugo zadržī, dok Grebengrad opet natrag nepredobie; što misli, da će s božjom voljom skoro izvršiti. Za to je vrěme gospoju šator načiniti dao, i za većju sigurnost ostavio je tamo još nekoliko od svojih konjanikah.

»Krasna gospoje,« progovori tada, »vaša će se želja skoro izpuniti. Grebengrad mora još danas u mojih rukuh biti; tako mi imena moga! . . . Naš Nikola bane neće u njem noćas usnuti . . . tako mi vërne šake, i mile ljube i oštra maća moga! Tada možete na konak doći. Primit ću vas, dvoriti, i ako dopustite, do Varaždina pratiti.«

Zatim se još jedanput oprostī, i odvede svoje vojake put Grebengrada.

Za većje izjasnenje dojdućih dogadjajah hoćemo slědeća da napomenemo:

U to vrěme, u koje naša pripovědka pada, započela se je u Ugarskoj buna Betlenianska; za zabraniti, da se ova buna i u Horvatsku nebi razprostārļa, zapovėdio je bio kralj Ferdinand II., da se Franji Batjanu, koj na stranu Betlenovu biaše stupio, svi gradovi horvatski oružanom rukom oduzmu. To uzrokovaše u Horvatskoj velike razpre zato, jerbo plemići nebiahu banu Nikoli Frangepanu poradi sārđita i ljutita sārca njegova nimalo nagnuti, i što bi drugom banu bilo lahko za rukom pojtī moglo; to biaše Frangepanu veoma teško izvršiti. Na město, da bi mu tko pomagao bio, duvaše svaki u Batjanovu tikvu, ne poradi bune Betlenove, nego iz nepriateljstva proti banu. Na Grebengrad jedan izmedju najjaćjih i najznameni-

tih gradova! Batjanevih najprvo udare. — Zapovjednik grada Gjuka Turković neimadjaše toliko posadke, da bi bio dužjoj obsedi odoljeti mogo pomoći nije dobio, grad je dakle predati morao. Ali se je već onda zakleo, da će ga opet pridobiti. Sada mu je preduzetje ovo pogled na lěpu gospoju još boljē ojačio. Medjutim pomoć takodjer od Draškovića i Erdedia dojde. Frangepan se razljuti na nove vėsti: da Batjani preko Drave kani s velikom vojskom Ugara i Turakah na Horvatsku udariti. U Varaždinu se svi pobuniše. Strana vojske, koju je tamo ostavio, bijaše bez vodje, i hotiaše se na ovaj glas raziti. U to doba nasarnu Turković žestoko na Grebengrad. Niti se je Frangepan, još manje njegova četa tomu nadala. Bađava se je posada gradska borila i branila. Turković je rēč svoju pošteno odāržao, i grad predobio. Frangepan je u gradu zatvoren ostao, druge pak vojske Gjuka odпусти, da drugovom svojim kazuju, šta se je u Grebengradu dogodilo.

Ali medju svimi poslovi prva mu skārb bijaše: da nepoznatu gospoju u grad uvede. Ona sva umorna na skoro je u sebi odredjenoj sobi zaspala. Živanović je želio Frangepana vidēti. Turković ga k njemu odvede.

»Ha, ha, ha!« pogārdno se ban nasmija, kad ga opazi. »Šta zar ste za mnom došli? Može biti i ženu sa sobom vodite? ... Zar bez mene nemožete biti?«

»Čestiti grofe!« odgovori Rade, »čini mi se, da bi dobro bilo zaboraviti na ono, koje se je onomadne slučilo. U ostalom budite sigurni, da vas nismo niti ona žena (kako kažete), niti ja tražili.«

»Šta ste dakle došli!« oštro zaviknu Frangepan. »Ova mi žena ništa nije! ... Nebilo joj niti imena!« ...

»Žalostno je, ali nek bude; što je bilo, prošlo je,« odgovori évársto Rade. »U drugom sam poslu došo, to jest: da gospoји date, što ste joj dužni dati.«

»Volio bi novce u bližnju mlaku baciti, ili ih pijanicam pokloniti, nego ženi ovoj dati, koju živu tårpěti nemogu!«

»Meni je žao, ali vi znate, što je čóvěk dužan, da ono platiti mora,« priměti mirovno Rade. »Imademó i pismo varhu duga.«

»Eј uzeo vrag i pismo i ženu, i vas!« povika sårdito Nikola. Od nedělje dodјite, dat ću vam, sad nemogu, kad me ove kuje ulovljena dåržel!»

»Ja nebi rado čekati!« odgovori Rade.

»Kad kažem, da neimam. . . : Ódlazite, odlazite, odlazite!« zavika opet Nikola sårdito i Radu na vrata iztura. . . .

»Sastat ćemo se još!« odgovori mu odlazeći Rade.

Obično se kaže: da je ljubopitnost ženskoga spóla. Nije pravo. . . Mnogi bi se muževi u žene pretvoriti morali, kad bi samo žene ljubopitne směle biti. . . Muževi većinom ono, što ih se nimalo netiče, najradje izpitkuju. . . Na ono pako, što bi morali znati, niti nemisle. . . A koliko putih nesaznadu ljubopitni ono, što im čuti i znati ni povoljno nije? . . . U ovom pak slućaju možemo Turkoviću oprostiti, što bi rad bio saznao, tko je tá čudna, skrovná, i poradi sudbine svoje toli zanimiva gospoја. Već je odavna hotio da razpita al se je uztezao opeta, što sadá, gdě mu se tako lěpa prilika ponudi, nije mogo propustiti.

»Tako mi srěće junaćke,« zapita Radu, »kažite vi meni čóvěće, tko je ova gospoја, ili bolje, tko je taj angjeo, kog smo u grad doveli?«

»Ej moj brajko, zemljače krasni« odgovori Rade »da bi vi meni znali kazati, tko sedi u suncu, tko li onu vatru tamo loži?«

»Ala čovčeče lēpa odgovora na maleno moje pitanje.. I vi da neznate, zaista ne?« upita Turković po drugiput.

»Zaista, i triputa zaista neznam« primēti na polak ozbiljno, Rade i nēšta nerazumivo u bradu smumlja. »Ja nisam kadar tajnosti čuvati, to bi me tištalo, kano hārta kost u gārlu .. O ja nisam taj, koj nebi sve izpovēdio, što znadem. Ali ... sad nemogu, zaista nemogu!.«

»S vami nije moguće ništa dokončati« odgovori mu Gjuka žalostno, i uputi se noćne straže po gradu pregledavati.

Sutra dan, kad zora osvanu, obuče se gospoja i zamoli, da bi zapovēdnik grada k njoj došo. Turkoviću to veoma milo biaše, i onako je želio, s gospojom sastati se. Kad u sobu unide, gospoja ga priatno pozdravi.

»Za dobri konak, kog ste mi dali, sārdačno vam zahvaljujem. Moja se je duša ponēšto umirila, i tēlo objačilo.«

»Što sam za vas dobra učiniti mogo, milo mi biaše, ko da sam sebi samomu učinio« nakloni se Turković. »Uvěk se ponosih, kad gospojam služiti mogoh, to vēndar nikada tako nećutih, kano sad.«

»Vaša priaznost dopada mi se« reče gospoja »vi me nepoznajete, i opet ste tako uljudni prama meni.«

»Istina, da vas čestita gospoje nepoznajem, ali me vaša sudbina tako ganu, tako duboko...« Kad to izusti, vatreno joj ruku poljubi.

»Da se s vami bolje upoznam, jedina je želja moja« junak dalje nastavi. »Vas nikada zaboraviti nemo-

gu. Ako grad taj ostavite, moja će duša s vami u daleke krajeve poći, moj će život bez vas tužan ostati... Oprostite mi, što se usudjujem ovako govoriti, nu ja nisam kadar strastim gospoditi!»

»Vaše mi se reči čudnovate vide« progovori mu gospoja. »Nemojte se za me brinuti, ja sam nesretnica, koja nikomu blaga nenosi.«

»»To je upravo, što me k vama vuče«« kaza Turković. »»Od teškoga udesa toga želio bi vas oprostiti, i sreću vam pribaviti, koje ste, gospoje, vrjedn. Kažite mi, šta vam fali?»

»Je li siguran put do Varaždina?« upita malko ozbiljnic gospoja, i učini se, ko da pitanje Turkovićevo ni razumjela nije.

»»Frangepanova vojska tamo stoji«« odgovori Gjuka.

»U zao čas po me« reče na kratko gospoja.

»»Nebojte se ništa: ja ću vas braniti. Dok je mene i mojih četah, neplašite se ništa!«

»Ja se neplašim« čvrsto odgovori gospoja. »Samo u tú svārhu, da mi moje blago, što sa sobom vodim, razbojnici neotmu, molit ću vas, da mi nekoliko vojakah date.«

»»S vami u smärt!«« povika Turković vatreno. »»Za vas ću živjeti i umrijeti!«« Ova kad izusti pred gospoju kleče. . . U to se odtvore vrata, i Nikola Frangepan malu škrinjicu u rukuh dāržeći u sobu stupi.

»»Tko vam je dopustio ovamo dojti?«« Oštro ga zapita Turković.

— Onaj, koj je sudbinu ove žene s mojom skopčao — odgovori plamtećim okom Frangepan. — A tko je vami klečati dopustio pred ovom ženom, tko li snubiti, i vabiti je na ljubav opaku?»

»Šutite Nikola, i nezaboravite, da ste ulovljenik moj!« zapovjedi mu Turković sardito.

Frangepan se okrenu i neslušajući reči Turkovićeve gospoju-stade bsediti:

— Nevěrna, nesramna žena, nisam li te opet našo, gdje si sramotila sebe, gdje si prekāršila zakletvu, koju si pred Bogom položila?... Jano Mario! ti si izgubljena, tvoja duša, koja se kano golub kaza, počarnila je kano krila čarnoga gavrana.. Stid me je, da sam ikad s tobom živio, i suprugom te imenovati morao!

»Nikola Frangepane!« govoraše mu gospoja, »ja sam žena tvoja bila, žena, ka te je věno ljubila, i služila ti kano robinja zulumčaru svomu. Ti si rukom okrutnom odbio me onomad od sebe; pošla sam, da se u kuću mojih otacah vratim. Ona ljubav, koju prama tebi gojih, umārila je. Jana Maria, rođjena grofica Erdedieva nije već žena tvoja, i premda ruka moja svezana ostaje, sardce moje odpalo je od vas, bane,.. natrag sam ga već uzela... Zato mahnite se mene, koju sudbina opaka proti volji mojoj s vami sjedini... Moja duša je čista, što se vami nepravoga ovdě vidjaše, prazna je sumnja, koju prezirem.«

— Tako, tako — reče pogårdno Nikola, — to su stare reči, s kimi si uvěk grěhe hotěla da kriješ; .. ja te više neću da vidim! — povika ljuto — Bog daj sreću tvojim stazam, i tvojim ljubovnikom...

»I vami sreću želim« nježno Jana Maria odgovori. »Bog vam grěhe oprostio, i obratio sardca svih zemljakah naših, da vas bolje ljube, nego do sada.«

— Mene kralj moj ljubi, šta se brinim za druge — zakliknu Frangepan gizdavo. — Evo ti novacah, koji te idu... Naši su račun i gotovi, s Bogom Jano Mario Erdedieva! — Tim otide iz sobe.

Turković zapanjen osta, grofica pako suze brišu.

ći, koje se po krasnom licu njezinom razljevahu. Premda je nevina bila, ipak prizor taj toli neugodan za nju bioše, da se naravno žalost njezina u suze razliti morade. . .

»Dokučujete li nesrěću moju?« upita po tom grofica Turkovića.

»Sasvime, častna grofico« odgovori Turković tužno. »Nemogu ino, nego oplakivati mladost vašu.«

»Samo smärt mi može lěka doněti!« uzdahnu gospoja tužno.

»Náda nam ostaje« priměti polagano Gjuka.

»Ah náda je varalica, koja će me u grob poviliti!« odgovori Jana Maria.

Na to dodje Živanović i Turković se udalji. On je po gradu bludio, ko da je glavu izgubio. Spärvine je Bana potražiti hotío, i pitati ga, zašto je groficu tako osramotio. . . ali se za mala domisli, da joj s tim neće ništa pomoći. . . potom podje, da četu razredi, s kojom će groficu u Varaždin pratiti. . . Sladki nemir bioše mu u sárdeu. Ljubav je bura, vatra, talas, potres, nemir! Ona nikad nepočiva, i kad je tiha, najdublje u samu sebe rije. . . Medjutim grofica se nije već pokazala, i tako je činila, ko da grad niti ostaviti neće. Turković se tomu porádova, ni neshvátujući o tom, da Jana Maria, koje sárdece, već sasvim ranjeno, ljubavi odtudjeno bioše, njegove molbe uslišati neće. . . Večer nastade, a Živanović uplašen i bléd k Gjuki dotárča:

»Gjuko, Gjuko, da strašne nesrěće!«

»Šta za Boga?« upita ovaj. »Gdě je gospoja?«

»Gospoje neima više, ona je kod Boga« odgovori Rade tužno. »Kad u sobu unidoš, najdoš groficu u kárvi plivajuću. . . U pärsima joj bodež bioše. . . Probola se je! . . .«

Turković odtárča kano lud u sobu grofičinu. Ona na umoru biaše.

— Turkoviću ... u smàrti ... ima .. lèka .. hvala vam ... — posljednje ove rèči jedva razumivo izreče, ali njih sadàržaj i važnost dušom, koja se sva u posljednjem pogledu sjedini, izrazi, i tad se prestavi. Mladić zaplaka, počè ljubiti gospojina usta, ali ona osta doše hladna.

»Gledaj si ženu, gledaj angjela, koga si ubio okrutnièe!« povika Turković banu. Zatim mu kapiu od grada otvori, i zapovèdi, da umah odlazi.

»Bèži, djavole, od nemila do nedraga, na polju ti trava nerasla, i dètca ti se nerodila, ti èovèèe pusti, kog je nesrèèa càrna okotila, i pustoš gojila od kamena!«

Nikola ban k svojoj vojsci pobèže; još je nekoliko vrèmena gospodovao, dok nije morao službu položiti, koju je svima na nevolju obnašao. Turković pako u taòor Batjanev ode, gdè je u ratu smàrt našo, koju je i želio i tražio. Živanović je nesrètnu groficu do groba odpratio, i zatim k Èrdediu se uputio, da mu žalostnu vèst javi.

C V Ě T.

(Za njegovu sliku.)

Od Dragojle Jarnevićeve.

Sabirat ću cvětje bělo,
Njime resit lěpo čelo
Slike mile njegove;
Odveć rano da nesane,
Donět će me zore rane
Pārvi zrak na brègove.

U rosi bo brato cvěće
Tako bārzo venut neće —
Ko u jaru poldana;
Jer ću pazit kap nestresti,
Kada vènac pojdem plesti
Na kraj vode za rana.

Nu ako mi tad uzvene,
Nut sa zorom opet mene
Medju cvětjem u rosi;
Pa ću opet njega brati,
Vènac viti i spletati,
Da se slika ponosi.

A onda ću jednu granu —
Vèncu sdružiti izabranu,
Ka vèk neće uvenit;
Ako i cvět klone glavom,
Ta će mu se s vèčnom slavom
Na vārli čela zelenit.

ČEKANJE

Od Jagode Bèrličeve.

Ah, da mogu ići mlada
Tam za one planine,
Gdèno sunce svedj zapada
Za nebeske visine.

Tražila bi, za kim ronim
Suze svete ljubavi,
Za kim svaki uzdas gonim,
Da ga samo pozdravi.

Da ga vidim i cèlivam
U sàrdašce slavjansko,
Ter da suzah već nèlivam
U to more jadransko.

Ako tamo našla nebi,
K poldnevu bi brodila,
A k istoku odanle bi
Tražeći ga hodila.

I sèvera dolnje strane
Hotèla bi potražiti.
Da si samo sàrca rane
Nuz nju mogu utažiti.

Al badava, kada nije
Slavuljkom mi biti moć,
Suznim okom čekati mi je,
Makar kada — on će doći.

STARINSKI DELNI LIST

od god. 1585.

Od St. Vr. i Lj. V.

U v o d.

Horvati imaju već dosta velik broj gramatika. Te su opet gramatike vrlo nedostate. Uče naimè narèčje, koje se govori tek po varoših: Zagrebu, Varaždinu i Križevcih i po većih plemićkih dvorih i gradovih, koje nečini ni dvadesetu stranu naroda. Kako se po selih, većinom i po varošicah govori, o tomu u slovnicaš ni reči. O kakvom su složene narèčju gramatike, u onakovom su pisane i ostale horvatske knjige. Tek u gdèkojoj nalaziš tragovah, koji te zavode u sumnju, da gramatici nisu baš sasvim izcàrpili formal horvatskoga narèčja. Nu ima pored toga i drugih vèrniih iztočnikah, iz kojih se može razviditi značaj provincialskoga narèčja. Ti su iztočnici žalibog sasvim od učenoga svèta sakriveni pomièuè se ponajviše još po škriňjah i policalu sesoskih kućah. Tu n. p. ima kojekakvih obiteljnih pisamaš: podèlnih, dèlnih i dr. listovah, koje su se stvari pisale prie 18. vèka ponajviše narodnim (premda ne sasvim èistim) prostim jezikom. (U pismih iz novih vrèmenah vlada već ili latinština ili varoški *jar gon.*) Od toga dakle nedostatka proizhodi, da je provincialna Horvatska u filologiènom ogledu prava *terra incognita*. Isti pis-mouèeni Horvati slabo poznaju jezik, kojim govori prosti njihov zemljak, niti (kao što se kaže) nesnivaju, kolika je razlika izmedju jezika varošanaš i jezika prostoga seljanina. Čim je varošaniu mnoge već izgubio forme slavenske, te izmedju saèuvanih mèša gornje (slovenske) s donjimi (sàrbskohàrvatskimi), seljanin još govori grubo nu jedro, èini razliku izmedju tvàrdih i mehkih suglasnikah i samoglasnikah, koja ga značajnost približuje više

gornjoj nego doljuj svojoj bratji. Čudan je naćin, kakvim on proiznaša svoje samoglasnike (ponajviše iz gárkljana). Ta guturalnost, koje još nije mogla sasvim nadvladati i pretopit blagota ilirskoga neba, tako je gruba i ćvârsta, da nas silno opominja na nĕkakvu sĕvernoiztoćnu pradomovinu tih Horvatah. Nu šta nije mogla dosad izbrisat sila podnebjja, to će malo po malo ućinit narodne škole. Bliži se dakle već krajno vrĕme, da tko god od ućene gospode domorodacah, koj mnogo sa seljaninom obći, sagradi vĕrnu monografiju narĕćja Horvatah prov. Budući pako još toga neima, ćini nam se potřebito, da ovdĕ opazimo one gramat. forme ovoga lista, koje se neslažu s pisanimi gramatikami, kao i da rztumaćimo one rĕći, koje se tiću staroga slov. kućnoga ili obiteljnoga uredjenja, te nisu baš sasvim poznate.

Pârvo nego prelazimo k pojediniim opazkam, molimo ućtivo gg. domorodce, koji imaju slićnih starih listinah (ili znaju za nje), neka jih izvole nama priobćiti ili u prepisu ili (što bi nam bilo najdraže) *in originali*. Znamo, da je najveća strana takovih pisanih dokumentah već propala, nu naša je dužnost, da ostalo saćuvamo od iste pogibeli, jerbo su ona ostatak hrabrlih naših pradĕdovah, koj mora da nam je drag, jedno: što je zavĕt njihove slave, a drugo što je za dogodovštinu našu i nar. slovensko pravoznanstvo od nebrojene ćene. Mi ćemo se time odužiti domovini, da sve u jedno sakupivši barem starić i važnie priobćimo svĕtu u naslĕdujućih knjigah. Gospodi pako domorodcem, koji će nam originale priobćiti, obetjavamo, da ćemo jim blago vratit vĕrno opet u naznaćeno vrĕme, kao što to iziskuje poštenje naše.

Mi a) Matcaš Pisačić z Hížanovec b) sudec plemeniti križevčecke gradske medje c) na znanje dajemo po vetem ¹⁾ listu i pisme ²⁾, kim zakonom d) pred nas prideše ³⁾ plemeniti Štefan, Martin i Miklek i z ostalu

a) Prepis ovaj je originalu svomu 257 godinali staromu u svemu od rěči do rěči jednak. Isti je original na polak gotičkimi na polak tako zvanimi latinskimi slovi pisan. Gledě sadržaja svoga jest: *dělní list* (literae divisionales). On nam je očitini dokazom, da kod naših pradědovah nije nikad latinski jezik izključivo vladao, i da mora da je u *juridičkih postih* i nar. jez. često napěrho dolazio. Ovakovih i spodobnih dokumentah množina se nalazi; tako imade u našem jeziku: *Divisionales, Executionales, Passiones, Inquisitiones* itd., i to sve iz pėrvih vėkovah. Sada je žalibože latinski jezik toliku prevagu dobio, da se ovim spodobna dokumenta ne u drugom nego u latinskom jeziku pišu.

b) *Hížanovec* je jedno izmėlju mnogih selah u okolišu Kalničke gore, u kojih plemići tako nazvani *unius sessionis nobiles* stanuju.

c) Potřebuje se na město »varmedja.«

¹⁾ *Po vetem* . . . (ne *po vetom* kao što kažu gramatici). *Veti* ili (kao što često puk kaže) *vesi* znači -kuj. ovaj (ruski *etoj* s horv. pridavnim *vom*, kao što u rěčih (*v*)ugel, (*v*)utroba, (*v*)uza itd.

²⁾ *Listu i pisme* . . . Polag gramatike bi se metnuti moralo: *po vetom listu i pismu*. (Gledaj doli niže: *po imeně*). Opet na drugom městu metje pisalac i (*s tom imjeni*...) uzrok toj razlici stoji u tom, što taj *e* udara malo na mukli *i*. Taj se *e* u lokalu jednobr. mužkih i srédnjih preteže takodjer na ženska samostavna i pridavna imena (gl. *v Bjelšaće* i *v mehote* . . , *pri kljeti* město čega prosti puk kaže i *pri kletě*.)

d) Kim zakonom: *quo jure*.

³⁾ *Prideše* . . . (pridoše); pripov. pr. vr. za koje takodjer gramatici horv. neznaju ništa. Istina da ga i ja u Horvatskoj od nikoga čuo nisam izvan iz ustih stanovitoga kneza (sudca) iz Štefanovacah sela Pokupskoga.

svoju bratio ⁴⁾ i svojim očuhom Mihaljem, pred nas prisječi ⁵⁾, pred nami valuvaše vsi jednako dobrovolno i ljubezljivo za neke djele, kako su se oni medj sobu podelili vsom marhum, ku su imali, imjenjem, i ti gore imenuvani Štefan, Martin i Miklek, i ze vso svoju bratio podelili su se imjenjem, najpervo dvornimi mjesti *e)* po imene na v kotaru križevčke gradske medje, i to imjenje su podelili na osem djelov, Štefan, Martin i Miklek i z svojom bratjom, sebe su vzeli šest djelov, a dva djela ⁶⁾ su dali svojima dvima bracima v tom imjeni, Lukaču i Kašparu po imene, najpervo dvorna mesta pod hižom ili bud ⁷⁾

⁴⁾ *Z ostalu svoju bratio . . .* (ne: *Z ostalum svojum bratjum* kao što kažu gramatici) a opet malo niže: *ze vso svoju bratio . . . medj sobu . . .* Na drugih opet městih istina metje pisalac *um* ili *om*, n. p. *z svojom bratjom . . . z vsom marhum . . . vsom svojom vsačkajačkom . . .* nu ove varoške forme trěba da se odbiju na račun školah, koje je po svoj prilici pisalac bio učio u varoši ili u manastiru. Prosti pravi Horvat nećini ženskoga instrumentala ni na *om* ni na *um*, nego on kaže prosti *o* ili oteže *ou* na franczki način.

⁵⁾ *Prisječi* (adjurare). Ovdě može stati dvoji uzrok zašto piše pisalac *je* ne *e*. 1. može se reći porad toga, što taj *je* odgovara crkysl. *ā*, ili 2. pmeķša se *e* porad toga što na njega pada udarenje. Ako vlada 2. ono se gotovo pravilo preteže i na *je* u rečih: *djel, djele, imjenje, kamjenje, kljeti, tjem. . . .*

e) *Dvorno město* t. j. *fundus curialis*, město, na kojem kuća, dvorište i bašća plemića stoji.

⁶⁾ *A dva djela su dali svojima dvima bracima. . .* Forme od dvobrojujnika, kojega još nisam ni u horv. knjigah čitao ni čuo od prostoga Horvata. Evo opet jednoga dokaza za gp. Kopitara, koj odpārto izpověda u svom posljednjem dělu »Hesychii glossographos«, da je horvatski tek produženje slovenskoga (korutanskoga) narěčja.

⁷⁾ *Pod hižom ili bud pod dvorom . . . Budi* ovdě znači: *pa-ko* (n. *aber*) (sr. ruski *stonibud*: naš *stogod*).

pod dvorom, i kotore⁸⁾ su zakopali kamjenje, i za stadlem⁹⁾ su mu dali poleg puta, kje put derži z Drobkovec^{f)} v obreš, zemlje oratje v mekote¹⁰⁾, keliko ih je mogel djel dopasti, i po tom toga vinograde Suhoverši, i dali su mu prvi djel vinograda z gora od severa najbliže pri kljeti¹¹⁾. I dali su mu i kljeti v

⁸⁾ I kotore su zakopali kamjenje . . . Istina bi se moglo kotore pretegnuti na kamenje, te bi značilo: *Grenzsteine*. Nu ja sudim, da bi ovdě moralo město i kotore da se čita v kotore. Istina je, da dosad nisam nigdě u Horvatskoj čuo govoriti katori město koj, nu spominjam se, da su starii Horv. pisci pisali koteri, kao što i znadem, da se još dan danas u někojih stranah kranjske kaže kateri ili katiri; koje i po slovu i po mislu odgovara ruskom kotoroj.

⁹⁾ Za stadlem . . . Město rěči stadel (česk. *stodola*) kaže se sada po horvatskoj obiěno *stapel*. — Kad se žito sažnje, dodje ili u *stog* (Schober), ili poslē kad se posuši u *stapelj* (Scheuer), gdě ostane do mlathe. Mlati se pako žito u Horvatskoj malo kada, nego se na *gubnu* (Trettboden) izgazi konjima. Iz gumna dojde u *pojatu* (Scheune), gdě se očisti od slame i plěvi. Čisti žitak dodje u *žitnicu*, koja se kod gospode zove *hambar*, a slama i plěvi u *parnu*; koja ponajviše stoji do pojate. *Stapelj* se zove u Kranjskoj *kozele*, a *pojata gumno* (u Štajeru uz medjaš Medjimurski *skeden*).

^{f)} Imena su selali plemićkih. U Obrešu su takodjer krasni vinogradi, u kojih veoma dobro vino raste.

¹⁰⁾ V mekote . . . *mekota*, oranica zemlja, n. *Ackerfeld*.

¹¹⁾ Najbliže kljeti. . . *Kljet* ima u Horvatskoj gotovo kod svakoga vinograda, te se čuva u njoj vino. Ono isto značenje ima *kljet* i u Ljutoborskih goricah Štajera s tom opet razlikom, da se to ime preteže i na onaj predio u kući gdě se čuva vino, rakia hlěb, voće, kadkada i škrinje s predivom, platnom, oděćom i kojećim. Ova stoji kljet obiěno na sěvernoj strani kuće, kako unideš kroz vrata, dnjdeš u prikljet (něm. *Laube, Vorhalle*). Odtuda vode jedna vrata (desna) u sobu, gdě stoji čeljad pa se ruča, oběduje i večera, a druga (lěva) u kljet. Rusi kažu: »Chranit' chlěb v klěti.« A u Slovaru stoji: »*Klět* u krestjan nazivaetsja osoblivo postroennaja cholodnaja izba, gdě obyknovenno chranitsja ich imuščestvo.« To isto znači i u crkvoslovenskom.

Suhoverši *g*) ze vsem pristaniščem *h*) ar su suprot tjem kletem doma sebe vzeli hiže, šta del, komore ¹²⁾, pojate ze vsjem kaj se zaderži. I dali su im vinograde v Bjelsače *i*) djel, kaj se nih pristoji od severa, k tomu su se podelili ze vsom marhom, vsom svojom vsačkojačkom ¹³⁾, i žitkom, i vsjem polihžtvom, i pred nami valuvaše, da su te djel medj sobum činili dobrovolno i ljubezljivo, i na tom djele je bil medj nimi najpervi Peter Golec, vice sudec, i potom plemeniti Mihal Šantečič, Matej Golec, Štriga Mihal, Mikula Serblinovič, Ivanuš Glibec, Martin Pavlekovič *j*), ti su vsi plemeniti i mi sudec gore imenovan tjem stranam pred nas prisežnim gore imenovanim poleg nih prošnje pravicu im dasmo i našom pečatjom zapečatismo pravdeno i običajno *k*). Datum in Hlžanovec ante festum Gregorii 1585. (m. p. to jest: l. s.)

g) i *i*) Imena vinogradah.

¹²⁾ *Komore* . . . U Horvatskoj, gdje živu porodice još ponajviše starinskim patriark. načinom, ima svaka oženjena glava po svoju komoru. U toj komori stoji po jedna postelja, po jedna dvě skrinje s oděćom i koje s čim.

h) Pristanišće, appertinentiae.

¹³⁾ *Vsom svojom vsačkojačkom*. . . Teško se može ovdě točno naznačiti, šta spada pod tu vsačkojačku. *Vsakojačko* zove se po horv. drugče *koješta*, koje Rusi kažu *vsjaka vsjačina*, t. j. sila kojekakvih stvarih (něm. *Allerhand*).

j) Imena su plemićah, kojih obitelji i sada živu, i poznati su.

k) *Pravdeno i običajno*, ove dvě řeči polag našega muijenja zaslužuju veliku pozornost, jer je š njimi veoma lěpo, sasvime narodno i na kratkom izraženo ono, što mi latinski u spodobnih pismih kažemo: *Communi svadente justitia*. Ove sad u provincial. narěčju neobične řeči potvrđuju gori navedenu misao, da je naš domorodni jezik něku pravničku (juridičku) izobraženost imati morao. *Pravda, pravdenost, pravdeno* (jus, justitia, justum), *obično, običaj, običajno* (commune).

SMĚRT GRANIČARA.

Od L. I. Oriovčanina.

Mladjan vojno ukraj puta
Na tananoj pružen travi
Sanja: da ga zvrka ljuta
Razjarena směrtju gnjavi:
Kad ga slavnih od junakah
Zvek sabaljah, grom pušakah
Sa sna kārvnog probudi:

Mah uhvati mač kārvavi
I bārzo se diže gori,
Da junačkim putem k slavi
Vrata zlatna sebi otvori,
Koja slavnih od junakah
Zvek sabaljah, grom pušakah
Neprestano razbija.

Ali jao! čim ustane,
Da pohiti na bojišće,
Odma k zemlji natrag pane
Na mārtnvačko postelišće;
Jer dušmanskih od vojakah
Zvek sabaljah, grom pušakah
Slavske grudi razbi mu.

Nu još prie neg razstavi
 Hrabri duh se njem' od tēla,
 Naš Zrinović ruku stavi
 Na ranjena pārsa smēla,
 Pozdravivši od junakah
 Zvek sabaljāh, grom pušakah
 Ilirskome besēdom :

Složno, bratjo, samo složno
 Ié vam valja stazom pravom,
 Onda znajte, da je možno
 Svedj Slavjanstvo rukom zdravom
 Graničarskih od junakah
 Zvek sabaljāh, grom pušakah
 Od vragovah sačuvat.

Sada s Bogom! ja ostajem
 Ovdī rad za domovinu,
 Niti za što više hajem...
 Pozdravite još rodbinu...
 Kad j' ilirskih od junakah,
 Zvek sabaljāh, grom pušakah
 Vēnac slave dobio.

PREGLED.

Narodni i književni život Slovakah.

(Dopis Miloslava Hurbana —ku —zu).

Snáze gest národu sto dobrých spisowatelů wynésti, než celému w jiný národ se obrátiti.

Jos. Jungmann.

Věk XIX. věk je slavenski. Nikad jošte, dokle dopire dogodovština, nije se svēt slavenski tako kretao i probudjivao i nikad još nisu Slaveni tako obćenito za jednom svérhom težili kao sad. Ako izuzmeno věk Svatopluka, koj je pod svojó močno žezlo sakupio sve na sčrcu Europe ležeće Slavene, nikad se jošte nije pojavila tako krasna i nade puna doba za buduénost slavensku, kao što je baš sada u naše vrěme. Dapače i ono lěpo pojavljenje slavenstva u IX. věku nemože se uzporediti s prizori našega vrěmena, a tu poujviše s toga, što onda ideá uzajimnoga sporazumljenja nije izniknula iz istoga naroda, nego bude kod njega silom izvanjskih okolnostih naglo rodjena, kao što je bio n. p. strah od sdruženih Němacah, i zulum gospode obarske (Avaren). Najviše pako bio je krenuo Slavene onda silni duh silnoga Svatopluka. Uzajimnost ona bila je politička, žezlo Svatoplukovo naslonjeno na mač, te pade, kako se mač slomi, i sjajna ona doba izčeznu na nebu slavenskom na način svétloga metcora, koj, kad ugasne, tim veću za sobom ostavlja tminu. Nu Slaveni XIX. věka neoslanjaju biťje svoje na mač kěrvavi, neuzdišu za plěnom tuđjih děržavah. Mirno živeć pod raznimi vladami goje svoju narodnost: jezik, obiěaje i čistoću svojih naravilh. To je ono blago, ono sveto dobro, ono prirodno pravo, za kojih obranu, emancipaciju i slobodu svoje dižu oružje — oružje duha izobraženosti, inteligencie, literature. Taj duh niće iz temelja narodnoga, prolazi kroz najtananje žice i dopire do najmoćnih žilah života slavenskoga, razvija i razširuje spoznanje narodnoga uzajimnoga biťja svih Slavenah.

Sve današnje literature slavenske za dvostrukom svérhom teže i naprėđuju: 1. za razvijanjem svakoga plemena iz samoga sebe; 2. za literarnim obėcnjem svakoga plemena s literaturami drugih plemenah. Sve pako ove literature veže jedan pravac: oslobodjenje duševno od tudjinstva i sjedinjenje narodnih živaljah. Gori na sėveru poplavi knjiženstvo rusko i poljsko duh francezki; na zapadu ęesko i moravsko duh nėmački, a na jugu ilirsko duh talianski i latinski; mi pako Slovaci ili smo upravo hvatali za tudjinstvom pišući sad latinski, sad nėmački, sad magjarski, ili ako smo baš šta u narodnom jeziku i pisali, to je bilo samo iz klučno bogoslovnoga sadėržaja i samo za prosti puk opredėljeno. Nu sėrce svakoga Slavena od radosti mora da zaigra, kada vidi, kako se njegovi rođjaci od svih stranah oslobađaju u isto doba od tudjinstva, i kako se taj kitajski zid, rastavljajući sva slavenska plemena i knjiženstva, sve više dorušava i uništjuje. Svi važni slavenski spisatelji o tom rade, da nebude više deset slavenskih jezika, deset osamljenih literaturah, deset na razne strane tekućih rėkah i žljebah slavenskoga života, nego da jedan konac veže sva pasma našega mišljenja, govorenja, pisanja, radenja i življenja; jedan nas glavni jezik sjedinjuje. jezik onaj krasni, bogati, blaglasni, skladni, junački; i eto ti neima sada više jezika slavenskih, osim jednoga glavnoga, nu imade ęetiri glavna narėčja ili ęetiri književna jezika, koji po žljebih literature raznašaju plod izobraženosti, nauke, umėtnosti k svojim granam, ęerpeći izmėnice jedan iz drugoga snagu i život.

To se ęini, tim se stupa k žudjenoj svėrhi narodne izobraženosti. To je značaj slavenstva našega vrėmena, to je značaj XIX. stolėtja. Rusi i ęesi, Poljaci i Iliri prevadljaju u svoja narėčja ęela drugih slavenskih spisateljah. Pa šta da kažem od Sėrbaljah lužičkih, tih ostavljenih i mahom vrėmenah u najzabitnij kut zapadnoga slavenstva odturanih Slavenah? Nećini mi se drugėće, ęim sadašnje njihovo gibanje smatram, nego da se inėrtvi iz grobovah svojih dižu na glas trublje Arkangjela. Imam baš pred oćima novine »*Ju'ničėzka, noviny za Serbowė*. Zapušteni ti Slaveni pružaju svoje ruke prema nam kano bratja u srėd morskih valovah pogibuća i zovuća nas u pomoć. I na koliko nam je poznato, našlo se je i kod nas u Ugarskoj nėkoliko predbrojnikah, pa se za stalno nadamo, da ęe se broj ovih do mala i umnožiti. — Eto ploda blagonosne uzajimnosti slavenske!

Nu oprostite, vrėdni gospodine priatelju i ti dragi štioće! što

s toli dugačkim uvodom izilazim k svomu sastavku o narodnom i literarnom životu Slovakah. Duh naš rado se zabavlja takovimi mnogo obećajućimi prizori našega vremena. I kako da se uzdržim od izraženja tih misli, kada ih u meni isti vele cjenjeni izdavaatelj uzbudi, pozivajući mene Slovaka k udioničtvu na izdavanje knjige ilirske. Ovo spada takodjer medju dokaze one istine: da su krępki, junački i viteški Iliri ideu sveslavenske uzajimnosti najbolje razuměli.

Imam danas govoriti o narodnom i književnom životu Slovakah. — — —

Slovaci su najveća podpora prestola i kraljevstva ugarskoga. Stanuju po gornjih varmedjah te države, pa su medjutim po svoj domovini tako razšireni, da će jedva imati grad, gdje nebi bio veći il manji broj Slovakah. Govore narčeje česko-slavensko, narčeje blagoglasno, okretno, bogato, za pčvanje, krasno govorenje, za pravoznaustvo i druge života prigode veoma prikladno. Slovaci ljube tčgovinu, zanate, občrtnost, umčtlosti i znanosti; da, i najsiromašnii izmedju njih rado čita knjige, hlčpi za naukami, za znanjem novih stvarih, rado podučava drugih kao što i rado nauk prima od drugih.

Tako je bilo dosad. Nu od kako se je magjarizam nad mirnim prebivalištem i životom toga sposobnoga nu tilhoga plemena slavenskoga toli žestoko razlio, i narodni njegov život prestade biti javnim odstupivši u okrug domačnosti i družbenosti. Mi možemo od nas kazati, da istina živimo još kao narod, nu mi nejavljamo nikakvih znakah svoga života. Slovački je jezik izključen iz svih javnih hramovah; tek još po cčrkvah razleču se pobožne pčsmce i vatrene propovčdi u slovenskom jeziku. Narod žive mirno kod poljodčljlstva, tčgovine i zanatah, dapače i kod umčtlostih, znanostih i knjiženstva, tčšeć se time, da će doći vrčme, gdi će mu Bog i kčrštjansko razumljenje zakona pomoći, i izbavit ga izpod jarma, u koj ga ulivatiše krivi tumačnici zakonah državnih. Slovak putuje u okolne austrianske države, gdje svuda nalazi rodjake i bratju svoju. U svojoj se kući služi jezikom slovačkim i brani ga, gdje mu se desi prilika za obranu. Neima družtva, neima spravišta, neima zabavnog sastanka medju višjimi i nižjimi, gdi nebi bilo govora i pregovora o narodnosti slavenskoj. Na taj se način razprostire idea, narod se probudjuje k razmišljanju i razvijanju, i narodni život dolazi u život. — Nižje plemstvo žive dosad u svojih pravicach i slobodah, i smije se samo scčneći, da

ga nitko nesmé i nemože lišiti jezika i narodnosti. Šteta samo, da je to tek sirova sila, koja tréba da se privodi izvanjskim udarcem u gibanje. Za novce i pivo učini se svašta. Nu gdje ima u njoj tek mala iskra éudorednoga življenja, kao n. p. u liptovskoj varmedji, ondé ima i znamenit upliv i često mora se izvérsiti i želja i volja njegova. Više se putali već dogoditi, da je koj hvalstalc s krivom svojom vatrom u spravištu rečeno varmedje zaštititi morao. Da svuda nižje plemstvo onako zna braniti pravice svoje, nebi doista bio magjarizam tolik načinio naprédak. A tko i po njem veći ušterb podnosi nego li isto nižje plemstvo jezik magjarski neznajuće. Doslé nije imao neplemić pravo odvéta u varmedskih spravištih, nu odsad ga niti isti slovački plemić imat neće, ako stvar tako napredovala bude, jerbo neće znati, o čemu se véća i govori. Dvoji je dakle život i dvé ima strane u narodu našem. Jedna strana istina bog manja, nu bogatija, u častih, dostojanstvih i slavi blistajuća; druga véća ali i siromašnija, ograničena i glede na časti i dostojanstva neznatna.

Pèrva vlada, viče, nadkrija smélostju, ima svoje oblasti, društveni ton, séva u govorničkih dvoranah, u soarcih i na balovih; ona druga je mirna, vladajući se kontemplativno i pasivno, goji, uživljava i razširuje u svom okrugu bez buke i vike narodnost svoju.

Višje plemstvo, službenici i někoji tégovci i gradljani, brojeći se medju izobraženie ljude, spadaju k pèrvoj strani. Tek gdjejoj je izmedju njih odlićnii, koj kao što n. p. Čaplović, Plathy (Gabriel) i někoji drugi brani narodnost svoju, i njim je čest naroda najviše dužna. Druga je strana sastavljena od nižjega plemstva, od obćinah i rodbinah tégovačkih, zanatlinskih, gradjanskih i poljodělskih, kao takodjer duhovnikah katoličanskoga i evangeličkoga véroizpovédanja, ako ih izuzmemo několiko. K ovoj stranki spada takodjer véća strana izobraženie mladeži. To su kod nas zastúpnici narodnosti i života slavenskoga. Medjutim moramo se potužiti na jednu stranu tégovacah, koja, akoprem na magjarizam mérzi, opet za razširenje slavenske narodnosti i knjiženstva iz prepunoga džepa svoga ili nikakve ili odveć male žertve prinosi. Nadamo se sasvim time, da će se vrěmenom i ova sebićnosti kora prolomiti.

Ako poglednemo društveni život pèrve stranke, to vidimo, da nije baš ni za pèrvu ni za drugu utěšan, jerbo je nalićan čověku bělu, černom bojom našarenu, nalićan sněsi i meteži babilonskoj, nalićan (sit venia verbo) majmunu, čověka oponašajućemu. Ta

stranka bēži sve, što je slavensko, i hlēpti i hvata za onim, šta je tudje. A ovo se je slēpomishstvo u nēkojih: porodicali već na toliko razširilo, da je već i isto vrēme opredēljeno, kada se ima govoriti francezki, kada nēmački i kada magjarski. Samo kad se društvo razigra i sērece svakoga izbavi neprirodjenih okovalih, maškarakadah i larvah, onda si govor i pēsme slavenske probiju put. Nu kad se prospava *crapula festi*, opet se bace u vir neprirodnosti i gujusnoga vlastite naravi zatajenja.

Ostala stranka naroda sve više i više naprēduje u narodnosti, probudjivajuē se k poznavanju samoga sebe. Veē sada se razležu plesi i zabave narodne po Slovaēkom, utemeljivaju se knjižnice i čitaonice; množe sbiratelji predplatah za knjige slavenske, priatelji vēstih i nošinah iz svēta slavenskoga, čemu još prie deset godinah jedva da je glasa bilo.

Ljubav prama slovaēkom jeziku svezana je s moralnim nasiljem uēenja magjarskoga jezika: zato svaki Slovak uēi magjarski, da pokaže, da on može naučiti taj polu-slavenski jezik, nu sasvim tim ostati samo Slovak, vērni i goruēi ljubitelj materinskoga jezika. To je dakle dobitak magjarizma, da Slovaci magjarski uēe, kao i prie, nu nipošto s istom ljubavju, kao što prie; ter da se je ljubav i vatra za slavensku narodnost kod njih tim upravo probudila i uspirila — što nikad prie nebiaše.

Ovdē ēu samo mēsta ona da napomenem, gdje su bili pr. god. (1841) narodne zabave uredjene, naime kazališna predstavljēnja, igre, pleši. To je bilo u *Sv. Mikulašu* (Lipt. v.) u *Sv. Martinu* (Turē. v.), u *Breznu* (Zvolensk. v.), u *Rajcu* (Trenē. v.), u *Sobotištu* i na *Mijavi* (Nitr. v.) i na drugih mēstih. I tako budu slavenske muze i gracie posvud radosno i slavno dočekane.

Život našega puka teēe i razvija se medju prirodjenimi granicama, koje protivnici, uskoci i odpadnici nisu moguēi prekinuti svojimi kimerami i fantomi. Rēčište pako našega narodnoga života, akoprem sada nije onako puno, napuniti ēe se zaista opet do kraja, kada narod naš u obēe sebe opet upozna, jer k tomu ima i darovah i sposobnostih, samo volja činoplodna u njem trēba da se probudi.

Mēsta jedina, gdje još, makar kakva iskra narodnoga života na vidik dolazi, cērkve su i skupštine Eyangelikah. Vatrene propovēdnici, buduēi uvēreni, da samo onaj s neprēdkom govori, koj k puku narodno govori, navēštjuju svojim slušaocem dužnosti prama kralju, domovini i narodu; navode primēre iz dogodovštine — i

ovdē se opet nalazi mnogo narodnih spomenika, od naših dēdovah nama ostavljenih. — U skupštinah pako Evangelikalih zametjese često rēč i inat o narodnosti. Medju te brojimo skupštine: tērnavsku, bretislavsku (požunsku), ugrovsku, novo-meštjansku, Sv. Mikulašku itd., koje su se u najnovie doba obdržavale. Izpovēditi (istina) moramo, da je tu doslē takodjer samo veoma malo naša stvar dobivala. Nu barem se je to steklo, da si istina naše narodnosti u javnost probi put. Ja pako sam uputjen, da nepravednost i laž, čim bi prisiljena s istinom i pravednostju na javni mejdan da izidje, već je i po tom samom pravdu izgubila.

Mnogo bi još mogo pisati radostnoga i žalostnoga o narodnom našem životu, nu već sam se itako dulje kod toga predmeta zabavio, nego što mi mēsto i vrēme dozvoljava. Možebit da ću se, ako bude to velecēnjenoj občini ilirskoj povoljno, opet povratiti k tomu predmetu. Sada još nešto o našem literarnom životu.

Književni naš život ima (kao što se to od sebe razumē) takodjer svojih osobitih zaprēkah. Naša dēla i literarni proizvodi moraju da hode amo tamo, gorē dolē, i dolē gorē, dok steku milost, čim se vrēme gubi, troškovi množe, i duh spisateljah ubija. Nu buduē da nam već moguēe nije te hiljadovērstne poruge i uvrēde, u tolikih magjarskih dēlih na nas bacane, bez obrane i odgovora podnositi, zato predasmo svi prošnju sl. namēstničtvu, moleći ga, da se naredni censor za slavensku literaturu naimenuje. Gojimo nadu, da će nas uslišati. To bo je javno mnjenje: da ako drugdē neima istine i pravednosti, ima je kod našega presjajnoga ravnitelja palatina, kao i u najvišem vladajućem dvoru. — Srēdište slovačkoga knjiženstva je Bretislava (Požun) i Pešta. Izlaze knjige razvē toga i u Banskoj Bistrici (Neusohl), u Levoči (Leutschau), u Tērnavi, Vacu, Skalici i na drugih mēstih. Spisatelji naši imaju dosad svoju firmu samo u iskrenoj ljubavi prema narodu, nedobivajući za svoj trud niti platje, niti druge kakove nagrade. — Zabavlja se pako pisanjem ponajviše samo duhovničtvom. Svetovnih barem dosad odveē malo ima. Župnici dakle, profesori, kandidati katoličanski i evangelički uzdržuju i goje slavensku literaturu. — Nu žalibože naša snaga, akoprem već sama sobom slaba, bi opet razočpljena. Bernolak t. j. naravskom sebičnostju zamamljen, pokuša tērnavsko podnarēčeje uzdignut na čast književnoga jezika. Ovim načinom razdvojiše se literarne snage, zašto veća strana Slovakah nemože ostavit čehoslovenštinu, narēčeje izobraženo, klasično, bogatom se starom i novom literaturom po-

noseće. Dapače sama Bernolaština nemože svoj izvor zatajiti. Slična je odpadnikom, koji svakako hoće da budu Magjari, nu ipak samo Slovaci ostaju. Sklad (syntaxis) i gramatika našega československoga književnoga jezika tako su savršeni, izbrušeni i izgledjeni, da se u obće nemože više izobraziti i samo pojedinih trēba reformah. Zato su mnoga dēla, Bernolaštinom pisana, s malimi iznimkami československa. Suprot tomu je svako od tih dēlah puuo jekizoslovnih nedoslēdnostih. Ništa nije tim razcēpljenjem zadobito, nu mnogo izgubljeno. — Bernolak izdade i slovar svoga narēčja, nu ovaj je takodjer brom, i s malimi iznimkami československi. Mnogo koristnii bio bi za našu literaturu i sve iztraživaocē slavenskoga jezika podpuno i kritičkim perom pisan idiotikon čistoga i samorodnoga slovenskoga narēčja. Najglasovitii spisatelj, Bernolaštinom se služeći, jest slavni naš pēsnik *Holy*.

Kao što sam već kazaó, pisanje naše nedonosi nikakve plaće, zato i mi možemo kazati od nas kao pisalacah, što je *Camoens* kazao u svojoj *Lusiadi* (I. 10.) od sebe kao pēsnika :

Nij gērdna plaća mē pēsme rodila:

Nego ljubav i domovina mila.

Mi smo osim toga ne samo pisaoi nego i izdavatelji, prodavaoci, tērgovci i kreditori, što je doista sa devetdeset i devet tegobah skopčano. Nu ipak, slava Bogu, knjiženstvo naše raste, i svakim danom holje cvēta, i ako Bog da, a ono ēe i dalje cvasti.

S vrēmenom, ako bude dobro došlo, progovorit ćemo o znamenitih dēlih naših spisalacah prie izišlih. Danas ēu samo ona dēlca napomēnuti, koja su g. 1841. kod nas na svēt izišla. — Jesu pako slēdeća:

1. *Basnē Augusta Hošislava Škultetyho. W Prešporku 1840.*

Pēsme su ove većom stranom za rukom pošle. Pēsnik naš nespada u tudjinsku školu prenapete sentimentalnostii Byronizma. Duh njegovih pēsanah sa svim je slavenski, spodoban tihoj mirnoj i blagonosnoj kiši, koja na suhoparne livade pāda i krune cvēlja oživljuje. Kadkada se samo mirni njegov duh, pogledom na nepravednost ljudih i na turobni stališ svoga naroda, razplamti i žestokim rēčmi raztužene duše provali na polje, to bol. to ljubav k rodu i kralju razasēvajuē. Shirka ova bila je i u izvanjskih časopisih pohvaljena.

2. *Gitrenka. W Levoči 1841,*

Evo vam ono knjige od slovačkih djakah u Levoči sastavljenē, koja je vās magjarski svēt uzdērmala, i povod dala onoj Fili-

piki, koju g. grof Zay Levočkim učiteljem piša. — Nu neću o tom više da govorim. Nije ni vrđduo truda, pa bi izvan toga veđ o istoj stvari svuda doprěko govoreno i pisano. Nu směha vrđdno je ipak to, da je ta literarna mušica bila kadra cěli magjarski svět na topove i lubarde pozvati. Zaista čudno!

U ostalom je samo dělo dokaz, da mladež napređuje u znatnosti materinskoga jezika, i radi toga zasluđuje pohvalu, a ne ukor. Mi uvěravamo vas slavni magjarski olymp, da ti djaci u nikakvom savezu nestoje s nj. velič. ruskim carom, kao što se je baš někoj grozničavoj habi snilo.

3. *Život. Dr. M. L. sepsal. Karel Kuzmany. W B. Bistrici 1841.*

Dělo zaista izvěrstno; spisatelj se je těrsio věk onaj oběenitoga vėrozakonskoga bunjenja věrno i bez predsudali napěrho staviti; što mu i podpunoma za rukom podje.

Pěrho izdanje bi odmah razprodano, i sada se drugo traži. To pak je kod nas najholja kritika svakoga děla.

4. *Čily radosti kě dni 19. Dubna 1841, gakožto k slavněmu svātku narozenj gcho cjs. krāl. apost. Gasnosti Ferdinanda V., Ochrance narodū svých, od Ustavū. slowenskych na školich civ. A. W. w. Uhých progovené. W Prešporku 1841.*

Ovo su pěsme sasma izvěrstne. Diše u njili duh vatrene ljubavi i privěrženosti k svojemu kralju. Pěsme ove mogu se zvati tumačem naroda slovačkoga, jerbo saděržavaju njegove tužbe, boli, nadu i utěhu. Zaista samo dobar onaj i plemeniti duh, kojim je slovačka mladež napunjena, mogo je tako lépe i nježne proizvođe poroditi. Napomenuti ću ovdě samo několiko věrsticali iz posłědnje pěsme, gděno pěsnik pěva:

*Ferdinande! krāli slawný,
Krāli slawný Slowanú,
Slowané Twúg národ hlawný.*

*Ty gsi gegich ochranú:
Pokud skāly Tater stogj,
Potud oni wěrnj Twogj.*

*Krāli, Twé bud' pānowānj
Wšemū lidu radostné,
Legiž na Tě požehnānj*

*Powždy nebe, milostné!
Panug dlauho, štāstně, štāle,
Bože zachoweg nam krāle!! itd.*

5. *Tatranka. Spis pokračujcej. Wydawanjm Gŕjho Palkoviče a Ludovjta Štura. W. Prešporku. 1841.*

Časopis ovaj odlikovaoše se varza čistoćom i pravionostju jezika, nu odkada je g. Štur suposlenik postao, sjedinjuje s istom izvérstnostju jezika, raznoš predmetah i noviega duha. Dva su svezka novoga tečaja toga povrėmenoga spisa dosada izišla, sadėržavajući lėpe pėsmė, od L. Štura, Škultetya i drugih. Izmedju prozaičnih élanakah najvažnii je od Štura: *Azia i Europa*, ili: Opređeljenje Rusie glede na Aziju. — Drugi pako svezak za Ilire osobito zato je važan, što se ondė jasno vidi želja i teženje učredništva razširiti ljubav i uzajimnost medju srodnom i dėržavnom braćjom ilirskom i slovačkom.

6. *Reč kterau etc. etc. dėržel Miloslav Josef Hurban. W Pešti 1841.*

7. *Cesta Slovaka ku bratrům slavenským na Moravě a v Cechach, od Miloslava Jos. Hurbana. W Pešti 1841.*

8. *Báseň ke gmeninám p. prof. Palkoviče, od geho učcnjku. W Prešporku 1841.*

9. *Báseň Jana Holého, úplně nvdánj! Svazek. 1. W Budině 1841.*

10. *Slávnost ku počtė padesatoročnjho uřadovanj učiteljskeho etc. p. Jana Walenčjka. W Prešporku 1841.*

11. *Pohřebnj počestnost vykonávaná P. Stěpanovi Clementisovi, W Pešti 1841.*

Ovo su lėpe dobrim slogom pisane propovėdi. Priložena je i oporuka pokojnoga, gdė se izmed ostalih čita, da je ustavu za jezik i literaturu slavensku u Bretislavi ostavio 200 for. b. v.

12. *Gadnėgšj vypovėdi Pjisma Svateho, od Samuele Gunkoviče. W Prešporku. 1841.*

13. *Nový i starý vlastenský kalendář na rok 1842, od Kašpara Fejėrpatakyho. W Lenoči.*

Kalendar ovi zaslužuje zaista medju svimi československimi kalendari pėrvo mėsto. Premda nije posve klasičkim jezikom pisan, sasvim tim unutarnja njegova vrėdnost i duh narodnost probudjujući pribaviše mu i pohvalu i veliko razširenje. I t. nam je g. mnogo poučnili i zabavnili stvarih donio.

14. *Nový i starý kalendář na r. 1842. od Gŕjho Palkoviče. W Prešporku.*

Ovaj kalendar, kako je najstarij izmedju svih československih kalendarah, opet je svagda i najčistijim jezikom sastavljen za

koje već ime g. izdavatelja jamči. Sadržava također mnoge korisne stvari.

Napokon moramo još napomenuti knjigu:

15. *Slovenský Pozorník. V Levoče 1842.*

Djelo je ovo opredjeljeno osobito prostomu i izobraženim pučku, i zato je priloženo ka'endaru Fejérpatakovomu, nu može se ka'endar i pozornik na posebice dobiti.

Pozornik neizključuje nijedne nauke, kreće se pri svem i u svemu slogom pučkim. Nazočni prvi tečaj suobčio nam je izvèrstnu razpravu iz zvezdoslovja (Astronomie), kratku i jedru dogodovštinu banskih (rudarskih) varošica u Ugarskoj, vatren sastavak o najdjenom dopisu, koj je kralj Matia Korvin ternaavskom poglavarstvu u československom jeziku pisao; razne zabavne pòvèstice, novine o napredovanju izobraženosti imenito iz gospodarstva; historičko-filosofičku razpravu o narodnosti; zatim svakojake pèsme, nadpise (epigramme) i satire na ludost čovèčansku, kao i oglašenje novo izišlih československih knjigali.

Evo kolika izobilja podučavajućih i zabavnih predmeta! — Iskreno želimo, da poduzetje ovo dobije potrebnu podporu kod občinstva, jer će razširenje ovoga djela sveti posao narodnosti naše znamenito podpomoći. I neće nas zaista nada prevariti; jer knjizica ova s tolikom bi pohvalom od naših Slovakah primljena; da je pisalac ovoga samo u svom okolišu za kratko vrème 80 izgledah razprodao, i prodat će još više, samo ako mu bude preteko gdèkoj izgled za prodanje, jer puk i izobraženi ljudi svuda za njega pitaju.

Pomnoženjem štiocah množe se i pisci. Ovako literarni naš život mirnim i laganim nu tim èvèrstim napreduje korakom, i mi se temeljito nadamo, da će nam novim godištem još više novih i važnih duhovnih proizvođah roditi narodna naša njiva. — S Bogom junački Iliri i prekrasne domorodne Ilirke!

Na Brczovi d. 25 Sèènja 1842.

Česka literatura.

(Iz dopisa —ku —zu).

U Beču d. 20. sčnja 1842.

— Wpád Mongolů do Morawy. Se staršj historii Mongolů, gič powahopisem a popsánjm Hostýna. W dobu šestistyleté památky oswobozenj Morawy od Mongolů. Wyda IA. W. Šembera, professor řeči a literatury české na Morawsko-Slawowské Akademii w Holomouci. W Holomouci 1841 (8. IV. 102).

Knjižica je ova mala, nu i medju velikimi stati će kao jedna od najznamenitih: tako je lěpo sastavljena. Osobito zauzima opisane bojevali Moravanah s Mongoli, i sve ono što je k tomu dođao učeni Boček. Ljubitelj znanja neka si nabavi knjigu ovu; neka ju proštie. Ovdě očemo samo o tome da govorimo, što se tiče imena vojvode Moravskog, koj se proslavi pobědom nad Mongoli. Iz historikah Čeho-Slovenskih prvi bio je Hajek od Ljubčanah (XVI. v.), koj je kazao, da se je taj muž zvao Jaroslav od Šteruberká. Poznato je, da i u znamenitom Kralodvorskom Rukopisu ima takodjer jedna pěsma »o velikých bojeh křestan s tatary;« gdě je batlijom tog boja prozvan Jaroslav. Negledeći na to, Boček dokazuje, da nije to bio Jaroslav, nego Zdislav, i da Hajek varajući se uze siná za otea, a slagalac pěsme u Kralodvorskom Rukopisu . . . mogo je veoma lahko pogřěšiti kao — pěsnik. Šembera pako misli, da i pěsnik nije bio kriv, nego je bio kriv onaj, koj je prepisivao pěsmu (i valjda je taj prepisavalac pisao po řečih nekakovog prostog pěvca, koj je mogo više znati za Jaroslava nego li za Zdislava, pa ime jednog postavio město imena drugog). Šembera ima dokaz u samom skladu pěsme. Čitava pěsma složena je na taj isti uáčin, kao što su vaše starinske junačke pěsme, t. j. u svakome redku ima po 10 slogovah; medju tím u redkih, gdě stoi ime Jaroslava neima 10 nego 11 slogovah:

»Aita Jaroslav jako ošel letě« i
 «Jaroslav ves ve krvi s ošem sbrocen.»

Šembera čita ove redke ovako:

»Aita Zdislav jako ošel letě« i
 Zdislav ves ve krvi s ošem sbrocen.»

Šembera ima pravo: sve je čisto; nu ipak će se protivnici starine Kralodvorskog Rukopisa smejati.

Pjesne narodnj w Čechách, sebral Kar. Jaromir *Erben*. Swazek I. W Praze 1842 (12. str. IV. 208).

Hvala te hvala g. *Erbenu* na njegovu daru. Imamo sbirke Čelakovskoga, Sušila, Kollára, nu ako bi jili izišlo još 10, nebi bila šteta. Samo da bi bile one izdavane nesamo za onog, koj rad pèsune pèva bez brige, razumi li je ili ne. Pèvalac pèsamali još nije čitalac. Dobri je i valjani čitalac čitav (?), nerado ima knjigu, koja neodgovara na njegova pitanja. Zato spisatelj mora da promotri sve ono, na koje mora odgovoriti u knjizi svojoj, i da odgovori kako valja čitalac narodnih pèsamali može biti i filolog, koj traži u narodnih pèsmali narodni jezik i izgovor; može on biti i etnograf (narodopisac), koj hoće da pozna iz narodnih pèsamali duh i narav naroda, i njegove običaje i t. d., može biti i historik, koj gleda u narodnih pèsmali prošasto vrème. Knjižica *Erbenova* veoma je dobra; ima i dosta pèsamali (150). i lepih pèsamali; ima i primetjanjah; nu mogla bi biti još bolja. Koja se pèsma gdje pèva, to se nezna iz knjige *Erbenove*. Kod jedne pèsme zabilježio je svašta, a kod druge ništa. Jedna je metnuta, kako narod izgovara u Pragu, druga po načinu Plzenskom ili Kraljevogradačkom, a tretja i četvrta i peta — kao što se u knjigah piše. Istina, da je razlika u izgovoru narodnom u českoj zemlji vrlo mala, nu sakupitelj narodnih pèsamali mora da sobei sve kako je, i da neodbacuje ni najmanje črte. Ipak moramo zahvaliti g. *Erbenu* i moliti ga, da produži svoju sbirku, da nam poda i drugi i tretji svezak. Čemu nije odgovorio u prvom svezku, tomu može odgovoriti u drugom; a koj je čovèk ili koja knjiga bez nedostatka. Nama davaju zlato sa srebrom, a mi još govorimo: »Nećemo! dajte suvog zlata!« Suvog zlata ni u brdu nejma. —

Nové Basně drobné Šebastiana *Iněnkowského*. W Praze 1841 (12. 152).

Stare jesu bile izdane još god. 1820 i te nijsu bile najstare od g. Huěnkowskog. Njegov »Děwin« izišo je prvi put god 1805, sada je već veteran na polju česke literature. Tim nam je milije čuti

glas njegov, premda on i nije onaj, koj je bio u prvom izdanju »Děvina.« —

Deklamowanky od Wacława *Klicpery*. W Praze 1841. (16. 72.)

I ovo ime nepojavljuje se u prvi put iz tiskarnice Pospíšilove. Diwadlo Klicperovo bilo je štampano u Kraljevom Gradcu jošte god 1820; a ime njegovo poznato je u Českoj, kao ime Göthe u Njemačkoj. Šteta ipak, da su ove deklamovanke deklamovanke a ne nova drama. Deklamovanke piše lěpo dragi naš *Rubeš*, a Klicpera piše drame. Svaki popo u svojoj knjizi včšt.

Trnky od Frant. *Hajniše*. W Praze 1841 (16. 53.)

I to su deklamovanke — ili barem »čitanke«: čitaju se vrlo lahko. Počeo sam danas; a preko... preko sutra bit ću gotov. A »Palečka« poznaš? I g. Hajniš pozna ga, i vi znate za Hajniša po Palečku. Tko nije kupio Palečka u prvom izdanju, može si nabaviti drugo. Nije li i to dokaz, da se sve što piše Hajniš, lahko čita.

Cesta Slowáka ku Bratrům Slawenským na Morawě a Čechách, od M. I. *Hurbana*, 1839. W Pešti 1841 (8. 112).

G. Hurban putovao je iz Požuna preko Beča, Brna, i Moravske u Prag, dalje u Hradec, Holomuc i natrag. Opisuje, koga i šta je vidio. Piše lěpo, nu vidio je ili barem zapisao malo. O narodu malo ne ništa; a mnogo bi se dalo pisati o njem.

Tatranka, spis pokračugjčj zvlášť pro Slowáky, Čechy a Morawany. W Prešporku 1841 (8. 116).

To je svezak prvi drugog dčla. Prvi je izašo prije. Drugi, kao drugi, mora biti bolji. Tretji još bolji i tako dalje. Redaktor poznat je svima Ljudevit *Štur*. Izdavalac znameniti g. profesor *Palkovič*. —

Nowý i starý Wlastenský Kalendář a Slowenský Pozornjk na rok Páně 1842. W Lewoči 1842.

Lěpo sastavljeni kalendar — osobito za prosti narod. Svega ima dosta — i iz astronomie, i iz geografie, i iz historie, i iz etnografie, i anekdotah, i pčsamah. Dobro bi bilo i u Zagrebu izdávati takovu knjigu, premda Zagreb i ima svoju »Daniczu Zagrebeckku«. Danica danicom, nu danica sama dana nećini.

»Časopis Českého Muscum,« »Wlastimil,« »Denice,« i t. d. izlaze na svčt svojim redom, — i vsč obstoit blagopolučno.

To su ti novosti literature česke, koje sam našo u Beču u dućanu Benedikta; o inih hoću da mučim, zato što nisu vrédne

spomenutja. I nesamo Benedikt nego i drugi knjigotrgovci kano n. p. *Folke, Damian, Universitetni*, i t. d. imaju českih i drugih slavenskih knjigah. Moglo bi biti i više, sudeći po množini naroda govorećeg u Beču česki, srbski, hrvatski, poljski, maloruski i t. d. nu nije to prosti puk; to su ljudi u makintošah, u žakemarovih rukavicah, ljudi od fiakrah, ljudi, od kojih svaki čini se da je ili doktor juris, ili filosofie, ili plemić, ili »kot (mačak) zna-jet šeo« kako se maloruski govori.....

Izmail Ivanovič.

Ilirska literatura.

A) Književni život Srbaljah.

(Dopis Dragutinu Rakovcu.)

Promissum cadit in debitum. Ja sam ti obećao, da ću ti približiti razgled sèrbske literature. Obećanje ovo — kao pošten čovjek — držim za dug. Da me dakle, kao dužnika, *via juris* nebi eksekvirao, evo ti dug izručujem. S mojimi misli sjedini ti tvoje, pa o čeloj stvari sudi, kako te uči tvoj zdravi razum.

Čudit ćeš se možebiti, što ja otvoreno govorim, i tebi, kao rimokatoličkomu Hèrvatu, sve i najtajnije kutove moje otkrivam!? Stvar ova nikakova čudenja nie niti vrèdna. Ja sam polag današnjega slavenskoga duba u obće, a ilirskoga napose prema tebi, kano i prema svakomu bratu mojemu sasvim iskren, a vidim, da i ti spodobnu iskrenost prema meni gojiš u tvojih grudih. Kako se dakle nebi izpovèdio iskren iskrenomu? Bolju, koja nas tišti, kad drugomu približimo, manja nam se biti čini. — A i tako je već došla doba, da jedan drugomu i samo sèrce pokazujemo bez svakoga zazora. Nestaje onih vrèmenah, kad je rimokatolik pravoslavnoga gnjusno prezirao, a pravoslavni na rimokatolika gledao, kao na svojega zlotvora! Sunce se radja, koje blude naše osvjetljava svakim danom sve više i više. Tuga me obuzima, sèrce mi se para, kad umne oči bacim u dogodovštinu nezlobivog naroda našeg! U njoj nahodimo najviše medjusobne mèrzosti, svadje i nesloge; nahodimo čovèčanstvo pogèrdljujuća vèrozakonska protèrivanja. I to je uzrok, što su ilirski Slaveni, ti stari sèdioci Europe, ne samo za Nèmci, Englezi, Francezi itd., nego i za jednokèrvnom brajtom svojom — Rusi, Česi i Poljaci, gledè izobraženosti, ostali u šaragah. Nu svètlii dani svète, koji će nam poslužiti, te ćemo mi dostić ono, prema čemu dèdovi naši bili su nemarni. Krèpka volja i tvèrda stalnost da nas prati u svakom dobrom preduzetju, a osnažuje ljubavna vèrnost. Što s voljom radi-

mo, to nam za rukom i izlazi. Ljubav i vjernost prinaša slogu. Sloga nas spasuje i proslavlja pred svjetom!

Prie nego se pustim u razgledanje literature sèrbske, moram ti nadovèstiti: da pod imenom *literature sèrbske* ovdè razumèvam *literaturu ilirskih Sèrbaljah* (za razliku od lužičkih), medju koje i sám spadam. Ova mi je dobro poznata; zato èu samo o njoj i da govorim, i to sada tek u obèe.

Kod nas Sèrbaljah tiska se *mного* — ali šta? — ja neznam. Nu poznato mi je, da *nešto èitamo!* — Kad kakova knjiga na svèt izidje, da me tko zapita: *šta je novoga?* — ja bi, kao i prie bez nje, odgovorio: *sve je srètno, novoga ništa neimamo!* — Ova izrèèba moja, ako se i èini biti èvor, ipak ju je veoma lahko i bez maèa razrèšiti. Ja ovako od prilike velim: *Kod nas Sèrbaljah izlazi veoma malo knjigah., vrèdnih obèenitoga pozora.* Valjalo bi dakle, da nam ozbiljnie koraèa literatura. Zašto pak tako slabo naprèduje — ja èu ti polag mogućnosti odgonenuti — priobèivši uzroke zloga stanja njezinog. A ti su:

1. Mnogi naši nauèni — kako u Austrii tako i u Sèrbii — s. izvrstnimi darovi, i ne samo izobrazenostju, već i pravom uèenostju odlikovani, većinom su ostavili literarno polje, i predali se politièkim službam. Dèržava se koristi njihovimi sposobnosti, ali literatura tèrpi veliku štetu.

2. Sadašnji literatori sèrbski svi su u službah, i literaturi posvetuju samo svoje ure odmora. Da bi se izvrstili u èemugod, morali bi žèrtvovati tomu *sve* svoje vrème, *sve* misli, *vàs* život! »A. ima lie pita Bulgarin, »na svètu predmeta, koj bi tèrbao toliko razlièitih znanjah, štenja, kako literatura? Literator valja da dobro poznaje hod prosvètjenja kod èeloga èovèèanstva; on valja da èita sve novo, i osim toga valja da ima mnogo vrèmena k razmišljanju zato, jerbo iz razmišljanja tek radjaju se originalna dèla. Hemiku n. pr.« nastavlja isti, »matematiku ili juristi (t. j. uèenu *ex professo*) nie od potrebe znati, šta je izišlo novoga u beletristici; a literator nasuprot svakojako mora znati sva nova odkritja u naukah, sve nove vèrsti i naprave. Kako èe se postići sve to samo u urah odmora? Moralno i fizièki nemoguèe!« I to je uzrok, što se kod nas Sèrbaljah zanimive knjige neizdaju. Mi neimamo historikah, geografah, naturalistah, leksikografah itd. Sve ove struke literatorah ištu stalnu jedinost u zanimanju, neprestani mir, dugovrèmeno iskustvo i bezbrižan život. A niti jedno od ovih neposèduje niti jedan literator sèrbski. Svakomu je litera-

tura tek pripadna stvar. Možemo li dakle biti originalni, kad neimamo vremena niti na stranu okrenut se i porazmisliti? — Iz tog uzroka, da negovorim o strogo učenih dčilih, jošte se kod nas nepojavljaju niti najpotrebitie nauke, koje osobiti upliv imaju na izobraženje puka. Počnimo od školskih knjigah: mi, osobito koji u Austrii živimo, neimamo jošte ni *bukvara* u narodnom jeziku, iz kojega bi nam se dčeca čitat učila; neimamo *nauke kristjanske* u narodnom jeziku, odakle bi nam se dčeca Boga moliti učila; neimamo čudorednih knjigah ne samo za izobraženje prostoga puka, nu i iste drobne dčēice; neimamo knjigah za krasni spol i gospoje, da budu dobre matere, ljubavi vrēdne supruge i čestite domačice — akoprem priznajemo, da ženske veoma veliku vladu imaju uad izobraženostju našom itd.

3. K zlomu stanju literature sērbske naročito prinadleži to, što mi jošte neimamo *književnoga jezika*, dakle niti osnove od pravoga izobraženja. Bez jezika, koga narod u obče razumie, nikada se narod prosvētiti nemože, niti svoje knjižestvo do svēršenosti dovesti. Ovo je istina, o kojoj nitko sa zdravim, razumom posunujati nemože. Istinabog da mi ponajviše pišemo narččjem *srēmskim*, ali to bez svakoga razloga činimo. U Srēmu je tek najmanja strana naroda našega. Kako dakle da se svi podčine ovoj malječnosti? — Srēmac (š njime Bačvanin i Banatjanin) kaže: *kecelja, furuna, vašar, vaška* itd. Sērbin (iz Sērbie), Bošnjak, Hercegovac, Černogorac, Dalmatinac, Hērnat, Slavonac itd. ove rēči nenzumē. Svaki od ovih veli: *pregača, peć, sajam, pseto* itd. Tko nevidi ovdē, da veća strana naroda našega negovori, kako je u Srēmu navadno. Jesu li osnovne moje rēči, onaj će suditi, tko se je mēšao s narodom po tih krajevih. Šta valja dakle poprimiti, ili što većina upotrēbljava, ili tek jedna strančica? Ja mislim, da će svaki pa metan većine se dčržati. A i iz tog uzroka morali bi se poslēdnjimi rēčmi služit i na mēsto pērvih, jer su srodne s ostalimi slavenskim i jezici. *Furunu* — zaista nećemo naći niti kod Rusa, niti kod Čeha, niti Poljaka. To bi iziskavala i uzaimnost slavenska današnjega vrēmna. S provincializmi nećemo daleko dojt. Nēmci, Francezi odbacili su provincializme, i uveli u literaturu svoju obćeniti jezik: pa jim zato i naprēduje. Bratja naša Česi imaju prekrasan klasički jezik, takodjer i Poljaci. I Rusi već počinalju svoj književni jezik čistiti od provincializamah. Uzmimo koju rusku knjigu, koja je prie deset godištah tiskana, i sravnimo ju sa sadašnjom kojom, kakovu ćemo razliku naći? — Mi imamo

prekrasni jezik u narodnih pjesmali, imamo osnovnu gramatiku, koju je g. Vuk utvrdio na duhu narodnog jezika. Ali mnogi vele, da je to govedarski jezik, da je Vukova gramatika krezube Pele!?! Bože neprimi jim to za grěh, jer neznaju šta čine! — Šta više — ja sam sa sèrbskim »svobodnoprevoditeljema« Kotzebuevih dělali govorio jedauput o načinu pisanja, koj je sad u običaju kod nas, dokazujuć mu, da skoro svi naši literatori pišu bez znanja pučkoga jezika, i bez svakih gramatičkih pravilah. Šta misliš, brate, šta mi je odgovorio? «Pučki jezik» reče »nie za literaturu, a gramatika nie nam niti potrebna: tko zna govoriti sèrbski, taj će i napisati!». Ha, ha, — bez narodnoga jezika i bez narodne gramatike imati narodnu literaturu — to je što nevidivo i nečuvano na zemlji! — Da bi mu dokazao, da on isti — akoprem govori sèrbski — piše veoma pogrešno, uzmem njegov »*Novini Stida*« i počnem čitati. Odmali na naslovu nadjem tri pogreške: pèrva rěč *nevini*, zatim *dějstviye* i *svobodno*: ja mislim, (ako se nevaram) da narod naš veli: *nedužan*, čin = *radnja* = *dělovanje*, *slobodno*. Prevèrnem list, i naiđjem na posvetu. Ja sam se dosta měšao s našim narodom; ali jošte nigdè čuo nisam, da je tkogod rekao: on je *počten* (na město *pošten*), *kupce* *) (na město *těrgovac*, *těrzac*), on je *novosadski građdanin* (na město *gradjanin*), žive kao *bratiju* (na město *bratja*), on je moj *blagoděj* (na město *dobrotvor*, *dobročinac*), bit ću ti *blagodaran* **) (na město *zahvalan*). Eto ti jezika bez gramatike! Poslě posvete idu *Dějstvujuşea Lica* ***): ja mislim da bi bolje bilo reći: *radeće*, *děljujuće osobe*. Ovo bi dosta bilo za dokazati mu, da nepravo piše. Ali ja sam i u isto dĕlo zavirio, u kojem sam jošte ove — od premnogih — pogreške spazio: str. 1. *astalčić* (= stolac, stolčić), *zelo* (= veoma, vërlo), *sogrešio* (= sgrěšio) str. 3. *Ščastie* (= srěća, udeš), *otčestvo* (= otačbina, domovina); str. 4. *pritjažavam* (= posėđujem), *obhoždenie* (= obhodjenje, obćenje, vladanje), *povsednevno* (= svaki dan), *osuždava* (= osudjuje), *obače* (= ali), *obstojateljstva* (= okolnosti), *vozvratiti* ****) (= povratiti); str. 5.

*) Dakle samo kupuje, a ništa neprodaje. To bi zlo bilo po njemu. Ili je zbilja g. pisatelj htéo tim što više ili manje da kaže, nego li tĕrgovac, kad u dĕlu navodi osobu jednu, kao *bogatoga tĕrgovca*.

**) *Blagodariti* — toliko će reći, koliko *blago darivati* t. j. milostinju činiti. Dakle ćemo onomu, tko nam je dobro učinio, želiti, da do toga dodje, da milostinju prosi od nas klientah svojih, a mi da mu ju udělimo? Da lĕpu zahvalnosti! ja je zaista neželim od nikoga.

***) *Lice* je kod mene das Gesicht.

****) *Vratiti voz* — sĕna? Sic itur Corinthum

načertan lik (= naslikovan obličaj), *najdragocēnnije* *) (= najdragocēnie), *mužu* **) (= čovēce) itd. itd. I ovo su ponajviše pogreške jezika. U cēlom pak dēlu slog je skrojen polag gramatike nēmačkoga naroda: dakle je protivan svojstvu sērbškoga jezika. Tako n. p. onaj monolog *tisjašēnika* (= tisućnika) na str. 83: »Vrata su mu otvorena. — Tu se jasno viditi može, da mladić taj mnogo izgubiti nema. — Ako je istina, što ljudi o udvoju govore, to ne samo da je sožaleniija, no i pohvale dostojan. — S ovim započeti, i njega k ljubavi mojoj privući moram. — Hoću mu onu gordost njegovu da sokrušim!« itd., ja bi ovako od prilike napisao: »Vrata su otvorena — to pokazuje, da mladić taj nema ništa, što bi mu tko odneti mogao. — Ako je istina, što ljudi govore, da je mejdan dēlio, to ne samo valja ga požaliti, nego i pohvaliti. — S ovim moram započeti, i pridobiti njegovu ljubav. — Ja ću mu onu gizdost skrušiti« itd. Ja mislim, da bi ovako svaki i najprostii Sērbini razumio, a valjada se nebi nijedan izobražen uvrēdjen naš! Za prevadljati štogod, nie dosta znati samo jezik, kojim je pisano, nego osobito i onaj, u koj se prevadlja. Nu nie namjere-nje moje pretresati spise. Ovo sam tek zato naveo, da pokazem, kako se jadro dērma i tlači naš jezik.

Iz višenavedenoga primēra lahko je uviditi, da se u spisateljih naših nenahode samo provincializmi, nego da jošte kod spisateljah naših vlada predpotopna idea: da se netreba udaljavati od cērkvenoga jezika. Sērbi već od hiljade godina žive u historii kao narod, pa jošte za literaturu svoju neimaju narodnoga jezika! Nu šta rekoh — neimaju: imaju, nego neće da imaju. Jedni hoće, da se staroslavenski piše, drugi mēšovito. Vēro se ih je malo do danas pojavilo, koji znaju pisati pravilno staroslavenski, a mnogo ih je, koji mēšovito, ali najmānje, koji čisto sērbski! Onim, koji i danas još sanjaju o primljenju cērkvenoslavenskog jezika za književni, bi rekao, da grēše proti cērkvenim našim (pravoslavnim) zapovēdim, medju kojimi se veli, da *cērkovne stvari nikomu upotřebljavati netreba*, t. j. nie ih slobodno iznositi kojekuda izvan cērkve; tako su bar meni te zapovēdi tumačili u bogoslovju, pa će mi i ostati svete, dok živim. I zaista grēh bi bio k nebu yapijući, kad bi onu svetinju, kojom Boga slavimo i na pomoć prizivamo,

*) To tako zveči, kao kad bi Latin rekao *percarissimus!*

**) Muž u obće znači to što nēmački. *der Mann*, a kōd Hērvtah takodjer: *der Bauer*.

obratjali na svagdašnjosti naše. Cerkveni jezik valja pozorno čuvati na oltaru medju posvetjenimi cerkvenimi stjenami! — Oni drugi, koji niti slavenski niti sèrbski jezik neznaju, a htèli bi nešto napisati, pišu u jeziku, koga na svètu neima, nazivajuèi ga: *slavenosèrbskim*, a ja — polag njihove gramatike — *oèistitelnim*. »Nikakvim jezikom« govori g. Vuk *)« na ovom svètu nie tako lasno pisati, kao ovim njihovim: kod njih netreba znati nikakve gramatike (ni sèrbske, ni slavenske), nego zareži pero, pa piši polag svojega ukusa, kako ti kad iz pera izteèe: što neznaš sèrbski, metni slavenski, što neznaš slavenski, metni sèrbski, a što neznaš ni sèrbski, ni slavenski, metni kako ti drago (što ti prie na um padne).« I ovaki, doèim što pišu, vele, da èiste i izpravljaju jezik, a neznaju, da ga kvarè i gèrde. I to su ti kod mene *oèistitelji* jezika, ili sèrbski *Puritàni*.

Istinu je napokon izpovèdio g. Vuk, kad je na strani V. svojega rèènika kazao: »da do danas nemamo još ni jedne knjige, da je upravo napisana polag sèrbske gramatike, kao što narod govori! Ni jednomu spisatelju nie palo na um, da barem za sebe postavi kakvagod pravila u jeziku, i njih da se dèrži, nego je pisao svaki po svojoj volji (kako mu se je kad na vèrh pera desilo), tako, kao da naš jezik (osim svih jezika na svètu) nikakvih pravilah nema.«

Iz dosadašnjih rèèih i vidèti je, da kod nas jošte vlada neosnovano pravilo: »piši, kako govoriš!« Kamo srèca, da pišemo, kako govorimo, t. j. kako narod govori po selih, a nemi »graždani« po Novom-Sadu, Temišvaru itd. Ovdè èemo èuti: ja sam bio u *cerkvu*, na *jednim* mèstu, *ocu doneti*, *daj mi šlist*, da otvorim *trugl*, dugo sam *dormirao*, dobro sam se *dištrahovala* itd. Je l' to narodno? Zaista nie! — Sèrbski spisatelj, ako želi, da mu trudi imaju ploda, i da tim dèluje na izobraženost puka, valja puèkim jezikom da piše. Inaèe badave èe mu biti vās trūd, ma on koliko napisao u svojem *oèistitelnom* jeziku! — Čitanje knjigah, koje se izdaju u pokvarenom i izopaèenom jeziku sèrbskom, dovesti èe nas do toga, da èemo tu pokvarenost i izopaèenost uzeti za pravilnost. Tomu već vidimo poèetka! Šta èe biti od literature sèrbske, ako sve knjige budu pisane *oèistitelnim* jezikom? — Jaoh!

Ako porieem današnje pisanje naše, netreba misliti, da tim hoèu da kažem, da ja dobro pišem. Bože saèuvaj! Nitko bez

*) Vid. Rèènik str. VI.

pogrěšakah nie. * Ja priměčavam ove nedovoljnosti u današnjem pismenom jeziku sěrbskom, i njih naznačujem. Radovat ću se, i včito ću zahvalan biti svakomu, tko mi u dčlih mojih poizbilje-živao bude pogrěške jezika i gramatike, koje mi se ili nehotice, ili — žalibože — iz neznanja podkradu. Ja ću ih se drugi put čuvati. Ovako mislim, da svaki zřelouman valja da čini. Zar bi u takovom cvatenju bila danas literatura učmačka, francezka, englezka i talianska, da spisateljji jedan drugoga nedovoljnosti i pogrěške neodkrivaju? Nitko nemože biti tako učen, da neima ništa naučit se od drugoga. Učenost naša podleži obćenitomu sviuh i posebnomu svakoga sudu.

4. Nemanje važan je uzrok nenaprědovanja literature sěrske, što mi jošte pod školskim prahom, ako iole prirodjenoga dara u sebi osčćamo, već dčržimo se za sposobne k literaturi (ovo iz vlastitog izkustva govorim!); pa se slabo paštimo, da svoj prirodjeni dar do svřšenosti dovedemo. Tako svakim danom dobijamo sve nove i nove literatore (?), i to ponajviše poete. Mladost je sama po sebi poetička: nie dakle čudo, što mi tako rado pčvamo, akoprem na pčvanje naše koj včrstni pčvalac, da iz groba ustane, morao bi se na novo u njega sići. Ja nepoznajem više od dvojice naših, koji zaslužuju ime poete: Istinabog — pčsmotvoracah, naročito odistah, imamo suviše: ali kakovih? Oni pčvaju *sine entusiasmo, sine omni inventione*. Kamo srčća, da mladež naša nenagli s naravnim darom svojim (duhovnim), nego da se pašti neprestanim čitanjem klasičkih dčlah umne svoje sile stalno izobraziti. Pa kad se načita, i to premnogo načita, onda neka nam dá plod od dugovřremenog svog čitanja! Tako bi živila sebi na vččitu slavu, a rodu na neoččivnu korist. Inače pak niti će sebi časti priskčrbiti, niti će nam se narodna izobraženost podizati.

5. *Žurnalistika.* *) Sva gotovo literatura sěrska zasad sastoji u žurnalih i časopisih. To ni dokazivati netrčba. Tko ima oči, lasno uvidlja. Moglo bi se dakle postaviti pitanje: je li to za nas koristuo? Ja bi rekao da nie. Žurnali i mnogi časopisi ištu mnogo predmetah, dakle i mnogo sutrudnikah. Mi literatorah imamo veoma malo, a ti su takovi, kojim je literatura tek pripadna stvar.

*) U pravom smislu mi neimamo više neg četiri žurnala, t. j. *Narodne Novine* i *S. N. List*, *Sěrske Novine* i *Dodatak* k istim: nu časopisah imamo suviše. Nek mi je dakle dopušćjeno pod žurnalistiku staviti i žurnale i časopise. Žurnalistika ništa drugo nie, nego povřremeno spisanje, a to su časopisi.

Pa kad i ti ono malo vremena, što im za literaturu ostaje, posvećuju žurnalom i časopisom, koji se dopadaju tek dok su polag Göttheovih rečih: »*Was glänzt, ist für den Augenblick geboren:*« to tko će izraditi takovo djelo, koje je za *navjek*. Vreme je skupo! — A osim toga žurnali i časopisi polag slaboga mojega muenja — kao da nam i taru volju — osobito kod mladeži (a ova ponajviše nam danas literaturu izdržava), da na svet izvedemo *aliquid solidi*. Lakše je napisati »*Pastirski Praznika*« nego »*Nemaničiću*« lakše je opisati »*Napolconov kabineta*« nego »*Dubrovnika*« itd. A pri tom svi smo toj slabosti podložni, da se radujemo, ako trud naš čitamo naštampan, bez da nam je džep imao posla. To pak nigđe nam se zbiti nemože, osim u žurnalih i časopisih, gđe još pod * od urednika i pohvaljeni bivamo, a često od njega i nagradu dobijamo. »*Žurnale*« dakle, »*žurnale*« i časopise« čujem, gđe viču mnogi: »mi smo kadri pisati i prevadjati za njih!« I tako svaki na mjesto da se uči, spisuje ili prevadja knjige, piše ili prevodi *žurnalne sastavke*. I pravo je! »*Za napisati ili prevesti knjigu*« veli Bulgarin »*treba mnogo truda, brige i vremena*. Neznamo, hoće li se razprodati knjiga, hoće li biti pohvaljena; a za žurnalni sastavak dobitak i slava nam je u rucila. Na taj način mnogi od nas, želeć čuvenim biti u literaturi, a u stanju nisu što vjekovito napisati, odmah ti se prihvate žurnalah i časopisah. Kako se u tih piše, svakomu je poznato. Koliko ima u svih naših i časopisih i žurnalih sastavakah, koji su čisto sërbski napisani, i bez gramatičkih pogrešakah? *U celoj Europi neima primera, da bi knjiga izišla na svet s gramatičkim pogreškami, a kod nas je najveća redkost viditi ne tek knjigu, nu i sami žurnalni sastavak, koj bi napisan bio, čisto i pravilno sërbski*. Ovako je Bulgarin kazao za rusku literaturu — to isto i ja evo velim za našu — nebojeć se, da će mi se obraz cerveniti pred čitateljem. Veliko breme naši *žurnaliste* *) uzimaju na se, bojim se, da nepadnu pod njime! »*Preveća*«, što no reče pobratim-moj Veselin, »*zailaze s prave staze, odkuda se neće moći povratiti bez velike muke, ili bolje reći, bez gerdne svoje sramote*.« — Valjalo bi, da s prosvętjenim svojim umom prie poznadu narod, da nauče narodni jezik — i svoju sposobnost kakovim prevažnim proizvodom pokažu občinstvu: pa onda da odpravljaju težki zanat sërbskoga žurnaliste. Valjalo bi, da skupljaju oko sebe mladiće sërbske, ali ne, da jim oni ili iz častoljubja, ili

*) Pod ovim imenom razuměvaju se i oni, koji časopise pišu i izdaju.

zbog potrebe izdržavaju žurnale, nego da ih njihovi zurnali izobrazuju, da im duševne dare razvijaju, i da ih usavršuju u materinskom jeziku, da bi tek vremenom — kad njih nestane — mesto njihovo zauzeti mogli, t. j. da ih oni sa svojim žurnali »k onomu blagorodnomu cilju pripravljaju, da prosvetljenju predragoga roda svojega dobru i blagoukusnu — upotrebjenjem vlastitih silah pribavljenju — hranu, kao vrjednii sèrbske majke sinovi, poljubljenoj bratji svojoj podnesu, i na izobraženja sèrbskog žertveniku polag mogućnosti svoje koju svèćieu zapale, i tako sèrbskima očima u tamnom života ovoga tumaralištu (labirintu) ostalim sarevnovateljem svètliti pomognu.« *)

Iz navedenih dosad reèih mogao bi tkogod i pomisliti: da ja držim, *da su javni listovi nepotrebni za Sèrblje*. Potrebni su, i to kako potrebni, ali nisu korisni. Potrebni su, velim, jerbo su oni organ naroda, kano jezik govórni organ čovèka, — oni otvaraju put, kojim se najlakše dolazi do narodne srèce:

»Lete misli kroz rod. Radjaju muenja se

Nova; traži se cilj obci la — veli Mušicki.

— Korisni nisu, jerbo polag reèenoga neodgovaraju narodnomu duhu, t. j. nezavise oni od literature, nego literatura od njih. Bili bi pak onda korisni, kad bi se po vrèdnilh, i u literaturi osobito vèstih ljudih, koji su odpeèatak uèenosti svoje već odkrili svètu, i kojim je žurnalistika tek pripadna stvar, kad bi se, velim, po takovih u puèkom jeziku razprostirala obèekoristna znanja, da svaki i najprostiti èitatelj razumie i postigne. Inaèe tašt je vaš trud i trošak! Ako dakle samo časopise i žurnale izdavali budemo, t. j. ako nam sva literatura stojala bude u jednoj i to žalostnoj žurnalistici, to se nenadajmo, da će nam se kadgod prosvètiti i usrèèiti narod. *Quid verbis opus est? spectemur agendo!*

6. Sèrbsku literaturu prèèi i *kritika*. — Priznajem, da je kritika koristna i potrebna, za da procvèta i do svèršenosti dodje literatura. Ona bo zadržava i čuva um čovèèanski od zabludjenja i opasnih stranputicalh. Ona je srèdstvo, kojim se obdèljuju i usavršuju nauke i umètnosti. »Ali najbolje srèdstvo« veli Magaraševie »zloupotrebjenjem biva opasno i vrèdonosno. Često se pod vidom istinolubja (jer to pravu kritiku proizvodi i obdèržava) pristaštje sakriva; često se iz zlobe, zavisti vrèduosti čovèka i njegovoga dèla pretresa i unaljava, često se sama stvar mimogred smatra, a liènost spisatelja pozorljivomu èitatelju na ugled i pod-

*) Lètopis g. 1826. sv. 2. str. 107.

směli predstavljá, malá i neznátná pogrěška uveličáva, a što bi pohvaliti valjalo, sasvim prešutuje *).« Ovakove su ponajviše kritike sěbske. One neidu, da šenice zěrno očiste od pleve, nego da smlate i isto vlatje. Tko će reći, da ona kritika, koja je kroz Lětopis i S. N. List posljednjih godinah proti Ilirstvu, gg. Stamatoviću i Joanoviću razprostěta po narodu, tko će, velim, reći, da ona pomaže domorodnu literaturu? da ona umove naših spisateljáh snaži, i k većim i koristnim preduzetjem i trudovom (što valja da je pravi cilj kritike) podbada? Neugašuje li ona nasuprot u čověku, kojega se osoba, a ne dělo onako nečedno ošihava, volju k daljemu dělovanju? I najveći dubovi klonuti znaju! Istinabog da kritik valja da bude *strog i nepodmítan*, ali valja, da je *umiljat i štedeci* — děržec se onoga pravila: *parcere personis, dicere de vitiis*. Nu mi zato ništa niti nehajemo. Naša je kritika bura, koja izniknuto sěme hoće da satire. Ako na taj naćin ona list svoj neokrene, i neprestane biti *razoravajuća*: to nikada od literature naše neće biti ono, što se želi da bude.

7. Najposlě naprědovanje literature sěbske znamenito zaděržava *knjigotěštvo*. Mi jošte neimamo ljudih, koji bi těrgovinu provodili s knjigami. Istinabog da nam se je pomanjkanje to (ako směm reći) stranom podiglo, t. j. mi imamo domorodno društvo — *Maticu Sěbsku*, koje pogrěviti cilj je razplodjenje literature sěbske. Ali ova je još u tako slabom stanju, da jedva sad po dvě svezke Lětopisa izdati može na godinu; a o dělih od pojedinih spisateljáh niti spomena nije. Šta dakle spisateljju, koj neima privatnoga imetka, kojega bi dio obratio na izdavanje svojih dělah, činit ostaje? Ništa drugo, nego štono g. *Vraz* u svojih *Glasih iz Žeravinske dubrave* reče: »*baciti vās štíd, od štída li rumenim obrazom iti od kuće do kuće prosjački mólec* :

»*Nebi li se duša našla,*

»*Koju bi se smilovala,*

»*I na boga pogledala —*

t. j. predplatila za izlazeće njegovo dělece s nekoliko grošah?»

Nu i na ovu ubogaćku prošnju, tko mu — siromahu — uděli, t. j. tko mu se predbroji iliti mu predplati na novoizlazeću knjigu? Oni, koji u ućeni red niti nespadaju, i kojih — štono — r — veli *niti pozvanje nije, da se s knjigami i ćitanjem baze*. Naućnici, za koje se većinom pišu i izdaju knjige, najmanje ih kupuju. Ovo će zasvědoćiti svako književno sěbsko dělece, u kojem medju

*) Lětopis g. 1829. sv. 2. str. 80.

predbrojnici jedva ćemo naći jednog ili dvojicu od zemaljskih gospodarah i plemićah, jedva 5—10 svetjenikah i sudiah, advokatah i profesorah — ostali svi predbrojnici ili su trgovci ili zanatlie. Eto tko izdržava literaturu sèrbsku! *Mnogi su zvani, ali malo ih je izabranih!*

Pokraj toga još se mnogi samo zato predbroje, da im je ime natiskano u knjizi! Tako se događja, da mnogi knjigu, kad je gotova, niti neuzme, ili ju uzme, a siromah spisatelj mora da pode-re po dvoje naglavakah, i da potroši na pisma nekoliko testetah papira, dok novce za nju dobije; a mnogo putah vrati mu se i knjiga zamazana i pročitana, jošte više putah neviči niti knjige niti novacah — kao što sam u obojih prigodah i sâm imao *malcur!* Tiskarnik zato ništa neće da zna: iste svoje novce (i pravo ima). Siromah spisatelj mora se u dug zavaljivati, u kojem često i zaglavi. Nije dakle čudo što gdëkoja dëla od naših spisateljah pogadjaju *in. nuncum vendentem thus et odores.*

Iz svega dosada rečenoga očito je, zašto, sèrbska literatura zlo stoji, i zašto izlazi na svët tako malo valjanah knjigah. Zaista plakati nam se valja! Nu tko je kriv tomu? Nëšto mi sami — *pisa-jući i čitajući*, a nëšto vërhu vas udes, koj nam je srëdstva od-uzeo, da niti oni, koji bi htëli, nemogu dëlovati na obrazovanje naroda. Mi vlastitim znojem umëšeni hlëb nesmëmno vlastitim usti jesti: nego ga moramo gutati po zubih, europejskoj glavi strànih, izžvaćen. *Mudromu dosta jedno oko!* —

Ovo je sve što sam ti u obće kazati znao o sèrbskoj literaturi. To smatrati možeš kao i nëku *karakteristiku* njezinu. Za sad se ovim zadovolji, dok ti opet govorio nebudem o pojedinih dëlih sèrbskih. — Mnogi će možehiti od naših, kad pročitaju ovo, ustati na mene, kao na bëlu vranu — valjda zato, što sam istinu iz-povëdio. Akoprem mi današnji svët veli, dëržati se one stare po-slovice. *Pravo recti, pa uteci*; ali ja uteci neću, nego svakomu stojim na mejdanu: neka me strëlja, kako mu je volja — šat uz-budem kadar koju strëlu i odbiti od sebe! — S Bogom! Tvoj

U Bačkoj mëscca Sëčnja 1842.

Dobrorad Bratoljubić.

B) Narodne pèsme u Slavonii.

Naumili smo o pojedinih ilirskih dèlih govoriti tek u 2. ili 3. svezku; nu opet propustit nemogosmo, da jednu u mnogom obziru znamenitu knjigu, koja je nedavno u Osèku izišla, barem s nekoliko rèèih u béli svèt neizpratimo. — Gospoda štiooci neèe nam zamèrit, da pri toj prilici o istoj stvari *ab ovo* počnemo.

Poznato je već većoj strani uèene gospode štiocah, s kolikom su bukom i slavom obilazile izobražen svèt narodne naše pèsme u Vukovom izdanju. Nèmcii, Englezi, Francezi i Taliani sve udari u jedan mah èuditi se, i u jedan glas hvaliti prostu krasotu i prirodnu cvàrstoèu ideah, razloženih u ilirskoj narodnoj poezii, od kojih je veća strana (kazaše) srodna s neumàrlimi pèsmami Omira. Ista naša zapadna i sèverna bratja, koja u nièem, šta izobražen zapad za krasno i dobro priznaje, nezaostaju, puhnuše u jednaki rog, nemoguèi dosta nahvalit našu narodnu poeziju ustupljujuèi joj odmah pàrvo mèsto u Europi. Samo kod nas se je još sve jednako malo èenilo ono, nad èim nam se je èudio èitav prosvètjen svèt. Dapaèe istoga najdostojniega svetjenika te nar. svetinje, ùtemelitelja naše slave i vère, stali smo prezirati i gàrditi s krivim ponosom svoje nezrèle uèenosti, u *taštoj ljudskoj oholasti*. — Nu kako se opet i kod nas zapadnih Ilirah narodni probudi duh i š njime i književni život, stadosmo se i na polju narodne poezie broj nie sastajati i žurnie okretati. Nakupi se domala hàrpa toga bogatoga dara božjega osobito iz gornje i srèdnje strane naše domovine, od kojega još žali Bog veća strana u rukopisu leži, èekajuèi Mecenata, koj èe ga izvesti na béli svèt. Samo u donjih stranah, osobito po Slavonii, Srèmu, Bosni i Horvatskoj granici, slabo se je još gledè na to radilo. Koliko nas je dakle razveselio glas, da se je g. *Topalović*, slavni pèsnik, dobar znalac jezika narodnoga, toga posla prihvatio sabirajuè po svom zavièaju (Sla-

ronii) sa prijatelji svojimi narodne pĕsme. Dočulo se je takodjer, da se u glavnom gradu Slavonic sastavilo društvo, koje će svojim troškom plod truda g. T—a i njegovih pomoćnikah na svĕtlo izdavati, što nas nadahnũ nádom, da neće mnogo obećajuća namĕra g. T—a proći u vĕtar ili zaglaviti (kao što je obiĕno kod nas) sa suhom *dobrom voljom*. A sada imademo ĉest objaviti ĉitajućoj gospodi, da se u svom oĉekivanju nisimo baš sasvim prevarili. Prvi stoji svezak na stolu našem nazivajući se *pleno titulo*: »*Tamburasi ilirski, ili ti perva kitica narodnih ilirskih pĕsamah po livadah i dubravah slavonskih sabrana i svemu junaĉkomu ilirskom narodu prikazana; u društvu s' više rodoljubacah skupio, u red stavio i izdao Matth. Topaloviĉ. Svećić (!) I. U. Oseku. Tiskom Mart. Alojs. Divalda kr. pov. knjigotiska (!) 1842; 8. str. XVI. 84. Čĕna 20 kr.*—A sada da vam kaŕemo kakova je ta *knjiŕica*, da pretresemo i razsudimo dĕlo. Razumi se, da ovdĕ neima mĕsta razsudjivanje narodnih pĕsamah kao pĕsamah, zašto ŕta nam je u vĕrozakonskom obziru sveto pismo, to trĕba da su nam u narodnom estetiĉnom prave narodne pĕsme: — svete i uzvišene nad svakom kritikom; nego ovdĕ se moŕe zametnuti rĕĉ o istoj knjiŕici, kako ju je uredio g. izdatelj, i kako su sakupljene pĕsme, jednom rĕĕju: pretresti i razsuditi poso sakupitelja i izdavatelja. — Nu i tu ima svojih teŕkih nevoljah. Teŕko je naime razsudjivat objektivno stvari ondĕ, gdje još spisatelji nisu nauĉeni goľ sluŕati istine. Taj je bio obiĉaj dosad i kod nas. Svaka se je nova ta bila i najgora knjiga hvalila, i pisalac u zvĕzde kovao. Nu kad je naše knjiŕenstvo veĉ u osmoj godini, to je istina veĉ krajno vrĕme, da se jedared pisaoĉi od sladke sise odbiju, dĕĉinski se jim bašmaci svuku, i da se postavljaju na mladostne svoje noge. Dá, moja slavna gospodo i prijatelji! taj da Rubikon prekoraĉimo trĕba je, ako hoĉemo na Kapitol prave narodne izobraŕenosti da stignemo; trĕba je, da se osvĕstimo, i da rĕĉ zametnemo o stvarih našega knjiŕenstva, i varhu njih da se trĕzno razgovaramo neŕledeĉ na prijateljstvo, srodstvo ili druge okolnosti. Ili da tu ŕrtvu donosimo ili da ugreznemo ili ostajemo u vĕk vĕke var-teĉ se u jednom istom kolu kao muhe bez glave. Drugog izlaska neima. Dakle bez zamĕre u ime Boga! — —

U predgovoru dĕla tuŕi se g. T. vatrenimi rĕĕmi na one pretresaĉe, koji na svaku novu knjigu ilirsku navale kao ĉavke, gárdeĉ ju i traŕeĉ u njoj zlobno i navistno svako zlo, dapaĉe višeputih isto ono, na što pisalac ni pomislio nije. Dobru bi nam za-

ista učinio. g. T. službu, da je time svim književnim opadnikom zavezao i zatvorio usta; nu sve nam se čini, da je u včtar govorio (ako nelaže Dositej). Poslě toga govori o uzrocih zašto je dosad literatura naša zuostala. I tu uavodi mnogih istinah, nu scěnimo da to nespada u predgovor k narodnim pĕsinam. G. T. bio bi mnogo boljje učinio, da je čitav taj predgovor metnuo u svoju *Jeku iz Osēka*, gdje bi mu *mutatis mutandis* išlo mĕsto, a u ovoj knjizi da je govorio ono, o čem (obećuje) da će govoriti u drugom svezku, jerbo mu je zasad (kaže) nestalo prostora. Izza predgovora slĕdi *A 30 ženskih*, a izza njih *B 13 mužkih* (!) pĕsamah. I ženske i mužke pĕsme izpremio je lĕpo s opazkami koje nas vārlo obradovaše, jerbo nas obavĕštaju o stvarih, koje nam dosad većinom nepoznate bialu, n. p. o naćinu pĕvanja, o pripĕvih itd... Istina mogo bi nam g. T. to još jasnĕ predočiti, da je dodao i jedan dva napĕva, nu — tko smie toliko tražit na početku! Nĕkoliko komadah toga svezka poznato nam je već iz drugoga izdanja Vukove sbirke kao n. p. u *A. br. 4. 5. 10. 17. 19. 20. 25. 28.* a u *B. br. 1. 5. 6. 7. 8 i 9* (po koliko se na pamet spominjati možemo). Nu ta opazka neoduzina jim ni mārve cĕne, zašto mi jih ovdĕ pozdravljamo opet u drugom odĕlu, prikrojenom po ukusu mĕsta, gdje su sakupljenc. — Pravo je učinio g. T. što je kod svake pĕsme metnuo mĕsto, gdje je sakupljena, i ime, od koga ju je primio, nu malo je posārnuo u tom, što je svaku (tako rekuć) prelio u književni kalup; n. p. metnuo *bĕli, lĕpi* (mĕsto: *bili, lipi*, ili *beli, lepi*, ili *bjeli, ljepi*); *carno, varlo* te opet *crno, vrlo*, a na nijednom mĕstu, kao što bi moralo da bude n. *crno, vrlo*. Po koliko nam je poznato, ima slavonsko narĕćje više razrĕćjala iliti razlikah u izgovaranju rĕćih. Drugĕie se govori u Srĕmu nego li u Pozezi; drugĕie opet u Gradiškoj, a drugĕie u Brodskoj i Varadinskoj regimenti. Nu pĕsme Tamburašah ilirskih, premda kod jedne stoji iz Nuštara, kod druge iz Oriovice, opet kod drugih iz Brodske regimente, imadu ipak sve jedno isto lice, a to onakovo kao da su se sve rodile iz jedne (književno-ilirske) glave. — Kod narodnih pĕsamah nesmĕ se ništa prenaćinjat, promĕnjat ili popravljat, nego jih valja bilježit onako kako izviru iz ustih naroda. Lĕpote i mahne njihove — sve je sveta baština praotacah naših. U njih kao u starinskom nĕkakvom zārcalu čitamo naćin od mišljenja i ćutjenja njihovah. I tu starinu trĕba da mi ćuvamo i poštujemo kao uspomenu njihovu, kao grobove, gdje leži prah kostih njihovih. Neća se dakle u nar. pĕsmah

iz Slavonic piše *vrlo*, *crno*, neka se piše *bilo*, *kolino*, *vira*, gdje se ovako izgovara, a gdje se neizgovara ovako, neka se opet piše onako, kako se izgovara kod prostoga naroda. Nu nikako se i nigdje u narodnih pjesmama metat nemože *lěpo*, *bělo* itd., jerbo je taj *e* samo za književni jezik, od književnikah prikrojena kapica sjedinjenja, *substitut* glasa, koj se u nekih stranah velike naše domovine izgovara kao *i* u drugih opet kao *e* ili *je* ili *ije* ili *ej*.

Nemožemo pored toga odobravati, što je g. T. zabacio Vukovo razredjenje nar. pjesamah, razredivši jih u svojoj knjizi na svoj sasvim vlastit način. Vuk u I. knjizi svoje sbirke (u Lipisci 1824) na str. XVI. ovako govori: »Sve su naše narodne pjesme razdijeljene na pjesme *junacke*, koje ljudi pjevaju uz gusle, i na *ženske*, koje pjevaju nesamo žene i djevojke, nego i muškarci, osobito momci, i to najviše po dvoje u jedan glas. itd.« A sad da slušamo kako g. T. govori (str. 51—52): »— ja za sad medju ženske pjesme samo one brojim, u kojih poglaviti predmet il' osoba ženska jest, naproti pak medju mužke brojim one, gdje il' mužko govori il' o mužkom poglavito govor biva, bez ikakvog obzira na slogoměr. itd.« — Zaista neosnovan kriterij! Polag g. T.—a bi morala i ona pjesma: *Kraljević Marko i Leka kapetan* biti ženska, kao i ona druga o *Kosovki djevojci*; i ona u Milutinovićevoj sbirci: *Jaksići* itd. Što se tiče posla narodnih pjesamah, tu je starac Vuk imar (majstor), a mi smo tek slabi i nejakii šegerti, koji treba da sledimo njega, jerbo je on taj zanat već davno izučio, ne pako da tražimo i udaramo na druge pute, dok nismo i mi pokazali svētu dobre rukotvorine. U obće treba da varlo pazimo i da se čuvamo, ono dārmati i obarati bez potrebe, šta su drugi prije nas težkim trudom utemeljili i uzzidali. G. nam T. u svom dēlcu predpostavlja (indirecte priporuča) opet nekoliko novonačinjenih rēčih, za koje imamo jurve davno dosta dobrih izrazah, n. p. *knjigotisac* m. *knjigotiskar*, *dogodjajka* m. *dogodovština*. S duhom jezika složne u literarni jezik uvedene rēči polag našega mjenja samo onda se opet ukinuti mogu, kad se na njihovo mēsto postave rēči, koje su se posle ili našle kod naroda, ili jih koje narod predstavljajuće društvo za bolje nalazi i proglašasi.

Ovo su one glavne točke, koje smo bili polag naše razsudjujuće savēsti dužni napomenuti. Medju tim želimo knjizi g. T.—a, da se po čitavoj našoj domovini razširi i razprodaje. Istina Bog! mogli bi te iste pogrēške g—u T.—u privatnim kakvim pismom napomenuti. Nu — buduē da to isto treba da znadu i sva čestita

gg. što za njega kupe, ono bi ili ja ili g. T. morao to isto da razpiše svoj rečenoj gospodi, za koj poso neimam vremena ni ja, pa će ga i teško imat g. T. Zato neka ide u ime Boga na javnost za vladanje svihkolikih kupacah naših nar. pėsamah, najpače za vladanje g. T—a kao izdatelja 2. 3. 4. 5. i 6. svezčiča, koji će, nadamo se, iziči pravilnic, a mi ćemo jih pozdravit s obiljniom pohvalom. Pri ovoj prilici nemožemo propustit na svársi naših rečih pridat gg. kupiteljem *in forma* molbo još evo ovaj savět: neka sabirajuēi rēči od pėsamah takodjer glas pėsamah (napěve) bilježe. Rēči pėsme nisu još ista pėsma. K tomu spada i napěv. A kod mnogih od naših nar. pėsamah (najpače ženskkih) glavna je stvar glas (napěv). U tom su dakle obziru napěvi veoma važni. Ali još i s druge strane od velike su cěne. Kao što iz rēčih pėsamah naši umětni pėsnici trēba duh narodni dā cārplju, tako će i napěvi vrēmenom postati *voda života*, iz koje će nekda naši slagaoēi napajati svoje umotvore *duhom narodnim*. Skupljajmo dakle i njih. Taj trud nalaže nam dužnost za budućnost.

Hvalimo učtivo slavnomu družtvu domorodacah, što je trošak izdavanja na se uzelo. Skoro izdavanje nar. pėsamah s mnogimi je tegobami i nevoljami skopčano, kojih pojedini čovčk nemože podnositi a najmanje spisatelj i kupitelj. Nadamo se dakle, da će si sl. družtvo vėnac svojih zaslukah na glavi tim učvārstit, što će g. T—a kod izdavanja naslėdujućih svezakah podupirati. U istu podporu preporučamo g. T—a takodjer gg. pomoćnikom njegovim u sabiranju pėsamah. A g. T—a molimo, neka nam nezaměri, što smo iskreno istinu govorili. Istina svaki je početak težak. Nu baš ova tegoba nalaže nam dužnost, da gledamo i savět tražimo u ovih dčilih, koja su u toj struci jur prije nas na svět izdana. Da je g. T. promotrio i proučio, kako je slavno poznati *Vuk St. Karadžić* svoju sbirku sabrao i uredio (5 knjigah), nebi zaista u nijednu napomenutu pogrěšku bio zagazio. Svaki popo u svojoj knjizi včšt, a djak trēba da se uči od popa. *Nunc satis est dixisse*.

NB. Zbiljal Čuo sam takodjer nēkoju gospodu tužiti se na skupoću, kažuē, da bi morao da je za te novce i tisak pravilni i hartija tanalnija. Nu mi sudimō, da se nek onaj, koj hoće da kupi po 20 kr. šenice, koju su golubi birali, a to još u zlatnu vaganu, odmah odděli u Misir ili kud mu drago. Valjda će je tamo naēi. Kod nas toga još neima, pa će i teško skoro imat.

U Zagrebu d. 5. Travnja 1842.

Jakob Rešetar iz Cerovca.

Nove knjige o Slavenih.

(*Pre sud od P. J. Šafarika.*)

Kaulfuss (Roman St.) Die Slaven in den ältesten Zeiten bis Samo (623). Eine linguistisch-geographisch-historische Untersuchung nebst einem Anhang: Gedrängte Uebersicht der heutigen Slaven. Berlin Schröder, 1842. 8. X. i 104 str.

Ova je knjizica špekulacija knjigarska. Spisatelj prisvojava si izvornost i vlastitost razloženih u njoj mislih, a te su ipak samo izvadjene iz tuđjih spisala. Da se nehi vidilo, da je baš prepisatelj, dodao je simo tamo i nešto iz svoje glave, kano na pr. što Sarmate opet za Slavene izdaje, i što o kaukaskih Osetnicih i njihovom jeziku — kao o Slavenih govori. Pustimo ga. — Nu to opaziti moramo, da špekulativni susēdi naši već poznatom stvarju kesu svoju puniti i mastiti žele, za kojom ih zaista sērece neholi.

Verfassung und Rechtszustand der dalmatinischen Küstenstädte und Inseln im Mittelalter. Ansichten, Municipalstatuten entwickelt. Ein Beitrag zur Kenntniss slavischer Rechte von Alexander v. Reutz, ehem. Prof. der Rechte. Dorpat, Schümanss Witwe, 1841. vel. 8. str. 413.

Pisalac knjige ove poznat je na polju historičko-juridičke literature slavenske već svojim dēlom: Versuch einer Geschichte des russ. Rechtes (iz nēm. na rusk. pr. Th. Moroškiu u Moskvi 1836. 8) Kad se je on g. 1831. zbog zdravlja bavio u Mletcih i Dubrovniku, pohodio je Černugoru i za to vrēme sabrao spomenike pravaš varošah i otokah dalmatinskih, koji se čuvalu u rukopisih i knjiznici Sv. Marka u Mletcih. Spomenici ti, latinskim jezikom pisani, u kojih se nahodi mnogo nazivalah Slavenskih, ponajviše su iz XIII—XV. vēka, akoprēm su docnie mnogovērst-

no popravljani i predelani. Sbirku svojega truda stavio je velecenjeni pisalac u sistematički pregled, i dëlo njegovo za nas Slavene zaista važno je i koristno. Šteta samo što je obkoljen bio jedinimi latinskim spomenici, pa nije mogao pocërpsti što je bëlodano u sërbskih spomenicih, a jošte svëtlie u zakonih obëcinah dalmatinskih, Poliëke, Nereëanske, Vinodolske itd., koji su svi bez razlike u jeziku slavenskom pisani, nu ovi ili njemu nisu bili poznati ili je tek stranom i to docnie t. j. pr. godine za njih ëuo. Tim bi zaista bio mnoge sumnje izbëgao, kojih ima tamo, osobito u izjasnjenju rëëih i u etimologii dosta, što pako i odtuda izlazi, buduëi pisalac, ako ruski i znade, ipak u ilirskom narëđu vëšt nije. Sve to nek nebude reëeno na ušterb vrëdnosti njegove knjige.

Ein Besuch auf Montenegro. Von Heinrich Stieglitz. Stuttgart und Tübingen, Cotta 1841. 8. LVI. i 152 str.

Opet knjiga o Cërnoj Gori! Ova sad ëini se da je cilj putnikah, dobrih i nedobrih drugovah. *) Kao što je nekada bila sveta zemlja Palestina. Naš spisatelj pošavši kroz nju god. 1839 strašljivim korakom i znanjaželjnim okom, nije se uzdržao objaviti svëtu, šta je tamo našao prijatnoga i neprijatnoga. U uvodu I—LIV. nalaze se dobra zërna za historiu. Sadëržaj putopisni je: 1. Pazar (sajam). 2. Put u Neguš i Cetinj. 3. Vladika (t. j. biskup cërnogorski) 4. Cetinj 5. Rëëansko okružje. 6. Rëka i jezero. 7. Cërnëko okružje. Mnogo je tu napisano, mnogo mišljeno i mudrovano. Temeljito pouënih rëëih i sudjenja neima baš mnogo. Misli o inoplemenicih, kakove su namëstih navedene; nesluže spisatelju na ëast. Ljubav k svojemu netrëba nigdë da odbaci štovanje tudjega. Jezik je dar božji. Njega svaki narod ne samo imade pravo, nu i dužan je ëuvati. *Suum cuique.*

Dr. E. Zacharia's Reise in den Orient im J. 1837 u. 1838, über Wien, Venedig, Florenz, Rom, Neapel, Malta, Sicilien und Grïechenland nach Salonichi, dem Berge Athos, Konstantinopel und Trapezunt. Mit einer Karte des Berges Athos. Heidelberg, Mohr, 1840. mal. 8. str. 344.

Pisalac, sin slavnoga juriste prof. I. S. Zacharie u Heidelbergu, sad i sam izvanred. prof. u istoj varoši za iztraživanje spomenikah gëreko-rinskoga prava (koja je još prie toga u osobitom

*) U ëeskom stoji: *dubrodruhã a nedubrodruhã. Dobrodruh zove se aventurior, skitalica.*

dělu navěstio), putovao je u Tursku i Vlašku .U ovoj knjizi opisuje svoje putne dogodjaje, i u istom dělu objavljuje knjižnice, nahodeće se u zemljah, koje je on obišao. Za nas Slavene osobito je to zanimivo, što govori o samostanah (stranom slavenskih) na Svetoj gori ili Athosu (str. 226—227, 264), za tim što posebice veli o rukopisih cirilskih (staroslavenskih), koji se čuvaju u knjižnicah spomenutih, i drugih gèrèkih samostanah (str. 252. 256. 264. 265. 268. 272). Škoda što pisalac naš sasvim ništa slavenski nije znao. U ostalom iz děla njegova vidimo, da se tamo nahodi ne mali broj starih slavenskih rukopisah (napominje u obće veoma stare psaltire pergamentne rkp. od XIII. vèka), ali o sadržaju njihovom, o starini, o slogu jezika itd. ništa iz njega saznati nemožemo. Kraj-obraz Svete-gore i izvēstje o toj okolini osobitu vřednost knjizi daje.

Reise durch Rumelien und nach Brussa im J. 1839, von A. Grisebach, Dr. Med., Privatdocenten an der k. Univ. zu Göttingen. Gött. Vandenvolk und Ruprecht 1841. div. 1. 561 str. div. II. 313 str.

Spisatelj pustivši se 20. Ožujka g. 1839 na put, da bi mladost svoju obratio na razgledanje gorah arhanskih u botaničkom ogledu, išao je kroz Beč i Budim u Carigrad. Odtud, kad je malo pregledao Brusu u Asii, vratio se je južnom granicom Tracie u Maéedoniu. Tom je prilikom posětio i Sv. goru ili Athos, obišao zapadnu stranu Maéedonie od Soluna do Vodena, Bitela, Veleša, Skopja i Tetova, sèvernu stranu Albanie od Prizrena do Skadra, i jošte iste ješeni kroz Dubrovnik i Beč vratio se je srětno u domovinu. U knjizi svojoj hotomce opisuje samo to, što je sám svojima očima vidio, ništa iz tudjih knjigah neuzimajué, što se nemože odobriti. Akoprem dělo njegovo najviše prudi izpitatelja naravi, botaniku i geologu, sasvim tim ipak će i etnograf i zemljopisac najti u njemu dosta bogatih stvarih za svoju nauku. Pisalac pohodio je u zapadnoj strani Maéedonie najviše Bugarska obitališta. Tu je priliku imao popeti se na nêke, dosad nepoznate gore, i opisao ih je tako vërno i živo, kako si znanja željan čitalac samo želėti može. Štijeje njegove knjige mora svakoga ganuti štovanjem prema učenomu i izobraženomu spisatelju, koj ono, što se prie dokučiti nemogaše, iskreno opisuje tako, kako je svojima očima vidio, izkusio i opazio. U predgovoru obriče botaničkom osobitu sistematički spis o rumelskoj Flori.

La Turquie d'Europe ou observations sur la géographie, la géologie, l'histoire naturelle, la statisti-

que, les mœurs, les coutumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernements divers, le clergé, l'histoire et l'état politique de cet empire; par Ami Boué. Avec une carte nouvelle de la Turquie d'Europe. Paris 1840. vel. 8. dio I. 526. II. 539. III. 590. IV. 592 str.

Slobodno i bez uveličavanja reći možemo, da od tri stotine godinah — šta više od iznašastja umjetnosti tiskarske — nijedna knjiga o evropskoj Turskoj u zemljo- i naravopisnom ogledu nad ovom važnia izišla nije. Pisalac njezin, slavni naravoizpitatelj, predsjednik genealogičkoga društva u Francezkoj (sred nahodeći se u Beču) dva puta putovao je po većoj strani evropske Turske, osobito po srčdini njezinoj dosad sa svim nepoznatoj, t. j. g. 1836 i 1838 prvi put u družini učenih ljudih gg. Fournoue- de Montalemberta i Visquesnela, članovah geologičkoga društva, Fridrichsthala, botanika iz Moravske i Schwaba zoologa i apotekara iz iste zemlje; drugi put pako sa spomenutim g. Visquesnelom. U navedenom djelu opisao je posljedice svojega iztraživauja. To i k njemu Visquesnelov u Parizu prikupljeni putopis (s krajobrazom od Lapce) zaista dobro nam razširuje znanje o toj prevažnoj strani zemlje naše, da se nadati možemo, da ta, većom stranom od Slavenah (6.100.000) naseljena, strana svęta prestat će za nas biti, kao što je dosada bila, terra incognita. O sadržajahu iste knjige, zbog kratkoće męsta, obširno govoriti nemožemo. To samo napominjemo, da poglavita vrędnost i valjanost njezina leži u zemljopisnoj i naravoizpitnoj strani, što se pako iz historie i drugih naukah govori, vcoma je zanimivo; ipak sa svim tim, stranom je uzeto iz iztočnikah straničnih i ne posve očistjenih, koji pomnijovj kritiki podleći moraju. Takodjer u zemljopisnih odđelcih žaliti valja, što spisatelj to, što je svojima očima vidio, dosta jasno razlučio nije. Mi Slaveni osobito mu zato zahvalni biti moramo, što s osobitom pomujom o narodih nam srodnih govori, i što se ustručio nije, za da si priskęrbi ključ k boljemu njihovomu upoznavanju, i slavenskoga se učiti jezika, sastavivši sebi vlastitim trudom u tih zemljah rěčnik sęrbski do 7000 rěčih. Krajobraz je mnogo pravilnii, nego stari: ali kao generalni, pod kojim je imenom knjizi i priklopljen, uzeti se nemože, jerbo za tako proći — valjalo bi, da je mnogo prostranii.

Pr. Miloš Popović.

P A Z A R.

List iz Koruške.

(Dopis St—ku Vr—zu.)

U Rožju d. 25. Pros. 1841.

Dragi prijatelju! U našem selu neima gotovo ništa novoga, šta bi vredilo, da vam objavim. Nu opet nemogu propustiti, da vam napišem barem nekoliko reči.

Ovih danah primio sam lepu knjigu: Pjesnički Lužiskih Serbow; koja je tim zanimiva, čim se u njoj govori o našoj tako oddaljenoj bratji Lužičanin, od kojih se tekar kadkada koj glas (a ono ponajviše putih žalostan) k nam južnim Slavenom dočuo. Čitajući predgovor ove knjige mislio bi čovjek, da čita opis značaja, načina narodnoga življenja korutanskih naših Slovenacah. Razstavljeni tolikimi rekami i gorami, tolikimi narodi i vrēmci, opet smo još jednako nalični jedan-na drugoga, a najvećma si naličimo srčedom, koja nas je tvrdom rukom sprovela od časah najstariih tja do stoljtja sadašnjega. Izmedju napjevali najveć mi se dopada onaj na strani 56 k pjesmi: Wulke zbožje. Živo me opominja na onu pjesmicu, koju smo čuli u Ziljskoj Bistrici u oči Duhovoga utorka, gdje ju pjevasta pod lipom dva Zilana. I vami se je dopala, te ste kazali, da vas opominje na napjeve Slavenah Karpatskih.

Opet smo lišeni visokoga duhovnoga pastira. Govori se, da ćemo po svoj prilici dobiti dosadašnjega biskupa Tarštanskoga (p. n.) g. Ravnikara, rodom Slovenca iz Krajske. Bože nam daj pastira po sarcu Božjem, koj i naš Slovenski narod ljubi, i razumi dušne njegove želje. Polovica Korutana sam je Slovenac, o kojem se još dan danas kazati može, što je kazao negda u početku 12. vjeka nestrani njeđacki ljetopisac Helmold: *) Carinthe

*) Helmold govoreći o Carinthe razumjeva sve Slovence (Slovene innerösterreichsches), razlučuje jih tim imenom od Bararah (Němarah inneröster-

confines Bavaris, homines divino cultui dediti, nec est ulla gens honestior et in cultu Dei et sacerdotum veneracione devotior. — —

Mlado se lěto približuje. U světu vlada običaj, da se čestituje: ušti to jedno to drugo, jednom rěču, da se troše rěči. I kod nas korutanskih Slovenacah vlada taj običaj, nu ěvo kako: Na mlado lěto, kad ljudi iz carkve dolaze kući, pa oće u izbu (sobu) da ulaze, to se onaj, što je ostao kod kuće da ja čuva, prisloni iznutra na vrata, vičući: Rěšite se novoga lěta, rěšite se novoga lěta!

Eto tuge i nevolje! Nu šta ěes kad se prosto neprojde. Tu sad moraš, ako si pred vratima, pripověditi što ti bārže bolje na um dodje. (Obično se već na putu svaki za to pripravi). Tako je barem kod nas na Zili.

I ja kao roljen Ziljan saštavši se s vami na razkārštju od dviuh godinah odabirem isti naćin, da se rěšim nove godine, pripovědajući vam pripovědku o kralju Matjašu, koju sam etomadne ćuo u Rožju.

... Stanovit je Slovenac (kažu) iz Ugarske vino kući vozio. Dojdući někoj dan svojim pućem kroz veliku dubravu, naměri se pod visoku goru, na kojoj upazi kućicu, gdje stoji na polak u stěnu uzidana, tako da joj se jedva krov vidjaše vārhu zemlje. Pred vratima opazi vārta junaka, gdje stojaše sabljom opasan. Ćim se Slovenac svojim vozom približi, stane junak govoriti i pitati ga ovako:

»Ti si priatelju, iz gornjih naših stranah. Kaži mi, dolaze li još jednako mravljice na ta tri vārha: na Sv. Kristosov, na Sv. Magdalenin i na Sv. Uzilov vārhu?« *).

»Dolaze još jednako nu sve redjo.«

»Kaži kod kuće: Kada ěe věra na toliko oslāběti, da neće nitko više dolaziti na ta tri vārha, tad ću ja ustati i doći sa svojom cārnom vojskom.«

»Tko pa si ti?« upita Slovenac.

reichskih). A onako su Slovence (ćini se) nazivali svi piasci srědnjega vćka, domaći i inostrani (gledaj o tom podpunia u Šafarikovih Staroćitnostih str. 704—705). St. Vr.

*) Tako se zovu tri gore u sěveroistoćnoj strani Cělovca. Na glavici od svake tih gorah jest sazidana cārkvica, gdje su Slovenci radi dolazili na božji put (prošćenje). A tu je bio i taj običaj; sve tri cārkvice na jedan isti dan obilaziti — trud do duše dosta mućan. Cārkvica Sv. Uriha razrušila se je već. Ostale dvě stoje još ćitave.

»Ja sam kralj Matjaš! Stani bliže i podji sa mnom u ovu kuću, da se sam svojima očima obavestiš.«

Slovenac uniđe, a kralj Matjaš nastavi: »Stani za moja ledja, pak mi pogledni preko desnoga ramena kroz ovo okno.«

Čovjek učini, kako mu bude kazano, pa opazi ravno polje široko i dugo. Po čitavom polju preko i preko sve sami oružani vojnici sa konji. Nu sve mirno i tiho. Ništa se nemiče kolik da spavaju konji i momci.

»Evo ti čarne vojske!« reče kralj Matjaš začudjenom Slovencu. — »Pogledni opet kroz okno.« — Čovjek opet pogledne; kralj pako lagahno prihvati za svoju sablju te je komad izvadi iz korice. A eto ti čitava vojska oživi. Vojaci uzdignu svoje glave, i konjici stanu glavami kljupati i hárzati i kopitom udarati.

»Vidiš!« reče kralj Matjaš, »tomu neće dugo biti, a ja ću ustati i izvaditi svoju sablju. Topli će tada vjetar duhnuti i svim ljudem udahnuti jednu misol. Moji će vojnici poskakati na konje. Tada će čarna vojska stati za svetu staru vjeru.«

Kažu takodjer, da će se tada sve prihvatiti oružja, što mužku glavu nosi. Bilo staro bilo mlado, sve će pohiti u vojsku za obranu stare vjere. A tu će biti tolike sile, da neće ni onoliko proteći vremena, što bi se čovjek preobuko, nego će svaki onako ići u odělu, koje će imati baš na sebi. A tu će toliko nagurnuti pravovjernih ljudi, da rat neće ni onoliko uztrajati, što bi čovjek uspio pojesti tri hlěba. I ako se izmakne komu iz ruku tretji hlěb, kazati će mu susjed njegov: »Pusti ga, brate, neka leži. Posle boja imat će do volje hlěba i svega.« Tako će se naglo nadvladati neprijatelji.

Čovjek dobre mjere od osamdeset godina kazao mi je ovu pripovjedu pristavivši: Tomu neće dugo biti. Ako se ja još dočekam toga dana, i ja ću poći kako sam star. Koj dan mogu još podnositi trude kao vojnik za svetu vjeru. — Tako silna je kod nas vjera u stara predanja.

Evo vam pripovjedu! Ja se pošteno reših nove godinice, zato mi opet otvorite d. g. prijateljsko srce, kao t. g.

To vas moli Vaš

M. Majer,
Korutanac sa Zile. †

Još nešto o narodnom balu *).

(Od Lubora Travnickoga.)

Pracuj každý s chutji usilownau
Na národu roli dědičné;
Cesty mohau byti rozličné,
Jenom vůli mějme všickni rovnau!
Kollár.

Čudit će se mnogi, zašto se o jednoj u sebi tako neznatnoj sgoti, kao što je bal u strogom smislu, toliko javno govori i piše, kad s druge strane ima mnogo važnih stvari i potrebah naroda, o kojih nitko neće da progovori. Nu buduće da su se pri javnom pretresanju ove stvari napomenula i nekoja važna pitanja, na koja treba u naše doba da odgovorimo, a osobito što je u njih upleteno pitanje o narodnosti, zato sudimo, da neće odviše biti, ako tu stvar još jedanput iskreno i bez svake strasti i pristranosti promotrimo, i to možebiti postignemo, da se razua mnjenja poněšto izprave i opet slože.

Iskreno sam se obradovao ja, i sa mnom mnogi jednako misleći pravi domorodci, čitajući u Danici od g. Vukotinovića članak, gdje govori o narodnoj zabavi, i odperto govoreć, njegove pristojno i krotko koreće opazke vrlo su nam se dopale. Njegova ozbiljna, slohodna rěč pobudila je podobna čutjenja u naših grudih, i radostno pozdravismo pèrvi ovaj muževni odpor proti zlim navadam (koje bi već nami ovladale bile) kao pèrvi znak živiega i zdraviega teženja naše domorodnosti, koja se evo sad otrěžnjivati i razabirati počima. Prošla je već doba patriotičkih sanjariah, gdje smo samo po zraku kule gradili, i s prekřeštenim rukama čekali, nebi li nam pečeni golubovi u zube letěli. Vrěme je, da se osvěstimo i da radimo. To pak moguće nije, dok se istinski neporazgovorimo, kud s čistim sèrcem naměravamo, i dok se zaměrito neporazuměmo, da tako složnom silom veliki cilj dokučimo.

*.) Vidi Danteu Ilirsku t. g. broj 6 i 8..

Toga radi nemogosmo se dosta načuditi odgovoru g. Stoósa na spomenuti članak, tim većma, što se iz njega vidi, da je pravi domorodni duh vodio pero g. pisaoca. A uzrok, zašto je tako vi-težki i cénjeni domorodac, kao što je g. Stoós, pero zaoštrio proti duhu zdraviega naprédovanja, čini mi se, da je taj, što nije rěči g. Vukotinovića posve dokučio, i što je stvar baš s krive strane pogledao, i svojom domorodnom vatrom tēran zatērao se dalje, nego što trēba, i tako na putu doslédnosti morao se sastati s takovimi poslėdci, koje će teško i sam odobriti, ako stvar još jedanput dobro razmotri.

Budi mi dakle dopušteno stvar ovu onako razmotriti, kakò u moje oči udara. Jesam li pravo razabrao, neka razsude nestrani domorodci.

Meni se, kao i g. Vukotinoviću, čini, da ovomu balu neide ime »narodni«. Ime »narodno« može se dvostručno razuměvati. U užjem smislu moglo bi se, kako ja sudim, samo ono narodno nazvati, što se u životu naroda slobodno i samostavno razvija, što mu je s dušom i tēlom živo skopčano, i sve ono, čim se jedan narod od drugoga razlučuje. Ovamo spadaju narodni jezik, narodni obiçaji, narodna nošnja, narodne pėsme, narodna muzika, narodni ples, narodne zabave itd. U istom smislu zovu se sva ona poduzetja »narodna«, koja čeli narod ukupno ili po ljudih zato odabranih čini, zatim stanovite uredbe, koje narod ili po obćem ugovoru ili po pravu, od dēdovah naslėdovanu, čini ili uživa, kao što su narodni rat, narodni sabor, narodna dobra, narodni porez itd. — Simo spadaju takodjer svi izvanji znaci, koji velika dēla iz dogodovštine pred oči stavljaju, n. p. narodni spomenici; ili kojim se čitav narod sam služi, n. p. narodni gėrb, narodne boje, narodna zastava. — U širjem smislu imenuju se narodni svi oni zavodi i ustavi, kojih je svėrha izobraženje, blagostanje, ili drugo koje obćiusko dobro naroda, i koje čelomu narodu korist donose, kao što su: narodne učionice, narodna stanja, narodna banka, narodni muzej itd.; u drugom ogledu takodjer narodno kazalište i narodne novine, ako nastoje izobražavati naravi i jezik, prosvětjivati i izjasnjivati misli mladoga kojega naroda, braneći zajedno njegove koristi, čega radi i zaslužuju nešto medju narodnimi učionicami.

U koj dakle očemo izmedju ovih redovah naš bal da uvėrstimo? — Jeda li u pėrvi? Sasvim time, što smo tom prigodom u narodnoj odčei narodno plesali, narodnim jezikom simo tamo govorili, dvoranu narodnimi bujama izkitili, sasvim time, rekoh, ne-

može se našem balu naděnuti ime narodnoga, pošto se sva ova nisu slobodno, neprisiljeno i kao sama po sebi, nego umětno razvila. Nismo li se prije bala marljivo u narodnom plesanju věštali? Nismo li pěrho sve ugovorili, sve ustanovili, sve umětno uredili bili, kao što to biva prije svakog bala? Taj dakle naš bal zasluđuje uprav toliko ime «narodnoga», koliko da smo se dogovorili, da ćemo koju dvoranu po franczkom ukusu uresiti, samo franczki, i to u najnovij franczkoj nošnji plesati, samo se franczki razgovarat, i sutradan da hoćemo světu da dokažemo: Sinoćni bal bio je pravi franczki narodni bal, a mi svi smo pravi franczki domorođci! — To nam se onako čini, kao da bi čověk aktera, koj u narodnom kazalištu u narodnoj odori Stěpka Šubića igra, držao za istoga Stěpka Šubića. — U pěrvom dakle redu bal naš neima města. Valja dakle u drugom? — Věrho dvojim, da je naš bal isto više koristio čělomu narodu, nego naša narodna kavana. gdje svaki gleda, kako će se najbolje zabaviti, i svoj domorodni želudac natěpati, ni najmanje nemareći za blago i drago svoje ljubljene domovine, pa se i dobro čuva, da mu nebi koja domorodna misao narodni apetit pokvarila, ili mu koj robber ili partiu billarda izgubila. — Budući dakle, da isti narod — ako li pod tim imenom nerazuměvamo onih, koji su kolo igrali — nit je bio na tom balu, nit je kakovu od njega korist osětio, zato ga pravim razumom nemožemo nazvati »narodnim«, i medju ovim našim balom i pravim narodnim balom tolika je razlika, kolika medju umětno naćinjenim i medju naravskim cvětom.

Isto tako (da se mahnemo ovdě galanterie, koja tamo, gdje se o narodnosti radi, města neima) neodobravam, da se gospoje toliko u zvězde kuju, što su se toli poniziti izvolile, te su u oděći s narodnimi bojami kolb igrale, i što su dopustile, da im ašikujemo i da ih obožavamo u narodnom jeziku. Tim nezrělim ulagivanjem uputit ćemo ih, da su već gotove domorodkinje, te da su već Bog zna koliku uslugu narodu učinile, čím su si oděću na narodni naćin prikrojile, i na mužka sěrca narodnim oruđuem na juriš udarale. Nećemo li takvim naćinom světu ideu narodnosti poniziti do izprazne igraćke, do posla razveselenja, toilette i koketerie; i od svetinje naroda naćiniti taštu maškeradu? I ako na ovaj naćin postupali budemo, to ćemo jednom pred světom figurirati kao domorodne lutke. Bez zaměre, moje krásne gospoje, meni se sve čini, da je narodnost bila jedná od najslabiih uzrokali, zašto ste se vi na tom balu ukazale. (Pravim domorodkinjam, koje mi

iskreno cénimo i štujemo, kazat će vlastita savěst, da u tu věrstu nespadaju). Uvedimo danas kitajski tanac i narodnu nošnju Laponah ili Hotentotah u modu, ja kriv, ako nebudu već sutra dan gospoje, koje su robkinjice mode, tako se rado sklonile u to novost, kao što je to i pri našem balu bivalo. — Još jedanput vas molim, milostive gospoje, nemojte mi zaměriti, što tako bez obzira govorim; jer premda sam krotke i uljudne naravi, to ipak moram ovdli uljudnost svoju zatajiti, budući sam se po nesrěci naučio narodnost više céniti nego li modu. Time ću valjda kod vas kao barbar proći, nu opet nemogu od priašnjih mojih mislih nimalo popustiti.

Dobro nam je zuano, koliko pri našem narodnom teženju trěba céniti krasni spol. Znamo mi, kolike usluge prave domorodkinje pružaju domovini: koliko mogu nad nami, kad što poduzimamo. Njihovo tiho domaće poslovanje, njihov krotki i sěrdačni naćin može naprědku naše stvari isto toliko koristiti, kadkada i obilnića ploda donesti, nego sva naša mužka děla. Mi smo uvěreni, da nam je njihova pomoć i podpora neobhodno potrebita, ako li želimo postići svěrhu, niti najmanje nespadajući medju one, koji misle, da je narodnost pravo samo mužkih glavah. Toga radi trěba da se trudimo probuditi narodnost u sěrcih naših plemenitih sestarah, i poticat ih, da se i one u tom svetom poslu s nami slože.

Medjutim, da se to postigne, valjalo bi po mom sudu, udariti posve drugom stazom, nego li stazom mode; valjalo bi ne k tati, nego k sěrcu krasnih kćerih Iliric obratit se, ako nam je do narodnosti zbilja šta stalo. Trěbalo bi u njihovih grudi, ne pako na plitko dno ženskih ćudih sěme narodnosti da prospemo, ako hoćemo, da nam ueznikne i ploda donese. — Gospoje su ćelotvorni dio društva, i imadu kao i mi dužnostih prama domovini koje srěća il nesrěća i njih zajedno stize. Sve njihove misli i ćuti živo su s našimi skopćane tajnim nekakvim vezilom. I žena mužja potiće k dělovanju. Jedina rěć, jedini pogled vitežke žene kadar je razplamtiti sěrece mužko k junaćtvu ili drugom plemenitom ćinu. Žene nas kao angjeli posvuda prate; jaće nam sile — živim svojim ćutjenjem; obasěvaju sva naša děla ćarom miline; ublažavaju svojom kratkoćom sve, što je u nas sirovo i nepriatno; i pružaju sladku nagradu brigah i trudovah naših. —

Gospoje su pored toga kadre domovini pleme vřednih i vřrstnih sinovah roditi i uzgojiti, u nježne grudi

děce svoje sěme k budućemu dělovanju usaditi te tako kao plemenite i vrědne matere domovini najveće službe činiti.

Kad našim lěpim sestram iz te strane pokažemo, koje im je znamenito město u družtvu; kako je lěpo sveto njihovo zvanje; i koje iz toga proiztiču dužnosti prama domovini; koliko k budućem blagu domovine prinesti mogu, — onda tek možemo se nadati, da će i njimi zavladata domorodnost. U koje se grudih još ni tada ljubav prama domovini neporodi i nerazplamti, takvu ženu neće i najsajinii narodni bal pretvoriti u domorodkinju, pa nit netrěba, da ju pretvori. —

Još jedanput dakle: budi nam narodnost stvar sěrca, a ne ukusa ili mode. Izvěstimo mladež o putu, kojim smo udarili i o svěrsi, koju hoćemo da postignemo. Stavimo joj pred oči dužnosti prama rodu i domovini. Razigrajmo ju za stvar naroda, na kratko: gledajmo prie u mladeži ljubav prama rodu i domovini razpaliti, a životvorni žar sám će se prosipati u topla njedra naših ženah! —

Probudjujući narodnost trěba dakle osobito gledati na našu mladež, navlastito pako na školnu mladež! — Izmedju nje ustát će jednom vodje, savětnici i branioei naroda. O njoj visi buduća srěća domovine. Svaki plemeniti mladić, koj želi sile svoje posvetiti naprědku narodnosti, trěba da je već u krilu naroda duh i život njegov upio, da se je s krěpostmi i manami njegovimi upoznao, kao što i trěba, da znade, što je taj narod bio, što jest, i koje mu město budućnost u redu drugih narodah naznačuje. Nadalje trěba, da se je podomaćio sa sadašnjim duhom vrěmena, i njegovimi potrebami, trěba, da žila života toga naroda i kroz njegovo sěrce ide, trěba najposlě, da se je na njegovih pěrsih za službu domovine okrěpio, zato trěba domorodstvo prie u duši i to u krěpkoj i plemenitoj duši město da ima, ako hoće na korist i zaštitu naroda da uzraste!

K tomu vidi se, da je plesalište odviše světski hram narodnosti, i izmedju svih městah najmanje prikladno, za probuditi domorodna čútjenja, i narodni duh u njemu razširiti. Tamo će domorodnost prodirati u pete i želudac, ne pako u kěrv i mozag, kao što kaže g. Stoós — Istina, bal je najprěči put i najlaglji način, kojim se mogu nabaviti domorodci. Koj hoće da prodje za zaslužna i prava domorodca, trěba da tu samó znade po naznačenoj měri noge premćati, na zdravje naroda junacki čašu za čašom

prazniti, i narodu na čast noćece krikom i vikom, igrom i tancem provoditi.

Ali da se svim pěnjušenjem šampanjštine, koja se narodu u slavu prolěva, svimi uzlitnimi domorodnimi pěsmami, u kojih se opěva buduća Bog zna još kakova veličina naroda, svimi narodnimi balovi i kavanami narod ni za kbrak bliže k svěrsi neprimiče, o tom nitko neće ni da pomisli. Da bogme mnogo je laglje u domorodnih se sanjariah ljujati, i pri domorodnih gostbali vičuē: *Bog živi narodnost!* slavu i diku naroda zaņovetati, nego li se samomu posla prihvatiti, i činom pripomoći, da se što běrze velika svěrha dokući. Da, ima i takovih. koji se to čineći nestide za onakove kěrvave znoje od naroda iskatí, da ih štjuje i uveličava! — Ima li gdě na světu čověka směšnieg nego što je takov bal-patriot, koj se po dvorani pěrpoši i širi, kao da je Bog zna koliko za narod učinio, — kad je u ime naroda dobre i široke volje bio! — Nemojmo se dakle sami još i nadalje varati! Nemojmo věrhu daleke budučnosti zaboraviti sadašnjost, i dočim se opajamo mišljenjem na svěrhu, koju želimo dokučiti, zanemariťi srědstva, koja nas k njoj vode. Neměšajmo sveto ime narodnosti svagda u naše razkoši, strasti i u svaki sebični posao! Nedajmo, da domorodstvo u měrtvilu sagnije, na kratkom: nemojmo pored same »narodnosti« zaboraviti »naroda! —

Reći će možebiti tkogod, da na početku netrěba prevcě mnoho tražiti. Dosta je, ako svět samo dobro lice kaže, a za sěree kako bilo da bilo. — Za miloga Boga, nemislimo mi, da je narodnost naša na tako slabih noguh, da bi stoprav morala u prosjačkoj kabanici tražiti priateljah. — Čilo i zdravo zěrnó ima u sěrcu naroda, trěba samo da ga gojimo, pa će sigurno proniknuti i provcasti! — Krěpka volja jednog muža, kojemu će živiti ime u narodu, ukloni već s puta sve veće zapřěke, i pokaza nam, što čvěrsta volja može i valja! — Naša narodna naměra čista je i plemenita i kao svaka velika i čista misao — zraka vėkovite istine; trěba samo da magle, koje ju obstru, rozpěrsimo i toj zraci probijemo put k sěrcu naroda. Ona će poslě samá pripravljeno gorivo zapaliti, nečekajuēi na nas, dok mi narodnost stoprav po modí i »bon tonu« u život kradom uvedemo!

I uprav zato, što se naše narodno stanje jedva podizati počěma, netrěba da odmah s modom i »bon ton-om« počimamo, nego se najpric za najbližje i najglavnice potrebe pobrinimo, da ono, što je unutarnje i neobhodno potrebito, gojimo, pric nego

ono, što je izvansko i pripadno, gledamo. Trěba da prie položímo temelj, i zidati počnemo, nego ono pribavljamo, čím ćemo stanje pošariti. Piljar (Bildhauc), kad hoće da načini pilj, uzme pěrho dleto i kladivo, nego pilo u ruku; a stolar lati se prie strugala, nego li gladila! —

Što g. Stoóš o »bon ton-u« kaže, tomu bi se doista koješta moglo prigovoriti. Nu bojim se, da nebi, govoreći o toj stvari, kako bi trěbalo, sastavak moj překo měre raztegnuo. Zato samo napominjem, da bi věrlo směšno bilo, kad bi si tko kupio frak po najnoviem kroju, prie nego bi imao poštenu košulju. Koliko ima još posla, mili Bože, dok red dodje na modu i »bon ton!« Uvedimo prie narodnost u život a ona će se sama posle u »bon ton« i modu preseliti. Mi ćemo tad imati narodnih balovah, a neće nas ni glava zaboliti, kako da ih uredimo! —

Na ostale točke, da već jedanput sastavak svoj dověřim, odgovorit ću samo na kratko. Tko bi hotio na sve potanko da odgovori, morao bi napisati čitavu knjigu.

G. Stoóš misli, da je već skrajuje vrěme, da Europi pokažemo našu narodnost. Ja pako mislim, da će Europa věrlo zlo suditi o našoj narodnosti, ako joj nju u balnoj sviti predočímo, i svimi onimi pretěranimi i nadutimi pohvalami, koje se o njoj po časopisih u svět razasíljajú, doč ćemo do toga, da će nam se izobraženi svět milostivo nasmiјati, ne pako začuditi, kao što se nadamo. Poslujmo dakle neumorno okó stanja naše narodnosti, pa će onda i sama oči Europe na se povući, i ona će tek onda narodnost našu cěniti i štovati, kad je nebude morala samo po kavanah i plesalištih tražiti.

G. Stoóš je nadalje našu narodnost predstavio kao kakovu mladenku (zaručnicu), koju trěba da uvedemo u hram evropske civilizacie. Što se toga tiče, to bi morali polag doslědnosti njegove, mladenku tu prisposodobiti prie kakovoj nacifranoj i našarenoj deklesini, koju hoćemo světu silom da narinemo, ili bolestnom kakovom dčtetu, kojemu se igračka u ruke dade da neplače, pa kad prestane plakati, hoćemo da prevarimo svět, da je već sasvim zdravo? — Naša je narodnost silni duh, koj se nanovo ojačen upravo iz srědine naroda put neba diže! — Pristupimo čistoga i dčtinskoga sěra k žrtveniku njegovu, i primimo blagoslov k službi domovine! —

Dakle netrĕba viŝe balah i zabavah, koje narodno lice nose? — pitat ěe mozebiti tko. Lud bi bio, koj bi ŝto takvoga kazao. Svakomu je domorodcu vĕrlo milo i drago, ako kadkada moze sa sebe stresti, ŝto je prisiljeno, tudje, kao i u slici sebi vlastitoj polag svoje prirodjene volje razigrat se u druŝtvu jednoduŝnih priateljah. Koga da neobuzme radost, kada vidi sve oko sebe narodno ureŝeno? il koga da neoĉara milina domaĉega jezika, kad se proliva iz ustuloh krasnih Ilirkinjah? i komu da ne igra sĕrce od dragote, kad vidi drazeŝni njihov struk kretat se u junaĉkom narodnom kolu? komu da se nerazŝire pĕrsi, kad se jedanred moze naĉinom narodnim slobodno gibati i veseliti? kako da neuzkliknemo tad u radosti: slava tvorcu ovoga veselja! U svakomu izmedju nas probudjuje se ŝelja, da se viŝe putah urede podobne zabave i malo po malo stupe na mĕsto onih, koje se u tudjem duhu obdĕrŝavaju. Nemojmo ih samo kĕrstiti imenom »narodnih zabavah.« Pod drugim kojim imenom, n. p. domorodnoga ili ilirskoga bala (za razliku od nĕmaĉkih balovah) neka prolaze, pa su i svake pohvale i pĕrporuke vrĕdni, nu ime »narodno« daje stvari sasvim drugo lice. Ćovĕk pod narodnom svetkovinom razumĕva nĕŝto sasvim drugoga nego ŝto je bal. Ćovĕk moze biti domorodac za se svagda i svagdĭ, nu ime narodnosti nemoze se nikako od naroda oĉĕpiti, i ŝtogođ pod imenom narodnim dolazi, trĕba da se proteze na vaskolik narod. Ludost je misliti, da tko moze balom narodu kaĉkovu veliku uslugu uĉiniti, a velika je preuzetnost, ako tko kĕrsti poduzetje koje imenom naroda, kad k tomu ncima od naroda ni prava ni vlasti.

Vĕrlo bi mi ŝao bilo, ako bi tko pomislilo, da ja mojim iskrenim oĉitovanjem hoĉu koga da uvrĕdim, il sĕme razpre da sijem. Ja negledam na nikakvu osobu, nego na samu golu stvar. — I ja se dĕrŝim slova: SLOGA, nu nemislim slogu takovu, gĕdĕ bi ĉovĕk morao sve, ŝto drugi domorodac misli, odobravati, i sve slĕpo za prikladno dĕrŝati, ŝta se kojemu drugomu domorodcu vidi, da je potrebito za blago domovine. Sloga neka bude u svĕrhi, a ŝto se tiĉe sĕrĕdstvah, koja k njoj vode, o tom se moze mo tek u javnih listovih porazgovoriti. U tom je dakle i koristno, da ima raznih mnenjah. Svaki ěe se truditi mnenje svoje javno izjasniti, a s toga ěe se poroditi muoga dobra misao, svaki bo ěe polag svoga razuma ono kazati, ŝto se njemu najbolje ěini, i od toga se posle moze, ŝto je najbolje, odabrati. Neproglaŝajmo dakle pĕr-

kim sudom za protivníka dobre stvari svakoga, koj misli, da su druga srědstva k oběoj svěrsi bolja, nego naša. Slavní naš Kollár kaže: Staze mogu biti razne, imajmo samo svi jednu volju. Tako možemo i mi po raznih stazah dospěti k svěrsi, ako nas samo jedna čista volja upravlja. Nemojmo samo zaboraviti, da smo dužni narodu o svemu, što u njegovu imenu činimo, položiti račun, i da trěba da sve, što se za naprědak naroda započima i radi, iz naroda izilazi i k njemu se opet povratja. Inače nam je váš trud i posao tašt diletantizam. Svi pako oni, koji se usudjuju sveto ime »narodno« uzimati kao kabanicu, za prikriti svoje sebične naměre ili bludne sanjarije, i time varati narod, ili ga u sumnju dovoditi, neka promisle, da o izdaji naroda i domovine rade!

Naprěd ďakle! Doba je ozbiljna. Duh vrěmcna kuca silnóm rukom na vratih domovine naše! těrzimo se iz duboka sna. Ta i sam g Stoós kaže: *agendo audendoque res romana crevit*; ďakle hvatajmo se posla. Ozbiljno i junaěki trěba da stupamo, ako hoćemo, da stignemo susěde naše i zasluzimo, da nas drugi narodi štujú. Latimo se najpric ěvěrsto onoga, što nam je najpotrěbnie, pa onda u ime Boga dalje! — Zato još jedanput opominjem: Nemojmo pored same »narodnosti« zaboraviti »narod«!

Kratke nove književne vesti.

Ilirske knjige od god. 1842.

1. Pěsmařica. Sbirka I. Pěsme domorodne izdane po D. R. i L. V. itd. U Zagrebu 1842, 16. str. VIII. 120. — Knjižica ova vārlo je ukusno uređjena. Ima u njoj 73 pěsme od 28 pěsniċah. U koliko je odgovorila želji domorodnoga našeg světa, najlaglje se razviditi može po tom, što se je gotovo čitava hiljada komadah pārvoga izdanja razgrabila. Komade, koji su preostali (neće jih biti više 20—30), mogu slavna gospoda domorođci dobiti u posaoñici nar. ilirskih novinah—komad po 20. kr. u srebru.

2. Izbor igrokazah ilirskoga kazališta itd. Svezak IX. str. 92. Sadāržava a) »Zaručnika i zaručnicu« veselu igru polag Kocebuia, b) »Hārvatsku vērnost,« junačku igru polag Kōrnera. Format, papir, tisak i jezik kao u predjašnjih. Tko je god kupio pārvih osam svezakah, neka si dakle nabavi i ovaj. Čēna mu je 20 kr. u srebru.

3. Ružc i tārñje od Lj. Vukotinovića. U Zagrebu kod Fr. Župana 1842. *Ij. Vukotinović* jedan je izmeđju trojice, koji su obećali, da neće ništa o sebi govoriti. Nu buduće neće nitko mačku u vrěću da kupi, zato je naša dužnost, da vrěće (negledeć na one rěči) barem na toliko razvečemo, da svaki gospodin kupac može viditi, šta ima u njem. Knjižica imade četiri strane. 1. Talasi života, pěsme. 2. Uspomena mladobitnosti, pěsmice *à la Čirnoohi*. 3. Uspomene starodavnosti, balade. 4. Zimske misli, šest komadah, dakle još nekoliko brojevah više nego li što jih je bilo u nar. naših novinah. Čēna joj je 30 kr. u sr.

4. Sėdim sinov. itd. Zdećlao Jožef Zemlja, vikarj Ambružki u Krajni. U Zagrebu 1842. str. 40.—Knjižica ova u gornjem narěčju pisana i novim pravopisom u tiskarni g. *Dr. Gaja* tištena, donosi dva kōmada: 1. Sėdim sinov pověst u versih. 2. Elegiju na vaškim pokopališi pisanu, iz englezko-

ga prevedenu. Prva pjesma pripovjeda u glatkih i okretnih osmoredcih (*ottave rime*) povjést hrvatsku od Bana Mikića. Moramo priznati, da boljih osmoredakah još nismo čitali u slovenskom jeziku. I slavnu elegiju *Th. Graya* preveo je g. *Žemlja* umjetno i vjerno u istom mjerilu, koje je u originalu. A to zaista nije malen trud. Čitava ova knjizica rodjena je duhom uzaimnim ilirskim, zato je i s toga obzira dostojna svake hvale i priporuke. Prodava se u knjigarnici g. *Milana Hirschfelda*, komad po 12 kr. sr.

U P e š t i

Izišla je prva čast (dio) *Lčtopisa Srbskoga* za t. g. Uredništvo prešlo je iz ruku g. *T. Pavlovića* u ruke g. *Dr. Ivana Subotića* tajnika *Matice Srbske*. A

U Novomsadu

Izišla je druga knjiga *Bačke Vile*, uredj. g. *Dr. P. Joanovića*, ravniteljem nar. školah hrvatsko-slavonskoga kotara. Cjena joj je 30 kr. u srebru. —

Ni jedna ni druga od ovih knjigah nije još dopjrla do naših očuh, te i za sada ništa nemožemo progovoriti o njima.

Pod tiskom se nalaze:

1. Njmačko-ilirski rječnik, složen od gg. *Ivana Mažuranića* i *Dr. Jakoba Užarevića*, na svjto izdan troškoma g. *Dr. Lj. Gaja*. Kaže se: *de mortuis nil nisi bene*, tako se i o onom, što se još sasvim porodilo nije, nemože ništa nego dobro govoriti. Tišten je ovoga djela 25 tabak, koj zaključuje sa stranom 400 i sa rječjom *Verlauten*. Iskreno i radostno priporučujemo to toli željno od Boga izčekano djelo knjizenstva našega — svoj gg. domorodcem, koji se još predbrojili nisu. Neka se požure te što brže taj poso obave, jerbo mi proričemo djelu tome, da će ga, kako brzo izide, i domala nestati iz dućanah, jerbo će činiti najbolji i najizvrstniji njmačko-ilirski rječnik, kojega je ikad vidio vas široki svjt.

2. *Ausführliche Grammatik der ilirischen Sprache von Ignaz Berlić*. Ovo će biti drugo izdanje ilirske sljvnice g. *Berlića*, koja je prvi put god. 1833 u Budimu na svjto izišla. Sad se preti-

skuje ovdě kod g. *Franje Župana* tabak 11 (čěla će iznosit oko 30 tabakah). Gospodin je pisalac svoje dělo očistio od někojih neslažućih se s književnim jezikom provincializamah, prigárlio naš novi doslědñi pravopis, i knjigu puno umnožao, najpačć praktičnu stranu. O istom dělu govorit ćemo obširnie poslě u svoje vrěme. Za sada ga priporučujemo svoj gospodi domorodcem, koje želja nosi za znanjem i izobraženjem narodnoga jezika.

3. Razna děla od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Pet knjigah. Párva se knjiga već tište. Tko g. *Kukuljevića* poznade i svoj sud s tim složi, što je dosad učinio za domovinu, taj će kazat, da g. K. razumi želje i potrebštine naroda svoga, i priznat, da ima i glave i sárca za odgovoriti njima. A to valja toliko, koliko poslovice: Mudroj glavi dosti jedno oko.

4. Bogoljubnost svetkovinah blažene děvice Marije. I ova knjižica u novom pravopisu pod stampu metnuta, i za prosti narod u Slavonii opreděljenja odgovorit će davno osětjanoj želji svih bogoljubnih dušah.

U Gradcu:

Lehrgebäude der slovenischen Sprache von Dr. A. I. Murko. I ovo je dělo drugo izdanje slovnice našega gornjega narčěja, koja je párvi put god. 1832 na světlo izišla. Kako se je dělo párvi put pojavilo, pozdravi ga naš učeni svět kao najkratju i najskladniñu slovnicu, kojom se je moći Němću ili zanemarenu Slovencu to dosta blagoglasno razliku ilirske rěči naučiti. A sad ga tim draže i radostnie dočekivljemo, čim smo iz párve trojice tabakah razabrali, da je učeni g. pisalac naš skladni pravopis prigárlio, čim će i najstrožiim domorodcem omiliti. — Naš je pravopis već službeno uveden u školah Hárvatskih, Slavonskih i Primorskih. Sada ide red naše gornje pokrajine, da ga prime. To zaktěva vrěme. *Quis contra torrentem?* I mi se tvárdo nadamo, da će i tudě domala prodrěti, kad se toli glasoviti i mogući muževi, kao što je g. *Murko*, toga posla latiše. Hvala njemu na tom koraku, kojim je odgovorio želji našoj, kao i želji svih ućenih i rodoljubnih zemljakah svojih.

U Pragu

izišla je němacka brošura:

Ueber den gegenwärtigen Zustand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung, von Leo Grafen v. Thun. Prag 1842, p. 92. Izobraženi pisalac načrtao je u toj knjižici živim nu trěznim perom kratki razgled česke literature od tako nazvane zlatne dobe do dan danas. Pri tom napominje i ono, što je iz njezinoga ži-

vota proizteklo i prelilo se u književni i narodni život ostalih Slavenah (najpače austrijskih), i koju je opet korist vadio česki jezik i česko knjiženstvo iz jezika i knjiženstva ostalih Slavenah. Već iz toga razvidit će gospoda štioći, od kolike je cène dělec g. grofa i za nas. Nu da je i s druge strane veoma zaunimna i važna, navodimo město dosadnoga priporučivauja evo slēdeće naslove kazala: *Wichtigkeit einer allseitigen Entwicklung der Volkssprache.* — *Verhältniss der Nationalitäten zur Entwicklung des Menschengeschlechts.* — *Besorgniss vor den Gefahren des Panславismus.* — *Slawische Universalmonarchie.* — *Verhältniss der Slawen unter einander.* — *Verhältniss der Slawen zur russischen Regierung.* — *Politische Wichtigkeit der gegenwärtigen Bestrebungen der Slawen.* — *Besorgnisse vor Gefahren für die österreichische Monarchie.* — *Verhältnisse der Nationalitäten zur Einheit derselben.* — *Verhältniss der Sprachverschiedenheit zur österreichischen Verwaltung.* — *Schluss.* — Ovdě se to dělec nalazi u knjigarnici Franje Župana i Milana Hirschfelda. Medjutim može se dobiti iz Praga po svakom poštenom naše carevine knjižotáržcu. Cěna mu je 48 kr. u srebru.

Nove česke knjige:

1. Ovih danah dobili smo pârva dva tabaka od Šafarikovoga najnoviega děla: *Národospis Slowanský*. Dělo to za sve Slavene vârló važno čini drugu stranu njegovâ golemâ děla o Slavenih. Pârva strana: Starožitnosti slowanské poznata je čitavomu světu, dakle i našoj slavnoj gg. domorodcem. Medjutim može se to dělo takodjer smatrat kao samo za se. U njem će učeni pisalac govorit o Slavenih sadašnjosti osobito u ogledu na njihov jezik, njihova narěčja i razrěčja. Tu će imat izlomakah pěsmicah narodnih itd. iz sviuh tih narěčjah i razrěčjah. Pridat će se takodjer velik krajobraz, gdě će bojom biti naznačena sědališta sadašnjih Slavenah i njihovih razlikah u govorenju. — Predplatnu cěnu (2 for. srebra) prima slav. čitaonica ilirska zagrebačka. Rok predplate traje do 1. lipnja (Vidi obširnia u Danici t. g. br. 19).

2. Dobili smo takodjer iz Praga radostnu věst, da učeni (p. n.) g. *Waclaw Hanka* izdaje čitavu knjigu o rukopisu Reměžkom *texte du Sacre*.

U Zagrebu dana 30. Travnja 1842.

Jakob Rešetar iz Curovca.

P i t a n j a .

I.

U zemljah jadranskoga primorja Iliri nazivaju se: Hrvati-
ma, Dalmatincima, ili Vlasima, i po imenu je na sēveru
razprostranjeno prvo nazivanje, na jugu drugo. Źelili bi iz-
vēstno znati granicu na kopnu i na otocib, do koje idu Hrvati, i
poćimaju Dalmatinci, i nenazivaju li se Hrvati i Vlasima? . .
Neima li takodjer jošte drugih kojih u tu vrstu spadajućih ime-
nah, kao što su n. p. Boduli? . Neimadu li otoćani osobi-
toga imena za Źtanovnike kopua?

II.

U narodnih pēsmah nalaze se nazivanja: Kotor ravni, ko-
tor vlaški, kotor srpski, kotorsko polje, primorje rav-
no, primorje kršno, primorje latinsko. Pitati trēba: ka-
ko razlikuje narod ova nazivanja, igdē je po njemu kotor vlaš-
ki, ili primorje latinsko? I to: jeli svuda kotor i pri-
morje znaći jedno isto? Neimade li kakovih kotoracah,
koji nisu kraj mora?

III.

U I. strani novoga izdanja: Narodnih pēsamah Vuko-
vih ima medju ostalim nēkoliko. . Paštrovskih narican'jah
za mrtvima. Nepēvaju li se spodobne pēsmice i u drugih mē-
stah, gdē obitavaju Iliri, i ako se pēvaju, gdē i kako?

IV.

Neima li (il nije li bilo) gdēgod narodnih svetkovanjah u oći
24. Listopada (Okt.) i 24. Prosinca, t. j. na badnjak, ili na jed-
nom oko ovih danah, kao što ima na mnogih mēstih spodobnih
svetkovinah u oći 24. Travnja (Apr. Gjurgjeva dne) i 24. Lipnja
(Jun. u oći S. Ivana kērst.), a ako ih imade (ili ako ih je bilo)

to molimo nas izvjestiti, kako se svetkuju (praznuju, obslužavaju), ili kako su se svetili? Pri opisu spodobnih svetkovinali nesme se nikako propustiti napomenuti: neoblače li se tada kakvim osobitim načinom, nepale li vatre, nepjevaju li kakvih osobitih pjesamah itd. Na isti način, je li se može biti pri toj prilici proriče, i gata. . .

V.

Danas sutra trebat će svakako, da se učeni sprema put jadranskoga primorja i njegovih otokah, da tamo opišu ostatke glagolskoga pismenstva. Nu težak bit će taj posao, dok se nebude upravo znalo, gdje se ovi ostatci nalaze. Lahko se može dogoditi, da će ih mnogi mimoići, pače mnogi na istih mjestih, u koje je došo. Toga radi želimo, da bi svaki putujući u poslu narodne literature takodjer javio, koliko je moguće: gdje imade takovih ostatakah, t. j. rukopisnih, u staro doba tiskanih, kao i napisah u kamen usječenih, i po imenu: kakovih? Mi smo u ostalom videli glagolskih rukopisah na otoku Krku (Veglia) u Omišlju (Castel Muschio), na otoku Kašljunu (Cassione), na otoku Prviću prama Šibeniku, u Trogiru (Trau) u knjižnici Garaniuskoj (Garagnin). Tako smo isto saznali, da ima rukopisah u Vinodolu, u Senju, u Splětu, na otoku Korčuli (Curzola) i u Dobrinju (na Krku). Po svoj prilici imat će rukopisah i u Zadru. Gotovo imat će glagolskih listinah spodobnih onoj, koja se čuva u Joannecumu u Gradeu. Šta se tiče napisah u kamen usječenih, to ih ima u Senju, u Zadru, na otoku Krku, u Omišlju, u Bašći, a može biti i na drugih mjestih. (Osobito znamenit je napis u Omišlju u starom gradu Frankobanah na zidu bedema, sasvim dobro sačuvan). U svih glagolskih rukopisih i starih kujigah treba razlučiti medju jezikom erkvenim i jezikom narodnim.

VI.

Kaže se, da ima u Hrvatskoj raznih imenah pučkih, o kojih se koješta pripovjeda. Izmedju ostalih ima i takovih, za koje se upravo još nezna, šta znače, i tko se tako nazivlje. Ovamo spadaju imena: Brajci, Majdaci, Běli Hrvati, (ili kao što mnogi kažu: Běli Krajnci). Gdje se ovimi imeni služe, tko, i u kakovom znamenovanju? Ako tko zuade, da su ova imena gdje god u običaju, drago će nam biti, ako nam zajedno i opiše narječje, običaje, zabave, nošnju i granicu naroda, koj takovo ime nosi.

Prof. P. I. P. i I. I. S.

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

IZDAVAOCI:

D. Rakovac, St. Vraz, L. Vukotinović.

KNJIGA II.

ROLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

1

NARODNI ŽIVOT.

IZDAVAOCI:

D. Rakovac, St. Vraz, L. Fukotinić.

KNJIGA II.

(TROŠKOM IZDAVAOČAH.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. ILIR. NAR. TISKARNE DR. LJUDEVITA GAJA.

1842.

O G L E D A L O.

UZETJE OČAKOVA*).

Spievano po

Jurju Feriću Dubrovčaninu **).

Azijskiah plodnih strana'	Otrovnoga nadmen ijeda
Mnogiem diclom ki gospodi,	Strahovitiem glasom prieti,
I sred dvora ki sunčana	Pokoja mu misó neda,
Tmaste u lasti dni provodi,	Čast ga sili, da se osveti.
Po tom uze razmišljati,	On s prestolja iztočnoga,
Ké donieše carstvu štete	Koga resi množ bisera,
Hudo u vrieme prednje rati	Zove na boj ledenoga
Rusianske bojne čete.	Cesaricu iz sievera,

*) Grad *Očakov* leži u Kersonskoj gubernii na Černom Moru izmed Odese i Kersona. Knez Gergur Aleksandrović Potemkin, vèrhovni vojvoda ruske vojske oteo ga je Turkom na 28. Dec. 1788, pokle ga je s jakom vojskom od 60,000 pol godine obsednuta držao. Ova nêgda znamenita turska tvrđja, kako je u onom ratu razorena, tako više nije nikada od Rusah popravijena, i sada, kažu, da nema više od 150 kućah, i 1000 stanovnikah.

***) *Juraj Ferić*, kanonik dubrovački, doktor filosofie itd. (rođj. 1744., a umro 1824.) bio je mnogo vèšt latinski pèsnik. — U ilirskom jeziku je takodjer piso, ali manje neg u latinskom, nu štampano nije od njega drugo naški ništa nego: „Fedra Augustova odsužnjika Pričice Esopove u pjesni slovinske prenešene.“ U Dubrovn. 1813. mali 8., str. 167. (ujedno s latinskim textom). Osim toga kažu, da je ostavio u rukopisu nekoliko izvornih pèsamah i mnogo prevodah od svojih latinskih poeziah, koji ništanemanje još nigdê nisu skupljeni. — Ovu pèsan, bivšu dosad u rukopisu, stavljam ovdê štampiti, ne radi njezine izvèrtnosti, nego samo neka gospoda čitatelji ovoga dèla vide, da ilirsko pèsnitvo u Dubrovniku, premda je po smèrti Gjorgja (Jurjevića) sve više i više ginulo, ni-pošto još sasvim nije bilo izumèrlo, neg je u svako doba svojih slavnih štovateljah imalo, kao što su bili: *Anica Boškovićeva*, *Betondić*, *Bruererić*, *Higja*, isti *Ferić*, *Salatić* i drugi, koji su svi ne pred vele godištah preminuli. U ovo doba žive u Dubrovniku još samo jedan jedini ljubitelj poezie ilirske, nu vrđedan naslèdnik starih slavnih pèsnikah dubrovačkih, a to je g *Antun Kasnačić*, advokat, s koim sam imo priiliku upoznat se, kadno biah lani ondê. G. Kasnačić je čovèk vele učen, dobro vidjen i mnogo cènjen u onom gradu; ima osobitoga talenta za pèsnitvo. a nada sve za žaljivo-peccave pèsme, koje se u Dubrovniku imenom *kolendah* nazivaju. Ova struka pèsamah je najmućnia, pokle u njih trèba da pèsnik napomene sve zle navade svoga znanca, komu kolendu piše, nu tako da ga ni malo neuvrđi. G. K. je u toj struci sve ostale dubrovačke pèsnike preteko; jer kažu, da je i najveći broj takovih kolendah napisao, i s tolikom ostroumnošti i vèštinom sastavio ih, da bi njima svakoga, komu bi ih pisao, na smèh natèro. Šteta, što se ove kolende nigdê skupljene nenalaze, a bile bi zlata vrđne, da gdègod sabrane na svèt izidu! Osim toga sastavio je i jednu dužju takodjer mnogo šaljivu pèsan, u tri pèva,

- S tobom éu se, viknu, árvati,
Ter éeš vidiet zatočnica,
Kó na polju má vladati
Viešta sabljom jest desnica.
Polu-otoka prekopskoga ¹⁾
Kraina, i val Čarna Mora,
Pod vlást tvoju bez razloga
Postavljeni biehú od skora.
Što sred mira na prievaru
Bi mi od tebe izmamljeno,
Da li svieta gospodaru,
Meni, neće bit vraćeno?
Reče, 'i taj čas strahovita
Na zgléd oka bi vidietí
(Bojna oružja éim svak hita ²⁾).
Množ bezbrojnu svud várvietí. —
Al se u drugom niestu ureda
Vihar boja siloviti
Suproč turskoj sili ugleda
Mrazno iz skuta zemlje iziti.
Vihar, smárti nesmiljene
I pogube ki donosi,
Čim umárlí kroz ognjene
Trieske národ prícko kosi.
On se krilim zlokobnima
Na otmanske tisnu strane,
Mártvích ljudih tielesima
Sve su tvárdje posijane.
Kudgod tiekóm poraznicím
Leti, blicdi strah ga prati,
Sve se glasím žalosnicím
Čuju strane razliegati.
Lice kažué svedj gárdije
Silni vihar vik neustaje.
Svak čas hárlí pospiešnije,
Veća svak čas buka ustaje.
- Mora kraje euzinskoga ³⁾
On na svárlu strašno obstire,
Gdi Niepera prostranoga
Pohieguća voda umire.
Zasve s desna tvárd i s lieva,
Grad Očakov vas se smuti,
Jer čas bližnji da prispieva
Od poraza svoga éuti.
Nicki tvárdjem verigami
Zakovani bit straše se,
Nicki draziem ljubovcami
I sinovom, jaoh! brine se.
Mnozi ježnjóm preuzeti
Bližnje smárti, blicde u licu,
Čim to veće svedj rastietí
Vide silnu poplavicu.
Bojna u gradu nalog praha,
U ki ogujeno klubko udara,
Turskiem sárcím veće straha
S nenadane zgóde stvara.
U čas jedán, striclovita
Kako munja razžíže se,
S urnebesá trieskovitá
Grad prostrani vas se strese.
Kučé iza dna odciepljene
S visociem meéitima
Lete u prah obraćene
Po tmástiem nebesima.
Poluživc s mártvicima
Razpársáne ljude nosi
Oganj s plávim zestociemá,
Kó kad perje jug razuosi.
Kolní od boja tad trieskovi
Mire od gráda jur paduée
Udaraju, ter kroz novi
Plam nastaju nove smuée.

pod imenom „Padnutje s magarca,“ i nadamo se, da ćemo ju do mala utištenu viditi. — Gosp. K. imat će do akora veselje, da već neće sasvim osamljen na polju pšaničtva u Dubrovniku raditi; mladi Dubrovčani podimaju se vfuće briniti za našu literaturu, i g. Ant. Roči, mlad avećenik, pun velika ufanja, jest pèrvi, koga mogu ovdé s pohvalom imenovati.

Prof. Ant. Mažuranić.

1) Poluotok od Kríma, tako nazvan od grada Prekopa. 2) Hitati, t. j. hvatati. 3) More euzinsko, t. j. euzinsko ili Čérno.

- U sievernoj porodjena
 Čeljad strani zid hrvaju,
 I kroz vela zarna ognjena
 Širók prohod raztvoraju.
- S mačem svaki u desnici
 Više: bil život izgubimo,
 Ili slavni dobitnici
 Smiono tursku vlast satrimo.α
- Slavom tako opojeni
 Gdi je viši boj, tlačeći
 Svak svoj život, razsárčeni
 Vidjahu se na mir 4) teći.
- Rane ljute neštedu se
 Golim pársim susrestiti,
 Kroz junačka da budu se
 Istom dieła proslaviti.
- Jur visociem po kulami
 Dobitnika orla nzdižu,
 Tmianastiem čim sienami
 Obštárt mesec ružno dižu.
- Kárvi omašten turačkome
 Plien bogati sabiraju,
 Bilieg miestu u svakome
 Gvoždja i ognja ostavljaju.
- Predobite glas čeljadi
 Prežalostan svud se sluša,
 Žene, ljudi, stari, mladi,
 Svak skonečanje smártuo kuša.
- Grad, ki niegdá sloviaše
 Kraj Niepera, i otmanskomu
 Carstvu temelj ki biaše
 Pogibiú u gorkomu,
- Nepriatelja ki svakogá
 Sili opre se smiono dosta,
 Eto vajmeh! sred ljutoga
 Vojevanja satren osta.
- Maè mogući njemu odoli
 Rusianske cesarice,
 Kój prignuti vrat oholi
 Bi usiljen, klanjat lice.
- Evo puci predobiti
 Od iztoène carske kuće
 Ime ustaju proslaviti
 Katarine premoguće.
- Skoro jošter vidiet će se
 Várh mečitalah razorenich
 - Gdie množ carkav uzdiže se
 Pravom bogu posvečenich.
- Pojate će prostraniam
 Miesto kučam učiniti,
 Dvori u stranam divjačniam
 Zlatni će se ograditi;
- Dvori, u kojim sve kreposti
 Stan će ugodan postaviti,
 Gdie će pravda u radosti
 Nepomično boraviti.
- Skladnu u dvornost promieniti
 Priki će se još načini,
 Zlu će krepost odoliti,
 A izpraznoj trud taštini.
- Tako u miestu, stvari gdi se
 Slične istini prikažuju,
 Kada prizor promieni se,
 Da se nove zgóde čuju,
- Tmasti oblak razčinja se,
 Ter se nebo vedro otvori,
 Oli strašna tamnica se
 U kraljevski dvor pretvori.
- Glasoviti Potemkine,
 Tebe sviet je vas hvalio,
 Pod vlást slavne Katarine
 Kad si Očakov postavio.
- Ti si od boja trjések ognjeni
 Rusianskích vojskah dika,
 Ti štít carstva, ti hrabreni
 Našega si junak vika.
- Tvé smionstvo s načínima
 Vojničkiem sadruženo
 Stisnu oružja, tursko kima
 Bi mogućstvo izranjeno.
- Pute mártviem zajazacne
 Ti s' telesim zapriečio,
 I kárvim si zamučene
 Protečé rieke učinio.
- Na Moru si tj. Čarnomu
 Turske plavi zaplienio,
 Caru u sárce otmanskomu
 Leđeni si strah donio.

4) Mir, t. j. zid, murus.

- Dlakavoga sred obraza
Radi ljute on nevolje
Smuće bilieg' tad ukaza
Unutárnje, ká ga kolje.
- Stavan razbor tvoj, al veće
Svietli izgled bez prilike,
Čim se mrazni led zameće,
Zbi pod zemlju tve vojnike.
- Oni, er željom pregoruóom
Hlepe častno ime steći,
Žude s vojskom premoгуóom
Na kárvavi boj poteci.
- Netárpeći tim čekaju,
Dok se ustavi sniega sila,
Ter čas zgodan izgledaju,
Za iz tmastieh izáč špila'.
- Ne inako, neg sárditi
Kó kad vuci streni od glada
Skupno se idu omastiti
Ovčiega kárvim stada.
- Pod kolima sunčanieme
Nije miesta na sem sviti,
Gdi tvé ime svako u vrieme
Nije čut hivalom uznositi.
- Od sieverne ledne strane
Do poludna najdaljega,
Od jezika svačijega
Tve su dike pripievane.
- Okoliša zemaljskóga
Sve narode slavná dila
Od hrabrenstva jesu tvoga
Začudjenjem napunila.
- U zlamene tvé dobiti,
Na visoko ké si uzpeo,
Kud god sunčja zraka sviti,
Zagleda se svak veseo.
- Liepa je svietlost, kom kreposti
Tvoje sjaju, nu liepša je,
Svoje tebi kad svietlosti
Zrak sieverna zvezda daje.
- Tako noćne ki veseli
Tmine, i zvezdam kolo izvodi,
Miesec, svietlost družiem dieli,
Njemu od sunca ká dohodi.
- Ženo slavná, velikóga
Petra diela ká nadhodiš,
Preko kruga visokóga
Kolnieh zvezdah ká gospodiš;
- Ti podložne tebi puke
Vladaš tihom zapoviedi,
Tim čemerne dalek muke
I jadovne tieráš zledi.
- Pod tvojieh lovorika'
Milo 'e sienom boraviti,
Svačija je čest velika
Zapoviedi tvé vársiti.
- Okoljena ti slavnieh
Od junakah skúpa svega,
Čudo glavah okrunjenieh,
I vieka si čast našega.
- Europa svakolika,
I š njom vas sviet ki te slavi,
Preuzeta od tvih dika'
K tebi pogled svoj upravi.
- Ti rodjena, da vladati
Pukom budeš, kom' ni 'e broja,
Ljubavi si zavezati
Sárca umiela tvom svakoja.
- U njima si pregoruču
Razbudila ti požudu,
Kraljevinu da moguču
Tvú svedj širit veće budu.
- Čim kroz naćin da se bojni
Tvoga sárca prehrabrena
Sasma úkažu bit dostojni,
I slavnoga tvoga imena.
- Dužna živi ti velikoj
Petra duši, koga sliediš
Svietle izgledu, i tolikoj
S koga u slavi ti gospodiš.
- Prečestite tvé dobiti
Dar su njegov dragi i mili,
Krim, Očakov predobiti
Od tebe su po njem bili.
- Vlast najveća, ka 'e pod nebi
S bistrom riekom od Niepera
Bi predata po njem' tebi
Cesarici od sievera.

VIDJENJA

Ane Vidovića iz Zadra.

I.

Tamburico, dodji da pivamo,
Dodji sa mnom nu na Donju-goru,
Premalitne cvjetje ću nabrati,
Ter mǎ draga tebe nakititi,
Ja ću pivat, ti ćeš udarati,
Nu za moje sërce nasladiti.

II.

Eto smo pod vedrim nebom došle,
Koli 'e lipo, koli 'e tiho more!
Sve prostrano polje-zeleni se,
Ovce pasu, predu ćobanice,
Junak prodje i na love podje,
Onde težak ćernu zemlju radi,
Ovd' za orati dobre vole izvodi,
Silne konje, kē na pašu pušta;
Konji jesu glasi od junakah,
Erbo svitu mir i boj sponinju.

Kad se skupe za vojsku junaci,
Tad se i konji za vojnicu kupe,
Mila majka svome dragu sinu,
A sestrice milu bratu svomu,
Ljubovnica svome ljubovniku,
I nevišta svome juvegiu
Konja spravlja, gorke suze liva
I svog draga tako priporuća:

Ah moj vranće vërli na megdane!
Zdravo podji, dobitnik mi dodji,
Vrati meni mila sinka moga,
Neka majka na junasko lice.
Opet suze od veselja roni,

Neću više tebe vrancem zvati,
Nego strašnim orlom varlovitim.

Moj dorate, vitre od sivera!
Vrati meni dragog brata moga,
Nadarena od ćesara svoga,
Neću više žitom te hraniti,
Nego samom pšenicom bilicom,
Okó tebe sve ću nastojati,
Vavik harnu mene ćeš imati.

Hodi djogo, moj sivi sokole!
Pomno ćuvaj gospodara tvoga,
Varlo brani ljubovnika moga,
Jeda bude! kad se zavratite,
Da mi barjak jedan priklonite,
Ja s rakiom hoću te poiti,
Sladkim groždjem vazda nasitjati,
Baju ću ti zlatom navezati,
Drag ćeš meni poza njime biti.

Ako igđar sada pelivaue!
Koj sa sobom sërce moje nosiš,
Vrati meni juvegliu moga,
Nadarena s krunom od lavora,
S mojom ću te ja snažiti rukom,
Zob ću tebi na podne davati,
Svaku ću te večer napoiti,
Pomnju svaku ja ću za te imati,
Ćuvat ću te kako oči moje.

III.

Dalmatinska mila Donja-goro,
Koli lipa jutros mi se kažeš!
Da bi mogla, bi te pozlatila,
Ime tvoje tako proglasila,
Po svom svitu da bi se slavila!

IV.

Pod narandom nut lipa junaka!
A prid vèrtlom divojčica sidi,
Sidi i veze svilene mahrame.
Jesu l' ono bratac i sestrice,
Ali jesu dva mila i draga? —
Tuge tužu, oba se raztužu:

Nakle, evo danas tretji danak,
Da se jesam iz vojske vratio,

Tretji danak i tri godinice,
Da te ljubim virno bez pokoja,
Virovati možeš željo moja.

Lažeš, drugu ti si zaljubio,
Nisi mene nigdar ni ljubio,
Što mi 'e rekla drugarica moja,
Virovati mogu, ni 'e lagala.

Ah! lagala 'e... već negovorila!
Pravednoga mene potvorila
Viruj, Nakle, viruj da te ljubim,
Što bi mogo za te učiniti,
Nego u majke doći te prositi?
Nu me slušaj huda mā ljubljena,
Kada budeš u dvoru mojemu,
Ljubit ću te kô se angjo ljubi,
Ako nećeš moja ljuba biti,
Poginut će jedna mladost moja.

Nu zaludu tužiš mi se Zoro,
Méržec mi si svaki dan to više
I tērpiti veće te nemogu.

Ah nemila, kako ti me gubiš! ...
Evo t' moga noža okovana,
Koga mene i tebe za braniti
Običan sam bio pripasati,
Dodji mi ga iz njedra izvaditi,
Bez se od moje kērvce ti bojati,
Hoti njega s tobom svedj imati
I mā ljubav vazda spominjati! ...
Ajme! meni, jadan što uradiš?
Je li istina, ti mi umireš Zoro?
A i ja ginem rad ljubavi tvoje! ...

Q narančo, sad prikloni grane
Okó tebe do cērne zemljice
Po načinu od guste šumice,
A ti, zemljo, svedj puna milosti,
Pokri, obgērli one tužne kosti,
Kad su žive bile razstavljene,
Neka u smērti budu sadružene!

V.

Eto jašu dvi lipe delie,
Dvi delie, dva mlada putnika,

Pod jabukom stoi čobanica,
 Gleda ih ona i tako govori:
 Bože mili, kē su te delie!
 Da bi imala taka dva brajena,
 Sērce bi se moje razigralo!
 Iz Imoske nisu, nisu od Sinja,
 Ni od Derniša, niti su od Knina,
 Inostrani jesu to putnici,
 Jeda barem budu slavni Ilirci!
 Tva požuda nut je izpunjena,
 Odgovara jedan čobanici.
 Ti si kao sele nam rodjena,
 Er mi s tobom jesmo narodnici.
 U Dalmaciji ti si se rodila,
 A Horvatska nam je mati mila,
 Mi Dalmaciju dragu seku našu
 Došli jesmo, vidiš, pohoditi,
 I prečudne njejne umotvore
 Skupiti i po svitu proglasiti.

Mile riči izustjene bihu
 I na nebu sunce zahodjaše,
 Dimljak dimi u svakoj kućarici
 Ter čobane zove večerici,
 Čobanica mlada svoje stado
 Razpēršano skupi i vesela
 Dvim deliam lipo se pokloni
 Te se od tudar u svoj dvor ukloni.

VI.

Tamburico moja, eto čuješ.
 Gdi je slavulj počeo žuberiti.
 Treba nama dakle sad dospiti.
 Koli milo, koli sladko on poje!
 Rek bi baš da tako on govori:
 Gdi si draga moja poletila?
 Zašto si se od mene razstavila!
 Tebe zovem, kad izteče zora,
 Zovem tebe, kad zamērke gora!
 Dodji draga, živa željo moja,
 U razstanku ah nima pokoja!
 Opet meni htjej se sadružiti,
 I tvoe pjenje momu sjediniti!

VII.

A sad s Bogom moja Donja-goro,
 U tebi sam vas dan pribivala,
 Dosta si mi stvari' očitovala,
 Ali s ričim slavnoga Horvata
 Ti si moje sërce veselila,
 S tužbom pako miloga slavulja
 Ti si moju dušu zamilila!

MARA PLIVAČICA.

Od

Ivana Tèrnskoga.

»Il je bratjo vila povodkinja,
 Ili dupin zvierka lovu huda,
 Koja eno od strane Lopuda
 K nama plovi pricko mora sinja?
 Ili šta je? Nu gledajte samo
 Kako put svoj baš upravlja amo!«

I ribari na govor se druga
 Osoviše — i tihoma sade
 Svaki nešto primietiti znade,
 Ovaj onom rad straha se ruga,
 A i jedan i drugi se boji,
 Sviem od straha u vis kosa stoji.

Bratja to su Lopudjani bili —
 K otoka su Andrie obali
 U čamcih se podnoć došetali,
 Da na način praotacah mili
 Viek u brizi za svoje i sebe
 Noć priliežnu lovu upotriebe.

»Nit je bratjo vila povodkinja,
 Niti dupin zvierka lovu huda,
 Koja eno od strane Lopuda
 K nama plovi prieko mora sinja;
 Vila bi nas upazila veće,
 A dupin se drugačie kreće.

„Već je ono, bratjo, čoviek nieki,
 Koi se 'e, Bog zna, u kakovoj zlosti
 Skrivee rado, nu smiono dosti
 Usudio na taj put daleki.« —
 Tak najstarii od bratje saključi
 A od straha sve u krugu muči.

„Hajde, da se bārže bolj' skrijemo!
 — Kliknu zatim družba jednoglasno —
 »Jer skriveni sva kretanja lasno
 Od plivača smiona vidiet ćemo.«
 I u čamce tad povuku mrieže,
 I k obali bliže s čamci bieže.

Tamo brižno izza hridi vire,
 Za plivača staraju se jedni,
 Drugi jauču, da je lov ugledni
 Tiem prepriečen — a tretji ih mire;
 Ovi od straha zapanjeni stoje,
 Oni tamo pogadjaju, tko je?

Nu kako se družba sva začudi,
 Kad čekajuć za mala upazi,
 Gdi iz mora dievojka izlazi:
 Kao angjeo u sladkoj razbludi...
 Kao gospodja toga mora sinja...
 Kao od neba i zemlje boginja...

Na jedanput iz družbine jedan,
 U dievojci sestru upoznav svoju,
 Koju u tvārdom mišljaše pokoju,
 »Jaoh« — kliknu — »ja siromah biedan!
 I nož tegne sav u jadu bārže,
 Nu od zla čina bratja ga uzdārže.

„Zla se māni — nu šta je za Boga
 Dievojka ti ota učinila?«
 »Ah da i nije majka me rodila,
 Nebi srāma doživio toga!«
 Tako momak svedjer čieći i plače,
 Hoće u jadu da na otok skače.

Nesrieća ga 'e baš večeras vukla,
 Da s ribari seoskim noć tu cielu
 U lovljenju sprovede veselu;
 A Marina nehtie kob podmukla,
 Da ribarske Todor smotri plavi;
 Da joj luči kobne neizstavi.

Biesni momak — a bratja ga dárže;
 »Šta bi š njime?« pita jedan drugog,
 I viećanja nakon dosta dugog
 Put Lopuda stanu veslit bárže,
 Za da k sebi dodje i kod kuće
 Momće ozdravi od groznice vruće.

Dočim tako družba u Lopud hárli,
 Odpočinu dieva od plovenja
 I cielove od ljubavi mienja...
 Ah da mienja i vierni ju gárli —
 »Ah ti« — plače — »sladki moj pokoju,
 Kako ljubav nagradit ću tvoju?«

»Ljubi, dušo, nadalje me tako;
 Jer za ljubav na svietu nagrade
 Od ljubavi većé neimade:
 Ja te, vidiš, ljubim... ljubim jako,
 Ljubi tako ti mene Todore,
 Pa zaludu 'e medju nami more...«

I opeta vierni se zagárle —
 Viečnu vieru obreknu si opeta...
 Biaše im ljubav čista i sveta,
 Da bi i boge smela neumárle,
 Ali ljudi — jaoh ljudi sami
 Sa svetimi igraju se plámi.

»Nu šta dušo« — Todor sad zametne —
 »Šta će biti, ak Ti nesmiljeni
 Bratei ćuju, da s' još sklona meni,
 Da polaziš obale nesrietne,
 Kud zla sudba tvog Todora baci,
 Da dni traje s tužnim pustinjaci?«

»Neboj mi se milo dobro moje,
 Znaš, da kradom viek se k tebi spremam,
 A i pred nikim tada straha nemanj;
 Koi bo ljube — oti se neboje.«
 Tako tieši Mara vierenika,
 Kób, neznajuć, šta joj stvara prika.

U to i vrieme za rástat se pridje:
 »S Bogom!« reče, »s Bogom ostaj mili!«
 »S Bogom pošla!« on u suzah cvili,
 Stražnji put ih miesec bliedi vidje,
 Vile od mora tu se razplakaše,
 Znajuó šta im sudjeno biaše.

I već Mara kod kuće počiva,
 Već se bratja u zoru ustaju —
 I u svome ona biaše raj
 Snievajući, da milog cieliva,
 Kadno oni za drevne ju trude
 iz sna sladkog opeta probude.

Dan prolazi, a sestri se bratja
 Baš nimalo nekažu inače —
 A ona radi i u veselju skače;
 Jer ju, misli, sladka čeka platja:
 A u tu cieniu veselo se radi,
 U nju i starac mnogi se pomladi.

Medju tiem je bratu brat odkrio,
 Kako sestra još ljubi Todora,
 Kako k njemu plovi pričko mora,
 Bez da 'e od njih koi ju upazio.
 I osveta u sârcu im plane;
 Zlo je, jaoh, što izvesti kane:

»Neka umre, naš kad neće slušat,
 Neka čeka — dragog svoga *tamo*...
 Kom ju tude nipošto nedamo!
 Samo nočas još ćeš put taj kušat,
 Al de pazi, oš li i té noći
 K ljubljenomu tvom Todoru doći.«

I jur sinu luč na Andre otoku,
 Koju Todor svaki put stavljase,
 Da cilj bude plovu dievke naše,
 I jur bratja po moru duboku
 K otoku se žure zlobnobârzi —
 Na namieru Bog im višnji mârzi.

Mara cienneć u svojoj radosti,
 Da su bratja u snu tvârdom veće,
 Cienneć, da je nitko vidiet neće,
 K moru târči u sladkoj hitrosti,
 I u more skače dievka mila,
 Ljubavi ju tamo vuče sila.

Plovi mlada, po luči se ravna,
 Viešto dieli rukama talase,
 Nogam bârzim dalje odbija se:
 Nie plovila tak lasno od davna;
 Dugo plovi plivačica dieva,
 Ali k cilju dugo nedospieva.

»Il sam, misli, prem se oslabila,
 Pa mi put se dugačak pričinja,
 Il sried mora zabludieh se sinja —
 Ah jaoh tužna, šta bi učinila?!«
 I put luči dalje plov nastavlja,
 U ljubavi nemoć zaboravlja.

Al dospjeti nikako nemože,
 I već stražnjih silah joj nestaje,
 U plačne se tada pusti vaje:
 »Jaoh pomози, daj pomози Bože!
 Nedaj mladoj poginut mi sada —
 Smärt me hvata jaoh iznenada!«

Nu luč uz to svedj se dalje odmiče,
 Zaman za njom teži, zaman plače.
 Sudba tužna nelhtie jaoh inače, —
 I čim više sirotica više,
 Tim joj većma sila prinemaga,
 Ostavlja ju i najskrajnja snaga.

Samo bratja jauk od sestre čuju,
 Čuju, kako pomoć vapi jedna;
 Nu sārca su kamena i hladna,
 Smiehom pakla povietarce truju;
 Jer za rukom da im namiera izlazi,
 Na jauk sestre raduju se vrāzi.

Kud si zašla bezčutnosti kleta?
 Okrutnice strašna i nesmiljena?!
 Ma i sviet je čitav tašta siena,
 Ako blaga čuvstva niesu svete.
 Ah da čute sviet saūre sveta
 Na načine strašne, zlobne i klēte.

Brati okrutni luč s otoka kobnu —
 Otmu i viso na more se krenu,
 A dievojka sliedeć lūč žudjenu,
 U zapletku pade — jaoh, zlobnu!
 Nu sad stražnji glasi još se čuše —
 Mara uttonu — — nebesa... klonuše.

PLAČ BOSNE.

Od

Ljubomira Martića Hercegovca.

Afflictiones nostras intollerabiles.

J.

Sunce žarko, skrij se pòd oblake!
Sinje more, razdri brège jake!
Sorite se, visoke planine!
Procvilite, prebiele stine!
Zapištite, sivi sokolovi!
Pocàrnite, běli labudovi!
Od jauka bėdnih tavníčarah,
Gàrdnih ranah, kàrvavih handjarah.
Evo ima trista godinica',
Kako kòd nas kuka kukavica,
Kàrv nedužnu odkako lijemo,
I za ime Kàrsta vojujemo,
Drobna čeda maču podnosimo,
Sěde dēde na kolju gledimo,
Otce naše groznih u okovah,
A matere pod nogam hatovah,
S vrućim znojem orema, žanjemo,
A hlėbca se najėst nemožemo.
Štogod dobra na svėtu imasmo,
Za izkupljat golu dušu dasmo.
Smirno ovdė živeť nemožemo,
A bėzati nikuda nesmėmo.....
Jadni ljudi, što smo zasluži!...
Jesmo li te tako uvrėdili
Sveznajući stvoritelju Bože?
Da nam s' nikad oprostiti nemože.
Jesu l' grėsi porodice naše,
Koji tebe jednog vėrovaše?
Da mi takve muke podnosimo,
U sindžirih do vėka živimo.
A mila se bratja prosvėtljaju,
Divne glase slobodnosti daju.
Naše tužbe nitko da nečuje,
I u sudbi čarnoj se smiluje?...
O hàrvatski dićni vitezovi!
Po plemenu bani i knezovi,

Hvala vami vjekovčna budi
 Od širokog pred svieta ljudi,
 Koji naše plače uslišaste,
 I Ugare na pomoć pozvaste,
 Da kàrstjanin kàrstjane obrani,
 I tolike dušice sàhrani....
 Aj teško ti svakomu bez svoga!
 Jošt se u to ufamo i u Boga!...
 Je l' moguće, Europo slavna!
 Da u srčci bit ćeš tvojoj stavna?
 Dok s' u tebi smàrtna kuga leže,
 I na svétlost hudi vuci reže;
 Dok kàrstjanstvo pod vezirim strada.
 Demeškinja glupa što oblada,
 Dok u miru kàrv tol'ka toči se,
 Duh nebrojni odovud děli se,
 Prě vřemena za ime Kàrstovo,
 Koj je svoje zakone osnovó,
 U naroda miru i slobodi,
 Da se krepost, rajsko dobro plodi!...
 Il u tomu nosiš obraženje,
 Da tve bratstvo pod zulumom stenje?
 Ili naše nerazumiš glase,
 Kad kažemo, ovdě radi šta se?
 Il nehaješ, misleć da s' šalimo,
 Ljutu muku kad ti govorimo?
 Ah kad našur žalost bi vidilo
 Sàrce živo, mlěko procvililo
 Maternje bi, u Judi, Pilatu,
 Kamo l' nebi u Kàrstjanu bratu!
 Biaše nam zora zapirila,
 Topla s' suza u oku smirila,
 Ali evo opet Hosrev-paša
 Ponovljava oglobljenja naša,
 Siroticam marvicu otima,
 Neda duši pokoj u pàrsima!
 Niti komu štogod već ostaje,
 Neg iz svega gàrla da nabraje,
 Podižući ka nebesih ruke,
 Nebi l' ćuli tek jedanput muke —
 Europejski dvorovi preslavni,
 Osobito Beču grade davni,
 Utěšitelj svakog, gnjezdo nade,
 I na zemlji pokrovitelj pravde,

Milostivi otac ubogoga,
 Obslužitelj věrni zvanja svoga,
 I pogleda velemožnim okom
 Robstva našeg polju pō širokom,
 Te se dušam smiluje nevinim,
 Koje živu Bogom još jedinim,
 Da po gorah od gladi nemremo,
 I u vodu živi neskačemò!...
 Oh zoblji nas jednoè mutno more!
 Il' svemožni pogledaj od sgore!!!

GRADOVOM
GRADIŠKI I BREBIRU.

Od
Luke Ilića.

Odgoila majka *Slava*,
 Odgoila do dva sina,
 Koje garli tiha Sava
 Od stotine već godina':
Gradiška je jedno slavni,
 Drugo *Brebir* grad predavni.

Iz njih sinci na sve strane
 Bělog světa izhodiše,
 Čorde pašuč, jašeć vrane
 Sva kraljěstva prigaziše,
 Bārzi kano sokolovi,
 Bistri kano golubovi.

U bojnicah hrabri lavi,
 A sa sabljom Kraljevići,
 Věnac više majci Slavi
 Sa sjajnama Nemanići;
 Ali pārvo neg ga sviše,
 Vragovi ih razcěpiše.

Onaj, prem je dost tārpio
 Od slučaja grozovita,
 Sada kano mravak mio
 Za starosti dane pita:
 Dok i današ ovaj cvili
 U okovih svedj nemili';

Jer u vražje pandže pade
 I zakopa sokolove,
 A od vënca tarnje ostade,
 Kôc se stvori u okove,
 I poveza sinku babu,
 Kćeri bēdnoj majku slabu.
 Jer kog pârvo škerlet kiti,
 Biser, zlato i kamenje,
 U ubogoj sada sviti
 Rob pod jarmom težko stenje
 Danom radeć — noću bdijuć,
 Zemlju grizuć — suze pijuć.
 A u kućam tko sjajnama
 I razkošju svedj prebiva,
 Za postelju sada inia
 Grob, koi ga tužno skriva.
 I tko 'e prie mać pasao,
 Pod vlastitim gorko 'e pao.
 Tako srćeo zar vojuješ
 I postupaš s ovim svĕtom?
 Gospodara lanci kuješ,
 A gospodit daješ kletom.
 Da koi dosad biše gori,
 U ponore ti ga obori.
 Ti učini rušit grade
 Od barbarske tmaste ruke,
 A nevĕra tvoja dade
 Bratji mojoj težke muke,
 Podlartinah, u kih sada
 Okrutništvo i smärt vlada,
 Koja ráju tu proganja
 Od nemila do nedraga,
 Děcu kolje, ruši stanja,
 Nezasitna kârvi, blaga,
 Ondi zimna ciča ljuta,
 Lĕtom tamo sablja guta.
 Zato stani i okreni
 Već, nevĕrna, sudbe kolo,
 Te se bratji mojoj skreni,
 Ku stolĕtja bĕža oholo,
 Da ih netlači vĕčnja sila
 Vićuć: *jek dŭr allah bis millah* *).

*) Jedan jest bog u ime božje.

PIK-DAMA.

Pripověst

od

Aleksandra Puškina.

I.

Pik-dama nesluti na dobro.

— *najuovia gatalica.*

Kartašah svak dan
Sgârne mu na stan
Prosto;
Tih ljudih navrije
(Bog jim prostio grije!)
Do sto.

Izigravaju,
Odpisivaju
Kredom.
Tako im svak dan
Teče poso znan
Redom.

Kartali su se jednom kod konjičkoga gardiste Narumova. Duga zimna noć bârzo prodje, večerat i sĕli su u pet satih iz jutra. Oni, koji u igri srĕtni biahu, jeli su s velikim tĕkom; ostali — zamišljeni — sĕdialu nad praznimi tanjiri. Nu šampanjer se pokaže, razgovor oživi, i svi udionici njegovi postanu.

»Šta uradi, moj Surine?» zapita domaćin.

— Proigrao sam po obiĉaju. Moram izpověditi, da sam nesrĕtan: igram mirandolom, nikad se nezaplantim, nitko me nemože s puta svârnuti, pa ipak sve proigram.

»I ti nikada privoljeti nemožes, da na *rute* metneš?.. Ja se čudim stalnosti tvojoj.« — A Herman? (rekne jedan od gostiuh, pokazjuć na mladoga indžinira) dok je živ nije kartah u rukuh imao, dok je živ nije svio niti jedan *pareli*, a do pet satih sēdi s nami, i gleda, kako se mi igramo!«

»Ja bi se rado igrao,« rekne Herman, »nu nemogu ono, što mi je potrebito, na kocku metnuti u nadi, da ću šta više dobit.«

— Herman je Nėmac: on mnogo računa, u tom garmu zec leži! pridade Tomski. Nu ako koga ja dokućiti nemogu, to je zaista moja babica, grofica Te-dotovna.

»Šta? šta?« povikaše gosti.

— Nemogu da dokućim, nastavi Tomski: zašto moja baba nepointira!

»Pa zar je to čudo,« rekne Narumov, »što baka od 80 godinah nepointira?«

— Vi dakle ništa o njoj neznate?

»Ništa, zaista ništa!«

— To čujte! Trėba da vam kažem, da je moja babica prie šestdeset godinah išla u Pariz, i tamo u velikoj modi bila. Vārviše ljudi za njom, da bi vidili samo tu *Vėnus moscovite. Richelieu* je čeznuo za njom, i baba me je uvėravala, da se on zbog njezine ukornosti malo neubi. U ono su se vrėme gospoje igrale *farao*. Jedanput ona u dvoru kod hercega orleanskoga na poštenje proigra nešto veoma mnogo. Kad doma dođe, odlėpljavajuć madeže s lica, i odrešivajuć vārpee i uzke pojase, kaže dėdu, kako je izgubila, i zapovėdi mu da plati. Pokojni dėd, koliko se ja opominjem, bio je vārst jedna od brižljivih gospodarah. On se je nje bojavao kao žive vatre; sad pako kad za ovako strašni gubitak začuje, izvan sebe dođe, donese račune, kaže joj, da su za pó godine pó miliuna potrošili, da blizu Pariza neima ni Podmoskovnoga ni Saratovskoga sela, i na čisto rekne joj, da pla-

uti neće. Baba ga čuši, legne spavati sama, da tako svoju nemilost pokaže. Drugi dan dozove muža nadajući se, da je domaća pedepsa što pomogla, nu nadje ga kao i sinoć nepomična. Prvi put u životu sad ona dodje š njime do razsudjivanja i objasnjivanja; mišljaše, da će ga usavjetovat, sniženo dokazivajuć, da dugovi nisu jednaki, i da ima razlika između principa i kolara. Eh da! (pristavi dēd) ništa te ništa! Baba već neznade šta da čini. Biaše u poznanstvu s jednim krotkim znamenja vrdnim čovēkom. Čuli ste valjda što o grofu *Saint Germainu*, o kojem se mnogo koješta govori. Znaete, da on o sebi kazivaše, da je včiti židov, da je iznašao vodu života i kamen mudrosti, i. t. d. Svi su ga izsmēhivali kao šarlatana, a *Casanueva* u svojih zapiscih govori, da je uhoda bio. U ostalom *Saint Germain*, nepazeći što si ljudi nešto tajnoga u njemu predstavljaju, izvana se veoma pošten činjaše, i u društvu biaše ljubezan čovēk. Baba ga i danas smärtno ljubi i šardi se, ako tko o njemu bez poštenja govori. Zнала je baba, da *Saint Germain* u rukuh ima dosta novacah. Odluči se k njemu pribēći. Napiše mu pisamce, koim ga umoli, da bi joj što skorie došo. Čudni starac odmah i dodje, i sastane ju u velikoj brizi. Ona mu opiše najčarniimi bojami barbarstvo muža, i napokon rekne, da svu svoju nadu polaže na njegovo prijateljstvo i uljudnost. *Saint Germain* zamisli se. »Ja vas mogu služiti novcima,« rekne on, »nu znam, da mirni biti nećete, dok me neizplatite, a ja nebi rad bio vami novih brigah zadavati. Ima i drugi način: vi možete odigrati.«

— Nu, ljubljeni grofe, odgovori baba, ja vam kažem, da smo mi sa svim čisti od novacah.

»Tu netrēba novacah,« prihvati *Saint Germain*, »izvolite me poslušati.«

Ovdē joj on odkrije tajnu, koju bi i svaki od naš rado kupio, makar i težkimi cekini...

Mladi igrači udvoje svoju pozornost. Tomski zapali lulu, pusti nekoliko oblakah dima i nastavi:

— Tog istog večera baba prijavi se u *Versaille au jeu de la reine*. Herceg orleanški davaše banku. Baba tek na kratko za oprostjenje zamoli, što duga donela nije; za izgovor je izmislila maljašnu historiju, i počne proti njemu pointirovati. Izbere tri karte, metne ih jednu za drugom: od sve tri izidje joj sonik, i baba si izgubljeno povratila.

Slučaj! rekne jedan od gostiuh.

— Bajka! nastavi Herman.

Možebit, da su bile nečiste karte! prilivati tretji.

— Nemislim, — zbiljno odgovori Tomski.

»Šta,« rekne Narumov, »ti imaš babu, koja odgonetati može, koje će tri karte jedna za drugom izići, pa jošte do sada od nje izučio nisi te kabalistike?«

— Da vraga! — odgovori Tomski — imala je četiri sina, medju timi i moj otac, i sva trojica strašni kartasi, i nijednomu tajne svoje otkrila nije, akoprem to nebi zlo bilo i za njih i za mene. Nu gle šta mi kazivaše dēd. grof Ivan Ilić, o čemu me i poštenjem svojim uvēravaše. Pokojni Čaplicki, taj isti, koji je miliune profučkao, a u krajnoj sirotinji umro, jedanput u mladosti svojoj proigra tri stotine hiljadah. Stade već zdvojavati. Baba, akoprem bijaše stroga prema nemarnosti mladih ljudi, opet je to nekako zalila Čaplickoga! Dade mu tri karte s tim, da jednu za drugom metne, i on joj se morade trārdo zakleti, da se nikada više igrati neće. Čaplicki ode k svojem dobitniku. Sēdnu k stolu, Čaplicki metne na prvu kartu 50,000, i izidje mu sonik; svije paroli, paroli-pe — povratila sve, i jošte dobije....

»Doba je! ajdemo spavat, bit će skoro šest.«

U istinu već svanu. Mladi ljudi popiju bārzo svoj čaj, pa se razidu.

III.

— Il paraît que monsieur est décidément pour les suivantes.

— Que voulez-vous, madame? Elles sont plus fraîches.

Razgoror ljudih is visokoga svieta.

Stara grofica ** sĕdiaše u svojoj oblačnici pred ogledalom. Tri ju dĕvojke obkoljivahu. Jedna dār-žaše staklence s rumenilom, druga kuticu s iglami za vlase, tretja visoku kapu s vārpcami skerletne boje. Grofica nije se ni najmanje ponosila svojom davno već uvelom lĕpotom, ali je sačuvala sve navade mladosti svoje. Dāržaše se strogo sedamdesetgodišnje mode, oblačivši se tako dugo i s takom pomnjom, kao i prije šestdeset lĕtah. Kod prozora za djerdjevom sĕdiaše gospodična, njezina odhranjenica.

»Zdravo, grand' maman!« rekne mladi oficir, koji u sobu udje. »Ben jcur, mademoiselle Lise! — Grand' maman! ja k vami s prošnjom dolazim.«

— Šta je takovoga, Paul?

»Dopustite, da vam predstavim jednoga od mojih priateljah, i da vam ga u petak na bal dovedem.«

— Dovedi ga upravo na bal, i tu ćeš mi ga i predstaviti. Jesi li bio sinoć kod ***?

»Da kako! veoma je bilo veselo. Igralo se je do pet sati. Ah kako je lĕpa bila Eleckal!«

— Hm, dragi moj! šta je u nje lĕpo? Da li je bila lĕpa i njezina baba kneginja Darja Petrovna?... Zbilja, čini mi se, da se je postarala kneginja Darja Petrovna?

»Šta, postarala?« raztrešeno odgovori Tomski; »ta ona je nĕkako prije sedam godinah umārila.«

Gospodična podigne glavu, i na mladića očima pomārkuje. On se sĕti, da se je od stare grofice tajila smārt njezinih vārstnjakinjah, i sgrizne ustne. Nu grofica je glas ovaj, koj joj sa svim nov biaše, slušala kao veoma mirna.

— Umàrla! — rekne ona; a ja niti znala nisam! Mi smo zajedno postale nadvorne gospoje, i kad carici predstavljene biasmo, to nam....

Sad grofica unuku pripovèdi svoju anekdotu, o kojoj mu je već sto puta govorela.

— Nu, *Paul!* — rekne za tim — sad mi pomogni ustati. Savko, gdje je moja burmutica.

Grofica sa svojimi dèvojkami otide za perdu, da svoj toilette dovrši. Tomski ostane s gospodičnom.

»Koga vi to hoćete da predstavite!« Tiho zapita Savka Ivanovna.

— Narumova; poznajete ga?

»Nepoznajem! je l' od vojnoga ili svetskoga stališa?«

— Od vojnoga.

»Indžinir?«

— Nije! Kavaljerista. A odkuda vi mislite, da je indžinir? — Gozpodična nasmèši se, neodgovorivši ni reći.

»*Paul!*« vikne grofica izza perde, »pošlji mi kakov novi roman, samo molim te, nemoj od sadašnjih.«

— Kakov de, *grand' maman?*

»To jest — takov roman, gdje vitez nedavi ni oca ni matere, i gdje neima utopljenih tèlesah. Ja se strašno bojim utopljenikah!«

Takovih romanah sad neima. Možda ćete ruskih?

»Ta zar ima ruskih romanah?... Pošlji mi sinko, molim te, pošlji!«

— S bogom, *grand' maman*, ja hitim.... S bogom Savka Ivanovna! Odkuda ste mislili, da je Narumov indžinir? — (Tim izide Tomski iz oblačnice.)

Savka Ivanovna ostane sama, ostavi posao, i stane gledati na prozor. Malo zatim na jednoj strani ulice izza doma, koi na uglu biaše, ukaže se mladi oficir. Rumen oblije joj obraz, prihvati se opet posla, i spusti glavu na sami vez. U tom grofica unidje, sasvim obučena.

Zapovèdi, Savko, — rekne ona — da se karuce urede... Da idemo u šetnju.

Savka ustane iza djerdjeva, i stane spremat svoj posao.

— Šta je tebi, djevojko! jesi li gluha, šta li? vikne grofica. — Reci, da se odmah konji upregnu.

»Taki!« tiho odgovori gospodična, i odtarči u predsobnicu.

Sluga udje, i grofici daje knjige od kneza Pavla Aleksandrievića.

Lěpo zahvaljujem, — rekne grofica. — Savko, Savko! ta kuda tarčiš?

»Idem da se obučem.«

— Dospět ćeš ćerko! sēdi amo. Uzmi parvi diò, pa ćitaj na glas...

Gospodična uzme knjigu i pročita nekoliko vèrstah.

— Jaće! — rekne grofica. Šta je od tebe, djevojko? promukla si, šta li?.. Primakni mi klupu, bliže.. nu!

Savka Ivanovna pročita još dvě stranke. Grofica zevne.

— Baci tu knjigu, rekne ona, kakva budalaština! Pošlji ju na trag knezu Pavlu, i reci da mu se zahvaljujem. Šta je od karucah?...

»Karuće su upregnute,« rekne Savka Ivanovna, pogledavši na ulicu.

»Šta, ti si jošte neobučena?« rekne grofica, »tebe svagda izčekivati trēba! To moja ćerko, ja tarčiti nemogu.«

Savka odtarči u svoju sobu. Neprodju dva ćasa, grofica poće zvoniti koliko ikad može. Tri djevojke uterće na jedna vrata, a sobar na druga.

Gdē ste, nemože ćovēk da vas doviće. Kažite Savki Ivanovnoj, da ju ćekam.

Savka Ivanovna izidje u mantili i šeširu.

— Jedva jedanput! — rekne grofica. Zašto to kijenje? Na što to? Koga oćeš da zaslēpiš?.... Kakvo je vrēme? — Ćini mi se, da je vētar.

»Nije, vaša sjajnosti! veoma je tiho!« odgovori sobar. Vi svagda kao bez pameti govorite! Otvorite pro-

zoric. Tako je da, vëtar! i prehladan! Nek se ostave karuce! Savko, nećemo ići, badava si se kitila.

Evo mi krasna života!— pomisli Savka Ivanovna.

Zaista Savka Ivanovna biaše nesrëtno stvorenje. Gorak je tudj hlëb, govori Dante, i težki su stupnji tudje lestve, i ako tko poznaje gorčinu odvisnosti, to za cëlo bëdna odhranjenica plemenite kakve starice. Istinabog, grofica *** nije bila zla sárdea; nu biaše varlo ćudna, kao žena, izmažena po svëtu, tvárda, udubljena u hladni egoizam, kao što su svi stari ljudi, koji su u vëku svojem prestali ljubiti, i odtudjili se od sadašnjosti. Ona je udionica bila svih taštinah velikoga svëta; tumarala po balovih, gdë u kutu sëdjaše, narumenisana i obućena po starinskoj modi, kao nakazni i neobhodni ures balne dvorane, njoj s nizkimi nakloni klanjahu se dohodeći gosti kao polag uvedenoga reda, a poslie se za nju nitko i nepobrinu. K sebi je primala ćitavu varoš, izpunjivajuć strogi etiket, i nepoznavajuć nikoga po licu. Mnogobrojna ćeljad, koja se u njezinih sobah ugojiše i osëdiše, radila su što su htëla, nadmetjuć se, tko će bolje pokrasti umiruću staricu. Savka Ivanovna bila je mućenica kuće. Njezin posao biaše raztakati ćaj, pa ćesto joj se je prigovaralo, da mnogo šećera troši; ćitala je na glas romane, i kriva bivala za sve pogrëške pisaoca; pratila je groficu u šetnju, i za ružno vrëme i kałdermu odgovarala. — Njoj je bila platja odredjena, nu ova njoj se nikada podpuno izdavala nije, a medjutim iskalo se je od nje, da odëvena bude kao sve, to jest: kao varlo malo koja! U svëtu je igrala prežalostnu rolu. Svi ju poznavahu, nu nitko ju pazio nije; na balovih je igrala samo onda, kad nikoga nebiaše *vis-à-vis*, a gospoje su ju uzimale pod ruku, kad jim je trëbalo bilo iti u oblaćnicu, da urede šta na svojih opravah. Savka je bila skárbljiva, živo je ćutila svoje stanje, i gledala oko sebe — nestárpljivo oćekivajuć izbavitelja; nu mladići, koji "

větrenjastoj taštini svojoj na mnogo računaju, nisu je svoje pozornosti udostojavali, ako je preu Savka Ivanovna bila mnogo milia od bezočnih i hladnih nevěstah, oko kojih su se oni širili. Koliko je putah tiho se udaljivši od dosadne i veličanstvene gostionice, išla plakat u bēdnu svoju sobicu, gdě stojaše perda, izlěpljena šarenim papirom, orman, ogledaoce, i bojom izmazan krevet, i gdě lojena svěća tamno goraše u bakarnom svěćnjaku.

Jedanput, (to se je dogodilo dva dana posle večera, opisanoga u početku pověsti, i za neděljju danah prie toga vrěmena, o kojem sad govorimo), jedanput Savka Ivanovna, sědeći kod prozora za djerdjevom, iznenada proviri na ulicu, i spazi mladoga indžinira, gdě stoji nemićući se, i oči na njezin prozor upārvši. Ona spusti glavu, i opet se prihvati posla; poslie pet časah (minutah) proviri opet — mladi oficir stojaše na istom mēstu. Neimajuć navade ašikovati s prolazećimi oficiri, prestane gledati na ulicu, već se prihvati vezti za dvě ure nepodižuć glave. Oběd se doneše. Ona ustane, počne spremati svoj djerdjev, i na ulicu nehotice provirivši opet vidi oficira. To joj se učini sasvim čudno. Posle oběda dodje k prozoru s unutārnjim nēkim nemirom, nu oficira već nebiaše — i ona ga zaboravi.

Někako posle dva dana, kad se je s groficom u karuce penjala, opet ga ugleda. On stajaše kod samih kućnih vratoh sakrivši lice pod dabrovu jaku. Čarne oči njegove sěvahu izpod šesira. Savka Ivanovna uplašila se, sama neznajući od čega, i sědne u karuce s neizkazanim dārhtanjem.

Vrativši se kući odtārči ona k prozoru — oficir stojaše na predjašnjem mēstu, upārvši na nju oči, ona se ukloni, mućeć se željom znati uzrok, i kipeć ćutjenjem njoj dotle sasvim nepoznatim.

Od te dobe ni jedan dan nije prošlo, da se nebi mladić u onaj isti sat opet pojavio pred prozori nji-

hovoga doma. Medju njime i njom učini se neugovoreni savez. Sjeđec na mjestu svojem za poslom ćutjaše njegovo približavanje, podizaše glavu, gledaše ga svaki dan sve duže te duže. Mladić činjaše se, kao da joj je zato bio zahvalan. Ona vidjaše oštrim pogledom mladosti, kako bärza rumen oblivaše njegov blēdi obraz svaki put, kad su se pogledi njihovi srētali. Po slē nedēlje danah mu se i ona nasmēhne...

Kad je Tomski dopuštenje iskao, da grofici prijatelja svojeg predstavi, zaboravi se sārdec bēdne dēvojke. Nu ćim doznade, da Narumov nije indžinir, nego konjićki gardista, žao joj bijaše, što je neskrovnim pitanjem izkazala svoju tajnu vētrogonji Tomskomu.

Herman je bio sin porušenoga Nēmca, koi mu poslē sebe ostavi malu glavnicu. Dobro znadući, da je potrebno svoju neodvisnost osēgurati, zato nikada niti kamate dirao nije, nu živio je samo od jedne platje, nećineći sebi nikakva nasladjenja. U ostalom bio je zatvorena sārdeca, pohlepan za ćastim, i drugovi njegovi nisu rēdko prilike imali, podsmēhavati se njegovoj nepotrebnoj štedljivosti. Goraše od silnih strastih, imadjaše vatrenu fantaziu, nu tvārdoća spasi ga od navadnih zabludjenjah mladosti, tako na primēr bio je poginuo za kartami, nu nikada ih neuze u ruke, jerbo je proraćunao, da mu stanje njegovo nedopušta (kako govoraše) da ono, što mu je potrebno na kocku metne, u nadi da će dobiti ono, bez ćega baš i živēti mogaše — a medjutim provodi ćitave noći za kartaćnim stolom, s groznićnim dārhtanjem prativši različite ćudi igre.

Pripovēdka o trih kartah imadjaše veliku silu na njegovu fantaziu, pa mu i po svu noć neizlazaše iz glave. Šta, (mišljaše on drugi dan u večē, hodeći po Petrogradu) šta, ako mi stara grofica odkrije svoju tajnu! — ili mi pokaže te tri vērne karte! Zašto da nepokušam srēću svoju? ... Predstavljen biti njoj, podvārći se milosti njezinoj — zašto ne i zaljubiti se u

nju; nu tome vremena trèba, a njoj je 87 godinah: ona može umrèti poslè nedjelje danah, poslè dva dana! . . . Nu ako je tek bajka?... Može li mu se vèrovati? . . . Ne, raèunanje, umèrenost i dèlavnost: evo ti moje tri vèrne karte, evo šta će utrojiti, usedmoriti moju glavnicu i priskàrbiti meni mir i neodvisnost! — Ovako razsudjivajuè nadje se na jedanput na jednoj od glavnih ulicah Petrograda, pred domom, po starinskòm naèinu zidanim. Ulica napunjena biaše ekipažami. Kàruce jedne za drugim tokotahu se k osvèćenomu pohodu. Iz karucah se pomaljaše sad prikladna nožica, sad škripeća visoka èizma, sad pègasta èarapa, sad diplomatska cipela. Kožuhi i kabanice proletavahu pokraj veličanstvenih inostranih slugah. — Herman stane.

»Čiji je ovaj dom?« zapita on stražara, koj na uglu stajaše.

— Grofice * * *, odgovori stražar.

Herman uzdàrhtje. Èudna pripovèdka predstavila se je opèt njegovoj fantazii. On obilazaše okolo doma, razmišljavajuè o njegovoj domaćici, i èudnovatoj njezinoj vèštini. Kasno se je vratio u svoj smèrni kutiè. Dugo nemogaše zaspati, i kad ga san već ovlada, sanjao je o kartah, o zelenom stolu, o hàrpi banknotah, i kupu cekinah. Meèao je kartu za kartom odlučno, dobivao neprestano, privlaèio k sebi zlato, i banknote metao u džep. Kad se kašnje probudi, uzdahne o izèeznutju svojega fantastièkoga bogatstva, ode opet šetat se po gradu, pa se opèt nadje pred domom grofice * * *. Neznana sila (èinjaše mu se) da ga je privlaèila k njemu. On stane i poène gledati na prozore. Na jednom smotri èarnokosu glavu, koja naklonjena biaše, po svoj prilici, ili nad knjigom ili nad poslom. Glavica se digne. Herman vidi mlada lišca, i èarne oèi. Ovaj trenutak reši njegov udes.

III.

Vous écrivez, mon ange, des lettres de quatre pages plus vite que je ne puis les lire.

U protokol uredeno.

Tek što je Savka Ivanovna skinula mantilu i šešir, a grofica već i pošalje po nju, i zapovēdi opet karuce dovesti. Otidu na šetnju. U taj mah, kad su dva lokaja staricu podigli i u karuce utaknuli, Savka Ivanovna kod samoga kola ugledne svojega indžinira. On joj uhvati ruku; a ona se sve nemogaše razabrati od straha, dok mladića nestane, a njoj pismo ostane u ruci. Metne ga u rukavicu, i čitavoga puta niti je što čula, niti vidila. Grofica imadjaše navadu u karucah zapitkivati, s kime smo se to srēli? — kako se zove ovaj most? — šta je napisano tamo na uglu? Savka Ivanovna u ovaj mah odgovoraše sasvim neprikladno i naopako, i razsērdi groficu.

— Šta je od tebe, dēvojko? Šta si se odārvenila? Ti me ili neslušas, ili nerazumēš? — Hvala bogu, ja govorim jasno, a jošte od starosti poludila nisam.

Savka Ivanovna nije slušala. — Vrativši se kući, odtārči u svoju sobu, izvadi iz rukavice pismo. Ono nije bilo zapečatjeno. Savka Ivanovna ga pročita. Sadržavaše u sebi izjasnjivanje ljubavi. Bilo je nježno, pošteno, i rēč do rēč izvadjeno iz nēmačkoga romana. Nu Savka Ivanovna nije nēmački znala, pa je š njim bila zadovoljna.

Ipak ju je primljeno pismo strašno uznemirivalo. S pārva se puštjaše u tajno, tēsno porazumljenje s mladićem. Njegova smēlost uplašī ju. Prigovarala si je nepazljivo vladanje, neznadući, šta da čini; ili će prestati kod prozora sēditi, i preziranjem ugasiti u mladom oficiru želju k daljem naslēdovanju? — ili mu pismo vratiti? — ili mu odgovoriti hladno i razlučno? Ona nije nikoga imala, s kime bi se posavētovat

mogla. Nije imala ni prijateljice ni odgojiteljice. Ivanovna odluči odgovoriti.

Sjēdne za stolac, uzme pero i hartije, i zamisli se. Nēkoliko je putah počinjala svoje pismo — pa opet drapala. Izrazi činjahu joj se sad odviše snižeći, sad odviše oštri. Napokon napiše nēkoliko redakah, s kojimi se zadovolji. »Ja sam uvērena (pisala je ona), da vi imate pošteno namērenje, i da niste htēli mene uvrēditi nepromišljenim vašim postupkom; nu poznanstvo naše nebi valjalo, da počne ovakim naēinom. Vratjam vam pismo i nadam se, da u naprēdak neću imati uzroka tužiti se na nezasluzeno zlocēnjenje.«

Drugi dan opazi Savka Ivanovna Hermana, gdje ide. Ustane izza djerdjeva, ode u dvoranu, otvori prozorić, i baci pismo na ulicu, oslanjajuć se na hitroću mladoga oficira. Herman pritārči, podigne ga, i udje u šećernu. Slomi pečat, nadje svoje pismo, i odgovor Savke Ivanovne. On je taj i oēekivao; vrati se doma neprestano zabavljajuć se sa svojom intrigom.

Tri dana poslē toga Savki Ivanovnoj iz modroga dućana donese pisamce mladjahna nēka bistrooka mamzella. Savka Ivanovna otvori ga brižno; misleć da se novci od nje ištu, nu na jedanput pozna Hermanovu ruku.

— Vi ste se, dušo, prevarili, — rekne ona. Ovo pismo nije na mene.

»Ne: upravo na vas!« odgovori slobodna dēvojčica, nesakrivajuć svoj lukav nasmēh. »Izvolite pročitati!«

Savka Ivanovna hitro proēita pismo. Herman iskaše sastanka.

— Nemože biti! rekne Savka Ivanovna, uplašivši se i od skorosti iskanja, i od naēina, od njega upotrebljenoga. Ovo zaista nije meni pisano! I izdere pismo na sitne komadiće.

»Kad nije pismo na vas, zašto ste ga izderali?«

rekne *mamzella*, »ja bi ga vratila onomu, tko ga je poslao.«

— Molim vas, dušo! — progovori Savka Ivanovna, počarvenivši na njezinu opazku, — u naprèdak mi pisma nedonosite. A tomu, tko vas je poslao, kažite, da ga nek sram bude....

Nu Herman neprestane. Savka Ivanovna sve je dobivala od njega pisma, to na ovaj, to na onaj naèin. Već nebiahu prevedena s němaèkoga. Herman ih pisaše, nadahnut strastju, i govoraše jezikom njemu vlastitim. On u njih izrazavaše i postojanost svojih željah, i nered neobuzdane fantazie. Savka Ivanovna nemislijaše već natrag ih šiljati. Ona se opiaše njimi; počimaše na nje odgovarati. I njezina pisma bivahu sve dužja i nježnia. Napokon baci mu kroz prozor slèdeće pismo: »Danas je bal kod * * skoga poslanika. Grofica bit će tamo. Mi ćemo ostati do dva sata. Eto vam prilike, da mene nasamo vidite. Čim grofica otide, njeni momci začelo će se raziti, u pridvorju biti će vratar, nu i on navadno ulazi u svoju sobicu. Dodjite u polak dvanaest. Idite upravo po stubah. Ako koga nadjete u predsobnici, to zapitajte, je li grofica doma. Kazat će vam začelo da nije — nu ništa zato. Morat ćete se natrag vratiti. Nu zaista nikoga srèsti nećete. Dèvojke sve zajedno sède u jednoj sobi. Iz predsobnice okrenite se na lèvo, idite upravo do grofièine spavaonice. U spavaonici za perdami vidit ćete dvoja vratca: s desna u kabinet, kuda grofica nikada neulazi; s lèva u hodnicu, tu su uzke vijuće se stubice. Te vode u moju sobu.«

Herman dèrhtaše kao tigar, očekivajuć naznaèeno vrème. — Već u deset satih u večer stojaše pred grofièinim domom. Vrème je bilo strahovito, vètar žviždaše, mokar krupni snèg padaše; fenjeri škiljiše; ulice biahu puste. Gdègdè vidjaše se kiridžia pri gladnoj svojoj kljusini, izgledajuć zadocnjenoga gosu.

Herman stojaše u kaputu, neosjećajući ni větra, ni sněga. Napokon grofićine karuce dodju. Herman spazi kako lokaji pod rukami iznesu pogurenu staricu, zamotanu u samurni kožuh, i kako taki za njom, u hladnoj kašani, skoči njezina odhranjenica nakitjena zelenim cvětjem. Vrataoca se zapru. Karuce se teško stokotaše po mekanom sněgu. Vrtar zatvori vrata. Prozori pomarknu. Herman počne hodati okó opustivšeg se doma; dodje pod fenjer, pogleda na uricu. Bilo je dvadeset minutah na dvanaest. Ostane pod fenjerom, upre oči svoje na skazaljku od urice, izčekivajući ostale minute. Uprav u pol na dvanaest Herman stupi pod grofićinu strěhu, i unidje u sjajno osvětjeno pridvorje. Vrtara nebiaše. Herman uztárči po stubah, otvori vrata od predsobnice, i spazi slugu, koj spavaše pod lampom na starinskoj, izmazanoj stolici. Lahkim i stalnim korakom prodje mimo njega. Dvorana i gostionica biahu tamne. Lampa iz predsobnice osvětľjavaše ih. Herman udje u spavaonicu. Pred *iknami* goraše zlatno *kandilo*. Stolice, koje su od kadive bivše — već izbělile, i s pernatimi dušeki postělje, s kojih je pozlata već spala, stojahu u žalostnoj simetrii okolo zidovah, oblěpljenih kinezkim papirom. Na zidu visiahu dva obličja, slikovana u Parizu od *Mr. Lebruna*. Jedno od ovih predstavljaje čověka od svojih četerdeset godinah, rumenoga i punoga, u světlozelenoj uniformi, nakitjenoj zvězdom; drugo mladu lěpoticu s orlovim nosom, sa začěšljanimi prameni, i s ružom u napudrenoj kosi. Po svih kutovih stojahu od porcolana čobanke, stolni sati, pravljeni po slavnomu *Lercyu*; kutice, rulete, lepeze, i ostale ženske igračke, iznadjene na koncu prošastoga věka zajedno s Mongolfierovom zračnom loptom, i Měsmerovim magnetizmom. Herman otide za perde. Za njimi stojaše željezna posteljica. S desna bila su vrata vodeća u kabinet; s lěva druga, u hodnicu. Herman ih otvori, vidi uzke, vijuce se stubice,

koje su vodile u sobu bédne odhranjenice... On se vrati i unidje u taman kábinet.

Vrème prolazi polahko. Sve biaše tiho. U gostionici izbije dvanaest — i sve umukne opét. Herman stojaše naslonjen na hladnu peć. Biaše miran, sárđce mu kucaše lagano, kano u čověku, koi se je odvažio na nešto opasnoga i neznanoga. Izbije jedan i drugi sat po ponoći, i on čuje iz daleka štropotanje dohodećih karucah. Nehotiče nadvlada ga nekakav nemir. Karuce stignu i stanu. Čuje, kako se podnožka od karucah spusti. U kući porodi se gibanje. Momci potárčeaše, digne se govor, i dom se osvėti. U spavaonicu odtárče tri stare sobarice, i grofica jedva živa udje i spusti se na *Veltairovu* stolicu. Herman poviri na ključanicu; Sávka Ivanovna prodje mimo njega. — Herman začuje joj bárze korake po stupnjih njezinih stubah. U sárđcu njegovom porodi se nešto, podobno grižnji savěsti. Sve nanovo umukne. On se okameni.

Grofica se počne svlačiti pred ogledalom. Odbođu joj kosu ružami nakitjenu; skinu joj napudrenu paroku sa sěde i ošišane glave. Gumbašnice kao kiša oko nje padahu. Žuta odora izvezena srebrom spadne joj k napirenim nogam. Herman biaše svědok gnjusnih tajnah njezinoga toiletta. Napokon ostane grofica u spavaćoj halji i noćnoj kapi. U ovakoj opravi, koja je sasvim prilićila starosti njenoj, činjaše se kao da nije toliko strašna i ružna.

Kao i svi stari ljudi u obće, tako i grofica nije mogla mnogo spati. Svukavši se, sědne kod prozora na *Veltairovu* stolicu i odpravi sobaricu. Svěće budu iznešene i u sobi tinjaše samo lampa. Grofica sědiaše sva žuta, mićući visućom ustnom, i ljuljajuć se na desno i lěvo. U mutnih očiuh predstavljaje se savršeno odbitje mislih. Gledeć na nju moguće bi bilo pomisliti, da ljuljanje strašne starice nije proizlazilo od volje, nego silom potajnoga galvanizma.

Na jedan put ovo mártvo lice proměni se neizměrnó. Ustne prestanu micat se, oči se zaplame. Pred groficom stojaše nepoznati čověk.

— Nebojte se, za Boga, nebojte se! rekne on jasnim, nu tihim glasom. Ja nisam naumio zla vam učiniti; ja sam samo došao da vas molim za jednu milost.

Starica mućeć gledaše na njega i činjaše se, da ga niti nećuje. Herman pomisli, da je gluha, i naklonivši se na samo uho njezino, po drugi put rekne to isto. Starica mućaše kao i prie.

— Vi možete, rekne Herman, usrěćiti život moj, a to vas ništa stojati neće. Ja znam, da vi možete pogoditi tri karte jednu za drugom.

Herman zašuti. Grofica činjaše se, kao da je razuměla, šta od nje ište, i činjaše se, kao da je tražila rěčih, da mu odgovori.

»To je bila šala (napokon rekne ona): kunem vam se, to je bila šala!«

— Tu šale neima, sárdito progovori Herman. Opo-
menite se Čaplickoga, kojemu ste pomogli, te je odigrao.

Vidilo se je, da se grofica smuti. Čárte njezine izobražavahu silno gibanje duše, i ona opet padne u predjašnju nećutnost.

— Hoćete l' mi, nastavi Herman, kazati te věrne tri karte?

Grofica mućaše. Herman nastavi dalje:

— Za koga vam trěba ćuvati vašu tajnu? za unuke? Oni su bogati i bez toga; niti novacah ćěniti znaju. Razpikućam neće pomoći vaše tri karte. Tko nezna štediti oćevinu, taj će zaista do prosjačkoga štapa dojtí, i u sirotinji umrěti, ma ga sami běsi pomagali. Ja razpikuća nisam; ja znam ćěniti novac. Vaše tri karte bit će meni od koristi. Nu!...

On stane, i dárhtanjem oćekivaše njezin odgovor. Grofica mućaše. Herman klekne.

— Ako je kadgod — govoraše on — sárdce vaše

čutilo ljubav, ako se opominjete njezinih uzhitih, ako ste se kadgod usmehnuli na plač novorodjenoga sina, ako je što god čovječansko kucalo u grudih vaših, to vas molim čutjenji žene ljubovnice, matere, svim, što je sveto u životu, neodrecite mi prošnje moje! Odkrijte mi tajnu vašu! Što vam je do nje?... Možebit da je ona skopčana sa strahovitim grěhom, s izgubljenjem večnoga blaženstva, s djavolskim savezom... Pomislite: vi ste već stari, pa nećete onako već dugo živěti... Ja sam gotov uzeti grěh taj na svoju dušu. Odkrite mi samo tajnu vašu. Pomislite: da se srěća čověka nalazi u rukuh vaših; da nesamo ja, nu i dčca moja, unuci i praunuci blagosivljat će pamet vašu, i štovati ju kao svetinju...

Starica neodgovori ni rěči. — Herman ustane.

— Matora vęstico! — vikne on zaškripajuć zubmi — to ću ti ja pokazati, kako ćeš odgovarat.

S ovom rěčju izvadi iz džepa pištolju.

Kad grofica pištolju smotri, opet se silno uznemiri. Uzdārmaše glavom, podižući ruku, kao naměravajuć zaklonit se od hiti... zatim zaljulja se, sruši se na tla... i ostane nepomična.

— Prestanite se igrat sa mnom, — rekne Herman, uhvativši ju za ruku. — Pitam vas još poslednji put: Hoćete l' mi pokazati vaše tri karte — ili ne?

Grofica neodgovori. Herman uvidi, da je umārla.

IV.

7. Maj 18**

Homme sans mœurs et sans religion!

Prepis.

Savka Ivanovna sědiaše u sobi jošte u balnoj svojoj opravi, zamāršena u duboka zamišljenja. Došavši kući, hitila je, da odpusti sanljivu dęvojkju, koja joj je htěla pomoći svlačit se, ali ona to sad neza-

htěvaše, nego joj rekne: da će se sama svući, i s dárhtanjem udje u sobu, nadajuć se, da će tamo Hermana zastati, nu opet želeći, da ga nezastane. S párvim pogledom uvěri se, da ga nćima, i zahvali udesu, što im je poremetio sastanak. Ona sćdne. Svlaćila se nije, nego stane razmišljavati sve okolnosti, po kojih je za tako kratko vrěme toli daleko zaišla. Niti tri nedělje prošle nisu od ono doba, što je š njime došla do dopisivanja i on je toliko uspěo, da je već od nje iskao i noćni sastanak. Poznavala je ime njegovo, iz toga samo, što nćka od njegovih pisamah njime podpisana biahu; nu nikad nije š njim govorila, nikad glasa njegova ćula, nikad o njem slušala... do samoga ovog večera. Ćudna stvar! Istoga večera, na balu Tomski sárdeć se na mladu kneginju Pavlinu * * *, koja proti navadi š njime neašikovaše, želio je osvetit se pokazivajuć se hladnokárvnim. On pozove Savku Ivanovnu, i s njom zaigra mazurku bez kraja i konca. Neprestade šaliti se š njenim pristrastjem prema indžinirnim oficirom, uvěravajuć, da on mnogo više znade, nego bi ona i pomislila, i nćke od njegovih šalah tako su srěćno bile nanišanjene, da Savka Ivanovna mišljaše više putah, da je njena tajna njemu poznata.

— Od koga vi to sve znate? (zapita ga ona smějuć se). —

»Od prijatelja, vam poznate osobe,« odgovori Tomski, »od ćověka, koj je osobitoga pozora vrědan!«

— A tko je taj pozora vrědni ćověk?

»Njega zovu Hermanom.«

Savka Ivanovna neodgovori ni rěći, njene ruke i noge poledniše...

»Taj Herman, nastavi Tomski, osoba je zaišta romantićka: on ima profil Napoleonov; a dušu Mefistofelovu. Ja mišlim, da su na njegovoj savěsti najmanje tri zloćinstva. O! kako ste problćdili!..«

— Mene glava boli... Šta vam je govorio Herman — kako li mu je ime?...

»Herman je nezadovoljan s prijateljem svojim, on veli, da bi na njegovom mjestu sasvim drugčie postupao..., Šta više: ja mislim, da Herman na vas cilja, on bar nesluša posve hladnokârvno ljubavne uzdahe svojeg prijatelja.«

— A gdje je on mene vidio?

»U carkvi, mozebiti, — na šetnji!... Bog ga znao! mozebiti u vašoj sobi, kad ste spavali: do njega stoji...«

Pristupivši k njima tri gospoje s pitanjem — *could you regret?* — prekinu razgovor, koj je Savku Ivanovnu sve većma i većma mučio, željom znati, kako je Tomski to saznao.

Gospoja, koju Tomski izabra, bila je ista kneginja * *. Obtancavši nekoliko puta naoko, i okrenuvši se pred stolcem njegovim, ugrabi ova priliku njemu se izjasniti. Kad se je Tomski vratio na mjesto svoje, već nije mislio ni o Hermanu, ni o Savki Ivanovnoj. Ona je neprestano tražila, da se prekinuti razgovor nastavi, nu mazurka se svârši, i malo zatim stara grofica ode.

Rêci Tomskove ništa drugo bile nisu, nego mazurska šala, nu one su se dukoko urézale u sârdce mlade sanjarice. Obličaj, kojega joj je tek cãrtice Tomski predložio, priličio je sasvim obrazu, koj je ona sama sebi sastavila, i — hvala budi najnoviim romanom — ovaj, već svakidašnji cãovjek, uplašio je i zauzimao njezinu fantaziju. Ona sêdiaše s prekârštenim rukama, spustivši na otkrivene grudi glavu, jošte nakitjenu cvëtjem... Najedanput se otvore vrata, i Herman udje. Savka se uzdârhtje...

— Gdê ste vi bili? — zapita s ustrašenim šaptanjem.

»U spavaonici kod stare grofice,« odgovori Herman, »ja ovaj čas idem od nje. Grofica je umârla.«

-- Bože moj!... šta vi govorite?...

»I ja sam,« nastavi Herman, »uzrok njezine smrti.«

— Savka Ivanovna pogledi ga, i reči Tomskoga odjeknu u njezinoj duši: *tomu su čovjeku najmanje tri zločinstva na savjesti!*

Herman sēdne kod prozora pored nje, i sve joj izkaže.

Savka Ivanovna zaslušala ga je sa velikim strahom. I tako ta strastna pisma, te vatrene molbe, to smēlo i neprestano naslēdovanje — sve to nije bila ljubav! Novci — eto za čime gladovaše njegova duša. Nije dakle ona bila, koja bi mogla zadovoljit želji i srēci njegovoj! Bēdna odhranjenica ništa drugo nije bila, nego slēpa spomoćnica razbojnika i ubojice stare njezine dobrotvorice!... Gorko se ah zaplače ona pri kasnomu, mučnomu razkajanju svomu. Herman gledaše na nju mučēć, i njegovo se je sardce kidalo, ali niti suze bēdne dēvojke, niti divna milina njezine tuge neganuše sirovu njegovu dušu. On nećutiaše cārva savēsti, čim je na smārt starice pomišljavao. Samo jedno ga je strašilo, što nije mogo pōvratit izgubljenу tajnu, kojom se je nadao, da će se obogatiti.

— Vi ste čudan čovēk! rekne napokon Savka Ivanovna.

»Ja smārt njezinu iskao nisam,« odgovori Herman, »moja pištola niti nabita nebiāše.«

Tim obojica zumuknu.

Počelo je svitati. Savka Ivanovna ugasi goruću svēću; blēda svētlost osine njezinu sobu. Otare plačne oči, i upre ih na Hermana. Grozno namāršten, s prekārštenim rukama, sēdiaše on kod prozora. U ovom stanju čudno opominjaše na sliku Napoleona. Ta naličnost uplašila je opet Savku Ivanovnu.

— Kako ćete od mene — iziti iz kuće? rekne napokon Savka Ivanovna; ja sam mislila bila pōvesti vas po potājnih stubicah, nu proći trēba pored spa-vaonice, a ja se bojim.

„Kажите mi, kako ću naći te potajne stubе; ја ću sam izićи.“

Savka Ivanovna ustane, izvadi iz ormara ključ, i preda ga Hermanu, uputivši ga dobro; Herman stisne hladnu njezinu ruku, koja mu na stisnutje nedade nikakva odgovora, poljubi joj oborenu glavu, i otide. On se spusti po vijučih se stubah, i unidje opet u spavaonicu grofičinu. Märtva starica šđjaše ukočena; lice njeno izražavaše savršен mir. Herman postavši pred njom, dugo gledaše na nju, kao da je želio uvěřit se o strašnjoj istini. Napokon udje u kabinet, napipa vrata, i počne slaziti po tamnih stubah, kipeći ćudnimi nekakvim ćutjenji. Po istih ovih stubah, mišljaše on, možebit, prie šestdeset lětah, u to isto vrěme, u izvezenoj uniformi frizirani *à l'oiseau royal*, pritiskivajuć k sārdu svoj trouglasti šešir, podkradio se je mladi srěćnik, koj je davno već u grobu iztrunuo, a sārduce prestare njegove ljubeznice prestalo je kucati danas.....

Pod stubami Herman nadje vrata, koja otvori ključem, koj mu je Savka Ivanovna dala, i na jedanput vidi se u propubnoj hodnici, kojom na ulicu izide.

V.

Tu noć javi mi se pokojna baronesa fon V***. Ona je sva bila u bělom, i rekla mi: „Zdravo, „gospodine savětnice!“

Štedenborg.

Tri dana posle nesrětne noći, u devet satih iz jutra, Herman otide u samostan * * *, gdje se je opěvat moralo tělo umārle grofice. Ako i nije ćutio razkajanje, ipak nemogaše zagušiti glas savěsti, koj mu govoraše: ti si starićin ubojica! On je imao u sebi malo prave věre, ali je imao množinu predsudah. Věrovaše, da je märtva grofica mogla inati štetan upliv na njegov život i odlući, da će na njezinom pogrebu iskati od nje oproštenje.

Čarkva biaše puna. Herman jedva se provuče kroz množinu naroda. Sanduk stajaše na bogatom katafalku pod skârletnim nebom. Mårtvica ležaše s prekârštenima na grudih rukama, u nabranoj kapi, u bëloj atlasnoj odori. Unaokolo stajahu njezini domaći: sluge u cárnih haljinah s gârbovi na ledjih, i sa svécami u rukuh; rodbina, děca, unuci i prauunci u cárnom. Nitko nije plakao; suze bi bile — *une affectation*. Grofica je tako bila stara, da smårt njezina nikoga niti požariti nemogaše, jer su ju srodnici već od davna gledali kao mårtvu. — Slavni propovědnik dâržao je nadgrobni govor. U prostih živih rěčih predstavio je on mirno úspavanje pravednice, koje duga lěta biahu tiho, umiljeno pripravljanje ka hristjanskomu kóncu. »Angjeo smårti našao je nju, (govoraše orátor) bdijuću, blagozamišljenu, i čekajuću pónoćnoga ženika.« Služba se je svâršila pristojno tužno. Srodnici odu pârvi praštati se s pokojnicom. Zatim pristupe i mnogobrojni gosti, koji su došli pokloniti se toj, koja je tako davno bila udionica svih njihovih taštih uveseljenjah. Poslě njih i svi domaći. Napokon približi se stara nadvornica (dvorska), vârstnjakinja pokojnice. Dvě mlade dëvojčice vodiahu ju pod rukami. Ona nemogaše poklonit se do zemlje — i ona jedina prolije nêkoliko suzah čëlivajuć hladnu ruku gospoje svoje. Posli nje odvaži se Herman da pristupi k sanduku. On padne na zemlju, i tu ležaše nêkoliko minútah na hladnom podu, posutom jelovimi grančicami. Na konac podigne se, blěd kao ista pokojnica, popne se na stupnje katafalka, i nakloni se. U ovom trenutku učini mu se, da je mårtvica podsměšljivo pogledala na njega, prožmirivši na jedno oko. Herman, hitro nazad tãrgnuvši se, popikne se, i natražke sruši se na tla. Dodju, te ga podignu. U to isto vrěme i Savku Ivanóvnu iznesu u nesvěsti na polje před čarkvu. Ovaj epizod za nêkoliko minútah uznemiri svečanost tužne mårtvačke službe. Medju po-

hođitelji podigne se gluho marmljanje, a suhonjavi kamerher, bližnji srodnik pokojnice, prišaptne na uho do njega stojećemu, da je mladi oficir njezin nezakoniti sin, na što Englez hladno odgovori: »*Oh la*».

Čeli dan biaše Herman neobično zaboravljen. — Obědujuć u usamljenoj gostionici, proti navadi svojoj, pio je veoma mnogo — nadajući se, da će ugušiti unutarnji nemir. Nu vino jošte većma uzpaljivaše njegovu fantaziju. Kad se je doma vratio, nije se ni svuko, nego se je onako oděven bacio na postelju, i tvrdo zaspo.

Probudi se oko něko doba noći. Měsec osvětjavaše njegovu sobu. Pogleda na uricu. Bilo je blizu tri sata. San ga je prošao. Sědne na postelju, i mišljaše o pogrebu stare grofice.

U to vrěme nětko s ulice zaviri k njemu na prozor — odmah ga nestane. Herman neobratí na to ni glave. Poslé jednoga časa čuje, da se vrata u prednjoj sobi otvoraju. Herman mišljaše, da se je njegov sluga, pijan po svom običaju, vratio s noćnoga skitanja. Ali čuje nepoznati hod: nětko hodiaše tiho lupkajući papučami. Vrata se otvore, udje žena u běloj odori. Herman ju dāržaše za svoju staru dojku, i čudio se je, šta ju je dovesti moglo u ovo mračno doba. Nu běla žena, približivši se, stane upravo pred njega — i Herman upozna groficu!

Ja sam k tebi došla proti volji mojoj, rekne ona tvårdim glasom, nu meni je zapovědjeno, da izpunim tvoju prošnju. Trojka, sedmica, i kec izići će tebi jedno za drugim — ali tako, da svakoga večera više od jedne karte nemećeš, i da se nikada više čeloga života neigraš. Praštam ti smärt moju, ali pod tim ugovorom, da se oženiš s mojom odhranjenicom Savkom Ivanovnom... —

S ovim se rěčma tiho okrene, ode k vratima, i lupkajući papučami izčezne. Herman čuje, kako je još

lupila kućnima vratima, i smotri, gdje opet nešto zaviri njemu na prozor.

Herman se dugo nemogaše osvestiti. Izide u drugu sobu. Sluga mu spavaše na podu; jedva ga probudi. Sluga bijaše pijan, kao svaki dan. Od njega nije mogo ništa saznati. Vrata kućna biahu zatvorena. Herman se vrati u svoju sobu, užeže svěću, i zapiše svoje prividjenje.

VI.

„Attendez!“

„— Kako ste mi směli kazati *attendez*?“

„Vaša preuzvišenosti, ja sam rekao *attendé*, gospodine!“

Dvě nepomične idee nemogu na jedanput bivati u čudorednoj naravi, tako, kao što dva tĕla nemogu u fizičkom svĕtu zauzimati jedno i isto mĕsto. Trojka, sedmica, i kec — u glavi Hermanovoj gotovo su zaklonile obraz mĕrtve starice. Trojka, sedmica, i kec — neizlazahu iz njegove glave, nego mu neprestano jezik kretahu. Kad je god mladu dĕvojkku vidio, a on govoraše: ala je lĕpa!... to je prava čarvena trojka. Kad je tko pitao: Koliko je urah? a on odgovaraše: manje pet minutah sedmica. — Svaki tĕrbušasti čovĕk predstavljaje mu keca. — Trojka, sedmica, kec — pratili su ga na snu svih mogućnih strukah; trojka cvĕtala je pred njime na obrazu kitnoga grandiflora, sedmica mu se je predstavljala kao gotička vrata, kec kao oriaški pank. Sve misli njegove slivahu se u jedno — koristiti se tajnom, koja ga je tako drago stala. On počne misliti o ostavljenju službe, i o putovanju. On hotiaše u javnih igraćkih domovih parizkih dobiti blago od čaralice srĕće. Ali ga zgoda izbavi brige.

U Moškvu se sastavi društvo bogatih igraćah, pod predsĕdničtvom slavnoga Čekalinskoga, koj je čitav

věk svoj s kartami proveo, miliune dobio, izigro mēnice (police) i proigro gotove novce. Izkustvo od mnogo godinah zasluzilo mu je povērenost drugovah, a njegov javni, svakomu otvoreni dom, dobri kuhar, gostoljubivost, pribavila mu je ťtovanje svēta. On oti-de u Petrograd. Mladež k njemu nagārne, zaboravivši na balove radi kartah, i ťtujuē viēe mahnitost farao-na, nego prevaru ašikovanja. Narumov dovede k nje-mu i Hermana.

Prodju kroz silu veličanstvenih sobah, napunjenih ēednimi sluťbenici. Sve su bile pune svēta. Nēkoliko generalah i tajnih savētnikah igrahu se whista; mla-diēi razvalivši se, sēdjahu na divanah od svile i ka-dive, jedjahu sladoled, i pušahu. U gostionici za du-gim stolom, okolo kojeg se je stisnulo do dvadeset igraēah, sēdjaše domaćin i dāvaše banku. On biaše ēovēk od ťestdeset godinah, koj se iz vana činjaše, da je veoma pošten. Glava mu biaše pokrivena sre-bārnom sēdinom; puno i ēvārsto lice izobraťavaše do-brodušnost; oēi mu se blistahu, oťivljene svagdašnjim usmēhnutjem. Narumov predstavi Hermana, Čekalin-ski stisne mu prijateljski ruku, i zamoli ga, da se neka kao kod kuēe namēsti, i produťi bacati karte.

Dēljivanje traješe dugo. Na stolu je leťalo veē viēe od trideset kartah. Čekalinski poslē svake igre malo priēekivaše, da bi igrajuēim vrēmena dao, da se razrede; zabiljeťivaše gubitak, ēedno slušaše njihova zahtēvanja, joēte ēednie odvijaje suviēni ēoēak, koj je koja raztreēena ruka svila. Najposlē okonēa se dē-livanje. Čekalinski promēša karte, i spravljaje se, da drugu daje.

— Dopustite, da i ja metnem na jednu kartu, rekne Herman, pruťajuēi ruku izza nēkojega debeloga pred njime stojeēega gospodina, koj tu pointirovaše. Čekalinski se nasmēši i nakloni mūēēē, za znak po-kornoga privoljenja. Narumov pozdravi Hermana, i

čestita mu, što se je oprostio toli dugoga posla, želeći mu srėtan početak.

— Neka ide! rekne Herman, naćinivši kredom *couche* nad svojom kartom.

»Koliko? (zapita žmireći bankjer). Oprostite mi, nemogu tako daleko da vidim.

— Četārdeset hiljadah, odgovori Herman.

Na ove rėći sve se glave obārnu, i sve oći ukoće se na Hermana.

— Taj je poludio! pomisli Narumov.

»Dopustite mi primėtiti,« rekne Čekalinski s nepromėnjenim svojim usmėhavanjem, »vaša je igra varlo velika. Više od dvė stotine sedamdeset i pet *semplah* nitko ovdė metnuo nije.

— Šta? — odgovori Herman, — hoćete li kartu moju il' ne?

Čekalinski se nakloni, što je znak bilo, da rado pristaje.

»Ja sam hotio samo još javiti vam« rekne, »da — buduć sam udostojen povėrenosti od mojih drugovah — nemogu drugćie davati banku, nego na gotove novce. S moje strane ja sam konaćno uvėren, da je dosta samo rėć vaša, nu radi reda u igri i raćunu, molim vas, metnite novce na kartu.

Herman izvadi iz džepa banknotu, dade ju Čekalinskom, koj ju hitro razgleda i metne na Hermanovu kartu.

Počne bacat karte. Na desno pade devetka, na lėvo trojka.

— Dobila je! — rekne Herman, — pokazujuć na svoju kartu.

Medju igrači podigne se šapat. Čekalinski se namārgodi, nu usmėhnutje taki mu se je opet povrćtilo na lice.

»Izvoljivate li novce primiti?« zapita Hermana.

— Imajte ljubav dati.

Čekalinski izvadi iz džepa nekoliko banknotah, i odmah izbroji. Herman uzme svoje novce, i udalji se od stola. Narumov nemogaše se osvestiti. Herman izpije kupicu limunade, i otiđe kući.

Drugoga večera opet dodje k Čekalinskomu. Domaćin davaše banku. Herman pristupi k stolu, pointeri mu odmah učine mjesto. Čekalinski mu se ljubezno pokloni.

Herman dočeka novo dĕlivanje, uzme kartu, i metne na nju svojih četârdeset i sedam hiljadah i sinoćnji dobitak.

Čekalinski počne bacat. Dĕčak izidje na desno, sedmica na lĕvo.

Herman otkrije sedmicu.

Svi se stanu kârstiti. Čekalinski se smuti na licu. Izbroji devetdeset i četiri hiljade, i preda ih Hermanu. Herman primi novce hladnokâravno, i taki se ukloni.

Sutradan se Herman opet nadje kod stolâ. Svi su ga već izĕkivali; generali i tajni savĕtnici ostave svoj whist, da bi vidili tako neobiĕnu igru. Mladi oficiri poskaĕu sa divanah. Svi obkoliše Hermana. Ostali igraĕi neuzmu svoje karte s netârpljivostju oĕekivajuĕ šta ĕe bit. Herman stojaše kod stola, spravljajuĕ se, da sam pointiruje proti blĕdomu, ali ipak usmĕhnujuĕmu se Čekalinskomu. Svaki otvori po jednu igru kartah. Čekalinski promĕša. Herman podigne, i uzme svoju kartu, koju pokrije ĕitavom gomilom banknotah. Ćelo ovo pripravljanje spodobno biaše udvoju na smârt ili život. Svuda unaokolo zavlada duboko muĕanje.

Čekalinski je bacao; ruke mu dârhtahu. Na desno padne dama, na lĕvo kec.

-- Kec je dobio! kaŕe Herman, i otkrije svoju kartu.

»Vaša je dama ubijena, umiljato rekne Čekalinski. Herman sav protârne: i zaista na mĕsto keca, le-

žala je kod njega pik dama. On nevěrovaše niti svojima očima, nedokučujući, kako je pogrěšiti mogao.

U samom tom trenutku učini mu se kao da pik dama prožmiri, i na njega se usmělně. Neobična nalichnost porazi ga.....

Věštico! zaviče on u strahu.

Čekalinski privuče k sebi izgubljene banknote. Herman stajaše kao osudjen. Kad se udalji od stola, podiže se vika i buka. — Dobro je izpointirao! govorahu igrači. — Čekalinski na novo proměša karte: igra se produži svojim starim redom.

S v à r h a.

Herman poludi. On sědi u Obuhovskoj bolnici pod 17 brojem, neodgovara na nikakova pitanja, i bārblja nēobično bārzo: — Trojka, sedmica, kec! — Trojka, sedmica, dama!....

Savka Ivanovna udala se je poslē zajednoga veoma ljubežljivoga mladića. On nēgdě služi, i ima dosta dobar život: sin je bivšega upravitelja kod stare grofice. Kod Savke odhranjuje se bēdna srodkinja.

Tomski je postao ritmajstor, i oženio se s kneginjom Pavlinom.

ŠTAJERSKA

za vrēme nēmačkih i magjarskih bojevah

(god. 800—1122 *)

o d

Antuna Krempla,

župnika kod Male Nedle na Malom Štaferu

Narodi, vladaoci i događaji.

Poslē kako su već bili došli korutanski Slovenci pod vladu bavarsku, a time i pod vlast franačku sta-

*) Komad ovaj uzimamo iz dogodovštine Štajera, od koje nam je pisalac g. *A. Krempl* rukopis izručio s dopuštjenjem, da polag našega suda, koje nam drago poglavje (Abschnitt) sl. gg. štiocem u Kolu priobćimo. Neka nam bude dozvoljeno, na kratko nešto o postanku i značaju ovoga dragocēnoga dēla progovoriti. — G. Kr., koj već više godinah oko svoga dēla radi, čarpio je data ponajviše iz pisanih iztočnikah, iz latinskih i nēmačkih historikah i lētopisacah. Pri tom trudu nije propustio, da i ono upotrēbi, šta su u toj struci pisali našinci, najpače proučio je pomno učena iztraživanja g. Šafarika. Dāržao se je vērno datah iz rečenih iztočnikah izvadjenih, koje pripovēda duhom mirnim slavenskim i predstavljja perom prostim i naravnim. Tek na koncu svakoga poglavlja, gdē glatkimi rižmami opet sve ono mimo oćiuh štioca provodi, što je već štioć čitao u raznih stranah poglavlja, ujavlja se pisalac kao uznešeni domorodni pēsnik. Dēlo g. Kr. odlučeno za našu gornju bratju najpače za Slovence Štajerske, pisano je u onom razrēčju, koje u Mariborskom kotarju govore. G. Kr. omilio je već davno svojim čitajućim zemljakom. Nadamo se, da će i ovo njegovo najvažnie dēlo njima isto tako omiliti, i za svakoliku našu gornju bratju ilirske Slovence ono biti, što je za bratju Harvate *Kačić*. Ižit će dēlo u novom pravopisu. na početku d. g. iz nar. tiskarne g. dra. L. Gaja.

du Obari sve više i dublje u unutarnju Panoniu provaljivati. Na to dodje franački kralj *Karlo Veliki*, da i tu pokaže veličinu svoju. — *Desideric*, kralj longobardski zavadi se s Adrianom papom rimskim postupivši proti njemu toli neuljudno, da papa od Karla pomoć zaprosi. Karlo dodje s nebrojenom vojskom, otme Desideriu kraljevinu, zatvori ga s čitavom porodicom u kloštar (manastir), a dâržavu njegovu postavi pod svoju krunu. Medjutim namêravahu Bavari od franačke se odcêpiti vlasti. Njihov oholi i visokoumni vojvoda Tasilj (Tasilo) prizove Obare u pomoć, koji i dodju i žedni kârvu sve mačem i vatrom poharaju. Nu tim se bavarsko-korutanski vojvodu svojemu narodu tako zamêri, da mu se gôtovo vâskolik odmetne. Tasilj bude na smârt obsudjen (god. 788.). *Karlo Veliki* oprostí mu život, nu zatvori ga sa svom njegovom dêcom u kloštar. Bavarsku i Korutansku postavi pod oblast svoju i razdêli na županije (Markgrafschaften).

Tad dojde i onaj mah, koi Obarom već davno zasluženu platju donese, i njih primora za uvêk ostaviti Norik i Panoniu, koje već više 200 godinah svakimi mukami mučiše. Dok je Karlo imao posla sa Sasi, njegoví četovodje Obare dvaput kârvavo potuku, i na hiljade kod Ibose u Dunav natêraju, gđe jih i primoraju žedj za kârvlju vodom si ugasiti. Nu kad se sasvim tim pokoriti nehtêdoše već plêneć opet u Franačku provaljivaše, sakupi Karlo (god. 791) kod Rêzna (Regensburg) vojsku nebrojenu, s kojom niz obê strane Dunava otide do izustja Ense u Dunaj. I sin njegov Pipin digne se od Friula sa svojom vojskom proti Obarom. Kako Karlu u tabor kraj Ense stigne glas, da je sin njegov Obare potuko, to i on na nje udari. — Obarah nagârne sila iz *varah* *) njihovih,

*) *Vari* bili su otvârdjeni tabori, u kojih su gospoda Obari živêli i nagârnuto svoje plêno od otmice čuvali. Ta rêč

nu svi budu od Njemacah i razjarenih Slovenacah nadvladani Time poplašeni narinuše svi ostavši u svoje *vare*, koje Karlo sa svojim četami jednog za drugim na juriš osvoji, razruši, i ljutim i hajdučkim Obarom istom mērom zlo odmēri, kojom su ga oni već toliko godinah drugima mērili. Na hiljade ih ubije, na hiljade pohvata i u sužanstvo odvede, a ostale protēra do mēsta, gdje Raba udara u Dunaj, ni tamo im ništa nepraštajući. — Poslē toga rata vrati se Karlo opet u Rēzno, nu sin se njegov Pipin sveudilj još sedam godinah naganjaše sa Obari. Preote im silnom rukom i razdere najjači *var* izmedju Drave i Rabe. — Tako isto postupi i s ostalimi tja doli do Sise rēke. Tu pogibe više hiljadah Obarah, medju kojimi i Kán njihov. Takovim naēinom Pipin zaplēni nebrojeno blago, koje su Obari u tolikih kārjavih godinah nagarnuli bili sa svih stranah u *vare* svoje. Tim Frankovi u jedan mah obogatiše. I rimskoga papu dopade dio. Uhvatjeni Obari, koji se pokārstiše *), ostadoše na dobrih svojih. Ostalu je zemlju *Karlo* razdēlio izmedju svojih vērnih vojnikah, nēmačkih Franakah, Duringah, Sasah, Frizah i Bavarah **). A ova gospoda opet sebi podložiše Slovence kao robove, grozno nad njimi vladajući. Karlo namēsti u Obarsku takojer Slovenah sa Labe (Elbe) i Odre. Izmedju naselnikah nēmačkih:

(*var*) ostala je poslē i kod Magjarah znamenujući grad, o koje je opet došo kod nas *varoš*. U.

*) I današnji dan ima oko Mure Slovenacah od nekakvoga sasvim čudnoga neslovenskog stasa i obraza (srēdnjeg māršavog struka, velikih ustih, debelih čeljustih, rēdkih drobnih na izvan okrenutih zubih, rēdke kose na tēmenu i bradi).

U.

***) Tako od Frankovah dolazi ime *Frankenberg*, *Frankovci* kod Ormuža; od Bavarah Bayerdorf, Bayerwiesen i t. d. — *Franzen* (slovensko *Vranjsko*) nedolazi od Frankovah, kao što i *Friesah* (slovensko *Brezje*) nedolazi od Frizah, i t. d.

U.

biaše najviše Bavarah. Obari se poslovenčiše*); nu njihova pokrajina zvaše se još dugo posle njih Obarska (Avaria).

Tako postane *Karlo Veliki* i nad našim Štajerom vladalac. Kako se u Rimu buna podigne prot papi (g. 800), otide Karlo u Rim. Tu mu kod polnoćnice klečećemu u carkvi pred oltarom papa metne na glavu krunu cesarah rimskih. Tako bude prozvan cesarom rimskim Karlo, koj je već pod krunu svoju skupio više zemaljah nego isti negdašnji cesari rimski što imadoše. Pod vladom njegovom biahu gotovo sve pokrajine nēmačke, sva Francuzka, Talianska, Istrianska, Dalmatinska, Hārvatska i Slavonska, gornja i dolnja Panonia, Norikum, Obarska, takojer Česka i Moravska. Kraljevao je do pol veka hrabro i junački. Naslědnikom cesarom izabrao si je sina svoga Ludovika. Sinu Pipinovu Bernardu pade Talianska u dio. Godinu posle toga umre Karlo Veliki.

Već parve godine Ludovik I. svomu najstariemu sinu *Letaru*, a posle tri godine svomu mladjemu sinu Ludoviku dade vladu nad Bavarskom, Korutanskom, Istriom, Hārvatskom i Slovenskom, zajedno i obrambu Česke i Moravske. Već u vreme ovoga *Ludovika* s priděvkom *Nēmačkoga* porode se kojekakvi nemiri. Slovenci, kao što prie tražiše kurtalisati se robstva Obarskoga, tako i sada stadoše dizati se kao takodjer i ostali njihovi srodni susēdi htiuci razrēšiti savez podložnosti prama tvārdoj franačko-nēmačkoj gospodi. *Ijudevit* župan dolnje Panonie parvi pokuša srēcu (g. 819). Smēlomu tomu i za slobodom umirućemu vojvodi Dravosavskom roji po glavi velika nezavisna (samosvojna) dāržava, kao što je bila za kralja *Sama*. Potuži se najprie cesaru *Ludoviku Pēbčincmu* na poglavare, koji ljuto pritiskivahu jadan i nevoljan narod

*) Ostalo što se nije poslovenčilo, stopilo se je posle po svoj prilici s došljaci Magjari. U.

slovenski. Nu budući se nije dobro primila tužba njegova, a on zašle, nebi li se s njegovimi Hãrvati i Slavonci takojer i Slovenci od gornjih pokrajinah Krajske i Koruške sjedinili. Medjutim nadvlada vojvodu Friulskoga. Posle toga spravi pod svoju šibiku jednu stranu Slovenacah, gdje i podugo probavi kod jednog poglavara. Nu budući mu nepojde za rukom, da vaskolik pod svoju vladu sakupi narod slovenski, bude najposle sa svim tim potučen od vojskah nẽmačkih i talianskih, izmakne u Sãrbiju, od tuda u Dalmaciju, gdje ga smaknu. Izza toga doljno- i gornjo-panonski župani Balderik i Gerold (g. 826) navedoše Bugare s doljnega Dunava u Srẽm i Panoniu, te tu sve porobe i poharaju. Porad ovoga čina digne ih cesar s časti, postavi u gornjoj Panonii županom *Radbóda*. Dolnju pako Panoniu i Friul razredi na četiri županije. Gorutansku podeli *Hcbavinu*, Kranjsku *Bruni*, Friul i Istriu *Eberhardu*, a Hãrvatsku i Slavoniu *Salcku*. Radbód i cesara Ludovika I. sin *Ludevík* udare (g. 827) na Bugare, koji su u naših krajevih (osobito oko Optuja) harali i plẽnili, pa ih srẽtno uzbiju.

U ono vrẽme u starodavnoj slovenskoj koljevci medju Tatrami, Tisom i Dunavom, sadašnjoj Ugarskoj, velika se jedna slovenska dãržava snovati stane, najme dãržava Moravanah ili Moravacah. Ti Moravci po sãrbskoj rěči Moravi kãrštjani, svoju dãžavu duže dalje naokolo razširihu tako, da se već u to doba na dvẽ velike strane, na iztočnu i zapadnu Moravsku razdělivahu. U iztočnoj Moravškoj vladaše vojvoda *Privina*, u zapadnoj *Mojmir*. Buduć se Privina pokãrstio, dãržeći se Franakah, omãrznẽ starovẽrnim Moravanom, te ga s pomoćju Mojmira, nepriatelja njegova, iz zemlje protěraju. Upoznavši se Privina u vrẽme bugarskoga rata s franačkim županom *Radbódem*, uteče sad (g. 828) sa družbom i čeljadju svojom pod njegovo krilo. Nu sa svim tim neobikne mu kod novog ovog priatelja, nego se opet sa svojom družinom

okrene k Bugarom, o odtuda k *Radimiru* (Radmaru), vojvodi hrvatskom na dolnjoj Savi. Taj se Radimir zarati s Frankovi i bude od Radbóda nadvladan i prognan. Privina uskoči sa svojom družinom k Dravosavskom županu Saloku. Taj kod cesara izprosi (g. 836) državu podravsku u dolnjoj Panonii, koju Privina dobie s párva u legan (Lehen), a poslé u vlast. Ova je država bila u početku razširena okoli Blatnoga jezera (Plattensee), tja doli do Pečuha, a odtuda prama zapadu oko jedne prilike do Optuja*).

Privina je tu svoju državu pokárstio i lépo obdélao. Kod Sale rěke, gdě u Blatno jezero utiče, sagradio je stolni svoj Mosburg**), dáržeći se medjutim sasvim franačke i němačka strane. Ove su ga i navele njihovu vlast sve duže dalje medju Slovenci razprostirati. Dá, Privina bude i na město gori spomenutoga *Ljudvita* postavljen za umiriti i ukrotiti slobodu i nezavisnost želeće Slovence, podloživši ih pod vlast němačku. Porad toga se je i tuko s Hárvati on i njegov sin *Kozil*, kojega poslé i smaknu Hárvati.

Medjutim se u Moravskoj *Mejmir* sve duže jačji odreče zavisnosti němačke. *Ludovik* (g. 846) s velikom vojskom udari na njega, nadvlada ga i digne s prestola, pa na njegovo město postavi Radislava unuka njegova. *Radislav* ***) najsilnii izmedju moravskih knezo-

*) Ne dakle do Savine (San) u Celjskom, gdě je Privina imao samo pojedine gradove n. p. *Podverbovec*. Tek njegov unuk *Bratslav* u one je krajeve dublje pružao svoju vlast. Nu sa svim tim bila je Privinina država uz oba kraja Drave.

U.

**) Privinin grad *Mozaburg* tražiše někoji medju Celjem i Optujem, drugi opet u Koruškoj, a sad se traži oko Blatnoga jezera, gdě (kažu) još sada ima od njega razvaline, (što slavni pěsnik *Slávny Dcere* putujući lani tuda i potvårdjuje).

U.

***) U župi Male-Nedělje blizu Ljutimira (Luttenberg) ima dvě

vah, preměsti svoj prestol u *Děvin* (němački *Teben*, blizu Požuna). *Radislav*, videći silu *Karla Vel.* vërlo razkomadanu, smotri u tom priliku, sa svim se odcěpiti od němačkoga kralja Ludovika. Sdruži se dakle s českim vojvodom *Hestovitem*, s bugarskim knezom *Bogorisom* i s drugimi slovenskimi poglavicami. I naš gornjopanonski *Radbód* odmetne se od kralja Ludovika i s Radislavom krene, i *Karlmana* sina Ludovikova povukavši za sobom na stranu Radislavovu. Uslěd toga sbaci kralj *Radbóda* sa županstva, pa bratju *Vilhelma* i *Engelšalka* za župane postavi. Ova dvojica se pokazahu, kad Ludovik s Moravani boj zametne (g. 853), puno silna i snažna, otevši povelik komad Rakovske Moravanom. Karlman pako krene sa svojom vojskom, i našu pokrajinu (Štajer) osvoji; odtěra rečenu bratju, a Radbóda opet pozove u svoju část. Tim korakom svoga otca vërlo rászardi, nu malo posle ipak primiri, usleđ česa mu se Gorutania opet povrati. Od to doba bio je *Karlman* najveći pomoćnik pri satarišanju i dokidanju slovenske snage i vlasti.

Čim se *Radislav* (g. 865) proti Němcem uzdigne, i po Panonii plěniti stane, udari *Karlman* na njega. *Privina* krene s Němci. *Radislav* bude nadvladan, a *Privina* od svojih někadašnjih zemljakah Moravanah ubijen. I tako već onda udari nevolja na Slovence, Privininu dáržavu steče sin njegov *Kozil*.

Silan i izmedju svih slovenskih poglavicah najstrašnij *Radislav* odabere svoga stričića Svatopluka za skupnovladaoca i nasleđnika u vladi slovenomoravske dáržave, pa opet (g. 870) zametne rat s Němci; nu bude od *Karlmana* uhvatjen, u Rěžno odveden, oslepljen i u kloštar zatvoren, gdje i domalo umre. — *Svatopluk* već pod svoju mladost vërlo mudar i na

vesnice (sela): *Radosluveci* i *Moravci*, koje nas živo spominju na Radislava i Veliku Moravsku. Takojer kod Makolah u Celjskom kotaru ima město, koje se zove *Radislav*.

svaku pogibel naučan i gotov, nemože pregorèti, nego sve misli i razmišlja, kako bi sve Slovence u jednu veliku èetu složio i izpod nemile i okrutne oblasti nĕmaèke oslobodio. Karlman medjutim (g. 871.) udari iznenada takodjer na *Svatopluka*, uhvati ga i povede okovana za sobom. Nu budući mu se sa svim tim nikakova krivnja dokazati nije mogla, bude opet iz sužanstva pušten, cesarski nadaren i tako namĕstjen kod vojske bavarske kao vodja proti istim Moravanom. Nu kako bĕrzo dodje *Svatopluk* do svojih Moravanah, složi se opet š njimi i toli žestoko nasârne na Bavarce, da ih zdravo izsĕče. Malo tko çelu iznese glavu. Tom nesrĕcom budu Bavarci primorani sve slovenske sužnje izpustiti u zamĕnu sužanjah nĕmaèkih od *Svatopluka* zarobljenih. Ta pako dobit *Svatopluka* tako uslobodi, te nije prie mirovao, dok nije sve razne slovenske grane izokola pod svoju šibiku skupio. I Gorutanci stadoše se odmetati od vlade nĕmaèke, i *Karlman* bude primoran š njmi bojak biti. Uslĕd toga stadoše Nĕmci sa svakom granom slov. pogadjati se opet posebice, nu bez koristi. Medjutim se kralj Ludovik prestavi, a *Karlman* se uzpne na prestol kraljevski (g. 876). I on malo za tim umre (g. 880) od kaplje udaren, i tako njegovog mladjega brata Ludovika sve po njem dopadne, samo Gorutania (Koruška), ostane Karlmanovomu bezzakonjemu sinu Arnulfu *). I ovaj Ludovik (g. 882) umre ostavivši dĕržave svoje bratu svomu *Karlu Debelcu*. Taj Karlo prozove se takodjer cesarom rimskim. Medju tim budu sinovi bratje *Vilhelma* i *Engelšalka* sbaçeni sa županstva, a *Aribo* na njihovu èast postavljen. Nu malo posle opet ga ta dĕca protĕraju iz županije, a *Aribo* se uteče pod močno krilo *Svatoplukovo*. Tim baš *Svatopluku* ugodi, zašto se on nad *Engelšalkom* još nije osve-

*) Arnulfova mati zvaše se Luitwinde (Ljudevita?), pa je, kao što se pripovĕda, bila našeg slov. roda. U.

tio. Ti mladići priteku pod zaštitu Arnulfovu. Svatopluk zaište, da mu se izruče, nu kad Arnulf neće da zadovolji zahtevanju njegovu, a *Svatopluk* provali u pokrajine njegove, gdje dvanaest danah plēniaše nikomu neprašajući. I *Bratislav* ili *Bratslav* *) sin Kozilov i Privinine države vojvoda, držao se je Svatoplukovacah.

Na to *Karlo Debeli* (g. 884) dodje s nebrojenom vojskom nad *Svatopluka*. Nu on se kao i *Bratislav* opet pogodi s njime, koj mu pusti Panoniu celu, dakle i dio jedan od našeg Štajera. Nĕmci toga Karla, nemogući ga tȃrpiti, sbace s prestolja, pa koruškoga Arnulfa na njegovo mĕsto kraljem proglase. Arnulf dodje (g. 890.) u Panoniu i velikomoravskoga vojvodu Svatopluka, koj se je medju tim kraljem prozvaov, kraljevskim naĕinom pozove k sebi na ĕast, i priateljstvo njegovo ištueć, zaprosi ga u kumstvo svomu bezzakonjemu sinu, kojemu u kȃrstu nadĕne njegovo ime t. j. *Svatopluk*. Dapaĕe kralj Arnulf *Svatopluku* ustupi onu od Ćehovah bojevinu (Tribut), na koju su već za cesara *Karla Vel.* morali privolĕti, naime svake godine dati 120 volovah i 50 markah srebra. To biaše Ćehom prilika odpadnuti od Nĕmacah, a Svatopluku povod velike ponositosti. — Svatopluk stane opet nemirovati. Na to Arnulf dodje u Rakovsku (Austriu) i tu Svatopluka doĕeka. Svatopluk nedodje, Arnulf krene dalje put Panonie, i tu Bratislava na svoju stranu primami. Za stanovitie nadvladati i sȃtrĕti silu Svatoplukovu dodje Arnulf na tu nesrĕtnu miso, te on Magjare u pomoć proti njemu pozove. On dakle strašnu nebrojenu vojsku od Franakah, Bavarah, Alemanah, Rakužanah i Štajeracah nakupi i sa zapada u veliku Moravsku s njom provali. Bratslav mu pomogne.

**) U župi Polensĕĕaku pȃrama iztoku od Optuja ima jedno selo, koje se zove *Bratslavci*. I tȃrziĕ *Braclovce* ili *Braslovce* (Frasslau) ĕini se da je primio od njega ime. U.

S druge strane nahrupe Magjari. Grozne te vojske čitave četiri nedelje bez prestanka po Moravskoj tako strahovito plēne, robe i ubijaju, da do mala sve gladko sharaju. Nu sa svim tim dārži se Svatopluk tako hrabro i junački, da mu sve te vojske nahuditi nemo-gahu, već isti Arnulf dodje u pogibel smārti. Uslēd toga poruči bugarskomu kralju, da nepošilja više Moravancem soli, pa i sām dodje (g. 893) opet večkrati u Moravsku plēnit i robit, nu nevrati se nijedan put bez kārnavih glavah.

Magjari, hunsko pleme, došavši iz Azie najdu time stazu u naše krajeve, pa se i nedadoše više odtuda odvarnuti. Budući su nekada i Hunovi, a potom njihovi pokolēnci Obari u Panonii sēdili, to time i Magjari nadju nekakvo pravo osvojiti ju i privlastiti za se, već na pragu pokazujući, kako će u naprēdak u našoj prekrasnoj zemlji gospodariti. Kao što nekōč Huni i Obari, tako su i sad Magjari stare ljude škopili, mlade žene kao živinu za sobom vodili i svoje skotske želje už njih gasili. Dapače (g. 895) poharaju Panoniu čisto i gladko.

Kada Svatopluk, izlazivši iz svojih tvārdjah, spazi, kako su nemilo pokrajine njegove sharane, i vidi, da mu od tolika bogatstva i gospodstva ništa neostade nego pogorišta puna dima i pepela i oči za razplakati se nad tolikom nevoljom, i on malo poslē od prevelike tuge sklopi oči za uvēk. Njegova dva sina *Mjimir* i *Svatobeg*, nemogavši se pogoditi za očevinu, dadoše se od Bavaracah tako podpiriti i razbratiti, da se i rat izmedju njih zavārže. — U toj smutnji počēše Magjari svoju vlast sve duže dalje pružati, harajući, tako da se isti Arnulf poradi njih toliko zabrini, te *Bratslavu*, koj je pored gospodstva nad dāržavom Privininom i nad županiom medju Dravom i Savom gospodovao, takojer čuvanje panonskih medjashah izruči. *Arnulf* (g. 899) umre, a sin njegov *Ludovik* u svojoj sedmoj godini bude ozvan za kralja nēmač-

koga pod imenom *Ludovik*, spriděvkom *Děte*; Velika pako Moravska rozpade *).

Čim se na prestol němačkoga kraljestva posadi děte jedno, divji magjarski čopori, pod vodjom svojim *Arpadem*, strašno nahrupe u našu Štajersku zemlju, harajući tja do Bavarie. Ti okrutni divjaci (g. 900) kraj rěke Ense do petdeset miljah naokolo sve gladko sporobe, množinu naroda potuku, žene od njih nesramno oskvárnjene najposlě za kite (upletnjake) svezane odvedu za sobom u sužanstvo, misnike i kaludjere pokolju, a carkve i kloštre požegu. Dapače od trupah ubijenih praviše si stole i klupe, poslě kako su iz njih toplá sárca izrězali, i njihovom toplom kárvcem zdravice si napijali. Uslěd okrutnostih ovih sakupiše se bärže bolje Rakužani (Austrianci) i Bavari, potuku 1,200 Magjarah, sagrađe kraj rěke Ense varoš Ens, koju tvárdimi i jakimi bedemi obkole. U to doba prestavi se takodjer slovenski vojvoda Bratslav, po svoj prilici od Magjarah ubijen. Magjari se pojave (g. 901) opet u našem zavičaju i u Koruškoj toli strašno, da sve izpred njih odbězi u šume i na visoke planine. Nenašavši naroda za ubijanje i vodjenje u sužanstvo, oni sve lěpo sporobe, poplěne, i za sobom odvuku. Druge godine (g. 902) provale opet pod svojim vojvodom *Kusulom* u Štajersku i Korušku, nu tu jih hametom potuku i njihovog vojvodu Kusula ubiju. Poslě toga se okrenu u Sasku, i Rakužani veoma se zabrinu, da nebi opet vrtjajući se kroz naš Štajer na njih udarili. Kralj *Ludovik* porad toga svu gospodu i biskupe zemaljah svojih

*) Cesar Arnulf (g. 898) a Ludovik (g. 903) dao je *Svatobogu* sinu *Svatoplukovu* vlaštime někakve kraj Mure i Kärke. Od ovog slovenjo-kraljevskog *Svatoboga* iztiču potlanji grofi *Sedlički* (Seltschach), *Breški* (Friezach) i *Dietrichšteinski*. To je dakle jedina bila nadoknada za toli slavnu kraljevsku oćevinu, za dáržave *Svatopluka* najslavniega u IX. stoletju Slovenca, koj je bio pozvan Slovincem biti ono, što je bio *Karlo* (Veliki) Němcem. U.

pozove na sabor u Sv. Florian rakuški. Na tom saboru odluče, da se troja vojska proti Magjarom na noge postaviti ima. Rakuški župan Leopold dobi naručak, jednu vojsku preko Dunava prebaciti. Grof *Sig-hart* Semptaški i grof *Isengrim* čuvasta šajke i ladje na Dunavu. S ove strane Dunava zapovėdao je nad tretjom vojskom soligradski biskup *Teotmar* s ostalimi biskupi i opati. Kako se Magjari primaknu i biskupe te i opate zaglednu, toli žestoko s bėsnimi svojimi konji na nje nasārnu, da jednim mahom sve pod svoje sablje okrenu. Gotovo svi biskupi, opati i grofi do posljednjega poginu. Ob noć prebrode Magjari kradom Dunav, te i Leopoldovu vojsku izsėču. Tu pogibe on sa 19 drugih grofovah i plemićah. Kralj *Ludovik* s bavarskim grofom *Arbcm* i posavskim biskupom *Burkardom* jedva što iznese živu glavu i uteče u Pasavu. Magjari naš Štajer osvoje od Ensa rėke do Rabe, a od Rabe tja do Save, i kralja *Ludovika* primoraju, da jim platja bojevinu (g. 908). Poslė toga krenu Magjari na Duringe i Sase. Kralj *Ludovik* zapovėdi Alemanom i Frankom pod pedepsom vėšalah oboružati se i na boj spremati proti vratjajućim se Magjarom. Štajerci, Korušci i Rakušani moradu poslati pomoć. Magjari vratjajući se potuku Alemane i Franke, nu od Štajeracah, Korušacah i Rakušanah budu kār-vavo potučeni. Kralj *Ludovik* umre (g. 711) i za kralja nėmačkoga bude izabran i proglašen franački vojvoda *Konrad*. Magjari se opet pokažu (g. 912) u Durngah i Frankovskoj, na drugu godinu u Alemanii, nu budu kod rėke Ina tako zdravo izsėčeni, da ih jedva 30 živih kući uteče. — Kolike je tada bilo lėpe prilike otim nedomaćim divljakom sasvim doći do glave i protirat ih iz slovenske Panonie. Ali bavarski župan *Arnulf*, koj ih je bio na tako malo dotrėbio, soholi se i pobuni proti kralju. *Konrad* bude prisiljen š njime se tući, dok ga nenadvlada i neprotėra. Medju tim su se opet Magjari razabrali i skupili, navalili na

Franke, Sase i Duringe, te napokon istoga *Konrada* k velikoj platji i godišnjoj bojevini primorali. Kralj *Konrad* I. (g. 919) umre, a saski vojvoda *Henrik* bude kralj i cesar. Ovaj se znade bolje braniti od Magjarah tvårdjama i oklopnici nego ikoj od predjašnjih kraljah. Taj je *Henrik* bio toli srėtan, te je jednoga između njihovih poglavica (po svoj prilici vojvodu *Sultana*) uhvatio, pa im ga drugđie neda na odkupe, nego pod tom pogodbom: da će se mahnuti prie deset godinah š njima bojak biti. Medjutim je cesar *Henrik* svoju vojsku dobro ojačio i uvėstbao, gradove i varoši čvārsto bedemi ogradio, i brašnom providio.

Tek što proteče ovih deset godinah, već se i ujave opet magjarski poslanici ištući bojevinu. Nu *Henrik* dade stara hārdjava psa ošišati, uši mu i mošnjice odrėzati i toga psa poslanikom izruči, govoreći: »Evo vam platje! ponesite ju poglavici vašemu, ako oće šta boljega, neka dodje, pa uzme.« Magjari se na toliku oholost vārlo razljute, natėraju vojsku od 300,000 momakah i nahrupe na Duringe i Sase. Tu su se opet jedan red dobro napili. Već ih durinžki i saski plemići stamane do 50,000; ostalim ide cesar *Henrik* sa svojom vojskom u susrėt; i kada se te dvė vojske sudare, toliko je bilo klanja od jutra do večera, da 150,000 Magjarah mārtnih na mejdanu ostane; a ostalih 50,000 *Henrik* uhvati. Tim sužnjem dade cesar *Henrik* ruke odseci, nose i uši odrėzati i tako ih upraviti do magjarskih medjašah, zapovėdajući im, neka kažu svojim rodjakom: »Ovo je bojevina! koga za njom želja nosi, neka si dodje po nju!« — — Kod ove *Henrikove* vojske bilo je takodjer više hiljadah snažnih Stajeracah, Korušacah i Kranjacah, koji su baš junački Magjare tukli. Poslė je bila Magjarom mirna krajina, dok je *Henrik* u životu bio. On umre (g. 936), a njegov sin *Oto* I. bude kralj i cesar. Magjari (g. 942) navale opet u gornju Panoniu, t. j. u Rakušku i Štajer, i premda ih nadvlada rakuški župan *Bertold*, a

oni si ipak jedan dio Štajerske privlaste. (G. 948) dodju opet u Norik, a po drugoj strani nahrupe u Aglaj. Tu ih bavarski vojvoda i naš župan *Arih* dva put potuku i Aglaj im s nebrojenim blagom otmu. Nu kad se njihove vojvode kao n. p. *Lehel* zakleše, čitav božji svet nadvladati, najpače nĕmačke si pokrajine podložiti, to oni nikako mirovati nemogahu. (G. 955) dodju sa strašnom vojskom (100,009 m.) u Bavarsku, kazujući: da ih ništa nadvladati nemože, razvĕ ih zemlja neproždere, ili se nebo nad njimi neprolomi. Padnu pred grad Augsburg. Cesar Oto I. u malo što se od njihove množine sasvim neprepadne, nu uslobodjen od augsburškoga biskupa sv. *Uriha* sakupi 50,000 čilih momakah, zapovĕdi post i molitve, razredi svoju vojsku na osam četah. Pārve tri čete biahu puci iz Bavarske, Rakuške, Koruške i Štajera; četvārta četa Frankovci, peta najhrabrii od sviuh ostalih četah izabrani vojaci, šesta i sedma Švabe (*Schwaben*); osma sastojāše od hiljade Čehah. Baš 10. Kolovoza, na dan sv. Lovrenca — udari Oto na strašnu tu silu Magjarah i Ugarah *).

Tri dni trajaše grozna i kāravana bitka. Tretji dan odārži Oto mejdan. Od Magjarah i Ugarah gotovo sve pogine, koje na mejdanu, koje u rĕci Lehu. Što se je po selah razbĕglo, to bi sa seli požgano i spaljeno, a uhvatjeni u veliku jednu jarugu pobacani i tu živi zakopani, ili sa svojimi vodjama povĕšani. I dva njihova grozovita kneza i vojvode *Lehela* i *Verbulža* Oto s drugom trojicom obĕsi. — Tu je opet jedan red nedositne grozne Magjare našlo zlo jutro. Pri toj kāravovoj prilici opet su se Štajerci osobito junački dāržali i čitave čopore razpāršenih Magjarah poklali.

*j) *Ugri* zovu se Slovenci u Ugarskoj stauujući, koje su *Magjari* pod silu sa sobom u boj tĕrali. Od sĕvernih Slavenah imenuju se *Ugori* ili *Wegrovie*, t. j. u_gorah stanujući (!).

Po toj bitki opet se je Rakuško, Štajersko i Koroško otelo Magjarom i ta je slavna dobit naše i nje-mačke pokrajine oslobodila od grozovitoga biča, koj je već šestdeset godina svojim bolnim mahom nad njimi hèsnio. Od Magjarah nije više ostalo nego sedmorica; i ovi su samo bez uših svoje glave donesli kući k svomu vojvodi *Sultanu*. — Eto se je opet lèpa desila prilika Magjare tako na malo dotèrane iz Panonie iztèrati, ili rodnim domaćim podložiti, gđe bi se po svoj prilici bili poslovenčili, — nu zaludu! Svatopluk je već trunuo u zemlji, a drugoga matora nije bilo; — i tako se je magjarski vojvoda sa svih stranah počeo ogradjivati i utvårdjivati: s Lajte od Njemacah, s Morave od Slovenacah moravskih, sa Alute od Karavlahah, sa željeznih vratih od Sàrbaljah, naselivši svoju praznu zemlju Rusi, Pečenci (Pečenegi) i drugim narodi. Tako su Slovenci Magjare, te tudje došljake, u tih lèpih, krasnih, plodnih, nekada slovenskih ravninah ostavili na svoju sve veću sramotu i nevolju. —

U to doba prestade staro ime *Pannonia*. Jedna strana od nje nazove se *Ostrih* (Estereih, Rakuško), najveća strana *Ugarsko*, a naša strana *Štajer*. Kao što negda *Karlo Vel.* tako je opet i cesar *Oto* postavio župane u Rakuško i Štajer, da ih brane od Magjarah. Takovih županah ili medjašnjih knezovah (grofah) bilo je tada u Štajeru četiri: *Trungavski* (poslè Štyrski), *Epinstajnski*, *Žunečki* i *Gorčtanski*, koj se je poslè *Curianski* (Ziringer) zvao. Ti su župani bili parvi vlastni gospodari, kako se je naša zemlja od Panonie i Norika odtisnula i Štajer nazivati počela. Pored gori naimenovanih bilo je još takoder drugih manjih knežiah (grofah), n. p. *Ljubinska* (Leoben), *Hàrvatska* (Chrauvath), *Muričinska* (Mürz), *Aplenačka* (Afflenz), *Enska*, *Bernačka* (Berneck), *Gradska*, *Mariborska*, *Oplujska* i *Celjska*, a poslè ovih *Gomilička* (Gamlitz) i

Lipnička (Leibnitz *). Mariborski su knezovi bili najjači, zašto njihovo je bilo gotovo sve, što dan danas zastire kotar Celjski. Knezovi ti dobavljali su se duže veće sile i vlasti; osobito su se knezovi Trungavski proslavili junačtvom i vitežtvom svojim proti navalicama magjarskim. Zarad takovih je hrabrih činah već Otokar I.***) (knez Trungavski) knežtvo svoje od cesara dobio u vlast. Kad je posle kod Ense tvrdi grad Štyr sazidao za čuvati zemlju od Magjarah, i tuda svoju stolicu preneo, počeo se imenovati knez štyrski ili štajerski.

Od toga je dakle kneza stekla naša štajerska zemlja svoje ime, a pošle su se štyrski grofovi sve veće vlasti i sile domogli. Kad su Magjari i Ugrovi za mladoga cesara *Olena* III. s velikom silom provalili opet u Rakuško i (g. 984) nepodobno okrutno postupali po Rakuškom i Štajeru, uzbio ih je Otokar I. s pomoćju rakuškoga župana Leopolda. Njegov sin *Otokar* II. pratio je (g. 1026) cesara *Kenrada* II. u Italiju, pa je posle za tu službu dobio od njega grad *Anasburg* i varoš *Ens* sa svom okolicom. Od ovoga je sin *Otokar* III. Magjare, koji su po našem Štajeru oko Drave i tja do Save gårdno plénili i harali, kod Optuja junački uzbio i razparšio. Kako štyrski, tako su se i ostali knezovi kårvavo izmedju sebe otimali za svoja dobra i vlast svoju sve dalje pružali i razastirali. Štyrski knez razširio je svoju zemlju do Hrovata (Chraubata) i Ljubna; Epinštainski oko Mure i Rabe, Žunački (g. 1002), već od Vojmirskih (Weimar) u celjskih, mariborskih i optuj-

*) Ova su imena gotovo sva slovenska.

U.

**) Otokar je slovensko ime, izvira ili od reči *otok* (insula) ili od *otac* (!), kao što su se često Otokari nazivali Otci. Također njihovo pridjevno ime *Babenberger* izvadjja se od slovenskoga (zvala se je najme njihova krasna pramati *Baba*, koja je bila iz knežke saske kuće). Ovi pako naši Otokari proiziću od slovenskih knezovah naselbine *Horvatske* i *Ljubinske*.

U.

skih krajevih. Epištainski su također i Curinskomu u knežiju njegovu dopirali. Cesar *Henrik II.* je također arkebiskupu soligradskom sve potvrdio (g. 1057), što je dosad posvjetna steko, t. j. Mozirje (Prassberg) u Celjskom, Optuj, Ziup *) kod Sulpe (Sulme) sa svimi kolicimi okolicami do Mure i Lužnice (Lassnitz), zajedno i Landsberg i Susele (Sausal **). Istorj arkibiskupij poklonio je već Ludovik Pobožan Brežce (Ran) (g. 858) i Seunce (Lichtenegg, g. 861)), kao i Landsberg i Sisule i Lipnicu, potvrdivši joj također župu Poljice (Pöls).

Kako su njemački biskupi stekli gradove i velikoga se domogli blaga, stade se duhovna vlast natjecati s posvjetnom, rimska sa cesarskom, i nadkriljati ju. Osobito pako se je medju cesarom Henrikom IV. i papom Gargurom VII. velika i žestoka zametnula razpra; cesar je najme od njemačkih biskupah potaknut Sasom tako gardo dodihavao, da ga (g. 1076) kod sv. rimske stolice obtužiše. To je Garguru bilo vatre pod njegov kotao, zašto da se je već bio na to odlučio, duhovnu vlast nad posvjetnom uzvisiti i kralje i cesare, ako se nebi vladali polag zapovjedi carkve, izprokleti (in den Bain legen) i sa prestolah bacati i t. d. Papa dakle Gargur VII. pozove cesara Henrika IV. u Rim, za razlog dati njemu o tomu što je učinio. Henrik s toga razljutjen, pozove njemačke bi-

*) Ziup bio je stari grad blizu Lipnice, možebiti baš sa svim do nje. *Ziup* znači možebiti slovensku župu (ili županiju?). Dva ova grada bila sta u neprestanoj raspru dotle dok nije propao Ziup i razrušio se, a *Lipnica* nad njim uznikla i razastarla se. U.

***) Kao što je *Lipnica* ime slovensko, tako isto su i *Suseli*. Tu su po svoj prilici bili Slovenci onoga roda, koji sad žive oko Moldave, Labe ili u Ruskoj. Čim su bili Slovenci toga kraja primorani poučmčiti se, počese se njihove naselbine zvati *Sausal*. A drugih slovenskih imenah po dolini Suselskoj ima još dan danas više od polovice. U.

skupe na sabor u Wormo, ištući da se sbaci Gargur s časti i stolice papinske.

I Gargur papa od svoje strane sastavi sabor u Simu, u kojem proglasi Henrika sbačenim i lišenim prestola cesarskoga. Medjutim i drugi nĕmački biskupi i knezovi medju sobom zakljuĉe, da se ima drugi kralj izabrati, a Henrik u Rim odpraviti. Uslĕd toga se Henrik sbilja sa svojom pârvo zabaĉenom ženom spremi put Rima (g. 1077), putujuĉi sa ženom i dĕcom po varlo ljutoj zimi preko visokih pogibelnih planinah Savojskih. Odmah kako Henrik stigne u Italiju, sakupi se plemstvo od svih krajevah oko njega zahtĕvajuĉi, da se prie sastavi velika vojska, pa onda da ide na susrĕt papi. I papa tako se njega uplaši, da se u tvârdi jedan grad Lotrinske udovice Matilde zatvori. Henrik dodje uprĕd taj grad moleĉi za dozvoljenje doĉi pred obraz pape. Jedva da se Gargur prigne na tu prošnju, najme: dati cesaru dopuštenje ĉiniti u tom gradu pokoru za svoje ĉine. Henriku bude otvoreno — do vratah unutârjnega bedema, gdĕ tri noĉi u prostoju debeloj košulji na ljutoj zimi bos i gladan ĉekaše, dok mu se neizreĉe sud. Tek ĉetvârti dan pusti ga papa preda se i njemu reĉe, da ima odstraniti svoje savĕtnike, svim rimskim papam biti podloŹan i pokoran, i da nesmie prie nikakvih kraljevskih biljegah i uresah nositi, dok zahtĕvanje to neizpuni. Ovo gârdno poniŹenje i italskih knezovah preziranje uĉini, te je Henrik u hitnji toliko vojske sakupio, da je obkolio grad Kanovu i papu u njega zatvorio. Medju tim nĕmaĉki knezovi nahuštjeni od rimskih legatah, Źvabskoga kneza Rudolfa za kralja proglase. Ovomu kralju pošlje papa Gargur krunu sa slĕdeĉim napisom:

»Petra dedit Petro, Petrus diadema Rudolfo.«

t. j.

»Stĕna je dala Petru, Petar daje krunu Rudolfu.«

U tu razpru bila je i naša Štajerska zapletena, budući su se soligradski i aglajski biskupi držali papine strane. Nu aglajskoga patriarka Henrik posle vratjajuć se iz Rima na svoju stranu dobie. Taj mu otvori put, a Henrik kao vihar nasarne na Pasovu i Soligrad, posle i u naše gornjo-štajerske krajeve udari i sve bez milosti skonča (g. 1078), soligradskoga arcibiskupa protjera a drugoga na njegovo mesto postavi. A taj je soligradsku stolicu i kloštar Admontski strahovito šarao. Tako isto i po Rakuskoj, budući je župan Luipold napokon prelazio na papinu stranu, bude sve porobljeno i požgano i šarano. Na to papa opet Henrika prokune, a Henrik papu svärže, a drugoga za papu postavi. Najposle isti cesar i papa Gargur s vojskama se sudare. Tako ta razbojna smutnja uztraje, dok papa Gargur (g. 1085) neumre i ostali se Henrikovi suvrähnici neprestave na mirni svet. Posle Gargura bude Värban II. papom izabran. I ovaj cesara Henrika zajedno s njegovim papom prokune, i cesarevića Konrada proti svom ocu uzbuni. Papa Värban II, (g. 1099) baš na umoru budući, primiri se, ali njegov naslédnik papa *Klemens III.* potvardi prokletstvo cesara, a némački knezovi njegova mladjega sina Henrika V. (g. 1105) za kralja prozovu i krunom okrunu. Papini priatelji te i ovoga proti ocu pobune. Te razpre napokon smärt zaglavi. Cesar Henrik IV. umre (g. 1106), a sin njegov Henrik V. bude kralj. I on se pobočka s papom, dok se ipak opet napokon neprimiri.

Za domoći se laglje najviše svoje vlasti i sile odrediše rimske pape kårstonosnu vojsku u svetu zemlju poslati. Saraceni (Turci) su najme Palestinu, tim i Jerusolim i ostala sveta mesta pod svoju demeškinju okrenuli, i sa svećenimi mesti i kårstjani toli okrutno postupali, da su gårčki cari papu u pomoć zaprosili. Papa Värban II. sazove na Francuzku velik sabor (g. 1095). Tu on i *Petar Pušavnik (Pierre d'*

Amiens) svojimi nadutimi rečmi narod tako razpale i nagovore, da se sila ljudih sastavi i na bojni put u svetu zemlju spremi. Ta vojska, *kārstonosna* imenovana, krene put Dunava u Rakusku i Ugarsku, gdje joj se sve više naroda pridruži. Ti su *kārstonoš*e svuda putem židove okrutno preganjali, sve robili i plēnili, gdje su god bili prošli, poradi česa ih je sila po Ugarskoj izsēčena. Nakupivši se i na drugih krajevih čopori ovakovih *kārstonoš*ah stigne u Carigrad toliko silnih četah, da su Turkom grad izza grada, kulu izza kule pooteli, i tako hāravajući se pod isti Jerusolim pali. Budući stoji grad Jerusolimski na stēni jednoj, pa je i naokrug samimi gorami okoljen, nemogahu ga podugo osvojiti. Napokon udare na njega sa strane Uljske gore, osvoje ga d. 15. Sārpnja g. 1099, a *Gottfried Bouillonski* uspe se pārvi na bedem. Tim nasārnu i ostali za njim, dok grad nepreotmu Turkom. Poslē kako su nedēlju danah ubijali Turke, spremu se *kārstonoš*e u pokornih odēčah i bosonogi na sveta mēsta. Zatim proglase Gottfrida Bouillonskoga kraljem Jerusolimskim, nu on na mēstu, gdje su odkupitelja vēnčali tārnjem, neče da prime krunu na glavu, nego se voli imenovati braniteljem božjega groba. Kako stigne u Europu glas, da je Jerusolim na juriš osvojen, opet se po Europi nakupe sa sviuh stranah nove čete za osvojiti i ostalu Palestinu. Bavarski vojvoda *Welf*, soligradski arcibiskup *Tiemo*, pasavski biskup *Urih*, i admontski opet *Giselbert* dodju s novom vojskom (g. 1101) u Beč. Ita Luipoldova mati spremi se š njimi. Ti *kārstonoš*e projdu srētno kroz Ugarsku i Gārčku. S dolnje strane dospie i druga vojska, koja se š njimi složi i tako u Karamansku unidu.

No tu sila Karamanah iz gorah nasārne na njih, te ih toliko ubije, da od 160,000 jedva 3000 uteče. Itu zarobiše i zajedno s ostalimi ugledniimi ženami Turkom prodadoše. Arcibiskup *Tiemo* izdahne od

grozних mukah; Giselbert umre u Palestini, Urih se izbavi i kući povrati.

Medjutim umre i naš štirski knez Otokar III. Za njim slēdjaše sin njegov Otokar IV. (g. 1088). I ovaj umre (g. 1122), a njegov sin Leopold naslēdi ga u vladi. Za ovoga Leopolda počē se naša štajerska zemlja sve više sastavljati.

Tělo, življenje, oděća, jezik, običaji.

Struk, lice i način življenja Němacah i Slavencah opisalo se je u priašnjem poglavju. Od *Karla* pako, koj se nezvaše bez uzroka *Velik*, trēba i to napomenuti, da je bio deset pedanjah visok, okrugle glave, dugačkoga lica i nosa, širokih grudih i širokoga vrata, visokoga čela, velikih modrih očjuh, pronicajućih, kad bi poštena čovēka gledao, a strašnih, kad bi se razljutio. I glas njegovih rēčih bio je silan i jasan, nu od prirode imao je Karlo mirno sārce i prijatan pogled. On živiaše varlo prosto i uměreno, za to se i do svoje 69. godine ni razbolio nije. Bio je pak tako jak, da je golom rukom podkovu razlomio, i jednim mahom čovēka razkolio. Tako isto nosio je prostu oděću od platna i sukna, što su njegove žene i kćeri izatkale, nu kad je sēdio na zlatnom svom prestolu, vaskolik je sjao zlatom i dragim kamenjem. Němački je i latinski jezik cēnio najviše razvě svojega franačkoga narēčja. — *Svatopluk* (slovenski Karlo) bio je čovēk bistre, razumne glave k svakoj izvārstnosti prikladne; u ostalom bio je S. žestok, slobodan, smio, izkusan i naučan na svaku pogibel i gorući ljubitelj svoga naroda i njegove narodnosti. Bio je (kako se na slikah vidi) srēdnjega stasa, slovenskoga okrugloga lica, a u svojoj vojvodskoj opravi imao je krunu na glavi, u desnici mač, na tělu kratku suknjenu dolamu, a preko nje dugački kožuh na način kabanice. Svoje su brašno (živeš) Slovenci i Němci vadili iz njivah, vinogradah, od domaće živine i od zverine. A ondě, kud su

vojske prolazile, gladovali su. Nošnja je u to vrēme bila kod Nēmacah franačka. I gorotanski Slovenci po-
 čeli su bili nositi nēmački (?) kroj; nu naši Slovenci
 (Doljanci) nisu htēli odložiti svoje prostrane naredne
 nošnje. Nēmačka im je odēća bila omrazna. *Jezik* nē-
 mački bio je onda još sirov i neokretan. Usuprot to-
 mu bio je jezik slovenski već onda mnogo tanahnii i
 ugladnii. Slovenci su naime svoju rēč već davno polag
 gārčkoga izobražali i spretali, takodjer i pismena od
 Gārakah uzeli dodavši nēkoliko svojih za vlastite im
 glasove. Po Mačedonii, Trakiji i drugih gārčke care-
 vine predēlih bili su već davno naseljeni Slovenci,
 bivši u dvoru bizantskom u velikih častih i dostojan-
 stvih. Slovenski se je jezik u narēčju sārbsko-hār-
 vatskom i bugarskom već prije mnogo prilagodio
 slici gārčkoga, što se vidi iz sv. pisma, koje su Slo-
 venci već u 9. stolētju na svoj jezik preveli, i koj se
 je prevod takojer k moravskim, panonskim i goro-
 tanskim Slovencem doneso, gdē su to narēčje dobro
 razumēli, budući je to narēčje sasvim srodno s dol-
 njim, a onda još kamo bliže nego li u naše vrēme.
 Evangjelsku povēst od Samaritane prilažem ovdē iz
 istoga pisma (*vid. Luka X. 30 — 36.*) — »Člověk
 nēkij shoždaše ot Jerusalima v Jerihon i v raz-
 bojnicki vpadē, iže svlekše jęgo, i jazbi vloživše oti-
 došja, ostavlše jęle živa sušča. Po slučaju že svjašče-
 nik nēkij shoždaše putem tem, i videv jęgo mimo
 ide. Takoždezē i Levit, biv na tom mēstē, prišed i
 videv mimo ide. Samarjanin že nēkto grjadij priide
 nad nego, i videv jęgo, milosrdova. I pristupl obja-
 za strupi jęgo, vlivaja maslo i vino. Vsadiv že jęgo v
 gostinicu i prileža jem. I na utria izšed izem dva sre-
 brenika, dast gostiniku i reče jęmu. Prileži jem, i
 ježe ašče priiždiveši, jaz, jęgda vzyraću sja, vzdam
 ti.« — Pored nēmačkog i slovenskog jezika bio je ta-
 kodjer latinski gotovo občinski. — Narav nēmačka
 bila je onda velika sārđitost i okrutnost sve u boju

potući: Slovenska pako narav bila je nesretna nesloga i razdruženost izmedju sebe. Drugi su bili običaji: odrézati nos, izvaditi oči, izčupati jezik, odséći ruku, potajno ubijati: svi ti zli običaji bili su svakidanji. Na činu, uzroke, obranje i. t. d. tvárdo se je vérovalo, *věštice* su i vilenike palili, tako isto i krěsnike ili one ljude, za koje su kazali, da pripravljaju zlo vrěme, grád, i. t. d. Neprávednost, nedáržanje obetjanjah, krive prisege, prekáršenje zakona itd. bila je stvar obiěna i svakidanja.

Budući su u ono doba našinci i s Magjari imali mnogo posla, a mi očemo i o njih posebice da govorimi. — *Magjari* su bili pleme hunskoga ili obarskoga kolěna. Od izvora bili su malena nu čila struka, hár-djavožuta, čudna obraza, dubokih očinuh, malenoga zavárnutoga nosa i ošišane glave. Njihove su žene bile gadne, nu směle i junačke, na sve tegobe života naučene, gledeć na divjost i okrutnost iste svoje muže nadkriľjujúć (sužnji su od Magjarkinjah puno više propatili nego od istih Magjarah). Svoj potlanji lěp stas i obraz stekli su Magjari po drugih najpače slovenskih ženah, koje su jatami odaganjali iz naših i drugih krajevah. Magjari su živili od zvěrine, od druge živine i od plěna. Njihova je bila oděća skrojena od živinskih kožah, od kojih su si takojer šatore šivali. *Jezik* njihov bio je lagahan, sirov, malobesědan; u bojnih prilikah vise nalik na divji grozni krič (Schrei) nego li na čověćji govor. Tek posľě kako su u njega primili po hiljade slovenskih besědah, obogatili su ga i polěpšali. Nu sa svim tim su posľě toga primorali Slovence, da se pomagjare, město da bi se Magjari bili slovenski učili, jerbo su oni došli u pradomovinu Slovenacah, od slovenskih ženah lěpši stekli staz i obraz, tek slovenskimi rěčmi svoj neokretan obogatili i polěpšali jezik. Sasvim tim su kazali i dokazivali pored toga, da je njihov jezik najstárij na světu i isti onaj, kojega je govorio Adam u rajú. — Naravi

i običaji njihovi bili su vrlo sirovi (n p. jeli su sirovo konjsko meso itd.) o kojih sam već na drugom mjestu govorio. Samo to treba još napomenuti, da su u svojoj divjosti i okrutnosti dugo još zaostali. Isti Gejza, koj je imao već kršćansku ženu, toli je bio ljut i divlji, da je u svojoj nagloj sarditosti svakoga ubio, koj mu je došó pred lice. Magjari su gotovo čitav svoj vjek proživili na konjih. Děcu su od mladih noguh učili jašit divje konje i vjštati se u strljanju. Bračna vjnost nije bila kod njih u velikoj ceni, nego je vladala gãrdna ljubomornost, tako da su čudne Magjarkinje drugim ljpsim ženam nose řezale.

(Slědi jošte; *Vojška, oružje. — Věra, duhovnici, cãrkva. — Gospeda, podložnici, imetak, Perez, daće. — Obradjenje i oplodjenje zemlje, družbinsko i kućno žvljenje. — Zanati, tãrgovina, nevci. — Znanje, nauke i iznašastja. — Nu to ćemo u tretjoj knizi nastaviti.)* U.

Něto

o narodnih zabavah u

Slavonii.

Od

Rodoljuba Luke Oričevčanina.

Naroda kojega *pěsme, poslovice, pričice, obiçaje, nošnju i zabave* u svojem izvoru motriti i razsudjivati, jest jedna od najugodnih i najlěpših zabavah, koje nesamo da razkošje i slast motrećim donose: nego i isti stupanj čudorednosti i izobraženosti uče obširno spoznavati. Jer čim *pěsme, poslovice i pričice* unutarne bitje kojeg naroda obilato izjasnjuju; *obiçaji, nošnja i zabave* izvanjsku narodnih bojah sliku pred oči meću. Ukupno pako ne bez udivljenja dokazuju pučku izobraženost duha i čudorednosti značaj, buduć da se najlašnje i najsigurnie poznati i razsuditi bez uvrěde iz ovih može. — Kada su dakle ova tako sposobna za čarpati iz njih izobraženost duha i čudorednost, někoja ću na zahtěvanje *prijateljah* u kratkom o *slavonskih zabavah*, izpustivši za sada ostalo, navesti.

Pod zabavami razumiti se ima *plesanje* (tanac, — Slavonci niti jednu niti drugu rěč neupotrěbljavaju, nego vele *igra*) i ine svakojake *igre*, koje mladež obojeg spola u vrěme od poslovah prosto, lětom u debelom ladu listatih lipah, ili u perivoju pod kitnjastimi voćkami; zimom pako u toplih sobah sa dozvoljenjem kućnog gazde, izvadja. Plesanje u Slavonii sastoji u

narodnem kolu i tancu. Kolo ¹⁾ je jedna javna nedužna i nevina zabava. Ono se većinom na travnih čimenih, ili kod cárkve u ladu uhvati, ředko pako kada u sobi, gdě ih se mnoho okretat nemore. Izvadja se na slědecí naćin: Děvojka desnu ruku pruži izpred pârve na desno stojeće komšinice (susěde) i izpod nje desne ruke drugoj od nje stojećoj. Komšinica na isti naćin opet od sebe drugoj stojećoj dade ruku, i tako dalje, dok se u krug sve jedna do druge nesastanu. Onda se počmu po tehani (tiho, lagano) okretat praveći dva mala koraka napârvo, a jedan ili pol natrag, bârže ali polašnje, kako naime napěv pěsme bârže ali polašnje zahtěva. — Poslě, kad se već kolo zaniše, pěvačica i š njom pol kola zapěva, i to tako, da, kada jedan stih izpěvaju, istoga ponavljat přiěmu, na priměr: »*Turski konji Boga mole, Turския*« dok druga polovica řeč uhvati i ćitav stih ponovi, i po drugi put přićima, dok drugi stih pěvačica »*A kaurski uzde lome*« přićme i. t. d. Ako je pěsma satrojena iz peteronožnih stihovah ²⁾ kakove su većinom sve; koje se

¹⁾ Veli slavni Ivan Kolar o kolu: »*Die Natur des Tanzes ist sanft und gemässigt, manchmal tritt ein etwas rascheres Tempo ein.*« Wýklad ěili přimětky a wysvětliwky ku Sláwy Deete.

²⁾ Iz moje sbirke narodnih pěsamah:

»Turski konji Boga mole,
 A kaurski uzde lome;
 Daj nam bože vojevati,
 Drine vode negaziti;
 Jer je Drina bërza voda.
 S večer Marka zaniela,
 A u jutru izniela.
 Da j' u Marka svoja majka,
 Za dan bi mu glase brala,
 A za drugi razabrala,
 A za treći k Marku došla;
 Al po Marku trava nikla,
 Diteljina do kolina,
 Čemerika do ćovika.«

u kolu pĕvaju, onda se polašnje okretje, ako li su kratji ³⁾ onĎa bĕrže. — Buduĕ da i muškarcĭ višepuť u kolo se uhvate, onda se malo drugaĕije plesa, kao na primĕr kod tanca, dvĕ tri stope se na mĕstu naĕine, pa zatim dobar korak malo bĕrže napĕrvo, a samo pol natrag uĕine pĕvajuĕ.

Mogu se ovdĕ još dvĕ vĕrsti kola, naime *Povratjanac* i *Jastuĕak* ili ti *Vanjkušak* spomenut, izmeĕju kojih pĕrvo se plesa na slĕdeĕĭ naĕin: Uhvate se kao i u kolu, nu s tom razlikom, da krug neprave, nego se uzduž pruže i plesajuĕ za *kolovodjem* idu, kud jih on vodi, podvikujuĕ ĕas jedan ĕas drugi »*Kolovodja kolo vodi, pritucalo* ⁴⁾ *za njim hodi.*« Plesajuĕe dudaš dudajuĕ, ili tamburaš tamburajuĕ prati. Ovo plesanje najviše od kolovodje zĕvisi, koi umie svakojake zadaĕe plesajuĕ proizvesti, koje bi teŕko bilo onomu, koi ih još vidio nije, popisati. Kada se *Povratjanac* plesa, onda djerzi (momci)takojer stupe i dok dĕvojke pĕvaju, oni marljivo pocikuju i šaljive izraze komšĭnicam ĕovore.

Jastuĕak ali *Vanjkušak* se pleše, kao i prosto gori spomenuto kolo, s tom samo razlikom, da se navadna pĕsma ⁵⁾ od svih plesajuĕĭh jednoj po jednoj osobi

³⁾ Na istom mĕstu:

»Ruŕmarin zeleni,
Što se nezeleniš,
Dušo moja draga,
Što se neveseliš?« i t. d.

ali: »Oj Anice, sladko ime,
Za tobom mi sĕrce gine.
Ono tvoje bilo ĕelo,
Sjajno moje ugledalo.« i t. d.

⁴⁾ *Kolovodja* se onaj zove, koi vodi i upravlja s ĕĕlim kolom, a *pritucalo* je onaj, koi straŕnji u kolu stoji i razumije svakomu što šaljivoga odgovoriti na rĕĕi: »*Kolovodja kolo vodi, pritucalo za njim hodi.*«

⁵⁾ Iz moje sbirke narodnih pĕsamah:
»Igra kolo u dvadeset i dva,

redom plesajućoj pripěva. Nu prie nego se sastavi kolo, postavi se *jastuk* (*vanjkuš*, i jednu i drugu rěč Slavonci upotrěbljavaju) na srědinu, odkud se *jastučak* i naziva. — Kada se pěsma zapěva, onda ona osoba, koje ime izreknu, stupi u krug, i uzamši *jastuk* pred onu osobu stane, koju želi poljubiti, te tako ova odmah stupi u krug i kleknuvši na *jastuk* poljube se obodvoje, zatim ustanu i okrenu se čas na jednu čas na drugu stranu. Poslě toga pripěvana osoba unide u kolo da plesa, a pozvana ostane. Onój opet iznova onu istu pěsmu pripěvaju, dok se na taj naćin svi neobrede, s tom opazkom, da mužko mužke a žensko ženske glave pozvati nesmie.

Plesanju se pridružuje i tako zvani *tanac*, koga dvoje a dvoje nuz dude ili tamburù plesaju i to na slědeći naćin: Kada tamburaš zatambura ili dudaš zavrira, djerz (tako se zovu u Slavonii neoženjeni mladići. To je turska rěč) ili i drugi, koi plesat želi, stupi medju děvojke, koje u hãrpi abaška (za se) stoje. Onu, s kojom momak plesati želi, uhvati za desnicu i izišavši na srědište prićme plesati, nu malo potlim proměni svoj položaj, i primi děvu s obadvima rukama po pojasu, ćim ona samo svoju desnu na njegov pojas, lěvu pako na rame postavi, i to sve tako věšto i bãrzo, da u oka trenutje svoj položaj proměne. Na glas tambure razstave se, i jedno od drugoga na tri, ćetiri koraka daleko plesaju, on ćas podboćivši se obadvima rukama, ćas pleskajuć, dok ona kraj sebe spusti je i mirno dãrži, malotãrp se sastanu i uhvate opet iznova te sad na ovu sad na onu stranu okretju. Po ovom se opet rastanu i dãržeći se samo za desnice plesaju, ćim djerz, dignuvši u vis svoju i njezinu ruku, okretje se na petah

U tom kolu lipa Aga igra
 Kak'va Aga sladka usta ima,
 Da me hoće poljubiti s njima,
 Volila (o) bi neg dvadeset i dva.
 Ljubi Ago (Franjo) koga tebi drago.«

na jednu, a ona na drugu stranu, neprestano se dâržeći. Ovo isto se opet ponavlja dotle, dok dudaš svirat, ili tamburaš neprestane tamburat, inače da se odustane prie od plesanja nego gajdaš ili tamburaš od sviranja, bila bi velika sramota; prem da više put trostruki znoj osobito muškarce, koji bolje skaču, probije. Kakogod u *kolu*, tako i kod *tanca* djerzi šutit nemogu, nego pocikujuć svakojake šaljive izraze govore, koji se većinom na drugaricu, s kojom plešu, protežu, na priměr veli:

»Sviraj, sviraj gajdašiću,
Dat ćemo ti divičiću;
Tebi jednu, meni dvi,
Ti se sërdiš a ja ni«⁶⁾.

Tanac se ovaj najviše zimom u sobah bolje prostranih, kakove svaka veća obitelj imade, od mladeži izvadja u svečne dane, ili u oči ovih; jer u radićak nije moći slavonske dëve od preslice ili stana podni-pošto k plesanju nagovoriti, prem da za njim kao i za preslicom čezne. Nu i létom je u navadi, ali samo onda, kada se dosta u kolu naplesaju, ili gdě su veća družtva, kao na priměr neděljom po pol dana, ili na proštenjih, na koja svět, osobito pako mladež obojeg spola, iz cële okolice gârne. — *Povratjanac* i *Justučak* se rědko kada plesaju, osobito pârvi, samo onda, kada su velika družtva, ili u svatovih; stražnji pako zimom u vrućih sobah, kada se vani ništa radit nemore. — Da je plesanje, samo kad se zakoni uměrenosti neprekârše, nevina i vele obljubljena u Slavonii zabava, to je bez svake dvojbe, jer nesamo mladež, nego i stariе osobe često stupe u kolo ili tanac, da se malo razvesele. Male curice od četiri, pet godinah već je moć viděti na sokaku istom, gděgod pred kućom kolo uhvatit i okretat se, pěvajuci rěči

⁶⁾ U koliko saur mogo do sad opazit, samo u *poskočnicah* Slavonci inadu rime (*cadentic*).

one, koje su si zapantile iz ove ili one pjesme od odraslih djevojkah; čim dječacići par a par skaču i tanac nasljedovati nastoje.

Zimno vrēme, osobito pako duge noći, sprovadja mladež obojeg spola u Slavonii na *Prelu*, koje je jedna izmedju najvećih zabavah. — *Prelu* se zove sastanak mladeži celoga sela u jednoj kući sa dozvoļenjem gazde svaku večer, gdje ženskadija pjevajuć i veseleć se prede, doćim muškarci jedan drugom, što im se je kroz dan u šumi ili u polju pripetilo, pripovēdaju. — Zatim ovaj ili onaj stane svakojake pripovēdke pripovēdat, kao od *vilah*, *vešćicah*, *vukodlakah*, *sablastih*, *duhovah*, *junakah* i t. d. dok ga ostali pozorno i s udivļenjem i strahopoćitavanjem slušaju, ali ako ne to, onda jedan izmedju njih štije *Satir*, *Kaćića*, *Kalendar* ⁷⁾ ili druge šaljive u narodnom jeziku pisane knjige, koje na razveseljenje društva služe. — Ako ovaj, ko i ćati, lēpili stvari predloži, da se svima dopadu, onda od djevojkah na dar dobije *ošafa* (suhu za zimu pripravļeno voće, kao jabuke, kruške, šljive, orasi, i d. ukupno *ošaf* se zovu), što one svaku večer po nešto u zapregi ponesu. Običaju medju ostalimi i pripēvati jednoj i drugoj navadne pjesmice ⁸⁾, koje kad

⁷⁾ Satir je Reljković ćastnik u Pruskoj bivši u vrēme sedmogodišnjeg rata pisao, da svojoj domovini mali dar donese. — Kaćić je parvi narodne pjesme popisao, koje su i sa slavonskim nēgdašnjim pravopisom bile pretiskane. Ove knjige malo koja kuća osobito u granici da nema.

⁸⁾ Iz moje sbirke narodnih pjesamah:

I.

»Što se ono zeleni
Pod Marini pendžeri;
Il je šuma? il je bor?
Il je Marin dogovor? —
Nit je šuma, nit je bor,
Već je Marin dogovor.
Lipi Tomo tulipan
Ljubi Maru svaki dan.«

se dokončaju, slědi veliki směh, po čem připěvane često u veliku smeću i stid dodju, osobito ako se takove dvě osobe pvipěvaju, koje se ili netárpe, ili rad imadu, k čemu se još i to pridruži, da djerz děv-u sebi připěvanu mora u nazočnosti sviuh poljubiti. Prelo je takojer gnjězdo i izviraliste *zagenetkih*, koje se postavljaju za vrěme pokratit, i směh medju družtvom pobudit; takó na priměr pita jedan drugog: što je to „*Visi visuljak, těrči těrčuljak, al goveri těrčuljak, da mi je enaj visuljak?*“ Onda svi redom pogadjaju, što to značit ima, dok jedna ili druga osoba nezavikne „*prase i žir,*“ na što se svi smiju, čudeći se, da tako naravnu stvar pogodit nisu mogli, te nove postavljaju. Ali ni gostbe nemanjkaju na prelih, té si mladež višeputa preko godine pravi iz prinesakah, koje sami donesu. Ova se u oči svetca ili nedělje i u iste dane svečane obdáržava, potlim koje svakojake igre mladež izvadjati običaje, u vrěme od poslovah prosto pristavlja, i izmedju kojih někoje navadjam.

1) *Pārstenak*, koi se na slědeći načín igra: svi kako muškarci tako i ženske sklopivši ruke redom se posade, zatim jedna izmedju děvojakah uzamši medju dlane pārsten, od koga i ime igra imade, te ga nosi od jedne do druge osobe, dajuć ga na očigled svakoj, dok ga nepusti u ruke onoj, kojoj je već naměnila. Kad tako sve obide, onda pozove na strani dvě stojeće děve, izmedju kojih jedna *angjela* a druga *vraga* predstavlja, da pogadjaju, kod koje je osobe

II.

Čije li su tarabice?
 Čija li su vrata?
 Čija li je lipa Tera
 Od suvoga zlata?—
 Ivine su tarabice,
 Ivina su vrata;
 Ivina je lipa Tera
 Od suvoga zlata. —

pársten? Najpric dakle do tri puta pogadja *angjeć*; i ako pogodi, onda on tu osobu ũ sebi opredĕljeno mĕsto, koje se kao raj smatra, odvede. Ako li pako nepogodi, stupi *vrag* pogadjat; nu samo dva puta; i ako do dva puta pogodi, onda vodi onu osobu u pakao; ako li nepogodi, onda uzme sudac pársten, i nanovo dĕli tako dugo, dok sve do jedne *angjeo* ili *vrag* neodvedu. — Po ovom stupi *angjeo*, *vrag* i *sudac* u jedno, da čine vĕće, u kome tri dárveta uzamši zabilježe, koje je angjeosko, koje li vražje i koje sudčevo? — onda ih postave na sobu, zatim sve, kako iz raja tako i iz pakla pozovu, da překo dárvetja prelaze, bez da znadu, koje je čije dárvo, nu tako, da svako izmedju njih na jedno stane. Sudac se kod toga punokobnog mosta postavi (most bo se, ili kako Slavonci vele čupria, ona tri dárvca zovu), i one, koji na párvo dárvo stanu, na jednu; koji na drugo, na drugu; a koji na tretje, na tretju hárpu ići razredjuje, ter stopárvo onda se izjasni, koje je čije dárvo i tko na čiju stranu pripada, čim ōva tri vĕčnika svaki k svojemu društvu pristupe. — Po tom angjeo svoje u nebo kao *angjela*, vrag svoje *vragove* u pakó, a sudac svoje, kao živeće ljude na zemlji pusti, kud tko hoće.

2) *Lončítak* se ovako izvadja: Svaka dĕvojka, pošto bi u kolo vĕć jedna od druge na tri, četiri koraka daleko stala, posadi si po jedno dĕte. Medjutim jedna od njih sa pletenom maramom okolo ide govoreći: »*Mali lončít bĕrzo pokipi*«. tukuć one ostrag, koje se usude obazrit se natrag. U tom jedna iz kola povikne »*na selu*« (t. j. na mĕsto) i tad se mĕnjat moraju; nu tako, da svaka po jedan *lončít* ugrabi, kojom se prilikóm i okolo hodeća skárbi, da jednog dobije, te tim naravno jedna ostane bez njega. Ta opet iznova mora okolo hodeć vikati: »*mali lončít bĕrzo pokipi*«. Ovdĕ se opaziti mora, da, kada jedna drugoj maramu predaje, prie nego ju izruči, lupi po

dlanu uzimajući jedan put u znak i u potvrđjenje práva, da svaku u svoj lončić negledajuću š njom smije udariti. Ova se igra lětom pod listatimi lipami a zimom u vrućih sobah izvadja. — *Lončićak* se zato zove; jer kano lončići kod vatre bārzo pokipe; tako i děca sědeća još bārže izgube sědeći ustárpljivost, i nemirna postanu.

3) *Zob* prodaju na priměr ovako: Iza kako bi se već mladež obojeg spola posadila u red, izaberu iz družbe dvě děvojke, izmedju kojih je jedna *sudac*, a druga *kapetan*. Po ovom se kapetan úputi od jedne do druge osobe pitajući: »*pošto kume zob?*« na što upitana osoba polag volje cěnu kaže; nu kapetan, nemogući toliko platiti, pusti se u tārgovanje i cinkanje dotle dok se pitana osoba nenasmije, ili onu rěč neponovi, koju je već jedan put u ovom cinkanju rekla. Ako jedno izmedju ovih učini, mora dati zalog sudcu za svoj grěh. Ovaj sastoji u maramí, cvětu ili drugoj kojoj stvari. Kada se ovako několiko putih svi obrede, onda sudac stupi u krug i turivši ruku u maramu, u kojoj su zalózi umotani, rekne: »*što je onaj saslužio, čiji je zalog u mojoj ruci?*« Na što kapetan rěč podigne i sud izrekne, koi ako se strog sudcu vidi, omekšati ga imade pravo, ne povekšati. Kaštiga ta na priměr u tomu sastoji: da krivac ide na dvor, te tri istine i tri laži donese, ili, da mora sve redom poljubit i. t. d. — *Zob* se zato zove, jer je prodavanje zobi predmet takov, koi lasno na směh navadja i tim se zalog dati mora. Ovu igru i u varoših, nu samo pod drugom slikom i ne tako prosto i u narodnom duhu, gospodične slavonske, kada su u većih družtvih, izvadjaju.

4) *Žmirke* se ovako igraju: Prie nego se u kolo skupe, uzmu dārvo, i sve ga obuhvate tako, da ruka do ruke dojde. Kada već sve uhvate, onda ona, koje je najdoljnja ruka, metje ju najgornju, i tako dalje, dok dojde do kraj dārвета. Onoj, koje je najgornja

ruka, s maramom oči dobro zavežu i okolo nje kolo uhvate, zatim se tihom okretju bez plesanja i pjevanja. Čorava pako *baka* (tako bo zovu onu, kojoj su oči zavezane) tumara okolo, dok pred jednu nestane i s nogom o zemlju nelupi, po čemu odmah kolo stati mora, zatim ona, pred kojom je stala, mora škomucnut, ali tako, da ju *čorava baba* po glasu nemore poznati, inače bi ova onda babom postati morala, jer ona iz glasa zaključuje i pogadja, tko je pred njom? Ako do tri puta nepogodi, kolo se dalje okretje, ako li pako pogodi, onda *čorava baba* maramu skine i zaveže oči pogoditoj, te tako ta sirota na njezino mjesto u kolu stane. — Ako dugo pogoditi memore, onda joj parkose, čim ju jedna uštupne, druga turi, ova u uho zavikne, ona povuče. Najposlim pričmu pjevati, nu ona se moraju brže okretati, da ih po glasu nepozna.

5) *Pčela*. Ova se igra na sljedeći način izvadja: Prije nego istu igru pričmu, izaberu *gazdu* i *tata*, zatim se svi okolo tärpeze posjedaju i na nju s glavama se nalegnu, da vidjeti nemogu, što se okolo radi, na čelu pako *gazda* na isti način se nalegne. Posle toga *tat* uzme batinu u ruku i pričme peckajući š njome okolo tärpeze obilaziti (ako se male curice igraju, one se ničice jedna do druge na zemlju polegaju), koga *gazda*, bez da bi glavu podignut smio, upita: »*Tko te kume tače?*« na što mu *tat* odgovori: »*ja, kume, ja!*« Tada *gazda*: »*nemoj mi koje pčelčice ukrast,*« na što *tat* neprestano okolo hodajući govori mu: »*neću kume, nedó Bog!*« te tako čim ove reči izrekne, najstrašniju pčelu batinom gurne, ova polako ustane i za tatom ode, koi ju prekrije. *Tat* se zatim opet povärne, i pričme peckati i krasti, ponavljajući svaki put gori spomenute reči s *gazdom*, dok sve, osim one, koja do *gazde* leži, neodvede, i kada već i strašniju prevabit nastoji, onda se *gazda* digne i opazi, da mu pčelah neima, po čem taki *tata* upita: *kume, jesi li vidio moje pčelčice?* A *tat* mu odgovori:

Nisam kume, nedó Bog! Posle toga gazda tata pozove, da š njim ide tražit pokradene pčele, govoreći: »*Pomози mi, kume, pčele tražit,*« na što tat: »*Hoću, kume, dao Bog!*« — Onda se oba sprema na put tražit pokradene pčele, i kad se na nje natepu, gazda rekne: *Vidiš, kume, moje pčele?*« na što tat: *Nisu, kume, nedó Bog!*« Na ove se reči gazda razljuti i podvikne: *moje pčele ovamo ajdete!*« Onda sve one, koje žele njegovu stranu, k njemu pridu na naznačeno mjesto, ine pako ljute, što se ove od njih oddjeluju, pričmu na nje štijpuć nasartati, koje braneći se čast u zajam vratjaju dotle, dok jedna ili druga strana nepreoblada, ili dok se gazda i tat nepomire. Zatim one, koje na gazdinoj strani stoje, gazda odvede; ine pako pretvore se u ose i ostavivši tata odlete u šumu.

6) *Sugreb.* Djevojke, skupivši se (osobito ljetom, kad je velika vrućina) toliko slamkih jedna izmedju njih uzme u šaku, koliko ih ima. Po čemu onda redom izvlače, i ona, koja najdulju izvuče, mora biti *mártvac.* Odmah ju zatim povale na travu, gdje ruke sklopi i zažmiri; nu prie, nego što *mártvaca* kititi pričmu, odrede se nekoje izmedju društva, koje imadu nakititi *mártvaca*, nekoje, koje će pčvat, a ostale narikati. One, koje su za narikanje odredjene, proste su od svega, da pače niti *mártvaci* biti nemoraju ⁹⁾.

⁹⁾ U ovoj igri vidi mi se još onaj običaj da živi, kao što bjaše kod Garkah i Rimljanah, da se naime narikače za platju naimaju, kao što to biva još i danas okolo Splěta, kao *Vuk Stefanović* što svědoči. U Harvatskoj, u Križu, mojima sam očima vidio, gdje najmenjače nariču, kad sam prie dvě godine onuda prošao. — Zlo dakle piše gospodin Karlo Hietzinger u svojoj štatistici god. 1817. u Beču izdanoj, kada u I. dēlu na str. 268 veli: »*Den Zug zur Kirche begleitet ein eigens dazu gemiethetes Weib, welches heulend Trauerlieder anstimmt; das Gefolge singt sie mit jammernden Gebhrden nach;*« jer u cěloj Slavonii taj običaj nevlada, bar u koliko je meni poznato.

ukrasti, mora čekati, dok koi drugi izmedju pajdašah
Po ovom svako stupa na svoj posao; jedne ga kite
svakojakim cvětjem, dočim druge iz maramicah više
skupa svezanih pokrov načine. Dok se kiti, pěvačice
slědeću pěsmu pěvaju:

»Uměr naša Marica
Tudjoj majci na krilu,
Zovimo joj sestricu,
Neka děrži svičicu« i t. d.¹⁰⁾.

a kada nakite, onda pričmu narikače narikat i jedna
drugu pitat: *Gdě ćemo ju zakopat?* na što druga odgo-
vori: »*U bašću pod naranču*«. Potlim toga idu sve re-
dom märtvaca ljubiti, i kada se obrede, onda někoje
za ruke, někoje za noge kada ju hoće da uzmu i po-
nesu, märtvac skoči i potěra ih. Děvojke se kojekuda
razběgnu; nu ona, koju märtvac uhvati, mora biti iz-
nova märtvac, i tako se opet iznova pričima. Ova se
igra řědko igra, ja sam ju bar samo dva puta vidio. —
Imade više imenah kao *Karmina*, *Měrtvačina*.

7) *Kvččka*. Ovu igru samo děčaci izvadjaju: Svi
naimе redom ostrag za pojas jedan drugomu čvārsto
se uhvate, izmedju njih se pārvi, koi sve za sobom vodi,
kobac, a drugi, koi se za njeg hvata, *kvččka*; ostali
pako se svi *pilići* zovu. Kobac ima spletenu maramu i

¹⁰⁾ Ovu je igru i *Vuk Stefanović* u Srěmu vidio i u kratko opi-
sao na str. 496 svez. 1. Nar. pěs. s priloženom pěsmom, ko-
ja se tom prilikom pěva, od koje ja samo četiri gore nave-
dena ředka u mojoj sbirci imam; zato njegovu postavljam,
kako slědi:

»Umre, umre Rajole, Rajole,
Tudjoj majci na krilu, na krilu;
Zovite mu sestricu, sestricu,
Něk donese svječicu, svječicu;
Zovite mu Damnjana, Damnjana,
Něk donese tamnjana, tamnjana;
Zovite mu Kuzmana, Kuzmana,
Něk donese ruzmana, ruzmana;
Gdi ćemo ga zakopati? —
U rupicu pod vrbicu.«

ide tamo aŃmo neprestano govoreći » *ú kas, kas, kas, »!*, za kojim svi stupaju; nu kvočka dobro pazi, na koju stranu kani skrenuti kobac, i kad opazi, onda viče: »*ú kvoc, kvoc, kvoc!*« da se stražnje dobro pazi; jer ako ga s maramom udari, onda mora izstupiti i smatra se kao mártvo; kobac pako dotle vrebá i sad s ove, sad s one strane nasárne na stražnje pile, dok ga neuhvati, medjutim kvočka marljivo opominjuje vičuć: »*ú kvoc, kvoc, kvoc!*« da se pilići dobro čuvaju. Kada već sve na taj način umártvi, onda na kvočku navali, a ona podvikavši: *ú kvoc, kvoc, kvoc*, sve piliće k sebi u pomoć privabi. Ovi tada složno na kobca nasárnu, i višeput ga pošteno izčupaju. —

8) *Vrebac*. Ovoga se igráju nesamo mladići, nego više put (osobito na uskársne dane) i odrasli ljudi, kojih najmanje 8, 10, ili 12 biti mora, i to na slědeći naćin. Stanu dva i dva i promitaju se (kao i kad se žmirke igra) na *palu* (tako se zove ona batina, kojom vrebca tepu) samo ovdě dva a dva, i onaj, koga ruka ozgor dojde, ostane kod *babe* (ono gárbavo dárvo, koje je u zemlju ubijeno, a ozgor vrebac stoji), a koga ozdol, onaj ide u *polje*, iliti ide hvatat zatepenog vrebca, koi je iz klinovog dárveta na priměr jajeta naćinjen, samo na bárkovih zarubljen, da se može *nanosarit*, ili, kako vele, *nababarit*. Potlim kako se razděle, polovica ih ide u *polje*, a polovica ostane kod *babe*, i tepu ga; nu tako, da se iz daleka zatárću i palu bace, kojom ga zatepst imadu. Ako ga dobro zatepu, dok se oni, koji su u polju, társe, da ga uhvate u ruku, onaj mora nastojati, da palu iz polja ukrade; nu oni, ako ga uhvatit nemogu, kad visom leti, žure se bar, kad na zemlju upade, da ga ugrabe, i onoga, koi krade palu iz polja, š njim mogu udarit, dok do babe došo nije. Ako koga, koi krade, udare, ili pak vrebca uhvate, onda ovi idu tepst, a oni od babe idu u polje hvatat. Ovdě je još opazit, da ako nemože onaj, koi promaši, ili daleko nezatepe, pale

nezatepe; ako bi pako svi promašili (jer svaki samo jedan put smie zatepst, kada na njegov red dojde) onda stražnji ima pravo tri puta zatepsti, ter ako i ovaj sva tri puta promaši, a više nijedne pale kod kuće nema, nego su sve u polju, onda se takodjer mēnjaju. K *vrebčanju* može se i *kotačanje* pridružiti. Naime kotačaju se Slavonci većinom na uskars, dok kotač (koleso) iz daske načinjen bacaju, a drugi ga sa *kotacama* (tako se zove gārbavo i na dnu plosnato dārvo) sustavljaju i natrag bacaju. Ova je igra tako zabavljiva, da s tom igrom gorē i dolē kroz celo selo vičuē i smijuē prolaze. —

Lapka ili *lopta* (pila). Ovu u Slavonii dēčaci iz govedjih dlakah u pramalētje, kada sama s marve puzi, uvaljaju; i doista, mnogo je jača i prikladnija, nego ikakova od kože. Njom se mnoge i različite igre izvadjaju, od kojih za sada samo nepominjem kolo, koje se izvadja ovako: Kako i kod vrebca na dva se kraja pojednako razdēle, doljnoruēci idu u kolo, koje dārveti, čim ovdē ondē zabodu, ošestare. Iz kola niti nogom koračit nesmiju, dok gornjoruēci idu lapku sakrivat, koju jedan između njih u njedra ili pripregnuto krilo metne. Nu da se lahko nesazna, kod koga je, svi u njedrih ili krilu desnu ruku dārže, da se od svakoga doljnoruēci bojati mogu. Povārnuvši se od skrivanja, stanu svi oko kola s tom opazkom, da niti jedan pedalj preko medje u kolo stupiti nesmiju, ter tako unuira stojeće natēruju, dok onaj, u koga je lopta, jednoga ma kojega u kolu stojećeg neudari, po čem svi, koji sū sakrivali loptu, moraju bēžati, a ovi za njimi hitati, i ako koga između bēžećih udare, ili onaj, koji je imao lapku, promaši, i nikog u kolu neudari, odmah se mēnjaju, i ovi u kolo, oni pako kriti idu. Ako li pako udari i svi srētno pobēgnu, onda onaj, koji je u kolu udaren, umre, ili izidje iz kola, a onaj ide dalje tuē, dok ili nepromaši, ili ga neudare bēžećega, koji sad već sam bēži; onda drugi između sakrivaćah

stupi i iztĕruje ili bolje rekuć tuće je i. t. d. Svi se redaju, dok one sve iz kola neiztĕrajū, ili pak, ako jih nĕmogu iztĕrat, nĕgo svi koje promaše, koje bĕžeć udareni obumru, i u ovom onda smislu ovi u kolo a oni krit idu. — Ova se igra takodjer *Kritilopta* zove.

Iz ovih u kratkom navedenih jest oĕevidno: da bi ljubitelji *narodnih pĕsamah, pripovĕdakah, posloviceah* i *zagenetakah* ũ Slavonii navadne zabave marljivo pohadjati i pozorno motriti morali, da nesamo duh vladajuće u prostom puku narodnosti i ĕudorednosti izviditi i rzsuditi, nĕgo takoder i naznaĕene *narodne pĕsme, pripovĕdke, poslovice* i *zagenetke* iz ustih naroda izvorno pobilježitī mogu. Tako na primĕr za *pĕsme narodne* najvĕrnie ĕarpati nije bolje prilike, nĕgo kod kola biti i marljivo, kad se pĕvaju, pisati. — Prilike, u kojih se *pripovĕdke* i *zagenetke* slušati i kupiti mogu, (ĕini mise) najshodnie da su lĕti *pesĕla* na sokacih u veĕer, ili zimsko *prelo*, gđĕ se, za vrĕme prekratit, i pĕrvo i drugo nemalo protresa. Najposlĕ, ťto se *posloviceah* tiĕe, za nauĕit ih, najbolju priliku nahadjam (prem da ih je i drugdi moći ĕarpati) u igrah, gđĕ se ĕestje ĕuju poslovice, kao na primĕr kod vrebĕanja onomu, koī se neufa po svoju palu u polje iĕi, vele: *nezasuĕi gatah, nenhvati rakah* i. t. d. Kod ovih zabavah moĕe se i *nešnja*, zatim *narodne beje*, i sa strane barem *ĕbiĕaji* i *navade* upoznati. — Dobro bi dakle bili uĕinili svi spisatelji, koji su o Slavonii ťto pisali, da su se u njoj dulje vrĕmena bavili, i puk s dobre i sa zle strane marljivo i bez svakog pristrastja motrili; nu ťto više, da nisu gospodskih samo tĕrpezah i tako zvanih izobraĕenih ili bolje preobraĕenih druĕtvah traĕili i pohadjali: nĕgo da su bili i kod puĕkih ĕastih i zabavah (jer su gospoda s tudjimi obiĕaji skoro svuda jednaka) koje su opisavati na umu imali. Nebi doista tako divji i razuzdani puk našli bili, kao ťto im se je pred oĕi stavio, kad su od ovog ili baš i iz gostionice sa obĕda ili zabave išli, gđĕ se za polovicu onih nova-

cah dvaput toliko kupit může jěst i pit, koliko se na priměr u Němačkej ili drugoj kojoj dáržavi dobie. — Gospoda potudjenih *običajah* i *navadah* nemogu nipošto služít za měrilo narodnih našich dáržanjah i čudo-rednosti: zato »od země kruh, od puka što je lépe; on nam otac, oná mati« veli náš slavni *Nikola Tomaseo*.

Starinski otvoreni list

od god. 1457.

(Original glagoljski.)

Mi knez Štefan de Franka ¹⁾, ban krčki ²⁾, modruški senski knez i pročaja damo viditi vsim i vsakomu komu se pristoi i pred kih godi obraz ta (taj) naš list pride, kako mi vspominajući se na verno službu našega vernoga i vzlubljenoga sluge podknežina ³⁾ Zigmunta na Grobnici ⁴⁾, ku službu e (je) on nam služil od svoje mladosti i skazival verno i ugodno va vsakih naših potribah nemilujuči života ni blaga tke (take) službe se mi i napr. (naprid?) nadiemo od nega naš ostanak od neg. (njega i?) od negova

¹⁾ Frangepani.

²⁾ Otok Veglia.

³⁾ Po svoj prilici naměstni sudac, samo se nezna, da li je ovaj ovdio bio seoski, ili drugi kakov sudac. Knez to isto znači, što latinski Comes, a Comites srédnjega vĕka imali su političku i zajedno sudačku vlast u selih, trgovištih, čitavih dištriktih i čitavih varmedjah. To se je do dana današnjega i u Hrv. sačuvalo, tako n. p. ima još danas u Hrv. komes turopoljski, komes biskupa zagrebačkoga, komes kaptola zagrebačkoga itd.

⁴⁾ Na Grobnici město: na Grobniku. U predložnom bo padežu (in casu praepositionali), gdje u crkveno-slovinskom jeziku stoji na koncu slovo *e*, izgovaraju Hrvati Primorci slovo *i*; n. p. po crkvenom jeziku bilo bi: *v selĕ, na brdĕ, na Grobnicĕ*; a prosto primorski: *va seli, na brdi, na Grobniki ili Grobnici* itd. město dolnoilirskoga: *u selu, na brdu, na Grobniku*.

ostanka, i zato cič (radi) negove verne i dobre službe činimo mu tu milost da ona mirišča ⁵⁾ ko e (je) kupil, i na kom e (je) hiže učinil, v našem gradu na Grobnici — ka hiža se udrži za turnom u Grobnici — i toliko i vrt ki se udrži pred gradom kadi se zove v Konjuhu (?) i to vse više. rečeno, hiže i vrt tomu potrjujemo (potvrđujemo) i daemo za slobodno nemu i nega ostanku večnim zakonom da on i nega ostanak da e (je) prost i slobodan oda vsake službe, male i velike, i da neimei biti nigdare v niednu službu on ni nega ostanak bole (?) kmeti grobničkih ni v bir ⁶⁾ ni v niednu drugu službu malo ni vele večnem zakonom prez vsakoga sprotivrečjenja i zato zapovidamo pod vernost vsem našim oficialom najprije podknežinom ki budu ondi na Grobnici po nem i toli. . (toliko?) plovanu i sudcu i vsim stariim Grobničkim ki su sada i ki naprvo budu za naš i za našega ostanka večnim zakonom da ga v tom imiite (imate) udržati za (s)lobodna nega i nega ostanak večnim zakonom i ne pritiskati ga ni siliti v niednu službu malo ni veliko i za vekše veruvane (vërovanje) i tvrdin. (tvrdinu) dasmo mu na to ta (taj) naš list otvoren ⁷⁾ pod naš pečat navadni niže visuču pisan v Modrušah po letah božih 1457. miseca novempra dni 16.

(Na kraju visi na vrpici pečat od voska. On je tako zlo sačuvan, da se više nemože razpoznati. List ovaj na pergameni pisan čuva se na Joaneumu u Gradcu. Prvi ga je raztumačio g. J. Keck, Slovenac iz Štajera.)

Prof. Petar Ivančić Preis.

⁵⁾ *Mirišče* (ili mirina, merina) město, na kom se nahode razvaline od stanja i na kom se kuća gradi. Dolazi od reči *mir* (Mauer) zid. Po svoj prilici crkveno-slovinško: *nyr* (die Mauer) i *nyrišče* (*οὐκόνειδον*) i dolazi bez sumnje od latinskoga *murus*.

⁶⁾ U Primorju zovu imenom *bir* jedan danak, kojega gospoštini od svojih zemaljah svake godine platjaju.

⁷⁾ *Literae patentēs.*

P R E G L E D.

Ruska i poljska literatura.

(Iz pisma g. Dubrovskoga, urednika avestlavenskoga časopisa „Dennice.“)

Varšava 3. srpnja 1842.

.... Hvala Bogu, što se ilirska literatura tako lěpo razvija. Mene je veoma ohradovalo vaše o njoj izvęstje. Pozdravljam sārdačno »Kolo.« Cvalo i rodilo na slavu ilirskih domorodacah. Oglas o njegovom izdavanju bio je već tišten u mojoj »Danici.« Meni je vārlo drago, što je izmedju nas nekakvim naćinom uzniknula slavenska uzaimnost. Gledat ću, da vam za koj dan pošljem obširni pregled literature ruske i poljske od prošaste godine. Vi ćete nie veoma obvezati, ako mi na uzajem priobćite pregled literature ilirske od prošaste i tekuće godine; što će biti od velike cęne i koristi za moj časopis; a vārlo zanimivo za prostrani moj list ćitajući svět. Vęsti o ilirskoj literaturi tako je teško nama dobivati *)!... Priobćujem vam za sada samo najnovie vęsti.

Ruska literatura.

Tekuće godine izide u Ruskoj više od 50 časopisah i književnih listovah. od kojih sila po carevini našoj razilazi. Evo vam imenah najglavnih: *Žurnal ministerstva dla narodnago prosvęšćenija*; *Otećestvennyja zapiski*; *Syn otećestva*; *Ruski vęstnik*; *Majak*; *Biblioteka dla ćtenija*; *Moskvitjanin* itd. Veća strana od njih izilazi svaki męsec po jedna knjiga od 20 do 26 tištenih tabakah. Opažujemo na njih, da svi vārlo znamenitim naćinom slęde svārhu sadašnjega europejskoga izobraženja. Ima ih istina nekoliko, koji odviše slępo i robski slęde tragove tudjinstva; nu ima izmedju njih

*) Predstavite si, da ja Danicu g. Gaja već dvę godine ćekam, pa još sva jednako doćekati nemogu.

hvala bogu takodjer takovih; koji dišu sasvim duhom narodnim i koji bi time činili čest i diku svakoj europskoj literaturi. — U ovaj red spadaju opet najprvo *žurnal ministerstva narodnoga prosvješćenija* i *Moskvitjanin*. Kod njih vidi čovek pravac čisto narodan slavenski. Prvi se može nazivati časopisom upravo *učenim*, a drugi obćenito *literarnim*. *Moskvitjanin* izdaje se već u drugu godinu pod uredništvom gg. *Pogodina* i *Ševyrjeva*. Ljubav k svemu, što je slavensko, vlada duhom gospode urednikah. Taj časopis obećava mnogo dobra za literaturu rusku. Nad zanimivošću i bogatstvom njegovih članakah nemože se čovek dosta načuditi. Od osobite su čaće kritike g. *Ševyrjeva*, i svakovárstno gradivo za rusku dogđovštinu i knjiženstvo od g. *Pogodina*. Ima takodjer mnogo članakah o drugih slavenskih granah, u. p. stanje naselbinah od narodah u europskoj Turskoj (izmedju ostalih važne vesti o Bugarih *), nekoliko rěčih o najnoviem ilirskom knjiženstvu, izvalje njih iz něćijega lista itd. Nu težko ćeš izbrojiti sve važne članke naših časopisah. U obće govoreći mogu vam toliko kazati, da literarno naše gibanje i napredovanje mnogo nam radostnoga obećava. Idee o slavenskom jeziku, o slavenskih pěsmah i običajih, rěčju, o narodnosti našoj, razprostiru se bårzo i bistro. A šta će bit tek onda, kađ se naši učeni putnici iz drugih slavenskih zemaljah vrata, i slavenske stolice na sveučilištih zauzmu. Sva će mladež pohititi, da prouči i izčarpi bogati slavenski svět. Tek onda će se pokazati, na koliko su potrebite ilirske i česke knjige. To će opet imati veliki upliv na literaturu rusku, koja će ojačiti iz literaturah srodnih plemenah. Ja vas iz vère dostojnih pisamah uvěriti mogu, kako neuztårpljivo ruski mladići izčekivaju *Srecznjevskoga*, *Bodjanskoga* i druge naše učene putnike. Vi po svoj prilici znate, da se je ustanovio *archeographički odbor*, koj će sakupljati i izdavati stare ruske dokumente. Plod ovog važnog odbora jest izdanje lětopisacah, od kojih je izišla pårva knjiga pod imenom: *Svod ruskih lětopisej*. Nu odbor ovaj ne samo što skuplja i od propasti čuva starodavnu našu i toli bogatu pismcnost. (Schriftwesen), nego ju jošte obasjava světilom historičke kritike, i takovim načinom potiče naše mlade pisaoce, da uče svetu starinu svojih pradědovah. Vlada ravnajuća taj obor pruža mu svaku posrědicu i pomoć. U tom poslu ide svaka čest i pohvala sadanjemu ministru narodne prosvěte g.

*) U mojem časopisu bit će takodjer jedan varlo lěp članak o Bugarih. I ovo sl. kolěno preradja se k novom nar. životu. Bože daj!

S. S. *Uvrovu*, mužu varlo učenomu i prosvetjenomu, kojeg će ime: vavěk cvasti u lětopisih literaturě slavenske i prosvetjenja rusko-ga. — Sada nekoliko rěčih o pojedinih děliah, što su nedavno na světlo izašla. — Znamenito je to, što se izdaju većinom knjige učene vārsti, a to dēla od velike čēne i zanimivosti, pisana u duhu, kojim se u naše vrēme razvija um čověčanski; t. j. u duhu narodnom. U tu vārstu spada: *Pravda o vselenskoj cerkvi o rimskoj i pročih patriaršich kathedrach* (dēlo g. *Muranjvena*); *Drevnija istoria Lorenca* (dēlo koje se može nazvat europejskim); *Dennica bolgarskago obrazovanija* (od g. *Aprifova*); *Istoria drevnej fitozofii* i t. d. — Nedavno izašle su slēdeće knjige: *Kartiny ruskoj živopisi*, svezak I. Tomu su dēlu dodani obrasci načinjeni polag najglasovitih slikah ruskih slikarah, rēzani u Englezkoj. Takovim će se načinom razprostranit medju narodom najbolji proizvodi ruskih slikarah. K tim obrazom prilazu se takojer članci od najboljih ruskih pisalacah. U pārvom svezku ima obraz od slike Borowikowskoga »*Blagovest.*« Izmedju članakah najznamenitija je *ruskaja skola živopisi* (od Kukolnika). — *Juridičeskija zapiski*, izdani od *Petra Rēdkina*, tom II. (Moskva 1842.) U toj knjizi ima mnogo članakah zaista učenih i duboko mišljenih u ogledu prava. — *Opisanje staropečatnych knjig slavnjanskych*, (izdao *Parvet Strojev*). Rusi su počeli zauzimat se bibliografiom (opisivanjem knjigah) u srēdini XVII. vėka. Više od trideset ruskih pisalacah zābavljalo se je na tom polju i u naslėdujuća dva vėka (200 g.) nākupila se je sila bogatoga gradiva. Rusku bibliografiju čine rukom pisani i pečatani iztočnici. Rukom pisanih iztočnikah ima iz XVII. a pečatanih iz XVIII. i XIX. vėka. Pārvo u toj vārsti dēlo složenno je god. 1653. U njem ima opis od 39 manastirskih knjižnicah. Eto kolike lēpe i obiljne hrane za iztražioca starodavnih ruskih pametnikah! — *Dēla Gōtheova i Shakespearova* izilazē po svezcich. (Mogu vas uvēriti, da su prekrāsno prevedena.) — *Povēsti i predanija narodov slowianskago plemenni* (čast II. St. Petersburg, 1842). Izdavalac je g. *Boričevski*. U toj knjizi priobēuje nam g. pisalac dvadeset i osam zanimnih narodnih povēstih, koje je izvadio iz raznih dēlah pisalacah ruske i ostalih slav. granah. — *Filologičeskija nabludenija protoijereja Pāvskoga nad sostavom ruskago jazyka*. Ova je knjiga plod mnogogodišnjega truda razprostirajuća obiljnu svētlost nad skladom rusko-ga jezika. — Na svētlo je izašo takojer roman našega slavnoga povēstnika *Gogolja*, pod naslovom: *Pchoždenija Čičikova*, ili *miertvija duši*. Zanimni način, kojim

Gogolj u toj knjizi pripovjeda, i razne vlastitosti ljudih opisuje, potvrdjuju zreo i podpuno razvijen um šaljivog poete. Gogolj čini epoku u izučoj ruskoj literaturi sadašnjega vremena. On je zaista velik pisalac. — Nemogu vam u toj hitnji izbrojiti svih ostalih novih knjigah (romanah, povjstih, pjesamah i t. d.), kojih kod nas sila izilazi, izmedju kojih ima takojer znamenitih proizvodah. Namjesto toga navodim vam članke od najznamenitijih naših časopisah, da vam pokazem, kako se kod nas časopisi uredjuju. Evo vam kazalo od *Moskvitjanina*, 5. knjiga (19 tistjenih tabakah), koja je m. svibnja izašla. Donosi sljedeće članke: 1) *Izjaščnaja slovesnost'*: Stichotworenija (*Jazykova Miken*a, *Borozdne* i dr.). Proza: Černaja maska, powjst'. 2) *Nauki*: Ob ustjach Dunaja w torgowom otnošeniji: Šekšpir o Ruskich. 3) *Materialy dla ruskoj istorii woobšče i istorii ruskoj slovesnosti*: Razkaz o Suwarowè i t. d. 4) *Kritika*: Dennica NowoboIgarskago obrazowanija, Verhandlungen der gelehrten esthnisehen Gesellschaft zu Dorpat, Izpowjď ili sobranije razsuždenj Dra. *Jastrebowa* i zamjčanija na kritiku g. *Pogodina* o ruskoj prawdj. 5) *Wnutrennija izwjstija*: Jamburg, iz Nerčynska. 6) *Inostrannija izwjstija*: Gasteinskija wody bliz Zalcburga, Toms Foul Buxten i proswjščeniye w Afrikj i t. d. i t. d. 7) *Moskovskaja ljetopis'*: Biografija prof. Kačcnowskago, wospominanije o professorj Djad'kowskom i t. d. 8) *Smjś*: Razkaz o bljdnnoj djuwškj izpod Ostroj Bramy (iz polskago); Bgglyje soIdaty, i t. d. i t. d. — Od *Otečestwennich zapisakah* izišla je t. g. već 6. knjiga (od 24 $\frac{1}{9}$ tistjenih tabakah). Knjiga ta donosi sljedeće članke: 1) *Slovesnost'*: Stichotworenija: Bernebi Rodž, roman Dikinsa prewedennyj z anglijskago jazyka; 2) *Nauki i chudožestwa*: Soľnečnyja zatmjénija, widjennyja w Rossii od XVI. wjka, o chudožnikj (iz estetiki Gegela); 3) *Sowremennaja chronika Rossii*: Obozrenije sowremennago dwizenija russkago zakonadatelstwa za Aprjl 1842; Sobytija w otečestwè za tot že mjśjac 1842; 4) *Domowodstvo, selškoje chozjajstwo i promyslenost' woobšče*; 5) *Kritika*: Kesari, sočinenije Champagnie; 6) *Bibliografičeskaja chronika* (govor o 38 knjigah ruskih, koje su mjśeca svibnja na swjto izašle); 7) *Inostrannaja literatura*: Francuzkaja literatura; 8) *Smjś*: Peterburgskoj akademiji nauk Odesskoje oščestwo istoriji i drevnostej; Parižskaja akademija i t. d. i t. d. *Raznyja izwjstija* (71 članak). —

Poljska literatura.

Vrlo teško je s jednoga obćenitoga raza shvatit sadašnju poljsku literaturu. Poljsko je knjiženstvo razbacano, razkomadano, raztrešeno amo tamo. Mnoge poljske knjige, koje u inostranoj zemlji na svétlo izidu, k nama ni nedopiru. U obće možemo na sadašnjoj poljskoj literaturi opaziti, da se živo kretje i diže, nu da taj život nije jednodušan. Uzmimo samo pisaoce, živuće u tako nazvanom kraljestvu rusko-poljskom n. p. pisaoce Varšavske i pisaoce Vilenske. Kolika ima izmedju njih razlika! Pärvi (ako izuzmemo dva tri) varte se još bez prestanka oko malješnostih, za koje se inate i nikako pogoditi nemogu, netërajući razvë poljske nikakve druge slavenske literature. Suprot tomu je u litevskih gubernijah literatura poljska stekla sasvim osobito, mlado i zdravo lice, udarivši pravilnim slavenskim pravcem, čim se ondëšnji pisaoći pored bližine ruskih gubernijah takodjer i s novom ruskom literaturom upoznavaju. Koli znameniti umovi jesu: Kraševski, Grabovski, Jucevič, Chodžko, Hołowinski i t. d., gdje medjutim Varšava ima samo dvë osobito znamenite glave: Maciejovskoga i Wojcickoga, koji svojim prekrasnim umom rese literaturu poljsku. Ostalim stoji slava samo u tom, što pero vode. Vi ćete se valjda začuditi, što u Varšavi izilazi na godinu više od 20 časopisah i drugih kojekakvih povremenih listovah, n. p.: *Warszawska biblioteka*, *Pielgrzym*, *Przegląd naukowy*, *Przegląd warszawski*, *Roczniki krytyki literackiej* i t. d. Nu kad jih razmotriš bliže, uvidjaš svu njihovu taštu pustotu. Svaki dan izilaze po četiri razna politična lista, koji nose pred čitaocem uvëk jednu istu kašu. Svi književne varte listi i časopisi natärpani su praznimi prevodi iz francuzkoga. Jeditu samo *Warszawsku biblioteku* trëba da neračunamo u taj dosta znatan broj. Taj se časopis izdaje već u drugu godinu obćenitimi silami sviuh, koji se zabavljaju literaturom ili sami štogod pišu. Polag pravice trëba priznati, da u njem ima dosta vrlo znamenitih članakah, nu pored toga ima i kakvih takvih: pësamah ponajviše slabih, povëstih ili iz francuzkoga prevedenih, ili polag nove francuzke škole skrojenih. Kritike u njem neima nikakve, premda se i o novih knjigah govori i o njih mjenja kažu. Ako mi ovaj časopis razmotrimo, a mi uvidjamo, da nespada u strogom smislu medju časopise, neimadući osnovanoga značaja, nego bi se moglo boljim pravom nazvat sbornikom sastavakah književnoga svëta, koj se stanovite dane sastaje, svoje proizvode čita, izdavajući jih posle kako došlo da došlo.

Pri tom ima i tu štetu, što se uredništvo malo brini za narodni literaturu ostalih Slavenah, neima nikakvih dopisah iz drugih slav. pokrajinah i zemaljah, koji bi mnogobrojnim štiocem toga časopisa donosili glase o duševnom razvijanju ostale svoje daljne i bližnje srodne bratje*). Nu ovo neka nebude kazano na uštərb ili ozloglašenje *biblioteke Varšavske*, koja kao časopis zadosta visoko nadkrilja domaću svoju bratju drugove, i od koje je zasluga već u tom velika, što je najviše probudila volju i pohlěpu za čitanjem. Što nisam mogo prostiti gledeć na ostalo slavenstvo Biblioteki Varšavskoj, s toga istoga obzira nemogu korbi uteći gotovo i svi ostali poljski urednici kao i većinom svi poljski literatori. Za njih su ostale slav. literature blago nepoznato, najpače ruska kao da je neima, sasvim tim, što jim je najbliža, te bi njim bilo najlaglje njome se bez troška i truda upoznavati i zabavljati. Ta bezbriga i nepomnja zaista svakomu pravomu Slavenu mora sarce da razžali. Pogledajte suprot tomu u rusku literaturu. Koliko se putah tu sastajete s prevodi iz poljskoga. *Mickiewiczza* preveli su našinci nekoliko putah, eto i nedavno upoznali su se naši (ruski) štioći s dđli Kraševskoga. Grabovskoga i dr. Valjda poljski književnici sanjare, da će i bez uzaimnosti štogod mudroga proizvesti. Vārlo se varaju. — Nu nijedna noć nije tako tmasta, da nebi kroz oblake pronicala barem jedna sjajna zvězda. Ta je sjajna zvězda u Varšavi g. *Maciejowski*, muž učeni i svaćje slave dostojan, koj svoje trudove posvetjuje slavenštini u najširjem smislu, ućeći se sve što je slavensko, i pišući u duhu uzaimnom bratskom. Nu kao što nijedan bolji prorok nije izběgo napasti i progonstva, tako isto i g. M. nadje svoga suprotivnika *in persona* nekakvoga *Richtera*, koj pr. g. na njega navali porad njegove dogodovštine slav. ćarkve. Ali g. M. dostojao je obranit svoje dđlo, a suprotivnik je zamuknuo. — Evo vam naslovah nekolikih poljskih knjigah, koje su nedavno u svět pronikle: 1) *Poviešci ludu, spisane przez Karola Balinskiego, nyboru i nydania K. W. Wojciickiego (Warszawa, 1842 r.)*. Prekrasne narodne pověsti, kojimi ću ja upoznat štioce moje po *Dennici*. 2) *Morena, albo poviešci blade, przez autora Amerykanki w Polsce (Warszawa, 1842 r.)*. Vārlo prikładno nazvao jih je pisalac *blėdimi*. 3) *Przygotowania do nauki dziejów powszechnych i historyi rozwiniećcia umysłu i ducha ludskiego*,

*) Pr. g. doneslo je u tom ogledu moje pero kadkada po koju vřst. nu t. g. zabavljen sa svojom *Dennicom* primoran sam odreći se svake pomoći za druge časopise.

prez *Tijusza Szczehionwskiego* (*Wilno, 1842 r.*). Džlo filozofično, u kojem se čitalac sastaje sa prekrasnim misli. 4) *Pielgrzymka do ziemi Swiętej, odprawniona przez X. Hotowivnskigo* (*Wilno, 1842 r. II. toma*). Džlo lžpo i varlo znamenito. U njem su prekrasno opisane novoruske strane, brođenje po Čarnom moru, Carigrad, Smirna, Leshos, Samos i t. d. — U Krakovi iziđ če do koj dan 4. knjiga *dogodovstine literature poljske od Wisnevskoga*. Preizvārstno džlo — čest i dika poljske literature. Izislo je takodjer nedavno najnovie džlo g. *Maciejovskoga: Polska až do piervszej potowy XV. i. wieku pod względem obyczajów i zwyczajów w czterech częściach opisana*. Ovo je džlo znamenito, ne samo za Poljake nego i za sve ostale Slavene. Pisalač predstavlja starinsko bitje i stanje Poljske u okvirih romana, s tom samo razlikom, da je svaka okolovština osnovana na čine (fakta), s čudnovatim trudoljubjem iztraženih. Evo vam sadaržaja: *Dio I.* (Poljska za vrēme Piastovičah). Narod polski, jego sasiedzi. Rysy do krajobrazu (1. postač ziemi, jej dziwy; 2. miasta i porzādki). Rysy do obrazu ljudi. Domy i zatrudnienia. Zatrudnienia za domem. Sčeny domowego žyčia. Porzādki domu. Wygody žyčia. Słabości ciała. Zalety i wady. *Dio II.* (Poljska i Ruska za vrēme Jagielonovičah i Waziničah) pod względem opisu ziemi, ljudi, ich mieszkania i zatrudnien). Narod polski i jego sasiedzi. Obraz ljudi skreślony 1. podług rodu i skłoności, 2. podług ich stanu i praw, 3. podług pleci i wieku. Domy i zatrudnienia. Zatrudnienia za domem. *Dio III.* Opis Polski i Rusi, pod względem scen žyčia, wygód i porzādków skreślony. Wychowanie młodzieży. Małżonkowie. Zabawa z gościem w domu i za domem. Porzādki domu, wygody žyčia. *Dio IV.* Opis Polski i Rusi pod względem słabości ciała i skutków ztąd wynikających. Słabości ciała i skutki tego: 1. Choroby i pogrzeb. — Słabości duszy zwierciadłem serca: 1. światło i cien, 2. pobożność chrześcianska, 3. pobożnych zabawy, 4. bezbożnych sprawy, 5. obyczaje, 6. Wady i występki, 7. Gusła i zabobony. — Rěčju: ovo je džlo neobično važno za knjiženstvo poljsko. Kamo srēće, da bi i ostali slav. narodi imali takovih umotvorih osobito pako Iliri i Česi, za koje je potrebito, da jim se predstavljā u živih obrazih njihova prošastnost, za da se vidē kao u zrcalu i uče kako tržba postupati u sadašnosti. Nauka života — veliki je poso, koj se s punim pravom ište od Slavenah našega vžka. — Vratajmo se opēt k poljskim časopisom. — Mislīm da vam je poznato, da u poznanskoj kneževini izilaze dva znamenita časopisa: *Tygodnik literacki*

i *Oredovnik*, posljednji zasada mnogo bolji od p̄arvoga. — U Petrogradu izilaze takodjer dosta dobre književne novine: *Tygodnik Peterburski*. U Vilni izilazi prekrasan časopis: *Atheneum*. Urednik jo g. *Kraševski*. Nedavno izašla je I. knjiga II. razdēla. U njoj ima izmedju ostaloga članak: O Mazepie, List królewicza Jana Kazimierza, Karmel, Literackie przygody Pana Košcieszy; Listy Chodakowskiego, Skazka o sedmiu Simeonach (prevod iz ruskoga). U tom časopisu opaziš pravac upravo slavenski. U dobar se čas rodio. U ovo doba (m. sárpnja) izašla je 7. knjiga *Varsavske biblioteke*, koja donosi slēdujuće članke: 1. Uwagi nad staneni włościan i produkcyi krajowej, 2. Szkice podróžnego w przelocie przez Europę w r. 1842, 3. O posiadaniu i jego skutkach (članak prāvdoznanstveni), 4. O romansie, 5. Krótki rys teoryi Liebiga co do żywienia się rošlin i wpływu gruntu na wegetacyę, 6. Poezye, 7. Niektóre szczegóły o košciele sw. Jakuba w Sandomierzu, 8. Kronika literacka, 9. Bibliografia (stariuskich dēlah), 10. Rozmaitości. —

Toliko vam u toj hitnji o najnoviich proizvodih literature ruske i poljske kazati mogu. Zadovolite se time za sada. Spremam se da Vam o istoj stvari podpunii članak napišem za. 3 ili 4. knjigu vašeg Kola, kojemu i pravim slavenskim sárčcem uštim dobar naprēdak i ljubav domorodnih štioćah, bez koje kod nijedne stvari napredovanja neima. — *Dennica* moja razprostire se poľag mogućnosti. Kod Poljakah neima istina mnogo čitalacah, nu ima jih kamo više medju bratjom ruskom. Ministar *Uvarov* uzima ju za sva učilišta Ruske, i takim se načinom razprostiru glasi o književnom svētu Slavenah posvuda. Predstavite si, da jedan exemplar *Dennice* ide đapače u Irkutsk u Siberiu! Dosad ima u njoj članakali i vėstih pretežućih se k svim slav. literaturam. Originalnih je sastavakah dosad donosila od gg. *Šafarika*, *Purkinje*, *Maciejovskoga* i *Smolēra*. — Vaš list o ilirskoj literaturi doć će u d. broj. Neostavljajte me ni u buduće. Ja Vam stojim uvěk na službi i t. d.

Prof. *Petar Dubrovski*.

Česka i ilirska literatura.

Česka literatura.

Književni život česki napreduje vrlo krépko i ozbiljno. Dèla, koja su t. g. izašla, spadaju većinom k učenoj i znanstvenoj vārsti. Pisaoći česki obavivši s veće strane poso gotovo na svih granah nauke, počimaju prokapati domaće i bogate inostrane arkive, iz kojih vade važne stare rukopise, pretežuće 'se na dogodovštinu česku. Oko toga posla rade párve njihove učene glave, protresavajući stare rukopise i izdavajući jih na svét. Njihovim se trudom osvétljuje dogodovština, čini pradèdovah, narodni jezik i staro domaće pravo. Pri tom si zasluge kupe Matica i slavna gg. stališi česki, koji takova dèla svojim troškom na svét izdavaju. Tako je izašlo prie dvè godine učeno dèlo gg. *Šafarika* i *Palackoga* »Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache,« a pr. g. *Hankin* »Kornelius Viktorinus ze Všehrd« i párva dva svezka »arkiva českoga« od g. *Palackoga*, koje se dèlo još nastavlja i t. g. Medjutim tako nazvana beletristička literatura napreduje svojim navadnim putem. U almanacima »Besedy« i »Nitra« nalaziš lèpih pèsamah i pripovèdakah od gg. *Erbena*, *Hurbana*, *Jablonskog*, *Kollira*, *Klacela*, *Škultetjega*, *Štura*, *Wocela* i dr. U »Kwètycha« ujavio se je *Nebeski* s nèkoliko vrlo lèpih pèsamah, koje etimologiènom znamenovanju njegovog imena pošteno odgovaraju. U istom književnom listu neprèstaje plodan povèstnik *Tyl* česki čitajući svét svojimi čilimi pripovèdkami zabavljati. Šalivomu i vrlo umnomu *Rubešu* donosi »Paleček« plodove na pazar. Takovo je (od jedne prilike) lice česke literature od t. g., i kad ju uzporedimo s literarnim životom ostalih Slavenah naše carevine, to moramo izpovèditi, da bratji česko-slovenskoj ide párvi vènac marljivosti i uèenosti. Dosad su od knjigah, koje su t. g. izašle, slèdeće k nam doparle:

1) *Rozbor staročeské literatury, čjtany ve schůzkách kr. české společnosti nauk, sekej filologické, r. 1840 i 1841. W Praze, 1842. V. 4. str. 111—216. Čěna 48 kr. sr.*

Knjiga ova donosi devet staročeských komadah uredjenih i kritičnimi uvodi obogatjenih od gg. *Safarika, Palackog, Čelakowskog, Hanke i Jungmana*. Svi su ti komadi za slav. filologa i iztraživaoca starinskoga našega prava od velike čěne. Za nas (Ilire) najvažnii jest posljednji članak od g. *Hanke*: »Vypiski Remešského a Ostromjrského ewangelium« (v. od str. 204—216).

2) *Ueber Formularbücher zunächst in Bezug auf die böhmische Geschichte, itd., von Fr. Palacky. Erste Lieferung. Prag, 1842. V. folio, str. 217—368. Čěna 1 fr. sr*

Ova knjiga němački pisana, donosi dokumentah latinskih. Nu mi ju metjemo ovdě budući čini nastavljenje od predjašnje.

3) *Archiv český, čili staré pjsmené památky Čěské i Moravské. Djl druhý, swazek 6. W Praze, 1842. V. 4., str. 120. Čěna swezka 45 kr. sr.*

Poveljenjem slavnih stališah českých protražuje njihov historiof g. *Fr. Palacky* domaće i inostrane arkive, izvadja starinske listine, koje se tiču dogodovštine Čěske i Moravske, izdavajući jih njihovim troškom na světlo. Swezak 1. i 2. izašo je 1840, 3. 4. i 5. 1841, a 6. (valjda već i 7.?) t. g. Dělo ovo varlo je važno za čěsku historiu i slav. pravo; i učenom trudu g. P. i domorodnoj štedrosti sl. gg. stališah zadužila su se nesamo bratja Čěhosloveni nego i vās ostali slavenski svět.

U naših arkivih ima takojer jednakih pisanih (ilirskih i latinskih) dokumenatah, koji se na dogodovštinu Hārvatske i ostalih južno-slavenskih pokrajinah protežu. Nebi-li i naša slavna gg. SS. i RR. izmedju domorodnih pisalacah čověka izabrali, kojemu bi se poso iztraživanja arkivah (barem *domaćih*) pověřio. K takovom poslu trěba autoriteta, pred kojim bi se otvorali arkivi, i novacah, kojimi bi se plod truda na světlo izdavao. Privatni jedan čověk svojim imenom i novcem toga proizvesti nemože. Da naša sl. gg. SS. i RR. i jedno i drugo mogu, o tom nitko nedvoji, a da hoću, tomu se nadati smiemo od njihove obće poznate ljubavi prema svemu, što se tiče slave i naprědka domovine i naroda našega.

4) *Sjlozpyt, čili Fysika, itd., od Josefa Smetany. Nākładem českého museum. W Praze 1842. V 8., str. 430. Čěna 1 fr. 30 kr. sr.*

Matica čěska, koje sada glavnicā iznosi do 23,000 fr. sreb.,

izdaje stare česke klasike pod imenom »Biblioteka Staročeská« pored toga i d'ela novih nar. pisalacah. Pritom gleda osobito da se izdaju ona, koja su koristnija, najpače za učeću se mladež. Tako je izašla i fizika g. *Smetane*. Čitali smo nedavno u »Květych,« da su već od odbora istog društva za tisak odlučene i dvě nove knjige »dogodovština České zemlje« i »dogodovština ostalih zemaljah evropskih.« Tim se načinom izobrazuje mladež československa u jeziku i duhu narodnom. Kamo srěće, da i slavni odbor naše Matice (ilirske) osobito na takova d'ela svoje oči obrati, i za tiskanje odluči. Kako se izobrazuje mladež, takov će blagoslov doći domovini i narodu; jerbo na njoj će ostati budući svēt i njegova srěća.

5) *České besedy r. 1842. W Praze, 1842. U 8. str. 174. Čěna 48 kr. sr.*

Knjiga v'arło lěpo uredjena ima lice od almanaka i donosi dvadeset i sedam raznih književnih komadah od šestnaest spisateljah. Ime je dobila od Pražkih »Besedah« jedne v'arste reunionah od českih domorodacah uredjenih. U takovih se besedah sastaje v'as izobražen domorodni svēt Prage, sluša kako p'arvi česki belletriste svoje proizvode čitaju, govori samo narodnim jezikom, igra narodne tance n. p. poljku, mazur i t. d. Tu ima i lěpoticah od p'arvih domačih plemenitih kućah, knjeginjah i groficah, koje se nimalo nestide česki govoriti ili po koju p'ěsmu u svom rodnom jeziku izpěvati. Ob!

»Gdě su ona prekrasna v'řěmena?«

kad će to isto jednom kod nas biti! —

6) *W'p'ád Mongolův do Moravy i t. d. Druhé vydanj. W Holomouci 1842. U 8. Čěna 40 kr.*

O p'arvom izdanju ovog d'ela, koje je pr. g. izašlo na svēt, govorilo se je u I. knjizi *Kola*. Kao što mi naměravamo slaviti t. g. stogodišnjicu (jubilaem) o slavodobitnom mejdanu, kojega su prie 600 godinah H'arvati na Grobničkom polju proti Mongolom od'aržali; tako su i bratja Česi i Moravani slavili pr. g. uspomenu slave, koju su njihovi d'ědovi prie 600 godinah kod Hostyna nad Mongoli stekli. Na uzpomenu te slave izdana je i rečena knjiga *).

*) U Pragu je pored toga izašla takojer jedna n'ěmačka brošura, u kojoj učeni g. *Palacky* isti dogodjaj razsudno protresava: *Der Mongolen Einfall im Jahre 1241. Eine kritische Zusammenstellung und Sichtung aller darüber vorhandenen Quellennachrichten, mit besonderer Rücksicht auf die Niederlage der Mongolen bei Olmütz, von Fr. Palacky. Prag, 1842. V. 4., str. 40.*

I kod nas bilo bi probitačno, da bi se pero našlo, koje bi narodu taj događaj živo pred oči postavilo, junačstvo Hrvatah g. 1242 opisalo i sve na tu sgodu spadajuće listine priložilo. To bi bio spomenik, *monumentum acre perennius*, koj bi nas spominjao na slavu i dužnost, dok se nebi na istom Grobničkom polju kameni spomenik podigo, u kojem je sada govor.

7) *Basně Ludovita Žella. W Pěstě*, 1842. U 8. str. 84. Cěna 24 kr. sr.

Knjižica ta neima više od 84 strane, nu na tom uzkom prostoru ima više lěpoga i zdravoga, nego u mnogih drugih knjigah od 400—500 stranah. Vidi se, da je g. Ž—a prava Slovenka rodila, prava Slovenka odgojila, da je pravi sin, dostojan njezine ljubavi. Njegove pěsme dišu pravim duhom slavenskim. Čujemo da je pěsniik naš još vārlo mlad. Slav. poezia ima se dakle od njega n-dati još mnogim věncem punim rane rose i mirisnoga cvětja.

8) *Časopis českého museum. R. 1842. W Praze*, 1842. (svezek I., str. 160, sv. II., str. 161—320, a sv. III., str. 321—480). Cěna (4 svezka) 2 fr. sr.

Časopis českoga muzea izilazi t. g. već u 14. godinu, pa se može nazvati najizvārstniim slav. časopisom, što ih izide u našoj carevini. U njem ima sastavakah od pāvrih českih spisateljah. Donosi takodjer članakah na čitavu se slavenštinu pretežućih. Najzanimivia jesu za nas druge Slavene »liternj zprávy,« koje govore o književnom životu slavenskih kolěnah. Izdaje se troškom Matice české. Učrednik je g. Dr. P. J. Šafarjk.

9) *Nitra, vydáváná od Miloslava Hurbana. Ročnjk I. W Prešporku*, 1842. U 16., str. 320. Cěna 1 fr. sr.

Taj je almanak izvana i iznutra prekrasno urešen. S punim pravom zaslužuje da bude ljubimac naših posestrenih Slovenkah od Tatre. Već u pāvroj knjizi dokazale su, da jim je omilio i jezik i prosvěta narodna. Hvala njima, hvala i neumornomu gospodinu izdavatelju!

10) *Tatranka, spis pokračujcý. W Prešporku*, 1842. *Djl druhy*, (swazek II., str. 120, sw. III., str. 108). Svaki svezak stoji 24 kr. sr.

Časopis taj donosi raznih članakah u prozi i versih. Učrednici su gg. prof. *Juraj Palkovič* i *Ljud. Štur*.

(U němačkom jeziku.)

11) *Böhmische Sprachlehre von Vincenz Ziak. Brünn*, 1842. 8., str. 440. Cěna 2 fr. sr.

12) *Theoretisch-praktische Anleitung zur schnellen und gründlichen Erlernung der böhmischen Sprache* itd. von J. N. Koněčný. Wien, 1842. U 8., str. 276. Čena 1 fr. 20 kr. sr.

Dvě dobre knjige za onu gg. domorodce, koji se žele sa srodničim českim narječjem upoznati. Učenje je u njima nam Ilirskom osobito tim ulagljeno, što su gg. pisci upotrebili najnovii pravopis, koj se s našim sasvim slaže, razvč dvě pismene (*ch m. h i h m. g*).

Polag *Časopisa českého museum* izašle su parve polovine ove godine četerdeset i tri česke knjige.

Sve ove knjige dobivaju se u knjigarni g. Franje Župana u Zagrebu.

J. R. iz Cerovca.

Ilirska literatura.

Posljednja četiri mēseca izašlo je opet nekoliko novih ilirskih književnih dēlaha, od kojih sam već nekoliko napomenuo u I knjizi *Kola*, da će do koj dan izaći. Ostala su došla medju tim pod tisak, pa su tiskarnu već i ostavila. Zasad ću porad tēsnoće mēsta govorit samo o onih, koja su kod nas zapadnih Ilirah, najpače u ogujštu uove naše literature, t. j. u stolnom našem Zagrebu, izašla. Što se kasa najnoviiah proizvodah knjiženstva iztočne naše bratje ilirskih Sārbaljah*), a ja ću govorit o njih (ako Bog da) drugiput, kad će biti tomu doba i prilika.

1) *Deutsch-ilirisches Wörterbuch* von I. Mazuranić und Dr. J. Ušarević. (Němačko-ilirski slovar, sastavljen po J. Mazuraniću i Dr. J. Ušareviću.) Agram, 1842. Verlag und Druck der k. priv. ilir. Nat. Buchdruckerei des Dr. Ljudevit Gaj. — Vel. 8., str. 484. Čena 5 fr. sr.

Slovari i slovnice najpotrēbnija su dēla za narod, koj otudjivši se samu sebi, počima se razabirati opet i probudjivati k novom duševnom životu, kao naš sada što čini. Po njih si opet u pamet

*) Věrnost me primorava imenovati našu iztočnu bratju Sārblje (htio nehtio) *ilirskimi Sārbliji*. Priē nekoliko godinah i u sēvernoj Němačkoj kolēno jedno slavensko probudi se k novom duševnom životu; i život taj ave se silnie razvija i diže, tako da ćemo biti dāržani o njem višeputah progovoriti. To kolēno u Lužici (Lausitz) živeće, zove se takodjer sārbeko. Imamo dakle Sārbaljah dvojih, južnih i sēvernih ili (točne govoreći) *ilirskih i lužičkih*.

povratja, ono što bi ili sasvim već ili napolak zaboravio. Tim ogle-dom i mi ovaj naš slovar nazivamo prvim i najvažnijim proizvo-dom nove literature ilirske. Zaista bila bi grčhota, da sad stanemo u njem tražiti pogrešakah, bez kojih nijedno ovoliko djelo pod ovim suncem nije, niti biti može. A ima li domorodca, koj ga nije s tež-kimi željami izčekivao? Tako i mi nemožemo ino nego garliti ga i oelovati kao čovjek prvorodjeno svoje dčete što garli i ljubi ka-kvo bilo da bilo. Hvala gg. pisaoeima na težkom njihovom trudu, na carskom njihovom daru. Oni dvojica proizveli su u kratko vrč-me ono, oko čega kod drugih narodah malo kada rade pojedini ljudi, nego čitava društva i kroz čitave duge godine. Hvala takodjer g. izdavatelju, što nije štedio troška izdavajući djelo ovo. Pri toj prilici usudjujemo se moliti ga te bi izvolio nastojati da i II. dio (ilirsko-nčmački) što bärže na dan izdaje. Prvim djelom istina zadovoljena je jedna strana domorodcaah, t. j. onizih, što pišu knjige. Nu to je samo manja strana. Kamo veća strana, t. j. svi oni, što knjige štiju, ginu i tuže za drugim djelom, kao gladan za hlčhom. Ta želja i tužba može se baš narodnom nazvati, jerbo svigdč, gdč sam god bio, s kim sam god ustmeno ili pismeno go-vorio, izjavljao ju je, za to ju i ovdč napominjem, što sam kao spisatelj učiniti dužan. *Glas naroda, glas sina Božijega.*

2) Grammatik der ilirischen Sprache etc. von *Ignaz Alois Berlić*. Zweite durchgesehene und verbesserte Auflage. Agram 1842. Druck und Verlag von Franz Suppan. V. 8., str. 384. Čena 2 fr. sr.

Ima tomu deset godinah, što je djelo ovo prviput u Budi-mu na svčt izašlo u starom slavenskom načinu pisanja, a književni slavenski svčt radostno ga dočeka. Nu sad u novoj slici, s novim pravopisom, čitavomu slav. zapadu vlastitim, mora da je svima još kamo milii i dražji, tako da če se obćenitoj tužbi, koja je bila za ilirskom slovnicom, njime i odoliti. Ovo izdanje nesadržaje ništa novoga, što nebi već u starom Budimskom bilo, izuzamši nekoliko malenih promčnah od g. *Bogustava Šulka*, korektora ovog dčela: Znamenitija novost jedlita je ta, što je g. p. mčsto suhoparnoga rččnika za uvčštavanje učenika metnuo glasoviti *svčt u obrazih* od Komenskoga, naški preveden. Izvan toga govori se takodjer u njoj o skladnji rččih (syntaxis), o čemu ni u Vukovoj, ni u Babukičev-voj ni traga neima. A to je ona strana, koja nam je najdražja kao i za pisaoce naše (što se meni čini) da je najvažnija; jerbo pisalac, koj oče da piše dobro t. j. narodnim jezikom, trčba nada svima syntaxu jezika da znade. U njoj stoji duh ili narodno lice jezika.

Istina da će mnogi domorodci u toj knjizi koješta naći, šta bi se polag njihovoga mnenja i izostaviti moglo; nu tko je pročitao pozorno naslov i predgovor njezin, a on će u njima naći i uzrok toga: oprovargnutje svoje opazke. Hvala dakle g. B. na njegovom trudu i proizvodu. Mi iz sárca želimo, da se čim bérže po čitavoj našoj širokoj domovini razprostrani, i svuda priateljski dočekau bude.

3) Pěsme *Ivana Túrnskoga*. U Zagrebu 1842, u kr. pov. ilir. nar. tisk. Dr. Ljud. Gaja. U 16., str. 178. Čěna 40 kr. sr.

Knjižica ova izvana i iznutra várlo lěpo i ukusno urešena, donosi 34 izvorne pěsme, a 15 iz němačkoga prevedenih komadah. Izvorne pěsme g. T. značajne su, i jezik pravilan, krěpak i okretan. Najpače pokazao je g. T. u rimah, da je tekniku měрила várlo dobro izučio. Izmedju prevedenih komadah imade ponajviše Šilcroyih drobnih pěsamah. G. T. dobro je shvatio duh originala, sa svojom ga individualnošću stopio i (bi reko) prelio u naš jezik — tako umno, da se prevodi njegovi čitaju lahko koliko da su originalne pěsme. Veliku bi zadužbinu g. T. učinio, da hoće te bi u prevadjanju pěsamah němačkoga ljubimca naprědavao, za koj poso zaista on izmedju svih nas najviše sposobnosti ima. Za olakšanja truda priporučam mu česki prevod od g. Purkinje (Wratislaw 1841) i poljski od stanovitoga g. A. B. (Liryčnc pienia Fr. Šylera, Lwow 1842.).

4) Razna děla *Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*. Dio I. Pripovědke. U Zagrebu 1842, u kr. pov. ilir. nar. tisk. Dra. Ljudevita Gaja. M. 8., str. 136. Čěna 45 kr. sreb.

Pripovědke su najprikladnia namama za štioca, jerbo goje u njemu pohlěpu za čitanjem. Mi zaista želimo, da se više pisalacah izmedju nas nadje i skloni k' toj vársti. Naša je literatura još várlo mlada i nejaka, a da odraste i ojači, trěba podpore — trěba sve veći broj štiocah, jerbo to su dosad jedini mecenati našega knjiženstva. G. K. dobro je razumio glavnu našu potrebštinu, što se je baš spremio na to polje, koje izvan g. Vukotinovića nijednoga dosad obdělavaoca neimadjaše.

Knjiga ova donosi dvě pripovědke: »Bugarina.« pripověst iz novoga sárbskoga života, i »Martu,« pověst staro-slavensku polag Karamzina. Nemožemo tajiti, da je g. K. čin svoje pripovědke (párve) dobro razložio i izvodio. Nu što se tiče pera ili štila njezina, sudimo da jezik nije još dosta narodan t. j. prost od onih dugačkih periodah i retoričkih cvětah, koje su nas naučili graditi

i kupčati u školah starinski. Latini nisu Slaveni, niti je duh latinske literature duh slavenske, kao što vjek prije narodjenja Isukārsta nije vjek devetnajsti. Nemožemo ino nego svoj onoj našoj gospodi, koja pišu pripovēsti, priporuđiti da čitaju pripovēsti *Puškinove* i *Gogoljeve*, pa da nastoje, te budu za nas Ilire u našem duhu ono, što su rečena dva pisaoća u ruskom za bratju Ruse.

5) Pogled u Bosnu, ili kratak put u onu krajinu, učinjen po *jednom domorodcu*. U Zagrebu 1842, u kr. pov. ilir. nar. tisk. Dra. Lj. Gaja. U 8., str. 80. Čena 20 kr. sr.

Od početka nove dobe našega knjiženstva i ono malo proze, što smo pisali, pišali smo perom više nēmačkim ili latinskim, nego li perom narodnim, upravo našim. Tko znade, odkuda riba smārđi, taj se neće nađ tim očitovanjem sārđiti. Pārvo naime nije naše odgojenje bilo s narodnim zvanjem sasvim hodno, a nēšto je tomu kriva ona naglost, s kojom nas je doba i vrēme sililo, da radimo i pišemo. *Pogled u Bosnu* pārva je u prozi pisana knjižica (žalibože nije onolika, te bi ju mogli knjigom imenovati), o kojoj se kazati može, da je baš *naški* pisana. Njome je pisalac dokazao, da u njem neima pomēšanih duševnih elemenatah, nego da ēti naravski, misli samo čisto, jasno, vedro, što pod vēstim njegovim perom i narodno odēlo ili formu stiēe, (rečju): naš je *jedan domorodac* po sārću, glavi i ruci pravi domorodac, čovēk rođan. Čujem da i nebroji mnogo godinah (22), što nas raduje, nadajući se od njege još mnogih te vārlo mnogih knjigah. Daj Bože te bi se naše ēkanje što skorie uzistinilo; a Matica naša, koja je u svom programu obećala, da ēe i živeće pisaoće podupirati, činiti ēe (polag moga mnēnja) najbolje, ako toga našega domorodca primi pod svoje krilo i zaštitu.

6) Bogoljubnost svetkovine blažene dēvice Marie. U Zagrebu 1842, u kr. pov. ilir. nar. tisk. Dra. Lj. Gaja. — 16., str. 84.

Od ovoga molitbenika tišteno je 10.000 komadah troškom preuzvišenoga domorodca g. *Josipa Kukovića*, biskupa Diakovarskoga i Bosanskoga. Razdēlit ēe se izmedju bogoljubnih dušah njemu povērenoga kārstjanskoga stada, što ēe uzvišenomu darovniku veliku zadušbinu pribaviti.

Slovnica g. Dra. A. J. Murka, koj smo u I. knjizi *Kola* oglasili, nije još izašla zbog dugotrajnoga bolovanja g. pisaoća.

J. R. iz Cerovcā.

P A Z A R.

Ilirisam i Kroatizam.

Ja kao član društva *konstitucionalnoga* hoću da gori naznačene dvě řeči — řeči za nas važne, koje u najnovie doba još važnie postadoše, najprije u političkom smislu promislim, izjasnim i mnogóvrđnim čitateljem našim predstavim. Jer s ovima dvěma řečima skupčane su idee, koje se mnogim *nerazumive, tmaste, sakrivene, bezumne, nepravedne, antikonstitucionalne, pogibelne i fantastičke* vide. Ja sam pravdu ili parnicu podigo; *levata* je ovdě, *forum* neka budu svi *pravi, věrni i čisti domorodci*. Neka se piše *pro et contra*, da vidimo, što je jedno i drugo.

Tuže nas ljudi (i to někoji, baš ne znameniti . . . na broju), da će ilirisam domovinu našu podkopati, jer teženje njegovo tačo směra, da konstituciu poruši. Mi Iliri, mi smo dakle *in causam vocati* . . . ili mi smo . . . *incatti* . . . Usudjujem se u ime naše strane javno izpověditi, da nijedan *Ilir o ilirismu političkom ništa neznađe* . . . ilirismus je dakle u smislu *političkom ništa* *). Izmišljotina je, strašilo samo, koje su odrodice samo izmislili, koji se skrivača igraju, koji dva lica imadu, čas *antinacionalno*, čas *horvatsko*, i koji ipak niti za slavensku, niti za magjarsku narodnost pravoga sardca imadu. Oni ne imadu, niti mogu imati pred očima onaj sveti *ideal* (uzor), koi nas upaljuje, kojeg svaki dan vidimo, čujemo: *domovinu*. Kod nas rádi *fantasia, poesia*: jer mi ljubimo domovinu našu, kano dčvojku, kano ljubu, mi gorimo za nju, mi smo gotovi umřeti za nju . . . A šta imadu protivnici naši? Koi je njihov ideal?

*) Sve da bi i kazao, da imade političkoga Iliriuma nebi grěšio, jer geografi razděljuju Ilyricum čěli u Iliricum Turcicum i Iliricum Germanicum; koj dvoji, neka uzme Belu u ruku, i nek čita. Nu u koliko ga mi i u političkom smislu razuměvati i zakonito upotrěbljati smiemo, o tom ču malo niže govoriti.

Šta ih upaljuje? Kakova ideja ih užije? ... da za narod rade, koj nije njihov, kojega pravo niti nepoznadu, kojega je jezik njima inostran, i koj s njihovim prirodjenim nikakove srodnosti neima... Mi Iliri u rodoslovnom smislu čitamo, mislimo, učimo se i toga se načela držimo: *da narod samo onda pravu i dugotrajnu sreću stiči može, ako se u njem upoznanje samoga sebe probudi, i ako se izobraženost, na rodoljubje oslonjena, razvije.* Za tu stvarhu radismo dosada: to nam kažu pisma, to svjedoče novine naše, koje su nam političku znamenitost dale, to svjedoče drugi zavodi, i politički i litetarni naš život, koj je od razvitja narodnosti po nas probudjene nastao... Kako bi mi tako bezumni mogli biti, te bi hotjeli po tom konstituciji, koja je razvitju narodnoga nam života u mnogo obzirah veoma koristna, protiva raditi... Mi smo u rodoslovnom smislu grana velikoga stabla slavenskoga, koji se Iliri zovu. *Dalje ništa.. Na svjētu neima čovjeka, koji bi posvjedočit mog, da je pod ilirismom kakova neslobodna tendencija sakrivena.* Ima li koja?.. Tko se ufa, nek ustane!..

Kroatisam s druge strane je život naš politički. Kroatisam je zaštita, pod kojom mi radimo. U smislu konstitucionalnom svi smo Horvati. To smo od negda bili, i to ćemo ostati. Zato velimo: *da Bog poživi konstituciju ugarsku i horvatsku, — i narodnost našu ilirsku!* Nismo li mi svimi našimi čini pokazali, da smo kralju vjerni? Nismo li uvijek govorili i pisali, da su zakoni naš vodja? Nismo li govorili i pisali, da smo za konstituciju našu? Nismo li branili municipalnosti naše? Tko može protugovoriti? Mi zato sve one, koji kažu, da su *Horvati*, za našu pravu i milu bratju spoznajemo, i kao takvu pozdravljamo. On neka govori horvatski, kako mu volja, on je zato ipak u genetičkom smislu Ilir, i jezik horvatski je podnarčje jezika ilirskoga. Mi se s takovim čovjekom sasvim slažemo. Mi kad u spravište ili u sabor naših kraljevinah dojdemo, tada smo svi Horvati, premda smo svi onoga istoga plemena, kog su Bošnj., Granič., Erceg., Sərb. itd., koji se svi ukupno pod imenom *Ilirah* razumjevaju. Zar Saksonci ili Virtembergianci nisu Njēci? U konstitucionalnom smislu su Virtembergianci i Saksonci, u rodoslovnom su Njēci. Tako smo i mi *Horvati* u prvom, u drugom pako slučaju *Iliri*. To je stvar belodana. Koi proti tomu što god imade, on je ili *obskurant*, ili *zlodusan*. Protivnici naši već u tom pokazuju slabost svoju, što su nas nekoje vreme *Rusismom* potvoravali, a sada pak tendenciju k onomu Iliriumu, kog je negda Napoleon s one strane Save ustanovio bio, ili k onomu Ili-

riumu, koj je u austrijskih državah. Šta to dakle znači?.. Kakova je to *consequentia*?.. To znači u tmini loviti, a neznati šta. Zar je Bog jug i sjever stvorio, da se služu? Ne nikada! Sjever je sjever, a na jugu smo mi. Politika europska tako stoji, da, koj ju samo pozna, neće nimalo dvoumiti o tom, da se ruskoga žezla moć k nam nikada protegnuti neće. Duh slavenski je ustao, on zahtjeva, da se Slaveni probude, da izpune dužnosti, koje im je Bog naložio tako, kako i drugim narodom: da se izobrazе, da rade za korist svojju, i po tom i za korist drugih narodah. Ali to zahtjeva, da zato budemo svi pod jednim vladanjem sakupljeni, jer je to nemoguće, a nepotrebno takodjer; svako bo vladanje dopušta razvijanje narodnosti i izobraženosti; tim načinom je samo jače i slavnie. To mu hasniti, a nikako škoditi nemože. Zar da mi nebi toliko slavloljubja, toliko samoćutja imati mogli, da bi želili samostalni, od svakoga *rusisma* prósti biti?.. da se mi kao dčca, kao bäršljen, koj sám stojati nemože, k drugomu stablu priklanjam?— Svi su Slaveni po kárvi bratja naša, tako i Rusi; kakono god Rusi stoje sami, i u tom ponos i slavu traže, da su moćni i samostalni, tako i mi valja da budemo duhom jaki i samostalni pod konstituciom ugarskom, kao što i do sad biasmo.

Šta se *Napoleonovoga Ilirijuma* tiče, ništa neću da govorim, nego da je Napoleon, kano čověk od velikoga *genia*, i kano *phænomemon* svoga včka, dobro znao, koje je ime za ove strane najshodnie, zato ih je imenom tim i kárstio. O *Napoleonu* sve dogodovštine kano o velikom čověku govore... Šta se pako *němačkoga Ilirijuma* tiče, to je opet *chimera*, na kojoj mnogi jašu. Vladanje austrijsko nije ni jednomu narodu narodnost uzelo, zaista je neće niti nama uzet. Ono imade granicu našu, šta mu više trčba? Ono nas sve imade... Car austrijski je kralj ugarski i horvatski i njenih sestarah. Mi smo našom podanostju ime *věrnih Horvatah* od nčgda već zaslužili... Šta bi više? Naše uzvišeno vladanje čuva našu konstituciu i daje nam priliku, da si ju popravimo. Zašto bi vladanje hotčlo nas preobratiti, gdje je Austria učna mnoge narode pod različitim ustavi živuće srčtno i mirno vladati? Ja nikako dokučiti nemogu, kakovn bi korist vladanje od nas imati moglo, kad bi mi kakvi god *němački Iliri* postali? Zaradi štibre? Ona štibra, koju bi plaćali, težko da bi većja bila, nego li troškovi, koji bi za silu častnikah i dostojanstvah potrebni bili... jer bi ih onda deset puta više bilo, nego ih je sada. Sada še pako častnici plaćaju tako, da vladanje o tom ništa ni neznade... Ne, ne to, nego

Austria želi mozebiti fabrike, kolonije i parobrode naše imati... Trgovina naša škodi joj, naše banke joj novce proždiru... tako, tako, to je uzrok... Zdrave ove *combinatie* su naše velike *diplo-mate* na tako zdrave zaključke dovele. Ako vladanje ravniteljah izvanjskih i unutarnjih posalaha trèba, ja bi se usudio takova mu vèrstne glave preporučati... O! to je takova smèšna izmišljotina, da nije vrèdno o njoj ni govoriti... Naše stolètje dosti je nas učilo, da se politicka preobraženja tako lahko nedogadjaju... Ništa to nije, nego sème od nesloge, koje *krivi profete* siju, da privatnim svojim koristim, ili opakim mnènjam ugadjaju. *Krive profete* netrèba slušati, nego trèba za narod živèti, i svagda k onoj se strani pridružiti, koja za narod radi, od koje se trud vidi i upozna u plodu, kog donosi.

Sad sam (kako sudim) svètu, ili bolje reći, protivnikom našim dokazao, da *ilirisma* u *političkom* smislu neima, — naproti da je *kroatizam* naš život politicki. Prelazim sada na *ilirizam* onaj, koji zaista postoji, i to je *ilirizam* u *rodoslovnom* i *slovnickom* (literarnom) smislu. Ilirizam rodoslovni ono je ime, s kojim se svi južni Slaveni nazivati moraju. Ilirsko je ime starinsko ime za ove krajine. Ilirium je još pod starinskiim Rimljani ovdè bio, i u državah ilirskih stanovali su Slaveni. Kasnije naše historie nazivale su Horvate, Slavonce i Dalmatine imenom Ilirah. Koi je Istvanfia, Ratkaja, Katanèića, Praya, Švandtnera itd. čitao, on je mogo najti u njih »*Proceres Illyrici, Praefectus Illyrici, Banus Illyrici* itd.« To dakle ništa novoga nije. Ovo je ime slavno, ovo nam ime daje znamenitost historicku. Naše prezime (pridèvak) je »*Ilira*« a kèrstna imena su različna: Horvati, Dalmatini, Slavonci, Čarnogorci, Bošnjaci Sèrbliji itd. U ostalom ovaj èlanak nije za historicke dokaze oprèdèljen, niti hoće da se u to upušta. Mi smo u uživanju ove slave, a tko bi ju nami rado oteti, neka nam dokaže, da nam nepripada. Komu se raći u to polje dublje ugledati, neka se primi *debelih foliantah*, neka čita tamo, neka misli o tom, što je čitao, i tad neka sudi... *Ilirizam slovnicki je život naš duševni*. On ima za svèrhu, da literaturu podigne. K tomu je naravno potreban dobar, lèp i izobraženosti shodan jezik i veliko čitajuće občinstvo. Badava bi bilo uzimati jezik, koji nije dosta bogat, koji nije lèp, i kojega nije moguće izobraziti, bez da se nebi ili reći kovati, ili iz drugih dialektah na pomoć posudjivati morale.

Badava bi takodjer bilo knjige u jeziku pisati, kojega malo ljudih govori. Za podići literaturu trèba mnogo truda, spisateljah,

knjigah, novinah, tiskarnah, privilegijah itd., a to sve mnogo novacah stoji. Jezik horvatski kod male je samo strane u običaju. Niti svi Horvati negovore *provincialno-horvatski*. Kako bi oni bili kadri toliko žrtvovati, da literaturu uzdrže? A Slavonci, Dalmatini i drugi Jugoslaveni neće *provincialno-horvatski* čitati, jer nije razšireno to narječje. Njih je mnogo više, koji *ilirski* govore. To je nas prošasti vjek dosti učio. Kamo je *Mikloušić*, puno zaslužni inače muž, sa svojimi privrženici dospio? Tko im je knjige čitao, šta znadu Slavonci, Dalmatini, Sàrblji itd. o njim? ... Ništa. Oni su čepili na stablu, koje pravoga korena neimadjaše. Sve je propalo, i naš narod je ostao u literaturi neznamenit, kao što i prije bijaše. Ili možebit u *stoljetnom kalendaru*, u *soštaru*, u *molitvenih knjigah*, u *Diogenešu* ili *huti pri Savi* stoji naša literatura horvatska? ... Kakov je to *resultat* za radnju od pol vjeka? Je li to prilično, je li to slavno za narod, koj tako znamenite i lèpe elemente (življe) u sebi sadržava? ... Kad nebi dalje doći mogli, ja bi volio sva slova u svih tiskarnah izpreokrenuti, da bi se sve naopako štampalo, za da nebi nitko čitati mogo — našu slaboću.

Jezik ovaj, koj smo iz gori navedenih uzroka za slovnički primili, morao je *jedno* ime dobiti. Dobio je ime *ilirskoga* jezika, jerbo smo svi u rodoslovnom obziru *Iliri*; drugo zato, jer se nebi bio mogo niti horvatskim, niti slovenskim, niti sàrbskim itd. nazvati, svaki bo izmedju ovih narodah kazao bi: »*ja nedam imena svoga zabacati.*« Po imenu pako *ilirskom* nitko ništa negubi, jer nijednoga neima naroda, koj bi se na posebice imenom »*Ilira*« služio. Samo da je jedan književni jezik pod obćenitim imenom *ilirskim*, u kojem će svaki pisati. K tomu je *ilirski* jezik lèp, bogat, izobražen. U njem su već toliki Dubrovčani, Dalmatinci, Sàrblji i Slavonci pisali, da bi grèh bio zaboraviti ih. Ova literatura, koju smo mi kano baštinu (*hereditatem*) dobili, može se klasičkom nazvati. U njoj čovjek nalazi stvarih (osobito u poetičkoj vārsti), koje u nas udivljenje pobudjuju; nalazi se izrazah, slikah, izvornosti, lahkoće versovah, rječju poetičkih krasotah, o kojih horvatski spisatelji niti pomisla (idea, conceptus) imali nisu... Da smo pravim putem išli, kad jezik *ilirski* za književni odabrasmo, to svèdoči naprèdak, koj smo s pomoćju božjom učinili. Nitko neka nemisli, da je ova *oppositia*, koja se sad većma diže, nama pogibeljna; ništa manje, ona se samo širi i napinje, jer ju tišti *element* narodni, koj strèlovitim korakom raste, i pokraj sebe sve tudje

neskladne stranke na priliku zdravoga tĕla, koje sve bolestne i gnjile soke odbaciva, tĕra — na svoje okretje, Ći krĕpkim hodom razlama... Ovo sve skupa, ŝto nam veleuĉeni protivnici naŝi predbacuju, nije niŝta drugo, nego ŝtono Nĕmci kaŝu »*faule Fiŝche*,« oni su pako »*faule K pfe*,« jer niŝta nerade. Niti ĉe se ŝ njimi niti *ilirisam*, niti *magjarisam*, niti ikakov *isam* na svĕtu izvan *modisma* pomoći. Oni su veĉom stranom *bontoniste*, koji samo zato politiziraju, jerbo je *politiziranje u modi*. O tom, ŝto niŝta nerade, divanit ĉemo malo niŝe. Postupajmo mi kod naŝih naĉelala, kako i dosad. Put ovaj, na koj stupismo, svārha je duŝega motrenja; mi nismo dĕtca, da naĉela (*principia*) mĕnjamo kano igraĉku. U dosljednosti i ĉvrstom dārŝanju stoji naŝ karakter, a mi ŝelimo, da svĕt kaŝe: *da karaktra imademo*.

Kakono god ŝto je *kroatizam naŝ politiĉki ŝivot*, tako je u literarnom smislu *kroatizam niŝta, ni nemoŝe drugo nego niŝta biti*. Osim nĕkoliko molitvenih knjigah, koje su za puk potrebne, drugo niŝta nije u provincialno-horvatskom pisano, *ŝto bi i malo znamenito bilo*. Posljedak nas najbolje uĉi. To, da je literatura horvatska ugreznula, uĉi nas, da iz literature provincialno-horvatskoga jezika niŝta biti nemoŝe, i da svi oni, koji se imenom Horvatah »*gute Croaten*« diĉe, niŝta u to ime nerade. U ĉem dakle stoji dobrota ovih Horvatah? ... U politiĉkom svĕtu ih nije ĉuti, u literarnom takodjer ne.... Moŝebiti da potajno rade, da sakrivaju rukopise, koji su puni ploda njihovih talenatah?.. Da smo i mi u tom smislu tako *dobri Horvati*, kano ŝto su oni, mi bi joŝ i dan danas tamo bili, gdĕ smo prie deset godinah uzdisali... bili bi u kolĕvci... Kada vidimo lĕpo i dosta znamenito cvĕtje, u koje su se trudovi *ilirskih Horvatah* razvili, moŝemo zakljuĉiti (i to bez zamĕrc), da oni *dobri Horvati* niŝta nerade, mi pako da radimo nĕŝto barem. Stari su Horvati nĕgda dobri i ŝtovanja vrdni ljudi bili. Oni su se borili za slobodu svoju, njihov je ideal »*ratni vĕnac*« bio, u njihovoj se je ruci maĉ blistao. Naŝega vĕka Horvati odpasali su maĉ, netrĕba ga viŝe. Ŝta trĕbamo dakle? Sada trĕba, da na mĕŝto ratne slave, slavu u *civilizacii* traŝimo. Ako to hoĉemo, trĕba da ostavimo onu *debelu prozu*, koja nas olovnim kri lom na dno zemlji vuĉe. Mi smo u tĕj svārhu poetiĉki krug izabrali, na kojega visini krasni jezik *ilirski* vidimo, i ŝ njime onu moĉ, koja nas tako jaĉi, da moŝemo duŝevnu znamenitost zadobiti, da moŝemo za naŝu srodnu bratju raditi, i drugim ljudem takodjer na korist biti. *Kroatizam* je samo malena *camera obscura* proti

onomu izgledu, kojega mi s našega visokoga mēsta u istini uživamo! —

Mnogi od protivnikah naših i to nam predbacuju, i s time nas sumljive činiti nastoje. «*da što imadu surke i cārvene kape s literaturom?*» Oni oštromnim okom opaziše u cārvenih kapah i surkah nešto, što im se pogibeljno vidi. Ja pako na to odgovaram, da smo s kapami i surkami našimi svētu pokazali, da smo Horvati, i da kroatizam politički kod nas nije samo na jeziku, nego u sārdu u i haljinah naših. Mi smo u narodnoj haljini bili; surke su nama to, što Magjarom *atile*, još više, jer prosti Magjari atilah nenose, naši pako seljaci surke nose. A kape cārvene, što je proti njima? Zar nije cārvena boja (farba) narodna? Nije li svēt nēgda »Rothmāntler-e« spoznao? A šta se boje ljudi toga? Mi nismo cārvene kabanice nosili, nego mnogo manje od kabanice... samo kapu... Varaju se daklem jako ona učena gospoda, kad misle, da surka s literaturom posla imade. Kad horvatsku surku obučemo, tada smo konstitucionalni Horvati, rodom Iliri; a kad pišemo, tada smo Horvati, koji ilirski pišu... *Iliri* pako svakako, jerbo to je familia, u koju spadamo. Pitaju mnogi: *da čemu te novosti, i zašto tako prostu opravu uzimamo, koju samo seljak nosi?* Na to odgovaram, da je čela narodna stvar nova. Kad se narod preporadja, valja da se narod u svem popravi, što k narodnim biljegam spada. Tu su najprije *jezik, običaji i nošnja*. Bili mi kako mu drago dobri domorodci, ako budemo tudju haljinu nosili, nitko nas neće poznati, ili barem mislit će mnogi, da se ili bojimo ili sramimo narodnu haljinu nositi. Zašto pak prostu haljinu nosimo onako, kako ju seljak nosi, na to odgovaram, da je to veoma pametno, i to zato: *da po tom vrata luxusu zatvorimo*. Zaista netrēba, da čovēk mnogo novacah za haljinu daje. Zato ja ovdē sve domorodce prosim, da svakako kod prostih surkah ostanu. Neka se u nikakovu cifrari neupuštaju. U cifrastoj haljini većja čast nestoji!

Iz tog brašna dakle nebude kruha. Pustimo *kroatizam* za politiku, a ostanimo u literaturi kod *ilirisma*. *Nota bene*, komu je volja. Koj neće, neka se sa zemanom bori. Ali neka oružje dobro nabrusi, jer je duh vēka oštar, on *tupost* jednim mahom obali...

Ja sam kazao, što sam mislio. Ja sam dužan bio za moju stranu govoriti. Neka svaki za svoju govori, nu *temeljito*. Ja sam na sve pripravan, moje je pēro uvēk gotovo.

Lj. Vukotinović.

Dopis iz hrvatskog Primorja

Dragutinu Rakovcu.

Od — ta.

Baš u oči sv. Ivana, kad blago sunce, približavajući se k noćnom svom stanju, tamnu sěnu od brdah u prodoli bacaše, stigoh ovamo, gdje netom spazih — vrh gospodujuće Učke i more, koje prebrodjeno od nekoliko manjih brodovah valove svoje potihorazvijaše; — iznenada kao iza sna duh mi se uzdigne, i množ raznih mislih pojavi. Ovom prigodom opazih, od kolike je koristi putovanje za izobraziti um čovječanski. Putujući prehadjamo se s jednoga mjesta u drugo; svagde nešto novoga nadjemó; naměrmo se na drugu narav, druge uredbe, druge ljude i običaje, koje prisposobljavajuć medju sobom, nove se u nas misli stvaraju, probudjuje se misljenje i vrěži fantazia, te na priměr brižne pčele, koja leteć u daleke krajeve, iz raznoga cvětja izsisanim sokom sate svoje puni; vlastito naše izkustvo hranimo i umnožavamo. Od ovuda vidim, kako bi prudno bilo, kad bi jednom i naši duhom i željom prosvětjenja upaljeni mladići počeli putovati, slědeći izgled drugih izobraženih narodah, koji neprestano putuju i izkustvo svoje tim povećavaju.

Osobitu radost očutih u večer slišajući milinu mnogovrstnih napjevah od najviše ljuvenih pėsamah, koje ovdašnja mladež, vratjavjuć se sa dčla, sva trudna i umorna u izobilju pčvaše. Sutra dan opet pod večer stvori mom pogledu ne malenu zabavu ugodan prizor od nebrojenih krėsovah, koji sčvajućom svojom lučju mrkoj tmimi noćnoj prkosiše na okolo. Slědećih sam še danah bavio smatranjem ovdašnjih stanovnikah, koji gledeć na njihovu provrnost (ingegnosità) i radenost čine se, da glasovitost i slavu svojih pra-

dědah — Liburnjanah — nimalo netamne. Oni su vrlo mornari zidari, ribari, težaci itd., i to tako radeni i marljivi, da sam više puta sa uzdisaji pomislio, kako bi cvala i svakim blagom obilovala mila naša domovina, da bi barem ovaka radenost i marljivost bila ondě, gdě blaga narav tek mali trud težaka velikim i obilatim darom naplatjuje.

Što vam zanimivoga od ovuda javiti imam, jest, da se je, hvala Višnjemu, već i ovdí ljubav i duh narodnosti užgao; premda se još tako jako uplanuo nije, ali se ipak svaki dan više i više snebiva ono, da tako rečem, *narodno mrtvilo*, koje dosada i ovdě kako i drugdě spinjaše duh naših zemljakah. Već svaki, koj iole soli u glavi ima, spoznaje, da narod, koj za narodnost svoju nelaje, propasti mora, i vidi, da se obća naša narodnost samo u ilirskoj (književnoj) slozi promaknuti i izdělati može. Nemojte dakle věrovati onim, koji, blazneći sami sebe, potvaraju ovdašnje stanovnike, naročito Rěčane, da su Magjari! i da s njimi jednako čute. Da, pravo imaju, jer se i Rěčani, kao pravi gradjani jednako sa državnom svojom bratjom Magjari sveudilj trse i brine, za promaknut dobro i srěću obće domovine, što činom svaki dan i pokazuju. U tom se dakle misli i nástojanja njihova s magjarskimi sudaraju, radi česa su i hvale dostojni. Ali kraj toga kao věrni Hrvati ostaju i ostat će Iliri, kakogod i oni Magjari, pa koj bezstrastni čověk bi jih osudio zato? Oni ljube svoju bratju Magjare, štiju njihovu narodnost, u koliko se, kao prirodno pravo svakoga naroda, medju svojimi granicama razvija. Ali polag istoga pravca ljube i svoju narodnost, kao neporušivo jamstvo *moralnoga* spasenja, narodne prosvěte i čestitosti. Medjutim kao pravi istine ljubitelj izpověditi moram, da se vëndar nalazi několik potištenih lastivacah, koji bezstidno taječ svoj narod vele, da su Magjari, bez da ciglu rěč magjarski znaju. Nu i ti su od male znamenitosti.

Iz mnogih okolnostih osěgurati vaš mogu, da se magjarisan neće ovdí nikada ukoreniti. Ali drugo je, česa se bojim, da će ovdě naprědovanju naše narodnosti jako škoditi, naiwe mogući duh talianisma, koj se poradi više okoluostih, koje mu na ruku stoje, svaki dan bolje ukorenjava. Ovdí se bo děca (osobito u Rěci) u narodnih (?) učionicah posve talianski odhranjaju i podučavaju. Takodjer u gimnazii u prvih dvih (a i u tretjoj školi do pokladah) svi nauci, razmi gramatike, koja se već u drugoj školi počme učít latinski, u talianskom se jeziku predavaju, premda se jih više od polovice nalazi, koji ili malo ili ništa tulianski uerazume.

Kako će dakle narodnost naša naprédovati? Istina je, da se ovdje više kućah nalazi, u kojih je talianski jezik u porabi, nu ipak jih je malo, u kojih se narodni (ilirski) jezik razumio nebi. Zato neviđim razloga, zašto bi se dčca samo u tal. jeziku podučavati morala. Polag toga pravca, bi se n. p. i u Zagrebu morala dčca podučavati samo u ušvačkom jeziku, koj je tamo isto tako (ako ne bolje) ukorenjen, kako i ovdje talianski, pa to vendar tamo nebiva, zašto je dakle ovdje? Ali će mi tkogod na to reći, da se ovdje moraju dčca u talianskom jeziku odhranjivati jer jim je neobhodno potrebit, jedno poradi sveudiljna obćenja sa Taliani, drugo što se u njemu sudi i trgovački poslovi najviše obavljaju. To je sve istina, ali to nije dovoljan uzrok; jer da bi se dčca u narodnom jeziku odhranjivala, i dobro ga znala, mogla bi se s mnogo boljim uspjehom i tal. jezik učiti, te bi jim se na taj način duševnim i telesnim potrebam bolje providčelo. Trčba je dakle, da se osvčstimo i poslušamo duh včka, koj nas zove i nuka, da se iz tminah neznanstva i gluposti dignemo i prosvčtimo, što bez narodnoga jezika nije možno — — — — —. — Prevrnimo historie svih narodah, nigdi se nećemo namčriti na narod, koj se je bez narodnoga jezika izobrazio i prosvčtio. Neka se dakle uvede u početne tako posebne, kako i javne učionice narodni jezik, da tim naćinom u mlade dni, kao najprikladnie doba, ulijemo i probudimo u dčci našoj ljubav prema narodu, narodnomu jeziku i svemu onomu, što kao narodno, razum odobrava; pa će nam zahvalna biti ista naša dčca, narod i domovina; dčca, jer će tim duševne sile lasnije razvijati; narod, jer će odtuda prosvčta i čestitost duševna i telesna slčditi; domovina, jer ćemo joj krčpke domorodce odgojiti.

Poslč nekoliko vrčmena, kad naša mladež krčpka bude u narodnom jeziku, od potrebe i koristi bi bilo, da se i u tako zvane dolnje ili gimnazialne učionice narodni jezik uvede, ne najedanput, nego uzastopce (gradatim); tim bo naćinom bi se mnogo brče mladež i jezik izobrazio. Ali pri toj promčni valja, da se i uredba školskih knjigah promčni, svaki bo vidi, da sadašnje školske knjige zvanju našemu podobne i prikladne nisu. Naša mladež polazi šest lčtah niče učionice, pa kad izlazi, šta zna od onoga, što joj je najpotrebitie? Moče se reći, ništa. Ali se nije ni čuditi, ako se pogleda na vratak njezinih naukah. Vratak su školske knjige (druge bo se sporo čitaju). Razgledajmo jih dakle, da se o njihovoj vrčdnosti uglavimo. Ja radi kratkoće nakanih ovdje dva samo nauka, naime *geografiju* i *historiju* razsudnim okom pretresati, ostavljajući druge, da jih svaki po svojem umu pretrese i razsudi.

Geografija, ili zemljopis, koj se naša mladež uči, premda je neizvrstan, i za šest godišta prekratak, bio bi ipak dobar, da mladež na svršetku ono barem zna, što je u njemu. Ali nas, žali bože! obće iskustvo uči, da se ni najbolji i najmarljiviji mladići ni toga nenauče. Od kuda dolazi ta nepozornost na tako važan nauk? Tko je tomu kriv? — Ja to neću da razsudjujem, nego usljed vlastita iskustva mogu reći, da je to sve kriva ona zločesta navada, koja u nas vlada, da se mi učimo geografiju bez krajobraza (mape). Kad sam ja škole polazio, zemljopisni nauk mi je bio najtežji i najdosadniji, jer nisam imao krajobraza, ali kasnije, kad sam se ga nekako po sreći dobio, geografija mi je bila najlaglji i najugodniji nauk. Neka se dakle zapovēdi, da svaki mapu kupi, pa ćemo se osvędočiti, da će mladež mnogo veći naprędak učiniti. Ja mislim kada se druge školske knjige kupuju, da bi se i po trębni krajobraz i lasno kupiti mogli. Ta nije ni za nje tręba Gavanova blaga. Istina je, da po učionicah potrebiti krajobraz i vise o tih, ali se ž njimi učenik ništa nepomaže, nit može pomoći, sve da i oće, što će mi svaki dopustiti, koj je polazio naše učionice. Šta ćemo pak reći o staroj geografiji, o kojoj u nas ni spomena nebiva?! Zar nam može biti nije potrebita? S kakovim dakle uspęhom čitat ćemo stare sgodopisce i klasike, ako nęgdašnji zemljopis neznamo? Do istine žalostno je, da gg. ureditelji školnih knjigah na tako važan i potreban nauk zaboravljaju. Nu već čujem, gdi mi se govori, da se naša mladež rada ne uči, te da je vręme kratko. Na prvo odgovaram, da je to tužba bez svakoga temelja, jer tkogod poznaje naš narod, mora dopustiti, da on čeni i ljubi svako znanje i umętnost, k čemu je jur od naravi prikladan, i ne propusti prigode za privlastit si jih, samo da korist i potrebu njihovu i uvidi. Dakle i mladež, koja je klica istoga naroda, istu narav i teženje imati mora, ali budući da radi neizbornosti i neiskusnosti svoje nepozna duševne potrebe. i nevidja korist naukah, s toga se ni učiti neće, jer *ignoti nulla cupido*. Toga radi valja, da joj se najprije njezine potrebe odkriju i pokaže korist naukah, potom neka se svaki odhranitelj trsi, što više može, da se mladež dragovoljno, a ne kano *pod moraš* uči. Neka ju lępim i blagim načinom nuka i nagovara na učenje, i užge u njoj ljubav za nauke, pa će se rada učiti, i nestat će svih tužbah ili (bolje rekuć) golih izlikah.

U drugoj točki navedena kratkoća vręmena može nas tim manje izpričati, što se istim gotovo vręmenom oba nauka svršiti mogu. Tako n. p. kad učitelj tumači sadašnju geografiju od kojega kraja,

ili pokrajine, lasno bi mogo napomenuti kako se je oñaj kraj, ili pokrajina u negdašnja doba zvala? — Kakov ju je narod obitavao i kakov jezik govorio? — Kuda se je protezala? — Kako se je dělila? — Koja su bila njezina znatnija mēsta i varoši, kako se naziyahu i gdi ležaše? itd., što bi se i u školskoj knjizi *pod pazkom* zabilježiti moglo. Iz osnove ove lahko vidēti možemo, da za taj nauk toliko vrēmena netrēba, kao što se to misli.

Jur je vrēme, da pogled svrnemo na historiu, koja mnogo veću pozornost zaslužuje. Potanko ju izpitajmo i razgledajmo, da vidimo, šta u sebi sadržava, i dava li podobnu hranu mladeži? Netkom ju odpremo, nadjemo dugu razpravu o kolēnu Magjarah, potom se izpituje, i iz različitih mnjenjah i temeljah zaključuje, od kuda, kada i kako su u Europu došli, opisuju se rati, način življenja njihova itd. Dakle na kratko da kažemo, u njoj se sadržava sami i čisti sгодopis Magjarah. A o historii drugih osobito slavenških narodah, koji su u kraljestvu ovomu najznatnii, neima niti spomene. Možebiti neimaju nikakvih slavnih děljah, koja bi se mogla napomenuti, ili jih mladež neželi ni čuti? Nije se dakle čuditi, da višekrat prava slav. děca rod svoj, kojega historiu nepoznaju, taje.

Neka nitko nemisli, da sam ja možebiti protivan, što se naša mladež magjarsku historiu uči, što je i trēba, jer mi kroz tolike vėkove š njimi u jedno političko tēlo sdruženi, sve sгодe i nesгодe dělmo i jednu historiu imamo, dapače bi želio, da ne samo magjarsku, nego i drugih narodah historiu dobro znade, jedno poradi koristi, koju nam u obće donāša svaka historia, koja se najprikladnije prilikovati može sa šetkom (*compasso*), koja na velikom moru ginućemu moruaru put spasenja kaže; a drugo radi toga, što bi si tim načinom polakšao put k vlastitoj historii. Svaki bo je višeputah našo medju historiami više osobito susēdñih narodah tako uzki savezaj, da se mnoge točke historie jednoga naroda nemogu ni pošto razrēšiti bez zuanja historie drugih narodah. Moja je samo želja, da se uz historiu Magjarah, naročito pako do njihova došastja i naša historia predaje, t. j. ja želim, da se za dolnje učionice skroji jedna *kratka historia svēta*, kakovu je n. p. pisao za Nėmce g. Brenov — kao pripravu k sveobćoj historii. U nju bi trēbalo da se uplete obširni sгодopis sviuh ilirskih granah ili pukovah do razdruženja njihova, a poslē svake grane napose do njezina propada ili sdruženja sa drugim narodom. Drugih pako narodah valjalo bi, da se samo obsēni, da tim srēdstvom mladež može bolje razumēti vlastitu historiu, i uputit se k obširnjemu učenju sve-

obće historije. Istina bog, da bi ovaka historia malo krupnija bila, nego sadašnja; nu ako bi se u našem jeziku, kako se za historiu pristoji, prosto pisala i predavala, i ako bi mladež staru geografiju dobro znala, te se nebi od nje rječitost, nego gola stvar zahtjevala, uvjeren sam, da bi ju u šest ljetah lahko svršila.

Prie nekoliko godištah jošte predavala se je u Zagrebskom učilištu historia ilirskih pukovah, kako nam svjedoče ostavljeni stavci (theses) historički, koje je ondašnja mladež javno branila, a sada, gdje bi ju već mogli svu na prstih imati i svjetu ju pokazati, o njoj ni nesanjamo. Mi smo dakle izmedju inih narodah sami, koji se pohvaliti možemo, da smo se u devetnaestom stoljetju, u kom su drugi toliko napredovali, na primjer rakah natražke povukli. Ljpe odličnosti! Drugi narodi su jur i najmanja djela svojih pradjedah na obću zamjru i štovanje svjetu prikazali, a mi glasovita djela naših praotacah, koja se tko zna u kakovih kutih pometju, i kada će sunce vidjeti, ni sami neznamo. Znam, da smo se jedva dignuli, i čudesa neznamo praviti, ali sadašnji vjek to barem od nas pravedno zahtjevati smie, da dojduei rod pripravimo, neka on nadomjesti ono, što smo mi zanjeli, i to će naša najveća dika biti. Zato trjeba, da školskoj mladeži, koju ovdj za dojduei rod smatrat imamo, drugu upravu dajemo, i na pravi ju put prosvjetjenja postavimo. Nebudimo kasui, i neizpričajmo se preveć, da je prerano. Naše okolnosti su mnogo boljje, nego što su bile inih narodah, kad su se dizali, s toga možemo laglje i brže od njih naprjéd stupati, jer nam oni svjéu i put kazu, a mi jih samo sljedit imamo. Njémci n. p. već su oddavna osorne svoje šume u plodovita polja i livade, a bezbrojne bare u mirisne vrtle i perivoje obrnuli, mnoga su izkusili i daleko došli — kod njih je sunce od prosvjetjenja od davna svanulo i može se reći *zenit* domašilo, pa zašto nebi njihov izgled nasljédovali? Razgledajmo njihove školske uredbe, te jih s našimi prisjodobimo, da vidimo, kakova je medju njima razlika, pa ako iznadjemo, da su prikladnije, zašto jih nesljédimo, i *mutatis mutandis* neprimemo? Bog bi dao, te bi moje želje u dobru zemlju pale! U protivnom pako slučajju neostaje mjr drugo, nego uteći se k onim domorodcem, koji su već na književnom polju nekoliko cvjtja nabrali, i izkustvo svoje obogatili, da izkusnim svojim savjetom neizkusnoj mladeži priteku, i nju na čitanje dobrih i izvjarstnih knjigah nago-varaju. S Bogom!

U hrvatskom primorju 10. srpnja 1842.

Štovanje svoga naroda.

Onaj samo narod, koj se od grěha k krěposti obrati, može se osloboditi od bėde. Grěh bo kvari ljudstvo, a pravica uzvišuje narod.

Pravičan neka bude svaki narod prama inostrancu. Ali preda svim neka bude svaki narod pravičan prama sebi, i svaki član naroda neka ovu pravicu štuje.

Budi pravičan proti tvomu puku i nepreziraj cěnu i čast njegovu.

Imade ljudih, koji su čoravi za dobro, koje im pred očima leži, i koji su samo tome vėsti, da svagdė zloću i prokletstvo napominju. Ljudi ove vrsti sa svojim vėkovitim tuženjem, buljenjem, korenjem, gerdjenjem gase ljubav prama domovini. A gdė nestaje te ljubavi, tu si svojeljubje prestol gradi.

Budi pravičan prama narodu tvomu; neumaljavaj cěnu njegovu, zašto mozebit neima sve krěposti drugih narodah. Nediži i nehvali druge narode na skvarenje tvoga vlastitoga. Jer svaki ima svoje osobite vlastitosti i koristi; dakle i tvoj. Niti mogu, niti trėba, da budu svi jednaki, kao god što to nit cvětje i bilje jedne vrsti nije.

Tužna je navada sve inostransko hvaliti i ljubiti, višeputah samo zato, što je inostransko: ono može se uvėk smatrati kao znak unutar-njega skvarenja i neotesanja. To nas izkustvo uči. Gdė to biva, tamo se obća čut slabi, ljubav domovine uništava, pu zdanost pako, vlastita jakost i cěna gaze. Kaogod što je čovėk samo onda nėšto, ako u svome natinu, u svoje vrėme, i na svome městu ono jest, štc biti mora: tako isto je i narod jedne onda samo štovanja vrėdan, ako sve one krěposti i sposobnosti procvatu. *Licumerac i naslėdovatelj svagdė je samo na polak čovėk. Tako isto i narod, koj domorodne obiçaje zabacuje, tudje pako naslėduje, na polak je narod.*

Toga radi čuvaj vlastitosti naroda svoga, i budi zadovoljan, da možeš na njem samo ono popraviti, što nevalja, ono samo izkrčiti, što put k boljemu zastire. *Štuj stare, slavne običaje, držanja i svečanosti tvoje države, tvojih občinah; u njih živi vlastiti duh tvoga naroda, oni bo su iz njega proizvedeni.* Tudji običaji, tudja držanja, tudje svečanosti plaše il raztrešuju ovaj duh, kao i krèposti, po kojih jedinim narod može postati velik. *Štuj jezik tvoga naroda, i nedopustaj nikako da propadne. Jerbo jezik je vlastita odèca narodnoga duha, u kojoj se on slobodno i uzmožno kretje.* Svaki inostrani jezik klisura je, pritvorstvo, i vodi k inostranom načinu mišljenja . . . Čuvaj se svakog oponašanja u istih malenkostih, u pokućanstvu, u življenja načinu, u nošnji i jèlu. Jer sve izlišne malenkosti jače dèljuju, nego bi pomisliti mogo, na èutljivost onoga, koj ih prima, ter donose više stranske zloèe, nego krèposti medju nas.

Nu time se neveli, *da mi sve, šta je domaèe, za dobro držati moramo.* Ako smo pravedni prama èeni našega naroda, budimo pravedni i prama njegovim pogrèškam. Trèba, da ih spoznamo, i žurimo se, da ih popravimo.

Budi pravièan prama tvomu narodu, zato se trudi na svaku ruku èest i blago tvoje domovine utemeljiti. Glavni k slavi naèini i srèèi tvoga naroda jesu: izobraženje, blagostojanje, jednodušnost i hrabrost gradjanska.

Izobraèenoštu t. j. razprostiranjem hasnovitih znanostih dozrèvaju narodi. *Neznalice zavise uvek od mudriih.* Oni niti istu svoju jakost nepoznaju, još manje prudnost i narav države svoje. Podignutje dobrih uèionica najbolje je srèdstvo prave izobraženosti.

Blagostojanjem biva stoprv narod samastaljan. Prosjak mora svakomu poslušan biti. Rukotvorstvo svake vrsti — bogatstvo je naroda. *I ti u tvojem kuèanskom i gradjanskom životu možeš napredovati, ako ono, što se u domovini izradi, predstaviš onomu, što ti tudjina pruža.* Samo time može se unutarnja marljivost uzbuditi, i domaèa umètnost na veèi stupanj popeti. Nu tim jedinim nebiva narod bogat; trèba, da se k tomu nedužnost i prostost pridruži. Što ona priskrbi, to ova štedi i èuva. Razsipniku marljivost ništa nepomaže. Prostost je mati blaga, unutarnju zadržaje jakost, kojom se veèa uvek poduzimlju dèla.

*Slogom biva narod jak, i inostrancem postovan, u vrème po-
gibelji protivnikom strašan.* Ako ti je domovina draga, žrtvuj ra-

dje svoj imetak, svoje vlastito pravo, samoga sebe, samo da se sloga sačuva!... Samo onda si za domovinu, onda za sugradjane tvoje živio!... Narod može, da ga pohodi nesreća: *domaća nesloga, i razuzdano tumaranje strastih.* To je uvijek smrtni udarac za narod.

Hrabrošću gradjanskom sve se sačuva, što narod dragocšnoga ima: njegova umětnost, njegovo blago, njegov život. Gradjanska hrabrost nestoji samo u utvrđenju proti pogibelji vojske, u pripravnosti, za domovinu imanje i krv žrtvovati. *Svaki neka vojak bude!* Ali trěba, da je narod i svaki od naroda oboružan proti pogibelji mira, n. p.: oslabljenju, lasti (*Gemächlichkeit*), zapostavljanju državnoga poštenja i svojoljubnosti. Često se najde više boracah proti izvānjskomu nego proti unutarnjemu nepriatelju, *jerbo je laglje druge nadvladati i pridobiti, nego samoga sebe.*

* *

 Na str. 109 ove knjige u pazki mēsto: »Geografi razděljuju Iliricum cěli u *Iliricum Turcicum* i *Iliricum Germanicum*« ima se ovako čitati: »Geografi razděljuju Iliricum cěli u *Iliricum Turcicum, Iliricum Hungaricum* i *Iliricum Germanicum*.«

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

IZDAVAOCI:

D. Rakovac, St. Vraz, L. Vukotinović.

KNJIGA III.

P. n. gospodi štiocem Kola.

Knjiga ova prodaje se u zagrebačkoj, varaždinskoj i karlovačkoj čitaonici komad po 50 kr. sr. Izvanjska gg. sveštenici neka izvole obratit se na g. Maks. Mraka protokolistu u pisarnic biskupie zagrebačke, a svjetska gospoda na g. Věk. Babukića advokata i tajnika sl. čitaonice zagrebačke. Tkogod pošlje ujedno novce za 10 komadah, dobit će jedanaesti na dar. Izvan toga prodaje se *Kolo* takodjer u knjigarnicah komad po 1 for. srebra.

Od II. knjige Kola stoji još (p. n.) gg. štiocem nekoliko komadah na službu; komad po 50 kr. Od I. knjige neimamo više nijednoga komada na prodaju, i budući bi se već ovdě javljali kupci za tū knjigu, zato umoljavamo svu gospodu priatelje, kod kojih se još nalazi nerazprodanih komadah od I. knjige, neka nam ih izvole što skorie vratiti, pod naslovom »G. Stanku Vrazu, ima se predati u ruke g. Věkosl. Babukiću, advokatu i tajniku sl. čitaonice u Zagrebu.«

Četvarta knjiga metnut će se odmah u tisak, pošto se bude vidilo, da se je ova III. knjiga razpatila bez štete, i na nju (IV.) dostatan broj predplatnikah nakupio, koji će do jedne prilike dospěvati za naplatiti tiskarnicu. Predplata se prima na gore navedenih mēstih za komad 40 kr. sr. Tko pošlje 1 for. 20 kr. srebra, dobit će gotovu III. knjigu, a u svoje vrēme i četvrtu, za koju se je već nakupilo lēpih i znamenitih članakah. Evo nekotjih po imenu: 1. Obraz knjiženstva poljskog od god. 1830. do danas, članak Vladislava Zapa (iz Lavova). 2. Monographia pismenstva bosanskog od najstare dobe do danas, od F. I. Jukića (iz Banjcluke). 3. Vile u gornjih stranah, prilog za basnoslovje slavjansko od M. Majera (iz Koruske). 4. O pověstnom razvitju književnog našeg sloga od ***; 5. Put po Hercegovini od F. I. Jukića. 6. Put k mletačkim i goričkim Slovencem od Majera. 7. O bitju i uplivu kritike na razvitak knjiženstva od ***. 8. Ima li se pisat sērdce, sārđce ili srdce? jezikoslovna razprava od ***. — Pored toga starat ćemo se, da bude pomēšana medju tē naučne članke i po koja žličica zabave, n. p. kakva pověst, pēsmica i t. d.

KOLO.

CLANCI ZA LITERATURU, UMETNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

IZDAVAOCI:

D. Rakovac, St. Vraz, L. Fukotinić.

KNJIGA III.

(TROŠKOM IZDAVALACA.)

U ZAREBU.

TISKOM K. P. NAR. TISKARNE DR. LJUDEVITA GAJA.

1843.

KAZALO.

OGLEDALO.

	Strana
Štajerska od g. 800 — 1122 od <i>Antuna Krempla</i>	1
Umétna poesia.	
1. Na párví dan godišta od <i>Ant. Kaznačiča</i>	23
2. Věštica od <i>Dragoile Jarnevičeve</i>	25
3. Pěsma o propasti kraljevstva bosanskog	28
Narodna poesia	
Narodne pěsme Hãrvatah od <i>St. Vr</i>	31
Zakou Vinodolški od l. 1280, priob. prof. <i>A. Matzwanica</i>	50

PREGLED.

1. Literatura česka, dopis <i>Jaromira Erbena</i>	98
2. Literatura ruska, dopis prof. <i>P. Dubrovskoga</i>	108
3. Najnovie věsti o literaturi ruskoj i poljskoj, izlomak lista prof. <i>P. Dubrovskoga</i>	114
4. Literatura južnih Slavenah od <i>I. R. iz Cerovca</i> .	
a) Knjiženstvo Slovenacah	171
b) Knjiženstvo Hãrvatah	123
5. Literatura inostrana od <i>I. R. iz Cerovca</i>	127

PAZAR.

	Strana.
1. Tri stvari knjiženstva, članak od <i>Lj. Vukotinovića</i>	129
2. Koješta.	
a) Q. Horatius Flaccus od <i>St. Vr</i>	136
b) Sud o slogu od <i>St. Vr</i>	137
3. Književno objavljenje	139
4. Najnovie knjige	140

K Zakonu Vinodolskomu popravak:

Na str. 52. u redku 1. na mjesto *božie*, čitaj: *bzie*.

“ “ 83. “ 29. “ “ *lèta*, “ *leta*.

“ “ 95. dodaj na svojem mjestu:

Otaja *, m., čovek, koi štogod oda, odkrije hi odtaji, tužitelj,
delator, Denunziant, r. 271.

OGLEDALO.

ŠTAJERSKA

od g. 800—1122.

Iz dogodovštine Štajera

od

Antuna Krcmpla,

župnika kod Male Nedšle na Štajeru

(Konac.)

Vojska, oružja.

I slovenske vojske bile su snažne, junačke i vi-težke, osobito za kralja Svatopluka. Karlovi su na-slédnici imali š njimi mnogo težka posla. — Za vrě-me *Karla Vel.* morao je svaki, koj je imao ili imanje ili puštu *) biti vojnik i sám se oružjem oděćom i braš-nom providjati. Na putu i u boju hranila se je vojska od plěna. Knezove i ostalu gospodu (plemiće) pratila je družina, t. j. podložnici i službenici. Rat je bio ōnda najplemenitii zanat. Porad toga išli su knezovi i drugi plemići u rat da pomnože svoje časti i da si pri-bave više podložnikah i sužanjah. Porad toga išli su u rat i biskupi i opati jerbo su i oni imali podlož-nikah haš kao i ostala gospoda. A to prostomu onda

*) Pušte (st. slov. *pušće i puše*, horv. *pustoseline*) zovu se zemlje onakovih, što su se rěšili sužanstva.

 Tiskanjem II. knj. Kola u onu stranu ovoga članka, što ga ondě ima, uvukla se je ta pogrěška, te stoji pod svakom pazkom pisme *U.* Da odgovorimo istini, javljamo time, da one paz-ke nisu dodate od uředničtva, nego su proizašle iz pera pisaoca istoga članka. Iznimaju se vëndar iz toga opet *parva* i ona na str. 50, koje su dodate od uředničtva. *U.*

narodu nimalo nebiaše po volji, mněvajući, da Bog porad toga šilje nad narode tolike nevolje: haranja, ubijanja i t. d. i umoljavahu ćesara, neka duhovnikom zabrani, da neidu u rat, od kojeg ih posla ćesar i oprostí. Nu sasvim tim odloživši duhovni pojas, i štap pastirski, pasali su biskupi i opati máče, metali kacige na glavu, nosili rukama kopje ili sulice, pa hajde na mejdan.

Magjari su vojevali na ostao-propao za plěno i pašu i za roblje. Sve potući i sharati, biaše bojni njihov zakon. Imadiahu u borbi svoj vlastiti, drugim vojskam neznani običaj. Oni svagda na juriš udarahu s velikom i strašnom vikom i krikom, i ako nisu uzpěli nepriatelja párvom navalom razpáršiti i njihov red poremetiti, okrenuvši pleća stadoše na svojih konjih uzmicati. I kad bi se bila nepriateljska vojska raztárčala i za njimi u potěru pustila, onda bi oni bázro se okrenuli i grad od strělah na nepriatelja obořili, i tako i najjače vojske nadvladali. U boju nikomu ne praštahu život. Kao što se oni dáržahu reći: Ostao-poprao! to isto moradoše imati na misli i suprotivnici njihovi. U rat su gonili za sobom čitava jata od volovah, ovacah, kozah i druge živine, za da jim nikad nestane brašna. Pasli su svoje volove i konje bez razlike to po livadah a to po njivah. Na odmor ili na konak najvolili su padati po širokih poljah ili velikih ravnica, gdi su se laglje razkrilili sa svojimi konji. U strěljanju s luka biahu toli věšti, da je svaka njihova strěla pogodila svoj cilj, bila ona izbačena sprěda, s boka ili straga. Luk bio je párho njihovo oružje, takodjer sulica, sěkira ili ćakan. Poslē kako su se bili upoznali s Gárci, pribavili su takodjer sablju, mač, kacigu i štit.

Kod sviuh europejskih narodah sticala bi se u ono doba najveća slava i ćast u ratu. Tko je htio vitez da bude, mogo je tu ćast steći jedino u ratu. Ti vitezi bili su kod sviuh vojskah najsilnii i najćestitii.

Dok nije bilo rata, vitezi su se i plemići zabavljali bojnim igranim ili takodjer zbiljno se pozivajući medju sobom na mejdan, ili su se medjusobno dotle dražili, dok nije došlo do žive kože. Većinom su se po dvojica hárvali i pěstnicami takó dugu udarali, dok nije jedan drugoga nadudario i tako drugi onemogo. Takovo se je udaranje ili hárvanje zvalo *dvobej* (Zweikampf), nadovladanje pako *pěstna pravica* (Faustrecht). Višeputah su knezovi, vitezi i plemići sa svojimi podložnici oboružani jedan na drugoga navaljivali, kad im je baš bilo drago, sve porobili, iztukli se, kadkada i dotukli. Za obranit svoj život, imětak i slobodu, gradili su po visokih stármih stěnah i hridih gradove. Takovim se gradovom još dan danas nalaze tragovi po hárđih i pećinah. Mi ih nazivamo *razvaline* ili *pedertine*. Stanovnici od tih gradovah nasártali su najposlě i na varošane, kmete, tãrgovce, robu i novce otimajući, varošé plěneći i paleći. Najgorji izmedju njih bili su vitezi *Oputjogradski*, *Vildunski* i *Pfanberžki*. Od takovih porobnih gnjězdah ne bi baš slobodan bio ni susěd ni putnik, dapače istim su dáržavnim vladao-cem bili opasni i dosadni. Někoji izmedju ćesarah imali su š njimi težka posla.

Věra, duhovnici, ćarkva.

Ćesar *Karlo Vel.* narućio je biskupom soligradskim i aglajskim, da Slověnce i Obare na kãrštjansku věru obrate, a koji nisu ili kod kãrštjanske věre ostali ili su druge kãrštjane uznemirivali, njim je maćem pokazao zakon. Tim se je vaskolik naš Štajer pokãrstiti morao, a Karlo je takodjer zapovědio, da se sagrađe ćarkve i župnice (fare). Kloštarah ipak za njegovo, vrěme još kod nas nije bilo. Višje duhovno upravljãnje biaše u rukuh arkibiskupa soligradskoga i patriarke aglajskoga. Soligradjanin vladao je Dravi do jedne (lěve), aglajanin pako do druge (děsne) obale. Soligradski arkibiskup *Arno*, koj je polag narućenja Karlova

Slověncem navěštjivao evangjelij, vrativši se donese glas, da bi Slověncem veliko dobročinsto učinio, ako bi jim dao biskupa vlastitoga od kârvi slověnske. Karlo ga na to upita: Ima li čověka, koj bi bio za taj poso? *Arno* za to město odluči *Teoderika* i k Slověncem ga odvede, davši mu vlast, cårkve graditi, i sve posle obavljati, koji idu biskupa s tom samom pogodbom, da u svemu ima arkibiskupa soligradskoga spoznavati za metropolitu svoga. — Više još nego soligradski *Arno* uradi za pokârštjenje naših krajevah laureačko-pasavski biskup *Irolf* ili *Urolf*. Taj bogupodobni muž od god. 817 neprestano luč sv. evangjelija po Obarskoj i Velikomoravskoj nosiaše i razprostiraše i toliku silu naroda pokârsti, da primoran bude god. 824 rimskoga O. papu Slověncem moravskim za biskupa umoliti. — Medjutim umre soligradski arkibiskup *Arno*, a na njegovo město dodje *Atram*. Tako isto umre i slověnski biskup *Teoderik*, a njegovim naměstnikom bude *Oto*, a *Irolf* arkibiskupom i apoštolskim vikarom u Panonii i Moravskoj naimenovan. *Adelrama* pošlje česar *Ludvik* (g. 828) k doljno-moravskomu vojvodi *Privini*, te ga nagovori, da prekine savez s Bugari. U to doba upozna se *Adelram* pârviput s *Privinom* i probudi u njemu želju za kârstom. Nebivši pako još *Privina* dosta podučen u vëri kârštjanskoj, povrati se opet *Adelram* u Soligrad, bez da ga pokârsti. Poslě *Privina* u progonstvu živući dade se kârstiti, a poslě kako je steko dâržavicu onu pokraj Drave, sa svom skârblju i brigom obraćaše narod svoj na vëru kârštjansku i mnoge mu cårkve pogradi. Pârvu cårkvu sagradi *Privina* u svom stolnom *Mozaburgu*. Ovu cårkvu *Adelramov* naslědnik *Luipram* (god. 840) posveti (eingeweiht) i *Privinina* duhovnika onda župnikom postavi. Kako *Luipram* iz *Mozaburga* krene, pratiša ga *Privinin* sin *Kozil* po svem putu. Putem *Luipram* posveti cårkvu duhovnika *Sandrata* i cårkvu *Erimberta*. *Kozil* i druga gospoda dadoše cårkvama

ovima lepim zemaljah, livadah i šumah*). *Luipram* stigne (g. 840) u *Opluj*, dade tu carkvu prostranie sagraditi, postavi druge duhovnike, posveti (g. 846) ovu i sv. *Ožvata* carkvu (polag mnjenja nekijih od *Privine* postavljenu, koja je i mozebiti na onom istom mestu stojala, gdje sada stoji carkva sv. *Ožvata*). Vec prie dodje *Luipram* (a to naime g. 843) k *Privini* i opet u *Salogradu* (Szalavár) carkvu jednu posveti u cest sv. *Lupartu* (Rupert). Posle toga su i on i slov. biskup *Oto* mnozinu carkvih posvetili, izmedju ostalih takodjer jednu u *Pečulu*. Kako umre slov. biskup *Oto*, pošlje *Luipram* na mesto njegovo *Ožvata* u daržavu *Privininu* kao biskupa slovenskoga (god. 853). Posle smarti *Luipramove* (g. 859) bude *Adalbin* za arkibiskupa soligradskog postavljen. *Adalbin* budući veliki nepriatelj Slovenacah, nedade im drugoga biskupa posle smarti *Ožvata*, budući je taj *Ožvat* daržao stranu *Ćirila* i *Metoda*, nego proglasi *Privinina* duhovnika varhovnim župnikom**). *Adalbin* dodje takodjer k *Kozilu*, koj je posle svoga otca smarti nad podravskom zemljom bio zavladao, i u njegovom *Mozaburgu* božie provede i tu nekoliko carkvih posveti, kao n. p. u *Ortecbui* carkvu sv. *Stěpana*, na *Bardu* carkvu sv. *Mihaila*, na *Špici* carkvu sv. *Pavlu*, u *Trembergu* carkvu sv. *Margete*, u *Fisherici* carkvu sv. *Lovrenca*, u *Unzатовu* carkvu sv. *Petra*, u *Stradckovu****) carkvu sv. *Stěpana*, davši svimkolikim ovim carkvam vlastovite župnike. Nu ovi duhovnici po svoj prilici bili su nemačkoga pokoljenja, koji nisu znali novokršćjene Slo-

*) Kod Kapele (kod Radgene) zove se šuma jedna *Kocel*. Nedaleko odtuda ima selo *Kozlavci*, koje već spada u župu sv. *Jurja*. Mozebiti, da su baš Kapela i sv. *Juraj* te napomenute dvě carkve.

***) Ti slovenski biskupi stolovali su po svoj prilici negde poblizu *Mozaburga*.

****) Ovo je po svoj prilici *Stradenska*.

věnce sputno i razgovetno podučavati, jerbo su posle zaželěli učenike svoga (slov.) naroda.

Slověnski vojvode i vladaoci *Radislav*, *Svatopluk* i *Kozil* uprave naime (g. 862) u Carigrad na dvor *Mihaila III.* poslanike s molbom, rekući: »Naša je zemlja kârštjena, ali mi neznamo ni gârčki ni latinski, niti imamo učenika, koj bi nas učio i svete nam knjige tumačio.« Uslěd toga nagovori car *Mihail* solunska dva brata *Konstantina* i *Metoda*, te se spremiše u zemlju Slověnacah. Prolazivši Bugarsku stignu u dâržavu Moravsku. Konstantin po svom manastirskom imenu zvan *Kyryl* ili *Ćiril* povrati se opet u Bugarsku, da uči tamo zakon kârstjanski; nu *Metod* ostane u Moravskoj. Posle toga postavi ga (*Metoda*) *Kozil* biskupom u Panonii (po svoj prilici u onom Bělomgradu, što se sada zove stolni Biograd (Alba Regia, Stuhlweissenburg). Papa Nikola, koj je poznavao bratju ovu iz njihovih dělâh u Bugarskoj, potvârdi *Metoda* u dostojanstvu. Bratja dakle ova učiše moravske Slověnce slovo božje po slověnski; učiše ih knjige čitati, pisati; prevedoše sv. pismo na jezik slověnski i eto svi se Slověnci uzradovahu, što su čuli božansko slovo u svom prirodjenom jeziku; sve cârkve razlegoše od slověnskih pėsamah složenih na slavu božju; radostno i dragovoljno sastajaše se mladež slovenska, da prime od te božje apoštolske bratje nauk u věrozakonu, čitanju i pisanju. *Ciril* i *Metod* čitahu službu božju u jeziku slověnskom. Porad toga obtuži, soligradski arkibiskup *Adalbin* kod sv. O. pape, kao učitelje, koji u pravi zakon božji metju něšto novoga, krivoga. Uslěd te tužbe moradoše oba u Rim, da se pred licem pape od sumlje očiste. Tu je *Ćiril* pun sv. duha uzkliknuo govoreći: »Stoji pisano: *Svi jezici imaju Boga slaviti!* Zašto dakle vi mene napastujete, što ja božji zakon učim slověnski i slověnski čatim službu božju? Věra i Bog da umi narod moravski jezik latinski ili gârčki, ja bi ga učio i k njemu govo-

vio u tih jezicih; buduće pako nerazumě jezike ove, uredio sam ono, porad česa me sada napastujete, i veliki sam narod pridobio gospodinu Bogu.« — Čitav sabor gane istina ovih rěčih, i papa odmah obodvojicu posveti kao biskupe moravske i pored toga što je sve bio potvårdio, što bratja dosad urediše. *Čiril* predčutivši svoju skoru smårt, ostade u Rimu, nu *Metod* se vrati k svojim Moravcem, i svoje apoštolsko dělo nastavi i sve više cårkyah i školah pogradi. *Metod* biaše u cårkvi utěšitelj odraslim, u školi děci učitelj, savětnik i svě svima na naćin apoštola Pavla. Takodjer u dåržavi Kozilovoj (dakle i u naših krajevih), zabavi se *Metod* někoje vrěme, gdje je osobito němaćkim misnikom na veliku nepriliku došo, zašto doćim on stade kårštjanski zakon slověnski učiti i slavu božju slověnski pěvati, sve k njemu nagårne, ostavivši na pustu němaćke misnike, koji svoj nauk i slavu božju jednom latinskom misom očatiše i obaviše. Tim naćinom budu ti misnici prinudjeni odilaziti, a to je još više uzpirilo måržnju ondašnjih Němacah proti Slověncem. Němci *Metoda* obtužiše kod rimske stolice, te je opet morao doći pred lice sv. Otca. Nu izidje iz suda opet čist i pravedan; dodje kao arkibiskup iz Rima s drugom trojicom biskupah. Dokazalo se je dakle opet, da je *Metod* pravo učio zakon kårštjanski, što je Slověnce učio slověnski, za što rimski otac negledeć na tužbu Němacah naćin njegov odobri *).

Medjutim bilo je duhovikom u ono vrěme vårlo dobro, zašto cěsar *Karlo Veliki* i naslědnici njegovi pobrinuli su se, da biskupom, misnikom osobito pa-

*) Papa Ivan VIII. pisao je moravskomu kralju Svatopluku, da mu pošilja *Metoda* kao arkibiskupa panonskoga i moravskoga: *Reverendissimo archiepiscopo Panoniensi — confratri nostro reverendissimo, archiepiscopo ecclesie moravensis.* itd.

ko kloštrom bogati dohodci dolaze. Njihov priměr štedrosti naslědovahu i ostala bogata gospoda i bogate gospodje, natecajući se, tko će bolje nadariti i obogatiti kloštre, a to tako te budu někoji česari prinudjeni činiti naredbe i zakone, kojimi su zabranjivali poklanjati imětak kloštrom na štetu i prikrajtjenje zakonitih i urednih naslědnikah. — U našem Štajeru počese kloštre tek sada graditi. Ljubanski knez *Aribo* i njegova mati *Adela* pàrvi sagrađe kloštar u Gozdu (Göss) za benediktinske opatice (g. 1004). Sedamdeset godinah poslě (g. 1074) blagodarnoštju pobožne žunačke kneginje sv. *Heme* *) i pomoćju soligradskoga arkibiskupa *Gebharda* podigne se kloštar Admont. Tomu mnžkomu kloštru pridruži opat *Wolhold* takodjer ženski jedan takov ustav. I Epinštajuski knez *Murquard* i sin njegov Koruški vojvoda *Arih II.* utemeljiše u to vrěme benediktinski kloštar u *Lambrechtu*, pored njih i někoje manje kloštriće u *Gradislavi* (Graslup), *Lintu* i *Aplenicu* (Aflenz). — Ti benediktinci budu u svojih mårkliih šumah i divjih šikarah pàrvi obdělovaoci zemlje, sadioci voćnoga dāravlja i početnici školah. Nu dobavivši se velika bogatstva budu i oholi, vladajuć se duže manje po kolugjerski, tako da postanu drugi kalugjerski redovi, koji njim služiše na priměr. Uzrok pako, zašto je onda sve sililo u kloštre, bio je taj, što je papa *Gargur VII.* duhovnikom zabranio žene, tim više što su bili već i odprila neoženjeni (kalugjeri) u puño većoj česti nego li oženjeni duhovnici. Dočim su kalugjeri tražili, te bi sa svojim neoženjenim redom na sve veći i slavni glas došli, potaknu to i osobe od uglednoga dapače i kraljevskoga roda i kolěna, te u njihovo sv. kolo stupe.

*) Kneginja ova bila je udova poslě smàrti njezinoga muža *Wilhelma I.* kneza sedličkoga i brezinskoga, kojega su rudari u zlatnih rudah kod sv. *Heme* više *Edelschrotta* ubili.

Kako je nestalo biskupah karantanskih ili gorutanskih, panonskih, i moravskih, naši krajevi na lijevoj strani Drave dodju pod arkibiskupa soligradskoga, a na desnoj pod patriarku aglajskoga. I kako narodah, selah, župah duže više nastane, a soligradski biskup nemogući toli prostrane biskupie nadzirati, napomenuti *Eberhard* s dozvoljenjem papinim od jednog djela imanjah *sv. Heme* utemelji na Koruškom biskupiu Kärčku (g. 1070). Taj Kärčki biskup bio je gjenral-vikar po svoj soligradskoj biskupii. Pod tim gjenral-vikarom bila ja ona strana Štajera, što je na gornjoj Dravi, do 150 g., do ono naime doba, dok se nije u gornjem Štajeru biskupia sekavska utemeljila. — I biskupi domagahu se duže veće sile, vlasti i bogatstva, nu i duže većma oholi budu. Naši (soligradski, pasavski i aglajski) mnogo bi imali između sebe posla, a još kamo više s drugimi. I biskupi sudše, da je rat njihov zanat. I oni držahu svoje sužnje u jarmu, u nevolji, i siromaštvu, š njimi okrutno postupajuć kao ostala svjetovna gospoda.

Desetinu (desetak) uveo je opet cesar *Karlo Vel.* odlučivši ju dohodkom duhovnikah i ćarkvih, da jih time oskärbi. U našem Štajeru ljudi nemogahu nikako razuměti, kako bi od ploda težkoga svoga truda desetak dužni bili drugim ustupati. Medjutim zapovėdio je cesar *Karlo Vel.*, da se ima desetak na tri strane razrediti: jedna strana za duhovnike, druga za ćarkve, a tretja za uboge. Arkibiskup pako *Arno* desetak je na četiri strane razdělilo: 1. stranu biskupu, 2. duhovnikom, 3. ćarkvam, 4. ubogim i putnikom. Sasvim tim bila je onda desetina u rukuh duhovničkih. Što je posle većinom prešla u ruke svjetovne gospode, tomu su krivi bili biskupi, koji su ju svjetovnoj gospodi ustupali za gospodstvo, podložnike, pristave (*Meierhöfe*) i druge zemlje. Soligradski pako arkibiskupi desetinama su mnogo dobra uradili. Bivši Magjari sve

ćarkve razorili, duhovnike potukli ili raztĕrali*), opet ćarkve i ųupna stanja pogradiše. Tako je n. p. na *Gradcu* uznikla (god. 810) ćarkva sv. *Tomaša* u ųumi. *Optujska* ćarkva, već za *Privine* sagradjena, bude (g. 840) povekšana, i (g. 846) od soligradskoga biskupa *Luiprama* posvetjena, a (g. 982) soligradskomu arki-biskupu poklonjena**). Tako isto i *Vosenička* ćarkva, oko g. 843 sagradjena, imala je već (g. 1045) ųupu. Na isti naćin nastala je takodjer (g. 853) *Bedenička* ćarkva u Slovenjih goricah***), (g. 875) *Aplenićka* u gornjem ųtajeru, (g. 900) *Ruška* blizu Marbora, (g. 1000) *Radegunska* kod Malte, (g. 1010) *Gemilaćka*, (g. 1015) *Ostrovićka*, (g. 1027) *Vučka* (Volcium, Wöls) u gornjem ųtajeru, (g. 1055) *Strasganćka* kod Gradca (posljednja i sa ųupom). Tako je i slavno imenovani arkibiskup *Eberhard* (g. 1065) na *Vaićkom bĕrdu* sagradio ćarkvu, davši joj dohodke od one desetine, koju su njemu ondĕ naseljeni Slovĕnci****) morali davati. Tako isto postala je (g. 1103) *Adriaćka* ćarkva kod *Fronlejtah*, (oko g. 1110) *Rigerćka*, *Berinska* (Föring, Vöring), *Vĕrbinska* (Feldbach, Vellenbach), *Eberštorfska*, *Hartmans-torfska*, *Biberska*, *Misenbaćka*, (g. 1112) sv. *Ivanska* u *Sagedolu*, (g. 1114) *Lomnićka* (Lomnicha, Lobning). A te ćarkve bialu (znamo) većinom od ćarveta sagradjene.

- *) Bavarski biskupi pisali su papi Ivanu IX., da u Panonii nije ni jedna ćarkva ĕitava ostala.
- ***) Optujska ćarkva sv. Jurja zove se još dan danas *per excellentiam* velika ćarkva.
- ****) Kad se kod sv. *Jurja* na dolnjoj ųtavnici jedno selo zove *Kozlavci*, a na turnju iste ćarkve bialše napis (kao ųto kaųu nećoji ĕirilski), to je moguće, da je ovo selo od *Kozila* (Kozla?) steklo svoje ime, a ćarkve sv. *Jurja* i *Bedenika* da su od njega utemeljene.
- *****) U varoųici *Waitz* zove se mĕsto jedno *tabor*, i sila slovenski glasećih imenah od selah, gradićah i t. d. spominja na nekadašnje Slovĕnce.

Karstonsne vojske nisu činile kârštjanstvu mnogo slave i česti. Izmedju kârstonošali bila je veća strana takovih ljudih, koji su se porad toga spremili na taj vojni put, da mogu robiti, krasti i nesramna dĕla bez broja činiti. Knezovi, vitezovi i ostali plemići prodavali su ili zalagali svoja dobra i prava ponajviše bogatim kloštrom, da su imali čim se bolje oboružiti i bezbrižnie na toli dalak put spremiti. Tako je n. p. (g. 1146) *Arih Dankelštajnski* prije nego što se odpravi na put, dao *kloštru Runskom* (Stift Rein) svoje zemlje i pravice. Župan *Otokar* odpravljajuć se put Palestine (g. 1147) poruči istom *kloštru* solne rude, gradove, vesnice (sela), gorice i t. d. Tako su dakle *kârstonsne vojske* bile kloštrom na veliku korist. I ćesaru se je pri tom ugodilo, jer se je kurtalisao veće strane tih obolih knezovah, vitezovah i drugih plemićah, kojim onako nije više bilo ni do cara, ni do njegove vlasti.

Gospoda, podložnici, imĕtak, porez, daće.

Za ćesara *Karla Vel.* i u tom se je ogledu mnogo drugćie preokrcnulo i promĕnilo. Krajine, što je on osvojio, razredio je na županije (Markgrafschaften) i u nje postavio župane imenovane *Markgrafen*, t. j. medjašne knezove. Tako je u naših slov. pokrajinah bio župan jedan nad *Gorutanskom*, drugi nad *gornjom*, tretji nad *dolnjom Panoniom*, a četvãrti bio je nad *Avariom* postavljen. Ti su župani bili za vrĕme rata vojvode, u ostalom namĕstnici ćesarski, da brane svoj kotar od navale dušmanske, za vladati ga, za uzdržavati obćinski red i slobodu, za pedepsati krivnike i zloćince, za kupiti ćesaru od njegovih pristavah, dvorovah, gradovah dohodak i ostale daće, kao na p. mostovinu, cestovinu, brodovinu i druge nĕkoje stvari; zašto kralj ili ćesar nije dãržavnih dãćah vuko za se nego za svoju vojsku. — Do tih županah bili su drugi knezovi, vitezovi i ostali manji plemići i go-

spoda narodna. Tako je bilo u pokrajinali *Karla Vel.* Slovenci, koji nisu još sasvim došli pod njegovo sve narode satirajuće kolo, imali su svoje narodne vojvode, koji su se kadkada imenovali *kralji* kao n. p. *Svatepluk*. Druga gospoda ostadoše kao i prije. Podložnikom za česara *Karla* nije bilo baš najbolje, zašto u to vrēme došlo je mnogo novih daćah i kojekakvih porezah. *Karlo* je posvuda uveo *desetinu*, druga gospoda su izmislila *gospodštinu* (tlaku) i *deseti pēnez* (laudemium). Teret je taj *Karlo* htio time da omekša, što je uz oblastnike i ostalu gospodu postavio biskupe, koji su dāržani bili, svētovnoj gospodi braniti, da ne tlače podložnike nemilimi i prevelikimi daćami, i da nepostupaju š njimi neuljudno i okrutno. Pored toga dolaziše takodjer svake godine izaslanici da proištu i iztraže, kako su oblastnici i ostala gospoda postupala sa zemljom i podložnici, od kojih su primali tužbe na gospodu. Isti je česar višekratih obišo svoju dāržavu gledajući, kako bi narodu u čem pomogo i teret ulagljio.

Proti ubojstvu i razbojničtvu oštre je pedepse uzakonio. Za svakoga razbojnika bila je postavljena ta pedepsa, da mu se za pārvu krivnju izvadi jedno oko, za drugu odrēže nos, a za tretji put da mu se skine glava. Nu svaki razbojnik kao i ubojica mogoo se je takodjer odkupiti *novci* od zaslužene pedepse. Tko je komu izčupao jezik ili odrēzao nos, platio je 40 soldah (soldo) ili 40 forintih u zlatu. Na ubojstvo Rimljana bilo je postavljeno 100 soldah, na ubojstvo Franka 200, na ubojstvo kojega česarskoga službenika ili dvornika 300. U ostalom se je sudilo kod zatuzenih ili *okrivljenih* evo ovako: Kad bi se dvojica tužili, morali bi se mačevati, t. j. mači jedan na drugoga tako dugo navaljivati, dok bi jedan između njih drugoga nadmaćio, koj je dakle bio jaći ili okretnii, onaj je drugoga nadvladao, i tomu se je odsudila pravica, a slabii je izgubio na oboji naćin.

Pored toga biaše još i drugi način suda. — Okrivljeni su naime morali u vrělu vodu rukama mašiti se, ili u krop stupati, u vodu se potapati, za žeravo gvoždje rukama hvatati, ili po njem bosonogi hodati i t. d. Koj se onda nije u vrěloj vodi opeko ili utopio, na žeravom gvoždju dlani ili tavane opalio, tomu se je dosudilo, t. j. da je *nedužan*, ostali su se odsudili za *krive*. To su bili zakoni franački. — Slověnci su se opet, gdje ih nije natěrivala vlast němačka, dāržali svojih starih narodnih mnogo uljudniih zakonah i običajah.

Premda je ćesar *Karlo* dobro pazio na gospodu i izaslanici iztraživao, da nebi podložnike odveć tlačili, bez milosti š njimi postupali, to je opet duže gorje bilo po njih. Pored gore imenovanih knežinah nastala je malo po malo sila manjih knežinah, a ostalih plemićah bilo je bez broja. Bavarski Němci od *Karla* medju Slověnce naseljeni, pomnožili su se duže jače, tako da su si nakon svu zemlju i vaskolik imětak privlastili. Malo ne sve zemlje bile su ili ćesarske ili županove ili knezove ili plemićeve, a što je podložnikom bilo ostavljeno u vlastinstvo, to je bilo više po imenu nego po istoj stvari, od jedne prilike polag one slověnske poslovice: »Kmet dārži kravu za roge, a gospoda ju muze (Kmet kravo dārži za roglé, gospoda pa jo doję).« Bavarski su Němci sve bolje strane i zemlje osvojili. Samo plemići bili su u pravom smislu gospoda: plemići, slobodnjaci, puštenjaci i t. d. Domaći narodni Slověnci sve su duže više padali pod njihovu oblast i njim u sužanstvo (robstvo); jerbo su toliko ustanovili raznih i težkih plaćah i porezah, da su nakon bili primorani ostaviti zemlju gospodi i postati njihovi robovi*). S

*) U ono doba postalo je imenovanje roba od imena *Slaven* (lat. *Slavus*, tal. *schiaivo*, franc. *l'esclave*, engl. *slave*, něm. *Sclave*).

ovimi su robovi radila gospoda šta im je bilo drago, prodavala ih, zaměnjala, poklanjala ili prikazivala. Robovi ti bili su prinudjeni obradljivati im njive, vinograde, kuvati, dārva sěkati i cěpati, u rudah kopati, a kod takovoga jěla i pila, da su ih hiljade od gladi poumārle. A koliko ih nepomori kuga, ospice i kojekakve druge nevolje *)? Kloštri, biskupi i monasi imali su takodjer silu robovah. — Gospoda ta bila su trojvārstna: 1) dāržavna, 1) ležna, i 3) zemaljska gospoda. *Dāržavna* gospoda bili su ćesarski župani (Markgrafen), koji su poslē postali vlastiti pokrajinah gospodari. *Ležna* gospoda (Lehensherrn) bili su vlastnici gradovah ili dvorovah, koje su drugim davali u legan, t. j. ustupali za stanovito vrěme ili na několiko godinah, ili do smārti poslēdnjega mužkoga ostanka (potomka), poslē kojega vrěmena opet su ih za se povlastili. Tako su se takodjer davale zemlje u legan, a takove su se zvale zemlje *mansus*, t. j. pušte (Huben); a onaj, koj je takov grad, dvor ili takovu zemlju imao u legan, zvao se je *vazal*. Takovi su vazali bili dāržani sa ležnom svojom gospodom iti u rat, kad njoj je bilo drago. Od toga su poslē postale gospodštine (tlāke). Napokon su gospoda svoje vazale primorale, njima svakojaka plaćila davati i druge svakovārstne stvari, tako je onda postao *ćinžni pėnez*, *ćinžni žitak*, *ćinžnja perad*, *ćinžnja jaja*, a najposlē i *deseti pėnez* **). Takova ležna gospoda počela su se poslē zvati *zemaljskom gospodom*, kad su naime počeli svoje zemlje, koje su svojim vazalom davali, jednom ustupati za uvěk u vlastinstvo pod ugovorom stanovite plaće i svakogodišnje daće. Takovi su se zemaljski vlastnici (vazali) od poslē stali zvati *pedložnici* ili *kmeti*

*) Ospicalh (osepnicalh) prie nije bilo kod nas, nego su ih kārstonosne vojske od iztoka sa sobom doněle.

***) *Gorno*, gornica (Bergrecht) spominja se već u pismah od XI. stolětja.

(u Štajeru). Kao što su ova zemaljska gospoda svojim kmetom sve duže više daćah na vrat nakopala, tako isto su i knezovi i ostali plemići svuda po svojih vlastinstvih sve više mostovinah, cestovinah, brodovinah i t. d. nametnuli neplemenitim tako, da je posle ćesar Ludvik bio primoran većinu opet zakoniti dokinuti.

Obradjenje i oplodjenje zemlje, družbinsko i kućno življenje.

Ćesar *Karlo Vel.* krajeve one, iz kojih je protćerao Obare, razdćeli izmedju biskupah, kloštarah, knezovah i drugih Nćemacah, za obraditi opet i oploditi zemlju. Najpaće dade svoje posvuda raztrešene pristave (*Meierhöfe*) osobito dobro obradljivati, da time drugim podaje lćep primćer radinosti, i tako je istina pod vladom njegovom pridćelavanje njivah, zasadjivanje goricah, imalo svuda dobar naprćedak. Vinogradah bilo je u našem Štajeru razvć Ljutmirskih, Radgonskih i Haložkih takodjer na Gorićkom (Slovenjih goricah), osobito po Margetinskom dolu i po bližnjih bårdih. U Suselah (*Sausal*) bila je još u 10. vćeku sve sama šuma i šikara. Od Nćemacah dole niže odtisnuti Slovćenci, Suselci imenovani, velike te šume spokārćiše njive i livade pridćelaše i vinsku lozu sposadiše, i tako su postale velike i glasovite Suselske gorice. Ćetiri stvari bile su onda štetne i suprotivne dobromu obradjivanju i oplodjenju zemlje: 1) što su takovo dćelo obavljali robovi, a slobodni ljudi posćo taj sramnim dārćžali, 2) što se je onda morala desetina davati od svega što je prirodilo, ćega prie nije bilo; 3) što je ćesar *Karlo Vel.* naredio, da se žito svaku godinu u jednu istu cćenu prodavati ima, a 4) što je svaki gospodar i vlastnik zemlje morao biti vojnik, u vrćeme rata na svoj trošak živćeti, svoja pako polja ostaviti bez obrambe u ruke nepriatelja. Po tom i dolazi, da su mnogi svoje zemlje drugim uzmožniim ostavljali, pogodivši

se š njimi samo za trošak i obranu života. Nu to je baš bio preki put u robstvo. Takvih robovah prisiljeno djelo nije dospjelo pribavljati toliko žitka, što je bilo potrebno za život. Takovim načinom porodi se odmah i glad i pomor, čim tek jedna godina neobrodi. Ako su se s time složile još i druge nevolje, to je bila već i nesreća gotova. Kad su se (g. 792) Drava i Sava od pravelika dažda tako izljele, da su oko sebe sve vodom poplavile i silu ljudi i živine potopile, polja zamuljile, a potom voda opet usahnula — okuži se od mnogih ostavših mlakah zrak na toliko, da su se usljed toga pojavili velik glad, pomor i kuga. Jednake su nevolje posle toga posetjivale zavičaj naš (g. 881, 994, 1006, 1039). Takodjer doleti sila velikih skakavacah (g. 873) od iztočnih stranah i u našoj domovini veliku štetu načini. Kako tada, tako je bilo puno gorje za obdjelovanje zemlje takodjer u vrme okrutnih magjarskih ratah. Pored tolikog ubojstva, robstva, straha, tlačenja i kojekakvih drugih nevoljah, kojih je radeći narod propatiti morao, nije moglo obradjivanje i oplodjivanje zemlje dobro napredovati. Isto tako bilo je s družbenim i kućnim življenjem. *Karlo Vcl.* svuda svoje Njemce izmedju Slovenacah pomestivši, dovede tim Slovence, u robstvo ili u takvo jadno stanje, koje bijaše tek po imenu različno od istoga robstva. Tako se je družbeno kao takodjer pravo kućno življenje satiralo, najpače kod Slovenacah. Nu baš iz tih težkih nevoljah i toga razdrobljenja domorodnih Slovenacah izide zvezda spasenja, koja im sve jasnije svetiti stane, kada *Radislav* a posle njega *Svatopluk* Slovence, u jedno ih veliko društvo skupivši, izpod jarma telesnoga, a *Ćiril* i *Metod* izpod jarma duhovnoga robstva izbave. Isto tako svane Slovcem druga zvezda za obradjenje i oplodjenje zemlje, za družbeni i kućni život s *Privinom* i sinom njegovim *Kozilom*. Nu tu veliku slovensku družbu, to skarbno obradjivanje zemlje, osobito u Privi-

novoj dáržavi cvatuće družbeno i kućno življenje bavarski su Nĕmci i hunski Magjari opet razorili i satárli. Našu domovinu razcĕpe i razdĕle na mnogo komadah, te se opet za pojedine komade izmedju sebe kárvavo otimahu. Frankovi donesoše sárdobolj, s kojom se složi i velik pomor. Tu od prirode onako tvárda i okrutna narav Nĕmacah još više otvárdne, a krotka i nježna narav Slověnacah pritom se ili izopači ili s onom tugom posestri i stopi, koja još sada kroz slověnske pĕsme proniĕe. Dvě su stvari okrutnosti onoga vrĕmena barem ponĕšto uztezivale silu: *Božji mir* i *kloštri*. Božji mir bio je obiĕaj, gdje je polag naredbe cárkvene svake nedĕlje bio jedan ili više danah odluĕen, na kojih nije bilo dopušteno tući se i na mejdan pozivati. *Kloštri* i *cárkve* dáržane biahu kao sveta mĕsta, niti je tkogod pod pedĕpsom prokletstva smio oružjem navaljivati na nje. Na takovih je dakle mĕstih bilo mirnie življenje, na takovih su se mĕstih ljudi najvolili naseljivati, i sela, varošince i varoše graditi. —

Zanati, tǎrgovina, noveli.

Karlo Vel. sa svojimi je Nĕmci svakojakih zanatah u našu zemlju uveo. I *Privina* mnoge je zanatlije pozvao iz soligradskoga u svoju dáržavu. I sve što su magjarski i nĕmaĕki kárvavi rati i š njimi skopĕana okrutna lupežtva napredovanju svake stvari bili i štetni i sve uništujući, to su se opet u mirnih stranah osobito po varoših, gradovih i kloštrih zanati sve bolje učvárstjivali. Po gradovih bilo je izmedju robovah i onakovih, koji su bili zanatlije, a po kloštrih radjali su se dapaĕe i umotvori, slike, izdlĕtveni pilji i t. d. Slověnci su bili najvéštii u kućnih, gospodarskih i rudnih zanatah *). Ostalo učili su od Nĕmacah. Poradi

*) Pravilh zanatah nije nikad bilo kod Slověnacah. Šta je slov. kuća trĕbala, naĕinila je ĕeljad od kuće. Pravi uredjeni zanati, cehj i t. d. došli su od Nĕmacah.

toga zovu se još dan danas zanati narodni slov. domaćim, a tudji němačkim imenom. Tako još danas imamo slověnske *švelje*, suprot tomu němačke *žnidare* i *šoštare*; tako isto slov. *rudare*, *solare*, *lončare*, *mesare*, *kovače*, *zidare*, *klobučarc*, *kežnare*, *kärznare*, *strojbare*, *tkalce*, *kolare*, *sedlare* i t. d., a něm. *cimermane*, *ušljare*, *drakšlare*, *pintare*; slov. *črevlje*, a něm. *šolnje*; slov. *rukavice*, a něm. *štunfe* i t. d. — Tàrgovina je za *Karla Vel.* počela naprědovati. Proizvodjenje soli dalo joj je osobiti život*), nu imala je polag toga i mnogih zaprěkah, budući se je svuda bojak bio, nije bilo dobrih cestah i drumovah niti prikladnih konakah, nego svuda samih velikih mostovinah i čestovinah za tàrgovce načinjelih. Pored toga nisu bili drumovi slobodni od prostih lupežah i razbojnih knezovah (grofah), koji su nad drumovi u potaji čekali, na putujuće tàrgovce navaljivali, plěnili ih, robu im i novce otimajući. To je vàrlo přečilo naprědak tàrgovine. Tàrgovci su morali čekati, dok se ih je nakupila čitava četa, oboružati se, najimati stražare i vojnikè, koji su ih spremali i putem branili od razbojnikah. U našem Štajeru medjutim tàrgovina porad toga nije cvětati mogla, što nije bilo ništa za prodaju nego gvozdje, sol, platno, živina, kože, poněšto žitka i vina, što je porad neprestanih ratih malo obradvalo i plodilo. Tàrgovinu su ponajviše Židovi i Taliani osvojili, i posvuda u većih varoših (barem proti koncu ove dobe) imali svoje dućane (štacune) magazine i kuće. Tu su se naselili posleni tàrgujućii Taliani, koje su nazivali *Lombarde***). I Slověnci su svoju zvěrinu, zdrave ribe svojih rěkah i potokah i druge vlastite proizvode k narodom istočne cårkve izvažali,

*) U našem *Aussemu* počela se je kopati i kuvati *sol* (véc g. 800.).

***) Gděkoje tàrgovce zovemo još dan danas *Latine*. I rěč *štacun* (tal. *stagione*) dolazi od njih.

za njihovo blago zatárživali i posljè opet medju Nëmce prodavali*). Novce su u to vrème ne samo éesari i kralji kovali, nego i drugi knezovi, biskupi i opati, koji su se nazivali *denari*. Éesar *Karlo Vel.* zabrani posljè, da se nesmiu novci kovati nego li u éesarskih kovarnicah. Njegov sin *Ludvik* dozvoli opet, te ih opet i biskupi i kloštri staðu kovati. Pored *denarah* kovali su takodjer sude (soldi) i zlate rajnske.

Éesar *Karlo Vel.* počeo je uvoditi u panonsko-gorotanskih stranah *němačke* i *latinske* škole. Posljè su pobožna bratja sv. Ćiril i Metod utemeljila takodjer slověnske. Osobito se je *Privinin* sin *Kozil* vārlo brinuo i trudio, da se Slověnci uče Ćirilovo pismo čitati i pisati. I ove su slov. škole vārlo bolje naprèdovale nego němačke s latinskimi učiteljji, jerbo su bile narodne, iz naroda iznikle, i u narod opet svoje korenje pružale. Medjutim sve što je *Karlo Vel.* mnogo potrošio brige i novacah za utemeljenje školah i podučivanje naroda, opet je onda bila kod nas učinnost sve jednako slaba i vārlo kukavna. Bratja kaludjeri iz němačke došavši, biskupi i ostali đuhovnici bili su jedini učeni ljudi onoga vrěmena. Nu i oni nisu baš mnogo znali. Kao što su ondašnja razbojna vrěmena bila tārgovini, zanatom, družbenom i kućnom životu najviše štetna, tako nisu u njih ni nauke mogle uspěvati. — K iznašastju onoga vrěmena brojimo *větrene maline*, *satna kelašca*, koje su iznašli kaludjeri, pored toga *muzikalna pismena* ili *note*, *arabske brojeve* i *gusle* (g. 1050). Od voćakah donesli su kārstoneše osobito plemenitih *krušakah* iz Turske (drugih dobrih *krušakah* došlo je bilo već odpria iz Aleksandrie, Numidie, Sirie i Gārčke), pored toga i *najdeblje šljive* (Pflaumen).

*) Za žitak imali su Nëmci svoju měru »*Meta bavarica*« i Slověnci opet svoju »*mensura slavonica*« (po svoj prilici tako nazvana »*drevenka*«, t. j. stara měra. U.)

Bud' pozdravljen, lozom kitjen,
 Cirkvenjače *) dragi moj!
 Ovdě, duše moj uzhitjen,
 Smatrajući sad postoj!
 Kud te goděr pogled vodi,
 Sárdce igra od mila,
 Jer Slověncem u slobodi
 Tu je srěća cvatila.

Tu mač grozni káršile su
 Dědov sablje Obarskim,
 Dok i isti trag tom běsu
 Neizčeznu — kano dim.
 I sve što i do tog raja
 Četa Frankah dohrupi,
 Ipak slavstvu kraj Dunaja
 Čvārsto staše još stupi.

Tu na polju Radoslavce **)
 U razkoši zaglediš,
 U goricah tam Moravce
 Ti pogledom rad slědiš:
 Po starinskih tih imenih
 Provesti će tebe san
 U tu dobu, kad rumeni
 Srěće nama sjaše dan.

Provest će te — da — u svitu,
 Gdě slověnskih od dāržav'
 Spletoše si jednu kitu
 Svatopluk i Radislav:
 Glě od Tiske i Slavonske,
 Od Ugárske, Norika,

*) *Cirkvenjak* bārdo jedno više cārkve Malonedělske, s kojega čověk očima nadkriliti može čitavu prekrasnu okolícu.

**) *Rodoslavci* i *Moravci* dvě vesnice u župi Malonedělskoj.

Od Karpatske i Panonske
Jest Moravska velika.

Glè Privinu, gdě dáržavu
Svoju kopa i sadi
Kano Vesna, kad nam Dravu
Lěpim cvětjem ogradi;
Glè kako se zemlja kiti
I donosi novi plod,
'Z neznabožtva kako hiti
K pravověrstvu naš narod.

Glè na bārda, gdě sù nikle
Jele s vitim' glavami,
I lěpo se kako dikle
Ověčale lozami;
Gdě se trěbe već ravnice
Od šikarah zaraslih,
I plod žita i pšenice
Već Slověnka žnje na njih; ---

Tu dva brata od Soluna
Svet Ćiril i svet Metod
Brinista se slave puna
Za slověnski vās narod,
Njega učeć kako trěba
Pravog Boga slaviti,
Stvoritelju zemlje, neba
Svû pobožnost javiti.

Tamo vidim, gdi nauci
Kozil diže hramove,
U ke jagme njegovu puci,
Jer ih rodni duh zove,
Učeć lěpo i veselo
Slověnsko se pismo štět...
Svud nalazim slave dělo,
Kud god krenuo svoj pogled...

U velikoj toj Moravskoj,
 Gdě vladaše Svatopluk,
 U krajini toj Podrāvskoj,
 Gdě boravi slavski puk:
 U njoj naša stran tako je
 Poslě dugih ratih sad
 Slast uživa slave svoje,
 I slobode danak mlad.

Ali vajme! grozna jada!
 Ah šta muti to moj vid?
 Šta na nebu srěd zapada
 To se žari? Nije l' štit?
 Nisu l' šibe to i mači?
 Duše dosad veseo moj!
 Sad od groze dārhtji, plači!
 Ovo znači strašan boj!

Kano ljuti ris udari,
 Od zapada Němac krut,
 Od istoka pak Madžari
 Harajué si kārče put;
 Tu němačka grozovitost,
 Tam madžarski strašan bat
 Na nje doni svu sārđitost...
 Tko j' ah može opisat?

Ah mâ slavná Moravio!
 Tko sad pozna tvoj obraz?
 Vrag te j' sharô, pogårdio,
 Propo j' tvoje srěće čas,
 Propala je tvoja slava,
 Razorena ležiš sad;
 Tvoj Svatopluk uzdisava,
 Dok i njega satre jad.

Tamo te je bič Madžara
 Podložio — stari vrag;

Tu lukava vlast Bavara
 Prikovala na svoj prag . . .
 Zato s Bogom, Cirkvenjače!
 Ja t' ostavljam sad opet,
 Jer se oko moje plače,
 Dočim gleda prošli svēt.

Pr. St. Vr.

UMĚTNA POESIA.

1. Na pàrvi dan' godišta.

Milan šlje kitu vazda živućeга cvětja svojoj Ljubici.

Vazda živog cvětja kitu,
 Ka se u vartu móm gojila,
 Zlatnim žicám sgodno svitu-
 Šaljem tebi, má premila!
 Budi ti ona za me izrěti,
 Što mi 'e u sàrcu, što u pameti.

Ruka, vėruj, pokloniti
 Mogla bi ti čestitija,
 Nu je neće dopratiti
 Nikad duša pravednija,
 Više koje u slobodi
 Samo lěpost tvâ gospodi.

U živoga cvětja kiti
 Ugledat ćeš mladost tvoju,
 Koja neće pohuditi
 Do sto lětah vėk na broju,
 Jer vrěmenu bez obzira
 Plam se živog duha opira.

U živoga cvětja kiti
 Nadzrět ćeš ljubav moju,
 Kom će duša mâ goriti
 U ljubkomu nepokoju,
 Neprestavno mir želeći,
 Kog kod tebe vapi steći.

Vez ti zlatni kazat ludi,
 Što mâ pamet trudi izrėti.
 Hårdja zlato ko ne hudi,
 Nit može ga preuzeti; —
 Tak ma ljubav brez zaprėke
 Živuća će bit u vėke.

Ter ako se može dati
 Da od ovoga štogod svėta
 Nas po smårti k drugom prati,
 Uspomeni da ne smeta;
 Ljubav moju, mogu rėti,
 Jedino ću tu prenėti.

U živoga cvětja kiti
 Uzpomenu sdårži moju!
 Ona će te naučiti
 Mom se smilit nepokoju:
 Ona će ti za me izrėti
 Što mi 'e u sårcu, što u pameti.

U Dubrovniku.

Antun Kaznačić.

2. Pěštica.

Od

Dragoile Jarnevićeve.

Jur pod plaštom od polnoći
 Priroda počiva,
 I žiteljah trudne oči
 Mili san pokriva.

Hram nebeski zvězdah luči
 Razsvětljuju jasno,
 A dubravom hukajući
 Čut bi sovu glasno.

»Bárzo, éeri! pol je noći,
 Věc měsec izajde,
 Dok je hora, trěba počí
 Hajde, éeri, hajde!« —

»Kud ćeš, majko, bėdnu mene
 Da odvedeš sada,
 Čime polnoć svoje sěne
 Izvodi da vlada?« —

»Nevidiš-li jato s neba
 Sitnih zvězdah sjati?
 Moja éeri, nije trěba
 Noći se bojati.« —

»Tamna noćca, majko, nije
 Prijatna nikomu:
 Sumljivo mi sárce bije...
 Ostajmo na domu!« —

»Da idemo! ustaj! hajde!
 Ja te čekat neću!
 Što nam přeti, svud nas najde...
 Uzmi ovu svěću!«

Dārhtjué rukom plaha děva
 Popadne svčćicu,
 Nit neznade zašt se ľeva
 Suza joj po licu.

»Huhu! Čuješ li ti sovu,
 Kako ľepo pĕva?
 Vidiš, čeri, zvězdu novu,
 Kak prijazno sĕva?

Znak je dobar, baš od obih
 Svāršit ěe s' želenje...
 Samo pomoz k tvojoj kobi
 Brat mi to korenje.

Od onog ěu svarit pivo,
 Za mirné zatravljat;
 Ovo u loncu smĕšat živo,
 Za drage razstavljat.

Od ovog ěe morat pasti,
 Miko, dvorski sine!« —
 »Ta šta kažeš? Tvojom strasti,
 Majko, da pogine?« —

I jur leži děvojčica
 Strahom oborena,
 Problednuta rujna lica
 I usta medena.

»O vĕštice, da s' prokleta!
 (Čuje se u noći),
 Šta uradi od dĕteta
 Vražjom tvojom moći?« —

»Ajd odatle, sine ludi!«
 Digne bakaviku,

Čim děvica jur na grudi
Ležaše svom Miku.

Nu nepazi, što mu reče
Gnjevna zla věštica,
Nego oče da uteče
S děvom izpred lica.

Ništa baka negovori,
Nego iznenada
Vražjom silom svom obori
Na tla oba mlada.

Čim pomoli zora lice,
Párvo najdu tade
Kuću praznu, nit věštice
Tu već neimade.

»Kud propade stara baka?«
Pita děkla mlada
Glasnu družbu od momaka'
Těrajućih stada.

U to stignu u dubravu,
Šta vide tu párvi?
Najdu baku, kój u glavu
Zavárgli se cārvi.

Nit je mártva, nit je živa
Vilenica stara,
Suzama joj lice pliva,
Rukom se udara.

Mili Bože! šta je ovo?
(Zaviknu čobani,
Čime opet čudo novo
Smotriše na strani).

Zagãrljene tu dvě stahu
 Slike od kamena,
 Licah blědih, ťto biahu
 Sinoć joť rumena.

3. Pěsma

o propasti kraljevstva bosanskoga.

(Iz sbirke *Dragutina Rukovca.*)

Ova pěsma sve ako i nije od prostoga ěověka sloťena, a ono ju opet prosti u Bosni uz tamburu pěvaju. Nalik je na pěsme Kaěićeve. Staliť tadaťnji kraljevine bosanske biaťe kukavan. Nesloga i druge opaćine gospode razore kraljestvo bosansko.

Memed carě uranio biťe,
 Na sve strane bile knjige piťe,
 Ter jih ťalje paťam i vezirim.
 U knjigam je njima govorio:
 Sućur Bogu i naťemu svetcu!
 Naťe carstvo razťirismo lěpo;
 Al tako mi posta ramazana
 I ćitapa svetog alkurana!
 Niti hoću, nit se smirit mogu,
 Dok god Bosna Vlaha ťtuje kralja,
 A ne cara světa gospodara.
 Nuder daklen, sivi sokolovi,
 Sluge věrne moji vitezovi!
 Od svih stranah pokupite vojsku,
 Udrít ěemo na bosanskog kralja,
 Lako ěemo pridobiti njega:
 Jer gospoda u neskladu ťive,
 A pomoći imat moći neće.
 Zaťto kralji medju se se biu.
 Ako l' bi mi u potrebi bili,
 Lasno ěemo pomoć zadobiti,
 Sva ěe volit pridruťit se caru,

Neg giauru nevěrnomu kralju.
 Što ako nam Bog i srěća daje,
 Ter u šake nami Bosna pade,
 Blaga Turcim do deset kolina,
 Jer je Bosna sengil banovina,
 U njoj svakog berićeta ima,
 Gjaiz nije da to Vlah uživa.

Ti su glasi čak do kralja došli,
 Ter s' od tuge biše razbolio,
 Ali mu se ino nemogaše,
 Već pokupi svoje vitezove,
 Sve po izbor bane i knezove,
 U zó čas jih, pobre, pokupio,
 Jer gospoda nehti boja biti,
 Neg sramotno oni pobigoše,
 Sve kraljevstvo u zlo oboriše.
 Teško kući, gdi nesluša niko,
 A i vojski, kad svak zapovida.
 Malo vrěme postajalo biše,
 Sve gradove Turci osvojiše,

 Divan čini i za toga care,
 Niže Jajce grada bieloga.
 Svu gospodu na divan je pozvô,
 A kada su na divanu bili,
 On zapita pisma od gospodstva.
 A kad pisma ugrabio biše,
 Od dragosti nasmija se grôtom.
 Pisma žeže, a gospodu veže.
 Tad izgibe silena gospoda,
 Devet hiljad slovinskoga roda,
 Ko god nehti věru zanikati,
 Sve izgibe, niko neuteče.
 Ta je reda kralja dohodila,
 Kog nemilo Turci izmučiše,

Prija nego na mih sadart biše

 To na věri sve su učinili
 Kàrvopije od starine Turci.
 Turčinu se věruj, mili pobro,
 Dok si jači, to upamti dobro.

Zla dosada, brate, izbrojena
 Turskoj sàrčbi nisu dosta bila,
 Nego ore càrkve i otare,
 Sela robe i varoše pale.
 Kavazi su Bosnu oplinili,
 Momke kupe prija neženjene,
 Muške dēce do trijest hiljada,
 Da jih vode do Stambola grada.
 Kada li jih Turci povedoše,
 Plačni glase do nebesa čuše,
 Majke cvile, svoje kose gule,
 Dēca ciče, mile majke gārle.
 A kada su u Stambolu bili,
 Sve na silu jesu izturčili,
 I od njih je postanula vojska,
 Silna vojska Jenjičari Turci;
 Koji dosta zla su počinili,
 A najviše u Stambolu gradu,
 Koga no su često porobili,
 A i care mloge pogubili.

Pěvo bi ti i još, pobratime!
 Sve od Bosne lěpe banovine,
 Al od tuge već se prinemogoh,
 Niz obraze jur mi teku suze.
 Neka daklem oni dalje pěva,
 U koga je sàrce od kamena.

NARODNA POESIA.

Nar. pjesme Hårvatah.

Od St. Vr.

Kad se ugledamo na unutarnji život južnih Slave-
nah, vidimo da gotovo nema nijedno pleme, koje bi
toliko vrédno bilo, da oči iztraživaoea jezika i običa-
jih na se povuče, koliko baš pleme Bugarsko i Hårv-
vatsko *). Kao pleme Bugarsko ima i pleme Hårvatsko

*) Ime hårvatsko proteže se na vrlo različite grane jugosla-
venske. Hårvatsko ime vlada po čitavom provincialu i gra-
nici hårvatskoj, kao i po Primorju, Istrii, Dalmaciji i jednoj
strani Bosne, Ugarske, Austrije i Moravie. Pored te razšire-
nosti dolazi ono što od kårvi i jezika, a što od dåržavnoga (po-
litičkoga) uredjenja. Nu iztraživafac jezika neka se nedade
varati i slépiti od uredjenjah ljudskih, već neka njega vodi
uredjenje božje: jezik i kårv. Ja dakle ovdě kao filolog ne-
govorim ni o Hårvatih štokavcih, koje porad sličnosti jezi-
ka brojim k Sårbljem, niti govorim o Hårvatih kekavcih, t.
j. o stanovnicih zagrebačke, varaždinske i križevačke var-
medje i Medjimurja, koji po jeziku spadaju k grani gornjoj
(korutansko-slovenskoj), što je pårvo opredělilo vrlo razlož-
no glasoviti naš *Kopitar* u svom glagoliti, i kojega sam se
istinih rěcih podpuno obavěstio ućivši pozorno govor pro-
stoga puka provincialne Hårvatske. Po pravu (jeziku) to da-
kle ide ime jedino Hårvate čakavce, t. j. onu granu južno-
slavensku, što trěba u svom govoru ča m. šta ili kaj, a ti
Hårvati stanju od starine u Primorju, po većoj strani pri-
morskih varoših, Zadarskom okružju i po otocih primorskih
i dalmatinskih. Kao naselbinc stare nalaze se po nekocih se-
lih sěvero-zapadne Ugarske i dolnje Austrie, kud su Hårvati
iz kåršnog Primorja došli 13. veka (po svoj prilici poslé
tatarskoga poraza kod Olomuca, Novoga města i Grobnika).
Ona strana, što je od ovih došljakah prelázila u Moravsku,
poznata je pod imenom *Horvatah Podlužakah*, nu dosavši me-
dju srodnu bratju, počesila se je, t. j. zaměnila hårvatski je-
zik s jezikom česko-moravskim. M. Tersia doznavši se veli-

bogatu literaturu iz starine. Koliko ima tu starodavnih još nepoznatih ili samo po imenu poznatih rukopisah, starinskih zakonikah, misalih, listinah na pravo se pretežućih i na dogodovštinu Hârvatah! Koliko starinskih tiskah, koje poradi načina pisma, koje poradi mĕstah, u koja su zakopani, nedostupnih! I u drugom obziru ima jezik hârvatski 's jezikom bugarskim naličnu sudbinu. Naime kao što je živo narĕčje, t. j. jezik sadašnjih Bugarah učenomu svĕtu baš vârolo malo poznat, isto tako i jezik sadašnjih Hârvatah živi samo još u ustih naroda, jerbo neima još nijedne gramatike, nijednoga rĕčnika ili izdanja narodnih pĕsamah, iz kojih bi se ĉovĕk mogo naučiti stroj, izvârstnosti i mahne toga narĕčja. A opet bi bilo od velike koristi za dogodovštinu slavenštine (najpaĉe za našu južnu), da se podaje i obraz statistike hârvatskoga narĕčja, i da se pokaže, kojim je putem i uplivom sadašnje lice primilo. To bi se tim laglje iztražiti moglo, što je u dio pala hârvatskom narĕčju srĕća, te ima barem koliku toliku literaturu u noviem ukusu iz 15., 16., 17. i 18. vĕka predstavljenu u klasiĉnih pĕsamah Luĉića, Barakovića, Ivaniševića i dr., kojom se prednoštju Bugarsko pleme nikako ponositi nemože.

Razmatranje tih razlogah potaknu me, te ja u našem dĕlu poĉimam priobĉivanje uzorah narodne poesie baš s pĕsmami Hârvatah. Izmedju priobĉenih evo ovdĕ komadah nalazit ĉe se valjada po koj, što ĉe biti barem stranom znaocem nar. poesie od drugda već poznat. Po svoj prilici imat ĉe grana Hĕrvatska i boljih i izvornih nar. pĕsamah nego ove što su; nu ja

ke bĕde i sirotinje, koju Hârvati ĉakavci podnositi imadu u Istrii poradi neplodnosti zemlje, preseli mnoga sela Istrianska u bogati Banat, nu tuga za rodnim krajem ĉini, te se većina tih naselnikah vrati opet u pârvobitni kukavni svoj zaviĉaj. Samo malo ih preostane, koji i do dan danas svoj jezik saĉuvahu.

sam primoran očitovati, da dosad nebih srĕtan, te bih se bio doĉepao boljih i zaunimnih, sve što sam u tom poslu do duše dosadjivao s molbami učenoj gospodi, stanujućoj medju pravimi Hãrvati.

Najstariu Hãrvatsku nar. pĕsmu, što je tiskana, našo sam u *Barakovićevoj Vili Slovinki* (Venetia 1683) na str. 144, koja evo ovako počima:

»Cvilu to mi cviljaše — drobna ptica lastovica,
Ona cvilu cviljaše — Zadru gradu naprid vratiu
(na predvratju?)

Biše mi se cvileći — drobna ptica zakasnila,
Ter ju biše pustilo — žarko sunce na zapadu,
A biše ju zaskočio — sjajni misec na istoku.
Ali ono nebiše — drobna ptica lastovica,
Neg mi ono biše bila — stara majka Ivanova.
Ona majka klikovaše — sinka svoga i brajenka.
Na nju mi je nešetala — bila Vila planinkinja,
Ter mi side bila Vila — staroj majki besiditi:
Ća mi tako cviluješ — stara majka Ivanova?
Koja ti je nevolja — grozne suze prolivati?« itd.

Jedan komad, sakupljen od prof. Sreznjevskoga, nalazi se u Šafarikovom Narodopisu (str. 166. »*Horvatske tušce*«). U ostalom priobĉuje g. prof. *Fialka* u *Kvĕtiah* nekoliko komadah, koje je sakupio, putujući po Hãrvatskih selah sĕvero-zapadne Ugãrske. A eto je sve, šta se je dosad u tom ogledu tiskalo. Netiskanih komadah nalazi se nekoliko kod gosp. Drag. *Rakovca* (iz sbirke gg. Sreznjevskoga i Kukuljevića), a nekoliko izlomakah kod mene. Od priobĉenih primio sam od razd. I. br. 1. 2. 3. 4. 6. od g. Drag. *Rakovca*, a broj 5. od g. Sreznjevskoga; komade pod razd. II. od g. *Bratulića* rođenog Istrianca, koj jih sakupi u svom zaviĉaju u okolici Pazinskoj (Pisino). Ćitav pako razd. III. donosi sbirku od g. *Kukuljevića*, na kojoj ljubavi i dobroti njemu kao i gori napomenutoj gospodi iskreno zahvaljujem.

Radi lagljega razumljenja ovih pësamah evo navodim slëdeće glavne vlastitosti i razne znake hãrvatskoga narëčja: 1. metju Hãrvati *ča*, m. *šta, što*; — 2. značajni samoglasnik (beweglicher Vokal) jest *a*, n. p. *dan, šav, megal, našal, kratak, tanak, razagnati* i t. d.; — 3. na koncu rëčih n. p. *nan, van, jin, kan, z tobem, z bogem* i t. d.; m. *nam, vam, jim, kam, z tobom, z bogom* i t. d.; — 4. u nëkojih rëčih sačuvao se je rinesam n. p. *dimboko* (u Ug. *diboko*), *žumberiti* i t. d., m. *duboko, žuboriti* i t. d.; — 5. *l* (poljskoruski *ł*) na koncu rëčih, n. p. *megal, rckal, dobil, misal, pristal, sokol, stol, ketal* i t. d., m. *mogo, rcko, debio, miso, pristo, scho, keto* i t. d., izuzimajući nëkoje strane od Istrie, gdje se (n. p. oko Pazina) taj *l* u *part. perf. act.* sasvim izostavlja i m. *pešal, megal, dobil, ranil*, kaže *peša', mega', dobi', rani'* i t. d.; 6. izostavlja se ponajviše *v* u početku rëčih, kad slëdi za njim skupoglasnik, n. p. kaže se: *se, saki, sagda, zeti, ladati* i t. d.; m. *usc vsaki, vsagda, vzeti, vladati* i t. d. Predložnik *v* (in) ili se sasvim izostavlja, kao što to biva gotovo svagda kod 4. padeža, ili mu se dodaje *a-euphonicum*, kao što se to čini ponajviše onda, kad vodi za sobom 7. padež. Zato se kaže n. p. *idem Šopren, idem kuću, školu* i t. d., m. *idem v Šopren, idem v kuću, v školu*; *bil sam seli*, m. *bil sam v seli* (u selu) i t. d., gdje se naproti tomu kaže u 7. pad. ponajviše: *bil sam va Riki, va crkvi* i t. d., m. *v Riki, v crkvi* i t. d. (Isto tako i kod nëkojih rëčih, n. p. *vazam, vazmi. vapiti* [*uzam, uzmi, upiti* ruski *vopiti, voplj.*]) — 7. izlazi u jednobroj 7. padež (*prepositional*) samostavnih mužkoga i srëdnjega spola na *i* ili *e*, n. p. *bil san va gradi, bil san seli, dejaha' je na brzon kenje* i t. d.; — 8. ima to narëčje mnogo talianskih rëčih, n. p. *penestra* (prozor), *deštri* (prikladan), *facol* (rubac), *rekinje* (vitice, naušnice, tal. *orechino*), *armisat* (oboružat) i t. d. — Kod Hãrvatah po Ugarskoj i Austrii ima više magjarskih i nëmačkih rëčih, ma sa svim tim

nalaziš i kod njih još tal. *facol*. Razrědja hãrvatskih ima puno, osobito po varoših i otocih; tako se n. p. po nekøjih varoših (Rěci, Bakru, Senju, Bagu) govori m. *č, ž, š*, svuda samo prosto *c, z, s*, n. p. *ca, cakati, zena, zaba, vise, tisina* itd. m. *ča, čakati, žena, žaba, više, tišina* itd. Na otoku Velji (Veglia) govori se po pulju *h* m. *g. n. p. hora, hlas, hrom*, m. *goru, glas, grom*. (Vidi pėsme.)

I. IZ PRIMORJA.

I. *Nikada.*

(Iz *Senja*.)

Visnica se potresuje,
 Pod njom postelja,
 Posteljica pokrivena
 Zlatom i svilom.
 Na njoj spava drag i draga;
 Niko ih nezna.
 Većno ¹⁾ jedni visni boze,
 Ter mi sami dva...
 Dvi ticice priletise,
 Drobno zumbore;
 Povi meni, dragi ljubi,
 Ca ti govore? —
 Jedno drivece na Dunaju,
 Drugo nad more:

¹⁾ *Većno*: već sa enklitikom *no* kao što *gděno, kano, kojino*, od *gdě* i *no*, od *ka* i *no*, od *koji* i *no* itd. —

Kad se drivec s' drivecem spravi,¹⁾
 Onda to bude.
 Nit se drivec s' drivecem spravi,
 Niti to bude.

2. T r i v e n c a .

(Iz Senja.)

Majka Maru priko vode zvala:
 Jesi Mare te rube oprala? —
 Nisan, majko, neg stoporv pocela. —
 Ca si Mare litnji dan delala? —
 Pri moru san rozice trgala
 Puna njedra i oba rukavca;
 I bratu san brodić nakrcala,
 On je meni svile i bumbaka.²⁾
 Uplela san tri venca zelena;
 Jednoga san bracu darovala,
 Drugoga san za se ostavila,
 Tretoga san u more bacila,
 Plivaj plivaj, moj vence zeleni!
 Dok doplivas do Jurjeva dvora,
 Dok upitas Jurijevu majku . . .

3. U t o p l j e n i c i .

(Iz Senja.)

Frane i Lijana na put se spravljala,
 Odi ti, Lijano, majku svetu pitat;
 Mi ćemo tim toga barcicu armisat'.
 Barcica armisana, srebrom okuvana.

¹⁾ *Spravi*, složi, sastane.

²⁾ *Bumbak*, pamuk.

Nedal vam Bog puta ni vetra ni vala.
 Potopi se Frane i lipa Lijana :
 Isli su ribari ribicu loviti,
 Pak su ulovili Franu i Lijanu ;
 Odnegli su Franu u sveti Franciska,
 A lipu Lijanu klostar koludricam.¹⁾
 Na Frani mi gori svitja od cekina,
 Na lipoj Lijani duplir od soldina.²⁾

A. Jurjev dan.

(Iz Krka, varoši na otoku Velji.)

Pěva se na Gjurgjev dan.

Veseli se Bosno, zemljo ramna,³⁾
 Koja jesi na hlasu izdavna,
 Koja si no lito dopeljala,
 A krštjansku viru dost poznala,
 Još će tebi veća radost biti,
 Kad ti bude Jurjev dan doniti,
 Po horach će snihi okopniti,
 A po poljach drobne rože cvasti,
 Po planinach tiči popevati,
 Zač⁴⁾ je Jure roda viteškoga,
 Ki umora zmaja velikoga.

¹⁾ *Koludrice*, kalugjerice, opatice.

²⁾ *Soldin*, novac taljanski od 12 kr. srebra.

³⁾ *Ramna*, ravna.

⁴⁾ *Zač*, zašto, jerbo.

5. *V ě n a c.*(Iz otoka *Velje.*)

Oj mi Zmjina hora,¹⁾ poda Zmjinom rika,
 Nabralo mi divče smilja puno vritje.
 Puno vritje smilja a puni rukava,
 Pa kan mi otide? na primorje ramno.
 Sidi divče doli, te si vince pljete.
 Jedan vinac spljela, u morje hodila,²⁾
 Druhi vinac spljela, na glavu si dila,
 Tretji vinac spljela, a druharca kljela:
 Chale, moj druharče, na daleko mi je.
 Moj smiljevi vinac za tebe jur nije.
 Ti mi moj druharče, pljeteš od beštrana,³⁾
 Ne chočeš bich zela krunicu⁴⁾ na glavu,
 Krunicu na glavu; tesnýk⁵⁾ na ramena,
 Ne chočeš da budu va crjikvu vedena.
 Ale Boh ti prosti, moj nailepšejši,
 Bil bi tebi sak dan, kot moj najjasnejši.
 Kada mene zabil, sritno tebi bilo,
 Druho divče mlado smilj-ti vinac vilo,
 Smilj-ti vinac vilo, a ti virno bilo,
 Kot to virno divče, ča ti milo bilo. . . .

¹⁾ *Zmjina hora*, gora najveća na otoku veljanskom.

²⁾ *Hoditi* (česki *hodit*), baciti.

³⁾ *Beštran*, bärsljan, lat. *hedera*.

⁴⁾ *Krunica* pàrta. Krunicu nose samo zaručnice (nevěšte). Tako i pàrtu sada kod nas ponajviše nose zaručnice, kad idu na vėnčanje, premda su ju (tomu još neima pol vėka) sve dėvojke nosile kao biljeg i ures dėvičanstva. (U provincialu našem ima još mėstah, gdi dėvojke pàrtu nose, kad polaze u carkvu.)

⁵⁾ *Tesnýk* ili *tesnjak*, haljina cårvena, koju obuče zaručnica, kad ide pod vėnac u carkvu. Drugda nose žene i dėvojke veljanske posve cårno odėlo.

6. Ljubav postojbine.

(Iz Krka, na otoku Velji.)

Prošla sam na more, more sprogledati,
 Jidoh na stenčicu, obličih ¹⁾ plavčicu,
 Zle van tu hodeći, zle van tu jadreći,
 Na dvisto vesalac, na tristo jadarac.
 Ona stisne kriljca, i majki spobigne:
 »Mila majko moja, ča sin ja videla,
 Zle van tu hodeći zle van tu jadreći,
 Na dvisto vesalac, na tristo jadarac?« —
 »Nisu ti no, Mare, vesla ni jadarca,
 Leh ²⁾ su ti no, Mare, tvoja mila cvatja: ³⁾
 Još si, Mare moja, u zibelcu ⁴⁾ bila,
 Da je tebe majka obetjala bila —
 Obetjala bila Ivu kapetanu.
 Spravlaj, Mare, ruho, cvatje ti je bliza.« —
 »Nitju ja je spravljat, nitju ž njima poći.
 Ko budete, majko, u crikvu hodela,
 Se ote divojke tu u crikvu biti,
 Lipe Mare vaše mej njim netje biti.
 Jošte druge majke po devet jimajo,
 I još nijedno tak nadalek nedajo.
 Ke voljte ⁵⁾ će biti, moja mila majko!
 »Mare hčerko moja, neran srca moga,
 Zač mi je ranjeno, na pol razplačeno.
 Spravlaj, Mare, ruho, cvatja ti su dvoru.« —
 »Nitju ga ja spravljat, nitju ž njima poći.« —
 Na to mi prileti Jive kapetane:
 Kadi si mi kadi, lipa Mare moja?

¹⁾ *Obličiti*, smotriti.²⁾ *Cvatja*, svatje, svatovi.³⁾ *Lch*, već, nu (srav. korutansko slov. *le*, česki *len*).⁴⁾ *Zibelca*, kolčvka, bešika.⁵⁾ *Ke voljte*, tal. *che voglete*, šta očete.

Kade te jur čekam iz davna vremena.« —
 Na to mi joj klade krunicu iz zlata.
 Jošće mi joj klade do devet prsteni.
 Jona mu govore: »Nitju tvoga dara!« —
 »Ti oćeš bit moja, ti si ljuba moja!
 Evo te ja čekam devet godin dana.« —
 On mi ju uzame z devete kamare,
 I on mi ju pelja na nje bile dvori.
 Sade su joj došle nje se drugarice:
 »Ustrante ¹⁾ mi s Bogon, moje drugarice!
 Prigledajte, drage, milu majku moju,
 Napojte ju, drage, te hladne vodice!
 A ja greden tužna u Levante gradi,
 Zač je mene majka na daleko dala.

II. IZ ISTRIC.

I. *Ljuba Ivanova.*

Zaspala je ljuba Ivanova
 Pokraj puta luga zelenoga.
 Našle su ju sluge Ivanove,
 Šle su brzo Ivanu povedat:
 »Oj, Ivane, verni gospodare!
 Če-li-mo ti ²⁾ ljubu sprobuditi?«
 Ne budite, verne sluge moje,
 Ja san junak za divojke budit,
 Jošće bolji za divojke ljubit;
 Ašto ³⁾ iman tri luge pasati:
 Prvin lugu ni trave zelene,
 Drugin lugu ni hladne vodice,
 Tretin lugu draga ljuba moja.

¹⁾ *Ustrante*, ostante.

²⁾ *Če-li-mo ti?* hoćemo li ti? Bi li ti? —

³⁾ *Ašto* (jož, jošće?)

2. Katarina.

Zrasla mi je kita lužmarina,¹⁾
 Pod njom sidi bila Katarina,
 I pod njon je droban šav šivala,
 Kad k njoj dojde sestra Mandaljena:
 »Da biš se ti jada našivala!
 Turci su ti Jurju zarobili.«
 Stavi šavak na travu zelenu,
 A iglicu na mramornu stenu,
 I poteče Jurjevu kamaru,
 Tr probuče Jurjeve svitice,
 I pripaše Jurjevu sabljicu,
 I osedla najžešćega konja,
 Pak prodrkne mez²⁾ tu tursku vojsku.
 »Pomoz Bože, delije neznani!
 Dajte meni sužnja vezanoga.«
 Skoči doli z visokoga konja,
 Tr nabroji tri sta dukat zlata.
 Dali su joj sužnja vezanoga,
 Stavi njega preda se na konja,
 Tr prodrkne do svojega doma.

3. Lěpa sestra.

Lipa je sestra Lijana
 Poli³⁾ mladega Ivana.
 Posla ju prosit Lamuš kralj.
 Majka ju daje tr daje,
 Bratac ju neda tr neda.

¹⁾ *Lužmarin*, ružmarin. —

²⁾ *Mez tu tursku vojsku*. *Mez* (česki *mezi*) medju. Drugčie kažu čakavci obično *mej* ili *meju* m. *medju*.

³⁾ *Poli*, polag, uz, pored (srav. česko *podle*, *wedlc.*)

Bratac joj z ravna polja gre,
 Sestra ga zduga zagleda,
 »Ća si mi bratac zlovoljan?« —
 »Moran ti biti zlovoljan,
 Ač¹⁾ si se lipa rodila
 Još si se liplja zgojila.« —
 »Muči pomuči, brajne moj!
 Ja san ti mlada šegava:²⁾
 Kroji mi svite junačke
 Sdjelaj mi britku sabljicu,
 Zpeljaj mi konja deštroga,³⁾
 I pred njen slugu vernoga;
 Pak ti ga jašen za goru,
 Za goru selo pod vodu.« —
 Kad je Lijana zpod vode,
 Tut Lamuš kralj je zpod vode:
 »Bože pomози, Lamuš kralj!« —
 Bog mi te sprimi,⁴⁾ cesar mlad!
 Jel tud okolo divojak?« —
 »Nij tud okolo divojak,
 Neg kod mladoga Ivana,
 Lipa je sestra Lijana;
 Sprojašimo in na dvore,« —
 Lijana skoči iz (!) konja,
 I vrže kose preko pleć,
 Odkrije prsa, tr reče:
 »Pogledaj sade, Lamuš kralj!
 Je-li ti ovo cesar mlad,
 Ali ti ovo divojka,
 Divojka mlada Lijana?« —

1) *Ač*, ako. *Ač* m. ako, kao *tač*, *daleč*, *drugač* itd. n. *tako*, *daleko*, *drugako* (drugojako).

2) *Šegava*, domišljata. —

3) *Deštri* (tal. *destro*), prikladan, bärz. —

4) *Bog mi te sprimi* (krajnski: *Bog te sprim*) Bog ti pomogo!

Nije meni za grada dva,
 Ni mi je za dvanajst palač,
 Nego da mene divojke
 Šegavo sad spronašaju. ¹⁾

A. V e r a.

Začula san, dragi moj,
 Da se na put spravljaš.
 Oj predragi, ljubi moj,
 Zami me ti sobon!
 Oj predraga ljubčice,
 Hodit nebiš mogla.
 U gori su tičice,
 S njima ću letjeti,
 U moru su ribice,
 S njima ću plavati.
 Vrgli su se plivati
 Na dimboko more:
 Ljubčica mi kraju gre,
 Ljubi na dno pada.
 Oj pomozi me kraju,
 Draga ljuba moja!
 Aj neka te pomore
 Prava vera tvoja.

¹⁾ Spronašati, spardati se. —

5. *Knez Juraj.*

Dojaha' je kneže Jure — na brzen konje,
 Predanj¹⁾ stane njegva ljuba — lipa Anica.
 »Dalje stani lipa Ane, — nevernost moja!« —
 »Čin san ti se zneverila, — kneže Jure, ja?« —
 »Ti si meni poljubila — brajna mojega.« —
 »Neveruj ti, kneže Jure, — ča j' majka rekla.« —
 »Moja mati dobra žena, — neće krivo reć.« —
 »Tvoja mati dobra žena, — krivo je rekla.« —
 »Hodi hodi, lipa Ane, — bilu kamaru,
 »I prostiraj meju nama — bilu postelju.«
 Tr za njon gre kneže Jure, — svital meč nosi.
 »Pusti me ti, kneže Jure, — do tri riči reć.« —
 »Reci reci, lipa Ane, — i do četiri...«
 »Hodi hodi, draga majko! — bilu kamaru,
 Viditi ćeš lipu Anu — kruto ranjenu.« —
 Ča si čini' ča si dela', — kneže Jure mlad? —
 »Muči muči, stara majko, — 'se si kriva ti.«
 Zajaha' je kneže Jure — brzoga konja,
 I sprojaha' priko polja — u črnu goru.
 Podpuha' je hladan vetar — z polja i gore,
 Odnese' je brajnom Ane — tužne glasove.
 Šli su za njin priko polja — brajni Anice:
 Pomoz Bože, kneže Jure, — lipi svatjo²⁾ naš!
 Ča nan dela, ča nan čini — sestra Anica? —
 Dobro dela, dobro čini, — bolje nemore:
 Belin telon zemlju gnoji — črnu zemljicu,
 Belima rukama srdce drži — srdce srdašce.
 Črnima očima zvezde broji — zvezde zvezdice.
 Kada ona zemlju gnoji, — gnoji je i ti;
 Kada ona zvezde broji, — broji je i ti.

¹⁾ *Predanj* (preda-nj, pred njega. —

²⁾ *Svatja*, svojak, svak muž sestree (Schwager.)

6. *Sirotnja.*

Prosi' je star muž divojku —
Nina nina trana na — aj pokaza.*)

»Zami me, mlada divojko! —
Ja iman tri pare voli.« —
»Pokaži tri pare voli!«
Pokaza tri puže z rogi. —

»Zami me, mlada divojko!
Ja iman tri stane ovac.« —
»Pokaži tri stane ovac!« —
Pokaza tri škatc¹⁾ šenac. —

»Zami me, mlada divojko!
Ja iman škornje srebrne.« —
»Pokaži škornje srebrne!« —
Pokaza noge pečene.²⁾

7. *Nevěsta.*

Pěva se, kad so nevěsta vodi iz kuće
majčine k dvoru mladoženjinu.

»Mila majko moja, sad mi ostaj z Bogon!
Pol'³⁾ tebe ostavljan 'so veselje moje,
Poli susedice tihe razgovore. —
»Susedice moje, rano mi se stajte,
Tr mojog ljubčici dobro jutro dajte.« —
»Dobro bimo dale, dat bimo ju znale.« —

*) Ovaj priglasak (refrain) dodaje se svakomu redku.

¹⁾ Škata zove se jedna mērica, koja bere malo više od polića.
Nu na škatu se ne mēri vino, nego proso, pšenica i drugo žito.

²⁾ Drugi pjevaju: Pokaza noge zgorene. —

³⁾ Pol', poli, polag, uz, kod.

Vi ćete ju spoznat med svima dragama
 Kako i danicu med svima zvezdama.
 'Sè zvezde je Bog da' misecu na pomoć,
 Misecu na pomoć i onin mornaron,
 I onin mornaron, ki po moru jadre,
 Ki po moru jadre, verno Boga mole.

III. Iz Austrie i Ugarske.

1. Tuge.

(Iz dolnje Austrie.)

Tuge moje tuge!
 Da su moje tuge,
 Kak su tuge druge!
 Ali moje tuge
 Jesu jako težke.
 Kad bi samo male
 Na kamen spadale,
 Kamen bi razbile
 Na makovo sime.

2. Dragota pogleda.

(Iz zapadne Ugarske.)

1. Imala sam pèrsten — ziz¹⁾ zelenim okom,
 Zel mi ga j' moj mili — večer pod ublókrom.
2. Ča neznaš ti, mila, — ča s' rekla na veži,²⁾
 Da ti moja ljubav — 'se na sèrci leži.

¹⁾ *Ziz*, s (cum). Dvostručenje praepozicije *s* nalazi se i u Bugarskom i rezijskomu narječju. Isto tako nalazio sam ga do dva — triput u nar. pjesmah sàrbske grane. (Vidi *Vukove* Nar. pjesme srbske, knj. I. str. 303: »Odale se Jovo podigao, I sa s njime sestrice Jelica itd.«) —

²⁾ *Veža*, *Vorhalle*, u Štajeru *priklet*, onaj prostor u kući, što stoji izmedju sobah i glavnih vratah od kuće. Slavonci vele *trim* ili *vajat*.

3. 'Se na sèrci leži, — da te jako trapi,
Tvojemu sèrdašcu — marku (?) volju krati.
4. Teško je, teško je — ribice loviti,
Još je trikrat težje — z milu se raziti.
5. Tuge moje tuge, — jedna na kraj druge,
Kumaj jedna projde, — jur mi druga dojde.
6. Dražji mi je dražji — moje mile pogled,
Neg moje matere — večera i ubed.
7. Večeru i ubed — to jimam 'saki dan,
Moje mile pogled — jednuč krcz tajédan.¹⁾

3. *N e v ě r a.*

(*Iz Šopronske varmedje.*)

Neznaš mili ča si rekal,
Kad si Šoprón školu išal?
»Oću projti, najzad dojti.
Tebe milu moju zeti!«
Ti si prošal, najzad došal
Mene rožu nisi uzmel (1).

4. *N e v ě r a.*

(*Iz zapadne Ugarske.*)

Nočas sam seli bil kod moje róžice,
I sam se zabavil do béle zórice.
I u béloj zori kad me je zbudila,
Do vežnoga praga menej sprohodila.
A na vežnom pragi mi jesmo postali,
Onde jesmo sebi desne ruke dali.
Večer si mi dala tvoju desnu ruku,
A jutro si prošla z drugim na poruku.

¹⁾ *Tajedan*, tjedan (p. *tydzien*), nedělja (hebdoma).

5. *O d l u k a.*

Visoki su brigi, diboke doline,
 Ništ nemorem čuti od mile novine.
 Jiščem ju po gorah, jiščem ju po polji,
 Ar neg nju rožicu sèrce vidit želji.
 Skalina je tvèrda, neče mi povidat
 Ako prem noć i dan nemorem počivat.
 Polje je široko, oči nedosižu, ¹
 Da bi mogal vidit milu moju rožu.
 Vèrnul sam se v selo Pardrovsko ¹⁾ prozvano,
 Va kom je sakomu ime moje znano.
 Kumaj ²⁾ jesam pital, strašu me z ričami,
 Da me ote lovit nemili voščani.
 Ako morem pojti ja va božje jime,
 Peljajte me mimo mile domovine.
 Bogu te izručam, njega za me prosi,
 Da me nepreteljska sablja neraznosi.
 Ar bude Bog otil milostivni otac,
 Oče mojoj tužbi vreda ³⁾ biti konac.

6. *U s k o k.*

(Iz zapadne Ugarske.)

Žalostno nam spiva ta tica papuga, ⁴⁾
 Da će nas popasti prevelika tuga.
 Oh ni mi na svitu vernoga človika,
 Ki bi zagovoril tužnoga junaka:
 Ali sam va polji, ali sam va gori,
 Jednako mi dèrhće sèrce v mojem teli.

¹⁾ *Pahrendorf*, selo u Gjurskoj varmedji.

²⁾ *Kumaj* (nèm. *kaum*), jedva.

³⁾ *Vreda*, odmah.

⁴⁾ *Papuga*. Neznam kakva je ovo ptica. Teško te bude *papuga* (Papagay.)

Kuliko god puti na otca pomislim,
 Jino tužni sinak mater zaobličim. ¹⁾
 I ako pogledam moje mile bratce,
 I oči obérnem na drobne sestrice.
 Suzami su puni tužni oči moji,
 Na 'se strani gledam, nigder nij pomoći.
 Nemilo da ote junake loviti,
 Nemilo vezati, v tabore ²⁾ voziti.
 Pune su ulice jimená mojega,
 Ar pitaju za me sakoga suseda.
 Bil jesam veliko i lipo veselje,
 Otcu i materi jedino ufanje.
 A sada sam sebe moram zatajati,
 Ako neću milih starjih zapustiti.
 Pustina pustina, široka pustina,
 Primi me junaka, bud mi domovina.
 Nedaj me loviti, nedaj me vezati,
 Ar želim neg starjih slabost podpirati.
 Ako me očete junaka vezati,
 I onde nemilo tužnoga skončati.
 Mimo otca moga hiže me peljajte,
 Da njim ruke kušnem, meni dopušćajte.
 Materi i bratom, i milim sestricam,
 Prosim dopustite da se preporučam.

¹⁾ *Zaobličiti*, zagledati.

²⁾ *Tabor* neznači ovdě *Lager*, nego u prenešenom smislu *rat*, isto tako kao što se upotrěbljava u provincialu Horvatske.

ZAKON VINODOLSKI

od lèta 1280.

(Priobécn od prof. Ant. Mažuranića.)

Vinodol zvao se je u staro doba oni dio Hèrvatske zemlje, što je do mora izmedj Senja i Rêke. Vas ovi kraj bio je vlastitost knezovah Kèrèkih, Vinodolskih i Modruških, koji su od prilike za 150 godinah kašnje počeli se Frankopani pisati. U Vinodolu bila su znamenitija mèšta: Novi Grad, Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin ili Hriljin, Bakar, Tèrsat i Grobnik. — U svakom ovom mèstu bijaše veći ili manji gospodski dvor (kaštel), po 1 ili 2 cèrkve i 50 do 300 kućah, a sve to skupa za sigurnost opasano zidom zvaše se grad. Svaki ovi grad imadiaše po jedna, dvojia ili troja vrata, koja su se svaku noć zatvorala. Nèkoji od ovih gradovah zapušteni su već sasvim, kao Ledenice i Hreljin, buduè da se je narod volio preselit na polje, nego li na bèrdu u gradu, daleko od svojih zemaljah pribivati. U Driveniku je još samo cèrkva; plovani (župnik) i požup ili podžup (zvonar). Bribir je još jedini grad u Vinodolu, koi se zatvora noèju, a Bakar je pod Mariom Tereziom slobodan kraljevski grad postao. Stolni kapitul Modruške iliti Kèrbavske biskupie, koi je g. 1493., kad su Turci razorili Modrušu, sa svojim biskupom u Vinodol došo, razdèljen je u tri grada na tri tako zvana kapitula *collegiata*: u Novi, Bribir i Bakar.

Ovi starinski Vinodol razdèljen je danas na 5 dèlah: 1) na današnju kameralsku gospoštinu Vinodol, gdi je Novi, Bribir, Grižane, Drivenik, Belgrad i Kotor, i nèkoja novia mèšta kao Cèrkvenica, Selce itd.; 2) na slobodan kraljevski grad Bakar (*Buccari*) s njegovim okružjem, gdi je osim Bakra takodjer Tèrsat i Kraljevica (*Portorè*); 3) na kameralsku gospoštinu Hreljin, gdi je osim Hreljina novie mèsto Fužina (*Fuccine*); 4) na grofovsko-Batjansku gospoštinu Grobnik, i 5) na dio ogulinskoga regimenta, Ledenice, u Kèrmpotskoj kumpanii. — 1. i 2. dio spada na rèčki gubernium; 3. i 4. na zagrebaèku varmedju, a 5. t. j. Ledenice, na vojnièko-granièarsko upravljanje.

Lěta 1280. skupi se u Novom od svake občine vinodolske (osim Belgrada i Kotora, premda su već morala bit onda) po nekoliko pametnijih starešinah, i tu u pribitju kneza Leonarda Kërčkoga, Vinodolskoga i Modruškoga, stave përvokrat u pismo u svojem narodnom jeziku sve one prastare zakone i obiçaje, kojih su se za onda sććali, da su ih kada ćuli od svojih otacah i dćdovah. One tako sabrane zakone napisali su u toliko eksemplarah, koliko je bilo gradovah na onom spravištu zastupljeno, dakle najmanje u 9 eksemplarah. Do sada se više nezna nego samo za ovaj jedini eksemplar, koi se je saćuvao u arhivu kapitula Modruškoga u Novom, gdje će se i u naprćda ćuvati.

Hotćlo bi se, da se ovi prastari spomenik našega jezika i zakonah pristojnie izdade: ali buduć da mu je ne samo perva stranaka na tri mćsta proderana, da se nezna što manjka, nego mu je na mnogo mćstah već i sâm pisar dosta rććih ili izpustio ili preveć napiso, da se nemože razumnćti (kao što je na poćetku ććlih 5. redacah od 26. do 31. u bludnji po drugi krat napiso), zato sada samo *ad interim* ovako izpod štampe izlazi bez svakoga komentara, jedak bi ućinio pozornu gospodu duhovnike i svćtske, koji su ljubitelji naših starinah u onih krajih, da gledaju malo, nebi li se po srćći našo još koi može bit bolji eksemplar, ili barem novii prepis kojega boljega eksemplara, iz kojega bi se moglo dopunit, što ovdć manjka.

Da se bolje vidi ne samo jezik nego i naćin pisanja u ovom zakonu, ja mislim, da je potrebito bilo, da se svaki redac za sebe uštampa onako i s onoliko slovah, kako je u istom rukopisu. Na svakoj stranki u rukopisu ima 28—30 redacah, izvan posljednje, na kojoj neima neg 21.; i da se vidi, što stoji na jednoj stranki rukopisa, razlućio sam liniom stranku od stranke. A buduć da je u rukopisu jako malo znamenjah razlućavanjah, kao što su zarezi, piknje itd.; tako ćovćk mora samo gonetati, što će reći koi zakon. S toga sam sudio, da ću ćitateljem ugodnu stvar ućiniti, ako dodam ujedno moj prepis rukopisa, kako sam ga ja ćitao.

Original stoji na perva stranki, a moj naćin ćitanja na drugoj. Jesam li ja dobro ćitao, svaki može vidit iz originala, koi je pomnjivo i vćrno sa samim rukopisom prisposobljen. U originalu brojio sam redce tako, da sam svakomu petomu broj primetnuo. Moj naćin ćitanja razdćlio sam na §§. i svaki §. poćeo sam s poćetka. Gdć mi se je vidćlo, da koje slovo ili koja rćć manjka, dodao sam u mojem ćitanju, tako ništanemanje, da je moj dodatak lećććimi slovi naštampan; a gdje sam mislio, da je što suviše, što muti razum, zatvorio sam ovakovim znamenjem ().

I.

Kako je u rukopisu.

¶ V' ime božie amen let gnih 1280 ./. 8. indicio pravo dan 6. miseca jenvara — ¶

V' vrēme krala ladislava preslavncoga krala ugrskoga kralstva nega leto .6. nadeset

- 5 Va vrime ubo velikih muži gospode fedri
ega ivana levnarda duima bartola i vida
krčkih vinodolskih imodruških knezi ¶
zač dole kr videći ludiki bludeći
svoih stari kušenih zakon zato ubo edin
10 poedinom i ludi vinodolski želeći
one stare akone shranitie napuni ke
nih prvi i da su neni neurčeni, ¶
Skupišese vs..na kup crikveni tako pri-
prošći ludi sveršcnēm é zdrave svet.
15 U novom gradu pred obrazom toga istoga kneza
leonarda zgora imenovana isbrašese od vsakoga
grada vinodolskoga nevse st..iši navkup
nake viahu dase bole spominahu v zakonih.
svoih otac iodsvoih ded ča bihu slišali,
20 inim narediše i ukazaše tesnim zakonom dabívse
dobre stare izkušene zakone uvinodol činiti —
položiti vpisma od kihbise mogli spomenuti.
ili slišati od svoih otac ided zgora rečenih
ta ko odsada naprid moguse uleći bluenja te
25 riči inih dētce vrime ko pride danimaju primis
alē vtih zakonih ¶ Ki ubo buduē izbraninato
odtih istih ludi vinodolskih z novoga grada.
Črna dvornik vsega vinodola i od knezi zgora reč
enih tako odsada naprid moguse ulećiblunenē
-

II.

Kako se čita.

V' Ime Božje, amen; let gospodnjih 1280., 8. indicio, pravo dan 6. miseca jenvara.

V' vrême kralja Ladislava, preslavnoge kralja Ugèrskoga, kraljestva Njega leto šest na deset.

Va vrime ubo velikih muži, gospode Fedriga, Ivana, Lèvnarda, Duima, Bartola i Vida, Kèrèkih, Vinodolskih i Modruških knezi.

Zač dole kr videći ljudi, ki bljudeći svojih starii izkušènih zakon, zato ubo jedin pojedinom i ljudi vinodolski želeći one stare *dobre* zakone shraniti je na puni, ké njih pèrvi *imiše*, da su njeni neurejeni. Skupiše se vse na kup *tako* crikveni tako priprošći ljudi svèršenjem é zdrave svet. U Novom Gradu pred obrazom toga istoga kneza Leonarda zgora imenovana izbraše se od vsakoga grada vinodolskoga ne vse *starijši* na vkup, na ke vijahu, da se bolje spominjahu v zakonih svojih otác, i od svojih déd, ča bihu slišali, i njim narediše i ukazaše tesnim zakonom, da bi vse dobre stare izkušene zakone u Vinodolu činiti položiti v pisma, od kih bi se mogli spomenuti ili slišati od svojih otác i déd zgora rečenih, tako od sada naprid mogu se uleći blujenja te riči, i njih dètca vrime ko pride da nimaju primisalja v tih zakonih.

(Ki ubo buduéc izbrani na to od tih istih ljudi vinodolskih z Novoga Grada Čèrna dvornik vsega Vi-

- 30 te riči inih dica vrime kopride da nimaju primisalè
vtih zakonih ☩ Ki ubo buduè zbrani nato odtih is
tih ludi vinodolskih znovoga grada Črna dvornik
vsega vinodola iodknezi zgora rečenih Petar plo-
van ivlkona Pribohna satnik. Jaanac saraziin
- 35 Bogdan vlèniè: ☩ zledenic ratko prvad ira
doslav popove dobroša satnik ☩ izbribira drago
slav arhiprvad ibogdan popzlonomer satnik. jurisl.
sav gradeniè ☩ zgrižan luban i petar popovi —
domian satnik. dunat. idragolub ividomir
- 40 vlèiè. ☩ Izdrivenika dragolub satnik imikula
dragolub ipribinig ☩ Aizhrilina raden plovan
i ivanac satnik živinasudac ikliman nedal
☩ Iz bakra krstiha plovan igrub . . a pop ivan sat
nik. derga vlèina. inedrag. ☩ Iz crsata vazni
- 45 na plovan inedrag satnik. dominik sudac i vieka*).
☩ Izgrobnikakirin plovan i slavan satnik i dom
ian kinoviè paval islavina vukodroziè
Itivsi pisani na vkup skupleni odvole opèin
ske iedinim pristanenem i nareenjem sabranimvse
- 50 opèini vinodolske ke budu zdola pisane vola
kesu slišali odsvoih stariih
☩ Najprvo da ako ka odcrikav opèinskih zvinodola
imajuse kerstiti volaih bude kerstiti ḡdn
biskup vkoi biskupii .è. crikav rečena. nima
- 55 imiti odkeršćenja rečenoga neveče vernez benet
aèkih soldini .40. tr. 1. obed tr. 1. večeru ana
vlaèno odonih kiučine tu crikav kerstiti žakan
ubokiza biskupom stoi vtoi istoj crikvi zov
ese hrvatski malik avlaški macarol —

-
- 60 nmainiti odtoga istoga . keršćenè neveče bolanaè
.15. vernez benetaèkih ☩ Ošèe zverh crikav opat
ii vola molstirov opèinskih rečenih ḡdn biškup

*) vèeka?

nodola, i od knezi zgora rečenih, tako od sada naprid mogu se uleći blujenja te riči, i njih dica vrime ko pride da nimaju primisalja v tih zakonih.)

Ki ubo buduće zbrani na to od tih istih ljudi vinodolskih z Novoga Grada Černa dvornik vsega Vinodola i od knezi zgora rečenih, Petar plovani i Vlko-na Pribolna satnik, Janac Saražin, Bogdan Vlčnić.

Z Ledenic Ratko pèrvad i Radoslav popove, Dobroša satnik.

Iz Bribira Dragoslav arhipervad i Bogdan pop, Zlonomer satnik, Jurislav Gradenić.

Ž Grižan Ljuban i Petar popovi, Domian satnik, Dunat i Dragoljub i Vidomir Vlčić.

Iz Drivenika Dragoljub satnik i Mikula Dragoljub i Pribinig.

A iz Hriljina Raden plovani i Ivanac satnik, Živina sudac i Kliman Nedal.

Iz Bakra Kèrstiha plovani i Grubeša pop, Ivan satnik, Derga Vlčina i Nedrag.

Iz Čèrsata Vazmina plovani i Nedrag satnik, Dominik sudac i Vieka.

Iz Grobnika Kirin plovani i Slavan satnik i Domian Kinović, Paval i Slavina Vukodružić; i ti vsi pisani na vkup skupljeni od volje občinske i jedinim pristanenjem i narejenjem sabranim vse občini vinodolske, ké budu zdola pisane, volja ké su slišali od svojih stariih,

§. 1. Najpèrvo, da ako ká od crikav občinskih z Vinodola imaju se kèrstiti, volja ih bude kèrstiti gosp. biskup, v koj biskupii je crikav rečena, nima imiti od kèršćenja rečenoga neveće vèrnéz benetačkih soldini 40, tèr 1 obed, tèr 1 večeru, a na vlašćno od onih, ki učine tu crikav kèrstiti; žakan ubo, ki za biskupom stoji v toj istoj crikvi, i ki zove se hèrvatski malik, a vlaški macarol, nima imiti od toga istoga kèršćenja neveće bolanač 15, vèrnéz benetačkih.

nemore položiti vola vzeti ali za povidati
 neveće ono čabi otili datikaštalditih istih
 65 crikav nemu syoju volu dobru. ¶ Ošće zvrhu pop opći
 ne rečene ta isti biskup nemore niće zapovidati vola
 vzeti neregda on sam pošle vola gre poknežstvu va
 vsaki grad vinodolski vki on gre imajumu datipo
 pi onoga grada .1. obed ter .1. večeru nišće manje
 70 nimajumu ponesti ta obed ituvečeru van izimeně
 onoga grada inisumudržanivan ponestiniednudругu
 službu nisumu držani činiti rečeni popi / ižakni nere
 akobi vpal kivniki dug ali zgrešene zakoi melbi
 platiti osud moreta biskup isti od sagrešenih vz-
 75 ze ti soldini benetačkih .40. za osud veće osud nemo
 zremu priti od popi ižakan tih. / . ¶ I ošće onda kada
 pojde .gdn. biskup tada ima poiti ssedmimi koni
 pojidi osmo valižnik. ¶ Ošće ako gdn knez uvinodolu
 vola rečeni biskup kadabi pošal poknežstvu povino
 80 dolskom ivki godbi grad prišal ki otniju more či
 niti ěti iksebi činiti priti poruki satnika,
 onoga grada zasvoe jidenje izasvoe obiteli od
 kih koli goved ibrav kesemogu naiti naiblize ta
 ako odskota kmetšćega tako od plemenitih ludi tako
 85 od popi i od inih vsakih ludi ništar manie zane
 imaju platit gdn knez gdise koli imogu otsovih
 perman činit ěti zase izasvoju obitel izavassvoi
 dvor otnaiblžnago skota te iste općine budući
 koga godi zgorga imenovanih.

90 ¶ Ošće akobi ki rubani naputi ili gdi indi da plati
 knezu libar .50. ¶ I ošće kibi vgradu hramrazbil —
 vnoći vola akobi ukral ünem ter akobi gdoklical pom
 agait platit ima knezu libar .50. ¶ Vapiuće
 ubo pomagaitesu verovani ako reku srotu da esu
 95 onoga zlotvorca poznali ništar mane ako nij onde
 kličano nima platit nego soldini .40. ter škodu
 kakoi više izrečeno iako tu hudobu vadne učini nii

§. 2. Jošće svèrh crikav, opatij, volja molstirov občinskih rečeni, gosp. biskup nemore položiti, volja vzeti ali zapovidati, neveće ono ča bi otili dati kaštaldi tih istih crikav njemu svojú voljú dobrú.

§. 3. Jošće svèrhu pop občine rečene ta isti biskup nemore nišće zapovidati volja vzeti, nere gda on sam pošlje, volja gre po knežtvu. Va vsaki grad vinodolski, v ki on gre, imaju mu dati popi onoga grada 1 obed, ter 1 večeru: nišće manje nimaju mu ponesti ta obed i tu večeru van iz imeně onoga grada, i nisu mu dèržani van ponesti. Nijednu drugu službu nisu mu dèržani činiti rečeni popi i žakni; nere ako bi vpal ki v niki dug ali sgrešenje, za koj imel bi platiti osud, more ta biskup isti od sagrešenih vzeti soldini benetačkih 40 za osud, veće osud nemore mu priti od popi i žakan tih.

§. 4. Jošće, onda kada pojde gosp. biskup, tada ima pojti s sedmimi konji po jidi osmo va Ližnik.

§. 5. Jošće ako gosp. knez u Vinodolu, volja rečeni biskup, kada bi pošal po knežtvu po Vinodolskom, i v ki god bi grad prišal ki od nju, more činiti jedi i k sebi činiti priti po ruki satnika onoga grada za svoje jidenje, i za svoje obiteli od kih koli goved i brav, ke se mogu najti najbliže, tako od skota kmetščega tako od plemenitih ljudi, tako od popi i od inih vsakih ljudi; ništarmanje za nje imaju platiti gosp. knez, gdi se koli (i) mogu od svojih perman činit jeti za se i za svoju obitel i za vas svoj dvor od najbližnjago skota te iste občine, budući koga godi zgora imenovanih. —

§. 6. Jošće ako bi ki *bil jet* v rubani na puti ili gdi indi, da plati knezu libar 50. —

§. 7. I jošće ki bi v gradu bram razbil v noći, volja ako bi ukral v njem, ter ako bi gdo klical »pomagajte,« platit ima knezu libar 50; vapiuč ubo »pomagajte« jesu verovani, ako reku s rotú, da jesu onoga zlotvorca poznali: ništarmanje ako nij onde klica-

držan platit neveče soldini .40. akose more pokaza
 »tipoverovanusvedoku« Ošće akonigdovnočijeukral
 100 vosiku niki skot vola nagumnu žito vola vaulnici
 vmesti gdise shranaju pčele med takoe plati knezu
 libr .50. ako estonde klič bil pomagai avadne
 soldini .40. itakoe vnoči ako nij onde bil vapai
 iškodu duplu kakoi pisano ikliče verovan «
 105 Ako bude pred dvorom otsili pra : vola od dadbi
 [svrhu
 ke budu riči iparac nima svidočastva zverhu
 krivca ipustise narotu od rubanè ima krivac priseć
 samo .20. ter .5. iot tatbi imenovani sverhusamo
 12. akosu vtoi tatbi škodni iako ondeje klican
 110 pomagai. I ošće odtadbe od mošune iot žita
 požgania ko stoji na polji iod sena vzeta ina
 »stogu vnoči odtoga učinena imase od priseći samo
 šest i nima imiti ot govornika tat prez vole
 dvora nišće manie on ki priseći ima naidi porot
 115 nike kako bole more iakoih nemore imiti prisezi
 on sam vola oni toliko krat priseći imaju
 « Ošće ako kisilu učini vpristanišćuvinodol
 skom platiti ima knezu libar pedeset

akotadbu onde učini plaća lbr .20. 4. ako svedoci
 120 onde nisu ima priseći ki tai samo .12. ato akose
 učini tako vnoči tako vadne « I ošće ako ki
 prime nikoga zgonika toga knežtva vola ako biim
 jisti ili piti ili inu ku pomoć volasvet platit
 ima knezu libar .50. « I ošće ka godi bratščina
 125 dili zbor meju sobu držanae dati desetinu
 napuni, « Ošće niedni zavezi odke godi riči
 nē moguse prvič meju kimi godi ludi knežstva
 zavezati ili zagovor položiti općinski
 vola navlašni onoga zaveza pol gre općini apol
 130 gospodi onoga grada gdi bude toučineno « Ošće
 [vsa

no, nima platit nego soldini 40, ter škodu, kako j' više izrečeno. I ako tu hudobu va dne učini, nij' dèržan platit neveče soldini 40, ako se more pokazati po verovanu svedoku.

§. 8. Jošće ako nigdo v noći je ukral v osiku niki skot, volja na gumnu žito, volja va ulnici, v mesti, gde se shranjaju pčele, med, tako je plati knezu libar 50, ako jest onde ključ bil »pomagaj«: a va dne soldinih 40; i tako je v noći, ako nij' onde bil vapaj, i škodu duplu, kako j' pisano; i ključ je verovan.

§. 9. Ako bude pred dvorom od sili pra, volja od tatbi, svèrhu ké budu riči, i parac nima svidočastva svèrhu krivca, i pusti se na rotu od rubanja, ima krivac priseć samo 20 tèt 5, i od tatbi imenovani svèrhu samo 12, ako su v toj tatbi škodni, i ako onde je klican »pomagaj.« —

§. 10. Jošće od tatbe, od mošune i od žita požganja, kó stoji na polji, i od sena vzeta (i) na stogu v noći, ako bude pra od toga učinjena, ima se odpriseći samo šest. I nima imiti odgovornika tat prez volje dvora: nišće manje on ki priseći ima, najdi porotnike kako bolje more, i ako ih nemore imiti, prisezi on sam, volja oni toliko krat priseći imaju.

§. 11. Jošće ako ki silu učini v pristanišću viodolskom, platiti ima knezu libar pedeset. Ako tatbu onde učini, platja libre 24. Ako svedoci onde nisu, ima priseći, ki taji, samo 12, a to ako se učini tako v noći tako va dne.

§. 12. Jošće ako ki prime nikoga sgonika toga knežtva, volja ako bi im *dal* jisti ili piti ili inu kú pomoć volja svet, platiti ima knezu libr. 50.

§. 13. I jošće kagodi bratščina dili sbor meju sobú, dèržana je dati desetinu na puni.

§. 14. Jošće nijedni zavezi od kégodi riči nemogu se pèrvič meju kimi godi ljudi knežtva zavezati, ili zagovor položiti občinski, volja navlašni; ono-

- aki pop držan je stražu strići vnoći vgradu kakoiničk.
 ¶ I ošće niedan žakan nemore prieti stih redi knež-
 [stva ako
 nij odvole kneza iod općine grada gdi.e. ¶ Ošće nie
 dan od kmet iod ludi općinskih nemore poiti prebiva
 135 ti vniednu crikav ni vniednu opatiju ili vmol
 stir služiti ili se onde položiti za obaritel nika
 ako nij svolu kneza iobćine. ¶ I ošće dobra edna že
 zna idobra glasa pomaknena za svidočastvo ako ni.
 [veće
 svedoki verovanae od žeñi kzeni tako od psosti
 [žzika
 140 kako od bieně i braneně ¶ I ošće niedan svedok
 [pomak
 nen zasvidoka nima svidočiti ako nij prvo pitan
 od pristava aki to učini plati knezu .40. soldini
 aonomu ostani komu budi viditi damu škodi nega
 svedočastvo vsu škodu kubi onde priel ¶ Ošće
 145 niedan nemore pomaknuti svoje žene za svidočastvo
 sebi odniedne riči nimu verovana ¶ Ošće ako ki
 [pita
 nikoga pred dvorom na polači ireče. e. tako —

-
- Vola nivola pita od nega nikoga zgrešeně on ima
 povidati volanje vola taiti ¶ ošće akose
 150 ki prikaže pred dvorom pritče pokazaně ima po-
 [maknu
 sti svedoki i ukazati da tako est: ¶ Ošće pud
 aria to est straža nadvinogradom i od zemaal
 iodguman iod inih riči zverhukih pudari polože
 na verovano neveće kada bude nika škoda . . . dnim
 155 činitise vapii tada pomagajte, godi akone
 vazme nikoga znameně od škodnika onoga. ita dai
 ako pokaže verovanim svedokom vola pred dvorne-
 [odne
 se onoga znameně pria nerse bude ta krivac tužil

ga zaveza pol gre općini, a pol gospodi onoga grada, gdi bude to učinjeno.

§. 15. Jošće vsaki pop dèržan je stražu strići v noći v gradu kako ini človič.

§. 16. I jošće nijedan žakan nemore prijeti svetih redi knežtva, ako nij' od volje kneza i od občine grada gdi je.

§. 17. Jošće nijedan od kmet i od ljudi občinskih nemore pojti prebivati v nijednu crkav, ni v nijednu opatiju ili v molstor služiti, ili se onde položiti za obaritelnika, ako nij' s voljú kneza i občine.

§. 18. I jošće dobra jedna žena i dobra glasa pomaknjena za svidočastvo, ako nij' veće svedoki, verovana je od ženi k ženi, tako od psosti jezika, kako od bienja i branjenja.

§. 19. I jošće nijedan svedok pomaknjen za svidoka nima svidočiti, ako nij' pèrvo pitan od pristava; a ki to učini, plati knezu 40 soldini, a onomu ostani, komu budi viditi, da mu škodi njega svidočastvo, vsú škodú, ku bi onde prijel.

§. 20. Jošće nijedan nemore pomaknuti svoje žene za svidočastvo sebi; od nijedne riči nij' mu verovana.

§. 21. Jošće ako ki pita nikoga pred dvorom na polači, i reče: »Je tako, volja nij'?'« volja pita od njega nikoga sgrešenja, koje on ima, povidati voljan je volja tajiti.

§. 22. Jošće ako se ki prikaže pred dvorom pridče pokazanje, ima pomaknuti svidoki i ukazati, da tako jest.

§. 23. Jošće pudaria, to jest straža nad vinogradom, i od zemalj i od guman i od inih riči, svèrhu kih pudari, položena, verovano, neveće kada bude nika škoda pred njim činite se, vapij tada »pomagajte«, godi ako nevazme nikoga znamenja od škodnika onoga, i tadaj ako pokaže verovanim svedokom,

pred dvorom vola ako nepoide stimistimkrivcem ta
 160 da e pred dvor: C I ošće more zvati vsaki poma
 gaite ako vidi delajuć niko zlo izatosenima
 kaštigati niednu penu C

Oće od bieně raneně iod stučeně meju kmeti nij
 band. nego soldini .40. ke krivac ima platiti
 165 knezu aonomu ki bude bien .2. brava ter likariju
 ato takoe od satnika igrašćika ibusovića,
 ki vsih esut podzakon i podpravdu, kmetsku
 ane otsžabniki i pozakonu kmetěskomu sudetse
 inim .e. zaurazeně za dovole učineno C

170 Ioće satniku igrašćiku ibusoviću nimase
 verovati vniednoj riči kabi učinena vnih
 vrime kabi pristočla knih oficiu neveće ednim
 letom ko pride ponih izšastju oficia C

Oće akobi muž ženi zvergal hoverlicu ili pokri
 175 vaču zglave vazli voli ter bise moglo prika
 zati trimi dobrimi muži volia ženami —

plati libar .50. akoe tužba stoga odkih $\overline{\text{gdn}}$ knez
 [imii
 soldini .40. ona kojje vaćina učinena} .40. i .8. lbr.
 da ako žena ženi sverže pokrivaču više rečenu
 180 plaća .2. libre dvoru aonoi .2. ovcí ako ubo onde
 nisu svedoci dobri prisezi kitai da nij to
 učinil budi prost: C I ošće ako ki muž iližena —
 nepodobno reče ili svar bude govoriti nikomu
 [mužu
 vola nikoi ženi terse more pokazati ednim svi
 185 dokom podobnim ili mužem ili ženom ako nij onde
 veće svedoki plati dvoru libre .2. astrani koje
 rekal libri .2. C I ošće akobi ki ubil od podknež
 inov ili od slug od obiteli kućne $\overline{\text{gdn}}$ kneza od
 [perma
 nov terbiušal i nemogalse eti daknez vazme
 190 vražbu toe zagovor vrnezi kakov ikolik bude otíl

volja pred dvor neodnese onoga znamenja, prie ner se bude ta krivac tužil pred dvorom, volja ako nepojde s tim istim krivcem tadaje pred dvor.

§. 24. I jošće more zvati vsaki »pomagajte«, ako vidi delajuć niko zlo, i zato se nima kaštigati nijednú penú.

§. 25. Jošće od bienja, ranjenja i od stučenja meju kmeti nij' band nego soldini 40, ké krivac ima platiti knezu, a onomu, ki bude bijen, 2 brava, ter likariu; a to takoje od satnika i graščika i busovića, ki vsi(h) jesut pod zakon i pod pravdu kmetsku, a ne od služabniki, i po zakonu kmetskomu sudet se, i njim je za uraženje zadovolje učinjeno.

§. 26. I jošće satniku i graščiku i busoviću nima se verovati v nijednoj riči, ká bi učinjena v njih vrijeme, ká bi pristojala k njih oficiju, neveće jednim letom, ko pride po njih izšastju iz officia.

§. 27. I jošće ako bi muž ženi zvérgal hoverlicu ili pokrivaču s glave va zli volji, ter bi se moglo prikazati trimi dobrimi muži volja ženami, plati libar 50, ako je tužba s toga; od kih gosp. knez imij soldini 40, ona koj je vaćina učinjena, 48 libar. Da ako žena ženi svérže pokrivaču više rečenu, platja 2 libre dvoru, a onoj 2 ovcí. Ako ubo onde nisu svedoci dobri, prisezi, ki taji, da nij' to učinil: budi prost.

§. 28. I jošće ako ki muž ili žena nepodobno reče, ili stvar bude govoriti nikomu mužu volja nikoj ženi, tēr se more pokazati jednim svedokom podobnim, ili mužem ili ženom, ako nij' onde veće svedoki, plati dvoru libre 2, a strani, koj je rekal, libre 2.

§. 29. I jošće ako bi ki ubil od podknežinov ili od slug od obiteli kućne gosp. kneza, od permanov, tēr bi ušal i nemogal se jeti, da knez vazme vražbu, to je zagovor vérnézi kakov i kolik bude otil svérh plemene zlotvorca, koliko za polovicu; zač pleme nij' dèržano nere od pol, a zločinac drugi pol: da ako se jame ta zlotvorac, iz njega ima ta isti knez ili niki

- zverh plemeně zlo tvorca koliko za polovicu zač
 plemeni držano nere odpol azločinac drugi pol
 da akose ěme tazlotvorac inega ima ta isti
 knez iliniki mesto nega učiniti kogodi mačeni
 195 bude hotil anega pleme nišćese ne bosujuee —
 ¶ I oće ako ki učini zasedanje od rečenih pod-
 [knežinov —
 ili služabniki ili perman terse more pokazati
 podobnimi svedoci, plati knezu libar .50. ato
 takoe akobiga bili ili ranili iza ranene platit
 200 držanje polovicu akobi odnih nikomu niki udusi
 kaš ili shabil tako dabi odtoga nemogal priti
 naprvo zdravje ostani vaosudu onom vkomga
 knez oće osuditi ¶ Ošće akobikiubil nikoga kmeta
 ili odroda kmet dabise nemogal ěti vpadi vosud
 [libr
 205 100. bližikamonoga grada kie ubien općini libri .2.

-
- Odtih libar .100. ima imiti ditca ubienoga akoima
 ditcu imaju imit polovicu adругi pol nega bližiki
 ta osud krivac plati ako ubigne imaju nega
 bližike osud platit pol apol nega rediakoe
 210 ima da akose ěti more pria nerse vražba plati
 vola akoe učinena naprava budi od nega mačeni
 anega bližiki budite prosti ¶ Ošće hćere kesu
 ostale posmertí oćini imaterini ili sini akonisu
 ostali brati tim hćeram imajuse areditati ili
 215 ostaviti tim hćeram bla go otčino i materinoći
 zneći vsu službu onu ku esu imili služiti dvoru
 otci imaterenih itakoeakobisini ostaliiumerli brez
 [reda.

- ¶ Ošće akobiki držal ošastno to .e. rič niku kabi
 ničja bila iima kdvoru priti prez zapovidi
 220 dvorske vola prošćeně terbise moglo najti od
 gdna vola od nega oficíala držanje platit
 knezu za prihodak od ednoga .7. za vsakoletu

mesto njega učiniti kogodi mačeni bude hotil, a njega pleme nišće se neobsuje.

§. 30. I jošće ako ki učini zasedanje od rečenih podknežinov ili služabniki ili perman, ter se more pokazati podobnimi svedoci, plati knezu libár 50, a to takoje, ako bi ga bili ili ranili, i za ranjenje platit dèržan je polovicu. Ako bi ki od njih nikomuñniki ud usikal ili shabil tako, da bi od toga nemogal priti na pèrvo zdravje, ostani va osudu onom, v kom ga knez hoće osuditi.

§. 31. Jošće ako bi ki ubil nikoga kmeta ili od roda kmet, da bi se nemogal jeti, vpadi v osud libár 100 bližikam, a onoga grada, ki je ubijen, občini libri 2; od tih libár 100 imaju imiti dica ubijenoga, ako ima dicu, (imaju imit) polovicu, a drugi pol njega bližiki. Ta osud krivac plati. Ako ubigne, imaju njega bližike osud platiti pol, a pol njega redi, ako je ima: da ako se jeti more pria ner se vražba plati, volja ako*) je učinjena naprava, budi od njega mačeni, a njega bližiki budite prosti.

§. 32. Jošće hčere, ké su ostale po smèrti očini i materini, ili sini ako nisu ostali brati tim hčeram, imaju se areditati ili ostaviti tim hčeram blago očino i materino čineći vsu službu onu, kú jesu imili služiti dvoru oci i matere njih; i takoje, ako bi sini ostali i umèrli brez reda.

§. 33. Jošće ako bi ki dèržal ošastno, to je rič niku, ka bi ničia bila, i ima k dvoru priti prez zapovidi dvorske volja prošćenja, ter bi se moglo najti od gospodina, volja od njega oficjala, dèržan je platit knezu za prihodak od jednoga 7 za vsako leto, kó bi dèržal to isto blago ošastno, ter 1 osud soldini 40 na vsako leto, a ono ošastno ima se obratiti pod dvor kneza.

§. 34. Jošće ako bi ki dèržal kó blago, niku zemlju, volja ñiki vinograd ili pošišion ili vèrt, od tih

*) Na mèsto »akou« moralo bi možebit stati »nera«.

- kobi držal toisto blago ošastno ter .1. osud
 soldini .40. navsako leto aono ošastno. i mase obra
 225 titi pod dvor kneža ¶ Ošće akobi kidržal
 ko blago niku zemlu vola nikivinograd ili
 pošišion ili vert odtih pošišionibi imel
 gdn knez učestě iakobiga nedal držanje vtom
 osudu zgora rečenom vola od učestnoga akose
 [more
 230 ukazati kibi to učinil ¶ Oće akoe kiukral
 rič niku knezu ili nega dvoru ili podknežinu
 ili služabniku komu zgora pisanih plati
 knezu osud kakoe više rečeno od dadbi onomu
 [komue
 bude učinil od jednoga .7. — ¶
-
- 235 ¶ I ošće kmeti ipopi od tatbi meju sobu imijte
 .1. zakon da ako ki ukrade rič niku nikoi crikvi
 ili molstiru ili opatii držane vosudu kimje
 držan od riči knežih ili službeniki više pisanih,
 ¶ Ošće zanednu tatbu kae vadne nij osud već
 240 od soldini .40. itakoe vnoči neveće akobi klič pom
 agaite ibilobi vgradu osvan tatbe više ime
 novane itakoe zavsaku tatbu vola vadne vola
 vnoči ima platit ta krivac soldini .40. —
 i imaju biti općini grada gdase ta tadbaučini,
 245 ¶ Ošće kadi nebi bila tužba iniedan osud
 nise nima stisnuti nieedan učiniti nikutužbu
 zodnike riči pred dvorom ili indi neveće akoe
 [šnega
 dobru volu tu tužbu ki učini imaju nako nac
 pripelati, ¶ I ošće niedna ličba nima veći
 250 osud od .6. libar neveće odsil zgora rečenih — ¶
 I ošće niedno obranene vola osud iliband ne-
 morese
 položiti prez vole kneže ili akobi nebil od kneza ki
 člòvik kibi ponega zapovidi toučinil, ¶
 Ošće ludi rotnici zaosuditikrivce onim rotnikom

pošišioni bi imel gospodin knez učestje, i ako bi ga nedal, dèrzan je v tom osudu zgora rečenom, volja od učestnoga, ako se more ukazati, ki bi to učinil.

§. 35. Jošće ako je ki ukral rič niku knezu ili njega dvoru ili podknežinu ili služabniku komu zgora pisanih, plati knezu osud, kako je više rečeno od tatbi, onomu, komu je bude učinil od jednoga 7.

§. 36. Jošće kmeti i popi od tatbi meju sobú imijte jedan zakon, da ako ki ukrade rič niku nikoj crikvi ili molstiru ili opatii, dèrzan je v osudu, kim je dèrzan od riči knežih ili službeniki više pisanih.

§. 37. Jošće za nijednu tatbu, ká je va dne, nij' osud već od soldini 40, i tako je v noći neveće ako bi klič *bil* »pomagajte« i bilo bi v gradu, osvan tatbe više imenovane, i tako je za vsaku tatbu volja va dne volja v noći ima platit ta krivac soldini 40, i imaju biti občini grada, gda se ta tatba učini.

§. 38. Jošće kadi nebi bila tužba, *nij* nijedan osud; ni se nima stisnuti nijedan učiniti niku tužbu od niske riči pred dvorom ili indi, neveće ako je š njega dobrú voljú; tu tužbu ki učini, ima ju na konac pripeljati.

§. 39. Jošće nijedna ličba nima veći osud od 6 libár, neveće od sil zgora recènih.

§. 40. Jošće nijedno obranjenje volja osud ili band nemore se položiti prez volje kneže, ili ako bi nebil od kneza ki človik, ki bi po njega zapovidi to učinil.

§. 41. Jošće ljudi rotnici za osuditi krivce: onim rotnikom nima se verovati, nego ako vazmu vsaki

- 255 nimase verovati nego ako vazmu vsakitrat kie pre-
 [griš
 sil zanega krivinu znameně do treti dan ima priti
 kpravdi stim znamenem prikazatie, ¶ I ošće niedan
 klučar nij verovan nimuse da verazverhu niedne-
 [riči
 kebi rekal nikomu dae dal ili prikazal ili posudil
 260 vola dabi dal žnega konobi van poki godi zakon
 mimo čabi vridno bilo soldini .20. neveće toliko
 akobi imel svedoki verovani itakoje zverhu .20. sol.
 čabi vridno ima priseći taknut usto : evanelje

-
- ¶ Oće niedan tovernar nij verovan prez svedočastva
 [odnie
 265 dne krdenče kubi on učinil odsvoga vina navlaš
 noga neveće soldini .10. apodružnik toe kitue
 [vino
 prodae soldini .50. ioće imaju zverh toga priseći—
 ¶ Oće niedna kvaderna od tržac ni verovana prez
 dobrih svedoki nere od libar .50. od vsakoga duga
 270 I odtoga takoi ima srotu zverh knjig svoje kvadri
 pritvrditi, ¶ Oće niedna cena kase otai daza
 naiti niku rič hudobu jliča drugo kakosu zemle
 vinogradi iine druge riči zakih e zakon dati
 likuf vola zagove do veliko znaitie nemozi
 275 već dati soldini .40. aki veće da imij škodu
 shranenu akobi gđnu knezu viditi većedati
 znaiti za niki hud oficij vola zaniku
 inu rič kabi viditi pristojati istomutomu
 knezu zverh tih .40. soldini Ima priseć kakoe
 280 dal vola obećale dati onki govori dae tu
 istu cenu dal idajue iziskal iznašal
 dvoru zaosud od tih .40. soldini nima nišće dat
 nere soldini .5. zavsaku malu živinu
 soldina .2. ¶ I ošće ako ki ukaže niko ošastno
 285 vola od učestnoga ča .e. zgora izrečeno inebe mogal

trat, ki je pregršil, za njega krivinu znamenje: do tretji dan ima priti k pravdi s tim znamenjem prikazati je.

§. 42. Jošće nijedan ključar nij' verovan, ni mu se da vera svèrhu nijedne riči, ké bi rekal, nikomu da je dal ili prikazal ili posudil, volja da bi dal ž njega konobi van po kigodi zakon, mimo ča bi vridno bilo soldini 20, neveće toliko ako bi imel svedoki verovanih; i tako je svèrhu 20 sold. ča bi vridno, ima priseći taknut u sveto evanjelje.

§. 43. Jošće nijedan tovernar nij' verovan prez svedočastva od nijedne kèrdenče, kú bi on učinil od svoga vina navlašnoga neveće soldini 10, a podružnik, to je, ki tuje vino prodaje, soldini 50, i jošće imaju svèrh toga priseći.

§. 44. Jošće nijedna kvaderna od tèržác nij' verovana prez dobrih svedoki nere od libar 50 od svakoga duga, i od toga takoj ima s rotú zvèrh knjig svoje kvadèrni pritvèrditi.

§. 45. Jošće nijedna cena, ka se otaji da, za najti niku rič, hudobu ili ča drugo, kako su zemlje, vinogradi i ine druge riči, za kih je zakon dati likuť, volja za govedo veliko znajti je, nemozi već dati soldini 40, a ki veće da, imij škodu; shranjeno ako bi gospodinu knezu viditi veće dati znajti za niki hud oficij, volja za niku inu rič, ká bi viditi pristojati istomu tomu knezu; zvèrh tih 40 soldini ima priseć, kako je dal volja obećal je dati on, ki govori, da je tu istu cenu dal, i da ju je iziskal i znašal dvoru za osud; od tih 40 soldini nima nišće dat nere soldini 5; za vsaku malu živinu soldina 2.

§. 46. Jošće ako ki ukaže niko ošastno volja od učestnoga, ča je zgora izrečeno, i nebi mogal pokazati,

pokazati ostani vonom istom osudu vkom ostal
 on kogabi pokazal ☉ I ošće akobiki preddvorom
 pokazal vola postavil svedoke tako govoreći
 ta itakov vi datako .e. astranasuprotivna
 290 reče ata itakov vi datakonij svedoki odtoga
 tako esupripušćeni aoniki nisu ispueni esu

Ošće nieran pristav nemore veće vzeti razvi .10.
 [soldi:
 odnajveće, pre.: anajvećapravda odriči ke godi
 [kae vri
 dna najveće soldini .40. a od naimanše pre.: ka e
 [takoe
 295 soldini .40. aodtoga niže doli soldini .45. od ke
 riči ako suprotiv učini ostae ednoga vola ili libr.
 .8. odkih imai knez polovicu agrad gdi bude drugi
 pol, ☉ I ošće ako spristavomse ěme niko govedo
 [malo
 živoza tatbu pristav ima imiti zato .1. par podplat,
 300 agovedo budi onoga čiee bilo sa svoju pravdu
 kakoe ureeno da akose ěme mertvo tere oće
 [celo pristavima
 imiti odnega ednu četert ako ni naplnu meso
 [koe ěto budi
 toga istoga pristava aon čiee bilo meso išći svoe
 pravdi ☉ Ošće odgoved velikih kasu za tatbu ieta
 305 tapristav ima imiti odvysakoga goveda soldini .5.
 vola budi živo vola mertvo iod riči kešu vri-
 [dne soldi
 ni .40. niže kebi vridne ima imiti .2. soldina i-
 [više
 toga soldini .5. nišće mane ta isti pristav imase
 vzeti od dvora išnega prošćenem imase viditi
 310 da kmet vazme za tatbu od ednoga .2. advor
 knež ili služabnici više pisani od ednoga 7: . . .
 ☉ I oće akobiše našal krivpristav ostani knezuod

ostani v onom istom osudu, v kom *bi* ostal on, koga bi pokazal.

§. 47. Jošće ako bi ki pred dvorom pokazal volja postavil svedoke tako govoreći: »Ta i takov ví, da tako je«; a strana suprotivna reče: »A ta i takov ví, da tako nij'«: svédoki od toga tako, jesu prípušćeni, a oni, ki nisu, izpujeni jesu.

§. 48. Jošće nijedan pristav nemore veće vzeti razvi 10 soldini od najveće pre: a najveća pravda od riči ké godi, ká je vridna, najveće soldini 40, a od najmanjše pre, ká je, takoje soldini 40, a od toga niže doli soldini 45; od ké riči ako suprotiv učini, ostaje jednoga vola ili libár 8, od kih imaj knez polovicu, a grad, gdi bude, drugi pol.

§. 49. Jošće ako s pristavom se jame niko govedo malo, živo, za tatbu, pristav ima imiti zato 1 par podplát, a govedo budi onoga, čije je bilo sa svojú pravdú, kako je urejeno: da ako se jame mèrtvo, tere jošće celo, pristav ima imiti od njega jednu četért; ako nij' na plnu meso, kó je jeto, budi toga istoga pristava, a on čije je bilo meso, išći svojé pravdi.

§. 50. Jošće od govéd velikih, ká su za tatbu jeta, ta pristav ima imiti od svakoga goveda soldini 5, volja budi živo volja mèrtvo, i od riči, ké su vridne, soldini 40, niže ké bi vridne *bile*, ima imiti 2 soldina, i više toga soldini 5. Nišće manje ta isti pristav ima se vzeti od dvora, i š njega prošćenjem. I ima se viditi, da kmet vazme za tatbu od jednoga 2, a dvor knež ili služabnici više pisani od jednoga 7.

§. 51. Jošće ako bi se našal kriv pristav, ostani

- vsega zvoga blaga čase gible inegible iako
 nega gdo ěme pred dvorom ili indi za falso iuka-
 [zati
 315 nebude moći ostani knezu soldini .40. aonomu
 [pristavu
 ednoga vola ali libar .10. da akose kriv naide
 ostani vpeni više rečenoj nimozi veće biti pristav,
 prezvole kneže astrani suprotiv kie bil rekal krivo
 akobi imel vnikoi rič. osuena biti budi prosta
 [vola
 320 imi svojpravdu od ke .pre. estizlizla nišće mane
 [tribigae
 ukazati kriva strimi podobnimi svedoki

- ¶ Ošće akose ki naide fals svedok osta
 niknezu ednoga vola ili .8. libar astrani koi
 bude suprotiv svedočiti od vse ne škode budi
 325 odrešena akobise vkoi riči imela osuditi on ne
 mozi biti već esvedok odsele naprad prez vole
 dvora iakose ěme za kriva i ukazatise nebude
 [moći
 oñ kigae ěl ter nemore pokazati plati knezu
 libre .2. aonomu svedoku vola .1. ili lbr — .8.
 330 iimase pokazati za falso strimi podobnimi ludi —
 ¶ I ošće akobi pokazal kriva pristavakikoga
 ili svedoka neimi niednu pravdu zato odsada
 naprid suprot ukazujućemu ilisuprot svedo
 kom ni niedan zanega, iako ki imei pristava ili
 335 svedoka zakrivoga iobečase pokazati posvedo
 cih aoni svedoci nisu nemu spravni ilise nesk
 sladaju kakoe on ukazal on suprotiv nim odse
 le naprid neimi niednu pravdu suprot poiti
 vola akoe niki svedok pomaknen zaniku rič pred
 340 dvorom ani od stran otelabí poiti suprot svomu
 svedočastvu more učiniti ako ima svedoke akose
 svedoki pomaknu suprotiv onomu vola suprotnega
 svidočastvu aoni svedoče kakoeobečal pokazati

knezu od vsega svoga blaga, ča se giblje i negiblje. I ako njega gdo jame pred dvorom ili indi za falso, i ukazati nebude moći, ostani knezu soldini 40, a onomu pristavu jednoga vola ali libár 10; da ako se kriv najde, ostani v peni više rečenoj, ni mozi veće biti pristav brez volje kneže, a strana, suprotiv ki je bil rekal krivo, ako bi imela v nikoj riči osujena biti, budi prosta, volja imij' svoju pravdu, od ké pre jest izlizla; nišće manje tribi ga je ukazati kriva s trimi podobnimi svedoki.

§. 52. Jošće ako se ki najde fals svedok, ostani knezu jednoga vola ili 8 libár, a strana, koj bude suprotiv svedočiti, od vse nje škode budi odrešena, ako bi se v koj riči imela osuditi. On nemozi biti veće svedok odsele napred prez volje dvora; i ako se jame za kriva, i ukazati se nebude moći on, ki ga je jel, ter nemore pokazati, plati knezu libre 2, a onomu svedoku vola 1 ili libár 8; i ima se pokazati za falso s trimi podobnimi ljudi.

§. 53. I jošće ako bi pokazal kriva pristava ki koga ili svedoka, neimij nijednú pravdú zato od sada naprid *pojti* suprot ukazujućemu ili suprot svedokom, ni nijedan za njega. I ako ki imel *bi* pristava ili svedoka za krivoga; i obeća se pokazati po svedocih, a oni svedoci nisu njemu spravní ili se neskladaju, kako je on ukazal: on suprotiv njim odsele naprid neimij nijednú pravdú suprot *pojti*. Volja ako je niki svedok pomaknjen za niku rič pred dvorom, a *niká* od stran otela bi *pojti* suprot svomu svedočastvu, more učiniti, ako ima svedoke; ako se svedoki pomaknu suprotiv onomu volja suprot njega svidočastvu, a oni svedoče, kako je obećal pokazati: od sada naprid

odsada naprid suprot niednomu od svedokov tih
 345 neimi niednu pravdu pomaknuti svedoki vola zato
 neimozni vniednoi riči suprotiv poiti ili
 niki ini zatu pritču vola zaneigovo svedočas
 tvo nemu nemozi utaknuti suprotiv od niednomu
 I ošće niedan odtvetnik odveće pre. nemozi veće
 350 vzcti za svoje odgovorene nere soldini .10. —

azanaimanu soldini .5. akmet za plemenita nemore.
 biti odgovornik ni plemenit za kmeta prez prošćeně
 dvora odke riči akosuprotiv učini imaju platiti
 knezu vola .1. atoliko onomu zakoga bude odvetnik
 355 volia .8. libar ☉ I ošće vsizavezi kebi knez
 od sebe položil ili prie učinil občinskim i navlašć-
 [nim
 zakonom budete nega inemu da imaju priti ☉
 I ošće akobi ki učinil silu ženi koi či ilibi
 hotil ti ima knezu platit libar — 50 —
 360 atoi ženi tolikoe akose nebude mogal napraviti-
 [šnu
 poniki zakon vola ako od rečene sili nima sve-
 [dokivero
 vanae nišće mane imapriseći položivši ruku
 zverhu knig tičuć samo .20.5. od rečene sile zvrhu
 onoga odkogase bude tužiti ke porotnike ta žena
 365 najdi kako bole vi ako porotniki nima volaih toliko
 nemore imiti ta žena prisećie držana za onih ki
 joj mančaju priseguć ubo šnu ali ona sama poprvom
 tretě imaju taknuti ruku ireći vtu rotu ivsi ne
 porotnici imaju biti žene ikase onde rota da ne
 370 odgovornik ima odgovoriti da sonu rotu prisegu
 aona ima priseći kakoe zgora rečeno iako ta ista
 žena ili niki od ne porotnikov umankalbi čae zgora
 rečeno on suprotivnik komu govori budi odrišen
 od toga griha više rečenoga ☉ Ošće niednovi
 375 će općinsko ili navlašćno vgradu ili indii nemozi
 biti od niednih del kebi pristoěle kopcini akone

suprot nijednomu od svedokov tih neimij nijednu pravdu pomaknuti svedoki, volja zato neimozí v nijednoj riči suprotiv' pojti ili niki ini zatu pritču: volja za njegovo svedočastvo njemu nemozi utaknuti suprotiv od nijednomu.

§. 54. I jošće nijedan odvetnik od veće pre nemozi veće vzeti za svoje odgovorenje nere soldini 10; a za najmanju soldini 5: a kmet za plemenita nemore biti odgovornik, ni plemenit za kmeta prez prošćenjã dvora; od ké riči ako suprotiv učini, imaju platiti knezu vola 1, a toliko onomu, za koga bude odvetnik, volja 8 libár.

§. 55. I jošće vsi zavezi, ké bi knez od sebe položil ili prie učinil občinskim i navlašćnim zakonom, budite njega i njemu da imaju priti.

§. 56. I jošće ako bi ki učinil silu ženi koj ci, ili bi hotelti, ima knezu platit libár 50, a toj ženi toliko je. Ako se nebude mogal napraviti š njú po niki zakon, volja ako od rečene sili nima svedoki, verovana je, nišće manje ima priseći položivši ruku zvěrhu knjig tičuč samo 25 od rečene sile zvěrhu onoga, od koga se bude tužiti. Ké porotnike ta žena najdi kako bolje ví; ako porotniki nima, volja ih toliko nemore imiti ta žena, priseći je dèržana za onih, ki joj manjkaju, priseguć ubo š njú ali ona sama po pèrvom tretja, imaju taknuti ruku i reći v tu rotu. I vsi nje porotnici imaju biti žene, i ká se onde rota, da nje odgovornik ima odgovoriti, da s onú rotú prisegu, a ona ima priseći, kako je zgora rečeno; i ako ta ista žena ili niki od nje porotnikov umanjkal bi, ča je zgora rečeno: on suprotivnik, koimu govori, budi od rišen od toga griha više rečenoga.

§. 57. Jošće nijedno više občinsko ili navlašćno v gradu ili indi nemozi biti od nijednih del, ké bi pristojale k občini, ako nebude onde knezova človi-

bude onde knezova čka iako ka dela suprot učine
zgulblaju vse svoe blago ibudi knezu zgora reče
nomu € I ošće vsaki pop ki ima crikav vgradu

- 380 dužanje vsaki dan služiti mašu isveti drugi
oficii neveće akobi bil impačan dostojnim Impa
čom ako suprotiv učini zgulbla .1. vola Ibudi
pol knezu adругi pol općini onoga grada vkomse
touiini d. I ošće akobise ka žena našla tvarnica
385 terbise mogla skazati svedočastvom verovanim
za prvo ostaneni knezu libar .100. volasesažgi
akobise neimelo od česa platiti aodsada naprid
akobi učinila gdn knezju kaštigai ponega
voli itakoi vtoi istoj peni akose ki muž naide
390 dase kaštigai vtom grihu € I ošće akobi kiotel
pokazati nikoga od nikoga zla tvoreně pred dvorom
vola odnikoga inoga banda ili nike ine riči Ima
tko reči dvoru ja tebi pokazuju takova odta
kove riči ili tbě dim da takove učinil takovu
395 rič. ni drugoga ukazane vola pokazanja nevidno
iakobi niki pokazal nikoga dvoru anemogal
ukazatiga ostani dvoru onu penu kubi ostal
on kibi ostačen bil iostačeni budiprost €
I ošće liča est verovana imore biti pred gdnom
400 knezom ipred vsakim nega oficialom ipred
satnikom itakoe prednega ženu akobi satnik
onde nebil € I ošće akobi ki položil vkuću ogan
ili vhran vola vničjiosik zapožgane zaprvo
ostani vosud dvoru .100. libar ter škodu platiti
405 onomukomuu učini vola budi osuen naživot ako
nima odkud platiti iako to veće učini osudise
na život inasmert ako bude onde e požgano od
nikoga čka vola od nikih ludi aon zlotvorac

- Nebise mogal jeti platise vražba za vsako
410 ono požganje kako zgora od vražbi .e. izrečeno —

ka; i ako ká dela suprot učine, zgublajaju vse svoje blago, i budi knezu zgora rečenomu.

§. 58. I jošće vsaki pop, ki ima crkav v gradu, dužan je vsaki dan služiti mašu i sveti drugi oficij, neveće ako bi bil impāčan dostojnim impačom; ako suprotiv učini, zgublja 1 vola, i budi pol knezu, a drugi pol občini onoga grada, v kom se to učini.

§. 59. I jošće ako bi se ká žena našla tvarnica, ter bi se mogla skazati svedočastvom verovanim, za pèrvo ostaneni knezu libár 100, volja se sažgi, ako bi se neimelo od česa platiti: a od sada naprid ako bi učinila, gosp. knez ju kaštigaj po njega volji. I tako i v toj istoj peni ako se ki muž najde, da se kaštiga i v tom grihu.

§. 60. I jošće ako bi ki otel pokazati nikoga od nikoga zla tvorenje pred dvorom, volja od nikoga inoga banda ili nike ine riči, ima tako reći dvoru: »Ja tebi pokazuju takova od takove riči« ili »Tebe dim, da takov je učinil takovu rič:« ni drugoga ukazanja volja pokazanja ne vridno; i ako bi niki pokazal nikoga dvoru, a nemogal ukazati ga, ostani dvoru onú penú, kú bi ostal on, ki bi ostačen bil, i ostačeni budi prost.

§. 61. I jošće ličba jest verovana, i more biti pred gospodinom knezom i pred vsakim njega oficijom i pred satnikom i tako je pred njega ženú, ako bi satnik onde nebil.

§. 62. I jošće ako bi ki položil v kuću oganj ili hram, volja v ničiji osik, za požganje za pèrvo ostani v osud dvoru 100 libár ter škodu platiti onomu, komu ju učini, volja budi osujen na život, ako nima odkud platiti. I ako to veće učini, osudi se na život i na smèrt. Ako bude onde (je) požgano od nikoga človi-ka, volja od niki ljudi, a on zlotvorac nebi se mogal jeti, plati se vražba za vsako ono požganje, kako zgora od vražbi je izrečeno.

- ¶ I ošće nigdore nemozi prositi duga učinena za
 dvor zvrhu stoeći vola niednoga dvorskoga of
 ziciala odsele naprid akoga nepita meju iz
 šastjem s stoga oficia meju letom ¶
 415 Ošće ako ki pokaže kerv kamue učinena zazlu
 volu ona kerv mue verovana ništar mane ima
 srotu potverditi ako nisu onde svedoci —
 ¶ Oće pristavi ipozovnici esu verovani
 akose krivi nenaidu ¶ I oće vani izgrada,
 420 pastiri i orači iini ludi dobra glasa to est vsaki
 odnih esu vrovani za svidoki tako vrubanitako
 vsilah ivainom drugom zlu stvorenju ¶ I oće
 otac sinu sin ocu ihći mogubiti svedoci
 abrat sestri isestra akostoe vsak posebi irazdile
 425 ni esu meju sobom ¶ I ošće od uboistva akonisu
 svedoci osvāeni odnega imase očistitisamo
 5. deset. naiduć svojih porotniki kako naibo
 ale vi imore ako rotniki nima prisezi on sam
 toliko krat vola zaonih kimu mankaju ¶
 430 Oće akobikirotu imel skim morenuju dobro
 prostiti ako oće karotabi bila zamalu
 rič kada budu nakup nanom mestu običajnom
 kadise rote čine iprost budi onde ugotovan
 zatoliko zakoliko ostane priseći nišće Mane
 435 onde ima biti dvorski čk. da vse ine porot
 nike more pustiti prez niedne cine ¶ I oće
 akoseki naide preda vac gdna kneza naturalškoga

-
- ta isti gdñ knez imij punu oblast zverhu nega
 i zvrhu negova blaga za učiniti maćene zvrhu
 440 nega na svoju volu
 ¶ I ošće ako razboinika zvrhu moe škodi naidu vno
 či to est mne škodu čineć ter nega živa nemogu eti
 vola daga neznam dabim vidil odčesase tuži
 sti anega ubiju uniednoj riči nimamse osuditi
 445 nisuprotiv nemozi nigdore mne poiti vola priti—

§. 63. I jošće nigdore nemozi prositi duga učinjena za dvor zvěrhu-stojeći, volja nijednoga dvorskoga oficijala od sele naprid, ako ga nepita medju izšastjem s istoga officia medju letom.

§. 64. I jošće ako ki pokaže kěrv, ká mu je učinjena za zlu volju, ona kěrv mu je verovana, ništarmanje ima s rotú potvėrditi, ako nisu onde svedoci.

§. 65. Jošće pristavi i pozovnici jesu verovani, ako se krivi nenajdu.

§. 66. I jošće vani iz grada pastiri i orači i ini ljudi dobra glasa, to jest vsaki od njih, jesu verovani za svidoki tako v rubani tako v silah i va inom drugom zlu stvorenju.

§. 67. I jošće otac sinu, sin otcu i hći mogu biti svedoci, a brat sestri i sestra *bratu*, ako stoje vsak po sebi, i razdiljeni jesu meju sobom.

§. 68. I jošće od ubojstva, ako nisu svedoci, osvajeni od njega ima se očistiti samo pedeset, najduć svojih porotniki, kako najbolje ví i more; ako rotniki nima, prisezi on sam toliko krat, volja za onih, ki mu manjkaju.

§. 69. Jošće ako bi ki rotu imel s kim, more mu ju dobro prostiti, ako oće, ká rota bi bila za malu rič; kada budu na kup na 'nom mestu običajnom, kadi se rote čine, (i) prost budi onde u gotovan za toliko za koliko ostane priseći, nišće manje onde ima biti dvorski človik, da vse ine porotnike more pustiti prez nijedne cine.

§. 70. I jošće ako se ki najde predavac gospodina kneza naturalskoga, ta isti gospodin knez imij punu oblast zvěrhu njega i zvěrhu njegova blaga za učinit maćene zvěrhu njega na svoju volju.

§. 71. I jošće ako razbojnika zvěrhu moje škodi najdu v noći, to jest mne škodu čineć, ter njega živa nemogu jeti, volja da ga neznam da bim vidil od česa se tužit, a njega ubiju, u nijednoj riči nimam se osuditi, ni suprotiv nemozi nigdore mne pojti volja priti.

- I ošće niedan posal ni verovan koliko na pravdi
 [nebuduće
 roćen shraneno ako est poslano od dvora komu
 [posluse govori
 hervatski arsal ¶ I ošće pozovnici imaju biti
 roćeni itakoe kmeti imaju se pozivati od vsakoga
 450 pred dvorom predrotnika ¶ I ošće krivci peni iako
 inu ričju nimaju čim platiti više rečenih peni
 i bandi nimaju čim platit gđn knez nadnih
 životi more učiniti volu svoju čabude nemu drago—
 I oće od vsih bandi zagovori iračeni gđn knez
 [ima pravdu
 455 i punu oblast tako zverhu plemenitih tako zvrhu
 ludi crikvenih i zvrhu kmeti i zvrhu vsih inih
 ludi kako se zgora udrži
 ¶ Oće ki ubo zakoni zvrhu pisani i vsi zgora
 [rečeni isa
 brani poređenih općinah vinodolskih reklisui
 460 potvrdilisu potverdeći ipokažući potvrdilisu
 stare iiskušene zakone vinodolske i vnihsu vsagda
 žiyili inih dedi i nih oci ivsi nih prvi ¶
 I ošće na vspomenenje keriči ka ima priti i op-
 [ćinskoga
 svedetelstva ta ista općina vinodolska to sada
 [pismo
 465 zapovidalisu učiniti i edino takaše shraniti va
 [vsakom gradu

- Bi načineno vnovom gradu nasali knezi zgoraime
 novanih leta miseca dae indicione rečene ¶
 i ošće ako pravda zgodise vdvori alipred
 470 dvorom nikomuse podvigne od kih ludi kihgodi
 od koga imině to .e. od vinograda vola odzemle
 vola od kuće ili od verta vola od koga godi
 pošišiona aon reče dae kupil on pošišion —
 od nikoga čka koga ima onde imenovati vola
 reče damue dan ta pošišion vola darovan

§. 72. I jošće, nijedan posal nij' verovan koliko na pravdi nebuduć ročen, shranjeno ako jest poslan (o)od dvora, komu poslu se govori hërvatski arsal.

§. 73. I jošće, pozovnici imaju biti ročeni, i takoje kmeti imaju se pozivati od svakoga pred dvorom pred rotnika.

§. 74. I jošće krivci peni (i) ako inú ričjú nimaju čim platiti više rečenih peni i bandi (nimaju čim platiti), gospodin knez nad njih životi more učiniti voljú svojú, ča bude njemu drago.

§. 75. I jošće od svih bandi, zagovori i račeni gospodin knez ima pravdu i punu oblast tako svèrhu plemenitih tako svèrhu ljudi crikvenih i zvèrhu kmeti i svèrhu svih inih ljudi, kako se zgora udèrži.

Jošće, ki ubo zakoni svèrhu pisani i vsi zgora rečeni i sabrani po rečenih obćinah vinodolskih rekli su i potvèrdili su potvèrdeći, i pokažući (potvèrdili su) stare i izkušene zakone Vinodolske, i v njih su vsagda živili i njih dedi i njih oci i vsi njih pèrvi.

I jošće na vspomenenje ké riči ká ima priti i obćinskoga svedeteljstva ta ista obćina Vinodolska to sada pismo zapovidali su učiniti, i jedino takaše shraniti va svakom gradu. Bi načinjeno v Novom Gradu na sali knezi zgora imenovanih, leta, miseca, dne, indicione rečene.

§. 76. I jošće, ako pravda zgodi se v dvori, ali pred dvorom nikomu se podvigne od kih ljudi kih godi od koga iminja, to je od vinograda, volja od zemlje, volja od kuće ili od vèrta, volja od kogá godi pošišiona, a on reče, da je kupil on pošišion od niko-ga človika, koga ima onde imenovati, volja reče, da mu je dan pošišion, volja darovan, volja založen, volja za-

475 vola založen vola za dušu sueno ima od
 toga svedoke onde žive ke zakon potribue
 esu nemu ti svedoci verovani akoli nima
 živih svedoki nato ter pokaže mrtvim
 svedoki govoreć onim živućim dae to bilo
 480 pred onimi svedoki to .e. učineno oni svedoki
 esu verovani da nišće mane ima priseći
 po zakonu grada pred onimi svedoki to .e. bilo
 kakoe zgora rećeno i odte pravde nimase veće
 naprid brižiti na paće pošišion ta slobo
 485 dno i mirno uživai tere drži
 konac

●vi eksemplar Vinodolskoga zakona sastoji iz 7 jednakih komadah kože, koji su na srćdini previnuti i sašiveni tako, da čine 14 listovah u 4. Pěrví je list izvana prazan, a početak pisma je odmah na nutarnjoj stranki istoga pėrvoga lista. Pisma ima svega skupa 17 stranakah, a ostalih 3 listovah, što je do kraja, ostalo je nenapisano. Širina pisma svake stranke (kolumne), iliti dužina svakoga redca, jest 3 palacah bećke mēre, a dužina pisma (kolumne) na svakoj stranki jest 7 palacah i $\frac{3}{8}$. — Redacah ima u svem, s rećju »konac« 486. Pismo je u svem rukopisu jednako, svakdanje; samo na početku su 2 redca i pol uglastimi slovi napisana. Vas rukopis bio je po dužini tako previnut, da mu je pėrví list izvana stojao. On je zato najviše patio kroz toliko stolětjah, i na mnogo je već mēstah proděrt. Pismo je oštećeno na tri mēsta: dvě veće rupe vide se zabilježene na izgledu rukopisa, a treća manja je malo niže, koja je samo jednu reć u 17. redcu oštetila.

Početna su slova često jako nacifrana (naćarana), premda nije više nijedno onoliko, koliko je slovo »V« u 3. redcu s početka. Kod nēkojih §§. naćinjena su na kraju nēkakva znamenja, koja na nēki naćin pokazuju, što se ondě saděržava. Tako je kod §. 7.,

dušu sujen(o), i ima od toga svedoke onde žive, ké zakon potribuje, jesu njemu ti svedoci verovani: ako li nima živih svedoki nato, tēr pokaže mērtvimi svedoki, govoreć onim živućim, da je to bilo pred onimi svedoki (to je) učinjeno: oni svedoki jesu verovani, da nišće manje ima priseći po zakonu grada pred onimi svedoki *pred kímí* to je bilo, kako je zgora rečeno; i od te pravde nima se veće naprid brižiti, na pače pošišion ta slobodno i mirno uživaj tere dērži.

Konac.

gdě se naredjuje kaštiga za tate, koji brame razbija ju, načinjen ključ i brava; kod §. 12., gdě se zabranjuje primati i pomagati sgonike, narisana je nekakva zmija, kao da će reći, da se valja čuvat sgonika kao zmije; kod §. 25. jest ruka dēržeća dērvo, na kom su grane odsěčene; kod §. 41., gdě govori o rotnicih, narisano je sērdce, dvěma strēlama na križ probodeno; kod §. 42., gdi je o ključaru govor, narisana je opet ključ i brava; kod §. 43., gdě se govor o kērčmi, narisana je stol i na njem kablica (tulača), vērč (kērčag, ćup) i žmulj, t. j. čaša iliti kupica, a odsgora napis »Oštaria«; kod §. 52. jest ruka s pruzenimi pērsti; a kod §. 71. jest ruka dēržeća goli mač, itd.

Na predposlědnjem listu, t. j. ako se rukopis napak okrene, pak se pēvi list otvori, vide se na vērhu unutarnje stranke latinskimi slovi upisane slēdeće rēči:

»Lēta tizuche petzto devedezet zedmo

Naideze daie ta statut ztar dozada let 308.«

Na 3. listu od kraja napisano je glagolski, ali ružno da se jedva može čitat, ovako: »Va ime božje amen, let h. 1594. Sie pisah ja Mikula žakan anvanjel-

ski. I to je statut kneza Ferenca Dešića; vsaki reci: Bog mu pomози, amn, amn, amn.«

Što se tiče datuma zakona Vinodolskoga, valja znati, da se tamo napominja lèto 16. kraljevanja Ladislava Kumana, koi, kako nas historia uči, počè vladati lèta 1272. Lèto dakle 16. njegova kraljevanja bilo bi 1288., kako je i Kollár mislio, kad je vidio ovi rukopis u Zagrebu (vidi njegov »Cestopis«). Ali buduè da je ne samo broj od lèta upravo 1280 jasno postavljen, nego je takodjer i 8. indikcia zabilježena, koja se uprav s lètom 1280., a ne s lètom 1288. slaže, zato neima nikakve sumnje, da je rukopis uprav od lèta 1280., koje bijaše 8. kraljevanja Ladislavova. Ova nam pogrèška samo kaže, da naši Vinodolci onoga vrèmena nisu mnogo imali posla s kraljem, kad nisu ni znali, koliko im godinah već vlada: van da se je morebit pisac prevario, kad je hotio napisat lèto kraljestva 8., pak videèi da je takodjer indikcia 8., napiso je dvakrat osam (t. j. 16) namèsto drugi krat osam.

Ali što èemo reèi o gori napomenutoj bilježki od lèta 1597., gdè se kaže, da je onda bio ovi rukopis star lètah 308! — Doista pisac one bilježke nije računao ni od lèta 1280., ni od 1288.; jer bi inaèe bio našo, da je »ta statut« star bio onda 317 ili pak 309 lètah. Meni se najvèrovatnie vidi, da pisac one bilježke neèe bit ni umio èitat glagoljski, kako se more sudit po tom, što je već lèta 1597. pisao latinskimi slovi, kad se je još sve glagolski pisalo u Vinodolu; pak zato nije ni mogao znati, koliko je star rukopis.

Ovi zakon Vinodolski je osim »Pravde Ruske,« najstarije sabranje zakonah slavenskih pisanih u *narodnom slavènskom* jeziku. Zakon Sèrbskoga cara Stefana Dušana jest novii, od 1349. i od 1354., ali ni od ovih godinah neima više nijednoga eksemplara, nego se samo novii prepisi nalaze, medju kojimi je najstarii

od l ta 1390., dakle za 110. godinah novii od zakona Vinodolskoga.

Pismo u ovom rukopisu jest, kao što su može-bit sva staro-hervatska, pismo sv. Jerolima, iliti tako zvano glagoljsko; a da može svaki vid t, kakvo je, dodao sam ovd  izgled pisma od p rvih 12 redacah s po etka istoga rukopisa, koje sam ja s istoga originala na prozračnom papiru pomnjivo snimio, i posl  na kamenu dao r zati i naštampati. Po ovom će se mo  svaki nau it i sam lako  itat ovakove rukopise.

O na inu pisanja u ovom zakonu valja znati sl de a:

1) Slovo *e* slu i takodjer za *je*, kadagod je na početku slovke iliti silabe.

2) Slovo »jad« služi i za *ja*, i za *ie* ili *je*, bez da je u ovoj posljednjoj zgodi zabilježeno piknjom, kao u noviih štampanih glagoljskih knjigah. Ja sam ga pisao na originalnoj stranki sa * *, a u mojem  itanju, kako narod izgovara: sad sa *ja*, a sad sa *je*. Samo ako je gd  bila koja r   neobi na (kao u  . 3. iz imen ), ili takova, koja se u vinodolskih ob cinah različno izgovara, kao vreme i vrime, zad r ao sam slovo * *, n. p. vr me (red. 3.)

3) » ea« služi za * e* i za *e*: ja sam pisao uvijek * *, a u mojem  itanju kako narod izgovara.

4) Slova *l* i *n* služe obćenito govoreć takodjer za *lj* i *nj*, ali sa svim tim nalaze se i pomek ana, kao *vclia* (r. 176) i *manie* (85 i 114).

5) Poluglasno slovo *r*, stoji n gda samo, kao: tr, hrvatski, zvrh itd., a n gda je pred njim samoglasno *e*, kao: ter, hervatski, zverh itd.

6) R  i nisu dobro razlučene jedna od druge; n gdi su po dv , tri skupa, a n gdi je pak jedna na dvoje razd ljena. Kad je koja r   pret rgnuta, što nije sva mogla stati u jedan redac, r dko je kakovo

znamenje, koje bi kazalo, da rěč nije cěla; a i kad jest koje, ili je piknja na koncu predidućega redca, ili pak dva zarezca na početku slědećega (vidi red. 6. 38. 59. itd.)

7) Znamenja §§. nisu svagdě onakva, kakva su ona 4 na priloženom izgledu; na několiko městah su drugačija različno načarana, koja nije bilo moguće drugačē naštampati nego jednoslično s drugimi ovako (C). Na někojih městih pak neima nikakva znamenja.

8) Slovo »jer« nenalazi se u svem rukopisu neg samo 2 puta, i to na samom početku, t. j. drugo slovo u 1. i 3. redcu. A drugačē neima nijednoga slova, koje se nebi nalazilo u štampanih knjigah. Neima dakle ni »jeri« ni tankoga »jer,« kao ni nosnih samoglasnih i dvoglasnih slovah (*nasales vocales et diphthongi*), kao što ih je g. Kopitar našo u svojem Glagoliti Klozovom.

9) Něke su rěči različno pisane, kao: vrěme i vrime, levnardo i leonardo, itd.

Da nebi tko pomislio, da su někoje rěči pogrěšno naštampane, zabilježiti ću ih několiko, o kojih bi čitatelj najviše mogo sumnjiti. U rukopisu dakle stoje slědeće rěči uprav ovako: u redcu 34. Jaanac (t. j. slovo »jad« pak »anac.« Ja mislim, da je ovo Janac, buduć da se u hěrvatskom svetom pismu glagoljski štampanom u Tubingi 1562. ime Jakov tako štampano nalazi), u r. 44. derga i crsāt; u 45. nemože se razlučit jeli vieka ili vřeka; u 73. valižnik; u 89. zgorga; u 105. dadba; u r. 122. knežtvo; u r. 167. esut; u 168. ošžabnik i kmetćskomu; u r. 313. zvo-ga; u r. 326. naprad; u r. 375. navlačšno; u r. 421. vrovani; u r. 447. poslano; u r. 458. zvrřhu.

Jezik u zakonu vinodolskom jest narěčje domaće vinodolsko: nego kako su ga po svoj prilici pisali popi (jer drugi nisu uměli pisat onda), koji su ne sa-

mo svoj cèrkveno-slavenski nego i talianski jezik znali, tako se nalazi u njem i cèrkveno-slavenskih i talianskih rěčih, a morebit i takovih, koje niti su domaće niti cèrkvene, nego iz drugoga koga slavenskoga narěčja uzete. Tako su cèrkvene rěči: gospodanj, knež, najbližnjago, ot, pra, jesut, sudet se, svedeteljstvo, ubo, vsaki, vse, itd. a talianske: band, dupal, fals, falso, impačat, itd.

Da bi se moglo lakše prosuditi, što je u Zak. Vinod. narodni, a što cèrkveni ili kako drugač inostranski izrečeno, trebalo bi, da izvèrstno kažem, kakvo je narěčje u Vinodolu. Ali, premda sam inače i sam rodjen Vinodolac iz Novoga, mučno bi mi bilo sve vlastitosti onoga narěčja potanko izbrojiti, buduć da već od god. 1826. u Zagrebu stojim, i zato ću kušat, da samo glavne čertice naznačim.

Glavni značaj današnjega narěčja u Vinodolu jest dakle slědeći:

1) Ča za što; kad ovo ča dojde s predlozi, koji akuzativ potrebuju, odhiti mu se a tako, da se ostavše č predlogu prida; n. p. vač, nač, poč, zač, uzač, nizač, krozač, nadač, padač, predač, naměsto: u što, na što, po što, za što, uza što, niza što, kroza što itd. S drugimi rěčmi izgovara se čelo, kao: dača (a ne: dač) za dašto, sed quid, utique.

2) bil za bio.

3) j za dj, n. p. graja, rojen, meju itd. město gradja, rodjen, medju itd.

4) v ili va za u, n. p. iden v Riku ili va Riku, v Senj ili va Senj, itd.

5) m na koncu rěči pretvori se uvěk na n; kao: iden, velin, pišen, rukun, nogun, s braton, s otcen itd. izvan s manum za sa mnom.

6) Saki, se, zeti ili vazeti, město: svaki, sve, uzeti; vsaki, vse, vzeti je iz cèrkve.

7) ě izgovara se različno: sad kao e, a sad kao i, nikada pako kao ie ili je. U Novom, Ledenicah i

Bribiru ljube više *i*, a ostalim se *e* bolje dopada, premda se ni jedni ni drugi doslédno nedèrže jednoga izgovora. Tako se čuje govorit: Reka i Rika, svedok i svidok, meriti i miriti itd.

8) *mik* za *men* u rěčih: plamik, pramik, remik, kamik, město plamen, itd.

9) Někoja imena skupna (*collectiva*), pak iz glagolj lah izvedena (*verbalia*), a i druga na *lje* ili *nje* izlazeća, izgovaraju se u Vinodolu po českom načinu na dugačko *l*; takovih ima mnogo, ali ja pamtim samo slědeća: grozdoví, gěrmoví, zelí, zagorí, město grozdovje, gěrmovje, zelje, zagorje. U Bribiru se veli: kameni město kamenje, a u Novom ufanjí (t. j. ufan-ji, a ne ufa-nji) město ufan-je. Ovdě mi valja još opaziti, da se *lj* i *nj* u ovakovih rěčih, kad se na *je* izgovaraju, nikada skupa nestope, nego ostanu uvěk svako za sebe, da se u izgovaranju svako razgovetno čuje, dakle niti nemogu na jednu slovku spadati; n. p. u Vinodolu se govori: vesel-je, ufan-je, itd., a ne vese-lje, ufa-nje, ili kao što bi něki napisali: vesel'e, ufa'ne.

10) Rěči na *kva* izgovaraju se u někih obćinah na *ki*, *indecl.*, kao buki, tiki, loki, smoki, město: bukva, tikva, lokva, smokva, itd. tako isto i *ladi* od ladva (ladja).

11) Zaimena: *ov*, *on*, *ta*, pokratjuju se s predlozi, s kojimi se *ča* more pokratiti, i to tako, da se samoglasno slovo izpusti, a ostavše suglasno predlogu pridade; n. p. *nav*, *nan*, *nat*, m. na *ov*, na *on*, na *ta*; na *'von*, na *'non*, m. na *ovon*, na *onon*; na *'ve*, na *'ne*, na *'vih*, na *'nih*, m. na *ove*, na *one*, na *ovih*, na *onih*. Tako: *vav*, *van*, *vat*; *pov*, *pon*, *pot*; *zav*, *zan*, *zat*, itd.

12) Za pitajuće *li* imamo često samo *l*, koje se na glagolj nasloni; n. p. *pišel Petar?* m. *piše li?* *vidimol?* *viditel?* *videl?* — Pěrvój i drugój osobi u jedinstv. broju, koje neizlaze na samoglasnik, pristavi se *prie i* pak *l*; n. p. *vidim-i-l*; *govorišil istinu?* Ovako bude druga

osoba sasvim kao u cèrkvenom jeziku, n. p. ti govoriš, premda ovo nije iz cèrkve uzeto.

13) *Jesam* i *hoću* mogu se pokratiti i-onda, kad se u štokavskom narječju čela izgovoriti moraju, t. j. na početku govora, i u odgovoru na pitanje; n. p. sil bil va crikvi? — san; ćešil poč va crikvu ili crikav? — ču. To je u Vinodolu jednako dobro, kao god: jesil bil? — jesan; i očešil poč? — oču. — Ovdě imam opaziti, da se slovo *h* u svakoj drugoj rěči jasno izgovara, samo ga nije čuti u jedinom glagolju »otiti, oču;« a něki vele i »oditi« męsto hoditi.

14) U Vinodolu *l* nikad nesluži za samoglasnik; neveli se dakle: *vlići, tlići, dlj, pln, vlk*, kao što se u cèrkvenih knjigah nalazi, nego jasno: *vući, tući, dug, pun, vuk*, itd. — Samo u Bribiru: *tlić i vlić*.

15) *Præcens relativum*, ili što ga něki zlo zovu *imperf. Conjunctivi*, imamo n. p. ovako: *bin, biš, bi rekal, bimo, bite, bi rekli*, a ne; ja bi, ti bi, on bi rekal, mi bi, vi bi, oni bi rekli.

Još něšto o sklanjanju imenah samostavnih, i to;

I. o imenih mužkoga spola na suglasnik valja znati, da:

1) Predložni padež (*præpositivialis v. localis*) u jednbr. izlazi na *i*, a ne na *u*, kao na *puti, na polji, na bërdi, v gradi, v mestu* itd.

2) Imena na *k* izlazeća imaju përvu padež u množtv. broju obiènie na *ci*; n. p. *vuk, vuci, junak, junaci*, ali se kod mnogih rěčih čuje, da se izgovaraju na *ci* i na *ki*.

3) Drugi padež množtveni može bit na dva načina:

a) ili je jednak s përvim jednbr., samo što se posljednja slova u izgovoru produži, kao:

bráv <i>arics</i>	brâv <i>arictum</i>
děd <i>avus</i>	děd <i>avcrum</i>
kmět <i>agricla (simplex)</i>	kmět <i>agricolarum</i>
otác <i>pater</i>	otác <i>patrum</i>

pòp *sacerdos*
žâkan *diaconus*

pôp *sacerdotum*
žâkân *diaconerum*, itd.

b) ili se pak pèrvomu padežu množtvenoga broja prida *h*, kao: bravih, kmetih, popih, žaknih, težacih svedocih, itd. Ovi je genitiv u rukopisu Zak. Vin. u-
vêk bez slova *h* na kraju, kao: knezi, popi, soldini, svedoki, porotniki. Molstirov (r. 62) i porotnikov (r. 372) čini se da je iz cèrkvenoga ili zagrebačko - slo-
venskoga narèčja.

4) četèrti padèž množtveni jednak je ili s pèrvim ili s drugim množtvenim, kao: gonim voli, zovem te-
žacih, m. vole, težake.

II. O rèčih ženskoga spola na *a* pamti, da:

1) drugi padež jednbr. izlazi u nekujih mèstih, kao u Novom i Ledenical na *e*, a u nekujih pak mè-
stih na *i* kaogod u cèrkvenom jeziku, n. p. voda, 2. pad. vodi, *aqua, aquae*. Tako isto je i u ovom ruko-
pisu tadbe i tadbi, tužbe i tužbi, žene i ženi itd.

2) 1. i 4. padež množtv. jest kao 2. jedinstveni.

3) 2. padež množtv. dèla se iz 1. padeža jedinstv., samo da se izpusti posلدnje *a*; kao: knjiga, voda, knjig, vòd; ako se pak nemože lako izgovoriti, umet-
ne se *a*, kao od bukva, crikva, smokva, zemlja itd. bude: bukáv, crikáv, smokáv, zemálj. itd.

Eto ti sve, što ima osobitoga u Vinodolskom na-
rèčju. U svem ostalom je ono sa štokavskim jedna-
ko, nakoliko se to more vidit na pismu. Jer ima još jedna, i to velika razluka izmedju oba ova narèčja: a ta stoji u glasu izgovaranja iliti u glaso-udarenju. Malo ima rèčih, koje bi Vinodolac izgovarao sasvim jednako kao Štokavac: n. p. rèč »voda« jednaka je u jednoga i drugoga, ali Štokavac ju izgovara »vòda« iliti »vodda,« a Čakavac »vodà.« Tako zemlja, zemlja, govèdo, govèdo, govòriti, govoriti, itd. K ovoj razluci od izgovaranja dolazi još i to, da Vinodolci obično hitrie govore; a to sve skupa čini, da ih Štokavci težko mogu razumèti, kad na svoj naèin govo-

re. Zato Vinodolci rado nastoje, da govore onako, kao što govori onaj, s kim imaju posla.

Ali ovo narječje nije samo u Vinodolu: ono je s malom razlukom domaće po svoj Istrii, po svih otocih istrijskih i dalmatinskih, i u svih starih gradovih dalmatinskih, nakoliko ga nije gdje protěro ili drugi jezik, kao u Zadru talianski, ili drugo narječje, kao u Dubrovniku štokavsko. A ono se je prie i prama Zagrebu mnogo dalje od mora pružalo. Stara pisma ne samo iz Ozlja, nego takodjer iz Krašića i Draganića s ove strane Kupe, zaisto su čakavski pisana; ja sam ih sam vidio nekoliko iz 16. stolětja; premda ondě i sada govore ponajviše primorski, neg samo što su *kaj* město *ča* primili.

Ali neka nitko nemisli, da svi Vinodolci kod kuće jednako govore, kako sam ja pokazao; čistim vinodolskim narječjem govore samo oni, koji neidu mnogo po světu, dakle samo žene i dětca; a ljudi, koji se često s drugim světom měšaju, naviknu na drugo narječje, a osobito na štokavsko, pak kad dojdju kući, govore poměšano, nitř čisto štokavski niti čakavski. S toga nije čudo, što se tamo često iz jednih istih ustah, i jedno za drugim čuje: v gradi i v gradu, va gradi i va gradu, i u gradu.

Iz ovoga svega može svaki sam lahko razsuditi, što je u Zak. Vin. domaće, a što je iz drugoga narječja. Vidět će svaki, da je lěta 1280, dakle prie 563 lěta, bio u Vinodolu jezik upravo takov, kao što je i danas; jer ono nekoliko rěčih, što ja mislim, da su sad u Vinodolu nepoznate, ništa nečini. Pojedinih rěčih može se što proměnit, bez da se zato jezik proměni; premda se može věrovati, da one rěči nisu ni onda bile poznate u Vinodolu, kad su ih pisali, buduć da su ponajviše iz cěrkveno-slavenskoga ili pak iz talianskoga jezika uzete. Drugačje nije ni moglo biti. Jer da tko danas ide pisat zakone u vinodolskom narječju, da li će imati toliko domaćih i ondě svako-

mu poznatih rečih, da mu nebi trebalo ili što iz drugoga narječja uzeti, ili pak novu koju reč načiniti? — Ali ako i dopustim, da se za 500 lětah ništa drugo nije promjenilo nego jedan pedesetak rečih, tako očitovidimo, da bi se po tom razmjerju 500 rečih moralo promjenit stopram za 5000 lětah! pak bi još i onda jedan isti jezik ostao, — jezik, kojega ćeš na severu zaman tražiti.

Slēdi nēkoliko rečih, koje bi mogle bit čitatelju manje poznate. Svaku reč, za koju se ja nesjećam, da sam ju čuo u Vinodolu, zabilježio sam zvēzdicom; a kod svake ređje reči stavio sam broj od redca, gdje se ona reč nalazi na originalnoj stranki.

Areditati, **v. a.* (iz talianskoga *ereditare*) staviti koga u posēdovanje blaga oćina i materina po njihovoj smērti; vidi r. 214.

Arhipērvad, **m.* dostojanstvo cērkvveno, *archipresbyter*? v. r. 37.

Arsal, **m.* ime poslanika dvorskoga; v. r. 148.

Band, **m.* reč je talianskabando; i znamenuje 1) prognanstvo; 2) novčanu cēnu, kojom se je tko mogao od prognanstva odkupiti; 3) *homagium*? r. 164, 251, 392, 452, 454.

Blížik, **m. plur.* blížiki, *dat.* blížikam, *m.* blížikom; t. j. blížnji, rođjaci, rod, rodbina; r. 207. 205. 109.

Blujenje, *n. t. j.* bludjenje, grēšenje, zašastje, *aberratio*.

Bljudeći, **a, e,* *particip.* od bljusti, bljudem, t. j. dēžim, čuvam, obdēržavam, *servo*.

Bolanča, **f.* valja da je nēkakov mali mletački novac, za koji se već nezna; v. r. 60.

Bratščina, *f.* zove se danas obiēne u Vinodolu bratovščina, *confraternitas*.

Briziti se, **im se, v. n. t. j.* briniti se; v. r. 484.

Busović, **m.* ime jedne občinske službe u svakom gradu, kao što su satnik i graščik bili; ali ne samo da se više nezna, koje dužnosti imao je busović, nego je i reč ova sasvim nepoznata; vidi r. 166, 170.

Crikav, *kve,* ilitakodjer crikva, *e, f.* cērkyva.

Crsat, **m. t. j.* Tōrsat, jedna od občinah vinodolskih, *Tersactum*.

Dili, **adv.* neznam što je; morda od diti ili dēti t. j. govoriti, i partikule »li«, i znamenuje kao: reci, to jest; ili je morda *conjunc.* »ili«, pak joj je slovo *d* pogrēšno predstavljeno; v. r. 125.

Diti, **dim.* za govoriti, velēti. v. r. 394.

Dupal, *pla, o,* dvostruk, *duplus*.

Dvor, *m. 1)* *arx, Schloss*; u ovom znacovanju je reč »dvor« danas nepoznata, namēsto nje službe se ljudi talianskom rečju kaštel, t. j. *castello*; jer grad je kod njih *urbs, città, Stadt, a*

- varoš je *suburbium, borgo*, Borštadt, ili pak kakovo veće selo; 2) gospoština, *curia, doninium, Herrschaft*.
- Dvornik, * *m.* prvi gospodski častnik u dvoru iliti kaštelu, radi česa se danas zove kaštelan.
- Fals, } *falsus*, laživ. Rêč je i da-
Falso, } nas tamo poznata, neg samo što se više govori falas, nego li fals
- Gda, *adv.* obiènie govori se kada.
- Gdi, *adv.* obiènie kadi.
- Gospodanj, dnja, e, *adj.* cêrk. gospodinov, a, o. *dominicus, a, um.*
- Godi, * *conj.* ili? r. 155.
- Graščik, *m.* ime službenika obćine jednoga grada. Što je imao graščik obavljati nêgda, nezna se pravo; danas mu je dužnost: s bubnjem ili bez bubnja razvikat po gradu ono, što se obćini javlja od poglavarstva; kao takodjer pozivati na sud, po kih se pošlje; v. r. 166, 170.
- Grem, greš, gre, *v.* *defect.* idem, hodim.
- Hovêrlica, * *ž.* nêkakva pokrivača ženska, rubac ili peća. Danas je ova rêč u tom znamenovanju nepoznata, nego se samo nêki naèin ženskoga pokrivanja zove na hovêrlicu, *n. p.* pokrit se, ili nosit rubac na hovêrlicu; v. r. 174.
- Hram, * *m.* u cêrk. jeziku reći će: cêrkva, ali ovdê u §. 7. bitće valjada kakov magazin, ili što takva.
- Hud, a, o, *adj.* zao, zloèest, opak, nevaljan. Hud oficij, r. 277. mozebit: velika, teška, trudna u sluga?
- Hudoba, *f.* zloća, zloba, zloèinstvo, opaèina, nevaljanost, v. r. 272.
- Imenê, iz —; ja neznam upravo što je: ako je u ime, na ime, čnda bi moralo stati »iz imene,« po cêrk., *m.* iz imena; ako je pak iz imanja, iz blaga, onda bi moralo bit, »iz iminê,« t. j. iz iminja. Valja da bi pèrvo moralo biti; r. 70.
- Imiti, imam, imel, *v. a.* imati. U Vinodolu se rêdko čuje »imati,« nego imiti, s cêrkvenim imêti jednako, ali nije iz cêrkve; v. 60.
- In, a o, * *adj.* drugi, a, o.
- Impaç, * *m.* rêč je talianska *impaccio*, hêrvatski zaprêka, *impedimentum.* r. 381. Impaç, impaçati, mislim da nije danas u životu, ali je paçati se, rêč po svoj Hêrvatskoj, Dalmaciji, Istriji i Slavoniji poznata, u jednakom znamenovanju s talianskim *impacciarsi*; *n. p.* paçat se u što (t. j. umêšat se) *impacciarsi in qualche cosa*; paçat se s kim (t. j. imat s kim posla) *impacciarsi con qualcheuno.* — Tako isto paçiti, t. j. prêçiti, smetati, tal. *impacciare.*
- Impaçati, * *am, v. a.* zaprêçiti, *impedio*; r. 381.
- Indi, *adv.* drugdê, na drugom mêstu; r. 314.
- Izpuditi, dim, izpujen, *v. a.* iztêrati; r. 291.
- Izšastje, *n.* izažastje, izišastje, izlazak; v. r. 173.
- Jeti, jamem, jel, *v. a.* uloviti, uhvatiti; r. 81, 87, itd.
- Jid, * *i f.* hrana, jêlo; v. 78.
- Jidenje, *n.* hrana, jêlo; r. 82.
- Jošêe, *adv.* još, jošter, *etiam, adhuc*; u Zak. Vin. stoji jošêe na poèetku svakoga §. u znamenovanju latinskoga *item.*
- Kaštalad, alda } *m.* konobar, go-
Kaštald, alda } spodar ili ekonom cêrkveni.
- Ki, ka, ko, *pron. interr. & re lat. qui, quae, quod*; u Vinodolu se govori i koi, koja, koje, ali je mnogo obiènie ki, kâ, kô.
- Kliè, * *m.* vapaj, vika, krika, krièanje. Ove rêçi, »kliè« ja nisam èuo, nego glagolj klicati i proklicati, i znamenuje s bubnjem što razvikati po gradu.
- Kmet, *m.* prosti poljodêlac. Svaka obćina vinodolska biaše razdêljena na plemièe, slobodnjake ili libertine i na kmete.

- U Novom i Bakru biaše još jedan četerti stališ između slobodnjakah i kmetah, i to biahu knapi.
- Kmetšći, a, e, *adj.* danas se veli kmetški, a, o.
- Knez, a, m. veliki gospodin, poglavica, gospodar zemaljski, grof, *comes*, *conte*, U cèrkvi. jeziku i kod Rusah znamenuje *princeps*, *principe*, *princip*.
- Knež, * a, e, *adj.* cèrkv. knezov a, o.
- Knežstvo n. 1) dostojanstvo knezovo; 2) posjedovanje knezovo, *contado*, *komitat*, v. r. 79. 3) popovski red, presbiterat; r. 132. U ovom posljednjem znamenovanju nije u običaju.
- Konoba, f. pivnica.
- Krdenča, * f. tal. *credenza*, vèra, vèresia, r. 265.
- Krstiti cèrkvu, danas se običnic kaže: posvetiti cèrkvu; r. 53.
- Kvaderna, f. tal. *quaderno*, knjiga zapisna; v. r. 268.
- Libra, f. tal. *lira*, 1) mletački novac imajući 20 soldinah, ili po sadašnjih pènezih 12 kr. srebra; 2) težina po mletačkoj vagi, manja od funta.
- Ličba, * f. *licitacia*, munta, v. 449, 399.
- Likuf, m., dar koi se da našastniku izgubljene stvari; r. 274.
- Liznik, valiznik, neznam što je r. 78.
- Macarol, * m. veli da je rěč vlaška, i da znamenuje onoga žakna, koi biskupu dvori, kad cèrkvu sveti. Valja da je to oni žakan, što dèrži biskupski štap (*mazza pastorale*) za biskupom. Rěč *mazzarol* nenalazi se u nijednom talianskom rěčniku, niti je u današnjem mletačkom narječju poznata (polag Bocria), nego *mazza* je malj, t. j. bat, batina, štap, i otdud će bit ime *mazzarol* a hèrvatsko maljik nastalo; v. r. 59.
- Mačene, * n. r. 439 } rěd je cèrkvsl.
Mačeni, * n. r. 211 } od »mstiti« ili »otmstiti«, t. j. osvetiti se. Nego
- buduć da se ovo težko izgovara, pisali su naši stari »mstiti«, »otud mašćenje, naši osveta.
- Malik, * m. tako se je, veli, hèrvatski zvao oni žakan, što je za biskupom stojao u cèrkvi, i valjda mu je, što vele Vinodolci, kućmu, t. j. pastirski štap dèržao. Po svoj prilici dolazi ova rěč malik od malj, talianski *mazza*, t. j. bat, batina, štap, i zato bi se morda pravie moralo pisat »maljik« t. j. koi malj nosi; otduk i taliansko ime *mazzarol*, r. 59. Mimo, *adv.* osim. *praeter*; v. 261.
- Molstir, * m. manastir, kloštar, namastir, samostan; r. 135, 237.
- Mošuna, * f. neznam što je: nego se jedna ulica u Novom zove mošuna; r. 110.
- Na, * *conj.* ali, nu, nego. Samo dvaput dolazi u ovom znamenovanju: ne vse starijši, *na* ke vijahu, r. 18; *na* paće, r. 484. Naprava, f. pogodba; r. 211.
- Navlašni, * a, o. *adj.* vlastiti, a o; r. 129.
- Ner } *conj.* ili negor, negore, t.
Nere } j. nego.
- Neveće, * *adv.* nego.
- Nigdor } m. nitko, nemo, Nie:
Nigdore } mand; r. 445.
- Nišće, * *adv.* sad se veli: niš, t. j. ništa.
- Obariteljnik, * m. *cliens*; r. 136.
- Obitel, f. domaća družina, familia.
- Obranjenje, * n. nekakva kaštiga u pènezih; vidi v. 251.
- Oće, v. jošće.
- Odgovornik, m. odvètnik, *advocatus*; v. 113.
- Odpriseći, sežem, segal, v. n. *abjuro*.
- Odvètnik, m. što odgovornik.
- Oficial, m. rěč tal. hèrvatski službenik.
- Oficij, m. služba.
- Oficij sveti (popovski), božja služba; r. 381.
- Osik, * m. je li štala, tor, ili kakov ogradja, neznam; r. 403.
- Ostačiti, * -čim, v. a. obtužiti, osvaditi; r. 398.

- Ostaneni, * *n.* osuda, *convictio*; r. 386.
- Ostati, ostanem, ostal, *v. n.* — čim komu, r. 143. Ostani va osudu, r. 202. Ostani knezu 1 vola, r. 322.
- Osud, * *m.* *sententia*? *convictio*? *taxa*? *biršagium*?
- Osvaditi, * *v. a.* tužiti, potvoriti; r. 426.
- Osvan, * *praep.* osim, izvan; r. 241.
- Ošastno, * (blago) oga, *n.* jest ono blago, kojemu je gospodar bez teštamenta i bez nasljednika umro, *bonum caducum*; r. 218. 284.
- Ošće, *v.* jošće.
- Ot, *praep.* čerkv. naški od.
- Otiti, oću, *v. n.* t. j. hotiti ili hotieti, hoću.
- Parac, * *rca, m.* tužitelj, *actor causae*.
- Pena, *f.* rěč talianska, pedepsa, kaštiga.
- Pernan, * *m.*; tako su se zvali kućne sluge obitelji knežke; r. 197.
- Pervad, * *m.* čast popovska.
- Pervič, * *adv.* r. 127. U slovenskom narječju prvičznamenuje: *pervo, perviput.*
- Pitati, *v. a.* 1) iskati što od koga, *interrogo, percunctor*, r. 136, 148; 2) prositi, moliti; ako nij *p i t a n* od pristava, r. 141. t. j. ako nije uprošen, umoljen.
- Podknežin, * *m.* *vice-comes*? knezov naměstnik. U jednom pismu vinodolskom, kojega prepis imam, od 1459., imenuje se »počtovani muž podknežin Šimun Saganič, *naměstnik kneza Martina* (Frankapana).«
- Podružnik, * *m.*; tako se zove onaj kječmar, što tudje vino prodaje.
- Pojti, pojdem, pošal, *v. n.* krenut se, otići, na put se staviti; pojti suprot komu pravdu, t. j. tužiti ga; §. 53. 71.
- Porotnik, * *m.* *conjurator*. Tako su se zvali oni ljudi, koji sami nebi ništa upravo znali, nego bi samo, sudeć po priašnjem životu kojega potvorenika, prizivali, da je on potvorenik prav, i pravo da je prisegao. Ako se je obnašlo, da je krivo prisegao onaj, čiju su prisegu i oni svojom prisegom tvrdili, svi su bili krivorotnici, i kao takovi kaštigovani.
- Posal, * posla, *m.* poslanik, věstnik, *nuncius*; r. 446.
- Posišion, *m.* rěč. tal. *possessione*, posědovanje, vlastitost.
- Pozovnik, * *m.* koi se zove na sud, morebit za svědoka ili za veću svečanost suda? r. 418, 448.
- Pra, * *f.* rěč čerk. pravda, *causa, processus*.
- Predavac, * *m.* danas se veli izdai ca, *proditor*; r. 437.
- Primisalje, * *n.* domišljaj? pro vara? r. 25. 30.
- Priprošči, a, e *adj.* običnie pri prost, a, o.
- Pristanenje, *n.* privoljenje.
- Pristav, * *m.* čověk sudcu pridružen, da pomože suditi, i da izvërši ono, što je sudjeno, kad mu sudac zapovědi. U ugarskih zakonih zove selatinski *pristaldus*; vidi *Decretum Colom. lib. 1. Cap. 28. 29. 30. 31.*
- Pritća, * *f.* razlog? uzrok? r. 347.
- Pritće, * vidi r. 150.
- Priti koga, prem, *v. a.* tužiti; r. 445.
- Prošćenje, *n.* dopuštenje i odpušćenje, *indultus, indulgentia*; r. 220.
- Psost, *f.* psovanje, psovka, *contumelia, conviciium*.
- Pudaria *f.* straža nad vinogradi.
- Račeni, * *n.* nekakva globa; r. 454.
- Razvi, *adv.* rěč čerk., naški: van, izvan, osim, osvnan, razma.
- Red, * *m.* danas *ered*, od tal. *erede*, nasljednik, baštinič; r. 217.
- Rič, *f.* stvar, vërsta, *res*. Samo u nekøjih obćinah vinodolskih je rěč poznata u ovom znamenovanju: a obćenito znamenuje što i 'drugdē, t. j. besěda, *vox*.
- Rota, *f.* prisizanje, prisega; r. 417. 430. 431.
- Rotiti, *v. a.* činit koga priseći, staviti ga na prisegu, *adjurare, beti den*.

Rotnik, * *n.* valja da je, što danas vele, prisežnik, *juratus*; r. 254-450.

Rubani } *n.* lupežtvo, otimanje,
Rubanje } razbojništvo; r. 90-421.

Samo, *adv.* 1) jedino, *solum, tantum*;
2) Kad se ovoj reči »samo« doda broj, ima osobito znamenovanje, *n. p.* došao sam samo pet, t. j. došao sam ja i četiri sa mnom; tako: priseći samo 12, samo 25, samo 50, toliko jest, kao priseći u društvu sa 11, 24 ili 49. U ugarskih zakonih veli se latinski: *jurare se duodecimo, se vigesimo quinto, se quinquagesimo. Part. II. tit. 32. §. 8. Part. III. tit. 17.*

Satnik, *m.* ime jedne službe občinske u svakom gradu vinodolskom. Ova reč dolazi od *sat* t. j. sto, dakle satnik = *centurio*. Satnika imaju još i sad nekoje občine, kao Novi i Bribir; a kakvu je vlast negda imao, ne zna se, nego sada kažu, da mu je dužnost: držati čiste ulice pograda i putove po občinskom okružju; paziti, da budu vode u dobrom redu, t. j. studenci i vrēla u gradu i u svem okružju one občine; gledati, da meso, riba, i ostalo jestivo, što se u gradu prodava, zdravo i nepokvareno bude, i da se neprodava preko zasēcene cene iliti tarife.

Sgonik, *m.* prognanik, *exul*; r. 122.

Shabiti, *v. a.* pokvariti; r. 201.

Sila, *f.* nasilje, *violentia*.

Skot, *m.* marva, marha, živinč; r. 84.

Služabnik, * *m.* r. 232. *m.* službenik.

Službenik, *m.* oficial; čověk u službi gospodskoj; r. 238.

Soldin, *m.* vērsta mletačkoga novca. Jedan soldin dēli se na 2 beča, a 20 soldinali jest jedna libra mletačka, iliti 12 krajcarah srebra; a 5 sold. = 3 kr. srebr.

Spravan komu biti, t. j. skladati se, slagati se skim.

Striči * (stražu), izem *v. a.* čuvati, stražiti; r. 131. Striči znamenuje sada u Vinodolu samo škarama rēzati.

Svedeteljstvo, * rēč cērk. svēdočanstvo; r. 464.

Svidočastvo, *n.* svēdočanstvo; r. 138.

Škodnik, *m.* koi čini škodu.

Tadba vidi tatha.

Takaše * *adv.* iz slovenskoga takajše, *v.* takoje; r. 465.

Takoj * } *adv.* danas takojer,
Takoje * } t. j. takodjer.

Tatha, *e, f.* tatbina.

Tēržac, * žca, *m.* danas govoriše tērgovac; ali ženska, koja tērguje, zove se i sad tēržica.

Toveruar, *m.* oštariš, kerēmar; r. 264. Ja ove reči nisam čuo, ali dobro pamtim da i sada nekoji govore toverna, *m.* oštaria.

Trat, *m.* rēč je talianska, *tratto*, naški put ili krat; *n. p.* on trat, na jedan trat, t. j. onda, on put, na jedan put; r. 255.

Tvarnica, * *f.* žena, koja truže ljudi; r. 384.

Ubo, * *conj.* cērk. dakle, indi; zato, zarad česa, sbog česa; zaisto, doisto. Va vrēme ubo velikih muži, t. j. u vrēme doisto itd.; Ki ubo buduē izbrani, t. j. koji dakle, koji indi, koji tako buduē izbrani.

Učestje, * *n.* dēl, dio, dēlništvo, dioništvo, *compossessorium*? r. 228.

Učestno, * oga (blago), *n.* jest valjda ono dobro, u kojem tko ima dioništvo ili učestje, *bonum compossessum*? r. 228. 285.

Uleći, * uležem, *v. a.* ukinuti, pretērgnuti, zaprēčiti, *suffero*; r. 24.

Ulnik, *m.* mēsto, gdje se dērže pēele; va ulnici, r. 100.

Ulnici, cērk. ulnič, *m.* ulniki, *local. sing.* od ulnik. Tako je iz cērk. sl. jezika, što se često u starih pismih vinodolskih nalazi: va Vērbnici, na Grobnici, *m.* va Vērbniki na Grobniki, t. j. u Vērbniku, na Grobniku.

- Uraženje, * *n.* ranjenje; r. 169.
 Usići, usičem, usikal, *v. a.* dosiči, posiči, zasiči; r. 200.
 Utaknuti, vidi r. 348.
 Vaćina, * *f.* valjada sramota; r. 178.
 Vernez, * *m.* penez? r. 61.
 Verovan, * *a, o, adj.* komuse može vërovat, vëre dostojan.
 Viditi, * *vim, vedel, v. a.* cërk. rëč vëdëti, t. j. znati; r. 289. 290.
 Vkup, * *adv.* skupa.
 Vlašëni, * *a, o, adj.* vlastiti, *a, o.*
 Vlaški, * *a, o, adj.* talianski, *a, o, italicus, a, um.* Izmed južnih Slavenah jedini su Slovenci, koji Talianom vele da su Vlasi.
 Volja, *e, f.* voluntas,
 Volja, * *conj.* ili *vel.*
- Vražba, * *f.* emenda capitis? homagium? vidi r. 190, 409.
 Vse, *adj. neutr.* cërkv. sve, po vinodolski »še.*a*
 Vzeti, * *v. a.* uzeti.
 Zač, *adv.* pokraćeno od zača? t. j. za što? *cur?* —, *conj.* zašto, zaštobo, jer, jerbo, bo, *quia, enim.*
 Zagovor, * *m.* cëna, ucëna, vidi r. 190. 454. Zagovor reči èc danas u Vinod. pravdanje, izpričanje, branjenje rëčmi.
 Založiti, *v. a.* zalog dati, *oppignorare*; r. 475.
 Zasedanje, *n.* zasëda, *insidiae*; r. 196.
 Zavez, *m.* obligatio vel contractus? r. 126.
 Žakan, *m.* diaconus.

U Zagrebu mëseca kolovoza 1843.

PRŮGLAD.

I.

Literatura česká

od god. 1841.

(Dopis K. J. Erbena St. Vrazu.)

Zlatni Prag, d. 15. rujna 1842.

Iz lista Vašega od 8. pr. m., kojim me pozivate u Kolo, razabrao sam želju, da Vam u svom dopisu o českoj literaturi razložim značaj škole živućih pisalacah českih. Može biti, te ćete se čuditi, što Vam nemogu na to dovoljno odgovoriti, budući još kod nas za sada nikakve neima tako zvane škole, t. j. raznih značajnostih u písmih, kojih bi se držali ili svi pisaoci, ili barem većina njih. Nu na město toga pošiljem Vam razpravu o tome, kako se je knjiženstvo česko iz svojih ruševinah opet počelo izkapatí, na kakve je stranputice zabasalo, nadajući se, da moje řeči neće ostati bez koristi — za Vaš pišuci i čitajući svět; jerbo mudrost iziskuje i natěruje ljude i narode, da pogrěške i nesrěeu drugih obratjaju na svoje dobro i svoj vlastiti naprědak. Evo u čem ćete Vi (barem stranom) naći odgovor na pitanje Vašega lista!

Tomu ima do 50 godinah, što je Česko stajalo na najnižjem stupnju svoje potištenosti. Čověk, došavši u Zlatan Prag, nije čuo česke řeči nego samo na pogardu. Čehom biti stidio se isti gradjanin te iz najmanje varoěice. Čeh je bio jošte sám jedini seljak, nu i njemu se je već u školama pod silu zabijala u glavu němština. Česke knjige, što ih je fanatismu uteklo, ležahu po zabitnih kutevih, i sve ako se i kad kada koja na světlo dovukla, a ono za korist dućandžiah i babah, koje su u liste od knjigah sir i kolače umatale. Tu se osudi p̄rvi *Sebastian Hněvkovsky* (onda jošter vatreni mladíc) zaiskati česku knjigu u c. kr. sveučilišnoj knjižnici i u ruke ju primiti, iz početka možebiti samo, da vidi, koje će naći u njoj čudo. Nu našavši je boljom, nego što bi se nadao, pročita ju, pročita jih i više, a na poslědku dapače i u p̄rkos gárdnim rugalicam lati se pera, te i sám napiše několiko p̄samah českih. Za smělost tu nagradi ga Višnji, dozvolivši mu, da i dan danas gľeda na plemeniti plod, za koj je on bio p̄rvi sěme posijao u materinsku

zemlju. *) Njegov priměr slědiše i drugi čitajući i pišući, i utemeljiše časopis (premda iz početka gotovo samo za se), pobudjujući se međjusobno k poslovanju. Tada zacvati i uspěje nada svime prosti slog, prosa česka; zašto poslenici tadašnji, neimajući u ruci iz svoga vrěmena nijedne knjige od te širuke, budu prinudjeni iz starih se učiti knjigah, k starodavnim Čehom u školu hoditi; a stari su bili našiinci (osobito česka bratja) věštaci u prostom slogu. Tim su putem mnogi iz početnikah. tih dotěrali u tom obziru na toli visok stupanj savāršenosti, te i dan danas mogu služiti za priměr nekolicini od sadašnjih pisalacah, kojim se čini put dalek i trudan iti učiti k starim Čehom, nego si vlastiti stvaraju slog, skrojen polag načina, kojim se piše u dnevnicah, i složen više s naravom inostranih jekizkah, koj su izvolili kārstiti *modernom prosom*. — Nu sasvim drugim putem udarilo je pēsničtvo. Tu nisu stare česke knjige ništa pomogle. Ona prastara doba, u kojoj je pēsničtvo česko *pohybovalo Vyšehradem a vsi vlasti* **) već se biaše zamakla u neprozračni mrak, kog su privede na Česku kārjavu rati sa zapadom; a njezini ostanci na pergamenu pisani, što nekakvim čudom nepropadoše, truhnuli su jošte do nedavna u vlažnih podrumih. Slědujuće na to vrěme bilo je u Českoj, do skāršenja nar. snage na Běloj Gori (g. 1620.), većom stranom vrěme věrozakonskih razprah i čarkah, nerodivši niti jednoga izvārstnoga pēsnika. Pēsnici tadašnji vladahu se polag uzorah němačkih; pače i najglasovitii plodovi *Simona z Budce*, věnčanoga pēsnika za kralja Rudolfa II., nisu ništa drugo nego neslana prosa u rižmah. Nisu dakle u tom ogledu staročeske knjige nikako uzorom služiti mogle mladim uzbuditeljem česke literature u dobi, gdě je němačka poesía Gōthom i Schillerom gotovo stigla bila vārhunac savāršenstva.

Imadjaše gotovo još i drugo vrělo. Čilo, zdravo, neskaljeno to vrělo, koje se iz onih propadnutih věkovah kroz potoke kārvi i kroz oganj požarah překim putem promaklo, i do danas ujadárnoj svojoj snazi sačuvalo, s najboljim bi se dalo uspěhom čārpiti. A to vrělo, zvano *poesía narodna*, gojeno i izobražavano od najprostie vārste naroda, i od nikoga necěnjeno, nadživilo je u Českoj sve proměne věrozakonskoga, političkoga i literarnoga života; i tek od nedavna od jědkoga duha sadašnje nove prosvětjenosti narušeno, usihati počima. Nu tko da bi se osudio u vrěme, gdě biaše najveća pogārda ponosit se imenom českim, kod nojpotištenie vārste naroda tražiti poesiu, dapače i na uzor postavljati je naproti umětnoj poesii němačkaj, gārčkimi i rimskimi titenkami bogato ureše-

*) Hněvkovsky živi još u Zlatnom Pragu, starac od više nego sedamdeset godina, nu čil i veselo neprestajući još dan danas, koliko može, raditi za naprědak svoga naroda.

**) Vladalo Višegradom i čitavom domovinom.

noj? Neka se dakle nitko nečudi, što su Česi prionuli k tomu, što je onda bilo najsjajnije i njima najpristupnije, pisali polag uzorah němačkih prizvučnim slogoměrnim naćinom Dobrovškoga, deklamirali i pěvali narodu, neka bi se od Šumave do Karkonošah razlegalo;—premda smo se obavěstili, da se u narod ništa za stalno usaditi neda, što nije u njegovo vlastito stablo ucěpljeno i narodnim njegovim zrakom gojeno. Budućuost je to jasno posvědoćila. Od ćitave te sile božje pěsamah težko te su se do dvě tri medju narodom uzdržale, pa i ove je od zaboravi saćuvao samo obljubljeni narodni napěv, gdje se naproti tomu od svih tako zvanih epopejah i dugošijastih pěsamah, kao što su n. p. *Josef Egypťský*, *Marije Magdalena*, *Sv. Ivan*, *Otokar*, i dr. u pěsmah složenih u hexametrij sputnih i nesputnih, i drugim měrilom pisanih, nijedna nije narodu tako omilila i tako se dugo kod njega uzdržala, kao što bi se saćuvao uprav «*Děvin*» od Hněvkovškoga, (istina) ne baš porad toga, kao da se jedini on nije klanjao obće vladajućemu pravilu, nego glavno porad toga, što je za predmet uzeo narodnu pričicu, pa porad toga nebíaše onako bojazljiv, te bi se robski bio vezao na obće vladajuće uzore, nego je, prirodjenim svojim živim nagonom potaknut, zavratjao nerědko na polje narodno, uzajmljivajući tu obraze i řeći iz pućkoga života. Nu ćim on poslie párvo izdanje preděla, i više ga na europejski naćin prikroji i izćifra, pade i on u zaborav, težko te još sada tko o njem što znade.

Poslie te dobe slědjaše kod nas doba ćeskoga purisma, koj se istina tako daleko nerazprostrani, nu opet bi tako silan, te se štetne njegove poslědice i dan danas posve neizgladiše. Pisaoci nisu se starali o tome, što je nada svime potřebno, da bi ší naimedobar, pravilan i okřetan slog prisvojili, nego se trudiše, da izbace iz ćeskoga jezika svaku i najmanju řeću, što je po tudjinstvu mirisala, ili jim drugěie nije bila povoljna, metjuć město njih řeći poljske, ruske, ilirske (južno-slavenske), i ako jim nisu dospěvale, kovali su nove svaki polag svoga razuma. Iz toga je proizašo jezik prisiljen, — neslana měšaría, ćorba bez soka i smoka, što strani odpornoj dade povod k mnogim porugam i spěrdnjam, medjutim i zasluženim. Nijedan pošten ćověk zaista neće za zlo primit, ako se město izrazah hěrdjavih primu bolji iz jezika staroćeskoga ili drugih narěćjah slavenskih, ili ako se u tu svārhu stvori i po koja nova řeć; nu pri takovom poslu trěba da se postupa štedno i pametno, t. j. neka se ućini samo onda, kad to iziskuje prava potřeboća, i kad se pisalac nadati može, da će řeć njegova preći u život naroda i tu se udomiti. Suprot tomu řeći već udomljene (makar bile i tudjega korena), koje se bez nasilja iz jezika izrinuti nedadu, na nepoznate izměnjati, ili izrazě novijih tudjih namislih, iznašastjah, od ćitave Europe upotřebljenih, na ćesko prevoditi, ili dapaće iz cigle ljubavi za neobićnim, na město pozna-

tih dobrih řečih českih, za manje poznatimi hvatati, — čini nam se smješno i mahnito. Zar je šta smetalo procvětanju literature nĕmačke, što narod nĕmački neima izrazah svojih, pače ni za svakidanje i najpotrĕbitic stvari, kao n. p. što su *prvoda*, *vĕrozakon* itd.? Zar li se literatura francuska, španjolska i engleska neponosi najljepšimi klasičnimi dĕli, sasvim tim, što su jezici ti sama smĕša od više drugih jezika? —

Nu time nebude jošte poso svāršen. I činilo se je nĕkojim, (bi reko) od vrućice naskočenim, te su počeli krojiti narĕčje nĕkakvo neslavensko, koje bi svi slavenski narodi, Česi, Poljaci, Rusi, Iliri itd. govoriti i razumĕvati imali, kao što jednim narĕčjem govorahu u starodavna vřemena, dok još razne slav. grāne nebĭahu razcĕpljene. Tim prekrasno skārpljenim narĕčjem namĕravali su naučiti varošana i seljaka, i taj su mu jezik kao lĕk u žlicah davali. Nu došla je mahnitost ta sama sebi došla do glave. Preučena gospoda, što su si u tom jeziku dopisivala i izobražavala ga, (da istinu govorim) tako su daleko zagazila, te na posljĕdku ni samih sebe razumila nisu, i budu porad toga prinudjena, pitati jedan drugoga prosto po ĕeski: »Brate dragi! šta si htio kazati ovim ili onim?« Na uspomenu iz te dobe purisma i panslavisma u narĕčju ĕeskom uzdržalo se je pored nĕkolikih knjžicah, kojih nitko više nečita, u stanovitih glavah i ono tvārdokorno mjenje, da trĕba pisaocu ĕeskoga naroda dvoje narĕčje, jedno tako nazvano *prosto* za puk, koje svaki razumi, a drugo tako zvano *visoko* za sebe, koje izvan učenih i visoko prosvĕćenih nitko nerazumi.

Gotovo u isto doba prigārliše pĕsnici ĕeski prosodiu časomĕrnu (quantitativnu) naproti prizvučnoj (qualitativnoj), Dobrovskim osnovanu na prirodjenu kratkoću i dužinu samoglasnikah i sudaranje skupoglasnikah načinom prosodie starogārĕke i latinske. Nova ta prosodia — koju je istina već i Komenski prie 200 godina poznavao — dovela je nov život u poesiu ĕesku, koj se je za vrĕme prizvučnosti badava trāžio, t. j. život starogārĕki i latinski. Pisali su se hexametri, pentametri, safički i svakovārstni drugi versi, skandirali se prekrasno, i time se je dokazivalo, da je jezik ĕeski nada svimi prikladan za mĕrila starogārĕka, i iz toga se je zaključivalo, da se je već našo i kamen mudrosti za poesiu ĕesku. To je sve bilo, istina, varlo krasno; nu život starogārĕki nije život novoĕeski, i hexametar, bio on ma kako lĕp i gladak, opet odgovara upravo samo starim Gārkom i Rimljanom, nu za poesiu našu ostao je samo kao nakit nĕkakav — kao kita inostranog cvĕtja, koja se metje na gospodski stol, kao obraz u okviru za sobn spisatelja, — koj opet u život narodni nikad uniti neće. Pored toga dokazivalo se je, da je prosodia časomĕrna neobhōdno potrĕbita za stvore muzikalne, i da za operu ĕesku svakako trĕba, da bude pisana časomĕrnimi versi. — I dokaz taj ima već u istoj

stvari svoj razlog. Naš je narod pěvao od svoga postanka i pěv. još do danas. Pěsme su njegove gladke, blagozvučne, i gledeć na slogoměrje neizměрно razlike, niti je ikada na nevolji (kao stanoviti stihotvorci), da silu čini jeziku. Njega vodi čut i sluh, gdě trěba da metne priglasak, i gdě opet valja časoměrni slog. Narodu se dakle trěba uteći, tu tražiti a ne drugdě, i učiti se pravu prosodiu česku.

Na posljedku, pojavi se u najnovie vrěme byronisam i duh moderne razdraženosti (Zerrissenheit), i poče se u našu poesiu ukradati. Stanoviti mladi pěsnici zaljubiše se u obraze tamne, grozne, u misli o smřti i groblju, bez višje svărhe, naričući na bolest, bez da joj žnadoše uzroka, natěcahu se za nekakvom izgubljenom ideom itd. Nu duh taj nagazi na veliki odpor kod većine naših pisalacah; a istomu narodu tako je slabo pogodio žilicu, da za njega nimalo ili bolje ništa nezna. Naš se narod nepravda i neprepire s Bogom, sa sobom i s ostalim světom. On je duševno zdrav, a porad toga i živ i veseo; i premda ga ljudska nesrěća lako razžali i suzama gane, a ono nasuprot vlastite svoje běde i nevolje bez velike tuge i žalosti probavlja, dapače gotovo bezbrižno podnosi. Město plaćnih elegiah nad nevěrom svoje drage ljubovce, město žedje žarké, hlepteće za osvetom, pěva momak česki:

«Ať je tak, nebo tak,
Predc nějak bude:
Pro jedno stvořenji
Svět nezahyne,
Pro jedno kvitjji
Slunce ne svitjji!» itd. *)

Kad nesrěća nepřestaje proganjati Čeha, to on nalazi nekakvu utehu u tome, kad se udesom svojim spřadati može. Tako n. p. pěva:

«Bratřji, bratřji, buďme jen veseli!
Bratřji, bratřji, radujme se;
Nouze nam přestala,
Bjida nam nastala —
Bratřji, bratřji, radujme se!» **)

*) Bilo ovako, bilo onako,
Ta će biti někako:
Porad jednog stvořenja
Svět neće propasti,
Porad jednog cvěta
Sunce nesjaje.

**) Bratjo draga, vesel'mo se!
Bratjo draga, radujmo se!
Nevolja nam prestade,
A běda nam nastade —
Bratjo draga, radujmo se!

Jednakih veselih i bezbrižnih pěsamah ima u českom narodu sila božja.
(Vidi Erbenove „Narodně pjsně v Čechách“ sv. 1. 2. v Praze 1842
1843. Uredničtvo)

Takav je narod česki! Porad toga nisu tragedie na našem kazalištu s velikom srećom uspěvale. Narod česki voli smějati se, nego li plakati. Zato je i naš šaljivi *Rubeš*, predstavljajući strasti i slabosti života obćega směšnimi obrazci, tako bārzo postao ljubimcem naroda, i svaki plutaćeni svežić njegovih deklamovankah bi radostnie i sārdaćnie primljen, nego li su to kadre bile proizvesti čitave knjižetine od one mutnokārvne poesie iz byronske škole...

Ovo neka vam bude dosta kazano o uzniknutju i srěci novie literature česke, kao i o stazah i stranputicah, kojimi je od polak stolětja hodila, te stranom još i dan danas hodi. — Iz toga početka, izmedju tih bolnih plodovah, uznikne i uzdigne se iznenađa ono knjiženstvo novo, narodno, od kojega je glavno slovo: razširavanje svega, što je pravo, dobro, krasno, i koje svojim prirodjenim putem ide s tom samo proměnom, da u najnovie vrěme s jedne strane gleda više na praktičnu korist u životu, a time i narodnim duhom diše i narodnim se licem ponosi, nego što to ikada biaše; a s druge strane narodne pametnike više nego li priećniti umie, i time za razširenje ljubavi i za sve, što je domaće, radi i tim nevaravim načinom k toj svārsi donosi, imajući pri tom svetom pošlu predhodnikah i krasnih uzorah, pored drugih narodah europejskih, u bratje poljske i ruske, koji, sagradiasi si oltar za narodnost svoju, njoj se klanjaju, njoj priloge donose, i njom se s uznešenim ponosom diće pred izobraženim světom.

Evo vam predgovor! a sada evo u kratko i željeni članak

O literaturi českoj od god. 1841.

Neće biti od potrebe, da govorim kod pojedinih dělāh o načinu i teženju pisaoca, nego dosta je, da se pozovem na ono, što sam već o tome obširnie sborio u uvoda članka.

U Českoj tuže se ponajviše na to, što neima dovoljne izvorne novellističke literature. Što se u toj struci dobrogā porodi, pārvō još, nego što se posuši na hārtiji, progutaju časopisi. Izmedju novellistah naših pārvi je i najplodnii *K. Tyl*. Kamo srěće, te bi on što bārže plode svoje, po raznih časopisih raztrešene, sakupio i (kao što nam obeća) napose na světlo dao!

Medju časopisi stoji na pročelju «*Časopis Českého museum*», od kojega je svārha razplodjivanje temeljite prosvěte razuma i razširavanje prave izobraženosti sārca. Već ta srěća, da ga naš slavni i obće ljubljeni gosp. *P. J. Šafařík**) uredjuje, uvěruje nas, da bi vārlo suvišno bilo, govoriti o temeljitosti povrěmenika toga, o pravilnosti sloga itd. — Najvećma razprostranjen i pored toga najmilii zabavnik naroda i najbārži glasonoša stvarih narodnoga knjiženstva jesu «*Květy*» — Porad toga i časopis taj za sada najviše kod naroda uraditi može. — Daleko za njima zaostade «*Česku*

*) G. 1842. preda g. Š. uredničivo u ruki glasovitoga pěsnika *Erasma Wocla*.

Wčelas priloga ili *obtižnji pŕívazek* k znamenitim tobože pražkim novinam (kako ju nĕtko od našinacah pokârsti). — Medju časopise s nĕkakvim se pravom brojiti mogu i *Wlastimil* i *Denice*, svârhom imadući zabavu s naukom skopĕanu, koje medjutim uzimlju u svoj okrug i sve ostalo, što je za ĉitajući ĉĕški svĕt od ikakve cĕne i koristi. Šteta, što tako rĕdko izilaze.

Kao pârvi broj *Novoĉeske Bibliotheke*, koja se troškom museja izdaje, obradovalahu nas *Jos. Jungmanna sebranji spisy*. G. Jungman, muž o literaturi našoj najzaslužnii, jedan je od onih starešinah ĉeskich, što su u vrĕme, dok je spisateljstvom ĉeskim kao târstikom slabom vladao vĕtar, jedini stajali ĉvâršto i postojano, brineć se za pravu potrebštinu naroda. Dĕla njegova u knjizi jeduoj sabrana — vĕrni obraz sviuh njegovih teženjah i korakah tjak do najnovie dobe, — sadâržajem su i formom dĕla upravo klasiĉka.

Pĕsamah izašle su tri sbirke: od *Hněvkovskoga*, *Sabine* i *Jablonskoga*. — Gosp. *Hněvkovski* vĕć je iz uvoda ovoga ĉlanka poznat. Pĕsme njegove sbirke glasi su iz pârve dobe nove naše literature, koju je on teĉajem vrĕmena toliko pomagao obradjevati i izobražavati. Ćast i poštenje budi starcu; koji ni pod starost nepropušta raditi polag mĕgućnosti za korist i slavu domovine i naroda svoga! — *Sabina* je štovalac moderne razdraženosti, nu slog njegov gladak je i pun cvĕtja. — Najrazkošnie pojavljenje na obzorištu krasne naše literature jesu pĕsme *Jablonskoga*. U pârva dva razdĕljenja javlja se plemenita njegova duša, napunjena krasnim ĉutjenjem i lahkim, nježnim dreseljem. U tretjem vlada visoka mudrost i ĉista pobožnost. S toga zajedno i s goruĉega domorodnoga duha, koj proniĉe kroz mnoge pĕsme njegove sbirke, mora svaki štioć poštovati i slaviti gosp. pisaoća i njegove umotvore.

Neobiĉno pojavljenje za literaturu našu bili su *Snĕmy Zvĕrat* (Sabor zvĕrine) od *Vinaĉickoga*,*) pĕsma satiriĉna, šibajuća mahnĕ vĕka našega u formi gladkoj i priatnoj, koju medjutim različno razzsuduju.

Musa dramatiĉna donĕla nam je dva ploda: *Virginiju*, žalostnu igru od *Turinskoga* i *Škretu maliře*, dramatiĉnu igru od *Svobode*. Za pârvu sudim, da se neće na kazalište uspĕti, budući je ĉin narodu našem tuđj, a efekt kazališni postavljen samo u rĕĉi a ne u dĕlovanje. Pored toga može se kazati, da dĕlo ima više liriĉne nego li dramatiĉne cĕne. Znamenitii je komad *Škreta maliř*.

Literaturu šaljivu rozmnožiše opet 4 svezka *Paleĉka* i *Rubešev* «*Pan amanuensis na venku*». *Paleĉek* donosi više satyre; *Pan amanuensis* dĕlo je sasvim humoristiĉko; a obadva su obrazi, ĉarpljeni iz života svakidanjega, kipući oštrom dosĕtljivoštju, pa su porad toga u velikoj milosti kod ĉitajućega svĕta niže varste.

*) Polag druge vĕsti pisao je dĕlce ovo g. M. Klacel.

Potrěbita i porad toga i dobrodošla biaše *Erbenova* sbirka narodnih pèsamah «*Pjísne narodné v Čechách*» o kojoj ste bili već u pàrvoj knjizi Kola govorili (str. 110.)

Kao pàrvi broj obrečene *bibliothekc klasikah sviuh vèkovah i narodah* izašo je na svètlo pèvod *Homerove Iliade* od *Wlèkovskoga*, dèlo upravo izvàrstno. U njem prevoditelj krasotu originala nimalo nenaruši, nego tim umotvorom postavi spomenik predivnomu svomu znanju jezika èeskoga i gàrèkoga. — Medjutim izašle su u Vratislavu pèsme *Schillerove* prevedene prof. *Purkinjem*. Prevod je nadanje naše nadkrillio. — Izmedju prosaièkih prevodah najznamenitii su: *Hora Sinai, cestopisné obrazy od Dumasa a Dausatsa* (iz francuskoga); *Ivan Vyžihin od Bulgarina* (iz ruskoga) preveden od *Baèkore*; i *Mulla-Nur od Marlinskoga*, (iz ruskoga) preveden od *F. Šjira*. — Izmedju dèlah, za odgojenje složenih, najboljimi nalazim: 1. Maloga pisàra (*malý pisàř, èili praktické navedenji k pravopočáteènimu psànji, pro učitele a pèstouny od Jana Svobody*). 2. Malenu èitanicu (*malá èitànka s nekoliko abecedami, jakož i navedenji ke ètenji a k pravopisu od Frant. Šumavského*). Da bude priatnia dèci, ima u njoj 27 obrazacah. 3. Biblioteku za mladež od *Vlasàka*. Evo tri knjizice, koje su za našu najdrobniju domorodnu mladež od velike koristi, i upravo u dobar èas rodile se.

Kao pàrvi broj *Staročeske biblioteke*, izdavane maticom èeskom, izašlo je znamenito dèlo *Viktorina Všeherda devatery knihy o právjich soudech a o dskách zemè Èeské*, uređjeno polag najboljih rukopisah od *Vaclava Hanke*, i providjeno životopisom *V. Všeherda* od *Fr. Palackoga*. — Knjiga ta nebrojeno je blago ne samo za pravnika, historika i iztraživaoca običajah XV. vèka, nego i za svakoga, kojemu je ista stalo do glàdkoga, èistoga sloga rèèi èeske, zašto Všeherdu ide mèsto medju pàrvimi matori zlatnoga vèka literature èeske. — Ne manje znamenit jest: «*Archiv èeský, èili staré pisemné památky èeské i moravské*.» Dèlo ovo izdaje g. *Fr. Palacký* troškom stališah kraljestva èeskoga. Dio I. sastojèí od 5 svezakah (svaki svezak od 15 tabakah) donosi liste ili od muževah važnih ili o stvãrih znamenitih, kao takodjer pravoslovne pametnike, listine raznih obèinah, pisma pretežuèa se na razne rodbine i varoši iz XV. i XVI. vèka. Zaista veliko blago za svakoga izobraženoga Čeha — blago, koje se još dostojno procènit nemože! — Dèla historička našega naroda obogatilo je takodjer dèlce Šemberinò «*Vpád Mongolù do Moravy*,» koje ste takodjer već napomenuli u Kolu.

Medju dèli fiziologiènimi (prirodu iztražujuèimi) na èelu stoji *Prúnmyslný posel* (obàrtni uljak) od *Dr. K. Amerlinga*. *Amerling* spada medju one izvànredne muževe, od kojih vaskolik život i dèlovanje jedino na to teži, što prèkim i zdravim putem može na-

rodu rozum prosvětiti, i stanje njegovo popraviti. U tu svárhu utemeljio je u Pragu iz čiste ljubavi svoju neděljnu školu za česke zánatlije i obárnike; a da postigne svoju svárhu i izvan Praga, razasílje svoga ulaka na polje, koj lahkim pučnim načinom, ugodnimi razgovori uči kemiju i fysiku, vazda pri tom gledajué na potrebu i praktičnu korist učenikah. — Kao stranka «Promyslno-ga posla» ima se smatrat (barem stranom) i njegov «*Přehled lučby čili hinotozpytu*, od kojega su dosad (1842.) dvě skrižaljke (tabule) izašle. — Od jednake su cěne i koristi takodjer slědeće knjige g. Amerlinga: 1. *O domácijh jedech a protijedech* (otrovih i protuotrovih) s obrazci řezanými od Merklasa i lěpo bojadísanými, predstavljajući sedmero otrovnih travah; 2. *Lučebné skoumánji na suché cestě*. (kemično iztraživanje suhim putem) kao dělce za se i pripravljajuća stranka k minorologii ili kemičnomu iztraživanju mokrim putem, za koje je obećao, da će ga do mala na světlo dati.

Medju děla, koja idu na praktičnu korist, spada takodjer časopis zvani: *Poučné a zabavné listy pro polnji hospodáře a řemeslníky*, izdávani od c. kr. gospodarskoga društva u Českoj. Časopis taj prevod je samo od němačkoga časopisa istim društvom izdavanoga.

I duhovništvo, onaj veleštovani član českoga čitajućega světa, koj je nedavno još jedini bio stup naše literature, ima sada svoj vlastiti časopis, kojega već mnogo godinah izdaje konsistorij pražki.

Evo Vam do jedne prilike pregled svih najizvárstniih plodovah literature česke za god. 1841. Iz toga vidite, da ima još mnogo njivah, kojih se te god. ruka težačka još ni dotaknula nije, i da su se dělom većim tek sada otvorila vrata, što se najpače kazati može o sbirkah od děláh, koje se pod imenom raznih bibliotekah porodiše, što nam svědoči, da se Česi bázro osvěštjuju o tome, da se svárha samò tim postíci može, kad se razdrobljene sile slože. Kamo srěče, te tu istinu i u obće pripoznaju! Bože daj, te bi tom stazom postojano udarali, te se ono, što je dosad toli slavno i lěpo početo, nebí razkáršilo i porušilo osobním jalom, sramotnom pohlěpom za slavom, mázkom nenavištju, i ostalimi niskimi strastmi sebarah! —

Najnovie věsti.

Novih českých knihah i drugih literárnih stvarih izašla su po-lag »Časopisa českého museuma« druge polovine pr. g. i pârve polovine t. g. 93 komadah. Izmedju tih najznamenitíe su:

K n j i g e.

1. Malá encyklopedia nauk. Díl I. *W. W. Toimka*, kratký všeobecný dějepis, s předmluvau od J. P. Šafařika; w Praze 1842, Str. 263 cěna 24 kr. Nakladom museum českého.

2. Slovanský narodopis s mappau. Sestavil *P. J. Šafařík*. W Praze 1842. Str. XII. 190. Nakl. wydewatele. 2. fl. 40 kr.
3. Kytka; Dárek malým čtenářům. Smladal *Karel Winařický*. W Praze 1842. Str. 73. Cěna 10 kr.
4. Pyrkera Perly poswätné, přeložené od *Karla Winařického*, 1842. W Praze 3 swazky. Cěna 1 fl. sr.
5. Letopisové Trojařtji itd. 6. wydanji. W Praze 1843. 48. kr.
6. Malá Encyklopedie nauk. Díe 2. *W. W. Tomka* Děje země České, s třemi mapkami. W Praze 1843. Str. 339. Cěna 45 kr. Nakladem českého museum.
7. Obrazy, powěsti a anekdoty z národnjho a společenského žiwota na východnji Europě. Sestawil *K. W. Zap.* Swazek I. W Praze 1843. Str. VIII. 171. Cěna 40 kr. sr.
8. Rukopis kralodvorský a jiné výtečnějšie národnie zpěvopravné basně. Slovně i věrně v původniem starém jazyku, s připojeniem polského, jižnoruského, illyrského a anglického přeložení. Wydanie 4. *Vacl. Hanky*. W Praze 1843. Str. Cěna 1 fl. 30 kr.
9. Písňe národné v Čechách. Sebral *K. Jar. Erben*. V Praze 1843. Swazek 2. Str. 228. Cěna 45 kr.
10. Zábawné spisy Jana z Hwězdy. Swaz. I. ballady a romance. W Praze 1843. Cěna 20 kr.
11. Warito a Lyra. Basně a písňe *Karla Winařického*. W Praze 1843. Cěna 24 kr.
12. Čestopis obsahující cestu do Hornji Italie itd. od *Jana Kollara*. W Pešti 1843. Str. XI. 363. Cěna 2 fl. 20 kr. sr.

Umětné stvări:

1. Malý zeměpisný atlas dla novějších zpráv itd. Wydaný od *Vacl. Merklása*. W Praze 1843.
2. Atlas starého světa; spořadan od *V. Merklasa* Č. 1. Obor země starým-znamé. 4. Cěna 8 kr.
3. Napěvy národnjih písni w Čechách (sbirka *K. J. Erbena*) průvodem fortepiana opätřil *J. P. Martinovský*. Swazek I. W Praze 1842. Nakladem *J. Hoffmana*. Cěna 3 fl. 20 kr.
4. Tři basně: 1. Pohled na Prahu od *Chmelenského*. 2. Horak Čech a 3. Wečer od *K. Jar. Erbena*. W hudbu uvedl pro jeden hlas a fortepiano *J. Worel*. W Praze 1842. Cěna 56 kr. sr.

II.

L i t e r a t u r a r u s k a

za god. 1841.

(Dopis prof. P. Dubrovskoga St. Vrazu).

Varšava, d. 20. stud. 1842.

Kao što vlada u obće krčpak život u ruskoj literaturi od najnoviega vrēmena, ono je opet najznamenitii u časopisih, predhodnicih tih sveobćeg izobraženja. Ruski časopisi u naše doba ste koše visoki značaj, zato i od njih počimam pregled ruske literature od prošaste godine.

Ruski se časopisi odlikuju svestranim svojim duhom. U njih nalaziš stvarih od svih kolikih strukah znanja. Tu ima članakah o filozofii, politici, gospodarstvu, krasnoj slovesnosti, kritici, kao i vėrnih vėstih o stvarih i knjigah novih. God. 1841 izilaziše slėdeći časopis: 1. *Žurnal ministerstva narodnoga prosvėšćenija*. U to se dėlo ulažu uredbe i računi ministerstva gledće školah i drugih uvodah i ustavah, pretežućih se na nar. prosvėtjenje; n. p. protokoli i poslėdci sėdnicah od akademie za nauke i iztraživanje starine; sastavakah od profesorah i ućenih putnikah ruskih; i podrobni pregled sviuh ruskih knjigah i časopisah. Izdaje se zaista vārlo lėpo i razborito. — 2. *Moskvitjanin* (pod urednićtvom prof. M. Pogodina) biaše vārlo bogat na izvārstnih člancih. Da ih navedemo samo nėkoliko poimence: *Obozrėnije logiki Gegela* (ćlanak od g. Rėdkina); *nėskolko sľov o istorii rimskoj* (ćl. g. Lunina); *o tragićeskom karakterė istorii Tacita* (ćl. g. Krjukova), *kritika na ětenija o ruskom jazikė* (ćl. g. Ševirjeva) itd. — g. *Syn Otećestva* uveznu s 43. brojem. Izdavao se je vārlo neredno i nemarno, a sada (g. 1842) izrućio novomu uredniku (g. Masalskomu). — 4. *Otećestvennyja zapiski*. Nemožemo se ustrućiti, te nebi pohvalili neutrudnu poslenost urednika (g. Kraševskoga *). Taj časopis biaše pr. g. pun zna-

*) Uzgredice napominjemo, da je taj g. Kraševski rođj. Rus, te nejma nikakvoga srodstva aglasovitim pėsnikom i prosaistom poljskim, g. Kraševskim, koj u Vilni žive kao ćelovodja tako zvane škole litvanske (vidi u II. knj Kola ćlanak „Pregled Poljake Literature“).

mentih sastavakali kao što su n. p. *Wzglad na primorskiye punkti Kitaja*; *razdelenije poezii na rody i vidy*; *istorija avtomatov i androidov*; *Texas (Texas?) v-přežnem i nyněšnem svojem so-stojanii* itd. — 5. *Biblioteka dla čtenija*. Urednik toga časopisa (g. *Senkovsky*) stara se više za to, da štioce svoje zabavlja nego li da ih uči. P. g. donio je roman od g. *Kukolnika* pod imenom «*Evelina de Valierot*», dēlo koje ima zaunimnih stranah. Razprava o hexametu ruskom od istoga urednika baš se nimalo nesudara sa istom stvarju. Čini se, kao da se g. spisatelj samo šali. — 6. *Sovremennik* (pod uredjenjem g. *Pletnjeva*). U njem bilo je mnogo prekrasnih (originalnih) članakah. Izmedju prevodah napominjem «uzore skandinavské poesie.» — 7. *Ruski věstnik* (pod uredjenjem. g. *Polevoga, Kukolnika i Greča*). Sastavci toga časopisa ponajviše su varlo suhoparni.

Sada još nekoliko rēčih o književnih novinah, što izlaze u listovih na način političnih novinah. 1. *Sěvernaja Pčela* (pod uredjenjem *Butgarina i Greča*) izlazi svaki dan po jedan gārdni list, i donosi kratkih političkih novostih, govori o literaturi, teatru, muziki i modi, oglašujuć i cěnu najnoviih knjigah itd. Ta je pčela varlo zanovetljiva, i kao što ima ljudih, koji običaju svaki dan jednu istu oblaćiti haljinu, tako ima i kod nas ljudih, koji običaju svaki dan čitati »sěverniju pčelu«. — 2. Tako nazvana *literaturnaja Gazetta* (pod uredjenjem g. *Kona*) izlazi svake nedělje po jedan svežćić. Te novine odlikovahu se osobito vėrnimi razpravami o dramatičnih proizvodih i igri akterah. U njih ima i povėstih i pomanjih igrokazah. Ja ovdě neću spominjati ostalih raznih političkih i službenih novinah, kojih izlazi u Ruskoj sila (u svakoj gubernii barem po jedne), i koje svagda odgovaraju svārsi svojoj.

Sad da preglednemo krasnu literaturu! Ta strana našega knjiženstva nadarila nas je pr. g. dovoljnim brojem originalnih proizvodah, blistajućih visokim dostojanstvom. Pozivam se ovdě na dēla, izdava posebnimi knjigami, kao i na ono, šta se je putem časopisah i novinah bėlomu svėtu ukazalo. Godinu 1841. pozdravila je radostno IX. X. i XI. knjiga raznih dēlah uznešēnoga pešnika našega, neumārloga *Puskina* (njegovu preranu smārt još i do dan danas doplakali nismo). U «otečestvennih zapiscih» mnogo je bilo prekrasnih pėsamah *Lermontovā*, kojega je takodjer smārt stigla u nevrėme pod mladost i istim načinom kao *Puskina* (i *Lermontov* poginu u dvoboju 15. sārpnja 1841). I š njim propade knjiženstvu ruskomu mnogo prekrasnih. nadah. Isti časopis donosio je takodjer lėpih pėsamah od *Koljцова* u narodnom duhu složenih. *) *Koljcov* pėsme nose na čelu pečat visoke pėsničke uznešē-

*) *Koljcov* je čovėk samouk, prosti mesar iz Voroneža. Hvala Bogu, smā i naša nova literatura svoga *Koljцова*, koj istina nepiše pėsamah kao *Koljcov*, nu umi

nosti. Izašle su takodjer pjesme *knjeginje Rostopčinove****) te žarke zvijezde, na obzoru literature ruske. Vila njezina sjaje divnom čarobom, blistajući dubokimi misli i skladnošću ričamah. Na svjetlo su izašle takodjer pjesme *Kozlova* (treće izdanje) i *pitčeskiye opyty* gospodične *Kulmanove* (drugo izdanje). I gdčna *Kulmanova* već se pod mlade godine prestavi na nesreću, koju gorko čuti literatura ruska. *Saharova* već treći put izdana *skazaniya ruskago naroda*, i parva knjiga *Ruskih nar. pripovjedačkih* bogate su sbirke pametnikah o ruskoj starini, koje i oči ostalih slavenskih naroda na se obratjaju. Izašlo je drugo izdanje *Revizora* vesele igre od umnostnog našega mladog pisaoča *Gogolja*. Taj komad davao se je s velikim uspjehom na kazalištu; pa i zaista spada medju najbolje proizvode knjiženstva našeg. Tu treba takodjer napomenuti roman od *Lermontova* »*Grijoj našego vrjemenia*« plod do duše poetičan: sama misao njegova i slikovanje karakterah pokazuje, da je pisalac izvanredan umjetnik. Rusko je knjiženstvo pr. g. neobičnu silu izplodilo povjštih, u kojih se većinom kao u zrcalu vrlo vjerno vidi suvrjemeni život naš. Evo ime na najpoglavitiijh pisalaca od povjštih: Grof *Sottogub*, *Panajev*, *Kukolnik*, *Senkovski*, gospoja *Han*, knez *Odojevski*, *Grebenka*, Gja. *Zakrevska*, *Dal*, i mnogi drugi, što nepodpisuju svoje ime. Stranom spadaju k literaturi krasnoj i sljeduća dva djela, zato ih i ovdj napominjem: 1. *Sto ruskih literatorov*. 2. *Ruskaja besjeda*. Namjerali su, da se od sto ruskih literatorah izdaje svake godine po jedna knjiga, u koju bi se imalo ulagat po deset obrazaca od deset pisalaca, zajedno sa sastavci njihovimi. Od toga djela izdana bi jurve druga knjiga troškom knjigotarčca *Smirdina*. (U obće treba opazit, da se namjra ta izpuni bez ikakve zaprjke, odgovorivši podpuno svjarsi svojoj). Medjutim raznio se glas, da je *Smirdin*, koj je toliko dobra učinio literaturi ruskoj, izdavajuć i razprostranjivajuć bolje knjige ruske, dospjvao već u siromaštvo i propast s književnom svojom tergovinom.***) Da priteku *Smirdinu* u pomoć porazgovore se pisaoči, i odlučise, da će na njegovu korist sastavit sbirku svojih novijh djelah, izdavajuć ih

opet vjšto udariti perom u prostom slogu. Ima li domorodca, koj neće pri tih rečih pomislit na pisaoča od „Pogleda u Bosnu“, ? koj kao i *Koljcov* nije nikakovih visjih školah učio; nu sa svim tim na našu sramotu bolje piše nego li većina izmedju nas (tako zvane) visokoučene gospode? Um se nekupuje u školah.

Ur.

***) Kći glasovitog gubernatora *Rostopčina*, koj je g. 1812. upravljao Moskvom, i parvi dao povod golemoj odluci: da se taj starodavni grad zapali; ako bi uspěl Francuzi u njega unići; što se (kako znamo) i učini.

****) *Smirdin* izdao je svojim troškom ruskih knjigah za 10,000,000 rubaljah assignacie Samim pisaočem platio je honorara 1,370,535 rubaljah (Rub. jedan assignacie iznosi u našem novcu oko 28 kr. sr.)

pod imenom »Ruskaja Besěda« I od toga dēla izašle su do konca pr. g. dvē knjige, bogate i znamenite po svom sadāržaju.

Sada nešto o prevodih! G. *Ketčer* nastoji prevesti u prosi čitavoga *Shakespeara*, i već bi od tog prevoda g. 1841. tiskano pet komadah. *) Prevod taj prekrasno je pošo za rukom. Časopisi donosili su takodjer dobrih prevodah od *Shakespeara*, n. p. u »Otečestvennih zapiscih« čitali smo komad »*Dvanaesta noć*«; u »Panteonu ruskoga i syih ostalih teatra« *Romea i Juliu*; u »Biblioteci čtenja« *San u oči Ivanja* i dr. Bilo je u časopisih i drugih prevodah boljih i prevedenja vrēdnh romanah n. p. *Vittoria Accorombona*, dēlo Ludvika Tiecka (u Ot. zap.); *Oliver Twist* iz engleskoga od *Dikensa* (*Boza*) u ist. časop., nespomenuvši ostalih. Na posebice izašo je roman od *Coopera* »*Putevoditelj v Pustyně* ili *Ozero-more*; *Fritjof* pēsma od *Tegnara* (iz švedskog); *Clavigo* drama od *W. Gōthea* i ostala. Evo samo boljih prevodah! da se prodjemo ostalih proizvodah te struke, kojih imade sila, nu koji neprelaze granicu svakidanje vrēdnosti.

Učena struka knjiženstva našeg odlikuje se izvanrednim životom i učenom dubljinom. Pojaviše se g. 1841. dēla učena od velike čene i važnosti. Evo najzanimivih! *Opisanije Finlandskoj vojny na suhom puti i na morě v 1808 i 1809 g. od g. Michailovskoga Danilevskoga*. Pisalac čarpiše iz bogatih kladenacah, slažući dēlo o toj rati, koja predhodiaše razkāršenje sile francuske, nad čitavom Europom vladajuće u, ono doba, kad žar plamteće Moskve objavi zoru novoga života narodu ruskom. *O Rossii v carstvovanii Aleksija Michajloviča*, suvrēmno dēlo *Grigorija Košichina*. Original rukopisa ovog iznajden bi u biblioteci sveučilišta Upsalskoga. Dēlo varlo znamenito po događajih opisanih u njem. — *Enciklopedie zakonovedēnija* od *Konst. Nevolina* 2 knjige. Dēlo ovo sadāržaje bogata iznašastja u ruskoj literatnri, kao i na oħe i u polju inostranih knjiženstvah. Prevedena bi već i na nēmački jezik, i tim je i Ruska urodila plod uresivajući blagajnicu europskoga prosvētjenja. U ovoj knjizi opredēluje pisalac glavna ponetja naukah zakonoznanstvenih, i na tom temelju izlaže oħi njihov sastav gledeć na sadāržaj i formu. U 2goj knjizi sistematično razsvětluje sastav izvedenih takovim načinom posebnih naukah zakonoznanstva takodjer gledeć na sadāržaj i formu. *Osnovanija ugođovnago sudoproizvodstva od Barševa* imaju svoju prednost u izloženju stvarih i stanovitu svoju čenu gledeć na praktičnu korist. — *Uralskij hrebet v fiziko-geografičeskom i mineralogičeskom otnošenijah* od prof. *Ščurovskoga*. Dēlo varlo zanimno. Pisalac je svojim nogama pntovao po uralskom hārbtu (pogorju), opišući ga čēla, kako se

*) Već odprie ima u ruskom prevod jedan od Shakespeara. *Vrončenko* preveo je prekrasno *Hamleta*.

uzduž i poprečno proteže, počimajući od najsjevernijeg kraja sprama Nove-zemlje tja do najjužnijeg konca, gdje iztiče, gubeći se u neizmernih stepah (ravnicah) kirgižkih. I za ovo djelo čuje se, da je već prevedeno na jezik francuski.— *Kitaj, jeđe žitelji, nrayy, obyčaji, prosvěšćenije* od kaludjera *Jakinf* (Hyacintha). Pisalac je već slavno poznat po Europi kao izvārstan sinolog (znalac Kitaja). Djelo njegovo donosi bogatih izvěstjah o Kitaju (Kini). «Ne bez mudre svārhe postavila je providnost višnja Rusku izmedju Europe i Asije (govori ruski neki časopis). Od Ruske i posrēdicom Ruske 50 miliunah Aziatah očekiva blago světlo čovječanske izobraženosti, za kojom već davno čezne. Od nje ima Europa čarčiti znanje o Aziji. Ruska će pokazat Europi staru tu kolěvku čovječanstva s pravoga lica, a budućnost sudit, šta Ruska učini u korist tolike šile najsirovije strane světa: zato je sad na duši učenih Rusah, da upoznavaju Europu s Aziom! Kaludjer *Jakinf* upozna se temeljito s Kitajem, gledeć na njegov javni i domaći život, stanujući tu već 15 godinah.»— *Putešestvije po ševernym beregam Sibirii, po Ledovitomu morji, soveršennoje v 1820, 1821, 1822 i 1824 g. expedicijeju Ferd. von Wrangela*. Dokazom, na koliko je znamenito i zanimivo to djelo, napomenut trēba samo to, što su ga već Němci, Englezi i Francuzi preveli na svoj jezik. Petrogradska *Akademia nauk* izdala je važan dodatak k putopisu tomu, koj donosi opazke o Ledenom moru, santah (ledenih klisurah), o ševvernoj lući, o vožnji pomoćju pasah, o jezicih onděšnjih pukali, itd. Dodatku tomu priloženi su obrasci. — *Kartinnaja Gallereja* ili systematična sbirka slikah od sviuh vārstih čovječanskoga znanja. Izvārstno kamenotisno izdanje u 3 strane. Jedva bi bilo moguće u kratkom tom članku izbrojiti poimence sve predmete, koje ta galerija zaključuje u nebrojnih svojih slikah: tako n. p. (da napomenemo samo jednu) ista vārsta: *Mithologija i věra* ima do 800 obrazacah s izjasnjenji. *G. Plusar*, izdavalac te galerije, učini tim veliku službu čitaocem svakovārstnim, baš kao da bi bio izdao encyklopedični rěčnik. — *Opyt alfavitnago ukazatela k ruskim periodičeskim izdanijam*, sastavljen *Ivanom Bystrovim* (hystorična strana, svezak I.), pokus premda baš još nesavāršen. nu sa svim tim ima i on svoju odnosnu cěnu. — *Lekcii statistiki* od prof. *Roslavskoga*. Djelo ovo ima u sebi prostranih i věrnih izvěstjah. *Ruskij enciklopedičeskij lexikon*, tom XVII. (Dio-Djat). Djelo obćekoristno i bez prigovora podpuno. Ta (XVII.) knjiga sadaržava više 350 članakah. — *Istorija smutnago vrěmeni v Rossii v načale XVII. veka* od *Buturlina*, 2 strane. Važan prinesak za ljude, što se bave ruskom dogodovštinom. — *Obrazcy sloviano-ruskago drevlepisanija* izd. prof. *Pogodinom*. U to djelo uloženo je spisakah (fac-similah) iz psaltira, pisanog na pargamenu u Bugarskoj u XI. ili XII. stolětju, iz evangjelja pisanog g. 1125. Pored toga

novih spisakah, dopirućih do god. 1720; svega ukupno 20 komadah. — *Drevnije i nyněsnije Botgare; v političeskom, narodopisnom, istoričeskom i religioznom 'ich otnošenijaoh k Rossianoni* (historično-kritično iztraživanje *Jurju Wnelina*) st. II. (str. I. izašla je već g. 1829). U tom plodu iztraživanja g. Wnelina, kojega nam tako rano ljuta šmārt ugrabi, ima mnoga opazkih, razprostirućih žarko svēto po tamnih mēstih slavenštine. — *Juridičeskija zapiski*, izd. *Petrom Redkinim*, tom I. Ugodno pojavljenje ruskoga knjiženstva u struci učenoj. U ovoj pārvnoj knjizi ima izmedju drugih sastavakah jedan: *Sostojanije voprosa o smertnoj kazni v naše vrenja v Europē i Amerikē* (stanje pitanja o smārtnoj pedepsi u naše vrēme u Europi i Americi); *vopros o literaturnoj sobstvennosti s točki zrēni, a narodnago prava*: (Pitanje o književnom vlastnićtvu) i dr. — *Pravda vselenskoj cerkvi, o rimskoj i proćich patriaršich kafeārāch*. U tom dēlu razmatra pisalac čistotu pravoslavne vēre, ćarpajuć dokaze svoje iz evangjeliskoga kladenca. Knjiga je pisana vārlo krasnorēčno, te je imala kod ruskog ćitajućeg svēta vārlo velik uspēh. — *Zapiski 1814 i 1815 g. Michajtovskago — Danilevskago*. Pisalac te knjige postao je u Ruskoj gotovo narodnim ljubimcem. Broj njegovih štioalah raste dan na dan, što dokazuje već 3. izdanje njegovih zapisakah. — *Rukovodstvo k sveobšćej istorii od D-ra Lorenca I.* (Drevnaja istorija.) Dēlo to moglo bi krasiti i svaku inostranu literaturu.

Eto vam kratki pregled ruske literature od g. 1841. Nemože se tajiti, da se je te godine vārlo mnogo pojavilo utēšnih dēlah, osobito od učene vārsti. Narodno izobraženje u Ruskoj naravski napredujući, bārzo se razširuje. Ljubav za ćitanjem svake godine raste. Javni dokaz toga jest znameniti broj ćasopisah i novinah, od kojih izlazi svaki dan po list ili svakoga mēseca po knjiga od 25—30 tiskanih tabakah, nespominjajuć drugih knjigah i knjizurinah, kojih izdanje stoji mnogo truda i troška. Tim hvala Bogu vidimo, da broj takvih dēlah skaće svake godine, što do duše nebi bilo, da ima sve manje štioalah.

Opazujemo pored toga još i drugu okolnost. U najnovie doba pojavi se silno teženje k upoznanju i proućenju ostalih slavenskih jezika i literaturah. O toj struci nauke bilo je različitih ćlanakah u glavnih ruskih ćasopisih, n. p. u *žurnalu ministerstva dla narodnago prosvēšćenija* kao i u *Moskvitjaninu* i *Majaku*. Temeljita nauka narēćjah drugih Slavenah, od koje se dižu stolice na svih sveućilištih ruskih, porodit će velik prevrat u literaturi ruskoj, i dovesti ju na pravi slavenski put, oslobodivši ju od onog upliva inostranih literaturah, koj nimalo neuzvišuje pravać knjiženstva ruskoga, nego mu dapaće i put zatvara k onoj sili (massi) naroda, koju trēba da prosvēti. Da plod taj neće biti

štetan, nego zdrav i spasonosan, o tom neće nitko dvoumiti, koj znade, kakvim putem i kakvimi posrčdicami trēba da se izobražava narod. Dojduće godine o tom će nas mozebiti već uvēriti istinom. Bog bi dao!

Prof. **Petar Dubrovski.**

Najnovije vēsti.

O literaturi ruskoj i poljskoj.

(Izlomak iz pisma g. P. Dubrovskoga)

— — — Priobćujem Vam nekoliko književnih novostih. *Ruska literatura*. U Petrogradu izać će do koj dan ruski *Dantova »Divina comedia«*, koju prevodi gj. *Kologrivova*. *G. Timkovski* počima s ovom godinom izdavati podpuni španjolski teatar. Počeo je prevod s *Kalderonom*. *A. N. Demidov* izdade u Parizu »pute šestvije v južnuju Rossiju« u 4 knjige, s prekrasnim obrasci. *G. Marković* izdao je »istoriju Malorossii« — dēlo vārlo lēpo i znamenito. Izašo je takodjer ruski almanak za g. 1843 zvan »Utrennaja Zarja«, (izdavatelj g. *Wladislavlev*). Lētošnja knjiga donosi članakah od pārvih ruskih pisacah i osam prekrasnih nadorēzah (Stalstiche). Izmedju pēsamah najviše blista »Wallerik« posljednja pēsan pokojnoga *Lermontova*, a izmedju povēstih »Medvēd« pripovēdka od grofa *Solloguba* i »Ribnik« od *Grebenke*. — *G. Moroškin* izdao je nedavno dēlo »Istoriko-kritičeskija izslēdovanja o Russach i Slavjanach«. Priznavajući stare *Varjage* i *Russe* za Slavene, kaže g. *Moroškin* za potvārditi svoje mnjenje, da je bilo onda izvan Russah kijevskili takodjer Russah germanskih pri blatskom moru; Russah germanskih pri nēmačkom moru, Russah moravskih i *bohenskih*, Russah sārbskih, Russah bugarskih na dolnjem Dunaju, i Russah hvalinskili na kaspiskom moru; Russah na jadranskom moru; Russah bazelskih u zemlji Ravrakah ili na gornjem Dunaju. — Po svemu tomu dēlu vidi se, da je g. M. vārlo mnogo čitao i obširno učio, te da je i kadšta proniknuo do jezgre, izjavljajući lēpe i smēle nade za budućnost Slavenah; — nu gledeć na njegovo mnjenje u obće dalo bi se mnogo kazati (da bogme!! U.) — U Petrogradu izašla su dēla *Nikolaja Gogola* u 4 knjige (ukupno — 120 tiskanih tabakah), prekrasni darak literature ruske. *Gogol* je sada kod nas pārvii pisalac u vārsti pripovēdnoj. Najnovii plod njegova pera »Mertvija duši« koj je nedavno izašo, veliku je kod nas porodilo buku. — U taj čas primio sam 12. dio časopisa »Otečestvennyja zapiski« od pr. g. Eto vam je silna, tusta knjižetina od 20 tiskanih tabakah!!

Pored krasnih pėsamah donosi ona i od pokojne gospodje *Ivan* (koja nedavno umre) drugu stranu romana «*Ljuboiška*», izvan toga u prevodu »*Melchiora*« (iz engl.); »*Dunajskuju ekspediciju 1829. g. Glėbova*;» »lečenije boleznij iskustvom i naturoju»; »sovrėmennuju chroniku Rossij; obozrėniji sovrėmennago dviženija ruskago zakonodatelstva itd. — »*Stichotvorenija Vladimirira Venediktova*. Dio I. (Petrograd 1842). *Venediktov* spada u pėrvu vėrstu pėsnikah naših. — »*Naši spisanije s naturi Ruskimi*» (našinci slikovani po naravi od Rusah). Svezak 13. Dėlo humoristično, vėrlo krasno uređjeno. — »*Istorija gosudarstva rossijskago*, od N. M. *Karamzina*« U Petrogradu 1842. Ovo je peto izdanje dogodovštine glasovitoga Karamzina. Izdanje to razredjeno je na 3 debele knjige, od kojih će opet izlaziti svaka na četiri strane razdėljena. Pėrve dvė knjige (8 strana) već su na svėtlu. — »*Istorija Nėmeckoj Ganzy*« Dėlo g. Dr. *Raušnika* (Moskva 1842). Dėlo to čini 16. i 17. svezak od biblioteke sveobėće dogodovštine. — Evo u kratko još imena od nekoliko boljih knjigah od pr. g. — 1. »*Opyt teorii izjaščnoj slovesnosti*« (krasne literature) (Petrograd 1842). — 2. »*Gosudarstvenaja vnėšnaja trgovlja 1841 g. v raznyh jeja vidach*«, (Petrograd 1842). — 3. »*Otčet obščestva russkih vračej v St. Peterburgu za 1842 g.*« — 4. »*Trudy imperatorskago vojnago ekonomičeskago obščestva za 1842 g.*« (Petrograd 1842). — 5. »*Praktičeskoje pėclovodstvo.*« (Petrograd 1842). — 6. »*Statičeskoje opisanije kitajskoj imperii*« (Petrograd 1842). — 7. »*Tatarskaja Grammatika*« — od *Martini-ana Ivanova* (Kazan 1842). — 8. »*Tatarskaja chrestomatija*« od istoga (Kazan 1842). 9. *Mėsecoslov na 1843 g.* (Petrograd 1842) — 10. »*Vscoščej učebnoj atlas*, itd. — Evo znamenitija dėla, što su meni došla u ruke. Neznatnih i drobnih stvarih ni neću da nabrajam. Uvėrujem vas, da takve vėravnje i žurbe nije još bilo u našoj literaturi, kao baš sada što je. Svakoga mėseca izilazi do 40 knjigah. — A sada nekoliko rėčih o *literaturi poljskoj*

I ovdė govoriti ću samo o glavnih proizvodih a najpače o dėlih, što izlaze u okruhu našega carstva. — *I. Kraševski*, po svoj prilici najplodnii izmedju svih pisalacah slavenskih, tiska opet u Varšavi golemo dėlo u 4 knjige »*Čarobni fenjer*« obrazi našega vėka. Od istoga pisaoca izašlo je novo i umnoženo izdanje raznih pėsamah a pored tog i jedno dėlo u prosi »*Obrazy z žycia i podróžy*« (Wilno 1842); a doskora izaće će od njega opet i drugo novo dėlo »*Pamiėtniki do historyi obyczajów w Polsce z XVI. i XVII. wieku.*« — Izašla je IV. knjiga prekrasnoga dėla »*Historya literatury polskije*« od M. *Višnievskoga*« (Krakov 1842. 8. str. 482). Knjiga ta govori po tanko o literaturi poljskoj od 15. vėka. — Iz Poznania dobili smo »*Vyklad na lăment proroka Jeremiasza*« od svėštenika *Kuđborskoga* (um. 1573). — U Varšavi izdaju gospoda *Baliński* i *Lipiński* »*Opis starodavne Polske*« pametnike stare lite-

rature. Izvan loga izašla su u Varšavi slēdeća dēla: 1. Pisma historyczne *Michała Balińskiego* (1843); 2. Myśli o wychowaniu kobiet, przez *Eleo. Ziemięcką* (1834, dēlo prekrasno! 3. Stosunki ksiąźącego domu Radziwiłłów do domów ksiąźących w Niemczech (1843); 4. Podróże, przejazdki i przechadzki po Europie, przez *K. Pietrusińskiego* (1843); 5. Powieści starego uczyciela dla swoich młodych przyjaciół, przez *g. Dziekońskiego* (1843); 6. Pan Wojciech, wzór pracy i oszczędności, 2. knjige (izdanje II. 1843); 7. Pioski nie pioski, przez *Novosielskiego* (1843); 8. Jan Pieniążek, historyczna powieść s XX. w., przez *Miniszevskiego* (1843); 9. Niezapominajki, noworocznik (almanach) na r. 1843. wydan przez *K. Korvella*; 10. Pierwiosnek, noworocznik na r. 1843. wydan przez *Aulinę Krakową*. Almanak taj donosi članakah od samih gospodjah Poljskih. Gj. *Krakova* namērava izdavati d. g. časopis za dēcu po imenu »Zorza.« — Sad da se vratimo opet pram sēveru u Wilno, u najjače ognjište literature poljske. — U Vilni izplodi se i po broju i po izboru najviše koristi za literaturu poljsku. Evo najnovie knjige: 1. Obrazy domowego poźycia na Litwie. Pan Choroszcza. (Wilno 1842); 2. Listy oryginalne Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła Czarnego, wojewody Wileńskiego, marszałka i kancelarza W. X. L. wydane przez *Lachowicza* (Wilno 1842. 8. str: 323); 3. Rusalka na r. 1842, wydana przez *Alexandra Grozę* (Najbolji almanak poljski) 4. Śpiewi kościelne dawnych kompozytorów polskich, wyd. przez *Cichockiego*; 5. Umarli i żywi, dramati w 5 aktach, przez *Joz. Korzeniowskiego* (Wilno 1842) (prekrasan dram. proizvod!). 6. Dzieje wewnętrzne narodu Litewskiego z czasów Jana Sobieskiego i Augusta II. (Wilno 1842); 7. Sen w Podhorcech, napisał *X. Stanisław Choloniewski* w Kameńcu Podolskiem (Wilno 1842); 8. Pisma *Edwarda Marianna* (Wilno 1843); 9. Rubon, pismo poświęcone pożyteczniej rozrywce (koristnoj zabavi). Wydawca *Kazimierz Bujnicki*. — Evo glavne novosti i s jedne i s druge strane. O noviih drugi put!

U Varšavi d. 10. veljače 1842.

Prof. **Petar Dubrovski.**

IV.

Literatura južnih Slavenah.

a).

Knjiženstvo Slovenacah.

Pošto bi se u gornjih stranah uvela nēmština u škole i poslove, najpače od vrēmena neumārle carice Marie Teresie, i sve više razprostārla za velikog njezinog sina Josipa, odcēpe se time vār-hovi od stabla, višji stališi od svoga kolēna, plemstvo od prostog puka. Samo jedan jedini stališ progoji taj naravski savez s manjom većom srčecom do dan danas, učinivši nastojanjem svojim, da se ino-rodnim življem nije satro isti zdrav živalj narodni — kao jedini uvēt i posrēdica za budući razvitak blagog svēta prosvētjenosti i prave s njime skopčane srčee. Čim se odbijaše svētovna gospoda od svo- ga naroda odmetjući se pod inostrano krilo, ostaje svēštenstvo vērno svomu kolēnu, kao najbližnji duševni njegov pobratim i susēd, čuva- jući u njemu oganj narodnosti. Dočim su svētovni učitelji mučili dēcu u pučnih skolah, i teške godinice trošili u taj konac, žup- nici i kapelani nastavljaše mlado svoje stado u školi i cārkvi u strahu prama Bogu i ljubavi prama bratu — a to narodnim živim jezikom pišući za njih knjige, i učeći ih čitati. Tudje slovo hlad- no kroz uho prolazi i nad sārцем se razpārši, nu živo domaće slo- vo ulazi u sārce i zavlada dušom. Tako i kod naših Slovenacah od sve nemštine nenalaziš nijednog živog korena, kad dēca jeduom ostave školu, dočim se slovenština prime sārca živog i draga mu ostane kroz vas vĕk. Tako sveštenikah vĕrnost i pōstojanost nji- hova učini, te sada u gornjih stranah neima gotovo nijedne duše slovenske, koja nebi razumila narodno pismo, i sve što u njem na svēto izadje žednom dušom čitala. Zato se može kazati, da mo- žebiti izvan Česke i Moravske neima nijednog slavenskog predēlač gđe bi bilo toliko prosvēte u prostom narodu, koliko upravo me- dju Slovenci u Štajerskoj, Krajnskoj, Koruskoj, Tārstjanskoj i Go- ričkoj. Pučna je literatura u ovih stranah bogata, svake godine izilazi sila knjigah iz tiskarnah Gradačkih, Cĕlovačkih, Ljubljan- skih, Tārstjanskih, Goričkih i Vidamskih, koje se trudom svēsten-

stva razparše po narodu, kao prěko noći rosa po travi i cvětju livadah. Knjiženstvo puèno tim se vārlo krasno razvija, a narod prosvětjuje. Npreostaje nam ino, nego jedna samo želja. U sv. pismu stoji. »Čověk nežive samo od hlěba, nego i od svake rěči božje.« Za rěč božju, da se razširi medju Slovence, narod bogu podobni, pobrinuše se žurno i marljivo pisaoci njegovi. Slovenska je izplodila toliko obilje knjigah pobožnih, da se takovim zakladom teško koja druga grana naroda ponositi može. Nastojanjem Slomšekovim razprostrani se medju Slovence takodjer dostatan broj knjižicah ukrašenih hranom pristojne i priměrne zabave. Nu pritom porad tolike škārbi za kruhom nebeskim i vodom razveseljenja — pisao-ci slovenski malo nezaboravisě na kruh zemaljski, bez kojeg ujedan narod — kao ni pojedini čověk — živěti nemože. Pored tolikih knjigah pobožnih i zabavnih u našem vėku izplodi Slovenska vārlo malo takovih dělāh, koja bi směrāla na realno podučenje puka, kako da se ima vladati u svakdanjih svojih okolnostih i trudovih. Pokrajinska i kotarska poglavarstva razāšiljaše medju narod pojedine naredbe kako si n. p. ima seljak čuvati svoju živinu od kuge i drugih bolestih. Nu naredbe te bile su u tako hārđjavom i robskom prevodu, da ih puk niti razumio nije. Tek u najnovie vrěme (ako se nevaramo) izašlo je — najpače u Krajnskoj — knjižicah o tom, kako trěba gledati pēele, gojiti goved ili konje, čēpiti voće, kārmiti bube svilu preduče i. t. d. Da se je time znamenito promaklo gospodarstvo medju Slovenci, o tom neče nitko dvojiti. Nu pravo krasno světlo sunce ogranulo je gospodara Slovenskog, pošto bi Nj. C. V. arkihceręg Johan obratio oči gospodarskoga društva za Krajnsku na to, da trěba glavna njihova dužnost da bude, dēlovati neprestano na seljaka, što se jedino srēdstvom prirodjenoga mu jezika s uspěhom učiniti može. Tekuće bi se dakle godine položio čvārsti temelj izobraženosti Slovenca u toj vārsti. Društvo to izposlovalo bi pod krilom Nj. C. Visosti dozvoljenje, da smie izdavati novine gospodarske za gradjana i seljaka slovenskog n jeziku slovenskom. Novine već izilaze i raznose luč realne prosvětjenosti puka po seoskih i gradjanskih kućah svih naših gornjih stranah. Plod kod tolike duševno pripravljene sile (masse) neče izostati. — A sada da obratimo oči naše na pojedina dēla. Ja napominjem ovdě samo najpoglavitla, *) naj-

*) Kolo naše bijaše bez muke steklo dopisnikah o literaturi českoj, poljskoj i ruskoj; nu pored tōga moramo istinski izpovēditi tugu našu, da (naimē) ni s velikom mukom nebiaše tako srětno naći dušu, što bi mu vėran razlog davala o tome, šta se u gornjih stranah gledeć na knjiženstvo radja, te mu barem kārātna imena dēlah priobćivala. Iz Gradca do Zagreba neima više od 19 miljāh, nu sa svim tim saznao je pisalac ovog članka stopārų iz Lipskog jednog časopisa, da je u Gradcu Murkova slovnica izašla, a da se u Kolu o njezinoj cēni progovoriti moglo, bio bi primoran iti glavom po nju iz Za-

pače ona, koja će imat cěnu i kod drugih Slavenah barem kod najbližnje južne bratje.

1. Theoretisch- praktische Anleitung der Slovenischen Sprache in Steiermark, Kärnthen, Krain und dem illyrischen Küstenlande, von *A. I. Murko*. Zweite umgearbeitete und sehr vermehrte Auflage. — Grätz 1843 — 8. str. 268.

Gornja grana južnih Slavenah razširuje se mnogo dalje nego što su medjaši Štajerske, Koruške, Krajnske, i kotar Tarštjanski. Slovenci se razprostiru preko istočnog i južnog medjaša Štajera u železnu i saladsku stolicu Ugarske, po čitavom Medjimurju, odtuda u gjurgjevačku i križevačku regimentu, po čitavoj Horvatskoj izmedju Drave, Save i Kupe, a odtuda u sěverni kraj Slavonie do blizu Požege; a s one strane Kupe u bansku regimentu do Petrinje, a više Karlovca daleko u gorske kotare; a u sěveru iz Krajnske u Goricu i Friul do Starog města (Cividale) i blizu do Vidma (Udine). Jednom rěču: slovenski se svuda govori, gdje se god upotrebljava *kaj* města *ča* ili *što* (o toj stvari govorit ćemo na sgodnom městu obširnie). Grana slovenska (vindička) razděljuje se opet na dva reda, ili dvě strane; na *panonsku* i *korutansku*. Oko jedne prilike ide medjaš izmedju te dvě strane — iz Ugarske: od Rabe do Radgone na Muri; odtuda posrěd Slovenskih gorica do Maribora na Dravu; odtuda uz desnu obalu Drave do Optuja; odtuda prama jugu do Rogatca; tu prelazi medjaš Horvatske i dolazi blizu Krapine, a odtuda teče posrěd gornjeg Zagorja izmedju Krapine (potoka) i Sutle na Savu blizu Samobora. Odtuda pa do Primorja, gdje na stare Hrvate (čakavce) udara, težko će tko moći naznačiti medjaš, budući se tu tečajem vrěmena ugvozdila medju Slovence silna šaka grane štokavske (Žumberski Uskoci); a u gorskom kotaru opet su tako poměšani staroseoci s naselbinami iz Krajnske, da je iz toga proizašla i směsa u narječjih *). Kod obodvě te strane opazit ćeš gotovo onaj isti značaj u gramatici i skladu rěčih n. p. pomanjkanje padeža zvateľnog, pripověduog vrěmena, one iste značajne glasnike n. p. opreděljući (beweglicher) vokal *e*, prelazak staroslavenskog *ж*, (polj *а* rus. *а*) u glas, koj se

greba u Celje, kao u najbližnje město, gdje se prodaje. — Kad će se jednom dignuti ti zidovi, koji nas književno rozatavljaju? Sve više na nas pisaoce, mi sami da smo tomu krivi. Nu šta će pisalac? Njegovo je oružje trublja rěči. Al tu napomaže trublja, zašto zidovi ti niau bedemi od Jerika.

*) Kažu da tu ima i mnogo naroda s imeni českimi (osobito u Várbovskom), iz česa zaključuju, da se tu u staro doba i više porodicač českih naselilo.

u raznih stranah mènja izmedju *a*, *o*, *u*, pretvaranje *t* u *č* (tvárdi) a ne u *é* ili *tj*, kao što to biva kod grane štokavske i čakavske. Razlika izmedju narččja panonskog i korutanskog stoji glavno u skladu rččih, udaranju glasa — i u tom, da panonski Slovenci izgovaraju samoglasnike čistje i razgovetnie od kórutanskih, koji ljube glasove mukle i dvoglasnike (diphthonge). — Iz toga pregleda uvidjamo, da je g. Murko *) u svojoj slovnici pàrvu (panonsku) stranu sasvim mimo išò. Uzrok postupanja tog naći ćemo u svàrsi dèla njegovog. Murko je pisao dèlo svoje za korist onih ljudi, koje će carkovna ili svetovna vlast razmèstiti u službe kod Slovenacah korutanskih, pa će im dakle biti od potrebe znanje narččja tih stranah. — Murkovo dèlo bilo je već u pàrvom izdanju od velike praktične koristi. Novo to izdanje znatno je popravio i pomnožio g. p., a time i cènu unutàrnju dèla znamenito uzvisio. Izvan tih unutàrnjih dobrih promènah imamo zahvaliti g. Murku i na tom, što je nami dèlom svojim ruku pružio k slezi bratskoj u pismu, upotrèbivši u svojoj slovnici pravopis naš**), što će zaista dati povod, da se ta promèna malo po malo uvede takodjer u sve škole i knjige slovenske (barem se već od poslè predaje jezik slovenski na cèlovačkoj akademii s novim pravopisom).

2. Slovenske pèsmi krajnskiga naróda. Svezik I v Ljubljani 1840 — 8. str. 126 (donosi 46 komadah). Svezik II v Ljubljani 1839. str. 142. (don. 34 kom). Svez. III 1841 str. 142 (don 46 kom). Svez. IV. 1842. str. 142 (don. 45 kom).

O pàrvom svezku tog dèla obširna se razprava nalazi u predgovoru k «Nar. pèsnam, što se pèvaju po Štajeru, Krajnskom itd.» (Zagreb (1839). Što se tiče tri ostala svezka, kazati trèba, da su istim duhom uređjena. Tko skuplja pèsme *narodne*, trèba

*) G. Dr. Murko rodio se je u Slovenskih goricah, kod S. Luparta, gdè (oko jedne prilike) teče medjaš izmedju panonskog i korutanskog narččja. —

**) U knjizi II., *Jahrbücher für slav. Literatur* 1843, progovorio bi recensenat nčki o toj slovnici, ukoravajući g. Murka porad toga, što nije primio u njoj pravopis naš, nego bi se (kaže) držao cèskoga. Nu mi pročítavši tu slovnici, nenalazismo nigdè ništa, što bi nas moglo zanesti na misao g. recensenta. G. M. upotrèbio je po čitavom svom dèlu ona ista razlikujuća slova, kojih se mi služimo u književnom jeziku — do jedno dvojice *č* i *é* (mèsto *č* metnuo bi M. *é* jerbo se običaje od starine onako pisati, a mèsto *é* pise *č*, jerbo Slovenci nečine razliku izmedju *č* i *é* nego izgovaraju oboje tvàrdo). Po svoj prilici zavede na tu krivu opažnju g. r. to, što so u posljednjih dvíuh pèsnah, priloženih praktičnoj strani slovnice, piše: *d'vica, bit' vidit', slovet', rjet', Začka, Ljubljan'ca*. Nu mi ga uvrèujemo da se taj *d', t', l', n'*, neizgovara na način cèski kao *dj, tj, lj, nj*, nego prosto kao *d, t, l, n*, a bilježka (') znači samo da je pèsnik porad versa izostavio samoglasnik (i). —

da pazi na svaku i najmanju razliku gledé na jezik i izgovor njegov, da ništa neizostavi i ništa nedodaje, nego da sve (u koliko je moguće) onako zabilježi, kako koju pësan čuje pëvati (maĥar se i činilo kadkada, da je prosto). Pored toga trëba, da imenuje i mësto, na kojem je koj komad zabilježio. Posao taj čini se, da je vërlo prost i nimalo trudan (i meni se tako čini). Nu žalibože, ući nas vrëme, te mora da je vërlo težak, jerbo imamo pored mnogih dobrih sbirkah i puno hãrdjavih. Što se tiče Krajske, to je ona valjda izmedju sviuh slovenskih predëlah najnesrëtnia. Ima bogatu sbirku, ali neima kritične sbirke; sbirke, od koje komadi nebi bili prekrojjeni i lišeni mëstnih svojih dražestih, jerbo se iz ličah izdanih nemože razanati, odkuda je koj rodom i domom. Bog će dati, te će mladje pleme, koje je bolje proučilo, što je narod i njegova prirodjena literatura? ono popraviti, što su pokvarili starii, zanešeni vatrom pretëranog purisma i zlo upotrëbljene centralisacie. Nu tomu je već krajna doba. Žito je zrëlo. Još desetak godinah, pa tomu božjemu daru, ako se bãrže nepokupi, ne će više biti ni traga.

3. Fauna der in Krain bekannten Säugethiere, Vögel, Reptilien und Fischen i t. d. von Heinrich Freyer, Mag. der Pharmacie und Custos des Landesmuseums in Laibach. (Laibach 1842). 8. str. 90.

G. Freyer rodom Kranjac iz Idrie, uznešen domorodac, ljubitelj zavičaja i naroda svoga, spada bez prigovora medju najmarljivie i najzaslužnië glave u Krajskoj. Trëba samo da čovëk razgleda museum Ljubljanski. Tu vlada u svemu najlëpsi poredak, stvari su lëpo razmëštjene, i pod svakoj stoji napis latinski, naški i nëmački. To je plod brige njegove. Nu F. ima takodjer kao literat izmedju pãrvih mësto. Nepiše (istina) naški; nu i jezikom inostranim pišući, nepropusti nikad urediti dëla svoja onako, da nebi donëla i za slavenštinu po koje zlatno zãrnce. Prie nëkoliko godinah izdade registar od sviuh njemu poznatih travah i rastljinah Krajske, s imeni latinskimi i slovenskimi, po koliko ih je poznao, i razpošlje to po domovini, pozivajući gospodu zemljake, da mu slov. imena od travah, za koja on nje znao, nadomëste i nedostatna poprave. Od gradiva, što je tim steko, namërava složiti podpunu botaniku Krajske (nëmački i slovenski). A prie nëkoliko mësasih oglasio je velik krajobraz Krajske, u kojem će se nalaziti imena od sviuh gradovah, gradičah, podãrtinah, selah, dvorovah znatnih, i drugih znamenitih mëstah, rëkah, potokah, vrëlah, planinah, gořah, bãrdah, dragah, dolinah, ravnica, dubravah, poljah i t. d. (u jeziku našem i nëmačkom). To će dëlo izaći u 16 stranah do svãrhe t. g.*) — Dëlce »Fauna« što pred na-

*) Krajobraz taj stali će 8. sr. Predbrojiti se može u čitaonici zagrebačkoj.

mi leži, polag slavnog Cuviera uređjeno, donosi imena (latinska, slovenska i němačka) od svih zvěrih, domaće živine, ticah, gmižućih živinica i ribah, što se nalaze u Krajskoj, zajedno i s krajevi i mĕsti, u kojih su se udomile. Na koncu dĕla nalazi se podpuno kazalo od tih stvarih u rečena tri jezika. Iz toga će svaki prirode izpitatelj uviditi, da je knjiga ta lĕp dodatak za dogodovštinu prirodoslovja, najpače moći će se njom na svoju korist služiti svaki, koj trĕba vodju za iztraživanje zoologie Krajske.

4. Blaže ino Nežica v nedelski šoli. Učitelj ino učencam za pokušnju spisal Antun Slomšek, vozeniški fajmošter v. Celi 1842. v. 8. str. XVI. 292.

U gornjih naših stranah najplodniji je pisatelj pućnih kućigah g. Slomšek. Knjige njegove odlikuju se narodnim značajem, prostim i razgovetnim slogom, zato ih i nalaziš u svakoj gotovo seoskoj kući slov. Štajera i Koruške. Njih čita rado domaćin, kao i dĕca po školah i pastiri na paši. Nu vĕncem dĕlaš njegovih moramo da nazovemo knjigu gori napomenutu. U njoj ima tolik (dobar i bogat) izbor stvarih, da bi činila diku i svakoj drugoj literaturi puka, dapače i prosvĕstjenieg, nego što je naš. Dĕlo je razredjeno na 52 glave, koje sadržavaju sve ono, šta trĕba da znade slovenski naš mladi seljak — od najdrobnie travice na zemlji, koju svaki dan vidi, i do najgolemie lući na nebu, koje svĕtlost i toplotu uživa. Na koncu dĕla ima četiri kamenom tiskane prilike na osam listah, koje kažu, kako se ima dĕte nastavljati u pisanju, kako se zemlja okreće oko sunca i opet kako obilazi mĕsec oko zemlje i sunca, i kakve iz toga slĕde promĕne i na nebu i na zemlji. U prilici posljednjoj izobrazuju se sve otrovne trave i bilja, od kojih se nalazi u knjižici nauk, kako da ih čovĕk razpoznati može od zdravih, i kako se ima čuvati od njih. Medju njimi naći ćeš takodjer sliku od bĕsna psa, a u knjizi opet nauk, kako se imadu lĕčiti ljudi, ranjeni tim bĕsnilom. Koliko tu ima nauke, i koliko opet pored toga čiste morali! Bilo bi od velike koristi za dĕcu i odrasle ljudi dolnjih naših stranah, da se tko pera lati, i dĕlo to prevede na štokavski s nekoliko promĕnah, shodnih i primĕrnih okolnostim i potrebštinam istih stranah.

5. Sedim sinov povĕst od J. Žemlja V. Ljubljani 1843. Drugo izdanje. — 16-na.

O pĕrvom izdanju pĕsme te progovorili smo u I. knjizi Kola. Iz »novicah kmetijskih« saznali smo tu žalostnu sĕodu, da se je župnik Žemlja m. rujna t. g. predstavio na bolji svĕt.

6. Bukve za kmeta, kako se ima pri kupovanju, plemenjenju, réji ino opravljanju konj sploh obnašati i t. d. spisal in na svĕtlo dal Dr. Janes Bleiveis,

zdravnik za živino, c. k. učenik zdravilstva za živino in tajnik c. k. kmetijske družbe v Ljubljani. Del I. (v Ljubljani tiskom J. Blaznika) 1843. 8. str. 84 —

U delcu ovom uči g. Dr. Bl. po nalogu gospodarskog društva Krajske način, kojim se imadu gojiti, gledati i lěčiti konji, i na što ima paziti kmet, kupujući konje. U predgovoru obećava g. spisatelj, da će do koj čas složiti takodjer knjigu o gojenju i gledanju govedi, ovacah, karmakah i ostale kućne živine. I tako će se za malo vrēme Krajacu doskočiti knjigami o glavnih potreboćah gospodarstva.

7. Kmetijske ino rokodeljske novice. Ljubljana 1843 — 4. Čena. god. 1 fr. 30 kr. sr.

Taj gospodarski list izilazi svake nedělje po jedan put na polak tabaka. Tiska se troškom društva gospodarskog u Krajskoj. Urednik je g. Dr. Bleiweis. Svārha časopisa napomenula se je već na početku članka toga, a kako ju postiže, o tom će se moći suditi tek poslē jedne godine. — God. čena 2 for. 30 kr. sr.

b.

K n j i ž e n s t v o H à r v a t a h.

(Produženje *).

8. Temelji narodnoga i latinskoga jezika za početnike (od prof. Antuna Mažuranića). Drugo izdanje (u Zagrebu 1842) kod Fr. Župana. 8. str. 128.

Kod nas je u školah vladao običaj, da smo se inostrane jezike učili tudjim srēdstvom, slovniciami na tudjih jezicih pisanimi. S kolikim smo trudom i gubitkom vrēmena k svārsi puzili, o tom će se svaki od naših štucōah obavēstit najlaglje, ako pomisli opet na školska svoja godišta, na znoj, vruće dlani itd. Tek novo pokolēnje naše stade o neshodnosti takvog načina zbiljski misliti i govoriti, ter staro pravilo «od poznatoga trēba prelaziti k nepoznatom» na tom mēstu preporučati. I to je zaista put najkratji i

*) Vidi Kolo II. str. 103.

naravi najpriměrnii, kad se učeniku razlože pravila inostranog kojeg jezika onim jezikom, koj mu je prirodjen. Knjiga g. M—a bi pisana u tu svārhu. I budući se do sad nisu običavala nastavljati dčca naša u naucih narodnoga jezika, doskoči g. prof. nedostatku tomu, uredivši slovnici svoju onako, da se učenik može razbistriti najpārvo u svom narodnom jeziku, i tako ukrepljen stupiti u propileje — latinske gramatike. Ima dakle u slovnici toj gramatična pravila od dva jezika: od našeg i latinskog. Pravila o narodnom jeziku vārlo su razložena jednostavno i razumljivo. Osobito je hvale vrđdan novi pokratjeni naćin, kojim se razlažu rēći samostavne i glagolji. I gledeć na nauk latinskog jezika prigārlio je g. M. dobar naćin nemućeć mladež pravili odveć zapletenimi ter iznimkami pritežkimii. Da slovnici tu ućenici vārlo cēne i gledaju, svēdoći to, što je od nje poslē dviuh godinah izašlo drugo izdanje.

11. Buturica igrokazah narodnoga kazališta od Drag. Galca (u Zagrebu 1842) tiskom Dr. Lj. Gaja. 16. str. 138.

Već više putah razgovaraše se ućeni o tome, šta da je laglje: «napisati li izvorno jednu stvar dobro, ili prevesti šta god iz tudjeg jezika?» A većina bi odlučila, da je teže naćiniti dobar prevod, nego li izvorna šta proizvesti. Istina, trēba za izvorno dēlo da je ćovćk stvoren. Nu onaj, koj je na to stvoren, on će i stvar napisati dobro, jerbo gdē se rodi miso, tu će se roditi za nju i dostojan izraz. Nu mućnii je poso, prevadjajući stvar jednu. Tu trēba, da prevodilac tudje dobro razumi, misli tudjega pisaoca u se upije, tu sa svojim duhom stopi, i opet jednu po jednu iz tog divnog tvorila iznese na svēt, prelivenu u priliku narodnog jezika. A to je poso do duše mućan, kojeg se ćovćk naućit moće tek poslē više godinah od uvēštavanja. — Nu vratjajmo se k našoj «Buturici.» Dēlce to donosi dva šaljiva komada prevedena s nēmaćkog: 1) P. Ć. B. O. V. ili pozivna cedulja, lakardija od *Kocubua*. 2) «Tri otca na jedanput,» od istoga. Prevod od obadva komada nije baš savāršen. Prevodilac se je još dāržao više rēćih, nego duha. Nu tomu nije kriv nedostatak prirodjene duševne sile, nego mladost, koja u toj vārsti nedonosi plemenita voća, zašto k tomu trēba (kako rekosmo) izkustva, vēštbanja, — a to su plodovi zrēlih godinah. Zato neka nebude to kazano na ukor g. prevodiocu, tim manje, što je već poznat kao pēsnik od nēkoljko vārlo lēpih pēsamah. A g. G. neka nežali truda i znoja, neka postojano iztraje na putu svome, pa će stignut svārhu njemu odlučenu od Boga, obogativši domaću literaturu mnogim krasnim i plemenitim darom.

12. Izbor igrokazah narodnog kazališta. Svezak X. i t. d. (u Zagrebu 1842) tiskom Dr. Lj. Gaja. 8. str. 94.

Svezak taj sadrži najveći komad *Victor-Huga* zvan «Hernani,» kojega smérni neki književnik naš u prost slog prevede i «smärtnim rogom» pokársti. Prevod taj ima gládko narodno lice.

13. Čudnovite diple, sastavio i na svét izdao Vladovit Zorac Sišćanin. Knjiga I. (u Zagrebu 1842) kod Fr. Župana. 16. str. 128.

Ima strastih opakih i drugih slabostih tako duboko ukorenjenih u sárca i kárvi ljudih i vrémeh, da ih nijedan nemože uzdármati ni izkoreniti zakon, ni dáržavni ni cárkovni. Nu ima poesia za poso taj oružje — bič jedan, koj umi izkorenjavati slabosti te, udarajući ih do žive kárvi. Taj se bič zove *satira*. I mi se upravo nalazimo u vréme takovo, gdě vlada s jedne strane duševno mártvilo, a s druge politička pretěranost. Prekrasna polja za oružje satire! I evo párvog zatočnika g. Zorca. Diple su njegove još amo tamo slabe, nu opet pokazuju očito, da u g. Z. ima bogata žica, sposobnosti za šaljivu smějuću se satiru. Nu to kako kažem samo je još sama cigla sposobnost (indoles), koja će se s vrémehom iztrošiti i izgubit kao stanoviti potoci, što iztiču u kaljuže. Nu ako nebude g. Z. izběgavao truda, nego naukom sposobnost svoju podkrěpio, izobrazivši ono, što je primio od naravi kao dar neizgladjen, to će se onda pretvoriti sposobnost njegova u silu dělujuću, a on se uspět na višje stojalište, s kojega će, kao trěsak udarajući, obarati se na opačine nizke i visoke vėka i naroda svoga; tek onda će domorodnu svoju dužnost podpuna izváršiti, i domovini više koristiti, nego mnogi junak sa sabljom u ruci. Na kraj Dipalah prilěpi g. Z. još dva druga članka, kojima (bi rekó) niti neide město u toj knjižici. A ti su članci: 1) Odgovor na sastavak «Još nešto o narodnom balu.» (Vidi Kolo I. str. 134.) 2) Pazka na kritiku o «Nar. pėsamah u Slavonii» (V. Kolo I. str. 124.) Što se tiče članka párvog, koj je sastavljen u rižmah, nikako se nemože odobravati naćin spisatelja. Odgovarati na pitanja sbiljna i važna izvratno i směšno, zove se upravo «*vertere seria luso*.» A to nevalja, kaže Horac. U članku drugom «Pazke,» kao apologet izdatelja rećenih pėsamah, nastoji da sve opet opravárže, šta je recensent protiv naćinu bio govorio, kojim su pėsme te skupljene i uredjene. Kao što zanatlija najbolje umi suditi o dělu svog zanata, tako će i rado o narodnih pėsamah, kako su skupljene i uredjene, najbolje umiti suditi onaj, koj je knjigu tu (poso taj) proućio i (tako rekuć) uzrastó už nju. A komu se ima dati svě-

dočeba ta, ili recensentu poznatomu iz Kola ili onomu iz Dipalaha? to će opet odlučiti najbolje učeni ljudi iz istih recenziah. Ja se dakle gledeć toga neću s nikim pregovarati, nego se usudjujem samo za jednu stvar upitati svu razhoritu gospodu, kojim je stalo do naprědka literature i narodne izobraženosti. A ta je stvar: Šta će biti od istine, šta od knjiženstva, ako budemo se nametali suditi svaku stvar, svaku knjigu ili nauku, makar i bili čisti od nje, kao od grěha dēte danas kārštjeno?

14. Odziv rodoljubivog sërca i t. d. od M. Topalovića. Knjižica I. (u Osėku 1842) tiskom Alojsie Divalda. 16. str. 132.

G. T—u ide mēsto medju starešine novog našeg knjiženstva. Osobito u pârve godine, kako se ukaza Danica, pomagao je vatreno probūdjavati duh domorodni. Pēsme njegove nadahnute biahu žarkim ognjem rodoljubja. Značaj ovaj i naravski prosti slog, kojemu je T. kao Slavonac ostao vĕran, učini, da većina od njih narodu tako omili, te ih i dan danas pĕva po većih selih i gradovih. Pod najlĕpše komade ide «Molitva domorodca našeg,» «Graničar» i «Tko smo mi?» Poslĕdnje dvĕ pēsme nalaze se i u toj sbirci i metju knjižici krunu na glavu. Ostali komadi dĕlca tog ponajviše su se porodili kod stanovitih prigodah, pa i porad toga nisu od obće zanimivosti. — I ova knjižica imade svoj rep nazvan «Još nešto.» U tom «Još nešto» opire se i g. T. proti kritici. Budući ima u tretjoj strani knjige ove dva članka o kritici, zato g. T. i svakoga (p. n.) štioća, kojemu nemārzi čitati o bitju i potrebstini kritike, upravljamo put *Pazara*. Tu će naći naše misli o toj stvari.

Knjižica ta bi izdata u korist pogorĕlih Požežanah, u svârhu zaista tako lĕpu, da joj nijedno čovĕčje sârđce hvale uzkratiti nemože. —

15. List mĕsečni horvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva. Urednik D. Rakovac. God. I. 1842 (u Zagrebu) tiskom Dr. Lj. Gaj a. 8. str. 184.

16. Kolo, članci za literaturu, umĕtnost i narodni život. Knjiga I. Izdavaoci D. Rakovac, St. Vraz, L. Vukotinović. U Zagrebu 1842. Tiskom Dr. Ljud. Gaj a, troškom izdavalacah. 8. str. 152.

17. Kolo, članci za literaturu, umĕtnost i narodni život. Knjiga II. Izdavaoci D. Rakovac, St. Vraz, L. Vukotinović. U Zagrebu 1842. tiskom Dr. Lj. Gaj a, troškom izdavalacah. 8. str. 124.

Razsudah o tom djelu naći ćeš u Danici horvatskoj- slav.- i dalmatinskoj, Květilih, S. N. Listu, S. Lětopisu, u Časopisu českého museuma, u Dennici Varšavskoj, u Ost- und Westu, Deutsche Vierteljahrschriftu i t. d.

(Dalje će slěditi.)

V.

Inostrana literatura.

1. Les Slaves de Turquie; par Cyprian Robert. Paris 1843.

Němačkomu časopisu «Ausland» javlja dopisnik něki iz Pariza: «Znamenita knjiga, kakva već davno nije ugledala světlost, izašla je nedavno ovdě po imenu «Les Slaves de Turquie.» Djelo to sagradilo se iz preradjjenih članakah, koje je g. C. R. ulagao u časopis «Revue des deux mondes,» pod naslovom «Le monde gréco-slave.» Pisalac je čověk mlad i uznešu ljubitelj narodah dunajsko-balkanskih. On je tursko-europejske pokrajine višekratí obašo pěšice uzduž i poprěko, skitajući se uz čobana po gorah i dolazeći na stan u manastire k svetim otcem samoće. Zato i on poznaje podpuno i zemlju i narod, i njegova će knjiga i kod Němacah naći štíocah i t. d.» — Eto sud dopisnika Parižkog! — G. Cyprian Robert prošo je mēseca rujna t. g. kroz Zagreb, vratjajuć se s Čarnegore kući. Gospoda, što su se s njime razgovarala, kažu da on zaista poznaje i narod naš i jezik njegov i ljubi ga i čeni kao i starinske njegove običajje. I buduć je knjiga věrni obraz mišljenja i čútjenja pisaoca njezinoga, zato pozdravljamo djelo g. C. Roberta s veselom dobrodošljicom, kao što smo i lani pozdravili djelo njegovog zemljaka Ami-Bouéa (vidi Kolo I. str. 131). I slava budi narodu francezkomu, koj zapalivši někad pàrvi Europi glamnju sveobće prosvětjenosti, danas pàrvi na polju mira i prosvěte dolazi na susrět narodu, s kojim se je nedavno sastajao junački na polju bojnom; ter sada kao prijatelj priznaje dobrotu duševnih njegovih sposobnostih, kao što je onda na mejdanu, kao neprijatelj priznao dobrotu junačke njegove desnice! —

2. Galleria di Ragusci illustri. Ragusa 1841.

Veliko prekrasno djelo *in folio*. Donosi slike od slědujućih glasovitih Dubrovčanah: Baljivića, Božidarića, Božkovića, Bunića,

Čarve, Dolčica, Ferica, Galjufa, Getaldica, Gradica, Gjorgjica, Gundulica (Ive), Kunica, Palmotica, Ranjine. Restica, Rogacica, Staića, Zamanje i Zlatarica. Slikam tim priloženi su životopisi rečenih slavni h g'lavah. Oko d'ela tog perom su radili: F. Ambrosoli, G. Barbieri, C. Cantù, I. Cantù, L. Carrer, F. Dall'Ongaro, G. Družić, F. Ferrario, Galjuf, G. Kaznačić, G. C. Parolari i N. Tomaseo.

3. Influenza delle nazioni germaniche, slave, finiche sugli studj. Epoca del risorgimento delle lettere fino a noi. Memorio di B. Biondelli. Milano 1840. 8.

4. Atlante linguistico d' Europa di B. Biondelli. Vol. I. Milano 1841. Vel. 8. str. 261.

5. Sulla raccolta di canzoni serbiche da Vuk Stephanić Karadžić, articolo di B. Biondelli. Milano 1841. 8.

6. Canti popolari slavi, raccolti ed illustrati da N. Tommaseo. Venezia 1842. 4 svezka.

7. Studj critici di Nicola Tommaseo, parte I. Venezia 1843.

U drugoj strani govori pisalac o Skitih, Ilirih i drugih Slavenih.

8. La favilla, giornale Triestino. Izdavalac Dr. F. P. Vallusi (ć).

O d'elih naznaćenih pod brojem 3, 4, 5, 6, 7. i 8. nalazi se obširni razgovor od g. I. Kukuljevića u Danici l'etošnjoj pod brojem 22, 23 i 24.

9. Sprachkarte von Deutschland von Dr. Karl Bernhardi. Kassel 1843. 8. str. 138.

D'elo ovo složeno je na naćin Šafarikovog «Narodopisa slovan-skog.» Kako Š. u Narodopisu razr'edjuje jezik slavenski u r'eci, nar'ecja i razr'ecja, iztražujuć glavne njihove znake i opred'elujuć granice jednog od drugoga, isto tako i Dr. Bernhardi govori o jeziku n'emaćkom, njegovih nar'ecjah i t. d. U priloženom krajobra-zu naznaćuje on n'ēmštinu sa nar'ecji svojimi i sus'ede njihove svako sa vlastitom bojom. Slavenštinu naznaćuje bojom modrom, bilje gom v'ernosti.

I. R. iz C—a.

P A Z A R.

I.

Tri stvari knjiženstva:

Ukus, sloga, kritika.

(Članak Lj. Fukotinovića).

Kad se za ukus u knjiženstvu razgovaramo, treba da reč (ukus) smatramo u duševnom nipošto pako u telesnom ogledu. Ovaj ukus samo toliko s telesnostju stoji u savezu, na koliko ga uživamo (kao i svih naših drugih duševnih vlastitostih) pomoćju tela. Ukus je dakle u knjiženstvu (štano Njemci kažu »Geschmack,« a Francuzi »le goût par rapport à l' esprit« *) svojstvo duševno, koje nas čini prikladne, da ovaj ili onaj proizvod duha za dobar ili hãrdjav spoznajemo. Svojstvo ovo prirodjeno je svakomu čovjeku, kao i ostale (duševne) vlastitosti, samo da se je kod jednoga bolje razvilo, kod drugoga dublje spava; kod jednoga pravim putem, kod drugoga krivim ide. Odtuda dolazi, da se čestoputah mnogim stogod dopada, što se drugim ružno vidja. Ukus u obće neimade stanovitih zakonah, jer se to prepisati ne može, da se komu ovo ili ono, ovako ili onako dopadati mora, nego znanosti i umětnosti imadu zakonah i temeljah, polag kojih treba da budu ustrojene. Nu gledeć toga, kako tko znade ili umi zakone ove upotrebovati, ili proizvode znanstvene k zakonom prisposobljati (applicirati) i čeniti, u tom stoji dobar ili hãrdjav ukus. — Izobraženje duševnoga toga svojstva u knjiženstvu od varlo velike je važnosti, jer u njem stoji glavni uzrok dobrogã ili zlogã teženja u duševnom životu celih na-

*) Ukus u obzir u razum.

rodah. K duševnom životu spada i politički život naroda; ali neka nitko nemišli, da netreba oslanjati i politiku, zakonósnu i juridičku (pravničku) stranu na znanstvene temelje. Da kako! to je najpotrebitie. U knjiženstvu vidja se izobraženost celoga naroda. Knjiženstvo je ogledalo, u kojem se duševne sile vidjaju. Ako u njem dobar ukus nevlada, čeli je narod duševno bolestan. Učeni su svigdé i uvék essencia od naroda, oni na izobraženje svojega veka imadu najveći upliv. Oni su gledeć celih narodah ono, što su pojedinomu čovéku dobre misli, koje se u njem samo kadkada radjaju.

Ukus neima zakonah, on je slobodan, niti mu je moć načiniti pravilah, kano god ni mislim čovéčanskim. Ipak su mnogi silom slobodu njegovu podjarmiti hotéli. Němci stvorili su nauku u kusa »Geschmackslehre« (geumatologiu) misleći, da zato, što duševno djelovanje radja kroz éute upoznanje krasnoga, dobroga i istinitoga, a u spoznanju (kažu) stoji naš ukus, jerbo čim što god upoznamo, gane se u nami čutjenje povoljnosti, ili nepovoljnosti, zato, rekoh, kažu da se ova povoljnost ili nepovoljnost kano svärha duševnoga djelovanja složiti može u systemu znanosti. Ali čeli ovaj predmet tim se načinom odviše subjektivno (podmetno) uzima. Čelo duševno djelovanje u nas bi duboko šutilo, da nije izvanjskoga uzroka, koj ga probudjuje. Spoznanje i izvirajuća iz njega povoljnost ili nepovoljnost (ukus) posljedica je samo krasote, dobrote ili istine, koju vidimo, izkusimo, i o kojoj se osvëdočimo. Krasota, dakle, dobrota i istina ona su tri glavna i iztočna uzroka, koja putem naših čutih stvaraju povoljnost ili nepovoljnost. Krasota tpoznaje se ogledanjem, dobrota upoznaje se u činu, a istinu dokučujemo učenjem i smatriranjem. Znanost ona, koja uči, što je krasno, i koja postavlja načela, polag kojih krasota u našem čutjenju probudjuje povoljnost ili nepovoljnost, zove se krasnoslovje (aesthetika). Krasota je éutovno (sinnlich) upoznano saväršenstvo. •Što mi saväršenim upoznamo, ono probudjuje u nas povoljnost, a baš porad toga što je saväršeno. Pod ovo naimenovanje, uzeto u širjem smislu, spada i dobro, istinito, veličanstveno, ugodno, koristno itd.; zašto svako od ovih u sebi je saväršeno, i kroz to u nas uzbudjuje povoljnost.

O tom nitko dvojiti neće, da je krasnoslovje varlo potrebno za dobiti pravu izvärstnost, tanahnost i vëštinu u literarnih stvarih. I ovo je s druge strane istinito, da može knjiženstvo procvëtati, i lepjih plodovah donositi, bez da je znanost krasnoslovja izdëlana. Aesthetika neuči, niti nemože učiti, kako se krasota stvara, ili kako

ju tko upoznatí može ... Glave su same prirodjene; njih nijedan nauk nadoměstiti nemože. Ali sravnati može krasnoslovje prirodjene sposobnosti, nje od krivih mnjenjah očistiti, i ukusu dobar put odkazati.

Manut ću se sad svakoga znanstvenoga iztraživanja, jer bi na daleko zabludio od namjere svoje, t. j. u kratko govoriti o tom. Ja želim samo nekoliko zrna baciti u polje naše književno, nadajući se, da je neće močebiti pogaziti nesrēća, već da plod donose, ako ne toliko za nas, a ono barem za potomke naše. Prije nego na opazke o ukusu književnom prelazim; hoću nekoja da napomenem, što je potrebno za slogu, za dobar naprēdak, i za slavu literarnoga svēta.

Prvo za slogu! Kod ove rēči nemogu drugo, nego da kažem odmah na početku: Neprimaj ime to izprazno u usta tvoja. Ime to zaista je sveto, i s rēčju »sloga« toli važno toli uzvišeno je savežano ponjetje, da toga nije moći dostatno izraziti.

Bez svakog straha, da grēšim, mogu kazati, da ih mnogo imade, koji o slozi govore, a na to niti nemisle, šta je sloga? .. Imade domorodacah, koji dobro znadu, šta je sloga, koji su slozi uēni, koji su se u slozi i kroz slogu uzpeli na tu visost, na kojoj stvar naša domorodna s nami zajedno stoji. Ali imade i takove bratje, koja slozi podmetju drugo znamenovanje, nego li što trēba i može biti. Svaka stvar imade, kako praktični ljudi kažu, dvē strane. Oni slogu baš s druge strane smatraju, nego što valja, da se smatra. Hoćemo dakle predmet taj ab ovo protresti .. nego breviter; jedno zato, što je malo težje na kratko mnogo izreći, a drugo, što polag moga mnjenja nesamo varietas nego i brevitās delectat... Kratka rēč dugim mislim povod daje.

Šta je sloga? .. Sloga je slobodno sudaranje raznih samostojnih silah ili živaljah u jednu svārhu. Čini mi se, da je dosti razložno i razumivo kazano, šta pod slogom razumēvam. Ali ipak hoću da se bolje izrazim. Slobodno mora sudaranje biti kod samostojnih živaljah, drugēie, kada se življi silovito k jednoj svārsi prigone, to nije sloga, nego silovitost, despotisam, koj se umah, kako sila vladajuća popusti, razlomi i u svoju prvu neslogu razpārši. Življi mogu takodjer razni biti, drugēie, da su svi one iste naravi i vārsti, tada su si posve jednaki, i čine jednākost, ili istovetnost (identitatem). Polag moga mišljenja sloga je moguća samo kod stvorenjah samoćutjem i instinktom nadarenih. Kod neživućih stvarih, neima nikakve sloge u strankih gledēć jedinosti, nego samo skladnost (harmonia). Uzmimo sada gori rečeni upit (pitanje) sloboue, i pripodobimo ga praktički na nas.

Mi domorodci, mi smo slobodni, razni, samostojni življi, jerbo imajući dušu slobodnu možemo ovako misliti i raditi. Mi dakle imademo sposobnost da budemo članci, ili življi u onoj celoći, koja se zove slogom. Mi smo zato opet razni i samostojni u svemu, amo u tom se slažemo, što k jednoj istoj sudaramo svársi. Svaki iz svoga stanja i položaja duševnoga, makar kako razno stojao, a ono opet može i različitim putem k onoj istoj svársi sudjelovati. To se razumi da si svaki domorodac svårhom postavi procvétanje domačega knjiženstva. Treba dakle svakomu domorodcu u svemu onako živěti, da parvo ništa onakova ne učini, što bi knjiženstvu na štetu biti moglo: drugo, da koliko može, ono učini, što ide na korist njemu. Nestoji sloga u tom, da svi o jednoj stvari jednako misle, osobito u književnih predmetih, gdje najveća razumna sloboda vladati ima, jer samo pod krilom najveće te slobode može se knjiženstvo bez svakoga prisiljenja, bez affektacije razviti. U literaturi nikakve druge sloge biti nemože, nego, da se sve sile duševne k prosvětjenju naroda sjedine. Čim se bolje sile prepiru, različita mnjenja očituju, pro i contra piše, tim se bolje izjasnjaju stvari i bliže stupaju k istini, koja prosvětluje narod. Odtuda dolaze dissertacije, oppugnacije, demonstracije, recensie, kritike, itd. Baš u literarnoj borbi stoji literarni život, i iz ovoga vodi put k prosvětjenju. Pod tom borbom i pod tim životom u literaturi nerazumjevam ja, da je komu slobodno ono pokvariti, ono na zlo obratiti, šta je drugi učinio proti volji ili misli našoj; nemislim ja, da je morati, ili směti osobe one, koje se s nami duševno prepiru, gaditi, poštenja ih lišavati, njih zatřeti hotěti, i različitim privatnim strastim uzdu puštjati. . . . Osoba svakoga literatora da se razluči od predmeta; proti osobi, proti okolnostim osobnim, i svakojakim njegovim savezom nevalja niti pisati, niti govoriti. Onoga, koj to čini, valja izbaciti izpod krila svete sloge, jer on nije živalj, koj k jednoj svetoj svársi sudara, jer se u boj postavlja s drugim življem, i tako se udaljiva od obćenite svårhe; nije dakle član od sloge.

Kritika trěba da je zdrava. U literaturi, koja se razvija, ima bitikrotka, i priateljska, svigdar učeća; a nikada zlobna i porugivajuća. Lahko je ono, šta čověk s velikim trudem stvori, směšno načiniti bez da se tko iz kritike ili (bolje rekuć) iz takvoga pasquilla šta god nauči.

To je u predmetu od sloge najvažnije, da slogu književnu nije trěba sa slogom političkom poměšati. Drugo je sloga u politici, u kojoj nemožu, niti nesměju tako različna načela, i mnjenja da budu, kano u literaturi. Kad bi se u politici mnogo prepirali, moglo bi stanje celoga naroda propasti.

Drugo, za dobar naprédak u knjiženstvu potrebno je uzajëmno spisateljâh porazumljevanje (to jest: na koliko je moguće). Spisatelji, koji su si susëdi, koji se poznaju, koji obćenja medju sobom imaju, trëba, da si dëla svoja priobćuju, jedan drugomu čitaju prije nego ih izdaju, jer više oćiuh više vidi. Tako se pogrëške, koje si nitko sâm tako dobro popraviti nemože, spoznaju, i prijatelji, koji o istom predmetu pisati žele, ili bolja imaju mnjenja, pozorni čine, da se na odgovor ili bolja izjasnjenja pripreve. Ali to se neima razumëvati kano da bi svaki bio dužan pisati onako, kako mu prijatelji odsude; jerbo tim bi spisatelji samostojnost svoju izgubili, prošla bi njihova izvornost (originalität); zašto svaki pisalac imade osobiti naćin pisanja, i u tom stoji njegov karakter književni. Samo pogrëške načinjene proti jeziku, proti bitnim načelom imaju se popravljati, u ostalom svaki neka misli i piše slobodno, samo da knjiženstvu neškodi. Još je važnije za dobar naprédak: da literatura blagostanju naroda podvâržena bude. Svi dakle literatori moraju poznati položaj svoga naroda, jer oni knjigami svojimi narod pobuniti, i na krivi put zavesti mogu: Literatorah dužnost jest, da duh naroda jaće, i vode k jednoj svârsi, k procvëtanjn domorodne literature. Tu trëba najvećma, da bude sloga, jer ako nam se nazad pokvari, šta će nam onda literatura? . . . Kud nam je onda sa svârhom . . . cvëtom njezinim? . . . Neka svaki spisatelj, kad piše, obće dobro pred oćima imade, pa neće zabluđiti. Neka nemisli na slavu te na slavu. Pa kako ju dugo uživati može? Jeli je vrdno, za ovak kratko vrdme, koliko je život naš, dugotrajuću kritriku posle smrti proti sebi probuditi? . . . Dogodovština na svakoga učitelja pućkog pazi; ona mu ništa neopršta. Slava od svakoga u slavi čitavog naroda stoji. Nikoga, koj za narod radi, natrëba prezirati, to bi bila gâdna nezahvalnost. Svakoga trëba čëniti, i podupirati, to je dužnost naša.

Ako budemo ove dvë gori navedene toćke obdâržavali, radit ćemo za slavu literarnoga života i krozto i za slavu ćeloga naroda. K tomu još osobito trëba za slavu literature, da se spisatelji s dušom i tëlom naukam posvete. Znađemo, da je naš život veoma kratak; nu koliko truda ćovëk ne potroši, dok se štogod nenaući! Domorodni literator neka dakle ništa nepromusti: u narodu je sve važno, sve je motrenja vrdno, najvećma kod nas, gđe su sva polja još neobradjena, a osobito polje historie, ethnographie, geographie i. t. d. Susëdi naši europejski većom su stranom veoma izobraženi, i bratja naša slavenska velikim su brojem pred nami. Zato trëba da se pobrinimo, da ih što skorije zastignemo, i dobro pazimo, šta pišemo, da učeni svët nebi stresao plećima nad poslom našim. Usuprot, ako se naukah ozbiljno primemo, štovat će nas narodi

ostali, daljni i susjedni, i dragovoljno ogarliti kano vrjednú svoju bratju. U sadašnjem veku osim bléska od novacah ništa neimade toliko prevage, koliko baš intelligencia ili nauka. Duševna sila sada je stoparv posle borbah i bitvah s tělesnimi silami ono uzvišeno město zadobila, koje ju ide. Sada već nisu oni narodi jaki i silni, koji goropadnih ljudih i nebrojnih četah imadu. Pored siluoga carstva ruskoga stoji samovladarstvo Sv. Marina, i němački slóobodni varóši tako mirno, káko pored Englezke i Francuzke mnogobrojní ustavi němački... Toliko biva sad izmedju narodah porazumljenje, tolika duševna uzajemnost, da si sada Europa svaki genie, koga god on bio naroda, odmah osvoji. Intelligencia tako je sada možna, da mora jednom da nadvláda. Tarsimo se dakle i radimo nadalje pod barjakom intelligencie. Bit će nam pobjěda te mora da bude. Ako tim načinom postupali budemo, imat ćemo pravi ukus, pravo čútjenje, i dobar takat.

Što se pako ukusa tiče, to semi svi spisatelji tarsiti imamo, da se onoga najvećma dāržimo, što je narodno. Osim znanstvenih dělah, koja su ustrojena više manje svigdě polag jednog značaja, trěba da poetička strana knjiženstva slavenski značaj na sebi nosi. Na tu svārhu jedino nam narodne pěsme služiti mogu. Zato nam je, kakovu su pozornost narodne naše pěsme, koje je g. Vuk izdao, probudile, ne samo kod Slavenah; nego i kod drugih narodah. Narodne naše pěsme najbolje su pravilo, polag kojega se ravnati imamo. Ondě vidimo osobiti duh poesie, koju nijedan drugi narod neima. Ako hoćemo, da se literatura naša u druge literature neizgubi, i da joj slavenski značaj neizgine, dužni smo učiti se narodne pěsme, za da si njihov duh i formu (obličje) od jezika prisvojimo. To isto valja i o novellisticima dāržimo. U to ime trěba narodne basne i pripovědke sakupljivati, i iz njih se učiti, kakve pričice, i kakav način pripovědanja narod imade. U narodu leži gradivo, koje trěba da izradimo. U njem leže življi, kojima izobraženje narodno trěba da sagrađimo; inače donosit će nam trud onakvo voće, koje bude inostrano, tudjinac u odělu slavenskom. Němačka literatura vcoma je lěpa i obilata u svakom obziru, ali ona već gotovo ništa němačkoga u sebi neimade osim jezika (taško se isti bolji Němci tuže). Němci najvećma su naslědnici Francuzah i Englezah. Toga se mi čuvajmo. Nam toga netrěba. Nas nek u svemu vodi duh slavenski. U tom neka bude originalnost naša!

Drugo: da pišemo ono, što je stanju narodá našega priměrnó. Naša je dužnost dvostruka: jedna, da samó čútje i ljubav k rodu zdravó probudimo, a druga, da

izobraženost puka u narodnom duhu razprostremo. Prvo laglje steći ćemo, ako pokazemo narodu u priaznoj slici, koje su mu nešto praotci držali nešto u svētu, koje su kréposti kod naroda vladale, koliko je narod junáctvom valjao. itd. Odtvorivši tim načinom v cliku knjigu od dogodovštine, stavit ćemo narodu našema pred oči živo ogledalo, u kojem će viděti kréposti i slavu svojih dědovah, ali pored ovih i pogrěške i slaboce njihove. Kada pogled u prošastnost bacimo, i kad išta samo u njem veličanstvenoga, slavnoga opazimo, nećemo zaista ni mi da odustanemo od imena, od narodnosti. U onih davnih činih čutit ćemo slavu našu, čutit sile naše, kako se preporadjaju, čutit želju, da i mi budemo onakvi. Pa kad malo promotrimo, da smo i mi ljudi imajući one iste sposobnosti duševne, mora u nami volja da ustane, da hoćemo, i da moramo da budemo ono isto, što su starci naši bili . . . i još više . . . jer je sada drugi duh včka, nego je bio onda i da včk taj drugo zahtěva od nas, nego je včk njihov zahtěvao od njih. Slike ove od prošastnih vrěmedah netrěba čitateljem našim da kažemo u oštrom, ozbiljnom i dugačkom obličju od historie, nego u prijatnoj, čelim světom vladajućoj, čarah punoj, lahko ganjućoj iupaljućoj haljini poetičkoj. Bile one pěsme, bile pripovědke, samo da budu poesiom začinjene, kano zdrava jěla solju, jer ono, što je zato stvoreno naša sárдца da probudi, ono će i sárdec na hitrom razuměti moći. Kod znanstvenih, dubokih, težkih špekulacijah šamo um radi, i to hladnokáravno; mi pako hoćemo, da ljubav probudimo, netrěba nam dakle ljubav hladnokárvnu hotěti stvarati, jerbo ljubav je vatra. — Da pako izobraženost pravu i čistu u narodu razprostremo, valja gledati strogo, da budu proizvodi naši krépostni i puni dobrih držanjah. Čednost i čisti moral švigde neka vlada. Čuvajmo se dakle lakárdijah kojekakvih. Mi možemo da budemo veseli, mi možemo da budemo oštri, ili prosto bezazleni (naivni) mi možemo da budemo (rěčju) sve samo ne sirovi, glupasti ili (štóno se kaže) trivial. Trivialnost u kojekakve lakárdije obućena najvećma kvare dobar ukus. U dosětkah ili domišljatih iskrah (Witz) trěba da vlada najveća tanahnost. Nećedna pisma kvare čistoću držanja i slabe narod. Naša pako dužnost jest duh naroda jačiti i plemeniti, intelligenciu oštriti. U našoj poesii neka nebude niti Apollonah, niti Jupitrah niti Venerah niti nikakovih krivih t.j. tudjih bogovah, nego u svetoj naravi, i u običajih naroda našega tražimo slike za poesiu: ona neka bude izvor izobražnje (fantazie) naše. Višje nešto ogledanje světa mora da bude u nami, kad pišemo. Mi moramo da budemo u poesii sasvime sinovi naravi, i da onako ganjamo, ili upaljer i varhu zemlje stojeći ganjati ili upaljenim okom uzimamo u dušu slike, koje uam zemlja

predstavlja. Naša zemlja, naša domovina predstavljat će nam samo slike naše domaće, i sve ako i ne sve upravo slavenske, a ono opet u duhu slavenskom. Kako prvo budemo vražili tuđih življah, postat ćemo prisiljeni (affektirani) nenaški, tuđi. U redu naših pjesamah neće nikad dobro stojati: Sonett, oda, elegia, cårmen saphicum, itd. i sve što se mogu i ovakove stvari pisati, kano igra za dobre glave, koje pokazuju, da je jezik naš toli gibak i okretan, te se i nato privijati može; ali taj značaj neka neprima literatura naša. Niti k tomu nebi privoliti mogo, da tko u versih čovjeka nauča. Tako zvanu didaktičku poesiu pod ni-pošto neodobravam. Prosa je za znanosti i za poesiu, ali versovi su samo za poesiu. U poesii vlada fantasia, a fantasia pomaže slagati različite slike u različne forme . . . u versove; po tom dojde život, skoroća (Frische) u versove. Nu u znanostih nimalo neima posla fantasia, jer se tamo traži istina, koja se nemože dokučiti putem fantasie. Svi naučajući versovi u očih su naših veoma suhi, netečni! barem ja ostajem uvjek žedan, dok jih čitam To i kod kritike valja . . . jer je i kritika znanost, a to velika i teška . . . Koj hoće da kritizira, i u glavi i u sårdu treba daima, t. j. da razumi stvar dobro, o kojoj se govori, i da ima volje govorit o njoj bez nizke strasti, zlobe i. t. d. Ovakovi versovi, koji se za kritiku pišu, polag réfa mēre, koliko ih tko hoće, bili oni dugi il kratki . . skoro opet propadnu, i skupo se nekupuju, niti im ima duge uspomene.

To je u obće moje mnjenje o ukusu. O ukusu pojedinih svåržih knjiženstva govorit ću možebiti kasnie, kad domorodna naša literatura jednom još bolje procvate.

II.

K o j e š t a.

— Utile dulci.

Hor.

1. Q. Horatius Flaccus.

Premetjući etomadne stare moje knjige dodje mi u ruke knjižica jedna, koju po veličini i vezu upoznam, da je iz medju onih, što sam ih budući djak kupovao za dne novce, koje mi je mati davala na raztauku; na račun nedeljnih uštipakah. Otvorim ju, a eto ti moga ljubimca Horacija. Zdrav mi bio, stari moj znanče i priatelju Quinte! reknem ja, razširim ruke i u lice ga poljubim. Da istinu kažem: ja sam zakleti nepriatelj i vrag latinštine, latinštine one, koja se je terala dosad u školah ugarsko-hrvatskih, t. j. skolasticisma onog, kojim su mladež našu mučili i u nas zatårli onaj narodni bistri i vedri način mišljenja, govorenja

i pisanja. Nu latinštinu, koja sjaje iz dĉlah Horacievih i drugovah dobe njegove, uvĉk ĉu ĉĉniti i oboŹavati. Ja dakle i sada s igrajućim sárđcem primem u ruke Horacija, preberem sve II. knjige carminum i knjigu epodon. Tu nadjem opazke iz školske svoje dobe, kad sam toli vatreno ljubio i ĉitao ode te rajske i hoŹanstvenĉ, i poljubim svaki podbiljeŹen redak kao ostanak cvĉta ili kose od párve moje ljubovce; zašto baš onako ĉĉnim ja svaku onu slabom rukom zapisanu ĉrticu. Poslĉ dodjem na satire (dvĉ knjige), i na epistole (dvĉ knjige): sve krasno. Tu nenadjem nikakve opazke, zašto ja ni satirah ni epistolah nisam onda ĉĉnio, a to poradi toga, što ih nisam razumio. I u njih ima puno Źive mudrosti, nu one nisu za mladeŹ, nego za dobu mužku, i tu ĉovĉk nemoŹe dobro proći, sasvim ih razumiti i uŹiti, ako neuzme u pomoć komentar kakav. Ali šta poslĉ epistolah slĉdi, za mene je, nebrojeno blago, zlato ŹeŹeno: slĉdi naime Epistola ad Pisones. Epistola ta ima samo 476 redakah, nu svaki taj redak vrĉdi alem iz carske krune, i dostoji da se u svakoj školi, gđĉ se izobraŹavaju mladi pisaoci i sudci pisamah, zabiljeŹi sa krupnim zlatnim slovima na ĉelo dvorane. Koliko ima tu istinah vĉkovitih, istinah za sve narode i pisaoce njihove! »Epistola ad Pisones« párva je ästhetika svĉta. I koj je pisalac nebi na pamet uĉio i svaki si redak razloŹio i protumaĉio, kad ih neima više od 476! Da (postavimo) latinski jezik ništa više izvárstnog neima do jedine te epistole, a ono bi veĉ ona dostojala, da latinski uĉi svaki mladiĉ, koj hoĉe da šta piše. I ja sa strane svoje preporuĉam svim mladiĉem, koji se na tu stazu spremaju, neka kupe Horacija *), i neka svakiput párvo nego zarĉžu pero, ili barem párvo nego šta pošlju u svĉt, »epistolu ad Pisones« proĉitaju od versa: *Humano capiti cervicem si pictor equinam* — pa do onog mĉsta gđĉ stoji: *Non misura cutem nisi plena cruoris hirudo*; i ja im tvárdu dajem vĉru, da ĉe se mnogih ukloniti pogrĉšakah, u koje bi drugĉie bili zagazili kao u rupu ptiĉar njegov (vidi Epist. ad Pisones veras 458) —

St. Vr.

2. Sud o slogu.

Botta opisujući put svoj po Arabii pripovĉda evo što slĉdi.

»Šeik-Hasan várlo se zaĉudi nada mnogom, što sam mu kao Europejac pisao list arabski. Još veĉma zaĉudi se nad prostim mojim perom. U toj stvari (veljaše) Europejci daleko nadkriljaju iztoĉne narode, zašto pišu samo ono, što se baš tiĉe stvari, doĉim Arabi misli svoje »akapaju pod gore od oratoriĉnih vrazah,

*) Q Horatii Flacci opera: Nova editio stereotypa. Lipsiae 1828. Sumptibus et typis Car. Tauchnitzii — stoji samo 20 kr. sr.

nadsipajući grob taj silom božjom od poetičnog cvětja Ovako sudi šeik-Hasan. Nu sasvim drugčie mudruje Husein-efendija zapovjedniki Hodaidiski. Taj mi se nemogaše dosta nahvaliti prekrasna razuma i ukusa Ibrahim-paše. Uzorom prezvārstnog pera navodi mi listove njegove, koji su (kazaše) toli krasno složeni, da ti ih je težka muka razumiti.«

Neznam jest li živa istina, šta piše g. Botta, ili gola mystifikacija, pod koje rukom hoće da se mimogredice sitno naruga stanovitim pisaočem, koji se još i u naše vrēme bore sa školastičkom retorikom, kao i stanovitim štiočem, koji njihov naduven i naravi i vrēmenu protivan slog u zvēzde kaju. I kod nas ima takovih umovah, koji u školi školasticisma odgojeni i narodu otdudjeni, samo ono hvale, što je težko, nenaravski skrojeno, zapleteno na nvoje kao sgrada zahoda kretskog. Osobito težki su prevodi naši, gdje čovēk mora obično uzimati u pomoć maticu (original) ako hoće da razumi prevod. Nu može li se šta takvog hvaliti? Nipošto. Šta je pišmo? Pišmo je namēstnik ustmenog govora. A ja vas pitam, slavna moja gospodo: šta bi vi kazali, da sad stane tko u društvu ljudskom onako govoriti, kao što mnogi naši pisaoci pišu? nebi li se svaki od vas kārstio i kazao, da čovēk taj nije čitav? Istina Bog! velika su mahnitost oni dugački periodi, na koje svaki zdrav razum mārzi kao na stvar protunaravno. I kad se još njima dodaju one dugovrate i dugokrake rēči, ona sesquipedalia ve ba*), koja su došla u običaj kod nēkojih pisaocah sārbske strane, to Bog i Bogme neimāmo razloga, tužiti se na sirote žene i dēvojke; što nemare za naše knjiženstvo, kao što se lani potužiše P. S. N. Novine. Da, slavna moja gospodo! ukus naš varlo je naličan ukusu pašah egyptatskih, a sud o slogu shodan sudu efendijah arabskih. A odkuda to srodstvo? Ibrahim paša i Husein-efendija istina nisu Šlovinci, niti smo mi Arabi po kolēnu; već su nas pisaoci naši zaveli perom svojim medju Arabe, u pustoš arabsku, i ja svaki dan uzdišem i Bogu se molim, nebi li nam što skorie poslao odkud drugog proroka Aarona, koj će nas u tom obziru izvesti iz pustoši u zemlju obećanja!«

St. Vr.

(Dalje će slēdit.)

*) U tu vārstu idu rēči: *blagopolučije* m. srēča, *putešestvoje* ili *putešestvovanije* m. put ili putovanje, *bogomolstvoje* m. molitva, *sodruženstvo* m. društvo, *nadešda* m. nada; sva komposita od češki n. p. *dramatičeski*, *geografičeski*, *arheologičeski*; i k tomu još sila drugih izrazah i rēčih protivnih duhu i naravi jezika.

III.

Književno Objavljenje.

Predplata prima se na dela, što slēde:

1. Zora Dalmatinska, zabavno-naučni list, uredjen pr. A. Kuzmanićem.

List taj izlazit će od g. 1844. troškom bratje Battarah u Zadru, svake nedelje po jedan tabak. Čena mu je za godinu 5. f. sr. Može se platjati i za pol godine (2 fl. 30 kr.) Predplatu prima svaka pošta cesarevine.

2. G. Major Ivan Katalinić, poznat po svojoj »Storii de la Dalmazia,« odlučio se isto dēlo preraditi, i na našem jeziku izdati. Dogotovština ta, sađaržavajući događaje Dalmacie od najstarije dobe do dan danas, već je gotova i polag oglasa, koj smo dobili iz Splēta, izaći će u dvē stranē, svaka strana od 12 tiskanih tabakah. Tko hoće na to dēlo da se predbroji, položiti ima za svaku stranu 1 f. (ukupno 2 fl. sr.). Predplatu primaju sve čestite knjigarnice carevine austrianske.

3. Iskra, zabavni članci od gg. Mirka Bogovića, Dr. D. Demetra, Ivana Kukuljevića, Antuna Nemčića, Ivana Tárnskoga, Stanka Vraza i Lj. Vukotinića. Izdavatelj Janko Havliček. Knjizi toj dodatće se 8 slikah nar. nošnje.

Knjiga na način almanaka. Predplatna čena 1 fl. sr.

4. Ljubice, pēsme od Mirka Bogovića,

Pročitavši nekoliko pēsmicah te sбирke, uvērujemo gospodu priatelje knjiženstva našeg, da se tim svojim stvorom g. B. uvārštja u pārve rede pēsnikah naših. Predplatna čena 20 kr. sr.

5. Piesme razlike na poštenje božje, B. D. M. i svih svetih i. t. d. od Vice Vicića, Fojničanina sastavljene god. 1785

Knjigu tu izdaje u Splētu s novim pravopisom učen naš Bošnjak Banjalučanin g. F. T. Jukić. Preporuča se svoj gospodi svēštenikom kao knjiga za cārkvu od velike koristi. Predplatna čena iznosi 20 kr. sr.

6. Dramatički prevvoddi za nar. kazalište od Ilie Rukavine Ljubackoga. Knjiga II. Predplatna čena 30 kr. sr.

Knjiga I. prodaje se u knjigarni Fr. Župana u Zagrebu, komad po 40 kr. sr.

7. Documenti storici sugl' Istria e la Dalmazia, raccolti ed annotati da V. Solitro. 184^{3/4}.

Spomenici ti razredit će se na tri debele knjige u osmini, svaka oko 400 stranah. A knjige te razredit će se opet na svezke, svaki od 4 tabaka, za svaki svezak predplatja se 25. kr. sr. Pārvi će svezak izaći mēseca prosinca t. g.

8. Specielle Diöcesan- und montanistische Karte des Herzogthums Krain, deutsch und slavisch; von Heinrich Freyer. Predplatna cěna 8. fl. sr. — (Vidi o tom dělu stranu 121 ove knjige.)

9. Spezialkarte der Königreiche Kroatien, Slavonien und der Militärgränze von Franz v. Werner.

Krajobrazu tomu priložit će izdatelj i kratku dogodovštinu istih gori navedenih pokrajinah. Predplatna cěna od krajobraza i dogodovštine iznosi 2 f. 30 kr. sr., i može se položiti u svakoj čestitoj knjigarni carevine austrianske.

Najnovie knjige, što su izašle :

Pregled zemljo- i děržavo-pisni Europe, od Jaćima Pavletića (u Zagrebu tiskom kr. pr. narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja 1843) 4. XIX. skrižalkih. — Domorodne pripověsti od Dragoile Jarnevićeve. Knjiga I. (u Karlovcu tiskom Prettnerovim 1843). 16. str. 196. — Razna děla Ivana Kukuljevića. Dio II. Pověsti, knjiga II. (u Zagrebu tiskom Dr. Lj. Gaja 1843). 8. str. 128. — Slava lěpote, uzpomenica za god. 1843. (u Zagrebu tiskom Dra. Lj. Gaja 1843) — Čudoredna zabava, pet pripovědkih za nevinu mladež obojega spola, polag němačkog prevedena od Jurja Zorca, izdana Vl. Zorcem (u Zagrebu tiskom Dr. Lj. Gaja 1843). 16. str. 84. — Prošastnost ugarsko-harvatska. Historičke novelle od Lj. Vukotinovića. Dio I. Štitonoša. (U Zagrebu 1843. Tiskom Fr. Župana.) 16. str. 166. — Put do bogatstva, ili način, kako se možemo obogatiti po Benjaminu Franklinu (u Zagrebu, tiskom Dr. Lj. Gaja 1843) 16. str. 25 + 22 — Ivana Šveara Ogdalo, iliti dogodovština Slovinah, najposlě Harvatah i Sarbaljah zvanih. Dio IV. (od g. 1114—1790). (U Zagrebu 1842, kod Fr. Župana.) V. 8. str. 544. — Kroatische Abänderungs- und Abwandlungs-Formen nebst den Regeln der Aussprache und Rechtschreibung. Grammaticalisch verfasst, von Elias Rukavina von Liebstadt, k. k. Ober. Lt. (Triest 1843). 8. str. 192. — Dramatički prevvoddi za narodno kazalište, preveo Ilija Rukavina Ljubački; svezak I. (U Těrstu 1843 tiskom Marenića) 8. str. 176. — List mēščevi gospodarškoga družtva, druga god. 1843. (U Zagrebu tiskom nar. tiskarne Dr. Lj. Gaja 1843.) V. 8. str. 250.

I. R. iz C.

U Zagrebu d. 3. pros. 1842.

U ostalom usudjujemo se uvěřavati gg. štioce našeg dēla, da ni odsad, kao ni dosad nećemo ništa propustiti, što ide na unu-
tārnu njegovu cēnu, pozivajući u Kolo naše ne samo glasovite pi-
saoce domaće od raznih granah slovinskih, nego i po koje glasovite
glave drugih Slavjanah, najpaće što se tiče književnih izvēstjah
neuklanjajući se pri tom ni truda ni troška. Zato se nadamo i od
čitajuće gospode, da nas ni oni od svoje strane neće ostaviti, ku-
pujući uredno svaku knjigu, i nastojeći da ga i njihovi priatelji
kupuju. Od broja kupacah i predplatnikah zavisi, hoće li i na-
dalje izlaziti Kolo, kako će izlaziti i kakovoga će biti struka i li-
ca. Mnogo kupacah, mnogo knjigah jakih i vārstnih; malo kupa-
cch, malo knjigah, slabih i kukavnih. Neka dakle odgovara po-
hvali, s kojom se prima Kolo naše, i broj kupacah. Više niti ne-
trēbamo, niti neištemo.

U Zagrebu dana 25. prosinca 1843.

Izdavaoci.

U ZAGREBU.

K. p. h. s. d. tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja.

1 8 4 4.

KOLO.

ČLANCI

ZA LITERATURU, UMĚTNOST I NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK :

STANKO VRAZ.

KNJIGA IV.

(Troškom nar. Matice ilirske.)

Tri prošnje!

1. Molimo slavnu gospodu pisaoce, što su dosad podpomagali dĕlo ovo radnjami pera svoga, neka mu ni u naprĕd neuzkrate pomoć svoju. Isto onako bit će nam mило, pozdraviti u Kolu našem i ostalu gospodu drugove, što nam se dosad niesu još prijavili s nikakvim plodom uma svoga, a navlastito pozivamo u tu svarhu gg. Dr. *Miklošića* (iz Beča), *Aleksandra Stojačkovića* (iz Srĕma), *U. Milankovića* (iz Srbije) i *Ljubomira Martića* (iz Hercegovine). Kakove ruke radnjah ište Kolo, uvidit se može iz oglasa na prvu knjigu pa i iz sadržaja sviuh ostalih, što su dosad izašle. Dopise i radnje neka svaki od gg. spisateljah izvoli poslati na moje ime s dodatkom »Ima se izručiti u »Nar. Domu.«

2. Molimo i Vas, gospodo štioći, da nas neostavite bez velike nevolje. Naše Kolo čini što može, te je uvĕk nastojalo kao i danas što nastojava, da knjige svoje što lĕpše i bolje nakiti i onako zabavom i naukom nakitjene u svĕt razpošlje. Dosad mu nije bilo prigovora, već ako ne tamo amo po kutovim ili (što no kažu naši) za ĝarmom. Medjutim na takove peklanije neće obārći glave, te se isto i od štioćah nada. Dobar junak izlazi na ravno polje, da se tu pārsimice ogleda i junački podĕli mejdan; loš i plašivica izza ĝarma strĕlja na protivnika svoga. Tako i čovĕk, koi ima razlog, nestidi se bĕla dana, već na javi progovori i prigovori. Od takovih ljudih ni naše se Kolo ni neplaši nit će se ikada ljutiti na njih, već će ono svakome pojedinome kazat: »Hvala brate!« koi mu god šta prigovori s razlogom. Nu molimo tu gospodu, neka izvole svoje prigovore pronesti javno u novinah ili knjigah, da štioći i u obće svĕt naš ima kad suditi mirno i temeljito o našem dĕlu i njihovom pĕlu. To nas pravo svakako ide, i dužni smo ĝa iskatī od te gospode radi istine i naprĕdka književnog.

3. Vrĕdnu onu gospodu domorodce, što su predplatili na ovu IV. knjigu, molimo, neka se izvole prijaviti ili kod mene ili kod one gospode, u kojih predplatiše, pa će im se sa zahvalnošću izručit knjiga ili novci, što im bude draže. Pored toga svoj gospodi, osobito članovom Matice, javljamo i to, da ima još i od II. i III. knjige Kola komadah za prodaju (svaku knjigu napose po 1 for., obĕ zajedno po 1 for. 40 kr. sr.).

U Zagrebu na Gjurgjev dan g. 1847.

Urednik.

KOLO.

CLANCI ZA LITERATURU, UMETNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK:

STANKO VRAZ.

KNJIGA IV.

(TROŠKOM NAR. MATICE ILIRSKE.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. NARODNE TISKARNICE DR. LJUDEVITA GAJA.

1847.

Opazka.

Da se doskoči svakome zloporazumljenju, javljamo time, da su se I. II. i III. knjiga Kola tiskale troškom uredništva, te to djelo tek s ovom (IV.) knjigom počima izlaziti troškom nar. Matice ilirske.

Derviši Carigradski.

(Narodna pripovjēdka bosanska.*)

Svake godine pobožne derviške čete obilaze glavne gradove osmanskog carstva. Carigrad to je njihovo razkošje. Neima godine, kad oni nebi posjetili ovi sveti grad. Jedni dolaze od Adžama,¹⁾ drugi iz Anadola,²⁾ tretji opet od Bagdata itd. Tudē oni svojoj pobožnosti i ubožnosti trake ostavljaju opominjajući carigradjane, kako je izlišno svako poslovanje, kakva je krēpost, kolika je svetinja, otarcanim i opārcanim po sokacih carigradskih milostinju prositi!? — Ja neznam šta bi godine 1828., što tada većim brojem pohodiše ovi sveti gosti Carigrad? Ta oni dobro znadu, da što ih je više, to će im manje zapasti. Ali oni opet kārcaju u Carigrad, i već ih je nekoliko stotinah bilo na okupu. Svaki inostranac reko bi, da su došli Carigrad od moskovske sile braniti. — Društvo, »Islama« prozvano, najprije se nastanilo. I dok biaše sāmō, i tako i ovako prometjaše se; ali sad eto mukah! Četvārta biaše, kad Usein, društva ovog starēšina, skup-

*) Č. O. g. Fr. *Jukić*, Bošnjak Banjalučanin, poslao nam prije nekoliko mēsecih rukopis dēla zvanog »Plaudovanja zabavna« knjižicu I., u kojoj uzdārže se pripovjēdke, smēšice i zagonetke, umolivši nas da se što skorije oglasi na predplatu. Mi priobēujemo iz znamenitog toga dēlca nekoliko komadali na izgled štiocem, da ih pobudimo na predplatu, a zajedno i pisaozem, da se ugledaju u naēin pera, kojim trēba pisat pripovjēsti, pripovjēdke i druge stvari ove ruke. *Ur.*

1) Persia. 2) Mala Asia.

ljenoj bratji ovako poče nabrajati i plačnim glasom naricati: »Bratjo moja! sve dvanest pravih mûsulmanah! eto vidite i sami, da izmedju svih ostalih godina ova nam je najcarnja urodila! Tri dana projdoše a mi ni pare ni dinara steći nemogomo. Danas prave turske vère neima. Neima onog starog milosàrdja prama nami. Sve je ohladilo. Bogme zlo! Ta čuli ste, što je bilo od Varne, Kostendže; šta se dogodi s Jedrenom, Šumlom i Vidinom? Ta čuli ste, koliko Vlah-izsèče turske vère. Zar to nisu očevidna pokaranja božja i svetca Muhameda, koji su se razsàrdili na današnje musulmane kano tratioce njegovih svetih ljudih dervisah? Ta Boga vam! zar nevidite kako se Turčin u vlaške pantule³⁾ sapeo? Pa biti dobro? Nikad, nikad! Propala je vèra turska!! Čujte bratjo i sirotinje drugovi! nama se valja razstavljati. Mi moramo kud koji za nafakom,⁴⁾ ostavljajući Carigrad božjoj sàrdjbi, nek se Moskov na njem osveti, naplativši nemarnost njegovu prama nama i vèri turskoj!« — Dalje govoriti nedadoše mu obilate suze, koje ga grozno obliše. Ostali drugovi biahu tronuti rēčma svoga starēšine: i njih suze obliše. Sám Omer veselijim okom pogledavaše sad tamo sad ovamo, kano da još uvanja nebiaše izgubio. »Korkma,⁵⁾ bratjo, korkma, drugovi!« (poče Omer) »ja sam najmladji, pa zato i najludji; jeli meni testir⁶⁾ govoriti?« Svi odgovore: »Testir!« E kad je tako« (nastavi Omer) »uztàrpite se! mi još nismo propali. Ima još pravih Turakah u Stambolu: nije istina da su se baš svi povlašili. Niste li vidjeli, da su mnoge čete dervisah nagàrnule, pak se ovi svetji ukazaše carigradjanom, ter na nas ni pogledati neče? To je pravi uzrok. Ta i mi nismo budale. Evo moj svit,

3) Pantalone, 4) živež, 5) neboj se, 6) slobodno,

a eto vi⁶⁾ jeli munasip?⁷⁾ Sutra je petak.⁸⁾ Ja ću se ukočiti, i kano da sam märtav — ulisičiti. Iznesite me na srěd sokaka, kud se u veliku džamiju ide; pokrite me bezom,⁹⁾ a metnite me na dasku: tudi me četverica čuvajte i nada mnom jadikujte. Kad vas tko od mimoprolazećih od plakanja za uzrok upita, kažite da vam je drug jedan umro, pak da neimate troška, š čim bi ga ukopali, kako prepisuju obredi našeg jola.¹⁰⁾ Ta zar neće toli kamenog sárca biti, da se märtvu tělu ne smiluje. Pak eto ašluka.¹¹⁾ Carigrad je prostran i džamijah dosta imade, a nas dvanestorica; pa ćemo se redati, što Bog da. Jeli munasip?« Jednim glasom svi zaviču: »Bre aferim,¹²⁾ Omérel tko se nado, da iz take glave može tolika pamet izaći?«—»Néčeš ti, ja ću pârvi kano starěšina« (radostan poviče Usein), »pak će za mnom po redu svi!«—»Taman tako i valja! nek starěšina pârvi idje« (zaviču ostali). — Jedva su dočekali sutrašnjeg dana petka. Kad je bilo oko pódne, da će Turci u džamiju ići, četverica popanu dasku, na kojoj uhinjeni njihov starěšina ležaše, ter se š njom ustave na srěd sokaka, koji vodjaše u Sofi-džamiju. Jedan na drugoga namignu, ter po dvojica jadikovati začmu. Za dugo nisu bili u toli groznom plaču, obazru se, a nad njima stajaše jedan od pobožnosti poznati adžija.¹³⁾ Evo šićara.¹⁴⁾ (pomisle u sebi), Al kako se žalostno čověk prevari, koji drugoga kani prevariti, osětiše sad licuměrni derviši. »Koja nevolja, sluge svetčeve?«—»Nepitaj, dragi adžija« (odgovoriše oni) »danas nam se prestavio rahmetli¹⁵⁾

6) vam. 7) Pri-stojno, prikladno. 8) Petak je u Moslimah, što u nas nedělja, a u židovah subota, t. j. svetac ili praznik. 9) Tanalno tursko platno. 10) Stališ, 11) Strošak. 12) Prekrasno! tal. *bravo!* 13) Hodočastnik, nēm. *Pilger.* 14) Dobitak. 15) Pokojni.

Usein. On je bio vrlo dobar pošten i sveti čovjek naš starješina. Mi jadni našu harnost starješini svome nismo kadar učiniti. Mi ga neimamo š čime ukopati, nebi li se ikogod svoje duše sëtio? Sevap¹⁶⁾ je veliki mârtea ukopati, a kamoli derviša, derviškog starješinu, čovëka od tolike svetinje« — »I moji su roditelji zadušbinu činili, i ja ću,« (rekne adžija) »vi nemaite brige. Ajdete kući, njega pokopati moja će briga biti.« Dvojici od slugah, koji ga pratiše, dade ključ od svoje sobe, da nose mârtea, da ga zaključaju u sobi, pa da se odmah povrate u džamiju.« A kad klanjamo, pokopat ćemo ga,« (nastavi adžija). Strahoviti ovaj događaj čuvši četverica dervišah, činilo im se, da se Carigrad u naokolo vârti. Ali druga nije. Adžijini momci popadoše živu mârtecinu. Derviši nehotimice moradoše na milosti zahvaliti dobrome adžiji. I tko çarniji, tko li žalostniji od dervišah? Onaj uhinjeni biaše u sobi zatvoren; znamo kako mu je! Ona četverica vrativši se društvu, i kad izkazaše šta bi s Useinom, mârtački znoj sve popade. Al kukavnog Omera! Na njega svi gârkuše kao na bëlu vranu. »Smetenjače jedan! ta mi smo znali, da iz take budalaste glave ništa pametnije nije moglo ni izaći. Gurbete¹⁷⁾ jedan itd.« Zaludu se Omer pravdao, govoreći da su oni budalastiji primajući njegov nauk. Nitko ga ni čuti nehtède. Jedna žalost, za svojim drugom i starješinom, a druga još veća, što će sad svët reći, da su derviši janliš¹⁸⁾ ljudi i da licumërstva provode; nuto rugla! Adžija je sumnjao vratjajući se iz džamije, jeli onaj derviš pod istinu mârtaç ili ne; jer adžiji derviški zanati dobro su bili poznati. U toj misli i do kuće dojde. Al nuto, kako se u svojoj sumnji potvârdil Unišavši u sobu upazi, da vënca smokavah nei-

16) zadušbina. 17) cigandë. 18) lukavi.

ma, koji je na zidu visio. Tog je izjio svega derviš-hinja, bivši gladan, pa opet na svom se mjestu ukočio. Zovne sluge, upitavši ih, jeda li nisu oni premestili věnac smokavah? Čuvši da nisu, uvidi adžija svoju misao potvrdjenu, da se je derviš uhinjio. »Kudro¹⁹⁾ jedna derviška!« (zaviče adžija) »na srědu moje smokve! Ako si jih izjio, valja ti ih rigati: čuj, mōrel!« Premda je i više putah rečene reči adžija govorio smjėjući se i nogom ćušakajući ga; sve je zaludu. Derviš mǎrtav pa mǎrtav, nit se kreće, nit pomiče. Najposlē počme ga adžija moliti, da ustaje, i da on pod zakletvu tog dogadjaja nikome očitovati neće. Prěko dva sata izgubio je adžija, sad moleći, sad prěteći, da će ga živa ukopati. I to je bilo zaludu: derviš svejedno ukočen ležaše. Ostavi ga adžija, te pošalje svoje sluge, neće li ga oni prinuditi, ili s molbom ili s prětnjom, da mu sobu ostavi. Ni momci ništa ne opraviše: derviš nit se miče nit kreće. I tako je sve do mraka ostalo u adžijinoj sobi. Kad se već smǎrkne, zapovědi adžija momcima, da ga odnesu na groblje, pa da ga ondě ostave. To momci jedva dočekaju, te ga popanu ko Begu-vile.²⁰⁾ Šta š njime nisu učinili? iglom su ga bocali, štípali, za veliki od noge pǎrst potezali, šakom gruhali: to je derviš sve dragovoljno pretǎrpio, kao jednu pokoru od mučeničtva za slavu svega svoga derviškog stališa, koji bi izgubio mnogo poštenja i čene pred světom, ako bi se odao. Momci prětiahu, da će ga ukopati, ako neizpovědi svoju zloću i neustane. I videći da sve zaludu čine i govore, izkopaju raku, ter živa derviša ukopaju. »A ti umri, kad ti je drago mǎrtvim biti« (reknu momci pošavši kući). »Sad sam spasen« (rekne derviš) »nek se još svět smiri, pak ću onda izaći: do pó noći bit ću

19) Hulja, 20) Neznam šta je.

ovdi.« A to mu je lasno bilo izvāršiti, jer duboko neobičaju Turci svoje mārteve ukopavati. Tko je i pomisliti mogo, da će dervišu ono hūdo stanje na dobro proći, i da se njegova varka i licumērstvo pedep-som neće okončati?.. Okó ponoći čuje se nekakva vika. Mišljaše Usein, da je njegovo društvo došlo po njega. Digne glavu, i nuto ima šta viděti! Prěko dva-deset hajdukah njegovome grobu idjaše. »Ovdi ćemo,« (zaviče harambaša) »ovdi smo najsigurniji kod ovog novog groba.« »Taman!« zaviču ostali, prostru kabanice, iztresu novce i ostalu pokradenu robu, da dēle medju sobom. Lakome su oči pri pogači, (kaže poslovica), tako i oni vikaše: »I ovo meni,« drugi opet »nije neg meni.« — Nuto tārka od slobodnih hajdukah! Naš Usein promolivši ruku drekne: *A kamo meni?* Taj nenadni iz groba glas kao grom odazvao se je u uših ustrašenih hajdukah. Nisu imali kad kape uztaknuti, već kud koj bēžte noge! Te prigode nije propustio derviš. Onako u gaćam i košulji natisne za njima do kraj groblja. Kad se vrati, zastane svoje društvo od jedanaest dervišah, koji su bili po njega došli, i sav prizor iz ugla gledali. Derviši istom mērom tudje blago stanu děliti — kapama hajdučkima. Istina da su bili hajduci jednog slobodnijeg natrag poslali, da bolje izvidi, al u groblje da neulazi. Ovaj čuvši više glasovah, na pola mārtaav odleti društvu i »moja bratjo« (jedva od umora mogaše govorit ulak) »nije jedan već, koliko ih ima, jedva će po dinar svakom zapasti. Što je god mārteviuh dušah sve je na okupu. Bēžmo!« Od dervišah što je tko više mogo poněti, to je i nosio. Nije se na težinu mnogo pazilo. I kad su stopram kući došli, zahvalili su dragom aliku²¹⁾ na tolikome blagodarstvu, koji svoje prave si-

21) Bogu.

nove ni u kakvoj nesgodi nezapušta. — Useina kano svoga starješinu i zajedno dobroćinca svi u nogu poljubiše. Mladi Omer najveseliji biaše, ne toliko porad blaga, već najviše, što ga je ta prigoda oslobodila od sveudiljnog pecanja i progonjenja svoje bratje dervišah. »Pa sad recite, da je Omer ludi gursuz!« (s uzhitjenjem vapijaše). Društvo »Islam« u malo vremena postade najglasovitije u Carigradu. Njihova svetinja bärzo primora, da ostali derviši, nebudući dobro vidjeni od puka, ostaviše Carigrad, što su i želili Useinovi derviši. Oni su za dugo posle ostali u Carigradu. Omer bude pärvı od bratje za Useinom u dostojanstvu uzvišen. Omerova besëda kod dervišah mnogo je valjala, premda sličnog zanata nigda više nije smeo preporučiti bratji podložnoj. A nije ni od potrebe bilo. Imali su svega izobila! —

Fr. Jukić,
Banjalučanin.

V i l e,

i šta o njih znade narod slovenski u Koruškoj*)

Bajoslovna ona bitja, koja narod u donjih stranah Ilirika zove »Vile«, u Slovenacah gornjih stranah imadu razna imena. U Gorotaniji (Koruškoj) obično imenuju ih »sibile prerokile«, na Zili »bële« iliti »častitljive žene«; u Rožju »želik-žene«; u Kranjskoj »rojenice«, a u nekotjih stranah Štajera takodjer »morske

*) O stvari ovoj istoj nalazi se u »Dnnci h. sl. d. (g. 1846 br. 40—45.)« izvärstan članak od *Ivana Kukuljevića S.*, koj je stvar tu podobro iztražio i glede na ostale pokrajine domovine naše. — *Uredništvo.*

deklice*) Isti Němci u Labudskoj dolini Koruške znadu za nje, nazivajući ih »heidnische Weiberl« a ostali poněmčeni Korušci kažu jim »Wile-weisz« ili »weisse Frauen« (běle žene). Ženska ta bitja stanovala bi gotovo u svakoj župi na stanovitih městih. A města ta ili obitálišta bila su po pećinab (pešterah), usrěd koje gore ili dubrave, do vrělah i potokah. Tu one živěše proste i slobodne bez udaje i braka daleko od mužkih. Da napomenemo samo někoje krajeve! Stanovale su vile u dolnjem Rožju (Rosenthal) poblizu sela zvanog »Kaple« prama jugu u gori Ostrovcu. Tu se još i danas vidja ognjište, gđě bi kuhale i poliča, kamo bi si metale sudove. Isto tako bile su u »Žalik-jami« ne daleko od Velčvesi (Ludmannsdorf). U gornjem Rožju bile su u »Vrtinovejvesi« pod Krajom; »pri Orlovoj peći« u župi Podgorjanskoj; blizu »Šent Ila« u pešteri imenovanoj »babina cirkvica.« Veža (priklět) od te »cirkvice« osobito mi se dopada. Živile su takodjer na Rěci u tako zvanouj »Strojevoj peći«. Pamte još stari ljudi, da su se dugo tuda ptezala golema i grubo izdělana željezna vrata od tog obitálišta vilinjeg. — Pod glavicom (várhom) Goliceplanine (Koralpe) u Labudskoj dolini (Lawantthal) ima pećina zvaná od onděšnjih Němacah »Spitzelsofen am Šteinberg« i opet nedaleko od onud na humu zvanom »Reinkogl«. I tuda (kaže puk onih stranah) obitavale su vile. Na zapadnoj strani hridi, na kojoj stoji grad »Ostervica**) nalazi se takodjer někakva špilja. Tu se vidi najpárvo priklětje, iz kojeg se prolazi kroz okrugli prodor u prostran někakav prostor, koj je várlo nalik na sobu. Ako tu progovoriš rěč, čudnomi

*) Vidi »Djulabije od Stanka Vraza str. 155.«

**) Ostervicah gradah ima u gornjih stranah do dva tri. Nu ovdi je govor o Koruškoj Ostervici, starom gradu u okolišu Velkovačkou (Völkermark).

ti se jekom razleže po prostoru. I tu (kaže narod ponēmčeni okolice one) stanovale su »bēle žene (weisse Frauen). — Na Zilskom (Geilthal) obitavale su u Taboru blizu »Pečnice.« Tu je bila u priašnja vrēmena špilja, te bi ljudi u nju sakrivali svoj imetak, dok bi još Turci provaljivali u ovu našu pokrajinu. Sad se nevidi ništa više već gola peć viseća nad ponor i komad stara zida. Ostalo se odkinulo i odvalilo niz stēnu u dolinu (najpače s južne strane*). Izpod pećine izvire hladenac. Nu najglasovitije nalaziš starinsko obitalište »bēlih ženah« blizu Podenskoga grada (Podenhoff) zovuće se »Tabor.« Ono se još i do danas sačuvalo podobro. Tu se vidja na stēni jednoj kuhinja i podosta prostrana soba s dva prozora, u kojoj još danas žive ubog i pridoban starac sa ženom svojom. Stēna ta nalazi se pod hridju jednom — dugačka je i visoka kolik dobar zvonik i stoji usovljena kolik zid jedan. Nad njom nalazi se livada a pod njom zelen lug, po kojem se vijuga rēka Zila. Izpod stēne nemožeš stići u Tabor, nego valja iti iznad nje po uzkoj stazici usēčenoj u pećinu izvanjsku, koja vodi do vratašcah kuhinskih. Krova taj Tabor neima, niti mu ga baš trēba; jerbo ga zaklanja pećina. Tu su (kažu) stanovali i do nedavna »vilenici« (plannetarji) i »vilenice« gatajući i proricajući ljudma o stvarih budućih.**)

Vile (»sibile prerokile«, »bēle žene«, »želik-žene«, »rojenice«, »morske deklice«) nisu ni rimske Parke ni gārčke Nymphe, nego prava slovinska bitja iz pred-

*) Podartine od kućarice sgradjene od ila, što se tu nalaze, nisu ostanak od obitališta »bēlih ženah«.

***) I moja mati (Bog joj prostio dušu!) dēvojkom još budući dala si je proricati od takvog jednog vilenika. On joj je kazivao: »*Dētelca vselej na prstanci (Goldfinger) nosi prstan, pa sreća hoš meša.*«

kàrstjanske dobe, prorokinje staroslavjanske i sveštenice vërozakona naših pradëdovah. Pripovëdaju, da su to bile žene lëpe, mlade, dugu kosu spletenu u kike (Zöpfe), a odëvene u svitu pokratku kao što ju i danas nose još Zilanke. Vëšte bile su u svakom nauku, zato bi proricale vrëme buduće, tumačile sanke, učile narod težati polje, kopati rudu iz utrobe gorske i taliti gvoždje i ostalu rudu. Poznavale su skrovnu silu bilja svakojakog, i iz njega vadile lëkariju za razne bolesti. Isto taku umële su čitat na nebu, u suncu, mësecu i zvëzdah, kakva će po njih slëditi i roditi lëtina; ukazivale kada i kako valja sijati, i na visokih humih stojeći vikale bi u dolinu, kad će biti koji praznik (blagdan). Pored toga bile su blagočude, rado bi ljudem u sela dolazile u pohode, čineći dobro svakomu, kome bi dolazile u kuću, gledajuć mu blago (živinu), a najvolile bi kmetom plëti proso, zato bi se svaki gospodar radovao, kad bi ugledao na polju si »bëlu ženu«, znadući da će mu obiljem roditi. Blago ti onom, kome bi dolazila u kuću bëla žena, zašto njemu bi sve išlo u dobar čas! Što bi bële žene kazivale, sve je bilo prava i živa istina. Srëtan dakle biaše svak onaj gospodar ili domaćina, koj je slušao i činio ono, što su mu zapovëdale bële žene ma se činilo kad šta i nesputno i nemoguće; zašto bële žene proizvodit će i stvari gotovo nemoguće i čudesne. Zato im biaše kod naših pradëdovah slava tolika te ni u današnjem plemenu nije sasvim izčezla.

Narod u Koruškoj priča o bëlih ženah koješta. Ja evo priobćujem nëkoje stvari gotovo istim načinom, kojim ih puk pripovëda.

1. Nëka bëla žena otide na nëki hum vičući po svom običaju u dol kmetom:

*»Beb sjej, leb sjej,
Je dobro vrieme zdejt!«*

Nu bilo je još varlo rano u prolětje, i poledica još nije ni sasvim bila kopnula. Čuvši ju neki seljak promisli u sebi: Běla te žena zove na poso: ako nju neposluhneš, a koga ćeš? Tim se spremi na polje i posije bob. Nu sijući vaskolik se bob skotura sa slogovah u jarke. A u to dodje běla žena i reče mu: »Sgární opet posijan bob, odnesi kući pa ga skuhaj i pojedj s čeljadju.« Što ona reče, to seljak i učini. Nu da sad vidiš čuda! Kudgod će pasti bob na poledicu, bobove batve izniknu i u svoj čas procvatu i obiljno urode. —

2. Drugi neki seljak čuvši u prolětje bělu ženu gdě vikaše »*Bob sjej, bob sjej!*« ide pa posije bob. Bob poraste i lěpo procvate. Nu kad tamo te bobu spadne cvět, neima ni mahunice. Sasvim tim izčupa ga u jesen, pa se pronajde, da su batve šuplje, a u šupljinah debela boba sve puno od varha pa do zemlje. Svi se susědi od čuda kārstiše, ali on bi kazivao, da mu tolikog i takvog boba nije još urodilo do one lětine.

3. Běle žene kazivale bi takodjer seljakom, kad bude koj praznik. Pod večer u oči svakog praznika uzišla bi běla žena na koj hum kličući »*Dělopust! dělopust!*« (to jest: blagdan je). Biasta jednom dva seoska gospodara na livadi pod takvu jednu večer. Istom što naložista sěna na kola, te htiašta da povezeta kući a evo ti bělu ženu, gdě zakliknu s huma: »*Dělopust!*« Jedan iz medju njih odmah izpregne volove iz pod jarma, pa pokrene kući, ostavivši na livadi natovarena kola. Nu drugi pomisli: do štaglja neima daleko pa krene vole i odvede sěno svoje kući pod krov. Nu da vidiš opet čuda! Sutradan najde svoja kola zajedno sa sěnom opet na srěd livade, dočim onaj, što je poslušao bělu ženu i izprego volove, sěno najde pod krovom.

4. Běle žene ljubile su varlo radnje poljske, naj-

pače rade bi plële proso (žito). Nèki seljak opazi na njivi svojoj bëlu ženu gdě mu plëviaše pomaleno još proso, i vārlo se uzradovà, da će mu to lèto uroditi. Nu ipak se poněšto i zabrinu, kad se bliže prikuči i smotri da bëla žena s dračem zajedno čupa i proso. Istina ona proso opet usadjuje ali na opakò vārhunce metjuć u zemlju a korènje ostavljajuć iznad zemlje. Već je mislio, da će mu se proso listom posušiti; ali bëla žena sve šta radi (kažu) da dobro uradi. Tako se sgodi i seljaku ovomu. Ni prie ni poslě nije dobio toliko vaganaš prosa, koliko baš te godine. — Kad bi bile bële žene pekle kruh donosile bi ga i koscem na livadu. A kad bi žetaljice bile pobacale sàrpove oko pòdne da planduju i ručaju, u taj čas došle bi bële žene, pobrale sàrpove, pa stale žeti, a dok budu se odmorile i poblagovale žetaljice, bële žene toliko nažanju, koliko nebi žetaljice ni onaj cio dan.

5. Bële žene dolazile bi takodjer seljakom u kuće. — Jedno jutro rano čim baš kmetica nèka ustane iz postelje gdě spavaše sa kućnim svojim drugarom, pa hoće da se spremi na posao kućni, dodje u sobu bëla žena, pa si bez obzira legne na njezino mēsto još toplo uz drugara joj.*) To je bilo (kako pričaju) u nèkoj kući »k Stroji na Rěci« u Rožju. Duga plava kosa pala joj niz uzglavje do zemlje. Kmetica vrativši se opet u sobu, upazi to, pa joj digne kosu sa zemlje na posteljù, da joj se nesmàrlja. Bëla žena pàrvo nego ostavi kuću, poda joj na uzdar končič niti »Evo ti za ljubav što si mi učinila« (kaže joj) »nečudi se nimalo.« Kmetica stane končič taj motati na

*) Kad bi bëla žena zanosila, pa povila dēte mužko, odnela bi ga natrag u kuću one mužke glave, od koje je zanosila. Kad je bilo čedo žensko, odojila ga, dok nebi punaraslò, pa ga onda naučila u svojem nauku. Takvo žensko dēte opet se je dalo u bële žene.

klupko i mota pa mota, i već je od njega namotala do nekoliko končelah (štrenjah). Nu dojde joj u to susēda nēka, pa to vidivši udari se od čuda po kolēnu rekuć »Bog s tobom! kakov ti to konac?« I mah mu se u taj par najde i pravi konac.

6. Kad su u staro doba stali ljudi variti (schweissen) željez, nisu nikako mogli uzpeti. Razbēlili bi se komadi, ali nisu znali kako da učine, da se prime jedan komad drugog, da bude od komadah cēlina. Nēkoji izmedju njih rekne: »Ajde da upitamo u bēle ženel Ona razumi sve, pa će i to znati.« Nu ona na pitanje neprogovori ni rēčce nego povuče nogom prēko stanovitog kamena, kojemu kažu na Koruškoj »šoltan.« Ljudi poberu kamen taj, raztuku ga kolik sitan prah, pospu njim razbēljeno gvoždje, pa se umah prime komad komada. (I dan danas u Koruškoj uzimaju kovači u tu svārhu gori rečeni kamen.)

Ima tomu više od tisuć godinah što su Slovenci gorotanski ostavili neznabožtvo, prigārlivši vĕru prosvĕte i čovĕčnosti, vĕru Isukārstovu. Nu predkārštjanskih bēlih ženah ili vilah nemogu ni danas još sasvim zaboravit. Na Zilskom (Geilthal) spominju ih još i na svakoj svadbi. Tudē svatovi skokom pritārče po družicu (deverušu) uza se, a oženjeno i udato vozeć se na kolih. Čelo sviuh jaši *banderar* (zastavnik, barjaktar,) *banderu* (zastavu) u ruci a sablju pripasanu. Kad stigne pred kuću nevĕstinu (pārvi izmedju sviuh) a vrata zatvorena. Nu on razigravši konja pred kućom, stane kucaći sabljom na vrata. U to stignu i ostali svatovi pĕvajuć i uzklikivajuć da se ori po svoj okolici. Na tu viku skupi se gotovo čitavo selo u pred kuću, da vide šta tu ima. Kucajuć podugo, otvore se nakon vrata, pa eto ti sada u vĕži (priklĕti) sila mužĕadi i ženšĕadi svako po vile (Offengabel) u rukama, braneć se od tih tobože nepoznatih gostiuh, da ne unidju u kuću. *Bandarar*

bárže okrene svog konjica pitajući izza glasa: »Zove li se ovdě kod sv. duha?« — Ljudi iz kuće odgovore mu: »E da! promašili ste.« — On opet priuhvati rěč: »Kako da bismo promašili? Rano uranismo, u hladnoj se vodici oprasmo, srětosmo bělu ženu, i pitajući ju: Ide li se ovuda put sv. duha? odgovorila nam je: »Samo idite sve upravo tamo, gdě će vam kazati vile i rogove.*)« Tako i dan danas misle Ziljani, da ima bělih ženah, pa da sve, što one kažu, sama je živa istina.

Kako gorotanski Slovenci prigárliše kárstjanstvo, sve poče dublje padati slava tih sveštenicah stare věre. Narod pripověda da se to onda stalo, kad su ljudi počeli po noći zviždati (što i danas dárže da je grěh) uzvikivati, biči pucati i žito našapati (na kolje slagati). To, (kažu), da je protěralo běle žene u skrovna i zabitna města, tako da ih danas nitko više ni vidět nemože. — A kako je stara věra klonula s vrěmenom pod kárstjanskom, pripovědaju u slědećoj bajoslovnoj pričici.

U sibile prerokile**) (běle žene) bilo je dvanaest děvicah, koje su se učile od nje tajnim naukom. Najmladja izmedju njih zvala se Maria. Něki večer kaže im učiteljica: »Děvojke! pamтите dobro, što budete snivale noćas, zašto to će biti sve sama istina.« Dě-

*) Po razrěčju gorotanskoslóvenskom, kojim govore na Zili, glasi govor taj ovako: *Kak bi moglo to falito biti? mi smo zginda ustali, smo se u frišnej vodici vmili, smo šli po širúcej cesti, je naš srenčala »běla žena,« smo ja barali »Al je to pot k svetami duhu?« je rekla »Le jidite tam čjer vam boja vidle in roje kazali.«*

**) »Prerokilje« zovu se radi toga, što su proricale, kao što se vidi iz one nar. pěsme, što se poje na Rožju:

»Sj prerokovale — sibile dvanajste.

Od teh rěči povelc — ki zda godijq sc.«

vojke legnu. I kad bude sutra dan, upita ih učiteljica, šta su snivale. Djevojke izkažu redom, svaka svoj san. Dodje red na posljedku i na Mariu: »Ja sam snivala (reče ona) čudan sanak. Snivala sam i vidjela u snu, da mi izrasla izpod sardca rumena ružica. Korènje njezino pružilo se do dna zemlje, varh dopiraše u srèd neba, a grane razgranile se po svemu širokom svètu.« — Učiteljica odgovori joj ovako: »Tvoj sanak kazuje, da ćeš roditi sina božjega.« Djevice te imale su svaka svoj vartljic. Najkukavnii imala je Maria; jerbo je nju svagda i u svemu najgore zapadalo. Jednom ih pošlje učiteljica, da naberu cvètja rekuć: »Koja nadje u svom vartlju cvètljicu s imenom »Isus«, rodit će sina božjega.« Odu djevice da naberu cvètja i da donesu učiteljici da ga vidi. Nu takve cvètljice ne donese nijedna. Na posljed dodje i djevica Maria i donese cvètljicu, a eto ti na njoj napisano ime »Isus«. — Vidivši to učiteljica (»bèla žena«), varlo se razljuti na nju, turne ju nogom rekuć: »Kopilice jedna! pa zar ćeš ti roditi sina božjega?« — U taj mah »bèloj ženi« ona noga, kojom je turnula Mariu, promèni se u gušèju. Od takve se mårzke noge varlo zastidila »bèla žena«, zato da sakrije tu svoju rugotu načini si dugu haljinu (prem da su »bèle žene« do onda nosile haljine okratke). I tu je nogu mnogo godinah imala. Nèki dan idjaše ta bèla žena sa svojih dvanaest dèvicalh preko potoka Kedrona. Bårv biaše greda prebačena i provartana i rupice sve zalivene olovom. Sve djevice predju po toj bårvi. Najposljednja bila je »bèla žena«. Spazivši gredu reče: »Ja nisam dostojna da prelazim po toj gredi, jerbo od nje iztesat će se križ, na kojeg će razpeti sina božjega.« U to uzdigne svoju dugu svitu, da pregazi potok. A to bude povoljno Bogu. Pre-

gazivši vodu, ostane joj nagarda u vodi, jer guščja noga opet joj se proměni na čovčju*).

U Čelovcu na Koruškom m. Sàrpnja g. 1844.

Matija Majer,

Slovenae Ziljan.

Život narodah.

Članak

Ljudevita Štura.

Veli se, da ništa neima dražjeg od života. I to je čela istina. Život svačemu daje bitnost, ili drugim rečma: bez života ništa ne biva; odpor života je smart, gdje sve prestaje, gine i pada. Nu život je dvojaki, tēlovni i duhovni. Pārvi stoji u zadovoljavanju potrebah prirodnih, drugi u izpunjivanju potrebah duhovnih. Oba ta života punim se pravom smatraju za najveće dobroćinee. Kad se prijatelj priateljstvom ozivlje, čuješ reči: »živ i zdrav« i »čestit i srččan da si!« Pārvim želimo komu dugi život po tēlu, drugim po duhu t. j. želimo mu, da ime njegovo i suvrēmenim njegovim milo i drago bude, te i u potomakah u lēponi i dragom spomenu da ostane. Život je dakle ono, za čim svi težimo, i što nam najviše ugadja.

*) Kod nas u gornjih stranah, gdje je slovenski pārvobitni život izmedju svih krajevah prostrane naše domovine najviše narušen tudjimi življi, sve su gotovo pomēšane starodavne pričiće tim življem, a najpače pričiće predkārštjanskog vērōzakona slov. sa legendami kārštjanskimi. Isto tako i ova. Zato trēba da se sabiratelj takvih stvari h varlo uzme na um, da pri svom poslu udari pravim putem razbirući jedno od drugog. —

Uredništvo.

Nu i zato baš ono samo što živi, što život ima, zanima nas i našu na sebe obratja pozornost. Rado se obaziremo za nestašnom skačućom i igrajućom se dječicom; rado se zagledamo u lica puna živosti; mile su nam zabave i društva; jerbo vidimo da se svud tuda kretje život. Naproti nisu nam po volji děca mlitava (mlěda) i ukočena; nerado vidimo lica iztrošena; mućno nam je kađ opazimo mǎrtvilo ondě, gđě bi morao da bude život. Odurava nam se mǎrtvilo, smutjenim očima obaziremo se po razvalinah nęgdašnjih velikolępnih sgradah, jer svud je tuda života nestalo, svuda vidiš na njih znake smǎrti. I u prirodi samo se radujemo nad životom. Pa tko da se neraduje lętnoj dobi, tko li da se nežalosti na jesen i zimu. Milina je pogledati na zeleno i raznim cvętjem nakitjeno i izšarano polje. Krasno je viděti kađ šume i gore potęraju i zalistaju. Sa žalosti naproti tomu blude oči po opadajućem listju, i s nękim neugodnim osętjanjem nosimo pogled po zemlji pustoj i snęgom zastǎrtoj. Dvojaki (kao što rekosmo) vlada na svętu život: prirodni i duhovni. Gđě pǎrvi męsto zauzeti može i zauzimlje, ondě nas on i veseli: a gđě se drugi ukazati ima i ukazuje, ondě je prirodni život samo pripadni a našu pozornost poglavito na sebe obratja život duhovni. U čitavoj prirodi neima drugog života do prirodnog, i samo razmniva (fantasia) pęsnikova vidi u njoj gibanje duhovno. Nu i u istoj prirodi samo nas život njezin t. j. raštjenje i plodjenje zanima. Sve drugaćie to stoji s čovęćanstvom. Samo se u čovęćanstvu pokazuje život duhovni, i tu on osobito męsto zauzimlje. Po tome život duhovni ako upadne u prirodni i tęlovni, malu cęnu zasluųuje, paće gđě ou u svoj svojoj silij stupi, i život duhovni potire i tlaći, takav nam se život posve odurava i protivij. Čovęćanstvu je drugi život namęnjen; a to je život duhovni, koj

uprav zato, što je namjenjen samo čovječanstvu, čovječanskim ga životom nazvati možemo, kao što se doista i naziva.

U čemu dakle stoji život duhovni, život ljudski čovječanstva? U svemu onom, što duh stvara, što u njemu korjen i početak ima. Stoji dakle u vërozakonu, umjetnostih, zakonih, redu dāržavnom itd. I budući da je duh od Boga, i u čovjeka kao čovjeka onaj temelj, koj ga nad sva ostala stvorenja daleko uzvišuje, zato ga gospodarom od sebe i svjeta čini. I život je taj od prirodnog veći, uzvišeniji, čovječanstva dostojniji i pristojniji. Život prirodni i u čovjeka i u životinje jednaki je. I životinja baš kao i čovjek jede, pije, spava, hodi, plodi se itd. Prirodni ele život čovjeka jošte je zverski, nizki, od onoga t. j. duhovnoga života mnogo prosti i š njim sravniti se nemogući. Ima narodah, koji u ovom višjem životu, u pravom životu ljudskom udioničtva niti su imali, niti imaju. Narode te nazivamo surove i barbarske. Ovakovi narodi nahode se u stanju djetinskom, te su s nedostatka duhovnog života kao i dëca osvojeni prirodnim životom. Svakolika i svagdašnja njihova briga varti se okó tēla, ili ako baš u lēnosti i ne gnjiju, a oni se s drugimi narodi potiču i biju. Da u tih narodah jošte nije vëre (kakve im drago, ma i poganske), nebi na sebi osim ljudske prilike ništa čovječjeg imali. Ali dosada nije se još našao narod bez kakve takve vëre. A u ovoj vëri je za cëlo sačuvana iskrica duhovnosti i u najsirovijih i najzapuštenijih narodih. Tim pokazuju narodi ovi pobočno mēsto od ljudskoga života. U ostalom sasvim su zanemareni i zapušteni. Iz tog uzroka, što u prirodnom životu ovakovi narodi gnjiju, vlada u njih vëčna jednoobraznost života, jerbo u tēlovnom životu, kaogod i u prirodi, sve se jedno te jedno sbiva: ljudi se radjaju, živu, umiru, pa opet

radjaju, odhranjuju i vratjaju onamo, otkud su i došli. Ili ako se kakva proměna u životu takovih narodah i pojavi, to nebiva s njihove volje, već na silu prirode. Na priměr: narod se seli s jednog města na drugo; a zašto? jerbo mu ondě ili hrane nestaje, ili ga drugi jači napadne itd. Izključena je dakle iz života ovakovih narodah vlastita i slobodna volja, i uprav zato ovakovi narodi u historiji města neimaju, budući u historiju spadaju děla i čini t. j. plodovi slobodne i vlastite volje. Ovakovi narodi mogu se samo opisati, ali o njima što pripovědati t. j. njihovu historiju spisati nije moguće. Nemogu oni imati historije s uzroka onoga, s kojega ju niti priroda neima, već samo prirodopis, gdě se život njeni (prirode) svagda jednoličan i bezvoljan izpisuje.*) Narodah takovih ima i sada u Asiji, a osobito u Americi, Africi dosta. Ogromne ove tri strane světa (u Africi izuzimajući sěverne i sěvero-istočne krajeve) jesu zemlje nehistoričke, zemlje od višjeg života ljudskog puste. I u Americi život većji, historički tek je u novija vrěmena započeo, a prě toga bilo je kao i u Africi sve divje i pusto. Asija zemlja je podosta historička, ali je ima i dosta, gdě još nikakakvo većje nije zasvětilo usiljavanje ljudsko. Zato takove nehistoričke zemlje, budući da u njih nikakva znaka duhu neima — duhu za čovječanstvo zauzetom, duhu štovanjem za svako višje usiljavanje ljudsko razigranom — niti ikoga za sobom neprivlače, osim ljubiteljah i izpitateljah prirode i prirodnosti. *Chateaubriand* tužio je za Amerikom samo radi njene očarujuće krasne prirode, slavio

*) »Historia naturalis« rěč je sasvim nevaljana i nespretna, i morala bi da se imenuje »descriptio naturae«, kao što to već i Němci svoje »Naturgeschichte« zaměnjuju sa »Naturbeschreibung«. Mi imamo dobru rěč »prirodopis«.

Primětba pisaoća.

ju samo radi njene prostrane samoće; i došavši k njoj prislušivao je s otajnostju sardca šapat vetrovah duvajućih po pustinjah i gorah ogromnih, i obimao starodavne hrastove prabardah indianskih. Nu putnik na iztoku svlačio je obuću i skidao kapu pred mjestom svetim, da bi mu štovanje svoje izkazao, i da nebi na zemlju svetu nepristojno stupio.*) Narodi nehistorički, budući da se nisu k višjem životu ljudskom uzdigli, nu samo se s tjelečnim spleli, ne samo što nisu kadri sebe samostalne održati, već niti su u stanju opirati se dugo prosvjetenijim i jačim od sebe narodom, već ginu i samo im se imena spominju, kao da su snage životne i sasvim lišeni bili. Slabo je tjele kad se počne mjeriti s duhom. Slab je život tjelečni naproti duhovnomu. Zato i takovi narodi, kad se sukobe s narodom duhovno jačim, sad nestaju i ginu, a sad ponižavaju se i pokoravaju. Tako indianski narodi u Americi dali su se sasvim podjarmiti, uništiti i oderati od Europejaca. Duh je europejski oplèvio (otrèbio) mnoge od njih, kao jaki vètar slabu goru. Ista je sudbina postigla i narode u Australiji, i dugo neće biti, pa će narodi svih onih otokah pasti pod vlast europejsku. Arapi afrikanski sasvim osvojeni od tjelečnog života, sami se hvatati daju Europejcim, te niti toliko sardca neimaju, da se odapru gnjusnomu svojeprodajstvu. Već što više, sami sebe medjusobno hvatajući, ruku pružaju svome robstvu. Čim narod koj niže stoji, čim je dublje zagreznuo u život tjelečni, tim manju osètja prama sebi važnost, tim lak-

*) S toga samog uzroka neima ništa, što bi nas na polju i na selu zanimati moglo, izvan ako tražimo tišinu ili utehu u naravnoj krasoti. Ali nas zanima svako ono mjesto, gdje se nalaze znači i biljege višjeg kakvog usiljavanja ljudskog, gdje se bio kakav za narode važan bojak, ili gdje kakav počiva slavan muž. Zanimaju nas ta mjesta, što su se tuda radi kretali, tarli ili natècali golemi duhovi. *Primètba pisuoca.*

še daje sa sobom titrati se i razvlačiti, isto onako kao čovjek kad u blato tjeleznog života zagazi, izgubi svu ljudsku prama sebi važnost, i lahko se daje na sve upotrebiti, lahko mu je za užitak svoj i dušu i tjele prodati. Narodi asijatski, pri svem što je nekad oganj višjeg života u njih gorio, sad su sasvim klonuli, jerbo onaj isti oganj, istom i parva žižka višjeg života, davno se među njimi ugasila, te se oni opet suhrvaše (ustarmoglavije) u svukoliko tjeleznost. Zato su narodi ti i prinudjeni bili poniziti se duhu europejskomu i njegovo pripoznati gospodstvo. Nu gdje još ovo politički nije izvedeno, hoće se do mala sbiti. Često se narodi asijatski bune i dižu proti Englezom, ali sve zaludu, jer u mjesto da pobjedu odarže, sami uvijek pobjedjeni ostaju. Zaludu se okamenjeni Kitaj (Cbina) ogromnim zidom naproti Mongolom ogradjivaše; zaludu navjekinostrane od sebe otiskivaše i otiskuje; zaludu se otudjinacah, prihodnikah tärzao, sve je to zaludu, i on je već kraknuo i njegova je okamenjenost popucala, a kroz pukotine navalice tiska se tudjinstvo, koje će okamenjenu tu masu jednom, kad mu vrème dodje, k životu privesti. Persianska davno već trune, a danas jedva doznajemo, da se još kretje. Da u kratko velimo: Asijatski je svätuvehnuo; život njegov tako rekuć sasvim se stèlesio. I to je uzrok, što više samostalan ostati nemože. Vidimo dakle slabomčnost i nevolju tjeleznoga života naproti duhovnomu; vidimo nejakost narodah stèlesnjenih naproti narodom, višim duhovnim životom uznešenim. Istina ova tvärdo stoji i za one narode, koji, ako i jesu nešto većim životom nadahnuti, još se po tjeleznom životu vuku. I ovi su preslabi, da bi se opreti mogli duhovno jačim i prosvětjenijim narodom. To svėdoči čitava historija narodah europejskih. Odtud slėdi, da kaogod što u rečenih stranah svėta spomenuti nehi-

storički narodi u historiju nepadaju, tako isto u historiju nepadaju ni prvi početci istom počinjajućih političkih narodah. Njihov život u tom početku bjaše djetinski, a što deca u djetinstvu za velika dela drža, ono još nisu čini historički. Ne, neima tu još slobodne volje; neima činah historičkih, pa zato ni historije. I nekolicina velikih muževah sa svojim djetinskim i mladjačnim životom ne čine još historiju naroda. Jošte tu neima višjega, čistjega ljudskoga života; još neima historije; jošte nedostaje ono veliko upinjanje za istiniti život ljudski, za čovječanstvo. I budući da samo onakav život pristoji čovječanstvu, koj nas u jezgri našoj oživljuje i delovnimi čini, puki dakle telovni život naproti duhovnomu može se nazvati punim pravom i naziva se smrt, zašto u takovom stanju sve ono, što čovjeka čovjekom čini, u njemu truhne i čami, a samo prostačka strana njegovog bitja živi.

Drugi ima dakle temelj, na kom duh čovječanski dozrjeva, a ovaj je na polju duha, gdje narodi duhom posluju i deluju. Na tom polju prima se ljudskog sárca vérozakon, cvjetaju umjetnosti, razvijaju se znanosti, koje stvari u društveni i državni život narodah tako zasjećaju, da se isti život u neprestano bolji, čovječniji i savršeniji pretvara, pače i narodom, koji se ovog života drža, uvjek lepši svanjivaju i zadovoljniji dani. I budući da je duha carstvo bezkornačno, a čovječanstvo, prisvojavajući si pravi život, neizmerno truditi se ima, zato i nevidjaš tu ono mrtvo stajanje, kao što ga vidjaš kod telovnog života, već neprestano poticanje k napredku, s njime ali i veliki i neumoljni posao. Poradi toga, što se u duhovnom životu misli i volja miču slobodno, što čovjek sam po svojoj naravi krete se i deluje, što se u svojoj duši sasvim složan osjetja, viditi je u ovom stanju narodah velike čine i tvaranja. Tu izključivo nailazimo na ono

věčno razvijanje, ili ono što zovemo »historija.« Ovdě prirodnost pârvenstvo i prevagu svoju gubi, a zanimanje ljudsko preteže vlastita volja, iz koje se radjaju dĕla, koja svakog čovĕka i naroda misli za sobom potežu, dočim ona dĕla, koja po prirodjenom samo nagonu bivaju, pravu cĕnu gube, te se po pravici ni nemogu imenovati dĕla, već samo čisti i goli dogadjaji. U historiju dakle spadaju oni samõ narodi, koji su se odlikovali na polju duhovnom, na polju vĕrozakona, umĕtnostih, naukah; koji su šta doprineli k savâršenstvu dâržavnog i družitvenog života; koji su se u svojih dâržavah za te stvari zauzimali, iliti drugim rĕčma, koji su život narodah sve to više i više privodili k čovĕčnosti. Život, dĕla i tvori tih narodah čine historiju; oni su ona cârvena nit, kojom se kroz narode vlastiti život čovĕčanstva proteže i naznačuje. Kod takovih narodah živilo je čovĕčanstvo svoj život. Zato se i život tih narodah neizmĕrno tiče i čovĕka i naroda svakog, koi k čovĕčanstvu pristupiti, i u njemu život dĕliti želi, pače i svakog svĕstnog čovĕka sârdce i misao obuzima i uzdiže. Život, dĕla ili čini takovih narodah jesu historički ili (što jedno znači) oni obsižu razvitak čovĕčanstva, koji je u obće za sve narode znameniti, s toga věčno u čovĕčanstvu živi ne samo po iza svog vĕkovitog spomena, već i s toga, što sveudilj na buduće narode dĕluje. Život narodah (kao što već rekosmo) věčno živi, i zato ono, što se u njemu jedanput pronĕlo i naznačilo, izgubiti se nemože, inače gubitak značilo bi uginutje, a s uginutjem njegovim uginuo bi i život naroda. Svaka pak uznešena misao živi u životu narodah; svaki plemeniti čin jest oltar u hramu historije čovĕčanstva. Rekli smo tâki s početka, da čovĕka samo život veseli. Nu koliko ga više mora zanimati život naroda, s kojim je i njegov život kao čovĕka skopčan. Nu opet neima većeg života na svĕtu od ljudskog, jer u njemu svaka

dobra stvar napreduje, i lepša i plemenitija postaje. Zato je ovim životom ljudskim čelo tvorstvo uzveličeno, i svet njim oblagorodjen. Po tragu historičkog naroda ide slava; i kad narod u delovanju svom sustane, odzivlju se odašvud spomenici narodah historičkih, koji spomenici, ako su po sebi i nemi, opet govori s njih duh, koji ih je podigao, glasom prodirajućim. I ti spomenici padaju i u prah se pretvaraju, nu posle i svaki onaj prašak podiže glas, i odzivlju se svi glasi nastupajućih narodah na slavu bivšim narodom, koji su živili životom svojim za čovečanstvo.

Narodi historički, koji (kao što rekosmo) vlastiti život čovečanstva zastupaju i sve k većoj vode čovečnosti, jesu narodi tako zvani indoeuropejski, a izmedju njih imenito Indiani, Medi, Persiani u Asiji, Egyptjani u Africi; Kelti, Gârci, Rimljani, Germani, Litvani i Slavjani u Europi. Svi ovi narodi pripadaju jednom plemenu, i jesu, kao što pred ostalimi narodi stoje, cvet i kruna roda čovečanskog. Sve gotovo, što se u svetu krasna i velika sbilo, od njih je proizteklo. Ostali narodi to samo prisvajaju, i preko njihovog (tako rekuć) mosta k lepšoj družini ljudskog života prelaze. Ne u jedanput, već po redu jedan za drugim stupaju k delu narodi ovi, od kojih kad se jedan umori, drugi na mesto stupa i zamënivši ga gospodarstvom upravlja. Podalje izza ovih narodah stoje narodi tako zvanog plemena semitičkog, kojemu spadaju starodavni Pheničani, Čivuti i Arapi. Neimaju oni toliko zasluge za napredak sveta; koliko imaju narodi indoeuropejski. Medjutime ne može se ni njima odreći mnoga znatna zasluga spadajuća k napredku života ljudskog. Pheničani su po svoj prilici usled pronadjenih hyeroglyphah iznašli pismo, za koje se priča, da je Kadmo, zemljak njihov, donio u Gârčku. Oni su takodjer parvi upotrebljavali brojne znakove, i mnoge

druge proiznašli stvari. A opet što je jedanput Pheničanom poznato bilo, nije moglo dugo sakriveno ostati, dârzoviti bo pomorci ovi na sve krajeve širokog mora dopirući, od udaljenih su narodah robe kupovali, za koje su na proměnu davali svoje ručne proizvode, kojima su i iznašastja svoja narodom predavali. Čivuti već nisu bili onog domišljavog i poduzetnog duha kao što njihovi srodnici Pheničani, nego su bili jako pobožni i bogobojazljivi, kao što to s čelim svojim životom zasvêdočavaju. U utrobi ovog naroda i ponajviše na njegovom temelju proizniklo je najveće dobro svêta t. j. zakon hristianski, sprama kojeg sile svaka umětnost i dĕlo čovĕčje gubi se i umaljava. Svi sadašnji narodi, koji su do ĕega došli, jesu pitomci hristianstva ili pod njegovim krilom i uticanjem, ili njogevom rukom vodjeni. Jedini samo onaj narod, iz kojeg je on utrobe proizišao, odrekao se je njega, i nipošto ga priznati nije htio; pa zato je i ostao, što se historičkog razvitka hristianskog tiĕe, bez svake zasluge, paĕe i za svoju upornost zasluženu je platju našao. Arapi nisu bili samo za svojim muhamedanstvom zanešeni vojnici, niti samo osvojitelji narodah i zemaljah, nego oni su se i većin stvarma zanimali, poslujući u znanostih, naucih i umětnostih. U Španjolskoj 10. vĕka za vrĕme kaliva Elha kema cvĕtahu nauke i umětnosti. U njegovom dvoru a po njemu i po dvorih ostalih arapskih poglavarah stĕcaše se uĕeni i umĕtnici, gdje su za svoje plodove velike dobivali nagrade. Sve gotovo, što je iole ugleđnije bilo, zanimalavalo se naucim i umĕtnostim, i ova je težnja do toga narasla, da se je za ono vrĕme u Španjolskoj do 70 velikih knjižnicah i 17 visokih uĕionicah brojalo. Svakom je poznato, kolika je zasluga Arapah gleđe na računstvo, zvĕzdoslovje, zemljopis i historiju. Izvan dviuh ovih plemenah uticali su tako-

djer na sudbinu svęta i narodi plemena sęverskoga, imenito narodi tatarski, ęudski i mongolski, ako i ne na naćin Arapah, koji su pokoljenju našem u razvitju njegovom pomagali, nego posve mehanićkim naćinom, t. j. oni su narode ove (europske), bijući se š njimi, koje prećili, koje od mąrtvila, u koje bi ugrezli bili, svojim nasąrtanjem i razoravanjem odvraćali i ęuvali. Kaogod skakavei po njivah, navaljivali bi ti divjaci na narode europske, i što bi god rukom domašili, proždirali bi. Ta nisu li toliko putah Mongoli i srodni njihovi Europu poplavili? nisu li Turci kroz nju tiskali se, spuštajući se na krasna helęnska polja, na kojih je starodavni duh Helęnah do duše već uvehnuo bio? Historija nezna o njima drugo kazati, nego da su robili, zemlje pustošili, kąrv prolivali, ubijali i nad ženskim osobito spolom svoju zvěrsku ęud izlivali. I doista opaziti je u ovih narodah zvěrsku ęud, koja najvoli po kąrvi i tęlu valjati se. Strašna bujica tih narodah udarila je doista na narode europske, ali je ipak najposlę krępost i sila duhovna ovu surovu jakost nadjaćila. Paće i sve napasti, bile kako užasne i teške, ne mogoše utamaniti narode europske, koji su surove ove Asijate opet najposlę pobili ili u Asiju svratili. Narodi ti jesu oni pravi Titani, koji su se podigli proti duhovnoj sili Jova (Jupitra), carujućeg na Olympu. Nu kaogod što je Jove sa svojim silnima gromovi one buntare u tartar protęrao i sunovratio, tako su i narodi europski prevagom duha okrutne ove bęsove poutamanili, i u asiatske opet pustoljine prognali. Leže oni sada na miru ondę, pokoravajući se većinom onim, na koje su se usudili bili pre toga navaljivati i uznemiravati ih.

Ako dakle surova ta napadanja izuzmemo i tek kao pripadnost u historiji smatramo, to nam ostaju još narodi plemena semitićkog i indoeuropskog. Ta

dva plemena sačinjavaju pravu i vlastitu historiju čovječanstva. Kroz njih se (kao što rekosmo) proteže nit razvijanja ljudskog. Narodom ovih plemenah imamo za sve zahvaliti, što nam je u životu ljudskom doteklo. Ovi narodi su jedini, koji uredno ustrojene države imaju, bez kojih se historija niti pomisliti ne može. Djela njihova djela su obćenita, čovječanska. Nu netrjeba ovo na krivo razumjeti t. j. kao da su ti narodi i osim državah svojih za druge starali se, njih k sebi privlačili, i njima svoja davali svojstva, red, zakone, nauke itd., nego narodi ti sami su za sebe radili i razvijali se; a ono što je u njima bilo čisto čovječansko, samo je k drugima put sebi prokārčilo i kod njih se udomilo. A to se na mnogo različni način dogadjalo. Evo nekolicke primjehah iz historije, kako se taj prenos sbivao! Rimljani se stoparv onda upoznaše s gārčkim životom, s njihovimi znanostmi, umjetnostmi, kad su već zavladao bili zemljom Gārakah. A Rimljani opet sami, kamo god dopirahu, pod pobjdonosnim svojim mačem u zemlje osvojene uvodjahu i svoje zavode i zakone, koje su prije toga sami od Gārakah dobivali. Potonje slikarstvo gārčko, koje se u bizantinskom carstvu razvilo, prenjeli su zapadni karstonosci, Carigradom zavladao, na zapad, a ono najpre u Italiju. Germani nuz ratovanje razširivali su hristianski zakon medju narode nadvladane. Slavjani su sami u Carigrad šiljali po učitelje hristianstva i prevoditelje svetog pisma. Takovim dakle načinom sve, što se god u čovječanstvu krasnog i izvārstnog nalazi, samo se od sebe razširuje, pa zato nijedan narod, imajući što u sebi veleznatnoga, neima niti može samo za sebe imati, nego postaje obće blago svih onih narodah, koji postanu dionici višjeg života ljudskog.

Rekli smo, da narodi historički redom i jedan za drugim do gospodarstva stižu i skupnim upravljaju imuć-

tvom, i sve što ovo imućvo i primaju, jedan od drugoga. Narod, koj je tečajem historije za takvog gospodara izabran, gledè na život ljudski mora da stoji poviše svih ostalih narodah t. j. mora da se nalazi život njegov u potpunom razvijanju i najjačem kretanju. Takov narod dolazi s osobitim naglom k drugim, i od svih pozornost i oči na sebe obratja. Stoji on tada na najvišem vrhuncu života ljudskog. On je kao sunce, oko kojeg se obartju svi ostali narodi kao zvèzde prave i zabludjene, svètlost i toplinu od njega primajući. S ovog vrhunca nitko ga živi sbaciti ni oboriti nemože, dokle se god život njegov na putu velikih dèlah i živog, krèpkog razvitka nalazi; jerbo tada u njemu najveći plamen bukti za samostalnim životom, koj plamen druge narode ni iz daleka onako zdravo neobuzimlje. Zaludu su milioni Persianacah na Gèrèku navaljivali, da ovaj punodušni narod sprèèe i obustave u razvitku krasnog dèlovanja, jerbo izbrani sinovi junačkog i za slobodom gorećeg naroda gèrèkog polomiše, razbiše i razpàršaše sve nebrojene njihove čete. Zaludu je Hanibal na vratima Rima kucac; a Galli zaludu su zarobili Rim poubijajući patrie (starèšine); Rim za to nije duhom klonuo, nego je našao naèin, kojim je surove te barbare razbio i protèrao. Ali kako je lasno posle bilo ova dva naroda savladati, èim je u Helladi i Rimu bila izèezla oduševljenost (uzhitjenost) za život gèrèki i rimski. Ovi primèri veliki posvèdoèavaju i potvårdjuju istinu našu, da samo život višjim oduševljenjem obuzet obstati i procvètati može u pàrkos svakoj zaprèci, a da gine, kao i èovèk, èim ga taj plamen oduševljenja, život njegov, ostavi. Nitko nije mogao zaustaviti oduševljenost onu, koja je hristianstvo navèštjivala i razširivala; nikakve ga udušiti muke i progonstva Decieva i drugih rimskih vladarah. Sve je to ono pretàrpilo i uzdàr-

žalo. Potišteni i porugani duh hristianstva proletio je kroz sve bure, odaržao se onako, kao što se odaržati i morao. On je najveći bio dobročinitelj svéta, ako ga ljudi i nisu mogli lahko dokučiti. I gle! čovječanstvo nikada sebe nije zapustilo, kao što nije ni moglo zapustit se. Nikakva sila svéta nije kadra njegov tečaj i razvitak zaprèčiti; jerbo on svagda nalazi branitelje svoje, koji se za njegovo dobro zauzimaju, sebe kad je od potrebe s najvećim oduševljenjem žartvujući. Oni koji mu u tom smetaju, samo mu pomoći pružaju, dočim razpaljuju one, koji su se sbog njega u plemenitu borbu upustili. I tako oružje protivnikah služi uvek na obranu onim, koji se bore za napredak i savršenstvo života ljudskog. Čim ali narod koji duhom svojim slabiti i iznemagati počne, odmah se oči drugih malo po malo odvratjaju od njega i na onu se okretju stranu, s koje se opet nova svétlost radjati počinje. Historija dakle ide uzastopce za životom narodah, svako razvitje dalje naprèduje, pa tako i život ljudski tim se razvijanjem poboljšava i usavršava. Poboljšavanje i usavršavanje ljudskog života išlo je svagda s onimi narodi, koji u historiju spadaju, i koje smo već gore napomenuli. Narodi, koji nisu djelovali na historiju, pa tako ni na poboljšanje ni na usavršenje života ljudskog, narodi ti nisu nikakva svétu dobra učinili, i spodobni su udom porodice, kojoj oni nikakvu korist ne prinose, nego sve od nje čekaju. Pa opet jedina radinost i zasluga za obće dobro prinosi čast i poštenje, samo se ona usadjuje u uspomeni i zahvalnosti potomstva. I zato su samo ti narodi kod drugih vèčno i slavno ime stekli, ti samo u uspomeni čovèčanskoj zadaržali se, koji su život ljudski svojim životom uzvišavali, sobom ga dalje vodili, i primèrom tim put drugim pokazivali. Visoko cène krasni narod helènski, i zahvalnost prama njemu

tako je duboko u sàrdca narodah usadjena, da su europski narodi i posle, kad je on ugnjeten od Turakah počeo boj biti za slobodu, njega se sàrdačno primili, i čitave mu gomile i čete u pomoć naproti barbarom šiljali. Gdè je taj, koj nije sa štovanjem i začudjenjem gledao s potomstva na rimski narod, u koga je gvozdena vladala volja, i koj u redu s drugimi narodi, glavom i slavom nadvišavajući sve ostale narode, jedan je narod za drugim sebi pokoravao, i svoj život po volji i na ove narode (romanske) prenosio, k tome još kroz mnoge vèkove slobodu u svom njedru podgrèvao, kao dèvice Vestalke vèčni svoj oganj? Nitko zaista bez velikog štovanja nepogledá na narod francuzki, koj je premnogo za povišenje i savàršenstvo života ljudskog učinio, i svojimi čini zahvalnost kod ostalih narodah stekao. Očevidni ovog štovanja znak obćenito je razprostranjenje jezika i književnosti vitežkog tog naroda medju narode prosvètjenije, koji su već oddavna na njega i svaki njegov ponicaž motriti navikli. Nisu (istina je) bez zasluge za čovèčanstvo ni drugi romanski narodi, a navlastito i germanski; jedan na ovom, drugi na onom polju. Samo jedan narod slavjanski, on jedini samo u Europi daleko je u ovom obziru zaostao za drugimi narodi indoeuropejskimi, a ono zaostao tako, da se u tom smislu nipošto š njimi usporediti nemože. Gårdna je sila ovaj narod, ali duh u njemu slabo je još dosad kucao, budući uvèk skvårčen i stišnjen medju životom tèlovnim. I ovo je jedini uzrok, što on nigda u svèt kao narod stupiti ni od drugih priznanje i uvažavanje zadobiti nije mogao, budući je bez svake višje zasluge u svèt u zaostao. Njegove dosadašnje zasluge i čini, s kojim je na druge narode dèlovaó, u historiji veoma uzko mèsto zauzimaju, i lahko ih je prebrojiti. Stajahu Slavjani na vratima Europe kao straža-

ri s mačem u ruci, brancí Europu, ovaj hrani izobraženosti čovččanske, od surovih barbarah, koji su od včkovali sve do sada s podjarmljenjem i upropaštjenjem na nju vrebali i zijali. Ovu su stražu čuvali Slavjani vitežki i slavno. Svekolike čorde, Europu uznemiravajuće već su raspáršene, protčrane ili potučene. No Slavjani tu su brigu gorko i skupo preplatili s nazadkom gledč na izobraženost europejsku, i nespo- minjući, koliko su od divjih tih čoporah obkoljivani, u razvitku života svog prččeni bivali. Huni, Obari, Chazari i Pečenezi, Plavci i Mongoli, Mongoli pod Gostinom, u Saraju, u Astrakanu i Kazanu sunovrat popadaše od mača slavjanskog. Mač je slavjanski bio, koji je Turke od Beča odagnao i Europu od kipeće pogibelji oslobodio. Velika su to zaisto usiljavanja bila. Ali osim ovih bojnih zaslukah sva su ostala dčla njihova bila slaba i neznatna, jerbo nigda nije zavladao medju Slavjani život duhovni. Pri svem tom snaži se već i taj život u narodu ovom, jerbo domišljatost i okretnost u njemu je velika, a narušitelji mira već su ukrotjeni. Snaži se (rekoh) i život duhovni prisvojavajući si sva ona dobra, koja su narodi europejski od vrčmena asiatsko-europejskog potresa od Slavjanah životu svom prisvojili i medju sobom razširili. A to je zaista párvi posao dosad zanemarenog naroda. Što ima zla i nevaljana u životu zapadnom, ono se i tako neće slavjanskog života primiti, makar mu se kako i koliko nametalo, nego ostat će uvijek kao lahko pero na vodi, dokle ga najposlč dubljina narodnog života sasvim ne- proguta.

Sve dakle, što su god narodi ovi (indoeuropejski) učinili, i u čemu taj čistoljudski život stoji, opisuje historija, nauka ljudskog života narodah. Historija dakle ima sve ono potanko razložiti i pokazati, s kakove je nizine čovččanstvo do višjeg se uzpelo stanja, koji su

to bili narodi, i kakov su dio u tom životu imali s kakovimi se zaprčkami borili; jednom rěčju: koji su narodi dělovali (duhovno) i šta su proizveli. I jedan jedini pogled kadar je uvěriti nas o gãrdnoj proměni, koja se do danas u životu ljudskom dogodila, t. j. koji su od pãrvog početka koraci do danas učinjeni. Zadatak je historije, sve to potanko razložiti i predstaviti, naročito: kakovim je načinom nižji stupaj razvitka ljudskog na višji domašio se; kako je taj čověčanški razvitak po ređu prolazio kroz narode; kako je jedan narod na onom městu, na kojem je drugi prije njega zaostao, dělo svoje započinjao i produžio. — U Asii i u obće na iztoku čověk u svakom je obziru rob, bilo to u ogledu vėrozakonskom, dãržavnom, društvenom, ili domaćem. U Kitaju (Chini), Indii i Persii priziva i obožava čověk moći prirodne, klanja se i pada pred njima, rěčju: on je pravi rob prirode. U obziru dãržavnom (političkom) takodjer nije drugo nego sužanj, rob svog vladara, koi svu moć ima upravljati i gospodariti osobom i dobrom njegovim po svojoj volji. U društvenom pako obziru razstavljaju čověka od čověka tako zvane *kaste*, u kojih je čověk već od same naravi na jedno stanje osudjen ili prikovan. Kod Indianacah nije dozvoljeno od nižje kaste čověku ni iz kuće izići, da nebi tim od veće kaste koga očima ili drugim čim pozlědio. U krugu domaćem vlada takovo isto robstvo u ovom iztočnome světu. Svaki je ukučanin rob svoga starešine, a ponajveća roblinja jest žena. Uzimajući sve to u sravnjivanje i u istom čivutskom světu vlada još stroga i robská odanost, i tu još čověk na zemlju padajući pred Bogom puzi, i vladaru konačno se odaje. U Gãrčkoj, na zemlji europejskoj počinje tek prava sloboda u svakom obziru. Gãrci, istina svoje bogove poštuju, ali se ipak slobodnije pred njima miću, dapače dosta putili i šaljive i směšne

stvari o njima pričaju i pripovjedaју. U obćinah (därzavicalah gārčkih) ukidaju Gärei despocie i uvode slobodni red, u komu svaki onaj slobodu uživa, koi polag obćine k njemu pripada. U društvenom krugu vlada slobodno obćenje, isto tako i u domaćem slobodnijem duhom dišu. Istinabog, da još ni u vërozakonskom obziru prave slobode neima, nu niti je u obćini ima, jerbo ju i tu samo gradjani uživaju, koji pri svojoj svojoj slobodi čitave gomile Helotalah (robovah gārčkih) oko sebe sbijaju. I žene dosta su strogo u kući odcèpljene od gospodarah t. j. muževah svojih i t. d. Od tuda se vidi, da gārčki život, bio on ma kako krasan, za ugled prave slobode uzeti se nemože. Još više razvilo se čovëčanstvo u Rimu, gdë posle silnih i dugih ratovah zadobi vërozakon najposle podpunu slobodu, vërozakon t. j. hrištjanki, koi svako i svekoliko robstvo ukida, i nas uči duhom božjim vladati nad robom. U vërozakonskom obziru hrištjanstvo tim učenjem ukida robstvo, dočim sve ljude za sine božje proglašuje, i zato nikakova puzenja pred Bogom netärpi, već svakomu nalaže polag volje njegove vladati se, t. j. polag volje vlastitog duha ljudskog. U däržavnom i društvenom obziru nalaže se, da svi u obće ljudi sebe smatraju za bližnje svoje, s kojim se medju ljude ljubav i jednakost utemeljuje. Hrištjanstvo dakle pod nikakovim imenom «kaste» netärpi, čim u obće čovëka slobodi. Pa kao što svuda, tako i u životu domaćem uvodi hrištjanstvo slobodu, jerbo uvodi jednoženstvo, a š njime i slobodno spojenje, te tako na tom temelju ženu odkupljiva, dajući joj pravo biti i zvati se suprugom. Istina je do duše, da još dugo poganski traju obiçaji, skriveni pod suncem vërozakona hrištjanskog. Istina je, da hrištjanstvo davno se u zatvorenih samo hramovih ozivlje; jerbo kao što svuda, tako se ni ovdë nemogu na jedanput promëniti sve

stare navade i običaji, već malo po malo. Pored svega toga hrišćanstvo i neosjetno u životu djeluje i iz hramovah malo po malo i u život prelazi. Ogromne je promjene hrišćanstvo u životu narodah već proizvelo k dobru i naprjedu čitavog čovječanstva, koje samo čorav uviditi i pripoznati kadar nije.

* Ovo naprjedovanje historije, ovo preobražavanje života narodah, smatrajući ga s višjeg gledišta hrišćanskog, s kojega se zrake prosipaju na sto hiljadah stranah, ovo (rekoh) naprjedovanje historije naprjeduje jednako, i naprjedovat će dok bude svjeta i vjeka. Narodi, koji su po ovoj stazi već hodili, jesu poglavito narodi romanski i germanski, pod kojim je u životu istinabog one prave gârčke harmonije nestalo, nu koja ipak nije iz svjeta za navjek izčezla. Mnogi našeg vrjmena sa žalostju gledaju na onaj vjek. Pored svega toga silu smo opet drugih dobarah na mjesto onoga pribavili i stekli. Bez naprjeka i zadovoljavanja nije nigda svjet bio. I tako vrjmena sve bolja i bolja k nam se vratjaju. Izza narodah već spomenutih po geographičkom položaju sljedi narod slavjanski. I zato koi poznaje tečaj duha u obće, i poznaje ga posebno u onih narodah (germanskih i romanskih), taj će i o njemu (narodu slavjanskom) znati što god duhovno zagudnuti i probesediti. Da buduća historia od njega nešto očekiva, o tom već svaka sumnja prestaje.

Ljudi često govore: »Ej stara vrjmena, vi zlatna i blažena vrjmena! gdje ste sad? Sada u svjetu samo zlo vlada!« Izrjebu ovu historija sasvim opravdava, koja nas uči, da su od nekad vrjmena uvjek gora vladala, a da u historii uvjek krasnii i zadovoljnii svanjivaju dani. Bez zla nije nikad svjet ni bio; ali u dobru tvârda stoji vjera, koja se u duhu historika još u jasniju pretvara svjest.

Narodne pĕsme bugarske.

Ima na iztoku pleme jedno našeg kolĕna, narod jedan raztārkan po poljih i gorah stare Moesie, Tracie, Macedonie i istog Epira, o kojem mi ovdĕ na zapadu neznamo gotovo ništa drugo, nego da bĕdni i ubogi sluŕi cara turskog i da govori nekakvo narĕĕje slovensko, od kojeg smo medjutim mi dosad ostali ĉisti kolik od arabštine ili sanskrita. Današnja bugarština za nas je knjiga zatvorena i nerazrĕzana. Nu znamo, koliko valja u današnje doba poznati sebe i brata i bratuĕeda svoga, zato nastojavamo razrĕzat barem jedan list te knjige, u koliko bolje umĕmo, priobĕujuĕi evo nekoliko pĕsamah puĕkih naroda bugarskog iz raznih stranah njegove postojbine. Nu pārvo nego ih redimice pometjemo u knjigu ovu, trĕba da progovorimo i o tom, ŕto se dosad uradilo gledĕ tog posla *).

Koliko ja znam, najpārvi trag narodnim pĕsamam bugarskim nalazi se u rukopisu jednom od XIV. vĕka, iz kojeg je *Šafarik* za svoj »Narodopis slovanský« (Zl. Prag 1842 str. 160) prepisao dva komada. Poslĕ tek u našem vĕku nalazimo opet do dva tri komada u Vukovoj »Pjesmarici srbskoj« (Beĕ 1814—1815). Izza osam godinalh poslĕ toga pojavi se opet *Vuk*, a to s obilatiom sbirkom narodnih pĕsamah bugarskih, izdajuĕi na svĕt knjigu »Dodatak k Sanktpeterburskim sravniteljnim rjeĕnicima sviju jezika i narĕĕija s osobitim ogledima bugarskog jezika (Beĕ 1822 4. str. 54). U toj knjizi, uz kratak sravniteljan rĕĕnik i uz dva izlomka iz svetog evangjelja na prostom narĕĕju bugar-

*) Obširni pregled svih sbirkah pĕsamah narodnih pukovalh ilirskih podat ĕemo tiocem našim u sgodnie vrĕme.

skom, ima i 27 komadah i komadićah narodnih pučkih pèsamah na istom jeziku, te zajedno i kratka jedina razprava o jeziku bugarskom, doista najbolji i najčistiji posao, što (polag moga znanja) imamo do danas o toj stvari. A sad opet dvadeset godinah iza Vukovog »Dodatka« izadje od rodjenog nekog Bugarina knjižica jedna u Pešti (»Bòlgarski narodni pèsni i poslovići, sòbra *Ivan A. Bogojev*. Knjižka I.ª 16. str. 63). Knjižica ta u sebi sadàržaje 12 podugačkih pèsamah i do preko 200 posloviceah. Velika šteta što se ne zna iz kojih su stranah te stvari (čini se po jeziku da su skupljene u krajevih izmedju Dunava i Balkana). A eto ti sve, što se dosad tiskalo, što ja znam Čitao sam po knjigah i časopisah, da ima sbirkah takovih i od archimandrita *Nesfita* (pàrvog rodoljuba bugarskog), od g. *Aprilova* (poznatog izdavatelja Denice bòlgarske u Odessi) i nekakovog *Stojanovića*, samih rodjenih Bugarah. Osim njih kúpila su u naše doba i dva ruska profesora narodne pèsme i poslovice bugarske, g. *Ismail Sreznjevski* (Charkovski) i g. *Viktor Grigorjević* (Kazanski). G. Grigorjević obašo je zemlju bugarsku uzduž i poprèko od Carigrada pa do medjašah arbanaskih, od Solunagrada pa do bèlog Dunava, i skuplja jući sgradu za slovar i slovnice bugarsku nagàrnuo i silu božju narodnih pèsamah. Ima ih na broju do 200 komadah, i sva je prilika, te je ta sbirka najbogatia i najznamenitija, što ih dosad imamo. Došavši g. Grigorjević prošaste jeseni u Zagreb, da tu nekòliko danah odpočine od trudna svog puta, ponèšto se razboli, te mi za svoje bolesti ponudi nekòliko rukopisah bugarskih svojih sbirkah s dozvoljenjem, da si za svoju potrebu štogod prepisem. I tu ja prepisem i sastavim u hitnji do 60 većih manjih komadah narodnih pèsamah. I eto ti vèrni i obsirni razlog o izvoru ovih narodnih pèsamah bugarskih.

Budući da kod nas i između istih književnika ima teško dva tri čovjeka, što bi znali kakov je taj bugarski jezik, nastojit ću pobilježiti glavne njegove znake ili osobine, u koliko sam dosad naučiti mogo, ostavljajući kratak pregled formah slovnjeh za drugu koju knjigu Kola.

Razgodiše i odlučise već učeni sudie slovenskog jezika, da su parva dva apostola crkve slovensko-kršćanske pisala svete svoje knjige slovom bugarskim prozvanim zaonda još prastarim imenom *slovenskim*, i (sva je prilika) narječjem maćedonskim. Nu varlo ćeš se začuditi, ako danas uzporediš najstarije rukopise bugarske sa sadašnjom živućom bugarštinom. Kolike ti tu neima promjene i razlike! Dočim u starini nalaziš veliko bogatstvo formah, opazit ćeš u današnjoj bugarštini kukavno siromaštvo osobito gledè na sklanjanja. — Dočim u starinskom jeziku neima još gotovo ni traga tudjim rječma, današnji ti je pučki govor silom svakovrstnih inostranih rječih (turskih, karavlaških, gârèkih, arbanaskih) izšaran kao prosjačka kabanica raznovrstnim kârpama. — Isto razmjerje ima i gledè na sklad rječih, gotovo sve sama kârpež. U staroj bugarštini nalazimo u sklanjanju i sprezanju tri broja; u današnjoj se dvobrojnik malo ne listom izgubio. — Isto tako omalio se broj padežah od sedam na dva (na imeniteljni i zvateljni), pa se nedostatak taj u govoru kârpi kojekako predložima. — Imena pridavna (adjectiva) imaju danas samo brojeve bez ikakovog sklanjanja (samo u pèsmah grèsi se kadkada proti tim pravilam). — Čudan ti je naèin, kojim danas Bugari spravuju i uzvisuju imena pridavna. Oni ti naime ostavljaju ime pridavno u formi nepromjenjenoj parvog stupaja, pa èineći drugi stupaj (comparativ) metju pred ime rječcu *po*, a za treći stupaj (superlativ) rječcu *naj*, n. p. kažu *pedobri* (m. *belji*), a *najdebri* (m. *najbolji*) itd. To isto

rade i kod imenah samostavnih, n. p. *bašta je junak, sino pejunak, a brata najjunak*, t. j. *otac je junak, sin bolji junak, a brat najbolji junak* itd. — Ta ista sirotinja sklanjanja uvukla ti se i u mēstoimena (pronomina) sa formom pridavnih. Samo jedina imena osobna (personalia) sklanjaju se podpunie nu opet osakatjeno, n. p. kaže se *pri nego* (m. *pri nem*), *sos nego* (m. *sos nim*), *sos nas* (m. *sos nami*), *sos nih* (m. *sos nimi*) itd. Mēstoimena posēdna (possessiva) *moj, tvoj, njegov, njen, naš, vaš, njihov, svoj* danas Bugari slabo upotrēbljavaju, nego umēsto njih metju okrajenu formu datelj-nog padeža mēstoimenah osobnih n. p. *vidih sino mu, pridvorih sestru si, uteče konj mi, pratih brata vi* itd. umēsto: *vidih negovo sin, pridvorih svojata sestra, uteče negovo konj, pratih vaše brat* itd. — Glagolji današnje bugarštine imaju doduše još pobogato sprezanje, nu izgubio im se način neopredēljen (infinitiv), te se i za njega kārpi kojekako, n. p. *nemoj da radiš* (m. *nemoj raditi*), *az šte** *idem* (m. *az šte isti (iti)*), *one je došal da ruča* (m. *one je došal ručati*), itd. Isto tako izčezla je i stara obilatost pričastjah (particip), te živu danas još eigla tri pričastja, 1. sadašnjeg vrēmena dēlujuēeg načina na *šti* ili *či*, 2. prošastog vrēmena dēl. načina na *al (el)*, i 3. pričastje proš. vrēmena tārpeēeg načina na *an* i *en*. — Druga osobina sadašnje bugarštine jest članica (articul), koja se imenam samostavnim, pridavnim i mēstoimenam sa formom pridavnih dodaje ostraga (kao u karavlaškom, arnautskom, arabskom i skandinavskom) te je u spolovih i brojevih vārlo različna,

*) Ovaj *šte* (na zapadu kaže se tamo *če* amo *ču*) nespreza se ni za osobu ni za broj nijedan, već ostaje jednako nepromēnjen, pa se spreza glagolj, što bi imao stati u načinu neopredēljenome, n. p. spreza se buduēe vrēmie evo ovako: *šte idem, šte ideš, šte idet, šte ideme, šte idete, šte ideju* (t. j. *it ču, it češ, it čet, it čemo, it čete, it čej*).

osobito u mužkom spolu jednobrojnika. Nu opet trĕba pri tom zapamtiti to, da kad imena samostavna imaju uza se ime pridavno ili koje mĕstoime sa formom pridavnog, ĉlanica ti se nastavlja na onu rĕĉ, koja stoji pĕrva, a to je svagda gotovo pridavna. Ālanica ta (kako rekosmo) mnogoliĉna je za imena mužkog spola u jednobrojniku; sad se metje *a*, n. p. *brata* (brat), *grada* (grad); sad *e* n. p. *care* (car), *pisare* (pisar), *govedare* (govedar); a sad *o*, n. p. *sino* (sin), *lebo* (hlĕb) itd. Imena pridavna mužkog spola imaju svagda ili *a*, n. p. *poĉtenia kupec*, ili *o* n. p. *dobrio i mađrio car*, *svctio ĉovek*, ili samostavna i pridavna mĕsto toga primaju *ot* n. p. *lebot*, *ĉovekot*, *carot*, *pisarot*, *bratot*, *dobriot*, *svctiot* itd. Za ženski spol jednobrojnika imadu i samostavna i pridavna *ta* n. p. *ženata*, *majkata*, *reĉta*, *slastta* (isto onako i mužka na *a* n. p. *vojvodata*, *slugata*), *dobrata žena*, *hubavata mome*. Za srĕdnji spol metje se svagda *to* n. p. *turkaloto*, *seloto*, *sirceto*, *sunceto*, *naĉeto selo*, *dobrceto vino*, *hubavoto momiče* itd. Za višebrojniĉnik i mužkog i ženskog spola samostavna i pridavna imena primaju ĉlanicu *te*, a imena srĕdnjeg spola *ta* n. p. *ĉovecite*, *carite*, *kupcite*, *ženite*, *babite*, *reĉite*, *selata*, *turkalata*, *kuĉetata*, *moreta*, *poleta* itd. (Što se kaŕe *robeto*, *konjeto*, *maŕĉeto*, *sinoveto*, *kumoveto*, ĉini se te ima razlog svoj u tom, ŕto po formi kao *collectiva* stoje imena ova u jednobrojniku srĕdnjeg spola, imajuĉi samo znamenovanje višebrojno.)

Ovo su glavne osobine duha i slovnice današnje bugarštine. Mogo sam joŕte kojeŕta pobiljeŕiti ovdĕ o toj stvari, nu za sada neima tomu mĕsta. Komu se hoĉe prevratjati knjigah, te mu je do toga stalo, da se poblize pobrati s divnim tim narĕĉjem slovenskim, njemu neima ine pomoĉi (aĉo neĉe putovati za Dunavo i Balkan), nego da se pomogne kao ŕto sam se pomogo i ja, pa uzme preda se one *Vukov dodatak* i *Šafa-*

riko Narodopis, te šta Bog da. Ja se s težkom mukom dočepah jedne slovnice bugarske (»Grammatika Slaveno-Bolgarska, ot *Christaki Dupničanina*, Budim 1836«) i dviuh drugih knjigah sadašnjih spisateljah bugarskih. Nu na žalost moju uvidèh, da današnji književnici bugarski izvartju i kvare prirodjeni svoj jezik, kaogod doskora i sàrbski, amo tamo i pogore.

Nu sada još nekoliko za iste ove pèsme. Ja sam dosad vidio samo jedno živo Bugare, a kamo li da sam čuo pèvati bugarski, nego sam pèsme te izvadio iz poštenih knjigah, ili primio na dar iz poštenih rukuh. Zato ni neznam mnogo proshoriti o duhu njihovog mèrila (rythma) ili naèinu pèvanja. Svakako mi se vidi za čudo, kad ih pogledam, kakovih su nejednakih redakah, na oči koje predugih koje prekratkih. Činit će ti se to pogrešno, nu kad pomisliš, koli raznoličan i opet s druge strane srodan duh je pukovah slovenskih, možeš se umirit. Tu istu nejednakost redakah nalazimo i kod narodnih pèsamah ruskih i krajnskih (možebiti i kod druge koje granc, nu ja zasad neznam). Krajnski pèvači, pèvajuèi takove pèsme, pomažu se time, da u kratjeg redka i napèv za koju složicu (takt) okrate, a u duljih redakah za nevolju po koju će složicu opetovati, samo da im izadje posao kako valja. Nèkoje izmedju ovih pèsamah èine se da su nepodpunc, prekinute, pobàrkane, nu buduè nam je stalo glavno do jezika, nemože se èekati i lepota poesie, kad nam neima zasad boljih iztoènikah. Nu kako bilo da bilo, ja ih predajem, kako sam ih primio, dodajuèi samo kratka i neobhodno potrebna ¹zjasnjenja, u koliko sam ih razumio. Što nevalja, popraviti će izza mene drugi i vàrstnii i mudrii.

Trèba još da štiocima dadem razlog o nèkojih biljegah ili pismenih njima koje slabo koje nimalo poznatih. Medjutim bez njih se bugarština neda pisati

slovima latinskimi. A pismena ta jesu : *a*, *e* te *i*. Párvo izmedju njih t. j. *a* odgovara st.-slov. *jus* (X), pa se danas neproiznosi na naèin poljski kroz nos, već muklim jednim glasom izmedju *a* i *o*. Drugo t. j. *e* namèstnik je st.-slov. *jat* (A), pa ima glas vário muklog jednog *e*. Poslèdnjim t. j. *i*-om nastojao sam polag mogućnosti izraziti stari *jer*, a gdje ono ima mèsto, èuje se mukli jedan *i* na naèin ruskog *jeri* (BI). Naš *e* u Bugarskom zvoní kao u Èakavacah po Istrii, Primorju i Dalmaciji, t. j. kao vário umekšani *k*, kad se slije š njim *j*.

Na koncu tih rèèih nuka me još sàrdce, da se zahvalim profesoru sveučilišta kazanskog g. *Viktoru Grigorievièu* na bratskoj ljubavi, što mi za prepis poda svoju prem bogatu sbirku, te mi i sám svojom rukom prepisa nekoliko izabranih komadah. Da njega neima, nebi po svoj prilici ja ni danas znao, šta je bugarština, a kamo li kakove su joj pèsme. Izmedju ovih pèsamah izvan br. 1. 2. 7. 8. i 9. sve su ostale iz njegove ruke.

I.

1.

(Od Dunava?)

Car si na sluga govori:
 Popěj mi, sluga, popěj mi
 Iz jedno girlo dva glasa,
 Iz jedni usta dvě dumi ¹⁾.
 Sluga si carju ²⁾ dumaše:
 Carjolo ³⁾ carjo čestitij,
 Čestito da ti e carstvoto!
 Neboj ⁴⁾ mjä, carjo, neboj mjä,
 Neboj mjä pësenj da pëja,
 Iz jedno girlo dva glasa,
 Iz jedni usta dvě dumi:
 Goljem mi e kahär ⁵⁾ padnalo,
 Če ⁶⁾ sam si hair ⁷⁾ napravil
 Na Tundža ⁸⁾ dluga ćuprija,
 Vov Solun grada manastir,
 Ta ⁹⁾ hazna ne mi dostigä.
 Car si na sluga dumaše:
 Neboj sjä, slugo, neboj sjä,
 Ako ti hazna nestiga,
 Az šte ti hazna dopilni.

¹⁾ *Duma*, govor, rěč; *dumam*, govorim (po ruski *dumat'*, misliti). ²⁾ U prostom govoru kaže se obiěno *na car*, m. *carju*. ³⁾ *Carjolo*, *Janćele*, *Božnele*, *Vyžnele*, *Bajnole*, *Dobrolo* itd. m. *carju*, *Janće*, *Božne*, *Vyžne*, *bajne*, *Dobro* itd. Dodaje se u bugarskim rěčma *lo* ili *le* (ponajviše u zvateljnom) u znak nēki njegovanja. ⁴⁾ *Neboj mjä*, nesili me, nenukaj me. ⁵⁾ *kahär*, žalost, briga, tuga. ⁶⁾ *Če*, neznam uprav kakov je to veznik (ćini se, da ovdě znamenuje *gdě* ili *kad*, nu bit će mēstah, *gdě* opet znači šta drugo). ⁷⁾ *Hair* (turski), zadušbina. ⁸⁾ *Tundža* rěka, što izvire na Balkanu nad Kaloserom, teče mino Kazauluka, pa se kod Drēnopolja izgubiva u Märicu. ⁹⁾ *Ta*, pa, te.

2.

(Od Dunava?)

Jankina mama dumaše:
 Ja ¹⁰⁾ si, Janóc, dete zaljulej
 I mu pĕsenj zapĕj.
 Janka si dete zaljuljela
 I pĕsenj zapĕla:
 Nene, dete, nene,
 Nene ĉe ne stani.
 Kak ja Jankina mama ĉjula,
 Janka si ljuto proklela:
 Da dade gospodj Janćele Jano!
 Kogá ¹¹⁾ Dunav produma
 I ryba propĕje,
 Toga si rožba ¹²⁾ da imaš.
 Janki sjä e žalno nažalilo,
 Će stana Janka, otide na Dunav,
 Će pokraj Dunav hodjaše,
 I drebni slizi ronjaše,
 I Bogu sjä moljaše:
 Božnele Vyšnele gospode!
 Az neznaja ot gdě Dunav teče.
 Dunav teče izpod Budimgrada
 Iz zlatno jabliko.
 Tamka si Janka vreme svirši
 Sos jedna gjemijka šajka *).

*) Ove dvě pĕsme izvadio sam iz *Bogojeve* kojižice »Narodni bŕlgarski pĕsni i poslovice.«

¹⁰⁾ *Ja, ja!*, ded, deder (drugaĉ je *ja* prikrajten viniteljni od *ona*). ¹¹⁾ *Kogá*, kad (r. *kogda*); *togá*, tad (rus. *togdá*).

¹²⁾ *Rožba*, porod.

B.

(Iz *Kalofera* *).

Rado, bjala Rado!
 Junaci dojdoha,
 Ta brata ti hvanaha ¹³⁾
 I tvoje prvo libe ¹⁴⁾.
 Kakvo ¹⁵⁾ za brata si davaš
 I za tvoje prvo libe? —
 Az za brata si davam,
 (Si davam) i nedam,
 A za moje prvo libe
 Davam vita moja grivna ¹⁶⁾
 I ošte moja kosoplitka ¹⁷⁾;
 Če ¹⁸⁾ koga to bješe razmirna godina ¹⁹⁾,
 Nevjarna družina v naše selo,
 Brat mi mjä povede
 I mjä zavede na pať na kirstopať ²⁰⁾,
 Tači ²¹⁾ mi reči: Iđi si go sestro,
 V kojto pať ti najdrag;
 A moj prvo libe mja povede,
 Tači mjä zavede v skrišnite kašti ²²⁾.

*) *Kalofera* (ili *Kaloper* kao što ima *Lapie*) jest varošica na rěci Tundži u dolini jednoj Balkanskoj na zapad Kazanluku uz put, kojim se ide u Tatarbazardžik.

¹³⁾ *Hvanaha*, uhvatiše. ¹⁴⁾ *libe*, ljubi (t. j. ljubovnik i ljubovnica). ¹⁵⁾ *Kakvo*, šta (pitajuće). ¹⁶⁾ *Grivna* znači (kaže g. *Grigurjevič*) u bugarskom, što u nas *narukvice* ili *belenzuke*. *Grivna* u Čarnojgori znači *djerdan* (*Hals schmuck*), a to čini mi se prvo joj je bilo znamenovanje. Stoji u sv. pismu: »I vizloži na jeho *grivna*.« ¹⁷⁾ *Kosoplitka*, upletač ženski (*Haarschmuck*). ¹⁸⁾ *Če* znači ovdě *jer*, *zašto*. ¹⁹⁾ *Razmirna* nemirna. ²⁰⁾ *Kirstopať*, križoput, razkaraťje. ²¹⁾ *Tači*, taki(?). ²²⁾ *Skrišnite kašti*, skrovne kuće.

4.

(Iz *Kalofera*.)

Jovan si Dobri dumaše:
 Dobrolo, moma hubava!
 Dobrolo ja pridvori²³⁾ me
 Tam za vašeto momiče²⁴⁾,
 Tam za vašeto Girkinče. —
 Dobra Jovanu dumaše:
 Bajnole²⁵⁾ bago lvane!
 Za koje naše momiče?
 Za koje naše Girkinče?
 Jedna si Stana imahme,
 I neja snošti sgodihme²⁶⁾. —
 Jovan si Dobri dumaše:
 Dobrolo, moma hubava!
 Koga na voda otidiš,
 Kato vodata pogledniš,
 Kojato moma tam vidiš,
 Za neja da me pridvoriš.

5.

(Iz *Kalofera*.)

Otišla caca²⁷⁾ na Vraca²⁸⁾,
 Goljamo čudo vidjala,
 Žena si mažat prodala
 Za jedna glava crven luk;
 Ošte lukaru dumala:

²³⁾ *Pridvori*, udomi, ²⁴⁾ *Momiče*, dĕvojĕe (uzpor. slov. *dĕklič*). ²⁵⁾ *Bajnole*, brajne, brate (*bago* neznam što znači)

²⁶⁾ *Snošti sgodihme*, sinoč zaručismo. ²⁷⁾ *Caca*, lĕpotica.

²⁸⁾ *Vraca*, varošica u okolici Sofiegrada.

Čičo lukaru, lukaru!
 Pridadni ja mi pridadni
 Ošt jedna glava crven luk,
 Da varą da si nadrobne,
 Nadrobne glava v čorbica.
 Da si nahrane dječica,
 Da pomnet i da kažuvat,
 Koga sa imale baštica ²⁹⁾.

G.

(Iz *Novog sela* *).

Konstandine mili sine!
 Kolko godina car carevaše? —
 Devet godina car carevaše
 Jeden hair si napraviše,
 Napravit, male, ma će ti kaže,
 (Ma će ti kaže) će si grehuvati,
 Napravit si golem hair
 Na Logodinsko ³⁰⁾ ravno polje,
 Napravit si jedna banja ³¹⁾,
 Jedna banja sos tri česme ³²⁾,

*) Novoselo (gàrèki *Νεοχώρι*, turski *Pajzvančioj* ili *Sklavočioj*) selo od 500 kućah (kao što mi kaziva g. *Grigorjevič*). Nū neznam sad koje je to mēsto, jer ih ima tog imena u Bugarskoj više. Jedno stoji nedaleko od Filipupolja pram jugu, a po svoj prilici bit će ono, što leži na rēci Marici na carskom drumu, kad ideš iz Tatarbazardžika u Sofiju.

²⁹⁾ *Bašta*, *baštica*, otac, čačko. ³⁰⁾ *Logodinsko* polje neznam upravo, gdje jest, jerbo ncima ga ni u Šafarikovom zemljovidu, niti u obširnom Lapijinom turskog carstva. Ima poblizu Soluna mēsto i jezero, što se zove po Lapiji *Longaza*, a podalje pram iztoku drugo pod imenom *Langadache*. Valjda e jedno od ovih. ³¹⁾ *Banja*, kupelj. ³²⁾ *Česma*: izvor.

Dve te jsa ot topla voda,
 Jedna sos studena voda:
 Jed³³⁾ koj hodi, ljek nahodi;
 Sljep hodi, sos oči hodi;
 Kulav hodi, zdrav si hodi.
 Ama tam izlezla zmija,
 Jedna zmija stihija³⁴⁾,
 I ta zmija stihija
 Na Logodinska korija³⁵⁾,
 I ta zmija s devet glava. —
 Jala³⁶⁾ sine, da ti kaže.
 Da ti kaže što da činiš:
 Da hodiš na grad Soluna,
 Da napraviš devet čengeli³⁷⁾,
 Na čengeli po jedno jagnje,
 Po jedno jagnje da zakačiš³⁸⁾;
 Da kak će hodiš napred,
 Da mi puštiš na birza konja,
 Sos devet jagnja devet čengeli;
 Da kak puštjaš po jedno jagonce,
 Da kak će pade, će se fati,
 Če se fati, da se rezčesni,
 Da se, sine, čini komat;
 Da kak se čini komat,
 Ti se firliš³⁹⁾ na birza konja,
 Ta će hodiš na grad Soluna;
 Kak će hodiš na grad Soluna,
 Če ostaviš na dirvna⁴⁰⁾ pat:

³³⁾ *Jed* (star. *jegda*), kad. ³⁴⁾ *Stihija* (od grč. στοιχειών) neznam upravo, što ovdě znači. ³⁵⁾ *Korija* (od g. ὄριον, *gorica*, ili od χωρίον, *kotari*). Ovdě znači *tuma*. ³⁶⁾ *Jala*, ala, deder. ³⁷⁾ *Čengel*, kuke (Hacken). ³⁸⁾ *Zakačiš*, zakučiš (cinhacken). ³⁹⁾ *Firliš* (håriliti?), zamahneš, skočiš. ⁴⁰⁾ *dirvni* (drevni, srav. polj. *drwiej*, krajn. *drevi*), stari.

Da kojto éc pomínuva⁴¹⁾,
 Éc si gleda, pak éc si sede,
 Ni kaže, da ne hodi sos hair,
 Da se ljekuvat i sljep i kulav.

7*).

(Iz Razloga.)

Kaludo mome Kaludo!
 Šetnala se je Kaluda
 Niz carogracka čaršija,
 Ta belu si lice prodavaše,
 I crni si oči zalagaše.
 Popita ja mlado Jermenliče:
 Kaludo mome Kaludo!
 Zašto si prodavaš beloto lice
 I si zalagaš crnite oči?
 I tija mu veli odgovori:
 Brat mi je Stojan zatvoren
 U težka tevna tevnica.

8.

(Iz Razloga.)

Ojle goro zelena!
 Što si goro povchnala?

⁴¹⁾ *Pomínuva*, prodje; sr. slov. *minoti se*.

*) Ovu i slēdeće dvě pēsme izvadio sam iz *Vukova* spome -
 nutog »Dodatka.« A Vuk pripovēda ondě, da ih prepisao
 u Beču iz ustih nēkih tārgovacah iz Razloga. *Razlog* (*La-*
pie i *Seljan* pišu *Rastuk*), varoš je u Rumelii na rēci Msti
 (tur. *Karasu* t. j. čarna voda), koja utiče na mēstu staro
 Abdere u oči ostrova »Thasos« u more egejsko.

Povehnala, posahnala?
 Da li te je, goro, slana oznobila?
 Jeli te je, goro, paržar⁴²⁾ oparžilo?
 Nito me je slana oznobila,
 Nito me je paržar oparžilo,
 Toku⁴³⁾ mi je srce izgorelo.
 Fčera projdoha tri sindžira robe:
 Prvi sindžir se mladi devojčoi Grkinjki,
 Katu ideha i plačaha:
 »De je naše bogastvo?«
 Ftori⁴⁴⁾ sindžir se crnooki Vlahinjki,
 Ideha i plačaha: »Milite vlaški žiltici⁴⁵⁾!«
 Trecíja se mladi nevěsti Bulgarski;
 Ideha i plačaha: »Miloto naše otcčestvo⁴⁶⁾!
 Milite naši mužki dečica!«

 9.

(Iz Razloga.)

Zaspala moma, ljeljom⁴⁷⁾, zaspala
 Na široko pole kraj more,
 Pod zeleno drvo dafino⁴⁷⁾
 Tijen mi veter poduna,
 Dafina veća⁴⁸⁾ otkrši,
 Moma po poli⁴⁹⁾ udari.

⁴²⁾ *Paržar oparžilo*, požar izgorio (oparžio). ⁴³⁾ *toku, tokmo, tok, samo*. ⁴⁴⁾ *Ftori, vtori*, drugi; spravn. našu rěč »utorak.«
⁴⁵⁾ *žiltici*, cekini. ⁴⁶⁾ *otcčestvo*, otačbina, domovina. Težko to ima u prostih Bugarah rěč *otcčestvo*, nu po svoj prilici ukarpata je od rěčenih tãrgovacah — uměsto *dvorove* ili *kqšti* ili šta takvog. ⁴⁷⁾ *lcljom*, pripěv, koi se u pěvanju uvãrsti posle svake druge stope redka. ⁴⁸⁾ *dafino*, někakvo dãrvo, valja *daphne odorata*. ⁴⁹⁾ *veća* (staro-sl. *větvi*, slov. *věja*), grana. ⁵⁰⁾ *poli*, skutovi haljine.

Moma se ot sonj probudi,
 Ta vetra tijo kaneše:
 Vetrele vetrel nenavèjal se!
 Zašto me ot sonj probudi?
 Kakof si sonjok sonuvah!
 De dojdoha tri mlada hubavi,
 Jeden mi dade mahrama,
 Ftori mi dade žiltica,
 Treći mi dade zlat prsten,
 Onaj me prigrna, celiva.

10.

(Iz *Melenika*.)

Zasfiril Stojan v pišin kafal⁵⁰⁾
 V taja gora zelena,
 Kraj taja maala jurucka⁵¹⁾.
 Go dočula moma jurucka,
 Ašik je čini na kafalu.
 Stana išla do tamo,
 Veli i govori na Stojane:
 »Ali me zimaš (il će firljam)
 Il će firljam, zla iftira⁵²⁾.«
 Toga veli, odgovori Stojan:
 »»Hajde ot tuva⁵³⁾ jurucka)
 Jurucka vražka kujnarka⁵⁴⁾!
 Zar⁵⁵⁾ tebe vera negubim.«
 »Ti (za mene) vera negubaš,

*) *Melenik* je varoš u Rumelii poblizu rëke Strume (Strymon) na sèver od Soluna, idući put Sofije.

⁵⁰⁾ *Pišin-kafal*, svirka od tårsti (Panspfeife). ⁵¹⁾ *maala jurucka*, *Mahala* (turski), Stadtviertel, a *juruci* su turski panduri. ⁵²⁾ *iftira* (turski), potvora. ⁵³⁾ *tuva*, ovdë. ⁵⁴⁾ *kujnarka*, zla, razkošna žena. ⁵⁵⁾ *zar*, za, zarad (?).

Ama za tebe će gubam.«
 Si izlaži Stojan se ze ta kinisa⁵⁶⁾ da bega,
 Otidoa dostred puta, ga stasaa⁵⁷⁾ juruci,
 Tuta go secca komat bu⁵⁸⁾ komat.

III.

(Iz *Melenika*.)

Koj mi ti dáde tija dvanádesete altini⁵⁹⁾? —
 Ni me pitaj, mále, da ti kažam,
 »Ti póharno⁶⁰⁾ znaíš, ná mene mi gi⁶¹⁾ dáde
 Mojto pobratimče Halilaga.« —
 Koj mi ti dáde kurmuzite⁶²⁾ papuci,
 Kurmuzite papuci, bubačernite⁶³⁾ čurápi? —
 »Ni me pitaj, mále, da ti kažam,
 Ti póharno znaíš, ná mene mi gi dáde
 Mojto pobratimče Halilaga.« —
 Umri, zágini, živo ni mi hódi.
 Zar tebe nizam se fati:
 Čuvek se otepa, kašta se opušti.
 Umri, zágini, živo mi ne hódi,
 Na brata nizam mu se bij i ot oči mu velet,
 Ot kašta vonka nemože da izlézi,

⁵⁶⁾ *Kinisa* (od grèk. κινύσσω, krenuti), stane, uzme. ⁵⁷⁾ *stasaa* (od g. φθάσσω, f. φθάσσω, preteći. ⁵⁸⁾ *bu*, po (po tumačenju g. Grigorjevića). ⁵⁹⁾ *altin*, ruski novac, vrědi koliko naša šestica. ⁶⁰⁾ *harno*, lěpo, dobro; *poharno*, lěpše, bolje. ⁶¹⁾ *gi*, ih. ⁶²⁾ *kurmuzite*, lěpo zagnute. ⁶³⁾ *bubačernite*, pamučne.

12.

(Iz *Galečnika* *).

Devojka si crne oči kilnet:
 Obe oči da bi mi oslepele!
 Šo⁶⁴) ne gleate dena na pladina⁶⁵),
 Kađe virvet⁶⁶) dva sinžira robje,
 Dva sinžira oba mili brata,
 Tragum⁶⁷) tirčat ubava devojka,
 Da proftasat oba mili bratja.
 Koga pojde v carevi dvorovi
 Mi i⁶⁸) najde u strede dvorovi,
 A nat nimi toj mlada želata⁶⁹).
 Mu se moli ubava devojka:
 Želatino brate nerodjeni,
 Sabur stori⁷⁰) duri⁷¹) da se kača⁷²),
 Da se kača caru na divani,
 Da izmolā bar enego brata.—
 Sabur stori mlada želatina.
 Mu se molit ubava devojka,
 Mu se molit caru na divani:
 Aman⁷³), caru, aman, gospodaru!
 Prosti mene bar enego brata.
 Je go prosti eden mili bratec.—
 Si je sleze vo ramni dvorovi,
 Eden s drugi bratec tok si pulit⁷⁴),
 Kogo brata će da poodelit?
 Žal je panc ubave devojke,
 Nema kogo brata da oddehit.

*) *Galečnik*, selo jedno u okolici Debranskoj u istočnoj Arabaniji
⁶⁴) Šo. Bugari mačedonski m. što kažu i šo i šeo. ⁶⁵) dena na
 pladina, dan na poldanu. ⁶⁶) virvet, idu. ⁶⁷) tragum,
 ostraga. ⁶⁸) i, ili. ⁶⁹) želat, ovdě neznači káravnika (dželata),
 nego stražu. ⁷⁰) sabur stori, savětuj me. ⁷¹) duri, dok. ⁷²)
 kača, pojdem. ⁷³) aman, (turski) milost. ⁷⁴) pulit, gleda,
 sravn. rěd buljiti, izbuljiti, n. p. izbuljio oči.

Pak se molit mladu želatinu:
 Želatino brate nerodjeni
 I ot brata pogore⁷⁵⁾ da si mi;
 A u mala sabur da učiniš.
 Danu⁷⁶⁾ izmolim drugého brata. —
 Sabur čini mlada želatina,
 Pak se kača ubava devojka,
 Pak se kača caru na divani.
 A devojka milno mu se molit:
 Aman, caru, aman, gospodaru!
 Da mi prostiš i drugého brata:
 Nemam kogo brata da oddela.
 Izgovori care gospodine:
 Nebore te⁷⁷⁾, ubava devojko!
 Prosto tebe oba mili bratja.

 13.

(Iz *Galcčnika.*)

Ščo mi e milo i drago,
 Mlad aramija da bidam,
 Čirna košulja da imam,
 Čifti⁷⁸⁾ pištoli da nosim
 I ténka puška na ramot:
 Vov taja gora zelena,
 Kraj taja visoka planina,
 Pot tija senki dibeli,
 Kraj tija vodi studeni
 Da kradem momi Girkinki,
 Da zemam žilti flurinki⁷⁹⁾;
 Da kradem deca Gircina,
 Da zemam kara grohcina⁸⁰⁾.

⁷⁵⁾ *Pogore*, nad, više. ⁷⁶⁾ *Danu*, nebi li? ⁷⁷⁾ *Nebore te*, Boga ti. ⁷⁸⁾ *čifti* (turski), jedan par, dvoje. ⁷⁹⁾ *flurinki*, znači ovdě *cekunc*. ⁸⁰⁾ *karagrohcina*, *karagros*, ruski *rubalj*.

14.

(Iz Galečnika.)

Zaspalo mi malo mome
 Na pați pot višna.
 Tuj pomina mlad neženat
 Na birzega konja :
 »Dobro utro, malo mome?
 Na pați pot višna!
 Ni mu stana malo mome
 Ni mu odgovori.
 Otgovori mlad neženat
 Ot birzega konja :
 »Zaš nestana, malo mome?
 Zaš neprogovori?«
 Ne te znaja, mlad neženat,
 Ni ti otgovorja.

15.

(Iz Galečnika.)

Kinisal mi sveti Jovan
 Da mi odit u raj boži,
 U raj boži u gospoda ;
 A po nego kinisalo
 Jovanovi stari tatko.
 Se opuli sveti Jovan :
 »Kade odiš, stari tatko?«
 (Otgovori stari tatko :)
 »I ja ida, mili sinko,
 U raj boži u gospoda.«
 Ot mu reče sveti Jovan :
 Ti neidi, stari tatko,
 Otu si mi greovito,
 Za tebe sa rajcki porti —
 (Rajcki porti) zatvoreni,
 A pekolcki otvoreni.

(Palje će slédit.)

Kratak pregled literature poljske do najnovije doba.

Od

K. Vl. Zapa*).

Do pol veka jednog naraštaja prošlo je od 1831. godine, koja toli silno uztrese svekolike misli u pokrajinala, po kojih se različe jezik poljski. Mnogo se je promjenilo od ono doba, mnogo novili mislili porodilo, i obće uaein mišljenja puno, da stranom i znamenito, preokrenuo. Gotovo čini se, odkako je život politički ugasnuo, da je duh naroda, mēsto da klone, tim silnie se uzdigo, i tim veću borbu mačnjah zametnuo. Poslēdica dogodjaja toga, zajedno i mērilo tolikog duševnog gibanja, jest literatura. Poslenost literarna, podvostručena od ono doba, znamenito je pojavljeuje u obće, a za nas druge Slavjane tim većma, čim više poēimaju literature slavjanske uzajemno raditi, i zamēnito podpomagati se. Da kažem, kakove su sada sile Poljaci u literaturi svojoj razvili, šta su od svoje strane doprinēli k obćoj prosvēti, kao znamenit član u rodbini slavjanskih plemenah, — to je svārha ovoga članka. Du-

*) Članak ovaj poslao nam je g. *Vladislav Zap*, već g. 1843. a to za III. knjigu ovog dēla. Nu nemogući ga zaonda uvrstiti, koje radi njegovo prostranosti, koje radi prećih i času shodnih stvari, ostā rukopis netiskan u naših rukuh do dan danas. A budući izdavanje Kola stalo hramljati i zaostajati, pošlje g. spisatelj isti svoj posao uredničtvu časopisa „českeho museum“, misleći po svoj prilici, da će Kolo poslē svoje III. knjige sasvim i prestati. I tako izadje članak ovaj u rećenom časopisu g. 1844. u svezku I. i 2. a malo izza toga i nēm. prevod u „Slav. Jahrbücher.“ Nu znajući da zasada rečena dva časopisa naši još slabo čitaju, a opet je članak taj vrlo znamenit, nemože nam se na ino, nu poslat ga u naš svēt putem ovog našeg organa, ma bilo i odornjeno. — G. *Zap* rodom je Čeh; nu živući više godinah u Galiciji, jezik je poljski i staru literaturu njegovu proučio (te nemože bolje ni rodjen Poljak), uzroke i temelje njezine bistrim proniknuo umom, pa i sva nova gibanja na tom polju s pozornim slēdio očima. Njegov je dakle sud o toj stvari zdrav, reč njegova autoritet i u istih Poljakah (barem sam lani čuo na svoja uha, gdje su dva rodjena Poljaka hvalila članke g. Zapa o književnosti poljskoj). Da su latinitē reći naše, za svēdoka im izvodimo evo ovaj članak u svakom obziru valjan. A navlastito za nas od velike je znamenitosti, čim nam pisatelj à njime pred oči metje živi obraz duševnog i tēlesnog, društvenog i državnog stanja Poljake XVII. i XVIII. vēka, tim nehotice pokazujući i na ljute i čemerno rane naših sadanjih okolnosti.

Opazka uredništva.

bro će biti prie nego se o tom zametne rěč, da oči okrenemo na prošastnost literature poljske i zajedno i na isti narod, koji stvori.

Najsilnie kolěno zapadnoga Slavjanstva, naime Poljsko, počarpilo je, kao ostali Slavjani prebivajućii medju Němci, toliko od duha zapadne Europe, da se je time teženje tělesnog i duševnog života njegovog poněšto (tako rekuć) odcěpilo od iztočnog Slavjanstva, udarivši vlastitim svojim putem. Tuda ih je osobito vodila zapadna cārka, rimski katolicizam, i pretežna latinština bila je uzrok, zašto se narodna, to jest: vlastita poljska literatura dosta kasno pojavila, gdje naproti tomu u susědnoj Českoj već varlo rano zasja narodni jezik u prekrasnih onih literarnih spomenicah iz IX. stolětia. Pārvi slabački plodovi literature poljske pojaviše se tek u XIV. vėku, a iz čitavoga XV. vėka poznamo samo nekoliko prevodah od psalamah, molitvenicah, svetoga pisma i domaćih pravah. Sasvim tim vėk XVI. čini prelaz, nad kojim se čověk čuditi mora. U tom vėku literatura poljska neobičnom krasotom procvati, popevši se na jedanput na jednaki stupaj uz svoju stariu sestru česku. Biaše to za vladanje kraljevah iz kuće Jagelonske, a najpače za Sigmunda I., za Sigmunda Augusta i za Stěpana Batorije. *Nikola Rej z Nagłowic* (umro oko 1568. g.) slavno je poznat iz one dobe kao najstarij pěšnik. Poslě njega pojavi se *Jan Kochanowski* (umro 1584. g.) i postane starěšina svega novoga pěšništva u Poljakah. Poslě njega su jošć kod Poljakah u živoj pameti *Grochowski* (umro 1612. g.), *Petar Kochanowski*, brat Janov (umro 1620. g.), *Klōnowić* (umro 1608. g.), *Šimunowić* (umro 1629. g.) dva *Zimorovića* i drugi. U suprot tomu literatura česka one dobe koja se kao i Poljska ponosi imenom »zlatnoga vėka,« neima izvan Lomnickoga nijednog pěšnika, koji bi se uzporediti mogo s ovimi muževi.

Nu gledeć na prozu po něšto su Poljaci zaostali za Česi, premda su i kod njih i u vėku ovom sjale glave glasovite u toj struci, a to biahu pisaoci dogodovštine *Luka Gōrnicki* (umro oko 1591. g.) i *Martin Bielski* (umro g. 1575.), a duhovni govornici *jesuita Škarga* (umro 1612. g.) i Dominikan *Birkovski* (umro 1636. g.). Političko, fizičko i moralno stanje Poljske biaše ono doba bez prigovora najsrětnie. Reformacia zapadne cārke neimadiaše u Poljskoj tako žalostnih poslědicah kao što to biaše u Českoj, jer prodje mirnie i neporodi vėrozakonskog rata. Socijani ili Avijani, društvo nalično na česku brauju, živiljahu u miru, živo i marljivo poslujućii na polju naukah. Premda bi u ono doba u dvoru kraljevah i ugledne gospode vladao kadkada jezik česki, a medju uče-

nimi sveudilj gospodovala latinština, sasvim tim bi i jezik poljski sjao s čilom i krèpkom snagom i plemenitom svojom prirodjenom prostotom; i plemstvo poljsko na Litvi i u zapadnoj Ruskoj tako ga razširilo, da se posljè kratkoga vrèmena rèč poljska razlegala tja do krajnjih granicah mogućega u to doba kraljstva poljskog, t. j. s jedne strane od Čarnoga do Baltičkoga mora, a s druge od Dněpra tja do brègovah Odre.

I u ono vrème bilo je plemstvo poljsko već podosta brojno; ali moralno mu stanje i materialne sile nebiahu još uzdarmane. U obièajih vladala je nèka poštenost, iskrenost, skopčana sa slavjanskim gostoljubjem. Imanja još nerazdrobljena na odveć malene komade, donosila bi mu obilnih dohodakah, niti se znadiaše za žalostne primère iz onoga vrèmena, da bi gospoda bila poddauike svoje tako neljudski tlačila i globila, kao što se to posljè sve češtje 'sbivalo, čim sve više propadaše domaći obièaji i blage čudi. Vårlo znamenita i značajna za ono vrème biaše tako zvana *republika Babinska*, t. j. društvo plèmićah imajućih pred očima svårhu, poboljšanje obièajih i čudih, s naslovom *ridendo castigare mores**).

To društvo imalo je svoga kralja, svoje časti i dostojanstva, držalo bi skupštine u Babini (selu vojvodstva Lubeljskoga), gdje se čuvao i arkiv, po njem je i republika stekla svoje ime. Najslavnii muževi onoga vèka bili su članovi njezini.

Uz plemstvo, koje neprelaziše okrug svoga zvanja, uzrastalo je poslono gradjanstvo. Gradovi stadoše procvètavati. A Židovi, premda su se već za kralja Kažimira velikoga (u XIV. stolètju) ugujezdili u Poljsku, sasvim tim nedočepaše se još tolike sile i vlasti u poslu obårtnosti i tårgovine, da biše udaviti mogli u gradjaninu i seljaku poštenje i svaku drugu krèpost.

Čitava zapadna Ruska (»Biała i Čerwona Ruś») Poljakom podložena, biaše onda priklonuta iztočnomu vèroizpovèdanju, koje se uzko stopi s narodnim njegovim životom, nebudući još onda nijedan Rus prikratjen u svojih pravih, koja mu čuvahu narodnost, niti, obvåršivajući slavjanski svoj obred (ritus), ikad zaprèčen i progonjen. Zato bi ruski Kozaci nad Dněprom toli vèrno čuvali Poljsku od navalah divjih Asiatah, primivši zadovoljno od kralja Stèpana Batorije uredjenje svojih četah i bojni ustav. Iz ovo malo rèčih o stanju ondašnjem Poljske možemo dokućiti, zašto je literatura poljska toli bårzo i lèpo procvatala. Obradjivanje naukah biaše onda na jednom istom stupnju s ostalom zapadnom Euro-

*) Opis ove republike nalazi se u Danici ilirskoj od g. 1840.

pom, i Poljaci za uzakršnutje staroklasične literature neimaju zaista manjih zaslugah, nego li ikoji drugi — makar i prosvětjenii — narod onoga vėka. Akademia Krakovska biaše stedište mnogih učenih glavah, imajući u svakoj struci znañja dostojnih zastupnikah. Iz nje kao iz ognjišta učenosti razpāršivalu se traci prosvětjenosti po čitavom kraljestvu. Na đarvu poljskih naukah, koje bujno zelenėti stade, proniknu kao jednim mahom krasni pupoljci uzajemnosti medjusobnoga slav. teženja za naprėdkom europske čovėčnosti. *Svejbald Fiol* pečatao je u Krakovu prvu knjigu u ćarkvenoslavjanskomu jeziku pismeni ćirilskimi; a *Arne Paprocki*, plemić poljski, na svaki naćin muž kakvih ima malo, izdavao bi knjižurine od knjigah na jeziku poljskom i ćeskom, u kojih jednako vėšto i temeljito piše o stališih i porodicah poljskih i ruskih, kao takodjer o plemstvu ćeskom, moravskom i slezaćkom. Njegova su poljska dēla i danas još za Poljaka vārlo znamenita, kao što su mu i ćeska za Čeha od velike ćene.

Srėtno ono stanje naroda ipak u jedan mah promėni se pod vladom prāvoga kralja iz švedske kuće t. j. *Sigmunta III. Vasińića*. Plemstvo poće prāviput naopako upotrėbljavati pravo svoje, izabirajući kralja. Pri izabiranju svakoga novoga kralja biaše glavna teženja plemstva odštípati nova te nova prava i slobode novomu svotnu kralju, i tako posta Poljska po imenu i stvari republika s kraljem bez snage i samostalne volje. Pretėrana tvārdoglavost i pohlepnost plemstva domala nepripozna nikakvih granicah, i izgubivši izpred oćiuh naposlėd sveti obraz domovine, stade slėditi samo svoju korist, izdavajući sebićne svoje namėre za korist i naprėdak domovine; stade gojiti i piriti svakovārstne strasti, nestideći se pod izlikom obėega dobra, prolėvati kār v srodne bratje, gradove i sela njezina harajući i plėneći. Ništetno i oholo plemstvo tlaćaše niže, i vićući na saborih i skupštinah o slobodi naroda i o liberalismu, gazilo bi kmeta (poddanika) najgārdnijim naćinom, i tako ga privede u siromaštvo. K tomu se despotizmu sada (za *Sigmunta III.*) pridruži i vėrozakonski fanatisam, i dovārši nevolju Poljske. Pod njim (naime) na poslėdku vas narod listom propade. Varšavski dvor postane ognjište politićkih zapletakah (intriguah) od ćitave zapadne Europske. Jesuite, već za kralja Batorije došavši u zemlju, oglase kār vavi rat svim nekatolićkim ćarkvam, imajućim dosad jednaka prava. Ariani budu potlaćeni, a š njimi prekine se jaka žica u literarnom životu. S carstvom Moskovskim zametnuše se sramotni i bezkorisni ratovi (bojevi). Podupirajući samozvance (usurpatore), olimajuć se za prestolje Moskovsko, imao se je narod ruski prevesti u krilo ćarkve rimokato

ličke. Nu osnove te sa sramotom Poljske razkärše se o stalnosti Moskovjanah. Za to morao je opet platiti narod ruski, što je bio podložen poljskomu žezlu. Na cärkvenom saboru, däržanom (g. 1594.) u Brzeću (Litvanskom), pristanu někoji biskupi istočnog vëroizpovëdanja k unii s Rimom. Jesuite radiahu okó sdruženja s Rimom vatreno, upotrëbljavajući svaki način i sa svakim srëdstvom. 150 god. trëbalo je, dok se čitava poljska Ruska sdruži s katoličkom cärkvom. Ali dëlo to nedonese Poljskoj blagoslova; da, usuprot tomu ratovi, koji se iz njega porodiše, uskoriše njezinu propast. Hetmani (vodje) i druge poglavice kozačke, koji se parvi bogumärzkomu tomu dëlu uzprotive, budu u Varšavi javno smaknuti. Mogućnie plemstvo rusko, k prelazu na latinsko vëroizpovëdanje namamljeno, odreče se naroda svöga, popoljaši se, a slabio osiromaši. Tim se preda slovenski obred porugam i svakojakim pogärdam, a š njim i väs narod ruski u Poljskoj. Prebëgavanje k poljštini prime u Ruskoj na se märzko odëlo izlike. U to se pojavi Malorusom osvetitelj, drugi Žižka, hetman *Bogdan Chmielnicki*. Kralj Vladislav IV., kod kojega se Kozaci potužiše na krivicu, odgovori hetmanu pismeno: »Imate snažnih mišicah, imate i oštrih sabaljah, uzinite si svoja prava; ja vam ih vratit nemogu.« S tim listom u ruci pozove Chmielnicki Kozake u boj, i sto hiljadah Rusah, nëgdašnjih vërnih prijateljäh i čuvalacäh Poljske, okrenu sada proti njoj oružje svoje. Chmielnicki udari Poljskoj mnogo kärvavilh ranah, i donese tja do pod Lavov i Lublin vitežko svoje oružje, i da mu je srëća bila na ruci, bio bi mogo preporoditi i učvärstit političko stanje čitave južne Rusie, koje se dotad ko tärska kolebaše. Kärvavimi žärtvami primireni Kozaci prestanu biti boj proti Poljskoj, nu narod ruski osta ugnjeten u bezkrajnoj bëdi. Na to od polnoći nahrupi u Poljsku novi neprijatelj *Karlo Gustav*, kralj švedski, u isto doba uzbukti i rat turski. Južnu Rusku, već od XIII. stolëtja izloženu lupežnim i grabežljivim Tatarom, zakriliše sada nebrojene vojske od Prekopacah (Tatarah) i Turakah, a Poljska bude primorana težkom se cënom odkupiti od podpune propasti. Nu tim se sve još neopameti. Ivan Sobieski biaše velik junak u boju, ali varlo härdjav politik, nastroj spletaakah inostranilh dvorovah, nečineći nijedne čvärste reforme. Poslë njega predje žezlo poljsko u ruke porodice Saske. A to je bila nesrëća za Poljsku, što *August II.* pored svojo dobre volje i tolikih neobičajnih sposobnostih, ipak nije poznavao naroda, nad kojim je vladao. Dobre njegove namëre, dapače i za Poljsku varlo koristne, zapletoše ga u rat s kraljem švedskim *Karlom XII.*

Jošte se nisu izdimila pogorišta po parvom švedskom ratu,

za Ivana Kazimira, a to opet stane plēniti i harati Poljsku Karlo XII. i privrženici Augustovi s ostalim nesložnim strankami plemstva. Izgubljeni mejdan Karla XII. kod Poltave pomogne Augusta II. na prestolje poljsko. Vladanje dviuh Sasonacah Augusta II. i III. manje se je odlikovalo bojnim sgodami, nu mēsto toga unutarne stanje dāržave i naroda duže gore izopači se. Na poslēdku uzpiri se domaći rat, i uskori duge drame žalostan konac. Prosvēta i moralno stanje naroda poljskoga klonu u toj dobi na najtužnii stupaj najgadnie poniženosti. Svi ostali narodi Europe uvo-diše kod sebe popravke i nove uredbo, shodne vrēmenu i okolnostim svojim, kojim se je krēpio narodni život i fizično bitje. Nu u Poljskoj varlo je sve zaostajalo ili koráčalo natražke. Nesrēca i gorke rane, kojih bi neprestano dopadao narod poljski, nedovedu ga ša svim tim k osvēštjenju. Ništa nebiaše kadro, uzdarmati ga iz märtve groznice; nego on propadaše sve dublje te dublje u moralnu kaljužu i političku nemoć. Već u XVII. vėku nesrētni kralj *Ivan Kazimir*, vidivši Poljsku gdē stajaše nad ponorom propasti, zavapi jednom proročanskim duhom: »Poljska će se razpa-sti: Bog bi dao, da ja krivo proričem.« Nu rēči njegove razpāršiše se u vėtar. Narod ili njegovo plemstvo za sve slēpo, nehajući za neizbēžne zle poslēdice neprikladnih uredbah hārdjavoga upravljaj-nja, tēraše skokom domovinu svoju u propast. Čim *slachta* (plem-stvo) u svojoj vlasti sve dalje te dalje grabec, više nenalazi me-dje oholosti i svojevoljnosti svojoj, i čim je uslēd tolikih velikih nesrēcah počimao izvor neizmērne gizdosti usahnjivati, stāde tašti-na njegova iztraživati nove izvore, i uslēd toga uzplodi se sila o-paklih štrastih i sramotah. Gnjusno samoljubje upravljāše dāržav-om. S pravicama *slachte* uzraste i broj njezin, i porine sve ostale vārste naroda u potištenje i siromaštvo. Gradjanstvo izgine, a se-ljak, neimajući pravice ni od ljudihi ni od Boga, vapiāše u kraj-njoj nevolji. *Liberum veto* čenio bi se kao najdraži *aleu-kamen* u blagajnici poljskoga plemića. Makar se na saboru o najznameni-tiem pitanju govorilo, makar od uvedenja koje saborne uredbe za-visitilo blago domovine i sva njezina buduća srēca, ako bi se samo našao izmedju sabornoga naroda i jedan (ma najprostii) *slachtic* (plemić), glup ili podmitjen od gděkoga, zaviknu li on: *Niepozva-lam!* sabor se prekinu i raspusti i već nebi smēlo nikad više pi-tanje stvari iste u pretres doći. Za kralja Augusta II. dovārše se jedan ili dva sabora uredno; za Augusta III. već nit ijedan. Stran-ka, kralju neprijateljska, svaku bi težnju njegovu, smērajuću na po-pravljanje političkoga stanja kraljestva, uništavala jedinim slovcem *niepozvalam* (nedopuštam). A kralj, videći zaprēčeno svekoliko

nastojanje o potrebne nove uredbe za društveni život, sdvojavaše, i bi reko, da je Poljakom na glas kazivao: »Propadnite, kad to sami želite, slabeći sile upravljajuće.« Židov do mala osvoji svu obartnost i trgovinu, gradjanin osiromaši gore gotovo od istog seljaka, a seljak ugnjeten i potlačen, oglobljen od plemića, popa i židova, panc u podpuno märtvilo i lénost. Pijanstvo, ta nakaza, što tolika zla naplodi okó sebe, razgranilo se po čitavoj zemlji i medju svaki stališ. Već *Opalinski* u satyrach svojih piše ovako: »Da Bogme! pijanstvo je sagradilo svoje gnejzdo u Poljskoj. Tu se plodi i svoje piliće goji; jerbo tek što dëtetu zubići proniknu, već i umi pijuckati. Poljska se može nazvati *pijanom*. U njoj pije sve: piju biskupi i senatori, piju i prelati, vojaci i plemstvo po gradovih, po dvorovih i na selih.« Ta nakaza, sdružena sa starom oholaštju i pohlepom za gizdami, izplodi nemarnost, razmetnost, nepoštenost, pogårdjenje domačnosti, žensku mehkoputnost i najgadniu razkošnost; i težko da je u čitavoj Europi XVIII. vëka toliko se barbarstva bahalo, koliko baš po Poljskoj od jednog kraja do drugog. Čitavo moralno i političko stanje stare Poljske razklimalo se nalik na staru kårëmu, koja, ljuljajuć se, prëti svaki čas razrušit se i grëšnike tu sakupljene i pijem omamljene zasuti i smärtviti, a oni se sasvim tim još časte nevideć i nesluteć, koja će ih nesrëća taj čas stići. Poljska je tim toliko već bila oslabila, da bi ju samo bio mogo izbaviti tečaj srëtnih okolnostih ili vlast moguća višnjih duhovah. Nu ni jedno ni drugo nepriteče joj u pomoć. Narod propadaše. Slaba vlada, sve jača oligarchia plemstva i sveobća izopačenost naroda rano povuku na se pozornost susëdñih dåržavah, kojim je do toga bilo, da kužni vëtar Poljske i k njima nedopre i nedonese strašne one groznice. Stadoše se dakle upletati u poslove Poljske. A tudji se upliv lahko i bårzo razširi u narodu pokvarenom. Strana jedna plemstva, što je odpria služila svome kralju proti neprijateljem inostranim, sad upliv svoj prodavaše izvanjskim vladaoem. Poslëdice toga biahu: nečuveno cincarenje i tårženje istoga prestolja kraljevskog i one mnogobrojne oboružane confederacie plemstva, koje gore od inostranoga neprijatelja haraše vlastitu domovinu. Od toga vrëmena svaki neprijatelj i došljica odmah, kako bi nogom stupio u Poljsku, našo bi po hiljade privårženikah. Eto izvora onim razpram i tårgovanju s gospodarom o podëlivanje častih i dostojanstvah; eto izvora oružanju i nasårtanju mogućih plemićah na slabic, nasilnom vrëdjanju ustavah sudnih, nemarnosti i svakoj vårsti nereda. *Polska nierzadcm stoi!* Ovo pospårдно slovo biaše pravilo vlade, igračka plemstva, ppoularno naznačenje stanja stvarih u Poljskoj, koje se raz-

krililo vladajuć od jednoga kraja Poljske do drugoga, dapače većina se hvataše s tom kukavnom slavom. Posljednji kralj Stanislav August bude god. 1794. u Petrogradu lišen kraljestva, a država njegova razkomadana kao plěno susćdnih gospodarah. Cvět literature XVI. vćka spade, a literatura XVII. i XVIII. vćka vćrni je samo obrazac oslabljenoga duha naroda. Broj pisalacah poljskih istina nije se umalio, ali izmedju njih nepojavi se nijedan pravi um. I kao što se je u politićkom životu malo koja glava proslavila i ono samo porad toga, što se opirala obćenitoj pokvarenosti, isto tako i u literaturi malo tko ime svoje saćuva u knjizi budućnosti — a to samo zato, što nije pisao panegyrah i makaronićkih rićmih. Mrak, suhovćrnost i pietisam zavladaše duhiom narodnim. Nauka, život i slava akademik Křakovske ostanu puste, a mladež odgojivala se je pod oćima jesuitah. Red piaristah od poćetka, kako bude uveden, odlikovaše se boljom svćrhom i naravnim naćinom odgojenja, nu nenavist jesuitah nedade mu uzniknuti.

Prama koncu te žalostne dobe pojavi se sasvim tim nćkoliko mućevah, koji su stali ozbiljski misliti i razmišljavati o drugom stanju stvarih, starajuć se jednako i pod krovom svoje kuće i u buci žestokih taborah za srćdstva, kojimi bi narod od propasti izbavili i targli ga iz moralne potištenosti i materialne nevolje. Zaslućge te imadu: Kralj *Stanislav Lešćynski*, dva brata *Zaluska* (*Jos. i Al.*), *Jablonovski*, *Andria Zamojski*, a vćrhu sviuh piarista *Stanislav Konarski*, najznameitii reformator nar. odhranjenja. Š njim poćima se nova doba literature poljske. Posljednji kralj *Stanislav August* ljubljaa nauke i umćtnosti, starajuć se za razvitak i naprćdak njihov u surovoj domovini. Tek na koncu samostalnoga bitja zemlje poljske pojavi se nćkoliko domorodacah i svećenikah znanja. Pćsник biskup *Krasicki* i historik biskup *Narusćević* bialiu vćrdni predhodnici novorćdjene literature poljske. Vrćme kćrva vih ratovah umirajuće domovine ućini ćudnovite promćne u izobraženju njezinih kolovodjah. Stari roćoborni branioci slobode ili (bolje rekuć) vlastite svojevoljnosti i razuzdanosti naroda t. j. plemstva (koje je u diplomatsićnom smislu samo za narod prolazilo) napajahu se sada knjigami demagogah i liberalistah francuzkih, i pomoliše na svćtlo glave svoje pćsници, govornici, dćržavnici, koji su u teško vrćme posljednjih ratovah sborili o nezavisnosti domovine, razpaljavajuć svoje zemljake najkrasniimi naćeli ćovććnosti i mudrosti, kakovih se moćebiti ni u istoj Francuzkoj izleglo nije. Nu u zao ćas! Narod bio je moralno odveć duboko pao i zagreznuo u blato tćlesne i dućevne nemoći, pak nije mogo to

probavit i na dobro obratit. Pored sve novouzpirene vatre za nauke i umjetnosti, uz parkos svim neprimjernim činom i krjepostim pojedinih domorodacah XIX. stoljta, zatečo včk taj Poljake samo u onom istom blatu, u koje su kroz dva veka bezprestano sve dublje grezli. Literatura poljska, daleko od svoje prožaste slave i narodnoga razvitka, nalaziše sada svoje sveštenike u plemstvu; i pod uplivom, koi je posve francuština u Poljskoj stekla, nemišljahu i nepisahu, kao što bi polag svoje naravi Poljak morao da misli i piše, nego upravo onako, kako to zapovėdaše ukus ondašnjih francuzkih zakonodateljah u pismu. Na dvorovih velike gospode (magnatah) nalaziše pėsnici i ućeni ljudi krilo i zaštitu, i Puławy, stolica *Čartoryskih*, proslavila se zajedno kao stolica musah poljskih. U Varšavi utemeljilo se društvo prijateljah nauke, i broj pisalacah včštih, osobito pėsnikah, zaista nebijaše malen. Kako se sklopio mir u Parizu, zasjahu sveučilišta u *Varšavi* i *Vilnu*, ter izvārstni licej u *Kremencu Volhinskom*; i doćim su se medju time rane kār-vavilh ratovah vidale i mnogi zapalili bili za reforme unutarnjega moralnog i intelektualnog života, činilo se je, da ćc pomoliti lice danica novoga holjega svėta za Poljsku, jer literatura oživ i uzdignu se s najboljimi znaci bolje dobe. K stariim svake ćasti dostojnim imenom *Krasićkoga*, *Narućevića*, *Trėbėćkoga*, *Kniaźnina*, *Zablockoga*, *Węgierskoga*, *Karpićskoga*, pridruži se sada *Niemćewić*, *Woronić*, *Albertrandi*, *Lelevel*, *Brodziński*, *Kamiński*, bratja *Bandtki*, bratja *Sniadecki*, *Čacki*, *Koźłutaj*, *Linde*, *Rakowiecki*, *Golebionwski*, *Ossolinski*, *Siarćyniński*, *Bėtkowski* i drugi. Svaka od tih glavah imadiaše svoj osobiti upliv na pravac literarnoga prosvėtjenja. Zacvatu sad poesia, historia i nauke prirodne. Što je vārto živo unaprėdilo izobraženost, to bialu razne ućene stranke, što se podigoše, i gradovi i akademie počese se izmedju sebe natćcati o pārvenstvo u jednoj ili drugoj grani narodno literature. Tako je n. p. škola u *Kremencu* nadkriljala *Varšavu* u poesii, a *Vilno* u lėkarskih naukah. A *Varšava* bijaše na glasu (barem jedno vrėme) po svome druźtvu prijateljah nauke, u kojem je uzniklo mnogo dobra.

Francuzki pseudoklassicizam, nenašavši više utoćista u nijednom kutu ćitave Europe, jedino još u Poljskoj poesii vladu odarža tja do srėd pārve polovine t. stoljta, pa tu se izrodi u pūko rimovanje. Glavno zahtėvanje ondašnjega ukusa bijaše gladak rim i zvućan glas rėćih. Praznost mislili nadoknadjivala bi umjetnost skrojiti dobar vers, izabrati shodnu rimu i jezik što većma izglađjen. To bialu življi poesie. Pėsnici tražiše najveću savāršenost u rimah srėtno iznadjenili u rėćih, deklamatorskom harmoniom složenih

naslędovahu dapaće i glase i sva činjenja naravi, a nijedan nije ni slutio, da baš to robstvo poesiu udaljuje najviše od naravi. Svaka i najsmęlija misao, svaka i najnaravnija ćut, ako nije sjala rimom izabranom, i ćim mućnie iznadjenom, biašo n oćiuh tih kritikah *crimen laesae majestatis*, ućinjen proti bogovom poesie. Vitezinje u tragediah poljskih morale bi plakati suzama vitezinhah *Cornicilla* ili *Racina*, i poljski bradaći, uzrasli uz konja i bojno koplje, odgojeni uz zvek oružja, na mejdanih, saborih i ćetovanju, morali bi uzdisati, ljubiti i umirati kao vitezovi tragikah francuzkih XVII. vćka, a to nalik na one Ćarke i Rimljane od francuzkih pęsnikah na theatar postavljene u rudavih *allonge*-vlasuljah i srćdovćkom oklopu. Rćđju: u poesii nije gospodovala narav, nego moda, a to stara moda XVII. i XVIII. vćka, t. j. moda najsmęšnia i od naravi baš najviše udaljena, u ostalom svćtu već i zaboravljena. Nu istina Bog! ona je mogla gospodovati samo kod takvoga naroda, koji zancemarivši vlastitu narodnost tražaše od tuljine, od Francuza novo spasenje i to svo jednim mahom. Ta ćeš opazit i onu vćrlo znaćajnu okolnost, što je Homćra prevao bio na jezik poljski *Dmochowski*, nu ne polag izvornika Ćarćkog, nego po prevodu francuzkom s lćpimi gladkimi rimami. Najznamenitii kolovodjc ove tobože klasićke škole bialu u poslćdnjih godinah: *Fr. Dmochowski*, *Lysiecki*, *Osićski*, a nada svimi *Felinski*. Ovaj poslćdni bio je tokorse ćudo bez primćra, s kojim nebiaše moguće natćcati se. (barem bi onda onako sudili). On uzdignu poesiu poljsku na vćrhunac francuzko izvćrtnosti i krasote. Njegova tragedia »Barbara Radziwillowna« sjaje blagozvućnim jezikom, oslćpljuje majstorskim redci (versi); i oni opojenici salonske razkoši francuzkih versah, koji bi o svemu, što nebiaše francuzko ili polag francuzkoga skrojeno, krivo sudili, nemogahu odreći mu golemu zaslugu, koju je steko sa svojim »wieśniakom« (seljakom), prevodom *Delillovog* »*l'homme de champs*.« Dapaće nćkoji su prevod taj tako u zvćzde kovali, te bi ga nad isti original uznosili. Evo kolikog slavodobitja! Versi Felinskoga dobaviše jeziku poljskom slavan glas ćarobne sladkozvućnosti, i ta je zasluga ostala njemu kao s većinom i svojkolikoj klasićnoj školi. Ali Poljakom nije bilo samo do toga stalo; oni se polakomiše i za lćpšim vćncem. Hććli su naime imati vlastitoga »wieśniaka«, koji bi istoga *Delilla* za sobom ostavljao. I *Koźmian* bio je onaj srćtni izvoljenik muse, koji im složi poljskoga »wieśniaka.« Slavlje klasićkah, uznemirenih već smćlimi koraci tako nazvanih romantikah, imalo bi se postaviti tom umotvorinom na temelj neporušiv. Nu tek što se poće dragocćnost ta tiskati, uzbukne

buna*); rukopis se izgubi, pa se stopárv poslé osam god. opet nadje i na svétlo izda (1838); nu već u zao čas, jer nedirnu više nijedne žice naroda, neuzbudi nikakve pozornosti u literarnom svétu. Eto znamenja podpunoga poraza klasičke škole. Nu vraťajmo se opet k bitnom tečaju književnih događajah!

Dočim si tako klasicizam sagradio na svih stolicalah školskih prestó, i s njih prava svoja branio, narodna poesia, iz dvoranah izobraženih prognata, u prostih bi se kolibah sakrivala, i nemogući se uz tu silu samozvanih naselacah Parnasa proturati u hram zaboravljena čekala bi u pristrašku, nebi li joj tko pružio ruku, pa ju uveo na odlučeno mjesto, koje ju je išlo, da na njem gospoduje nad stvori misli i sárdca. I do duše pomole se u jedan mali glave, što su sasvim druge misli počerpile o' poesii, o klasicizmu i narodnoj literaturi u obće. Klasici němački, koje su Poljaci dosta kasno poznavati počimali, otvoriše im put na polje sasvim novih pojavljenjah. Ujavi se u poesii poljskoj sentimentalnost němačka, na mejdan izadje romantizam kao *reagens* proti despotizmu klasicizma. Romantizam, istina, početkom gledě na někoje osobine zabludi stranputice, nu naposlěd opet pogodi na narodnu žilu. *Kazimir Brodziński*, nadahnut duhom tim, párví izmedju Poljakah okrenu oči na narodnu poesiu slavenskih plemenah, i stvori párví dělo u pravom narodnom duhu. Krakovska njegova idylla *Wiesław* pokaza Poljakom, kakvim se načinom ima izobražavati u poesii narodni život. Takl za Brodzińskim izadje na mejdan *Adam Mickiewicz* pa uzhitjenje za romantizam razšíri. — Klasici gotovo poběsněše, bacajući prokletstvo (anathema) na stvorc romantizma, gotovi svakim načinom braniti slavu svoju. Kako párví dio Mickiewiczeve prekrasne pěsni »*Dziady*« izadje na svět, dodje i prof. Osińskomu rukuh, te on, izlomke s katedre čitajući svojim učnikom i rugajući joj se, zaglavi s odglaskom:

Ciemno wszędzie, glucho wszędzie,

Co to będzie, co te będzie?

pa naposlěd čeli svoj sud izreče u tom dodatku:

Glupo było, glupo będzie!

U ono vrěme (g. 1826.) izdade i *Malčewski* svoju »*Marija*« pověst ukrainsku; *Bohdan Zaleski* pěvaše svoje divnočarobne kosačke *dumke* (pěsme), a *Sewerin Gołczyński* svoj »*Zamek Kaniowski*«. Ali kritika se na sve to ni neobazre, ili učini to samo na kratko kao s puke tobože milosti, odbijajući s pospárdljivim smě-

* T. j. g. 1830 jerbo; članak taj pisan je g. 1843., gđe se da bogmo nije još ni iz daleka slutiti moglo, šta će buknuti 1846. godišta.

hom prva pojavljenja samostalne poesie, u kojih su se (mili Bože!!) tako dárzko prekáršivali i gazili sveti zakoni slavnoga *Laharpa*. Duh, koji u tih umotvorih vladaše, nemogaše se sasvim tim tako sakriti, da ostane nepoznan. Oglasi se *Mavro Moolnacki* osobita glava, prosudi ta dëla, pokaže njihovu izvárstnu stranu, odkrije u njih jezgru narodnosti, i oèituje potrebu, kako valja da literatura koraèi stazom narodnjega duha. Njegove rëèi, uzneženim duhom nadahnute, tako dobro udare, te odmah klasike hametom potuku. Ljudi ti, nemoguèi više ni glave podignuti, mukom umukoše. Izvoljenici romantiène škole odárže mejdán i javna pohvala, uakratjena njima tako dugo, sad se s obilnom mërom prosù na spomenute pësnike. Ja sasvim tim nekažem, da samo ova škola ima cënu prave poesie, kao monopol, kojega drugi nebi smio uživati. Pravila krasote i istine vëkovita su i bez promëne jednaka u stvarih, da ih svaki èovëk od pravoga sárdeca i glave razumëti može. Stvori umnoga duha, bili oni složeni ukusom klasiène ili romantiène škole, ostat će svagda u obée izvárstni (klasièni), ako lëpost i poetična istina odgovara vrëmenu i narodnosti, bilo ono formom ili duhom okolnostih. Zato i nemogu biti svi romantici poljski narodnima samo porad toga, što su romantici. Izmedju njih pojavilo se je mnogo slëpih naslëdovalaca *Byronu* i *Walter-Scotta*, u kojih nedise duh narodni, zašto svaka narodna literatura mora da je već po sebi narodna, t. j. izvorna, a nikako naslëdovana. Èim dakle stanu nëkoji izmedju romantikah s *Byronom* sdvojavati i cviliti, nëkoji pokušavati se nesputno u romanih à *la Walter Scott*, a opet nëkoji izmišljavati groze i goropadnosti nove romantike od *Victor-Huga*, slušahu drugi pësnici poljski nadahnute vlastitoga duha, nastojavajuèi svaki, kako je bilo komu dano od Boga, da bude u stvarih svoga duha *Poljak* pravi, narodni *um* (genie). Samo narav pësnike stvara. *Poëtae nascuntur*. Najsjajni primër imademo u dvã najveèa pësnika svëta, u *Homëru* èelovodje svih pësnikah starogàrèkih, i *Shakespearu* prãvostolniku u hramu poesie englezke*). Oba živila su u dobah ne baš izobraženih. Nemoguèi se dakle odcëpiti od jezgre naroda svoga, ostadoše njezin nerazdružen dio, imajuèi njegovo lice, i gledajuèi njegovim naèinom na

*) K ovoj dvojici brojimo s punim pravom takodjer *Danta* (Dante Alegieri). Kao *Homër* i *Shakespear* nosio je i *Dante* u svojoj duši èitav obraz svoga vëka, te ga imlo u svoju *Comediu*, koju posmàrtna *Italia* prozã upravo božanstvenom (*divina*). Svëti bi isto tako uznosio sad i njega, da nije žalibože vrëmenom izgubio se kljuè do svih predëlah tog perivoja, puna rajskog cvëtja i voèa.

narav i događajje okolnostih, u sárdcu s istom vérom, u kárvi s istimi strastmi, s istim teženjem, i u obće s istim značajem narodnim: bili su (jednom rěčju) *prototypi* svoga naroda. U takovom stališu biahu oni cělina s narodom, i děla su njihova s toga ogleda stvor cěloga naroda, a oni biahu (pravo rekuć) samo pozvani tumačnici tih dělah naroda. Nećudimo se dakle, što njihovi uznešeni umotvori nose na sebi pečat tolike prostote, naravnosti, iz dubljine cārpljene poetičnosti, te sva ostala děla slědujućih vėkovah porėd njih blėsak i cėnu gube. Teško da bi narodi sadašnje Europe bili kadri poroditi takovih prototypah, zašto europska izobraženost u svih stranah života pojedinih narodah toliko je satarila izvornosti, samobitnosti itd. Nu sasvimtim moramo priznati, da se je u najnovie vrėme izmedju Slavenah (a najviše izmedju Poljakah) naišlo umovah, koji obdareni osobitim duhom, u svojih se umotvorinah. uznesoše više manje k uzoru takovih prototypah naroda. A zasluga ta ide romantisam, zašto on je pãrvi okrenuo pozornost na narodnosti, i pãrvi stao iztraživati i protresavati tu srėtno razumljenu ideu o narodnosti, narodnoj poesii i narodnom životu.

(Dalje će slěditi.)

Prijateljski dopisi o pravopisu

ćirilskimi i latinskimi pismeni

medju

Vukom Stefanov. Karadžićem i Vėkoslavom Babukićem.

(Objavljuje prof. V. Babukić.)

Bez sve sumnje bit će poznato našem slavnomu čitajućem občinstvu, da je koncem god. 1845. u Beču u tiskarnici jermenskoga manastira izišla knjiga pod naslovom: »*Vuka Stef. Karadžića i Save Tekelije pisma visokoprocveštenome gospodinu Platonu A t a n a c k o v i ć u, pravoslavnome vladici Budimskome o srpskome pravopisu sa osobitijem dodacima o srpskom jeziku*« na 8. str. 95. — Ovu knjigu, počem je izpod tiska izišla, dobiem od slavno poznatoga g. *Vuka Stef. Karadžića* s nadpisom: »iz Beča 6. Januarija Rimskoga 1846. Prijatelju svome Vjekoslavu Babukiću

Milo mi je bilo čitati na str. 20. Vaše knjige, gdje velite o slovu *á*: »kad bi se koje od ova dva (*á*, *é*) slova izgovaralo, to bi u našem južnome narječju jamačno bilo *a**)».

Što se pismenah novih tiče, koja namjeravate kovati, ja mislim, da bi to suvišno i nespretno bilo; jer bi se time obličje latinskih, ili bolje rekuć zapadno-europejskih pismenah poremetilo i nagardilo. Neka ostane kod nas Rimokatolikah kako što jest sada. Znamenovanje pismenah *c*, *s*, *z*, kada prelaze u širje glasove: *č*, *š*, *ž* i *ć* odobrili su i najslavniji jezikoslovci: *Rask*, *Bopp*, *Keppen* i *Safarik*. Ja dakle neznam, kako bi se to moglo bolje ustrojiti i udesiti? Izvan da pismenoljevci izmisle, kako bi se ona znamenovanja bolje učvārstila, da se u štampi netārgaju; a to bi onda trēbovalo i sa pismenom *i* i *j* učiniti; jer se bogme i piknje tār-gaju.

Kako sada mi (Jugoslavjani) stojimo, razdēljeni na iztočni i zapadni vērōzakon i obrede, nemože se ništa mudrie i pametnie reći, nego što Vi rekoste na str. 20. Vaše knjige: »Mi svi valja da se trudimo, dotle da dotjeramo, da nam jezik u knjigama bude tako jednak, da se svaka knjiga može od slova do slova preštampati od latinskih slovah slavenskima; a od slavenskih latinskima, pak ćemo onda (i samo onda) biti jedan narod i imati jednu književnost.«

Ja bi Vam ovdē o tom mogao obilno govoriti, ali mi nedopušta vrēme: zato Vas najučtivie molim, pročitajte moje misli o pravopisu u *Bačkoj Vili* knjizi I., II. III. — Zasada ću Vam u kratko to kazati, da ja o tankom *jeru* (*ɷ*) to isto mislim, što sam u priloženom sastavku, izvadjenom iz Kolendara god. 1846. o *j* rekao t. j. da ima narav raztapljajuću, kad se sa glasom *d*, *t*, *l* i *n* (*Λ*, *τ*, *λ* i *η*) sastane i š njime hitro izgovori. Vi upotrēbljavate tanko *jer* (*ɷ*) sa *λ* (*l*) i *η* (*n*), u jedno pisme sliveno, kao što se i u sārbuljah nalazi. Ta se pismena mogu vidēti i u Dobrovškoga »*Institut. linguae slavicae dialecti veteris*« (na tab. IV. k str. 68.), gdje ima i drugih pokratjenjah, i dva i tri pismena u jedno slivena. Istim je načinom od starine *h* (*é*) skrojeno t. j. *τ* i *ɷ* ujedno *τɷ* ili *h* (*tj*, *é*). Što se *h* (*dj*) tiče, to ste Vi sami skrojili *h*-u (*é*) potegnuvši rep. Tu se ja čudim, kako Vam nije palo na pamet, da slijete *Λ* i *ɷ* ujedno: *Λɷ* (*dj*), pa bi Vam time

*) T. j. kad za *r* slēdi jedan ili više suglasnikah *n*. p. smārt, kārst, gārlo, čvārst, cārkvā, mārkvā, gdje se neki mukli ili polunēmi glas čuje.

bio kraj pismenah sasvime filozofički. Ja držim, da su sv. *Cirilo* i *Metodije* pismena Ц, Ш и ж iz glagoljskoga bukvara primili. Obilnie o tom, kako malo više rekoh, izvolite pregledati u Bačkoj Vili.

Još jedno. Ako Vi nebi te nebi htjeli primiti ѣ (è), a Vi izvolite uzeti staro-srbsko ѣ (è), pa će se onda želja Vaša izpuniti. — Ako znate bolje, rodilo Vam polje! — Ako u tom moje slabačko silo što god doprinesu, bit će mi veoma drago; ako li ne, a Vi izvolite dobrostivo oprostiti onomu, koji Vas iskreno ljubi i visoko štuje.

Vaš

sluga i prijatelj
V ě k o s l a v B a b u k i ć.

Odgovor

g. *Vuka Stef. Karadžića*.

Predragi i mnogopoštovani Gospodine i Prijatelju! — Oprostite mi, što Vam sad tek odgovaram na pismo Vaše od mjeseca Januarija. Velika Vam hvala na Kolendaru i na onome osobito ¹⁾ naštampanome članku o pravopisu. Moje i Vaše su se misli o tome mimoišle. Ja i danas, pročitavši i Vaš članak i pismo i čuvši, da i drugi gdjekoji misle drukčije od mene, u ovoj stvari ostajem sa svijem na onome, što sam onda kazao u knjižici onoj ²⁾ (na strani 19., 20. i 22.). Ja sam nova slova za latinsku bukvicu radi našijeh riječi već pripremio, samo da se izrēu i saliju; ali mi se sad valja nakaniti, da što napišem, u čemu ću ih pokazati i objaviti. Najznatniji ljudi Vaši ³⁾, s kojima sam se razgovarao o ovome poslu, pristaju na moje misli; ali pored svega toga Bog jedan zna, kako će se one u općeno primiti i kakav će plod do-

¹⁾ T. j. posebno naštampanom članku o ilirskom pravopisu. Ovdě valja znati, da je g. Lavoslav *Župan*, izdatelj kolendara, imao dobrotu nekoliko iztisakah (izgledah) posebno izvan kolendara naštampati dati. Od ovih dakle posebno (t. j. osobito) štampanih izgledah poslao sam jedan više-hvaljenomu gospodinu. V. B.

²⁾ T. j. u knjižici gorespomenutoj o srpskom pravopisu i jeziku. V. B.

³⁾ Bilo bi od velike važnosti, da saznademo poimence te najznatnije ljude naše; jer ako oni kao najznatniji i vodje u narodu kapituliraju t. j. privole; onda je pobjeda Vaša!

V. B.

nijeti⁴⁾. Ja velim: Bolje je dobro činiti i razumno govoriti, pa makar ljudi vikali, nego li zlo činiti i nerazumno govoriti pa ljudi da prime i za to da nas hvale; jer svako djelo, kad tad mora izići na vidjelo. Ko misli, da će se sa ovijeh osam slova »obličaj latinskih ili bolje (rekuć) zapadno-europejskih pismenah poremetiti i nagårditi,« onaj može reći, da se i s tijekom današnjem krpežom remeti i grdi, i da je još odavno poremećen i nagrdjen sa *j*, sa *v*, i sa razlikom između *u* i *v*. Netreba, mi u ovakijem stvarima da pokazujemo znake sujeverja⁵⁾, za kakovo se prostoti u drugijem događajima podsmijevamo; nego treba da mislimo, da su slova sviju naroda postala od jednijeh, i da su se tijekom umnožila, što je svaki narod prema glasovima svoga jezika nova izmišljavao i dodavao.

Ni *ѣ* ni *ѥ* neprilikuje za moj pravopis. A *Ѧ* ja sam u prvoj mojoj pismenici (1814. godine na strani 9.) predstavio, pa smo poslije našli, da je ljepše *ђ*, i tako smo mu oblik popravili.

Da netreba niko *věra*, *měra*, *dělo*, *lěpota*, *nědro* da čita *vjera*, *mijera*, *dijelo*, *lijepota*, *nijedro*, to mislim, da sad i sami priznajte; i to je opet svjedočanstvo, da treba pisati, kao što se govori, pa da svak bez pogadjanja zna, kako valja čitati⁶⁾. Gdje-

⁴⁾ To i jest ono veliko pitanje!

V. B.

⁵⁾ Od uvěka je istinita ona poslovice: »Koliko ljudih: toliko čudih!« — a i ona druga: »Nauka je težka muka, a oduka sto mukah!« — zato ja nevidim s nijedne strane sujeverja (prazuovčerstva, *superstitionem*), veće različne čudi, misli i znanja o postanku i vrėdnosti slovah iliti pismenah.

V. B.

⁶⁾ Ja dobro znam, da *Ѧ*, slavni Gospodine, učite na strani XVII. Vašega predgovora k *Srpskomu rječniku*: *ѣ* dje bi trebalo na njemu (*ѣ*, *ѥ*) glas otegnuti, ondje se izgovara (po hercegovačkom narččju) *ije*, n. p. *bijělo*, *rijčć*, *dijěte*, *cvijet*, *sijeno*, *vijek*, *pijevac*, *rijedak* itd. Ali mi nenaměravamo, kao *Ѧ*, jedno narččje gospodujućim učiniti, veće u jedinom *najmljcnom* znaku svakolika narččja sjediniti. A gdje se Vaše *ije* oteče, tu se po naravi i prosto *i* i prosto *é* i *je* otezati mora n. p. bilo i bělo i bjělo; rič, rčć i rjčć; dite, dčte i djčte; cvit, cvčt i cvjčt; sino, sčno i sjčno itd. Kako je pako za neuke težko zapamtiti i upotrěbljavati to Vaše otezavo *ije*, vidi se i iz toga, što ni Vama samu — oprostite, što ću Vam reći — ko i ste počćtnik toga nauka, neide uvčk i uprav onako, kao što bi trebalo.

koji su sad ostavili *é*, ali opet ne čine dobro, što *svuda* pišu mjesto njega *ie*: jer čitatelj opet ne zna, gdje je *ie* dva sloga (k. n. u *bielo, liepo, dicto*), gdje li je *jedan* slog (kao n. p. u *bielila, dieca*), gdje li se *i* sa *l* pretvara u *љ* (lj), a sa *u* u *и* (nj) (kao *liepota, niedra*), gdje li se izgovara kao samo *e* (kao n. p. u *pried* kućom, *prieko* Dunava, *nasried* polja). I tako opet kažem, da je po mojim mislima, najbolje pisati kao što se govori, da čitatelj nemora pogadjati, kako valja čitati, niti ga može naopako čitati i tako privikavati se kvarenju jezika⁷⁾. U riječima od ovijeh primjera ja bih rekao, da ni *Osman Gundulićev* nije naštampan kao što bi trebalo: kad se u ostalome njegov pravopis promijenio, valjalo je i ovake riječi naštampati po današnjemu dubrovačkome i svemu južnome govoru naroda našega, koji govori onijem narječijem, pa bi onda čitatelji znali za sve riječi, kako ih valja čitati, i mogli bi iz knjige i jezik dubrovački upravo poznati; a ovako toga nema nijednoga. Ni ja sam neznam u prvj^oj vrsti *čiem* ili je *jedan* slog ili su *dva*⁸⁾. Ako su dva sloga, onda *Ah!* (prva riječ)

Tako n. p. pišete Vi: *na mnogo mjesta*, mjesto: *mijesta* ili *mjestah*; jer se u istinu roditeljni padež množtv. broja otezanjem razlučuje od istog padeža u jedinstv. broju. A to nije, da je pogrěška samo u ovom Vašem pismu; veće u svih Vaših knjigah, što sto do sada izdali. Dakle vidite od tuda jasno: kako je u tom poslu težka Vaša ortografija i kako niti isti oni Harvati, Bošnjaci, Čarnogorci i Šarblji, koji ovim narječijem sbore, neće da ju upotrebljavaju. I to nek Vam bude na poslićdku svędočanstvo, da se ni po Vašoj ortografii nemože bez pogadjanja pravo čitati.

V. B.

- ⁷⁾ Ja mislim, da se time jezik nimalo nekvari, ako se mjesto *ije* piše i govori *i, e, je*; nego to dopuštam, da će se time sloga i jedinstvo medju našimi književnici pokvariti, ako jedni stanu pisati *i*, drugi *e*, tretji *je*, a četvrti *ije*. Ta se anarchia može samo u narodnih pęsmah dopustiti, da se vidi, kakvo je gdje narječje. I ovu slobodu dopuštam i pęsnikom, da si mogu laglje rime (ritme) svoje udesiti; ali u razręčenome slogu (stilu) nemožemo je nipošto dopustiti.

V. B.

- ⁸⁾ To je meni zaisto veliko čudo, što s jedne strane neznate, a s druge jasno izpovędate — kako će se malo niže viděti — da je *Osman* spjevan *četverostopnijem* trokejma:

V. B.

ne ide u razmjer ili stopu, nego je samo dodato, kao *Oj!* u narodnijem pjesmama na mnogo *mjestu* (sic!) (n. p.

Oj! San me lomi, san me mori,
San zaspat' ne mogu);

ako li je jedan slog (ćiem), onda *Ah!* ide u razmjer, kao i *Oj!* gdješto u narodnijem pjesmama (n. p.

Oj! sinoć se Duka Leka oženi),

i sa *ćiem* sastavlja prvu stopu. Kad mi, tobožnji književnici u svome narodnom jeziku, moramo ovako sumnjati i nagadjati, a šta će činiti inostranci?!⁹⁾ — Istina, da su dubrovački pjesnici u svojijem djelima i druga samoglasna slova na mnogo *mjestu* (sic!) suviše pisali, pa čitatelj neka ih u čitanju izostavlja ili čita, kako mu drago; ali ovo ne ide u pravopis, nego su način pisanja stihova, i za to mislim, da se u štampanju ili preštampavanju sad njihovijeh knjiga ne može popravljati. Da bi se lakše poznalo, šta ja ovdje mislim, progovoriću još nekoliko riječi. *Osman* je spjevan četvorostopnijem trokejma, n. p.

»Tasta ljudska oholasti!
Sve što više stercš krila,
Sve ćeš paka niže pasti.«

Ali kako će se s ovakijem stihovima čitati i isporučiti:

Gjurgja despota i Jerine —
I od istoka do zapada —
Vodi tri čete iz daleče —
Vran štit i vrana ima pera? —

Ovakijeh zavaljenijeh i hrapavijeh, ili, ako smijem reći, *nepravilnijeh* stihova ima u ovoj knjizi gotovo više, nego čistijeh ili pravilnijeh. Može biti da su Dubrovčani ovako što vidjeli u Talijanskome jeziku, pa u svome još i pretjerali. Na mnogijem mjestima mogao je pjesnik ove pogrješke popraviti u onijem istijem stihovima, a u kojima se to nije moglo, one je mogao drukčije načiniti, samo da je pomislio, da onako nije dobro¹⁰⁾.

⁹⁾ I oni, kaogod i mi, treba da se jezik i pravopis naš svoj-ski nauče! V. B.

¹⁰⁾ Što se tiče *nepravilnijeh*, — kako Vi velite, — stihovah, nisam jim baš ni ja velik prijatelj, a pri tom mislim, da neće nikoga biti, koi bi jih svoj-ski braniti htio. Samo ću to napomenuti, da po momu mnjenju, koliko sam ja do sada Gundulića proučio, nisu oni hrapavi stihovi (stezanje dva samoglasnika u jednu slovku) po naravi talijanskoga jezika skrojeni, veće uprav po naravi našega, kao što ću u

Kad smo u ovakoj besjedi o Dubrovačkijem pjesnicima, dopustite mi, da Vam kažem, šta mi se još u njih ne dopada, A to je, što su oni radi jednakijeh na kraju slogova (ritma ili rima) ne samo miješali narječija (n. p. *doje* mjesto *odlje*), nego i riječi iz-

kratkom dokazati. Da je slavni Gundulić naše narodne pjesme s bližeg poznavao, vidi se bēlodano u njegovu Osmanu pievanju tretjem od 1—27 slōga. Poznato je i to, da pjesnici kod svih narodah imaju svoje osobite potrebe u skladanju stihovah iliti slogovah (*necessitas metrica et licentia poetica*), a pri tom i meštar rimskih pjesnikah, slavni *Horacīe* reče u svojem pismu na Pisone »*de arte poetica*.«

— — Pictoribus atque poetis

Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas. —

Scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim.

S toga mislim, da je i Gundulić kao pjesnik imao potrebah, kao polastičah, za skladanje slogovah — premda bi onakov veleum i bez njih sigurno, da je samo uzhtio, bio mogao proći — te znajući svoja pjesnička prava ugleda se u narodne pjesme te našavši tamo takovih hrapavieh slogovah, načini si po njih *necessitatem metricam* i *licentiam poeticam*. Da pako i u narodnih pjesmah ima dosta hrapavieh slogovah, to se izmedju ostalih može vidēti u Vasih Srpskih narodnih pjesamah knjizi I. strani 115, u Beču 1841., gdje ovako stoji:

L'jepo ti je pogledati,
Kako svati kitom sjede,
Medju njima mlada neve,
Ona j' stidna i mis'ona.

Eto na taj način je i Gundulić hrapave pravio slogove, samo što je mēsto *j'* pisao *e* i sastavio s prēdujom rēču n. p.

Ona e stidna i misona.

Glas *i* valjao je prošastih vėkovah za dva glasa: za *i* i *j*, te tako se sbl, da je kod Gundulića (i inih pjesnikah dubrovačkih) *i* vrēdan dva glasa ujedno, kako im je već priliēnie bilo. I to je uzrok, što mi u izdanju Osmana Gundulićeva, u Zagrebu 1844, nismo smēli — niti ćemo u ostalih dubrovačkih pjesnicih (radi doslēdnosti) smēti — pisati *ē* (a još manje *e*, *je*, *ije*, izvan u rimah), već *ie*, kako što smo u predgovoru na str. IX. iskreno izpovēdili. Da je Gundulić osim rime svagdē *ie* (m. *je* i *ije*) pisao, to se izmedju drugih najbolje može vidēti iz dviuh knji-

vrtali (n. p. s *nebi* mjesto s *neba*, na *miesti* m. na *miestu*¹¹⁾ i drukčije, po svojoj volji, sklanjali i sprežali (n. p. *doni*¹²⁾ mjesto *donese*, *okreni* m. *okrene*, *tlača* m. *tlači*). Ali pored svega ovoga

gah, što su za njegova života štampane, dakle polag njegova rukopisa:

a) Suze sina razmetnoga u Bucciéh parviput god. 1622.

b) Piesni pokorne kralja Davida. In Venetia 1630.

Obe ove knjižice nalaze se u Zagrebu u knjižnici g. Dra. Ljudevita Gaja. V. B.

- ¹¹⁾ Ja nenalazim, da su oni reči izvrtali (t. j. izvratjali); jer *nebi* stoji u Gundulića svagda u rimi kao *indeclinabde* i to ne samo u rodit., već i u ostalih padežih jedinstv. br., s *nebi*, *k nebi*, *na nebi*, *pod nebi*. Tako u Osmanu piev. I. slogu 3.:

Bez pomoći višnje s *nebi*.

Tako u piev. VII. slogu 72:

Sama ostaješ ti *pod nebi*.

A u istom piev. VII., slogu 76. stoji s *neba*:

Jer pdepsa s *neba* koli

Lakše ide, teže pade.

A na *miesti* m. na *miestu* to je primorski, i u obće slovenski (štajerski, kranjski i koruški) Praepositional t. j. predložni, skazateljni padež, odgovarajući crkveno-slavjanskomu i ostalim severnim slavjanskim narječjem na *т* (*ѣ*). Vidi *Köpitara* »Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark.« Laibach 1808 str. 237 i *Murka* »Slowenische Sprachlehre.« Gratz 1832 str. 23.

- ¹²⁾ *Doni* i *donie* ili *donijè* i *donè* dobro je rečeno i pravilno; jer i u Vašem rječniku, a i u ovome pismu na početku tak i ima reč donijeti; a od *infinitiva* pravi se prosto prošasto vrème (simplex praet. perfectum) odhitivši tvorNIK *inf. ti*, kaogod i pričastje prošasto čineće (partic. praet. activum) *domo* i *doniela*. Tako i *zanieti*, *nanieti*, *odnieti*, *unieti*, *ponieti*, *pronieti*, *podnieti*, *iznieti*, *raznieti*, *snieti*. A ovaj isti primèr dolazi i u Vašoj gramatici, što je pred rječnikom na strani LIV. 1) — »donesem, donijeti (doneti, može biti da bi ko rekao i donesti), doneso i donije (done), donijo (doneo; u pjesmama i donesao), donijela, donešen i donijet.« Dakle iz svega ovoga vidi se jasno, da Dubrovčani nisu po svojoj volji sklanjali i sprežali. Sèdi krivo, a pravo reci!

V. B.

ja opet mislim i kažem, »da su knjige Dubrovačkih pjesnika za jezik sviju nas skrovište (t. j. blago), koje se ne može procijeniti.«

Štano naši vele: »Kad se lijen nakani, sav svijet popali:« tako sam se i ja nakanjivao, da Vam pišem gotovo godinu dana, a sad, nakanivši se jedan put, ne mogu da prestanem. Da bi nam jezik u knjigama bio tako jednak, da se svaka knjiga može od slova do slova preštampati od Latinskih slova Slavenskima, a od Slavenskih Latinskima, moramo se dogovoriti, šta ćemo činiti mi sa *x*, a *Vi* sa *h* u rod. množ. kod imena sušt. (samost. substant.) n. p. slobodnijeh junaka*h*, našijeh žena*h*, dobrijeh ljudi*h* itd. Kao što sam napomenuo u predgovoru k poslovicama (na strani XXII¹³⁾) pravi Crnogorci i njima susjedni Primorci tako govore, a po drugiem mjestima od ljudi zakona našega to nijesam čuo, a i u narodu zakona Rimskoga, osim Crnogorskih susjeda po Boci, slabo se to gdje može čuti, već ako od onijeh, koji su čitajući privikli tome. Ovo je sa nekoliko riječi kazano kako se u narodu govori, a spisatelji zakona Rimskoga pišu gotovo svi *h*, osim Dubrovčana (koji su najbliže Bokeljima i Crnogorcima!). Ja upravo neznam, kako je ovo ušlo u običaj, da se govori i piše, kad ni u jednome od okolnijeh Slavenskih narječija toga nema. Da nije iz početka u imena, koja se svršuju na *a*, uzet skazat. (praeposit.) mjesto rodit., pa se uzanj i uz imena pril. (prid. adj.) prostrlo to i na ostala sva imena sušt. (?). No došlo to kako mu drago, ja bih rekao, »da u knjigama tako ne pišemo«¹⁴⁾, već ako kad bi ko litio pisati što samo jedniem narječijem n. p. upravo Crnogorski. Dubrovčani su ovaj padež u imena, kojijeh se rod. množ. svršuje na *a*, pisali sa dva *a*, n. p. *goraa*, *sclaa*, *soholovaa*, jer se ovo *a* na kraju vrlo oteže u govoru; da li su ta-

¹³⁾ I kao što sam ja u mojem sastavku: »Několiko rěčih o pravopisu« govoreći na str. 8—10. o glasu i pismenu *h* točno i obilno spomenuo. V. B.

¹⁴⁾ A ja bih opet rekao, »da uprav u knjigah tako pišemo,« kao što sam i u članku »Několiko rěčih o pravopisu« kazao i kao što i *Vi* rekoste u predgovoru k prvoj knjizi srpskih narodnih pjesamah bečkoga izdanja: »Može biti, da bi najpametnije bilo i u narodnijem pjesmama svi-ma naštampati *h* svuda, gdje mu je po etimologiji mjesto, a u predgovoru kazati (od prilike onako, kao što je kazano u predgovoru k poslovicama od strane XI. do XXV.) kako se gdje po narodu izgovara, pa čitatelji neka ga čitaju, kako ko i govori.« V. B.

ko pisali i dva i u onijeh imena, kojijeh se rod. množ. svršuje na *i* (n. p. *radostii, ljudi*), to za sad upravo neznam, ali za cijelo mislim, da nijesu pisali ni *h* poslije *i*: i po svemu ovome rekao bih, da u štampanju Gundulićeva Osmana nije trebalo na kraju metati *h*, nego ili ostaviti onako, kako su Dubrovčani pisali, ili metnuti samo jedno samoglasno slovo (s kakijem znakom odložo¹⁵), gdje se bez njega ne bi moglo poznati, koji je padež).

Sad je već dosta. Ako Vama što nije protivno, podajte, molim Vas, ovo pismo, neka se našampa u Danici¹⁶), da bi i druga bratja mogla vidjeti ove misli moje i o njima promisliti i, ako bude kome volja, što kazati. Samo Vas molim, da gledate, da bi se našampalo bez pogrješaka, i od slova do slova ovako, da bi se poslije iz Danice opet ovako isto moglo preštampati Slavenkijem slovima.

U Beču ¹¹/₂₃. Dek. 1846.

Vuk Stef. Karadžić, s. r.

¹⁶) Tako smo mi i činili u preštampanju Gundulićevih djela na mlogih mjestih radi čistog rime; a inače pisasmo pravilno *h*: *pârvo*, što ga Čarnogorci i danas u istinu izgovaraju i pišu, kako i sami iskreno izpovjedu; a drugo, što mi dobro znamo, da se *h* kod našega naroda s veće strane neizgovara, nego se aspirava (oddihava, tanko daline) ili u druge sebi srodne glase preljeva, u *j*, *v*, *g*, *k*, *s*, *š* n. p. *Mijajlo, Mijat, Mijo* m. Mihajlo, Mihač, Miho; *kruv, muva* m. kruh, muha; *čug* i *čuk* m. čuh; *grijeg* i *grijek* m. grijeh (grèh); *oddisati, oddišem* (pravilno) m. oddihati, oddiham. Ali da se *h* radi etimologie (a ponajviše radi onih, koji ga većom stranom jasno izgovaraju) pisati mora, to ste i Vi, slavni Gospodine, — uvidivši potrebu — *na polak* i pisati počeli. Samo još Bože daj, da i završite, pa da i svikolici sârbski pisci za Vama nagnu. Eto tim putem bi se sloğa u pravopisu s jedne i s druge strane uvela. V. B.

¹⁰) Ja sam već odgovorio g. Vuku, da meni nije ništa protivno, dapače drago, da mlogi o toj stvari razmišljaju; jer samo tim načinom možemo se k istini približiti. *Više očiuh više vidí!* — u Danicu pako nehtjede uredništvo zato primiti, što su ova pisma poněšto oduga i sbog toga evo izpunjuje se želja naša u Kolu, gdje ih uredništvo dragovoljno primi. V. B.

Dodatak - uredništva.

Du choc dea opinions jaillit la vérité.

Laharpe.

Mi dragovoljno primismo tu razpravu dvojice naših učenih glavah o pravopisu i jeziku našem, i bit ćemo uvijek gotovi stvar- ma takve ruke mēsta naći u našem Kolu, ako u ostalom budu po svemu odgovarale promicanju nar. naše književnosti. Svaka stvar ima svoje vrēme, u koje trēba da izadje na vidilo, da se pokaže svētu i da se osvētli i razsvētli pred njim, da ne bude više čamio glede nje u sumlji i bludnji. To vrēme došlo je (ja bi sam re- ko) upravo sada i za rēč o našem načinu pisanja, gdje su se po- molile opet nēkolike glave, vičući pred svētom na njega. Trēba dakle opet probesēditi o pravopisu i o načinu pisanja književnog narēčja. To je dužnost svakog pisaoca; dužnost njegovja je, da obrani grad, kojeg je i on pomagao zidati. Nu za takav posao neiziskiva se cigla vatra (ma udarala i iz najplemenitieg domorod- nog sārdea) nego i pozornost; jerbo vatra bez čuvara i za jedan dan čitav može popaliti grad. Nitko pametan neće odobriti onu golu žestinu strastih, s kojom se, već nēkoliko godinah Miloš Sve- tić prepire s Vukom, prepire se i pregovara, a opet se ista stvar time nije ni za dlaku promakla. Niti će tko odobriti mārzku gor- činu, s kojom su nēkoje mejdandžije nedavno u »Zori dalmatin- skoja« ustale na nas bi reći s motikom i sēkirom. Niti ćemo (su- dim) stvari našoj pomoći, ako budemo takvoj gospodi zajam vra- tjali s jednakom mērom, kao što nēkoji sude. Za stvar od razlo- ga hoće se opet razlog, pamet, mirno i trēzno razsudjivanje. Gdje kārvi sudi i razsudjiva, i bēlodana istina muti se i zamāršava.

Budući da namēravamo o nēkojih neizvēstnostih i nedostacih na- šeg načina pisanja obilatiu jednom povesti rēč, za sada ovu razpra- vu, u koliko se tiče pravopisa i jezika, od naše strane bez ikakvih propuštamo opazkih. Nu ipak nemožemo mućke mimoći ono, što je g. *Vuk* spomenuo za način pisanja, osobito metrike Gundulića i ostalih Dubrovčanah, budući nam se čini, da je odgovor g. pro- fesora nedovoljan niti sasvim slažući se s našim mišljenjem o toj stvari.

G. *Vuk* misli i sudi po licu »Osmana«, da su Gundulić i o- stali dubrovački pēsnici metriku svoju skrojili po duhu i obrazu metrike taljanske i od njih prigārtili slobodu elisijah. Nu g. pro- fesor to mu sasvim poriče, tvrdeći, da su Dubrovčani metriku i istu njim ukorenu slobodu elisijah naučili od prostog naroda, pa nu

izvodi svédoke u licu od nekoliko redakah izvadjenih iz nar. pësamah, koje je isti on (Vuk) izdao.

Ako hoćemo nestrano da sudimo o naših Dubrovčanih, trëba da njihova dëla iztražimo bez ikakvog zanešenja. Värhu svega trëba da prosudimo duh vëka, u kojem su oni živëli, i u koliko je duh taj imao upliv na stvaranje njihovih umnih dëlah. To je glavno ono gledište, s kojeg ih suditi valja. — Gundulić i ostali najbolji pësnici dubrovački živëli su prama koncu XVI. vëka i na početku XVII. I svemu je svëtu poznato, da je onda vladao u zapadnoj Europi duh starog klasicizma, koji se već počeo izradjati u tako zvani školasticizam. Iz Italije, koja je onda stajala na èelu prosvëte europejske, prebrodio je duh izobraženosti zapadne i u Dubrovnik. Tu su se podigle stolice nauci klasikah rimskih i gäreckih, i pod uplivom duba èarpljenog iz pësuikah klasièkih rodiše se i odgojiše umëtne vile dubrovačke, a jezik naš uzmahnu se na najvišji stupaj izobraženosti. Da su i plodovi romantièke poesie taljanske, koja je onda već doväršivala zlatni svoj vëk, imali upliv na stvore pësnikah dubrovaèkih, toga nitko pametan tajiti nemože, koji znade, koli uzko bio je onda Dubrovnik skopèan sa präkomorskom susëdnom Italiom, po blagom vezu tärgovine i društvenog života. Koi dvoji o temelju ovih naših rëèih, netrëba mu ništa nego da uporedi našeg Osmanu sa Tassovim »*Gierusalome liberata*. Kao što su vitezi i vitežkinje u Osmanu samo po imenu slovinski, a sàrdce i duša u njih je romanska, tako isto priznat će svaki nestrani iztraživalac stvari, da su Dubrovèani naši više po licu(formi) jezika nego li po materii (duhu) ili skladu njegovom Slovinci. Pa tko se o razlogu tih rëèih nije već osvëdoèio, toga uputujemo, neka postavi naše klasike dubrovačke uz nar. pësme, a posle toga opet uz pësnike talianske zlatnog vëka, pa da razsudi s dušomjedno sprama drugog, a ja kriv, ako neizpovëdi, da su po duhu srodni s Taliani, nego li sa pësmami naroda svoga, koje su pravo i jedino mërilo i narodnog duha. Pa kad je ukus präkomorski toliku stekao silu nad stvorma naših pësnikah gledë na materiu ili duh, pa kako bi se moglo štati, te se nebi prilëpio barem ondë ovdë i forme ili lica? I ja rado priznajem, da su Dubrovèanom bile poznate nar. pësme, nu nemislim, da su bile u njih baš u tolikoj èeni, da bi ih pësnici učili i gledali kao uzore kakove, koje trëba slëditi ma u èemu mu drago, zašto da je tomu tako bilo, drugi bi imala obraz naša književnost onih stolëtjah, koi bi se sasvim razluèavao od obraza literaturah prosvëtjenih narodah onog vëka na zapadu europejskom. Da su Dubrovèani učili versifikaciju od naroda, nebi ni u metrici njihovoj zavládala tolika jednoobraznost, stegnuta

na cigle tri vārsti: ua trojestopni, četverstopni i šestestopni trochej*). Da su Dubr. učili i činili nar. pjesme, začelo bi im bila omilila prekrasna raznoobraznost narodnih mērilah, pa bi se njihini služili i u umētnih svojih tvrbah, osobito krasnozvučnim i veličanstvenim peterostopnim trochejom, kojim teku gotovo sve naše pjesme junačke. U Dūbrovčanah medjutim svemu tomu (koliko se spominjem) neima traga. Ja dakle, slažući se s g. Vukom, svakako mislim i sudim, da imamo tražiti u Dubrovčanah razlog slobode elisijah u vrēlu inostranom, ma on izticao od Latinah ili Talianaah, niti me ona *specimina* iz nar. pjesamah, koje g. profesor navodi, na drugu vēru prekārstiti mogu. Rado priznajem, da u naših nar. pjesmah ima amo tamo i takvih redakah, za koje se čine na prvi pogled, da ima u njih elisijah, t. j. ima redakah takvih, o kojih bi čovēk sudio, da ih pēvač pēvanjem neće moći čestito izvesti, već da koju slovku izbaci, t. j. elidira. Nu reko bi, da tu neima elisijah, već mi se čini, da si tu naši slēpci drugēie pomažu, te pēvajući mēsto trocheja čine daktila, jerbo ja se spominjem na nēkoje rēdke u nar. naših pjesmah, gdē jedna slovka pretiče, bez da onda sudaraju samoglasnici dviju susēdnh rēdih, pa se dakle ni sliti nemogu. Ta osobina nalazi se mnogo češće u nar. pjesmah drugih slav. granah, a kod nas ponajviše u pjesmah s junačkim mēriom, a ono u pāve dvē stope pred odmōrom (caesurom) (Vuk bilježeći ih pomaže si odkidajući koi samoglasnik n. p. *Momci dojdōt' m. Momci dojdōše* (je li pravo ili ne? nemogu odsuditi, jerbo niasam slušao pēvača). — Nu razgovarajući se o ovoj stvari, poračja se sada evo i drugo pitanje. *Imamo li odobravati elisije te i danas nastēdovati Dubrovčane u ovoj slobodi?* Ja od svoje strane mislim da se sadašnjim i budućim našim pēsnikom ima dosuditi ta sloboda nu *sumpta pudenter*, t. j. da se elisiah služe što redje, kao što to čine Ostrožinski, Preradović i nēkoji drugi našinci; jerbo svakako bit ēe shodnie, da ona podupire misao, da krasnia i jasnia ua vidilo stupa i čeli redak gladji i zvučnii iztiče, nego da za volju nēkakvih pedantičnih pravilah misao propada ili zamutjiva se, a glatkōća i milina zvuka sasvim izdezava, odkidajući samoglasnike kao što to čine sadašnji sārbski pēsnici s rēcima: *meni, tebi, sebi, mu, nu, me, su, si, se, te, ti*, samo da se uklone elisijah. Nu nečini nam se opet nimalo spretno, uticati se k toj slobodi (elisiah), kad neima ni najmanje nevolje, negō kad se to radi

*) Mērilo to sasvim odgovara alexandrinu ili starom hendekasyllabu, kojega su i Taliani prigārtili za sve svoje većē pjesme.

samo od ciglog nekakvog zanešenja za starimi našimi klasici. Svaka stvar ima svoju mjeru, pa i ova. —

Ovo budi dovoljno kazano o elisijah u koliko harem s kakvim takvim pravom za nje pristati možemo. Nu pored toga ima u gđekojih redcih istih najpárvih naših klasikah i onakvih elisijah, koje za su baš nikakvog neitaju prava, te su upravo pogrešne. U taj red idu i trojica od onih redakah, koje g. *Vuk* pod imenom *hrapavijeh* navodi iz Gundulićeva »Osmana.«

Gjurgja despota i Jerina...

I od iztoka do zapada...

Vodi tri čete iz daleče...

Vran štit i vrana ima pera...

Drugi izmedju njih, dopuštavajući slobodu elisijah, pravilan je; tretji mogo bi se tim popraviti, kad bi metnuli rčč »tri« posle rčči »čete« te bi redak praviluo glasio ovako:

Vodi čete tri iz daleče...

nu ostala dva (párvi i četvrti) ostat će svakako pogrešni, jer se uedaju, preměštajući rčči, nikako izpraviti.

Pogrešnost njihova sastoji se u tom, da se u njih gazi rythmus, vrđja bitnost i zakoni odmora, kako žive u nar. naših pěsmah. Pa da sad kažemo, što je odmor u našoj poesiji. Odmor u narodnih mđrilih stoji u tom, da su one stope redka, što se nalaze pred odmorom, takvog svojstva, da se mogu smatrati kao redak za se savršen, a posle njega da se već počima redak novi, ili drugim rččma: *odmor razcěpa redak u dva dćla ili dvć strane, kojih svaka opet za se može biti novi redak (stih)*. Gundulić je svog *Osmana* (kako svi znamo) složio od samih četverostopnih tročehjah; a kod te vārsti mćrila (kako se potvrđjava u nar. pěsmah) odmor pada medju drugu i tretju stopu. Nuder sad polag ovih pravilah razglavimo rečena dva pogrešna redka u svoje strane!

Gjurgja despo | ta i Jerina...

Vran štit i vra | na ima pera...

pa načinimo od dva redka četvoricu:

Gjurgja despo-

ta i Jerina...

Vran štit i vra-

na ima pera...

Eto ti na párvi pogled, da rythmus u ta dva redka nevalja, zašto razděljenje slovkil neodgovara gore navedenim pravilam odmora, čim se redci posle druge stope nedaju razcěpiti bez rane, niti se sa tretjom stopom može počinati redak novi. Ovi su redci upravo hrapavi i nepravilni, te ih danas ni odobravati niti

slěditi nevalja. I sva je prilika, da ih danas ni isti Gundulić brani nebi, i reko bi sam, da je i onda znao da su nevaljani, nego ih je metnuo amo tamo za prvu tešku nevolju, dok mu se bolji neudese (barem ih nećeš naći u »Suzah sina razmetnoga,« najkrasniem i najsavršeniem umotvoru njegovu pera. Što ih ima danas u »Osmanu,« tumačiti valja time, što je prvo pjesnika zatekla snart, nego je uspio veličanstveno to dēlo dovršiti kako valja.

Nu sve to, što sam dosad spomenuo za Gundulića i Dubrovčane u obće, neka nitko nemisli, da je kazano na umaljenje njihove čene i slave. Dubrovčani naši jesu pravi alemi-kameni naše starine, zvězde prehodnice sadašnje prosvěte zapadne. Izvan Talianah i Španjolacah neima nijednog naroda u Europi, koji bi se u ono doba jednakiim smio ponositi blagom umětne poesie. Izmedju Slavjanah Dubrovčani su prvi podranili na to polje. Drugi bili su Poljaci, nu oni se probudiše, kad je književnost ilirska u Dubrovniku slavila već zlatni svoj věk. Što su Dubrovčani nagnali više za klasicismom romantičkim, zanemarujući uzore narodne, to je bila moda ili ukus, koji je oteo mäh u svih narodah onog i nasljedujućih vėkovah, kako su bärže pomolili glave na polje duševno ili književno. I tekar u današnje stolětje krenuo je književni duh narodah drugim putem, vratjajući se k svome pravom čistom izvoru, koji udara izpod korēna živog domaćeg, izpod sārdea istog puka ili prirodi ostavljenog naroda. Što međjutim ima najznamenitije u naših Dubrovčanah, moramo priznati. Oni su bili razložni i umnostni pisaoi i osobito vārstni vėštaci u narodnom jeziku, da im nije bilo drugovah u nijednom kraju prostranih naših zemaljah ni prije ni posljē. Sva je prilika, da je u šestnaestom vėku, kad je u Dubrovniku jezik književni stigo na najvišji vārhz izobraženosti, prosti narod govorio još čakavski u onom preslavnom gradu i po svih zculjah njegove dāržave. Nu sasvim tim pisaoi nijesu učšali formah čakavskih sa književnom štokavštinom već za krajnu nevolju rižme, a i to vārlo rēdko. Tako isto je i Gundulić samo za volju rižme prigärljivao amo tamo čakavske forme, kao što su Vukom ukorene u *městi m. u mēstu*, *doje m. dodje* itd. Što se tiče forme *doni m. donese*, za nju (sudim), da ju je razložno obranio g. profesor; isto onako i rēč *nebi* (i ja ovdē dodajem i rēč *ljubi m. ljubovnica*, koja u Dubrovčanah istu ima formu i osobitost). Forma *okreni m. okrene* može biti da je pogrēšna; nu može opet biti, da ondē mēsto nač. kazivajućeg (indikativa) stoji način zapovėdajući (imperativ), što osobito rado čine susēdi Dubrovčanah, junački Čarnogorci, kad hoće da stvar jednu živie postave pred oči (u prekrasnoj pēsni »Vienac gorski« ima

tih imperativah sila božja). Ja bi sam reko i za formu glagolja *tlučati* m. *tlučiti*, da nije pogrešna. U nas bitnost glagoljah još nije nimalo filozofski iztražena i razsvjetljena. Dosad se uvijek govorilo, da u jeziku slavjanskom ima glagoljah dvoje vrsti: *brevi et longae morae*. Nu meni se čini, da opet i svaka izmedju ovih vrstih ima dvoje ruke formah u sebi, t. j. da medju glagolji *brevi formae* ima jedne, koje su *brevioris*, a druge *brevissimae morae*; a medju glagolji *longae morae* ima opet glagoljah *longioris* i *longissimae morae*. U posljednju vrst ide i *tlučiti* kao *longioris*, a *tlučati* kao *longissimae morae* (uzporedi *roditi* i *radjati*, *hoditi* i *hodati*). Da sve ove vrsti neimaju više sva vremena i sve načine, to zna svaki, koj je iole zavirio u bogati sklad jezika slavjanskog; nu zna i svaki učenik jezikoslovac slav. da tom razredjenju ima tragovah u raznih narječjih slavjanskih, premda se je znamenovanje amo tamo pobarkalo, te neodgovara svagda i svigđe pàrvobitnosti t. j. formi svojoj.

Eto naše misli o toj stvari! Vãrlo nam je drago, što se jedan gospodin od strane Sarbaljah tako bratski i razložno s nami dao u razgovor o pravopisu i jeziku našem. I svaki izmedju Ili-rah mora da se uzraduje, što je isti gospodin, zaista najpãrvi vãštak u narodnom našem jeziku, skinuo kapu svoju pred Dubrovčani, čim je javno priznao valjanost dragocjenih njihovih dãlah. A to nam je tim milie, što vidimo, da priznanje i poštovanje to nije slãpo (kao što žalibože sada kod nas još često biva), već osnovano na čvãrsti kamen razloga. Slava mu na lãpoj jabuci! zašto samo takovim razložnim i mirnim razgovaranjem i medjusobnim bratskim pametovanjem ili opominjanjem vratit će se opet sporazumljenje, ljubav i sloga medju jednoplemenu bratju, u srodne duše, koje razdružene kroz toliko vãkovah, davno već hlepe za blagom rosicom slope i ljubavi bratske.

Naš pravopis i Zora dalmatinska.

Nauka, koju zovemo siloslovje (*physica*), posvãdočava, pa i svaki dan u prirodi opazujemo, da u životu tãlesnom svaka sila, koja tãlo jedno krene ili gane, udari odmah na silu drugu, koja se kretanju ili gibanju tome opre i uzprotivi, a druga ta sila osobito je jaka iz poãetka, dok sila kretanja nepreotme mah. To isto pojavljenje nalazimo i u životu duhovnom. Dogodovãtina svih prošastih vãkovah uči nas, a i dan današnji još vidjamo, da sva-

ka novina ili reforma, koja se u život uvodi (ma bila po sebi i najbolja), odmah i nagazi na neprijateljicu, na silu opornu, na protivni joj običaj, koji se bori za starinu. Nitko pametni neće se dakle čuditi, da je i književna naša reforma, s kojom smo god. 1835. izašli u svjet, nagazila na oporne neprijatelje. Mi ćemo ovdje govoriti samo o domaćih. Između njih ustali su na nju osobito neki spisatelji, koji se drža crkve iztočne, i glavno bile su Pavlovićeve »Novine i Nar. lista onaj garm, izza kojeg su strjeljali i puškarali na siromašno Ilirstvo. Nu (mimogredce govoreći) toga nimalo nebiaše nas čudo, zašto ta gospoda, misleći po starinski, prividjela bi u nas kao katolicima nekakve neprijatelje stare svoje crkve. Što se tiče ostale naše brajle sljedbenikah crkve zapadne, bili su tu samo neki starovjčni ljudi, koji su roptali na novi pravopis i na novo lice jezika. Medjutim ni njima nije roptanje to nitko zamjeravao, jerbo što je srodno, po naravi se slaže: tako su i starci naši gledali u starini amanet navičaja, braneći ga kao tobožnu svetinju prošastnosti*). Nu opet je vaskolik taj opor naših starovjčaca ostao kod kuće, neizlazeći iz zapečka u běli svjet. Jedini *Kristianović* izuio ga je na javu s predgovorom svoje slovnice »*Sprachlehre der kroatischen Mundart*» (Agram 1837). Tri godine izza toga oglasila se i druga glava, pokojni *B. Kopitar*, koji je u svom djelu »*Hesyhii glossographi discipulus etc.*» (Viennae 1840) kao Thersites kakav dugo viku na g. Dra. Ljud. Gaja i na pravopis i jezik naš književni. U ostalom (koliko ja znam) svi ostali od sardca i mozga našinci pristali su za reformu našu, ako izuzmemo ciglog g. *Iliu Rukavinu*, koji je stao na kamenu novom graditi opet na svoju ruku, naznačujući udarenje glasa dvostručavanjem suglasnikah sljedećih. Nu sve to protivljenje i tobože nadmudrivanje domala se razparši od pohvale gotovo svobće, kao magla jutarnja kad ograde blago su-

*) Ja poznajem vrjednih staracah, koji sva svoja privatna pisma pišu po starom pravopisu; nu sasvimim vjratni su domorodci i junački branioci pravopisne naše reforme. Niesu li to blage duše i upravo mudraci? Pa da sad čujemo sprama njih g. *Starčevića*, kako on mudruje. Pušto bi u *Zori* (g. 1846. br. 44.) spomenuo, da već 36 god. radi perom, pa kaže da napisao tri *ričoslovnice* (gramatike). jednu *Abcedu* i *Rasbrojstvo* (računatvo?). te s nēm. preveo *Dogodovitinu Nov. i Star. Zakona, katehizam, čudorednost kerštjansku* i *Veliku Knjigu Štivenja od Pravotvornosti i Ljubavi Domovine*; zaglavljuje svoj govor evo ovako: „Akoprem nedvojim, da ništa našem puku toliko koristno, i nam i za osnovanje naše književnosti ništa nije toliko potribito, koliko ove i ovakove knjige, sasvimim pervo bi mogu privoljiti, da svi ovi Rukopisi meni na oči u *vatri jagore*, nego da polug spomenutog rogatoga (*Zagrebačkoga*) verstopisa (pravopisa) na svjetlo izajdu !!! !!!!!!!“

našce. Osobito su svi učeni ostalih plemenah slavjanskih ua zapadu kao u jedan glas pohvalili posao naš, odobravajući korak, kojim smo se njim približili, i glede na pravopis gotovo sasvim s njima i složili. A pravopis isti stase uvoditi i ostala dva naša književna lista »Kmet. in rôkod. novice« u Ljubljani i »Zora dalmatinska« u Zadru. I čim je vlada posao naš uzakonila utemeljivši u Zagrebu stolicu nar. jezika i jednu školu za odgojenje dobrih nar. učiteljah, u kojoj će se sve nauke predavati i učiti na novom književnom jeziku, i naredivši pravopis i književni naš jezik ne samo za ove učiteljske stolice već i za sve nar. škole po Hrvatskoj i Slavonskoj, po Krajini i Istrii, i čim smo razabrali, da se oko toga radi već i po gornjih stranah: po Štajerskoj, Krajskoj i Goričkoj, krêpko nam je nadanje razigralo sârdce, da će se jedanred dokinuti gradnja našega Babela, a s njom i prestati vaskoliki razdor u načinu pisanja. I kad smo s puta uklouili tolike zaprêke i toliko stekli krasnih carskih darovah, nitko sad nije više dvojio, da će nar. naša književnost s većom snagom osiliti i do ožudjena domahnuti se savâršenstva. Nu na jedanput obatali nam se sva ta zlatna nada, uzkârsne opet nesloga, gdê smo joj se najmanje nadali. Evo odkud nas nadje zlo i kako? Nu o tom valja obširnie da prošborimo.

Pošto bi se u naše doba medju Sloveuci probudio duh narodnosti, a u Zagrebu s novinama zavarglo ognjište novog književnog života, ukazivali bi pisaoi naši glavno na Dalmaciju, kao na zemlju krasnog, junačkog jezika i slavne književne prošastnosti, priobćivajući u javnih vrêmenih listovih uzore izvârstnih klasikalnih krajevah. I od to doba ostale su oči svih Ilirah okrenute na Dalmaciju (a navlastito na Dubrovnik) kao na blagu majku — na Atènu našu. Čekali su pouzdano domorođci ovdâšnji, da će učeni onih krajevah najsârdaènie pozdraviti ideu sloge književne i bratski se uz njih uhvatiti u kolo duševnog preporodjenja. Istina je, pojavise se posle nekoliko godinah do dva tri glasa u pohvalu nastojanja zagrebačkih književnikah, nu do mala sve opet mukom zamuec, te od onud ništa više niesmo čuli do mukli šum burnog mora prekinut kadkada vapajem nevolje potresah i ljute gladi. Nu sasvimtim niesmo klonuli, već smo čekali, da će Bog dati kada tada ondê list kakav književni, metjući samo još u njega nadu spasenja narodnog života Dalmatinalah od nemoći duševnog nehajstva. I kad jednom puknu radostni glas, da je Nj. c. kr. veličanstvo doizvolilo bratji Battaram u Zadru, izdavati književni list »Zoru,« taj smo dar kod nas dočekali s veselim dobrodošlicami izgledajući od njega pravi uzkârs narodnosti po ostalih još drê-

majućih stranah sinjeg našeg mora. I da bi se radost ta Hárva-
 tah i Slovenacah nekakovim javnim pronesla putem, ovdašnja je
 nar. čitaonica, kao naměstnica ilirskog književnog društva, zaklju-
 čila u sědnici jednoj svoga odbora, bratski pozdraviti to mljeziměo
 književnosti naše. Uslěd toga ravnateljstvo rečenog društva napi-
 sa knjigu ili pismo jedno (od 19. List. 1843) te ga posla g. prof.
 Kuzmaniću, uredniku »Zore,« rodoljubno ga moleći i zaklinjajući
 radi bratske sloge i uzajemnog književnog naprědka da prigãrlji pra-
 vopis, koji su bili već svi gotovo zapadni Slavjani prigãrljili. Nu na
 tešku žalost stignu nam odgovor, koji nas nimalo neumiri. G. A. K.
 za bratsku ljubav vratio nam preziranje i u drugom jednom pismu
 Bog si ga znao kakove ne prětnje. I tako se s mladom godinom
 1844 pomoli »Zora dalmatinska« s licem i duhom razkolničkim.
 Nu kako nam stignu broj deveti, razigraše nam se opet sãrdca,
 zašto broj taj donio nam iz Nēm. Gradca od 3. Velj. i. g. dopis
 jedan u novom pravopisu, kojim neki g. Kralovski poziva Dalma-
 tine u kolo sloge književne sa ostalom bratjom na zapadu slav-
 janskom. I kad pod dopisom pročitasmō rěči g. urednika: »*Poradi*
književne sloge treba jedan pravopis odabrati, bijo kakav mu dra-
go, i tako u jedan mah prekinuti sve pekljanje itd.« uzkliknasmō
 veselo: »Kud će ptica već u svoje jato?« I od to doba donosila
 je »Zora« članke koje u starom koje u novom pravopisu. U dru-
 goj godini (1845) g. Kuzmanića zaměni kao urednik g. Aug. Kaz-
 načić, Dubrovčanin, i »Zora« je pod njegovim nadzorom sve svět-
 lie stěcala lice, a osobito bijaše izbor članakah krasan. Medjutim
 i prěko ove godine izlazaše još u pravopisu poměšanom. Ipak joj
 to dvoliđeje nijedan razborit Ilir nije zaměravao, znajući da sva-
 ka novina takovim se samo priljubiti može naćinom, pa ni Danica
 ni Ljublj. Novice nijesu inim udarale putem uvodeći novi pravo-
 pis. Pošto dospie g. 1845. g. Kaznačić ustupi město svoje g. prof.
 IV. Valentiću, Pažaninu, koji Zori pri tretjem njezinom svanutku
 nakiti čelo slědećim rěćma (vidi Zoru g. 1846. broj 1.): »*Videći*
da za veću korist me moguće, da mi više stojmo odcěpljeni od
ostalog ućenog i srodnođ světa, i da savežanje i sloga u književ-
nosti jeste svakome i svima temelj osobite blagosti u buduće; ne-
pazeći na potvorenja i blebetanja jadnih neprijateljãh svakog po-
pravljjenja, onizih, koji vazda mërže na domaće, a ne ljube nego
samo što od inostranca proizlazi i dohodi: mi od ovoga časa u
naprědak ovdě se primamo organičkog općenog pravopisa,
koji no pěrho u Českoj izveden, poslie u Zagrebađke Novine i Da-
nicu uveden, sada dobroprimljen, svude se razprostire.« Na to
 krasne rěči novog urednika od sãrdca smō odahnuli, nadajući se

bezbrizno da će jedanred biti konac svimkolikim razpram o pravopisu među bratjom zapadne carkve. I od to doba Zora pod upravom g. *Valentića* izlazaše uredno i čestito s novim pravopisom sve do m. Listopada. Nu u jedan mah opet svanu g. prof. *A. Kuzmanić*, te se primi od 40. broja počamši opet uređjivat Zoru. Zlo po blago i naprédak onih državah, u kojih se često mēnjaju ministri; zlo te naopako i po one novine ili časopise, u kojih se izmēnjivaju često urednici. Zato smo varlo žalili Zoru, ostavivši ju g. *N. Valentić*. Pored toga imali smo i drugi razlog brige i žalosti. Odkako je g. 1845. prestao g. Kuzmanić uređjivati Zoru, već ni za Kaznačića ni za Valentića nije više podpomogo Zoru ni jednim mahom pera, već uzmaknuvši u svoju (kao što kaže) *zavitrinu*; tu zamuknuo kao kukavica posle Ivanjskog krēsa. Zato je sada, kad se pronio glas o njegovom uzkarsnutku, svaki se kod nas zabrinuo, nebi li on sa Zorom svārnio opet na staru zapuštenu cestu? Nu primirismo se opet, čitajući novi njegov progovor, u kojem izmedju ostalih ima i ove reči: »*Ne bilo više na ovi pravopis napinjanja: Eto Čehi, koji su od starine Hervati; Slavonci, Krajinai, Slovaci, Zagrebčani i ostali tamo Hervati, sve bratja naša i dobri naši pomoćnici, po njemu pišu.*« Ta komu nebi tako očite reči digle iz sardca svaku te i najmanju brigu? Pa komu bi moglo i na kraj pameti doći, da će čovēk jedan od zrela mozga, i od mirne kārvi, ono, što je danas rēčma obreko, sutra činom poreći? Nu da vidiš sad gospodina Kuzmanića! Nije još prošlo ni mēsec danah, a eto ti već u Zori (broj 44. 1846. g.) poslanica jedna po starom pravopisu, u kojoj pod izlikom čestitanja g. Šime Starčević nasārnju na pravopis naš, a to s tolikom žestinom, da se ni nerazboritu dēčarcu pristala nebi, a kamo li dospēle pameti starcu. Zatim u broju 45., 46., 47., 49., 50., 51. 52. hrupi na mejdan nēka hārdja, preodēvena u zobunac stare nēke tobože Ličke pastērice, koja u svojih poslanicah staše buncati i šepārtljati koješta o prevratjenosti sadašnjeg mladog svēta. Mimogred zape i u pravopis i dēlovanje zagrebačkih književnikah, koje blagoizvoljuje imenovati porugljivo »*Sutlo-Dravo-Savcima.*« Uvārstivši g. *Kuzmanić* te poslanice u Zoru, širom otvori vrata nadvladanim i utamničenim razpram, te se opet raztārkaše sa starinskom slobodom u primiren naš svēt, podpaljivajuē vatru razdora i nesloge. Pa tako ti nas evo opet, sve sama bratja, na oružju, da se izmedju sebe pokoljemō! I kad nam nedaju do sardca, a mi hajde u obraz. G. Starčević odape pārvu strēlu, okaljenu žučom i jēdom, a nēkoji naši, zanešeni od pārve vatre, zdravo mu vratīše zajam. Nu kamo ćemo s tim poslom naposlēd? Kamo.

za Boga miloga već opet na zlo i gore. Kako nam se odmetla »Zora« svi austrijski Slavjani, bez razlike kārsta, staše naricati na zlu njezinu kob, i tu svoju tugu po svojih časopisih i novinah javno pronositi. Svi stanu obarati krivnju pravopisne te apostasije na g. Š. Starčevića, koji ju je poveo svojim člankom od 2. Stud. pr. god., spominjajući g. urednika samo rēdko, a i to bi reć mimogredice kao Pilata kakovog, koji si ruke pere nad učinjenim grēhom. Nu neznam, je li to pravo? Neznam, bi li to pravedno bilo, kad bi tko ubio iz puške čovēka, ono čeljade, što ju je izbacilo, pustiti zdravo i čitavo, pa tražiti ono, što je napunilo čēv, i, uhvativši ga, prēkim ga osuditi sudom. Ja barem, da sam sudac, latio bi se pārvoga, i po duši svojoj ubojicom ga proglasio i osudio. Tako i u poslu Zore nekrivim toliko onoga, koji je rećene stvari napisao, kol'ko upravo onog, koji ih je u svēt poslao. Slava dakle i vēnac apostasie te po mom sudu ide g. Kuzmanića, koji je pisariju g. Š. St. primio u Zoru, pa po njoj razaslao po bēlom svētu. Ja rado priznajem, da g. K. ima vārstno pero, te (da po duši kažemo) jeziku je našemu vēšt, da mu sva Dalmacia teško ima drugog; a navlastito valja istinski priznati, da je g. K. živi narodni slovar ili rēčnik. Nu to opet nedostaje za njegovo mēsto. Za posao uređjivanja novinah ili časopisa kakvog hoće se puno više, nego znati na pamet lēpih narodnih rēčih i izrazah; hoće se više, nego li napisati po koji ma i najbolji članak. Dapaće, ima i urednikah, što prēko godine ni nenamoće pera, da napišu koji izvoran članak, već od poslatog im tudjeg truda izabiru po najbolje, slabio popravljajuć, a nevaljano odbacivajuć, pa ipak sēde za poslom svojim i dostojni su i slavni, nego li stotine inih, što prēko godine polovicu svojih novinah natārpaju radnjani svoga pera. Za urednika hoće se trēzna pamet, zdrav razbor, koji neprima svašta i kojekako, već da bēlicu pšenicu kao golub odabire od kukolja, pa kao pčela iz svakog cvētkā da izsisa med, ostavljajući u njem jēd. Za urednika hoće se pomnja, te on traži ljude, koji razumniju jezik i stanje stvari i kakov joj se hoće naprēdak, pa dopisivajući da moli takove umove, da ga pomažu u trudnu njegovu poslu, i kadkada i sam da im odluči radnju, kakova mu je upravo od potrebe. Nu to pameti i tog razbora u g. K. neima ni koliko izpod nokta čarna, već on uređjuje Zoru po cigloj milosti hožjoj, primajući u književni taj list stvari, kojih se baš domaši rukama, ma bile i po jeziku i po smislu kakove mu drago. Da su drugi urednici dosadašnji bili tako radili, do pol svēta već od davna bilo bi čelavo i bez obraza, a ostali svēt nebi se medju sobom u govoru ni razumio, a kamo li da ima izobražen književni i druž-

tveni jezik. Da je dakle g. K. razuměvao posao svoj, nebi bio primao u časopis svoj stvari g. Š. Starčevića, ni neslana i bezputna zanovetanja onog lošeg mejdandžije, one Rudaičke nazovipastërice. Nu on nije pojnio krasno svoje zvanje, već uradio po svojoj i upornih svojih prijateljah glavi, pa laliodužno zavadio brata s bratom, a tim zagrizo u tvärdü ledinu, iz kojih neće čitavilil izvaditi zubah. Kad mladie ide mimo razlogä stranputice, to ga čověk žali za vruću kārvi, što ga zanosi, pa ga opominje i svratja; nu kad čověk zrēle pameti i mirne tobože kārvi tārta i uz pärkos savētom ljudskim udara na zlo, onda mahni rukom, pak ga se prodji kud pošo da pošo. Zäto nam nije ni žao ni g. Kuzmanića ni g. Starčevića, već sirote Zore, koja je pod takovom upravom i pri takovoj pomoći došla do toga, te se nalazi gotovo na umoru. Vidjamo na težku našu žalost, pošto se nřimi u taj časopis uvela opet starina, da su ju svi ostavili pisaoći do ciglog *Božića*, *Ivičevića*, *Santića*, *Věrdoljaka* i do dva tri pera slabie ruke. Vidjamo säd da svaki list kukavne Zore što novii to biva slabii i māršavii, tē prazninu, da se kako god pokrije, moradu nadopunjivati vārlo prostrano i krupno tiskani oglasi knjigah. A dočim ovo pišemo, stigo nam je oglas, da Zora od m. Travnja počamši, neće veća izlaziti, nego na polak tabaka präko nedēlje. Po tome slutimo, da se je broj njezinilil štioćah i po Dalmaciji omalio, a u ostalih pokrajinalil našilil onako ju gotovo nitko više nedärži dö jedine nar. čitaonice, a i to ne za našu nauku već za njezinu nevolju i muku s nekakovog tobož milosärdja. I tako se opet prekida književni i duševni bratski savez izmedju Dalmacie i ostalih pokrajinalil ilirskilil, prekida se savez, koji se je osnovao nastojanjem nar. duhom nadahnutilil književnikah sadašnjeg našeg vėka, i ako razkolničtvo Zore neprestane, za godinu danah neće joj biti više ni traga. A u zalud nam onda, kad se opet opametimo, svako nastojanje za slogom i bratskom ljubavju, već ako nam se Bog uesmiluje i präko naše valjanosti, jer *što jedna ludä glava pokvari, stotina mudrilil popravilil nemogu.*

Bratjo Dalmatinci!

Kud će suza već na oko? Čujte iskrenu rēč jednog po rodu Vam i kārvi brata! čujte rēč, u koju pristaju hiljade glavah jedne iste misli! Duh našeg vėka jest duh probudjenja narodnosti, duh sjedinjenja srodnilil silah i teženjäh, u kojilil se god. one pokrajinalil našle i pojavile. U tom duhu stoji tvärda naša vėra, Za taj pravac zanesla nas je sveta ljubav. Na njem počiva nam krēpka nada spasenja narodnosti naše, i naprēdovanje duševnog i tēlesnog. blaga svih južnilil Slavjanah. Tim samo pravcem dokopat ćemo se

prosvěte prave i postojane. Zato je on nadahnuo nas, koje Vi zovete Zagrebcane, upravljajući svim našim teženjem i nastojanjem. Taj isti duh zavladao je i u Ljubljani i Biogradu, u Bretislavu (Požunu) i na Zlatnom Pragu, te i po svih městih, po kojih razilaze novine i knjige u ovih gradovih na světlo izdavane. Samo Vaš jedini časopis, što imate na nar. jeziku, neće da pristane uz posestrime svoje, nego voli tãrtati i tumarati stranputico kao čověk pijan, zaletjati se sad tamo sad amo kao muha bez glave ili list odkinut od grane, kojeg nose větrovì po zraku bez kraja i konca. Evo pred Vama rodjenu bratju sa Drave, Save i Dunaja, bratju, što Vas nose u sãrdcu, gledajući na Vas kao na unuke pradědovah, što su nam krasnu proslavili prošastnost i nad grobovimi svojimi podigli kamen i temelj buduće naše srčce i slave. Slušajte kako Vas mole i zaklinjaju, da pristanete bratski uza njih, te tim i njima i sebi priskočite u težkom radu duševnog svog preporodjenja. Ali Vi mučite, jerbo ustali su izmedju Vas lažljivi proroci, što Vama zmijskim rěčma šaptju na uha: »A šta će nam Krajnci i Vlasi? Mi Dalmatinci pravi smo Hãrvati i slavni od starine; u našem Biogradu stolovahu kraljevi hãrvatski; u nas »porodiše se i odnjihãše krasne Vile slovinske; u nas još i danas »žive najđišti jezik hãrvatski: u njih tamo sama je ili nẽmština ili »sturština. Nek naš se prodju, i na čast njima savěti! Mi unuci »slavnih dědovah znamo, kako valja raditi, pa ako hoće da bude- »mo složni, a nek pristanu za naše, pak neka nečistu da mi po- »djemo za njima!« Tako čujemo gđe Vam govore. Lěpe su to rěči, ali varlo varave. Istina je, gospodska i bogata bila je nekãd zemlja Vaša; slavni bili su Vam pradědovi; slavna i děla njihova uma i sãrdca; čistim je u staro doba jezikom govorio cělokupni narod dalmatinski. Nu tašt je ponos osnovan na pũku nekadaš- nju veličinu i slavno gospodstvo dědovah i pradědovah, dok sami čamimo u sirotinji i svakojakoj bědi. Bog je otac svih zemaljah i njihovih pukah, razděljavući pravednom desnicom darove srčce medju narode, děcu svoju. Sunce njegovo nestoji uvěk nad jednim krajem světa, već obilazi sve strane, noseć pred sobom běli danak a za sobom mãrklu noću. Deder pogledajte na se bez pristrasti! Gđe Vam je sunce stare srčce i veličine? Gore su Vam pusta pleš: neima na njih više ni bujne trave ni listnih šumal. Doline i drãge gola su Vam kãrš: neima tu više ni bogatih žitnih poljah ni zelenih livadah. I more Vam je protivno, bijuće se sa gnjěvom burali svojih o primorje tužno, nenoseć Vam više bez- brojnih brodovah, koji su u staro doba u luke skupnovladarstva Dubrovačkog i Poljičkog iskãrcali dragocěne tãrgove (robu) bogate

Arabije i Indije. Gdè su Vama sad umovi, što bi Vam narod rosom prosvète napojili i zavičaj svoj po svètu proslavili bezsmèrtnim svojim dèlama? Gdè su rodoljubi (mecenati), što bi književnost i umètnosti promicali? Narod Vam se po gradovih iznevèrio puku svome, odmetnuvši se u krilo tudjinstva. Tim se u Vas doružio most izmedju višjih stališah i prostog puka; tim se stanjem ubijaju u Vas umovi već u kolèveci razvitka svoga. Stanje književnosti zemlje jedne, jedino je pravo mèrilo stanja prosvète puka one iste zemlje. Nuder da uprite sad oči svojoj na stanje sadašnje književnosti Vaše! Imate na narodnom jeziku cigli jedan časopis, pa ni to jedinèe nemože Vam odrasti od povojka, nego Vam već u kolèveci izdisava, zašto Vi ga o samoj svojoj mucí ne umite i nemožete odhraniti, a bratsku pomoć laskodušno odbijate. Pa šta èete sad, kuda li? Kud drugud već opet u bratsko kolo. *Bolje se i od pol puta povratiti, nego hårdjavim putem do kraja ići.* Još možete s poštenjem i u dobar čas. I vidit èete, granut èe sunce opet nad Vama, te izliti na narod blagoslov prosvète, a tim i na zavičaj Vaš bolju srècu i krasniju slavu. Nu hoće se, da što prie zatvorite i uši i sårдца od varavih rèèih sebiènih i upornih nèkojih glavah, kojim je omilio razdor. Hoće se slušajući ostalu svoju srodnu bratju Sårblje, Hårvate i Slovence, da se složite s njima kao s većinom u pravopisu i književnom (koliko bude od potrebe) jeziku. Ako to uèinite, blago si i nama i Vama! Neuzhajate li, bratjo, za bratsku rèè, a Vi u Boga našli! zašto nama èete odsèèi jedan prst, a sebi desnicu ruku. Pak time Bog Vam a duša Vam!

Pregled knjigopisni.

U v o d.

Pregled ovaj varlo nam je nesvåršen za rukom poso, osobito gledè na knjige èirilskim pismeni tiskane. Nu krivnja nije naša, već stoji u nedostatkih našeg knjigotårštva. Èovèk naruèi u knjigarni knjigu jednu, što je izašla u Biogradu, u Pešti ili u N. Sadu, pa ju èeka pet do šest mèsecih. da, višeput godinu i višè danah, i tekar onda dostavi mu se s težkom doplatkom. Nije li to ubitak naprèdka književnosti? Nu, bratjo drugovi, kad se onakvim putem promicat nemožemo, nebi li mi drugom stazom udarili, da se knjige naše po svètu razglase? U Nèmaèkoj knjigotårštvo do-

tëralo se do velikog savršenstva, nu sasvimtim ima u nēm, spisateljah i izdateljah običaj, da oni *gratis* razasilju dēla nova na sve glasovitie novine i časopise svoje, da se tu objave, i tako im se razēuje glas po ēitajućem svētu. Pa zašto se to nebi uvelo i kod nas? Spisatelj ili izdatelj naš netreba na tu svārhu više nego 7 komadah, jerbo neimamo više novinah ni časopisah. Da te komade novinarom razpokloni, zaista bi mogo računati, da ēe mu kupacah namamiti za najmanje 100 više, nego bi obično prodao. Pa zar nebi to, bila korist i duševna i materialna? Razmislite, gospodo! Naša Matica p̄rva ēe putem tim udariti i od svih svojih izdanjah razposlat novinarom i urednikom časopisah naših po komad, s tom pogodbom, da ih ondē oglase. Uglednite se u taj primēr i vi, gospodo spisatelji i izdatelji naših knjigah! Onu gospodu, što su pristali na misao ovu, te ēe nam pošiljati nova svoja dēla, neka nipošto nepropuste dodati i cēnu dēla svakog i mēsto i put, po kojem je moći dobiti si ga.

Knjižanstvo južnih Slavjanah.

God. 1844.

(Izašlo je:)

- Kalendar ilirski za god. 1844. (od *Věk. Berlića*). U Budimu 1844. Tiskom Gyuriana i Bagó. 8na. Cēna 20 kr. sr.
- Iskra. Zabavni članci od *M. Bogovića, Dra. D. Demetra, Ivana Kukuljevića S., Ivana Tūrnskoga, St. Vraza i Ljud. Vukotinovića*. Izdao *Ivan Havlicek*. Knjiga I. U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 16na. str. 150. Cēna 1 for. 30 kr. (U ovoj knjižici ima osam slika nar. nošnje. Ovo dēlo već je varlo rēdko.)
- Autologia slavjanska (sic). Iz rukopisah Dubrovačkih pjesnikah, sastavio grov *Orsat Počić*. Knjiga I. U Beču 1834. Tiskom Mekitaristah. 8na. str. 190. Cēna 45 kr. sr. (Šteta što od »Autologije slavjanske« (bolje govoreć »slovinske«) nije dosad više izašlo. Knjiga ova p̄rva ima uzorah iz jedenajstorice p̄suikah dubrovačkih iz XV. i XVI. stolētja).
- Diela *Ivana Gundulića*. Knjiga I. Osman, epos u 20 pievanjah Sa slikom p̄snika i rēčnikom svih rēčih, što se nalaze u ovoj p̄sni, nēm. i tal. tumačenih. (Troškom nar. Matice ilirske). U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 8na. str. XIV, 358 + 138. Cēna 2 for. (na tananiam papiru 2 for. 30 kr.) sr.
- Trublja slovinska od *Vlad. Minčetića*. Izdao *Ivan Kukuljević S.* U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 16na str. 45. Cēna 10 kr. sr.

- Pjesme *Anne Vidovičeve* (Poemetti di *Anna Vidović*). U Zadru 1844. Tiskom brajše Battarah, 8na. str. 240. Cěna 1 for. 40 kr. sr. (Dosad je od ovih pėsamaš izašlo pet svećićaš, ilirski i talianski; nu knjiga još nije savršena, nego nasrėd pėsni »Bezsmišljenja u ljubavi« prekinuta.)
- Ljubice (pėsme) *Mirka Bogovića*. U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 16na. str. 76. Cěna 20 kr. sr.
- Slavonske varoške pėsme, sabrane po *Slavoljubu Slavončeviću* (pseudonym) a izdane po *Luvoslavu Županu*. Svezak I. (Pėsme ljubovne). U Zagrebu 1844. 32na. str. 110. Cěna 12 kr. sr. (Ovoj knjižici dodate su pėsme umėtne, što su prvo izašle već pod imenom »Slava lěpotc.«)
- Slavonske varoške pėsme. Svezak II. Slavonske napitnice sabrao *Vinko Lozić* (pseudonym). U Zagrebu 1844. Tiskom Fr. Župana. 32na. str. 118. Cěna 12 kr. sr.
- Pěmi krajuškiga naroda (sic). Pěti Svezik. V Ljubljani 1844. (Tiskom Jos. Blaznika.) 8na. str. 118. Cěna 20 kr. sr. (Pěti svezak izdanja sbirke narodnih pėsamaš krajuških od Poljaka p. g. *Korytkc*. Pravopis: *bohoričica*.)
- Pisne razlike na pošćenje božje, B. D. Marije i sviuh svetih, sastavljene od O. F. *Vice Vicića* god. 1785., sad pako na svitlost dane po O. F. *Fr. Jukiću*. U Splitu 1844. Tiskom Olive-tijinim i družbe. 8na. str. 96. Cěna 20 kr. sr.
- Iskricc od *Nikole Tomasea*. Izdao *Ivan Kukuljević S.* U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 8na. str. 46. (Ncima višo nijedan komad za prodaj.)
- Prošastnost ugarsko-harvatska. Historičke novelle od *Ljud. Vukotnovića*. Dio I. (*Štitonoša*.) U Zagrebu 1844. Tiskom Fr. Župana. 16na. str. 166. Cěna 30 kr. sr.
- Prošastnost ugarsko-horvatska. Historičke novelle od *Ljud. Vukotnovića*. Dio II. (*Novi vojvoda*.) U Zagrebu 1844. Tiskom Fr. Župana. 16na. str. 84. Cěna 20 kr. sr.
- Različita dćla *I. Kukuljevića Saksinskoga*. Knjiga III. Igrokazi (Sadaržaj: Gusar i Poraz Mongolah). U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 8na. str. 186. Cěna 45 kr. sr.
- Dramatički prevoddi za nar. kazalište. Izdao *Ilija Rukavina Ljubacki*. Svezak II. (Sadaržaj: Korsikanci i La Peyrouse od *A. Kocubec*). U Těrstu 1844. Tiskom Marenića. 8na. str. 172. Cěna 40 kr. sr. (Na pravopisu izdavateljja.)
- Basne i kratke pripověsti itd. od *Ignjatie Čivića Rohrskoga*, c. kr. kapetana. U Karlovcu 1844. Tiskom I. N. Prettnera. 8na. svezak I. str. 93. Sa satyričkimi kipci. Cěna 30 kr. sr.

- (Od ovog krasnog dĕla dosad su izašla ĉetiri svezka ukupno od 370 str. i s prilogom od 29 kamenotisakah te stoje 2 for. sr.)
 Šalivdžija Veselković ili lĕkarna za turobne, sabrao i izdao *Juraj Pisarić Hĕsanoveĉki* (sic!). Svezak I. U Zagrebu 1844. Tiskom Franje Źupana. 16na. str. 98. (S jednim kamenotiskom) stoji 20 kr.
- Uprave za dobro i krĕpostno vladanje i nĕkoje poslovice za mladeŹ po *Mihoilu Stojanoviću*. U Osĕku 1844. Tiskom Di-valda. 8na. str. 139. Cĕna 30 kr. sr.
- Duh kĕrštjanski (molitvenik) spisan po *Antunu Roĉĉi* (sic!) svešteniku dubrovaĉkom. U Beĉu 1844. 16na. str. 254. (S prekrasnim kipom B. D. Marije) stoji 1 for. sr.
- Nĕšto o puĉkih školah. Rĕĉ u svoje vrĕme od *Ljud. Vukotino-viĉa*. U Zagrebu 1844. Tiskom i troškom Franje Źupana. 8na. str. 58. Cĕna 20 kr. sr.
- Naĉin vraĉtva suproti steklini iliti ugrizu bĕsnih pasah. Po *Josipu Taliću*. U Beĉu 1844. 8na. str. 26. Cĕna 20 kr. sr.
- Poĉetni temelji latinskoga jezika za naroda ilirskoga novake (sic!) uredjeni *Henrikom Hĕrgoviĉem*. U VaraŹdinu 1840. Ti-skom Jos. pl. Placcera. 8na. str. 74. Cĕna 16 kr. — Knjiga ova odlučena bi za pĕrye gymnasiaľne škole. Nije bila dosad nigĉe objavljena, zato ju metjemo pod ovu godinu.)

God. 1845.

(Izašlo je:)

- Ilirski kalendar za god. 1845. (od *Vĕk. Berliĉa*). U Budimu 1845. Tiskom Gyuriana i Bagó. 8na. Cĕna 20 kr. sr.
- Dragoljub, zabavnik za god. 1845. Osnovan od rodoljubivi Srbkinja, izdao *Tĕodor Pavloviĉ*. U Pešti 1845. 16na. str. 300. Sa 4 slike. Cĕna 2 for. sr.
- Srpske narodne pjesme. Skupio i na svijet izdao *Vuk Stef. Karadžiĉ*. Knjiga II. U kojoj su pjesme junaĉke najstarije. U Beĉu 1845. 8na. str. 664. Cĕna 2 for. sr. (U ovoj knjizi ima 101 pĕsma, Knjiga I. izašla je g. 1841. u Beĉu na istom formatu i sadĕrŹajuci na 640 stranah 793 pjesme (Źenske) stoji 2 fr. sr.)
- Slavonske varoške pĕsme sabrane po *Slavoljubu Slavonĕ-viĉu* (psĕud.) izdane po *Lavoslavu Źupanu*. Svezak III. U Za-grebu 1845. Tiskom Franje Źupana. 32na. str. 122. Cĕna 12 kr. sr. (Dodata je toj knjiŹici »Mala antologija ljubeznih pĕs-mah sadašnjih pĕsnikah ilirskih.)

- Vila Ostrožinska. Piesmotvori i uvod za krasnoslovje. Od *Ognjana Utiešenović-Ostrožinskoga*. U Beču 1845. Tiskom Überreuterovim, 16na. VI, 176 + 54. Cěna 1 for. sr.
- Gusle i tambura. Različite pěsni *Stanka Vraza*. Knjiga I. Zlatni Prag 1845. Tiskom Jar. Pospisila. 16na str. XII 187. Cěna 50 kr. sr.
- Luća mikrokozma od vladike crnogorskoga *Petra Petrovića Negoša*. U Beogradu 1845. V. 8na. str. 81. Cěna 34 kr. sr.
- Doktora *D. Demetra* dramatićka pokušćnja, Dio drugi (Teuta). U Beču 1845. Tiskom jermenskoga manastira. 8na. XXVII 208. Cěna 1 for. sr.
- Uspomena stogodišnje svetkovine c. kr. pàrve banovaćke regimente itd. U Zagrebu 1845. Tiskom Dra. Ljud. Gaja 8na. str. 32.
- Putositnice od *A. N. Gostovinskog*. U Zagrebu 1845. Tiskom Dra. Lj. Gaja. M. 8na. str. IV 491. Cěna 2 for. sr.
- Dogodivšine Štajerske zemle z posebnim ogleđom na Slovence. Spisao *Anton Krempl* († 1846). V Gradci 1845. 8na. str. 262. Sa pet krasnih bakrorězah. Cěna 1 for. sr. (*Na stajersko-slovenskom podnarěćju*.)
- Baron Franjo Trenk i slav. panduri. Od *Juke Ilića*. U Zagrebu 1845. Tiskom Fr. Župana. 8na. str. 124. Cěna 24 kr. sr.
- Vuka Stef. Karadžića* i Save Tekelije pisma (p. n.) g. Platonu Atanackoviću, pravosl. vladici Budimskome o srpskom pravopisu sa osobitijem dodacima o srpskomu jeziku. U Beču 1845. 8na. str. 95. Cěna 30 kr.
- Egiptski sanovnik iliti Razlaganje sanovah. U Budimu 1845. Tiskom Gjuriana i Bagó. 8na. str. 88. Cěna 20 kr.
- Malo zàrcalo slavjanskoga naroda od *Ivana Kukuljevića Sakcinskog*. U Zagrebu 1845. Tiskom Dra. Ljud. Gaja. 16na. str. 32. Cěna 6 kr. sr.
- Napputjenja za đelotvorno živiljenje. Iz nimaćkoga preveo *Ilija Rukavina Ijubacki*. Svezak I. O uppotribljenju vrimenta. U Terstu 1845. Tiskom Marenića. 8na. str. 112. Cěna 30 kr. sr.
- Male pripověsti za porabu seoskih školah (od prof. *A. Mazuranića*). U Zagrebu 1845. Tiskom nar. tiskarnice Dra. Ljud. Gaja. 8na. str. 48. Cěna 12 kr. sr.
- Izvrstni popis jednako glasećih, ali različno znamenujućih nēm. rěćih sa kratkim gramatićkim izjasnjenjem itd. Spisao *Franjo Šav. Begry*, vrhovni učitelj u Zemunu. U Osěku 1845. 8na. str. 127. Cěna 15 kr. sr.

- Cvjet duhovni. Molitvena knjižica za kršćenike. U Varaždinu 1845. 16na. str. 156. Sa 15 kipacah. Čena 20 kr.
- Pobožnost na poštenje Sv. Ane (od *Stanka Ovnicevića*). U Osijeku 1845. 16na. str. 54. Čena 12 kr. sr.
- (Pregled o knj. ilirskom (od g. 1846. i 1847.) nastaviti će se u knjizi V.)

Knjižanstvo inostrano,

(u koliko se odnosi na nas).

- Ostromirskoje evangelije. S. Peterburg 1844. (Izašlo brigom i trudom slavnog *Vostokova*, a troškom štedrosti carske). (Vidi Jahrb. 1845 str. 95.)
- Sazavo-emmauzskoje svjatoje blagovjštvovanije nyneže Remeskoje, (*vulgo* »Texte du Sacra«). Trudom i izdivenijem *Vjaščeslava Ganky* (sic!). V Češjskoj Prazě 1846. Pečać i bumaga Bogumila Gaaze. Vel. 8na. str. 299 (S jednim snimkom (facsimile) i s krasnim kipom carkve Emmauzke u Zl. Pragu). Čena 3 fr. sr.
- Putešestvie po zemljam zapadnych i južnych Slavjan. Sočino-nije *V. Panova*. Časė I. Kotorskij okrug v Dalmaciji. Moskva 1844. V tipografii Avgusta Semena. V. 8na. str. 50.
- Radices linguæ Slovenicæ veteris dialecti. Scripsit *Franciscus Miklosich*, phil. et jur. doctor. Lipsiæ MDCCCXLV. In libra-ria Weidmania. 8na. str. 152. Čena 1 for. 30 kr. sr.
- S. Joan. Chrysostomi homilia in ramos palmarum. Slovenice, latine et græce, cum notis criticis et glossario edidit D. *Franciscus Miklosich*. Viennæ 1845. Apud Fridericum Beck. 8na. str. 72. Čena 1 for. sr.

Umětnosti.

- Zemljovid Europe, sastavljen i izdan *Dragutinom Seljanom*, sveštenikom biskupije Zagrebačke. U Beču 1846. Čena 20 kr. sr.
- Veliki zemljovid carevine austrijske, južne Němačke, zatim Švajcarske, Talianske, europejske Turske i Garėke. Sastavio i na sviet izdao *Dragutin Seljan*. U Beču 1847. Četiri velika tabaka prostran stoji 2 for. sr.
- Karta knjažestva Srbije, sastavljena iz najbolji izvora od Jovana Bugarskog. U Biogradu 1845. Čena 2 for. sr. (Ovaj zemljovid golema formata tiskao se je i varlo krasno izveo u Beču, pa se može dobiti sa ćirilskimi i latinskimi pismeni.)
- Bistrica, pėsma slovačka od *Gustava Zechentnera*, Slovaka, a u glas metnuta *Vatroslavom Lisinskim*. U Gradcu 1847. Čena 20 kr. sr.

Troškom nar. Matice ilirske

izašla su:

1. Diela *Ivana Gundulića*. Knjiga prva. *Osman*, pjesan u dvadeset pievanjah. Zagreb 1844. Tiskom nar. tiskarne Dra. Ljud. Gaja. Sa slikom spisatelja i rječnikom svih rěčih nalazećih se u toj pjesni, stoji komad na običnoj jakoj hartii 2 for. a na krasnoj tananoj 2 for. 30 kr. u srebru.

2. Dramatička pokušenja Dra. *D. Demetra*. Dio drugi. *Teuta*, pjesan dramatička u pet činah. U Beču 1845. Tiskom jermenskog manastira. Čena 1 for. u srebru.

3. Ilirsko-němačko-talianski rěčnik od *Josipa Drobnica*. Svezak prvi (A—N a s p a v a t i s e). U Beču 1846. Tiskom jermenskog manastira. Predplatna čena za čelo dělo (4 svezka) 2 for. u srebru.

4. Diela *Ivana Gundulića*. Knjiga druga. Sadržaje ostale njegove pjesni i pjesme. Zagreb 1847. Tiskom nar. tiskarnice Dra. Ljud. Gaja. Čena prostih kom. 1 for., a tananih 1 for. 20 kr. u srebru.

Pod tiskom se nalaze:

1. Ilirsko-němačko-talianski rěčnik *Josipa Drobnica*. Sv. drugi.
2. Kolo. Knjiga V.

Umoljavam ućtivo svu onu gospodu, što su od mene uzeli knjigah za razprodaju, neka mi izvole što prie vratit ne-razprodane komade, a od razprodanih poslat novce.

Stanko Vraz.

KAZALO.

Derviši Carigradski. Pripovjeka bosanska od <i>Fr. Jukića</i> (Banjalučanina)	3
Vile i što o njih pripovjeda narod u Koruškoj, od <i>Matije Majra</i> (Zilana)	9
Život narodah u historii od <i>Lj. Štura</i>	18
Narodne pësme bugarske od <i>St. Vr.</i>	37
Kratak pregled literature poljske do najnovie doba od <i>Vladislava Zapa</i>	57
Prijateljski dopisi o pravopisu izmedju g. <i>Vuka Stef. Karadžića</i> i prof. <i>Vekoslava</i> <i>Babukića</i> , s dodatkom uredništva	69
Naš pravopis i Zora dalmatinska od <i>St. Vr.</i>	85
Pregled knjigopisni od <i>St. Vr.</i>	93

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMETNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK:

STANKO VRAZ.

KNJIGA V.

(TROŠKOM NAR. MATICE ILIRSKE.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. NARODNE TISKARNICE DRA. LJUDEVITA GAJA.

1847.

Putovanje po Bosni

godine 1843.

I.

Znam da se sjetate, kad sam bio u Zagrebu, da sam vam obećao opisati moja putovanja; pak se možete i čudite, da reč datu dosad nisam održao? Mili moj Stanko! porad nekojih osobitih uzroka lanjska moja putovanja tiskana su u »Magazinu dalmatinskom« od ove godine. I budući da se slučajilo, te sam i ove godine noge pružio od Sane i Save do Une i Várba-sa, zato nastojat ću i vami što god napomenuti, što mi je u oči upadalo, koje sravnivši s onim u Magazinu, moći ćete imati pojam od ove krasne a toli zanemarene pokrajine slovinske. Vi znate, da se ja tolikomu krasnorječju nisam priviko, ko što su humoristički nemački putnici (!) obikli izlagajući putovanja svoja, i da prazne reči na hartiju metjem. Dosta je, da vam napomenem, da sam iz Fojnice*) krenuo 5. d. onoga mē-seca, koj je svakome prijatan a za putnika najveselii, kadno dēta čobančad radost svoju sa svārnutim svi-bom t.j. sviralom izjavljuju, težak čārnicu prevraća, a go-ra zelenom kiti se odjećom, slavulja na pēvanje nudi, a ovi opet putnika podražuje. To čini da putnik ni neosēlja, da ga konj kasom svojim raztresa, dapače sve zaboravlja nesgode od umora uzrokovane. —

Kroz razna voćna turskokārstjanska sela za 4 sata do-djosmo u *Busovaču*. Malim da nezaboravili napomenuti vratolom *Šupljike* i selo pri strani *Živòiće*, gdje leži selo Adži-Mejnlija u tekiji (samostanu turskom) kod turbeta,

*) Sva je prilika te bi valjalo pisati *Hvojnica* a ne *Fojnica*.
Uredn.

nad nekakvim svetcem sagradjenom. Pitam ja moga kiridžiju, jeli veći svetac ovi od onoga na oglavku? »Baš je ta« (odgovori kiridžija) »on je pàrvi u svenu memlečetu od šehislama proglašen: medjuto ovi je Osmanlija!« — Pa šta je zato? — »Jest! ama se ovi s tim ponosi i veli, da je sikirié Vlah, pak ako hoće bit pravi šeh, nek najprid dodje, da ga ja poturčim!« Svi Osmanlije dârže Bošnjake turske za polu-Vlahe i s tim ih napastuju, da oni niesu pravi čispet svetca Muhameda. Odtud dolazi, da bosanski poturica voli i Vlahu, nego Osmanliji, jer vele: Osmanlija odreko se je svog věrozákona i kaurinom posto, uzamši njegovu oděću i uredbe švabske t. j. *nizam*. — Idući niz *Šupljike* opazih na blizu razvaljenu tvârdjavu (po svoj prilici) gnjězdo razbojničko. Upitalh drúga, jeda li se šta pripověda od nje? »A tko ti zna?« (veli on) »Pria nêkoliko godinah spuštali su se na gužvah u nju, da traže blaga, pak su tudě našli mnogo meda i voska, dapače i proje našli su.« — *Busovača*, varošica na drumu sarajevsko-travničkom, leži u plodnoj ravnici na pó putâ izmedju Fojnice i Travnika. Tu rěka *Kozica* okretje majdan jedan od skora sagradjen. Desno jedan sat daleko vidi se selo *Dobraljevo*, a nad njim na visokome hridu *Hum*, razvaljena tvârdjava. Tudi su pria 10 godinah tražili blago; al su ga veziru izkopali, davši veliku globu, a našli ništa niesu, osim dva tovara koplja i drugog oružja. Još mi i to kazaše, da se blizu te tvârdjave i danas vide vేశala gvozdена o stěni, i děvojka od kamena izrězana u kipu. Niže toga kopata je ruda još nedavno a to gvozdена, koja se sad iznova počelâ vaditi. Lěvo od *Busovače* na istu dalečinu vidi se druga tvârdjava *Medvidgrad*, gdě se ne samo medvědi već i sove legu. Niže ovog podora vide se još rupe, iz kojih se je onda vadila ruda srebra i zlata. — Ručavši u *Busovači* nastavimo put preko lugovah zelenih

i za dva sata stignemo u *Vitez*, selo tursko-karstjansko u mnogo izglednijoj ravnici nego je *Busovača*. Město ovo od tri dućana, jedne džamije i nekoliko kućah i hanovah spomena vrědno je od bitke Sarajlijah s Vedžidpašom (god. 1840. Kolovoza 15.—16.). Tudě Sarajlije budu pridobiveni i dva najbolja junaka ostavljena »Pinjo« i »Durambeg«, koji na pijanim hatovima nasarnu na *kumbaru* (topništvo) vezirovu, i tako ludo poginu, kako to grobovi i kamen s turskim nadpisom svědoči. Odavle do Travnika, dva sata, sve je polje žitom pokriveno, koje, po srědi tekući, *Lašva* natapa. Putnika ne samo polje već i obližnji brěžuljčići u sárce diraju. Po njima su sela svakim voćem izkitjena s obě strane puta, izmedju kojih dvoje nemogu ostaviti nenapomenjena. Jedno je *Mošanj*, kraj *Lašve*, gdě je imala biti nekakva glasovita naselbina (rimska?). Ovdě ne samo da se vide zidine na brěgu, već i dolě niže u ravnici. Težaci oruč nahode razna posudja, opeke (cigle), a najviše rimskih novacah (srebrnih, bakrenih i zlatnih), izmedju kojih i ja sam do 15 komadah vidio. Kazivaše, kako je bila *Lašva* prodárla, i viděla se nekakva magaza. Ob noć stanu kopati. U njoj u kamenu izrězan sanduk, a kad š njega dignu ploču, al lonac poklopljen nadju! Tko srětnii, tko li veselii? Zatárpavši magazu s velikom radostju, odlete kući, da děle blago! Al kad otvore, sam pepco! »Vrag podmetnuo« (odmah reknu Bošnjaci). Još i slědeće nadodaše, da pria dvě godine nekakav od kaurina kupi kalamintu (tako zovu šibku magnetičku), te ju pusti ovdě. Šibka gdě stadne, počmu kopati, i nadju idolu »kip« u veličini děteta od 5 godinah: trup vas od tuča, glava pako od zlata s ramenim o lamu privezana. Kad ja stadoh pripitivati, šta su uradili od njega? na žalost odgovore mi, da su ga sěkirami razlupali i kod kujundžije raztalili. Često se dogadja, da ovakovih stvarih izkopavaju,

ali prosti seljak krije kó zmija noge, i tako kad propane, istom onda počuje se. Drugo je *Gladnik*, selo kárstjansko od 12 kućah. Od njega oddavna čuo sam pripovēdati: kad je ovdě car Mehmed II. (g. 1463.) prohodio, zapita za ime njegovo, i kad mu kažu, da polag sěvernog položaja hãrdjavo rodi, da je siromašno i ubogo, pa mu Gladnik od starine ostalo ime, caru se dopade ta etimologija, a htiuci i svog došastja ostaviti spomen, odpusti selu ovome sve porčeze i daće, do danas da ništa neplaćaju osim harača. — Ravno taj dan dodjemo u *Travnik*, varoš stranom na brěgu, stranom pako na podnožju (podgori) *Vlašića* kod rěke Lašve. Travnik je stolno město vezira bosanskoga. Tvãrdjava ne samo što je malena i nejkaka, već još suviše na takvom je městu nesgodna, da bi se lasno kamenjem zatãrpati mogla. Čaršija dosta je čista, jer je mnogi opiru šedervani, česme, t. j. vodeni vrutci. Kućah pãrvi boj (kat) je od kamena (t. j. magaze), gori pako dãrveno. Tako je i vezirov konak sagrađen. Da je kuća běla od kamena, već bi se zvala »kula«. Najveća kuća na jedan tavan odignuta (nebrojeći magaze) i od sviuh sgradah najlěpsa jest lani napravljena kasarna, koja kad se sasvim dogotovi do 8000 moći će zauzeti vojnikah. I ona jo jedina pokrivena crěpom na naćin talianski. Stan pri zemlji od kamena, gornji pako kat od ćerpića*). Prolazeći kroz Travnik najvećma ti upada u oći plěsnivi *Arnaut*, a od ovoga malo odlićnii *nizam*, bezposlen po đaršiji tumarajući i po dućanih i po tri zure (sata) u tãrgovca, koi ga odtěratnesmije; a da štogod neukrade, uvěk mu valja paziti. Nizami čitave hergele zã sobom vodaju gladnih kerovah, a pred ka-

*) Čerpić naćinja se na naćin opeke (cigle) samo što se suši na suncu. (Ruski zove se *kirpić* svaka opeka)

sarnom druge straže i neima. Od pasah jedva da tko mirno prodje, a branit se nesmije. — Oko Travnika sela su većinom kàrstjanska. Gradnje po ovih selah bële se ko labudovi, jer svaka kuća, staja ili pojata podzidana je i okrećena. Sva su ova sela na lëpu mëstu po brëgovih, varoš pako na najgornjem. »Travnik« svak vidi, da dolazi od *trane*, kojom je ova okolica prebogato narešena. Medjuto narod pripovëda ime njegovo od slëdećeg dogodjaja. »Despot Vuk otme sestru Derdelez-Alije iz Sarajeva. Ovo zaćuvši Alija odleti u potëru za Vukom. Kod Klokotah (dva sata k Sarajevu od Busovaće) proždre zemlja otetu dëvojkju rad nevëre Vuku namišljene, odkud i danas klokoće t. j. kluća sumporna voda. Kod *Kozice* obosi konj Vukov, odkud ostane *Busovaća*, a *Vitezu* ime ostane porad imena Vukova, gdë posle 24 sata nadvlada Aliju i čak posle 18 satih otravi konja u mëstu, kome Travnik ostane i do danas ime.« Jbš mi i to pripovëdaše, da je od skora Travnik postao šehrom (varošom), a od prije bila je samo kasaba (varošica, tãrgovište), a to stoji upisano na nekome grobu u selu *Brajković* zvanom. Pismo je ilirska azbuka, i medju ostalim slëdeća štiju se slova: »Sto i pedeset godinah živih! triput na Jurjev dan Bëlu po ledu prudjoh! triput na Jurjev dan novoga kruha jidoh! nevidih šer Zenice ni kasabe Travnika!! — 6. Svibnja podranimo iz Travnika i posljednje selo nakon 2 sata ostavimo, unišavši u same planinske predële, prëko kojih za 6 satih, prešavši *Gostitelj* i *Vitolje*, dodjemo na konak u *Dobretiće* k ondašnjemu župniku. *Dobretići* zove se jedna najviša u svoj Bosni možebit planinska okolica od 150—200 kućah kërstjanskih. Ljudi ovdë samim gotovo žitom i jedinom marvom životare, medju samim amarikama, koje kuću od kuće zaklonjaju, da putnik ni nevidi kud će se svratiti, a po putu dãrže stoku u stajama. Čudnovato je što fra *Luka*

Vladimirović o ovome predělu piše u knjizi »*Nobilissimae familiae Comitum Dobretich olim Regni Bosniae Optimatis Genealogicus liber (Ancona 1772. Venecia 1775)*. Čita se u rečenoj knjizi, da je ime dobilo od one obitelji plemenite *Dobretićah*. Někakvomu *Dobretić* pokloni car okolicu ovu na prošnju svoje ljubimice, a njegove kćeri *Ljiljane*, koju zarobio bēše. Kod ondašnjega župnika prenoćivši, rano uputimo se kroz same amarike do rēke *Ugra*, koju prešavši, stupimo uz planinu *Ugar* i *Ugrice*. Put ovi lasno se uzporedit može s najgorim u Bosni. Mi ga se jedva oslobodimo, prispivši na ručak u *Skender-vakup*, selo gdje imade nēkoliko begovskih i ciganskih kućah s jednom džamijom drvenom i 3 dućana. Taj dan preko *Vārhovinah* i *Viševicah* prispriemo na konak u *Sokoline*, gdje kod župnika prenoćivši, spustimo se niz vratolomne *Osoje*. Ove za jedan sat predobivši, izbavimo se planinskih predělah, koje nas čak od Travnika pratiše. Sad smo u ravnoj župi, plodnome kotaru, koga *Vārbanja* natapa. Sela po brēgovih, a mēsto od turske varošice u ravnji. Na jedan četvārt sata vidi se tvārdjava zapuštena na jednome vratolomu, izpod kog put vodi opominjajući na silnog *Hārvoju*, koga baština biaše kotar ovi, gdje bude pokopan (g. 1415.). Pregazivši krivodajuću se *Vārbanju*, koju taj dan pet putah pregazit imadosmo, primimo se slavne gore »*Barakovac*« zване, bukovinom i hrastovinom preobilate, radi šta je pohode nebrojena stada prasadi. Ovdē nam pokazivaše klupe i odpočivala *Tomić-Mihovla* slavnog harambaše, od kog Bošnjaci pripovēdaju, da je on jedini vodio fermanlie četu, a tu milost na slēdeći da je dobio naćin. »Življaše nēgdē Arap dvoglav, koi je caru bio dodijao. Car mnoge milosti obeća onome, koi bi ga smaknuo. Nitko se nenadje. Najposlē *Tomić Mihovil* obeća smaknut ga pod tim ugovorom, ako mu se dopusti, da ćetuje

slobodno. Car obeća, dapače i ferman dade Mihovilu, a ovi pogubi dvoglava Arapa. — Pria nego smo unišili u *Barakovac*, prodjemo *Čelinac*, dva turska sela, gdje se mnoge stupe okretju na *Várbanji*, stupe od baruta najglasovitieg u svoj Bosni. Ovdě se uputismo sa 6 Arnautah. »Eto muke!« (pomislim u sebi) »sad će biti sto sijasetah!« Zato dok unidjosmo u goru, opalim ja moga haberdara, pak ga odmah napunim pred njihovim očima, spustivši dva zărna u njega. »Nek je sigurno,« (velim ja), »imade ovda uvěk zlih ljudi!« Na to i oni potegnu svoje šare, opale a nesastave. Biahu zakisle. »Gledaj ti toga« (rekoše oni) »kod ovakovih pušakah lahko bi glavu izgubili.« Dok oni opet puške izvărte, izpale, otaru i opet napune, dotle i do pò Barakovca prodársmo. A ja opet opalim dvě male, pak opet napunim i olovom učvărstim. Potegnu i Arnauti. Al kog opali, kog nesastavi. »Gledaj toga rugla« (velim ja) »s kakvim druđtvom putujem. Mogo bi glavu izgubiti. Da bi mene moja prevarila, ja bi š njome u pò Várbanje.« — »Vala, hodja, pravo govoriš« (vele oni grohotom smijući se). U tom jedan: »Dajder boga ti! da ti vidim jarak.« — »Sabur družec! znaš« (velim ja) »šta su mudri kazali: *Žene, konja, ni oruđja nedaj od sebe!*« — »To ti je komad besědel« (odgovore svi). — Tako se š njima bacajući lafe (šale), izadjemo iz *Barakovca* i u ravnicu sadjemo, gdje se nije bilo bojati, jer ljudi po njivah rađiahu. Pitam ih sad, iz kog su města? »Od Janja!« Ja: »Kako engledišu tamo?« »Arnautski, bugarski i malo bošnjački!« (odgovoriše mi). — Peti put pregazivši *Várbanju*, za sat dodjemo u *Banjuluku*. Varoš ova i tvărđjava dvojnóm je većá od Travnika. Leži dolnji šehar većinom u ravnji, gornji pak obalom *Várbase*, u kog se slěva Várbanja. Dok su beglerbezi s Bosnom upravljali, bila je Banjaluka njihova stolica. Nad varošom ovom vidi se brěg *Osmina*,

iz kog mnoga dopiru vrëla u varoš. Nahode se ovdë toplice u gornjem šcheru, a u okolici broji se do 13 toplica na različitim mjestih. Tvårdjava na sgodnom je mjestu sagradjena, bila endeci i bedemi dobro utvårdjena, al sad su se već počeli osipat. *Banjaluka* leži na vrlo lëpom i plodnom mjestu, i čak do Save 8 sati — sve je ravno polje. Najglasovitia u cëloj Bosni jest ovdašnja džamija »Feredija«, zvana od beglerbega svoga utemeljitelja. Izvanjski vid njezin naliči na carkvu, a munara na zvonik (turanj). Još bivši dëtetom čuo sam pripovëdati, kako su Turci tri naimara, kad su dogotovili džamiju, naumili pogubiti, da nebi još takvu gdëgod načinili. Ovo pročuvši naimari naprave sebi krila te tako pobëgnu iz džamije, a niese mogli pregorëti bradavah, koje leteći izvãrnu se i odsëku dvojici krila, te tako padnu märtvi kraj Vãrbasa, gdë im se i sad kazuju grobovi; a tretji ponajmudrii, odbacivši u dobar čas bradvu, spasi se. Predanivši ovdë nastavim put 10. Svibnja prëko *Brankovca*, najmivši si tri oružana momka. Na ručak prispieemo u *Bronzeni-majdan*, tursko selo u plodnoj dolini kod *Gomienice*, na kojoj su još pria nëkoliko godinah tukli majdani od mēda (tuča), al sad porad velikog su zulumu zaustavljeni. Odmorivši konje i ručavši, odtale se dignemo prëko *Sratinske*, sela i rëke, na kojoj tuče nëkoliko majdana hvozdenih, koju ostavivši unidjemo u zuatnu planinu *Beregemicu*, izkitjenu obilatim hrastovinom i bukovinom te i hajducima svake godine. Nakon tri sata, ostavivši *Beregemicu*, dodjemo u *Sasinu*, selo kãrstjansko s nëkoliko majdana hvozdenih. Tudë kod župnika prinočivši, zorom ostavimo *Sasinu* i prëko lugovah, bãrdah i dolinah za dva sata sidjemo u ravnicu, koju natapa *Sana*. Kod *Sanskog mosta* prevczemo se na kerebu (ladji). *Sanskinost*, varošica, imade nëkoliko dućanah i zapušten gradić, pod kojim *Zdena*

utiče u *Sanu*. Za dva sata išli smo ravnicom uz *Zdenu*, dok nestigosmo njezinu sestru *Bliju*. Ovu prešavši ugledamo *Kamengrad*, tvrdjavu na jednom hridu ukrčpljenu s novim gradićem. Izpod nje teče potok, a oko njega nekoliko kućah s džamijom razvalenom. Ja neznam ali je siromaštvo ali nemarnost prama zakonu pravi uzrok, da po selih turskih jedva je viděti džamiju novu, već većinom stārcanu osobito pako sasvim od vĕtra obaljenu, gdje na zemlji gnjije. Od *Kamengrada* penjasmu se sve pó dana sve više. Došavši u *Lužničkopolje*, stanemo se brinuti o konaku, jer sela nigdĕ ni od lĕka. Komordžije po stotinu gone hranu za *Bihać*. Oni na polju raztovarivši, pustiše konje za travu. Moj konj nije otrovan. Jeĉma valja mu tražiti u selu. »Gdĕ je *Japra Bišćevica?*« (pitamo jednog starca kod vode). »Eto gori preo brĕga, pak ĉete ugledati« (odgovori on). Noga za nogom ĉitav sat, a od *Japre* ni traga! Murat, subaša nekog bega banjaluĉkog, ovi dan susrĕte se s nami. On nosiaše svomu gospodaru pod *Bihać* brašno (proviziun). Po turski okresa nekoliko vĕrah i postovah laži dĕdu.« Ej Murate! (velim ja) proj se psovke! Ćuj di psi laju! Nagnimo tamo!« Kad u dolinu sadjemo, a eto torovi i kolibe razapete. »Evo šićara« (poviĉe Murat). »Dobar veĉer, Vlasi! Gdĕ je *Japra?* Vodite nas tamo.« — »Bog s vama Turci!« (odgovore ĉobani) »ako ste prošli polag vode, ondĕ vam je ostó put u *Japru!*« Murat: »A vi gledajte konak! Bra-va neĉemo, već sir i mlĕko odmah da nosite, i kajmaka neka bude kozjega: vatru loži, vlašĕ!« — Tudĕ razjašimo. Mrak se uhvati sasvim, nalože ĉobani vatru. Ja se spustim na kabanicu, a Murat stane po svom obiĉaju kó subaša izdavat se, psovati, prĕtiti da ĉe odmah dvĕ ovce podvaliti, ako veĉera gotova nebude i nama i konjima. Ode ĉoban donĕti sĕna, a drugi pobĕže. Pitam ja: »Murate! jesi li ti ikad pod *Bihać* dolazio?« — »Ni-

saml« (veli on). — »Pa kad nisi, kako ti smiješ ovdje zapovjedati? jedali ne znaš da je ovdje goli kremen? Ta lani su u istoj *Japri* 6 Arnautah pobili, nisu ovo tvoji kmeti. Mi možemo poginuti noćas, i to s tebe. Podignut će čelo selo, pa kud ćemo mi? ovom vlahu nema zakona. Znaj dobro Murate!« — Sat i više prodje a ni čobana ni sēna! »Eto Murate!« (opet ću ja) »nije li nam bolje bilo štititi. Mogli su nam barem vatru poticati, a sad iz mraka mogu nam konje pokrasti.« Ja i nesvrših, ču se glas: »O Turci, o Turci! Evo vam na brēgu sēno! Ja nesmiem tamo doći: vi ste moga čobana zadržali i ovce iz tora pustili. Takvih zulumčarah ovi vilajet nije nikad zapamtio. Prekjučer prošlo je četiri hiljade askerah, pak takvog nam zuluma nikakav neučini. Vidit ćemo se sutra pred [vezir]om, jeli on to dopustio? itd.« »Nuto iftire! ako znaš za Boga« (veli Murat) »nuto Raca ali ti je bēsan!« Neostade ni post ni vĕra; sve skresa Murat. Al tko će se sad naći, da ode po sēno? Boji se svak zasēde. Najposlĕ moja dva momka odoše pak donesoše. — Tu noć okó vatre okretjući se malo i zaspah, toliko sam se putah obazrio, da nije ukraden konj. Kad se ja probudih, vatra se ugasila, a po meni obĕlio mraz, a to i 3. Svibnja. Odmah se opremismo te kroz polja i livade na ruĕak dodjemo u *Jasenicu*, tursko selo, nad kojim se vide zidine od kule Beširevića, koju Vedžidpaša god. 1837 obori. Taj dan, prošavši kulu i selo *Radik*, spustimo se niz planinu *Rusovac* u polje zeleno, koga rĕka *Una* natapa. Nasrĕd ove eto ti *Bihać* grad gdje se bĕljuška u otoku! Kroz ĕaršiju jedva se provukoh od mnoštva Arnautah i nizamah, koji se za uzbit krajišnike, biše tudĕ sakupili. Jedan sat od grada leži *Vedropolje*. Tamo odoh k župniku kat. na konak. Sutra dan išo sam na »veliko groblje«. Tudĕ se je vojska bila utaborila (4—5000 momakah). Na kapiji vezirevoj bārzo opremivši poslove, sutra dan odmah krenem se natrag istim

putem. Al da štogod kažem i od Bihča grada. Grad taj već se počeo osipati, i jedna strana zida od austrijske strane oborila se sasvim. Leži grad ovi u ravnici s ove t. j. Hårvatske *Unc*, koga opasuje jedna otoka od nje, kasnie napravljena; i ova opet niže grada sjedinjuje se s glavnom *Unom*. Kako grad tako i predgradja u plemenitoj su ravnici prekrasno razložena. *Bihač* odstoji od austrijskoga korduna *Zavalja* pó sata; od *Banjaluke* 24, a toliko i od *Jajca*. Grad taj jest glavno i najveće město u turskoj Hårvatskoj. Kako kazuje *Farlati* (tomo 1. pag. 481) sagradio ga Bela IV; narod pako pripovęda da su Senj, Karlovac i Bihač sagradile tri sestre. Od Kamengrada do Bihča predęlje je planinsko, i budući da tuda neima kårstjanah, zato je mene malo tko ili uprav nitko mogo poznati: šta sam i odklen sam? a kazat se nisam smio, jer bi gomilama k meni bili nagårnuli hrištjani, da im »zapise« dajem. Zapis u Bosni služi na město svakakve lękarije. Što god koga zabolęlo, a on leći odmah k svešteniku da mu zapiše i mōći dade. Da sam se htio pokazivati što sam ja, i za dva dana nebi me pustili izmedju sebe. Al nije meni bilo do praznovęrja njihovog. Al opet druge muke! Tko nepoznanu za novce ište, kažu da neimaju ni zalogaj kruha. Vrativši se dakle mi iz *Bihča* odredimo na konak u *Japru*. Sad zadjemo u selo od kuće do kuće pitajući: može li se gdę noćiti, samo da nam je za konje sęna i jećma, to ćemo platiti, a drugo imamo sa sobom. Petnaest kućah prošli smo; svagdę kažu: »Nejma! Vojska pojela sve što je bilo! Ajdete proti *Majkiću*! tudę moći ćete noćiti.« Pod sami mrak dodjismo kroz ovu dolinu pred popovu kuću i pitamo: Bi li nam za pare dali ovdę prenoćiti? Stana neima nigdę! Popa nebiaše kod kuće. Izadje mu brat i nevęsta popadija. Da te Bog saćuva slušati, što ti ova plęsniva snaha prosu na nas psovkih. Ni talianski matrozi (mornari) nebi znali

proti buri više psovati. »Ženska glavo!« (velim ja) »prištedi se tvoje mladosti. Ako sam te upitò: imaš li, nit sam opsovo, nit oteo. Kini mi se s očuh, dok zla nisi vidila. . . . Dajte mi konja da idem!« — Uhvati popov brat za konja i neda. »Nemoj aga!« (veli meni) »Još nitko izprid naše kuće nije otišo nenoćivši!« »Ali silom!« (priuzmem ja) »a ja toga neću!« Mi to govorimo, a iz kuće 10 Turakah izadje, te na me zagarme, da ova kuća nemože stajati uvěk sama, dočekujući goste. »Bré aj siktur!« (závičem ja) »nemože take kokošare, koji badava hodaju od kuće do kuće; a ovako moći će uvěk, jer ja se na put nisam spremio prazne kese.« Na to Turci šut! ter se jedan po jedan uvukoše u kuću. Momci razpraviše konja, a mene odvedoše u popovu ćeliju, gdje on liturgjiju svešta. To ti je jedna dárvena sgrada, koja imade iz nutra peć, jedan krevet obataljen, jedna polica i troje knjige i nekoliko čadjavih ikonah na zemlji, jer poda ncima. Prostárše slamu i vatru naložiše. Dok se ja razpremih, u tom i donesoše večeru: vruću pogaču, cievvaru i mlěka. Ja iz bisagah izvadim moju hranu i plosku vina, te stadem večerati. I tad upaziše, da nicsam Turčin. Šapću onda kućani, koji su se nad sovru nadvisili. »Nebege niše naše večere!« a neznaju, da se meni i na moju gársti, gledajući mladu popadiju kako je čista. (Ovo je ona ista popadija, što su joj lani Arnauti ubili muža, al da su nju, manje bi bilo štete.) Velim družini: »Ništa neima gore nego jezičnasta žena!« Ona oborila od stida oči. — Plativši konak, rano se oddělimo iz *Japre Bišćevića*, te stignemo zdravo osmi dan opet u Fojnicu. —

II.

Ni pun mēsec neprodje, a mene opet 18. Lipnja opremiše iz Fojnice, ter tim istim putem dodjem do *Banjeluke*. Odavde sad skrenem u *Ivansku*. Tudě kod

župnika prenoćivši, uputim se preko selah *Simići*, *Mičići* i *Turiaka*, a za 6 satih prispiem u *Gradišku* bosansku. Koliko god opisivao ljepotu ovog mjesta, sve će ljepše ostati. Ravnica jedna preplemenita a posred pružila se šuma *Savski lug*, od Save ime noseći. Jedna gora od 6 satih razširila se je u daljinu, u kojoj rědko je viděti drugo dārvo već sami hrast u nebo grane šireći. Kroz njega prolazeć mogo sam sve od žalosti plakati, gledajući kako je malo i veliko ustalo, da ga utamani. Jedni dūge na hiljade sěku; drugi za ladje i brodove; tretji za vatru, prodavajući preko Save u Slavoniju. Čobani, kojim nitko nezabranjuje, od bezposlice posěku najveći hrast, drugoga nasěku pak se osuši. Najviše pako naselilo se u tom lugu několiko kućah, pak pali hrastove i cělu šumu, da može orati i sijati. Čak iz Francuzke i Englezke tārgovci ovdě za brodove sěku hrastove, koje oni izaberu, al bojat se, da neće za dugo! Lani mi je Adži-beg Čekić kazivao, da se je u Aleksandrii nalasio (našalio) na brodu, koi je bio usěćen u Savskom lugu. Nemogu nikako razaznati, zašto Prěkosavci *Gradišku* bosansku zovu Brebirom. Za to ime ovdě nitko nezna, već je svaki uvěk Gradiškom cěpa. Varoš ovi ima na obali Save něšto i grada i dosta priličnu tārgovinu na skeli. Od *Banjcluke*, kud spada, 8 je satih udaljena. — Predanivši ovdě, natrag se vratim u *Ivansku*. Predělje ovo (od 150 kārštj. a 50 hristj. kućah) jedno je od najznamenitijih. Kuće pri brěgu od svaklen voćnjacim okoljene osobito šljivom kao gorom. Više izpod kućah vinogradi. Po srědi teče několiko potokah. Pri brěgu vidi se podor *Ivangrad* a u naokolo gore hrastove, koje obilazi nebrojena kārda (čreda) kārma-dije. Po ovih gorah ima čitave čete Kranjacah te pale pepeo. Kaza mi moj priatelj Miško Šlesinger čifut iz Čarnika, koji tuda rakiju prodaje, da je on lani u Gradiškoj platio veziru 600 for. sr., a ove godine 4000

for. sr. za monopol, kupovati šiške u 12 kadilukah. Još više platja se za pijavice, a najviše za dūge i pepco. To inostranac iz Bosne iznosi, a občina nedobiva ni pare probijene. Ovo sam samo od prilike naveo, da uvidite gospodine! zašto je ovdč toliko siromaštvo pri zemlji toli plodnoj i svakim darom od prirode nadarenoj. Za četiri sata sve ravnicom dodjismo u *Kozarač*, u varošicu u plemenitom mčstu sa zapuštenom napolak tvårdjavom. Ništa čovčeku nečini se začudnie, neg vidčti tako siromašne i napolak opale kučarine, a okolo neizmčrne včrtove i bašče i njive itd. Al je upravo siromaštvo, al je nevaljalstvo?! — Ovdč prenočivši za dva sata stignemo u slavni *Pridor*, varoš na plemenitoj ravnicu kod *Sanc*. Imade i nčšto slabe tvårdjave. Varoš ovi porad tčrgovine svaki dan raste. Odavde po Sani na malih brodovih gone gvoždje za Biograd, a odande sčl vlašku natrag. Brodovi ovi mogu podnčti 50—2000 tovorah gvoždja kako je voda golema. U *Pridoru* nočivši, sutra dan prevczemo se prčko *Sanc*. Za jedan sat stigosmo u *Ljubiju*, varošicu od 80 kučah i nčkoliko majdanah gvozdenih; a na ručak u *Volar*, gdč taj dan ostanemo kod ondašnjega župnika. 3. Sčrpnja ostavimo *Volar* i njegove hrastove gore. Spustivši se niz *Staru* rčku i prošavši nčkoliko selah, koje svako po nčkoliko majdanah ima. Do ručka dodjemo u *Stari majdan*, varoš medju dva brčga, kroz koje teče *Stara* rčka, okretjući nčkoliko majdanah. Mčsto ovo ima slabe tvårdjave. Sva nahija *Staromajdanska* i od strane *Prčderska* i tretjinom *Banjalučka* jesu bčrdovite i kčršovite. Bčrda ova osim dragog kamenja daju svake včrste rudu. Na mnogo mčstah (osobito u nahiji staromajdanskoj) vidčti je rupe i podore, gdč se je prie 400 godinah talila i plavila ruda, a sad se samo gvoždje opravljja; i ovo je najbolje gvoždje za čelu Bosnu. Ljudi, koji gvoždje ovo opravljaju, sami su seljaci, a

to kàrstjani »Madžari« zvaní (u staromajdanskoj nahiji u 15, u pridorskoj u 9, a u banjalučkoj u 3 sela). Okó pódne ostavimo *Starimajdan*, te dodjemo u *Bàrdare*, gdě su prie bile same močvare i bare, sad pako selo, 2 majdana i kula *Derviš-bega* (prie kapetana, a sad musulima staromajdanskog). Niže *Bàrdarah* predjemo na *Tàrnavi* Sanu prěko novog mosta. Odavle opet viděsmo ravnice Sanske, *Sanski most* i *Kamengrad*. Taj dan eto nas opet u *Sasini*. Tudě kod župnika predanivši, sutra rano krenemo prěko hladovite *Beregemice*, a za tri sata eto nas pred kaludjerskim samostanom »*Gomionica*« zvanome. Selo ovo na podgorju *Beregemice* stranom je kàrstjansko a stranom hristjansko. Ovih posljednjih je samostan. Tu teče rěka *Gomionica* okretjući několiko majdanah. — Ja sam pàrviput', hodajući po Bosni, svratio se hristjanskome popu u Japru, i tudě san od popadije zlostavljen (Bošnjak kaže: *ograiso*). Oddělvši se iz Japre na dva sata prošo sam kraj *Lipnika*. Tudě su mi kazivali da ima hristjanski samostan. Ja sam se htio svratiti, nu razabrah, da nije samostan, nego dàrvena samo carkva i kuća, u kojoj tri popa stanuju. »Neću više popu na konak i na ručak!« Zato i mimoidjoh *Lipnik*. Kaludjeri su prosvětljenii, zato ja, da opet neograisem, k njima se svratih. Služba prihvati konja, a iguman stade se sa mnom ljubiti. Iznesoše na travu ćilim i jastuk. Tudě me posadi. Donese iguman kavu i rakiju. Al meni sve něšto fali. Htio bi štogod razaznati. Zato počmem pitati igumana: šta se pripověda, od koga i kad je sagrađen samostan i carkva? Imaju li starih kakovih rukopisah, o tome i drugome koječem pisanih? Al se na skoro zastiděh, kad opazih, da mene iguman nerazumie. On samo odgovara: da su mu majstore odtěrali u Banjuluku, a da je počeo pokrivati carkvu. Što ja očima gledam? Na moju pravdu! ovo je Gàrk (pomislim u sebi); al bārzo doznah, da ga

glava boli. Jednog opazih, gdje pušćei s bensilajom pod puškami šetje se okó carkve. »Gospodine! je li ono pop?« »Oprostite! (veli iguman), ako je i metnuo ruke na stražnjicu, ovo je selo, ono je kaludjer.« Jedina brada od 2 prsta izdaje ga za sveštenika. Pet kaludjera obitava u ovom samostanu, na samostan nikakove prilike neimajućem. Ni s jednim nemogoh imati priliku sastati se i razgovoriti. Svi se okretju od mene, da me nevide, a igumana zaboljela glava; ter tako prodje u dim sve moje ufanje pronaći štogod važnoga.— Carkva imade oblik gotički. Dosta je pomalena, ali tvárdo sagradjena. U nutra ima nekoliko knjigah carkvenih, u Mletcih i Rusiji tiskanih; nu već su i na polak razdárte. Jedan psaltir sav u razsolu ukvašen kan da su kupus njime pokrivali. Osim toga nadjoh izmedju njih troje tiskane u Rusiji god. 1824. Drugo ništa znamenitog. Najpotlam kazaše mi, da je carkvu ovu sagradila někoja turska carica. Ime njezino kazati mi noznadoše.— Tudě ručavši nactavimo put preko raznih hrištjanskih predelah i městah planinskih, imenito preko *Sitnice*: u planini zamárknemo, te rano 7. Sárpnja u jutro dodjemo u *Várcar-Vakup*, varoš na bardovitu městu, od svaklen obkoljenu planinami. Tudě taj dan ostanim pri župniku katoličkom, pa sutra dan podranivši stignemo za 2 sata u *Jezero* ili *Gjul-hisar*, varoš kod *Plive* u ravnici. Odavle prošavši idje se kraj *Plive*, koja se je na način jezera razlila u naokolo po polju glemome i dugome do sat i pó. Prijatno je tuda viděti, kako mali čamci plove, kó po moru talianske barke »gondole«. I divje patke biahu poklopile obale od jezera.— Ovdě mi pripovědaše, da je něki Sarajlija htio sve polje posušiti svojim stroškom (a to bi lasno učinio, probivši stěne, kud bi Pliva odticala); pak mu niese dopustili ondašnji žitelji, premda je mala bila pogodba t j. da za tri godine sám on smie polje posijati. — Na

moje pitanje: zašto niese dopustili? odgovoriše mi, da sad mnogo veću korist vade, plaveći đarva i ribu hvatajući, neg bi sijući mogli vaditi. Tu se nahodi dosta svake vārste ribe, osobito mreene u izobilju. Odavle sve kraj Plive za 2 sata na ručak prispieemo u *Jajce*, grad najglavnii u dogodovštini bosanskoj, nēgda prestolno mēsto, a i danas je najtvārdje i najsposobnie za boj. Grad ovi sagradjen je u srēd planine na jednom brēžuljku, imajućem priliku jajeta. Kažu, da ga je sagradio nēkoi Neapolitanac rodom iz Lukula, zato *Jajce* kod mnogih pisaocah dolazi pod imenom »Arx Lucculiana«. Gradovi, pod kojim *Pliva* s velikom bukom udara u *Vārbas*, čineći krasni slap (vodopad), uzet bi na prevaru od *Mehmeda II.* (god. 1463). Nu iste ga godine *Matiaš Korvin* priuze opet, i premda su mnogo putah Turci natēravali se, da ga otmu, ipak doposlē bitke mohačke (god. 1527) nemogoše ga prie oteti. Grad ovi i sve što bi toliko putah paljen i robljen, ipak još i danas kako tako medju pārvim zauzima mēsto. U gradu (u užjem smislu) sami su Turci; nu u predgradjih imade i kārstjanah dosta s kućom župnićkom. Džamije, koje se god vide (a jesu od kamena), samo su imenom džamije a gradjom upravo cārkvē, izvedene po ukusu gotićkom, kao i most kameni. To nek bude sada dosta govoreno o Jajcu, iz kog sutra dan 9. sārpnja krenemo, i prēko planinah *Krezluka* i *Karaule* za 9 satih dospieemo u Travnik, a odavle po drugi put zdravo premda s umorom u Fojnicu. I eto vam svārha putovanja moga u mēsecih svibnju, lipnju i sārpnju god. 1843! —

Obadva ova moja puta, budući da su bila službena (in officiosis), u bārzo je valjalo opraviti, zato medju prostim narodom niesam imao prilike baviti se, njihove obiçaje i navade pamtiiti, kao što bi se u učēnome putovanju imalo činiti, već hodajući od župe do

župe samo ono sam pobilježio, koje mimogred opazih, a to su vam gotovo puka prazna imena. Zato ćete mi, gospodine! oprostiti, ako vam se prěko ufanja više nešlana, nemasna i bezsočna učine nego ste mořebiti mogli i pomisliti. Nu kakva bila da bila, da barem iole začinjena budu, evo vam i nekoliko primetbah! — U nabijah fojničkoj, travanjskoj i jajačkoj, šta se tiče nošnje i razrědja, sve je jednako. Nu prešavši kod Banjeluke Vārbas nošnja je već sasvim drugčija, a stranom i razrědje. U župi banjalučkoj seljaci sebe nazivaju *Šokcima*. Odčća njihova osobite je razlike s odčćom ostalih Bošnjakah: gaće na nalik pantalonah t. j. bez tura; ob zimu kratke i uzke čakšire — puke hārvtaske, koje prolaze po svētu (Europi) pod imenom *madžarskih*. Po košulji, koja je uzka, rukavi izpleteni i mnogim izkitjeni kiticami (po 40 na jednome): kite od bělog pamuka. Ovratnica po isti naćin izpletena i kiticami narešena, koje se prěko ramena prehaci. Zobun ćarvenom ćohom na male rěze izkitjen, u okolih s pulami od kositera, a ponajviše izšaran modrom i ćarvenom vunom. Zobun ovi pripasan je s malom puškom okovanicom, koju nikad nevadi. Pod njom ore, kosi, kopa, dapaće mnogi i spava. Ob zimu pokriva ga do kolěna »haljina« od sukna obojena u ćarno. Kapa u njih najveće je ćudo. Ona je od najtanje ćarvene ćohē*). Kape ove prave terzije (krojaći) banjalućki po dućjini od tri vārste: najduće su od lakta (rifa), srědnje od pó, a najkratje od ćetvart lakta. Kapu tu oni na rame prebace, zato ih ostali zovu Bošnjaci »krivokapama«, a sami ju kārste »hārvatka«. Pitajući ih, šta to znamenuje i odaklen to dolazi ime? neznadoše mi kazati, a od Hārvatah neznaju nit imena. *Hārvatka* (odgovoriše

*) Što Hārvat zove *suknom*, zovu Bošnjaci *ćohom*. A opet je Bošnjakom *sukno* ouo, što se zove u Hārvatah *ćoha*.

mi) zove se kapa tako kó i *zobun*, *fcs.* I takovo je, (kazaše) ostalo ime od starine. Tako se nose kárštjani i s malom razlikom i hrištjani. Al ženskadija hrištjanska nose se do prilike ko senjske Bunjevke ili dalm. Morlakinje! Cure kárštjanske do 12. godine briju se i nose perčin. Poslě pako ostave kosu, al ne bace hárvatke od pó aršina (lakta) dok se neudadu. Udate omataju glavu i vrat čudnovato navezenom »iridom«, i opet jedan komad puste po ramenu a drúgi na glavi stoji kó u pětla iver (greben). Ova irida izprepinja se s glavatim iglami. Iz glave opet po pet visi sindžirićah, a od ovih velike pare carevice. To je sve od srebra, i tako jedna igla vrědi više od dvadesetaka (cvancige). Po pàrsiuh padaju im djerdani srebreni. Djerdane i děvojke nose ne samo po pàrsiuh već i o pletenici. A na kapi trepetju prišiveni dvadesetaci. Ženske košulje, zobuni i haljetke izpletene su i divno izšarane samom čarvenom čohom i raznom obojenom vunicom, a kitice same bi mogle Argusove oči prebrojiti. Opregača od razne boje vunom opletena, jedna sprěda a u mnogih straga na poprěku privijena. — U nahiji staromajdanskoj i pridorskoj Bošnjaci zapadnog obreda zovu sami sebe »Kárštjani« a drugi nazivaju ih »Madžari«. Njihova nošnja jednaka je sa šokačkom t. j. s kárštjanskom u nahiji banjalučkoj. U nahiji bihačkoj kárštjane po isti naćin zovu »Madžare«¹⁾. Njihova je noš-

¹⁾ Do duše čudnovate stvari, što se u Bosni jedna strana naroda zove Madžari. G. Jukić kaže da ti ljudi danas ovdě živu, kopajuć i talcěi rudu. Nebi li se iz dogodovštine moglo dokazati odkud jim to ime? Znamo da je vrěme jedno (a to za kralja *Matiaša Korvina*) Bosna spadala pod krunu ugarsku, a duže vrěmena bila sdružena s tom kraljevinom. Nije li možebiti u ono doba sa sěverne koje gradomeđe ugarske doselilo se u Bosnu Slovakah, da kopaju rudu, na kojoj je Bosna još danas vārlo bogata? Nebi li se to mo-

nja na polak turska, kao što i drugih kârštjanah po srědi Bosne nu s tom razlikom, da ovdě žene nose mužke gaće i kudname (?) u srěd lěta. U nahiji dakle banjalučkoj Šokei nazivaju se »kârštjani« a u bihačkoj, staromajdanskoj a i pridorskoj. (a u ovih samo triuh) »Madžari«. Nije dakle istina što kaže *Karanović* u »Spomenicih Srbskih« (Biograd 1840), da se u srěd Bosne kârštjani zovu Madžarima! Ako neće dopustiti da je Sava i Una u srědi Bosne, to onda tako mora biti. Što se tiče razrěčja překovârbaškog, ono je istina malo različnie od srědnje Bosne, al to tako malo, da se jedva primětiti može. Dapače svakdašnjim preseljivanjem iz srědnje i gornje Bosne sasvim (da nereknem) u jedno se poměšalo. To ćete uviděti iz slědeće narodne pěsme, u Banjaluci prepisane (Pěsma takova od prilike nalazi se i u *Vuku Karadžiću*, izdanje II. knjiga I. (Beč 1843) pod br. 656. (str. 453.).

Otmetnica Mare.

Odmetnu se odmetnica Mare
 U hajduke priko Banjeluke!
 Ostavila džerdžef i preslicu,
 A uzela lufu i tamburu.
 Devet godin harambašom bila,
 Desete je ufatili Turci,
 Ter je vode šeer Banjaluci.
 Gledale je mlade Banjalučke,

žebiti i danas moglo poznati po obličju tih tobože Madžarah i po rěčih gděkojih, a osobito po udaranju glasa? Da Madžari ovi niesu od starine poreklom Madžari već Slavjani, o tom (sudimo) neće nitko dvojiti; već im se ime to onako nametlo s nehajstva, zašto onda nazivajuće ljude nije nitko gledao na kârvi i poreklo, nego samo na krajinu, iz koje se tko doselio. I kako ili prozvaše onda, tako im ostalo ime i do danas.

Pazka urednika.

Gledale su ter su govorile:
 Mili Bože! da lipa junaka!
 Odklen li je, od kojeg li grada?
 Odgovara harambaša Maro:
 Šta gledate, kučke Banjalučke!
 Nije Mare kopile rodila,
 Već s junacim po gori hodila,
 Odgonila trgovačko blago,
 Trgovačku robu nekrojenu.
 Pak baciše na čengele Maru:
 Desno joj se rebro ufatilo,
 Gledalo je s pendžera divojče,
 Gledalo je ter je besidilo:
 Kako ti je na čengeli, Maro?
 Odgovara harambaša Maro:
 Lipše mi je na čengeli Hajko,
 Nego tebi na meku dušeku.
 Pak zapiva tanko glasovito:
 »Ej Kozaro, zelena dolamo!
 »Savski luže, moj debeli družo!
 »Ravno Livče, mliko i kajmače!
 »Kamengradu, moj masni pilavu!
 »A Biaču, tuke i kokoši!
 »Sanski mostu, moj vijerni dostu!*)
 »Banjaluko, moja težka muko!
 To izusti a dušu izpusti.

Hvojnica u Bosni dne 30. rujna 1813.

I. F. Jukić, Banjalučanin.

*) *Dost* turska je riječ i znači prijatelja.

Bugarske narodne pèsme.

(Konac*).

16

(Iz Galečnika.)

(Cirven trandofil¹⁾ vo gora veneet;
Prašacet²⁾ jego, za ošeo veneet?
Ali veneet za voda studena?
Ali veneet za senjka široka?
Ne mi veneet za voda studena,
Ne mi veneet za senjka široka,
Toko veneet za ubava devojka.

17.

(Iz Galečnika.)

»Kite se, ružo devojko!
Ta ako dumaš da idiš,
Komu će tatka ostaviš?
Komu će majka ostaviš?«
»Drugački vjerni nevjerni!
Jaz imam brata postari,
Nemu će tatka ostava,

*) Vidli »Kolo knj. IV. od str. 37—56.«

¹⁾ Rěči (*cirven trandofil*) ja sam dodao, misleći tim nadopunit redak, zašto u rukopisu na mēsto njih bio je prostor prazan. *Trandofil*, od reči *τριαντάφυλλον*, koje danas u Garkah znači *ružu* (u Vukovom rěčniku ima rěč *Trandóvilje*, a on tu kaže da je to cvět, što se zove po Linneu *alcea rosea*. Nu u današnjih botanikah imena *alcea* neima, nego je valjda u rěčniku pogrěška, pa bi mēsto *alcea rosea* imalo biti *althaea rosea*, koje se u nas zove *běli sléz*). ²⁾ *Praša* (kao po ruski i krajjski), *pitati*.

Nemu će majka ostavať.
 »Ne li ti veliť, devojko!
 Nesadi boleť ¹⁾ v gradina,
 (Neljubi mlado ubavo!)
 Devojka veliť, govorit:
 »Drugački vjerni nevjerni!
 Kak bolevalo ot mene,
 Neka bolevat za mene.«

18.

(Iz *Sebišta i Klenja* *).

Neda ²⁾ sedit na čardakot,
 Nede girlo beleješe,
 A džamovi se dziraa. ³⁾
 Zastanalo ludo mlado,
 Toko pukat, toko treskat —
 Za Nedino belo girlo.
 Dejdi, ⁴⁾ ludo, gjide ⁵⁾ mlado!
 Koga sim ti v sirce vlezlo,
 Tirči, prati ⁶⁾ dva proseka, ⁷⁾
 Da me prosit ot majka mi,
 Da me pitat ot tatka mi;
 Koga sim ti v sirce vlezlo,
 Ti da bi me kirdosalo. ⁸⁾

*) Dva sela u okolici Debranskoj (Debra na jezeru Ohridskom).

¹⁾ *Boleť*, *bosolok* i *bosolokot*, bosiljak. ²⁾ *Neda*, Nedeljka (ime křrstno u istočnoj cřrkvi. *Dominica*?) ³⁾ *Dzam* (turski), kula, turanj: *dziraa*, gledahu. ⁴⁾ *Dejdi*, deder! ⁵⁾ *gjide*, (*djidi*, krasno?) ⁶⁾ *prati*, poslati. ⁷⁾ *proseck*, prosilac (snubač). ⁸⁾ *Kirdosa* (od garč. *κερδαίνω*, *κερδηώω*), korist vaditi, dobiti, steći, uživati. U Sarbaljali kaže se u. p. »Sve je *pročerdao* (proigrao).

19.

(Sa Struge kod Ohrida.)

Ta deka ¹⁾ si mi segna v pazua
 Što najde lado, što zede?
 Ta ti prazni raci si turgna,
 I sirceto mi ti pobegna,
 Ka bosolok što je v pazua:
 Bosolokot i ako se ovenet,
 Pak mirisbata ²⁾ mu stojit;
 Hubavoto mome ako se omažet,
 Pak hubavinata ³⁾ mu stojit.

20.

(Iz Bitolja.)

Djul devojka pod djulom zaspala,
 Djul mi kapat, na devojka padat:
 Dejdi, djule, nemoj kapa na me!
 Jaz si, djule, imam golem derdoj; ⁴⁾
 Mlad me pitat, za staro me davat:
 Staro Haro ⁵⁾ kato suvo dirvo,
 Ludo mlado kitka bosilkova.

¹⁾ *Deka*, gilë. ²⁾ *Mirisba-ta* miris. ³⁾ *Hubavina-ta*, lëpota.
⁴⁾ *Derdoj* (turski *derd*), nevolja. ⁵⁾ *Haro*, ružan starac
 (po svoj prilici gârë. *Χάρωρ*).

II.

1.

(*Torlačka iz Lěskovca.* *)

»Stari Janjo, novi Brđjanine! ¹⁾
 Ljudi kažu, mlogo čeljad imaš.«
 »Imam, pašo! Bog mi ji je dajo:
 Dveste kose na kositbu idu,
 Baš ka i ono, što je druga čeljad.«
 »Stari Janjo, novi Brđjanine!
 Ljudi kažu, mlogu goved imaš.«
 »Imam, pašo! Bog mi ji je dajo:
 Sto rala mi na oranje idu,
 A pašitna ²⁾ nisam ni brojijo.—«
 »Stari Janjo, novi Brđjanine!
 Ljudi kažu, mlogo konja imaš.«
 »Imam, pašo! Bog mi ji je dajo:
 Trista konja pod kiriju idu,
 Jergelune ³⁾ nisam ni brojijo.«
 »Stari Janjo, novi Brđjanine!

*) Ovu pěsmu poslao mi je g. 1842 iz Biograda prof. Čar-
 kovski g. *Izmail Sreznievski*. Jezik u njoj, kako vidimo,
 gårdna je směsa bugarštine sa sàrbštinom. *Torlacima* zovu
 u Sàrbiji onu stranu naroda, koja sědi na pobrěžju Timoè-
 kom, u okružju Čàrnorèčkom. Po jeziku žitelji ti posàrbljeni
 su Bugari — Městah, što se zovu *Lěskovac*, ima po Bugarskoj
 i Sàrbiji više; nu sva je prilika, da je *Lěskovac* ovaj u o-
 kružju Čàrnorèčkom, u srěžu Zaičarskom, (po stat. geogr.
 rěčniku *J. Gavrilovića*, selo od 70 kućah i 429 dušah).
¹⁾ *Brđjanin* (Bàrdjanin), stanovnik města »Bàrdjani« zva-
 nog. I ovog imena městah ima više u Sàrbiji; nu ovi Bår-
 djani po svoj prilici scoce su jedno okružja Čačanskog.
²⁾ *Pašitna* goved, što se nedàrži radi lězanja poljah, već
 radi mlěka i mesa na paši. ³⁾ *Jergeluni*, konji što se dàrže
 za tragu

Ljudi kažu, mloga stoka imaš.«
 »Imam, pašol Bog mi ji je dajo:
 Pet iljada u bačiju ¹⁾ idu,
 Jalovine nisam ni brojijo.«
 »Stari Janjo, novi Bridjanine!
 Ljudi kažu, mlogo pare imaš.«
 »Imam, pašo! Bog mi ji je dajo;
 Pet stotine kes žuti dukati,
 Bele pare nisam ni brojijo.«—
 »Stari Janjo, novi Bridjanine!
 Stoku jedi, a blago da delim.«—
 »Ako sakaš ²⁾ za Boga jednoga,
 Jaz ti davam koliko ti drago;
 Ako sakaš silom da mi uzmeš,
 Dveste sabje na kukovi imam,
 Triste puške na klin okačeni lo»

2.

(Iz Panagjurišta *).

Razplakala se gorata,
 Gorata i planinata,
 I na gorata drvjeta,
 I na drvjeta vrynite ³⁾,
 I na vrynite listata —
 Zaradi Indže vojvuda.
 Dje da je Indže? da dojde
 S pjet stotin mladi junaci,
 Djeto gi koršum ⁴⁾ nefata,

*) Panagjurište, město bugarsko na iztoku od Tatar-Bazardžika.

¹⁾ Bačija, stoka, što se muzi (u obće se zove bačija i gospodarstvo sira i mlěka). ²⁾ Saka (p. szukač, gotski sehen, něm. suchen, sl. iskati), tražiti. ³⁾ Vryni-te (brinje?), graue,

⁴⁾ Koršum (turski kuršun), olovo.

Gorite da razveseljat.
 Kak gi je začul Indžeto,
 Ta si sja ¹⁾ bukna, provikna:
 Koljolo, Koljo bajraktar!
 Razvijaj, Koljo, bajraci,
 Sobiraj, Koljo, junaci,
 Gorata da razveselim,
 Gorata i planinata,
 I na gorata drvjeto,
 I na drvjeto vrynite,
 I na vrynite listata.
 Ošte ²⁾ si gori dumaše:
 Gorolo, goro zelena!
 Imaš li voda studena?
 Imaš li sjenka debjela? —
 Gorá na Indže dumaše:
 Ti dojdi, Indže vojvudo!
 Az je štá sjenka napravi,
 Ošte štá voda iztoči,
 Kato za tebe vojvuda
 I za tvoj odbor junaci...

3.

(Iz *Kalofera*.)

Puška pušna Vjelko junak,
 Ta udari Eničaren.
 Eničarenot kak padná,
 A bajrak mu nepadná.
 Vjelko vikna se provikna:
 Hoj vi odbor moj, junaci
 Sos visokite kolpaci!

¹⁾ *Sja* (aorist), *séde*, *stanc.* ²⁾ *Ošte*, *jošte*.

Grob skoro mu izkopajte,
 U grob bajrak pobijte,
 Za bajrak mu konj varžete ¹⁾
 Da rije njego, dǎlboko da zarije,
 Konj da cvili, njego da uplače,
 I kao gavran da go grače;
 Na sèrdce mu ruža posadéte,
 A na noze vërba zabadéte,
 Na glava mu kladenec izvadéte:
 Star da mine, vodica da pine ²⁾,
 I pod sjanka da si posjedne,
 I toj šte da reče: Bog da prosti,
 (Bog da prosti) Vjelko ³⁾ dobár junak,
 Što pogubi Eničaren mlad,
 Što mlado robiše, staro ubívaše,
 Kaštete na siromasi pališe,
 A na bogatite imancto grabiše.

4.

(*Sa Dunava?*)

Velkoljo, luda gedijo. ⁴⁾
 Posabra Velko družina,
 Ta si gi Velko zavedi
 Na Čiljanskata ⁵⁾ planina,

¹⁾ *Varžete*, vežite. ²⁾ *Pine*, napije se. ³⁾ *Veljka* slave Bugari u nar. pësmah i pripovëdkah kao najvećeg svog junaka.

⁴⁾ *Gedio*, ako nije *gjedija*, što znači »budalu«, neznam što je. Medjutim u spomenutoj Bogojevoj sbirci, iz koje izvadih ovu pësmu, stoji na dva mjesta *čedio*; nu čini mi se da je to pogreška tiskarska. ⁵⁾ Po svoj prilici planina jedna na Balkanu. (Na krajobrazu Lapijinom ima kod Šumlje mjesto jedno, koje on piše *Kiljantscha*. Valjda je tuda i *Čiljanska planina*).

Ta čirven čador kurdisa, ¹⁾
 Čirveno vino da pije.
 Kato mi vino pijaše,
 Velko mi sipja ²⁾ zadržema,
 I v sonot Velko sonuva,
 Če mu sä (e) sabja(ta) razbila,
 Ostro handžarče privilo.
 Sonuva Velko ta s' sabudi,
 I na družina dumaše:
 Družina vjerna, sgovorni!
 Ot sonot otbirate li?
 Az som soništa sonuval,
 Če mi sä (e) sablja(ta) razbila,
 Ostro handžarče privilo:
 Koj šte sä naje najemna ³⁾,
 Čadorot da mi otbrane?
 Najelo mi sä (e) najelo
 Edno mi malko kopile: ⁴⁾
 Az ti sä, Velko, naimam
 Čadorot da ti otbranja,
 Dogdè da pojdeš (i) da dojdeš.
 Če stana Velko otide
 Na Čiljanskata kasabata ⁵⁾,
 Sabjata si priipravi,
 Ostro handžarče podostri.
 Ta će ⁶⁾ na vanka izkoče,
 Čirni sä orli vijaha,
 (Ta) junački mäsa nosiha.
 Hripna mi v pařot Velko (mlad);
 Kato mi v pařot otiva,

¹⁾ *Kurdisa* 'od tursk. glagolja *kurmak*), *razapeti*. ²⁾ *sipja* = zaspi.
³⁾ *Naje najemna* (u knjizi stoji *pac nacmna*), najmom najmiti, ponuditi. ⁴⁾ *Kopile* (grčki *κοπέλη*, isto onako i karavlaški i cin-carski), *dètc*, *momèc*. Sva je prilika da je rèè ta šèipetaraskog korèna. ⁵⁾ *Kasaba-ta* (turski), gradić, varošica. ⁶⁾ Kad, kako.

Na pařot sreřta Arapče,
 Krivavo, holan ¹⁾, krivavo
 Ot perćemot ²⁾ (dor) do päřite,
 I tãnka sabja do sapař ³⁾,
 I bjela konja do griva.
 S Bogom ti tebe, Arapče!
 S pokloneno ⁴⁾ mlado pařniće!
 Gdě si hodilo, Arapče? —
 Hodih si mlado pařniće
 Na Velkovite družina,
 Ta mu družina izsjekoh,
 Najnapodire ⁵⁾ ostana
 Edno mi malko kopile:
 Tridni go s konjot az gonih,
 Nemožah da go ulovjã;
 Ot daleč si go popitah,
 Da li je Velko gedija?
 Velko na Čiljan otišel. —
 Otivam Velko da tirsã ⁶⁾,
 Sos Velka da sä borimy,
 Kojto nadvije, nadbije,
 Toj da si hodi po Čiljan.
 Arapče ot konj otsjedna,
 Devãt pojasa razpasa,
 I devãt čifãa piřtovi.
 Velko mi, luda gedija,
 Edno pojasča razpasa,
 Edna (mi) sabja damaskinka,
 Če sä s Arapče(to) borjaha,

¹⁾ *Holan*, bolan? ²⁾ *Perćemot*, perćin, kika. ³⁾ *Sapař*, neznam šta je (valjda *balčak* ili *dãřak* u sablje?). ⁴⁾ Neznam kako se ima to tumačiti, valjda toliko kao naře »pokloni se, mladi putniće!« ⁵⁾ *Najnapodyre*, najposlě. ⁶⁾ *Tirsã*, tražim.

Ta sã borjaha tri dni i tri večerja ¹⁾.
 Gdĕ to (mi) Arapĕe posãgni,
 Ot Velka kirvi teĕaha;
 Gdĕ to mi Velko posãgni,
 S kokaly ²⁾ mãsa kašaše.
 Velkoljo, luda gedijo!
 Razpori, Velko, Arapĕe,
 Da videš sirdce junaško.
 Koga(to) go Velko razpori,
 Arapĕe bilo s tri sirdca:
 Prvoto frikna ³⁾, izkokna;
 Vtoroto s pjena pobjano;
 Tretjoto haber nĕmalo.

5.

(Iz *Galcĕnika.*)

»Ali znocš, vujko, pametuvaš,
 »Koga ĕuvaf ⁴⁾ vo Demir-kapija ⁵⁾;
 »Šo poĕuvaf tokmo tri godini,
 »Ne šo ⁶⁾ živo, vujko, nepropuštii.
 »Tamam storif tokmo tri godini,
 Šo mi dojde gola dervišina,
 »I ja jafnaf djoga pelivana ⁷⁾,

¹⁾ Ćini mi se da redak ovaj nevalja, pa bi valjda imala bit dva, do prilike ovakva: »Ta mi sã tri dni borjaha. — I tri dni i tri večerja.« ²⁾ *Kokaly* (karvlaški i cincarski (novogãrĕki τὸ κόκκαλον) = kosti. ³⁾ *Frikna* (slov. *frknoti*), izletiti. (Za *a* piše Bogojev u svojoj sbirci *æ* pa i ondĕ, gdĕ ga po mom sudu neide mĕsto kao upravo ni ovdĕ. Kako se izgovara, Bog si ga zna). ⁴⁾ Bugari ĕesto metju *f. m. h.* tako i ovdĕ *ĕuvaf* m. *ĕuvah*, a posle *storif*, *jafnaf*, *straf*, itd. m. *storih*, *jahnah*, *strah*, itd. ⁵⁾ *Demir-kapija*, varoš i grad na desnoj strani (Arm) Vardara. ⁶⁾ *Šo*, što. ⁷⁾ *Djoga pelivana*, konja zelenka, što umi igrat pod jašcem.

»I si zedof žilta bozdogana ¹⁾,
 »Ta si firliſ na gola derviſa;
 »A derviſa bozdogan mi fati.
 »Tirgnaf sabja da zaguba derviſ.
 »Bog go ubil gola derviſina!
 »Ostra sabja ot roci mi zede,
 »Pak izvadi derviſko oružje,
 »I go pribra kraj rusava glava,
 »I ja, vujko, nemaſ kak da čina,
 »Dupnaf ²⁾ kona kraj Vardar da bega,
 »Si nakačif na Tikveſki bajri ³⁾.
 »Toga, vujko, nazat se obzirnaſ,
 »I ja nemaſ, vujko, kak da čina,
 »Ete derviſ zat mene se smejet.
 »Tok se firliſ vo bela Vardara,
 »Si preplivaſ obode ⁴⁾ Vardara.
 »Toga, vujko, nazat se obzirnaſ,
 »Ete derviſ zat mene se smejet.
 »Nemaſ, vujko, so ſo da se brana,
 »Jaz izvadiſ konckata zobnica.
 »Bog go ubil gola derviſina!
 »Šo mi otna ot roci zobnica,
 »Toga derviſ nazat se vratilo,
 »Si otide vo Demir-kapija.«

Toga velit Jankula vujko mu :
 »»Nebore te, dete Tatomirče!
 »»Koga odiſ vo ladni meani,
 »»Da nepijeſ so stari junaci.
 »»Ot na vino si se pofalilo :
 »»Te ⁵⁾ nebjeſe gola derviſina,

¹⁾ *Bozdogan*, buzdovan. ²⁾ *Dupnaf*, udarih. ³⁾ *Tikveſki bajri*. *Bajr* ovdě znači »obala« ili »brěg« nego *klanac*. *Tikveſ* je varoſ na Vardaru izmedju Uſtupa i Vodena. ⁴⁾ *Otode*, na drugi kraj. ⁵⁾ *Te*, to. (Tako i *etc*, *eve m. eto*, *evo*).

„Toko bješe tvój ti vujko Marko ;
 „Ot nafol ¹⁾ se derviš učinilo,
 „Da ti vidi srce kakvo imaš ;
 „Ne sakaše tebe da te ²⁾ gubit,
 „Tok sakaše tebe da te plašit.“

 6.

(Iz *Galečnika*).

Sultan Murat Bagdad grad mi bijet ;
 Mi go bilo devet godin vreme,
 Ot kapija parče neotroni,
 Na deseta sama se otpušti.
 Šte izleze ot Bagdad delija,
 Pravo turgna junak na čadora,
 (Na čadora) sultanu Muratu.
 Mu e vikat sultana Murata: ³⁾
 Nebore te, ot Bagdad delija!
 Šo mi targaš pravo na čadora?
 Togá velit ot Bagdad delija:
 Nebore te, sultana Murata!
 Kode ⁴⁾ sedit Marko na čadora?
 Otut ⁵⁾ turgna ot Bagdad delija,
 Turgna pravo Marku na čadora.
 Togá vikna Sekula detence:
 Nebore te, ot Bagdad delija!
 Šo mi targaš pravo na čadora?

¹⁾ *Nafol* (turski *laf*), od šale. ²⁾ *Tebo da te gubit*. Ovakvo dvostručenje městoimennah posěd. često se nalazi u bugarštini (osobito) u nar. pěsmah, nu to kad biva, svagda jedno je duge a drugo odsěčene ili enklitičko forme. ³⁾ *Sultana Murata* padež je ovdě imeniteljni. ⁴⁾ *Kode*, gđě (U knjizi IV. Kola pisali smo *kade*, nu ovdě izpravljamo i kažemo da ono nevalja. ⁵⁾ *Otut*, odtuda.

Da! neznoeš, ot Bagdad delija,
 Kto mi sedit pod bela čadora:
 Pod čadora sedit Marko junak,
 A so nego Jankula vojvoda.
 Al delija mi se neopuli,
 Toko turgat pravo na čadora.
 Togá vikna Sekula detence:
 Nebore te, kurvino kopile!
 Neli čekaš žilta bozdogana?
 Bog go ubil ot Bagdad delija!
 Ot tirgnuva štica ¹⁾ čelikova,
 Natčekuva žilta bozgodana.
 Se uplaši Marko i Jankula,
 Izbegae na dvor ot čadora....
 Ne mi bilo ot Bagdad delija,
 Tok mi bilo ot Bāgdad devojka.

7.

(Iz *Galcénika*).

Tri godini Marko zaginalo,
 Ne mi znoet, Marko kode mi je.
 Si jafnuvat Markovata majka,
 Si jafnuvat ena birza kona,
 Da mi pojde vo grada Edrene,
 Mi i ²⁾ praša mladi dukanžiji ³⁾,
 Dali imat nekoja delija,
 Da mi ležit vo temna zondana ⁴⁾.
 Nebore te, mori stara babo!

¹⁾ *Štica čelikova*. U Šarbaljah *štica* onaj je štap, što njime tēraju bivole, bodeć ih straga ugnatove itd. Nu za ovdě sva je prilika da je *štic* ono što u nas *štit* (scutum) ²⁾ I, ih.
³⁾ *Dukanžija*, dućandžija, turgovac. ⁴⁾ *Zondana* (turski *zindan*), tamnica.

Evo imat tri godini vreme,
 Ko ovde ležit kraleviće Marko,
 Mi e ¹⁾ ležit vo temna zondana.
 Tri kovači tri čengeli pravit,
 Ča go firlat Marka na čengeli,
 Ča go firlat rano vo nedela.
 Otjafnuvat stara majka kona,
 Si e odit doma na divani,
 E ²⁾ kažuvat Markovica mlada:
 Nebore te, Markovice mlada,
 Marko ležit vo Edrene grada,
 Vo Edrene vo temna zondana;
 Ča go firlat Marka na čengeli.
 Čukat ³⁾ roci Markovica mlada,
 Čukat roci ot svoji kolena,
 Ča izkiršit svoji tenki prsti.
 Ja dogleda Maria rodbina:
 Nebore te, Markovice mlada!
 Šo mi kiršiš roci ot kolena?
 Dali ti go golem gail ⁴⁾ imaš?
 Ti mi imaš trideset robine,
 Nel si imaš trideset atovi?
 Ta se storiš caref kapižija,
 Ja ča bida mlado kafeživče,
 Triest robine trieset delije.
 Ča poeme pod Edrene grada,
 Pod Edrene v zeleni livadje;
 Ča storime golema zuluma,
 Ča razpuštim koni iz čairi ⁵⁾.
 Toga velit Markovica mlada:
 Nebore te, Mario robino!

¹⁾ *E*, nekakva partikula. Ili bi se valjda ovdě imalo pisati *nie* (st. *mě*) i *sie* (st. *sě*) (vidi malo niže). ²⁾ *E*, joj (proteže se na dateljni »Markovica mlada.« ³⁾ *Čukat roci*, lomí ruke. ⁴⁾ *gail* (turski), tuga. ⁵⁾ *Čair* (turski), livada, travnik.

Ja ća biđā caref kapižija,
 Ama neznaŕ turcki da im sborva¹⁾.
 Nebore te, Markovice mladal
 V Edrene sim bilo tri godini,
 Tri godini mlada robinčica,
 Ja sim si e turcko naučeno.
 Ti da mlčiš, a ja ća im sborva,
 Ti da stojiš luŕo nalušeno²⁾,
 Ko ća doet Edrencki begovi,
 Selam³⁾ ća ti daet, ti da im nezemaš. —
 Mi dojdoe Edrencki begovi,
 Selam davaet, selam ne im zemat,
 (Ne im zemat) caref kapižija.
 I prečeka mlado kafeživče,
 I posluži po eno gorko⁴⁾ kafe.
 Go prašaet Edrencki begovi,
 Mi prašaet mladi kafeživče,
 Šo mi e luto caref kapižija.
 Nebore ve, Edrencki begovi!
 Ovdā ležit kraleviče Marko;
 Zašte ste go na car nepuštile,
 Zato e luto mladi kapižija.
 Toga velit Edrencki begovi:
 Nebore te, mlado kafeživče!
 Nel za te⁵⁾ je gaile imate?
 Utre ća go Marka doneseme. —
 Nebore ve, Edrencki begovi!
 Da ne mi go samo donesete,
 Da nestorit nekoja stramota⁶⁾.

¹⁾ *Neznaŕ i sborva* (1. os. jdnbr. sadaš. vr.) u rukop. je bilo pisano s o, te neznam sad, izgovara li se taj o kroz nos ili čisto.

²⁾ *nalušeno*, razljutjeno. ³⁾ *selam* (turski), pozdrav. ⁴⁾ *Gorko*, garko, vruće, (č. *hořko*). ⁵⁾ *Za te*, zato. ⁶⁾ *Stramota*, sramota. Taj *t parentheticum* često se nalazi u bugarštini n. p. *stred*, *srěd*, *streštna*, sretnuti, itd.

I so nego nekoje stotina.
 Go donesoe kraleviće Marka,
 Se vratie Edrencki begovi.
 I go prašat caref kapižija:
 Nebore te, kraleviće Marko!
 Da ti puštą tvoja desna ruka,
 Ali mozeš da ti i porežeš ¹⁾,
 Da porežeš ovije junaci?
 Izgovori kraleviće Marko:
 Tak mi Boga, caref kapižija!
 I tebe bi te poranil junak.
 Nebore te, kraleviće Marko!
 Ako mene ti me nepozinaš? ²⁾
 Nepozinaš tvoji birzi koni?
 I so koni trieset robine?

8.

(Iz *Galečnika*).

Kona kovet kraleviće Marko,
 (Sekoja ³⁾ noga po dvaeset groša,
 A šo kovet kona Doriš aga,
 Sekoja noga po trieset groša).
 I go praša Markovica mlada:
 Nebore te, kraleviće Marko!
 Šo mi koveš kona arželija ⁴⁾,
 Kode dumaš i ti da mi odiš?
 Nebore te, Markovica mlada!
 Ja ća odą v čista Svetagora,
 Ća go vodam defe Matiaše,
 Da mi učit knjigi vangeliji. —

¹⁾ *porežeš*, *posěčeš*, *pogubiš*. (pol. *rzezać*, *gubiti*, *márviti*).

²⁾ *Nepozinaš*, *nepoznajješ*. ³⁾ *Sekoja*, *svaka*. ⁴⁾ *Arželija*, *po-*
trošnica (od turskog *čardž*, *trošak*).

Kinisac rano na utrina,
 Mi slegoe v Tikveški bairi ¹⁾,
 Toga vikna dete Matiaše:
 Lele tatko, kraljeviče Marko!
 Zaboravif knigi vangeliji:
 Nel počekaj na beli drumovi,
 Birgo ²⁾ éa oda, brgo éa se vratja.
 Se izloga Kraljeviče Marko ³⁾,
 Si go prati dete ažamija ⁴⁾.
 St otide doma na divani,
 Mi e najde porti zatvoreni.
 Kak šo beše dete ažamija,
 Ne viknuvat ⁵⁾, porti da otvorat,
 Dupna kona, bedema prefirli.
 Ot se kači v šarena odaja,
 Si e najde trojca janičari,
 Markovica toki ⁶⁾ vino služit.
 I se uplaši dete ažamija,
 Se uplaši, nazat mi se vrati,
 I mi stana Markovica mlada:
 Nebore te, dete Matiaše!
 A šo mi se nazat povratilo? —
 Zaboravif knigi vangeliji. —
 Se naveda dete Matiaše,
 Da mi zemat knigi vangeliji,
 Ot iztirgna sabja od nožnica,
 Mu preseče glava do ramena,
 Ot go firli vo temni zondani.
 Počekalo Marko kraljeviče,
 (Počekalo) na beli drumovi,

¹⁾ Vidi II. pësmu 5. pazku 7. ²⁾ *Birgo*, bërzo ³⁾ *Kraljeviče Marko* stoji ovdë u padežu dateljuom. ⁴⁾ *Ažamija* (turski), *Adžamija* znači 1) tudjinac, 2) Persianac. ⁵⁾ *Viknuvat*, viče. ⁶⁾ *Toki*, neznam šta je. (Valjda bi ovdë valjalo da je *tuki* (kr. *tukaj*), tudë.

Otut mi se nazat povratilo,
 Da mi vidit dete Matiaše,
 Al mi došlo doma al nedošlo. —
 Nebore te, tvirda pijanice!
 Si go za vino dete zalogalo,
 Pak si došol doma da go sakaš.
 Milči milči, Markovice mlada!
 Milči milči, kak go zaležuvat
 Malečkavo za vino cirveno?
 Nebore te, Markovice mlada!
 Dete beše malu ažamija,
 A kona už poja ažamija;
 Gospot znoet kodé mi se fatilo?
 Ja éa puštã sedomdeset grada,
 Ča go naem živo il umreno.

D.

(Iz *Galečnika*).

Vino pijet kraleviće Marko,
 I so nego Jankula vojvoda,
 So Jankula Sekula detence.
 Pijet vino v Markovi divani.
 Se opuli kraleviće Marko,
 Se opuli v vilineka planina,
 Šo dogleda? zeleni čadiri.
 Toga vikna kraleviće Marko:
 Nebore ve, kralovi bademi ¹⁾!
 Nel stanite, koni najafnite,
 Da odeme v vilincka planina,
 Da vidime, šo je pot čadiri,
 Ot jafnæ do tri birzi koni,

¹⁾ *Badem* (turski) znači drugéč dárvo *amygdalus*, něm. *Mandelbaum*, nu ovdé neznam šta je.

Otidoe v vilincka planina,
 Tuj najdoe cirna Arapina,
 Kode pijet vino pot čadiri.
 Toga vikna kraleviče Marko :
 Stani Arap, da se obideme ¹⁾!
 Skoči Arap na nozi junački,
 Ot se firli konu na ramena,
 Marko firli stežka bozdogana,
 Arap mu go vo roci dočeka
 Čekaj, kurvo, moja bozdogana!
 A Marko mu plešti navirtelo.
 Kak go udri po plešti široki,
 Mu otvori meče sarandarče ²⁾,
 Pak pobegna kraleviče Marko.
 Toga vikna Jankula vojvoda,
 I toj firli težka bozdogana.
 A i nemu bozdogan mu fati.
 Toga vikat cirna arapina :
 Čekaj, kurvo, tvojetu oružje!
 I Jankula plešti mu navirte,
 Ta go udri vo plešti široki,
 Mu otvori meče sarandarče.
 Toga vikna Sekula detence :
 Nebore te, cirna Arapino!
 Dali najde so starci da igraš?
 Čekaj, kurvo, moja bozdogana!
 Ta i sfirli Sekula detence.
 Arap izvadi štica čelikova,
 Da mi udri žilta bozdogana.
 A ot štica parče neostana,
 I od bozdogana parče neostana.
 Se fatie sos ti dimiški;

¹⁾ *Obideme*, ogleđamo. ²⁾ *Meče sarandarče*, šta je to, nemogoh
 dosad nikako ni propitat ni protumačit.

Se jadoc ¹⁾ tri saati vreme,
 A ot sabji parče neostana.
 Se fatie v tenki polovini ²⁾,
 Se jadoc tri saati vreme,
 Ni toj junak ni toj junak padjat.
 Se naluti Sekula detence,
 Ta si fati cirna Arapina,
 Ta go udri v zemi do pojasi.
 Ot pobara ³⁾ vo treva zelena
 Da si naet nekoe parče sabja,
 Da porežet cirna Arapina.
 A Arapa milno mu se molit:
 Nemoj junak, negubi me mene!
 Nesim junak da me gubiš mene,
 Tok sun luba mene da me lubiš.
 Tri godini po zemja ja šetaf,
 Da otbera junak sproti mene,
 Eve sega ⁴⁾ tebe mi te odbraf.
 Ako mene ti me neveruvaš,
 Otpetlaj ⁵⁾ mi moji beli grodi.
 A Sekula grodi je otpetla,
 A ot grodi silnce mi ogreva.
 Ja zagušil ⁶⁾ luba da ja imat.
 Ot ja firli na svojego kona,
 Ot mi vikna na svoji vujčevi:
 Ne laete ⁷⁾, a moji vujčevi!
 Da odeme na moji divani,
 Da me venčate s ubava nevesta.
 Otidoc v Sekulovi dvorje,
 Se kačie gore na divani.

¹⁾ *Jadoc*, jědoše, grizoše, (ovdě se uzima prilično naměsto *tukoše* ili *udarahu*). ²⁾ *Polovini*, tělo o pojasu. ³⁾ *Pobara*, (pobera?) potraži. ⁴⁾ *Sega*, sada. ⁵⁾ *Otpetlaj*, razapni, od kopčaj. ⁶⁾ *Zagušil*, zagarlilo? ⁷⁾ *Lajete*, korite, kudite (poljs. *tajać*).

Golem šenluk ¹⁾ Sekula mi činit,
 Šo si nabra gosti prijateli,
 A vujčevi na sredini stojēt.
 Mi izvadi ubava nevesta,
 Po tirpenza roda da calivat.
 Toga velit kraleviće Marko:
 »Nebore te, bratučed Jankula!
 »Dal ot žena rani da raneme ²⁾?
 »I ot žena moki da tırgame?
 »Tırgni sabja poreži je glava!
 A Jankula ne je kidisalo.
 Tırgna Marko, poreža je glava.
 Toga vikna kraleviće Marko:
 Ajde, mnuče ³⁾; druga ća ti najda
 Ot ovaja dva kata polepa.

 I O.

(Iz Galećnika).

Prošetalo Jovan dobor junak,
 Prošetalo sedomdeset grada,
 Nigde ne go liko arežalo ⁴⁾.
 Otut mi se nazat zavratile,
 Go prečeka svoja mu stara majka:
 Nebore te, Jovan mili sine!
 Dal areža ubava devojka? —
 Nebore te, moja stara majko!
 Ja prošetaf sedomdeset grada,
 Ni areža, ni tu prstenuvaf;
 Tok sam čulo u grada Leana ⁵⁾,

¹⁾ Šenluk, radost, veselje ²⁾ Rani da ranime, ranah da dopadamo. ³⁾ Mnuče, unuče! ⁴⁾ Nigde ne go liko arežalo, nigde mu nije lice u ćud bilo (areža, od tal arieggiare?)
⁵⁾ Leana, grad nekakov. I u srbskih pėsmah spominje se nekakov Ledjan, grad latinski.

Sam ja čulo Grozdana devojka,
 V devet bratja sestra kimetlija ¹⁾,
 Ja će ođaj neja da ja vida.
 Izgovori negova mu majka:
 Aj ti tebe, Jovan mili sine!
 Tri godini imat kode ja sakat,
 Deteline vojvod Poradine:
 Je izlegol v gora aramija,
 So nego imat sedomdest momčini,
 Šo neznoet, kako bolit rana.
 Pak otide Jovan dobor junak,
 Pak otide u grada Leana.
 Prečekae dobrego junaka,
 Mu dadoe gospodski on ručok,
 Ručat Jovan, ama ne asilno ²⁾,
 Vino pijet, ama ne veselo.
 Poprašae Grozdanite bratja:
 Zašto ručaš, ama ne asilno,
 Vino piješ, ama ne veselo?
 Šo mi imaš golemo gaile?
 (Izgovori Jovan dobor junak:
 Nebore ve, Grozdanite bratja!)
 Ne sùm došol za vino pijenje,
 Tok sùm došol po Grozdan' devojka.
 Dali će ja daete za mene? —
 Ja davame, zaš ne ja davame?
 Toko i imat tamam ³⁾ tri godini,
 Kode ja sakat Detelin vojvoda...
 Ne će možeš derven ⁴⁾ da preskočiš...
 Toga vikna Grozdana devojka:

¹⁾ Kimetlija (turski *kyjmetli*), draga. ²⁾ Asilno ili znači *silno*, jako, ili je valjda novogarički *ἀσέλγης*, pohlepno, lakomo, pohotno. ³⁾ *Tamam*, taman, istom, upravo. ⁴⁾ *Derven* (turski), jaruga, jama.

Daite me za Ovan ¹⁾ dobor junak,
 Ja dervena sama ća premina,
 Detelina neće da go preman. —
 Ja dadoc za toj dobor junak.
 Toga mi se Jovan razšenilo ²⁾,
 Ručok ručat, asilno ručalo,
 Vino pijet, veselo zapilo.
 Otut mi se doma zavrtilo,
 Zafatilo svadba da mi činit,
 Posobralo kiteni svatovi,
 Malo nešto tri iljadi duši.
 Ot pojdoe u grada Leana,
 Ta mi pile tri dni i tri noći.
 Tok mi i straf, nazat da se vratit.
 Toga vikna Grozdana devojka:
 Nebore ve, moji devet bratja!
 Ot sedlajte kona karamana ³⁾,
 Donesite ruvo delibaško ⁴⁾,
 Ća se činim careva delija,
 Tá ća odam mladi muščulžija ⁵⁾.
 Ot sedlac kona karamana,
 Donesoc ruvo delibaško,
 Se učini careva delija,
 Ot se firli konu na ramena,
 Se opuli više na nebesi,
 A svatovi groznica i fati.
 Otu turgna pravo vo dervena.
 Koga vleze vo strede dervena,
 Mi ja vikna pesna glasovita.

¹⁾ *Ovan*, Jovan, Ivan. ²⁾ *Razšenilo*, razveselio, uzradovao, (sravnaj *šenluk*, radost). ³⁾ *Karaman* (turski), vranac konj. ⁴⁾ *Ruvo delibaško*. *Delibaša* u turskoj je vojci glava straže carske. ⁵⁾ *Muščulžija*. *Muštuluk* po turskom je pošljina (Bothenlohn), a *muštulukdži* onaj, koj hoće da zasluži pošljinu. To isto je i ovdě *muščulžija*.

Ja dočulo Detelin vojvoda,
 Ja dočulo i ja pripoznalo:
 Nebore ve, sedondest momčina!
 • Izlezite na beli drumovi,
 Prečekajte neznojna delija,
 Da ne mi je Grozdana devojka.
 I premina neznojna delija,
 Mi otide gore na divani:
 Bog pomagaj, Detelin vojvoda! —
 Daj Bog dobro, mladi muščulžija! —
 Mi ja prošat Detelin vojvoda:
 Mi ja vodite Grozdana devojka?
 Tak mi Boga, Detelin vojvoda!
 Taja otide preku cirno more.
 Toko dajte ena čaša vino,
 Pusto girlo mi se zagorelo.
 Je dadoe ena čaša, vino,
 Pusti zobí ne je nakvasilo.
 Poftorie ¹⁾ druga čaša vino,
 Pusto girlo ne se natopilo.
 Potretjje ²⁾ tretja čaša vino,
 Toga uzna, da se napi vino.
 Ot se firli konu na ramena,
 Se opuli više na nebesi,
 A momčina mi i fati treska ³⁾,
 (Mi i fati treska) trigodišna.
 Se opuli na surova zemja,
 Mi doglelaše ena žencka liko.
 Otut turgna po beli drumovi,
 Si otide mladi muščulžija.

¹⁾ i ²⁾ *Poftori(t)* znači u bugarštini opetovati ili po dva put učiniti, a *potretji(t)* onu istu stvar po drugiput opetovati ili po tri put učiniti. ³⁾ *Treska* (u Štajeru medju Murom i Dravom *trešljika*), groznica.

II.

(Iz Galečnika).

Kniga gleat Asanova majka,
 Kniga gleat, gradum ¹⁾ silzi, ronit.
 Ja dogleda Imijen kadana:
 A ti tebe, Asanova majko!
 Kniga gleaš, gradum silzi roniš,
 Al Asana ti go zagubile?

— — — — —
 — pak ne go, snoo, zagubile,
 Jego birgo óe da (go) zagubit,
 Mu sakaet do tri dobra naši:
 Pirvo dobro kona krilatnego,
 Šo mi letat više po nebesi;
 Ftoro dobro sabja dimiškija,
 Šo e pravena za godina vreme,
 Šo mi sečet i dirvo i kamen,
 Ni odo što ne se izsognuvat ²⁾.
 Ta mi stana Imijen kadana,
 Mi otsedla kona krilatnego,
 Se promeni ³⁾ v Asanovo ružje,
 Ot mi zede sabja ognovita,
 Ot se firli konu v polovina ⁴⁾,
 Ot mi letna više po nebesi,
 Ot otide vo nemečka krala.
 Izgovori Imijen kadana:
 Aj ti kone, aj ti dobro moje!
 Ko'ća poeme u nemečka krala,

¹⁾ *Grad*, znači ovdě *tuču*. ²⁾ U rukopisu stalo je ovako napisano: »Niodo što nese isa buvat.« Sad ostavljam na sud učeniim, koje valja. ³⁾ *Promeni*, preobuče. ⁴⁾ *Polovina* znači (kako rekosmo) u čověka *pojas*, a u konja *ramena*.

Ča izlezet nemečkite Turci ¹⁾,
 Da nikomu v roci se nevdavaš,
 Dur neizleze Asan aga mladi. —
 Izlegoe nemečkite Turci,
 Kona skakat više po nebesi,
 Ot kaldırmi iskri otkakaet.
 Izgovori nemečkita krala;
 Viknite go Asan aga mladi,
 Toj mi znoet turcki da mi sborvet.
 Ot izleze Asan aga mladi,
 Ama mu se kona zastojalo.
 Otu vikna Imejin kadana ²⁾:
 Eve mi sa do tri dobra moji!
 Mi poseče nemečkite Turci,
 Ot mi letna više po nebesi,
 Ot otide doma na divani.

12.

(Iz Galečnika).

Ostanalo dete siračence,
 Ostánalo bez tatka bez majka:
 Ot tatka mu ništo ostanalo,
 Mu oстана ždrebe siračence,
 Mu ostanale tatkovi borževi ³⁾.
 Toki idet tatkof mu borčlija,
 Eden klukat ⁴⁾, drugi otvikuvat.

¹⁾ Kao što prosti Rus sve narode na zapadu zovo *Němci-*
ma, čini se da Bugari misle, da na zapadu stoje sami *Turci*.
 (Za čudo mi je, što zapadni narodi Osmanlije zovu *Turcima*,
 koja je rěč (*türk*) upravo osmanska, pa tu znači *bárbara*,
kárvoloka, *seljaka*). ²⁾ *Kadana* ili *kadina* (turski), ¹ *kadüna*
 (gospoja). ³⁾ *Borževi*, dugovi, od turskog *bordž*. dug. ⁴⁾ *Klu-*
kat, kliče, viče.

Ot si zede kona karamana,
 Ča go nosit ¹⁾ na Nova pazara.
 Koga pojde pot Nova pazara,
 Ja susreते polepa devojka,
 Ja susreते na studena česma:
 Bog pomagaj, ubava devojko! —
 »Daj Bog dobro, dete ažamija!
 Ak Bog daet, kona kode nosiš?« —
 Ak Bog daet, ubava devojko!
 Ča go nosā na Nova pazara:
 El ²⁾ ot tatki borževi mi ostanale,
 Nemam so što borževi da plata.
 Toga velit ubava devojka:
 »Nebore te, dete ažamija!
 Neprodavaj kona karamana,
 Utre éa imat u mene košija ³⁾,
 Na nišana ⁴⁾ ja éa se zastoja,
 A do mene tri tovari azno;
 El ovde imat cirna Arapina,
 Na košija ée toj zaminuva.«
 Pak izvadjat tri žilti dukadi,
 Mu i davat na dete ažamija:
 »S eden dukad kona da potkovaš,
 So drugi ot ⁵⁾ sedlo da mu kupiš,
 A tretji ot vino da go piješ,
 (Da go piješ) i da se izbričiš ⁶⁾;
 Ama nemoj, dete ažamija,
 Pijeeći da mi se uzpiješ.«
 Kako pilo, take ⁷⁾ mi zaspalo.
 Koga mi se dete razbudilo,

¹⁾ *Nosit*, ovdě znači *vodit*. ²⁾ *El*, er, jer. ³⁾ *Košija* (turski, od *košmak*, tärčati), tärka, natčcanje konjima (*Wettrennen*).
⁴⁾ *Nišan*, město kud se gadja ili tärči (po turski znači u obće *biljeg*, *znamen*). ⁵⁾ *Ot* dorazuměva se *njih* t. j. *dukatah*. ⁶⁾ *Izbričiš*, obriješ. ⁷⁾ *Take*, taki, odmah.

Ot košija na polu mi ošla.
 Mi se jafna kona karamana,
 I mi i profstasa i mi i zamina ¹⁾.
 Toga velit cirna Arapina:
 Nebore te, dete ažamija!
 Šo si bilo na kona želata ²⁾,
 Šo sa te nozi kona oboselo ³⁾.
 Se izloga dete ažamija ⁴⁾,
 Mi e sleze ot birzego kona,
 Da go vidi, dali mi e boso.
 Koga vidi kona da ne boso,
 Pak se firli konu na ramena,
 Go profstasa i go podzamina.
 Pak mu vikna cirna Arapina:
 Nebore te, dete ažamija!
 Šo si bilo na kona kinžija ⁵⁾;
 Ak nežališ kona karamana,
 Samo sebe bare da se žališ.
 Izgovori dete ažamija:
 Nebore te, cirna Arapino!
 Enoš dete se mi ti izloga,
 Ošte enoš ne se mi izložeš.
 I zamina dete na košija,
 Si otide kraj ubava devojka,
 I ja fati za desnata roka.

¹⁾ *Profstasa i zanima* = *zateče i preteče*. ²⁾ *Želata* (turs. *dzel-lad*), kárvník. Ovdě valja ovaj redak ovako prevest: »Što si ti bio konju dželat ili kárvník?« ³⁾ Ima se ovako razuměti: »Što su ti konju noge oboselo.« ⁴⁾ Ovdě se ima pred rěč *děte* dodati *na*, t. j. s dateljním tumačiti. ⁵⁾ *Kinžija* (turski), niesam mogo pronać, šta da upravo znači ova rěč.

13.

(Iz Galcěnika.)

Vino pijet cara Kostandina,
 Vino pijet na carski divani.
 Ot nebesi dva angela padnae,
 Mu padnae caru na koleno.
 Mu velee caru Kostandinu:
 Nebore te, caru Kostandine!
 Šo li si mu Bogu pregrešilo,
 Šo mi nemaš beričet ¹⁾ po zemja?
 Togá velit cara Kostandina:
 Tak mi boga, dva božja angela!
 (Eden Petor drugi sveti Pavel),
 I ja neznam šo sům pregrešilo,
 Togá velet dva božja angela:
 Nebore te, care Kostandine,
 Ta kamo ti tri božji kirstovi,
 Ot Hristosa šo ti ostanale?
 Te ja si mu Bogu pregrešilo,
 Zate nemaš beričet po zemja.
 Tok da sbereš tri iljadi vojska,
 A poveće Bugari ot Girci,
 Ta da poeš vo grad Ibraila,
 Da go fatiš čifut Izraila,
 Da go fatiš živo na životi,
 Toj ti skrilo tri božji kirstovi,
 Da zavališ dva sini ognevi,
 Medj ognevi čifuta da klacš ²⁾.
 Dur ne ti kažet tri česni kirstovi,
 Da nepušćaš čifuta Evreja. . .
 Bog go ubil čifuta Evreja,

¹⁾ *Beričet*, napredak, srěća, plod. ²⁾ *Klacš* (kladeš), metneš, haciš.

Nel ¹⁾ na moki duša mu izleze,
 Pak nekaža tri česni kirstovi.
 Toga stana cara Kostandina,
 Ta mu fati svoje možko dete
 Ta mu davat moki na životi.
 Toga vikat čifutka Evrejka:
 Nebore te, care Kostandine!
 Otpušti mi moje možko dete,
 Da ti kaža tri česni kirstovi.
 I da sbereš popovi vladici,
 I da sbereš do tri patriarhi,
 Da izlezeš više vo planina,
 Tamo noćcok da si noćevate:
 Tamo imat golema mermera,
 Kogá s utro ča se razdenuvat²⁾,
 Ot nebesi silnce ča ogrevat.
 Tuj ča niknet tri stroka bosilek,
 Tuj da kopaš trista sožni v zemji,
 Tuj ča naeš tri česni kirstovi.
 Ta otide cara Kostandina,
 Mi si sobra popovi vladici,
 I si zede do tri patriarhi,
 Ot si pojde više vo planina,
 I tamo si noćcok noćevae,
 Kogá sutro mi se razdenilo,
 Kogá silnce ot nebesi ogreja,
 Ot mērmera bosilek mi izleze.
 Zaveruva cara Kostandina.
 Ta gi sobra čifuti Evreji,
 Da kopat s kasmí³⁾ i moliki
 Da izvadet tri česni kirstovi,

¹⁾ Nel (neli), znači ovdě *gotovo*, *malo ne*. ²⁾ Razdenuva, svaujivati. ³⁾ Kasmí (turski *kasmak* znači *kopati*), někakvo orudje težačko (valjda hárv. *pikáč*?)

Kog gi ubil čifuti Evreji,
 Ščo kopaje s kasmi i s motiki,
 Ne bližije česnite kirstovi:
 So motiki silno zamavae,
 A kirstovi v zemja propadjae.
 Togá vikna cara Kostandina:
 Nebore ve, tri iljadi vojska!
 Potirgnite sabji ot nožnici!
 Porežite prokleti Čifuti!
 Potirgnae sabji ot nožnici,
 Porežae prokleti Čifuti.
 A ot kirvi reki ščo vtasaje,
 Izlegoe ¹⁾ tri česni kirstovi.
 Si gi zede tri česni kirstovi,
 Si gi onesc ²⁾ na carski divani;
 Bog mu dade mnoga ubavina,
 Ot nebesi rosa mu zarosi,
 I po zemja beričet se rodi.

Putnici pripovedaju da Bugari varlo rado peva-
 ju pesme. U tome je narod taj rodjeni brat Slove-
 nacah. Nad njim se razapinje s veće strane blago južno
 nebo, pod kojim uspěva sladka loza pa i ista maslina
 i žuta narandža na prostom polju. Pred njim i okó
 njega razastiru se okolice prekrasne. Šad ima gore
 listne, niz koju šume bistri vrutci i potoci; šad zelenih
 dolinah sa šarenim sagom bujno cvatućih livadah; a
 šad opet polja ravna i puna žitnih njivah i bostanah
 (vartah) pitome ruže i razne zelenadi. To sve ga okru-
 žava s čarom svojim, daje mu zdrav život, lahku kárv,
 bistri mu glavu, podražuje ga i nuka na pevanje. Nu
 pored sve te i tolike razlikosti i raznoobraznosti pri-

¹⁾ U rukopisu stoji "Togá ilegoc." ²⁾ Onesc, odnese.

rode i tělesna njegova života, pjesme su mu (u koliko ih ja poznajem) vrlo jednolične i jednoobrazne. Što je tome uzrok, ja upravo neznam; nu reko bi sam, da je tomu krivo državno njegovo stanje, koje ga ugnjetava, te nepušta, da bi se u njem uzpirio plamen lepšeg duševnog života. S jedne strane napastuje ga turski gospodar, a s druge opet didaskolos i duhovni pastër, oba opaki Gãrci, koji si u glavu zavãrtiše grãcisiranje svega naroda bugarskog. To je glavni uzrok, što je Bugaru gotovo već i sãrdca nestalo, sãrdca slobodnog, koje je jedini pravi izvor svih velikih stvora, ter i pjesniãkih. Zato se i ãini da u tog naroda ni neima pãsamah junaãkih. Što u našoj sbirci dolazi pod tim imenom, ili su puki prevodi pãsamah, svãtu već iz Vuka poznatih, ili slabaãka njih naslãdovanja, i jedno i drugo bez ãivne one plastiãnosti, koju svãt izobražen hvali i uznosi na pãsmah hãrvatsko-sãrbskih. Neima tu cãlosti, neima one savãršenost, i ako izuzmemo dva tri komada. Pãsme te složene su mãrilom junaãkih pãsamah Hãrvatah i Sãrbaljãh. Kao što je sãkat smisao iste pãsme, osãkatjeno je amo tamo i mãrilo njezino, sad u gðãkojih redcih produljeno o jednu ili dvã slovke, sad opet prikratjeno o ãitavu jednu ili dvã stope. Eto ti lica junaãke pãsme zapadnih ili maãedonskih Bugarãh! Što se tiãe junaãkih pãsamah iztoãnih ili dunajskobalkanskih Bugarãh; može se kazati da ih ima vãrlo malo, a i te s mãrilom ženskãim. To je mãrilo obiãno od tri stope, od kojih je srãdnjã trochej a pãrva i tretja daktyl. A to je mãrilo, ãini se, u Bugarãh (barem iztoãnih) upravo i *narodno* *). Nu ni u njem neima ni doslãdnosti ni savãršenosti, buduãi

*) Sve pjesme, Bogojeve sbirke, složene su po tome mãrilu. I kako je prešlo junaãko mãrilo sãrbsko-hãrvatskih pãsamah k susãdnim zapadnim Bugarom, tako isto, ãini se, da je prešlo spomenuto narodno mãrilo Bugarãh iztoãnih preko Du-

se amo tamo usřed pësme oduljiva i prikratjuje na naèin, kojeg smo napomenuli kod pësamah Bugarah zapadnih. Nu moguèe je da su tom nedostatku *) i kod jednih i drugih krivi isti sabiratelji, koji, nevěšti poslu svom, hãrdjavo ih prepisivaju iz ustiuh naroda. Sa redci, u kojih ima tog nedostatka, sastat će se èitatelj u mnogih komadah priobèene te naše sbirke. Tu sam ja, někoje rěci metnuvši pod zaporke (), nastojao udariti srědnjim někakvim putem. Nu trěba da dajem razlog o tome svom naèinu. Ima se tu paziti na slědeèe! Ako je redak s onim rěèma takovog lica, da se èini te bi bio bez njih prekratak, rěèene su rěci dodatak moje ruke, kojim nastojah zakãrpati ili tobož nadopuniti takov sakati redak. Ako li je redak takove vãrsti, da se èini te bi bez rěèih, pod zaporke metnutih, bio predugaèak, one su rěci bile već u rukopisu, a ja sam samo metnuo zaporke, nastojava juèi pozorna èinit èitatelja, da su po slabome mome sudu suvišne, pa su se moжебiti umakle po nevěštvu onih ljudih, koji su pësme prepisivali ili skupitelju kazivali. Tim mojim naèinom (mislim) ako niesam stvar popravio, a ja je niesam barem ni pokvario. Što se tièe tumaèenja rěèih i redakah, rado priznajem, da niesu posve ni *pravilna* ni *dovoljna*. Što se pãrvog tièe, već sada vidim, da sam ovdě ondě zagazio. Tako n. p. u IV. knjizi, na str. 53. u pësmi 11. rěè *kurmuzite* zlo sam tumaèio. Tamo sam, dãržeèi se turskog někog autoriteta, bio kazivao da *kurmuzite* znaèi: *lëpo prignute*. Al već onomadne pronadjoh u turskom jednom slovaru, da *kürmützy* znaèi *çarveno* a ne *lëpo pri-*

naja k Sãrhljem, te se tu udomilo i obnarodilo u lieu od několiko prekrasnih ženskih pësamah, kao što je n. p. u Vukovoj sbirci predivna ona pësmica »Riba i dëvojka.«

*) To stvojestvo nalazi se medjutim i gotovo u sviuh nar. pësamah ruskih i u mnogih kranjskih najpaèe stariih.

gnuto. I tako sam moжебiti zabasao i na drugom ko-
jem městu. *Dovcljna* něsu tumaĉenja moja radi toga,
što ni po njih neće svaki ĉitatelj razuměti stvar. Nu
sudeći, da ova vārsta pěsamah onako nemože biti u
ĉud svakome, něsam ih ni tumaĉio za svakoga, već
za onu samo vārstu ĉitateljnah naših, koju po mom
sudu zaunimaju, a to su gospode jezikoslovci ili filolozi
slov. Radi toga sam izjasnjivao samo rěči inostrane,
najpaĉe turske i gārĉke, kojih ima sila u bugarštini, pa
i ove samo u koliko něsu već poznate iz Vukovog rěĉ-
nika. Od slov. rěĉih tumaĉio sam jedino one, koje u
bugarštini znamenuju něšto drugo nego u književnom
našem jeziku, ili koje (istina) znaĉe ono isto, nu takvog
su ĉudnog i zamārštjenog lica, te bi im teško koj iz-
medju ljubiteljah slov. jezikoslovju pravo pogodio zna-
menovanje. — Što se tiĉe izvora ovih pěsamah, imam
napomenuti, da sam veći njih dio prepisao iz rukopisa
jednog, koj mi je uzajmio već spomeuti ruski pro-
fesor g. *Viktor Grigoroviĉ* *). A taj rukopis (kako mi kaza
g. Gr.) sastavio jenĉki *Kozma*, Bugarĉe od 13 godinalah,
rodom iz Galeĉnika, nu tako zlo i naopako, da sam imao
trista mukah, dok sam ga kako tako proĉitao; zašto
reĉeno monĉe, zapisivajući pěsme; neběše razdělilo
ni redke ni rěĉi, nego bi bilo sve onako pobacalo kako
bi mu baš iz pera izteklo, kao što bi ĉinili najstariji pre-
pisivaoci slov. stvarih u 11. i 12. věku. Redke po svoj
sam prilici prepisivajući razdělio kako valja, u ko-
liko je bilo moguće; nu neznam kako će biti za gđe-
koje rěĉi. — Eto ti sve, što imam i umiem kazati za
ove pěsme. Ako sam njimi znanje jezikoslovacah naših
koliko toliko obogatio, bit će mi milo; ako něsam, a
oni nek oprostite i poprave.

*) U IV. knj. pogrĉšno je pisano *Grigorjeviĉ*.

Pabirci bajoslovni.

Ima tomu dvanaest vèkova, što je narod naš slovinski prigàrlio zakon vèčne ljubavi, blagu luč kàrštjanstva. Kolikih on nije od to doba prošao promènah svakojakih, i dàržavnih i vèrozakonskih, koji mu s pàrvobitnim duševnim životom potresoše i razdàrmaše ga! S kolikimi se nepomèšao narodi inoplemenim, koji mu prirodjenu narav mišljenja narušise! I te su sgođe glavni uzroci, što mu se i narodni ili pàrvobitni mythos pobàrkao, izvori bajoslovja slovinskog pomutili. Dapače, nèkoji već s toga pronesoše žalostan sud, da i uz pàrkos svakom trudu i nastojanju nikad nećemo dotèrat do toga, te bi mythos neznabožnih naših dèdovah priveli u nèkakav sastav ili system. Ja radopriznajem, da nevalja nijedna mythologija slovinska, koliko ih god imamo dosad. Nu tome, [èini mi se, nije kriva ista stvar, već njezini pisaoei, koji su stali prie o njoj mudrovati, nego se je skupilo svekoliko gradivo, nje se tišuće. Rado priznajem i to, da se bajoslovje slovinsko nikad neće ponositi one jasnoće i savàršenosti, koju danas hvalimo u mythologije starogàrèke i skandinavske, jerbo nam k tomu nedostaje pismenih dokumenatah iz najstarije dobe, iz dobe predkàrštjanstva. Nu opet nevalja, da radi toga mahnemò rukom, i da se prodjemo posla, ostavivši polje pusto i neprotraženo, već trèba prisukavši rukave raditi, tražiti i kupiti klas po klas, zàrno po zàrno, pa će jednom biti i hlèba i pogače. Zato bisam opet rekao te rekao, da nèima boljeg načina u tom poslu, nego kupiti po raznih stranah domovine i naroda našeg, nemimoišavši nijedan izvor, ma bio i uzmutjen. Ništa zato ako i ne bude sve èisto i jasno što smo našli i pobralo. Ni dragocèno zlato neizkopava se suho i žeženo iz utro-

be gorske, već pomješano s kalom i svakojačom prostom rudom, pa mu valja preko mnogih proći rukuh, dok se očisti, sažeže i carska od njega sakuje kruna. Tako isto trēba da uzradimo i mi s našim bajama i bajoslovnim pričicam. I opet vas molim, draga bratjo drugovi! nemojmo prie vrēmena vārhu stvarih ovih mudrovati, stezajući ih na nekakav kalup. Zato ima još vrēmena, kad *nas* neće više ni bolēti glava. Naš posao je prosto rudarski. To će bit (sva je prilika) dovoljno za nas i za čēli naš vĕk. Ostalo ostavimo na ledja budućeg i (akó Bog da) mudrieg vĕka. Zato naše Kolo neće u tom ogledu nikakvih donosit systemah, nego za tu nauku priobćivat cigla gradiva; ono neće žeti nego samo kupiti pabirke. I tko je njegove misli, eto mu široka polja, te si može osvĕtliti lice pred svĕtom učenim!

1. *Još nešto o Vilah.*

O toj stvari mnogo se već pisalo u knjigah, novinah i časopisih naših. I onomadne bio je govor o njoj u ovom dĕlu. Nu stvar se sasvimtim nije još docĕla izčarpila ni razjasnila. Zato opet u njezinu svārhu priobćujemo dodatak jedan, izvadjen iz lista, što nam ga je bio pisao g. *Ljubomir Martić*, Hercegovac (g. 1843.). Evo rĕči njegove: »Hercegovci nesamo što govore za Vile, nego i sami, š njima se družēci i bratimeći, kažu da vārlo dobro znaju, odkud, kako i po komu bivaju? Začetak njihov na razni pripovĕdaju naćin. Jedni kažu, da biahu Vile dĕvojke ponosite, koje bi se svagdĕ gizdave pokazivale, i zato ih Bog prokleo, pretvorivši im noge u magarećja kopita. Nato one od stida pobĕgnu u šušljagaste dubrave, pa se tu do dan današnji kriju, stideć se pokazat u kolo ostalih dĕvojakah. Nu Bog im ostavio mladost, pa sad tu živu, radjajući si zastupiteljice. Drugi pako govore, da se Vile radjaju iz stanovite trave, mēni još danas poznate,

ali mi sad samo ime nemože pasti na um ni za živu glavu *). Ona trava u jutru rano za rosom ima na sebi nekakve bale. Iz tih balah (kažu) radjaju se. I nju da koj mladić pogazi, za grèhotu dârže, a stare bake uz pârkos njima uzmu šta mogu i još zorom hodaju po livadah, pa sve, gdègod koju nadju, iztuku i izkorène, pak eto prokletstva od momèièah! ma da ih tudè pohvataju, na opako po babe! još bi se krivljih ledjah vratile. I to o plodu dosta. Za stas i obraz ovo im kažu. Sve su malo ne jednake, struka povisoka i tanka, u bělu svitu obuèene, žutih vlasih do zemlje. Da koja i jedan vlas izgubi, taki bi umârla. U kosi (kažu) da im stoji i snaga i život, kao što se pripovèda za Samsona. Evo o tome primèr! Bio je (kažu) nèki pastër govedar, malen, èelav, èorav i što se može žalostni pomisliti. Njega bi uvèk nagonili drugari, da im vratja goveda, i budući nekaj, to bi morao i tako èiniti, drugaèe teško si mu! Jednom, vratjajući goveda, nadje u lèskovini dèvicu, kojoj se kosa tako bila zamârnila i splela medju târnje i draèe, da se nemogaše ni maèi ni izbaviti. Spazivši govedara, zovne ga, da ju kurtališe, kazivajuçi mu, da ako ju odtuda izvuèe, neizèupavši joj ni dlake perèina njezina, u dobar èas se rodio. To on odmah i uèini. Na to ga dèвица zapita, šta god hoèe na svètu, nek zaište, sve èe mu se dati. A on samo zaprosi, da mu se dade snaga tèlesna. E dobro! odgovori dèвица i oprosti se. Kad svoj pastër opet dodje medju drugare, odmah ti mu zapovède, da im opet vrati goveda. On to èuvši, bârže pokuša srèèu svoju, pa ti pograbi (sèepa) za vrat kojeg desnom kojeg lèvom rukom, da im oèi poizkoèe kolik jaja. Pak ti od to doba nijedan

*) Trava ta raste po livadah bez cvèta; korèn ima nalik na glavicu luka èarvenoga, i ja bisam Vam ju pârstom pokazao, da se nalazimo zajedno tamo kod Vas u onoj baèici kod èarkve sv. Ivana u Novojvesi. Ij. M.

više neće zapovjediti, nego mu se uklanjaju bojeći se ga kao vrag kársta itd. Tako (kažu) mogu Vile od hárnosti dati i bárzoću noguh, lěpotu těla, bogatstvo i gospodstvo, slavu i drugo, što god tko zahtěva. Još jedan priměr blagodarnosti! Někí čověk pripazi Vilu pokraj vode gdě sědjaše, a za njom vuka gdě već vrebaše, da ju uhvati. Znajući da su vuci Vilam između sviuh životinjah najljutji neprijatelji, i da ih iz prevarke more, odmah zaviče: »Posestrimo! běžil eto vuka!« Čověk viknu a Vila izčezne. Poslě nedělje danah tuda opet pasući ovce, pokaže mu se ona ista i pozove ga na čast u dom svoj (špilju). Čoban podje. Na putu kaže mu, da će ga pitat drugarice, šta hoće nosit; a on neka samo kaže, da *ugljevlje*. To tako i bi. Naspu mu poslě časti punu torbu ugljevlja, pa ga izprate, govoreći mu, da nezaviruje u torbu, dok nedodje kući. Nu on luda budala na putu pomisli: »Šta će meni na ledjih ta težina bez hasne?« pa prospu ugljevlje. Kad dodje kući, kaže ženi, da je to i to bilo, zaviri u torbu, al tamo još samo jedan jedincat ugljen, i taj se pretvorio u žuti dukat. Sad tekar uvidi, da je uradio zlo i budalasto. Vratí se da pokupi ugljevlje; al bi mu poslě svetca svirati, jer kad tamo, neima više ni ugljenčieća: sve propalo.— O naklonosti njihovoj pram mladićem, o običajih, o prevarkah i obitalištih pisati, vrěme mi je skupo. Samo bi Vam želio ustmeno kazati, ili da se naměrite na kojeg *Vulenjaka*, kao ja što se namě ih g. 1837. na jednog u Imotskome, što je od mladosti živio s njima, kako kazuje sva Dalmacia i Hercegovina. Ako lažu, laži im na čast! On je i meni sám ustmeno kazivao, čitava dva dana nabrajajući mi bez kraja i konca njihovo življenje, od kojeg ni pó nebi upamtio i da mi je glava Klimenta r. pape! Jedno samo da mi se dovoli napomenuti kao čudo, na koliko su te misli prostih težakah dospěle!.. On

bi se š njima sastavljao, i grohotom smijući se, rēče mi: »Ama nijedna viral nezasitno, i brate, nebi se ni čudio, da ih što žeže, do moje duše tamo kao led!« (Eto baš njegove rēči! Smijte se i Vi, pa recite: što si tražio, to si i našo). »Najposlē se radi mene i zavadiše, kojoj da budem za taj dan drug (veljaše mi); njerbo bile su tri sestre, a najmladjoj kukavici malom me kad puštjaše, što bi mi bilo baš najdraže. To ona nemogadjaše tarpēti, te jednom, nebudući stariih kod kuće, dade mi nekakav korēn, pametovajući me, da kad se opet radi mene zavade medju se, da ga bacim u vatru, pa nek nebude ni njoj ni njima.« To ti ja teško dočekam i učinim kako bude mi rekla. Kad korēn u vatru, a on pukne kao grom: planine se potresu, sve tri sestre ostanu mǎrtve, a ja se stvorim na vǎrh Biokove, pa odtuda vǎrnem kuće. I tako se izbavim, kako me vidite!« pridoda on *).— Najposlē moji Hercegovci mēstimice kažu, gdē obitavaju, kao po visokih stēnah, u pećinah ili špiljah, i okó potokah. Pojavljaju se momcim i dēvojkam u lētno ili pramalētno vrēme izza kiše, kad ogrije sunce. I tragove im poslē kiše poznaju po dolinah, i ondē sude nēka igrališta. Što sam gledao sǎm svojim očima, kad na livadi nadju same modre trave, gdē je uznikla na okrug, kao da si ju naznačio šestarom, to mēsto zovu *vilinsko kolo*, jere tu (kažu) one obiēaju igrat ili plesat.— Kad Vile što jēdu, na srēdi staze sēdnu, i tudē ako tko nagazi, jaoh si njemu, osobito kad su ciganske**), one će ga ljuto prolupat i tim odpratit tja do kuće. Tudē ima izvor

*) Sve što ovaj naš Imotjenin bunca, pripovēda na drugih stranah narod naš o Vēštichah, a ne o Vilah, koje su mnogo plemenitija bitja nego one gadne vračare baka.

Pazka urednika.

**) Trēba znati da su Vile od tri zakona: kǎršćjanske, turske i ciganske.

Lj. M.

onaj predrasud, ako tko dodje kući bolestan iz gore, taki su ti gotovi kazati: »Nagazio na vilinski čanak (zdelu)!« jer to dârže za nesrêću. — Vile i konje lèpe i dobre vârlo miluju, i zato će kazat seljaci, u kojih ima lèp ždrebac, da biahu nalazili grivu mu čudnovito sapletenu i prepletenu govoreći, da to preko noći rade Vile. Nu mislim, da je o njima već dosta kazano. Drugiput pisat ću vam o *Mori* i *Věšticah*. I na drugu Vašu prošnju t. j. o *Rodjenicah*, rado bih vam, pã zaista i mogo odgovoriti, da mi Bog i srêća dade, tamo do Mostara spustiti se, da propitam u věštih bakah i da protresem nar. pësme, koje su najdivnie blago narodnosti naše i najvèrnije čuvateljice svake starodavnosti, nu koje za veliku žalost i sramotu našu još leže u tminah nehajstva i zaboravi. U njih velim, bisam, začelo štogod našao o toj stvari, budući se po njih sačuvala nesamo mnoga parčeta iz Homèrove Odysseje *) kao n. p. o jednooku Polyphemu, o Skylli i Karyvdi i o dr., već i druge pričice iz mythologije gârčke kao n. p. ona sveobća pokojnih junakah jama i počivališta *ãdos* itd. Sve to vârlo je znamenito i živi dokaz, da su ova dva naroda (gârčki i slovinski) već odnègda obitavali zajedno ili u susêdstvu, kao što to i jezici svèdoče. Nu ovo ostavljamo jezikoslovcim. I. t. d. i. t. d. —

Što nam g. *Lj. Martić* piše o *Mori* i *Vešticah*, priobćit ćemo u drugoj kojoj knjizi.

*) Da g. L. M. ta parčeta pobèlježi i učenome svētu priobći, bio bi mu haran vâskolik narod slovinski.

S Bogom! *)

Na polazku môme s Bogom!
S Bogom, zemljo Dalmatinska!
S Bogom, bratjo Dalmatinci!
Ljubav čista i bratinska
Taj vam pozdrav šalje sad.

Ja polaziti tvo moram
Tudjoj zemlji u njedârce,
Gorke plače moje oko
A žalostno pita sârce:
Hoćeš li ih vidjeti kad?

Odgovora ja mu neznam,
Tko u napried vidjeti može?
Kako bilo neka bude —
Gdje se bratski sârca slože
Tu razstanka itak ni!

Gdje god bio bit ću kod vas,
Kod vas zveknù viek môm ulu,
Kod vas planù moje sârce,
Kod vas blisnù vid môm duhu,
Ter vas najpârvi ogârli.

*) D. 20. Lipnja t. g. ostavila je Dalmaciju 33. c. kr. pješaka regimenta grofa Gjulaja, ukarcavši se za gornju Italiju. Š njom je pošo i naš krasni prijatelj g. *Pere Preradović*, nadporučnik iste regimente i premjestit će se u Vidam (Udine). Po njemu je Dalmacija izgubila jednog od svojih glavnih duševnih stupova, a vile dalmatinske pârvog svog ljubimca s krila svoga. Rečenu regimentu zamjenja 22. c. kr. pješaka regimenta pr. Leopolda od o. S., a Preradovića u kolu književnom dva častnika nove regimente: g. kapetan *Ilija Rukavina Ljubački* i g. nadlěčnik Dr. *Gjuragj Augustinović*, oba poznata u književnosti našoj kao reformatora pravopisna.

Vaše pârvo pomicanje
 Pomaknù i mene s miesta;
 Vaša zemlja udovica
 Opet postà tim neviesta,
 Udadè se u svoj rod.

Mene pozvâ k častnom piru
 Da už gusle slabe svoje
 Poskočnicu koju stvorim,
 Da poskoči, gdje god tko je —
 Pradiedovah živi plod.

U kolo ste tada stali
 Kao bratja jedne kârvi,
 Liepo ste nam ruke dali,
 Nepitaste: tko je pârvi?
 Nego samo: jesmo l' svi?

Prodjè pir i pârva radost
 I dodjoše radnje časi:
 Što ste stekli od to doba?
 Je li slama il su klasi?
 To najbolje znaete vi.

Ja vam neću da govorim
 Na polazku gorkom rieči,
 Razum bi Vas pokarao,
 Al' se sârce tomu prieči:
 Ljubit valja uvijek svôg.

Nego želju moju skrajnju
 Čujte, bratjo Dalmatinci!
 Naši jeste već od davna,
 Bud'te samo još našinci!
 A s tom željom, bratjo, Bog!

P. Preradović.

Listine hárvatske.

Medju písmenim spomenici častno dârže město stare listine (pisma, povelje itd.) a najpače one, koje su pisane na narodnom jeziku. Takovârstne stvari vâro su znamenite za nauku. Navlastito veliku iž njih cârpe korist zemljopis, dogodovština i jezikoslovje. To su od davna uvidjali narodi zapadni. Osobito su Němci sa svom pomajom stali kupit svoje, čuvat ih u pis-moshranah a znamenitie i tiskom izdavati na světlo. U naše doba na tom polju kod njih dr. *H. G. Pertz* ¹⁾ najviše je uradio i prošlavo se. Nu ni bratja Slavjani nezaostaše, već za rana podraniše na taj posao, žureći se stvâri takve ruke vaditi iz tamne zaboravi, skupljati ih, i putem pečatnje obnarodjivati. Ima tomu već puno godinah, što se u Ruskoj sastavilo više učenih odborah (komisijah), koji okó te struke i nauke posluju, i plodove poslovanja svog dâržavnim troškom na svět izdaju. Tim je putem ondě izišla sila podebelih knji-žurinah, natârpanih sbirkami »gramotah« (starih ruskih listinah). Za Poljsku gledě na ovu stvar najviše uradiše Poznanjci, a navlastito pokojni grov *Edvardo Račyn-ski*. ²⁾ Na Zl. Pragu trudom i umom učenog historika Palackog i troškom slavnih stališah izlazi »archiv český« više gârdnih kvartantah, zadâržavajućih stare listine česke. A za Moravsku troškom ondašnjih stališah iz-daje se diplomatar moravski i slezki, kojeg uredjivaše pokojni *Boček*, ulagajući u njega istine slav. latinske i němačke. Eto ti naposlědku jedine nás južne Slavjane,

¹⁾ *Scriptores rerum Germanicarum*. VIII golemih knjigah.

²⁾ *Codex diplomatyczny*. (Poznań 1840.)

što na to blago nismo još gotovo ni pomislili, kad na umu razmotrimo, koli malo smo dosad uradili, da ga uzčuvamo i na svjetlost izvedemo. Mimo koristi gori napomenute, koja se vadi odtuda, da skupljamo listine, nukaju nas još i drugi razlozi. Mi težimo i nastojavamo, naš književni jezik u javni život da privedemo, da njim sbori javno nesamo težak i vojak, već i gradjan i knez, da se razleže od sela do grada, da se ori jednako po kolibah i palačah, da se ponosi u javnih skupštinah i po sviuh društvenih sastancih. I baš listine ove posviedočavaju pred svjetom: 1. da je književni naš jezik već davno steko to pravo, 2. da ga je od starine pa do našeg vjeka uživao to s manjom to s većom slavom; a 3. da je taj jezik već tako izobražen, te se njime sve može izraziti bez zatezanja, ako čovjek samo hoće da uči i protresa stara pisma. Osobito je od znamenitosti za nas, da se u listinah naših nalazi gotovo svakolika terminalogija juridička, pa nam nebude više trjeba, od nevolje kovati novih rečih za imenovanje pojamah pravstvenih. To su razlozi, koji sami po sebi u oči udaraju. Trjeba nam samo očih da vidimo, i razuma da prosudimo. Nu sasvimtim sve jednako još čamimo i oklevajućii nećemo da se latimo sbiljski posla; jere što se dosad uradilo, malo je i neznatno, kad razmotrimo (kao što rekoh) obilje gradiva i znamenitost iste stvari.¹⁾

¹⁾ Mi imamo jedno jedincato poveće djelo o ovoj stvari na nar. jeziku, a to su »*Srbskij spomenicy*, ili stare risovulje, diplome, povelje i snošenija bosanski, srbski, hercegovački, dalmatinski i dubrovački kraljeva, careva, banova, knezova, vojvoda i vlastelina (sic). Izdani itd. sobrani trudom *Pavla Karano - Tvrdkovića*. Čašć I. (U Běogradu 1840 V. 8. str. 336).— Djelo ovo imajućii u sebi listinah harvatskih i srbskih (osobito starije *harvatskog* su izvora), puno ima pogrěšakah, ali sasvimtim nebrojeno je blago za književnost našu. Pojedine listine naćii ćeš raztrešene po naših časopisih i književnih listovih kao n.p. u »Danici«, u »Nar. listu«, u »Podu-

Pa doklen ćemo sveudilj onako oklevati? Doklen ćemo gledati kako te stvari od dan do dan sve većma gube se i propadaju? Krajnje je doduše vrijeme, da se na njih obazremo i molcem ih i plēsni otmemo. Tu nam, istina, može tko prigovoriti, da su nam najrodnii slogovi ovog polja za sada još ogradjeni dračem i tårnjem, te će onako i ostati, dok se neukine dēdinstvo, a tim neotvore archivi pojedinih ljudih i čitavih porodicah. Nu ništa zato! opet trēba zasad barem da se pobrinemo za ono, što je otvoreno i pristupačno, jer i toga ima za obē ruke. Zato na posao! Skupljajmo, što možemo i smiemo, a gledē na ostalo molimo se Bogu, da se što prije digne zakon dēdinstva. Najprikladnii hram za takve stvari, čini nam se da bi bio nar. naš musej, gdje bi bile na dobrom mēstu i za porabu književnikah naših pristupačne. Mi u naše Kolo dosad primismo dvē takve listine, jednu latinski a drugu glagoljski pisanu, — listine barem kakve takve, kad neimadosmo boljih. I u naprēd priobćivat ćemo starie i znamenitie. Zato opet molimo gospodu, u kojih ima takvih stvari, neka ih rodobljubno poklone nar. našem museju, a bit će i nama do pomoći. Evo sada opet dvē što ih metjemo u Kolo! Niesu upravo ni stare ni osobito znamenite, nu mi ih turamo u běli svēt, a to glavno radi toga, da posvēdočimo, da tomu nije baš tako davno, što je jezik naš književni (*lingua purior*) bio glēdan i cēnjen i u one plemenite gospode, kojih unuci i praunuci dosada najvećma okó toga na-

navki«, u »Golubiciz, u »Dalm. magazin«, itd. Znamenito nam dēlo obećava g. Dr. *Fr. Miklošić*, koji sēdi na izvoru najbogatiem. Listine takve skupljaju i slēdeći domorodci: g. Dr. *Ijud. Gaj*, g. *Ivan Kukuljević*, g. prof. *A. Kuzmanić*, g. *Step. Mlinarić*, i g. Dr. *P. J. Šafarik* i naš narodni musej. Najbogatia medjutim sbirska nalazi se u c. kr. dvorskom archivu.

stojavahu progoniti ga i protěrat i od stola, za kojim još i prošastog vĕka s poštenjem je sĕdio i ponosio se. Listine ove priobćio nam je vlastelin hãrvatski g. *Ljud. Pihler*, a to su pãrvo list ili pismo jedno iz Bosne, koje glasi ovako:

»Od mene Hadži-Bajrama poklon i pozdravljenje
»gospodinu vicekomešu Škerlcu!

»Kako sam onomadne k vame u orsak hodil i
»vame poslej list pisal radi moga sužnja, za koga ste
»vi vašu poštenu veru ¹⁾ dali i radi vaše volje i osta-
»lje gospode poru ²⁾ nešta ostavio na vašoj veri. jer
»se neobazdrate na vašu veru kako je krainski zakon.
»jer nam za sužnja ia ³⁾ blago ne šaljete. i svoju veru
»neodkupljujete, išao sam najpervi put k vame, po-
»slaste me do gospodina bana ⁴⁾. ja tamo odou ⁵⁾ i k
»vame opet knjigu donesao od gospodina bana po
»pravici komesarskoj. odonda kako mene pravica do-
»sudi, niti mene blago dojde, koje mene u svojoj vere
»dadoste, niti sužnja poslaste. Zato vas molim kako
»prijatelja i poštena junaka, da mi učinite, što mi je
»sud dosudil, da se Kraina nepunta; ako li što drugo

¹⁾ *Vĕra* ovdĕ *fideijussio* nĕm. *Gutstehung*.

²⁾ Neznam što znaĕi taj *poru*. Ćini mi se da je pogrĕška, pa bi valjda imalo biti *pervo* ili *poruke* ili šta takvog.

³⁾ Šta ĕe ovdĕ taj »ia« neznam. Po svoj prilici pogrĕška je pisara.

⁴⁾ »Do gosp. bana«, m. »k gosp. banu«. Ovaj predlog (*do m. k*) stoji po duhu jezika zapadnih Slavjanah t. j. Ćehah, Poljakah i Lužiĕanah. I u drugom pismu stoji »do mene došak« m. »k meni došak«.

⁵⁾ *Odou* pogrĕšno pisano m. *odoh*. (Današnji Zoriste (pisaoci Zore) mĕsto *odoh* pišu *hodoh*, sudeći po svoj prilici, da *odoh* dolazi od rĕĕi *hoditi*; nu po našem sudu to nevalja, jere *odoh*, *ode* itd. nije ništa drugo nego *odidoh* ili *otidoh*, pa se izgovarajući bãrzo — gubi i te se dva *dea* slivaju u jedan.

»mislite, odpišite nam da i mi znamo što mislite. S
»tema daste zdravo! — Pisano u Majdanu 31. Xbris 1720.«

Sgora na lěvoj strani ovog pisma stoje napisana
arabskim pismeni tri kratka reda, u srědnjem stoji
»el hadži« t. j. »hođočastnik«. Malo niže pod tima
redcima stoji pečat pritisnuta cārnilom, koja ima na-
pis: »bendei kodža« t. j. »sluga božji«.

Odmah na drugoj strani stoji sastavak (Aufsatz)
odgovora na isti dopis, i glasi evo ovako:

»Od mene Škerleca Žigmonda kapetana banskoga
»Hadži-Bajramu lipo pozdravljenje!

»Primio sam dve tvoje knjige, na koje nesam od-
»pisao, jer Stipo, koj je tvoj bil sužanj, nekuda bio
»odišao, i sada se je povratio, s kojim jesam govorio.
»Zato morem ti kazati, da ti mene nemoj kriviti; jer
»dobro znaš, da sam tebi iz komisije onah po Iz-
»mail-age Ceriću pisao, da Stipo za moju viru nehaja,
»ni da je govorio da od mene za to vire nikad nee
»tražio, kako je baš istina, van ako što hoćeš imati,
»da ga pred banom imaš iskati, i kako će se u pravde
»nahoditi, onako da hoće tebe plaćati, što ja tebi je-
»sam pisao, i da ti moju viru mene šalješ natrag, jer
»ja ni za jaspru za Stipu moje vire pri tebe držati
»neću. Lansku godinu bivši do mene došal i od bana
»meni knjigu donosil, ja sam rekal da idi u Zagreb,
»ni za druge tvoje sužnje tamo da će pravda biti, i
»onako kako se tamo providi, da će i Stipo tebi po-
»koran biti. Ti pravde tamo nesi htio čekati, van si
»odlazio, kako te nitko ne ni vidio. Sada svaki nek
»sudi, kako ti mene moreš kriviti. Kazal je Lacko, da
»si se s njime pogodio; rekao je i Stipe da onu cenu,
»što je munte¹⁾ i što ti je poviše obećao Lacko,

¹⁾ *Munta* (valjda od fr. *monter*?) u vojričkoj Kraini još danas
znači dražbu ili prodaju na bubanj, *Licitution*.

»da će ti i Stipe platiti. Na to ako hoćeš viru ću ti »slati, za već ništar, jer znam da Stipo bolji ¹⁾ je siromah kako. ²⁾ je Lacko; a ti viru moju pèrvo šalji natrag, jer na nju Stipo nikako neće ni jaspri platiti, »ja pako tebi ništar dužan nešam niti ti plaćal budem. »Nemoj mi zamiriti; uzmi od Stipe što i od Lacka. »nemože ti već platiti. To ti kažem kao prijatelj, jer »od njega, što god zapade, već nemoreš dobiti. Piši »mi kako misliš, da se moja vira zaludo pri tebi ne »derži. Bolje ti je isto uzeti kako (nego) ništo. S tim »da si zdravo na toj Kraini! — Pisano u Turovom-polju 7. Maji 1721.«

Svana na zavitku stoji naslov (adresa) k pismu pàrvome: »*Ova knjiga da se vame dade gospodinu Žigišmudu Škerlcu u poštene ruke, vicckomešu zagrebačke farmegje. Na Lomnicu.*« Na drugoj strani zavitka napisao je Škerlec svojom rukom: »*In merito fideijussio- nis pro Stephano Trumbetaš Turcae Hagybairamo notanda et pro informatione observanda*«. Isto pismo bilo je zapečaćeno cārvenim voskom s istim gori napomenutim pečatom, koji se medjutim malo ne sasvim već odlušćio. Original sada se nalazi u museju, kojemu sam ga izručio, da se tamo čuva s ostalom sbirkom stvari takve ruke.

¹⁾ I ovaj *bolji* sèverisam je, i znači ovdě *veći* (lat. *major*) kao u Čeljah, Poljakah i Rusah.

²⁾ *Kako* (germanisam) m. *nego*. (I Kranjci već danas negovore drugě *već*: *kako* ili *kó* m. *nego*).

Kratak pregled literature poljske

do najnovije doba.

od

K. Vl. Zupa.

(Nastavljenje.)

Četiri kolovodje nove poljske poesije: *Mickievič*, *Malčevski*, *Zaleski* i *Goščynski* *) povedoše za sobom čopor srećnih i manje srećnih nasljeđovalaca. *Mickievič* povuče na svoju stazu čitavu četu pješnika tako zvanih *litavskih*. A kako se pojave ostala spomenuta trojica, pišući o Ukraini, porodi se i druga škola tako zvana *ukrain-ska*. Nu hoćemo li se služiti imenom *škole*, škola mazovska, škola veliko- i malopoljska, (rěčju) škola upravo narodna poljska i do dan danas nenalazi pravog izvárstnog tvorca i dostojnoga naćevnika. Brodziński tu sa svojim »Wiesławom« sám sámcat stoji, čekajući izvoljenike muse, koji bi ga pratili kao vrědni druzi po ćarobnih njivah čistopoljske poesije. Bilo kako mu drago, plod ćistopoljske poesije nemože roditi ni na Litvi ni u poljskoj Ruskoj (Maloruskoj), zašto i na Litvi i u Maloruskoj narodnost poljska nije pãrvobitna domaća, nego samo ućepljena: jezik poljski tu vlada samo kod plemstva, a ne kod istoga puka, iz kojega jedino radja se prava ćista poesija narodna.

Ćeonik ili representant novoukusne poesije poljske, koju Poljaci nazivlju narodnom, jest *Adam Mickievič* (rodj. na Litvi, a sada prof. slav. jezika u Parizu **). On je viteški potuko pseudoklasike baš u vrěme, kad su mislili da su najvišji stupanj slave dostigli, pa zasinu kao zvezda novoga světla izvoljencem muse. U Mickieviču pojavio se golem poetićki duh, koji sve što je na početku, od romantisma zaveđen, zabasao u balladah i sonetih svojih na put poesije istoćne, sasvimtim oslěpljujućim blěskom poetićkoga izvora uvěćio je svakolika svoja dćela. Uzrok neizměrnog njihovog uzpěha

*) Malo niže progovoriti ćemo o njih obilatie i obćirnie.

Opaska pisaoca.

**) Pr. godine zaměnio ga (kako nam je poznato iz novinah) g. *Cyprian Robert*, rodom Francuz, veliki prijatelj naroda naćega, o kojem napisa prekrasno dćelo „Les Slaves de Turquie“ (2 knjige, Paris 1844).

Uredn.

tražiti imamo (istina je) i u tome, što su bila najživiji obraz, najvatreniji izraz povremenih interesa naroda poljskog. Ona boja, sjajuća s njegovih stvorah, izgubit će s vremenom sadašnju svoju čarobu, i uzdržati samo svoju historičku čenu, nu poesija u njih će uvijek živjeti, uvijek sa srcem govoriti. Mickievič spada na Litvu, gdje se i rodio. U njegovih pjesnih zrcali se historija zavičaja njegovog. Sa svojom »Gražinom« izlaže nam u prekrasnoj povjesti obraz davnih vitezah litavskih za vreme predkristjansko. U »Konrad-Wallenrodu« (epopeji iz dobe ratovah němačkih križakah proti nežnabožnim Litvancem) predstavlja nam junaka, koji se porad svoje domovine zatajio i za njezino spasenje žrtvovao. Sa »Dziadima« složio je čarokrasni kip narodnih običajah i bojah, ponajviše prizore i patriotičke mašte kao vjerni obraz političkoga duha vremena prije i poslije g. 1831. Nu u II. i IV. djelu »Dziadah« opet se kiti istočnim cvjetjem, i vidi se, da se je tu na Lord-Byrona ogledavao. Nu vjenac njegovog uma, njegov *chef d'oeuvres* polag moga je mnje nja posljednja njegova velika pjesan »*Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie r. 1812*«. Već to jedno djelo čini ga neumrlim, a narod poljski može se ponositi najnarodnijom tom epopejom novog života. Čovjek i narav vide se tu u zrcalu najsajnijih i najčistijih zrakah. Tu je stvorio duh njegov za ostalu Europu *terru incognitu* zemljom klasičnom. Pored velike domoralisacije i surovosti, koju inostranac nalazi u krajevih něgdašnje Poljske, sasvimtim u onih dalekih ravninah, močvarah, gvozdovih i pustarah ima život družbeni nekakvu neizměrnú dražest i nekakav tajni čar za svakoga, koji se tu rodio, dapače i istomu inostrancu, koji na početku u okolnostih onděšnjega života malo nesdvoji, tako bärzo omili, da od njega postä vatren domorodäc, kaoda se je tu i rodio. U ono naravi, u onom plemstvu, u onoj čiloj prirodjenosti seljaka, u židovstvu, (rěčju) u svemu družbenom životu — igra nekakva osobita, poetička izvornost tako, da se čini, te i iste mane i nedostatci neobhodno spadaju k svärsi. Pěsni, koji je umio to tako dobro razabrati i prekrasno razložiti, zaisto bio je samo tumačnik naravi, naroda i vremena.

Izmedju parvih, što su probili put narodnoj poesiji, bio je i *Antoni Malčewski*, koji je g. 1826. izdao poetičku svoju pověst »*Maria*«, pak je malo poslije i umro. Pěsan ova bila je onda pravi meteor svojstvenoga světla, koji porad toga, što se pojavi nesmotren u srěd danah, punih slave i umětnoga blěska pseudoklassikalih, nesmotren ostä. Zato je i pěsnika ove pověsti stigla neobičajna slava posmärtna. Predmet pěsni jedan je izmedju onih neizbrojnih činah svojevoljnosti, okrutnosti i oholasti plemičke, koju je dopuštala

razuzdana vlada poljska da bĕsni po Ukraini za vrĕme oligarchiĕkoga njegovoga gospodarstva. U okolnostih Ukraine, u znaĕajih i osnovanju dogodjaja pogodio je moĕebit pĕsnik sluĕajno narodnu ĕicu, zašto on neimadiaše onda niti uzora, niti uputjenja, a dĕlo njegovo proslavilo se. — Medju tim je *Bohdan Zaleski* (rod. oko g. 1800 na Ukraini, sada u Francuzkoj) poslao u svĕt kozaĕke svoje »dumka«. Sbirka njegovih pĕsamah izašla je stopĕrv god. 1838 na Zlatnom Pragu, drugo izdanje iste godine u Vilni, a tretje god. 1841. u Poznaniu. *Zaleski* je savaršen u slogu. Njegovi versi imadu sve dobre vlastitosti škole klasiĕke. Pored toga s neizreĕenim ĕarom poesije umio je u nje udahnuti šarenoliki život starodavnih Kozakah. U ostalom njegove junĕke kozaĕke pĕsme ipak nicsu prave kozaĕke dumke. Premda se tajiti nemoĕe, da je *Z.* svojom vlastitom osobnošću (individualnošću) pravi Poljak, nu sasvimtim (i baš s toga uzroka) nepĕva on Kozake u duhu ukrainskoga Kozaka, nego u duhu ukrainskoga plemića, koi je Poljak s dušom i tĕlom. *Z.* je misao (ideu) Kozaka odviše jednostrano pojmió. Kozaci se nikad nicsu odlikovali osobitim poljskim domorodnim duhom, kao što Poljaci ĕele te su radi svĕtu dokazati. Ta maľna proviruje kod *Zaleskoga* osobito kroz nĕkoje komade posľdnjega izdanja (Poznanje 1841). Nu u ostalom diše u pĕsmah njegovih divni poetiĕki duh. Pĕsma »*Rusalki*« majstorski je stvor, slog blistajuĕi, ljuboglasan i pun uzhitjenja. Pĕsme *Zaleskoga* ĕuješ po svihkolikih dvorovih plemićah poljskih, gđĕ ih ili pĕvaju ili govore. — *Severina Gošĕynskoga* (rodj. 1806. na Ukraini, sad u Fran.) najpĕrvo proslavi njegova pĕsan »*Zamek Kaniowski*« (pĕrviput izdan g. 1828 u Varšavi). Predmet pĕsni takodjer je ukrainski, uzet iz posľdnye hune ruskih seljakah proti plemstvu poljskome (g. 1768.). I ovaj pĕsnik je, ĕarpljuĕi ĕin iz nar. života, vĕrlo srĕtno upotrĕbio narodne obiĕaje i predanja, neštedĕĕi pri svom poslu šarenih bojah okrutnosti, koja je onda vĕrlo vladala. Samo štetu, što je ĕin odviše fantastiĕki osnovan i izveden, te to ĕini, da je teĕko razumĕti istu pĕsan. Fantastiĕnost neĕini se da je baš shodna poesiji slavenskoj, i u tom su obziru Poljaci odviše slobodni. U lavovskom almanaku »*Ziewonija*« od g. 1835 nalazi se od njega izlomak poveĕĕe pĕsme »*Koščielisko*« pod imenom »*Sobotka*« (krĕš), gđĕ je taj prastari slav. obiĕaj, kako ga narod slavi u poljskih Tatrach, vĕrlo vĕrno, vatreno i živo opisao. *G.* je takodjer prevoditelj Ossianovih pĕsamah u prosi, koje su posľĕ na *Zl. Pragu* izašle s njegovim ostalim dĕlinama, izmedju kojih i njegove drobnie i manje znamenite pĕsmice. God. 1840 izašlo je opet od njega i poveĕĕe pĕsniĕko dĕlo »*Trzy strony*«, zvano ovako porad toga, što je razdĕľjeno na tri

strane polag triuh različitih dobah, u kojih je pisana.— Što se tiče fantastičkoga duha, varlo su Gošćyńskomu naljeni *Słowacki* i *Magnuśewski*. — *Julio Słowacki* (rodj. 1809, sad u Franc.) složio je u parvoj dobi svoga spisovateljstva nekoliko povećih pověstnih pèsnih »Ivna Bielecki«, »Hugo« i liričnu pèsmu »Zmija«. Dèla ova pribaviše mu čestito mèsto pored parvih glavalh narodne škole poljske. U Francuzkoj udario je S. na stazu dramatičnu, nu šteta, što je tu fantastički hyronisam satro neobične njegove sposobnosti. — *Dominik Magnuśewski* (rodj. 1810, sada u Galiciji*) odlikuje se dubokim poetičkim mislima. Svi njegovi sitnii stvori odlikuju se pravom vatrom i milinom. Od njegovih dèlah stranom i dramatičnih, u kojih nastoji predstaviti starodavni život poljsko-slavenski, do sad još ništa nije izišlo. Njegova historička pověst »Zemšta panny Urszuly« (tiskana u Beču 1839), kao i u njegovih »Pracah literackih« varlo bèše pohvalno primljen. Nu kritika ukorava ga slogom odviše fantastičkim i nekøjim pogrèškam proti istini historičnoj.— *Toma August Olizarevski* (rodj. 1814) znamenit je kao naslèdnik tako nazvane ukraínske škole. Kritika na početku proti njemu varlo neumilosàrdna, pripoznala je sasvimtime poslè, da ima lèpih poetičnih sposobnosti. Nèkolikò njegovih pèsnih izišlo je u *Słowianinu* (Lavov 1837), a povećà sbirka napose u Krakovu (g. 1839.) pod imenom »Exercycie poetickie.« Polje njegovih pèsamał jest Ukraina, zemlja ona prekrasna, i junački život poetičkih njezinih sinovalh — Kozakah.— U varstu pèsnikah parvog reda metju Poljaci i *Tomaša Paduru*, rodom Ukraínca, Od njega ima puno prekrasnih pèsamał na narèđju rusinskom (maloruskom), nu nadahnutih duhom poljsko-plemičkim. Poljaci izvoliše narèđeje to prozvati *rusko-poljskim* ili *powiatoszczyznom* (*le jargon de la province*). Zato i oni broje Paduru medju listje svoje gore. A medjutim je Padura zajedno napisao i nèkoliko pèsamał na narèđju čistopoljskom. Nedavno izišla je u Lavovu parva sbirka njegove vile »*Pienia Tamasza Padury. Wydanie Kajetana Jabłońskiego*« (1842). — Častno mèsto medju pèsnici poljskimi, narodnim duhom dišućim, dārži varli *Lucian Siemićński* (rod. 1809; sad u Francuskoj). On je krasno preveo rukopis Kralodvorski (tiskan u Krakovu 1836), staroruske nar. pèsme Kirseja Danilova (vid. *Pamiętnik naukowy r. 1837 część 2.*);

*) I *Magnuśewski* umro je g. 1845 u Galiciji (kao što smo razumèli) u velikoj bèdi. — Pèsme njegove doista imaju više cène, nego stekoše pohvale. Diše iz njih divna nèkakva čaroba, koju čovòk čuti bez da znade razlog tog čutenja. A šta se tiče forme i zvučnosti mèrila M. da *Zaleskoga* parvi stoji.

a pored toga ima od njega i prevod maloruskih *dumah* (vrst pjesni). Svoju ljubav do nar. poesije u obće posvedočio je nedavno s prvim svezkom narodnih pjesamah svih narodah, koji sadržava u sebi pjesme bretonske (Poznań r. 1842). U nevezanom slogu poznat je kao novellista, o čem govorit ću posle. — Vrstan prevoditelj drugih slav. pjesamah jest takodjer *August Bielowski* (rodj. 1806; sad u Lavovu). Pohvalan mu je prevod poljski »Libušina suda«. Zajedno sa Siemienskim izdao je svoj prevod maloruskih dumkih (na Zlat. Pragu 1838). Izmedju izvornih njegovih delah najbolja mu je pjesan »Henrik pobožny«. Ostale neznamenite su. Sada radi okó dogodovštine slav. — *Aleksander grov Dunin-Borkowski*, pjesnik čilog duha, piše lahko i gladko. I njegove pjesni, raztrešene po časopisih i zabavnicih, dišu duhom narodnim. Najznamenitije izmedju njih zovu se »Kozak« (u »Halicaninu«) i »Orły z Herburtów« (u »Pracah literackih« g. 1839). — *Jos. Ign. Kraševski* (rodj. na Litvi g. 1812), najplodniji pisalac našeg veka, metje se kao pjesnik takodjer u red znamenitih. Kao u slogu pripovédajućem ima i u poesiji vezanoj laskost i plodnost neizmernu. Najprvo izišle su njegove pjesni god. 1838. u dvé knjige »Poezye J. I. Kraszewskiego«. Iz njih udara još silno duh nove romantike francuzke i ona byronska turovaost, koja je za nešto vrème zavládala nad čitavim europejskim pjesničtvom. Nu nekakva ironija, s kojom on smatra na život čovječanski, udara ipak osobitu i značajnu pečat na te plodove njegova pera. U komadu »Witofuranda, pieśń z podań Litewskich« (u Vilnu 1840), narisao nam je obraz gotovo svegakolikog: bájoslovja starih neznabožnih Litvanah s osobitim fantastičkim duhom. Veliku svoju sposobnost za poesiju pokazao nam je takodjer u delu »Szatan i Kobieta, dramayteczna fantazyja w 11 nocach« (Wilno 1841). *Kr.* napisao je samo jednu jedincatu dramu »Halszka«. Komad taj nalazi se u drugoj knjizi spomenutih njegovih poesijah, i posvedočava, da bi pjesnik i na tom polju nešto znamenitog proizvesti mogó. Nu najveća ide slava Kraševskoga kao prosaistu; al o tom povest ćemo razgovor posle. — *Wincenci Pol* obnarodio je samo jedan komad pjesnički, nu to biaše stvor od tolike čene, da se od njega nar. pjesničtvo poljsko mnogome još nadati može krasnome plodu. A taj se glasovit komad zove: »Przygoły JMci pana Benedykta Winnickiego w jego podróży z Krakową do Nieświeża 1766 r. i powrót w dom rodzicielski« (Lavov 1840).— Jednake vrsti jest povést u rimah »Pan Kantszelan« od *M. Jezierskoga* (Vilno 1841). — *Aleksander Groza*, Litvanac, izdao je g. 1836. u Vilnu svoje »Poezye«, kojima se i on natiče zaslužiti ime nar. pjesnika. Izmedju ostalih ima u njih takodjer po-

veću poetičnu pověst »Starosta Kaniowski«. Vitez ove pověsti jest Mikulaj Potocki, lice znamenito i proslavljeno u dogodovštini razuzdanosti plemstva poljskog za vrème njegove neograničene sile i vlade. Nu od svih bezbrojnih lakardijah, što ih on sbio za života svoga, u toj pověsti ima samo po gděkoja.— *Józef grov Dunin-Borkowski* *), Galičanin, brat Aleksandrov, nastojao je dosad pjevati po ukusu pjesnikah persijskih, arabskih i turskih. Njegove sitnie pjesme izišle su samo raztrešene po zabavnicih. Nedavno pomolio je glavu u »Biblioteci Varšavskoj« s jadarnim pokušanjem po nazoru slav. nar. pjesnih i predanjah. Znamenitija za književnost poljsku bit će njegova iztraživanja o literaturi staro- i novogareknoj i o jeziku rumunskom (karavlaškom). *Adam Gorczyński* zaslužio je ime pjesnika upravo narodnoga za nekoje vrlo dobro izvedene ballade (vidi časopis »Słowianin« dio I. i II). Najznamenitije zovu se: »Łupy, powieść czeska«, »Chleb«, »Iza i Miłanko«, »Sobiesław«, »Hynek z Walsztajnu«. — *Antoni Edward Odyńiec*, Litvanac, naslědovaše s početka pobratima svoga Mickieviča, nu bez srěće; ali sasvimim slavan je kao prevoditelj Englezah Byrona, Walter-Scotta i Tomas-Moora.— *Aleksander Chodźko*, Litvanac, štovatelj vilah iztočnih (vidi »Nowy Parnass polski (Poznań 1833 «).— *Julian Korsak*, takodjer Litvanac, kao věrni drug Odyńca i Chodźke išao je s početka u školu poesije iztočne. U parvih svojih plodovih odviše bi mudrovao. G. 1840. izdao je opet nekoje stvari pod imenom: »Nowe poczyc«, izmedju kojih i dva izvorna igrokaza »Twardorwski« i »Komocns w szpitalu« te i prevod Shakespearove drauce »Romeo and Juliet«. Ti su njegovi plodovi već i zrelii i zdravii.— *Sztesfan Witwicki*, živeći sad u Francuzkoj, poeta je salonski. On je pisao balladah, romancah, bibličkih pjesamah i romanah, nu sve to po tudjinskih nazorih. Medjutim jezik je u W. čist a pero gladko. — *Franciszek Morawski* izdao je g. 1841. u Vratislavu dio I. svojih raznih dělah. Dio taj sadržaje pjesamah, iz kojih proniče duh izvoran i dorasao. — Isto tako i u *Antona Čajkowskoga* (vidi njegove »Niektóre poezye (Warszawa 1841 r.)«, u *Viktora Zielńskoga* (vidi »Drobnie pisma poetyckie (Warszawa 1842 r.)« i u *Gustava Olizara*, (v. »Wspomienia. Wilno 1840 r.)«).

Tko je god živio medju Poljaci, osvędočio se je, da krasni spol u Poljskoj običajno i duhom i pravom, istinitom čuti nadkriljuje žene ostalih plemenah. Zato tręba nosamo s ućtivosti nego i s istinim štovanjem da se poklonimo takodjer poljskim spisateljicam. Tu opet nada

*) Umro d. 18. lipnja g. 1843. 33. god. doba svoje. —

svima valja napomenuti »*Poeczye Józefy Prusieckieja*« (u Varšavi 1841). Pěsmi njezine sjaju jasnoćom mislih; krasnim i glatkim slogom i dubokošću ćutenja.— Osim nje najkrasnie pěsme slaže *Walentina Trojanowska* (u Varšavi). Nu da se neizgubimo u obširnost nepotrěbnu, trěba prekinuti, i red novih pěsniakah poljskih začeliti, spomenuvši mimogred samo još i ovo, da osim izbrojenih pěsniakah izlazi još svake godine sila božja pěsnih i pěsamah slabie ćene, koje po ćasopisih koje po posebnih izdanjih světu poznatih. U Poljakah poetička je literatura uvěk nadjaćala prosu, dapaće biaće takovih vrěmenah, gđe u njih kao glive posle tople kiše nikoše izvārstni pěsnici, a pored toga nit ijedan se porodio dobar prosaista. Nu sad se iznenada nerazměrje to dizati počima. O sbirkah nar. pěsamah (u najstrožjem smislu) progovorit ću na drugom městu, a to poradi toga, što su nar. pěsme preslab još imale upliv na razvitak višje umětne pocsije Poljakah:

Premda, govoreć o pěsnicah, mōrao sam amo tamo napomenuti i gđekoj dramatićki komad, ćini mi se ipak od potrebe prosboriti i napose o ovoj vārsti pocsije. Svaki izmedju povećih gradovah, koji se smatraju kao ognjišta književnog i društvenog žīvota poljskog, ima i narodno svoje kazalište. A ovi su gradovi: *Vilno, Puznanje, Krakov, Lavov* i *Varšava*, u kojoj ima dva poljska teatra pod upraviteljstvom vlade. Pored toga imade još do pet šest kazališnih društvah, koja hram Thalije poljske sa sobom prevoze od grada do grada. Nu opet bi se vārlo prevarili, kad bi, gledajući na broj društvah kazališnih, po razměrju njegovom sudili da ima i onaka obilatost nar. igrokazah poljskih. Kazališta poljska poplavljena su poujavije prevodi ma dramatićkih plodovah vilah inostranih, najpaće francuzke. Ta šarenost dosad je znaćaj nesamo poljskoga nego ćsvih ostalih kazalištah slavenskih, kao do nedavna i svihkolikih teatrach němaćkih. Pārvo dvě zvězde narodne poljske dramatike našeg vėka jesu: grov *Aleksander Fredro* (u Lavovu) i *Józef Korzeniowski* (prof. u Charkovu). Pārvo imenovani pisao je puno veselih, a drugi žalostnih igrach, koje su stekle u Poljakah najviše pohvale i popularnosti. *Fredro* izdao je g. 1839 u Lavovu svoje komedije u 5 tustih knjigah, izmedju kojih někoji komadi n.p. »*Ćudzoziemszczyzna*«, »*Sluby panieńskie*«, »*Ćiotunia*«, »*Pan Geldhab*« i dr. věrni su obrazi konversacionalnoga tona poljskih viših stališah, koji se izobrazije po ukusu francuzkom. U drugih je opet nastojao spisatelj věrno slikovati znaćaje ili osobnosti narodne. U ovaj red idu komadi: »*Zemsta*«, »*Pan Jowialski*« i »*Dożywocie*«. *Korzeniowski* izdao je pārvu svoju tragediju »*Mnich*« god. 1830, »*Pięty akt*« u Rusalki g. 1837, a u osobitoj sbirci u Kijowu slě-

deća dva komada: »Anielka« i »Piękna kobieta«. Osim toga igraju se i drugi njegovi još netišteni komadi, n.p. »Miloš i Zemsta«, »Plochoš ukarana«, »Stary mąż« i dr. Nedavno (g. 1842.) izdao je u Vilnu opet i novi jedan drama »Umatli i żywia«. Iz njegovih tvorah diše duh pjesnički, bogata fantazija u osnovanju čina; osobe su njegove majstorski slikovane, intrige umjetno zapletene a to sve na jeziku čistom i ugladjenom.— Dramatici starije dobe, što su se još do danas održali na daskah, jesu: *Wojciech Bogusławski* i *Jan Nep. Kamiński*. *Bogusławski* (umro g. 1829.) može se smatrat kao tvorac poljskog kazališta i napisao je »Cud mnićmany, czyli Krakowiacy i Górale« nar. veselu igru s pjesmami (izdanu u Berlinu tek g. 1841). *J. N. Kamiński*, drug njegov, bio je zadugo upravitelj kazališta Lavovskog, pisao je nekoliko izvornih dobrih pjesnih, preveo situie pjesni Schillerove, te nastavio objavljeni komad »Cud mnićmany«, dodavši mu drugu stranu, koja ipak čini i za se komad. Druga ta strana izdala se u Lavovu g. 1841. i zove se »Zaboboń czyli Krakowiacy i Górale, częśc druga«. Obadva ova komada, i sve što imadu na sebi pečat mahnah svog časa, opet ih ide ime narodnih igrah, zato se i jednako i sveudilj održavaju na kazalištu poljskom, a to s velikom pohvalom naroda. Izmedju ostalih dramatikah poljskih nijedan se nije domahnuo ni slavie ni znamenitosti. *L. A. Dmuśewski*, *J. S. Jasiński*, mladji *Bogusławski* i mnogi drugi pisaooci, što živu u Varšavi, ponajviše su puki fabrikanti igrokazah, i sve što su ih mnogo napisali, osobito parva dva (Od te dvojice svaki je već složio do svojih 50—80 komadah, koje prevedenih koje tobože izvornih). *John of Dycalp* (pseudonym) izdao je g. 1842. u Vilnu podobru veselu igru »Przecczucie«; *Karel Drzewiecki* iste godine i u istom mjestu izdao je »Kontrakty«, dramu iz života narodnog plemstva poljskog; *Piotr Dahlmann* slabu tragediu »Maryna Mniszchówna« (Wratistaw g. 1841); grov *Aleksander Przewdziecki*, koji bi parvo pisario drame francuzke, poslao je u svēt »Próby dramatyczne polskie« (Vilno g. 1841), izmedju kojih ima i historička tragedija »Halszka«, komad po imenu i sadržaju ili činu onaj isti, što smo ga već napomenuli, govoreći o Kraševkome. I tako se amo tamo na polju dramatičnom u Poljakah pojavljaju pojedini stvori, nu mnogo slabie vrédnosti i cène, nego li iziskuje ista svakidanja potreba. Medjutim upazujemo u Varšavi po dosta zdrav i čio život kazališni. To posvëdočavaju obilni dramatični časopisi n.p. »Świat dramatyczny«, kazališni godištnik, »Pamiętniki sceny Warszawskiej«, i prevodi vaudevillah francuzkih i drugih komadah repertoira kazališta poljskog što bez prestanka izlaze pod imenom »Teatra Warszawskie«,—

Čini se da u Poljakah istom sada počima krèpèe se razvijati tako prozvani »slog krasni«, a ono odkako je razkàršio verige, kojim ga okòvaše načela estethikah francuzkih. I sve što je u Poljakah bilo uvèk u obilju spisah, za zabavu odluèenih, opet većina tih izvornih proizvodah bialu klasovi bez ikakvog zdravog narodnog zàrna. Ošobito, što se tiče historičkog nar. romana, i do danas ima malo izvàrstnog na izbor. Istom još i na koncu prošastog vèka ova vàrst krasne literature nebiaše gotovo još ni poznata; i što god bi pisali nevezanim slogom pisaoi poljski, udaralo bi jako po duhu francuzkom. Poslè toga, kao oglas li poslèdica čitanja romanah nèmaèkih, pojavila se u ovoj vàrsti književnosti poljske nèkakva sentimentalnost à la Lafontaine. Amo spadaju: 1. roman kneginje *Württembergzke* (rodj. *Čartoryjske*) »Malwina, czyli domyslność serca« (g. 1816), 2. *L. Kropiùskoga* »Julia i Adolf, czyli nadzwyczajna miłość dwojga kochanków nad brzegami Dniestra« (1824), 3. *F. Bernatowicza* »Nierozsądne śluby, czyli listy dwojga kochanków na brzegach Wisły mieszkających« (1820). Tihi duh nèmaèke domaènosti i smèrni obiteljski život nèmaèkih romanah u Poljakah nije dugo odàrżao se u modi, budući sasvim ludj i protivan duhu narodne njihove osobnosti. Medjutim »veliki nepoznanac« (Walter Scott) èarobnim kljuèem svoga uma otvori vrata k novome svètu historičkog romana, i čitava izobražena Europa, pleskajući u ruke, sipaše mu vènce od pohvale. Istina je, da je on otimao oči sjajnim blèskom svojih obrazah, ali temeljiti ili osnovni živalj njegovih stvorah, koi bismo mi usudili se nazvati *historičnost*, činio se da je lažan. Na mèsto historične istine podmetao bi on istinu poetičku; u prilici licah iz sadašnjosti vodio bi nam pred oči osobe i stvari iz davne tobože prošastnosti; i što doduše u njega ima historičnoga, cigli su tek komadići starine, koje mu se raèilo izvoditi na razgled javnosti, prekrasno opisane i osobitim i samo njemu vlastnim èarom osvètljene. I upravo ovo svojstvo njegove je štioce varalo i naslèdovateljem glàve zabunilo, te su ga proglasili prorokom prošastnosti, razvikali umom, koji je pronašo kamen mudrosti. I ono je uzrok, što su gotovo svi nagnuli za njim, pišući takodjer romane historičke, u kojih se medjutim s veće strane još i manje našlo istine historične, nego li u istih nazorih njihovih. Svojim je putem walter-scotisam prodro naposlèd i u književnost poljsku. *Julian Ursin Niemcewicz*, pèsnik škole klašičke, takodjer se u ono vrème latio romantike, u kojoj ipak nemogaše zatajit osobitost svoju, plod izobraženosti klasièke. Pàrvi njegov historički roman zvao se »Dwaj panowie Siciechowie« (1815), za tim se pomolio u svèt (g. 1821) »Lejbe i Siora« (2 dèla, a na poslèdku »Jan z Teczyna«.

(3 děla, g. 1825).— *F. Bernatowic* pojavio se s historickim romanom u četiri knjige »Pojata, córka Leždejki, czyli Litwini w 14. wieku« (g. 1826); poslé toga s romanom u tri knjige »Nalęcza« (g. 1828).— *Frant. Węzyk*, pěsnik okolicali krakovskih, izdao je roman u tri knjige »Władystaw Lokiećek, czyli Polska w 13. wieku« (god. 1828), a izza toga roman »Żygmunt z Szamotul, powieść z dziejów 14. wieku« (3 knj. 1830). — *Kostantin Gačyński* napisà roman »Dwaj Sreniawici, romans z czasu Władystawa Lokiećka« (3 knj. g. 1830). — *Stanisław Jasowski* izdao je onda podrobnie svoje historické pověsti, izmedju kojih znamenitia je »Bitwa pod Stubnem«, pověst iz 14. věka (2 děla, g. 1831).— I osim ovih izniko je na polju literature poljske podobar broj i drugih pověstih i romanah, a to sve iz dogodovštine domaće. I sve što se nemože tajiti, da plodovi ti imaju svoju zaslugu, i sve što mnoge pojedinosti posvědočavaju, da taj sud valja i gledě na estetiku i historiju, opet ga u obće nemožemo prěnesti na toliko, kao da bi oni svim odgovarali potrebam i svojstvima, koja se hoće od romanah upravo historickih. Najgãrdjoja njihova pogrěška jest (a to su naučili od slavnog svog uzora), da starinške osobe i život staróдавnog věka neslikuju onako věrno kako bi valjalo. A to ni nemogoše ni neuměše, zašto k tomu se hoće više nego povãrsna zavirkivanja u listove lětopisah, marljivię iztraživauja, razsudnię protresavanja i bistrię pronicanja u duh onih věkovah, nego što ga je bilo u tih pisalacah. Istom kad je romantika prie 10—15 godinah takodjer u poesiji Poljakah mah otimat poćimala, pa se iž nje porodila idea narodnog pěsniětva, temeljitie stadoše ućiti Poljfcii izvore ili vrěla života i duha narodnoga, i u žile književnosti ulěvati novu, živu bistriu kãrv. I tada se izza narodnog samostalnog pěsniětva, premda podockan, porodila i narodna historická pověst. Izvorah, kojim bi najstaróдавnii život naroda poljskog proniknuli, raz njegov razvidili, i lice mu osvětlili, istina bog, pisaoći romanah poljskih imaju malo na izbor, i samo osobiti um mōgo bi razborom i domišljivostju svojom na tom obsírnom polju stvoriti něšto osobitoga, izućega. Nu s věkom 14tim poćima starina poljska razjasnjivati se sve vedrie, i pisani izvori, iz kojih možeš proućiti život narodni i ćiste narodne na njih osnovati pripověsti, sve ti se tu više nagãrnjaju, ali gledě na poslédnja dva stolětja možemo kazati, da Poljaci imaju izvorah historickih u izobilju. Nu dosta zasad o ovoj stvari! Poslé povratit ćemo se opet k njoj. Sila gradiva, što se već dosad nagãrnula, izěckiva još rodjenog uma, koi bi znao ćãrpit iž njega, uma (rekoh), koi bi, pojmviši pravi i istini smisao sгодah, na platnu historickom uspeo jasno naslikovati prilikeněkadašnjega světa i ob-

razo ljudih ondašnjih vremenah, tako da bi iz pojedinih po-
teza ili lica svaki štioć čitati mogo, što se je radilo u srdcu i
duši ljudih onih, koji nam se u pripovēstih pred oči metju. Slikar
života i običajah narodnih nebi nam, kao što je to bivalo dosad, iz-
vodio samo osobe prilične, već bi on živim bojami kista svog go-
tovio obraze prave i naravske, on bi (tako rekuć) samo uzimao ih
iz prostora pokojne starodavnosti, prenoseć ih u živi svēt sadašnj-
osti, ili drugim rēčma: on bi starodavnost oživio i (tako rekuć)
duh njezin opet utēlesio. Tko izmedju sadašnjih pisalacah romanah
poljskih nastojao je, da to učini, uvidēt ćemo iz slēdujućeg krat-
kog pregleda.

Na pročelje (ma i to ne bilo nekujim upravo drago) metjemo
Michala Grabovskoga (Edvarda Taršu) s malom (istina bog)
nu čilom pripovēdkom, koju je g. 1837. izdao u Vilnu pod imenom
»Koliszczyzna i Stepy«. Čin je čarpljen iz vremenah onih, — koja i
danas još živu u ustih naroda, a to iz dobe, kad se narod ruski
na Ukraini pobunio proti plemstvu poljskom (g. 1768). I sve što
veća strana pēsni sastoji iz pripovēdanja starog hajdamaka*), ipak
iz čelo pripovēdke diše tolika prostodušnost, iz osnova tolika iz-
vornost i historička vērnost, iz čelog tog obraza tolika čarobna
milina, da mi se nemože ino, već da sitnu ovu pripovēdku
metnem čelo svih ostalih pēsnih ove ruke. Grabovski je izdao g.
1840—1841. poveći historički roman »Staniea Hulajpolska« (5 knji-
gah). Dēlo ovo po većem je osnovu skrojeno. Istina bog da tu pi-
salac vērno izobražuje život ukrainski iz vremena, kad je vlada polj-
ska prama svāršetku prošastog vēka najdublje bila klonula, nu ipak
stvor taj kao čelina daleko zaostaje za poslom njegovim, kojeg smo
malo više pohvalili. Gr. nastojavaše u ovom svome romanu nasliko-
vati obraz podpun, najpače savāršeno je opisao osobine i značaj
Ukrainacah kao i zavičaj njihov. Sasvimtim nemože se obraniti
korbe, da je nekoje čine historičke pobārkaio i preokrenuo i da mu
se slog amo tamo vuče kao cicvara. Pored toga ima od Grabovskoga
i drugih odlomakah povēstih historičkih, — koje možemo smatrati
kao obraze izvāršne, nu o težnji (tendencii) njihovoj dosad ništa od-
lučna pronesti, nemožemo. — Najposlenii, zajedno možda i najsrēt-
nii u povēsti historičkoj, jest *Jos. Ign. Krašovski*. On piše mnogo
i vārlo bārzo, zato i dēla njegova niesu umotvori savāršeni, već

*) Hajdamaci zvali su se onda oni Ukrainci, što su ustali s oružjem na
plematvo poljsko

kadkada hramlju, što zaista nebi bilo, da pisalac ima kad svako svoje dèlo p̄fosudit i izgładiti tr̄zno i mirno p̄rvo, nego ga turio u sv̄t. Najpriè su od njega u toj struci izišli »Rok ostatni panowania Żygmunta III.« (3 knj. 1833 g.) i »Kościół Święto-Michałski w Wilnie« (2 knj. 1833 g.) Obe te pripověsti posv̄doçile su krasno zvanje Kraševskoga, da èe postat najpopularnii ljubimac ÷itajućeg sv̄ta u Poljskoj. Najnovie njegove historièke pripověsti zovu se »Stańczykowa kronika« (1840 g.) i »Mistrz Twardowski« (2 knjige, 1840 g.). Dèlo na posl̄dku imenovano bi moglo postat najmilie štiocem poljskim, da pisalac nije odviše bio naglio se, pa polag toga zanemario izgładiti ga kako bi valjalo. Tu tr̄ba napomenut i njegovu pov̄st »Ostatni z Xięząt Sluckich« (3 knj. g. 1842) kao najobilatiju radnju historièkog sad̄rżaja. Izvan toga ima od njega još sila bożja i drugih pomanjih i povećih pov̄stih historièkih, amo tamo po časopisih, almanasih i drugih sbirkah raztrešenih. Nu ovd̄e se sad opraštamo s Kraševskim, da se opet što prie i na drugom polju s njime sastanemo. — Redom zasluge dolazimo k gji *Klementini Hofmanovoj* rođj. *Tańskoj*. Nju ide slava zato, što je varlo rano podranila i pojavila se, medju Poljaci s obrazi historièkim, iz pravog narodnog života ÷arpljenim. Od njezinih d̄elah izišlo je g. 1833. u Vratislavi 10 knjigah, u kojih bile su i dv̄e pripověsti: »Listy Elżbiety Rzeczyckiej« i »Dziennik Franciszki Krasiniskiej«. U ovih pripověstih nadahnula je pisateljica vitezijnje svoje značajnoštju, mislima i naćelma vr̄menu shodnim, i tako joj je za rukom pošlo, s nedostiżnotu ÷arobom naslikovati osobe i okolnosti prošastih v̄ekovah. S najnoviom svojom pov̄stju »Kochanowski w Czarnolesie« (2 knjige) proslavila je oćaka p̄snićtva poljskog, ÷im nam njome narisà v̄rni obraz njegovog života i v̄ka. I s gospodjom *Hofmanovom* imat èemo èast opet se sastati i na drugom m̄estu. — Plodni pisalac romanah *Michał Cichowski* bio bi nam milii, da nebismo na njem odviše našazili mahnah. I on je jedan iz kola v̄štacah ili prorokah ukraińskih, jerbo Ukraina roćiste je njegovih vitezah, poetièki jezik ukraińskih dumah (p̄snih) i skazkih (pov̄stih) i surova osobnost Ukraińcah — to su boje, kojima on slikovaše obraze, koji bi na poćetku, dok bi bili novi, skori, laštući, štioću otimali oći, nu sasvimtim om̄rznuse mu na posl̄dku, ÷im je većma Ć. izçarpio vr̄lo bojah novih a to tim više, što mu je pored toga slog bio naduven i p̄rko m̄ere i potrebe šaren. Pa komu da na posl̄d nebi om̄rznulo i dodijalo ono v̄čno opetovanje i povratjanje se onih istih dv̄iuh osobnostih: Kozaka i Lehah (Ljacha), koje se samo u njegovoj, poljštinom nadhitjenoj, glavi izlegoše, nu u živom životu nikad im nebiaše traga! Njegove

»Powieści kozackie« (Paryż 1837. r.) preko mjere su jednoobrazne i novih misli i obrazah prazne. Izza toga pojavio se u svjtu njegov. historički roman »Wernyhora« (2 knj. 1837 g.), koji nas, istom izišavši, uzhitio živim svojim obrazima i čartam o životu Ukrajinaca, nu domala opet omärznuo, budući si pisalac odviše otegnuo slog, a u isto djelo upleo misli i mudrovanja, odveć udarajuća po težnjah najnovijih Poljakah. Pripovjšt »Kirdžali«, pisaoem prozvana »slavjanskou«, jest djelo o stvari jednoj, njemu ni malo poznatoj, koja medjutim štioću dodijava slogom fantastičkim i činom zlo i neumno izmišljenim. Povjšt, izdane god. 1841. »Koszwala« i »Hetman Ukrainy« (2 knj.) ničim se neodlikuju od »powieści kozackich«. Ponjšto bolje za rukom pošlo mu je opisauje osobah i stvarih u pripovjđki »Sztęfan Czarniecki« zvanou, koja je izišla g. 1840, a sasvim dobrom i savršenom usudio bih se prozvat manju povjšt »Czerwona sukienka« (tiskanu u Tygodniku literackom). Ako se Čajkowski još u dobar čas povrati sa stranputicah i klanacah, u koje je dosad zabasivao, usudili bismo se, polag tolikih njegovih sposobnostih, častno mu proreći mjsto za stolom nar. pisalacah romanah poljskih. — *Adam Gorczyński* napisä više pomanjih pripovjđkih historičkih, kojih je izišla strana jedna g. 1838. pod imenom »Powieści Jadama«, a druga god. 1842. pod naslovom »Silva rerum«. Pisalac ovaj nastojavaše medju Poljaci varlo rano nasljedovati jezik ili slog, odlikujući se prostotom, iskrenošću i čilostju starih pisalacah poljskih, koje francuztina jošte nebjše okäršila. I sve ako u tom i nije baš sasvim doгнаo do svoje svärhe, opet u plodovih pera njegova diraju nas mnogi vjрни obrazi, iz starodavnoga života naroda poljskog izvadjeni. — Pripovjđalac svjtu poljskom varlo dragi, grov *Frederik Skarbek*, takodjer je izdao poveću jednu historičku povjšt »Życie i przypadki Faustina Felixa na Dodoszach Dodoszyńskiego« (2 knj. g. 1838.). Proučivši historične pänetuice pr. vjeka, pa izvadivši iz njih njkoliko zaunimnih čärticah, napisä nam Sk. podosta vjрни obraz razuzdane one dobe, u kojoj je narod poljski ugreznuo najdublje u kal moralne potištenosti. — Gospodja *Ana Nakiwaska*, nedavno još pisateljica francuzka, a sad znameniti cvjt u vjencu poljskih književnicah u Väršavi, izdala je g. 1841. povjšt historičku »Czarna mara, kronika dawnego zamku Xiążąt Mazowieckich«. — Osim nje ima još i drugih gospodjah i gospodičićah, što su se ogedali na ovom polju književnosti krasne. Nu mi njih mučke mimoilazimo radi toga da nas tko nebi okorio odviše sdušnima. U obće valja nam priznati i izpovjđiti, da je historička povjšt u Poljakah od nedavna daleko zahvatila, i da pisaoi slobodnie nego dosad po ovoj cesti koracaju. Na polak puta dč-

lovanja njihovog već ih susreća sila gradiva dragocjena i s velikom ljubavlju skupljena i sastavljena. Zato im ni potreba ino nego uměti izabirati zrělo voće od zelenog i na duhovno ga uživati zdravlje i korist svoju.

(Dalje će slědit.)

Pregled knjigopisni.

Knjižanstvo južnih Slavjana h

(God. 1846.).

1. Ilirski kalendar za g. 1846. (od *Všk. Berlića*). U Budimu 1846. Tiskom Gyuriana i Bagb. 8na. Čěna 20 kr.— Pored stvarih što se običavaju metat u kolendare, ima u ovome pėsamah, basnih, i nekoliko komadah iz Rukopisa Kralodvorskog, podobro prevedenih naški.

2. Oběi zagrebački kalendar za god. 1846. Tečaj prvi. Uredjenjem *Slavoljuba Verbančića* izdaje ga *Lav. Župan*. U Zagrebu 1846. Tiskom Fr. Župana. 4na, str. 252 + 111 + XLII. Čěna 1 for. sr.— Dělo vārlo koristuo i bogato izkitjeno, pa pored toga i vārlo čěno (jeftino).

3. Iskra za god. 1846., zabavni sastavci od *Mirka Bogovića*, dr. *D. Demetra*, *Ivana Kukuljevića S.*, *Ivana Mažuranića*, *Ognj. Ostrošinskoga*, *Stanka Vraza* i *Ljud. Vukotinovića*. Izdaje *Ivan Havlček*. U Zagrebu 1846. Tiskom Dr. Lj. Gaja. 16na str. 270. Sa 4 kipa. Čěna 2 for. sr.— Izmedju članakah »Iskro« od ove godine najizvrstnii je pėsan g. *Ivana Mažuranića* »Smārt Čengićage«. Medju kipovi nalazi se i slika domorodnog našeg velikaša g. *Jurice Oršića Slavetičkoga*.

4. Drobtince za lěto 1846. Na svitlo đal *Anton Slomtek* (p.n.). V Celji 1846. V. 8na. str. . . . Čěna 40 kr. sr.— Ova knjižica, sadāržaja pobožno-zabavnoga, pisana je narěđjem slovenskim, a tiskana pčlovica sa starim a polovica s novim pravopisom.

Pěrvenci. Različne pjesme od *P. Preradovića*. U Zadru 1846. Tiskom Demarchi - Rougierovim. M. 8na. str. 114. Čěna 1 for. sr.— O prekrasnom ovom dělu progovorit ćemo u svoje vrěme obilatic.

6. Ljubav i zloba. Izvorna opera u dva čina. U muziku stavio *Vatroslav Lisinski*. U Zagrebu 1846. 8na. str. 28. Čena 10 kr. sr. — Ovo je *libretto* ili text rečene opere (sastavljen od *Jonka Cara* i dra *D. Demetra*).

7. Kralj Dečanski. Epos u osam pjesama od *Joanna Subotića*. (Nagradom uvječeno djelo). Budim 1846. 8na. str. 233.

Da unapredi književnost, Matica je srbska prije nekoliko godina odlukom svojom obećala više nagrada za stvore nekih vrstih književnosti. Između njih odlučena bi i jedna za najbolju epopeju iz historije srbske. U ovih okolnostih porodi se naš »kralj Dečanski«, ogleda se i steče obećanu nagradu. — Prije nego o čini istog stvora proshorimo, budi nam dozvoljeno pronesiti misao našu o poesiji u obće i o svršsi nagrada književnih. Tkogod poznaje poesiju, zna da je čedo to nestašno — čete rajsko, koje se neradja na zemlji, nego rodjeno silazi s neba, da kiti tužni život čovječanski zracima duha svevječnoga, rajskoga, nebeskoga, kao iskra neumrllog božanstva. Poesija se neoblači u svilu i kačivu, nehrani se šećerom, nepoji se šampanštinom, netraži sjajnih dvorovah i zlatnih palačah, da tu hodi po svilenih sazih i spava na mehkili dušecih, već slobodna dolazi kud njoj drago, a opet najvoli u kućarice proste, k ljudma ubogim, k umarlima zdravog sardca i čiste duše, da s njima kolo igra po cvjetnih livadah ili plauduje u gorici zelenoj uz romon bistrih potokah ili uz kлокot hladnih vrèlah, hraneć se mirisom cvjetja, pojeć zrakom nebeskim. K uzpevanju poesije netreba dakle ni zapovedi carske ni Stěpanova blaga. Ona sama posebi niče, gdje je njoj drago, a gdje joj nije volja niknuti i cvasti, tamo si je nećeš dozvat, ma potrošio svu silu i blago ove zemlja. Začudo nam je dakle, kako je mogla slavna Matica srbska odlučiti nagradu za epopeju, za stvar jednu, koja spada u struku poesije, za stvar (da tako kažem) samoraslu i samorodnu, za stvar, koja medjutim nije neobhodno potrebna za napredak i život naroda jednog, nego čini samo ures ili nakit njegove kuće. Što se tiče naš, Hrvatah i Šarbaljah, poznato je, da neima još u kući našoj ni toliko stolacah i klupah, koliko nam baš treba; a zašto da se prije ovih potrebah brinimo za zarcala i svilene jastuke? Da je odlučila Matica srbska nagrade za najbolju historiju i gramatiku srbsku, čin je svake pohvale dostojan. Nu kad joj je preteklo novacah, zašto nije uměsto za epopeju opredělila nagrade za najbolji *zemljopis srbski*, za *zemljopis sveobći* i *historiju sveobću*? To su stvari, koje su nam najprēde, stvari potrebne za propitanje života našeg duhovnog kao hlēb i voda za življenje naše tēlesno. Nu da se povratimo opet na našeg »kralja«! Kod nas ima još malo razsudjenja objek-

livnog, suda iz valjanosti iste stvari putem tržnog razuma čarpljenog, nego mi sudimo sada sve još subjektivno — a najviše putem vruće naše slav. kárvi. Zato ni ovaj »kralja« još nije našao suda pravog, nego Peštanci pohvališe ga, a Biogradjani i Novosadjani opet prěčice ga odsudiše*). Nu ni jedno ni drugo nevalja. Dělo to s. jedne je strane vrlo dobro, jerbo se odlškuje dobrim nar. jezikom, svojsvom, koje se rědko nalazi kod knjiž. proizvođač Šarbaljah, zato se i najviše ima činiti. Nu s druge strane neima u njem onog višjeg uzhitjenja, one rajske topline, što je kárva u žilah svakog izučeg poetičkog stvora, pa se ni upravo tražiti nemože od poesije naručene, od pěsni nagradom porodjene.

8. Ogljedalo srbsko t. j. pěsme crnogorske o srbskom vojevanju. (Od vladike čarnogorskog g. P. P. N.) U Beogradu 1846. (s obrazom Karagjorgja). — Ova knjiga nije još stigla k nam u Zagreb.

9. Razgovor ugodni naroda slovinskoga itd. od *Andrie Kačića*. U Zadru 1846. Tiskom bratje Battarah. Dvě knjige u jednoj (knjiga I. od 420 str., knjiga II. od 384 str.). Čěna 1 fr. 30 kr.— Na čelu knjige ove pečatano je »tiskom bratje Battarah« nu upravo u njoj ništa neima novoga do cigli naslov, kazalo i predgovor od *St. Ivičevića* (XV. str.). Sve ostalo tiskalo se g. 1834. u Lipsku za Bečko izdanje udove Benediktove, pa su Battare po svoj prilici kupili od rečene Bečke knjigarnice sve komade, što se tu njesu razprodali.

10. Srpske narodne pjesme. Skupio i na svijet izdao *Fuk Stef. Karadžić*. Knjiga III. U kojoj su pjesma junačke srednjijeh vremena. U Beču 1846. 8na. str. 592. Čěna 2 for. sr.— U ovoj knjizi ima 89 pjesama. Kad jednom izadje IV. t. j. posljednja knjiga, govorit ćemo obširnie i o ovom u svakom obziru preizvrstnom. dělu.

12. Pěsmarica cerkevna, ali svete pěsme ki jih pojó ilirski Slovenci na Štajerskim, Krajnskim, Koroškim, Goriškim ino Benatskim itd. zbral ino na svet izdal *Matija Majer*, kapelan pri stolni cerkvi v Celovcu. Celovac 1846. Tiskom *J. Leona*. 16na. str. 236. Čěna 30 kr. sr.— Knjiga vrlo dobra i koristna za obranu i održanje nar. pobožne poesije u carkvi slovenskoj, poesije prave iskrene, iz sardca naroda ničuće i do likovah angjelah božjih dopiruće, koju

*) Proti ovom kralju mnogo se već odapelo strěljah, mnogo izbačilo pušakah i dugih i malih — po raznih naših novinah. Bilo je i puonjava i puoketanja u njegovu slavu i obranu. Nu čitav je top nedavno izpalio na nje ga. *Gj. Matetić* (vidi malo niže rěč o knjiži „Kritičeski pregled itd.“),

nastojavaše prevelika revnost i netočna izobraženost nedavnog vremena izrinuti iz hramova slovenskih, namještvavajući u njih tvorbu škole, koja nestoji na kamenu vječnom, narodnom. Pjesmam ovim dodao je vještih sabiratelj i nekoliko napjeva, uz koje narod od starine pjeva iste pjesme. Između njih nisu svi jednake dobe ni jednake čine, nu i ta sbirka vrlo je znamenita. — Napjevi prodaju se uz knjigu komad po 36 kr. sr.

12. Narodni slavonski običaji. Sabrani i popisani po *Luki Iliču*, Oriovčaninu. U Zagrebu 1846. Tiskom Fr. Župana. 8na. str. XIV., 316. Čena 1 for. sr. — Knjiga hvale dostojna. U njoj ima puno krasnih stvari, zdravog gradiva, nu odviše mudrovanja i nepotrebnih citatah. Mi iskreno metjemo na sardce poslenome g. pisaoću, da se uklanja odlišnostih i suvišnostih, a gledě na slog da izbjegava periode i česte incise, a bit će mu knjige i kratje i cēnie.

13. Narodni običaji kod Vlahah u Dalmaciji. Sakupio i izdao *S. Ljubid*. U Zadru 1846. Tiskom Battarah, 8na. str. 114. Čena 40 kr. sr. — Izvadjeno je ovo dēlo iz članakah *Zore Dalmatinske*, jezik nije u njem baš posve čisti narodni, već slog amo tamo nenaravski. Od istog pisaoća čekamo već do tri godine izdanje starog klasika *Ektorovića*.

14. Dēla *Dimitrija Davidovića* Knjiga I. (Istorija naroda srbskoga). U Beogradu 1846, 8. str. 160. Čena (sa slikom vojvode Gjorgja Crnog i zemljovidom onih pokrajinah, u kojih prebivaju Srbliji) 1 for. sr. — Vidi se iz ovog dēla, da ju *Davidović* svoju »istoriju naroda srbskoga« počarpio ponajviše iz neumārlog našeg *Kadića* (vidi »Razgovor ugodni naroda slovinskoga«).

15. Rēčnik geografijsko-statistični Srbije. Sastavio *Jovan Gavrilović*, načalnik odděljenja financije. U Beogradu 1846. U praviteljstvenoj knjigopečatnji. 16. str. 332. Čena 1 for. sr. — Dēlo prekrasno! želili bi, da imamo od svih naših pokrajinah jednakah. Glasa se, da se g. G. sada dao na štatistiku Bosne i Hercegovine, koje namērava izdati svojim troškom.

16. Mali-ilirsko-němačko-talianski rēčnik od *Josipa Drobnića*. Svezak I. (Troškom Matice ilirske). U Beču 1846. 16. str. 160. Čena 40 kr. sr. — I o ovom dēlu na koncu dēla.

17. O književnoj uzajmnosti između razlićni plemena i nurećija slavenskoga naroda od *Jana Kollára*, preveo *Dim. Teodorović*. U Beogradu 1846. 8. str. 128. — Knjiga ova, kako smo razabrali, bila je odlučena za narod. Nu g. prevoditelj svārhu je sasvim promadjo; jere posao mu je hrapav, jezik nenaravski, zamāšćen, dakle i za razum prostog naroda neprikladan.

18. Dra. *Gj. Augustinovića* misli o ilirskom pravopisu (s tablicom glagolski i ćirilski slovah (sic). U Beču 1846. 16. str. 32. Cěna 20 kr. sr. — Tko hoće historiju pravopisah naših da piše, neka si pribavi i ovu kujižicu. Mi razvikani Zagrebčani niesmo baš vrazi reformah, nu opet mārziemo na prengle i nevrēmene. Kao takvu smatramo i reformu g. Dra. Augustinovića. Nu opet valja priznati, da je knjiga g. pisaoća puna razbora i dostojanstva, zato nije ni uzbunila vruću kārṽ našu, kārṽ slavjansku. Mi na tom plemenitom načinu zahvaljujemo od' sārdea g. Dru. Augustinoviću. Da je on zarėzao pero oštrie, mogli bismo opet u obraz. Bilo bi i gorih razprah i zavadjah nego dosad što je bivalo.

19. Utuk III. jezykoslovnj. O jezyku i pravopisu srbskom. Od *M. Svetića*. N. Sad, 1846. 8. str. 77. — Knjiga ova svėdočba je jedna *in causa litis* izmedju gg. *Vuka St. K.* i *Miloša Svetića*. Budući da se razpra ta povela o jeziku i načelu, kako bi valjalo pisati ga, tiće se stvar nesamo Sārbaljah već i ostalih Ilirah, najpaće Hārvatah, a to tim više, što je s ovim dēlom g. M. Sv. zabo tārni u našu (hvala Bogu!) još zdravu petu. Nu vrēme nas tēra na prėće stvari. Zato da su g. *Sv.* ove rėči kao pozdrav za »dobro jutro.« Doć će vrēme, doć će i bēli dan, a mi ćemo opet susrēst se i ogledat na istom ročištu, neka vide i sude Sārbliji i Hārvati, tko li kudi, tko li pravdu gudi?

20. Grammatika jezika magjarskoga teoretičko - praktična. Izdao *Josip Bielak*. U Zagrebu 1846. Tiskom Franje Župana. 8. 192. Cěna 1 for. 20 kr. sr. — Slovnica ova, odlučena za mladež gymnasialnu i pisana narėčjem književnim po pravopisu novom, za cělo će u nje probudit više ljubavi za nauku magjarskog jezika nego li sve zadržavske prėtnje i primarajuće naredbe što su dosad provesti mogle.

21. Nėmačke i horvatsko-slavonske rėči i razgovori za školnu mladež. Spisao *Franjo Šav. Begry*, vėrhovni učitelj. U Osėku 1846. Tiskom Divaldovim. 8. str. 128. Cěna 15 kr.

22. A becedar za dētu za naučiti horvatski čitati polag novog pravopisa. Sastavljen po *Imbru Antoliću*, pārvom učitelju glavne škole u Rakovcu. U Karlovcu 1846. 8. str. 40. Cěna (?). Na nedužno ovo dēte književnog našeg naprėdka, nahrupio je nedavno u Zori poznat *ensor et castigatōr tobož minorum* svega, što iole miriši po zraku škole zagrebačke. Bila mu mudrija nā čast! Takve glase po smislu naše poslovice *větur nosi*. To i dobro znade g. *Antolić*. Njega tēši spoznanje, da je učinio polag volje svevišnjje vlade po i vladajućem duhu naroda! zašto volja vla-

de zakon je, a duh naroda i njegovo izjavljenje glas je božji. Medjutim protivan glas g. Starè, došao je već u nevrëme, jerbu parvo izdanje ovog abecedara već se je razprodalo.

23. Čitanka ili čudoredne pripovësti na koristnu zabavu domorodne mladeži. U Varaždinu 1846. Sa dva kamenorëza. 16. str. 130. Cëna 12 kr. sr. — Èvo i ova je knjžica plod smërne i bezžumne poslenosti varaždinskih naših knjževnikah! Njihovi proizvodi (istina je) štiocu neotimaju oči ni èarobom jezika ni blëškom tiska, kao što to èine zagrebački. Nu opet ih ide velika slava, kitni vënac zasluge, što su parvi izmedju nas podranili na pazar sa targom najpotrëbitim — sa knjigama, za porabu mladeži školske odlučeni. Zato èast im i slava!

24. Pripovësti za porabu pervoga razreda (klase) poèetnih uèionicah. U Tërstu 1846. 8. str. 76. Cëna (tvãrdovezanog komada) 6 kr. sr.

25. Čitanka za drugi razred glavnih gradjanskih školah. U Tërstu 1846. 8. str. 171. Cëna (tvãrdovezanog komada) 10 kr. sr.

26. Mala knjiga štenja za potrebu zaèalnih (poèetnih) uèilištah. Kërštjanski nauk.) U Tërstu 1846. 8. str. 76. Cëna (tv. vez. kom.) 6 kr. sr.

Ova brojem 24. 25. i 26. obilježene knjige opredëljene su za hãrv. nar. škole gubernijã primorskog (tãrštjanskog); pisane su èistim našim knjževnim jezikom, a tiskane s novim organièkim pravopisom. Po svih školah okružja tãrštjanskoga, po Istrii i otocih, k njojzi spadajuèih, uèe se po školah dëca hãrvatska knjževnomë našem jeziku i pravopisu. Isti pravopis uveden je već i po školah okružja gorièkog (Görz) za dëcu slovensku. Razabrali smo, da već i za Slovence štajerske i krajske po višjoj naredbi knjige se prevode s istim pravopisom. Pa kad sva bratja u Ilirii, odbacivajuèi svoje pokrajuštine, sjedinjavaju se, raèeè i gradeè za sveobëe blago, pa zar èe se još odsada Dalmatini dãržati slëpodušno svoga razkolniètva, gradeè si nekakve *osebunjke* u kuèi obèinskoj?

27. Spisi za mladež od *Kristofa Šmida*. Prevodi s nëmaèkog i izdaje kolo mladih rodoljubah. Svezak I. (Genoveva). U Zagrebu 1846. Tiskom dra. Lj. Gaja. 16. str. 148. Cëna 12 kr. sr.

28. Spisi za mladež od *Kristofa Šmida*. Prevodi i izdaje kolo mladih rodoljubah. Svezak II. (Košarica). U Zagrebu 1846. Tiskom dra. Lj. Gaja. 16. str. 151. Cëna 12 kr. sr. — Ove dvë knjige plod su poznatog dëljuèeg rodoljubja sëmeništue mladeži zagr. biskupije, i odredjene za školsku mladež. osobito su prikladne za nagrade marljivosti seoske školske dëce. Bože daj, te bi gg. domoroèci, najpaèe gg. župnici, kapelani, uèitelji i vla-

steli podupirali svärhu tu plemenitu, kupujuéi takve knjige i razpoklanjajuéi ih po selih medju marljivu i bolju dècu, i nimalo nedvojimo, da bi se time doskoèilo naprèdku književnosti nar. i èudorednosti mladjeg pokolenja prostakah naših.)

29. Srèéko pijanac ili zlu sème — zla žetva, pripovèdka za puk. U Zagrebu 1846. Tiskom Fr. Župana. 8. str. 52. Cèna 6 kr. sr. — Dèlo odlučeno bi za poboljšanje èudorednosti prostog naroda i svake je pohvale dostojno. Razprodalo se je od ove knjižice do 2000 komadah u mèsec danali.

30. Cvèt milosti ili testament èedoljubivog oca od *Petra Stojste* (sic!) adv. Budim 1846. 16. str. 104. (Izdaje Matica srbska).

31. Predavanja za horvatskog seljaka (ukupno šest) od kapetana *Karla Klingsrèffa* prevedena prva tri od *Drag. Rakovca*, a poslèdnja [4. 5. i 6.] od *Nikolo Horvata*. U Zagrebu 1845. i 1846. god. 8. str. 96. Cèna 18 kr. sr.

32. Kratka uhavèst o uredbah poljskih. U Zagrebu 1846. Tiskom Fr. Župana. 8. str. 48. Cèna (?). Tiskano troškom gradomedje požèke.

33. Govorenja nediljna za cilu godinu cirkvenu, složena i izdana po *Stipanu Gerdenicu*. Knjiga I. U Peèuhu 1845. 8. str. 295. Knjiga II. U Peèuhu 1846. 8. str. 240.

34. Mnjenje o koristi reda sestarah milosàrdja. Od *Andrije Španièa*, sa slovom Eppa. Gj. Haulika, prilikom uvoda istog reda dèrzanim. U Zagrebu 1846. 8. str. 43.

35. Bogu posvetjeni mèsec itd. od *Nikole Radošaja*, c. kr oberstara. U Varaždinu 1846. 16. str. 214. Cèna 24. kr. sr.

36. Put vu nebo (molitvena knjižica sa dèrvorèzi). Zagreb 1846. Tiskom Fr. Župana. 12. Cèna 40 kr. sr. (tvàrdovezana s tokom). — Knjiga ova pisana je na narèèju bezjaèkom ili hàrvat-slovenskom s pravopisom organièkim.

37. Pobožnost k svetoj Ani itd. na sve dneve tjedna razdèljena. Vu Varaždinu 1846. — Složena na istom narèèju.

38. Kritièeski pregled nagradom uvènèanog dèla »Kralj Deèanski, epos u 8 pèsama« od *Gjorgja Maletića*. U N. Sadu 1846. Tiskom I. Kaulièije. 8. str. 126. Cèna u Zagrebu) 34 kr. sr.

S ovim dèlom g. *G. M.* sud kroji »kralju Deèanskome« a to po strogom estetiènom zakoniku staroklasièkom, gèrèkorinskome. Nu ako sud našeg antideèanca valja, zlo si onda bogme po èenu i valjanost svih i najslavniih epopejah slavjanskih našeg vrèmena i zlo si po Mickievièevog Konrad-Wallenroda, po Gražynu, po Pantadeusa i po sve one prekrasne Puškinove pripovèsti, vezanim slogom pisane! Ako (rekoh) sud g. *M.* posve valja, onda su kao ništavilo propale i sve pèsni Milutinovièeve; dapaèe najlèpše je spalo cvètje iz vènca istog slavnog našeg Gundulièa radi njegovog »Osmana.« Nu mi bismo rekli, da tomu ipak nije tako. Istina. bog! rado priznajemo, da je protresavalac amo tamo po koju zdravu rèè pronosao, nu opet sud njegov u glavnosti nevalja, èim »kralju Deèanskome« sud izrièe sa stolice i polag pravilah starog klasièisma. Drugo ima gledište, s kojeg valja da smatra slavjanski na književne proizvode naroda svog; a to gledište jest moguéi duh slavjanstva, kako se izjavljuju u književnosti slav. sa svom svojom živom prirodjenom silom: kako on vlada u naše vrème,

koi li mu daje oblik sadašnjost, koju li on udara pečat na isto vrijeme. Taj kriterion treba da si uzme na um naš kritik, i vazda pred očima da ga držži kao žarčalo jedno. Da je g. M. sudio dēlo Subotičevo s gledišta slavjanosti, da ga je uporedio sa slavnim tvorbinami ove ruke, što ima u Rusah i Poljakah našeg vremena, ma ga i sēčimice prorešetao i prēčice odsudio, mi bi mu svu onu žestinu odbili na račun plemenita zanešenja za obranu slavjanosti u književnim našim dēlma, pa mu oprostili s ljubavi slavjanske. Nu tomu nije tako. G. M. ni nenapomenu slovca o pēsničtvu slav. našeg vremena ni o duhu njegovome. Neima tu reči ni o Mickievicu ni o Puškinu i epopėjih njihovih, već on sa žestinom radikalnom à la *Marat* sudi nemilice siromaškog »kralja Dečanskog,« prigovarajući mu, da nije ono zašto se izdaje, da vara štioce, kvari ukus itd. Nu pri svemu tome on se kao najkorektili konservativac držži robski pravilah i zakonah starih, koji doduše posve valjaju, sudeći tvorbine pisalacah starinskih, nu nemogu biti mēri lo ili lakat, -po kojem se imaju mēriti tvorbine pēsnikah današnjih*). Medjutim ipak je i ova knjiga pohvalno pojavljenje; jer posvēdočava, da gg. bratji drugovoni, pisaoceem sārbskim stoji do toga, da razsudljivaju dēla književna i zbiljne da ih razglabaju i protresavaju polag pravilah estetičnih. Samo bismo još želili, da se to čini s mirnim razborom, bez nēm. školskog pedantisma, bez prēkog zanešenja i žestokog zabadaanja u ličnost i bez onog tužnog zatarkivanja stranputice, puštajući se u pojedino-sti, koje se nedārže iste stvari, nestoje u istom predmetu razsudjivanja. Ta mahna hlepi, žalibože! kao gora jedna na svih gotovo kritikah sārbskih izopačivajući ih u puke polemike. I ova ti nam je bolest i uzrok, da se već i isti pobarkao pojam kritike, te danas pod njom u nas većina nerazumēva drugo, nego opadanje, korenje, psovanje, obezčastjivanje, rēčju: samu sramotu. Dapače čini se, da je krivi taj pojam o kritici već zavladao i kod istih sudijah književnih; jerbo kojim drugim načinom možemo si protumačiti čudno pojavljenje, da (dočim se o »kralju Dečanskome« i. g. već napisala čitava knjiga) nijedan dosad sārbski list ili časopis do pukih naslovah nije dosad ništa spomenuo za prekrasne pēsni »Luđu mikrokozma« i »vienac gorski!« za pēsni narešene silom dubokih i visokih mislih! za pēsni pravog vrueeg poetičkog nadahnutja! za pēsni, kakvih neima svakolika dojakošnja umētna poesija naša!!! Dvē ima već godine, što je pārva izišla, a sve još ni jedne rēčce o cēni njezinoj! Valjda su-ju radi toga mučke mimoišli kritici sārbski, što na njoj nijesu našli bolnog mēsta, koje bi napipali, ljute svētu pokazivajući rano? Eto vam, bratjo draga, tuge, što nas kolje! eto nemarnosti, što nas pred svētom sramoti!

*) Mi smo kratak naš sud o „kralju Dečanskome“ izrekli još nepročitavši suda g. Maletića. G. S. naveo si to na vrat „neatedljivo prorešetanje g. Maletića najviše tim, da je svoje dēlo turio u svēt kao *homo grandia professus* metnuvši mu na čelo onaj kubni *molto* iz Gōthea. Medjutim mnogo bolje bi bio prošao, da je izostavio na naslovu dodatak „*epos u 8 pēsama*“ jere dēlo njegovo u strogom smislu nije epos, nego puka jedna pripovēst na način nar. pēsamah, zato je g. M. i morao pomisliti pročitavši Dečanca na one rēči: „*Amphora capit institui; currente rota cur urceus exit!*“

KOLO.

ČLANCI

**ZA LITERATURU, UMETNOST
I NARODNI ŽIVOT.**

UREDNIK :

STANKO VRAZ.

KNJIGA VI.

(Troškom nar. Matice h. s.).

KNJIŽARA LAV. HARTMANA

Troškóm nar. Matice h. s.

izašla su:

1. Diela *Ivana Gundulića*. Knjiga prva. *O s m a n*, piesan u dvadeset pievanjah. Zagreb 1844. Tiskom nar. tiskarne dra. Ljud. Gaja. Sa slikom spisatelja i rěčnikom sviuh rěčih nalaze-ćih se u pēsni, stoji komad na obiĉnoj jakoj hartiji 2 fo. a na krasnoj tanahnoj 2 for. 30 kr. u srebru.

2. Dramatiĉka pokušenja dra. *D. Demetra*. Dio drugi. *Teu-ta*, pēsan dramatiĉka u pet ĉinah. U Beĉu 1845. Tiskom jermen-skog manastira. Čēna 1 for. u srebru.

3. Ilirsko-němaĉko-talianski rěĉnik od *Josipa Drobnića*. Svezak pravi (*A—Naspavati se*). U Beĉu 1846. Tiskom jer-menskog manastira. Predplatna čēna za ĉelo dĉlo (4 svezka) 2 for. u srebru.

4. Diela *Ivana Gundulića*. Knjiga druga. Sadāržaje ostale njegove pēsni i pēsme. Zagreb 1847. Tiskom nar. tiskarne dra. Ljud. Gaja. Čēna prostog kom. 1 for., a tanahnog 1 for. 20 kr. u srebru.

5. K o l o. Članci za literaturu itd. Knj. IV. U Zagrebu 1847. Tiskom dra. Lj. Gaja. — Čēna 30 kr. sr.

6. K o l o. Članci za literaturu itd. knj. V. — Čēna 30 kr.

7. Ilirsko-němaĉko-talianski rěĉnik od *Josipa Drob-nića*. Svezak drugi (*Naspem—protrĉti*). U Beĉu 1847. Tiskom jermen-skoga manastira.

Pod tiskom se nalaze:

1. Ilirsko-němaĉko-talianski rěĉnik *Josipa Drobnića*. Sv. tretji
 2. Kolo. Knjiga VII.
-

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK:

STANKO VRAZ.

KNJIGA VI.

(TROŠKOM NAR. MATICE ILIRSKE.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. NARODNE TISKARNICE DRA. LJUDEVITA GAJA.

1847.

Gospodinu
Simi Milutinoviću

Sarajliji *).

Da, svakda mi dragi nastavniče,
Srbski pjevče nebom osijani!
Zadatak je smješni ljudska sudba;
Ljudski život snovidjenje strašno! —
Čovjek, izgnat za vrata čudestvah,
On sâm sobom čudo sačinjava.
Čovjek bačen na burnu bržinu,
Tajnom rukom smêloga slučaja,
Siromašan bez nadziratelja,
Pod vlijanjem ¹⁾ tajnoga promisla ²⁾,—

*) Ovaj komad iz pohvaljene pješni »Luča mikrokozma« izvadismo, budući isto djelo u nas slabo poznato, da vide naši štioći barem od prilike, kakvo je, i od ovog izvodka da suditi mogu na lice i dušu čitavog djela. Kûs ili komad ovaj čini ondê i posvetu i uvod, pa je istim mêrilom i dubom složen, kojim i ostala knjiga. Akoprem gledê na jezik neslažemo se posve s preuzvišenim pješnikom, opet smo ostavili, prepečatavajući posao njegov, rêč uz rêč kako je u knjizi pečatano } do cigle tri: *sočinjava*, *vzdignut* i *veličestvo*, koje izvedosmo pred naš zapadni jugoslavenski svêt s krojem narodnjim. Pod ostale po formi nam tudje rêči (crkovnoslovenske i ruske) metnosmo opazke, tumačêći ih naši. A to uadamo se da nam se neêe uzeti na zlo. — O istome celome djelu govorit êemo poslê.

¹⁾ Vlijanije (ruski) = upliv. — ²⁾ Promisao, providnost.

On se sjetja prve svoje slave,
 On snijeva presretnje blaženstvo,
 Al njegovi snovi i sjetljanja
 Kriju mu se jako od pogleda,
 Bježe hitro u mračnim vrstama
 U lětopis obširni vječnosti,
 Samo što mu tamnijem prolazkom
 Trag žalosti na dušu ¹⁾ ostave,
 Te se trza badava iz lanca,
 Da za sobom pronikne mračnosti.—

Čověk, bačen pod oblačnu sveru,
 Prima l' ovdě oba začetija ²⁾?
 Jel' mu ovdě dvostruka koljevka?
 Jel' mu zemlja tvorcem odredjena
 Za nakazu kakvu tajinstvenu,
 Al' nagradu burnu i vrěmenu,
 Al' razsadniik duhovnog blaženstva? —
 Ah ovo je najviša tajina
 I duhovne najstrašnije bure!
 Ovoga su u grobu ključevi.—

Koliko sam i koliko putah,
 Dubokijem zauzet mislima,
 U cvijetno lono ³⁾ prirodno,
 Hraneći se pitateljnim sokom

¹⁾ Na dušu m. na duši. Rěči s predlozi *na, po, u* i *pri* Čarnogorci i njihovi susědi često město u predložni metju u padež viniteljni. Priměrah ove osobine naći ćeš obiljato u nar. pěsmah onih stranah (vidi sbirke *Vukovu* i *Milutino-vicevu*). I naš uzvišeni pěsniik često se njome služi (vidi u pěsni ovoj redke: »Ako bitje vri u luče sjajne (m. u lučah sjačajnih)«; »Mi smo iskra u smrtnu prašinu (m. u smrtnoj prašini.)«) — ²⁾ Začetije (crkvslov. i ruski) ==začetak. izvor (lat. *origo*). — ³⁾ Lono (crkvslov. g. κόλπος; lat. *sinus*) ==krilo, njedra.

Iz nje sise gole i prelestne,
 Mater štedru zapitava' smělo,
 Rad česa je tvorac satvorio?
 Radi l' djece svoje mnogobrojne?
 Ali djecu rad nje udovoljstva?
 Al' oboje jedno rad drugoga? —

Nu vremena pitateljica mi,
 (Okitjena cvijetnim vremenom,
 Okrunjena sunčanim zrakama,
 Ali vlase cvijetne pletući,
 Biseruom ili rosom nasipljući,
 Pri igranju svétlokosih zvězdah,
 Da dičnija na jutro izide
 Pred očima svoga vladaoca)
 Na sva moja žarka ljubopitstva
 Smijehom mi odgovara nĕnim. —

Koliko sam i koliko putah
 Svod plavetni neba sveštenoga,
 Brilliantnim zasijat sĕmenom,
 Zaklinjao dušom zapaljenom,
 Da mi svetu odkrije tajinu:
 Ali ga je tvorac ukrasio,
 Veliku mu knjigu otvorio,
 Da tvar ¹⁾ slavi tvorca i blaženstvo?
 Al da čovĕk na nje listu čita
 Ništavilo prekomĕrno svoje? —

S vnanjanjem ²⁾ sam zemaljske mudrace
 Voprošava' ³⁾ o sudbi čovĕka,
 O zvaniju njegovom pred Bogom;

¹⁾ Tvar (ruski) = stvořenje. — ²⁾ Vnimanije (ruski) = pozornost. — ³⁾ Voprošavać (ruski) = upitavat.

No njihove različne dokaze
 Nepostojnost koljeba užasna:
 Sve njih misli na jedno sabrane
 Drugo ništa nepredstavljaju mi
 Do kroz mrake žedno tumaranje,
 Do nijemog jednog narječija,
 Do pogleda s mrakom ugašena.—

Snom je čovjek uspavan težkijem,
 U kom vidi strašna prividjenja,
 I jedva se opredeliti može
 Da mu bitje u njima nespada.
 On pomisli da je neke pute
 Od sna ovog oslobodio se,
 Ah njegove prevarne nadežde!
 On je tada sebe utopio
 U sna carstvo tvrdje i mračnije,
 I na pozor ¹⁾ strašnih snovidjenjab. —

Hitrost mu je i lukavstvo dato
 Samo teke da je člen dostojni
 Na zemaljski sajam nesmisleni;
 Volje mu je osnov položena
 Na krilima nepostojanosti;
 Želja mu je strastih užasnijeh
 Pobuditelj, rukovodja slěpi;
 Zloća, zavist, adsko ²⁾ naslědije,
 Ovo čoeke niže skota stavlja;
 Um ga opet s bezsmrtnima ravni.—

U vrémenom i burnom žilištu
 Čovjeku je srěća nepoznata.

¹⁾ Pozor (ruski) = sramota (na pozor = na sramotu). — ²⁾ Ad (gàrčki αδος) = pakao; adski = paklenski.

Prava srčca, za kom večno trči,
 On joj nezna mēre ni granice:
 Što se više k vrhu slave penje,
 To je viši srčće neprijatelj:
 Naša zemlja, mati miliunah,
 Sina jednog nemož' včnčat srčćom,
 Samovladcem kad postane njenim
 Tad nazdravi čašom herkulovom ¹⁾.—

Naše žizni ²⁾ prolčtje je kratko,
 Znojno lčto za njime slčduje,
 Smutna jesen i ledena zima.
 Dan za danom včnčaje se tokom
 Svaki našom po naosob mukom;
 Nema dana, koji mi želimo,
 Nit blaženstva, za kojim čeznemo...
 Ko čc včtar ludi zauzdati?
 Ko l' pučini zabranit kipčti?
 Ko l' granicu želji naznačiti? —

U čocka je jedan hram uzdignut,
 Zla obitelj tuge i žalosti;
 Svaki smrtni, na zemlji rodjeni,
 Ovom mračnom obitelji vlada,
 Pod koje se svodom otrovnijem
 Mučeniija vrčmena gnijezde.
 Ovo grko naslčdije ljudsko
 Čovčk čocku, čovčk sebi dava,

¹⁾ »Tad nazdravi čašom herkulovom.« Neznam upravo, kako se ima tumačit ovaj redak. Polag moga suda »nazdravit čašom herkulovome« znači koliko zaiskat srčću prekonaravno, za slaba čovčka nemoguću, kao što je zapala Herkulu čovčku božjeg kolčna. Ako tumačenje ovo nevalja, a ja molim da me tko histrieg uma izvčsti o boljem.— ²⁾ Žizni (ruski, crksl. žizni) = življenje.

Najsretnji ga iz ništa stvaraju
Radi smrtne tužne harmonije.—

Čověk organ dosta slabi ima,
Da izrazi svoje čuvstvovanje,
Zato znake različite dava,
Različita tĕlodviženija ¹⁾,
Umna čuvstva da obĕlodani;
No svi naši slabi izgovori
I sva naša slaba čuvstvovanja
Sram onoga što bi štjeli ²⁾ kazat,
Nijemo su spletno narĕčije
I klapnjanje ³⁾ duše pogrebene.

S točke svake pogledaj čovĕka,
Kako hoćeš sudi o čovĕku,
Tajna čocku čovĕk je najviša.
Tvar je tvorca čovĕk izabrana,
Ako istok sunce svĕtlo radja,
Ako bitje vri u luĕe sjajne,
Ako zemlja prividjenje nije,
Duša ljudska jeste bezsamrtna..
Mi smo iskra u smrtnu prašinu,
Mi smo luĕa tamom obuzeta.

O svevišni tvorĕe nepostižni!
U čovĕka iskra bezpredĕlnog
Uma tvoga ogleda se svĕtla
Ka' svod jedan od tvoje palate
Što s' ogleda u puĕinu našu.
Dan ti svĕtlost krune pokazuje,

¹⁾ Tĕlodviženije (robski ruski prevod od nĕm. *Leibesbewegung*==kretanje, micanje se.— ²⁾ Štjeli (prov. crnogorski)==htĕli — ³⁾ Klapnjanje==prividjenje? činjenje se?

Noć porfire¹⁾ tvoje tajnstvene,
 Neponjatna čudestva divotah;
 Tvor ti slaba dēla nepostize,
 Samo što se tobom uzhitjava.

Pitagore i ti Epikure!
 Zli tirani duše bezsamrtne!
 Mračan li vas oblak pokrijeva
 I sve vaše poslēdovatelje?
 Vi ste ljudsko ime unizili
 I zvanije pred Bogom čovēka,
 Jednaćecē ga sa bezslovesnoštju,
 Nebu grabecē iskru božanstvenu,
 S kojega je skočila ognjišta,
 U skotsko je seleci mrtvilo²⁾.—

Budalama kad bi vėrovali —
 Poete su pokolenje ludo³⁾
 Našu sveru noć da nepolazi,
 Bi l' ovako lice neba sjalo?

¹⁾ Porfir (g. πορφύρα), grimiz (Purpur).— ²⁾ Kako bi Epikur mudrovao, svatko gotovo u nas zna. A za Pytogoru j naslēdovaoce mu znamo, da nastojavahu narav cėlokupnu (tėlesnu i duševnu) protumačiti pravilma matematičkim. A najpaće što se tiće duše čovēčje Pytagoreci bili su metempsychiste t. j. ljudi što sudie, da duša prie nego dodje u tēlo čovēčje ima proći kroz situ tēlesah od raznih životinjah, preseeljajući se uzastopce iz životinje niže ili prpstie u životinju višu ili savāršeniju, kojim se prolazkom očisti, oplemeni i usposobi za čitalište ljudsko. I na ovu misao došli su, gledajući narav tēlesnu (materialnu), n. p. vodu, koja prolazecē kroz razne vārste zemlje (a glavno pėska) očedi se i očisti.— ³⁾ Narodi iztočni imaju vėru te dārže ludjake za ljude Bogom nadahnute, pa ih zasto kao i dervise, koji se često pričinjavaju ludima, metju u jednu vārstu sa pėsnicima kao ljudma uzhitjenim ili Bogom nadahnutima. I naš preuzvišeni pėsnik čini se da je tu vėruslēdio kazivajući: »Poete su pokoljenje ludo.«

Bez ostrijeh zubah ledne zime
 Bi li topline blagost poznavali?
 Bez budaloh tupoga pogleda
 Bi li umovi mogli blistat svétli?
 Svemogućstvo svetom tajnom šapti
 Samo duši plamena poete.—

Sve divote neba i nebesah,
 Sve što cvéta lučam sveštenijem,
 Mirovi ¹⁾ li, al umovi bili,
 Sve prelesti smrtne i bezsmrtne
 Što je skupa ovo svekoliko
 Do obštega otea poezijah?
 Zvanije je svešteno poete,
 Glas je njegov neba vlijanije,
 Luča svétla rukovoditelj mu,
 Dialekt mu veličanstvo tvorca.

Divni pjevče srbske narodnosti!
 Biš si sudbe veće ispitao ²⁾:
 Svijet želji nezna ugoditi.
 Sudba ti je i moja poznata
 (Mislim neima podobne na zemlji)
 Do vratoh sam iznika' tartara;
 Ad na mene sa prokletstvom riče,
 Sva mu gledam gadna pozorišta,
 Al na sudbu vikati nesmijem....
 Nadežda mi voljoni tvorca blista!—

Ja od tebe jošte mnogo ištem,
 Da postaviš u plamteće vrste
 Pred očima srbstva i slavjanstva
 Obilića, Gjorgja i Dušana

¹⁾ Мир (erkvsl.)=svét. ²⁾ Изпитао (ruski)=izkusiti.

I još koga srbskoga heroja, —
 Da progrmiš hulom strahovitom
 Na Vujicu ¹⁾, Vuka, Vukašina,
 Bogumrzke srbstva odpadnike...
 Zloća njuma mraći ime Srba;
 Tartar im je nakaza malena! —

Na Cetinju 1. Maja (Svibnja) g. 1845.

Petar Petrović Njegoš,
 vladika crnogorski.

Dram jezika.

(Nar. bosanska pripovjēdka *).

Omera bi svaki dan karao otac da se bavi o zanatu, a da se prodje karaduzena ¹⁾ i hašikovanja po sokacih Sarajevskih. »Ti si, sinko, mlad; mi smo djuturumi ²⁾; radit nemoremo. Tko će nas drugi braniti; ako ne ti opet?« — Omer zato kao i za posao malo al nimalo nehajaše. On biaše u Sarajevu poznat kao

¹⁾ Vujica ubio je Karagiorgja' (Petrovića), osloboditelja Srbije; Vuk (Branković) izdao je kneza Lazara na Kosovuome polju; a Vukašin (Mirljavčević) ugrabio vladu iz rukuh Stjepanu Urošu, posljednjemu ogranku carskog stabla Njemanićah, radeći mu o glavi te i na njegovu imenu stoji sramotna sumnja, da je potajno i ubio Stjepana mlada i nedospjela. Narod u pjesnah svojih pripovjēda o Vukašinu kralju da je bio gārdoi silnik koj je mnogo počinio zuluma.

²⁾ Ova je pripovjēdka iz sbirske g. Fr. Jukića. Za čudo nam je, što uzdržava sgodu jednu, koju je umnostni Englez *Shakespeare* proslavio, opisavši ju živim bojama u svojoj glasovitoj drami »The merchant of Venice (tārgovac Mlětački). — ¹⁾ Karduzen (t.), tamburica (mala od 4 žice). — ²⁾ Djuturumi (t.), kljasti, omatoreni.

kolovodja svih hašikah. Od kuće do kuće, od pendžera do pendžera, to bijaše mu zanat. Svak je vidio da Omer još za ženitbe nebiaše dorasto, i da mu mladost nebi smetala, smela bi mu prazna kesa. Svak je dakle scenio, da Omer od bēsa i vragoluka hašikuje. Sramota i ruglo, koje od toga proizlazaše, na jadne roditelje padaše. Tuga i žalost za razsipnim sinkom bārzo im prekide žicu od života;— oni umru. Omer ostade starēšina u praznoj i razdārtoj kući nad troje siročadi. On je doduše to od davnā želio, da bez pri-kora roditeljah lašnje i slobodnie mogne služiti svojim budalaštinam, al naskoro osēti, kako je biti bez roditeljah, kadno slēme padne na njegovo teme: »Tko će tkati, tko će presti, tko će meni kuću mesti? Valja se proći budalaštine!« — Poslē ovakvog razmišljanja reče Omer: »Dajder bugariju! ¹⁾ nije druga; valja se ženiti!« Tamburu pod skut, te lēpoj Mejri na pendžer.

Biaše upravo jacia, kad Omer pod pendžer stupi. Svēća goraše, a šaptanje čujaše se u sobi. Na džam ²⁾ kucne, šaptanje umuči, uz bugariju zapēva, a svēća se utārne. Njemu nitko ni mukaet nije. — Za tri noći bi dolazio Omer pod pendžer, al uvēk odlazaše tužan i žalostan. Mejra mu se nikad ni javila nebi. Četvrtu noć opet dolazi mladi hašik ³⁾: »Daj da joj još malo posljednji put zapēvam, pa već neće moja noga pod njezin pendžer.« Biaše lēpo ugodio tamburu, pa žalostnim glasom uz nju popēvat stade:

»Tamburice, moja dangubice!

»Terzianu ⁴⁾, moj golem zianu ⁵⁾!

¹⁾ Bugarija, tambura (velika od najmanje 6 žicah).— ²⁾ Džam (t.), staklo na prozoru (a ne *kula, toranj* kao što smo krivo rekli u Kolu knjig. V. na str. 25).— ³⁾ Hašik (t.) zaljubljenik.— ⁴⁾ Terzian (t.), ono dārvce ili pero, kojim se udara u tamburu. ⁵⁾ Zian (t.), gubitak, šteta.

»Dosta si me gladna nahranila
 »I žedjana vode napojila,
 »Děvojakah na dvor izmamila,
 »Děvojačkog lica naljubila. . . .
 »Tamburice, moja dangubice!
 »Terzianu, moj golem zianu!
 »Di izgubi dneve i godinu,
 »Pěvajući Mejri uz pendžere,
 »Na me Mejra ni gledati neće!!!«

Na ove besěde svěća se u sobi utärne, džam se na jedan put otvori. Omer od radosti neznadiše za se, misleći da o čemu je hodio da je već i dohodio. Mejra: »Sva je prilika, da si ti poludio, Omere! Ja se tvojoj budalaštini nemogu načuditi. Šta tražiš okó mojih pendžerah? Od tog neće ništa biti, neka znaš!« — Omerova radost bärzo minu, dapače napade ga tuga većä nego ikada prije. — Mejra, videći Omera smetena, opet nastavi govor: »Moj budačko! Ti bi možeš bit hito mene za ženi: imati. Jel de Omere?« — »Tako je« odgovori on. »Toga se ti kani!« priuzme ona. »To bit nemože! Ti ni komad hlěba u kući neimaš, pak opet o ženitbi sanjaš. Ja znam, što ćeš ti reći: Slika priliku traži. Da sam i ja kći siromašnih roditeljah, to je istina; al promisli zajedno, da od mene neima pristalije děvojke u svemu Sarajevu; pa baš zato bit ću srěčne; naći ću měšto u haremu pärvog kog bazerdjana¹⁾ Sarajevskog. Al čuj Omere! Nije blago ni srebro ni zlato, već je blago što je sārdsu drago. Ja bi tebe volila, nego cělo Sarajevo, al sveta je zakletva mojih roditeljah. Nju nesmiem prekāršiti. Meni se je reda za onog udavati, koji će ne samo mene već i moje roditelje srěčne učiniti; pošteno ih do smärti dohraniti. . . . Sve svoje rane u me su za-

¹⁾ Bazerdjan (t.), tärgovac.

čili.« — Čuvši ova Omer, malo se razabra: »»Ako je dakle samo za tim stalo, koliko bi se htèlo, da moja postaneš, da te odkupiti mogu?« — »Nebi mlogo!« rekne Mejra, »da što god dućana otvoriš, t. j. da trgovati počmeš: moje roditelje i svoju siročad moraš hraniti, a borme i ruho pokrojiti.« Na to Omer: »»Sbogarom! dobra noć, Mejro! ja razumim sve, i ako iz toga mogne što god biti, sutra ćemo se vidèti.«

Pun radosti i zajedno pun žalosti ode Omer s pendžera Mejrina. »»Ako gdè uzajmim jaspre, tko će od mene srećniji? ako ne, to opet žalostniji od mene nitko biti neće.« Tako je svu noć zamišljeni hašik sanjao. Kad osvane dan, neznadiaše od radosti šta činiaše, panuvši mu na pamet da imade bogatog jednog Čivuta — velikog prijatelja. »»Ako mi on neuzajmi, drugi neće.« Tako razmišljavajući, bārže se spremi da mu ide u pohode. Našavši svoga prijatelja kod kuće, na svaku ruku nagovaraše bogatog Isakara da bi ga prigruo na tolik zajam. Čivot ukaže se gotov i kār v proiliti za svog prijatelja Omera, a kamoli neuzajmit mu trideset kesah. »To će i moja radost biti« rekne trgovac Isakar, »da lèpa Mejra bude tvoja zaručnica.« Priupita on Omera za rok kad će platiti. »»Sedme godine!« odgovori Omer. — »Ama, prijatelju! ako sedme godine nemogneš platiti, šta ćemo onda?« Ja neznam tko njima tu pogodbu na pamet donese, što i pred kadijom usidžile ¹⁾, da ako Omer Isakaru za sedam godina nevrati zajam od trideset kesah, da mu Isakar na mešćemi ima odrèzati dram ²⁾ jezika, i da nikomu krivo ne bude. Tko srećniji od mladoženje Omera!? Taj dan ništa neradiaše, jedina mu pamet imala je posla, kako će

¹⁾ Usidžile (t.), uzakone. ²⁾ Dram (g. δράχμη), vārsta tež, n. p. 1 dvadesetica ima 2 drama, a 400 dramah čine oku.

velikolěpni pir dogotoviti; koju li će dibu ¹⁾ kakvu li kadivu na svoju Mejru pokrojiti? Jednom rěčju: ne-biaše on toliko promišljavao, kako će toliku silu tudjeg blaga povratiti, koliko baš, kakvim bi se načinom lašnje potrošiti moglo.

Poslě mēsec danah Mejra, bude dovedena u kuću bogatog Omera. Pirovalo se celih osam danah bez prestanka. Nit se znalo, tko pije, tko li platja. Poslě osam danah razide se svak sebi. Ostane sām Omer s lěpom Mejrom. Svak se čudio, odkuda Omeru toliko blago, da može taslamu ²⁾ provoditi ko jedan beg. Mnogi su scēnili, da nije izkopao. Al što mu drago, vratimo se mi k našem Omeru... Kazali su davno: Čēna zanata veća od zlata, pa opet: Nije sva-čije, izpod sela pčvati. Tako i naš Omer nije mnogo mario za svojim zanatom, kog je naskoro i zaboravio. On je mislio: »Ostalo mi je još petnaest kesah; s ovim ću tārgovati.« Al za svakog nije tārgovina kao što, ni za Omera nebiaše. Istina, tārgovine imao je prepun dućan. Soli, duhana, lučah i brězovih metalah mogo si vazda naći u njega. Za drugu robu nebi se ni brinuo.

Tako Omer tārgovalaše četiri godine. Za sve to vrēme na njegovu obrazu nije se mogla opaziti nikakva žalost. Činilo se, ko da mu ugovor i pogodba o u-zajmljenih kesah nikad nije ni na um padala. Al nastavši peta, sve to većma moglo se vīdēti na Omerovu licu, da ga nešto žeže. Sedme pak godine napolak ga biaše nestalo u obrazu. Često su ga žena i prijatelji zastali grozno cvēlećega. Zaludu su ga pitali za uzrok tolike njegove tuge. On bi svako pitanje žene i prijateljah svojih odbacio kao čověk propao. »Mene

¹⁾ Diba (L.), škārlet; kadiva, baršun. ²⁾ Taslama (L.), ponos, luxus.

nitko nemože pomoći: projdite me se!« — To mu biaše vazda odgovor.— Lěpa Mejra već p̄rvih danah strašne pogodbe saznala je sve od istog Čivuta. Medjuto ona je za dužnost d̄ržala sažalivajući pitati Omera za uzrok tolike boli, za koju da nije nadala se naći lěka, nebi se ni udala bila za Omera; jer kojoj bi ženi milo bilo imati muža bez jezika? — »Već je vrěme« rekne Mejra »bošćaluk pod skut, ter kadiji na kolěno!« — Tako ona jednoć ter i drugiput.— »Ova žena me zastidila« rekne kadija. »Elbetana ¹⁾! nemože bit, da ona nejma niheta ²⁾ od mene kakvu milost iskati, pa je stid.« Kad svane tretje jutro, al Mejra još slěpšim bošćalukom pred kadiju. Poljubivši u skut, htědiaše po navadi bēžati, al kadija namigne na momke, ter je zaustave. »Ženska glavol!« rekne kadija »već si me do triput zastidila. U čemu ja tebi mogu milost učiniti? Isći od mene!« — Mejra to jedva i dočeka. Metnuvši ruku jednu na čelo a drugu na p̄arsi, rekne: »Kadija! tvoje me dobro s̄rdce slobodi, te mogu prositi. . . . Došastog petka samo jedan sat da mogu na tvomu mēstu sēdēti u mešćemi ³⁾.« — »Turske mi vĕre, ženska glavol ako ti je meram ⁴⁾ sēdi cio dan. Da ti je slobodno!« — Poljubivši u nogu i pustekiju ⁵⁾; zajedno zahvali i oprostī se s kadijom, pak ode vesela čekajući petka.

Petak osvanu, dan ugovoreni od povratjenja zajma. Omer ni bešluka ⁶⁾ neimadiaše gotova u kesi, a kamoli trideset kesah. Valjalo je dakle izvršiti drugu

¹⁾ Elbetan. (t.) možebiti. ²⁾ Nihet (t.), namĕra, odluka.

³⁾ Mešćema (t.), sudište, t. j. mĕsto gđe sēdi kadija kad sudi. ⁴⁾ Meram (t.), povoljno. ⁵⁾ Pustekija (t.), sag, što imadu bosanski Muhamedanci prost̄art na tlima, gđe klanjaju, a ponajviše je koža s̄rnećja. ⁶⁾ Bešluk (t.), novac

turski: 2 su bešluka forinta sr., a 4 čine škudu.

pogodbu, da Čivut Omeru na meščemi odrěže dram jezika. Mejra bēše za rana uranila. Kadija je jedva dočekā, pruži joj svoje haljine, pa od dragosti svojom rukom natače joj kauk ¹⁾ na glavu. Čudan biaše kadija, kako žena sudi. Za to se ukloni omau u drugu sobu, pa tu odluči kroz stakleni na vratih prozorić gledati.

Golobradi naš kadija biaše lulu prosiče ²⁾ razpuho, kad Čivut i Omer tarući suze na meščemu stupiše... Učiniivši običajni poklon, malo se poizmakōše... Projdu dva tri časa, dok kadija pet šest dimovah odbi.— Kadija: Čemu ste Vi mušterije ³⁾? — Čivut: Došli smo do tvog suda, dragi efendija ⁴⁾! — Kadija: Koja dobra? — Čivut: Dobro, hvala Bogu! — Izgovorivši ovo Čivut Isakar, izkaže kadiji, kako je on prie sedam godinah Omeru uzajmio trideset kesah, pa kakva je onda učinjena pogodba medju njima, da ako mu za to vrēme Omer tih trideset kesah nepovrati, da mu ima odrězati dram jezika, i da su zato sad došli. Kadija: Jeli tako? Ti! kako ti je ime? jeli istina, što je ovi kazo? — Omer (kroz plač vapiući): Efendija, sve je prava istina! — Kadija otvori čitab ⁵⁾, te list po listu stane premetati. Na jednom se mēstu zaustavi, nekoliko putah gubicama klapnc... »Istina dakle! sve se tako i u čitabu piše« rekne kadija... »A jesi li donio britvu?« nastavi opet. »Da kako, jesam!« odgovori Čivut. »E more!« požeštje rekne kadija »dobro pazi da samo dram odrěžeš, jer nek znaš, da ako manje il više odrěžeš neg što ste pogodili, dževāpa ⁶⁾ nećeš

¹⁾ Kauk (t.), saruk, čalma (Turban).— ²⁾ Prosiča ili prosjača, plemeniti sitnolisti duhan, što ga puše gospoda bosanska. Oka ga stoji ondē forintu, gdje od obiēnoga nestoji oka više od cvancike. — ³⁾ Mušterije (t.), poslenici. — ⁴⁾ Efendija (t.), gospodar.— ⁵⁾ Čitab (t.), knjiga, u prenešenom smislu i alkuran.— ⁶⁾ Dževāp. (t.), razlog.

moći dati.«— Na ovo se poněšto smete Čivut: »«Jok vala! nećemo tako, dragi efendija! već ako mu održem više od drama, ja ću mu zlatom nadomiriti, al nek on moga toliko održe; ako pak manje trevi se da održem, na poklon mu!««— »Bre siktur ¹⁾!« sardito vikne kadija, »zar si ti posto kadija, da na mešćemi propisuješ zakone? Nijedna čivutska věro! odmah da si rezo!« — Eto muke i nevolje za Čivuta! »«Aman, dragi efendija! ja se u carske poslove neću metati. Ja znam tebi je reda po čitabu suditi, ja nemogu ni tamo ni vamo.... Alal ²⁾ mu trideset kesah! alal mu dram jezika!.. Mi smo prijatelji!«« — Na ovo kadija još većma uzbuni se, drekne na momke: »Bárzo zovnite mi dželata, da naučim nijednu věru čivutsku, kako se na mešćemi sluša!... Odmah da si rezo!« — Dželat s golom sabljom dotārči; Čivut pane na kolěno, ter-skut ljubeći počme moliti. Kadija nedajući se umoliti sve jedno govoraše: »Ol reži dram jezika ol glavu podvārgni dželatu!« Čivut osěti se, da nije druga... valja se odkupljivati: »«Dragi efendija! tvoji! je trideset kesah! toliko dužniku opraštjam; a tog me belaja ³⁾ izbavi da nikome nerežem jezika, a još manje mome prijatelju Omeru... Aman, efendija i otac i majka! Aman! ja sam zaludio, ti meni oprostil!««— »Sěci kudru!« drekne kadija.— Dželat povuče žalostnog Čivuta, koji se biaše dobro za kadiju uhvatio: »«Medet ⁴⁾ efendija, ako si Turčin!««— Na ovo poleti Omer, ter stade kadiju ljubiti i moliti za svog prijatelja. Ovoga biaše i čekao mladi kadija: »Omerel!« reče on »za

¹⁾ Bre siktur! najpogårdnija je psovka Turakah. — ²⁾ Alal(!), blagoslov. Ovdě znači upravo, koliko latinski prosit! naški bi ovo čověk kazao do prilike: Bilo mu napredačno! —

³⁾ Belaj (t.), bēda nevolja.— ⁴⁾ Medet! vapaj, koji podiru na umoru Muhamedanci.

tvoj hatar nek mu je oprostjeno! a turska je vjera tvardja od kamena. Upamtio bi Čivut što će reći mešćema i kadijski sud!« — Čivut izbroji kadiji trideset kesah; ovaj ga opet ponudi, da se poljubi s Omerom. »I da nitko ni od koga neima ništa tražiti, ja ću zapisati u čitab od mešćeme.« Poljubivši još jedanput u serdžazu ¹⁾ i mestve kadijske, zahvale se obodvojica kadiji na pravednoj osudi i otčinskoj dobroti, ter ostave mešćemu.—

Jedna se vrata zatvore, druga se otvore. Unidje kadija (pravi), zakocenut od smeha. »Ženska glavol tako mi amana, u musala ²⁾ te pameti nevidih! Boga mi, da si muško, takog kadije do Stambula nebi bilo!« — Mejra se zahvali na tolikoj milosti, što je jedan sat poviše kadijom bila, ponudivši mu petnaest kesah od novacah oglobljenog Čivuta. Kadija nehtedne uzet, već ju još s jednom kesom nadari. Ona još jedanput učinivši svoju dužnost, poljubi mu skute i zahvali se; spusti peču ter kući pria Omera stigne. — Omer biaše se zadâržao u kavani. Ugledavši ga Mejra sa pendžera gdě na avlijska vrata ulazi, od šale stane mu se rugati: »Eto Omera odrězana jezika!« tepajući mu govoraše. »Ni si domolila!« rekne Omer. — Ona ko začudjena što netepa, stane ga pitati: »Šta dakle bi?« »Bog i pometan kadija (a kakav je lep ko jabuka!.. Bog mu dao svaku sreću!) on mene od napasti izbavi a Čivuta oglobi.« »Jeli lepši taj kadija od mene?« prihvati opet Mejra, ukazavši mu onih trideset kesah. — Omer od radosti proplače na krilu mudre svoje žene ter ju triputa poljubi u junačko čelo. Uznavši mudru njezinu mojstoriju, odsad mu je triput

¹⁾ Serdžaza (t.), tanani sag, na kojem prekarstivši noge sede Turci.— ²⁾ Musaf (t.), mudra knjiga.

draža bila. Mejrine mudre savěte slušajući Omer prihvati se sbiljski zanata, ter do mala veliko steće blago.

Fr. V. Jukić,
Banjalučanin.

Putovanje

po

Goričkom, Mletačkom i Tärštjanskom.

Pitaste me, što sam vidio i upamtio putujući prošastu jesen, zar li sam zavirio takodjer tja u Reziju?.. Istina je, cělu godinu tvårdo sam se nakanjivao da idem Rezijanom u pohode, al kad tamo sva mi naměra ode u vėtar. Čovėk odlučava, a Bog odluči, kažu naši Slovenci. I u mene se obistinila pobožna ta poslovice, jere pošto uzmem štap, izlezem izpod strěhe, pa dodjem na pårvo razkårštje, a ja, ostavivši put za Reziju s desne, udarim na lėvu, ter hajde drumom, što vodi prěčice u Goričku i Mletačku. Pa šta me je k tome nakanilo? pitat ćete opet vi. E, brate, šta je nakanilo Columba da je odjedrio u more bezkrajno? Šta je nakanilo Fernanda Corteza sa hårpom ljudih u Mexiku? Šta Cooka, da traži mora i zemlje nepoznate, da obrodi (umsegeln) svět, neplašćći se ni burah ni kårvoločnosti narodah divljih? Šta drugo već želja ona koja tєra čovėka, da traži ono što neima u njega, da vidi ono što još nije vidio, da nauči ono što još ňezna; junačka ona pohlepa, koja goni i narode i pojedine ljude u svět i upårkos pogibelji i gotove propasti. Mene istina nije na put ovaj tєrala pohlepa ni za zlatom ni za slavom. Nu opet me je něšto nukalo i

nagonilo, a to je bila želja da vidim nešto novog i da obogatim iskustvom svoje znanje, možda i znanje drugih time da nadoměřim. Promišljavao sam kod sebe: »Ideš li u Reziju, šta ćeš ondě? Doć ćeš posle žetve i berbe.« I reko bih, da niasam sudio krivo, neidući tamo, jere žetvu je obavio prof. Izmail Sreznjevski, a berbu Vi. Istina je da se nijedna njiva nepožanje onako brižno, ni vinograd neobere tako čisto, da nebi preostalo pabirakah. Nu za pabirkovanje trěba oštirih i zdraviih ođih, nego su moje. Kako rekoh, ja se prodjoh Rézije, pa se primih puta k onim južnim od Rezije Slovencem, koje Vi u listu Vašem rezijanskome ¹⁾, nevidiši ih, samo kao uzgredice spomenuste; k Slovencem (rekoh) slavenskome svētu još nepoznatim ni po jeziku ni po običajih svojih. K njima me dakle zánese čudo moje da vidim kakve ih je majka Slava stvorila, po kakvih li predělih rozměstila? Al trěba iz početka da Vam kažem: i sve što sam čitavim putem išao samo pěšice i na sve pozorno gledao, što se tiče narodnoga života, a ja opet niasam mogao onoliko zapamtiti i zabělježiti, koliko bi se htělo upravo i meni i željam sardca Vašeg. Za cěli taj put niasam mogo više odmėriti vrėmena do ciglih 15 danah. A Vi sami znate, koliko čovėk može uraditi za onoličko vrėme, kad mu roje po glavi namėre što veći skupiti broj nar. pėsamah, poslovicah, pripovėdkih; opisati što više običajah itd. Čovėku, što hoće sve to da sabere, trěbalo bi za posao taj poviše vrėmena, nego što mu trěba da se razgleda po gradu kojem i brojem da izbroji, koliko ima u njem vratah i piacah, dvorovah i palačah, carkvih i kasarnah, i da izmudruje koliko koje od tih znamenitih stanjah ima sobah i stubah, prozorah i prozori-

¹⁾ Onaj naš list iz Rezije nalazi se pečatan u Danici od god. 1841.

ćah itd. Nečekajte dakle mnogo od ovog moga posla. — Nu vrēme je već da se vratimo na istu stvar — na putovanje!

Biaše dne 15. Rujna god. 1843. kad ja krenem s Višarja (Luschariberg), s onog iz dogodovštine pobožnosti slovenske toli slavnog i na glasu posvetilišta. Kako već rekoh neudarih ravnim putem za Malborget, Pontebu i Bělu (Resciutu), nego se zavratim na lěvu uhvativši se Predila. Ovo je bārdo vārlo glasovito iz dobe austrijsko-francuzkih ratovah. Hrabrost i junačtvo vitezah predilskih sjaje zlatom napisano u listovih dogodovštine vojske austrijske. Ovdě su se g. 1809. opet proslavili naši Hārvati kao vojaci bez prikora i straha, braneći tvārdokorno i junački ovděšnja na vrat na nos skārpljena ukrěpljenja (Befestigungen), i zaštićujući ledja onoj vojci austrijskoj, što premda junačka na polju bojnomo ipāk morala je radi někojih grěhovah, učinjenih na Renu, uzmaći iz Italije u Korušku. Predil je gora suha i pusta, hridi visoke do oblakah, stěne stārme, provali goli bez dārna (Rasen) i trave. Tek amo tamo sastaju se oči s kukavnim kakvim gārmićem, a ostalo sve ljuta kārš, gol kamen. Tu ima dva sela: Stārmenica i Lóg (nēm. *Ober- i Unterbrett*). Kako sam se uzhitjao, gledajući divlju krasotu ove gore! koli silno zaigraše mi sārdecce razmišlivši da su stěne ove kārštjene našom slavom, pomazane junačkom kārvlju našinacah ¹⁾. Vāskolih svēt zamnio je onda

¹⁾ Vidi u časopisu »Oesterreichische militārische Zeitschrift, Jahrg. 1843, Heft 10, Nr. IV.« str. 47. članak: »Die Vertheiligung und der Fall des Blockhauses auf dem Predil, im J. 1809.«— U toj kuli ili palanci bilo je posadke cigla jedna četa sluinske naše regimente na broju 218 momakah, izmedju kojih 14 strělacah i 4 oficira. Za podporu ove šake ljudih bilo je naměšteno u palanci 10 topovah sa potrebnim topdžijama. Svima vojuicima zapovědao je graničarski kapetan

slavom malborgetskih i predilskih Leonidah, čudom se čudeći junačtvu i domorodstvu, kakvom i kolikom nije bilo traga ni spomena od Zrinskog i sigetskih njegovih drugovah pa do to doba. Pa kako da sad meni neuzigra sardce, nalazeći se na mjestu tolike slave? kako da mi nezakuca silnie, gledajući te Thermopyle našeg stoljetja, taj u pravèku Bogom sagrađjeni spomenik naših junakah?! S ovim mislima spustim se nizbãrdice i, sve pokraj vode Koritnice nastavljajući put svoj po samom pustom kamenju, shvatim kasno pod večer varošicu Bèlac (tal. *Flez* nēm. *Flitsch*) zvano. Tuđe prenoćim. Bèlac je prilično læpo mjesto od 400 kućah snažnih i čistih a to većinom zidanicah. Dušah ima od prilike do 3.300, samih Slovenacah. Kod Bèlca udara Koritnica u Sòču, koja nataplje polje krasno i plodonosno, što se tu prostãrlo kao sagjedan, a nasrèd njega bèluška se varošica rećena kao labud pasući se nasrèd zelene livade. Nu žalibog i sve što je polje ovo (kako rekosmo) plodno i vãrlo dobro obradjeno, opet će slabo i polovicu ovdašnjeg svëta prohraniti, toliko ga ima medju golim ovim hridinama. Za to se i mnogi izmedju njih, najpače muškarci, daju na tãrgovinu ter po zimi, doćim im kućama upravljaju žene i stãrci, obilaze širok bèli svët za (što no je u nas rëć) s tãrbuhom za kruhom, vratjajući se u prolëtje opet u postojbinu i medju ćeljad svoju kao la-

Vitković. Slaba je bila to posadka, nu ipak je odolëla svim jurišem preko 3 dana, braneći se i uzbijajući francuzku jednu ćetu od 5 do 6 tisućih vojnikah, dok napokon nepadoše svikolici nica mãrtvi s oružjem u rukama. Samo nekolicina izmedju njih ostadoše živi pod ljutim ranama, kojih poslë poslëdnjeg juriša izkopaše izpod mãrtvih trupovah. Izmedju tih (ranjenih) bio je i kapetan Janković i feldbaba Golek, koji još i dan danas žive kao živ spomenik dana onog.

Ur.

stavice što se vratjaju s proljećem pod rodne svoje krovove. Milina ih je slušati kako ti mudro pripovēdaju ovi kramari o krajevih vidjenih, sad o Tirolu i i Taliji, a sad opet o Austrijanskoj i Ugarskoj.— Su-tradan opet nastavim put svoj kroz Srepenicu i Tárnovo, dva sela, pa stignem u Koloridu (t. *Caporetto* n. *Karfreit*). Selo je ovo toli prostrano i čisto uredjeno, da mu dapače ni u mnogom varošincu ne-ćeš naći takmaca. Ina lētos 2,160 dušah našeg ple-mena. Ovdē mi se činilo upravo kao da sam kod kuće medju domari svojimi. U Koloridi ostavih cestu za u Goricu, i okrenuvši se pram zapadu prodjem kroz sela Robić i Starosedlo, ter panem na vodu što se zove naški Nadiža. t. *Natistone* a nēm. *Nadcis*. Niz tu rēku medju samim golim, kāršnim i neplodnim go-rama nastavim put svoj, ter udarivši na medjaš pre-dēla mletačkog, predjem k Slovencem kotara mletač-kog. Tuda gore rethske pružaju silna svoja ramena sve to niže. Po njih spustim se i ja u ravnicu, u za-vičaj blage i drage vinske loze, koja ovdē, toplim suncem razgrijana, rano i obilato rodi. Stignuvši u te kraje nalaziš gdje se i s jedne i druge strane ceste razkriliše slēdeća sela: Stupica, Lōg (Lug), Pul-farje, Brišće, Lipica i najznamenitije i najglasovitije selo Sveti Petar Slovinac (tal. *San Pietro degli Schiavi* ¹⁾). — Po čitavoj iztočnoj strani Friula obita-vaju Slovenci od gorah rezijanskih pa tja do pod ista vrata varoši Čudalske (Cividale). Već u istoj jed-noj samcatoj župi Sv. Petra (Slovinca) ima polag duhovnog šematisma t. g. 7.444 dušah, imedju kojih 34 sveštenika; u župi Sv. Lenarta 5.202, a u župici Podrēčkoj (tal. *Drenchia*) 1.270 itd. A to su sami

¹⁾ Župnik ovdašnji podpisuje se »*Pirochus Sancti Petri Sla-
vinorum.*«

puki Slovenci, i bit će ih u ovih stranah svih naokupu (da kažemo okruglim brojem) 18.000 dušah, i svi duhovno spadaju pod arkidjkonat Čudalski. Pa ako sklopiš s ovim brojem i Rezijance (do prilike 3.000 dušah), koji spadaju pod arkidjkonat Mučki (*Moggio*), to će ti bit u predelu Mletačkom do 21.000 Slovenacah.

U Sv. Petru noćio sam u pristaloj jednoj gostionici. Čeljad kuće ove bijaše ista dobrota i prijaznost, značaj, koji ćeš naći i u svih ostalih Slovenacah predela Mletačkog. Kad se pod večer tu smestim, najedno začujem iza kuće nekakvu graju, krik, smeh i pjevanje. Izadjem iz sobe, da vidim šta tu ima. Ja za kuću, a eto ti u pobliznjoj sgradi do 20 glavah djece, muške i ženske gdje ti u gadržnih kadih ili badnjevih (džžah) nešto gaziše, skačući u okolo i posao si pjevanjem prikratjivajući. Upitavši ih ja: »Otroci kaj diclate?« sustave se za časak od čuda. Nu zamalo se domisle i odgovore prijazno: »»Trebinje pištamo!«« pa skoči opet u kolo po badnju. Ja se nato opet vratim u gostionicu. U izbi (sobi) neima žive duše, nu u hiši bijaše puno ljudi. Pomislim u sebi: »U izbi neostade, jere si ovdě sám sameat!« pa hajde u hišu ¹⁾. Tu si sednem odmah k ognjištu. Čeljad skupljena dočeka me bi reći kao domara svoga. Dočim ja zametnem govor, nagarnu jednom,

¹⁾ Hiša zove se ovdě soba, u kojoj na srědi ili na jednoj strani ima na tlima ognjište, a oko ognjišta klupe drvene. Tu se skupljaju čeljad i gosti, osobito pod večer, odmarajući se od posla u razgovoru o svemu i svačijemu. Osim dimnjaka u takvoj je hiši sve lěpo bělo i čisto, za to i hiša nije ni najmanje, nalik na tako zvane němačke dimnjače (Rauchstuben), u kojih neima traga dimnjaku, već se siromaški dim s oborenou glavou mora provlačit kroz vrata i prozore.

kao pčele u košnjicu, k nama děca, što sam ih malo parvo vidio za kućom igrajuće kolo po badnjevih. Tu sam istom saznao, koje ima pravo kolo njihova posla t. j. da sve, što oni izgaze iz trebinjah (trupinah), njihovo je imanje, te u njega roditelji ni nedaraju. Po svoj prilici to im se pravo daje zbog toga, da jim priljubi posao, čim se skopča s korištju. I od moje strane da im bude ako ne korist a to barem nekakva radost, poklonim ja svakome po kipac, nad kojim malenim darom do duše im se sardce razigralo, i radost im udarala kroz oči. Pored toga nadarila ih je i domaćica, spekavši im na vatri kestenah, koje ovdě zovu bürje. Da Vam je bilo sad gledati kako se ta děca nad tim opet radovahu! kako igrahu i skakahu od veselja! od veselja (kažem Vam) onog živog, bujnog, dētinskog, kakvog još nicsam vidio nego u ove slovenske děce! I bilo je još većeg směha i grohota, kad domaćica baci pō sobi šaku orahah, da (kao što se ovdě kaže) kobraju ¹⁾. Kako ti se pojagmiše i požuriše i dēčarci ti dēvojčice, koje će se više dočepati

¹⁾ Da sad vidi koji visokućeni čověk taj nar. običaj, odmah bi bio gotov kazati: »Uzeli su ga Slovenci od starih Rimljanah. To je rimsko *nucēs proficere*.« Tako običajno mudruju oni ljudi, koji kažu da su Slovenci tek u 5. – 6. stolětju prešli u Europu, nimalo nevidljajući, da se to njihovo mudrovanje s mjenjem njihovim o doselenju Slovenacah slaže kō vatra s vodom. U Krajskoj i Koruskoj nedaje se kobar samo u orasih nego svakojaki, n. p. mladi poslē vñčanja izlazeći iz cārke bacaju medju dēcu po šaku novčićah. U Rožju (na Koruskom) majka mladina dolazi tek od podne na pir, pa dopremivši sa sobom orahah, jabukah i pogaču, što se zove ondě dirjenca, baca dēci kobar. Ako koga zateku dēca, gdě bere trěšnje, stanu vikati na njega: »Dajte kobar! dajte kobar!« a on je dāržan baciti im šaku ili dvě. Sve se to zove kobar, a neznađi odreći se dēčarstva (nēm. *Kinderschuhe ausziehen*, lat. *nucēs proficere*).

kobra, dok sve listom nepokupiše! Nu i prem što je bilo vriske i hárvanja, opet se sva ta jagma svârši u slozi i miru; dapače vidio sam kako oni, što su bili najsrétniji na kobru, děliše dobitak svoj medju tužnu onu děcu, koja je u žurbi prošla praznih šakah.

Sastao sam se ovdě takodjer sa sveštenikom jednim, u kojega sam propitao: kako je stranome putniku u predělu ovom? ima li kakve pogibelji, kad ide pěšice i bez druga? ima li zlih ljudih, kradljivacah ili razbojnicah? Nu on se vărlo začudi na moje pitanje pa mi odgovori: »Gospodine! nemojte se ni najmanje bojati, već hodite po ovom kraju u ime božje bez ikakve brige. Kud god došli medju naše Slovence, mislite, da ste kod kuće medju bratjom i rodbinom svojom. Kod nas neima ni razbojnicah ni kradljivicah. Kladem Vam se o šta Vama drago, da Vam neće propasti ni krajeare, ma sve švoje novce prosuli putem. Ako ovdě šta izgine ili propadne, to niesu krivi naši, nego je ukrao i sakrio inostranac, tudja kakva skitalica. Ovděšnji narod pošten je i dobar kao blago lěto. Slovenci naši neimaju od svojih nikakve brige ni sumlje. Oni nezatvaraju ni škrinje ni vratah, u kojih dârže i najdragocěnije njima stvari.« Htio nehtio spomenem se na rěči Němca lětopisca, opisivajućega život sv. Ottona, kojima slavi poštenje i dobrotu starih Slovenah pomeranskih: *Tanta vero fides et societas est inter eos (Slavos in Pomerania), ut furtorum et fraudium penitus inexperti, cistas et scrineas non habeant serata, vestes suas, pecuniam et omnia pretiosa sua in cuppis et dolis suis simpliciter coopertis recondunt, fraudem nullam mentuentes utpote inexperti.* Blagi narode! ti si siromašan i tobože neizobražen, nu opet si bogat na sârdcu i duši. Ti istina niesi primio još u krilo svoje od zapada darovah tobožne prosvěte, nu hvali Boga, jerbo

ti je u prostoti neoskvárnjeno ostalo staro tvoje poštenje i dobrotá sárdeca slovenskog!

Od Sv. Petra Slovinca udarim prěčcem pod Čudal (t. Cividale). Pred vratima ovog grada začujem pârve glasove vlaške. O njemu neću ni da sborim. Iz Čudala udarim opet na polje pram zapadu, nebi li tuđe našo još gdě koji ostanak slovenski. Nu zaludu biaše trud moj. Pošto budem se dva sata skitao po selih puko vlaških, povratim se opet pram iztoku put goričkih Bârdah. Pârvo nego šta prosborim o ovom kraju, trěba da se za časak barem ustavim pri imenu Vlah i vlaški, i do dvě tri rěči da probesědim o njegovu znamenovanju! U Slovenacah kranjskih i koruških ¹⁾ Vlah znamená svakog Taljana; u Slovenacah pako goričkih i mletačkih zovu Vlahom samo Friulca, a vlaški jezik u njih narěče je friulsko ²⁾. Ostale južne Taljane zovu pravim njihovim imenom.

¹⁾ Isto onako i svi ostali zapadni Sloveni Taljane zovu *Vlasima* (ćeski *Wlach*, poljski *Wloch*, pan. slovenski *Lah*). Rusi danas Taljana zovu Italijancem (a *Wloch* je u njih *Karavlah*), nu u staro vrěme prie Petra velikog Rusi, od ostalih zapadnih narodah nepoznavajući nijednog do Němca, protezali su to ime i na sve ostale zapadne inoplemenike. Kod nas u Hârvatskoj nedavno (pa amo tamo i dan danas) zvaó se Vlah svaki Hrištjan. Nu da to znamenovanje u Zagrebu barem nije baš starinsko, svědoči predgradje »Vlaška ulica«, koja se službenim jezikom još dan danas zove »*vicus Latinorum*«. U Dalmaciji po gradovih sad Vlahom zovu svakog seljaka, a toje je znamenovanje ondě vâro starinsko, jere u najstariih dubrovačkih pisalacah (osobito dramatikah) znači vlah koliko lat. *villanus*. O etymologiěkom znamenovanju ove rěči sraavnaj »*Dra. Miklošića radices linguae slovenicae veteris dialectica*« (Lipisac 1845), str. 10 a to rěč *BłZχBZ*.—

Opazka Urednika.

²⁾ Narěče ovo (friulsko) nije směša jezika taljanskoga i slovenskoga kao što sude i pišu někoji pisaoci, već je to govor jedan, koji po licu svome najviše naliči na ostala razrěčja na

Gorička Bārda, glasovita su slatkim trēšnjami i grozdjem mirisućim, koje pod toplim ovdēšnjim nebom rano rodi. Obārtni Slovenci raznose ga samareći po Krajskoj (sēvernoj), po Koruškoj i Tirolskoj, dapače do sēvernog Štajera i Soligrada donose ga. U ovih sam se Bār di h svratio k jednome svome prijatelju, i tu prepisao nekoliko nar. cārkovnih pēsmicah. Biaše baš nedēlja a isti dan proštenje (*patrocinium*) ili — kao što ovdē govori narod — žagra (od tal. *saġra*). Pri takvih sgodah ovdē i po Krasu puk provodi svakojake starinske narodne obiĉaje i igre, izmedju ostalih i ples (tanac) pod lipom ili na brejarjih (*Tanzboden*) pod jasnim nebom isto onako kao što biva na Zili u Koruškoj. Kao kod mene na Zili i ovdē ima lēti svaku nedēlju redomice po selima žagra. Takve svētaĉnosti prava su narodna veselja, a osobito nikada bez plesa mimo neidu. Nu ipak se obiĉaj ili igra ta neproteĉe do u tavnu noć, jerbo istom kako zapadne sunce, već se i kolo raspusti, osobito pristojnost narodna ište da se žene i dēvojke poraziĉu kući svaka k sebi. Javno to veselje ovdē narodu danju nitko ni nezabranjuje, kao što se to sbiva često na Zili, gđe se uplētje oblast duhovna ili svetovna s obzira tobože ĉudorednog ili gospodarstvenog. I svaki ĉovēk, što ima mozga u glavi, vidi i uvidja, da oblast ovdēš-

najkranjijem sēveru Italije kao što su milansko i piemontsko, koja su gotovo priliĉnija jeziku francuzkomu nego li književnomu jeziku taljanskomu. Da u friulštini ima i po gđekoja rēĉ slovenska, to je posljedica historička, upliv naravski, jer Friulci kao najbliži susēdi Slovenah s njima u svakidanjem su obćenju. Nu opet možemo s razlogom kazati, da ondašnji Slovenci imadu više rēĉih friulskih nego Friulci slovenskih, pa drugēĉ ni nemože biti, jere friulska je rēĉ opet književno starija i izobraženija nego li slovenska onih strana h.

Opazka pisao ca.

nja i čovječna je i pametna, što ostavlja narodu bezazlen njegov i starinom posvetjen i uzakonjem običaj, da ga slavi danju javno i slobodno; zašto da bi mu se kratio po danu, on bi se š njime uticao pod krilo tajne noći i tu ga kradom slavio po kârčmah u slobodi grêšnoj kao što to sbilja biva na mĕstih, gdĕ narodu svetačnost tu zabranjuje oblast. Zato je ovdĕ prosti narod iskreniji i čudoredniji negoli drugud, osobito imaju žene i dĕvojke stida i obraza čistog. Drago mi je bilo gledati narod takav, nu opet imao sam i šta žalĕti, što niesam mogo vidĕti sve njihove igre, jere vrĕme je bilo mutno, a kiša vâs dan lĕvala kao iz čabra. — Pârvo nego krenem dalje, trĕba jošte napomenuti, da i Friulci imaju svoj nar. tanac kojemu kažu *manferin*, te je nalik na tanac ovdĕšnjih Slovenacah, kojeg zovu sâmi slovenski pljas. A to je opet onaj isti tanac, koji je unarodjen i u svih ostalih Slovenacah po Koruškoj i Krajnskoj, i njemu kažu Nĕmci Štajriš¹⁾.

Iz Bârdah stignem u Goricu. Kao god što u zemlji slovenskoj ima mnoga mĕsta što se zovu Bistrice ili Lipnice, isto onako ima ih i puno, što se imenuju Gorice. Nu ova Gorica ima prezime vlaška za razliku od ostalih svojih imenjakinjah, ali upârkos prezimenu svome u njoj gospoduje slovenština a to i s

¹⁾ Ovaj isti tanac narodan je po svemu primorju jadranskomu, od Târsta pa dolĕ do Dalmacije, u koliko je meni poznato; i sva je prilika da ga igraju i svi ostali Hârvati čakavci. I Prekokupei igraju ga uz sopĕlc. Š njime je medjutim sasvime srodna poljska mazurka (valjada i rusinska kolomyjka?). Jedina razlika stoji u tempu, kojim teče muzika i udaraju noge, te možemo za stanovito reći, da je u Nĕmacah polagahan, glasovi slivajući se, sâm *ligato*, a u Slovenah bârz, živahan, glasovi sućlo prekidani, većinom sâm *stoccato*.

jačim žezlom nego li u Čelovcu ili Velkovcu na Korutanskom. Ipak vlada njezina nije samosilna i neograničena, zašto okó nje otimaté se i dvě tudjinkě: taljanština, koja ima uza se gotovo svekoliko plemstvo, i němština, za koju vojuju svi častnici svetovni (Beamtete). Svu Goricu obkoljiva na okó sama vinska loza. Lěp ti je s Gorice oye razgled! Toli krasne okolice gotovo još niesam vidio odkada sam živ! Sve vinograd do vinograda, što god očima shvatiti možeš. Ovdě sam probavio cigli jedan dan, pa onda hajde dalje. Pa tko bi bio mislio, da niesam zamalo bio dopro tja u Hårvatsku i Ugarsku. »Pa kako to, Boga ti?« čujem gdě me pitate od velikog čuda. Ovako se zovu nedaleko od Gorice dva sela. Narod pripověda, da su, imajući jednom rat Austrija s Mletačkom, tuda se utaborili Hårvati i Ugrići, a odtada selima ostalo ime od tih bårkačah. Odadvě mogo bisam udariti upravo na Ugljaj (*Aquilaaja*, Voglej), grad od starine na glasu, u kojem je stolovao patriarch, cårkovno vladajući nad Slovenci od sinjeg mora pa tja do obalah Drave. Dan danas grad je ovaj spao na nezatno selo, a nad starim gradištem šumi ti sinje more, koje se bacilo sa svom silom na zidine golemog u starini i bėsnim Attilom razorenog grada, pokrivajući ih gnjěvnim talasi i žutim pěskom. Nu sasvim tim nalazi se još po obali medju pěskom i kamenjem puno novacah starinskih, pločah s rimskim napisima itd. Nu ja niesam došo tamo, nu Vam to kažem uzgredice, kako sam čitao u knjigah ili čuo pripovědati, ter mi je visokoučeni jedan ovděšnji Slovenac (g. Stanić?) poklonio 10 starinskih ugljajskih pěnezah (*Aquilaajer Pfenige*).

Iz Gorice nastavih put svoj přěče pram Tårstu. U Merni svårnem s ceste pa ajde stazom u Kras

(Karst), koj se počima dva sata pod Goricom, pa se diže odtuda i, sve uz primorje slovensko pružajući se, pada preko Tārštjanskog s granam svojima u Istriju i Krajn-sku. O Krasu neću Vam mnogo sboriti, jere znate kakav je, znate da je gol ko p̄arst a kāršovit kao i svekoliko ostalo primorje-jadransko. Tu ti neima ni zemlje gotovo kolik izpod nokta cārno, ni vode, jere je Kras šupalj i kao cārivotčan; zato ljudi moraju kupiti strēšnjieu, kad udari kiša, ako hoće da imaju vode za potrebe. A ono malo zemlje, što se nalazi tuda, po jarugah je, i trēba ju ograditi plotom od kamenja, ako hoćeš da ju neodnese vihar. A vihar taj ovdě, kao uz sve primorje, zove se bura, koja u prolětje i pod m̄artvu jesen bēsnoga svoga zelenka jaši i sunovratce k sinjemu s̄artje moru. Kad se osobito gērdno razljuti, sve šiba i obara, što god sretno na putu, ma bili i najtežji tovari. I mene je nēkoliko putah zdravo ošinula oštrim svojim bićem. — Krašovci su Slovenci, imaju lēp narodni kroj, ter gotovo ništa nesade do samu vinsku lozu. U Kostanjovici bio sam u cārkvi, i vidio kroj u cēloj njegovoj razobraznosti. Ženske nose na glavi bēlu peću kao po Štajerskoj, Krajskoj i Goričkoj (izvan Bēlea, gdě se muškarcu nose po nēmački, a u ženskih peće bēle rēdke su, već ponajviše nose na glavah šarane rubce). Bēla peća na glavi znamen je Slovenke. Ječermu, ovdě zvanu kamižol, noše i mužko i žensko cārvenu kao cvět divjeg maka, samo u muškaracah nać ćeš amo tamo i po koju bēlu. I hlaćice iste su boje (cārvene) kao po Goričkoj i Krajskoj. Ista onakva nošnja nalazi se već i u Bārdih (goričkih). Gledajući narod oděven onako krasno narodno, stanem razmišljavati pri sebi, od kolike bi bilo potrebe i važnosti, kad bi jednom stao tko izmedju naših slikovati raznoobrazne nošnje naroda i na světlo

izdavati slike te kamenom tiskane i bojama šarane ¹⁾, Onda bi i opis kroja takvog svatko razumio, što bez slike upravo ni nemože, te se tuže na siromahe. pisaoce, da su im reči nerazgovetne. Takve bi se slike imale sgotoviti i bile bi najznamenitije n. p. 1) Krašovac i Krašovica, 2) Ziljanin i Ziljanica, 3) Slovenac i Slovenka iz Lukovah (u Kanovlju), sve u svečanoj oděci: 4) Rezjanin i Rezjanica a 5) Slovenac i Slovenka iz Gorice. Pored toga krasno i znamenito bilo bi, kad bi tko naslikovao i bojama izšarao, kako na Zilskom u dobu žegna (potrocinium) narod pod lipom pleše; kako muškarci, nadtarkivajući se konjima, sôdić (lagav) razbijaju, i kako za svatbe skokom jašu po nevěstu (zaručnicu, mladu). Zaista bio bi živ obraz jedan i o tom, kako narod slovenski po brejarjih igra na Běrdih ili u Krasu. A od kolike bi bilo opet znamenitosti za narodoslovje slovensko, kad bi tko pokupio i napěve k nar. pěsmaŕ

¹⁾ Gledě toga u poněšto se želja g. pisaoce već i ispunila. Neumornim nastojanjem pok. Korytke sakupila se bogata sbirka nošnjah naroda našeg iz raznih strana Krajuske, Prekrasna ta sbirka nalazi se (ako se nevaramo) sada u museju Ljubljanskome, a nekoliko komadah izdao je g. Blaznik kao mēsečne priloge svome nēm. časopisu »Carnolia« (komad bojama izšaran stoji 24 kr. sr.). Prie dvě godine izašlo je u Tārstu velikolěpno dĕlo, sadržavajući slike od najglavnijih znamenitostih Istrije i kotara Tārštjanskog, izmedju kojih ima i slikah nar. nošnjah iz raznih stranah rečenih predĕlah, svetačnostih n. p. svatbe hār vatske, kola Perojskog itd. sve lěpo bojadisano a nĕmačkim i taljanškim tumačenjem izjasnjeno. Dĕlo prekrasno! I Dalmacija jednakin se može ponositi blagom, koje se nalazi u dĕlu sa slikami: »*La Dalmazia descritta dal professore Dottore Francesco Carrara, Zara 1845.* U tom dĕlu ima 48 slikah predstavljajućih Dalmatince u svome raznoobraznom nar. odĕlu.

našim. Promišljavajući ovo pri sebi, kako me je zaboljelo sardce, kad sam ja sve te krasne sgođe putem morao mimo iti a bez koristi, neznajući ni slikovati ni napjeve na note metati!

Iz Krasa okrenuvši opet k sinjem moru stigoh u Dëvin (tal. *Duino*, nëm. *Tibain*), u prekrasan grad, po kojemu sam se obazrio i na desnu i na lëvu. Nu nezabavih dugo u njemu, već diži opet noge, pa hajde pram Tàrstu. Tu sam se putem sastao s mnogim seljankami, što u Tàrst nosjaše svašta na prodaju — koje na glavi koje na ledjama. Žene ove zovu Tàrstjani *Mandrijanke*, a one same kažu za se da su *Slovenke*, i osobitu imaju nošnju. Tàrst već i prie Isukàrsta slovljaše imenom slovenskim, *Tergestum*, budući na glasu kao tåržište ili emporium tårgovine henetske (slovenske), od koje mu poslë i postalo ime. O današnjem licu i glasu grada ovog neću da sborim, jere o tom sboriti našem svëtu bilo bi koliko pripovëdati novinu da žarko sunce izlazi po danu a sitne zvezdë po noći. Nu zato òu, prie nego krenem odovuda, progovorit nëkoliko rëçih o značaju jezika slovenskog, kojim sbori puk slovenski u predëlih, što sam ih dosad prošao. Razlikah osobitih izmedju govora ovdëšnjih Slovenacah i izmedju rëçi onih, što obitavaju po susëdnoj Kranjskoj i Koruškoj, upravo ni neima, nego se na medjaših sasvim slaže izgovor i jednih i drugih. Nu ako poglednemo na jezik, kojim pišu *Ljubljanske Novice* i ostale krjige, što ondë izlaze, i jedno sprema drugim kad porazmotrimo, opet ima tu golemih razlikah. A najglavnije su evo ove:

A. Ovdëšnji Slovenci metju kao Česi *h* m. *g*, n. p. hora m. gora, hrad m. grad, hlava m. glava itd.

B. Isto onako (a to na koncu rëçih) metju *n* m. *m*, koja osobina nalazi se i u nëkojih stranah Štajerske i Koruške pa (ako se nevaram) i kod svih Hårvatah

Čakavacah, n.p. man m. mam (imam), dan m. dam, sran m. sram itd.

C. Imaju razliku izmedju *č* (tj.) i *č* kao štokavci i čakavci n. p. sreća (od sresti), plaća (od platiti), daća (od dati), hoće (od hotèti), a prema toga: skače (od skakati, oči (od oko), svetičica (od svetica) itd.

Č. Gibući samoglasnik (strslov. Ћ, б) neizgovaraju muklo kao Krajnci, koji pišu sad *e* sad *i* sad opet (nu varlo rědko) *a* (dapače u jedno dvě rěči pače i *o*), nego se čuje posvuda i svagdě razgovetni *a* n.p. kaže se: san, dan, sinak, kratak, kupac itd.

D. Proiznose *ě* (strslov. Ъ) sad kao *je*, n.p. bjeli, mjesto itd. sad opet kao *a* n. p. hladat m. gledět, vedat m. vedět, itd.

E. Prostran *ě* (strslov. А) proizgovaraju obično na način česki kao *a*, n. p. žaja m. žēja, hraste m. grēste, hlada m. glēda, a na početku i koncu rěčih glasi kao *ja*, n. p. jaza m. jeza, imja m. ime itd.

F. Samoglasnik *o*, kad je dugačak, ter pada nanj udarenje proiznose kao *ue* (a ja pišem odgovarajući mu česki *û*), n. p., Bûh (gov. Bueh), kûs (gov. kues), a kad stoji pred udarenjem, izgovara se na način govora moskavskog kao *a*, n. p. dalina m. dolina, slavenski m. slovenski; dapače predhodi mu kakkada i *v* kao n. p. u rěči hrvozdje m. grozdje.

G. Pretvara se tvrdi *l* na koncu rěčih kao u štokavštini u *o*, n. p. dao, m. dal, mao (imao), m. mel, misao m. miscl itd.

Izvan toga imadu ovděšnji Slovenci i drugih svakojakih osobitih osobinah u rěči svojoj, kao što su. a) česta diminutiva, n. p. svetičica m. svetica, Minica m. Mina, mamica m. mama, ko-

lence m. koleno itd.; b) čuo sam u goričkih Bardi-
dih severni *wy* m. *iz n.p.* *wyrití*, m. *izriti*, *wyžeti*,
m. *izžeti* itd.; c) kažu mletački Slovenci: Hospůd
nunc (pop) je rekao;... Mamica je šla, gdje
prema tomu ostali Slovenci glagolj u takvih sgodah
metju u višebrojniki. Sasvim protivnim tomu načinom
mole ondě: Bůh nam pomahejte! . . . Devica
Marija molite za nas: (A ta je osobina po svoj
prilici prešla od romanskih popovah na narod naš);
č) Kod Krašovcah čuo sam jedanpot m. jedan-
krat (U obće trěba priznati, da se razrěče krašovsko
već jako približuje narěču čakavskome).

Nu da se opet povratimo na putovanje našel! Iz
Tārsta nakanim vratiti se kući, te udarim odmah na
Ljubljano, a iz Ljubljane put Čelovca. Šta sam vidio
na ovom svom povratku po Krajnskoj i Koruškoj, neću
da vam izbrajam glatkim rěčima, zašto Vi ste sve te
krajeve sami prošli kao pěšak i razmotrili svojim oči-
ma, te i znate kakav stoji tuda narod, kakvi li su mu
običaji, kakvim li govori razrěčjem narěčja korutan-
skoslovenskog? Nu dozvolite, da se još jednom oba-
zrēm na Slovence goričke i mletačke i š njima javno da
se oprostim!— Sārdec mi i danəs zaigra od miline, kad
god pomislim na put svoj i na blagi taj narod! Gdē
god bi se sastao s kojim prostakom od tih ljudi,
lěpo bi me pozdravio. Kad bi mi bilo volje, progov-
orio bi s kojim dvě tri rědi, pa onda opet nastavio
put svoj, a on bi još zadugo, milo gledajući za mnom,
vikao, dok mu nebi izčežnuo izpred očiuh: »Bůh
Vam daj srećo! Bůh Vam daj to ljubo
zdravje! Bůh Vam daj srećno pōt-kamor
koli pojđete!«— Blagi narode! Bog dao i Tebi sreću
i svaki naprědak! Bog ti dao srećan put, kad se jed-
nom spremiš na stecište blaga prosvěte! Bog ti raz-
bistrio oči, da vidiš pravu stazu, da na njoj nepo-

klizneš! Bog Te nadahnuo duhom svoje mudrosti, da se u tom poslu naprevariš neg da izabereš kako valja, da nedaš zlato svoje domaće za pozlatjeno tudje, oslępljen blęskom spoljašnosti! ... A sad sbogom i da ti Bog pomogao!

Na 15. dan (kao što kazah na početku) a to 30. Rujna pod noć stignem opet kući, na męsto svog zvanja u Źabnice (Saifnitz). Tu me evo i danas gdje sędim čekajući zimu. Bojim se te neće već do koju nedęlju nahirupiti. Vi tamo živite pod blagim nebom kao susędi južne smokve i masline. Ni Mali Štajer kao otačbina vinske loze nije mnogo gori, jerbo ondę polag poslovice tek sv. Katarina dojaše bęlca (snęg). Nu naša je Korutanija već gotova Sęverija, jerbo bęlca nam dojaše obično već sv. Teresija, a za sv. Luke svakako tur' u kožuh ruke. Kako će bit jesenas, još neznamo. Nu kako bilo da bilo, ja se nebojim ni Teresije ni Luke. Bit će tople peći, Vaših novinah i škrinja slavenskih knjigah, a za ostalo šta Bog da, i tako će se i ova zima preskočit kao na štapu.

U Źabnicah na Koruškome dne 8. Rujna 1844.

Matija Majer,
Ziljanin.

Ljubav otačbine.

Od *Dra. L. **)

I.

O pater, o patria, o Priami domus!

Roscius.

Śvięta miřořci kochanéj ojczyzni!

Krasicki.

Od najdavnijih vręmenah, ĉim su se nazřirena plemena po stalnih prebivaliřtiah stala spajati u narode, poĉimlje im se zajedno i ljubav pram otaĉbini usadjivati u sardca i pokretati ĉutima. » O otĉe! o otaĉbino! o zaviĉaju dĉdovah mojih!« vapije stari pĉs-
nik Roscius, koga Cicero navodi; a u tih krĉpkih rĉĉih, koje se od vręmena rata Trojanskog ozivaju sve do najstarijih prebivaliřtiah narodah na jugu, to se isto osĉĉanje i poslĉ 3000 godinah oziva i na sĉveru u pĉsniku našem Krasickome. No neznam, da li je u ikojem narodu ljubav prama otaĉbini u tako goruĉu slila se ĉut, kao řto to biva u Poljakaĉ. Mi Poljaci proslavismo se medju narodi tme, řto nam je domovina omilila nad sve ostalo ĉlago zemlje: i zato kad ĉarpa nařinacah, kao nĉkad Trojanci poslĉ osvojenja i razruřenja rodnog svog grada, noseĉ uza se Boguev domaĉe, razřtarkahu se po srodnih pokrajinah Europe, traĉĉe krajeve gostinske, na kojih bi uzgojili i uřivali najdraĉe nade duřah svojih, — svuda bi ih doĉekala slava, pomilovanje i řtovanje narodah i pukovah, kao ljude, řto su za otaĉbinu ili domovinu sve bili

*) Iz *Orla Tatranskog.*

žartvovali. — Ljubav prama domovini Poljaku je božanstvo na zemlji; ona mu čelu dušu pronicava. Do Boga najtoplije ljubi on otačbinu svoju. Sĕdni tamo u kolo sĕdih staracah; pripovĕdaj im sĕode prošastih vĕkovah; pričaj im o pobĕdah i nesrĕcāh naših, a sĕgaslo ĕe im oko blĕskom života još jedanput sinuti kao luč gasnući, i vruća im suza zaliti brazgotine licah. Gorke suze roni pri uspomeni otačbine ista nježna žena, i ruke, kojim je zagarlila dragoga svoga vojna, klonu joj, dočim dĕvica, sklappljajuć ih, okom angjeoskim gleda na nebo, utiĕući se vrućim molitvama u kraljice nebeske za izbavljenje i utĕhu domovine svoje. Idi medju onaj prosti i zanemareni puk, kome otačbina donda biaše maćuha; idi tamo, pa ĕeš vidĕt, da drugdĕ osĕtja i razumĕva stvari, i da otačbinu ljubi kano mater svoju, znajući, da mu nije kriva ona, što je izkljuĕen od užitvanja njezinih dobarah, i da ga o to prevari brat mladji kano Jakov Esava o pravo starĕšinstva. Daj da medju nje stane vojnik na štaki, i da im pripovĕda o ratovih i otačbini, a oči i duše sviuh utonut ĕe u rĕči sborećega, te ĕe im lica živo pokazati, što im osĕtja sārdecce, i uvĕrit ĕe te, koji jake su sveze, što spojiše sudbinu i nadu otačbine sa svim kolikim mišljenjem i sa svakom srĕćom njihovom. Narodne naše pĕsme, a osobito one, što opĕvaju srĕću i sudbinu otačbine, kad ti ih krasna i ĕila zapĕva mladež, to ti rĕĕ po rĕĕ, glas po glas zasĕĕa u sārdecce odrasle dĕtce, napajajući im misli uzhitjenjem: momci se uzpaljuju junaĕtvom, vitežka smĕlost ulazi u nježno dĕviĕah sārdecce, a razsudne misli staracah i staricah gube se u moru sladkih sanjarijah, noseć se po uspomelah vrĕmenah prošlih.

Pa kako to biva, da puk, kojemu je toliko omilila zemlja njegova, koji je na žartvenik položio toliko žartvah, za koju se toliko posvetjiva, u kojega još

i danas ista rěč »otačbina« ima nešto svetoga, očaravajućega, te mu sårdecce razigrava i dušom mu potresa, — kako (rekoš) biva, da je narod takov klo-
nuo i pao? — Eto otačbina mu biaše vřerenicom, on joj vřerenikom; ljubav njegova biaše, kao pårva ljubav mladića: goruća, vatrena, pomamna; ljubav mu biaše bez měre i medjaša, slěpa, žestoka, ništa nepromativajuća, ništa na zdělice razsudnosti nemetjuća. Ljubav ta biaše mu uzorom, ne istotom (realitåt) a otačbina božanstvom, s koje uznoseći se na krilima uobraženji (fantasie) nikad nebi silazio na zemlju i na polje istotnih odnošajah života. Nebudi nas dakle čudo, da narod naš, dočim su narodi ini rasli i dospěvali ljudski i mužki, i razgledavajući se u odnošajih svojih i tudjih, promišljavali i računali o tečevini imetka, o povećanju bogatstva svoga, da je (rekoš) dotle medju njima narod naš, narod zaljubljeni, prigårljivajući na sårdecce dragu svoju otačbinu, uznosio u sebi uzor njezin, koi mu nijedna nemogaše sila iztårgnut s krila, te si dao iztårgnut istotu: protěraše ga iz dåržanstva, dapače iz iste zemlje domaće, dok bi izrodna ona bratja, oni Jakovi njom pazarili, a inoplemenici iz te slabosti i pazara potajno vadili korist.

Eto nas sada na polju a u iste stvari! Mi govoreći o ljubavi domovine (otačbine) kao o stvari, na pårvi pogled po sve znanoj, budući u sårdecu svakog zdravog domorodca ucěpljenoj, stavit ćemo ju ipak i razmatrat sasvim s druge strane, s koje ju do sada malo tko smatraše, nu s koje ipak ljubav domovine na posljed mora da bude smatrana i pojmljena, ako hoćemo da teženja i nastojanja kojega mu si drago naroda nebudu kao oblaci divno sliěni, koje ipak i najmanji vihar razpåršiva, i koje skupivši se u maglu olujnu, na zemlju se prolivaju debelim suzama kao plač naroda od několiko miliunah dušah. —

III.

Pour les cocurs bien nés que la patrie est chère!

»Czują się tylko umysły prawdziwe.«

Ima ljudiĥ, što se broje medju prosvětjene, koji opet, nerazuměvajući pravo, što je kosmopolitisam, otačbinu i sve odtuda izviruće odnošaje i interese, nazivaju omedjašenim naprědkom, što biva na štetu čovječanstvu a najpače istome narodu; nazivaju (rekoh) teženje to naprědovanjem tvěrdokorno se hārvućim i borećim za posebne samo intěrese naroda jednog. Ti ljudi sude, da ono, što nazivamo domaće ili narodno, nikakvoga neima temelja. Njima narodnost nije jezik, jere u koliko se narječjah nerazčepa već u samoj jednoj dāržavi; — nije im vėrozakon, jer svuda ima ljudiĥ raznih izpovėdanjah; — nije im položaj zemljopisni, jere se položaj taj mēnja gotovo na svakom kraju dāržave; — niesu im ni običaji, jerbo u svakoj gotovo pokrajini ima drugih; niti im je to nit upravljanje; niesu im ni sloboštine politične; jere sila ili većina naroda njih ni neuzivaju. — »Pa šta je dakle ta u glavu upiljena narodnost (pitaju oni), u ime koje osobitujemo (odlikujemo se kao osobe), neslažući se s inimi narodi, što su nas pretekli prosvětom, što vladaju silom tělovnom i duševnom, i što dārže u rukuh ždrebave (srěću) budućnosti? — Pa zašto da se toliko rogoborimo za jezik narodni, kad je tudji jezik i savršeniiji i izobraženiiji, i dostojniiji, da ga naučimo i prisvojimo si? — Pa zašto ne, kad se luč razuma i prosvěte nalazi u krilu tudjih a ne u naroda našeg? Pa zašto da gradimo posebne tabore i bedeme? Pa zašto da se nevolimo poměšat s narodom, što nas je ili dāržavno pretekao ili izobraženjem nadkrilio, te i s jednog i s drugog ogleđa prinosi nam koristi sna-

»ge i zakrilja političnog kao i plodovah obilne učeno-
 »sti svoje? — Nebi li danas smijući se rugali se ono-
 »me župljaninu, koji bi htio otačbinu i narodnost stegnuti
 »i omedjašit na svoju postojbinu (na mjesto, u kojem
 »stoji) ili na svoj zavičaj (na seoce, u kojem se je ro-
 »dio). Isto onako rugat će se i nama svēt, što smo
 »se, kano kornjače u koru svoju, zatvorili u narodnost
 »svoju, braneći je od stopljenja s narodi i jačimi i
 »prosvětjenijimi od nas.«

Tako mudruju tobožni kosmopoliti, i premda ve-
 čina naroda, kao nagonom nekim, odbacuje od sebe
 mudrovanje takovo, jer se neslaže nimalo s osjećanjem
 sārdeca, ipak je malo tko vārstan uzbiti ga i tvārdim
 dokazima, a to zato, što pojam otačbine nije izmišljen,
 niti ljubav otačbine cārpljena jedino iz razsudjenja,
 ni osnovana na pukom razumu, nego svaki osětjava u
 sebi ljubav tu doma i roda svoga, bez da pojam taj
 rēčma izpovēdit i razborom razabrati umi. Slēdi iz
 svega toga najočevidnie (što već gore napomenusmo),
 da otačbinu ljubimo umišljeno ili idealno.— Otačbina
 nam je obraz položen u dubljinu duše, — obraz
 sjajući bojami chameleona, — obraz, koji u jedan okvir
 shvatit nemožeš, jer se krajevi izgubivaju u oblacih
 daljine neizmērne. Mi uvidjamo nestalnost i pomičnost
 gledišta takvog: korak jedan a najplemenitiji osětjaj
 sārdeca našeg pretvorit nas može u viteze idealne i na-
 tēcajuće se sa sēnkama i varkama; pretvorit (rekli)
 u vitezove nalične na zatočnika iz La Manche, koji
 sbog umišljene gospodje sārdeca svoga dao se na odē-
 ljenja smēšna i dobrodružna (avanturieux).

Prem sveta je i uznešena ljubav domovine; nje
 svētlost titrajuća jest nalik na titrajuće zrake žarkog
 sunca, u koje golim okom pogledat nemožeš, dapače
 iste kapi vode u blištuće promēnja briljante. I po svoj
 prilici ovo ti je i uzrok, zašto kadkad i lažljivi kamik

primamo za alem-kamen, te u taštome i na ćuti samo osnovanome prehvaljivanju tako zvanih domorodacah šat se ni nedosćtismo, da je svaki na pose iz domovine izhitrio si svoju Dulcineju iz Tobosa, za koje ime i ćast navaljuje slćpo i na iste vćtrenice.

Ljubav otaćbine kao i svaka druga ljubav, dok ima temelj na ciglom osćtjanju, nezna baš razložitno i bćlodano, zašto joj baš ovaj ili onaj predmet toliko omilio, da se ćovćek s duhom i sardcem prelio u njega, te njime samo diše i savcat u njemu žive. Da bi sad, tko si mu drago, razdćljenje roda ljudskog na dva spola htio smatrat samo tćlovno ili materialno t. j. samo kao srćdstvo, kojim se uzplodjiva i odarćzava pleme ćovććje na zemlji, kao što oni kosmopoliti zemlju smatraju samo kano obitalište ljudih, a jezik narodni kao srćdstvo, kojim se ljudi ti porazumćvaju izmedju sebe, — zacćelo bi se ćudom ćudio kao i ti (kosmopoliti), zašto se dvoje dušah toli zaljubilo jedno u drugo, kad bogme u toliko tisućah inih osobah onih istih, dapaće u gdć kojih i višjih ima krasotah i savćršenostih! Šta li je to (mogli bismo se pitat) što toliko ubožavaš u vćrenici svojoj, te poradi nje ni nehaješ za sve ostale i krasnije žene, već u toj jednoj kao u jedinici vas kolik nalaziš svćt i raj? Zašto si toli zaslćpljen, te u ljubovce svoje nevidiš hmanah i slabostih, a u nje vćrstnicah i drugaricah i divnijih vlastistostih duše i tćla neopazuješ i neuvelićavaš? Zašto si se za volju umišljenosti jedne, koje ni razabrat niti se o njoj osvćdoćit nemožeš, zašto si (rekoh) nje rادی okavao se prisegom (zakletvom) vćrnosti, a poslć sapeco verigama zarukah i braka, te neimaš više ni sardca ni oćiuh za svćt pun razkoši, za raj zemaljski, za postojbinu ćarokrasnih huriskih (vilah rajskih)? Naposlćd trćba i o tom da se upitamo, zašto mati iz krila svog neturi ćedo, koje je pod pojasom nosila,

pa neprigárli dčete tudje, pristalije i sjajuće zrakami uma, kojih u njezinog ni neima? Zašto otac — svoj znojem i žuljevim stečeni imetak porazděliva medju dčetu svoju, a ne medju tudju, koja bi ga možda na bolje obratila nego ista njegova? — Na sve to odgovor je taj jedini: *čutjenje ili osčtjanje isto onako svoja ima prava, kao što ih ima razum*, jere sympathija je prirodjena, silna, neodoljiva, nedajuća se mčerit laktom razsudjenja ili omčerom mudrovanja, zato je ipak blaga i hvale dostojna, ter sveta je doduše i neoskvárnuta ljubav ova; dapače ona je božji u nas oganj, i jao si i naopako onome čovčeku, koi ga u sárdcu svome do posljednje ugasio iskricel!

Isto tako je i u ljubavi otačbine, kao stvari čutjenja ili osčtjanja. Mi je nepojmismo, ali je ipak sveta. I kao što je samo jedna mati nametnica mogla privoliti na razsudu Salomonovu, t. j. da se čedo zavadnje ima razsčć na dvoje, da se time zadovolji pravednosti, — isto onako samo nametnik sin otačbine privolit može na ostavljenje rodjene i kloneće matere svoje, te voli odmetnut se i pribčegnút pod krilo i zaštítu materah tudjinkah, zato što su silnije, uzmožnije i slavnije.

Eto ti gledišta svih onih, koji pojmljavaju ljubav otačbine samim pukim osčćajem, ili da jasnie kažemo, koji ju osnivaju na ciglo čutjenje. Čutjenje takovo čisto je doduše i sveto, ali činovi, iz ciglog čutjenja izvirući, slčpi su i mašteni (fantastični), te bez zvčezde prehodnice razuma zavest mogu isto onako u propast kao na polje izbavljenja. Poznajmo dakle što je otačbina!

III.

A czy znasz ty bracie' młody,
Twoje ziemie, twoje wody,
Z czego słyńą — kędy giną
W jakim kraju — i dunaju?

Vin. Pol.

Otačbina je najprije tělo ili materija i ima svoje materijalne strane, pa zato i užitke, koje nam prinosi: t. j. prirodni njezini plodovi (proizvodi) jedan su uzrok ljubavi prema otačbini. Otačbina je prvo ona zemlja, na kojoj živimo sa svom raznolikošću krajevah i predelah, s različnostju plodovah, s cělím svojim licem i značajem kraja toga. Zrak nebo, voda sa svim mēstnim vlastitostima, zatim taj isti jedan narod, taj isti puk, to isto jedno pleme, od koga su izašli roditelji naši, od koga smo i mi sami čestica (dio); najposlě ta dāržava sa svim svojim sloboštinama i sa svim svojim običajima — sve to razuměva se pod imenom otačbina.

Nemožemo tajiti, da medju zemljom i čověkom, na njoj živućim, ima bezposrědnh dužnostih. Proměna hrane i zraka osobitim uticaju izrazom u čitav stroj čověka, zasěcaju po tělu u misao i u sva svojstva duše njegove. Kao što dēte sa svojim tělom ostaje u bezposrědnom odnošenju k materi i otcu, tako i narod straštja se sa zemljom, na kojoj obitava, osiljujući na njoj. Zemlja, pružajući ljudima hranu, proměnja i preobražava sve životne čestice tělesah njihovih. Zato je zemlja ta prava i svojska mati ljudstva. Što ona proizvodi, to postaje hranom čověka, i pretvara mu se u tělo. Zemlja, voda, zrak i toplina podnebja našeg — oživljavaju neprestano tělo naše. Pa ako nam se tělo (kao što lěkari uče) opet pomladjuje ili pretvara za nēkoliko neděljah, to zaista pomladu ili pretvorbu tu

obavlja zemlja, koju zovemo domovinom svojom. Mi smo prava čestica te zemlje naše, pa kako da ju dakle i neljubimo?

Zato, čim je bliže čovjek spojen s prirodom, čim se manje udaljio po prosvěti od p̄rvašnjih zakona prirode, tim mu se jače i odzivlja dužnosti, koje ga potiču na ljubav prama materi domovini. I to je ono čeznutje za zavičajem, koje čovjeka, bačena u daleke krajeve, čini bolestnim. Medju njime i zavičajem čini se da ima nevidna nĉka sila, kojom zemlja priteza k sebi tĉlesa svojerodna. Toj sili odapire nemožnost povratka, te borbom oviih dviuh silah raztārza se duša u siromahu prognancu. Nebožni čovĉe, koi nevĉruješ u ljubav prama zemlji otĉinskoj, u ljubav matere otaĉbine! pogledaj na svoga zemljaka u tudjini, kako se s plaćućim okom obratja k strani zaviĉaja svoga! kako lice blĉdo k rodnome svome okretje kraju! kako mu za njim gine sārdece, nemareći za sve lĉpote i razkošij tudjeg svĉta! kako mu čezne duša i za jednim odisajem zraka domaĉega, ma se on nalazio pod razkošnim nebom južnim ili u srĉd bogatstva i ugladjenosti naroda prosvĉtjenog i uĉenog! pogledaj ga, pa ĉeš se uvĉriti, kakovu vladu i silu ima nad čovĉkom već ista zemlja, na kojoj se rodio.

Ne radi se tu doista o tom, da te ta zemlja, koju si kao zaviĉaj obljudio, blagodatno obogati plodovima prirode. Pripovĉda Kefalides, u opisu puta svoga u Taljansku, da mu je pratilac, vodeći ga po gorah štajerskih medju oriaškim pećinama tamo na širokoj ravnicij divljij kamenjem svuda obasuti pokazao vidik, te s uzhitjenjem uzkliknuo: »Evo ti otaĉbine moje!« a uz taj uzklik zasjao mu iz oĉiiuh teliki narodni ponos, toliko zadovoljstvo, kao da bi si mu tko pokazao isti Eldorado. Tako je goranin obljudio gole vārbove planinah, te ga tuga i muka popada u dolinah kitje-

nih cvětućimi vřrtlji i baščama, a isti stanovnik sěvera iz toplih i cvatućih pridělah blagog juga vratja se radostno u krajeve sněga i studeni, u zavičaj magle i mračnoga neba; jere ondě mu je rodno město, izato je město to duši njegovoj toli milo, da se u njemu o-sěća najsrětnijim, najslobodnijim.

Sve što to jedinstvo sa prirodom umnožava iliti umaljava, sve to krěpi ili slabi savez čověka sa otačbinom. Divlji ljudi silnie su privezani k zavičaju svome nego li narodi prosvětjeni. Oni čeznu za gvozdoanima, u kojih leže sveti im gajevi; za podřtim stěnama, po kojih su kao divlje koze penjali se; čeznu za predělom sněga i leda Skandinavije isto tako kao Etiopi, što umiru od tuge za pěskovitim pustarama Afrike. Tuga popada Amerikanca pri svakom udarcu europejske sěkire, što glasom oglušnim odjeca po pravěkih dubravah, jerbo osětja, da će mu se s iztrěbljenjem dubravah tih iztrěbiti i stara prebivališta njegova; a čarnc (arapin) s tuge za zavičajem voli umrěti překom smřrtju, koju željno izgledava u tudjem světu, samo da mu se duša što skorie povrati k svojim. Toga radi u narodah poljodělnih ima više ljubavi přam otačbini, nego li u onih, što obitavaju po brěgovih morskih, koje obřrtnost i tãrgovina vuče u daleke krajeve, od svoje ih tãrgajući zemlje. Zato bi nselbine, počemši od Feničanah, uvěk izlazile iz krila narodah tãrgovačkih i pomorskih. Poljodělci nebiahu nigdě sklóni na seljenje. To isto ima i u naše poljske poljodělce toliki uticaj, da se s težkóm mukom preseljivaju u preděle tudje. Zato svaki njihov kraj, několiko miljah na okrug, věрно je ogedalo tih plemenah; pak koliko god u njih ima krajevah, tolika ti nalazimo osobitih i njemu samo svojstvenih čřrticah lica, značaja (charakter) običajah, dapače i iste nošnje. Naposlěd obitalac preděla, što je okružen te ima jednako podnebjje i više ili manje

ono isto obličje zemljopisno, mora da puno silnie osēća čelost zemlje kao domovine svoje, nego li narod sasvim raztrešen i razštárkan po razliċnih stranah i okolicah. Tako će se naselbine ili prije ili posle opet odtárgnuti od zemlje matere, te stvorit posebni narod, jerbo ih ta ista zemlja više nespaja u otaċbinu jednu. Zahtēvati, da se n. p. Bugar, Bošnjak, Arbanas itd. naziva Turċinom zato, što su im zemlje spojene sa carstvom turskim, već je zato nemoguće, što predēli ti osobit imaju položaj zemljovidni; zato Bugar tako kao i Bošnjak Tursku nikad neće zvati otaċbinom svojom. Koliko se tu htēlo vrēmena, koliko silah duhovnih, dok su se pokrajine francuzke i španjolske u jedno slile tēlo, pa opet i u naprēdak uvěk će se dēlit Norman od Gaskonjca, isto tako i Bask od Kastilijanca.

S vrēmenom biva, da prostrana i od mora do mora široka zemlja postane materijalna čelost otaċbine, u kojoj se gube sve posebne raznovidnosti. Ali k tomu trēbuješ puno vėkovah, silnog uticaja i drugih velikih sgodah. U ovaj mah u svih te i najdaljih kutovih jedne iste zemlje osēća se stanovnik, da je njezin šin i rodjak, pa domorodnu ċut, što je bila stegnuta na mēstni položaj i zavieċaj njegov, razširuje na pokrajinu, na zemlju ċelokupne dáržave.

Tako zemlja domaća pàrvi je glavni predmet i temelj ljubavi prama otaċbini, no ne jedini, jerbo bi se tim ta ljubav preobratala u ljubav prama mēstu i okolici, gdje smo se rodili i odrasli. Gdē narod neosēća jedinstvo svoje i u drugim životnih odnošajih, n. p. u jeziku, u literaturi, u vladi, u odhrani, tamo se najposle mora ljubav razkàrhnuti na mēstne interese, razcēpavajuće se i izradjajuće na štetu ċelokupnosti, tamo strada ljubav prama otaċbini, dà, tamo i prēti propast istoj dáržavi. Niti ċes naći drugi uzrok, zašto su se odmetli Holandezi od Španjolske, a Kozaci od Poljske.

Čověk uzplamti od ljubavi prama domovini, ako ju pozna posvuda, ako ju uzduž i poprèko predje, ako u njoj upije sve čarokrasne obraze prirode njezine, u obrazotvornosti i pameti svojoj vèrno ih čuvajući; on je uzljubi, ako napoji grudi svoje domaćeg zraka iz razliènih njegovih ždrèlah — i ondè, gde šume cårni pusti gvozdovi, i ondè gdè sinja o stène razbija se voda, i ondè, gdè široka polja zlatnim kite se klasom, i ondè na vârhovih domaćih gorah, na vèćitih stražarah domovine njegove.

Pa zar onaj ljubi otaèbinu svoju, koj je pohodio tudje zemlje a svoje nepozna? Zar ju miluje onaj, koi, vrativše se s daleka puta, pripovèda s uzhitjenjem o svemu, što je vidio, a neosčèca ono oduševljenje, koje pri pogledu zemlje otèinske toliko je uzpalilo mladih pèsnikah Podolja i Ukrajine, — oduševljenje ono, koje je stvorilo pèsan »Sybilla od *Voronica*«, »Okolice Krakova« i najkrèpèiju pèsmu onu »O ziemi naszèja«? Zar li onaj otac ljubi zavièaj svoj, akoprem misli da ga ljubi, koi poznanje tudjih zemaljah smatra kao vènac odhrane sina svoga, pa nežali u tu svårhu potratiti da i posljednju kesu imetka svoga, a na um mu ni nepada, da, pohoditi i proći vlastitu svoju domovinu, pobožna je dužnost zemljaka, da je to put učinjen u Meku, učinjen barem jedanput za života, od koje usluge i žårtve otaèbina samo siromaha i bolestnika oslobadja.

O mladiću, kojeg godèr bio naroda! koja ti korist, ako u dušu i pamet upiješ obraze tudjih zemaljah, a sliku i priliku svoje matere zemlje ne upiješ? Svak će pravedan biti i pripoznati zaslugu tvoju o poznanstvo tudjeg svèta, ali će te nazvati sinom hladnodušnim i neblagodarnim, što nepoznaješ obraz matere domovine svoje, koja te je rodila i odhranila. Fiziolozi uče, da naliènost ili podobnost dètce na o-

bráz roditeljah biva silom assimilacije, t. j. tim što se dčete zagledava u obličje otea ili matere. S puno većim razlogom možemo kazati, da se u tudjini izobražava značaj čovčeka na obličje tudjinstva, inoplemstva, a poznanje domovine svoje da ga čini spodobnim materi svojoj zemlji. Ona ti je uvček divna i kitna, čudotvorna i nikad neostarčela mati, a hiljade te hiljade pokolčnjah, u krilu njezinom pčživajućih, čitav izumarlji narod — otac ti je. Ako hoćes, da budeš spodoban otcu i materi, pohodi zemlju otčinsku i poznaj ju, dok si mlad!

Gle te obraze i to cvčetje
 Od prirode i slobode!
 Ber' ga, mladost dok neode,
 Dok ti u sārdeu još prolčtje ¹⁾.

Poznanje domovine jeste čutljiva poetično-pobožna strana ljubavi prama otáčbini, na pčrvom ovom temelju osnovata. Druga istotna družitvena strana ljubavi pram otáčbini jeste imanje iliti dāržanje zemlje, što pobudjuje domoljubje iliti domorodstvo na temelju čisto-materijalnom. Zlo misli, tko sudi, da i bez ovog temelja može biti domorodstva. Družitveni odnošaj osnovanje na nčkih potrebah, kojima sama čut il osčćanje njimalo nezadovoljava. Svojina iliti dāržanje, položeno kao jedini temelj domorodstva, bila bi najgnjusnija sebičnost, kojom su se okaljali oni, koji su druge ujarmljivali; no dāržavina iliti dāržanje imanja, spojeno sa drugim moralnim življima ljubavi prama otáčbini ne šamo da je shodno već i potrebno. To je zaista jednaki ili jedan isti odnošaj, kao što je i u ljubavi za-

¹⁾ O te skarby, te obrazy
 I natury i swobody!
 Chwytaj pčkiš jeszczę mfody,
 Pčki w sercu jeszczę rano!

ljubljenih. Ljubiti, vrēbajuć samo na imetak zaručnice, toliko je koliko ludovati s najplemenitijim ošēćajem sārdea, šiti iz njega kesu za novce; a ljubiti bez obzira nato, odkud ćeš živēti, najviša je poesija, koja k prosi života nepristaje, te izgubivši ēarobnost svoju, obratja se u nesrēću i pustotu. Ljubeći misli uvēk i nastoj okó toga, da te bēda nenadije, i da ti kao harpija gnjusna ne ogārēi ēašu od ambrosije ljubavi. Tako je i za otaēbinu. Zahrēvaj od naroda da se žrtvuje ljubavi pram otaēbini, ali neišti, da on, braneći zemlju tu pārsim svojim, umire od bēde i gladi, da vojuje za slobodu, a sam u robstvu da žive, da zemlju kārvlju svojom izkupljenu, daje gospodi kao baštinu u dāržanje, a sám ni slogom zemlje te kao gospodar da nevlada. Kad je zemlja ta svih nas mati, zašto samo jedna šaka njezinih sinovah da pliva u bogatstvu, a hiljade te hiljade dētee njezine da su osudjeni na samu rabotu bez izgleda nagrade? Nije do duše moguće, da su svi imućni gospodari, ali je moguće i pravedno, da se svakom otvori put k imanju, da ga može teći radnjom i mukom svojom, da, moguće je i pravedno, da se bivšim nekad slobodnim i svojim gospodarima opet povrati otaēvina njihova.

Ljubav otaēbine onda je istom prava, kad imamo i dāržimo koj kusić zemlje kao svojinu, jerbo svakome u svom imetkn počiva njegova osobnost. Zato ima u svih ljudih tolik nagon k teēevini zemlje: ne samo poljodēlci hlepe za tim, da zadnje dane prežive na seocu (ništa zato ako i maluškom) a to radi toga, što je seoce to vlastina njihova, i da mogu tamo kao na svojini odpočivati u miru poslē truda i radnje života, i da su na krilo one zemlje, u koju imaju nezadugo položiti i kosti svoje! — Svi podjarmljivatelji ljudih slēdovali bi nagon taj oružjem u ruci, to otetu zemlju dēlili medju sobom, pretvorivši narod pod-

jarmljeni u ljude bez zemlje i svojine. Odtuda biahu i postala imena Frankah, Gothah, te (kó što někóji sude) i Poljakah kao slobodnih zemljodáržacah ili gospodarah imanjah i poljah. Takovo stanje barbarstva (jer barbarstvo svako je tlaćenje) predstavljaju vèkovi Gothah itd. a stanje takovo — kao nèka bolest — uzdáržalo se amo tamo tja do naših vrèmenah; no kazati valja, da je stanje to ljaga i pogárda slave, vèka i èovèèanstva.

Već oddavna smatrali su zakonotvorci dáržanje zemlje kao najviše (sve ako i ne jedino) poruèanstvo privàrženosti k domovini. Još i danas pozivlju se iz reda gospodarah zemaljskih zastupnici naroda, te i na tom stališu domovina zidje i oslanja svoju moć, a zakon silu i poredak. Naèelo je to istinito, premda jednostrano, jerbo cigla zemlja nije još otaèbina. No zato je to naèelo opet pàrvo, jerbo je materijalno, po kojem je svaki narod postupao, razvijajuçi se sve to dalje te i do najvišega stupnja. Po njemu i mi, gdè još ima podložnikah u robstvu trèba da naprèdujemo i u massi naroda da množimo broj gospodarah slobodnih, da narod ojaçi i osili. Çim ima manji broj gospodarah slobodnih, tim je slabiji narod. Veènože (velikasi) u Poljskoj bili su kao satrapí za vrèmena Sardana-pala, pa je zato i nemoć naroda poljskog bila u to doba najveća. Neima boljega naèina oslabiti narod i privesti ga u robstvo, nego oteti mu dáržanje i ime-tak, a zemlje pojedinih tudjincem dati u dáržanje. Gdè to èine silom i nasiljem, neimamo koga da krivimo; nu gdè se to radi s mártvila, s razišnosti ili s lakomstva zemljakah, tamo na njima leži kletva otaèbina. Izdajice prodaju èelu domovinu; lakomi i nemarni gospodari prodavaju ju komadomice. Težko je nekriviti jedne i druge, premda su i grèsi njihovi po duši i savèsti različni. K ovim posljednjim otaèbina,

pobudjena kano brižljiva mati, progovara ovim glasom: »Sinovi moji! Uzmite se na um! zemlja ova, koju prodajete, tĕlo je moje. Bez tĕla nećete imati ni mene; duh će iz njega odletĕti u krajeve prošlosti, a ući će u tĕlo moje, ako ga prisvoji tudjinac, duh tudji i pretvorit će ga u drugu otačbinu! Kakva je to ljubav prama meni, kad prodajete tĕlo moje, te ištete propast moju, ubijajući me pretvorom naroda?»

IV.

Powiejcie wiatry od wschodu!
 Z wami do mojĕgo rodu
 Poślę skargę obciążoną,
 Miłością moją skrwawioną.

Karpiński.

Zemlja je ipak sama za se mrtva. Š njom smo spojeni istim samo tĕlom svojim. Viši duhovni savez jest onaj, koj nas spaja s narodom, na toj zemlji živućim. Otačbina tek onda postaje živim obrazom ili pomislom, jasnom idejom, kad si na toj zemlji predstavismo čopore mnogobrojnog naroda naših rodjaka, koji s nami imaju jednu istu kârv i jedan isti jezik. Inače naša otačbina bila bi grob. Neugodno nam je, kad vidimo zapuštenu kuću: tužno ti je u njoj, gluho i mračno, a kamo tužniji i neugodniji bio bi predĕl i kraj pusti. Zato narod od jednog istog plemena drugi je materijalni temelj ljubavi pram otačbini. Ljubimo ne samo zemlju, no i narod, što na toj zemlji žive. Ja sam kús (komad) od te zemlje, ali sam i kost od kostiub, kârv od kârvu zemljaka svojih. Njihovim pepelom i oddisajem napunjen je zrak taj, koga i ja dišem i primam u pârsi svoje, te s kârvlju svojom spajam i s kârvcom tom sradjam. Njihov pepeo obratio se u čestice domovine moje, koja me odhra-

nila, te me i sad brani. I tim neprestanim lučbenim (chemičnim) stvaranjem i raztvaranjem tjelesah spajaš se sa zemljom, neprekidnom se sdružujući svezom.

Odtargni dio naroda od zemlje, te ga odvedi u druge strane, pa će biti čin taj baš kao da si nekoliko djece iztargnuo s krila matere: i djeca plaču i mati plače, i velika dá neutješiva je žalost njihova. S tronutim sardcem blagoslivlja putnik zavičaj svoj, koj dobrovoljno ostavlja, nadajući se, da će se opet ako i ne na skoro vratiti tamo, i stokrat još obazrēt će se nanj, dok mu izpred očiuh neizčeznu krajni vrhovi gorah, što se na granici domovine dižu. Koli teška mora da je žalost prognanca! Kolika je tuga — razstanak od više hiljadah ljudi, kad dodjoše na zadnji kraj medjašah domaćih, te im valja sad, možda i na uvěk, ostaviti domovinu svoju, zemlju dđovah svojih, zemlju, od koje su im stvorene kosti i tjelesa. S takovom tugom ostavljali su Židovi Jerusolim i zemlju Abrahamovu i Jakovljevu: plač staracah i nejake dđeice, suze materah, rika stadah i jauk čitavog naroda, gonjenog u sužanstvo babilonsko, bio bi isti kamen dirnuo, a kamoli pravednog sudca na nebu, da pokori silnika (tirana) i po izpunjenih danih kaznji izabrani svoj narod da povraći opet u zemlju otacah i dđovah.

Učimo se tu ljubavi prama otačbini, videći ju u tom jedinstvu zemlje s narodom, i nečudimo se ni malo onoj neodoljivoj želji svakoga, da bi mu kosti počivale tamo, gdje počivaju kosti bratje i otacah njegovih. Iz te tuge i želje potekle su krępke one rěči pësnika:

Što silno vladáše od mora do mora,

Ni za grob si ondě neima već prostora¹⁾.

Ahl u tuzi umire, tko u tudjoj zemlji umire.

¹⁾ Ta co od morza až do morza vladáša,
Kawalka ziemi niéma na mogily.

To srodstvo zemlje s narodom izjasnjiva srodstvo naroda medju sobom i ljubav; što se s toga uzroka probudjava i pojavljuje medju jednoplemenicim i jednorodnicima. O tom se najboljma uvěřavamo, kad nam, čeznuć za zavičajem, u tudjoj zemlji srěća se udesi, te se tamo sastasmo s kojim god zemljakom svojim; srodstvo naroda oziva se u taj mah najjaće, a sārdea se pozdrave kao rodjena bratja. Odmah se zagārle s pouzdanjem i čistim priateljstvom, i o čem se najradje i najčeštje razgovaraju, otačbina je, što ih je rodila i srodila. Jerbo kao što su krajevi zemskog šara (kruga) različni, kao što je različito na njemu bilje i rāstje, različita voda, različito podnebjje, isto onako različan mora da je i izraz lica ljudih, pa (da tako rekнем) različna i kārvi različitih zemljakah. Ljudi dakle kao ljudi imaju osobito, njima samo svojstveno, obličje duše i tēla, osobite znake, osobiti značaj, po kojemu ih poznaješ i razlikuješ. Na hiljadu lica i na hiljadu dušah medju sobom razlićnih izraženi su osobiti neki narodni potezi, bēljezi ili znaci. Ima narodna sličnost (spodobnost) pa ima i porodna ili obiteljska. Jednoplemenci naši, budući složeni iz istih čestical zemlje otčinske, jedan su porod skupne majke.

Odtuda proizlazi uprav; da čověk, što ljubi otačbinu, dužan je ljubiti i narod svoj, negledajući na razliku reda i roda. Svaka ljubav, po zakonu prirode, nepoznaje zakonah ugovorenih (konvencionalnih). Neima za nju boljarstva ili aristokracije ni reda ni imetka ni častih. Svega toga neima u ljubavi domovine. Kao što svaki otac najvoli najmladju dēcu svoju, jerbo su nevina kao što je otčak (patriarcha) Jakov najviše ljubio mljezimca svoga Benjamina i Josipa, prodana od svoje bratje, — isto tako pravi sin domovine, gārleć ljubavju čitav svoj narod, najmladju dēcu naroda, onu nepokvarenu u narodnom značaju silu (masu) naroda naj-

više njeguje i o njih najviše stara se i promišljava. U prostog puka sēdi nevinost, u njih ima najviše sličnost s majkom otačbinom, koja ih još k pārsima svojim a gārli i zagārlijiva. U proste te cēljadi ima prostota bez prēvare i licumērstva, i kad su stariji sinovi već uzrasli do toga, što biti imaju, onda u ovoj dēci prirode cvatu još sve nade naroda. Malo ima ipak ljudih, što bi onako ljūbili otačbinu svoju.

Kakvim bi nazvao imenom onoga, koi izabravši čestitu si dēvicu za ručnicom, priseže joj ljubav, te i ona jedna zagledavši se i prelivši unj sve svoje čutenje i cēlu svoju dušu, vidi u njemu raj i nebo i spasenje svoje. On je to znao, da ga ljubi, i on bi sisao iz rumenih ustnica njezinih svu sladost ljubavi, na njezinih grudih snivao i gojio duh svoj neizrečonom razkošju, no kad tamo, a on, stideći se nje pred svētom, jerbo nije jednaka mu po rodu i plemenu, na izdaji ju ostavi kao žārtvu strasti svoje, i s drugom se uvēnča? Nebi li ga nazvao mārzkom varalicom, što je plamtio plamenom strasti a ne božanstvenim ognjem ljubavi, što je iskao na trošak nevine dēvice samo razkoš sārdeca nu ne svetu onu i posvetujuću se vatru, koju zovemo ljubavju? Tako i ti, što se s hvastanjem ponosiš, da ljubiš otačbinu, a narod tlačiš robstvom i nevoljom — tako i ti kārjavim se dēlom ponosiš, i od družtvenih i dāržavnih slobodah, koje sām uživaš, odganjaš istu jezgru naroda, — isto tako (velim ti) i ti si izdajica i varalica. — Ti, što rado ideš na boj za domovinu, prinoseći joj na žārtvu imetak, zdravlje te isti život, no rogoborno braniš robstvo naroda, pa u skupštini zastupnikah narodnih protiviš se oslobodjenju zemljakah, ti si (velim ti) vitez iz slavne povēsti Saavedrine (Don Quixotta), zašto ti snivaš o otačbini kao o Dulcineji čim si si naćinio otačbinu iz dragocēnostih plemićkih, iz pogodbah i poveljah, iz-jedino-

vladajućega, „ni e pozwalam!“, iz povlastical (privilegijah), zakonah i starinskih ostarjelih pravah itd.; pa za tu drugu ljubovcu želje svoje proljvajs kãrv, i za nju vojuješ s junačtvom dostojnim bolje namjere. I ti što ukrašen znacima dostojanstva, slavnim brazgotinama ranah, kojih si dopao u službi za narod i domovinu, — ti, što zaplačeš pri svakom njezinom spomenu, — ti, što otačbinu metješ i čeniš nada sve što ima na svjtu, pa ti kad kjer ili rodjakinju svoju od visoka roda, što je otvorila sãrdce svoje mladicu punome snage i krásnih darovah, zemljaku mladome i plamtećemu čistom ljubavju i posvetjenjem k otačbini, kad ju (rekoh) š njime razstavljaš zato, što u njemu sãrdce nebije u plemićkih (premda plemenitih) grudih; ti (velim) prinio si dvj žãrtve predsudi, na kojoj ti otačbina boluje i uzdiše, a niti znaš niti si znao, što je otačbina sve ako si za nju i proljvao kãrvu svoju.

Ovo je pogrjška najgãrdnja, naročito u naših zemljakah, nadahnutih duhom ili njke pristranosti ili predsude, što pored očevidnog domorodstva, pored nečuvjenih žãrtvah, koje prinose za otačbinu, nevide ju u cjelosti ili skupnosti naroda, već samo u stranki, u redu ili kasti svojoj. Ima u nas njkih ljudih, koji od glave, kojoj se klanjaju, nevide cjelog tjela, cjelog onog oriaškog zdanja, u kome se stvara život, rastenje i cjelokupna životvorna sila naroda. Ima opet i drugih, koji bi dapače tu glavu odkinuli od tjela, neznajući da će opet druga narasti. Drugi pako hvale samo jedine ruke, što rade o hljbu i imetku, neobazirući se nimalo na ostale udove tjela. Ljubav za novcem, na taj način razvijajuć se odgaja zaista zemljake samo s onom ljubavju k otačbini, koja se slaže s materijalnim njihovim interesima. Čovjek od novca zaljubio se u zlato, koje mu zemlja u svom krilu neima.

Otačbina mu je samo na toliko sveta stvar, na koliko se pod njom razuměva stanje mira i sigurnosti, pokrov zakona, što mu štiti imetak i blagostanje.

Takove jednostrane naměre i napinjanja u ime domovine odtuda potieću, što ljudi pravo ni nerazumiše, šta je domovina. Uměsto da čeli stroj ili organisam podupiru i podržavaju, oni sve životne soke navratjaju i navode na jednu samo stranu organisma toga. Ljudi takovi nevide, da organisam otačbine stoji i počiva u njezinoj utrobi, pa da ta utroba jesu načela, zakoni i ustavi zemaljski, iz tih načelah izvirući. Načela primljena od naroda, ma ona poticala samo od izobraženije vārste njegove, preobratjena u kārvi i soke těla njegova, prětvaraju mu nemoć u krěpkoću, a bolest u zdravlje.

Pārvo osnovno te doista i domorodno načelo jest: *»Uzvisi ime narodno na čast i dostojanstvo! pribavi mu čast stećnu zaslugama, a dostojanstvo uzvisujuć dostojanstvo čověka! Štovat će nas tuđjinci, ako se najprije sami štovali budemo.* Kao što po nauci cārkvě tko hoće da spasen bude, dužan je biti hristjaninom, i kao što pred licem neba u prah padaju svi zemaljski tituli i dostojanstva, — tako isto, tko želi spasenje domovini, trěba ime zemljaka kao čověka na pārvo da posadi město izpred svih ostalih imenab. I kao što u cārkvi tako i tu (u domovini) osim věre trěba i dobrih dělāb. Osobna sloboda kārst je svakoga domorodca, po kojem ulazi u društvo naroda. Na stranu dakle s robstvom u domovini, gdje trěba da vlada ljubav pram otačbini! na stranu s potištenim poddanstvom i gospoštinom! Čělokupni puk jest narod, pa svaki pojedinac, svaki sin naroda kao nekada ime Rimljanina — ime je častno i čestito. Poštenje i život bez maće i prigovora trěba da bude ures čověka, i zato svakog takovog valja cěniti, bio on od kakva mu drago roda i reda,

a lukavu podlost (nizkost) i prěvaru, lopovstvo i gnjusnu ništetu valja razgaliti pred světom i osuditi po javnom mněnju, ma sědila pod klobukom istih velmožah i za stolom vārlo tobože prosvětjenih ljudih! Nu vārlina i radinost, poštenost i prilozi prinešeni na žårtvenik naroda i čověčanstva — neka budu měriło, kojim imaš měriti zasluge gradjanske, po kojih poštovati i uvažavati sugradjane svoje. Neklanjaj dakle poštena čela ni pred ciglim imetkom, ni pred ciglim titulom, ni pred pukim blagorodstvom i visokim rodom, jere prošla su vrěmena neznabožtva, kad su ljudi još golo obožavali kamenje te istu zvěrad; no pokloni čelo pred zaslugama, jerbo u zaslugah počiva duh božji, i blagoslov njegov sići će na Tebe.

Eto ti tri glavna načela, osnovana na ljubavi pram Bogu i njegovim zakonom, i ako ih presadiš u život naroda, a to će mu se pomladiti i okrěpiti organisam, kao da si ga pridigo lěkom od kakve bolěsti. Past će mu s glave kosa opuzla od kraste predsudah, izgadit će mu se na obrazu mladjahnome gārbě (Runzeln) starih krivih mněnjah, a tělo, usisavši novog zdravog soka, otrest će se okorělih lmanah, na kojih je patilo, i svi udovi organisma upit će snagu mladu i čilu. Takva junaka pošalji u boj, pa stalno se nadati možeš, da će odāržat pobědu, dočim drugi nemoćni i neizlěčeni, jadne kukaviče, kojim se od otacah naslědjenja žigavica upila u kosti, najposlě skapaju i konačno propast moraju.

Ti krasni spolu, druga polovico naroda! ti bi najprije i najlaglje mogla zasadit u ljudstvo načela ova, te poželjeno društveno pomladjenje u život proizvesti, jerbo ti si mati naroda, ti odgajaš buduće njegovo pokoljenje, koje će biti onakovo, kako ga ti uzgojiš. Najbolje i najdublje ukorěnit će se načela, što ih mladež usisala s mlěkom maternjim. Nu pārvo još nego

primete na se zvanje znamenito i glavno kao matere i gradjanke, vi već kao dčevice cvatuće i čarobne, kad vam duša uzdčezne tajnim ošććajem, vi već onda možete položiti svčedočanstvo rodoljubja svoga, i krčpko utičati na srčću domovine svoje. Pārva ljubav vaša, onaj raj nebeskih razkoših na zemlji, neka nagradi samo zaslugu, koja jedina čini muža dostojnim i slavnim.

I ako u mladiću, koga si sārdec vaše izabralo i zaručilo, još je blčdjahno tih zaslukah sunce, a ono barem da mu oko sjaje svčtlostju mudrosti, i s čela da mu blista smčlost i muževnost, iz ustih da mu teku rčči ljubavi pram otačbini, kojom sārdec plamti, a dčela da mu budu istota (realitāt) rččih ovih. To nek vam bude pārva misao i ponos domorodni, da budete ljubljene i da ljubite onoga, koj se već za mladosti proslavio umom (genijom) i naukom, i požrtvovanjem odlikujući se postao nāda i utčha narodu. Pored ovih svojstvah kao stvari bez cčene nek vam izčezavaju izpred očih povelje i gārbovi, ma se laštila nad njima kruna; nek izčezava imetak i bogatstvo, ako ih znamenitim i častnim nije učinila zasluga, jerbo sve to je blčsak tašt i ništetan kao smčh pogårdni nad grobom majke.

Eto vam polja, matere i kčeri naroda, polja nekārva, no posuta cvčtjem i myrtovnim včncima! polja dostojna sārđacah i žrtvah vaših! Matere i kčeri naroda! ljubav je izbavila svčt! Bog ljubavi ucčpio je u nježna vaša tčla dvč orijaške sile: ljubav dčvojačku i materinsku. Š njima gospodarite! U vaših je rukuh budučnost domovine!

V.

Podajem ojcem waszym znajome wam prawa:
Gruntem ich dobro ludu i narodu sřawa.

Woronica »Sybilla«

Zakoni i ustavi spajaju zemlju s narodom, što na njoj obitava. Oni su dēca zakonitog braka, rođjena od oca naroda i matere zemlje. Pojam naroda onda je samo savršen, kad k narodu i domovini pripojismo dāržavne ustave. I tako se pojam otačbine nadopunjava u jednu trojicu, s materialnog njezinog gledišta, kad narod i zemlju spojismo svezom medjusobnog njihovog odisanja, koje se obavlja posrēdice ili sředstvom narodnih zavodah.

Ljubav pram otačbini jest dakle uvětovana (bedingt) sloboštinama, koje nam prinose ustavi dāržavni. Ljubim zemlju svoju, ljubim i narod svoj, no ljubim i ustave, jerbo se u njih javlja duh naroda moga, duh mudrosti, duh slobode, duh utēšitelj u svakoj sgodi. Pod njih štitom spavam mirno i bez brige sam od strastih ljudskih, jerbo stojim pod krilom i zaštitom upravljalatjstva, koje ih na uzdi dārži. Ljubim ta prava i ustave, jerbo u njih se nalazi čestica i moje volje: oni hoće dobro moje i neizmērnu mi prinašaju korist javnim odhranjenjem, utvārdjenjem sigurnosti i poredka, zaštitom pravde, narodnim gospodarstvom, podporom naukah, umētnosti, obārtnosti, tārgovine i spojenog s ovim blagostanja, uzdāržavajuć blago saveza i odnošenja s drugim narodima, zakriljajuć time domovinu od pogibeljih izvanskih itd. Sve te sloboštine stvojtva su i obraz osobne i dāržavne slobode čovēka, te ga kao gospodara i izvāršitelja te slobode čine gradjaninom. Zato ljubav pram otačbini predstavlja se tu kao ljubav slobode, koja se je pojavila zako-

nom, i još se pojavlja kao ljubav k najvišjemu za čovjeka društvenom blagu, iz koga izvire sve ostalo blago i sreća, te njome stopram pravu dobiva cěnu.

... To su očevodne koristi i užitci, koji skapčaju domo-rodca s narodom i domovinom podpaljivajući u njemu ljubav pram otačbini. Istina je, da svi zemljaci nemogu kazati o domovini svojoj, da im je osim neklih koristih materijalnih obezbědila (osigurala) slobodu osobnu i političnu, jerbo ima priměrah, da čověk živući od dana na dan, ponižen u dostojanstvu svome zato, što se nigdě odlikovati ni dostojnim ni čestitim postati ne- može, — da je takov (velim) čověk zadovoljan time, ako živi kao govedčė, koje raditi mora, kad mu se za to dade samo što jěsti.-- Čověk, děte običajah, ako nepozna ništa boljeg, s čim bi robstvo svoje uz- poredio ili sravnio, a on će se pobratit s tim svojim robstvom tako, da, ma ga i htio osloboditi, on tomu nenaviknut a pored toga neznajući ni sám sa sobom upravljati, ponizno će te moliti, da mu opet vratiš predjašne stanje (robstva) kao što se to sbiva često sa čarnci, robujućima u Americi.

Taka izumārla, kao na zimnom ledu gojena, lju- bav prama despotičnim ustavima domovine, budući posljedica samog običaja bez poznanja, nemože se sma- trati za temelj ljubavi pram otačbini. Zato u zemljah, gdě vlada robstvo, kao n.p. u Asiji, ni neima iskrene priklonosti pram vladama, ustavima i upravljanju ze- maljskom. Tamo caruje jedini strah i jedna potištenost.

Nu budući u dāržavah takovih privārženost naroda, ako hoćeš da uztraje, ište neprestanog nasilja — kao što led sěverski, koj kopne najmanjim dahom juga, ište zime neprestane, — zato je iznašla politika iztočna pohodno srědstvo, podkrěpljujući pogibeljno stanje pod- ložničtva stupom vėrozakonskim, svezom silnijom i krěpčijom, kojim na vodjicalah dārži volju naroda. Zato

u onih (iztočnih) narodah car im biva zajedno i Bog gradjanski kao n. p. u slèdbenikah dalajlamisana; ili ga dârže sinom istog neba, bratom sunca i mesèca kao što biva n. p. u Kitajacah (Chinezah), ili se prozvaopârvim prorokom i tajnikom višnjega kao n. p. u Muhametanah, ili pak je proglasio osobu svoju najvišjom poglavicom svètovnom i duhovnom, te je pravo svoje razširio ne samo na život i smârt već i na istu dušu podložnikah svojih.

Takvim carom i dâržavicima da kako najviše je stalo i stat će do toga, da narodi ostaju u tmimi i glupstvu, ili da se privedu do stanja toga, i da nikad neprôniknu mrak i maglušine i da neizadju na laz istine i pravice. Nu ipak kad ga namëra namëri; te narod takav unese oružje svoje u zemlju, u kojoj caruje svètlost istine i pravice, svaki onakav vojnik, vrativši se u mračnu svoju domovinu, može postat zatočnikom pogibeljnim stajačnosti vladanja, zvèzdom prehodnicom za narod svoj i prosvètu njegovu; i dabogme te prirodjena politika lukavih upraviteljah zemlje one opazuje u njih viteze, kojim u grudima kuca sârdec Leonidah, pa, sgradiivši od njih čete hrabre, pošilja ih datim ukazima na druge Termopyle; njima namënjene, da tamo prolivaju plemenitu svoju kârvcu, dok svi listom neizginu, kao što izgiboše slavni Termopylci starodavne Gârèke.

U dâržavah despotičnih, osnovanih stranom na robstvu i glupstvu naroda, a sa strane druge na neomedjašenome samovladstvu velmožah, slèpo priklonutih vladi i nemilo globećih poddanike svoje, — u dâržavah takovih, gdje je izčezla pravednost, te se na mèsto nje popeo na vladanje izrod: prekupljivanje službah i častih, sdruženo sa globljenjem i tlačenjem slabijih, — tu za narod neima više spasenja, ma se u osobi samovladara pojavio isti blagi Tito ili mudri

Marko Aurelija; i neće on (car) usrećiti narod bédni, ma- i zanj prolio kàrv, te platio za blago naroda istom glavom svojom.

Gdè gospoduje strah, tu neima ljubavi domovine, nego na mēsto nje u sàrdea prazna udje bolni fanatisam vėrozakonski, strašni kao bura prėteća sėvanjem munjah i trėskanjem perunica (strėlah). Što je proizveo fanatisam u Arabah svėdoči dogodovština. Englez Gibbon pripovėda u dēlu svomu »*Decline and fall of the roman empire* (knjiga 9. str. 254.): «Nebiahu tome dvė godine a sva široka dolina Syrije pade u ruke Saracena. Sasvim time car vėrnih proroku koriaše vojnike svoje, da prem lagahno idu u boj. A ovi sa skrušenjem i suzama sdvojenja, oplakivajući bludnje svoje, zaklinjahu vodju svoga, da ih vodi u kreševo i na juriš u ime gospodnje. U borbi pod bedemi Emese čuo si mladića unuka Kalidova gdè klicaeše u glas: »Vidim Hurije cārnooke gdè gledaju »na me, i svaka iz medju njih toli je krasna da li se »pokazala na svėtu ovome, svi bi ljudi s ljubavi »skapali za njom. Jedna dārži u ruci rubac od zelene svile, a na glavi joj kapa navezena dragim kamenjem. Maš: na me rubcem, čujem gdè čarobnim uzklikiva glasom: »*Hodi amo k meni u naručaje ljubavi!*« I tim rėčma navali na vojsku kārstjanah, dēleć mačem svojim smàrt i propast.« U primėru ovom vidjamo, da je i tu bila korist materijalna, sve ako i nebiaše ovog svėta, koja podpaljivaše hrabrost mladog Saracena. Nu ovo nije više ljubav pram domovini, već pomama razžeženog maštovanja (fantasije) za razkošima rajskim, za koje čovek, da ih steče ovdė na zemlji, sve podnosi muke te istu hladnu smàrt.

U dāržavah jednovladnih i prionutih prosvėti i naprėdku, despotisam i robstvo na nikoj se nemože odāržati naćin. Jer prosvėta uzdiće dostojanstvo čovėka,

a tko je jednom osjetio dostojanstvo u sebi, nesgiblje više vrat pod járam, niti podmetje hárbat (ledja) da nanj kao na konja uzjaši paša ili satrapa. Prosvěta razvija javno mněnje, koje naposlěd do takve se popne sile, te se o tu klisuru moralnu razbije svako nasilje vlade, i sve razkârše se navale izvedene proti bedemu slobode. Prosvěta uz to razprostire i slobošćine i prava u narodu, zato i svaka vlada, što se osniva na prosvětu naroda, vârstna biva probuditi ljubav gradjanah prama sebi, pa tim življem i ljubav pram otačbini diže se i jači. U dâržavi takovoj ne samo što se sve dostojanstvo i veličanstvo naroda prenělo i uosobilo u licu kralja i kuće vladajuće, već se i svakolika srěća naroda skupila u osobi vladara kao u srědištu svome. Sve što tu ima jest kraljevsko ili carsko. Svi častnici (činovnici) i vojska služe službu kraljevsku, i stanovnici njegovi su poddanici. I očevidno je, da gdje stvar ovako stoji, sve zavisi od osobe vladara. Zato i kralj, mogući umom i plemenit sârdcem, najvećom može postat srěćom naroda svoga; i zaista nebi ni bilo, gledě na materijalno stanje dâržave, srětnijeg vladanja nad jednovladarstvom (absolutnu monarchiu), da je moguće te bi kuća vladajuća radjala sve same kraljeve bez slabostih ljudskih, — vladare velike mudrošćju i moguće ljubavju pram narodu svome.

Slědi iz toga bezposrědicc, da kralj blagi postaje ljubimcem naroda svoga, i da pored ljubavi otačbine, omedjašene samo na dva temelja t. j. na narod i zemlju, poradja se u dâržavah jednovladnih, takodjer ljubav prama kralju i kući vladajućoj. Istina je, da nesrětno vladanje kojega izmedju samovladarah oslabit može ljubav prama osobi njegovoj, nu neoslablja zato ljubav ili privârženost prama istoj kući vladajućoj, iz koje je on niko, već narod neprestajući očekiva iz nje boljih naslědnikah, u koje sve svoje nade skuplja.

Tako je n. p. bivalo u Francuskoj, gdje su svakog nasljednika slabih Ljudvikah nazivali »le bien aimé, le désiré« itd.

Ljubav pram kralju i otačbini dvě su rodjene sestre ili (da tako kažem) blizanci (dvojčeta), od kojih starija kao pàrvorodna jest ljubimče otca naroda, te se on nje krasotom i milinom najvećma nasladja i ponosi, kadkada samo otvarajući i drugorodnoj ćerci sàrdce svoje. Ako dakle pod despotismom vladar biàše samo predmet straha i poniznog poštovanja, a u istog naroda nebiàše još prave ljubavi pram otačbini, a ono ti je u monarchičnih prosvětjenih i naprědujućih dàržavah narod porodio dvě kćeri: *ljubav pram kralju* i *ljubav pram otačbini*, od kojih druga je najmladja ili mljezimica.

U dàržavah ustavnih (konstitucionalnih) taj se odnošaj sasvim promćnio. Tu mladja kćerca-otačbina postaje odraslom i punolćtnom, te ostavljajuć pàrvoj ili starijoj sestri ćast starěšinstva, sama sobom vlada i kućom si upravlja. U dàržavah ustavnih sloboda naroda, koja je dosàd bila stradateljna, biva sad dćlateljnom. Ona ne užíva samo blagodati zakonah i ustavah, nego sama si ih i stvara i postavlja. Kralj i kuća njegova predstavljaju velićanstvo (majestas) naroda, no već jedino u pukom namišljenom smislu, jer prava je vlada u naroda, a kralj je cigli izvršitelj volje naroda.

Samo ovim dćlateljnim ućeštjem (udionićtvom) naroda u zakonotvorstvu sloboda gradjanina postaje savršenom zato mu savršena biva i ljubav prama otačbini. Narod, sám sebi dajući slobode, sám sebi i biva najviše dàržan, pa tim i ljubav pram domovini i narodu spaja se u jedinstvo otačbine. Odtuda proizlazi te je zastava (barjak) ustavnih dàržavah narodu ista domovina.

Prelaz od dàržave jednovladne k dàržavi ustavnoj

jesu korporacije naroda iliti obćinah, n. p. po okružjah skupštine zemaljskih gospodarah, a po gradovih ili varoših skupštine gradjanah, koji većaju i upravljaju s interesima mēstnim i varoškim. Oni si izabiru svoje častnike (ćinovnike), koje podmetju vladi na potvārdjenje, nadziraju im poslove, porēžu izmedju sebe danak, većaju okó polēpšanja, grade naredbe o boljem licu uredbah, okružjah i gradovah svojih; protresavaju predloge (proposicije) vlade, itd. Istina je, da pri tom u njih je samo uvēt savētujući (informativni), te na vladi stoji, hoće li ih primiti ili zabaciti? nu tim se uzkim pravom sasvim tim radja i izobrazava barem javno mnēnje, koje vlada mimoići nemože; a s druge strane budi se ljubav pram ustavu domovine, jerbo to su barem početci (ako i malašni) ućestja gradjanah u javnim pravima, koji ih uzdižu malo po malo i k dostojanstvu i k samodēlateljnosti.

Dalji razvitak upravljanja toga ustavi su stališki iliti savori pokrajinski (provinciālni), od kojih primēr imamo u Pruskoj ¹⁾. Ovi savori razširujući zavode obćinske (komunalne) na ćitavu pokrajinu, većanja su stališah i kralja, najprije o interesih, tićućih se samo pokrajine, pa onda i o predmetih zakonotvorstva i praviteljstva cēle dāržave. Neima dvojimbe, da takovi savori stališki, dajuć gradjanom ućestje u pitanjih, tićućih se živōta narodnog, krēpe i uzdižu duh javni u narodu, silno vēzući gradjanina k ovakovim zavodom. Koristi, odtuda izviruće, da gradjanstvo ima barem uvēt savētujući, oćevidne su i ćine materijalni dio izobrazjenja domovine ili otaćbine, podpirući ljubav pram otaćbini i dajući o njoj pojam ili misao pravu.

¹⁾ Na početku pr. g. načelo se je to u Pruskoj promēnilo, i pravo ustavno pomaklo i na bolje i širje polje upliva gradjanskog.

No uz takovo praviteljstvo stališko narod se još neosjećá u svom življu, u svom svojstvu, te se još ni nevidi u svemu svomu veličanstvu narodnom, gdje bi se s veličanstvom, s glavom vladarstva, posavětovao kao što se savětuju muž i žena. Gradjani tu su još poddanici, jerbo poziv na takove sabore primaju od kralja kano milest ili dar jedan; i sve što ih on smatra doraslima, zrelima i dostojnima, da sěde u savētu, i da yěćaju š njime! Ustav zemaljski tek uznosi narod k njegovom veličanstvu, izručujuć mu na krilo čitavu moć ustavotvorstva, ostavljajuć kralju samo ciglu vlast izvršavajuću. Prava narod sám sebi daje, sám svoje poslove vodi, kralju i porodici njegovoj naznačuje godišnju platju itd. Kralj izabire ministre, no ovi moraju imati većinu za sebe u stolovih (kamerah). Kralj navěštjuje rat, nu danke i srědstva, da se može povesti rat, odobrava kamera.

Nu ima tu sasvim drugi odnošaj, nego je u praviteljstva stališkog; jerbo u dāržavah ustavnih upraviteljstvo ima glas puki savětujuć, nu glas ili odvět zakonodavni stoji u narodu po poklisarih sakupljenom i zastupljenom u stolovih (kamerah). Kralj je doduše pomazana glava naroda ali nije gospodar zemlje, koja je dāržavina (vlastitost) istog naroda n. p u Francuzskoj kralj je vladar *Francuzah*, a ne *Fruncuzke*. Tu se narod osjećá u svome svojstvu ili svojini, s kojom sám upravlja po volji svojoj. Kao što gospodar, upravljajuć kućom svojom, sve koristi materijalne ima samomu sebi zahvaliti, tako i narod, imajuć ustav, upravlja s domoyinom svojom; i kao svaka druga svojina, tako mu i otačbina postaje mila. Tako biva u Englezkoj. Tu je narod postao nepoběđenim upravo po uredbah domaćih, koje se vrěmenom dugověkimi srastoše s narodom i kroz sve mu se žice života dāržavnog prepletoše. I tolika ima tamo snaga i krěpost ma-

terijalnili od tuda izvirućih koristih, tolik ponos narodni, tolika ljubav ne samo upravo prama zemlji već pram istoj engleštini, da se može kazati, da kolikogod ima dušah englezkih, toliko ima i braniocah Englezke, pa ni isti Napoleon sa svom svojom silom neshmđjaše na njih navaliti ni u zavičaju njihovom š njima se potući.

Gdē se ne samo zakonotvorstvo no i vlast izvršavajuća proteže na sve gradjane u dāržavi, tamo ima zemija formu skupnovladarsku. Tu je svekolika vlast u narodu; tu ona temelj i srēdište svoje neima u jedincu, već u cēlokupnosti (massi) slobodnog gradjanstva, i svaki upravljatelj odgovoran je dāržavi.

Uprava dāržave ima dakle veliki uticaj na ljubav pram domovini. Gradjani pod vladom neomedjašenom jedinca u svojoj su otačbini kao težaci u ruci svoga gospodara; pod stališkim ustavom kao domaći najemnici, u dāržavah ustavnih stiču dostojanstvo kućne gospodarice, koja s mužem i gospodarom svojim (kraljem) ukupno upravlja s vaskolikim imanjem svojim; u republikah oligarchičnih jesu porodica (obitelj) pod upravom starije svoje bratje; a u pukovladstvu (demokraciji) neomedjašeni su gospodari, upravljajući cēlokupnim svojim imanjem. I kao što svako imanje ili dāržavina, čim je podpunija, tim i dublju radja privrženost ili ljubav u gospodaru prama njoj, tako i dāržanje otačbine, čim je podpunije u formi svojoj, tim i podpuniju stvara ljubav prama njoj.

(Dalje će slēditi.)

Kraták pregled literature poljske

do najnovie. doba.

Od

K. Vl. Zapa.

(Nastavljenj c.)

Narodni i domaći život Poljakah, i sve što je frankomauja osvojila duševnu snagu i činost viših stališah, ipak se održao svagda i održat će se i u naprėdak u izvornosti ili (da tako kažemo) u poljštini svojoj. Zato i izvorno pisani navado-filosofički *) ili (kao što kažu isti Poljaci) obyčajowy roman razvijat se može u Poljskoj slobodno a u svom vlastitom duhu, po svojstvenom svom obrazu — kao što nam književnost poljska od dne do dne sve bogatiji i obilatiji podaje izbor plodovah ove ruke. Gledě na tu vārstu književnosti neokljevamo postaviti na pročelje dvě pověsti gje. *Tańske-Hofmanove*: 1) »Karolinu« (g. 1840. 2. knjige) i 2) »Krystynu« (g. 1842. 2. knjige). Svārha pověstih oviuh jest jasna, t. j. izobraženje viših stališah naroda poljskog. Slavna spisateljica nesmatra gospodu za sasvim pokvarenu; nego kao što je svaki čověk u obće směsa od zla i dobra, tako i ona sudí da i ta gospoda poljska niesu sasvim izopačena niti docěla savāršena, dokazujući, da je tu često najbolju volju i najplemenitije čuti oskvárnulo isto nesrětno tudjinstvo, ona hmāna, koju ni neosčřjaju, jer su u njoj odrasli, i ako joj išta može otvorit oči, da pragledne i uvidí tu golotu svoju, to će doista biti čarokrasna ta Karolina. Jerbo da tu svārhu postigne, ima u nje stvojestvo, na kojoj svi joj učitelji navídjati mogu, t. j. svojstvo ugodno nagovarajuće i bratski osvědočavajuće. Ako si itko može prisvojiti silu vladanja nad mišljenjem ljudih, a će to zaista za rukom poći spisatelju onome, koj i one štioce, koje kori, istinom i sdušnostju rěčih svojih k sebi privlači. Gj. *Tańska - Hofmanova* predočava nam u te dvě svoje pověsti vrěmena novija, stališe više, društvo izobraženije. Neome-

*) Po česki „mrawofilosoficky“.

djašava ona pověsti svoje slikujući puko običaje kao u spomenutih već prepovēdkah, već predstavlja u čarobnom spletenju živi obraz i prizor razlikih i osobobitih značajah; a uz to sve je u nje tako čisto poljsko, tako vërno iz pravog istinog života uhvatjeno, da oběma tĕma pověstima ide mĕsto medju najnarodnije plodove književnosti poljske.— Najvećom lahkoćom te s veće strane i pogodjenostju odlikuju se ove ruke romani *Kraševkoga*. Njegov «Świat i poeta» (Wilno g. 1839. drugo izdanje g. 1842.) uvārstit se ima u red najboljih ove struke romanah. U njih mu podje za rukom — vĕstom perom naslikovati protivne sebi stranke druŕtva sadašnjeg svĕta i duše čovĕĕje. Sasvim narodna scenerija čitavog čina osigurava Poljakom vlastitost izvārstnog tĕg ploda umnoga pisaoca. I ostali njegovi bez broja romani i lakke povĕsti i pripovĕdke čarobom svojom dosad posve omiliše ĕtiocem poljskim. Najznamenitije izmedju njih zovu se: »Cztery wesela« (drugo izdanje g. 1842.), »Pan Karol« (dr. izd. g. 1841.), »Cale ŕycie biĕdna« (g. 1840.), »Historya o bĕadĕj dziewczynie zpod Ostrĕj bramy« (g. 1841.), »Improwizacya dla mōich przyjaciōł« (g. 1834.), »Szkic fantastyczny« (g. 1832). I s radoštju priznat moramo, da g. *Kr.*, i sve što mu je duh doćuda razlik i plodan, da je (rekoĕ) ipak ostao svojstven i samostalan, te i danas perom svojim smĕlo koraĕi i napreduje na stazi čisto narodnoj. — *Alexander Tyšyński* napisā roman u listovih: »Amerykanka w Polsce« (g. 1837. 2. dĕla), koj velikim ĕudom uzdārma vās ĕitajuĕi svĕt, a to toga radi, što su u dĕlo ovo spletene romantiĕke zanimive intrige uz razprave jezikoslovne, književne i vĕrozakonsko-filosofiĕke. Posao taj pokazā nam u pisaocu glavu zajedno i umnu i izobraŕenu.— Nauĕni i navade koraĕi roman: »Pan Podstolic, romans administracyjny« (g. 1831. 4. dĕla), kojega g. *Massalski* prekrasno napisā, moŕe se smatrat kao nastavljenje slavnog u svoje vrĕme romana »Pan Podstolica« od *Krašickoga*. Drugi jedan sřĕtno pogodjen roman, u kojem se slikuje ŕivot i običaji prostog siromašnog plemstva na Litvi, zove se: »Zašĕianek, niedawna kronika spisana przez *Johna of Dycalp* (Placyd?)« (g. 1841), a naposlĕd »Wĕdrōwka po małych drogach« od *Kaŕimira Bujnickoga* (g. 1842. 2. dĕla) u prilici ĕarobne povĕsti podaje nam obraz druŕtvenog ŕivota plemstva poljskog na Bĕloj-Rusi.— Grov *Fridr. Skarbek* izdao je 10 knjgah o miljenih lagahnih i ŕalivih pripovĕdkih, ĕarpljenih isto onako iz ŕivota druŕtvenog. Najznamenitije izmedju njih zovu se poimeuce: »Pan Antony«, »Pan Starosta«, »Podrōŕ bez celu«, »Tarŕo« i dr. — Na tu nit ima se nanizati i sila mladjih pripovĕdnikaĕ od veće manje glave. Najjaĕe pripovĕdne sile izmedju njih pokazā pĕsuk

Lucian Siemiński, koj napisa doista već povelik broj, dosad po časopisih razsijanalh pověsticah. On se često i na više postavlja gledište mišlju, koja čini temelj pověstim njegovima, n. p. kao u izvárstnog komada »Poeci a ogrody«. — U taj red idu i mnogobrojne radnje gospodjah varšavskih n. p. *Pauline Krakove* i drugih, kojim poradi tésnoće prostora nemogu ni imena da napomenem. U obće tréba izpovéditi, da je ova struka književnosti yzda najviše imala težakah, te dan danas u Poljskoj slabiji spisatelj tu ni glave pomoliti nesmije, a kamoli da se pusti u tárk. Svake godine kano iz kakva roga obilatosti prosipa se sila izvornih, ponajviše varšavskih, pověstih i dobrog i srédnjeg zárna. O sbirkah, iz ustih naroda čárpljenih, sborit čemo niže, kad se povode rěč o radnjah narodopisnih (ethnografièkih). Nu sasviimtim ovdě barem kao uzgred valja napomenuti sbirku pověstih, koje su s tolikom věrnostju od naroda čárpljene te uz to tako izvorno preradjene, da nam se nemože na inu, već ih privárstiti k plodovom, što idu pod sud krasoznanstveni. A proizvodi ti jesu »*Powiesci Wielkopolskie*« od *Bernwínskoga* (g. 1840.), koj duhom narodnim nadahnut iz tog narodnog tvoriva izhitri dělo saváršeno, zlatnim narodnosti pečatom blistajući umotvor. — I druga jedna ove ruke knjiga dostoji da ju ovdě spomenemo naime: »*Powiesci ludu*, zpisane z podań przez *Karola Balińskiego*, wybora i wydania *K. Wt. Wojcickiego*« (Varšava, g. 1842.)

Za pověstima koracaju obrazi pojavah iz narodnoga života od davnie i naše doba, slikovanje stvarih i ljudih domačih, na koj posao Poljake potaknuše druge zapadne literature pojavljenjima jednake ruke. U toj struci ima sad književnost poljska već i pravih umotvorinalh. Izmedju njih párvo město ide radnji: »*Pamiętkom IMCi Seweryna Soplicy, cześnika Parnawskiego*« (g. 1839—1841. 4 sv.). U ovih pametnicih predstavlja nam se obraz Poljske za vrěme konfederacije Barske u svoj sirovosti onog odivljačénja oligarchiènog plemstva poljskog. Ti bárkati, gologlavi, bosonogi, pobožni, fanatièni i okorėli branioci plemièkih to bože dragocėnih svojih poveljah; te neustrasive delije i junaèke pijanice, ti oholi i svemogući velikasi, vás obraz burnih onih spravištah, kreševah, sudištah, potrošnih dvorovah — sve ovo toli živo inctje nam se pred oči, da sě do duše čini kao da je onaj »*pan Soplica*« doista sám svojom rukom narisao kip svoga vrěmena, — tako vėšto umio je neimenovati pisalac (grov *Henryk Rz.*) sakriti se za lice, značaj i mišljenje zapisovatelja sgodah, koje se za njegova života sbiše. — Mnogim obrazima, sličnim na ove, nadėlio je Poljake *Kaz. Wt. Wojcicki*. U red darovah ovih padaju njegovo »*Stare gawėdy* i obrazy«

(g. 1840. 4. knj.) i »Zarysy domowe« (g. 1842. 4 knj.): Nemože mu se uzkratit priznanje, da slikujući značaj predjaha sadašnjih Poljakah gotovo stvar (takò rekuć) sa živa pogadja, i da dostoji te pohvale da mu je tččaj rćči izvoran i kako valja primćran onim bårkatim starim Poljacima. Nu opet s druge strane opazujemo, da mu nedostaje onaj bođji dar umćtnoga nasnovanja stvari, te da je stajaćom onom i njemu prćko mćre dragom osobom poljskog zabavice mejdandžije, koju na svaku stranu i ruku okretje, štioćem poljskim već dođužio da i omårzo.— Medju najbolje slikaoće obićajah i života domaćeeg ima se uvårstiti *Ignaci Chodźko*. Njegovi »Obrazy litewskie« (g. 1840. 2. knj.) zanimaju ćarobnom živošću i istinim bojama slikah kao i dubokim poetićkim osćtjanjem — U Poljakah ima sada već i podobar broj divnoslićnih opisah krajinah i mćstah domaćih. Knjige takove, imajuće mćstnu i povrćmenu zaunimnost, idu u vårstu najdrađih pojavljenjah literature, koja krćpko dćluje na obćinski život; jerbo narod, koj neima literature izvorne domaće, životari milostinjom tudje, i zaslćpljen varavim blćskom stvari tudje, ne opazuje ni onog, što mu stoji pred vlastitim oćima. Zato proizvodi o domaćih svojih stvarih, razlođene u krasnoj naravskoj odćći, bivaju za narod bezćeno zlato i drago kamenje, i ako mu nebiaše ucćpljeno proti njima pogårđjenje i nehajstvo, doduše će ih s velikim ćudom doćekivati i s osobitom ljubavju prigårđjavati. Puno i prćko mćre ćarobnih obrazah pokrajinah poljskih, rusinskih i hćloruskih nalaziš u dćlu pisanome *Kraszewskim*: »Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy« (g. 1839., 1840. 2. knj.), a još više zaunimat će te njegovi »Obrazy z życia i podróży« (g. 1842. 2. knj.), u kojem vćštom rukom risa znaćaje i znaćajnosti sadašnjeg druđtvenog života. To isto valja kazati i o dćlih naslćdujićih: »Podole, Wołyn, Ukraina, obrazy iniejšć i czasów przez hrab. *Alexander Przewdzieckiego*« (g. 1840. 2. knj.), »Wspomnienia wielkopolskie t. j. województwa Poznańskiego; Kaliskiego i Gnieźnieńskiego, przez hrab. *Edwarda Raczyńskiego*« (g. 1842.); »Wspomnienia Żmudzi, przez kx. *Ludwika Adama Jucewicza*, kao i sila izvårstuih drobnijih opisah, obrazah i slikah, po raznih ćasopisih razsijanih. I opisah putovanjah po zemljah inostranih ima u književnosti poljskoj obilje. Upravo u taj par (g. 1843.) veliku je probudilo pozornost i buku dćlo duh. *Hołowitśkoga*: »Pielgrzymka do ziemi świćtćj, odprawiona r. 1839.« (g. 1842. itd.). Pored nćkojih krasno opisanih i odprija, ućinjerih putovanjah u Skandinaviju, Francuzku, Italju, na Iztok itd. izašla sta nedavno dva putopisa od generalice *Rautenstrauchove* »Wspomnienia o Francyi« (g. 1839.), »Ostatnia podróź do Francyi i ostat-

nie jój wrażenia« (g. 1841.), i *Stęp. Witwickoga* »Listy z zagranicy« (g. 1841.). — Sila raznoobraznih predmeta podaju nam »Wędrówki literackie, historyczne i fantastyczne«. I ova knjiga stvor je preko mēre plodnoga pera g. *Kraśevskoga*, pisaoca ljubimca štioćah poljskih. No što je u najnovie doba medju plemstvom rusko-poljskim najviše učinilo huke i buke, jest knjiga po imenu »Mieszaniny obyczajowe przez *Jarosza Bejłę* (g. 1841.) od spisatelja »Pamiętek pana Soplicy«. U knjizi ovoj umni pisalac ostrim udara perom u sve društvene okolnosti, hmane i krēposti nauke i izobraženosti, tako da gotovo neima čvėka, kojeg čitajući te smēšice, nebi se rēči njilne dodirnule pa ih amo tamo i ošinule.

Prevodah najizvrstnijih plodovah kujiževnostih ostale Europe, ima u Poljakah danas u izobilju. Sve ako i u Poljskoj neima onakvih fabrikah za prevode inostranih knjigah kao što u Nėmačkoj, ipak poljski čitajući svēt već za rana dobiva u ruke sve proizvode slavnih belletristah inih narodah a to u prevodu domaćem. Znamenito je, da se ni u ovom obziru ukus Poljakah nije zatajio. Oni si prisvojiše dosad iz književnosti francuzke sva gotovo slavna dēla ćelovodjah pariških, n.p. *Viktor - Huga*, *Balzaka*, *Paul - de - Kocka* i dr., isto onako i romane englezke *Walter - Skotta* i *Bulvera*. I *Lord - Byrona* za rana pozdraviše u odći domaćoj. Nu uredni prevodi *Shakespeara* i *Swifta* istom sada počimaju pojavljati se. Od klassikah nėmačkih nebi nijedan preveden do jedinog *Schillera*, a od *Göthea* nije im ništa poznato do sami cigli *Faust*, na kojega prevod (polag moga znanja) dadoše se četvorica, od kojih ipak jedan je samo posao svoj dogotovio, naime *Aljons Walicki* prof. u Charkovu (na Ukraini). Nu ipak u najnovie doba Poljaci, naročito Poznanjci, stadoše poblize spoznavati se i prijateljiti s umotvorinama književnosti nėmačke.

Izbrojivši, što se u kratko kazati moglo, kako se radostno u jezgri razvila »krasna prosa« književnosti poljske, i koli je široko prekrilila polje, prelazim sad na polje »prose didaktične« ili k »naukam strogim«.

U najnovie istom doba počima filosofija, ta »nauka naukah«, u Poljakah uzmahati se k životu samostalnijem. Prie naše doba filosofija bi zanimala tek ljude, što bi, budući učitelji mladeži, već od dužnosti njezinim se zabavljali tumaćenjem za potrebu istih svojih ućenikah. I što se god pisalo u struci ovoj, bili bi koje puki prevodi koje slēpa nasłđovanja tudjih školah. Francuzka materijalna filosofija uznikla je varlo rano u Poljskoj a to za vrēme parvih nesrćtnih prevatah dāržavnih, te se još i *Jan Śniadecki* nje dār-

žao; i *Condillac*, pozvan od odbora Varšavskog društva za odhranu, upravo za škole poljske napisà umoslovje ili logiku svoju. Istom podugo iza toga počeše Poljaci spoznavati se s filozofijom nĕmaĕkom. I najznamenitiji u tom obziru posao jest *Jarotskoga* prevod sastave Kantove iz komentarah Ventzlovih. *Jan Śniadecki*, pokàrsti filozofiju nĕmaĕku imenom, kojim je nĕkada *Grzegòrz ze Sanoka* kàrstio školastiĕku, prozvaŕši ju naroĕito *somnia vigilantium*, te je svojim imenom zemljake svoje pozadugo odvratjao od iztraživanja mudre škole nĕmaĕke. Uĕeni Poljaci tek posle — tko buduĕi slušalac istog Hegla, tko inim naĕinom poblize spoznaŕši se sa školom ovom, — počeše pisati o filozofiji berlinskoj na jeziku poljskom. Najznaameitije u tom je obziru dĕlo *Kremera* »Rys filozofii absolutnego stanowiska«, temeljito nu kratko tumaĕenje ili razloženje cĕle sastave škole Heglove (posao taj tiskao se u Krakovu u Kwartalniku naukowom g. *Helcla*). Pored toga izašla je i »Fenomenologia« u posebnoj knjižici. *Rzeczùski* opet izdao je u 2 knjige »*Tennemana* rys historyi filozofii podług przerobienia *Wendta*« (u Krakovu g. 1836—1837).

Nu sve ovo nebiaše još dostupno umu narodnome, već samo oni, što su razglabali u knjigah filozofah nĕmaĕkih, bili su vàrstni ĕitati dĕla ova, iz njih se nauĕavajuĕi. Nu sad se istom porodi nova doba za filozofiju poljsku. Njezini se gojitelji razĕpiše na dvĕ strane, kojih bialu ĕeonici *Libelt* i *Tretovski*; a ostali pišu puke kritiĕke razprave o filozofiji tek za adepte, posvĕtjence nauke mudre. *Libelt* neoddaljava se od uĕitelja svoga — Hegla; a *Tretovski* objavljuje novu sastavu, dalje naprĕdovanje i razvijanje heglòvštine ili absolutne filozofije berlinske. Obodvojica stoje na stanovištu izvijanja pomisla (ideje), i priznavajuĕi, da valja pisati za narod, trude se okò puĕnog (popularnog) razlaganja i tumaĕenja nauke ove. U tom poslu najviše se odlikuje *Tretovski* (prof. na sveuĕilištu Friburžkom). Izdavši već prie na jeziku nĕmaĕkom »*Grundlage der universellen Philosophie*« (g. 1837.) i »*Uebergang von der Natur zu Gott*«, oglasio je nedavno na jeziku poljskom u 4 knjige sastavu narodnog odhranjenja »*Chowannu*« (Poznanje g. 1842.). Dĕla takvoga još nijedan narod dosad neima. U njem je nauka odhranjenja na najdubljih pojmlh filozofiiĕkih osnovana i izvedena, koju medjutim i svaka te i u filozofiji nevěšta glava ĕitati i razumĕti može. Tu se filozofija, ostavivši klupe školske, najpàrvo objavila u životu, duh špĕkulativni rukuje se s empirijom ili izkustvom u najkrasnijoj slozi. *Libelt* (pisalac poznanski) uvodi opet filozofiju u život književni, razlažuĕi na stolici posebnoj nauku književnosti i krasoslovja (aesthetike) za Poljake. (Nĕkoja ĕitanjah

njegovih nalaze se tiskana u »biblioteci Varšavskoj« i u »dzienniku domowom« (g. 1842.)*).

U Varšavi složiše se neki zatočnici — učenici sveučilištah njemačkih, koji udariše na školu Poznanjsku. Glave te ogłasiše bojak svoj razpravami o krasoslovju, i časopisi »Przegłąd warszawski« i »Przegłąd naukowy« izabrawši si filozofiju glavnim predmetom svog iztraživanja, biału tabor i bojište rečenih zatočnikah. U »Przegłądu naukowom« *Debowski* bi neprestano pravdao se o školi berlinskoj. Prije g. 1831. doveo je iz Škotske *Lach Szyrma* filozofiju škotsku, razlažući ju posle toga i na sveučilištu varšavskom. Gotovo u isto doba i *Gluchowski*, učenik Schellingov i pisalac pohvaljenog Njemačima djela »Die Philosophie im Verhältnisse zum Leben ganzer Völker und einzelner Menschen« (g. 1828.), stade na stolici Vilanskoj učiti filozofiju identičku. Medjutim je u Lavovu nastojao *Chłędowski* pobratimljati Poljake s filozofijom njemačkom od Kanta pa do Hegla i Troxlera (v. Haličanina), a *J. N. Kamiński* starao se iz jezika poljskoga dokazati potrebu filozofije domaće narodne, i premda *K.* nepostignu namjeru svoju, barem je prvi uvjario Poljake, da narodni njihov jezik rođen je za nauku filozofičku te on isti filozofičan.

Sve to ukupno uzgojilo je Poljake te su stali o novoj misliti filozofiji. Značaj njezin jest da teži svojski te bude u obće praktična ili primjerenjena životu i razumu naroda. Sadašnji izobrazovatelji filozofije poljske čuvaju se pedantizma i opredjeljenih abstraktnih definicijah kao pustog kukolja. U Krakovu izdade (g. 1834.) prof. *M. Wiśniowski*: »Bakona metody tłumaczenia natury« ter time potaknu zemljake svoje k izobražavanju filozofije prirodne. Taj isti pisalac tri godine iza toga posla u bėli svět prekrasnih djelotvornih mislih u struci dušoslovja — a to u knjizi svojoj »Charaktery rozumów ludzkich«. U Vilnu je opet steko vėnaczasługe g. *Bychowic* s prevedenjem Herderove »Pomysli do filozofii dziejów rodzaju ludzkiego« (izdano g. 1838.), a *Tituś Sėceniowski* izdade »Przygotowania do nauki dziejów powszechnych i historyi rozwinėcia umysłu i ducha ludzkiego« (g. 1842.). Taj isti književnik piše i za kraskovski »Atheneum« znamenitih razpravah o filozofiji. Najumniji izmedju filozofah poljskih jest *August Ciecškowski* koj se pomolio u svět sa dva znamenita djela: »Prolegomena zur Historiographie«

*) I izvrsatni časopis »Rok« donosio bi prekrasnih članakah pera *Libeltova*. Medjutim pr. g. promėnila se radost na žalost: Čitanja spomenuta preklinuše se iznoda, a *Libelt* pane u tamnicu, u kojoj još i danas čami.

(g. 1838.) i »Du credit et de la circulation«. U Varšavi za časopise slažu različne razprave filozofičke isti *Aug. Cieškovski*, *Malčevski*, *Debowski*, *Zieliński*, *Čajkovski*, *Goltz*, *Kurz* i drugi. U svih rečenih mudrih iztraživalacah pretož strana praktična. — U isto doba pojavila se u Varšavi i ženska jedna glava: *Eleonora Ziemiecka*, koja čitavu pantheističku filozofiju, čeonike i branioc njezine, gori spomenute spisateljjo, poziva na mejdan, te vojujući za filozofiju vjere, za filozofiju katoličku, osnovā u tu svārhu »Pielgrzyma«, časopis duha i sadāržaja društveno - vjerozakonskoga (socialnoreligijosnoga). Već davno prije toga trudio se *Bochnic* katolicisam podrkćepiti temeljem filozofije pantheističke, pa je u tu svārhu izdao u dvj knjige »Obraz mysli existencyi mojej žonie i dzieciom« (Wilno 1838.) i »Zasady mysli i uczuē moich« (g. 1843.). Poljaci što samo u vjri nalaze spasenje i kojih su čeonici *M. Grabowski*, *J. J. Kraševski* te i čeli njihov organ »Tygodnik Peterburski«, dočekaše ova dva djela s velikim uzbitjenjem, nu bibliisti malo izza toga metnuše na njih prokletstvo (anathema), kad spoznavši se s njihovom sastavom nenalaziše tu ni lēk ni katolicisma ni pantheisma! No upravo u ove strane našla je gja. *Ziemiecka* priznanja te oni sklopiše s njome društvo proti racionalizmu, koje i dan danas najkrepčije posluje u književnosti poljskoj. — Gog. 1842. izdade *Aug. Cieškovski* opet djelo jedno u Njemačkoj: »Gott und die Palingenesie«. Knjiga ta smatrat se ima kao početak protresivanja cjelokupne filozofije njemačke. Tu počima pisalac naročito od najznamenitijih pitanjah naime: od »osobnosti Boga« i »nesamārtnosti duše čvčvėje«. Spisatelj javlja Njmcima novu dobu filozofije t.j. nastavljenje njemačke, koje će niknut u Poljskoj, radjajući filozofiju narodnu poljsku. U pisaoca ovog priznati nam valja pronicuću rzsudnost, jere osvędočismo se po djelih njegovih da savāršeno poznaje filozofiju njemačku. — U obće već je to dokazano i potvrđljeno kao istina bjelodana, da u Poljskoj filozofija zaista već krępkko počima zasęcati u književnost i čeli njezin život silnim svojim pronicavati duhom, osobiti od nje primajući značaj i lice.

Prije nego bude nastojanje filozofah poljskih toli daleko razgranilo se i toli duboko svoj pružilo korēn, da se nauka ta u Poljskoj gotovo i udomi i na duhu narodnom svoj temelj udari, već prije (rekoh) postavi se krasoslovje i kritika na čvārsti stup razvitka te i uzpārkos tome što krasoslovna kritika (kao što neki sude) nemože se domahnuti na stojno stanovište prije nego se svojski razvila ista filozofija. Polag moga znanja neima još u Poljakah sastavne (systematične) nauke o krasoti, no sasvimtim vidjamo da se u njih, napredujući književnost domaća, razvija i ista kritika

krasoznanstvena, vladajuć se svedj polag gospodujućih pravilah osjećaja krasote.

Francišek Dmochowski i *Euzebiuš Słowacki* (otac pësnika *Juliuša Słow.*) biahu u Poljskoj najglasovitiji tumačnici francuzkih pseudoklasićkih pravilah *La-Harpe*. Nu oni izgubiše cënu i odvët svoj, pošto se u Poljakah stala probudjivati pocsija narodna, pa se snagom ovog duha i pësničtvo umëtno počelo oslobadjati izpod verigah ostarëla neukusa krivoklasićkog. Najpërvi biaše *Mauricy Mochnacki*, koj dëlom: »O literaturze polskiëj w wieku dziewiętnastym« (u Varšavi g. 1830*) veliki učini prevrat i popravak u pravilih kritike krasoznanstvene. U čemu i u koliko proizvela se promëna ova, već gori napomenusmo. Njemu je drugar i naslëdnik sada *Michal Grabowski*, koj je do danas izdao tri tečaja dëla »Literatura i krytyka« (g. 1837—1840.). U përvom se tečaju nalaze članci: »O pësničtvu 19. vëka«, »Literatura francuzka«, »O pësmah ukrainских«; drugi tečaj donosi: »O novoj književnosti francuzkoj« (koju naziva hmanitom); a tretji sburi: »O školi pësničtva ukrainškog« i »O literaturi romana u Poljskoj«. I sve ako je Grabovski i na glasu najpërvog kritika poljskog, opet nemožemo nikako priznati, da je znanstveni njegov sud o proizvodih umëtности i pësničtva dostigo do najvišjeg stupnja znanosti. U Grabovskoga ima ta pogrëška, što mu je sud uvëk samo protezan (abstraktan) t. j. on sva pravila čarpi iz poznatih već uzorah ili umotvorinah, a ne iztraživanjući opredëljenje čovječanstva i književnosti u obće a potrebe naroda napose. Zato u raztrešenih mu razpravah neima odlučne doslëdnosti; jere umotvori mogu biti s vârha različni, nu savimtim jednaki u jezgri, ili (da tako kažemo) različni po tëlu, a jednaki po duhu: tako n. p. može biti pësan jedna slavensko-narodna i sve ako bude pësnik i uzajmio predmet iz dogodovštine inostrane. U Grabovskog preteže ideja i pravilo narodnosti; nu negledajući na përvobitni njezin živalj, ni kako se on razvio; niti što se hoće od višje kritike, protresavajući i razsudjivajući mišljenje i teženje u obziru duha vrëmena i njegova napredka, poprëko sva svoja izvodi pravila iz dëlah Mickievića, Gošćyńskoga, Malćevskoga, Olizarovskoga i drugovah im, i gotovo čini se, te on hoće da bude kažiruka mladim sveštenikom višah poljskih, da neudaraju ni pedanj s puta, po kojem biše tekli kolovodje ili čeonici najnovie škole književnosti poljske t. j. robski da stupaju u stope duha njihovog. I upravo po onakvom istom kalupu krojila se kritika i u slëdbenikah pseudoklasicisma francuzkog.

*) O slavnom ovom dëlu inašla je samo knjiga I.

Čini se da bi *Kraševski* više nego li *Grabowski* dopriněti mogo k napredku kritike književne, da se samo nebi toliko zazirivao uzgredice na prijateljstva i neprijateljstva i na nježnu vezu sa stanovitim književnim bratstvima, od kojih je barem od česti prigãrlio pravila za razsudnost svoju. Nedavno (g. 1842.) izdade u Vilnu »*Studia literackie*«. U njih nalazi se sila dobrih mislih, te se imamo nadati, da će onako napredovati a sud njegov sve nestraniji bivati. Zato sila književnih neděljnikah, mēsečnikah i godišnjikah, što u taj par izlaze u Poljskoj, otvaraju liste svoje kritičkim razpravam i protresima književnih proizvodah. Izmedju ostalih naročito ovoj je svãrsi i zabavi posvetio Dr. *Henryk Lewestam* svoj časopis, kojeg u Varšavi izdaje pod imenom »*Roczniki krytyki literackiej*«. Uredjuje ga pomno, nu budući se sám izobrazio po uzorih nēmačkih, i on tako prokisnu tim duhom nēmačkim, da to sa svakog listka časopisa njegova udara. — Ostali časopiši poljski u to doba metju nam pred oči ponajvećma onu čudnovatu šarenost kritičkog mērila po raznoličnosti značajah, strastnosti, stranosti i predsudah strankah književnih, koje si ih izabraše kao ročište čarkah, kao pazar mislih i težnjah svojih.

S kritikom skopčanc su a to bezposrědno radnje o dogodovštini literature i prosvěte. U toj struci za ovo doba u Poljskoj izlazi puno dobra i izvãrstna. Već davno (g. 1814.) imali su Poljaci temeljiti knjigopis domaći a to u dēlu: »*Historya literatury polskieje*«. Novo preradjeno i vãrlo pomnoženo izdanje dēla ovog izlazi baš u taj par (g. 1843.) u Vilnu poimenice: »*Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, pzez Adama Jochera*«. Dēlo to počima od dobe iznašastja tiskarstva pa ide do g. 1830. Dosad su izašle tri knjige, i kad se jednom dotiska vãs posao, imat ćemo podpuni obraz od svega, što se god gđe u Poljskoj tiskom u svět pojavilo. I doista trud taj zasluži priznanja te bi i s pohvalom dočekan. Takova dēla potaknuše Poljake od pera te su stali protresavat i iztraživat dogodovštinu domaće nar. prosvěte, i plod takovog truda jest golemo dēlo prof. *Mich. Wisniewskoga*: »*Historya literatury polskieje*« (u Krakovu g. 1842. i naslěd). Pored sviuh hmanah, kojima učenj svět potvara pisaoea, dēlo ovo, na obširni stan osnovano, bit će pravi ures i nakit književnosti poljske, za kakvim se zalud obaziremo po književnostih ostalih Slavjanah. *Lesław Lukašewiç* izdao je kratak izvadak dogodovštine književnosti poljske »*Rys piśmiennictwa polskiego*« (Krakov 1838.), u kojem sbori samo o dēlima, na jeziku poljskom

pisanima. U tu vārstu ide takodjer pokušenje *A. Tytyńskoga*: »Rys historyczny oświeccienia Słowiana« (Krakov g. 1841.). — I za pojedine grane književnosti našlo se učenih sgodopisacah. Od velike zasluge u tom je obziru dělo: »Zbiór wiadomości do historyi sztuki lekarskiej w Polsce przez dokt. *Lud. Gąsiorowskiego*« (Poznanj g. 1839.), koje počima od najstarije pa dopire do današnje doba. Znamenita za dogodovštinu dramaturgije poljske jest sbirka i razlaganje starinskih spomenikah igrokazah, trud g. *Kaz. Wł. Wojcickoga*, po naslovu: »Teatr. starożytny w Polsce« (Varšava 1841. 2. knj.). — Knjigopisnih sastavakah, sbirkah i obrazah književnih licah pojedinih starijih književnikah i knjigah nalazimo po mnogih časopisih i novinah. U ostalom poslaju u ovoj struci i g. *Mučkowski* u Krakovu, *Podwysocki* i *Kraścivski* na Litvi; *Koźmian* i drugi. Davnijih knjigopisnih i literarnih radnjah *Lelwela*, *Bandtkoga* i drugih nećemo ovdě da spominjamo.

Ako od vrěmena *Narusėvića*, *Bandtkoga*, *Lelwela* i drugih Poljaci i neimaju pravih sgodopisacah, nemože opet nitko kazati da polje dogodovštine u njih je sama pusta ledina. Sadašnji věk osobito tim se odlikuje, što za buduću kritičku dogodovštinu bogata sabire gradiva, i zaista se u Poljakah sada u toj struci mnogo te mnogo radi i posluje. Najznamenitije dogodovstveno dělo ovo doba jest *Teodora Narbuta* »Dzieje narodu litewskiego«, od kojeg je dosad izašlo u Vilnu 8 tustih knjigah (1838—1842.), i znamenito je kao skup svih izvorah historičkih manje više autentičnih. Ni na dělih, opisujućih pojedine dobe dogodovštine poljske, neima baš nedostatka. Amo ima se uvārstiti »Historja panowania Jana Kazimierza«, složena od nepoznata sgodopisca a izdana od grova *Edvarda Raćyńskoga* (u Poznanju g. 1839.). Ima takodjer izvārstnih i temeljitih monografijah t. j. opisah pojedinih stvarih iz dogodovštine. Amo idu děla *Józefa Lukaśevića* (Poznanjca): »O kościołach braci czeskich w dawněj Wielkiej Polsce« (g. 1836); »Dzieje kościołów. wyznania helwetskiego na Litwie« (g. 1842.) i »Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania w dawniejszych czasach« (g. 1838). Uz bok starijih historičkih opisah gradovah poljskih: Krakova, Varšave, Lavova, Jaroslavlja, Plocka, imaju se postaviti opisi, u novie doba izašli: »Historja miasta Wilna przez *Michala Balińskiegoga*« (g. 1836), te i drugo jedno podpuno i temeljito dělo od *Kraśevskoga* o istom gradu: »Historja miasta Wilna« (4. knj. g. 1838—1842.); na posłěd i »Obraz miasta Lublina przez *S. Z. Sierpińskiego*« (g. 1839.). — Vārlo temeljiti sgodopis rudarstva

poljskoga nalazimo u znamenitom djelu: »Górnictwo w Polsce przez Hieronyma Łabęckiego (2. knj. Varšava 1841.). — Ostale sitnije proizvode historičke zasad hoćemo mućke mimo da idemo.

Vidimo u Poljakah probudjenu želju i sveobću težnju za obradivanjem narodne dogodovštine. Najjasnije svjedočanstvo nastojanja toga jest ono obilje spomenikah, listinah i kodexah historičkih, kojima se svake godine bogati književnost poljska. Tu se dosad od gradiva skupila čitava gromila, te se već diže na visinu gotove jedne gore. Najveću zaslugu i slavu steko je u tom obziru grov *Edvardo Raćyński* (velmoža poznanski*). Najstariji od tih spomenikah dopiru tek do vremena Sygmunda Augusta (Jagellonca), kao što su n. p. »Pamiętniki do dziejów Polski, wyd. przez *S. A. Lachowicza*« (Vilno 1842.) sadržavajući dopise rečenog kralja, i »Pamiętniki o królowej Barbarze przez *Michala Balińskiego*« (Vilno g. 1837—1838. 2. knj.). Noviji su »Pamiętniki Samuela Maszkiewicza, wyd. przez *Jana Zakrzewskiego*« (Vilno g. 1838.); »Pamiętniki o Koniccpolskich, wyd. przez *S. Przyleckiego*« (Lavov g. 1841.); te »Ukrainne sprawy« (od istoga, Lavov g. 1842.); »Poselstwo Zygmunta III. do Dymitra Iwanowicza cara moskiewskiego« (Vratislav g. 1837.); »Pamiętniki o wojnach kozackich za czasów Chmielnickiego« (Vratislav g. 1842.); »Pamiętniki Albrychta Stausifawa Radziwiłła, kancefarza wielkiego litewskiego« (Poznanj g. 1839.); »Materyały do historyi Stanisława Łeszczyńskiego« (Poznanj g. 1841.); »Pamiętniki o rzeci humańskiej (od *Lipmanna* i drugih Poznanj g. 1842.); »Pamiętniki Józefa Wibickiego, woje wody królestwa polskiego« (Poznanj g. 1840.). Nu zaista bezćeno blago za štioca jesu »Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska (sa sváršetka 17. vjeka, koji su izašli u Poznanju g. 1835. a po drugiput g. 1837.); »Pamiętniki do panowania Augusta III. a piérwszych lat Stanisława Augusta przez neznajomego autora« (kneza *Kitovića*), Ti su spomenici iz druge polovine proš. vjeka, a izdao ih je na svjéto spomenuti mecenat grov *Edvard Raćyński* (u Poznanju g. 1840.) i *A. Wojkowski* (iste godine)**). Toliko o spomenicih.

*) Taj najveći mecenat književnosti poljske naše doba, naskoćen od velike tuđe, ubio se svojom rukom g. 1845.

Dod. uredn.

**) U red ovaj ide — barem od česti — djelo: »Autentyczne świadectwa o wzajemnych stosunkach pomiędzy Rosyją i Polską szczególniej zaś za czasów samozwańców w Rosyji. Zebrane i wydane przez półkownika gwardyi *Pawła Muchanowa*. Wydanie II. (W Wroclawiu r. 1840.)«. — V. 8. str. 264. Pisano poljski i ruski.

Dod. uredn.

God. 1842. izdao je *W. A. Maciejowski* u Varšavi dĕlo, koje ĕe bit Poljakom od velike pomoći, iztraživajući davne navade i obiĕaje o domaćem i javnom životu naroda poljskoga. Dĕlo to zove se: »Polska aŝ do piĕrwszĕj poĕowy 17. wicku, pod wzglĕdem obyczajów i zwyczejów« (4. knjige). Nu pisalac dārŝeći se samo izvorah tiskanilh, izklučivši sve rukopisne spomenike i temeljitija historička iztraŝivanja, sloŝio je obraz stranom neizrazan, slabo osnovan, mlohav a stranom i sasvim promašen. — I gori spomennti *A. Wojkowski* proglasio se dĕlom jednim, ŝto spada u tu vārstu, a po imĕnu: »Opis obyczajów i zwyczejów za panowania Augusta III.« (Poznanj g. 1840.). — *Jozef Muĕkowski* u tom je obziru izdao krasnog gradiva za sĝodopis akademiĕkog ŝivota u Krakovu: »Rykopisma Marcina Radymiĕskiego« (Krakov g. 1840.), i »Mieszkania i postĕpowanie uczniów krakowskich w wiekach dawniejszych« (Krakov g. 1842.). — S radnjami ove ruke uzko su skopĕani, i opisi o drugilh uspomenah starinskilh. U najnovie doba u tom obziru, mimoŝavši ĕasopise, pohvale dostojni su spisi: »*Ambroz. Grabowskiego* staroŝytnoŝci historyczne polskie« (2. knj. Krakov g. 1840.); »*Kutezyckiego* pamiątki polskie w Wiĕdniu« (Beĕ g. 1835.); »*Źegoty Pauliego* staroŝytnoŝci Galicyjskie« (Lavov g. 1840.), i »Staroŝytnoŝci polskie, abecadŝowym porzādkiem uŝoŝone« (Poznanj g. 1842. i slĕd.).

Pored starijeg vārlo pohvalnog dĕla *Rakowieckoga* »Prawda ruska« isašli su od kodexah dogodovstvenilh: »Statut litewski, przez hrabiego *Tytusza Działyńskiego*« (Poznanj g. 1842.); »Codex dyplomatyczny Wielkiej Polski, przez hrab. *Edwarda Raczyńskiego*« (Poznanj g. 1840. i slĕd.); poljski prevod *Długosza*: »*Jana Długosza* dzieje polskie, przez *Gustawa Bornemana*« (Lĕšno g. 1840.), i poljskj prevod: »Kroniki Wiganda z Marburgu, rycerza i kaplana zakonu krzyŝackiego«. Kronika ta isašla je g. 1842. u Poznanju trudom *Jana Voigta* a troŝkom grova *Edv. Roaĕyńskoga*. — Znanost heraldička pomladila se novim, razmnoŝenim izdanjem velike nu nekritičke knjige od Jezuite *Gaspara Niesieckog*: »Korona polska«, koje je isašlo (g. 1838. i naslĕd.) u Lipsku u Breitkopfa i Haerla a to trudom poznatog izdatatelja klasikah poljskih g. *J. Bobroviĕa*. — Grov *Edwardo Raĕyński* izdade g. 1838. u Vratislavu kitno i bogato nareŝeno dĕlo: »Gabinet medalów polskich, oraz tych, które siĕ dziejów polskich tyczą« (od najdavnije dobe pa do konca vlade Jana III. (g. 1513—1696.). Text je k dĕlu ovome na jeziku poljskom i francuzkome. — Opet drugi nĕki uĕeni g. *Bandkic-Stĕŝyński* sĝotovio je ĕitavu numismatiku poljsku: »Numizmatika krajowa«, koja izadje s obrazi obogatjena g. 1839. u Varšavi.

U struci iztraživanja dogodovštine i jezika slavjanskoga u Poljskoj slabih ima nadah i malo napredka. Temeljita i mnogostručna učnost u obće krasan je znak razvitka prosvěte; no narodu poljskome, budući goruće kárvi i uznešene éudi, nedostaje one uztárpnosti i postojanosti, koja se hoće i trěbuje za dublje iztraživanje granah nauke.— Kao slavista ipak se dosad uznosi i ponosi medju Poljaci *W. A. Maciejowski* (u Varšavi). Njegova »*Historya prawodawstw słowiańskich*« (4. knj. Varšava g. 1832 — 1835.), i »*Pamiętniki o dziejach, piśmenstwie i prawodawstwie Słowian aż do wieku 14*«, (2. knj. Varšava g. 1839.) smatrat se imaju kao bogato skladište znamenitih věstih — naročito što se tiče prava poljskog i poljštine u obće; nu; gdje pisalac govori o ostalih granah Slavjanstva, sud mu je vrlo omedjašen. Uz to učeni mu svēt izpođitava zanemaren i nejasan slog i zamáršeno razloženje stvari.— *A. Kucharski* (prof. Varšavski) proslavio se time, što je u obziru znanstvenome po pokrajinah slavjanskih putovao, a od plodovah puta svoga světu ništa nepriobćio. Nu město toga i preko nade izdao je g. 1838. u Varšavi sbirku kodexah prava slavjanskoga: »*Najdawniejsze pomniki prawodawstwa słowiańskiego*«, nedadovši golome textu ni potrebnih izjasnjenjah ni vlastitih opazkah.— Mladji drugari muževah ovih ponajviše još su cigli nedorasli poletarci na polju znanstva i nauke.— Izmedju njih trěba napomenuti *A. Biełzovskoga*, koj se s boljim naprědkom latio slavjanštinc. Nu i on (ćini se) odviše je tobože uvěren o izvárstnosti latinskoga i zapadocuropejskoga življa u prosvěti slavjanskoj; zato ni od njega nemožemo se nadati, te bude nestran u trudu, s kojim nastoji poslujući na polju dogodovštine poljsko-slavjanske razsvětliti mrak i tamu prošastnosti slavjanstva. U »*Biblioteci zakładu Ossolińskich*« nalazi se od njegova pera poveći élanak »*Początkowe dzieje Polski*« *) (vidi tečaj g. 1842.).

(Konac će slěditi.)

*) *G. Belowski* jedan je izmedju onih rědkih učnih glavah, koje se iztraživanjem svojim osvědoćuje, da se koljevka i pradomovina Slavjanah ima tražiti na onome oriaškome prostoru, koji se proteže s jedne strane od Čarnog pa do Sinjeg mora, a s druge od Kárpatah i gornjeg Dunaja pa dole do starodavne Gárčke. Zato on u ovome svome dělú govori da su Poljaci (kao god i Česi) došli izza Kárpatah iz Panonije i Ilirije (u najširjem smislu ove rěči).

Knjigopis

a) Domaći:

Godine 1847

(izašlo je:)

Ilirski kalendar za god. 1847. (od *Věk. Berlića*). U Budimu 1847. Tiskom Gyuriana i Bagó. 8. — Čena 20 kr. sr. -

Obći zagrebački kalendar za g. 1847. Tečaj drugi. Urednik *Slav. Verbančić*; izdavalatelj *Lav. Župan*. U Zagrebu 1847. Tiskom Fr. Župana. 4. str. 244. 120. XVI. Čena 1. fr. —

I mimo to, što kalendar ovaj puno sadržaje stvarih za nauku i zabavu, priporuča se još osobito i time, što ima u njemu čeli obširni popis svih častnikah (činovnikah), što se nalaze u našoj domovini ili se odnose kako na nju, bili reda duhovnog, svjetovnog ili vojničkog; — drugim rečma; tko kupi ovaj kalendar, kupio je zajedno i *schematisam*. A sve to nestoji više od forinte.

Kalendar za puk. Za prostu godinu 1847. Urednik *Drag. Rakovec*. Izdaje ga hërv. slav. gospodarsko društvo). U Zagrebu 1847. Godina I. Sa 25 dervorëzah. 16. 4 tab. — Čena 6 kr. sr. — Od prekrasnog ovog dëla tiskalo se 6000 exemp., pa su već i svi razprodati).

Narodni kalendar za g. 1847. God. I. U NSadu. Izdaje P. Stojanović knjigoprodavac M. 8. str. 63.— Čena 8 kr. sr.

Zimzelen. Srbsko - narodnyj mësecoslov za prostu god. 1847. Uredio i izdao *Alexander Andrić*. II. god. U Subotici. 12. str. 192.— Čena 20 kr. sr.

Dragoljub, zabavnik za god. 1847. Osnovan od rodoljubivy Srbinja. Izdao *Theodor Pavlović*. U Pësti 1847. 16. str. 300. — Čena 2 fr. sr. — Zabavniku ili almanachu ovome dodato je nekoliko prekrasnih kipovah.

Avala ili zabavnik za god. 1847. Od *Joana Filipovića*. U Beogradu 1847. 8. str. 158.— Čena 40 kr. sr.

Drobtince za novo lëto 1847. (Knjiga za učitelje i učenike, za roditelje i dëcu). II. lëto. Na svetlo dal *Anton Slomšek*. V. 8. str. 288.

Drobtince ili mārvice čovëkoljubnog stola preuzv. pisaoea ove g. izašle su već posve s novim pravopisom, koji je u gornjih stranah *de facto* već posvud i uveden i bez mudrovanja i nahvaljivanja. Knjizi pridan je s kraja kao nakit prekrasan kip Sv. Maximiliana, čuvara (patrona) grada Celja.

- Měs ečni list gospodarskog h. sl. društva. Godina 1847. Uredjuje *Dragutin Rakovec*, tajnik ist. dr. U Zagrebu 1847. 8. str. 190.
- K o Ź o. Članci za literaturu, umětnost i narodni život. Urednik *St. Vraz*. Knjiga IV. U Zagrebu 1847. 8. str. 98. Knjiga V. U Zagrebu 1847. 8. str. 92.— Cěna svake knjige 30 kr. sr.
- Srbskij lětopis za god. 1847. (Izdaje društvo Matice srbske; uredjuje *Dr. Jovan Subbotić*). Časé I. U Budimu 1847. 8. str. 155.— Časé II. U Budimu 1847. 8. str. 156.— Cěna svake knjige 45 kr. sr. — Časopis taj izlazi tečajem ovim već u svoju XXI. godinu. Dosad je u svemu izašlo 77 knjigah.
- Glasnik društva Srbske slovesnosti. Svezka I. U Beogradu 1847. 8. str. XVI. 261. — Glasnik ovaj časopis je društva »Srbske Slovesnosti u Beogradu«, pa izilazi neopreděljenim rokom. Uredjuje ga tajnik istog društva *g. K. Branković*.)
- Uspomena na slav. bal u Beču god. 1847. Cěna 20 kr. sr. — Ova knjižica ima u sebi 9 nar. pěsamah s napěvi a to u sviuh narčđjih i razrčđjih, što ih govore narodi slavjanski u Austriji.
- Slovnica horvatsko-slavonska za početnike. Sastavljena po *Lavoslavu Firholceru*. U Varašdinu 1847. M. 8. str. 130. Cěna 30 kr. sr.— Dělom ovim barem je od česti doskočio spisatelj prekoj potrebi mladog našeg světa; dāržao se je većinom systeme prof. *Ant. Mažuranićem* ukazane.— Dodata kratka čitanka (specimina) glasovi su žuborečeg slavulja, blistajuća rosa na travi i cvětju livade nekošene. I na azbuki i priměru čitanja ćirilskog hvala i slava pisaocu zaslužnome!
- Srbska grammatika od *Ilije Zacharjevića*. U Beogradu 1847. 8. str. 120.— Cěna 6 groših.
- Mali rěčnik ilirsko-něm.-talianski *Josipa Drobnića*. Svezak drugi. U Beču 1847. 16. od str. 161 —320 (Naspem — Potrěti). Troškom nar. Matice h. sl.
- Francuzko-srbskij rěčnik. Spisao *Dimitrij Isajlović*. U Beogradu (1847?).— 16. str. 1484.
- Němačko-srbskij rěčnik. Spisao *Dimitrij Isajlović*. U Beogradu 1847.— 16. str. 1860.— Cěna 2 fr. sr.
- Slavonske varoške pěsme sabrane itd. po Slavoljubu Slavončeviću, izdane po *Lavoslavu Županu*. Svezak IV. U Zagrebu 1847. Tiskom Fr. Zupana. 32. str. 140.— Cěna 12 kr. sr. — Dodata ovoj knjižici ima anthologija domorodnih pěsamah živućih pěsnikah.
- Gorskij Vicnac itd. *P. P. N. (Petra Petrovića Njegoša)* vladike crnogorskoga. U Beču 1847. V. 8. str. 116. Cěna 40 kr. sr. —
- Najkrasnije dělo u ovoj struci što imamo, Priporučamo ga i svima i svakomu. Drugiput obširnie o njemu.

- Lazarica ili boj na Kosovu izmedju Srba i Turaka itd. od *Joksimu Ilijca* plem. *Novića*. NSad. 1847. Troškom Petra Stojanovića knjižara NSadskoga.— 8. str. 98.— Cěna 30 kr. sr.
- Smilje i Kovilje od *Mirka Bogovića*. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Ljud. Gaja. 16. str. 128.— Cěna 30 kr. sr.
- Smilje, stihotvorna sočinenija *D Mihajlovića*. U NSadu 1847. Tiskom Kaulicijinom. 8. str. 96.
- Srbska lira, ili varoške vesele, ljubavne i junačke pěsmice. Kuj. I. Beograd 1847. 12. str. 93.— Cěna 10 kr. sr.
- Poezije dólhtorja *Franceta Prešerna*. V Ljubljani 1847. Natisnil Józef Blázquez M. 8. str. 191.— Cěna 1 fr. — U knjizi ovoj ima prekrasnih umětnih pėsamah na narěčju gorensko-slovenskom s naznačenjem udarenja glasa iste rěči. Drugi put više o njoj.

(Dalje će slěditi).

b) I n o s t r a n i.

- Essai sur la philologie slave et sur l'influence politique et religieuse qui l'a dirigée. Par *M. D. J.* Paris 1846. 8. str. 96. — Sva je prilika te je razpravu ovu na pisao Slavjanin sěverni, něki Rus. U obziru jezikoslovnom njegove su rěči od slabe cěne; nu važnie je ono, što pisalac sbori o razvitku historičkom književnostih slav. i o sili kojom utičaše slavjanstvo na razvitak čověčanstva i života dāržavnog u Europi. Al o pravom zvanju slavjanstva u novie doba i o uplivu; koje će imati u buduće na obrazovanje iztoka i zapada, g. pisalac samo něšto natuca. On gibanja duševna Slavjanah današnjih poznaje samo od česti t. j. u koliko se pojavljuju medju Rusim i Poljacima. Sud mu dakle, nepoznavajući razvitak i težnje Slavjanah jugo-zapadnih, nije plod smatranja cělokupnih duševnih pojavljenjah, zato ni savršěn ni cělokupan biti nemože. G. S. . . . istina govori i o Česima i južnim Slavjanima, nu to samo kao tārka i gledě na prošasta vrěmena. Za poslovanje ovih plemenah u naše doba čini se da nije ni čuo ni snivao.
- Les deux panslavismes. Situation actuelle des peuples slaves vis-à-vis de la Russie. Par *Cyprien Robert* Paris et Leipzig 1847. 8. str. 64.— Cěna 48 kr. sr.— Pisalac slavnog děla »Les Slaves de Turquie« razlaže i protresa u ovoj svojoj knjižici razne misli i pojme o panslavizmu, koje su se razsule po světu, zaklučuje da ima u bitnosti dva panslavisma, i kaže koji izmedju njih za svět je polag njegova suda koristan i spasonosan, koji li pogibeljan. I u ovom se dělu opet javlja vedri um i plemenita duša

Francuza, koji gleda na zvanje i sudbu narodah s gledišta čisto čovječnoga bez špekulacije za materialuom koristju svog naroda, koja bi se podjarmljenjem ili uzdignutjem narodah inoplemenih postignut mogla.

Elementi della grammatica illirica di Vickoslavo Babukić, traduzione di G. A. K. (*Gustav A. Kaznačić?*). Zara 1846. Fratelli Battara. 8. str. 84. Cěna 30 kr. sr.

Knjiga ova prevod je Frölichova něm. prevoda »Babukićeve kratke osnove jezika ilirskog«.

Responsa ad vastum illud »Croatiæ ac Slavoniæ cum regno Hungariæ nexus et relationes«. Zagrabiae 1847. Typis Gajianis. 8. str. 188. Cěna 1 fr. sr.

U ovoj knjizi krěpko i razborito odgovara vrėdan i uzvišen jedan naš domorodac gg. *Gjuri Fejėru* i *Gjuri Gjuričkoviću* na one njihove tobožne dokaze, da su kraljevine Hårvatska i Slavonija pokrajine nepodgodbeno Ugarskoj podvåržene.

Regni Slavoniæ erga Hungariam legalis correlatio. Dissertat *Ludovicus Farkaš-Vukotinović*. Zagrabiae 1845. Typis Gajianis. 8. str. 94.— Cěna 40 kr. sr.

Refutatio opusculi »de jure voti nobilibus in regnorum Dalm. Croat. et Slavoniæ congregationibus competentis«. Posonii 1844. 8. str. Cěna 10 kr.

Actenstücke zur Geschichte Croatiens und Slawoniens in den Jahren 1526—1527. Herausgegeben von *Joseph Chmel*, Chorherrn des Stiftes St. Florian etc. in Oesterreich. Wien 1846 bei Rohrmann k. k. Hofbuchhändler. 8. str. 64.— Cěna 30 kr. sr.

Alphabetisches Verzeichniß aller Ortschafts- und Schlösser-Nahmen des Herzogthums Krain in deutscher und krainischer Sprache itd. von *Heinrich Freyer*. Laibach 1846. Bei J. Blaznik. 8. str. 160.— Cěna 45 kr. sr.

Kurzgefasste topographische Anatomie und Versuch einer ilirischen Terminologie der Anatomie Inaugural Dissertation von *Georg Augustinović* Wien 1844.

Oesterreichische Volkslieder mit ihren Singweisen, gesammelt und herausgegeben durch *F. Tschischka* und *J. M. Schottky*. Zweite verbess. und vermehrte Ausgabe besorg von *Fr. Tschischka*. Pesth. 1844. (Bei Hartleben). 8. str. 284. — Cěna 1 fr. 20 kr. sr. —

Die österreichischen Volksweisen dargestellt in einer Auswahl von Liedern, Tånzen und Alpenmelodien gesammelt, herausgegeben und Allen Deutschen gewidmet von *Anton Ritter von Spann*. Wien 1845. V. 8. str. 112. Cěna 1 fr. 30 kr. sr.

Predjašnju i ovu knjigu metnusmo porad toga u naš knjizėvni

pregled ima u njih vārstu jednu nar. poesije, koja je i po duhu i po rythmu vārlo srodna sa nar. poesijom Slavjanah (osobito zapadnih). Knjiga g. viteza *Spanna* odlikuje se medjutim i drugim jednim duhom, a to duhom onim vojničkim, pangermanskim, Slavjane gārdećim.

Vitae sanctorum, e codice antiquissimo palaeoslovenice cum notis criticis et glossario edidit *Franciscus Miklosich*, philos. et juris. doctor. Viennae 1847. 8. str. 54.— Cēna 56 kr, sr.

U knjižnici pok. čuvará c. kr. dvor. bibliotheke g. Bartola Kopitara nalazio se kodex staroslovenski (starobugarski) od teške starine*). Iz ovog kodexa prepisá g. dr. *Fr. Miklosić* text k dēlu svome »*Vitae Sanctorum*«. Budući je rukopis taj vārlo okārhnut, te nema ni glave ni zaglavlja, na kojem je stari pisar metnuo godinu i vrēme kad je počeo ili dogotovio posao svoj, zato se danas upravo ni nezna iz koje je dobe znamenit taj rukopis, nu g. izdatelj (M.) sudeći po licu i obliku pisma i pismenah kaže da je izmedju najstarijih i najznamenitijih, te se naročito uvārstit ina medju spomenike slovenske XI. vēka. Toliko o cēni i starini rukopisa (v. str. 1—22.) kao matice ili zametka knjige ove. Uz text i kratak predgovor u knjizi ovoj ima i znamenitih dodatakah, iz kojih kao iz zārcala jednog sjaje plodna učenost i bistra razsudnost g. izdatelja. A ti su dodateci: 1) *Notae criticae* k izjasnjenju texta u obće (v. str. 23—31.); 2) »*Index vocabulorum*« ili slovar svih rēčih, koje se nalaze u textu, te ih već nema u starijem njegovom dēlu »*Radices linguae slovenicae veteris dialecticae*« (v. str. 32—39.); 3) »*Epimetra grammatica*«. Epimetarah takvih ima tu pet po broju, pet zlatnih zārnah, pet jasnih lućih pronicajućeg uma g. izdatelja, i zovu se po imenu: a) »*De veris literarum slovenicarum nominibus*« (v. str. 40—41.); b) »*De adjectivorum formis definita et indefinita*« (v. str. 44—49.); c) »*De forma РѢХЪ*« (v. str. 50—51.); d) »*De formis БѢХЪ, БѢАХЪ et БѢАЖА*« (v. str. 52); e) »*De futuro linguae palaeoslovenicae*« (v. str. 53—54).— Polag našeg suda najznamenitiji je epimetar drugi (*sub b*). Tu je g. pisalac (ako se nevaramo) pārví izmedju ućeñih raztumaćio pravi izvor lica rēčih pridavnih (*adjectivorum*), i vidjamo iz naćina, kako on stvar razlaže, da stariji dapaće i najslavniji jezikošlovci narav naših rēčih pridavnih niesn pronikli, neshvativši ih s pravog lica, zato ih i krivo kārstiše po licu »*cēlima*« (*integra*) i »*usćedenima*« (*apocopata*).— Bože daj da bi umni izdatelj knjige ove ohogatio slav. naš svēt još mnogim te mnogim dēlom pera svoga, te mnogi još rēdki stari rukopis izneo iz mraku na vidēlo, razvētljujući lućama bistrog svog uma svetotajne katakombe jezika i pārve književnosti slovenske, na temelji kārstjanstva niknute, — književnosti sbog rēdkosti i zabítnosti najstarijih spomenikah toli slabo poznate!

*) Rukopis taj čuva se sad uz ostale dragocēnosti knjižnice Kopitarove u knjigohrani lyceja Ljubljanskog.

Popravak.

U nepribitnosti urednika ukrala se u posljednji tabak »Kola V.« sila manjih većih tiskarskih pogrešakah, od kojih su najgordnije evo ove: Na str. 89. u posljednjem reduku *město* »vlade po i vladajućem duhu« *čitaj*: »vlade i po vladajućem duhu«. Na str. 91. u 4. reduku s dola *město* »smatra slavjanski« *čitaj*: »smatra sudija slavjanski«. Na str. 92. u 26. reduku sgora *město* »Ta hmama hlepi (sic) žalibože! kao gora (sic) jedna na sviuh itd.« *čitaj*: »Ta hmama ljepi žalibože! kao gara jedna na sviuh itd.«

 Umoljavam učtivo svu onu gospodu, što su od mene uzeli knjigah za razprodaju, neka mi izvole što prije vratit nerazprodane komade, a od razprodanih poslat novce.

St. Vraz.

KAZALO.

G. Simi Milutinoviću od <i>P. P. Njegoša</i> , vlad. Crnogorskog	3
Dram jezika, nar. pripovédka iz Bosne od <i>Fr. J.</i> <i>Jukića</i>	11
Putovanje po kot. Goričkom, Mletačkom i Tarštjanskom od <i>M. Majcra</i>	24
Ljubav otačbine od <i>Dra. L.</i>	38
Kratak pregled literature poljske od <i>K. Vl.</i> <i>Zapa</i> (nastavljenje)	70
Knjigopis:	
a) domaći	84
b) inostrani	86

KOLO.

CLANCI ZA LITERATURU, UMETNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK:

STANKO PRAZ.

KNJIGA VII.

(Troškom nar. Matice ilirske.)

U ZAGREBU.

Brzotiskom narodne tiskarnice dra. Ljudevita Gaja.

1850.

T R E B I N E.

Nar. svetkovina

pjesan

Adama Mickievića.

Uvod prevoditelja.

Priobćujemo prevod ovaj s dva razloga: 1. što je matica njegova umotvor duha slovenskog — prvog pjesnika poljskog; 2. što u sebi sadržava prekrasniem obrazima izkitjen opis obreda staroslavenskog, kako se sačuvao u Litvi, u naroda, sve ako i ne slavenskog, a to barem po životu i običajima njemu sasviem srodna. — Narod je litavski prve iskre prosvjete ljudske — kršćjanstvo — primio od susjedah svojieh, od Slovenah sjevernieh. Tiem je začeo u sebi prvi zametak duha slovenskog. Poslje bi za viek jedan okrenuo pod mišicu svoju narod istieh svojieh krstiteľjah. I dočiem bi narod litavski, prigrlivši zakone i crkveni jezik Slovenah, već za vieka toga zarobljen bio, pretežnoštju duha slovenskog, na posljedku i sám pokoriti se morade državnoj sili prosvjetiteljah svojieh, pod kojieh upravom s većine jošte živi i dan današnji. Tečajem viekovah ovieh živalj slovenski širom si je otvorio protiek u sve ždljebove mišljenja i osjetjavanja naroda litavskog, te tako (bireći neosjetno) slovenstvo posvoji litavstvo — do jedinieh prvotinah jezika, koji se medjutiem i poslje pod uplivom slovenštine i u ogledu rečoslovnom i slovopisnom sve jednako pre-

obražavaše na ruku slovensku, te on danas ima sasvim novi oblik. Isto onako, da i u većoj mjeri, stalo se sa običajima, dakle i sa obredom zadušniem*). Tko je godj pročitao pjesan Mickieviczevu „Dziady II.“ neće o tome više ni dvoumiti, jer u tom zlatnom okviru malo ne trag po trag nać će obrazah sjajnieh o obredu, kojega domaća mu bratja stranom i dan danas svetkuju. Nu da čujemo, što o dziadyma litavskiem sbori isti pjesnik, pa će nam se stvar ta još većma razjasniti: „Dziady (kaže Mickiewicz) jesu svetkovanje, koje slavi prosti narod u mnogieh mjestih Litve, Pruske i Kurlandske, a to u spomen djedovah ili u obće pokojnieh predjevah svojieh. Slavnost ta ima korien svoj u vieku predkrštjanskom, i zvala se onda pir kozfa (?), na kojemu bi prednjačio Kozfar (? ?), Huslar ili Guslar, koji biaše zajedno i sveštenik i pjesnik. Dan današnji, pošto prosvješteno sveštenstvo i vlasteli nastojavaju izkorienit običaj skopčan sa neznabožniem gatanjem (kadkada dapače i s prikorniem razkošima), narod voli svetkovati dziade tajno u starih crkvicah ili u zapuštenieh kućarah, što stoje blizu kakva grobišta. Tu se načini zajednička čast od sva-

*) Za obred, kojim narod naš svojski spominja mrtve svoje, u raznieh pokrajnah jugoslovenskieh i raznieh ima imenah. N. p. u donjieh stranah kažu mu zadušje ili zadušnice, u gradjanskoj Hrvatskoj karmine (ovako se zove i kod Slovenacah murodravskieh); Slovenci izmedju Drave i mora jadranskog imenuju obred taj sedmine, a oni u zapadnieh županijah ugarskieh trebine. — Ime zadušje i zadušnica neusudismo se uzeti za pjesan ovu, budući nas odviše napominja na obred posvetjen crkvom krštjanskom; za rieč karmine čini nam se opet da nije koriena slavenskog; isto tako ni izraz sedmine s uzroka niže navedenog upotrebiti nemogasmo. Npreostade nam dakle ina, nu rieč trebine, koja medjuiem (kako se nama čini), najbolje izražava čiu obreda protičućega iz najdavnie starine naro..a slovenskog.

kojaka jestiva, piva, voća, kolačah itd. uz koje zaklinju duše pokojnih. Valja primietiti, da je goštenje ili čaštenje umršieh (u koliko se čini) bio običaj zajednički u svih narodah neznabožnih n. p. u starih Grkah za Homiera, u Skandinaviji, na iztoku, a do dan danas po otocima novog svieta. U dziadah našieh ima ta osobitost, što je obred poganski propleten uobraženjima vjere kršćjanske, navlastito što svetkovinu tu slave obično okó dušna dana (2. studenoga). Puk sudi po razumu svome, da jestivom, pivom i pjesmama svojiem donosi olakšicu dušama nalazećiem se u čistilištu (limbu).“ Eto riečih g. Mickiewicza! Njima za veće jasnosti evo i mi dodajemo jednu opazku! U rukopisu Kralodvorskome čitamo:

Tamo i uiele dus tieka

Siemo tamo po drsieuech..

(Zaboj, Slavoj, Ludiek r. 229. 230.)

Iz ta dva redka zaključavamo, da su stari Sloveni mislili, da duše umršieh odlitju u lugove, u kojieh im biahu hramovi i ptice bogovom posvetjene, kojieh nitko tući nesmjedjaše. A opet na drugome mjestu stoji:

„Morena ici sipase w noc czrnu;

„Kipiese krew ze silna Wlaslawa,

„Po zelene trawie w siru zemiu tecie

„Ai a wiide dusa z rswucei hubi,

„Wiletie na druo a po druech

„Siemo tamo doniz mrtew nezzen.

(Čestmir a Wlaslaw, 1. 219—224.)

Iz toga opet uvidjamo, da se polag stare vjere nekrštenieh našieh predjevah duša čovječja toli dugo prebijala mukom po lugu od drveta do drveta, dok se dvor njezin, tielo čovječje, kojiem bi griešila, nije sažgao, i ona tiem u vatri neočistila mahnah, radi kojieh mukah patiti ima. Prigrlivši kršćjanstvo, taj se obred kao protivan tobože čistoti nove vjere ukinuo, koje nastojanjem duhovnikah, koje strogošćju državnieh zakonah. Nu ni

dan danas to se mnjenje prostog naroda nije sasviem izgubilo. Kad se u šumi dvie grane od dva drveta, što stoje jedno do drugog, prekrstile kao dvie dlani, te za vjetra, tarući se jedna o drugu, škripe, — kažu Slovenci štajerski, da škriput taj proizlazi od toga, što se ondje uhvatila nesretna jedna duša, te tu, izmedju dvie grane tarući se, kao zrnje izmedju dva žrmlja, — plače i cvili od prevelikieh mukah. Da ima to isto predanje i u velikoj Litvi, svjedoče u ovoj pjesni ova dva redka:

„... dla dotkliwszěj kary (t. j. duša)

W surowém wszczepiona drzewnie.“

Stari Sloveni i prije nego će prigrliti krst, vjerovahu na bezsmrtnost duše, koja, razstavivši se s tielom, po-lag načina i mjere življenja svoga zemaljskoga, preselila se ili u svjetli raj, ili u tmu paklensku. Da se duša griehovah očisti i raja dopane, običavali bi tielo umršielh zajedno sa stvarima, kojiema se bi pokojnik za života služio (kako već napomenusmo) u vatri sažgati. Nu da ima umrši pokoj ili polašticu od mukah, metjali bi uz njega u grob i zdielu sa jestvinam i po vrč piva. Dapače bi bilo duši pokojnika za utjehu, kad bi rod i priatelji nad grobom mu častili se uz vesele pjesme i svakovrstne igre, koje se zvalu „Trizna.“ Taj običaj čaštenja sa-čuvao se još i do danas (u koliko znadem) kod sviuh Slovenah. U Slovenacah kada tko umre, požuri se već prvi večer čeljad iz poblížjih kućah u kuću, gdje leži mrtvac, te tu svatko kako udje u sobu, pokleknuv pred mrtva i pomoliv mu se za dušu, uzme ogranku ružmari-novu; umočiv ju u zdielicu s posvetjenom vodom, i po-škropiv njome lice mrtvolu, pošto ga odkrio i jedan čas motrio. Svršivši svatko posao taj, posjedaju u kolo, stanu pjevati pjesme; izvoditi uz veseli smiehl i grohot svako-jake vesele igre. I taj obred traje svaki večer, dok ima mrtca u kući. A pošto ga iznieli na groblje pak se opet vratili od pogreba, časte se, koja se čast zove u štajer-

skih i hrvatskih Slovenacah karmine (lat. carmina? slov. krmine?) kod Slovenacah ugarskih trebine (od rieči *triebiti* = *purgare*, *reinigen*), a kod kranjskih sedmine, jerbo bi u njih u staro doba čast ta na način pira trajala nedjelju danah. Poslje toga spominju se Slovenci dušah pokojnikah svojieh okó svakog dušnog dana. Biaše za djetinstva moga još običaj, te bi na noć u oči dušnog dana poslje večere ljudi na prozore kućah svojieh metali pogačice i po ročku (vrč) vina, da se preko noći uboge duše mogu nahraniti. Sutradan išli bi crkvi i na groblje, gdje su im pokopani domari, i tu bi poniele gospodarice biela kruha i kolačah, kad kada i vina i po koju krajcaru za prosjake (koji ih tu dočekivaju), da se pomole za uboge duše njima dragieh pokojnikah. U gdjekojieh stranah obširne naše domovine metju se kolači i vino na groblje, te ih tu prosjaci sami беру, časteći se poslje u ime ubogieh dušah.

Nu da još prosborimo nekoliko riečih o stvarnom ili objektivnom duhu ovog obreda! U svih spomenicah javnog i društvenog života predjevah našieh (sačuvali mu li se tragovi u pisanim ostancima domaćieh starinskih zakonah i običajah, živili li još danas u ustima prostog puka), — u svih tieh (kako rekoh) spomenicah nalazi se krasni onaj trag čovječnosti i ljubavi iskrnjega, koji nam narod slovenski predstavlja kao čovjeka božjega, t. j. kako valja da bude po zakonu Isukrstovu, kao čovjeka od blaga srdca, kao dušu od požrtvovanja, a ne kao čovjeka od hladna razuma, kao stvor, koji na ništa nesmjera do na ciglu svoju korist i tielovno uživanje. Blagost i čovječnost ta slovenska, koja je najveća slava naroda ovog, nu zajedno i izvor svih njegovih jadah u prošastnosti, očituje se i u obredu dziadah ili trebinah. Nije li duh prave čovječnosti, što diše iz obreda ovoga? Nije li posao najnježnie ljubavi brinuti se za duše, koje nam niesu više ni od kakve koristi? Nije li najveće po-

žrtvovanje živieh, odkidajući si od ustih, prinositi priloge mrtvima s jedinom namjerom prekratit im muke, i put im prokrčit do vratih nebeskih? Mnoga prislovlja iz pjesni ove (Mickiewiczzeve), izvadjena iz ustih proste svjetine, dostojne su da blistaju u knjizi Sirah ili uz mudra prirečja Salamunova, dapače mnoga su toli krasna, te bi čovjek reko, da su božja izrečenja istog našeg spasitelja, izvadjena iz svetog evangjelja, kao n. p.

Kto niedoznał goryczy ni razu,
 Ten niedozna sľodyczy w niebie. — ili:
 Kto niebył ni razu człowiekiem
 Tému człowiek nic niepomozę... ili:
 Kto niedotknał ziemi ni razu,
 Ten nigdy niemoże być w niebie.

Prevod pjesni ove načinjen je koliko se igda moglo vjernie i po mjerilu i po riečima originala poljskog.

O s o b e.

Guslar.

Starac.

Sbor seljakah i seljakinjah.

(Prizor u staroj seoskoj crkvi u večernje doba.)

There are more things in heaven and earth,
 Than are dreamt of in your philosophy.

Shakespear.

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti;
 Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Zatvor' vrata od crkvice;
 Stan', narode, bliže liesu;
 Odtal svieće, svjetionice;
 Niz prozore pust' zavjesu,

Nek se mjesec lica mlada
Kroz prozore neukrada. . .

Samo brže, samo umalo!

Starac.

Što si ukazô, već se stalo.

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti;
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Čisti*) duše jadne!

Gdje godj bile, s koe li boli,
Ma gorela koja u smoli,

Mrzla na dnu rieke hladne,
Il stisnuta s kazni strože

Medj sirovo drieva granje,
Čiem pod njome vatru lože,

Svoe plakala tužno stanje; —
Oj spješite brže amo,

Da se skupi skup do sbora!

Mi Trebine proslavljamo!

Svaka da u hram doletjela!

Ima darka, zagovora,

Ima pila, ima jela!

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti;
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Dajte pregršt od kudjele,

Da zapalim a vi mahom,
Kad uzbukne plam u striele,

Nanj duvajte lagkim dahom.

Tako tako, dalje i brže,

Nek se spali zrakom pržê.

*) Čist, i. == čistilište, limbus, purgatorium.

Sbor.

Sve zamrknju, sve ušuti;
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Napred dusi i dušice,
Što ste onoj u jarugi
Sred zatvora i tamnice
U nevolji, plaču i tugi —
Boravile i gorele
Ko ova pregršt od kudjelje!
Koja bludeć kišom, sniegom
Nedopala rajskog hrama,
Tu ovim lagkiem mi biljegom
Prizivamo zakletvama.

Sbor.

Kažite, duše, šta vam treba!
Evo pila evo hljeba!

Starac.

Gledaj, gledaj, dragi brajne!
Šta pod svodom svjella to je?
Eno krilah zlatosjajnie'
Prši sitne djece dvoje!
Kó što listak s listkom vehlim
Viju ti se crkvi pod kubom,
Kó na grani golubak s golubom
Igra angjeo s angjelom bielim.

Sbor.

Kó što listak s listkom vehlim
Viju ti se crkvi pod kubom,
Kó na grani golubak s golubom
Igra angjeo s angjelom bielim.

Angjeo

(s ljanki jednoj).

K mami idemo, al šta to je?
Zar nepoznaeš više Janka?

Evo Janka čedo tvoje,

A ovo mu e sestra Anka!

Mi šetjemo sad po raju,

Tu nas ljepše neg ti imaju:

Vience nam je zora svila,

Svita od iskár zvezde e tkana,

Na ramenim stoe nam krila

Kó u lepira ljeta rana.

U raju ima sveg dovolje,

Svakdan druga tu e zabava;

Kudgodj stupiš, niče trava,

Gdjegodj takneš, cvati polje.

Nu prem da ima sveg dovolje.

Nas taru ipak muke u slogu;

Djeca tvoja, ah nevolje!

Put k nebesim nač nemogu.

Sbor.

Premda tu ima sveg dovolje,

Taru ih ipak muke u slogu;

Jer tva djeca, ah nevolje!

Put k nebesim nač nemogu.

Guslar.

Čiem možemo, dušice jadna,

Tebi okrčit put do neba?

Zar ti se oće molba Bogu?

Uštihakah, druga l' štagod?

Evo kolač, mlieka hladna!

Evo voća, sladkiah jagod!

Čiem možemo, dušice jadna,

Tebi okrčit put do neba?

Angjeo.

Sve to, čoeče, nam netreba,

Jer ga e bilo dost na svietu;

Al da vidiš žalost kletu,

Dok u tielu stala e duša,

Ništa gorkog neokuša':

Biah njegovan, proste volje,
Štogradj radih, sve bi krasno:

Skači, pjevaj, trč' na polje

Beri za Anku cvjetje i spravljaj
Biaše m' posao rano i kasno,

A nje briga lutke uspravljaj.

Sad dodjosmo na Trebine

Ne rad sladke potrebštine;

Jer neprudi čast zadušna,

Mlieko, voće ni kolači;

Daj tek zrna dva gorušna,

Pa će usluga ta maljušna

Bit k nebesim ključ najjači:

Jer slušajte, pamtite svi skupa,
Šta svevišnji Bog naredjiva:

Tko neokusi gorkosti za živa,

K rajskiem slastma neima dostupa.

Sbor.

Da slušamo, pamtimo svi skupa,
Što svevišnji Bog naredjiva:

Tko neokusi gorkosti za živa,

K rajskiem slastma neima dostupa.

Guslar.

Angjele! dušice!

Što zaiska, nā za oboje!

Nā dva zrna gorušnice!

A sad s Bogom, duše moje!

Tko za molbu neima sluha,

U ime Otca, Sina i Duha!

Vidite li častni križ?

Neće vam se stat na piru,

A vi ajdte u miru!

Hiš, hiš, hiš!

Sbor.

Tko za molbu neima sluha,
U ime Očca, Sina i Duha!

Vidite li častni križ?

Neće vam se stat na piru,
A vi ajdte u miru!

Hiš, hiš, hiš!

(Prikaza ode.)

Guslar.

Polnoć stignu, sve umuča,
Zdravo vrata zamandali!

Uzmi brže pregršt luča',

Nalij rakié kotlié mali!

A kad štapom dadnem znamen,
Nek rakija bukne u plamen...

Ajd na posao, brže da vri!

Starac.

Već pripravih.

Guslar.

Pázi krasno!

Starac.

Uzbuknu i zavri

I ugasnu...

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti;

Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Pod najteže sudbe igom

Što ste onoj na poljani

Vi zlotvorstva zlom verigom

S tielom, dušom prikovani,

I prem tiesto dah razkrhnu,

Prem vas zove angjeó smrti,

Pa ipak tieľa uzu crnu

Život nemož' još prodrti, —

Ako kazan toli strogu
 lčiem ljudi dignut mogu,
 Vas izbavit hadskih jama'
 Koim ste već i primaknuti, —
 Zovemo vas zakletvama
 Kroz vaš živalj — ogranj ljuti!

Sbor.

Ajdite amo, duše jadne,
 Koe ste žedne, koe ste gladne!

Glas

(Izza prozora).

Vrani, čuci, sove, jene!
 Ti žderuhah muko opaka!
 Dajte k crkvi stupit mene,
 Dajte barem dva koraka!

Guslar.

Evo duha, zlu utvoru,
 Vukodlaka na prozoru!
 Kó kost bled je i bljutavi;
 Pa eno kakvo lice ima!
 Dim i munje na ustima;
 Izbuljene oči u glavi
 Sjaju kó ugljen u pepelu;
 Razčupan mu vlas na čelu;
 Kó što snopić trnja suha
 Baca mellom ognja plame,
 S glave ti se proklet-duha
 Siplju praskom iskre same.

Sbor.

Kó što snopić trnja suha
 Baca mellom ognja plame,
 S glave ti se proklet-duha
 Siplju praskom iskre same.

Prikaza

(izza prozora.)

Neznate l' me, dusi hudi?

Pogledajte samo na me!

Sjetite se malko, ta sam

Vaš pokojni spahia, ljudi!

Ta ovo selo moe je bilo!

Tek su prošle tri godine,

Što u hladnom grobu ja sam.

Bog me kaznio prem nemilo:

Bies me muči noć i danak;

Trpim strašne boleštine,

Kad na zemlji danak mine,

Biem se tražeć noćni stanak,

I hteć suncu da ubjegnem

Potucam se svud kó mahnit,

Bez da igdje stanem, legnem.

Vječnieh gladih bivam žrtva..

Ah da me oće tko nahranit!

Kolju ptići polumrtva,

Tko da obrani tieh me vaja'?

Neima neima mukam kraja.

Sbor.

Kolju ptići polumrtva,

Tko da obrani tieh ga vaja'?

Neima neima mukam kraja!

Guslar.

Šta se hoće tvoj dušici,

Da se otme zloj tamnici?

Tražiš li ti slavu neba?

Il svetjenja, druga l' štagod?

Evo ima mleka i hljeba,

Ima voća, sladkieh jagod'...

Šta se hoće tvoj dušici,

Da si okrči put do neba?

Prikaza.

Put do neba?... Tašte rieči!
 Neima za me put do neba!
 Nu da mogu tek doseći,
 Bi se iz mene duša makla;
 Volim stoput nasred pakla,
 Trpit svake muke i jada;
 Volim stenjat na dnu hada,
 Neg s dusima — nečistima
 Viek po svietu — bit se kletu,
 Trag gledajuć naslád davních,
 Sjetjajuć se griehah stravních,
 Od iztoka do zapada
 Umirući s žedje i glada,
 Hraneć ptiće kljuna jaka!
 Al zaludo! sudba e taka:
 Moram dotle u tielu etu
 Vlačit dušu tu prokletu,
 Dok me jedan mužah moji'
 Nenahrani, nenapoji.
 Ah kako me žedjca pali,
 Da mi e vode kolik na dlanu!
 Ah da bi mi bar podali
 Dva pšenična zrnca za hranu!

Sbor.

Ah kako ga žedjca pali,
 Da mu e vode kolik na dlanu!
 Ah da bi mu bar podali
 Dva pšenična zrnca za hranu!

Sbor nočních pticah.

Hman moljaka, plače i cvieli,
 Sve ćemo mi, crni stvori,
 Sove, jene, vrani smjeli,
 Njekoč tvoje sluge, gosa,

Što ih gladom ti pomori,
 Pojest, popit izpred nosa...
 Sove, jene, hajd da znate!
 Noktim, kljunom deri i kljucaj
 Podjelice na komate;
 Ma i u zubma već ih ima',
 I tud ćemo seć noktima,
 Izčupat ih lja iz želudca.
 Nebiaše ti žao nimalo!
 Sove, jene, hajd' da znate!
 Ni vam da nie do milosti:
 Der' mu jelo na komate;
 A kad jela već nestalo,
 Der' mu tielo na komate,
 Nek se ukažu gole kosti!

Čuk.

Neće ti se mriet od glada!
 A sjetjaš se kad jeseni
 Jednom prodjoh tebi ograda;
 Jabuka e zrela, kruška se crveni:
 Buduć praznieh ust već tri dni,
 Tu poberem nješt' jabuka',
 Nu izza grma vrtljar pridni
 Zadere se da e strahota,
 Pse nadraži kao na vuka,
 Nepreskočih još ni plota,
 Dostiže me hajka odje.
 Pred spahiju pravda dodje
 S česa? s voća, koe priroda
 Dae uživat na slobodu
 Kano oganj, zrak i vodu*).

*) I dan današnji još svi Slovenci, živući podalje od gradovah i carskiah velikiah drumovah, rod voćnog drvetja drže blagom sveobćiem, koje brati može svatko, ma i nebio iz kuće, koja

Al spahija srdit reče:
 „Primjer straha valja dati!“
 Iz sela se narod steče,
 Sapne me o stup čeljad paka,
 Na me deset rozgi' izmlati,
 Ko što iz klasja žito s' pušti,
 Grah iz subieh kóm — tak svaka
 Kost se od kože meni odljušti...
 Nebiaše ti žao nimalo!

Sbor noćnih pticah.

Sove, jene, hajd' da znate!
 Ni vam da je do milosti;
 Der' mu jelo na komate,
 A kad jela već nestalo,
 Der' mu i tielo na komate,
 Nek se ukažu gole kosti!

Sova.

Neće ti se mrieti od glada!
 A sjetjaš se, biaše zima,
 Kó što e zima o poklada', —
 Stah ti s djecom pred vratima,

drži zemlju i voćnice one (dap će ni stranicem ljudima n. p. putnicima, nekati se slobodno uživanje rečenog voća). Sloveni murodravski kažu: „pa zašto da kratimo ljudima božjim užitak roda, koji Višnji od prevelike milosti svoje proizvodi bez ikakvog našeg nastojanja, bez muke i žuljevah ljudskih?“ Da bogme da poleg ovog načela nedozvoljavaju dragovoljno uživanje i ostalog poljskog roda, za koji se svake godine hoće i tuda i troška, kao što je n. p. groždje, jerbo treba za vinsku lozu da rodi pomnje i rada; t. j. treba ju svake godine obrezati, dvaputa okopati, nakoliti, svezati itd. što se bez truda i troška stat nemože. Ako dakle tu hoćeš da okusiš grozd, treba da ga ili na silu otmeš, il ukradeš il; uz molbu od dobrog načoda stećeš.

Vapiuć k tebi sa suzama:
 „Smil' se drobnim sirotama!
 Muža mi u rat poslao ti si,
 Čerca služi tvome u dvoru,
 Majka dva dni na umoru,
 Meni čedo još pri sisi:
 Pomoz', goso, ah, pomози,
 Pogibosmo već ubozi!“ —
 Al ti, znaš li, tvrd na duši,
 Časteć goste jelom, pilom,
 Vās narešen zlatom, svilom,
 Pitaš jednog slugu s traga:
 „Tko to gostma nabaje uši? —
 Tjeraj babu do sto vraga!“ —
 Kleti pandur, slušav gosu,
 Vuci mene van za kosu,
 Turi u snieg s čedom; onak
 Gola, izbita na mrtvo ime,
 Nenašavši nigdje konak,
 Smrzoh s čedom tu od zime...
 Nebiaše ti žao nimalo!

Sbor noćnich pticah.

Ćuci, jene, ajd' da znate;
 Ni vam da je do milosti.
 Der' mu jelo na komate;
 A kad jela već nestalo,
 Der' mu i tielo na komate,
 Nek se ukažu biele kosti!

Prikaza.

Zahman prošnja, zahman kina,
 Zahman jelo na tanjeru,
 Što godj daješ, ptići beru;
 Nije za me čast Trebina'!
 Tako moram mučit se dovjek;
 Pravedne su odluke božje:

Tko za živa čas nebiaše čovjek,
Ni njemu ti čovek nepomože.

Sbor.

Tako mora mučit se dovjek ;
Pravedne su odluke božje,
Tko za živa čas nebiaše čovjek,
Ni njemu ti čovek nepomože.

Guslar.

Kad li čovjek nepomore,
Ajd odtale, biedni stvore!
Tko za molbu neima sluha,
U ime Oca, Sina i Duha!
Vidiš li častni križ ?
Neće ti se stat na piru
A ti ajde u miru!
Hiš, hiš, hiš !

Sbor.

Tko za prošnju neima sluha,
U ime Oca, Sina i Duha!
Vidiš li sveti križ ?
Neće ti se stat na piru,
A ti hodi u miru!
Hiš, hiš, hiš !

(Prikaza ode istiem časom.)

Guslar.

Takni vienac taj spleteni
Konac štapa, što pružam ti:
Zapaljivam drač svetjeni ;
Već zadimi, već uzplamti.

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti,
Šta ćeš vidjet, šta li čuti ?

Guslar.

A sada vi, duše osrednje!
Što ste onom na prostoru

Tmine u kruzih maloglednie'
 Vi živjele s ljudma u sboru,
 Ali proste ljudske kine,
 Ni radi nas ni rad svieta
 Kó šljez, čubar — travurine,
 S kojieh ploda, pusta cvieta
 Nit se stado nenasiti,
 Nit se čovjek nenakiti,
 Nu u mirisne vience stoje,
 Kiteć stienu, na visoko, —
 Tak visoko, djeve moje!
 Biaše i vaša misao i oko.

Koja dosad čistiem krilom
 Nie dosegla rajskog hrama,
 Tu ovie lučom i kadilom
 Prizivamo zakletvama.

Sbor.

Ajdite amo, duše jadne,
 Koe ste žedne, koe ste gladne!

Guslar.

Zar taj obraz ista e bogorodka?
 Čisto l' angjela lice?
 Kó što obruč lagkim mákom
 Šetje ti se dŕga oblakom,
 Bi iz jezera crpst vodice, --
 Tako u crkvi sja ona krotka:
 Do pete joj skut odore,
 S vjetrićem se igra kosa,
 Na jagodah smieh od zore,
 A u očima suzna rosa.

Sbor.

Do pete joj skut odore,
 S vjetrićem se igra kosa,

Na jagodah smiech od zore,
A u očima suzna rosa.

Guslar.

Krasan vienčac kili glavu,
U ruci joj rozga i cvietje,
Pred njom trči janje u travu,
Nad njom šaren lepir lietje.
Za janjetom mlada poje:
„Čekaj, čekaj, janje moje!“
Janje svedjer dalje odmiče,
A ona se za lepirom baci,
Već ga uhiti, drži u šaci,
Al i lepir ah utiče!

Prikaza.

Krasan vienčac kili glavu,
U ruci mi rozga i cvietje,
Janje od mene trči u travu,
A nada mnom lepir lietje.
Za janjetom pojuć šetam:
„Čekaj, janje! ne tam, ne tam!“
Al mi janje svedj se odmiče;
Ja se rozgom k lepiru baci,
Već ga uhitih, drža' u šaci,
Al i lepir ah utiče!

(Pojuć.)

Ovdje jednom zore rane
Najkrasnija ovog sela
Ovce e pasla mlada Stane,
Skačuć, pojuć svedj vesela:
Oj Lado le!
Pere za dvie golubice
Poljubit joj htio u usta,
Al na molbe i ponudice
Ruga mu se Stane pusta:
Oj Lado le!

Janko krasnu vrpču nudi,
 Vladko nudi srdce iz grudi;
 Al jednako Janka i Vladka,
 Izsmjehiva Stane sladka :

Oj Lado le!

Takva ja Stane biah — djeva ovog dola —

(Moe ime u vas poznac svako),

Premda prekrasna, nehtie mi se udaje.

Devetnaest lietah proigravši tako,

Umrieh neznajué tuge i bola,

Niti prava sreća šta je.

Živeć na svietu, niesam za sviet bila,

Ćud mi e odveć lagkokrila,

Nigdje na zemlji viek se nenaslioni,

Pusta lagki vjetrić goni,

Voli za ovcom, za studencem,

Za lepirom, krasniem viencem,

Nego čeznut za mladjencem.

Pjesme i svirku slušah rado,

Sama pasuč, često u času

Do pastierah tjerah stado,

Što uznosiše moju krasu ;

Al nijednog neobljubi' ;

Zato po smrti neznam što biva od mene :

Ah neznan me oganj gubi !

Premda se igram, što mi se voli,

Lietjem kud godj vjetrić krene,

Nit me šta smutja, nit me šta boli.

Stvaram čuda od čudesa' :

Tkuć od dūgah koprenice,

Od prozračnieh suzah rauka

Tvoreć lepirc, golubice,

Ipak čamim neznajuć s česa ;

Izgleđavam njekog za svakiem šuštajem,

Nu sve opet sama ostajem :

Mučno mi je bez prestanka.
 Vjetrić titra mnom kó perom,
 Neznam koim idem svietom, kojom li mjerom.

Gdje godj pristajem, vjetar me poljera,
 Te me tjera dolje i gore
 Kó nestašan val jezera,
 Nigdje nesmiem stavit nogu;
 Nit nebeske dostić dvore,
 Nit se zemlje dotać mogu.

Sbor.

Kó nestašan val jezera
 Leti vječne staze, o Bože!
 Nit nebeske dostić dvore,
 Nit se zemlje dotać može.

Guslar.

Čiem možemo, dušice jadna,
 Tebi otvorit vrata put neba?
 Zar ti se oće molbe k Bogu?
 Uštipakah, druga l' šta god?
 Evo pitu, mlieka hladna,
 Evo voća, sladkieh jagod!
 Čiem možemo dušice jadna,
 Tebi otvorit vrata put neba?

Prikaza.

Meni ništa baš netreba;
 Već da momci tu se ujave,
 Prihvativ me tek za ruku,
 Mene k zemlji da privuku,
 Bar da čas se mnom zabave;

Jer slušajte i pamтите ukupno!
 Naredio je Višnji ovako:
 Tko se nikad zemlje nie takó,
 Tomu i nebo nije dostupno.

Sbor.

Da slušamo, pamtimo ukupno!
Naredio je Višnji ovako:
Tko se nikad zemlje nie takó,
Tomu i nebo nije dostupno.

Guslar

(seljacima).

Zalud bježite, ovo samo sjen je,
Ruke pruža, tač se žudi,
Nu ju odvratja vjetra dmenje.
Al neplaći, mǎ djevice!
Ja providjam proz zjenice
Svu budućnost tvoe sudbine:
Još će trajat tvoji trudi,
Lietjuć vjetrom tri godine,
A tad nebeski prag dostić ćeš nogom.
Sad molitva ništ neprudi;
Zato leli s gospod-Bogom!

Tko za prošnju neima sluha,
U ime Otca, Sina i Duha!
Vidiš li sveti križ?
Neće ti se stat na piru,
A ti hodi u miru!
Hiš. hiš, hiš!

Sbor.

Tko za prošnju neima sluha,
U ime Otca, Sina i Duha!
Vidiš li sveti križ?
Neće ti se stat na piru,
A ti hodi u miru!
Hiš, hiš, hiš!

(Prikaza izćeze.)

Guslar.

Gdje godj stale, kôj li u biedi?

Sve vas, duše, u čas ovi

Krajnom zovem zapoviedi!

Za vas častcu ugotovi':

Šaku maka, sočivice

Baci' u svaki kut crkvice.

Sbor.

Ajdite amo, duše jadne,

Koe ste žedne, koe ste gladne!

Guslar

(starcu.)

Otvor' mačko dvjer crkvice,

Zapa! svietje, svjetionice,

Polnoć prodje, pjetao poje,

Čas — sjetjat se djedov svojie'...

Stani!...

Sbor

Šta je?

Guslar.

Gle! prikaza!

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti,

Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar

(Seljanki jednoj).

Čuješ, seko ti u crnini!

Ustaj, ti si na grob sjela,

Tako l' mi se tek učini?

Glete djeco! ah za Boga!

Pôd se lju!ja izpod noga',

Probljedjuje prikaz vehla,

K snaši upravlja stope svoje;

Lice i skut joj na opravi

Nalik sniegu l' mramor ploči,

Pogled mrkli i krvavi
Sav utopi snaši u oči:

Glete srdce kakvo joj je!
Kakva joj to rumen-pruga,
Bi reć vrpca, bi reć dūga,
Il korali od nevjeste,
Od prs' do nog' pada dūga.

Tko pogodi, šta to jeste?
Prst na srdce, prugu stavlja,
Al k njoj rieće neupravlja!

Sbor.

Tko pogodi, šta to jeste?
Prst na srdce, prugu stavlja,
Al k njoj rieće neupravlja.

Guslar.

Šta zahtjevaš, duhu, ovaj za god?
Zar ti se oće slave neba?
Il svetjenja, druga l' štagod?
Ima dovolj mlieka i hljeba,
Ima voća, sladkieh jagod!
Šta zahtjevaš, duhu, ovaj za god,
Da pogodit mož put neba?

(Prikaza šuti.)

Sbor.

Sve zamrknu, sve ušuti;
Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Odgovaraj, duhu bliedi!...
Šta je ovo? nebesjedi!

Sbor.

Šta je ovo? nebesjedi!

Guslar.

Kad t' zadušje nepomože,
A ti hodi u ime božje!

Tko za prošnju neima sluha,
U ime Oca, Sina i Duha!

Vidiš li sveti križ?

Nećeš trošit na tom piru,
A ti hodi u miru!

Hiš, hiš, hiš!

Sbor.

Tko za prošnju neima sluha,
U ime Oca, Sina i Duha!

Vidiš li sveti križ?

Nećeš trošit na tom piru,
A ti hodi u miru!

Hiš, hiš, hiš!

(Prikaza nit se miče nit se kretje.)

Guslar.

Kakva e, Bože, to utvara!
Ni odlazi ni odgovara.

Sbor.

Ni odlazi ni odgovara.

Guslar.

Bio umisla dobra il zloga,
Ostav', duhu, ovo mjesto!
Pòd je otvoren hrama ovoga,
Kud si došo, da si i nesto!
Zaklinjem te u ime Boga!

(Izza časa.)

Ajde u šume i na rieke,
Da si propao na sve vieke!

(Prikaza ni s mjesta.)

Evo Bože zle sablasti!
Neće sborit ni propasti.

Sbor.

Neće sborit ni propasti.

Guslar.

Zahman molim i zaklinjem...

On se kletve ni neboji;..

Daj kropilo s svetišta....

I kroljenje bez sile osta,

Neprotjera strašnog gosta,

Kako e stao, tako i stoji

Nepomičan i gluh i niem,

Kó biel kamen sred grobišta.

Sbor.

Neprotjera strašnog gosta;

Kako e stao, tako i stoji,

Nepomičan i gluh i niem,

Kó biel kamen sred grobišta.

(Izza časa.)

Sve zamrknu, sve ušuti;

Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Guslar.

Čii da razum to dokrilja?

(Seljanki.)

Znaš li, snašo, ovu muku?

Ova stvar je strašna sbilja!

Za kiem nosiš crnu obuku?

Svi su tvoji zdravi i skori...

Šta? ti riečce neprosbori?

Bar izkaži slovce jedno!

Zar si umrlo, diete biedno?

Šta se smiješ? Šta do Boga

Na njem vidiš veseloga?

Sbor.

Šta se smiješ? Šta do Boga

Na njem vidiš veseloga?

Guslar.

Daj mi štolu i voštanieu,

Da još kušam ognjem svetim...

Zahman palim, zahman svietim,

Ah prokletnik nepropada!

Ajd seljanku časom etim

Izvedite za crkvicu...

Šta se obzireš? Šta do Boga

Na njem vidiš ugodnoga?

Sbor.

Šta se obzireš? Šta do Boga

Na njem vidiš ugodnoga?

Guslar.

Duh se kretje kada tada!

Kud mi š njome i on se uputi...

Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Sbor.

Kud mi š njome i on se uputi...

Šta ćeš vidjet, šta li čuti?

Svrha.

Prev. St. Vr.

Ljubav otačbine.

Od

Dra. K. Libelta *).

VI.

Co kraj, to obyczaj.

Poslovica poljska.

Ščo horod, to norow.

Poslov. rusinska.

Kolko krajov, tolko običajov.

Poslov. slovenska.

Da prelazimo sad k drugoj strani naše razprave : od otačbine tēlesne (materialne) k otačbini duševnoj ; od uticajah prirodnih uživatnih (materialno koristnih) k njezinim silam i lučam duhovnim ; naročito : od tēla k duši. Već u zakonotvorstvu , na koje je narod pozvan , vidēli smo tu njegovu duhovnost. Ovo zakonotvōrstvo dokazali smo kao razvitak duha javnog ili dāržavnog u narodu, koi već nikakova neima posla sa materialnom korištju domovine. Duhovnost ta , budući biva jedinstvom i svezom mislih pojedinih , i budući u obće ima jedan obēi interes medju interesim pojedinima, to (velim) duhovnost čini neprelomnu (neodoljivu) moć i silu moralnu naroda, te već biva oduševljenjem istoga duha. To oduševljenje ob-
sīze i oživljava vaš narod i oblagorodjuje u dāržavljanih ljubav k domovini, jerbo predmetu ljubavi višji daje duhovni vid.

*) Početak vidi u kolu VI.

No duh javni, o kom smo govorili, izraz je proste ili sveobće duhovnosti, kao što je duh obarnosti, duh naukah, duh prosvete i t. d. U toj duhovnosti nema ništa domorodnog, i zato takova duhovnost nemože se uzeti za dušu otačbine. Kao što je tjeło bilo domorodno, tako mora i duša biti domorodna, iliti duhovnost mora da bude takodjer domorodna. Bez te čarvene niti domorodstva bila bi duhovnost bez boje, i zato sveobća i jedna ista bez obzira na narod. Žile od otačbine tjelesne čini zemlja i narod na toj zemlji obitavajući; duša otačbine u tih žilah bit će narodnost i jezik. kao što su opet tamo zakoni spajali zemlju i narod i sačinjavali čelinu ili čelost materialnu, tako isto jedinstvo narodnosti i jezika biti će književnost ili literatura narodnja, koja je celoviti odsjaj duha narodnjega. Ovo troje dakle: narodnost ili narodnji običaji, jezik narodnji i literatura narodnja, čine otačbinu duhovnu, te su upravo duša otačbine duhovne.

Šta je narodnost? Narodnost je pojam neopredjeljeni, kao god i otačbina što je. Slavni spisatelj razprave „O pojmu narodnosti“ držao se onog načela, da je narodnost sve, što spada na narod; pa uzimljuć narod kao vladu, t. j. kao život naroda u svih društvenih, državnih i napredka se tiućih odnošajih, uzeo je narodnost u najširem smislu. Po takovom je pojmu narodnost formalna strana svih pojavljenjah narodnjeg duha. Mi lućimo vladu od naroda tako, da se prednost naroda spaja s prednošću njegovog bitja, postupanja i uredjenja državnog. Narodi, koji tvore sastav velike države ili vladarstva uticajući na razvitak narodno-političnoga duha, neprestaju radi toga biti narodi, sve ako i uticaj njihov na polju državnom nije pretežan ili neograničeno djelujući. Tako se uvek u jeziku našem zvaó narod, a pojam taj prenio se i na rod i srodnost. Kod naših pisateljah (iz veka XV.) narod

znači rod, porodicu itd. *) Odtuda bi slědovalo, kad se puk nazvao narodom, da to nije učinjeno s drugog uzroka, već da se u tom prostom narodu naznači jedinstvo roda. Polag toga biti će narodnost svojstvo ljudih, što su jednog roda i plemena, t. j. svojstvo, kojim se narod jedan razlikuje od drugoga.

To prirodjeno svojstvo jest narodnost u najširjem smislu, ili prirodjene sposobnosti i sklonosti naroda, njegov način življenja, njegov značaj; — dakle sve ono, u čemu se ta svojstva naroda pojavljuju i u čin pretvaraju. Za čelo je prirodjeno to svojstvo lice ili boja, kojom se sve rumeni, što narodu iz krila izlazi, i u tome slažemo se sasvim s piscem gore spomenutog članka. Nu doduše ništa nemože biti toli čistim i bezposrednim izvorom onog narodnog svojstva, koliko upravo navade i običaji, zato i mi naročito na njih se oslanjamo, i na njih znake narodnosti gradimo. Cělokupno područje domaćeg obiteljskog i društvenog života jeste razširen obraz, jest golemo ogledalo te narodnosti ne u jednoj zračici već u najrazličitijih bojah, kao što su i različiti i krajevi, okolice, puci, plemena, a to dabogme u jedinstvu jednoplemene misli, koja je sve te krajeve, okolice i pokoljenja u jedan povezala rod.

Takav se narod rědko gdje uzimlje u čistom smislu, t. j. tako, da bi pleme ili pokoljenje naroda bilo jednorodno, iz jednog vrěla bez utoka i uměse tuđjih potokah u veliko jedno korito rěke naroda razliveno. Samo s vrěmenom a malo po malo srastao se narod u takovu rěku, i razlio se do na toli široke struge, te se ta sila ljudih i pokoljenjah š njim sdružila i u jedan se rod slila.

*) N. p. kaže pisac jedan onog vėka ovako: „Urzędów naszym prostego narodu ludziom dawać niemamy ale szlachcie“ to jest po naški: „Častih ili javnih službih nemojmo davat ljudima prostoga naroda već plemićem.“

n. p. — Ruska, Litva i Poljska, gdje je *Jagello* god. 1413. litvanskim boljarom podělilo povelje slobodah plemstva, a 30 godinah kasnije *Vladislav III.* isto tako boljarstvo rusko obdario pravom poljskim, kojim se načinom narod poljski spojio s inim plemenima u jednu narodnost, te se tim manji potoci sliše u jednu glavnu rěku historičnu. Prem su dakle običaji Litve, Poljesja, Volhinja, Podolja, Ukraine, Galicije, Malo- i Veliko-Poljske medju sobom i različiti nu sasvim time što i svaka ima zemlja svoje vlastite običaje, to je opet u svoj toj različnosti samo jedna misao narodnja, koja ih spaja u osětjanju*), a to su (rekao bi) zvuci glasa, kroz koje sve proniče i žubori, to je puna jedna jedra pėsma radosti, a to jedinstvo i tu pėsmu tvori jedinstvo roda.

Običaji i navade svaki dan izniču medju ljudima. puno ih dolazi i iz tuđjih krajevah, ali su samo oni narodnji, na kojih je udaren pečat svojstva tog istog naroda. Svojstva ta izviru iz prirodjenih svojstvah zemljakah, no budući da su pàrvi pojav narodnjeg duha, zato su već samim tim i pàrvi razvitak narodnjeg duha, pàrva zora prosvěte, zakonah, pobožnosti, te i pàrvo svitanje čitavog duhovnog života, zato i kolěvka i jedan (t. j. pàrvi) vėk života svakome narodu. Život običajni (običajah) vėk je, u kom narod kao veseo děčak, što no se igra po gajevih, sve samo osětjajući pojmliva, i sve čarpi i toči iz ćuti, svemu polaže forme spoljašne, utičući k njima s punom vėrom i radoštju dėtinskoga svoga sàrca. Davno prije literature i knjižnje prosvěte, prije politike i kàrštjanstva duboko biaše se ukorėnio ovaj život običajah u narodih. K tome pàrvašnjemu korėnju, koje nikakva na

*) To je prava istina kod raznih plemenah stare Poljske, nu samo kod plemstva tih plemenah, jer se tečajem prošlih vėkovah popoljačilo.

zemlji sila nije vārstna izčupati, prirasli su poslē malo po malo takovi svārževi ili mladice, koje se probavljenjem tudje hrane preobratīše u vlagu i sok narodnjeg života. Tako proniknuta hrištjanstvom stabla narodah neznabožnih donda morala su se pretvoriti, no pretvorom tim iz njih poslē izrastoše običaji hrištjansko-narodnji. Isto tako sbilo se i s drugim tudjim uticajem, koji se morao pretvoriti u narodnost i naroduje običaje.

Odtuda slēdi, da narodnji običaji dosižu tja do samog porekla, tja do same kolēvke, od istog početka naroda, pa i pod narodnoštju u tom smislu danas nigdē nerazumēvamo život današnji, obasjan novom prosvētom i novim mislima, jer se ove još nīesu prolile narodu u kārvi, već razumēvamo domaći život naših otacah, kako se razvio putem samobitnim. Svako tudjinstvo nagārda je narodnosti, kad se silomice u zemlju uvlači, te ti ono ili pokvari narod, ako je bio slaba duha, ili se i samo ponarodi, i u narodnje običaje pretvori, ako je duhovna snaga naroda posilna i toli jaka, da ga probavi (prekuva). Tako prenešeno od Germanah u Poljsku samovladarstvo (monarchisam) okrenulo se pod starodavni običaj, i prenarodilo se u samovladarstvo boljarsko s kraljem na čelu. Naročito u Slavenstvu poslaveniše se Varezi, Tatari, Bugari itd. Vendi i Slovenci bačeni do u istu srēdinu Nēmacah opiru se životu germanskome. Odpor pako slavenski pojavljuje se sad na sve strane. A to je pravo mērilo ogromnih sposobnostih narodnjega duha, koji sve probavlja, a sam se probavit neda. Narodnost, budući spojena s osnovom naroda u ono doba, kad se je ovaj razvijao pod oticajem samih prirodjenih ćutih, dārži se najjače nižjih vārstah naroda, t. j. prostote ili puka, kojim još uvēk upravljaju običaji ili osēljanja prirode, pa je tim baš i ogradjen tvārdim zidom od uticaja i umēse inostrane, te se u njega ni nemože useliti i ugnjēzđiti tudjinstvo. Silom osēljanja svoga odbija prosti puk sve,

što tome osjetjanju neide u tek. Prosti narod u svome krilu čuva brižljivo narodnje običaje. Oni su mu jedini živalj duha. Duhovna otačbina slila se u njem u to jedino ognjište, i sárce mu diše tim jedinim narodnjim životom običajah. A budući, da se u tom životu sraslo baš sárce i ćut naroda, zato je u njega i u nas takova ljubav k svemu onome, što je narodnje. Pësma, što zavori u grudih naroda, žalostno ili veselo udešena, divno potresa mlada sárdeca, i čini se kao da proniče do u iste one dubljine duše, gdje nam se narodnost zakorenila. Ili kad zahući napëv k narodnjeme plesu, kako ti nam tu svaki glas bije u živac, udara u noge! kako ti nam poigrava sárdece! kako nam čitavo tëllo i nehotice poskakuje! Pa da nas pogledaš, kad na zabavah veselo još zaigra kolo? Nëšto neizkazanog sbiva nam se u sárdecu, jerbo igra u njemu ćut narodnosti, i silni oganj ljubavi k otačbini, što ga razpaljuje. Pri svetačnosti, pri obredima, u odëci narodnoj i u čitavom području života domaćeg svikud pronicavajući javlja se ta ista ćut narodnosti, pa ako i ne baš silno, a to ti upravo milo dira u sárdece. U svemu vidiš nëko svojstvo naroda, s kojim se čarobno slaže i sljubljuje sárdece tvoje.

Ljubav pram otačbini veliki je načinila naprëdak, od kako smo stali ne samo učiti i uvažavati prosti narod i običaje njegove, no i jednome i drugome sa svom dadosmo se dušom, odkako smo u tih dragocënostih naroda osëtili neizčarpljena bogatstva za sárdece i misao našu, odkako smo u svemu, što prosti narod misli i ćuti, što čini i počima, sebe samih osëtili. Obljubili smo onu narodnost, što je već od nas pobëgla uslëd svakojakog tudjeg uticaja i k prostome narodu pribëglá, i tu se neokárhuta i neoskvárnjena sačuvala u jezgri i jedrini života i krasote. *Karpinjskoga*, *Brodzinjskoga* i *Mickievića* ide u nas (Poljakah) ta zasluga, da su iz poesije narodnje svoj duh obražavali i oduševljenje čarčili; *Hoda-*

korskoga, Żegotu Pauliju, Waclawa z Oleska i Wojcikoga, da su skupljali pėsme i povėsti; *Kolberga* da skuplja napėve do pėsamah ovih. A još krėpčije bit će to preporodjenje duhovno naroda, kad se u njemu na noge podigne puka čista narodnost, koja će ljubav pram otačbini uzkrėsiti i uznesti koliko nikad prije. Nije zaludu odbor odhraniteljni zavode naučne prozvao učionicami narodnjim. Trėbalo je učeća mladež da osėti svoju narodnost, pa osėtjajuć da si ju prisvoji, a onda odrasla da se može osėtiti narodom. Tako i *Bogosławski*, osnivajuć i zavodeć narodnje kazalište, učinio je to, u koliko je mogao na narodnjem temelju. „*Krakowiaky i Górale*“ predstavljani i igrani u tom značaju, uvėk su bili primljeni od obćinstva vatreno i s uznešenjem.

Narodnost je dakle osėtna strana duhovne otačbine, pa kao takova najjače zasėca u ćut i sårđce i silna je podpala ljubavi pram otačbini. Narod ljubi sám sebe u običajih. Običaji su široki temelj sve duhovnosti naroda. Samo ono je narodnje, što na tom temelju sjaje, kao na dnu vode stanac kamen. Bez temelja toga neima narodnosti. Slaba je dakle ljubav pram otačbini, ali (da rekнем) i nikakva u ćovėku odraslom i odgojenom u običajih tudjih. Takav je ćovėk prilićan sinu odgojenom u krilu tudje žene; njemu nezaigra sårđce od radosti, i sve ako mu se sa sårdaćnim odziva glasom rodjena majka. On će biti kao tudjin medju svojim; ništa mu neće biti po ćudl, pa će zato gårđiti sve, što mu se nedopada. A i sam *O. M. Fredro* rekao je o takovih: „Poljaci što gårde Poljsku, najpårvi će ju upropastiti*)." Zlo ćine oni i velik prikor toware na se, koji dētcu svoju u tudje šalju zemlje na odhranu, ili im inostrane daju odgojitelje i ućitelje, nastojavajuć brižljivo o tom, da im dēca nepoznaju obiçaje naroda svoga; jerbo što se u mladom vėku

*) Którzy Polacy Polską gania, tacy ją najprzędzėj zgubią.

zametlo i primilo sardca, to s vrēmenom ojača i bit će za čeli život dovoljno krēpiti blage čudi i osētljaje. I narodnost, za mlada dēci u sardce ucēpljena, ostat će joj za sardce i za duh krēpka hrana sve i do sēde glave.

Neima ništa svetieg, nego da se pārva odhrana sinovah i kćerih razvija u življih narodnjih. Roditelji polazu tu pārvi temelj a odgojitelji i učitelji dovāršavaju moralnu sgradu čovēka. Jao si budućemu naraštaju onog naroda, u kojem roditelji i učitelji dētcu i pitomce svoje vode naopako. Kao što cvēt bez sunca raste blēdo i nezdravo tako i mladež bez narodnjeg življa, bez topline domorodne raste slabo i nezdravo. Pārva je dužnost svake zemlje, da se odrastajuće pokolēnje odgaja narodno, da u mladom još vėku upija najplemenitiju na svētu čut: čut ljubavi pram otačbini. Poslē, kad te već prosa i trēžnoća života poklopi, i svakojaki te materialni interesi pritisnuše, poslē neima već dobe k tome.

Nu zato opet netrēba tudjiti se i uklanjati prosvēti inostranoj, no valja prisvajati si ju i poprinarodjavati, inače neće ti uspēti, kao ni žito, koje se neposije na dobroj i priličnoj njivi, neuzpēva, nego će zarast travinom, u kojoj nećeš naći čista klasa. Valja pamtiti, da je narodnost usadjena u sardca i čuti zemljakah, i da im je i najizvėstnije svojstvo prirode, koje im nitko oteti nemože. To je sveta arka zavēta izmedju starog i novog vėka*). Takovu narodnost nitko nije vārstan dati, pa niti ju nam iztargnuli iz sardca. Ako narod izgubi dāržavni iliti politični temelj, zato još nije izgubio narodnost svoju. Ona tinja u njemu s neoskvārnujenom vatrom do tle, dokle je god izopačeni običaji i umārvtvljena moralnost nepoliju gnjusnim kalom nemarnosti. Tlačenje i gaženje narodnosti, kao što gaženje svega, što je samo po sebi božansko i sveto, podiže i uzpaljuje narodnost. Može

*) Święta arka przymierza między dawnými i nowými laty.

Turčin gaziti hrišćjane i goniti ih do na vrući pēsak Arabije ; no zato nikad neće iztriebiti rod hrišćjanski , jerbo za osvetom vapijući jauk sirotah , plač materah , kletva otacah — uzbudit će māržnju proti dušmaninu, pa će se razjaziti još veći bezdan izmedju onog, što je hrišćjansko i božansko , i izmedju onog , što je neznabožno i djavolsko.

Narodnost se tako srasla s osētajem našim, da nema naroda bez narodnosti. Narodnost je duhovni biljeg, čisti pečat , kojim je Bog naznačio i pomazao narod , da ga razluči od narodah drugih, inostranih. Tko mārzi narodnost , taj se ruga Bogu , i izriče sud proti božjemu sudu. Zato su običaji svakoga naroda toli sveti , te samo čověk bez Boga i ljubavi može ih mārziti. Ti , što gārdiš običaje narodnje, neznaš, da gārdiš duha , koi je poletio iz krila istoga vēčnoga otca ! neznaš, da si dirnuo u najnježniji živalj-naroda ; jerbo narod ljubi običaje svoje, a u njih ljubi i sebe ; neznaš , da si s onom pogårdom , što si bljunuo na svetinju narodnju , pogårdio sama sebe ; jer šta si i ti bez narodnosti ? suha grančica, što je opala sa stabla narodnje lipe , i koja nije ni pristala k svojim , niti k tudjinom , prikladna samo za ognjište na vatri da se spali.

U tih običajih razlěva se, kao po žilah, oganj ljubavi pram otačbini, pram zemlji i narodu, pram ustavu i zakonom zemaljskim. Svetu tu vatru, mladeži domorodna, čuvaj i hrani u pàrsih svojih, hrani ju brižljivo dan i noć, onako brižljivo kao što bi u starodavno doba bdile nad svetom vatrom čiste dēvice , Vestalke rimske , čuvajuć ju, da neugasne ; nu čuvaj ju kao i ove u čistoti i nevinosti običajah. Ako tu službu budeš obavljala vërno, a ono narast će ti narod tvoj, kao što je nēkad narasto i Rim, velik, silan i slavan.

VII.

Milą jest obca mowa, lecz młszą sto razy,
 W której piérwszém na swiecie wymówil wyrazy
 Drogą mi ona będzie.

Narodnost je sárdecé a jezik kárv tekuća tĕlom naroda. Kao što na tĕlu čovĕčjem u sárdecu se obnavlja kárv i razlĕva po žilah, tako i u narodnosti medju narodom obnavlja se jezik i obilazi veliko tĕlo naroduje, proničući i dosizući do posłĕdnjih nevidjenih krajevah navratjajuć se iz njih opet k narodnosti. Jezik književni ili učeni jest tanahnia i bistria kárv u žilah, a jezik obični, svakdanji u naroda jest ono, što je deblja i tamnia kárvi u žilah. Jezik poesie kamo je lagahnii kao kárv ženska, što manje ima u sebi česticalah gvozdenih; a jezik prose jest opet težji kao kárv mužka, što je težja i deblja. Jezik poesie ima krasotu i dražest, a jezik prose silu i odvažnost. Iztoči iz čovĕka kárv, pa će mu uteći i isti život. Otmi narodu jezik, pa mu je propao i isti život. Bez narodnjega jezika neima ni naroda.

Jezik je već višja duhovna sila otačbine, nego što su bili običaji. U običajih bila je različuoost spojena u jedinstvo. U jeziku je već jedinstvo, pravo, istinito jedinstvo, što žive slovom i ori se glasno kano trublja, govoreći od duše k duši. Govor je obraz mislih i ćutih naroda. Jezik je narodnji glas otačbine, što joj se ori iz sárdeca i duha. Njime kliče otačbina dĕci svojoj. U njoj govore njezini sinovi i kéeri medju sobom.

Bezkonačna je osobnost duha. Duh označuje sve; a sve što je iz duha, ima osobiti, svojstveni, izrazni na sebi biljeg. Kao što neimaš dva lista, jedan na drugoga sasvim jednaka, isto onako nećeš naći ni dva čovĕka, koja bi bila jedan drugome sasvim spodobna. Ta različnoost lica, hoda, odĕće, pisma, glasa itd. očevidna je osobnost duha. Zato ljubav po značaju svome duhovnome

sa sârdcem i dušom spaja sve, što je god izraz duha toga. Tko se komu raduje, taj se raduje i svakome njegovome svojstvu, svakoj njegovoj pojedinosti tĕla i duha. Zato je mio oku našemu po hiljadu putah vidjeni smĕh i pogled drage ljubeznice, mio svaki njezin pokret, a najmilii njezin nikad nedosadjujući glas, sluhu toli ugodan, blagozvučan, tako nečim osobitim naznačen, da ćeš ga poznat izmedju milionah inih glasovah, te izmedju hiljade hiljadah glasovah on jedini prima ti se sârdca, u dubljini duha i duše radjajući ti neku neizkazanu slast.

Kao što su ljudi, tako su i narodi pojedinci, samo da su prostranii i veći. Kao što se u ljudih slio duh u glas, isto tako i u narodih slio se duh u jezik. Duh u narodu stvorio si je svoj jezik, prelivši unj svu svoju jezgru. Čuti i osjećaji naroda huče u zvucima, koji se slivaju u glasiće, te iz njih kao iz različitih glasovah sastavljeno ječi blagoglasje jezika narodnjega, a iz njega diže se spĕv narodnji, uhu toli sladak, toli silno prodirući u sârdce i duh srodni, vlastiti. Misli duha narodnjeg odsĕvajući iz formah i smisla rečih, udarajući u oči jasnoštju svojom, razsvĕtljuju tminu naroda vlastitim narodjim suncem. U jezik dakle slĕvaju se sve duhovne sile naroda, sve njegove misli i čuti. Po jeziku poznat ćeš, kao i po jedinih skladah ili sleglih vitrah (Schichten) zemlju, vĕk i život naroda, njegov značaj, njegov stupanj prosvĕte, pa ćeš po njemu pogodit takodjer i njegovo zvanje i buduću sudbinu. — Zametci veličine naroda imaju već s početka počivati u njegovom jeziku*). Ako hoćeš, da poznaš stanje zdravlja ili bolesti naroda, a ti metni parst tamo, gdje mu kuca tip ili bilo (Puls) jezika, pa ćeš poznati stanje bolesti ili pogibelji. Ako hoćeš, da izlĕčiš bolest, nastoj okó kârv narodnje, načini, da sočna ostaje vlaga, iz koje mu se kârv stvara; iztĕraj inostranstvo,

*) Tako govori Mickiević o slavenskom jeziku.

odhranjenju dajući narodnji pravac. Tako biaše i kod nas počeo odbor odhraniteljni, ali to je bilo prekasno; jer biaše već u narodu bolest uzela mah. *Kopčinski* nadahnut ljubavju pram otačbini osëtjavaše, koliko je stalo do njegovanja narodnjeg jezika, čim progovara ovako: „Mili narode moj! ti kao i ja sám poznaješ narodnji jezik i kao tumača mislih svojih i kao večni spomenik imena svoga. Sudbina života našega kloni k propasti, vukué i jezik sa sobom. Kad je susëdstvo tudjinah toliko čistoće oduzelo jeziku našem, pa zašto da se nelatimo sloge i spojenja? O ljubavi otačbine! o pohlepo za narodnjom slavom! o milino narodnjeg jezika! pa zar sa promënom zemaljskih gospodarah ujedno i vas da nestane? Dva slavna plemena roda ljudskoga: Gãrci i Rimljani nedaju nam dvoumiti o neumãrlosti i našeg imena. Pa šta je njima steklo onaku slavu? Jezik! Jezik je ključ naukah i neumãrlosti.“

U tom kolebanju i burkanju doista na jednoj jedinoj ladji našeg jezika možemo se spasiti od konačne propasti. Obljubimo taj jezik kao svetu kãrv majke otačbine. Jezik trëba da nam bude isto tako drag, kao što pãrvašnjim hrištjanom draga biaše kãrv, prolivena s mukama za Hrista. Ovi bi ju skupljali kap po kap u staklenice, polažué ih mučenikom u grob uz napis: ZA HRISTA! Isto ovakih zaslugah imaju i popravljaçi i obrazovatelji narodnjega jezika, pa i njihova dëla o tom predmetu pisana trëba da im se polažu u grob uz napis „ZA DOM I ROD!“ A oni, što su hladni prama narodnjem jeziku, jesu baš kano oni neznabožci hladni prama svëtlosti hrištjanskoj. Oni pako, što preziru jezik, iznevëravajuçi mu se i iztrëbljujuçi ga u dëci svojoj, jesu kao okrutni progonitelji slëdbenikah evangjelja u pãrvih vëkovah hrištjanstva, koji, budué zaslëpljeni prolëvahu kãrv nevinu hrištjanah; pa (šta to velim!) stoput slëpii su nego li oni progonitelji, jerbo na sebi i na kãrvi svojoj čine to grozno

progonstvo. Na sreću su već minula vremena toli krupnog neznanstva. Već svaki dan redji bivaju primëri takovih kućah, gdje majka Poljkinja, ljuljajuć sinka na krilu, francuzki mu govoraše, gdje otac Poljak u tudjem jeziku pozdravljaše sina svoga; gdje gradjani i gradjanke u tudjem se jeziku pozdravljahu i oprastahu. Idi k drugim narodom, pa se obziraj, hoćeš li što takvog čuti, da se zemljaci medju sobom u tudjem jeziku razumjevaju, preziruć svoj vlastiti? Nigdë. Englezu i Francezu za čelo najveći je narodnji ponos njegov jezik, kojim se diči kao najvišjim proizvodom narodnjeg mu duha.

Nu razmotrimo sad i podublje, što je jezik? Budući da se dëte neradja znajući jezik, zato jezik mora da je proizvod naroda, koji jedno osobito predstavlja pokolenje. Sila stvarajućeg čovječanskog duha najprije se avlja time, što glas svoj pretvara u rëči i izraze, kojima daje razumëti svoju nutarnju misao. Zato sva prirodjena svojstva naroda jednoplemenoga slëvaju se u tvornu tu silu, u parvo to dëlo duhovno, i jezik mora da je izraz njihovih mislih i čutih, obraz njihovih pojamah i sve njihove sile duhovne. Svi umovi plemena ovog prinošahu danak svome jeziku; jasnije iskrice njihovog duha blistaju ovom vatrom u jeziku. Što je god velika imao narod, sve je to položio u svoj jezik. Odtuda upravo proizlazi toli duboka u njemu mudrost, strogomislenost i složnost, da joj se divi čovëk, te bi gotovo pomislio, da je isti Bog naučio čovëka jezik svoj.

A doista nitko drugi već isti Bog biaše mu u tome učitelj, no Bog javljajući se duhom svojim u duhu jednoplemenog naroda. Pa ti sad najuznositije ovo dëlo, čistu ovu narodnju mudrost, zlatnu ovu baštinu umovah svih vëkovah naroda tvoga, — ti (rekoh) usudjuješ se prezirati bezčëno to blago duha, neznajući ga ljubiti po dužnosti svojoj. A uz to preziranje i nemar grëšni usudjuješ se još i hvastati, da ljubiš domovinu? Pače! ti si

izrod i gãrditelj vlastitog imena. Već *Kopčinski* žali na tu ništetu govoreći: „Od one lude predsude, da rodjeni Poljak poljski i bez gramatike znati mora, još je škodljivija ona misao, da jezik naš nezaslužuje ime jezika, jerbo je tobože krupan, siromašan i nepravilan. Bože moj! kakve su to bludnje o jeziku! kakvo je to djetinsko neznanstvo domaćih stvari! Tko ti je dao pravo takve bludnje izmišljavati, takav bezputan sud izricati? Tko će te štetne predsude i gadne misli iztrëbiti? Tko li dokazati svima veliku ovu važnost jezika našeg naroda?“ No tēsi se čestiti starče, važnost jezika dokazao je već krasan razvitak naše literature pod Žigmundom; pokazali su ju Linde i bezprimerna pera Šniadeckoga, Mickiewića, Krasinskoga i drugih. Tvojim primërom ponešeni smatrat će zemljaci naši za najveću dužnost, poznavat narodnji si jezik sa svake mu strane, a slidit će se znati tudje jezike, nepoznavajući znanstveno i svoj vlastiti materinski. Istina je doduše, kolikih tko zna jezika, toliko putah umnožio je u sebi čovëka. Ali i to je istina, tko uz tudje jezike svoj vlastiti nezna, onaj je toliko putah ponizio i pogãrdio u sebi i zemljaka i domorodca.

Naročito vi matere! postarajte se za odhranu kćerih svojih, postarajte se, da im već u djetinstvu tudjim jezikom, koga im silom nametjete, vlastit neubijete duh, ubijajući im u mehki mozag tudje misli i osjećaje. Jer tko se naučio misliti francuzki ili nēmački, da li taj može ćutiti poljski i slavenski? Ćim naše dēvice uče sve, samo ne jezik materinski, koi su samo od pestinjah naučile; kad se spoznavaju sa svim, samo ne sa činima i literaturom naroda svoga, doista se ćuditi moramo, da se u naših Poljkinjah uz svu tu otrovnu inostranu umësu još sačuvalo toliko ćutih domorodnih. Ljubav sve kãrši i nadmaže preponu. Tko si god bio, pomisli da ljubeć otačbinu dužan si ljubiti i jezik, koi je pravi glas otačbine, ista svëtlost duha, što grije tēlo domovine.

Nije moguće, imajući sardce takovom ćuti i ljubavju proniknuto, da se tvome zemljaku neozoveš u jeziku narodnjem, da odhranjivajući se, znanstveno poznanje domorodnog jezika nepolažeš na parvo męsto. O bratjo, kojima svaki dan u ušima jeće glasovi narodnjeg jezika, vi neosćtjate slast njegovog zvuka, kako prodire do u dubljinu duše! Nu idite na čas u tudje zemlje, pa da vidite (ako ste saćuvali ćistoću duše i sardca), kako će vam ćeznuti duša za onim duši vašoj milim glasovima, što su vam nekada u kolěvci iz ustiuh brižljive majke udarali na uho, jećali u ušima; zvuci što su poslie u vaših dćtinskih pãrsih ozivali se, što su kašnje vatru vam sipali i uznešenje u duh mladjeni; zvuci, koje biste najposle vi izuštjivali stidnoj dćvici i prisluškivali ih plivaćuće iz rumenih ustiuh izpovědavajućih vam najnježniju ljubav sardca dćvićanskog! O kolikih ti tu neima njeznih i svetih spomenikah u pameti našoj, koji svi glasom domorodnim žive u dubljini duše naše s tolikom silom, da kad nas ona zaboli, oni nam se ozivaju zvucima kao mãrtvaćka pogrebna zvona za minulim vrěmenima, u kojih smo živěli medju svojim, živěli u kolu domorodnog jezika. Pa kome Bog dade vratiti se opet u domovinu svoju i u zavićaj svoj, kakva radost nezaigra mu u sardcu, kad isti zrak, primaćući se već granicam domovine, zaudara nekim tajnstvenim mirisom duševnim, tajnstvenim mirisom zvukah narodnjeg mu jezika; zvukah, za kojima je oddavna ćeznuo. Pa kad stopram udari na uho tvoje u istinu pravi zvuk iz ustiuh zemljakah, s kojima se najprić sastaješ, nemožeš se uztegnuli, da neprogovoriš s prolazećim, tko god on bio, te ti nazvao: Pomozi Bog! ili: Hvaljen Isus! Obljubivši takvim naćinom jezik ako ga još budemo i izobraćavali i ugladjivali, a ono presadit ćemo u nas i duha domorodnog, štono ovim jezikom govori. Istina je: poraba narodnjeg jezika u javnih poslovih daje mu silu i snagu života, nu puno životnija je

poraba t. j. upotrebljavajući ga u kolu običnog domaćeg života.

VIII.

Pociecha ojcu, domowi ozdoba.
Z nauk w ojczyste syn powraca progi.
Mickiewicz.

Jedinstvo narodnosti i jezika jest literatura — naročito narodnja prosvěta. Narod je svoju narodnost opisao i izrekao u pismih i dĕlih, te ju izriče i sadašnjim stanjem svoje prosvěte. Srdstvom pako k jednoj i k drugoj jeste jezik narodnji. Svi obrazi narodnjeg života u najrazliĉnijih bojah, obiĉajih i navadah složeni su kao kip jedan u književnosti narodnjoj, i vaš jezik, kakav je bio i kakav se je vrĕmenom naĉinio, leži naslikovan u knjigah spisateljah narodnjih. Literatura i prosvěta žilavi su sastav u narodnjem tĕlu domovine -- mozag i srĕdište svih joj silah duhovnih. Narodnost razkomadana u obiĉajih, u životu domaćem i u svemu onome, u ĉemu se prirodjeno pojavljuje svojstvo jednoga naroda, slĕva se u prosvěti i literaturi u jednu svĕtlost i jednu boju. Zvĕzde bludarice na nebu, toli različite jedna spram druge kao što su krajevi zemlje naše, sjaju opet jednom svĕtlostju buduć obasjane zrakama jednoga istoga sunca, ipak se lašte i litraju različitom bojom svĕtlosti, budući se svĕtlost ta lomi i pretvara u zraku ostalih zvĕzdah drugaricah. Isto tako i narodi, medju sobom toli različiti, pokazuju u literaturi jedan osobiti znaĉaj, jedan duh naukah, prosvěte i naprĕtka. Premda se jedan samo duh u svih pojavljuje, zato opet na pojedinih narodnjih svojstvih lomi se on i prelĕva na različite osobite boje. Literatura dakle u svakoga naroda ima svoju vlastitu boju i svoj razni znaĉaj, prem sve idu na jednuistu svārhu, na prosvĕtu i na-

predak čovječanstva. Da i isti jezik živeći u narodu, nu razkoljen na mnoga različna narječja, odbacuje sve te svoje sitnije vlastitosti te postaje jednim jezikom za objavljivanje duha narodnjeg. Tim jedinstvom stiče otačbina u literaturi i prosvěti naroda svoju najvišu — a tim samim i jedinu duhovnost. Prosvěta je pravi, istiniti duh otačbine, a po smårti, t. j. kad već pogine tělo, uznosi se nad njezinim grobom, sprovodeć ju k bezsmårtju. Motreć početak narodah, vidimo takodjer, da je ta ista prosvěta bila ono sěme, iz koga se rodio pårvi život svakog naroda. To sěme donio je Čekrop u Athěnu, Kadam u Thěvu, Enej u Italiju. Tako bi svagdě (kad domaći, kad tudjinci) suncem prosvěte razsvětlili ljude svoje, i pod svemogućím krilom i značajem bogovah ili polubogovah (čudotvornih vitezovah) skupivši plemena oko sebe, spojili ih u narode.

Kao što dakle u pojedinog čověka sve dostojanstvo i svu zaslugu čini prosvěta, koju si je pribavio radnjom, isto tako dostojanstvo i čast naroda čini ona čestica duhovna, koja se zove prosvětom. Narodi, koji stoje na čelu prosvěti, ne samo da su u najvećoj cěni u drugih, te tim prednjaćeć na čelu ostalih narodah, razvijaju silu zajedno i svoje otačbine. I mi Poljaci možemo ponosito pogledati na vrěmena Kazimira Velikog, koi je položio temelj akademii krakovskoj; na vrěmena Jagellonah, kada je poljska prosvěta predobila prostrane zemlje litvanske; kao i na vrěmena Žigmuntah, na zlatne one vėkove naše literature, kad je prosvěta poljska slavom svojom napunjivala čitavu Europu. Nu pårvenstvo to prestalo je; od stida rumene nam se lica, i oči obaramo na zemlju, gledajući na posljednja vrěmena kako ti padosmo! Kako ti nas nisu nađ tom polju pretekli drugi narodi i kako daleko neostavili za sobom! Na prekrasnih širokih ravnica, na kojih živi do 10 miliunah naroda, prošarło se kao trava otrovna robstvo, rukujuć se sa barbarstvom i tminom, a

medju njima baši se nekoliko hiljadah gospodarah u gadnom i razuzdanom samovoljstvu, koje nit ijedna višja misao života neproniče, nit ijedan pojam više težnje i napredka neosvjetljuje. Tečenje blaga materialnog to ti im je posao i sva duša, ma bilo blago to i nevoljom potlačenog prostaka skupljeno i sgarnuto; ništa zato! Krajnja i blago domovine gazeća sebičnost naročita je zastava, pod kojom svaki gadni pojedinac (bio mlad bio li star), prezirući nauke, prosvētu, obće blago i požartvovanje, leti k svarsi svojoj ni nepitajući, kakav si je k tomu izabrao put.

Čestita imena nekojih neosvjetljaju taj čarnim bojama našigosani obraz. Teško li ti mi to platismo! Osvěsti se, narode moj, i spasi neumārli duh tvoj! Pa kad se uvěriš, da duh taj sastoji u prosvěti, a ti svima silama nastoj okó prosvěte! Pamti da svaka světlost razgoni tminu! Slabi jedan plamenčić luća razsvětli široku tamicu, a požar kuće vidi se po noći nekoliko miljah daleko. Isto tako i u svētu moralnom jedna iskra razuma razsvětli mrak predsudah, a luč prosvěte razjasnit će ti minulost i pokazat put u istu budućnost. Ako ništa više niesi stekao, a steći ćeš bar neumārlost, čast i policanje i u vāršnjakah i u potomakah svojih. „Čini, što možeš, a bit će, što biti može“ kaže mudra poslovice. Duh je silan nad sve sile, on sve kārši, što nije od duha istine i od duha prosvěte, već od duha bludnje i tmine. Ako hoćeš šta da zadobudeš, zadobudi to duhom svojim. U njemu samo stoji sila neodoljiva, jerbo pred njim razpārštava se sva sila tēlesna, ma bila ona i od polak světa. Tu dakle ti, mladeži svakog noroda, trēba da osětjaš, što je to otačbina! Osětjaj, što joj je plemenitija čest; osětjaj, što joj je duh i njegova sila, što li svojstvo i zvanje božansko! Osětjaj to u dubljini duše, da plamteći ljubavju pram otačbini znala budeš, kuda da upraviš potoke mladjanah svojih osēćajah, da znat budeš, što ti valja pri-

gàrliti mladenačkim svojim rukama. Odaberi prosvětu i prigàrli nauke! priniči ustama k neizměrnome onome moru znanostih, pa pij, te se napij iz njega toli žednom i čežnućom dušom, kao da se imaš napiti za čitav svoj vėk. Jerbo uzmi se dobro na um, mladeži draga, da ako ti uzrasteš i ojačaš duhom, da će u njem uzrasti i ojačiti i otačbina tvoja. Znaj da si joj ti dika, ures, obrana, srčća, a naročito, da si njoj sve; da jedino u tebi stoji podpora i sva slava i sila naroda, da si ti sunce i světlost onog dana, koji ima obasjati domovinu tvoju. Ako se ti neprosvětiš, i světlostju duha svoga nesineš domovini tvojoj, da će s nehajstva toga nad njom pomàrčiti dan, i noć tmine razastàrt se nad onim krajem, koji ti zoveš otačbinom svojom, i o kojemu kažeš, da ga ljubiš.

Pa ako razborito ljubiš otačbinu, mladeži draga, a ti světli narodu svome naukom, mislima i mudrošću! Radnjom pako, radnjom neumornom i postojanom učini sebe k poslu tomu sposobnim. Hoće se tu volje, požàrtvovanja, odricanja se koristi materialne, jerbo tu idealnosti žàrtvuješ svoju realnost. A ta žàrtva tvoja, mila mladeži! sastoji se u tome, da mahnuvši se razkoših tēlesnih oğàrliš prosvětu s ljubavi prama njoj samoj, a to s ljubavi k otačbini. I tu ima razkoših, nu razkoših višjih, postojanih, koje osēća samo pravo sàrdce i izobražena misao.

Svi inostranci priznaju, da ima u nas Poljakah krasnih od prirode darovah, bistrina i lakoća pojmljivanja, kao i obrazotvornost i krěpki i živi razum. Tim gore po nas, ako zakopasmo darove, koje smo dužni Bogu i otačbini. Poslě nesrětne i žalostne sudbine, koja postignu narod naš, ostade nam k slavi jedina ta staza narodnje prosvěte. Latimo se dakle na njoj dēla i radnje! Krasne radnje, koja nam obećava slavu, mirišuću žàrtvenim kadilom narodah. Eto ti krasnog polja, a na njemu i sladke pobēde! Pa šta, da bi si mladež podala ruke,

da bi stala natčcati se u svakoj struci naukah; da bi se na jedanred podigle čitave čete oboružane naukom, pokrivenne oklopom od svake grane znanostih, kojim nije kadra odolěti nikakva druga sila; pa da bi stale u svět sipati zrake umovah — nebi li onda kazati mogao drugi Leonidas: Pri světlosti tih gromovah vojevat ćemo!

Nu ovdě govorim samo o tako zvanih izobraženih glavah naroda, u kojih red idu svi oni, koji buduće bolje odhranjeni u školah i višjih zavodih, stoje na čelu naroda, kao što su učeni, urednici, učitelji, odhranitelji, obartnici, — jednom rěčju; svi oni, koji uvode u život višju prosvětu. Izza otih leži sila prostoga naroda, kao neizměрно blago zemlje, ponad kojim se oni kao gora uznose. Znak je svake prosvěte, da netärpi tminu, zla pako i bludna je ona prosvěta, što neprodire gustu maglu neizobraženog naroda. Dok ima u zemlji kojoj robstva, dotle joj nitko na medjase neće udarit pečat i napis „prosvětjen a.“ Barbarstvo, despotizam i robstvo — eto ti trojice djavolske, vččne nepriateljice od nebeske trojice — prosvěte, prava i slobode. Zato neslaže se robstvo sa prosvětom. Pärvi korak k prosvěti jest: ukini robstvo — raztärgni okove prostoga naroda. Nu osim društvenog robstva ima još i robstvo moralno, kad tobožno oslobođeni prostak ostane bez prosvěte. To je na priliku onako, kao da sužnja pustiš iz tamnice, nedajući mu nikad gledati ni žarka sunca ni bēlog dana.

Seoske dakle učionice i dobri seoski učitelji najveća su potreba prostome narodu, i onaj neljubi domovinu, nit on diše njezinim duhom, koi, budući gospodar imetka i zemlje, nestara se za prosvětu podložnika svoga. Njemu je to sve jedno, da li mu na robotu idu urangutani da li ljudi stvoreni po licu božjem. On u njih nevidi bližnjih a još manje zemljakah svojih, nu vidi žive nastroje (makine), što za njega rade i muče se. On bi se imao

upisati u broj podupirateljah prosvěte; ali zaludu išteš od njega novacah na takovu stvar, bojeći se, da ga podložnik nenadkrili razbistrivši si razum i oplemenivši sardce svoje! Hoćeš da on osnuje odhranionicu, pa zar li on hoće da znade, da su čeda ubogih děca skupne matere otačbine? Šta je njemu do toga, ako se jedno od njih smārzne ili na drugi koi način pogine? ta to niesu njegova děca!

O takva hladnoća i nemarnost prama ubogomu prostomu narodu, koga je promisao božji svezao sa sudbinom njegovog gospodara, zaista je grozna i pregrozna! I stignut će ljude takovog kamenog sardca gnjev nebesah, ma bilo tja u devetom kolěnu. Sardce pravog sina domovine plače i prekipljuje od jeda nad bezdušnoštju takovom. Ali pitaj te ljude sa sardcem od sibirskog leda, da li ti neće kazati, tobož podrugivajući se paklu, da i oni ljube otačbinu! Otačbina, ta je njima gumno i hambar, rovaš i pivnica. Dalje im misao nedosiže, za više se nestaraju.

Pa zar se na taj način neugaša mnoga iskra duha? Zar nepropadaju mnogi darovi i mnoge najkrasnie sposobnosti? neubijaju li se mnogi umovi, koje je priroda jednako i medju prosti narod razdělila bez obzira na rod i čast? Da li neginu bez svake koristi za narod samo zato, što su ostali zanemareni, jer odhranjenje nije im pružalo srědstvah, da se pojave i razvijū.

Iz čitave prosvěte naroda poliče narodna mu literatura, složena od poesie i prose. Historia literature jest životopis duševnosti naroda cělokupnog. Ako hoćeš poznati i obljubiti svoj narod, a ti se obazri po literaturi. Tko je taj duh pojnio, taj ima pravo uzkliknuti: Ja sam kost od kostih otacah mojih, ja sam duh od duha naroda moga!

(Konac će slědit.)

ZAPISCI

hrvatskog častnika.

Umuko je posljednji top na poljanah krvave Italije i Ugarske. Kao kroz san ozivaju se prvi pjelovi boljih i mirnih danah. Počimaju se graditi oborene zidine varoših, dizati od temelja popaljena sela. Zanatlja, kojemu uz pušku zadriema dobitak, laja se opet orudja svoga; trgovac skuplja zamršene u sveobćoj pobuni konce svog posla, da ih opet sveže i trgovanje svoje da razgrani po bielu svietu; gledajući što prije do priašnjeg cvieta da ga dotjera. Isto tako i opljenjeni i poharani seljak od nevolje se pridize, rala i motike latjajući se, da što prije štetu nadoknadi, čeljad svoju hljebom nahrani i golu si dječicu pokrije. Tako ti evo mira uz njegove practice, gdje nam kuca na vrata. Ali nemojmo se varati: mir taj nije još čvrst i podpun. *Incedimus per ignes, suppositos cineri doloso*: jošte klije vatra pod pepelom; jošte se niesu umirile strasti stranakah, već pod korom tražeći ključevah, na koje da probiju i bujicom da riknu. Al odasvuda metju im se jazovi i nasipi, te im danas neima oduška do jedino polje duševno, na kojemu se sastaju i barjake svoje uznose, pod kojiema vojuju blagiem mačem slova. Tiem sredstvom i načinom blage ćudi i krvne strasti načela svoja ter iz njih proiztekla djela protresavaju, na najsvjetliju ih plat okretjući. O posljednjemu ratu ima knjigah i knjižicah pisanih Talijanima, Madžarima i Njemcima. Dabogme te

u djelima tiema, budući glave tih naroda vole Kitajca i Turčina (ako hoćeš i istog Hottentota ili Čirokeza) nego li Slovena, težnje i djela naša zlo prolaze. O pitanju slavenskom pišu već i Francezi i Englezi. Nu i tiema niesmo baš k srcu prirasli, budući na nas zazirkaju radi silnog brata Rusa, i u sumlji nas drže radi bogatog strica Nikolaja. Ima doduše i medju njima ljudih, kojima je više stalo do pravde i prosvjete nu do mržnje međunarodne i pohlepe za gospodovanjem nad inoplemenicima; ali sasviem tiem i uz najbolju volju nemogu gledati svitari naše jasno, budući su odviše oddaljeni od pozorišta događajah, a jezik naš slabo znaju, te bi iz našieh novinah crpili; a s druge strane otima im pogled opadna vika njemačkih krivieh prorokah i lukavieh apostolah madžarske slobode, koji po njemačkiem i francezkiem a od nedavna i po englezkiem novinama nastojavaju ocrnit nas pred svetom zapadnem *). Svi dakle narodi pišu o

*) S dobrom namjerom govorile bi dosad o slovenstvu sljedeće Francezke novine: *La reforme, la tribune des peuples, i la Pologne*, a izmedju časopisah najtemeljitiie: *la revue des deux mondes* (o slovenskoj državnosti) i *la revue Britannique* (o književnosti našoj). I u Englezkoj zabavljahu se sa slovenstvom sljedeće novine i časopisi: *the Quarterly review, the british and foreign review, the scottish guardian, the Atlas i the daily news* (posljednje vrlo pristrano). Najbolji i najtemeljitiiji zastupnici slovenstva jesu izmedju spisateljah francuzkieh g. Cyprien Robert, koji napisao slavno knjigu „*Les Slaves de la Turquie*“, i g. Hippolyte Desprez, od kojeg nedavno izadje prekrasno djelo „*Les peuples de l'Autriche et de la Turquie*.“ Izmedju Englezah najbolje poznaje okolnosti naše g. Aribald Paton, koji je sve krajeve naše svojiem očima nagledao, i o našem stvarma nekoliko krasnieh članakah napisao za *Quarterly review*. O južniem Slovenima pisat će i englezki morski kapetan *Lord Spencer*, koji je takodjer prošao uzduž i poprieko sve slovenske pokrajine Turske i Austrije i nedavno pošao kroz Zagreb put istoka.

nama i našiem težnjama i ratovanju s tom namjerom, javno mnijenje tobož izobraženog svieta od nas da odvrata, a sebi da pribave, a tiem pobjedu u budućem krvnom poslu da si olakšaju. Jedini mi Sloveni**), kojiema se radi o koži, kojieh buduća sreća metje se na kostku kao Hristova haljina, oko tog posla slabo radimo, za budućnost našu hajemo i nehajemo, proti tolikiem navalama inostranacah gotovo nikakvih negradeći bedemah. Prošla je godina danah, od kako je steg madžarski pao u prah pred brzokrilima sinovima stepah slovenskieh, a od nas i po nama (van sitnieh člančiech kojekuda po novinama raztrešenieh) neizadje niti jedna knjižica, koja bi pretresala rat od god. 1848. 1849.; — rat, koji je tako duboko zasjecao u živac narodu našem; — rat, koji je toliko majkah i nevjestah hrvatsko-srbskieh zavio u crno; — rat koji bi imali smatrati kao prvu stubicu k boljoj sreći, — kao most prebačen prieko kobne rieke s briega tudjinstva na brieg našinstva, s kraja robstva na kraj zlatne slobode. Smatrajući ovako stvar, imali bismo doduše razloga, da se i mi latimo perva, inaša junačtva na vidik da iznosimo, i naše krvave rane pred svetom da razložimo, i svjetilo naše pravde i Bogom prirodjene pravice bez straha izpod mjerice da dignemo kao što smo, pravdom tom opasani, bez straha trgli mač za pravdu, slobodu i slavu svoju.

*) O posljednjem ratu madžarskom pišu izmedju Slovenah jedini Poljaci, nu žalibože takvi, koji su pristali za stvar madžarsku. te oružje svoje podigli proti jednorodnoj svojoj braći. Da bogme te oni negovore za nas, ni oni, što su se u Ugarskoj ubavjestiti, da uz Madjara neima spasa za slovenstvo ni za isto poljaštinu. Ti sad ljuto kajujući se vièu (istina je) na lukavost i obolost varavieh Madžarah, a opet od stida neće da priznaju da su junačku svoju krvcu prolievali za oslobodjenje najljutijeh mrziteljah slobode slovenske, i da su ginuli za osiljenje najbjesnijeh progoniteljah sugradjanah svojieh slovenskieh.

Na svieh mejdanieh talijanskih, u sviuh bojevih ma-gjarskih sjalo je totiko našieh bistrieh glavah, kucalo toliko našieh domorodnieh srdacah, te bi imali do dese-tak knjižurinah, da je tu svaki vješt našinac tek po tabak napisao o svojiem dogadjajima. Nu žalibože dosad (kako rekoh) nitko glave nepomoli, neima žive duše, koja bi glas svoj podigla u toj graki njemačkih i madžarskih laži-torbah, ime slovensko grdećieh i junačka nam djela ka-ljajućieh. „Ee!“ (primjetnut će valjda tkogodj) „ta se proti tiem knjigam pišu opet druge na istiem jezicima; pišu o toj stvari u vladiniem novinama, u „Soldaten-freundu“; jerbo se to tiče i vlade, zašto i na nju ljuto nasrtju, te je i ona (kako nedavno čitasmu) povlastila njeke častnike o toj stvari knjige da pišu.“ Istina je, oni pišu, ali napisat će po svoj prilici onako kako nama neće bit milo; jerbo ta gospoda postavit će se na uzvi-šeno stanovište vlade, pa odtuda gledajući kroz svoj vladom naperen durbin na krvavo polje dogodjajah, pisat će svu slavu na barjak carske vojske, u torbu mudrieh krmanah državnog broda; a naša slava proći će praznieh šakah. I lud je tko čeka da će nam tudje ruke djelit medene kolače, da će tudjiem troškom pozlatjena pera razsvjetljivat načela slovenska, proslavljivat junačtva nji-ma tudja. Dapače kakav je sviet već oddavna, tudjin ljubi samo svoje te sve nastojava kao brižna majka samo oko svojieh djelah, gledajući na što svjetlii vidik da ih iznese, a tudja uz njih nastojava pomno omračit, da spram njegovieh stoje kao sjenka, od koje se njegova djela svjetlija tek i slavnija ukazivaju. U takvom razmjerju nalaze se i djela slovenskih junakah spram junačtvah ostalih carskih vojnikah, kojim je slovenstvo dan danas još trn u peti. Tu nam dakle nepreostaje ina, nu da razkrstimo ruke, pa da se sbilja sami latimo pera pa da opišemo vjerno sve što smo svojim očima vidjeli, na svoje uši čuli, svojiem težkiem izkustvom izkusili, jerbo (kako re-

kosmo) teško ti si loncu iz tudjega sela začina čekajući. — Razmatrajući stvar s ovog gledišta potaknuti nalazimo se priobćit smjerne zapiske jednog vrlog našinca, častnika rumunjsko-erdeljske jedne regimente, koja nastojavanjem vriednih svojih častnikah, ponajviše Hrvatah, vjerna ostade zakletvi i barjaku svome uzprkos sviem namamam Madžarah i Madžarevacah, u kojieh jato i njihov se pukovnik B. odvrgo! Žalibože domorodac naš nije imao sreću, vojevati sa svojom braćjom Hrvatima i Srblijima, za kojom je toliko bio čeznuo; te bi mi danas imali zapisakah poblizhe tićućieh se sreće i slave naroda našeg. Nu kako bilo da bilo, barem imamo opis junačkog požrtvovanja Rumunjah erdeljskieh, naroda s kojieim nas je sudbina grkom svojom časom sasviem pobratila.

Kad smo se kasnuli stvarih Rumunjah erdeljskieh, neće biti s gorega da nješto o njima proshorimo i kako ih je prokret god. 1848. snašo, i šta su oni tu uradili, koje li im bjahu zapreke na putu uzhitjenog djelovanja. Zlo si po muhu bez glave, a kamo gore po narod bez možnieh prednjakah. Ali žalibog ta je nesreća postigla i nas Slovene, a još u većoj mjeri siromašne Rumunje. Slovensko boljarstvo u carevini austrijskoj s veće se strane razštrkalo kojekuda, odvrgnuviši se, koje u njemačko koje u madžarsko a koje opet u talijansko kolo, djelujući tu proti spasu naroda svoga, bjesneći proti krvi rodnoj. Ista sudbina stigla je i austrijske Rumunje: sve im je boljarstvo prebjeglo u jato Madžarije, te ostade narod bez glave i zakrilja. Tako Rumunje snadje pokret g. 1848., koji i njih potrese i srdca im nadama bolje sreće napuni. Oni skočiše na noge junačke, da ljagu robstva sa sebe speru, tlačiteljim svojiema, oholijem carstva izdajnicima na put da stanu. Ali tko će ih voditi, tko ih svjetovati, stranputice da neudare? Spahija je Madžar; sudac Madžar; trgovac Civut madžarevac; sve gole izdajice. Neima tu glave do ciglog neukog popa,

po gdje kojeg advokata ili učitelja. Ti im se postaviše na čelo, ti ih svjetovahu i vodjahu. Prvi im posao biaše skupština, i prva na njoj rieč i vika „oružje!“ Požuriše se k carskiem gjeneralima da ga u njih potraže. Ali u zao čas: oružje razgrabiše već Madžari i Saksonci, za koje govoriše i gubernium i grofovi i baruni, a za siromaha Rumunja neima nitko glasa ni obzira, oni u Erdelju niesu narod već divlja neotesana fajta, progonjeni helote, prezrene parie, pastorčad u vlastitoj kući. Jedini junački njihove gore list c. kr. pukovnik Urban podigne svoj glas za jednu bratju svoju; nu šta ćeš? neima više oružja, jerbo Madžar uze lavski diel, ostavivši tek hrdjavo i nevaljalo, što kada tada dopade siromaha Rumunja. Nu oni sasviem tiem neklonuše duhom, nu oboružaše se kako bilo da bilo. Boj započeše Madžari čiem stanu hvatati rumunjske popove i seoske vezat knezove i starešine, vješajući ih, ubijajući i sela im paleći. Istom sada tekar, čiem mu prozore dvora već razšvjetlio plamen zapaljenieh selah svoga stada, probudi se i njihov vladika Šaguna (nesjed. iztočni; uniatski biskup Lemenj pristao je sasviem uz Madžare). Nu Madžari od bjesnila svoga stanu domala skidati krinke svoje i prava svoja pokazivati lica i namjere, udarati i na carsku vojsku, mameći ih pod svoj barjak, i gdje im sila biaše na ruci, razoružati pojedine slabie čete carskieh vojnikah. Sad se tekar krenu carski gjenerali, videći odkud ih led šiknu. Krenu s vojskom na pobunjene Sikulce i na gradove erdeljske, koji razviše barjak madžarski. Posao taj s pomoćju Rumunjah sretno se svrši za nekoliko nedjeljah danah: Sikulci budu pokoreni, gradovi razoružani. Vodje Rumunjah zaiskaše, da se i Sikulci razoružaju, a oružje da se porazdjeli jednakom mjerom medju vjerne Rumunje i Saksonce. Ali carski gjenerao G. nehtie nitako na to pristati, izgovarajući se, da su Sikulci carski vojnici i tek od bundžijah madž. zasljepljeni zalutali na krivu

cestu. Eto razkrštja (Wendepunkt) dogodjajah u Erdelju, vrutak iz kojega je potekla sva buduća nesreća oružja carskog u Erdelju. Bilo je još i poslije nekoliko trenutakah (momentah), gdje bi se mogla okrenuti sreća; nu i ti trenutci prenebregli su se nehajstvom i oporstvom nekotjih višjih častnikah carskih — eto nahrupigvozdena sudbina brzim korakom, vodeć za sobom ona neizmijerna zla — ubojstvo, palež, glad, pomor i sve ostale nebrojene nevolje rata gradjanskog. *) — Nu mi nećemo da obširnie govorimo o grozama, koje su još tako skore u pameti našoj; već evo zapiske, koje donose još njekoje pojedinosti, nama iz novinah dosad nepoznatih. **)

List I.

Črnovice u Bukovini, dne 10. Sječnja g. 1849.

Mili pobro da si mi zdravo!

Mimo biela Zagreba mnogo je već proteklo Save vode hladne, od kako ti od mene ništa neču. Oprosti daklem, što sam evo naumio, sa ovo nekoliko nevaljalieh redakah sad tebi dodijati. — Ti znadeš s kojom gorućom željom ja sam izgledavao na moje premještenje u našu junačku krajinu. Ali žalibože tašta li mi biaše ta sladka nada. Drugiema je bolje za rukom pošlo. Nu ništa zato,

*) Polag izvjestia c. kr. iztraživajuće komisije palo je silovitom rukom Madžarah u posljednom ratu erdeljskom 4425 Rumunjah, nebrojeći one što su pali na mejdanu junačkome.

**) Molimo i ostale rodoljube, častnike srbsko-hrvatske, koji su se borili pr. godinah za cara i otačbinu na poljanah Talije i Ungarije, te dogodjaje svoje napisali. da bi izvolili prihóiti nam ih, da i nje putem ovog časopisa razglasimo, da se tiem rat taj i s naše strane što histrie razjasni a obraz stradajućemu našem narodu, što slavnije osvjetlja. Mi ćemo sve točno pečatati uz ime ili bez imena spisatelja, kako isti on uzželi.

ja ću sasviem tiem ipak vaviek ostati vjeran narodu svome, a da ti dokažem, te sam tu vjeru i činom pokazao, namjera je ovieh redakah. —

Dne 2. Listopada p. g. moradoh iz Belgrada (Karlsburga) u Kološgrad (Klausenburg) banuti, kud sam ti dne 4. i. m. prispio umoren od daleka puta i zločesta vremena. Kad su naše dvie stotinje iz Belgrada banule, naši vojnici (bez ikakva nagovora od strane častnikah) stadoše ti iznenada oriti: „Živio naš sviatli car! Živio vlaški narod! Živila careva vojska vjerna! Živila krajina junačka!“ a napokon s gromovitiem uzhitjenjem: Živio Jelačić ban! Živili Srbi i Hrvati!“ Brate, taj ti je danak bio najljepši života moga! Od radosti srce nam je sviema pucalo, videći i slušajući krasni uspjeh našeg neumornog truda, da naše vojnike vjerne i postojane caru sačuvamo u ovome toli burnome vremenu. To nam je, milom Bogu budi hvala! s posve malom iznimkom i sretno pošlo za rukom. Prie polazka naš dobri četnik W. reče meni: „Priatelju dragi, načini na vlaškom jeziku jedan kratki govor za naše ljude, i reci im, neka vjerni ostanu, i neka nipošto svoju častnu krvcu neprolievaju proti svojoj bratji za nevjerne i ohole Magjare, koji ih kroz tolika stoljetja nemilo gaziše!“ Moreš si sam domisliti, da sam ja to jedva dočekao; govor biaše za tren napisan, i obćenom mnienju u razsudjenje podložen, i sve budne odobreno. Izišavši daklem iz tvrđjave na trg varoši, tu ti nas četnik naš ustavi i u bojni red postavi, te mene izazva pred čelo, veleć mi da govorim ljudima. — Ja izadjipa u rieč, a ljudi slušahu s najvećiem pozorom. Gradjanah strašnieh Magjaronah biaše oko nas kao kusatieh pasah, nuto nas nimalo ne smetaše. Kad ja dospri besjediti ljudi u čas nataknuše svoje klobuke (čake) na bodila, ter gromovito: „Živio, živio car!“ zavikaše, a dalje opet: „U pakao s Magjarima i s njihovom uniom itd.“ Uzhitjenje biaše veličanstveno, mnogi od nas od radosti plakaše,

Jedan kapural od vlaških graničarah zatiem se skoči pred čelo naše divizije, ter svojoj brałji govoraše s carem i s hrvatskiem graničarima da drže; da sataru uniu itd. Napokon toga mi s velikiem oduševljenjem krenusmo put Kološgrada, razstavši se tu s miliem drugovima. Magjari od jeda i srda da niesu pokapali, čudo me je golemo. —

U Kološgradu šta vidjeh! — sve sama srdita, krvožedna lica. Nas mjeriše od glave do pete, da pod njihov barjak predjemo, sve i svako upotrebljavajući; ali zaludu. — Dne 6. ist. m. dodje naš pukovnik B. iz Pešte. Mi ga po dužnosti pozdravismo. On nam je toli srdačni govor držao, da je svaki u srdcu uvjeren bio, da iskreno i sa svom dušom pošteno misli i drži sa svojiem carem. Na taj isti dan po podne u 6 satih, ja s mojom stotinjom (100 momakah) bih odredjen na obranu carskielih konjah, koji za prvi husarski puk naručeni i od Savojskielih dragunah vodjeni biahu, da ih spremim i propratim u 12 satih daleki Banfi-Hunjad. Okó podne tamo prispiesmo. Ja s mojiem kapetanom budnem pozvat na objed k jednome plemiću, pošto nama zadade vjeru veliki sudac, da se konjima ništa dogoditi neće. Mi zato ipak nevjerovasmo nego na oprezu dan i noć stajasmo. — Za stolom jao ti si meni! šta tu slušati moram! svakojakieih izmišljotinah, koje samo ludi magjarski mozag izpeći može. Osobito na nas Hrvate navaljivahu, kao gladni iz gorice vuci. Evo ti neugodna za mene položaja! Moj kapetan poznavajući moju žestoku ćud, očima me zakljinaše, da mirujem i da ništa negovorim. Ja miruj, nu na jednom moja me zapita snsjeda: „Gospodine, iz koje ste zemlje?“ Na moj odgovor: Iz Hrvatske! od mene se odmah odmaknu, kao od žeravice diete oprženo. Ja nauumih stvar poboljšati i rekoh: Ali niesam iz provinciala već iz janačke krajine. Na to ti se, brajne, ljuta magjarica još bolje oliti još dalje odmače. (U toj prigodi pade mi na um Kraljević Marko i turski car:

„Car se odmiče, a Marko se primiče“). Moj kapetan već drhtjaše, da nezavedem kavgu; i zadajem ti vjeru, da se sám i danas još čudim, što za čordom skočio niesam. Nu hvala Bogu, bolje da sam miran ostao, jer inače djavo se veliki poroditi mogao: tu da bismo bili i sivi sokolovi nebi perja iznieli, jer nas ima trojica, a Magjarah puncata soba, a u gradu dobro oružane garde, te bi mi bili propali a uz nas i našieh njekoliko nepripravnieh momakah ni krivieh ni dužnieh. Zato stisni srdce junacko, pa miruj! Al doduše težko tu biaše mirovati. — Dne 10. i. m. povratih se opet u Kološgrad, ali dne 11. jao meni! što morah dočekati! svaki častnik i samostojni zapovjednik, koji nehtiaše za Magjare bojak biti, biaše izvržen svakome ubojstvu, a to, brate, ni vragu nije moglo na um pasti, nego samo krvoločnome ali veleplašivome Magjaru. Pomisli sad na nevoljno naše stanje, a osobito na ono od njekoliko biedieh Hrvatah. Dne 11. u pódne reče mi moj drug K. F. s bliedim licem: Brate ako Bogu znadeš, budi na oprezu, jer krvoloci Magjari rusu ti istu glavu. Povod tome morao je odlazak iz Belgrada biti, budući su ga u magjarskiem novinama dosta i preko dosta izpretresivali: „Ja sam (reknem mu) spreman poginuti, ali Bog i bogme mislim glavu po mogućnosti za veliku cieniu prodati.“ Prije nego te ubiju (za mene govorah) hoćeš se krvavo zamieniti, kapetanu V. i nadporučniku Š. biahu se zakleli da će ih obadva objesiti, nu biasno ih mi sakrili u razvaline negdašnje male tvrđjave na Felegvaru (jedno brdo kraj grada) dobavivši im oružja za obranu sbog života. Dne 12. u pódne dodjoh na veliku stražu. Oružani gradjani vrviše amo tamo po gradu sve na gomile s velikom vikom i bukom. Ja sam se čudio, što se nije grad razpao od te velike bjesnosti i halabučine magjarske. — Mi se dogovarismo na koji način da bi iz grada silom oružja provalili, ali jedna zapreka pregolema na putu nam stajaše: Naši ljudi,

400 momakah, biahu žalibože sve dva po dva ustanjeni po gradu, kad bi ih godj sakupili na ulici, narodna straža namah bi nas obkolila i slušala, što ljudima govorasmo. Daklem izmaka tu nikako neima. Čiem se najmanja vika porodi, sve nam ljude kućani pozatvoriše, sve i svako upotrebljavahu i mito i nagrade golemo obećavajući, samo pod svoj barjak da ih zavedu. Ali sve zaludu, premda jandnici moraju živjeti od 4 kr. Po pódne bivši ja na straži, puče glas da će sutra magjarski barjak na velikoj straži razapeti. Domisli se pobro, kako mi je bilo! Ja se pred njekojem drugovima, medju kojima i dvie nevjere biahu, zakleh, da za moga života na straži našoj neće magjarski barjak vijati se zrakom. Zato poslab odmah poručnika F. F., koji na pozoru biaše, pukovniku našem, da mi potrebite zapoviedi izprosi. F. se vrati veleć mi: „Pukovnik je zapovjedio da na Felegvaru mogu Magjari barjak razapeti slobodno i bez ikakove suprotivi (Meni to svejedno biaše, jer Felegvar nije spadao pod moju zapovjed, i daleko od straže biaše); što se pako velike straže tiče, na večer će pukovnik sâm glavom tebi zapovjed donieti. Na večer dodje zaista pukovnik B. Nas biaše nekoliko, a medju nama i dva naša druga sa magjarskiem biljegama; pukovnik ni rieči im zato nereče. Od toga časa počesmo na njega sumljati. Prvo moje pitanje biaše, da li je istina da moramo pismeno svaki se izreći, da ćemo za magjarstvo proti svakom neprijatelju, daklem i proti istoj carskoj vojsci na boj izaći, i svoju krvcu prolievati?“ On odgovori: „Jest, i samo radi mene gradjani će čekati do sutra na večer, ali prekosutra morat će svaki podpisati se.“ Ja rekoh: „Nikad i nipošto krv svoju Magjarima prodati neću.“ Hvala Bogu ima svjedokah koji nazočni biahu te će potvrditi rieči moje. Poslie razgovora on se preporuč i otide, bez da meni ikakvu dade zapovjed radi barjaka magjarskog. Ja daklem za njim, veleć: „Gospodine pukovniče! sutra

namieravaju magjarski barjak ovdje na straži razapeti; nu dok je moje na ramenu glave, to se dogoditi neće: pod dvoglaviem orlom ja 20 godinah služim, pod istiem i moj je narod ustao na noge junačke, da brani svog cara; daklem prie nego se iznevjerim rodu i caru svome, ja sam pripravan ovdje na ovome mjestu poginuti!“ — Na to on nebiaše nimalo pripravan, zato se malo i smete, ali brzo opet povrati, ter gladeć si brkove reče mi: „To je liepo i dobro, ali mi neimamo dovoljne snage da silu silom uzbijemo. Nije fajde! pustite neka ga razapnu, ja ću za sve odgovarati!“ — Sad sam tek znao za stanovito da je nevjera, zato mu i rekoh: „Kad vidim da dojdu Magjari s barjakom, ja ću s čitavom stražom kući, jer nipošto neću da stojim pod magjarskiem barjakom.“ Na to on šut! pa ni slovke više, nu se ponješto namrgodi. Tako se na tome sasviem studeno razstasmo. Hvala Bogu, sutradan ništa se nesgodi. Po promjeni straže, ja brže bolje pukovniku, pitajuć ga za pogodbe, pod kojim morao bi u ovoj regimenti ostati. On veljaše, Magjare proti svakomu nepriatelju (dà i proti istoj carevoj vojsci) braniti: „Inače pako“ (reče mi) „morat ćete službu ostaviti, priseći da nećete dvie godine proti Magjarom služiti, a zato dobit ćete“ (neznam sada koliko) novacah. Od žalosti srce mi je pucalo, ali nevjera nehtjedoh nipošto biti proti svome caru i narodu. Ja mu rekoh: „Gospodine za sve blago svieta, ja se Magjarom i Košutu prodati neću; pustite me daklem da se odđelim iz miloga mi puka, u kojemu toliko godinah sretno služih, ja proti svome narodu nikada na boj izaći neću, niti ću ikada bratinskom se krvcom omastiti.“ On me na to stade nagovarati da ostanem, veleć mi: Vi ste siromah, negubite kruh na starost; graničari ludi opametit će se silom oružja... Jelačić je orudje kamarille; daklem poruži svoje pošteno ime, i ljugom ga upisa u knjigu dogodovštine!.. U Beču carevina razdrmata, nei-

ma daklem spasa nigdje nu ovdje za vas!“ — Ja nipošto neprivolih nego mu rekoh: „Za graničare i Jelačića lako ćemo.. U Beču će opet red i pravda povratiti se, nego vas samo molim; dajte mi moj odput, a uz to samo toliko vas prosim da mi ujamčite život do preko granice Galičke.“ To mi obeća i primetnu po pódne u 5 satih opet k njemu da dodjem. Drug Š., zatvoren ili bolje rekuć sakriven na Felegvaru, pisa mi, da i on želi odput na svaki način dobiti, daklem da ga i u ime njegovo od pukovnika pitam. Okó 3. sata po pódne stiže zapovjed da moja divisia krene na obranu Velikog-Enjeda, a Š. stotinja na obranu Torde još u noći na kolima da se odpremi; jer su Vlasi skočili na noge junačke. Strah, trepet i užas zavlada Magjarima; jer ništa neznadoše ino nu vješati: tako objesiše jednog sveštenika starca od 76 godinalah (bolni čitava tri dana na zločestom vremenu privezana na kolcu na hrpi gjubreta lako obučena držaše); i još više takieh, Magjarah samo dostojnieh, dogodjajah ja ti moradoh s mojiem biedniem i nevoljniem drugovima gledati. — U 5 satih ja opet k pukovniku, moleći ga da meni i Š. odput napiše, pridodavši, druga dva mjesto nas u gore navedena grada na obranu da odpravi, budući mi nipošto proti Vlasima a za Magjare nećemo da vojujemo. — Ali jao koji odgovor dobih! Evo ga pobro rieč na rieč: „Ja sam zapovjedio da vi dva idete, gradjani znadu, koji častnici odlaze, ako druga dva odredim, a vas dva da ustavim, onda vam nemogu za život dobar biti. Nije fajde vi morate íci!“ — Liepe ti utjehe za pošteno čeljade! Dalje mi reče: „Vi ćete u Velikom Enjedu odput i šest nedjeljnu platju (45 fr.) dobiti, uz obećanje na tvrdu da dvie godine nećete udarati na Magjare s oružanom rukom.“ — „Hajde de!“ Bože pomози i srećo junačka! Mi ćemo u Taliju (pomislim ja), „pa će iz Talije drugi amo premjestit se, koji će Magjarom vratiti žao za sramotu.“ — Na večer istog

dana ja se sastah s mojiem miliem drugovima, ali jao koja tužna lica, koje grozne suze ja nevidjeh gdje ih proljevaše družu! — Izmaka nigdje, pomoći od nikuda, a ubojice za nama vrcbaše kao gladni izza gorice vuci. Sad opet tu razmisli naš nevoljni položaj! Kradimice dolaziše nam vavjek vjerni nam momci ter nas po mogućnosti tješiše. Ja se razstah isti večer s mojom bratjom. Vjeru si tvrdu zadadosmo, da nikad jedan protiv drugome niti prama našem graničarom vojevati nećemo, nego u prvij prigodi da ćemo k njima prebjeći. Na 14. dan i. m. u jutro rano ja otidoh u Veliki Enjed, i tamo umoren na 15. u jutro osvanuh. I tu opet nova nas žalost čeka; opet nam ustaniše momke sve dva po dva, a mi častnici morasmo s oružaniem stražanom magjarskiem u jednoj sobi spavati. To ti je magjarsko bratinstvo, jednakost, i sloboda. Istog dana okó 10¹/₂ sata prije ponoći zabuba bubanj; zabuknu buka: Eto Vlahah! na oružje gradjani! itd. — Nije fajde valja i nehotice ustajati, jer stražanin budi. Ja na dvor, — šta nevidjeh po ulicama? žene, cure, gospodje, djevojke, starci, malo i veliko, bos i goli samo u košulji vapijući: Pomagajte vojnici, ako Boga znate! Ja na trg. Tamo se naši ljudi polagahno kupiše, jer su znali na koga da udare, na svoju bratju zašto oni su rodom bili ponajviše iz ote okolice. Nu nebiaše ništa do prazno strašilo. Mi vidivši, da neima Vlahah ni njihova traga, opet se razidjismo. Sutra dan dne 15. u 7 satih opet zabuba bubanj. Mi opet na trg. Ljudi naši opet već se redaju. Mi u oči im gledajući pitasmo ih ali mučeći da se neizdamo: „Hoćete li na vaše rodjake pucati?“ Skrovno nama odgovoriše: „Nipošto!“ — Opet ništa, nego golemi strah Magjarah. — Ljude razpustivši kući, sazva nas veliki župan u bojno vieće, u kojemu zahtievaše na selo *Mušina* zvano po pódne da udarimo i Vlahe da odtuda raztjeramo. Moj kapetan od nevolje mora privoliti, a vel. žup. *Ištvan*

Kemeny reče: „Kad raztjeramo Vlahe, onda ćemo selo zapaliti.“ Na to ja srdit skoči, govoreći: „Gospodine! mi niesmo ni palikuće ni ubojice ni razbojnici, već čestiti carski vojnici. Mi nipošto za paljevinu naše desnice pružati nećemo.“ Moji drugovi vatreno uz moje mnijenje prionuše. Moj vel. župan na to pokunivši se odusta od svoje namiere barem na izliku, ali za Sikulce (Seklere) nehtjede nipošto jamčiti. Popóдне otide do jedno 150 mom. na Mužinu (ja ostadoh u Enjedu). Vlahah tamo niesu našli, ali Sikulci, vitezovi slavni, zapale biedno selo, te ono stubokom izgori. Istog dana, malo zatiem, čiem drugi na Mužinu otišli biahu, stade ti ga u Vel. Enjedu opet vika: „Eto Vlahah, amo preko Marošrieke na grad gdje idu! Sve je propalo!“ Kapetan Novak, na koga pucahu, kó da su i znali da je pusta Magjarina, zapovjedi meni, ja s mojim ljudima njima na suprotivu da izadjem. Nije fajde; valja íci. Ja otidoh sa 30 momakah upravo do vode u bojnóm redu, i zapovjedih da se svaki leći ima, a za živu glavu nitko da nepuca. Tako se i dogodi. Čiem se obazrieh, imam ti, brate, šta vidjeti: dva stražana, do pete oružana, evo gdje stoje izza mene. Tu namislih k Vlasima s mojim ljudima preći, ali žalibože nemožeš, jer za ledjira na lievóm krilu stajaše ti jedna čitava stotinja sikulskih husarah, a upravo izza mene evo i sikulskih strelacah. Korakni jedan korak, a ja i ljudi moji svi za jedno poginusmo. Ništa mi daklem ino nepreostade, nego stajati gdje sam stao. Nu hvala Bogu, ni tu se puška izvrgla nije; jer Vlahah nigdje nebiaše; opet strašilo. Okó pónoći i gladni i umoreni vratismo se opet u grad. — Sutradan dne 17. sretoh se sa velikiem županóm. On me ugodno pozdravite ti se sa mnom ljubko razgovarati stade. Ja mišljah kako bi ga mogao prevariti, i milome Bogu budi hvala! i to mi sretno za rukóm podje. „Gospodine!“ (rekoh), „vi vidite da mnogo vremena trebamo dok naše ljude sa-

kupimo, ako se šta sбилjna dogodi, mi nemožemo za njih dobri biti (jamčiti) da nepredju Vlasima, budući niesmo uz njih, da ih držimo na uzdi, jer su vele po gradu kojekuda razštrkani. Dajte nam jednu kuću, gdje možemo mi častnici i ljudi zajedno biti; za hranu se lasno pobrinuti može.“ Na to on: „Tomu se lako pomoći može,“ te nam odmah odredi čitavi Enjedski kollegium, da se u njem nastanimo. I prevari se i ljuta ujede ga zmija! Mi brže bolje unutra. Čiem udjosmo i odahnusmo, jer smo uvjereni bili, da će nam tako bit moguće ma i na silu iz grada provaliti i carevoj se priklopiti vojsci. Dva dana prodjoše uz vječno uznemirivanje. Dne 19. u večer dodje štafeta iz Sibinja grada (a sretno u naše ruke, budući se mi posve u lisice pretvorili biasmo, te tiem povjerenje stekosmo). Prvi to biaše glas od strane careve vojske, jer odavna nam već sve i svako Magjari ustaviše. U knjigi nam gjenerao (Puchner) govoraše, da odmah iz Vel. Enjeda, bez da ikakvu zapoviest od ikoga drugoga čekamo oli poslušamo, u Belgrad da odlazimo, i da radje slavno poginemo nego sramno da živimo. — Hvala Bogu sve zavika osim dvajuh, koji veljaše, da sada samo Košutov ministerium zapovieda, a ne Puchner. Moj kapetan oštro reče: Oni koji neće da ide s dobrom voljom, bogme oće u gvozdju. Na to mukom zamukoše. Kapetan otide sutradan vel. županu kažući mu dobivenu zapoviest, i da je spreman polag nje držati se; nu da pokaže dobru volju prema gradu (veljaše mudro) ja ću do sutra ovdje ostati, ali ni časka više. Sad da ti je stati i gledati kako nas zaokupiše! Bilo ti je tu nagovaranja i prošnja, zaklinjanja i groženja i šta ti ja znam šta ne sve; ali sve zaludu; jer silom se nemogahu protiviti zašto ljudi naši sakupljeni u kolegiumu rikajući od veselja, a Magjari i bez toga plašivi zecovi biahu. — Sad se veliki župan ima nad čiem ljuto kajati, što me je poslušao dajuć mi kolegium

za naše momke. Nu u nevieme sve mu kajanje. — Dne 20. Listopada sve biaše na odlazak spremno, sve čeka, da zabuba bubanj. — Magjarski glavari mudro i himbeno vijahu se i previjahu oko nas kao gladni iz gorice kurjaci oko tvrda obora neprestano kapetane naše na odgovor pozivajući. Meni dolaziše momci naši, moleći me da za Boga jednom odlazimo; drugi opet, kazivajući, da su im Magjari rekli, da će nas careva posada iz tvrdjave Belgradske dočekati i obrediti kartaćima, i sve da će nas pogubiti; drugi opet veljahu, da se Magjari groze, da nam neće gradska otvoriti vrata; opet neki da nas na putu sa 4 topa čekaju bataljun honvedah i dvie stotinke husarah, i ti da imaju zapoviest, sve nas u korien satrti. — Nu kako mi Magjarima pokvarismo rovaš, kako li se kurtalisasmo Vel. Enjeda, te magjarske mišolovke, i što smo i poslie toga izkusili i propatili, o tom izvjestit ću te u drugoj mojoj knjigi, koja će ti doći šakah, ako Bog da i sreća junačka, do koj dan. Danas neimam kad više pisati, jerbo s lieve mi stoji momak već po sata čekajući da odnese ovu na poštu, a s desne se uzpravio ordunanac da odnese bével. Zato da si mi zasada zdravo i veselo! Molim te i zaklinjem, odpiši mi, ako Boga znadeš, što igda skorie možeš; jerbo znadeš kako je ptici bez zelena luga, a Slavjanu bez rodjena druga. Ja ovdje u tudjoj zemlji, daleko od predrage domovine, bez svoga, bez novinah domaćieh, koje mi nedolaze odkako sam ostavio Belgrad. Možeš si dakle misliti, kako željno izčekivam glasove, da što prie saznam šta je ikako je tamo dole kod nas. Istina je i ovdje imamo novinah ali sve same njemačke, koje kadkad i o nama pišu, pa znaš da im se nemože sve vjerovati, jere Švaba metje u knjigu sve kako je za njega bolje i slavnie a za nas žalostnie i crnie. Ubio ga Bog a tebe, krasni moj, poživio do sudnjega dank! To ti želi od srca tvoje iskreni pobratim —o—ć.

Kratak pregled literature poljske

do najnovie doba. *)

(Konac.)

S boljim uspehom obradjuju (Poljaci) narodopis. Dočim u prostranom Slavenstvu gotovo još nitko ni pomislio nije na prostu narodnu poesiju, na skupljivanje i sačuvanje narodnih pësamah, pripovëstih i prićicah, opremio se na taj posao Poljak Zorian Dolieha Chodakowski, na posao golemi, izpitivajući prošastnost duha slavenskog iz živog vrutka predavanjah prostog naroda mimoidući trule spomenike plësnivih knjžurinah mrtvih spisateljah. Malo izza njega opremi se na isto polje više mu takmacah. Prvi izza njega pomolio se Lukasz Golëbiowski, tajnik društva prijateljeh nauke u Varšavi, s priličnim za prvi početak dëlima: „*Lud polski.*“ (2: knjige), „*Gry i zabawy*“, „*Domy i dwory*“, „*Ubiory w Polsce*“ (Sve to izašlo je još prie god. 1830). Tek što su dëla ta ugledala bëli svët, eto ti već i Kazimierz a Władysław a Wojcickoga sa sbirkom posloviceah poljskih, koja je izašla g. 1830, u Varšavi u 2 knjige pod imenom *Przystowia narodowe*. Izza njih izdao je isti spisatelj uza stopce: 1) „*Starożytnie przypowieści*“ (Varšava 1836.), 2) sbirku nar. pësamah neskupljenih baš s razborom: *Pieśni Białochrobotów, Rusinów* itd. (Varšava 1836. 2 knjige); 3) sbirku narodnih pripovëdkih i prićicah: *Klecedy czyli podania gminne ludu polskiego i ruskiego.*“ (Varšava 1837. 2 knj.); 4) „*Stare gawędy i obrazy*“ (Varšava 1840. 4 knj.), i 5) „*Zarysy domowe*“ (Varšava 1842. 4 knj.) Poslednje dvë radnje sadržavaju darmao narodnih predanjah i povëstih o slavnim junaćtvima hrabrih vojakah i plemićah, starinskih mëstnih spomenah i narodopisnih razpravah. U obće možemo kazati o Wojcickome, da su sva njegova književna dëla istina obilata ali vrlo sirova roba, za koju se hoće vrstnia ruka, da ju očisti, iztrëbi, preradi, dogotovi. Što se tiće sbirke nar. pësamah pretekao je Wojcickoga Wacław z Oleska sa svojom knjigom: *Pieśni*

*) Vidi „Kolo IV, v. VI.“

polskie i ruskie ludu galicyjskiego“ (Lavov g. 1833). Uz ovu sbirku texta izašla je od istog opisatelja i obilata sbirka nar. napèvah (i Wojcicki dodao je nekoliko komadah izdanju svome). S boljim razborom skupljena je i pečatana sbirka Žegote Paulije, koja je izašla u tri knjige: 1) „Pieśni ludu polskiego w Galicyi“ (Lavov 1838), 2) „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ (Lavov 1839—40. 2 knjige). Dobro uredjenih sbirkih ima i od bar. Konopke: „Pieśni ludu Krakowskiego“ (Krakov 1840), i od J. J. Lipińskiego: „Pieśni ludu Wielkopolskiego“ (Poznanj 1842). Izvan toga izašlo je i poljskih prevodah narodnih pèsamah bělo-ruskih od nekog Čečote: 1) „Pieśni wieśniacze nad Niemna“ (Wilno 1838), 2) „Pieśni wieśniacze nad Niemna i Dzwiny“ (Wilno 1839.), i 3) „Pieśni wieśniacze nad Dzwiny“ (Wilno 1840. g.) Od marljivoga izpitatelja starinskih običajah naroda litvanskoga, od sveštenika Juceviča, izašla je dosad malena istinabog nu vrlo krasna sbirka: „Przysłowia ludu litewskiego“ (Wilno 1840). Iz svega toga uvidjamo, da se hoće nešto truda i radnje, pa će se nadopuniti i savršiti od temelja narodopis raznih pokrajinah stare Poljske, te sad stoji samo na spisateljih, da iz vrèla bogato nakupljenog gradiva crpe pišući dèla svoja. Izčekivamo od njih, poslèdke tih starinarskih i krasoslovnih iztraživanjah u umètna svoja dèla da prenesu, i na osnovanom temelju razvivši ih tim i narodnu književnost narodnim sokom da okrèpe; narodnim ju duhom nadahnvši. Opazujemo već amo tamo kako živo ovovrstna izpitanja uplivaju na najnovie proizvode književnosti poljske te tim i htèla nehtèla široko razgrannte narodnosti slavenske skapèaju, iste spisatelje k bratskoj uzajamnosti vode, jerbo svakolika takva iztraživanja slavenska trèba uzajamno jedno drugo da razjasni, dovrši, čim jedno iz drugoga izvire, jedno se drugim tumači i na bistrinu izvodi. Na tom polju dèlovanja najživlje osètjamo vez srodnosti uzajamne sviuh po širokom prostranstvu svèta razštrkanih sinovah Slavie.

Na polju jezikoslovnom stekla je u Poljakah vènac zasluge izmedju najnoviuh radnjah; „Gramatika języka polskiego, itd. Józ. Muczkowskiego.“ Tu slovnice priznaju dosad za najbolju. Slovoizpitateljnu slovnice po sastavu Dobrovskoga trèbalo je da Poljakom napiše Čeh, g. W. Hanka u Zl. Pragu, koji ju tu izdade pod imenom: „Mluwnice języka polského podle Dobrowského“ (w Praze r 1841.) Osobito je pojavljenje za Poljake slovnica g. Sartinije plem. roda Šrezniawskoga: „Srzrezniawa's Wortforschungslehre der polnischen Sprache“ (Wien 1842), dèlo od mnogo truda i malo hasne. I slovarstvo našlo je u novie

doba marljivih poslenikah. Od vremena grdnog slovara Lindea (g. 1814), pojavio se kao najbolji posao ove ruke K. C. Mongroviusa: „*Dokładny słownik polsko-niemiecki*“ (Královiec 1855), od istog: „*Deutschpolnisches Wörterbuch*“ (Königsberg 1836), i: „*Dykcjonarz polsko-niemiecki K. J. Trojańskiego*“, (Kraków 1837). Uz to ima i slovarah poljsko-němačkih, poljsko-francuzkih i poljsko-ruskih sila božja, a to svakovrstnog izdanja. Izvrstni sveštenik Osiński, koj nedavno preminu kao biskup Lučki, ostavio je nakon sebe rukopis poljskog slovara, koji je, (kako kažu) i temeljitii i obilatii od istog golemog Lindeovog. Šta se je medjutim istalo s tim rukopisom, je li izašao nije li, — to dosad neznamo.

Od vremena slavne bratje Jana i Andrzeja Sniadeckieh, kojih izvrstna dèla skupljena u podpuno izdanje, nedavno izašla su u Vilnu (u Glücksberga), u Poljskoj na prirodoslovne nauke udarahu svakojake sgođe. Čim vlada mnoga viša učilišta poljska ukinu, i ta grana književnosti u Poljakah mnogo postradaše. Sasvim tim moramo priznati, da uzprkos i tim nesgodam Poljaci to polje neostaviše na ledinu. Napomenut ću samo najznamenitija nova dèla kao što su n. p. „*Felixa Żochowskiego Fyzika* (Warszawa 1842“), — posao u 2 knj., koji sve posljedke znanosti te zakrilja; I. R. Czerwiawskiego „*Botanika ogólna roślin jawnoptciowych*“ (Kraków 1840, 1841, 2 tomy); „*Pisulewskiego zasady botaniki i fizyologii roślinnej według A. Riharda*“ (Warszawa 1840.); nu sva ta dèla nadkrija: „*Ornithologia powszechna przez hrabiego Konst. Tyzenhauza*“ (Wilno 1843 itd.), — trud, koj će biti čitavoj književnosti poljskoj na veliku slavu. — I književnost lèkarska i farmaceutička, koju metjemo uz nauke prirodoslovne, sve većma korači k savršenstvu svome. Uz knjige za ovu struku pisane izlazi već i nekoliko časopisah nauči posvetjenih.

Znamenitu granu sadašnje književnosti poljske čine izmedju ostalog i dèla gospodarstvena i tehnička. Časopisi poljski spoznavaju poljskog gospodarara i obrtnika sa svimi granami poljnog i domaćeg gospodarstva, sa svakim naprèdkom i iznašastjem ove struke, oprijateljujući ga sa svimi popravci i načini, kako se nalaze kod inostranih i umnih domaćih gospodarah. te tim služe kao organi za Poljake razprostirući i udomljivajući kod njih svakolika izkustva i koristne posljedke dèlotvornog gospodarstva i obrtsva. Izvan časopisah u svakome gotovo povećemu gradu poljskom izlazi preko godine nemali broj koje prevedenih knjigah i knjižicah o pojedinim strukama gospodarstva i obrtnosti, n. p. o težanju zem-

lje, o pčelarstvu, ovčarstvu, konjarstvu, o gojenju rogatog blaga, o svilarstvu, ili o načinu kako se pravi šećer, peče rakija; druga dĉela opet sbore i o parnih nastrojih, o vrtljarstvu, šumarstvu, o gospodarskom graditeljstvu itd. Sve to znamenito promica materialni stališ naroda, te već ova radinost u književnosti gospodarsko-tehničkoj pokazuje i svĉdoči, koliko se od dne do dne u Poljakah sve većma razgranja ĉud i volja do koristnog zabavljanja, u, obće do radnje i obärtnosti. Krasna je to doduše i blagotvorna težnja, koja van gotovog dobitka još i tu koristnu posljedstvu radja, da Poljake spaja s duševnom težnjom i sve ostale izobražene Europe, koja nastojava svim silama da svuda popravke uvodi i obrtnom radinostju sile svoje podvostruĉi. Kao spisatelje u toj struĉi najposlenie izmedju Poljakah trĉeba da napomenemo: Opaĉowskog, StrumiŃa, Kurovskog, Chlapovskog, Nowakowskog, Lesniewskog, Witwieckog, BeŃzu, ĆepiŃskog, Kasperowskog, i mnoge druge mimo iduĉi. Izmedju dĉelahr tih spisateljah trĉeba da napomenemo dva od osobite ĉĉene proizvoda, a to su 1) popravljeno i nadopunjeno izdanje poljskoga vrtljara: „Ogrody pĉłnocne przez StrumiŃa, i 2) veliko dĉĉlo M. Opaĉowskoga: „Agronomia, od kojega je dĉĉla dosad izašlo u Varšavi do 30 svezakah.

O književnosti bogoslovnoj trĉeba te izpovĉdimo, da su Poljaci glede na sadašnju gārdu silu ostalih strukah književnosti svoje, tu varlo malo pokazali žīvota. SveštenieŃtvo poljsko dosad je na ovom svom polju vrlo slabo radilo, te nezaslužuju one pohvale, koju si je steklo sveštenieŃtvo ĉesko radnjam bogoslovanim. *) Izuzamsi pobožno-ĉudoredni godišnjak „Alleluja“ izlaĉe cigla dva ĉasopisa za mnogobrojno sveštenieŃtvo poljsko, uz to nekolicu raznih sbirkah propovĉstih, koje ovdĉ mukom mimoilazimo. — Na knjige sadržaja puĉnoga, n. p. o odgojenju mladeži, o izobraženju teŃzaka, Poljaci istom od nedavna poĉimaju obratjati veću pozornost. Kao paedagogieĉki spisatelj odlikuje se u Varšavi Teofil Nowsielski, koji je „Skolku“, izvrstnu nauĉnu knjigu I. Swobode, s ĉeskog na poljski preveo, i uz to i mnoge druge koristne za mladež knjige na svĉtlo izdao (Prevod „Školke tiskan je u Varšavi g. 1839). U krasnome tome nastojanju varlo ga pomno i neumorno pomažu gospodje Varšavke, koje književnu svoju vĉštinu obärtju na odgojenje mladoga naraštjaja, i

*) Ra se niti u bogoslovci slovenskimi (kornufanskimi) utaknuti nemogu.

doduše varšavske krasotice na tom polju toliko se proslaviše, te se nijedno od jednakog prostranstva mjesto s njima o věnac zasluge i slave natjecat nemože. Po časti i zaslugi izmedju tih gospodjah na pročelju stoji gj. Klementyna Hofmanowa, rođz. Tańska, izmedju klasičkih njezinih spisah za mladež napomenut valja: „*Pamiętka po dobrej matce*“ i „*Nowa biblioteczka poświęcona dzieciom i młodym paniąkam* (Wrocislaw 1838 itd).“ Do nje prva stoji Pawlina Krakowa, izza kojih i mnoge druge slēde.

Vrlo znameniti za poljsku su književnost i spisi povrēmieni. Broj i sadržaj njihov sasvim odgovara obširnosti i visokom stupnju, na koji se u Poljakah pepela književna izobraženost. Nu prvo nego se latimo časopistva u užjem smislu, nemogu propustiti da nenapomenem i takove spise, koji kao zajednički proizvodi od više spisateljah i kao skladište raznovrstne nauke svestrano zasēcaju u književni život i njegov razvitak u obće. Amo treba uvrstiti spise sve-naučne (encyklopædičke,) godišnike (almanache) i sbirke različitih književnih proizvodah. Knjigare A. E. i T. Glücksberga latiše se o svom trošku znamenitog izdanja velike encyklopedije: „*Encyklopedya powszechna* (Warszawa i Wilno g. 1835 itd.) Od ovog dēla izašle su dosad 4 podebele knjige, svaka od 700—800 str. Ovo dēlo uredjivaše s početka Leo Rogalski, a izza njega latio se istog posla Edward Odyńcie. Mnogi od najglasovitijih spisateljah Varšavskih i Vilanskih svojim su perom to obćenarodno dēlo promicali. Uz to trēba priznati, da je dēlo to vrlo marljivo i temeljito izradjeno; osobito što se tiče članakah, protežućih se na domaći (poljski) dogodopis, nu puno slabiji su opet članci o istoj stvari odnoseći se na ostalo slavenstvo. Učeni svēt slavenski željno očekiva od izdavateljah da dēlo to, s toli krasnim trudom i poštovanjem započeto, što brže izdaju i do konca dotēraju. — I u Ešnu izašla je troškom knjigara E. Güntera: „*Mala encyklopedya polska* (g. 1840—4841), sadržavajući sve, što se u Poljske i Poljakah tiče. Radostao dučekan bijaše i: „*Ogólny ryś encyklopedyi dla užitku pćci żeńskięj przez Karola Milewskiego* (Warszawa 1840. 2 tom.)

Almanachah ili godišnjikah izlazi u Poljskoj do 4—5 preko godinah. „*Melitele*“ novogodišnjik, izdavan E. Odyńciem pošto bi za nekoliko godinah zadecnio, pojavio se opet g. 1837. i na dobrom je glasu. U red boljih almanachah od nedavna uvrstit se ima i „*Pierwiosnak*“, kao skladište najkrasnijih proizvodah ženskih umovah. Taj godišnjik izdaje i uredjuje gj. Paulinna Krakowa, pa su dosad izašle četiri knjige, kojim sjajno daju svēdočanstvo

o prekrasnih sposobnostih i plemenitom nastojavanju spisatelji-
cali varšavskih. Izdavanje takova spisa zaista je misao izvorna,
nova, te se samo u Varšavi izleći i udělotvoriti može. Obilata
pohvala, s kojom bude od svih stranah pozdravljeno dđelo to
neima se pripisavati pukome dvorenja i ulagivanju sprama krasnog
spola, već proizlazi zaista iz čistog uzhitjenja i osvędoćenja valja-
nosti istoga posla. — „*Wianek*“ (g. 1837.) i „*Niezapomirajki*“
(g. 1838—1842). izdani Karlom Korwellom u Varšavi, ne
koraće pręko medje posla srednje ruke i sve što im je izvanska
odora divna. — „*Niezabudka* (!)“ (g. 1840—1842), godišnjik u
Petrogradu nękim Barszczewskim izdavan, donosi krasnih
prilogah od spisateljah poljskih ondę živućih. Sasvim novim
pravcem odlikuje se „*Aleluja*“, almanach sadrżaja pobożno-
ćudorednog, koji je počev izilaziti g. 1841. u Varšavi. — Osobito
pohvale dostojava „*Rusalka*“, almanach, kojega izdaje u Vilnu
Alexander Groza (g. 1838, 1840, 1841.) odlikujući se do-
brim izborom ćlanakah pisanih vezanim i rešenim slogom. — U
Vilnu izašla su donedavno takodjer dva knjiżevna sbornika „*Bojan*“
(g. 1838. 1 knjiga) od Adama Pieńkiewicza, i „*Biruta*“
(g. 1837.) od I. Krzeczowskoga, oboje posao slabe ruke.
I u Lavovu izašo je g. 1834. na istu sliku godišnjik pod imenom:
„*Zienvonija*“, izdan Augustom Bielowskim, kojega izkitiše
najbolji poljski pęsnici umotvorinam svojim, kao n. p, Gosz-
czyński, D. Magnuszewski, bratja Dunin-Borkowska
(Alexander i Josip), L. Siemieński te isti urednik Bielows-
ski. Od to doba u Lavovu nijedno knjiżevno dđelo neurodi jed-
nakim ćilim zrnom; jerbo mnogo slabie su ruke: „*Prace litera-
ckie*“, izdane u Beću g. 1838. Jos. D. Borkowskim, i sve što
se i u tom dđelu sastajemo s ćlanci istih spisateljah. — Sbirke
Stanisława Jaszowskoga: „*Słavianin*“ (u Lavovu g. 1837
—1839.) i „*Dniestrzanka*“ (g. 1841.) vārlo su jalove.

Godine 1842. izašo izvan 4 knjiżevna ćasopisa (u Francuz-
koj i Belgiji) ukupno 46 poljskih periodićkih spisah, a ono po-
litićkih novinah 11, ćisto knjiżevnih ćasopisah 13, raznih zabavni-
kah 9, ćasopisa bogoslovna 2, lękarska 2, gospodarskih, obrtnić-
kih i tārgovaćkih 6, šumarski 1, a prostonarodna 2. Izmedju ćaso-
pisah ovih izlazilo bi ih svakodnevno po 7, triputa pręko nedělje
3, dvakrat u nedělju 4, pręko nedělje samo jedanput 10, svakog
desetog dana 3, dvaputa pręko męseca 2, męsećno 7, svaki ćet-
vrt godine po jedanput 3, dvaput pręko godine 1, a na neod-
lućeno vręme izašo ih je 6.

Ćasopisi Varšavski, premda ih ima sila (po broju 23), ipak su

glede na jezgru vrlo jalovi, nepostojani, svoj pravac često mjenjujući. Svake godine niču novi kao gljive posle kiše, a stari svlače svoju kožu tobož pod novim naslovom pomladjujući se. Ti časopisi iznose svašta na videlo, nu većina ih istom što prežive jednu dvě godine, opet se prestave. U novie doba žive životareć u Varšavi slēdeći: 1) „*Gazeta rzdowa*“, izilazi (in folio) triputa prēko nedēlje na jeziku poljskom i ruskom; — 2) „*Gazeta Warszawska*“, habo svih novinah poljskih, izlazi svaki dan; 3) „*Gazeta powszechna*“, izlazila je takodje svakdan, nu od g. 1842 prestala, — 4) „*Gazeta codzienna*“, takodjer (kao što joj ime kaže) svakdan se izdaje; — 5) „*Gazeta poranna*“, najbolje je uređjena i takodjer izlazi svaki dan; — 6) „*Kuryer warszawski*“, novine, koje imaju najviše čitateljah, izdaju se svaki dan na pol tabaka, kadkada i s prilogom, i možeš ih smatrati kao uzor mēstnog lista, jerbo o svemu, što se dogadja u Varšavi i po okolicah njegovih, donose vērnih vēstih, politike samo lojalno dotičući se; — 7) „*Biblioteka Warszawska*“, od koje se izdaje prēko mēseca 12 tabakah. (Taj časopis izlazi od 1. Sēčnja g. 1841. pod urednićtvom A. I. Š a b r a ŋ s k o g a, donoseći bogati izbor ēlanakah o knjizevnosti, filozofii, beletristici, kritici, o nauci pravnićkoj i koje ēemu drugome, koje dobiva od najvrstnih spisateljah Varšavskih); — 8) „*Przegląd naukowy*“, od kojeg izlaze do svakih 10 danah po tri tabaka, donoseća razpravah filozofićkih, historićkih, kritićkih (urednik E. D e b o w s k i); — 9) „*Przegląd warszawski literatury, historyi, statystyki i rozmaitości*.“ (Taj časopis izlazi od sēčnja g. 1840. pod urednićtvom I. B u d z i f o w i c z a u mēsećnih svezcih, a glavna mu je svrha pretresivanje i razbiranje sveobće knjizevnosti i knjigopisa); — 10) „*Roczniki literatury i krytyki*“, (izdavaju se od 1. Sēčnja g. 1842. pod urednićtvom Dr. L i n. L e w e s t a m a dvaputa prēko nedēlje po pol velikog tabaka; — 11) „*Pielgrzym*“, časopis filozofieno-moralni. (Od njega pod urednićtvom gje E l e o n o r e Z i e m i e c k e od 1. sēć. 1842. svaki mēsec izlazi po svezćić; — 12) „*Pamiętnik literacki*“ (priloga do *Gazeti powszechne*, na nedēlju po pol velika tabaka) razredjen je a) na knjizevnost domaću i slavensku (slabo zastupanu), b) na knjizevnost inostranu (s dobrim izborom prevodah), a c) na vēstnik musikalni; — 13) „*Jutrzenka* (3. *Dennica*), *pismo literackie, poświęcone przedmiotom słowiańskim*“, (izlazi svakog mēseca dvaput, pod urednićtvom P e t r a D u b r o v s k o g a, na jeziku poljskom i ruskom, a to u svezcih od 1½ tabaka razlikujući se izmedju svih ostalih pravcem čisto slavcuskim, duhom knjizevne uzajamnosti, i sve što ovaj svake hvaće vředan časopis

ima se boriti proti odporu kratkoumnih i duhom osebnstva zaslepljenih Poljakah, ipak nalazi priznanja i podpore u svih nepristranih Slavenah u Poljskoj i Ruskoj. — Srednje ruke zabavnicah ima: 14) „*Nadwislanin, pamiennik poswiecony literaturze*“ itd. (izlazi pod ured. pesnika S. Filleborna u mesečnih svezcih); 15) „*Magazyn miod, dziennik przyjemnych wiadomosci*“, (pod ured. gje. Widulinskih) izdaje se nedeljno po tabak uz dve, slike modah parizkih, bečkih i berlinskih); — 16) „*Magazyn powszechny*“, (izdavao se vec od g. 1834. pozasebice s obrazcima, dok se m. ožujka g. 1842. nestopi s „*Kozmoramaom Europy*“, a te sad izlazi u mesečnih svezcih. — Izključivo posvetjeni pojedinim su naukama: 17) „*Pamienniki towarzystwa lekarskiego we Warszawie*“, (izdaje se svake četvrt godine po svezak od 10—12 tabakah i sadržava razprave lekarske i ranarske nastojavajući napredovati sa svakim korakom, koji se čini u tih znanostih, ured. Dr. Lebl, tajnik istog društva (towarzystwa); — 18) „*Pamiennik religijno-moralny*“, časopis vrlo pohvalni (izlazi od 1. Lipnja 1844 u mesečnih svezcih); — 19) „*Sylywan dziennik nauk lesnych*“, (od njega vec od god. 1820. izilaze preko godine po dve knjige prekrasno uredjene. Urednik Kaz. Glinka Janczewski); — 20) „*Ziarnianin: tygodnik rolniczo-technologiczny*“, (izdaje ga Chlebkowski a uredjuje I Kurovski. Izlazi od Srpnja g. 1842. po tabak preko nedelje); — 21) „*Gazeta handlowa i przemysłowa*“, (izlazi dvaput preko nedelje po pol tabaka kao priloga k „*Gazeti codziennej*“); — 22) „*Korespondent handlowy przemysłowy i rolniczy*“ (izlazi na način predjašnje kao priloga k „*Gazeti Warszawskoj*“); — a na posled jedini prostonarodni časopis 23) „*Kmioletka*“ nedeljnik izdavan E. Lesniewskim, odlikuje se slogom razgovetnim i sadržajem prilagodjenim razumu i potrebama prostog puka. (kmeta). —

U Wilni izlaze jedine novine političke: 24) „*Kuryer Litowski*“ (svaki dan na jeziku poljskom i ruskom); — 25) „*Wizerunki i roztrzasania naukowe*“, (izilaze vec od g. 1836, pod uredničtvom I. Szydłowskoga po svezcih na vreme neopredeljenih (dosad preko godine bilo do prilike 12 i hvale mu stalni pravac njegovih po izbor ucene ruke razpravah); — 26) „*Atheneum*“, sbirke historičkih filosofičkih, i krasoslovnih razpravah i izvěstjah i inih ponajviše belletrističnih članakah (taj časopis izdaje i uredjuje znameniti I. I. Krašewski po svezcih, koji takodjer niese vezani na stalno vreme; na obično ima ih 6 preko godine); — 27) „*Rubon*“ časopis isto takvog sadržaja. Taj povremenik izdaje g. Kazimierz Bujnicki u neopredeljenih svezcih od

prilike 15 tabakah jakih, odlikuje se osobito time, što donosi izbor književnih radnjah onih pisalacah poljskih, što žive na Litvi, Žmudskoj i Letskoj.

U Petrogradu izlazi: 28) »*Tygodnik Peterburski, gazeta urzędowa królestwa polskiego*,« a to već od g. 1829. dvakrat na nedělju u velikom formatu, sadašnji joj je urednik Romuald Podbereski. (Te novine uz carske ukaze i politička izvěstja donose i stvari strogo književne, izmedju kojih na čelu im stoje razprave i pretresi spisateljah od stanovite knjiž. stranke naime: *M. Grabovskoga, I. I. Kraševskoga, R. Podbereskoga, K. Podwysockoga, A. Holowińskoga* i drugih, zato i »*Tygodnik Peterburski*« u literaturi poljskoj dobar ima glas.)

U Lavpju izlaze: 29) »*Gazeta Lwowska*« pod uredničtvom I. N. Kamińskoga, (izlazi triputa preko nedělje svaki put po tabak izvěstjah političnih, a više tabakah svakojakih prilogah, oglasah službenih i privatnih.

Što se tiče političkog sadržaja, ove su novine izmedju svih svojih poljskih sestarah najobilatije, čim uz izvěstja državna donose i vèrni lètopis o životu lavovskom, o trgovini i obrstvu. S tim novinama sdružene su pod istim urednikom i — 30) »*Rozmaitości*,« tjednik sadržaja belletrističkog donoseći i drugih kratkih vèstih o književnosti; — 31) »*Dziennik mied paryżkich*,« polumjesečnik, kojeg na tabaku troškom Tom. Kulczyckoga uređuje A. Bielowski vèštijom rukom nego to biva obièno kod take vrsti časopisah (uz svaki broj dodaje mu se i slika jedna nošnje pariške, kadkada i po obraz kojeg mjesta); — 32) »*Lwowianin*,« časopis zabavno-naučni g. Ludwika Zielińskoga (izlazi mjesečno po svezak od 2 tabaka s obrazcem. Sadržaj mu je raznolik, izbor članakah sručnje ruke); — 33) »*Biblioteka narodowego zakładu imienia Ossolińskich*,« (izlazi pod uredničtvom upravitelja zavoda Ossolińskih Adama Kłodzińskoga svake četvært godine po knjiga od 10—12 tabakah; sadržaj su mu članci i razprave ciglo se poljske dogodovštine i narodnosti ticajuće, za koje obilatog nalazi građiva u rukopisih istog zavoda; — 34) »*Tygodnik rolniczo-przemysłowy*,« (časopis puko gospodarski;) izlazi pod uredničtvom T. W. Kochańskoga po tabak na nedělju.

Krakovsko časopistvo spala je na cigla tri lista, a ta su: — 35) »*Gazeta Krakowska*,« koja svaki dan izlazi; — 36) »*Roczniki towarzystwa naukowego w Krakowie*. (Od tih rocznikah izlaze na neopredjlene roke podebele knjige s razpravama glavnih učenih ljudih Krakovgrada o stvarima svake ruke); — 37) »*Rocznik*

nydziału lekarskiego przy uniwersytecie Krakowskiemu i taj rocznik izlazi u neopredeljeno vrème po knjigah sadržaja znanstvenoga, a kadkad i vrlo temeljitoga po izboru i sudu.

U Poznanju popelo se časopistvo na toliki vrh te se časopisi ostalih pokrajinala poljskih s njime nimalo nemogu ogledati za prvenstvo. Godine 1842. izlazili su tu sljedeći časopisi: — 38) »*Gazeta wielkiego Księstwa Poznańskiego*,« novine, koje izlaze svaki dan, odlikujući se sa članci slobodnog suda o političnim stvarima Europe; — 39) »*Tygodnik literacki*,« (Od njega izlazi pod urednikom A. Wójcikowskim preko nedělje po broj, na tabak jaki, podupiru ga najznamenitii spisatelji poljski perom svojim, zato ima po izbor članakah, duh slobodan, koji međjutim kadkada zaluta od predarznosti na stranputice — osobito što se tiče pretresivanja dēlah poljskih); — 40) »*Oredownik*,« (izlazi pod uredniētvom gg. Lukszewicza i Poplińskiego, preko nedělje po tabak, po sadaržaju varlo nalikujući na *Tygodnik literacki*, nu gledeć na razsud puno temeljitii i tēznii; — 41) »*Dziennik domowy*,« (izlazi svakog 10. dana po tabak sa slikom najnoviuh nošnjah; pravac mu je izobraživanje krasotica poljskih glede na društvenost i domaēnost; — 42) »*Postęp*,« (časopis izlazeći na neopredeljene roke s razpravama o stvarih gospodarstvih, targovačkih, prosvētnih u obće itd.); — 43) »*Archivum theologizne*,« (izlazi pod uredniētvom kanonika Jabczyńskiego), svake četvārt godine po svezak od 8—9 tabakah, pa varlo naliē; na česki »časopis katolickēho duchowenstwī.« — U Lešnju (u gradu velikog vojvodstva Poznanjskoga) izdaju tri časopisa i — 44) »*Przyjaciel ludu*,« (list s obrazci, koji uredjuju gg. Lukszewicz i Popliński; izlazi svake nedělje po tabak, nalazi najviše čitateljah izmedju svih časopisah poljskih, pa se i dobrim pravcem i izborom članakah izmedju svih drugovah odlikuje); — 45) »*Przewodnik rolniczo-technologiczny*,« (časopis gospodarski) izlazi u svaki 10. dan po tabak; a naposlēd — 46) »*Szkółka niedzielna*,« (pučki tēdnik za prosvētljenje težaka i prostoga obrtnika) izlazi već od mnogo godina s varlo dobrim naprēdkom.

Eto razlog o svemu, što mi se činilo da je dostojno spomenka na polju književnosti poljske. Obsirni razbor o svim i najsitnijim proizvodima literature poljske prekoračio bi medjaše cigle razprave o stvari jednoj, a što sam mimo išao književnost prognozanih poljskih, čini mi se da neće biti baš na velik užtrb

svrsi ovoga članka, jerbo prognanici, odcčpljeni od živog vrutka narodnosti poljske, udarajući vlastitim, na svoju osobnost ograničenim pravcem, nikad u književnost poljsku i razvitak njezin narodni s proizvodima svojim zasćcali niesu, Istina je, da nam se literatura poljska ukazuje u slici svake slave i pohvale dostojnoj. Ćim prokārćivši si put u jagmi i natrki ostalih književnostih europskih, na znamenit se popela vihunac, gđe si nakitila ćelo krunom od dragog kamenja, koje u sve vćke sjajuć prestati neće, — istina je, da klasićna Ćela proizvoĀeći, sve se lćpše i krćpće razvija, sve si većeg polja osvojava, neprestano bolje cvćta i raste; — nu sasvim nemožemo mćkom proći se želje, da se i što brže ukaže onaj ćas, gđe će vidćlo, koje sad širi medju vārstama viših stališah, razprostirti se takodjer na veći broj naroda, na razne vārste prostiħ ljudiħ, na gradjane i težake, da bi se taj grđni bezdan, koj razstavljava plemića (szlachcica) od podđanika (chłopa), što prije izpunio, zajedno s naprćđovanjem gradjanskih i društvenih okolnostih i odnošenjah što prije izjednaćio; da bi se sveštenici polag svoga zvanja što žurnie latili prostonarodne književnosti i prosvćte; naposlćd da se što veći pojavi broj takovih spisateljah, koji bi se s ljubavju i dostojanstvom dali na nauke stvarne (realne) u Āelotvorni život zasćcajuće, da bi se što prije dokinuo štetni upliv Āelah površnih sanjarskih, koja su u novie Āoba otela mah u Poljakah. Istina bog neima u Poljakah nedostatak takovih ljudiħ, koji s pravog gledišta dopipaše ranu književnosti Āomaće, koji shvatiše duhom svojim duševne potrebe naroda svoga, i rććima i Āinima zlu doskakivajući. Kad još jedauput razmotrimo lice sadašnje književnosti poljske, najkrasnjiju gojimo za budućnost nadu; a Bog će dat i sreća, te se u nadanju ovome prevarit nećemo. —

K. Wladislaw Zap.

Knjižopis

a) Domaći:

Godine 1847.

(izašlo je: *)

Izbor starih ilirskih pjesnikah, Knjiga I. (Skladanja Hanibala Lucića), novoizdana troškom dra. Ljud. Gaja, s predgovorom i riečnikom od prof. Ant. Mažuranića. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Ljud. Gaja, 8. str. 153. Čena 40 kr. sr. — Hanibal Lucić jest jedan od najstariih naših pješnikah. Tko se nije divio njegovoj pješni: »Uzor lepote« onome canticum canticorum naše poesie! Izdanje ovo uredio je g. A. Mažuranić, i donosi sve što čitatelj tražiti može, da stvar razumie. Rječnik je izradjen kritičnim duhom, kao što to opazavamo na svakom poslu takve ruke, koji proizlazi izpod pera g. A. M. —

Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari složene po Petru Hektoroviću. Izdao S. Ljubić. U Zadru 1846 (izašlo g. 1847.) Tiskom bratje Battarah. 8. str. 113. Čena 1 for. 10 kr. sr. —

I. Hektorovića brojimo medju najstarije pješnike naše, zato nam je dobro došlo novo izdanje njegovih dđelah. Nu opet nam je najdraža ova knjiga zarad toga, što donosi 4 stare narodne pješme (najstarije što ih do sad poznamo) medju rižme Hektorovićeve upletene. G. izdatelj drži ih za posao pješnikov, zato i za njih ništa nespomenu. U tih nar. pješmicalih ima još i dual, koj je g. izdatelja tako pomutio, da nije ni znao, kako da piše ona męsta, pišući n. p. Lipo mista m. lipo mi sta (su) itd. — *Različita diela Ivana Kukuljevića Saka.* Knjiga IV. Pješme (umętne) sa dodatkom narodnih pješamah puka hrvatskoga. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Lj. Gaja. 8. str. 256. Čena 1 for. sr.

Krasnu ovu knjigu priporučamo sviima, a osobito gospodi rodolovcem (ethnologom).

Slavjanka. Izdaje mladež srbska. U Budimu 1847. M. 8. str. 228. Čena 40 kr. sr. — Nije nas već davno ništa tako razveselilo,

*) Početak vidi u: Kolu VI

kao pojavljenje ove knjige. Sastala se Požunska i Peštanska učeća mladež srbiska, pak evo izdali svojim umom i trudom d'elo mirišuće pravim slavjanskim duhom i ev'etjem poetičnim skorim, rosnim, još zubom crvah neoskvrnutim. Dobro došla, Slavjanko!

Pesme Branka Radičevića, I. U Beču 1847. 8. str. 162. — C'ena 40 kr. sr. — U tim p'smama ima dv'e l'ep'e stvari: 1) poetičkog duha, a 2) čist, točan narodni jezik. Samo za jedno se divimo. G. R. mlad je čov'ek iz škole Vukove kao priatelj mu Daničić, pak ipak nije prigrlio poetičko nar'edje, Hercegovačko. nu je napisao i izdao p'sme svoje nar'edjem banatsko-sr'emske najnespretnim za poesiju našu.

P'sme Ljudevita Vukotinovića. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Lj. Gaja. 12. bez naznačenja stranicah. — Sbirka raznih p'samah našeg obće omiljenog p'snika. U ovoj sbirci najznamenitije su one pod imenom: *Moslavanke* i *Perunike*. Moslavanke su p'smice pune šale, d'eca trenutka, opazke p'snika iz života svog ili okolice svoje. Perunike dišu sasvim protivnim duhom. Ovo su listići izr'ezani iz sr'dca p'snikova, napisani njegovom vrućom krvcom, dišući najdubljom željom zaljubljenika. Ostale strane ove knjige, od manje su znamenitosti.

Wilhelm Tell, dramatička igra u 5 d'ejstva od Fridr. Šillera, prevedena Božidarom Radičevićem. U Beču 1847. 8. str. 188.

Belizarij, pripoviest od Marmontelja prevedena s francuzkog. Beograd 1847. 8. str. 140.

Samouk. Pokus p' prvi. Pisao Vatroslav Bertić. U Pešti 1847. Tiskom Beimela. 8. str. 20. (Samo je prvi arak izišao).

Novi zavjet gospoda našega Isusa Hrista. Preveo Vuk Stef. Karadžić. U Beču 1847. V. 8. str. XV. 607. — C'ena 2. for. sr.

Sastav bogoslovja d'elorednog, koje za obću korist napisa Kajo Agjić, reda sv. Franje d'ržave Kapistranske misnik. U Budimu 1847. V. 8. (Knjiga I. str. XVI. 344. Knjiga II. str. X, 442). — C'ena 3 for. sr.

Istorija Vostočno-slavenskog bogosluženija i kyrillskog knjizestva kod Slavena zapadne crkve. Spisao Alexander Stojaković. N. Sad 1847. 8. str. 153. — C'ena 40 kr. sr.

Istorija najvažniji dogadjaja u Srbiji od g. 1459. do 10/23. Sept. 1813, spisano od Pavla Joanovića. Svezak I. U N. Sadu 1847. 8. str. X. 96. — C'ena 6 kr. sr.

Kratka Ercegovačko-bosanskij (sic) kral'eva (sic) pov'euica, s n'emačkoga (sic) na slavenskij 1793. a 1847. sa slavenskoga na

- Srbskij prevedena, Nikšićom Djordja Ersenovca. Beograd 1847. 16. str. 66.
- Istoričesko-kritičesko* opisane bitke Kosovo-poljske od g. 1389. Junija (Lipnja) 15. Sačinjeno od Gjorgja Maletića, a izdano zajedno s kartom Kosovoga polja Gjorgjem Mušickim u N. Sadu 1847. 8. str. XXI, 57.
- Slava kralja Dečanskog* i vojna Bugara sa Srblijima. U Beogradu 1847. 16. str. 59. — Čena 1 gr.
- Krstonosne vojne*, sročene Nikšićem. U Beogradu 1847. 16. str. 28.
- Kmetijska kemija* Spisal Matija Vertovec. V Ljubljani 1847. 8. str, VIII, 240.
- Josipa Milovuka prvi srbski računovoditelj. U Beogradu 1847. 8. str. 64.
- Stari pčelar* ili kratko rukovodstvo k celišhodnom praktičeskom pčelovodstvu itd. itd. Sočinio itd. Maksimilian Čurčin itd. U N. Sadu 1837. 8. str. IV. 49. — Čena 20 kr. sr.
- Mali zemljopis* za početnike po Antunu Rožiću. U Varaždinu 1847. 8. str. 56. — Čena ?
- Knjige evanđelja* za prekogodišne blagdane i nedelje na upotrēbljenje početnih učionica. U Tērstu 1847. 8. str. 116. — Čena 8 kr. sr.
- Sbirka* koristnih knjigah. Svezak II. Dositeja Obradovića Basne. Knjižica I. U Zagrebu 1847. Tiskom Fr. Župana. 8. str. 80. — Čena 10 kr. sr.
- Zabavne čitaonice* knjiga I. *Elizabeta* ili: Prognani u Sibirii. Iz franc. polag gospodje Cottin. U Zagrebu 1847. Tiskom Fr. Župana. 16. str. 156. — Čena 12. kr. sr.
- Vošpitatelj ženskij*. Piše Matija Ban. U Beogradu 1847. 12. Svezka I. str. 117. Svezka II. str. 120. — Čena (od čele godine 4 svezke) 2 for. sr.
- Sbirka* razny polezny predmeta. VI. časē (dio), skupio, preveo i posastavio Jovan Petrov. U Beogradu 1847, 8. str. 168.
- Zlatna zrna* za mlade i stare obojeg pola. S nemačkog preveo Dimitrij Avraamović. Svezka II. U Beogradu 1847. 12. str. 80.
- Zabave* za decu. Prevod s ruskoga od R. Čl. Dr. Srb. Slov. Gavrijla Popovića, archimandrita. (Troškom Dr. Srbske Slovesnosti). U Beogradu 1847. 12. str. 90.
- Spisi za mladež* od Kristofa Šmida. Prevodi; izdaje kolo mladih rodoljubah. Knjižica III. *Milutin* pripovēdka cvētučoj dobi

- posvetjena. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Ljud. Gaja. 16. str. 106. — Čena (tvrdo vezana sa kipcem) 12 kr. sr.
- Svagdanje* zabavljanje s Bogom. Mol. knjižica od Ant. Sabo-
lovića. U Zagrebu bez god.) Tiskom Fr. Župana. 32. str. 128. — Čena (?)
- Pobožno dēte* ili molitve i duhovne pēsme za školnu mladež. U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Ljud. Gaja. 16. str. 152. sa kipcem. Čena (?) (Knjižica ova bi tiskana i izdana s uredbom i troškom Nj. Pr. gosp. Jurja Haulika, biskupa zagrebačkoga).
- Žitek sveteh* mladencov i devic na duhovnu zabav i napredak itd. izpisan (sic!) i izobčen (sic!) po Ignacu Kri z t i a n o v i c h (!) U Zagrebu 1847. M. 8. str. 110. — Čena 20 kr. sr.
- Kratki žitek* vseh sveteh apostolov itd. po Kapelskem plebanušu (Ign. Kristianoviću). U Zagrebu 1847. M. 8. str. 31. — Čena 6 kr. sr.
- Rat* za srbski jezik i pravopis. Napisao Gj. Daničić. U Du-
dimu g. 1847. V. 8. str. 64. — Čena 20 kr. sr.
- Ova knjiga jest znamenito pojavljenje na polju književnosti srbske. G. Gj. Daničić pokazao se tom knjigom kao vęšt filolog ne samo srbski nu i sveslavjanski. Istinabog, Srbi su i prie por. Daničićeva čitali knjige na srodnim slavjanskim jezicima, naj pače na ruskom, ali to je bilo bez više svrhe — a dapače na štetu srbskog jezika. Osobito poete srbski, neznajući izgovor ruskog jezika, čitali bi ruske pēsme po srbski, te si tim načinom sasvim pomutili rytmiku domaću, koj uštrb još dan danas nije sasvim izglađen. — Nu Bog nam dao više Daničićah, pa će se i tomu zlu doskočiti. —
- Prosvēta* čoveka i obrazovanie jestestva (naravi). Napisao Uroš Milanković. U Beču 1847. 8. str. 95.
- Naše vreme.* Napisao Svetoljub (Uroš Milanković?) U Beogradu 184a. 12. str. VII, 100. — Čena 30 kr. sr.
- Replika* na odgovor g. Miloša Svetića u Utuku III. ili pregled II. zakonika gradjanskog za Serbiju od Pavla Šeroglića. U N. Sadu 1847. 8. str. 105.
- Čujte, čujte,* kaj žganje dēla! Prigodba žalostna iu vesela za Slo-
vence. Poslovenil F. . . Gl. . . (Globočnik?) U Celovecu 1847. Tiskom I. Leona. 8. str. 128. (S lępim kipcem sv. Ivana Ev.) — Čena? (Dēlo blažene namēre, upravljene proti kugi pijanstva, uavlastito proti rakiji. Kad će jednom u Hrvatskoj nać se čověk, koj bi vitežki svoj glas digo proti ovoj najvećoj Mori naroda našega).
- Različita* dēla po (sic!!!) Rudolfu Cvetiću, U Zagrebu 1847. Tiskom Dr. Lj. Gaja. M. 8. str. 78. — Čena 30 kr. sr. (!)

b) Inostrani.

Fragmente aus dem Orient, Von Dr. Jakob Ph. Fallmerayer. Studigard 1850. 8. I. Band., str. XXXVII. 344. II. Band 8. str. 512. — Cěna 8 fr. sr.

Fallmerayer proglasio se najprvo u světu kao otac i branioe mñe-
nja, da su danasnji Grci pogrćeni Slavjani, i tim u světu uće-
nome nagazio na veliki odpor. Osobito radi toga nakopao si
na vrat sve gotovo ućene Grke i Němce, izmedju kojih mu
najviše dodijao Thiersch. Nu F. poznavajući narod i zemlju i
historiju njegovu, protivnike srćetno je nadhrvao. Od poslie,
odlućio je pisati historiju caraš grćkih, što su vladali i stolo-
vali u Trebisoudu (Trapezuntu) i spremio se g. 1841. na put,
u rećeni prestolni grad, da obogati gradivo k dćlu svo-
me na istom mćstu dogadjajah. I tako se ukrcu u Ba-
varskoj na Dunaju, doplovi parobrodom u Beć, a odtuda
sve Dunajem dobrodi u Vlašku i Bugarsku, tu mu pade na
um ćin jedan iz historije slavjanske, dogadjaj kako su Rusi u
9. stolćtju uahrupili na Carigrad, da ga osvoje; on taj ćin protresa
divi se vitkom junaćtvu i sili krvi slavjanske. Odtuda odkrcu
u Carigrad, putem mudruje nad Solinom, onim za Němce ka-
menom smutnje, koji domorodnim srdcem polakomiše za pri-
morjem Kolchidskim. Iz Carigrada odplovi crnim morem u
Sinope i Trebizonde. Tu probavi tri mćseca, protraživajući
mćsto i okolice, slavi podnebje, hladnoću i obilatost vrćlah,
sladju grozljja i miris cvatućeg rododendrona. Poslć tog vrć-
mena ukrcu se opet za Carigrad, probavi tu nćko vrćme napiše
ćitavu glavu o zvanju i budućnosti ovog kobnog grada, plašće
svoju bratju porensku i baltsku obrazim politićkim iz budućno-
sti. Iz Byzancie odpremi se opet morem za Svetu goru (Athos),
taj divni skup republikah manastirskih, od kojih su nekoji od
od najstare dobe n. p. Hilendar, zadužbina cara Dušana. *)
Tako se ljudi siti slastih svćtskih sve ćestje skupljjaše kopajući
si ćelie svojim rukama, da tu pribivaju, misli samo u Boga
okrenute. Manastiri postadoše tek darežljivostju pobožniel car-
rah i velmožah. Kako Turci osvojiše Carigrad, sveta gora već
tako obogati, da si u cara u Stambulu slobodu kupi, koju još
do danas uživa. Ali se medjutim i mnogo promienilo. Kalu-

*) Medjutim je već mnogoprie g. 1082. car grćki zlatom bulom naredo. da se
brdo Athos ima zvatl « *Γιον όρος* »

gjerom starim, ponnim prepisačem starih knjigah i rukopisah, koji svoja bdenja vërno nabljudavaše, neima više traga nu su same inadjie, *) bitange koji amo doskitaše, lënjačine samo da izbëgnu räd. To su današnji svetogorski republikanci. Pošto bi se F. te slobode kalugjerske nasitio, njihovo lukavstvo i glupost naruzio, uznoseći bujnoću vegetacie, čistoću zraka svetogorskog ukrca se u Aten. — Tu se sastane slučajno s nêkoliko starih svojih protivnikah, nêkih grêkih *διδασκαλας*, s kojima se pravdati morao o čistoći krvi novih Gikah. Tu nalazimo u Fragmentima prekrasan dodatak „Noch einmal über Griechenlaud.“ U tom članku donosi nam silu božju imena od mēstah slovenskih n. p. Varšava, Krakova, Trnova itd. koja se nalaze ili nalaziše na zemlji grêkoj. Vrlo znamenito. Nakon F. u svojih Fragmentih još prošiba nêke sêverne profesore na svoj način. — Slog F. prekrasan je sbien kao 'mozaik, — sbiljski tacitianski.

Der Weltkrieg der Deutschen und Slaven, seit dem Ende des fünften Jahrhunderts nach chr. Zeitrechnung, nach seinem Ursprunge, Verlaufe und nach seinen Folgen Dargestellt von Dr. M. W. Heffter. Hamburg und Gotha 1847. V. 8, str. VI. 481. — Čëna 3 fr. 30 kr. sr.

Ova je knjiga od vrlo velike znamenitosti za Nëmca i Slavena. G. Heffter izcerpi sve izvornike od najstarije dobe, kad su se Nëmci prvi put sa slaveni skosnuli pak do ono doba kad je sila grmanska skrsila zadnju državicu slavensku na Polabiju. G. spis. sve te ratove vërno i živo opisuje sine ira et studio. G. H. je Nëmca ponosit ali s svim tim i pravedan prama Slavenima, o kojima mu ide posao; njihov krasni blagi život, pobožnost, poštenje, (kojeg onda u Nëmcah po svëdočanstvu spisatelja nebiaše, nu puko nasitie), hvali na njih junačtvo, ali kudi na njih nepostojanost i neslogu i u vrëme pogibelji. Žalostna ali puna za nas nauke knjiga.

*) Tu se osobito odlikuju kao inadjie Slaveni Mësto da tu mirno sjede, i u slozi medju sobom žive, da su jači u nevolji, pravdaju se medju sobom o nêkakvom prvenstvu. Tako prie nêkoliko godinah u Hilendaru povadisese Srbj i Bugari, te Sibi Bugarc iz Hilendara izteraše.

Zagovor.

Spät kommt ihr — doch ihr kommt! Der schlechte Weg
— — entschuldigt euer Sümen.

Schillers Piccolomini

Evo jedared opet Kola gdje se ujavlja, pošto mu se izdanje (tomu ima sada do tri godine) prekinulo na VI. knjizi. Bilo je međjutim obiljata govorkanja i prigovaranja, zašto li ovaj kod nas jedini svegrani (encyclopedički) časopis presta izlaziti. Jedni tuže krivnju na urednika; drugi ju prtiše na ledja odboru ili starišinstvu društva izdajućega, a bilo je i takvih, koji tome opet drugdje tražiše izvor, tužeći se na nehajstvo čitajuće naše svjetine. Kad se uz to govorkanje tura crn kolač i u torbu urednikovu, treba je da se kao pošten čovjek brani pred svetom i opravda, što ja evo, prekrstivši se, glavom kao takov činim, razlažući sine studio svoja u tome poslu odnošenja. Rado već s početka priznajem, da je vazda bio najmučniji za mene posao: govoriti pred domo sua, a osobite muke stoji me posao taj ovdje, zašto danas ima ljudih čudnovatih čudih, te mi može tko zabreknuti: »K sebi ruke divere! tu nek drugi govore, jerbo si ti upleten u stvar razsudjenja.« Nu kako si mu drago; ja nemogu sa svietom obrći glave na te ljude, i njihove primjetbe, već ću — s razlogah svoje kože — napolje glasom svojem, već ovdje na početlu izjavljajući, da smatram u stvari ovoj glas svoj kao puki votum informativum, t. j. metnuvši ruku na srdce, nastojat ću razložiti okolnosti, priobćit data i sva ostala odnošenja stvari ove, kako po duši znadem, da su bila te još danas jesu, ostavljajući svietu na volju, svoj sud iz naravi priobćenih datah da crpi i svoju osudu da izreče. — Evo ih dakle!

Primivši tajništvo nar. Matice, upravljajući odbor povlasti me, da imam zajedno i uređivat Kolo, od kojega bi imale po ondašnjoj osnovi izaći preko godine po četiri knjige svaka od prilike od 5 tabakah. Istina bog, ja sam se onda djela toga latio, nadajući se, da ću moći odgovarati točno zahtjevanju. Nu domala uvjerim se o drugoj; jer čiem se dulje mučili oko toga posla, to

se i sve većma osvjedočih, da neće ledja moja podnositi uredno, što sam na njih bio naprtio. Evo zašto ne! Zato, što se stvar u djelu drugčie ukazala, nu se s počela predstavila u misli. Ja se s najboljom čudi latih prve knjige. Trebalo je tu pisati i moliti da skupim gradiva raznovrstna, za da nebude posao jednolik ni po osobama ni po predmetima. Tko je godj zavirio u pisarnice današnjieh našieh urednikah, te se tu ikoliko obazreo, taj će priznati, da kod uredništva našeg kojeg časopisa nije svaki članak već i gotovo djelo, nego treba tu još i urednikove glave i ruke, da ga priredi i do točke dotjera, što ga *exceptis excipiendis* stoji gotovo veće muke, nu da je sam napisao stvar. Tako sam i ja krpao, koliko sam igda mogo, dok neizadje izpod tiskala prva nova (IV.) knjiga Kola. Uz taj posao prodju mi 3—4 mjeseca. Mnogi će sada kazati: »Evala! a sad si barem svršio posao kod prve (IV.) knjige; a sutra ćeš se spremić na drugu (V.), da ju što prije sgotoviš.« — Eda! blago si meni, da je bilo tomu tako; ali nije, nu valjalo se latiti knjige ove još *težacki* t. j. valjalo ju samomu svojicm rukama komadimce umatati, pa razasiljati na utemeljitelje i na prave i na obvezane, razštrkane kojekuda po svijetu kao rakova djeca. I tako ti i ja oku toga težanja robotah do 2 mjeseca danah, dok ga jedared odbijem od ruke tvrdo sudeći, da sam svu gg. utemeljitelje namirio. Al hoćeš! Istom neprodjoše dva tri mjeseca, eto ti mi već knjige za knjigom, koja iz senjske biskupije, koja od graničarskih častnikah. Tako ti mi jedna izza druge dolazahu a sa svih stranah carevine naše, navještivajući mi, da onaj i ovaj nije primio svoj komad, jerbo je premješten, moleći me uz to, da mu ga šaljem na sadašnje mjesto njegova zvanja. Tu ti mi valjalo opet odgovarati i namirivati ljude. Eto ti mukah i prieponah, uz koje se je radjala IV. knjiga Kola. Što smo kazali za ovu, valja i za ostale njezine sestre mljezimice. I š njima mi je prošlo uz svakojake trudove mnogo vremena, dok niesu ugledale biela svieta. I tako ti nas kada tada i sa VI. (uz matičin trošak III.) na pomol kobne godine 1848.

Tom godinom djelo ovo zapne o kamen još i druge nevolje. Bukne naime i u našem carstvu plamen prevrata, koji osobito narod naš u svoj vrtlog povuče i na sasviem protivno polje ga odvratī te s ogleđa duševnog i tjelesnog književnost naša odmah stade kolebati i malakšati. Treba reći tek dva slova, pa će se stvar ova objelodaniti i ukazati kao gola istina! 1) Pozornost čitajuće svjetine sva se jednom okrenula u novine politične, pohlepno iz njih srkajući viesti o noviem državniem događajima. 2) Spahije, duhovništvo i narodni činovnici, do jako uajkrepći i najbroj-

nii podupiratelji literature naše, jednom prevratom ovim, koji je sa sobom doveo i ukinutje robote (tlake), izgubiše gotovo sve svoje dohodke, te tako s njima i književnost naša spade na prosi-jačku torbu. A najživlje opet osjetavaše potres taj nar. Matica, koja je glavnice svoje uložila ponajviše upravo kod spahiah. Čiem se obatališe dohodci spahinski, tiem se naravski poremetiše i dohodci matičini; jerbo dohodci su joj tekli jedino iz kamatah, kojieh sad jednom nestane, zašto dužnici (spahije) niesu odkud imali platjati ih. S toga nastade jednomu pjezneznici društva oskudica novacah, čiem se kamate nepolagahu. Sad se u sjednicah starešinskih povede rieč, i za Kolo: bi li se nadalje izdavalo ili ne? Biaše govornikah i za jedno i za drugo pitanje, nu stvar odluči g. pjezneznik čiem, izjavi, da novca jedva toliko ima u blagajni, da će njime tek uspjeti pečatnju Drobnićeva rječnika namirit, a kamoli da još ima šta i na druge stvari trošiti. Zato bi tu i određeno da se izdavanje Kola odgodi dotlje, dok nervus rerum gerendarum u blagajni društva opet neojača.

Eto razlogah, zašto je Kolo prestalo izlaziti! Eto lica okolnostih, koje su mu bile neprijazne! Eto opisa i svih odnošenjah urednika sprama ove stvari! Eto izvještja i o tomu, kako se upravljajući odbor vladao u tom poslu! — Urednik priklonivši vrat svoj pod neizbježni jaram svojieh odnošenjah, sudil, da je radio, kako je u tiem okolnostim raditi mogo. A sada ostavljam na vas, gospodo članovi Matice i ostali prijatelji književnosti naše! da i vi sve okolnosti dobro razmotrite i uvažite, a polag njih i po duši svojoj sud svoj da izrečete.

U Zagrebu 15. Srpuja 1850.

Ured.

Knjiga ova bila bi već m. Listopada pr. g. izašla, da je bilo po mojem, ali drugi tobož mudrii nu svakako silni od mene, odlučiše, da se pečatnja obustavi, i tako ti je tek za pol godine poslie. U Zagrebu dne 30. Travnja g. 1851, *Ured.*

Čovjek promišlja a Bog odluči. Namjera moja bijaše čitav članak uložiti u knjigu ovu, o uzrocima, za što sam nekoje stvari metnuo u načinu pisanja, kojega još kod nas praktični nerabismo. Nekoji od naših spisateljah porazgovoriše se u Beču s g. Vukom i njegovimi nasljednici, kako bi se svi spisatelji jugoslavenski složili u jedan način pisanja, pogode se nakon u to, Vukov način nešta prilagoditi katolicima, i tako kao sveobšte iznjenje našem svijetu Priobćiti. Taj proglas došao je iz Beča u Zagreb na prorasudjenje, podpisan po gg. Iv. Kukuljeviću, Dr. Demetru, V. Pačelu, Iv. Mažuraniću, Pejakoviću i Dr. Miklošiću. Od strane Srbaljah: Vuk Karadžić i Stef. Daničić. U Zagrebu taj poziv nenadje velikoga odziva, samo narodne novine su o toj stvari nekoliko rječih progovorile, koje se raspršiše u vietar. I pak stvar ta bijaše za me od velike znamenitosti, ja obilazih naše ovdašnje spisatelje nebili ih sklonio, da mi jedan program načinimo, i da bečki predlog tražimo malo promieniti, i Vuka barem na to skloniti, da nas ostavi pri načinu koji ethnologiju neruši. Ali badava bijaše moj tru nenadjoh ni dve složne glave, a osobito gramatici nehtjede nikako na ništa pristati; no meni sasvim tim neklonuše ruke.

Ja već pod drugu godinu pišem tim načinom kako sam ovdje u Kolu moje članke napisao, bez ikakvoga dogovaranja, nego ciglo po čudi mojoj. Tako metnuh Trebinje iz poljskog prevedene, onda članak izvestja o ratu medju magjarima i carevcima u Erdelju od g. 1848. od jednog hrvatskog častnika spisano, koji mi je baš dobro došao i ja mu napisah predgovor.

Ostalo sve ostavljeno je u regulah, koje mi je predpisivao stari odbor, naime da se piše bilježen a, u, p. krst, prst, itd. i bilježen e.

Moje razloge, o tome novom načinu priobćit ću, ako Bog da zdravlja, u osmoj knjigi Kola.

A sad Bog vam i duša vam,

U Zagrebu mieseca svibnja 1851.

St. V.

Sadržaj.

	<i>str.</i>
Trebine, nar. svetkovina pjesan <i>Ad. Michie- vića</i>	3
Ljubav otačbine od <i>Dra. K. Libelta</i>	31
Zapisci hrvatskog častnika	52
Kratak pregled literature poljske (Konac.)	69
Knjigopis	80
Zagovor	86

CLANCI ZA LITERATURU, UMETNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK:

Andria Torkvato Brlić.

KNJIGA VIII.

(Troškom nar. Matice ilirske.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. NARODNE TISKARNE DRA. LJUDEVITA GAJA

1851.

Sužanj Šiljonski,

pjesan

Lord Byrona.

U v o d.

Šiljon (Chillon) stari je gradić na briegu *Lemana* (jezera Gjenevskoga, *Genfersee*). Slavni pjesnik englezki, glasoviti *Lord Byron* (rodj. g. 1788. umro g. 1824.), putujući g. 1816. po Švajcarii posietio je i Gjenevu i njezine čarobne okolice. Pri toj prilici i ovaj je stari zagledao gradić sa sviem njegoviem izbama do iste njeгдаšnje mu tamnice. Sad neznamo da li je i u tu tamnicu zatvorio se, kao došavši u Taliju, u onu, u kojoj je u davno vrijeme čamio biedni mu drug, slavni pjesnik *Torquato Tasso*; — tu se zatvorio da može laglje shvatiti osjetljajem muke i užase bolnog jednog tamničara. Nu kako bilo da bilo; Byron spomenu gradić ovaj sa prekrasniem mu okolicama u svojoj *Odyseji* „*Child-Harold*“ zvanj; osiem toga napisa i pomanju onu (po sudu našemu) najkrasniju svoju povjesticu „*Sužanj Šiljonski*“, baveći se i. g. nedaleko od *Lausanna* u selu „*Ouchy*“ čiem ga ondje zaustavi za dva dana hrdjavo vrijeme kao u zatočenju. U priedmet prekrasne svoje povjesti uze Byron njekog *François-Bonnivardu* znamenitu u sgodopisu skupnovlade Gjenevske osobu, koju uhativši na prievari utamničio je u podrumc Šiljonske ondašnji duka *Sardinski*, nastojavajući iz petnich silah slobodnu Gjenevu okrenut pod tvrdu svoju šibiku, čemu se rečeni *B.* nakriepče odunirao. *Bonnivard* je dvanut tamnovao u

Šiljonu, drugi put 6 godinah (od 1530—1536), dok ga Bernezi (Berner) neizbaviše, koji g. 1536. na oružju osvojiše čitav Waadtland, dakle i Šiljon. Eto od prilike koliko ima istine ili historičkog temelja u ovoj Byronovoj povjestici! Ostalo je dodati ures razooobraznog pjesničkog kista Byronova, te i on sam pripoznaje u predgovoru te svoje umotvorine, da je pjesan tu napisao u vrijeme jedno kad još nije znao podpuno sgode svog viteza, nu mu ih je tek ujeki Gjenevac poslie svršenog posla priobćio. Nu kako mu drago, djelo je prekrasno izvedeno, te nam se nedalo na žao nevješstvo velikog pjesnika u tom obziru.

Od Byronovich pjesnih ima prievodah na svieh gotovo jezicieh europejskieh. Najviše ih opet ima na jeziku njemačkome vezaniem i razriešeniem slogom pisanieh, izmedju kojieh najbolji nam se čini prievod Böttgerov. I ja prevodeći pjesan ovu pod jesen g. 1847. zavirkivao bih u rečeni prievod. Nu na sriedi posao taj prekinu mi se s prećieh radnjah, te se ga istom s mladom godinom 1849., pridižući se od bolesti, na Štajeru za nevolju opet latih i bez Böttgera do kraja ga dotjerah.

Najbolji su izmedju prievodah pjesnih svakako oni, koji su i po mjerilu i po izrazu mislih jednaki s originalom. Nu teško ti je i to oboje zajedno da postigneš, osobito na jezicieh raznorodnich, jerbo nastojavajući jedno da izvedeš, drugo ti se izmiče i propada. Dapače višeputah to isto stoji i sve ako sta i jezik originala i jezik prievoda dva rodjena brata. N. p. ima li dva srodnića jezika, do što sta jezik ruski i jezik jugoslovenski? Nu opet neima gotovo veće muke, nego je prevadjanje pjesni ruske na naški; jerbo mitrike od ova dva jezika oslanjaju se na sasviem protivna načela. Dočiem se u redku ruskome ne nabljudava strogo odmor (caesura), nu se stope bez obzira na njega prave točno po udarenju glasa kao u Njemacah, naš redak treba da ima odmor, a

stope se prave bez obzira na glas pukiem brojenjem slovkib. Tu bi dakle prevoditelj zlo prošao, ako bi se htio držati vjerno mjerila, zašto preko polovice najkrasnijeh mislih izmaklo bi mu se i propalo, a posao bi mu bio tek slab i taman odtisak sjajnog izvornog obraza. Isto onako je i jezik englezki s jezikom njemačkim vrlo srodan, jerbo oba sta sina jedne iste majke, rieči germanske. Nu sasviem tiem neima jezika u Europi, okó kojega, prevodeći pjesan po mjerilu originala, njemački bi se prevoditelj više izmučio, nu baš okó toga srodna mu jezika englezkoga. A uzrok tomu stoji u kratkoći riečih englezkih sprama niemačkih. Nu sasviem tiem njemački pisaoi, prevodeći pjesni englezke, drže se mjerila kao pijan plota, ništa zato, ma tiem načinom posao im izašao tvrd i neokretan, ma propala polovica krasote i dražestih originala. A kamo li mučnii je opet posao prievoda pjesni englezke na naš jezik, čiem izmedju engleštine i slovenštine neima u ničemu nikakve srodnosti do cigle obće europejske (germansko-romansko-slovenske). Dočiem su u Englezah rieči višeslovne vrlo riedke, u nas se opet nalazi vrlo malo riečih jednoslovnih (monosyllaba).

Istina je, englezki jezik kao njemački i romanski ima uz svaku gotovo rieč svoju člančicu (Artikel), koje u našem neima, ali sasviem tiem jezik slovenski i bez nje nemože se ogledati s englezkim glede na kratkoću riečih i sklada, jerbo su rieči naše već u korienu dulje od englezkih, te se i načinom sklanjanja i sprežanja još većma otežu. Uzimajući daklem u obzir golem razraz (contraste) od ova dva jezika, bio sam prinudjen (hoćeš nećeš) razkrstiti se s mierilom originala, pak, prevodeći pjesan ovu, u mjesto englezkog četverostopnog jamba prigrliti prekrasno mjerilo junačkih našieh narodnih pjesamah t. j. peterostopni trochej sa potrebitiem odmorom (caesura) pošlje

druge stope. *) To učinih toga radi, da uhvatim više prostora za izraženje dražestih originala, da neosakatim krasotu mislih samobitnieh najizvrstnijeg pjesnika, što ga ima sviet zapadni vieka današnjega. Jesam li udario pravom stazom, dokle li sam dospio? to ostavljam sudu razboritieh štiocah našieh. Ako prievod moj nadje umnieh prijateljah, sljedit će izza njega prievodah od još nekoliko glasovitieh komadah istog pjesnika, n. p. „*Parisine*“ ili „*Nevjeste Abydske*“ („*the bride of Abydos.*“)

Sužanj Šiljonski.

Povčest

Lord *Byrona.*

Tamnici Šiljonskoj.

Vječni odahu rajske duše i pameti!
 Slobodo, u zatvoru što sjaješ kó danak!
 Jer si tu u srdcu sgradila si stanak,
 U srdcu koem ljubav tek te može oteti.
 Kada sviet ti djecu odsudi na okove,
 Na okove i vlažnih zidinah u tminu,
 Njihove su muke dobit za otačbinu,
 I slobodi glas se po svem svietu zove.

Šiljonska tamnico! ti si svetilište,
 Tla ti vlažna oltar; njih bo 'e sužanj gazio,**)
 Dok se od njegovih stopah nebi tu nalazio

*) Da bogme te njerilo to ne vlada celom pjesnom, već na kojieh mjestih mienja to kratijem to dužiem, kao što to biva i u matici, n. p. u redcima: 2. 3. 27. 28. 29. 30. 229. 230. 345. i 252.

***) Vidi »Uvod.«

Put utrven, bireć tla da su tratište.
 O da se neizbrisao nikad trag putu etom,
 Jer s nasilja vapi k nebu za osvetom.

P o v i e s t.

1.

- Ja pobiclih al ne lietah mahom,
 Nit osiednu'
 Kroz noć ciglu jednu
 Kó što ljudi sieđe prešnim strahom;
 5. I tromi mi noge, al ne od truda;
 Već mi nerád skrivi ih i prignu,
 Jer tamnica zarobi me huda:
 Mene udes zao kao one stignu
 Kojem isti zrak i zemlja mati
 10. U zatvoru naprećac se krati;
 I biahu mi s vjere roditelja
 Teški okovi i za smrtcom želja:
 Vidjeh otca na kolcu zaglaviti,
 Što prisegu nehtje zaboraviti;
 15. I djeca mu s toga isto onak
 U tamnici nadjoše zli konak.
 Sad sam jedin, gdje sedmoro bješe;
 Šest za mlada, jedan starih lieta'
 Zaglaviše kao što počeše,
 20. Plien i roblje progonstva prokleta:
 Jedno u ognju a dvoje na boju
 Krvcom vjeru podpisaše svoju,
 Mruć na primier svog otca i djeda
 Sve rad' Boga kojeg vrág negleda;
 25. Troe baciše tamnici na stanak
 Od kojih evo ja sam sljednji ogranak.

2.

Biaše Šiljonskoj u tamnici čvrsti'
 Sedam stupov gotsko gradnje i vrsti,

- Do sedam grdnih i jakih stabara',
 30. Koe očajdi zatvorena para;
 Zraka, bludna što amo udara
 I kroz okno tiesno i pukotine
 Debeloga zida pada i gine,
 Po prostoru vlažnom puzi sjajuć —
 35. Kó luč blieda nad čretom igrajuć:
 Na svakom stupu ima po alka jedna,
 O svaku alku lanac prikovani;
 Željezo stvar je ljuta i ozledna,
 Grizućim zubma noge mi obrani,
 40. I te rane neće mi zarasti,
 Dok nevidim krajni dan zapasti,
 Dan što u oči sad me grize i peče:
 Ja nevidjeh sunca gdje izlicće
 Puno godin, već ni neznam broja,
 45. Jer im rovaš sviest izgubi moja,
 Kad posljednji bratac mi izdahnu
 I ja do njeg živ bez sviesti panu'.

3.

- Prikovaše k stuponi o pojase
 Nas trojicu — nu svakog po za se ;
 50. Nemož činit ni koraka jednog
 Ni brat vidjet lice bratca biednog,
 Van kad bliedo svjetlo izvana udje,
 Što učini i svoje nam lice tudje ;
 Tako skupa nevideć drug druga,
 55. Gvoždje o pasu a pod pasom tuga,
 Ah, susiedi, nu opet razdružni,
 Prikovani tu čamismo tužni ;
 Skúp čim biaše i odah čistog zraka,
 Bar nam bude utieha niekaka
 60. Rieč domaću sborit, posluškvat,
 Razgovorom bratski se ozivat

- Bud' pričajuć priče stare u nadi,
 Bud' pjevajuć pjesme davorije;
 Al nam nakon i to već dosadi
65. Jer promuče rieč nam gladka prije,
 Te se hladna hladni o kamen' bije
 Zvukom čamnim — ne slobodna i jasna,
 Kó što nekad bi zvonila iz grudi' —
 Mož se varam, nu što si god budi,
70. Bar moem uhu nemniaše kó vlasna.

4.

- Biah najstarii izmedju trojice,
 Ja ih tješih tobož dobre volje —
 I valjaše kako znadoh bolje —
 I to činio svak bi po mrvice.
75. A s najmladjeg, koji otcu omili
 Jer mu biaše na kip majke čelo:
 Oči modre kó nebo veselo,
 Š njega od duše brižno se razcvili'.
 Pa tko da tu nezatuži, reci,
80. Gledeć pticu a u kakvoj kletci!
 Jer kó danak biaše lica gladka,
 (Dok još danak bivao mi ugodan
 Kó orliću čim je još slobodan) —
 Dan polnoćni, kud sjae bez zapadka
85. Žarko sunce, dok neprodje ljeto,
 Što viek bdi je svjetlosti bezkrajne
 Sunčno čedo u sniežnost odieto — ;
 Takve on biaše krvi i duše sjajne
 I od naravi viek vesele čudi —
90. Tek s nevolje tudje suze plačuć;
 Nu tad vreše kó val s gore skačuć:
 Svoj jad nosi bio ma kako hudi,
 Al od tudjih gnjev mu kida grudi.

5.

- I u drugog biaše duša taka,
 95. Bog ga 'o stvorio na kip od junaka,
 Krepke mišce, a srдца i krvi,
 Polak svieta da na boj pozove,
 Pa bi i rado tako izginuo prvi,
 Nu ne ginuć da nosi okove;
 100. Mal njih zveket već mu srdce smrvi:
 Ja ga vidjeh gdje on mućće sahnu,
 Možda i ja istu nosih ranu,
 Al se silih da kako obatrivim
 Sljednji ogranak kuće liekom živim.
 105. On bi ljubio lov u zelen-gore
 U trag trčuć kurjaku i srni,
 Al tamnica pakao mu je crni,
 Spete noge biedah zlo najgore.

6.

- Pod Šiljonskim gradom loži Leman,
 110. Tisuć stopah duboko ta neman
 Mokrim noktí kopajućí rije;
 Bar omjera tu u dubljinu pada
 Kad si 'e spustio niz zid biela grada,
 O koi s gnjevnim šumom slap se bije.
 115. Slap i bedem tamnicu dvostruku
 Načiniše, — živi grob — u huku.
 Jer pod vodu jezera se i tavan
 Svod pružaše tamnici — naš stanak,
 I mi čusmo talas noć i danak,
 120. Gdje klucaše šumeć nam nad glavam';
 I ja slišah zimi kako bura
 Pljuskajućí slap kroz okna tura,
 Kad zazviždnu vi'ar — oblakah krman —
 Da potresla ista se klisura:

125. Ja drmanje ćutih neuzdrman,
 Da i smrt bi sam volio u tu sgodu,
 Bar bi mi opet vratila slobodu.

7.

- Već o drugom bratu rekoh onu,
 Da u tamnici sasvim dušom klonu,
 130. Te mu omrznu već i ista hrana,
 Al ne s toga što nebiaše izbrana,
 Ta bi obikli loveć lov po gora'
 Jesti malo i to bez izhora.
 Zamienismo divlje kože dojno
 135. S vodom, s zida što nakapa znojno,
 Uz to hljebac pliesniv, tvrd i tužan,
 Kog nakvasi suzom mnogi sužanj,
 Odkad ljudi zatvaraju ljudo
 Kano zvjerad sred tamnice hude.
 140. Pa šta biaše nas to i njega briga?
 To neskrivi bratcu ni kotriga,
 Jerbo od takvog živca Bog ga 'e sgradio,
 Te i najsjajnij dvor bi mu dosadio,
 Da mu hoće tko slobodu oteti —
 145. Proste staze po gori i vrleti
 Nu šta tajim sgodu? On izdisa,
 Ja nemogu ni znoj da mu otarem
 Il da ruku prihvatim mu barem,
 Premda okove trgoh i kidisa',
 150. Da razkinem, al zalud mi muke,
 Ah, on umrie; neodriešiv mu ruke
 Plitku jamu za mrtca izkopaše
 Zemlji u hladnoj sred tamnice naše.
 Ja ih zaklinjam da sahrane tielo
 155. Bar u zemlju na koju veselo
 Sjaje sunce — hman je kletva moja —
 Misao bo se meni u glavu upili

- Ni po smrti da neće taj čili
 Duh u robskoj zemlji nać pokoja.
 160. Al uzalud ja ti rieći troši',
 Smijahu se molbam ljudi loši,
 Metjuć hladno zemlje pokrov goli
 Na stvorenje, koje ljubih toli;
 Po vrh groba još okove metni
 165 Tog ubojstva spomenik najspretnii.

8.

- A brat tretji — cvietak dragocjeni
 Od kolievke najviše ljubljeni —
 Svoje majke obraz i mljeziinće,
 Svog plemena gojeno ljubimče,
 170. Skrb najdraža otcu i sred muke,
 I mā briga, za koga s odluke
 Štedih život tješć ga, vas mu odan,
 Da ć još bit sretan i slobodan, —
 On takodjer prem dosad neganut —
 175. Duh prirodjen il Bogom nadahnut —
 Sad ti jadan klonu, ter dan po dan
 Već mladosti cviet mu vehne ugodan.
 Strašne stvari, kad gledaš u sili
 Ljudsku dušu, kako bije krili,
 180. Na razstanku kako kipom miće!
 Ja ju vidjeh kako u krv iztiće,
 Kako prši u bezkrajno more,
 Strašno s mukam hrvuć se i bore;
 Ja sam gledao čoeaka bolna i grěšna.
 185. Pred smrt buncat s straha noutješna:
 Al zloć biaše ovo i užas pravi —
 Smrt bez straha — pa kako ga davi!
 Ah, on ginu krotko, 'dušobolno,
 Trpeć mirno, mrući zadovoljno
 190. I bez suze, nježno kano slavlja,

- Tek š njih tužeć, što ih kon sebe ostavlja.
 Tog obraza cvietak i čaroba
 Rugaše se svim strahotam groba;
 Rumena s lica topi mu se sladko
195. Kó cviet dúge što mine za kratko;
 A oči mu svjetle se prozračne —
 Luč najsjajni te tamnice mračne;
 Riečca grka s ustih mu nekanu,
 Ni on roptaše o koncu preranu,
200. Dvie tri riečce još o dancih bolji',
 Mene tješć nadom u nevolji,
 Jer ja mučć i izgubljen ležim
 Za gubitkom krajnim i najtežim
 A ti uzdasi! on se krit ih trudi,
205. Al ih slabost preko volje odpasa
 Te oni čeznuć tekoše mu iz grudi'
 Posluškihah, — nemož shvatit glasa, —
 Uzklkihah biesan od užasa,
 Znam da uzalud, al ja od zdvojenja —
210. Već uvjeren — još traži' uvjerenja
 Zovnuh opet, — . . . čuh glas ko da šapnu;
 'Trgo' okove, . . . zvečć se razapnu,
 Skočih k njemu, . . . neima ga, utrnu'
 Ništ nevideć do 'ednu točku crnu
215. Ev' me sama, gdje sada na ustnice
 Dišem memlu, gnjili zrak tamnice
 Gle, karika najdraža i najkrajna,
 Medju mnome i viečnostju tajna,
 Što me k rodu vezaše još juče,
220. Na tom kobnom mjestu danas puče.
 Bratja moja -- jedan zemlji na dnu,
 Drugi na njoj — primiše smrt hladnu
 Ja mu ruku studenu opipa'
 (Ah, i moja ohladnu tog hipa),
225. Da ju dignem neimah sile više,

Ipak ćutih da mi grud još diše —
 Bi poludio, kad znaš da si izgubio
 Na sve vieke što si najveć ljubio....

Ja neznam ni sada

230. Zašto neumroh tada:
 Neimah nade, nu vjeru s naukom,
 Što me uzdrža smać se svojom rukom.

9.

Šta se poslie meni tu ujavi,
 Neznam danas, nit se sietjam da znah:

235. Zrak i svjetlo najprie me ostavi
 A najposlie ista mračnost prazna.
 Ah, odriešen ćutih i mišljenja
 Ja tu stojah — kamen sred kamenja;
 Misao trne zaodjevena mrakom
240. Ko klisura gola pod oblakom;
 Sve se u tmastom vrljaše mi sanku
 Baš ne nalik ni noći ni danku;
 Ni to biaše luč tamnice ružne,
 Toli mrzke za moe oči tužne,
245. Nego bezdan, koem prostora nesla
 I nemičnost bez točke i miesta;
 Neima zemlji tu ni nebu sliedi,
 Ni vremenu, ni dobru, ni biedi;
 Već tu 'e tiho i zrak nepomičan,
250. Ni životu ni smrti naličan;
 Bireć lokva praznoće nesretne,
 Sliepe i nieme, bezputne i nekretne.

10.

Jednom mi se opet razsvietli u glavi,
 Na prozor mi pojuć ptica pade:

255. Čas prestaje, čas me opet zdrávi
 Glas najsladji kojeg ćuh ikade;

- I harno mu biaše srdce i oči
 Jer ja od sladkog čuda suze točì':
 Pa i taj čas neće shvatit misli,
260. Koliki su jadi me pritisli.
 Nu mal po mal opet éuti trome
 Navikoše znanom putu svome:
 Od tamnice vidjeh tla i stiene
 Gdje se steru ko prie oko mene;
265. Vidjeh opet sunca zraku riedku,
 Gdje ulazi gmižuć kroz rešetku,
 A kroz okno kud se luč ukrada
 I taj pitom tić mi dodje sada
 Da i pitomii neg je u istom lugu —
270. Tić ljubazni ko jug modrokrili,
 Pojuć, sboreć tisuć stvarih mili'
 Ko da mi oće dignut pienjem tugu.
 Viek nevidjeh prvo takva stvora,
 Nit éu ikada čut takva žubora.
275. Činjaše se da 'e i on bez druga,
 Al mu 'e težko i polak mojih tuga';
 On mi dodje bireć s razgovora,
 Jer za utiehu nebiaše mi stvora;
 Nu u tamnicu čim dopre to pienje,
280. Vратише se misli mi i éutjenje.
 Baš neznadoh da l' slobodan biaše,
 Pusti l' kavez rad mog društva i znanstva;
 Nu poznajuć grkost sužnje čaše,
 Ptiću sladkom neželih sužanstva.
285. Da li možda u krila obučen
 Gost taj dodje iz raja poručen,
 Jerbo sudih (Bog mi prostio grijoh!)
 Što nukaše na plač me i na smijeh,
 Da stoji u njem duša mladjeg brata
290. Rad utjohè Bogom mi poslata;
 Al do mala ode ptić i pienje,

- Te ja spoznah da 'e smrtno stvorenje ;
 Jer da biaše on, nehtie opet poći,
 Mene ostavit tužna u samoći,
295. Sam-samecata ko mrtea u raci,
 Sam-samecata ko maglu u oblaci',
 Čiglu maglu kad sja danak bieli,
 Kad ostalo nebo jasno blista,
 Rugu jednu na sred neba čista,
300. Koe netreba gdi 'e zrak vedrina ista,
 Kad sjaje oblak, a sviet se veseli.

11.

- Tu promieni stanje mi se biedno :
 Moi krvnici razžale se ujedno,
 Neznam što ih okrenu na bolje,
305. Ta biahu učni suzama nevolje !
 Nu istina je — lanac, što razkrhnu',
 Sad tu i osta krijuć zemlju crnu ;
 Po tamnici biaše mi sloboda
 Te ja od kraja pa do kraja hoda' —
310. Uzduž, popriek i gore i dolje
 Koracajuć dok mi biaše volje ;
 Pa se i hvalih krug stabrov i ploče
 Vratjajuć se svedj gdje šetnju poče',
 Tek se kloneć da korak nepadne
315. Na golo mi groblje bratje jadne,
 Kad pomislih: „hodeć bez obzira
 Uzkvrnjivaš postelju im mira“,
 Dolazi mi sapa težka toli,
 Te ista u srdcu krvca me zaboli.

12.

320. Ja izdubih zid nekolik stopah,
 Al ne zato tamnici da utečem,
 Jer ja, brate, sve u jedno zakopah,

- Štogod ljubih u kipu čovječjem.
 Pa i zašto? Cio sviet od toga dana
 325. Bio bi mi tamnica prostrana;
 Neimam djece ni roda ni druga
 S razgovora u jadu i tuga':
 Na to misleć odoše sve bjede
 Što prie misleć pomamit me htjede....
 330. Nu bial čudan te se popeh gore
 Do rešetke na gvozden-prozore,
 Da još vidim tu modru planinu,
 Željne oči na njoj da odpočinu.

13.

- Ja se izmienih — nu ona mi se ukaza
 335. Bez promjene — istoga obraza,
 Na njoj vidjeh sniega kúp stovjeki,
 A pod njome jezera okvir meki,
 I Rodana sinjeg trak daleki,
 Čuh potoke gdje se skačuć toče
 340. Kroz šikarje niz stijene i ploče,
 Dalje vidjeh gradu bielo ogradje,
 Ko mjehurke — jadrit tanke ladje.
 Sred jezera i mali otočac bijaše,
 Koj u oči mio mi upadaše,
 345. Bireć da ga tko napisa
 Tu zelena na pogled prostora,
 Teško širjeg izbe mog zatvora;
 Na otočcu tri tanka drveta,
 Nad otočcem nebo modrog cvieta,
 350. Oko otočca talasi ti kruže,
 Na njem rastu mlade kitne ruže
 Sladke boje i mirisa.
 Tu i ribice gradu pod bedeme
 Priplivaju radujuć se nieme,
 355. Pod oblacim orao kolo bije

- Silnim mahom kako nikad prije,
 Nakon k meni bireć da se spušlja
 I niz lice pade m' suza guštja,
 Ja osjetjah tugu i začeznu',
 360. Jedva ćuteć verig' tež željeznu;
 I kad opet sa prozora sleznu',
 Pade mračne moje izbe tma mi
 Na srdašce baš ko težki kami,
 I činjaše nalik mi se grobu
 365. Što se sklopio nad dragu osobu;
 I prem mi oči sbratiše se s tminom
 Začeznuše ipak za vedrinom.

14.

- Bili l' danci, mjeseci il ljeta?
 Ja nebrojah ni mâ pamet dozna:
 370. Neimalh nade progledat opeta,
 Ni oči izlicčit ukočenja grozna;
 Nu iz zatvora dodjoše me vodit, —
 Ja nepitah: zašto il tko odluči?
 Biaše mi 'edna po tamnici hodit
 375. Il po svietu verig' oslobodit,
 Očajanje jer već ljubit naučit.
 Zato blage kad dodjoše duše
 Te se lanci s mene na tla sruše,
 Tek prostomu te mračne zidine
 380. Ko domaći dvor mi se učine,
 I došavši — osjetjah u vaju —
 Rodna iz doma da me opet tjeraju:
 S pauci imah priateljstvo, poznanje,
 Gledah rado njih predju i tkanje,
 385. Pazih igru miša u mjesečini
 Pa zašl' radost to da mi nečini?
 Ta jedna izba stanak nama biaše
 A ja glava zajednice naše

Mogo' ubijat, al zaš' ? Bože mili !
 390. Ta smo u miru živjet naučili !
 Ja i okovi već smo bratja davna,
 Tolik čini zajednica stavna,
 Te ti omili robstvo sa svojim strahom —
 I ja slobod pozdravim s uzdahom.

St. Vraz.

Ljubav otačbine.

Od *Dra. K. Libelta.*

(Konac. *)

IX.

Bylo cię tylko možna wspomódz, wspierać,
 Nie žal żyć w nędze, nie žal umierać.

Krasicki.

Promotрили smo otačbinu dosad u materialnih joj temeljih ; zatim smo ju proučili u duhovnih njezinih silah ; gledali smo samo na njezino tielo, i na njezin duh, što tielo to oživljuje. Prelazimo sad k najvišim silam otačbine, k njezinoj utjelešnjennoj (objektiviranoj) ideji, k oriaškim onim obrazima, u kojih se svijetu objavljuje otačbina, kako kroz sviet i vjekove korači, kao osobita, velika cjelina medju narodima, u cjelovitoj punini i jedrini života i činah. Velike te ideje otačbine, veliki ti kalupi, kojima' se dostižu i u život dovode svrhe, ne toliko čovječanske, koliko božanske jesu *država, crkva i historia*. Jezgra pako te trojice i njihovog pojavljenja jest život državni (politični), pobožnost i zadaća naroda. — Daj da ih bliže promotrimo !

*) Vidi : Kola knjigu VI. VII.

Što je država? — I kod nas se za glavno načelo države uzelo to, da je država sloboda u život pretvorena, pa da se ona sastoji samo iz ljudi. Takovu misao o slobodi nalazimo i u Grčkoj, gdje je najprije rod ljudski osvojio slobodu. Plato u svojoj slobodnoj državi dosta primjerenu upotrebljava prisposobu, da je država kao velika daska (tabula) na kojoj je s velikim slovima napisana pravednost (pravda). — Pravda je dakle i realiziranje pravde Platonova ideja države. Pojam pravde stoji mu u čovjeku, to jest, sila duše, koja vlada nad razumom i strastima, te kao takova sastoji se iz triju glavnih krieposti: iz *mudrosti*, *muževnosti* i *trieznosti* ili *umjerenosti*. — Tako i u državi ima tri tim kriepostima odgovarajuća reda: 1. red *upraviteljah*, 2. red *težakah*, i 3. red *vojnukah*. Dicca su sinovi države, odhranjivajuća se troškovima države. Neima imetka posebnog do samog narodnjeg. Eto što je država u smislu Platonovom! — Aristotel smatra državu najvišim stupnjem ili obistinjenjem društva čovječanskog. Država se polag njega počima od porodice, koja sačinjava kuću i iliti gospodarstvo; odtuda postaje naselbina, selo, zatim grad ili varoš, a napokon ista država. Sklonost k državi jeste čovječanstvu prirodjena. Čovjek nemože živjeti u stanju prirode, jerbo je stvor politički. Država je stanje čovječje, sredina izmedju stanja zvjeradi i neba. Polag toga pojam države temelj je svih nižih odnošajah. Zato se porodica (obitelj), kuća, selo, gradovi razvijaju iz tog istog pojma države. U formah spoljašnjih pojavlja se država kao jednovlada, boljarstvo, i kao skupnovladarstvo, koje je njekim državoslovcima pravi uzor slobodne države.

Oko tih pojamah starih mudracah vrte se pojmi i misli novijih vjekovah čak do Montesquieua, te se protežu i u sustave (sisteme) najnovije filosofije njemačke. I doduše, kamo su bolje, nego sva nova politika u

u svojih teorijah. Jerbo dok bi jedni tvrdili, da je država ustav ogradjujući slobodu i imetak gradjanah, a drugi, da je vlada osnovana na kamen božijeg prava na zemlji, to su prvi ponizili veliko pojavljenje naroda do na sredstvo, i po njima vlada oporna napredku duševnom bila bi najbolja država. Drugi opet niesu baš daleko odmakli od mislih Indianacah, gdje Bog stvara iz sebe državu, ili Židovah, premda nam je poznato da bogovladna uprava u njih nije bila baš najbolja.

Najkukavnija je ona teorija, koja postiže (shvatja) državu, kao savez izmedju upraviteljah i upravljenikah, iliti kao razmjer izmedju zapovjednikah i poslušnikah, kao što je teorija Hallerova, koja proglašuje državu ustavom osnovanim silom jačega t. j. poglavice, koji sili svakoga živjeti u krugu društvenom, i slušati zakone zemaljske. Pa zar si ikada čuo, da države postaju savezom? Gdje ima tu suda, ako bi se kojoj stranki krivica učinila? Što kralj prisije na ustav, ili kao što bi u Poljskoj prisizao na pogodbe (*pacta conventa*), taj čin još nije država, koja po pravom smislu u samom narodu ima svoje nutrnje ustrojstvo. Teorija Hallerova morala je ipak dokazivati, da je država stvar dobra, pa da je zato slobodno čovieka k njoj i šiliti; te da onaj koj ima silu, bolji je i imućiji, nego onaj, koj tu silu trpi, pa da je upravo zato i dynastija s božije milosti. No dosta o toj proslavljenoj Hallerovoj pomladi političkih naukah. — Hegel i sva njegova škola približava se mislima Platonovim. Po Hegelu je država uživotvorenje prava u najvećoj moralnosti naroda. Stupnji k toj državi jesu: *porodica* i *društvo*. No na tima dvama stupnjima nije se još osviestila volja naroda. Država zna što radi, i što radi to čini po načelima promislivši okolnosti po tanko. Ali i u toj teoriji ima strašne idealnosti, jerbo svaki osieća, da je država puno više, nego je pravo uživotvoreno (realizirano), više

nego što je moralnost i svijest. Pravo je samo jedna posljedica (resultat) duha, no nije još ista država. Metjući tu ustave i zavode za istu državu, metnuo si krv tiela tobože za isti život i čine. —

Država po našoj misli jest spojenje otačbine materialne i duhovne k postignutju života otačbine; država je stopljenje i pretvorenje svih čistih tiela i duha u jedan živi i djelujući narod. Život dakle naroda pravo je opredjeljenje ili zvanje *) države. Odtuda uprav sljeduje, da pojam države obziče u sebi šest navedenih momentah. Zemlja nam se pokazuje pokrivena plodima obrtnosti; narod predstavlja obitelji, društva, redove, vrste; čovjek biva građaninom, zakoni stiču obraz nutnjeg i spoljašnjeg upravljanja, te predstavljaju sobom narod u razvitku života javnog; tim narodnost postaje izrazom lica celog naroda; jezik se proljeva u glasne govore naroda na saborih, na stolicah učiteljskih i na propovjednicah; literatura utiče u škole, zavode, naročito u narodnu odhranu. Svaki dakle momenat, koj dosad, posebice promotren, bijaše mrtav, oživljuje u ideji države, kretje se i razrastja na kip oriaša, u ispoljašnjem svome stasu. Svuda i svagdie ima tu kretanja i gibanja, izobilje života, a to je upravo država.

Država, budući život otačbine, — jest njezina sadašnjost i njezina budućnost. Država je sadašnje vrijeme života narodnog. Država je dakle neprestani prelaz iz prošlosti k budućnosti naroda, dok mu se nenavrše dani života. Život je suglasje svih organskih silah, i to suglasje u državi jest sloboda, a odpor mu

*) Život naroda prava je svrha države; a kako to godi sreću i osiećaju pravom čovječanskom, kako mu razsvjetljuje um, kako mu tieši i slobodi duh! Ta definicija već je sama po sebi život. Zaista u životu, kao što ga je g. pisatelj nacrtao, sve je sloboda, sila, slava, uzornost, veličina. *Bilj. prev.*

je robstvo. Pohlepa za sve prostranijim suglasjem tja do k najskrajnijim društvenim medjašima jest pohlepa za sve većom slobodom; a to je upravo razvijajući se život naroda.

Život je pojavljenje, a ovo se pojavljuje u činih; a k činima treba volje. I život čovjeka. tek se onda upravo začimlje, kad postane gospodar svoje volje (sebe samog). Život dakle naroda mora da se pretvori u čine naroda, i zato mora da to u čine pretvaranje biva slobodnom njegovom voljom. I pokrajina jedna samo od ono doba, kako joj narod postane sposoban, i moćan, volju svoju činima obistinjavati, počima se i u istinu zvati državom.

Da narod može izjavljati volju svoju, i da time može biti država, treba mu temelj i stroj politički. Bez loga stroja neima države, premda i ima otačbina (domovina), i to ti je ona golemia razlika izmedju otačbine i države. Temelj politički, s ovoga gledišta smatrajući, u ideji iliti u životu otačbine jest ono, što je zemlja s materialne njezine strane, a narodnost opet s duhovne. Stroj ili temelj politički jedinstvo je zemlje i narodnosti. Jer da se narodnost digne i uzraste, k tomu joj treba stroja političkog, iliti nezavisle volje naroda. Država se dakle gradi a otačbina život dobiva, čim si narod steče stroj politični. Ima plemenah, što se nikad neuzmahnuše do te slobode; no imena tih plemenah ili takovih tobože narodah niesu se ni bilježila u knjigu sudbine, ni opredjeljivala da izvode velika djela kao svrhe bezkonačnog duha. No gdje je Bog ulio u bitje kakvog plemena ili naroda onu višu za više svrhe sposobnost, gdje mu već u kolievci sjaje oko zrakama genija, tamo narod dorasli do mladića, osjeća silu i zvanje svoje, pa krstom krvi svoje stupa u bieli sviet javnosti, i žrtvama, nad kojim se divi sviet, podiže se k nezavislosti. Tu dakle vidimo, da otačbina od svojih sinovah i kćerih

ište požrtvovanja, dapače istu krv i život na žrtvenik da prinosi. I to nije ni čudo. Otačbina, uzdižući se do na državu, pribavlja si život, a život je svaki od krvi. Nu i dalji život otačbine jest život od života svakog zemljaka, jest neprestato požrtvovanje svakog državljanina za blago otačbine. Njoj prinosi u žrtvu svoje radnje, svoje misli, svoje sposobnosti, njoj sva svoja imanja. Samo takim požrtvovanjem živi i drži se otačbina. A kad bura zaprieti njezinoj skupnosti, bilo iz nutra n. p. kad rodjeni nje sinovi ustaju na nju, otimajuć njoj imanja i slobode, bilo iz vana n. p. grabežljiv i lakom susjed kad joj na medjaše nahrupi, ili s obični pogrdi joj ime i poštenje, ili se polakomi na pravo naroda, — onda otačbina poziva vjerne svoje sinove, da idu vojevati za njezinu skupnost, za njezinu slavu; onda bojna trublja kao trublja arkangjela uzkrisvajuća mrtve iz groba, buđi svakoga zemljaka od najvišeg do najnižjeg, grmeć mu na uši glasom države: „Sve, što si, to si s ljubavi otačbine, jerbo si čestica njezina! Ustaj i ajde na boj, da ju braniš! Ostavi sve, što ti je drago; jer ti je ono, što je najdraže, otačbina u pogibelji!“ — A takov glas, za svakog pravog sina glas je oduševljenja, a za kukavicu i nevjeru glas poraza. Pobjeda i cijelina države viši od broja vjernih i junčkih njezinih sinovah. Gdje se pako sila prostoga naroda na taj glas nemakne, tu si već i uvidio, da nepoznajaju majku svoju, i da nerazumiju glasa njezina.

Zato ljubav k otačbini, postižuća (poninajuća) život otačbine u državi, a tim i u istom stanju političnom ili državnom, pokazuje se u žrtvah za nju. Tim svetim imenom *požrtvovanja* (posvjetjenja) krstić se čini domorodca, izvirući iz ljubavi k otačbini. Na žrtveniku joj polaže on ne samo prvence svoje, no kad treba i cijeli svoj imetak, zdravlje svoje, sreću svoju, život svoj. Najviša je to žrtva, kad sam sebe prinosiš u žrtvu. —

Dvosručna su požrtvovanja: u vrijeme *mira* i u vrijeme *rata*. Danak, koji platjaš, svietska je desetina za otačbinu, jer svak zna, da se bez danka nemože ni upravljati država u miru, ni oružati sila, ni promicati obrtnosti, ni zavoditi učionice, niti njihovo dokučiti popravljanje. Danak je dakle prvi stupanj požrtvovanja za otačbinu. Naplatja se on gradjanom, čim se samo slobode dankom zadubljene protežu — i razširavaju na sve, koji tu žrtvu prinose. No budući da se kod nas plemstvo izvuklo izpod danka i plaćanja, cieti taj teret svalivši na ubogi prosti narod, izključen iz hrama slobodah, izžuljenim grošem istog puka stečenih, zar li možemo reći, da je takovo plemstvo pojnilo otačbinu? pa ma i čuda od junačtva izvodilo na polju bitke, zar li ipak znade za što krv lije? Zla ta misao o otačbini porodila je najgadniju sebičnost. Pa zar nije to sebičnost mrzka, obilnost imajući izključivo u svemu, uz to ipak zahtievati, da tu otačbinu majkom svojom drže i miliuni biedne djece, kojima od njezina imetka i od tolike slave ništa u dio nepade? Eto ti aždaju djedinstva (majorata) s odvratnim svojim licem! Red boljarski sin je prvorođeni, na koga prelaze naslovi, imetak, časti i slobode i pravice domovine; prostog pako naroda ljudi, miliune brojeći, jesu kao mladja djeca, koja, izključena od svega loga, osudjena su samo na rabotu i trhe javne. Pa što? mi se još čudimo, da nam je otačbina propala? Budući da nije bilo požrtvovanja u vrijeme mira, budući da se za vremena niesmo odrekli gnjusnoga prvenstva (majorata), zato ni žrtve u vrijeme rata niesu pomogle državi, jer puno ti je bilo gospode prisvajajuće si dobra otačbine, u vrijeme mira, ali vrlo malo biaše ti ih koji će sa svim silama potruditi se zakloniti ju prsima svojim u vrijeme pogibelji.

Gdje danak ili porez nedospieva za podizanje korisnih zavoda u domovini, tu treba žrtve da prinose

sdrúženja ljudih posebnih, koja svjedoče o ljubavi k obćemu blagu, a tima činima i o ljubavi k otačbini. Sdrúženja u Englezkoj pokazala su čudesa. Svako to društvo silni je junak od hiljadu rukuh i noguh, i od hiljadu glavah, koje sve dižu i okretju u korist blagostanja i sile naroda. Svako od tih društvah spajajući silu mislih i voljah u jedno ognjište, jest kao palno staklo (Breunglas) što sve zrake sunca spaja u jednu točku da upali trud (gubu) predsudah i razširi svjetilo narodno. Da se kod nas mjeri ljubav k otačbini po našem načinu požrtvovanja, sdrúženja, poduzimanja za blago obće, morali bismo se jamačno već od srama upaliti, nad hvastavim hvalisanjem, što no gotovo svakome zvoni iz ustih, kažući, da tobože doduše iz svega srca ljubi otačbinu svoju. Pa i sad još ima ljudi, što požrtvovanje njekojih plemenitih dušah smatraju za diktaturu, i za namjeru, da tim žrtvama hoće tobož da se uzvise nad drugima. Mrzka je doduše to sljepota, koje ako se ne oprostimo, a to će bit u nas ljubav k otačbini samo bludnja i ljuta varka, te ćemo dugo još za nju podnositi kazni. Odricat se samog sebe i svojih posebnih koristih, budi ti barjak, pod kojim tvoja ljubav k otačbini može biti prava ljubav, jerbo onda si se žrtvovao za nju, a ne za sebe. Neima većega grieha na širokom svijetu, nego kad tko stvar javnu narodnu ponizi upotrebljujuć ju u sredstvo gadnih svojih posebnih namjerah; niti grieha, koj bi se teže kaznio, jerbo se kazni propaštju naroda i njegove sreće, od koje je i griešnik čestica osjetna.

U dolinah mirnih cvatu naročito krieposti gradjanah, š njima razstaviti može ih samo srdce, ugrijano ljubavju k otačbini. Svaki korak, što tu činiš, jedan je čin života otačbine, rieči tvoje postaju tielom i činima. Pomisli, da tko je tu nitkov, taj je i vrag matere otačbine. Nu blažen onaj, koj joj je služio u ljubavi cicli svoj

život, koj ni sebe ni svoj imetak nije imao na misli, već samo blago naroda; koj posvetjujući domovini sve svoje sile i sposobnosti, zaista i sina odhranio si je za službu domovine sposobna. — Što si godj, budi u zvanju svome oduševljen, ali i mudar; brini se za stvari javne, narodnje, nu i za svoje (privatne), pa gdje treba, daj ove na žrtvu za one. Bez stanovišta osobnog (privatnog) neima čovjek temelja, a bez stanovništva javnog neima dostojanstva. Treba tu i jedno i drugo da spojiš, ali treba da imaš i srdce i glavu.

Požrtvovanja u vrijeme rata za slavu iliti samostalnost domovine od veće su važnosti. Glas „Na boj!“ kao iskra električna proleti uha i srдца domorodacah. Silan li ti je to potres celog tiela otačbine, te ćeš ga osjetit, i na najkrajnjemu nje kraju. U taj mah svak ćuti, da je sin domovine, i da ova ima život složen iz života čitavog naroda. Jek i tresak dušmanskih topovah, što se na granici razlieže, zatresa srdcem svakog zemljaka, koj god osjeća, da se tu niesu zatresli zidovi doma njegova, već sgrada ciele otačbine; osjetlja on, da mu je kucnulo srdce, kao jedna žilica veličanstvenog narodnog srдца. Tu se skupljaju čete sinovah na pomoć otačbini, i pokriva tjelesima bojišta svjedoči o požrtvovanju braniteljah otačbine. Kad su Rimljani i Kartaginci boj bili nad jezerom Trasimenskim, tresla se zemlja pod nogama boracah. Usred boja čovjek tako na se zaboravi, da je gluh za sve. Takovo je požrtvovanje za slobodu. Neima sile, koja bi podjarmit mogla narod od nekoliko miliunah, što se podignu na obranu svojih pravah i slobodah. A kad poslje boja umjesto pjesme radostne i pobjedonosne razlieže se po domovini zveket okovah, a iz tamnicah ječi uzdisanje sužanjstva i nevolje, — to je velika i sramotna kazan za one, što su Boga, sviet i zemljake svoje varali svojom ljubavju k otačbini.

Odricati se ljubavi k otačbini u taj mah njezina

života, jest izdajstvo domovine. Krivnja proti zemlji, narodu, zakonom, proti narodnosti, jeziku, narodnoj literaturi, jeste težka, velika krivnja, ali još na čelu nema udaren žig izdajice. Jer premda grabež za imetkom iliti slavom čovjeka jest krivnja, to opet zločinstvom biva tek onda, kad mu ide na glavu i život. Isto tako namjera proti životu otačbine, jest gnjusno izdajstvo, jest najveći javni grijeh, i najveća sramota, koju čovjek zaslužiti može. Snovati zakletve i pletke na propast otačbine, kovati saveze s neprijateljem domovine, izdati otčinsku zemlju inostranoj vojsci, služiti dušmaninu savjetom i pomoćju; uhodstvo najmljeno ili bezplatno — sve su to izdajstva vriedna, da ih čine Koriolani ili Glinski (kad hoćemo da izrazimo nadutu oholost), a Efiatesi i Jurgaški (koji su primjer kukavnosti i krajne ništete).

Država dakle pojavlja se u najčilijem životu otačbine, s kojim je najtješnje spojen život svih zemljakah. Ništa nije istinitije nego što je Mickiević u trenutku čista uzhitjenja o ljubavi k otačbini rekao: „Nije bilo sreće u kući, jerbo je nebiaše u domovini.“ *) U tih riečih izreče on nerazdielno jedinstvo zemljaka sa otačbinom, jedinstvo osnovano na jedinstvu života. Propast otačbine propast je njezine djece. Njezina sreća jest i njihova sreća. Kad se otačbina u crno zavila, veselje pojedinih osobah čini se da je tužna radost što prši na groblju nad grobovi roditeljah, sestarah i bratje.

Najveća propast naroda mora biti za domorodce izgubitak bitja političnog, i zato što su bili židovima proroci, to isto bio je za Poljake Petar Skarga, koji proricajući narodu svomu propast političke slobode, i sve odtuda potekavše posljedice, uzkliknu: „Doći će na vas robstvo, u kome će poginuli naše slobode, i obratiti se na smieh. Bit ćete ne samo bez gospodara od krvi

*) Nie było szczęścia w domu, bo go nie było w ojczyźnie!

svoje, već i bez otačbine i kraljestva svoga, prognani, svuda biedni, prezirani, ubogi; kojih će gaziti nogama i ondje, gdje su vas prije i cjenili. Služit ćete dušmanom svojim od gladi, ubožtva i svake druge oskudice, i namétnut će na vrat gvozdeni vam jaram. Jedni od vas poginut će od gladi, drugi od mača, a drugi opet razići će se i raztrkali po svijetu od nemila do nedraga.“ — Da su se ta proročanstva izpunila na židovih i na svakome narodu, što je izgubio svoj politični temelj, to je stvar naravna, zašto otačbina bez temelja političnog neima života, neima slobode; celo joj tielo leži mrtvo bez vlade i pokreta, i zato tuđe sile mogu po njoj prosto gaziti, zemlju joj razkomadati, prosti joj narod potlačiti i razganjati, zavode rušiti, narodnost grditi, jezik skružiti, rieč i pismo izkorienit do krajnje klice.

Kad dakle takovih posljedical za sobom vodi izgubitak bitja političnog, zato ljubav k otačbini i treba da bude najjača k ovomu bitju i životu. Svaki zemljak valja da to osjeća živo, da je samo kao čovjek slobodna narodà sve, inače ništa. Imamo silu primjerah, da ni vrata paklena nadvladati nemogu državu onu, u kojoj se i u prostaka upalila ljubav k otačbini. Sila i čitavog svijeta preslaba je podjarmiti narod, koj se diže u ime ljubavi k otačbini, prava svoja braneći. Taki je bio Rim u ratovih svojih sa Gallima i Kartagincima; tako je bila i Grčka u bitkah persianskih.

X.

I kościół jest matką jako jest ojczyzna.

Carstvo moje nije od ovoga svijeta rekao je Isukrst. Iz tih riečih njegovih vidi se, da sasvim izza svjetskih razmjerjah stoje odnošenja naša k Bogu, i zato da ljubav k otačbini zemaljskoj ne siže do u to područje

duha pobožnog. Nauka spasitelja, kao čista duhovna, nije nikakvim osobitim načelom narodnosti naznačena, u jedan samo narod pomazana, nego je za čitavo čovječanstvo odlučena. Tu je hristjanin gradjanin čitavog hristjanskog svieta, i u drugim ljudima vidi samo bližnje svoje. Ljubav prama otačbini ustupila je tu mjesto širjemu osjećaju, ljubavi prama cjelokupnom čovječanstvu. Crkva i carstvo božje, po riečma Apostola Pavla, sazidana su u srcih vjerujućih, te su sviet samog islog duha.

Nu tako se stvar ima samo u goloj pomisli ili abstrakeiji, imajući samu vjeru pred očima. Duh se nikako pojaviti nemože bez materialnog vida i temelja. Zato i crkva hristova morade se pojaviti u spoljašnjem vidu narodnih crkavah *) i tek s vremenom iznikle su kao glavnije forme u hristjanstvu: crkva katolička, grčka, protestanska, inglezka, itd. Pošto crkve postadoše spoljašnjostju duha, morali su i narodi u njih položiti misli, čuti i pojme u formi njima prirodjenoj, pa tako u svojih obredih, u izpoviedanju, i u svih spoljašnjih odnošajih crkve morali su osjećati i gledati čast svoje otačbine, te njezinom ljubavju prigrliti i opasati crkvu i vjeru. -- Čovjek osjeća silnu neobhodnu potrebu pobožnosti, isto i onako kao slobodu društvenu i državnu. Pobožnost veže gja s nebom, društvo sa zemljom. Ovo je zahtievanje razuma, a ono potreba srdeca njegova. I jednim i drugim putem izlieva se život narodah na vidjelo; na jednom i na drugom radi jedan veliki duh

*) To je sa svim naravno. Kao što jedan duh čovječji čitavog našeg roda pojavljuje se pod različitim vidom i formom u različitim narodih, tako isto i duh hristjanski, koj sa spasiteljem našim sidje na zemlju, preobrazio se u različitim narodah po duhu njihovom. Može tu biti različitih formih, no duh, je zgra treba da bude jedna, i jedno glavno težnje.

božji, pa jedan konac božji vodi narode — jednog za drugim — do k velikome onome moru, što se vrti napredujući od vieka.

Narodi su dakle pozvani, da vode i predstavljaju pojave duha, kao u činima svieta, tako i u činima crkve. Pobožnost (religija) i ustavi idu ruka za ruku, te su plod mislih, ćutih i načelah narodnih onoga ljudstva, u kojega su se krilu razvili. I jedni se i drugi razvijaju. Kao što je država život svih praktičnih odnošajah otačbine i osnovana na temelju političnom, tako je i crkva život svih odnošajah osjetljivih i idealnih otačbine, i osnovana je na vladajućem vjerozakonu (religiji). Crkva, kao država jeste život sadašnjosti naroda, jest veliki spoljašnji, pravi vid tih samih silah i uprava, kao što je i država. Dok je država bila život otačbine, što promiče sve ćestice i uda naroda, spajajućih do u jednu narodnu cjelinu, — dotle je bio taj život samo jednostran. Crkva je druga strana života otačbine, što sve promiče i oživljuje.

Zahťievati, da nebude vladajućega vjerozakona; to je isto koliko zahťievati, da nebude u državi forma vlade složna, ili da nebude organičkog jedinstva u životu naroda. *Vladanje* je jedinstvo životno u pojavih narodnog života. Pojavljenje toga vladanja u državi jest *vlada*, a u crkvi je forma izpoviedanja. U jednoj i drugoj narod svojoj cjelini daje vladajuću formu vlade, i vladajuću formu vjeroizpoviedanja. Odtud sljeduje, kao što narod nemože biti bez vlade, da onako isto nemože biti ni bez forme vjeroizpoviedanja. Ako to dopuštamo, a ono može se načiniti i država i crkva u osobitih narodnih značajih a to obadvie kao sile vladajuće. No pobožnost, dok se neizvrgne u preljeranost, u fanatizam, negrdi i neprogoni druga vjeroizpoviedanja. I zato uz vladajući vjerozakon ne samo da mogu, no i moraju da se trpe i drugi vjerozakoni, te treba da imaju slobodu javno službe svoje obavljati,

tako da se zbog vjere nitko nemože lišiti prava slobode državne.

Gdje je vjera živa i duševni i politični život naroda grijuća, ondje pronađe ona sve udove naroda. Vjera i sloboda dva su silna ognja u narodu, utrobu mu ogrijavajuća. Bez tih vatrah narodi su kao izgorjeli vulkani neimajući više nikakve valjanosti. Sloboda i vjera dva su ognjišta, dva sunca na nebu narodnog života. Oko jednog i drugog vrti se život otačbine. Obadva se slievaju u jedan život naroda, pa zato i mora da su vazda u najvećem suglasju.

Dok koj narod ta dva ognja uzčuva, dotle nepoginu. Ako je od drugog naroda podjarmljen i svoj izgubio temelj politični, dok svoju posebnu ima crkvu, dotle uzalud govoriš i sudiš, da se prelio u narod drugi; jerbo dok mu u srcu i utrobi tinjaju dvie te svele i životne vatre, dotle ga drugi narod nije vrstan progutati, zašto tu svako nasilje i svaka navala vodi k odporu, a te iskre tinjajuće u pepelu uzpirit će se prvim vjetrićem, te buknut u plamen.

Stroj politični, budući osnovan na spoljašnjih odnošajih, jest *jedinstvo zemlje i narodnosti*, a pobožnost, kao sila više idealna, osjetljiva, s unutaršnjem životom naroda spojena jest *jedinstvo naroda i jezika*. U ljudstvu i jeziku najsilnije hrani se vjera. Ljudstvo i jezik svod su crkve, koji malo visi od zemlje i narodnosti. Ljudstvo s jezikom otacah svojih uza se prenosi vjerozakon svoj i u progonstvo. Kao što u državi tako i u vjerozakonu spojeni su svi momenti otačbine: imaš tu zvonike i hramove, jednom rieči: svi odnošaji i sve strane života osnovane su u crkvi. Od kolicvke pa sve do groba sprovodi te vjerozakon. Vas moralni život naroda i pojedinog čovjeka potiče iz tog vrela. Vjerozakon posveljuje obiteljske sveze, utvrđuje društvene odnošaje, zavezuje najvišu vladu prisegom, i posveljuje

ju čini je u očima ljudi svetom. Pa tko nevidi u njoj pravi život otačbine?

Vjerezakon naroda treba dakle da bude predmet ljubavi naše. Zato nerugaj se prostome narodu, što je pobožan, nemudruj i nesmij se onome, što je prostaku sveto! Pomisli, da nikad nećeš tako lahko izgubiti povjerenje u prostaka nego kad mu budeš na pogoršenje u vjeri. Nu ljubav ta netreba da bude sliepa niti odobravajuća bludnju. Uvodi ondje prosvjetu, gdje u prostog naroda vladaju prazne vjere i predsude; pa gdje vidiš, da oni, što bi imali biti svjetlost naroda, razširuju medju prostotom tminu, te su proti prosvjeli i napredku, — a ti izgoui lučem razuma svoga mrak, na koliko godj možeš.

XI.

Słowiczku mój!
 A leć a pój!
 Na pożegnanie pój!
 Bo wyszedł głos
 I padł już los,
 I tajne brzemię lat —
 Wydało się cud!
 I stał się cud!
 I rozraduje świat!

A. Mickiewics.

Kao što se čovjek pita, kad se na sama sebe obazre: „Zašto sam ja na ovome svijetu? na što su ti putevi života, kojima idem? Taj život moj je li od slučaja ili pako ima kakvu svrhu?“ tako isto može i narod sam sebe upitati: „Na što mi ta narodnost, kojom se razlikujem od drugih? na što sam tolikom krylju izkupio vjeru i slobodu? zar ništa neznači ta država, taj vjerezakon, što se razvio u životu otačbine moje?“ Odgovor na ova pitanja daje prošastnost i ljudska ona misao,

koja u toj prošlosti poznaje razvitak duha. Ništa se ne sbiva slučajno, ta i isti su vlasi na tvojoj glavi izbrojeni. Pa kad ima u prirodi nepromienljivi zakoni i posljedice opredieljene, tim više i u životu čovjeka i narodah razvija se duh taj sve dalje napredujući.

Narodi njesu igračka sudbine, već su material' duha, koj inače na zemlju sići nemože, nego silazeći u narode, te u njih i kroz njih otkriva bezkonačnost veličine svoje. — Ljudstvo je tielo vječnog duha, a narodi su njegovi sinovi, različni po običaju, sposobnosti i zvanju, pretvarajući volju otca svoga u čine. *Svaki dakle narod ima njeko zvanje, *) njeko poslanstvo* (misiju) koje je primio od Boga, i koje izpuniti svrha mu je života ovdašnjeg.

Žezlo historije prelazi od naroda na narod. Historia svakog naroda nije ino, nego izpunjenje zadaće, koja mu u dio pade. O tom će se svak uvjeriti, koj poznaje historiju, te je narode pregledao po glavnih njihovih vjekovih. Uvidjet će, da ima tamo jedna svrha, oko koje se vrtio vas prošli život naroda. Ta svrha viša je zapovied, prstom božjim narodu napisana još onda, kad ga je na

*) Ovo je zlatna rieč, koju treba da zapamte i duboko si u srce usade oni, koji (ma kojem to bilo) živom narodu europskom odriču budučnost. Istina je, njeki narodi imaju više, a njeki manje zvanje, t. j. njeki imaju više a njeki manje velikih činah uplesti u golemi i veličanstveni vienac čovječanske historije. Ali zato nesmiju se prezirati ni oni, koji ili temelj polažu kojoj novoj dobi (epochi) ili druge potiču i bude iz nemara i mrtvila, ili pako sami krepko napreduju na stazi života. Koj prezire ine narode, taj ili nepoznaje ili neće da poznaje organizam čovječanstva, po kojem svi narodi stiču se u jedno suglasno kolo (chor) osobah moralnih, gdje je glas i jednog i drugog potrebit kao k razvitku cvietla i k dozrievanju voća dani blagog proljetja kao i dani ljeta žarkog.

početku ljudstva odlučio i stvorio posebnim i vlastitim narodom. Pogledaj bliže, pa ćeš uvidjeti, kako je ta misao jedno isto sa narodom svojstvo koji ju je u životu uživotvorio ili u čin preveo, kako ga najprije na to goni prirodjena vatra, kako postignuvši ju (misao) mahom osili i prevali na pozorište sa svima silama duha svoga, kako misao tu oživotvorava u vjerozakonu, u državi, u umjetnosti, u znanostih, i kako mišlju tom okriepljen hvata žezlo činah, šireć se daleko u čovječanstvu, dok ti eto najposlje, dostignuvši najviši vrh (točku) nepočme oslabljivati, te ga misao ta ostavlja, a on stane kloniti se k zapadu, k smrti. Nu u to doba već je druga misao božja iznikla na vidjelo, te veslom drugog kriepčijeg naroda zaplovi po moru vremena; jer narod onaj ostario je, te nije više vrstan voditi dalje mladju misao božju. On je učinio, što mogaše učiniti, a sa zadaćom skončava mu se i život zemaljski, ostavljajuć izza sebe bezsmrtnost historičku.

Samo na ovaj način imat će pojedini narodi značenje, ako im radnju i zasluge uznmjerimo po podieljenoj im od Boga zadaći. Samo na taj način pred oči nam se metje ciela historija, kao sveto ubogovanje ljudstva, u kom teče u svoj svojoj veličini i svjetlosti ideja Boga od vjeka pa sve to jasnije, sve to šire uzpirena znanostju, slobodom i srećom narodah. Historija je veliki sudnji dan. Sve što je bilo zlo i neistinito, što nije bilo od Boga, što nije priznavalo poslanstvo naroda, otišlo je na oganj vječni, a što je bilo od Boga, i posvetilo se volji njegovoj, sve to sjedi na desnoj strani Boga, i caruje u nebu.

Dā može narod izvesti historičnu svoju zadaću, treba mu njeki temelj politični, na kojem si ustrojava državu i vjerozakon, t. j. izvršava poslanstvo svoje. Obadva života otačbine slievaju se tu u jedan život, koj je božanski. Tu dospieva otačbina k najvišoj svojoj

ideji, koja čini njezinu skupnost ili cjelinu. — Tu ona sveti i slavi svoje blagoslavstvo, jerbo je život misli božije, misli jedne iste, trajujući kroz vieke vjekovah. Zato biva ona najsvetijom idejom dotle, dok se godj ljudstvo nepretvori u jednu istu otačbinu.

Žrtvujući se za život politični i za vjerozakon, prolievali su krv svoju pojedini sinovi i kéeri naroda; u historičnoj svojoj zadaći žrtvuje se čitav narod, prino-seći sama sebe na žrtvu. Na žrtveniku vječnosti ginu narodi jedan za drugim, ne kao žrtve slučaja (slučaj-nosti), nego kao žrtve razvijajućeg se duha prosvjete i napredka.

Ništa neina svetijeg nad otačbinom. Sam Bog daje joj zemlju i narod, daje joj posebno ljudstvo, posebni jezik, zakone i znanosti, i opet k Bogu, svomu tvorecu, vratja se otačbina, kad izvrši volju njegovu, kojom je nadahnua duh njezin.

Pa to je ta iskra božija, što tinja u značenju i istovelnosti otačbine, i što oblagorodjava svakog, tko ju ljubi. Da prekrasnih riečih Krasickoga: „Sveta ljubavi ljubezne otačbine.“ *) Niti ćeš ti sgriešiti, ako rečeš: „Ljubim bližnjega svoga, kao sebe samog, a otačbinu ljubim iz svih silah, iz ciele duše svoje.“ Jerbo tako ljubeć otačbinu, ljubiš Boga svoga, kojega misao živi u otačbini tvojoj. Nevjeruj farisejom, koji vele, da ljube Boga, a neljube otačbinu, progoneći rodjenu joj djecu.

Kad je život i zadnja svrha naroda misao božja, koju je primio narod kao svoje zvanje, pa kad je Bog Bog istine, slobode i svjetlosti, zato ljubav pram otačbini bit će najsvršenija u ljubavi k toj trojici. Svjetlosti! Svjetlosti! kliči kao unirući, kad mu već tmina obastire oči! Kliči „Slobodo!“ jer trebaš je kao zraka za disa-nje. Kliči „Napredku!“ jerbo život je napredak, a smrt

*) »Święta miłości kochanój ojczyzny!«

ukočenost. U državi i vjerozakonu razvij zastavu slobode, istine i napredka, pa poda nju skupljaj prosvjetu naroda svoga! Gini za istinu, za slobodu, za prosvjetu; kad bude od potrebe, jerbo ćeš poginuli izvršivajući zadaću Bogom ti danu, ti ćeš poginuti za Boga. To su tri zvijezde narodah, pokazivajuće im put od istoka pa do tamo, gdje leži misao zadaće spasenja ljudstva. Misao ta uciepljena narodom, pojavljuje se različito, a raste u ljubavi u Boga i ljudi, dok s *pobjedom križa* svoga nezadobije slavu svoju.

Izvršivanje poslanstva naroda jesu djela njegova. Djela su najsvetija knjiga naroda, djela su životopis božanskog mu života i života otačbine. Što je narodu njegovo sveto pismo u slovu (riječ), to su mu njegove knjige dielah u činu. O da ih učio svaki, komu je mila otačbina! Bez poznanja dielah naroda svoga nepoznaješ njegovu dostojnost, njegovu sudbinu, zvanje njegovo; njih poznavajući pogodit ćeš mu budućnost i prošlost. Iz toga vrela napajaj si duh svoj, ma ti bio mladić, muž ili starac, jer ljubav tvoja pram otačbini ima trajati sve do groba! Crpi život iz činah naroda; poznaj svaki mu viek, i ako je moguće i svaki dan života njegova! U taj mah čvrsto uvjeren, reći ćeš sam sebi: „Niesam samo tielo od tiela, duh od duha otačbine, nego sam i život od njezina života!“

Narodna odhrana ništa nevalja bez poznavanja dielah narodnih. Ne samo od izobraženih to zahtieva domovina s punim pravom, već i od prostoga naroda, komu je ona takodjer mati. Neka i on sluša djela svojih junakah! — Djela kao obrazi zdravog života otačbine — ogledalo su svakdanjeg joj lica. Ona su jedinstvo svih stranah života: 1) Zakonah, kao jedinstva ljudstva i zemlje; 2) literature, kao jedinstva narodnosti i jezika; 3) stanja političnog, kao sveze između zemlje i narodnosti; 4) stanja vjerozakonskog,

kao jedinstva ljudstva i jezika, a kao sama djela po se jesu jedinstvo zakonah i literature. Kao što se je u historičnoj zadaći naroda objavila nam najviša ideja otačbine i najviši njezin život, tako i u djelih — u tih obrazih zadaće — sjaje najviše zvanje naroda i najsavršeniji obraz otačbine!

Zapisci hrvatskog častnika.

(Konac.)

List II.

Črnovice, dne 20. Ožujka g. 1849.

Da si mi zdravo, brate moj!

Što rekoh neporekoh. Evo me i s drugom knjigom, u kojoj ću nastaviti događaje naše. Kako ti onomadne pisah, Magjari na svaku ruku nastojavahu uplašiti naše ljude. Nebiaše tu strašila ni grožnje, koje nebi upotrebili lukavci i nevjere da svrhu svoju postignu. Nu uzalud im posao! Ljudi naši dolazahu k nama svojiem častnikom, te nas o sviem njihoviem grožnjam i strašilima odmah i obavjeste. Tako i momci moje stotnije dodju k meni, te mi sve izkažu točno i potanko. Nu ja ih odmah utješim, veleć im: „Nebojte se, ljudi moji! samo puške da su vam dobro nabijene, i bodila da su nataknuta.“ A osim toga svjetovah ih, da nječkoi uza se trud, ognjilo i kremen imadu, da grad odmah zapaliti mogu, čiem se Magjari samo i malo maknu, da nam put iz grada preprieće. — Sve ti ljudi naši, vjerni i junački, poslušaje, svaki momak jedva čekajući da se s magjarima

ogleda. Ja otidoh na ulicu da kapetane potražim. Tu sreloh druga vjernoga H. . . . i sve mu potanko pripovidjeh, što dušmani rade, samo da nas kod sebe ustave, i pod svoj barjak da prevedu. — On mi reče: „Brate, ti si medju nama najstarij za kapetanima, ako ih za jedan četvrt sala nenadjemo, onda se ti primi glavarstva, daj bubati, a mi ćemo silom oružja kapetane potražiti, ter onuda krenuti, kud nas vjera i poštenje zove.“ — Mi daklem potražismo kapetane, pa ih i napokon nadjismo u društvu liepieh gospodjah, i dievojakah. Ja moga kapetana, koji najstarij biaše, izazvah na talianskom jeziku, ter mu dokazah što kuje upotrebljavaju, samo da nas od tvrde vjere i zakletve odmame, i još mu rekoh: „Gospodine, odmah bubajte, jer inače veliki će se belaj poroditi.“ — Gospoje i dievojke kao hitre žene, odmah se dosietiše vragu, ter na nas navale ubah kao dogovorom laskajući i previjajući se pasje vjerice. — (Ovdje nepristoji se da ti na pismo kažem sve ono, što su nam govorile i obećavale); ali moj kapetan namignu mi okom, ja ga razumieh, ter brže bolje u Kolegium, vičući od veselja ko pomaman na dvorište: „Bubaj, brate, bubaj na sakup!“ Ja reci, a ljudi ti već vrve na dvor, ter s dvora brže bolje na trg, da više mjesta, za kretati se, uhvatimo, ako do šta dodje. Jedna jedincata 16. stotinja 3. bataljuna našega, kojoj glava biaše pusti Magjar, skupi se jedno 150 koračajah podalje od nas. Veliki župan zahtievaše s kraljevskiem komesarom, da ta stotinja kod njih ostane. Moj kapetan malo se smete, ali odmah zapoviedi: „U redovim na desnu!“ A to još ni neizgovori, već li 16. stotinja sve skokom i vičući: *Za našeg cara svakud, a za vas nikud!* k nama se priključi, ter zajedno iz grada izadjosmo. Magjari ni mukaeta, jer srca neimadoše da nam se na put stave. — I to još valja da ti kažem, da je veliki župan Kemeny na večer u oči našeg polazka k meni došao, ter mi

sva blaga ovoga svieta obricao, t. j. zemaljah s krasniem dvorom, novacah, majoriju u generalštabu i šta ti ja znam šta ne sve obećavao, samo da kod Magjarah ostanem, pridodavajući mi, da sam i onako podložnik magjarske krune. Ja mu ništa nerekoh nego: „Gospodine volim za svoju čast nego za tudju vlast!“ Na tome se i razstasmo.

U Belgradu ostasmo jedan jedini dan, tu dobismo za Vlahe nješto pušakah i streljiva, da ih prenesemo u Blasendorf. (u stolicu uniatskog biskupa izdajice Lemcnya). Tu ti ostah 16 danah. Za to vrieme posla nam tvrđjava Belgradska 3 topa, Veliki Enjed njima da osvojimo. Ja dobih zapoviest s jednom stotinjom te topove da branim i š njima da upravljam. Sada slušaj junačtvo hvalislavah magjarskiah! Dne 10. studenoga popóдне upregosmo pod tope biskupove konje, i svaki po dvaput izpalimo, samo da konje naučimo u vatri bez straha stajati. — Valja znati da Blasendorf od Velikog-Enjeda samo 6 satih odstoji. U večer na 10. ja krenuh iz Blasendorfa s mojom meni povjerenom stotinjom, sa 3. topa i 4000 Vlahah, pod čelovodstvom njihova prefekta Aksentie Severusa, a to upravo put Vel.-Enjeda. Dne 11. okó 8 satih rano tamo prispieh bez ikakve zaprieke. Na drugoj strani dodje opet 8000 Vlahah pod glasovitiem Avramom Jankulom. Mi se istom spremasmo na grad iz topovah vatru da sipamo; ali gle čuda što ugledasmo, čuda nevidjena prije nečuvena! Grad se preda bez ikakove suprotivi, budući još jučer 4000 Sikulacah, sve štucima dobro oružaniah, koje u prvi mah bune od carskiah izlagaše, 600 honvédah, golemiah junakah; 300 Košutovih husarah, vitezovah ponositieli i 100 sikulskih husarah, sve ljutih lavovah; sve te delije, (kažem ti) na jedinu jeku našeg jučerašnjeg gruvanja ali (bolje da rečem) viežbanja, za konje nenaviknute, s glavom bez obzira iz grada u Tordu pobjegoše. Ah brate, da si ih

prije slušao, kako su se slavili, ponosili, dičili, grozili, zaklinjali, da će grad braniti, dok im bude na ramenu glavah. — Dne 13. mi opet dalje za njima u popljeru put Torde grada. Na taj dan još sam dobio nekoliko konjika Poljaka junačkih, lakog maksimova puka. Šta ćeš čuti sada!!! Već sutradan dodjoše poslanici iz grada moleći mir, pod tvrdim obećanjem, da će se caru podvrći. Još kazaše da je sve još na 11. u Kološgrad pobjeglo, daklem ukupno više od 8000 oružanih delijah magjarskih.

Dne 5. Prosinca *) pod Maroš-Vašarheljem stajaše 18,000 Sikulacah. Naših ima 10,000 sa 18 topovah. Mi na njih svaki top po dvaputa izpalismo nu toliko hitih nebiaše ni od potrebe, jer na izbljuvak prvog topa, husari odmah; rekeum! a na drugu hit već nikog ni vidjeti nebiaše, nu sve sam čistac.

Na 13. i. m. pobi se slavni Urban kod Samoš-Ujvura za Kološgrad, jabuku rumenu. On je imao uza se 3000 pješakah i 150 konjika sa 5 topovah, a Magjari više od 14,000 sa 10 topovah (tako bar sami kazivahu). Urban tek što dvaputa top izpali, a Magjari bježi glavom bez obzira put Kološgrada, odkud su i došli, a otolen bjez tja u magjarsku. Još jednom kod Decša razbi Urban Magjare, njih 14,000 sa 16 topovah, a njegova sila nebiaše skočila preko 5 topovah i 2000 momakah. Ali jao! prazne glavce sve naše trude osujetiše, dok se okrenu sreća te mi opet sve na silu izgubismo. — Urbana ostaviše tek sried pobjede bez podpore i pomoći. Svuda nas rastrgaše, te biasmo svagdje, ali nigdje toli jaki, da bismo se krepko opreti mogli, da sladku jakuku od pobiedah i poberemo i plodove našieh trudovah da uživamo. — U Vašarhelju ostaše gjenerali, 7 dugieh drago-

*) U pismu stoji 5. Studenoga; nu to se nikako neslaže sa tečajem događajah, spisateljom pripovjedanich. Ured.

cienieh danah, bez da zapoviest izadje, da Sikulce graničare razoružal imaju; a zatim namjesto da u tri dana u Kołošgrad dodju, ter da Urbanu pomognu, da magjarsku silu u korien satire učiniše veliki put, 13 danah na okoliš. S jednom rieču: budalaština za budalaštinom, nesložnost za nesložnosti kaogodj gođinah 1792—94—96 i 1800 itd. Sikulci iz Haromscka opet ohole podigoše glave, ter zakalaše paliti, krasti, vješati, i svako još nečuvano krvoločtvo raditi. Daklem 8. stotinjah tamo podjo sa 6 topovah, u Vašarhely 2 stotinje granadirah našieh, u Tordu 2 stotinje našieh, u Ahrudbanju 1 stotinja naša, u Egyerbeg opet 1 stotinja naša; i šta ti ja znam kuda sve. Naš puk stajaše razštrkan po čitavom Erdelju. Na jednom puče glas: „Eto opet Magjarah u Decš sa 10,000 m. i 8 topovah i 600 konjikal.“ Naš puk stade istom sada kupiti se, ali daleko razštrkan, nemogaše se sjediniti na ukup više od 8 slabieh stotinjah (600 m.), 200 romanskog puka, 2 mala topa i 60 konjikal. Dne 22. Prosinca mojoj stotinji valja rano uraniti, da dušmanina potraži, i mi ga nadjismo u istini oko 8—10000 momakah sa 8 topovah. Medju njima biaše do 4000 pravilnih (prehjeglich) vojnikah. Na lievom našem krilu druga stotinja nadje do 5000 momakah sa 3 topa. Liepa izgleda za nas 900 momakah i 2 topića 3-funt. — Mi se vratismo natrag, spremajući se u Kupolni da prenoćimo. Tu ti istom, straže namjestivši, u kuću unidjoh, ali eto ti već i pucnjave. Ja opet napred bržebolje k mojim vitezovima 18 momakah na broju: „Šta je?“ zapitalh — „Gospodine!“ (odgovore mi) „evo više od 800 magjarah! „Nebojte se, bratjo,“ (prihvalim ja) „strašivice su! Sumrak se već hvata, ništa nam nemogu nauditi; samo posluh i red.“ — I istina, mrak se već uhvatio, ja gledah i čekah; ali neima ništa do sjene gomilah što prolazah. Od straga čekaše zapoviest. Ali taj prolaz dugo trajaše, i

a se pobjah, da me neobkole. Kleknul daklem i prekrstiv se po našem običaju, izpalih prvu pušku, da im vatru izmamim, i da znadem kako stoje. Puška puče: „Ištenem!“ javno se ču, te mojoj jedinici umah odjeknu do 800 magjarskih. I s desne strane zažviždaše taneta! „Oho!“ pomislih u sebi, ali ništa zato, bez zapoviesti nikud s mjesta do velike nužde. Ja s mojih 18 junakah oproh se tri četvert sata, ali na jednom gle ga! i od straga gdje koje tane zakala oko uših svirati. „Sada“ (rekoh) „nazad, bratjo; ali u redu!“ Magjari za mnom; *Rajta, rajta!* Ali polagano i protezajući. „Aha“ (rekoh) „vidite li strašivice kako viču kano da plaču; niesu junaci, ništa nam se dogoditi neće.“ I u istini na izlasku iz sela, kurve mi i bez nevolje put otvoriše, pošto još sa obadvie strane vatru na me izasuše, nu nikoga ni neobraniše ni ubiše, i tako ti sretno glavu iznesoh i ja i momci moji. Kapetan s ostalim ljudima na drugoj se strani nalažaje; ja ga stigoh, te zajedno oko polnoći u Decš dodjismo i tu se ukonačismo. — Kapetan se čudjaje, kako smo žive iznieli glave izmedju tolike sile Magjarah. Nu hvala Bogu nikome ni dlake na glavi taknuli niesu.

Sutra izadjemo sa svih 900 mom. i 2 topa da Magjarom dobrodošlicu nazovnemo. Topovi zakalaje bukati, nu sila ih je božja. S lievoga krila dodje dokaz da ih 5000 sa 3 topa uprav na Decš ide. Šta ćeš? Mi polagano natrag. U Decšu gruvasmo se sve do jedan debeli sat. Kurve neumiju stricljati. Jedno ognjeno klubko (bomba) upravo na kraju vode, kako sam stajao, padne te izpod mene na stopu i pól razpuknu se; nu hvala Bogu ništa mi se nedogodi. Opet dodje dokaz da Magjari već izza ledjah stoje. Nije fajde valja uzmicati; u svemu ih je 13—15000 a nas 900, dakle ništa nam neostade, nego uzmak do Bistrice grada. Na dan Božića, preko svakojakih vrletnih gorah penjući se, tamo

dodjosmo, ali nimalo neuznemirivani od strašivicaħ Magjaraħ. Moj i kapetanov budalasti sluga, otidu u Šamošujvar. Tamo ih Jermeni zabaviše dok Magjari nestigoše. Tako ti izgubih svu svoju prtljagu. Ništa mi neosta do ono što na meni biaše. Dne 29. i. m. *) bi pače dogovoreno u 8 satih s prviem pjellovima svi zajedno kod Čuče na Magjare da navalimo. Junak Urban krenu iz Kološa, pa već dne 28. popóдне udari na dušmane, ter ih uzbi. Topovi rigaju, znak dajući pukovodji W.: „Evo me ovdje; ja sam pripravan! sutra opet u 8 satih Ćudariti; da mi dodješ u pomoć!“ Urban poslje tog znaka bojak prelomi. Dne 29. polag dogovara on opet nahrupi na nepriatelja, ter se boraše do póдне, ali W. zato haje i nehaje nu sve sjedi za stolom (kako kažu) nimalo nebrinući se za junaka Urbana, kano da ima u njega sto hiljadah vojske. Urban opet umoren i na ejedilu ostavljen bojak prelomi. Po póдне u 2 sata krenu se tekar W. s mjesta ali već u zao čas, W. jer se mora opet vratit u Kološgrad, Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba, tek što zapoviedi Urbanu tamo da dodje. Urban opet na noge, nu kad tamo, ima se čemu čuditi. U Kološgradu sjede već Magjari koji ga dočekaju topovima. On natrag, pak preko vražieh putevah u Apahidu; i tu upravo ugleda do 4000 Magjaraħ na 100 koraka mimo sebe prolazćieh. On se sakri i sretno uteče (vesela mu majka) sa deset stranaħ obkoljen, bez da je momka oli slanku izgubio. 30 satih neprestano putujući kada tada s nama se u Bistrici sjedini. Sad nas biaše 2000 momakah i 7 topovah. Dne 2. Sječnja t. g. udari na nas gjenerao Bem sa 10,000 mom. i 16 topovah (pravilnieħ prebjeglieħ vojnikaħ imao je do 5000,

*) U rukopisu stoji 19. i. m., a poslje malo niže 18. Nu opet nemože bit, već 29. i 28. kako i ovdje izpravismo.

mного konjika); a nas malo pa još na ravnici. Teška položaja! jer s lieve strane groziše nevjerni Sikulci; daklem putuj opet, brajne, a mi ajde iz Erdelja u Bukovinu, jer hrane nigdje, krova nigdje, a studen strašna. Ah, brate dragi, mal ti tu svi neskupasmo od prevelike oskudice. — Sad me evo u Črnovicah, gdje ću oddahnuli, a prekosutra u Zaleszczik ondje novake da vježbam. U tri nedjelje ako Bog da, opet ćemo se ogledati s Magjarima, da vidimo čiji je Erdelj carski il magjarski?

Žao, vele žao nam je bilo u Zagreb. njem. novinama čitati, da je jedan odsjek našeg puka k Magjarima prešao. To je laž priesna. Istina je druga četa biaše u nevolji ali kao što se pristoji junacima nepogaziše vjeru. Samo 120 ih predje, a medjutiem 40 već ih se opet u svoje jato povratilo. 9 častnikah prešlo je s pukovnikom našiem g. B. medju kojiema i nesretni sin Š. rodom iz Belovara. Kako je on zagazio u kolo nevjerah magjarskih, to sam vrag neka znade: Nu i on se već pokajao i opet povratio u naše kolo; ali mi ga nipošto medju nami trpljeti nemožemo, jer je uprav proti našem, daklem svomu puku i vjerniem drugovima, medju kojima ima, (kako znaš) rodjene bratje, na suprotivi stajao.

Na tome danaske pismo ovo prekidam, bojeći se da mi se opet neprodulji kao gladna godina. Nu oprostilo sam ga natrpao tolikicama malenkostima, tičućicama se ponajviše cigle moje osobe. Nu šta ću si? Rado sam bio poslali bratu vjernome opis o tome što sam preživio i pretrpio, a to s drage volje, jer sam znao da je bilo za cara i za moj mili i ljubljeni narod, kojega Bog na vieke pqživio, te mu se čulo junačtvo sa slavom po bielu svietu dok ima sunca i mjeseca! — A sad s Bogom, moj predragi brajko!

Knjiga III. (IV?)

Preduja straža kod Dorna-Vatre dne 12. ožujka g. 1849.

Mili pobro da si mi zdravo!

Uzdajem se u Bogu da si i posljednje moje pismo iz Črnovicah dobio. Istom što sam ozdravio odmah ti mi se veli, mome puku, u Jakobeni stanujućem, da se povratim. Dne 2. pr. m. tamo i sretno prispieh; dne 3. dobih već 7 stolinju pod svoju zapoviest; dne 4. i. m. sastavi junak Urban četu jednu od 1200 momakah, medju kojiema i 300 našieh sokolovah biaše, a ja glava od 150 ljudih. Istog dana krenusmo put Pojana-Stampe — mjesta, što 5 niemačkih miljah odstoji od Črnovicah. Tute prenoćismo, a sutradan, pobro, s rana u 7 satih banusmo, ter ajde preko gorah i dolinah, preko strminah i jazovah, preko vrletnich stienah i klisurah, kroz guste dubrave i duboke sniegove, s jednom rieči, preko planinah, po kojoj ljudska noga još nigda koracala nije! Biaše to pravi prielaz Hanibala preko Alpah kadno se spremio na Rim da udari. Tako smo ti u redu, kano guske kad se u večer kući vratjaju, hodali čitava 24 sata, doklen ti napokon našiem dušmanom u Moroženju izza ledjah neizadjosmo. Biaše upravo četvrt na 7 satih, kad na veliku cestu izpadnemo. Tišina je najveća, a naši momci premda umoreni svi dobre volje. Čiem se u bojni red postavismo, izašljemo napried u selo male četlice kordonistah, a ja s mojom stotinjom izza njih sklopljeniem redom. Druga stolinja sledila je straga kano pomoćna ostava. Jedna divisia Živkovičeva uka

okrenu s puta prama selu Tihi, gdje takodjer (kako nam dojaviše) njeki čopor Magjarah stoji, da nas (bude li od potrebe) od njihove navale občuva. Biaše pol sedam sati kad mi u selo (Moroženj) udjosmo. Magjari još spavaju kao mrtvi a mi srni na njih! Najpric im častnike, a zatim sve monke pohvatismo i razoružasmo. Pri ovoj prigodi ulovismo 1 majora, 12 častnikah, 398 prostieh momakah: zajedno zapljenismo i barjak, 2 topa trofuntaša, 2 kola stricliva, 70 konjah husarskich, blagajnicu, silu bubanjah i pušakah ter. svu prtljagu. Uz to nijedan neuteče. — Častnici biau ponajviše Njemci i njekoliko Magjarah, vojnici pako sve goli Slovaci od Alexandrova puka, i njekoliko silom pod oružje uhvatjenieh Vlahah. Ja sam pitao Slovake, zašto i kako mogu vojevati proti svome caru i svojoj rodjenoj bratji? Oni svi plačući i uzdišući odgovoriše: „Gospodine! mi neznamo šta se radi. Naši častnici nama kažu, da se za pravo borimo; posluh smo obikli, i tako smo evo u nesreću utonuli ni krivi ni dužni... Tek od nedavna mi smo bili počeli misliti, da na pravom putu i mjestu nestojimo. Ali kako si bolni mogosmo pomoć? Najmanju rieč, koju izustimo, grozno će kazniti... Hvala Bogu što ste nas izbavili! mi ćemo pokazati da niesmo nevjere!“ Tako ti nam govorahu, a kako mi povedosmo topove i osvojene im konje stanu ti i oni vikati, što ikad koji može: „Živili! živili!“ Slavni Urban dade nama t. j. Karl Ferdinandovom puku osvojeni barjak. Gromoviti „Hurrah!“ dočeka ga iz našieh redovah. Plienike odpravivši već i polovicu prtljage nakreali biasmo, kad ti eto od straga glas nam dopade, da od nekud njeki drugi Magjari na nas udarili namieravaju. „Hurrah! Hurrah!“ opet se zaori, a momci moji uz to još zavikaše: „Dolje sa zavilkom s magjarskog barjaka! pa da vide kačo ćemo ih dočekati!“ — Meni se dakle nemože na inu, jer sam isto jedva i dočekao, nu razvih barjak ter zatim:

„Rechts um! i Marsch! Marsch!“ da ostaliema, koji već u vatri biału, u pomoć priskočim. Nu dok ja tamo, posao ti bi već i svršen. Kordoniste, junaci slavenski, veće ih biału razbili. (Pasje vjere riedko pucaju, ali gje namjere tu i smjere, pak onda smijući se kažu: „Tam už leži!“ drugi odmah puc pa podigne glavu, da vidi, ter opet: „Už leži, bratko!“ i tako ti im je posao na svakom sastanku). Naša svrha nebiaše da za Magjarom u potieru otisnemo, nego samo čeliri stotine u Morozenju žive da ulovimo. To smo i učinili bez da i jedan jedini izmedju našieh poginu oli ranjen osta. Mi im ubismo 3 momka, jednog ranismo, i još 2 uhvalismo, a jedan Vlah priedje na našu stranu. Kad Magjari zakalaše hježati, mi ni s mjesta dotlen; dok naše plieno nije dobar odmak zadobilo — zatiem i mi natrag se vratismo istog dana do Pojana-Stampc. U svemu daklem, pobro mi smo 41 sat bez prestanka hodili. Možeš si misliti kako smo se umorili, ali ništa zato; sve opet dobre volje biaše. Gdje godj se Urban pokaza, gromoviti ga „Hurrah!“ dočeka. Valja znati da je Urban tada pod zapoviest fml. Malkovskoga stavljen bio. Urban ga zaklinjaše da mu dopusti svoju namjeru da izvede. Izza dugog moljakanja napokon dozvoli mu. Nu u noći od 4. na 5. Veljače, čiem u Pojana-Stampi noćismo, stiče Urbanu stroga Malkovskoga zapoviest, da se na svaki način svoje namjere okani, i natrag da se vrati. Nu Urban ljutit reče jednom častniku tu na straži stojećemu: „Odgovorite gjeneralu da me zapoviest ovdje nije našla, i da neznate s kojim sam putem i na koju stranu krenuo. To isto častnik, vrativši se gjeneralu, javi mu Da ga sad vidiš, kako se zabrinuo, Malkovski neimadjaše više mira, težko li ti se prestrašio biaše da nije Urban zagazio u kakvu zasjedu. Strah za nas istom k prednjim stražama ga dotjera, svakoga pitajući, neima li kakve viesti od Urbana. Napokon dotrča konjik s gla-

som, da je Urban čitav magjarski tabor digo i svu im silu ulovio, i da mu nitko utekao nije, i da je jošter magjarsku nadošavšu pomoć razbio. Na tu viest vas se preporodi; srce mu od radosti opet zaigra; veselje ga pred nas izagna, ter tu nama zdravicu i dobrodošlicu napi. — Dne 8. i. m. stignemo opet u naš stan u Jačobeni, gdje dan prie svanusmo. Malkovski nam dovede liepo pomoć, sve bojožednih Rušnjakah 5 bataljunah sa 6 topah šestfuntašah i 3 stotinje konjikah samieh Rušnjakah. Dne 11. Ožujka krenusmo opet puť Erdelja. Urbanova četa bez prestanka naprieda, t. j. 8 našieh stotinjah (700 m.), Živkovićevacah 2 stotinje (400); kordonistah 2 stotinje (400); Rumunah (Vlahah) 1000 mom., 7 topovah i 100 konjikah, u svemu 2500 sve sokolovah umorenieh, ali dobre volje i žednieh boja. (Malkovski sa 2 brigade 5—6000 momakah biaše za nama jedan dan daleko). — Naše najprve straže uhvate stan u Erdelju pod gradom Bistricom. Junak Urban nemirovaše, nu sve mišljaše i razmišljavaše, na koji da se način s Magjari-
ma ogleda? U noć (od 17. na 18.) u 11 satih krenusmo s mjesta, prodjosmo nas 2100 mom. kroz Bistricu, Heidendorf na Bajerndorf, a 400 našieh opet iz Nasoda maknu se na Magjaroš. Tako ti sa 2 strane s bielom zorom Magjarom dobro jutro nazvasmo. Tu se odmah i pobismo, nu poslie posve kratkoga boja pobjegoše Magjari s glavom bez obzira. Čudnovato ti biaše gledati, kako puške, te-
lečake, kruh, kabanice i sve sa sebe bacahu, samo da lagše bjegati mogu. U početku boja težko naši pukov-
nika im Ricka izraniše, te i sutradan umrie u Bistrici od težkieh ranah. Mi sino ga liepo sahranili. U tome kreševu poginu više od 50 Magjarah, a na polju osta još okò 100 ranjenikah, a čitavieh zarobismo 300 mom. Pliena od Magjarah ugrabismo 60 konjah, 3 topa, 4 kola puna strieliva, 1 barjak Koburžskieh husarah, 300 pušakah (koje izpod sniega pokupismo), svu prtljagu, i 6

živieh částnikah. Mi izgubismo nadporučnika grofa Baudisina, 1 momka od Savojskog dragunskog puka, a 6 mom. dopade koje ljutih koje slabieh ranah. Eto ti nam sve štete! Moj jedan kapural pri toj prilici ote jednómé Magjaru prekrasnu šešanu pravu damaškinju (pobro 100 fr. srebra valja ti medju bratjom). Taj plich on meni veselo dade u jabuku (na dar; da bogme te uzdarje niesam ostao dužan!) Junak Urban liepo nas pohvali što se tako junački vladasmo. Poslie bitke ostasmo opet mi na prednjoj straži a to uzastopce i bez prestanka. U to vrieme proču se da magjarski pukovodja Bem sakuplja silnu vojsku na našem lievome boku. Osvjedočivši se da glas taj nije jalov odlučimo nenadanoj pogibelji predusriesti te preko Bistrice do Šosenja uzmaknemo. Tu (u Šosenju) stajaše Malkovski sa 3 bataljuna i 6 topovah; pod gjeneralom Fišerom podalje za njima spravna su 2 bataljuna sa 6 topovah i 3 stotinje konjيكah. Istom što mi tamo pod večer stignemo, već i Malkovski uzmače sa silom svojom, te ti opet mi ostasmo na prednjoj straži, a to kako ćeš vidjet ne bezposlice. Već sutradan (dne 26. Veljače) oko 1 sat udari Bem sa 6 sikulskih bataljunah i 4 stotinje konjيكah sa 10 topovah (u svemu 6000 ljudih) udari na nas 2500 umorenih delijah; nu mi ništa zato ogle dasmo se na junačku. Topovi rigaše vatru silovitu, Sikulci zakalaše već kolebuti na ravnici, ali mi nemožemo, bez velike pogibelji iz sela da ih potjeramo; nu stojeći tu (u selu Šosenju) strašnu odtud sipamo vatru, i Magjare tako uzdrmano, te već okrenu glave da bjegaju. Mi našem Urbanu zavikasma: „Hurrah!“ pa udri opet i potisni! ali jao! neima u nas konjيكah, a picšadija nije za taj posao: nemože na dvor iz sela prokletoga, jer nebrojeni konjici magjarski bez dvojbe bili bi nas pojedinee izsjekli. Nije dakle fajde! valja stojati i čekati konjaničtvo. Nu uzalud čekanje! Nama neima pomoći, već dodje madjarima;

a mi to videći, stanemo uzmicati jer nas Bem obkoliti naumljaše. Mi se hrvasmo $1\frac{1}{2}$ sata. U najboljem i najljepšem redu biaše naš uzmak uz strašno gruvanje Bemovieh 10 topovah. — Mi opet ni malo neklonusmo duhom, jer se od gjenerala stanovite pomoći nadasmo. U Borgo-Prundu opet se postavismo na ogledanje. Dušmanin ljepše tu i bolje polje za boj imadjaše, nu zato ipak mi mu se odupriesmo boreći se do mraka. Opet Sikulci bialu već počeli uzmicati, ali mi bez konjikh štá ćeš raditi? Umoreni od neprestane straže, zapovidje naš slavni Urban s topovima na uzmak i tako ti mi u redu bez ikakve potjere stigosmo Malkovskoga, koji u Maroženju s prekršteniem rukama stajaše. Tek čiem topovi okó podne kod Šosenja zagrme, svi će ga bataljuni na sve glase zaprositi i umoliti: „Hajdmo našoj bratji u pomoć!“ Ali zaludu! Malkovski za to i haje i nehaje te s mjesta nekrenu. (Kažu da je major njegova gjeneralštapa pekao karbonadle, dočiem mi krv prolievasmo, od $\frac{1}{2}$ 1 popóдне pa do $6\frac{1}{2}$ pod večer stojeći u najljutjoj vatri). Ah da nam je samo 2 bataljuna u Borgo-Prund poslao, da se za bokove naše nemarismo bojati, pobjeda bude naša bez i najmanje sumnje, svih 10 topovah mi bi bili osvojili; ali barem da nam je konjikh i topovah poslao, opet bi mi bili slavodobitnici; — ali, brate, ništa pa ništa, upravo kano da mi niesmo careva vojska. Stoprvo sada čiem se sdružismo s gjeneralom, Fišerova brigada primi poslie toliko vremena prvi put prednju stražu. Mi u tom čarkanju izgubismo 2 častnika, mom. 14 mrtviah, a 21 ranjenieh. Sikulcem mnogo se je gore krojilo. — Dne 27. i. m. odpravi Malkovski junaka Urbana $1\frac{1}{2}$ sat natrag u Klanjac, pa tu da čekamo nebi li Magjar htio opet ogledati se. Mi tamq došavši uzesmo postavu i čekasmo, — ali štá ćeš vadreti, Malkovski opet uzmače bez da je topa izmetnuo, i opet nas sprieda ostavi na golom studenom sniegu, gdje daleko

na okó ni kuće ni kućišta nebiaše. I tako ti odprtlja bezbrižno natrag u Bukovinu. Urban nas doveđe u Tihutnu; između ljudi više od polovice moradoše nam u groznoj studeni pod vedriem nebom taboriti, a druga polovica valjalo je stražu da čuva. Glad prva 2 dana strašno nas biaše pritisnuo. Tu ti u tome prokletom gnězdu ostasmo do mrtve večeri u oči 4. Ožujka. Mi biasmo netom u večer kod Urbana na čaju, kad li iz Dorne prispie konjik s pismom od ruskoga pukovnika Alexandrova, kojie nam javlja da Rem namierava kroz Moldavu prodrieti, uzmak da nam presieče. Urban slavni i ne pobjedni još u noći uzmak naredi. U 1 sat po pólnoci mi krenusmo, ter poslie 13 satih hoda u Dorna-Vatru prispiesmo. Razderani smo, iznemogli, gladni i blatni, da te Bog sačuvao! Nije šala vaviek i bez prestanka na najprednijim stražama. Ima već 2 mjeseca danah, što naši jadni ljudi niesu imali kad ni ruha promieniti. Urban prosjaše da ga promiene od prilike ovie riečima: „Moji ljudi su umoreni i razderani; 6. miesec u ratu, a vaviek u boju i na prednjoj straži, nemogu se ni preobući!“ Ovieh danah nemogosmo ništa jesti dobiti, samo malo mesa, pa i to bez soli, koje na ugljevu pekosmo; neimamo ulja oružje da namažemo itd. A što misliš kakav liepi odgovor dobismo? Jest odporučio nam da ostanemo samo napried, jer ćemo i ovdje opočinuti, i sve potrebno dobiti. To ti mu biaše odporuka. Eto velike Napoleonove glave! straga se mudro dere, zelenome perju neće se na prednjih stražah čamiti, i tako ti eto opeš nas, na koje sve muke toware. Sve se ljuti i na sve glase psuje. Svaki vodja veli da nije pravo, svaki želi i srecm i s dušom, da nas izmienne; ali šta ćeš? tvrda glava neće pak neće. Naši ljudi veće silno slabe i u bolnicu idu. Inače nemože ni biti. To mu ne prija. Ali mu prija kod sebe držati 5 topoval, koje mi Urbanovei osvojismo noseć svoje glave u torbi. Ako tako vaviek

uztraje, onda će sve po vragu otići. Nu ih i Urban liepo i bez obzira kara i grdi. Jedan od naših častnikah kazivao je u oči gjeneralom: Vi daklem izmičete svoja ledja i odlazite u zavjetrije, nas ovdje ostavljajući, pa i topove, koje mi osvojismo, vodite sa sobom da se njima slavite i ponosite kao svojinom.

Istinabog! Hammerštejn je Malkovskome zapovjedio, da ima medjaš Bukovine čuvati, i u toj stvari svu odgovornost na njega da postavlja. Ali zato opet baš izgovora neima. Mi smo se borili na medjašu i za medjaš Bukovine. M. je čuo gruvanje naših topovah i da se je držao izrečbe našeg slavnog Bana: „Grom topovah pokaziva mi put!“ za dva sata mogaše nam stići u pomoć. Da je to učinio, na svaki način mi bismo pobjedili i Magjare zdravo potukli. A kad budne jednom dušmanin razbieu i dobro potjeran, nije se imao više ni o dlaku bojat Magjarah da će prodrieti preko medjašah u Bukovinu i dapače! daleko bismo ih mi još mogli potisnuti u klance i gudure erdeljske. U najopasnijem slučaju, što se medjutim nikada nebi bilo sbilo, dobar i ogradjen za ledjima imao bi uzmak. Eh! ali gospodina gjeneara misli, Urban i njegova mala četa sastavljena je od samih oriašah od sto rukah. S toga nerazloga i nerazbora velika nam se šteta dogoditi može, što do sada još neznamo uu nagadjati možemo. Preko jučer stiže nam iz Erdelja od Puchnera pismo, što je išlo tja preko Moldavie, poručujući nam da nas on doe 9. t. m. kod Maroš-Vašarhelja na poljani čeka, zato u dobar čas da smo tamo; pa sa dvie strane, na Magjare pod Bemom, da udarimo. Mi smo ih mogli na taj način smrviti, i rat u Erdelju za 8 danah svršiti, a tako Bog zna koliko još može trajati. Budu li Magjari kod Maroš-Vašarhelja razbieni, onda je savez s Banatom otvoren, i uzmak Magjarom iz Ugarske u Erdelj prepričen; Sikulci razoružani i ćudoredna im sila pobijena; a tako se sada

osiliše i pojunačiše misleći Bog zna kakvu da njesu slavu zadobili. Mala šaka Erdeljske vojske u svemu 8000 mom. veće je 27 topovah osvojila; ali žalibože šteta je velika, te se opet sjediniti nemožemo. Svatko uzdiše: „Bože daj, samo iz ovieh neplodnich i sniegom zatrpanieh gudurah da se izmaknemo! Poginuti na junčku niko nemari, ali od gladi i zime, to je bogme svakome vojniku mrzko.

Sve nas je strah, da još škorbut našiem ljudima nezavlada. Ako li se to dogodi, nitko nije kriv, nu naš gjenerao M. Vrag si ga znao, šta misli! (Kako ti rekoh) sve psuje naglasce na njega, te on zato prie 4 dana izdade i zapoviest, grozeći nam se, da će svakog častnika, koji se bude usudio čine njegove pretresivati, u gvoždje sapeti i pred sud u Lavov poslati. Eto gle! kako bi rado prikriti ono, o čemu već ovdje svaki cvrčak cvrči.

Hvala Bogu, i ja se već jedared mjesta dočepah, koje sam tako davno izgledavao. I sve što je zadoenila pravica, opet se radujem, i priobćujem ti radostnu tu novinu, znadući te će i Tebi biti mila. Drugo ti zasad neimam šta pisati. Zato, dragi brajko moj ostaj mi s Bogom i zdrav i veseo. Pozdravi mi premilu otačbinu, za koju se molim Bogu, spominjajući ju na polju krvavom uz germiljavinu topovah! Pozdravi od moje straue i sve njezine vjerne joj sinove, osobito mog predragog Ivana! A na tome da si mi opet zdrav! To ti želi od srca —

Tvoj tebe ljubeći pobratim.

N a r o d n e p j e s m e.

Skupljene od A. T. Brlića.

Iz Gline u Hrvatskoj.

I.

Djevojačka kletva.

Lepo Ti je rano uraniti
Pred zoricu na jednu uricu
Kad slavulji zoricu pevaju.
Slavulj viče: Ajd na vodu Milče!
Al na vodu ali u livadu!
U livadi bunar voda hladna,
Kraj bunara zelena travica,
Na travici list bela papira,
Na papiru crno slovo piše,
Crno slovo ar je žalobito:
Grehota je devojk' obljubiti,
Obljubiti pak ju ostaviti,
Zagrliti pa zaboraviti!
Jer je teška djevojačka kletva,
Kad zakune do Boga se čuje,
Kad uzdahne listak trava sane,
Kad zaplače sva se zemlja trese,
Gje joj suza na zemljicu pane,
Tri aršina u zemlju propane,
Tri široko a četir duboko,
Takova je kletva u devojke!!!

*U Bosni god. 1844. kod fra Petra Peića, župnika
Fočanskog čuvene :*

II.

Janja Bošnjakinja.

Gjugum kuje tursko momče mlado
 Sitno kuje, tanko pokucuje
 U onoga bega Čengiića.
 Svatko misli, da je mužka glava,
 Nitko nezna, da je ženska glava.
 Vrime dodje, poznati se oće
 Dojci rastu, pucaju jeleci;
 Vrime dodje, udati se oće
 Za onoga Bega Čengiića. —
 Ali Janja na Bega negleda,
 Već mi ide bielu Budimu,
 Te s' udaje Miji Budimlji.
 Lipo j' porod izrodila
 Malog Stipu, Hercega Stipana
 I Danicu Bosne gospoicu.

III.

Seke braca željne.

Dvi su seke braca neimale
 „Ajde, ajde doli niz Dunavo“,
(To se pripieva za svakom vrstom)
 Od bile ga svile savijale,
 Šaviše mu i noge i ruke:
 Al nemogu crnie očiu.

IV.

Bula Mostarkinja.

Kakve su ti Mostarkinje
 Bile, rumene,
 Čerez jidu, vino piju,
 Ter se rumene.

Kada ljudi u čaršiu
 Žene u Šerjam,
 Kada ljudi iz čaršie,
 Žene pod jorgan:
 „Oj Ti ženo živa željo
 Bil što pojila?“
 „Oj Ti muže, virni družo,
 Bi, jer nebi ?
 „Zovi meni Djulkadanu
 Prvu komšiu,
 „Nek mi kuva bila liba
 Tri put sijana,
 „Nek ubie šarku koku,
 Koja nenosi,
 „Nek donese sat i meda
 Jako vadjena,
 „Nek donese sepet groždja
 Jako trgana.“
 Od kruha joj neostade
 Nego korica,
 Od kokoši neostade
 Nego koštica,
 A od meda neostade
 Samo čelica,
 A od groždja neostade
 Samo sápcica.
 „Oj Ti ženo, živa željo,
 Jesil što poila?“
 „Oj Ti muže, virni družo:
 Rosu strunula.“

V.

Ljubav Assan Age.

Assan Aga pod jelom klanjaše,
 Na vitu se jelu naslanjaše.

Assan Agu zabolila glava;
 „Vita jelo, mene boli glava!“
 „Assan Ago s' mene te li boli?“
 „Vita jelo, ja nevelim na te,
 „Već me boli s' triu divojakah:
 „Jedna mi je bila pa rumena,
 „Druga mi je tanka pa visoka,
 „A treća je crnie očiu;
 „Štono mi je bila pak rumena,
 „S onc me je zabolila glava;
 „Štono mi je tanka pa visoka,
 „S one me je i srce i glava;
 „A štono je crnie očiu,
 „S onc nikad ni pribolit neću.“

VI.

Djeca Bana kremenskoga.

Kada Turci Kremen porobiše
 Dvoje male dice zarobiše
 Malog Ivu od p6 godinice
 A Jelinu od sedam godinah.
 Tad Stambolu gradu dovodili
 I carici mladoj poklonili.
 Kada vrime za vrimenom dodje
 Ode Ivo konjma u livade;
 Sobom nosi Sedefli tamburu
 Te za konjma po livadi hoda.
 A Jelina u kafazu biše
 I caricu mrkom kavom služi.
 Divan čini carica gospoja
 Divan čini svojim sultaniam:
 „Ivu ću ti malog poturčiti
 „I dat ću ti njega u sejmene
 „Gdi mi roba na izkupa nema. —
 „Ćercu Jelu oću poturčiti

„I dat ću je Mula Muezinu
 „Oženit ću svoga Muezina.“
 Ona mjala da nitko nečuje :
 Al to čula Bugarska Maria
 Robinjica cara čestitoga
 Kuvarica čestite carice.
 Ona leti k Jelini divojki
 Na čardake cara čestitoga :
 Sve Jelini po tanko kazala
 Što govori stambolska carica,
 Da će malog Ivu poturčiti
 I da će ga u sejmene dati
 Di mi nema roba na izkupu :
 A Jelinu poturčit divojku
 I dati je Mula Muezinu.
 Kad to čula Jelina divojka,
 Razboli se Jelina divojka,
 Od glavice ali nafalice.
 To je čula čestita carica,
 I poteče gori na čardake
 Do Jeline gizdave divojke,
 Brez feredje i brez papučicah,
 Brez gospoje i brez službenice ;
 Bilo lice u suze oblila
 Ter mi žali kremensku Jelinu
 Što mi se je bila razbolila ;
 Njoje mite i ponude daje,
 Nebi li mi štogod okusila,
 I nebi li majci ozdravila.
 A Jelina sve gorje boluje
 Od glavice baš i nafalice,
 Ter zaklinje čestitu caricu :
 „O carice po Bogu majčice
 „Daj ti meni jednu milošt dili,
 „Da ja idem k Ivi na livade,

„Da se svojim brajkom ja alalim,
„Zašto nikad priboliti neću,
„Kako me je zabolila glava.“ —
To carice jedva dočekala,
I njoj dala liepe vodilje
Dvi ćeríce cara čestitoga.
Ali Jela vodiljicah neće
Već se sama na livade vuče
Do pó puta Jelina se vukla,
Od pó puta krilim poletila,
Svomu bratu u kriocce pala
Na livadam cara čestitoga.
Sve je njemu Jela izkazala,
Lipi divan čestite carice,
Kad to čuo Ivo momče mlado
On mi baca Sedefli tamburu,
Pa on skoči na noge lagane,
I on ode u carove hare,
Te oprema do dva dobra konja
Dva alata širokoga vrata.
Kad je sunce zrake pokrivalo,
A miseče noću razsvitlio
Dvoje dice na noge skočilo,
I dobre je konje uzjašilo,
I niz polje konje okrenilo;
Pobigoše svomu zavičaju.
Kada treći danak osvanuo
Došli biše na polje kremensko,
A na polju sitne žetelice.
Sve su crno bile obučene
Ni tko piva niti se veseli;
Dok je dvoje dragih dolazito,
I napitka vode zaškalo,
I beškota krua bieloga.
Ali vele sitne žetelice:

„O bora vam dvoje milovanja,
 „Ili jeste bratac i sestrice,
 „Ili jeste diver i nevista,
 „Ili jeste dvoje milovanja?
 „Od kud jeste od koga ste grada
 „Od koje li zemlje zavičaja?“
 Odgovara Ivo momče mlado:
 „Niti jesmo bratac i sestrice,
 „Niti jesmo diver i nevista,
 „Niti jesmo dvoje milovanja,
 „Nego jesmo dva nenada mlada..
 „Dajte nama kruva blagovati.“
 Al govore sitne žetelice:
 „Ovdi kruva mi neimamo,
 „Još nam nije užina stignula.“
 Al govori Jelina divojka:
 „O bora vam sitne žetelice!
 „Što ste tako u crno zavite
 „I što ste mi tako nevesele?“
 Al govore sitne žetelice:
 „Evo danas dvanaes godinah
 „Kako s' Turci Kremen porobili
 „Dvoje male dice zarobili
 „Malog Ivu od pó godinice
 „I Jelinu od sedam godinah,
 „Zato jesmo u crno zavite
 „I zato nam srce neveselo;
 „Bane kuća kano kukavica
 „A banića kako lastavica,
 „Plaću svoje milosne dičice,
 „Majka sunce i misec zazivlje:
 „Žarko sunce ogri mi dičicu
 „U tavnici cara stambolskoga;
 „Svit' miseče pozdravi dičicu
 „U Stambolu gradu bielome,

„A zvezdice po Bogu sestrice
 „Pozdravite dvoje moje dičiće.“ —
 Tada dica kenje uzjašiše ;
 Do bile su kule dolazila
 Bile kule bana kremenskoga :
 Ali kuka žalosna banica
 I pribraja kano lastavica,
 Plače svoje milosne dičiće ;
 Majka sunce i misec zazivlje :
 „Žarko sunce ogri mi dičiću .
 „U tavnici cara stambolskoga,
 „Svit' miseće pozdravi dičiću
 „U Stambolu gradu bielome,
 „A zvezdice po Bogu sestrice
 „Pozdravite dvoje moje dičiće.“
 Kad ugleda dva nenada mlada,
 Ona leti doli niz mazgale.
 I doleti na svoju avliu,
 Na kapii otvorila vrata,
 Te mi pita dva nenada mlada :
 „Odkud jeste, od koga ste grada ?
 „Ili jeste bratac i sestrica,
 „Ili jeste diver i nevista,
 „Ili jeste dvoje milovanja ?“
 Odgovara Ivo i Jelina :
 „Oj banice po Bogu majčice
 „Žedni jesmo a gladnic višje,
 „Daj ti nama kruva bieloga,
 „Rumenike vina crvenoga
 „Sve ćemo ti po tanko kazati.“
 A banica milostiva biše :
 Njima daje kruva bieloga,
 Ovnovine mesa debeloga,
 Crvenike vina rumenoga.
 Kad se dica pokripila biše,

Sgleda Ivo Sedesli tamburu,
 Pa je zgrabi u desnicu ruku.
 Njega moli kremenska banica:
 „O neuade, sladka rano moja,
 „Neuzimlji Sedesli tambure,
 „Tambura je malog Ive moga
 „Malog Ive, roba stambolskoga.“
 Ali dite uzima tamburu
 Sitno-kuca, tanko popieva:
 Pismu piva Ivo momče mlado:
 „Vie gnjizdo siva sokolica
 „U Kremenu gradu bielome,
 „Kad je lipo gnjizdo saviala
 „I izleže dvoje sokolčadi,
 „Zaleti se mrka orlušina
 „Od Stambola grada bieloga,
 „I odnese dvoje sokolčadi.
 „Kad sokolčad krila odgoila
 „Digoše se k' nebu pod oblake,
 „Doletiše ka Kremenu gradu,
 „Saviše se svojoj sokolici
 „U kriocce svojoj miloj majki,
 „Svojoj majki banici kremenskoj.“
 Kad to čula žalosna banica,
 Ona leti gradu na čardake
 I obara ubojne topove.
 Oto čuo bane od Kremena:
 „Što se moja draga pomamila,
 „Što ubara ubojne topove,
 „A nežali svoje dvoje dice?“
 Na mah bane na konja skočio,
 I na konju dvoru poletio,
 Kad je bio na pogledu dvoru
 On ugleda Ivu i Jelinu.
 Od veselja suzam ih oblio.

A bilima rukam zagrlio,
 Od radosti mrtav zemlji pade.
 Kad se malo biše osvistio
 Za misec je veselje činio. ---
 Njekad bilo sad se spominjalo!

Od g. Dragutina Rakovca sobćena:

VII.

Robstvo i oslobodjenje Zrinjanina Bana.

Lov lovio care gospodine,
 Lov lovio Bogu se molio,
 Da mu Bog da lova uloviti,
 Uloviti Zrinjanina bana.
 Što molio i Bog njemu dade.
 On ulovi Zrinjanina bana,
 Metje njega u pustu tavnicu.
 Tavni bane devet godin danah,
 Kad deveta na sahodu bila,
 Al govori Zrinjanine bane:
 „Boga tebi, care gospodine,
 „Iz davna si one ucienio *),
 „Koje jesi sa mnom polovio,
 „Kade očes mene ucieniti?“
 Al govori care gospodine:
 „Nebudali, Zrinjanine bane,
 „Lako mi je tebe ucieniti:
 „Prvom petku a turskome svetku,
 „Kada pojdu Age na šetanje
 „Onda će ti odsiecati glavu.“
 Knjigu piše Zrinjanine bane,
 Pak ju šalje svojoj staroj majci;
 U knjigi ju pozdravio liepo:
 „Boga tebi, stara moja majko,

*) Dao na odkup.

„Šalji meni tamburu od zlata,
 „Uz tamburu srebrno gudalo,
 „Da tamburam, da se razgovaram.
 „Al ti dugo tamburati neću:
 „Prvom petku a turskome svetku,
 „Kade pojdu Age na šetanje,
 „Onda će mi odsiccati glavu.“
 Knjiga dojde staroj miloj majci.
 Knjigu štie stara mila majka,
 Knjigu štie grozne suze lije.
 Šalje njemu tamburu od zlata,
 Uz tamburu srebrno gudalo.
 Tambura mu u tavnicu dojde
 Baš u ruke Zrinjaninu banu.
 Uze bane junak tamburati,
 Ban tambura, te se razgovara:
 „Koja bula brašno je sijala,
 „Da é u naćve ali mimo naćve *)
 „Slušajući Zrinjanina bana;
 „Koja bula ošap **) izkladala,
 „Da é u zdielu ali mimo zdiele.“
 Kad začula careva djevojka,
 Tri pendžera ona probijala
 Slušajući Zrinjanina bana
 I govori careva djevojka:
 „Boga tebi Zrinjanine bane,
 „Oćeš meni tvrdnu vjeru dati,
 „Oćeš mene za ljubú uzeti?“
 Al govori Zrinjanine bane:
 „Boga tebi careva djevojko:
 „Ja ću tebi tvrdnu vjeru dati,
 „Ja ću tebe za ljubú uzeti:

*) Korito.

**) Suho voće.

„Itak nemam ja kod doma ljube,
 „Oprosti me iz tavnice puste.“
 Djevojku je zaboljela glava,
 Ona ide staroj svojoj majki :
 „Boga tebi, stara moja majko,
 „Mene jako zaboljela glava,
 „Čini mi se, preboljeti neću ;
 „Vodi mene u čardake gornje
 „Prostri meni mekane jastuke,
 „Na kojim ću spavati djevojka ;
 „Negledaj me, stara mila majko,
 „Do drugoga dana do pol dana,
 „Ako budem živa ali mrtva.“
 Vodila je stara mila majka,
 Vodila je u gornje čardake,
 Prostira joj mekane jastuke
 Na njih leži liepa djevojka.
 Ležala je, dok se zamračilo,
 Dok je devet satih udarilo,
 Ustala se liepa djevojka,
 Ona krade od tavnice ključe
 I otvara devetera vrata
 I izvadi Zrinjanina bana
 I ukrade dva dobra konjica,
 Sebi Vilu, banu lastavica,
 I ukrade svu opravu carsku,
 Zlatnu čalmu i už nju dolamu,
 Na dolami tri stotin putacah,
 Svaki košta tri stotin dukatah
 Što je caru za kirin-paradu ;
 I sjedoše na dobre konjice
 I odoše preko polja ravna.
 Kad dojdoše na sred polja ravna,
 Ban putuje tužan i žalostan.
 Al ga pita liepa djevojka :

„Boga tebi, Zrinjanine bane,
 „Što putuješ tužan i žalostan?“
 Al govori Zrinjanine bane:
 „Nebudali, liepa djevojko,
 „Ovdje ti je blizu voda Sava,
 „Ovdje su ti skeledžie Turci,
 „Turci će nas ovdje poloviti.“
 Al govori liepa djevojka:
 „Nebudali, Zrinjanine bane,
 „Udri konja nogom i ostrugom
 „Da idemo s Bogom putujući.“
 Udre konja nogom i ostrugom.
 Kad dojdose blizu vode Save,
 Al govori preljepa djevojka:
 „Voz'te skelu skeledžie Turci,
 „Babu mi je grlo zaboljelo,
 „Da ga vodim u zemlju latinsku,
 „Nebi l' ondje grlo izliečili.“
 Voze skelu skeledžie Turci,
 Prevezoše Zrinjanina bana
 I už njega carevu djevojku.
 Stiže straža od cara turskoga
 Ali bieži stotinu katanah
 I još viču sa kaštela Turci:
 „Držite, Turci, Zrinjanina bana,
 „Mnogo nam je učinio kvara,
 „Odveo je carevu djevojku
 „I još tome dva dobra konjica
 „I carevu najbolju opravu.“
 Dok su Turci a došli do Save,
 A već banu u tom glasa nema.
 Ban putuje tužan i žalostan,
 Al ga pita liepa djevojka:
 „Boga tebi, Zrinjanine bane,
 „Što putuješ tužan i žalostan?

„Ako imaš ti kod doma ljubü,
 „Ti me vodi sebi za služkinju,
 „Ako neimaš ti kod doma ljube,
 „Ti me vodi za viernu ljubü.“
 Čuti bane, ništa nedivani.
 Kad dođoše blizu dvora bjela,
 Iz daleka njih su ugledali
 I još su jih bliže susretali:
 „Na milosti, Zrinjanine bane,
 „Sinoć te je kobak zakobio,
 „Sinoć su ti ljubü zakopali,
 „A ti danas ideš dvoru bielom.“
 Al zapjeva Zrinjanine bane:
 „Fala Bogu, kad mi je umrla,
 „Ja si vodim tri put ljepšu ljubü.“
 Piše knjigu carica gospoja,
 Pak ju šalje svojoj ćeri mladoj:
 „Povrati se, kćeri moja draga,
 „Povrati se natrag bielom dvoru,
 „Ja ću tebe dati za vezira,
 „Pa ćeš biti ti do mene prva.“
 Knjigu štio liepa djevojka,
 Knjigu štio grootom se smije.
 Drugu piše svojoj staroj majci,
 „Nebudali stara moja majko;
 „Da ti znadeš, kako Kaur ljubi,
 „Nebi ni ti za Turčinom bila:
 „Nebi dala moga Zrinjanina,
 „Da mi dadeš polak carevine.“

Pjesništvo.

PJESME OD PETRA PRERADOVIĆA.

Na Grobniku.

Kamen krije do kamena
Toga polja vis —
Živa mu je uspomena
Živ kameno-pis.

Pusto polje — ploda neda
Ko da misli reć:
Za sve vjeka u napreda
Rodilo je već.

Ovdje divje čete smrvi
Rod naš čil i zdrav,
Hrvatskom se ovdje krvi
Spasi zapad sav.

A što nam je zapad dao
Za uslugu tu? —
Vječnu mržnju, primjer zao
I učenost zlu.

U povjesti njeg'voj mjesta
Nit Grobniku ni',
Kao da ga s zemlje nestà
I nebi što bi.

Nišť nemanje ipak zato
Istina se zna,

Viečna slava kao zlato.
Na Grobniku sja.

Spomenik je sam on sebi,
Opominje nas,
Na Grobniku da su grebi,
Kojim živi glas. —

O iz bliza i daleka
Vamo, bratjo, svi!
Ovdje 'e naša sveta Meka,
Ovdje duh naš spi.

Duh junačtva slavoplodan,
Koj' u svaki ma'
S našim rodnom biaše srodan
I još resi ga.

O čuvajmo duh taj sveti
Kao dragi kam,
Lasno je u napred rieti:
Treat će ga nam.

Zapad trune, gnije, kunja,
Život mu je loš,
A iztoku sto je munja'
U životu još.

Trulost vatru draži vele
U prirodi svud —
Od iztočne planut striele
Zapadni će trūd.

Pobit će se do dva svieta
Po prilici svoj —
Na predstražah mi smo četa,
Prvi naš je boj! —

U oči blagdana.

O blag je večer to!
Za rana danas svud
Već zaspà slast i trud,
Umuknu brieg i dó.

Nebeski modri hram
Užežè sviella sva,
A svaka zviezda sja
Jasnije danas nam.

Presladke slutnje san
Svih srcah prima se,
Zanima sve i sve
Dojdući svečan dan. —

Rusinom.

Zdravo da ste bratjo
Na slavjanskom polju!
Uskrsnutju vašem
Za budućnost bolju
Svaki pravi slavjan,
Znam da se veseli
I rad sebe vami
Dobar uspjuh želi.
S vami opet jedna
Ozeleni grana
Razgranatog stabla
Silnijeh slavjana',
S vami o stup jedan
Čvršće nam je stanje
A o mnogo rukuh
Obćeg truda manje.

Napred, napred bratjo
 K predstavljenoj svrsi!
 Naše majke Slave
 Na prostranih prsi'.
 Prostora je za sve
 Za slavjane dosta,
 Odkad ona majkom
 Sveslavjanskom postà. —

Poljakom.

Poljaci, poljaci,
 Na glasu junaci!
 Zašto stranputice
 Tražite stazice?

Zašto uzporedno
 Dobro ili biedno
 S nami nestupate,
 Ruke nam nedate?

Više ruku može
 Više kad se slože,
 Više bratje skupa
 Dalje napred stupa.

Iz obćeg potopa
 Bez obćega sklopa
 Nećmo izplivati
 Ni moći, ni znati!

Stanku Vrazu.

Ranom u grobu počiva vriedni pjesnik naš Stanko,
 Probudiv rano se već, ranije dodjè mu san.

PJESME OD MIRKA BOGOVICA.

(1845.)

Zorka i Jovan.

Z o r k a.

Mlada Zorka kraj mora šetala,
Pa je tihom moru besjedila:
„Tiho more, jasno ogledalo,
Da su meni sred dubljine tvoje
Od bisera sagrađeni dvori,
Pokriveni crvenom košuljom,
Nakitjeni sjajnim ljušturama,
Prepleteni zelenom zlatinkom,
Pa da mene u tom dvoru dvore
Zlatokose vile povodkinje,
Ala bi se radovala mlada,
Kad bi gdje god na vrh dvora toga
Opazila mladog mog Jovana,
Baš najljepšeg od svih mornarah
Kako šajkom svojom more brodi;
Poslala bi vile povodkinje,
Da dovedu k meni drago moje,
Da ga ljubim, da se ga nagrlim,
Da ga stopim na srdašcu mome
Sred studene ove morske vode!“

J o v a n.

Bura hjesni, žarka munja sieva,
A u šajci mlado momče pjeva,
Mlado momče i ošter neženieno

To je Jovan morski kapetane,
 Pa uz žice svoje tamburice,
 Prkoseći buri i oluji,
 Pjeva glasom junačkiem tako:
 „Da mi 'e sada u svatove poći,
 Kuma b' zvao otu silnu buru,
 A prikumka što sad sieva munju,
 K tom djevera u oblacim grōma
 Još bi zvao i talase morske,
 Da se mojim svatovim pridružo,
 Kad bi tako družbu sakupio,
 Otišo bi š njom u biele dvore
 Mlade Zorke, moje vierne ljube,
 Nebi l' mi ju tada dala majka
 Kad bi ote svate ugledala?
 Ako l' nebi — tako mi sunašca! —
 Ja bi silom djete ugrabio,
 Pa b' razvio biela jidra moja,
 Krenuo s ljubom put pučine morske,
 Svatovi bi moji zaigrali,
 A nas dvoje bi se, nehajeći
 Za svatove, milo njegovali;
 Jer nehaje ljubav za kormilo
 Kad je blizu što je srcu milo!

Jesenska ljubav.

Vjetar veje u jeseni,
 Žuto listje svud raznosi,
 A sjeverni mraz ledeni
 Oštrim srpom njive kosi.

Nečuje se pjenje ptica',
 Nit se čuje odziv s luga
 Kad zapoje pastirica
 Ljubkim glasom nuz svog druga.

Ruža, gospa pramaljetja,
 Uresa je svog lišena,
 Jer s ostalom družbom cvietja
 Od vjetra je razpršena.

Lasta krotka, složni ždrali,
 I sve druge ptice južne
 Jesen odtud jur odali,
 Te ostave kraje tužne.

K pokoju se narav sprema,
 Svud živuće i neživuće:
 U tebe ga samo nema
 Srce moje, srce vruće!

Ti još svedj o pramaljetju
 Sanjaš u jesensko doba,
 O neuvehlom sboriš cvietju,
 Tvoja nada ustà s groba.

Šta je, molim odgovori!
 Uzrok čudnoj toj promjeni? —
 Na što srce tiho sbori:
 „Opet ljubim — 'blago meni!“

Slava ljubavi.

Kad nam možna ljubav srce travi,
 Sveštenici tada postajemo,
 Kadri riešit tajne sve naravi,
 Jer da 'e Bog u nami, spoznajemo.

Tada znamo, šta će reć čudesa
 Koja svud se oko nas nahode,
 Dostić ćemo pače i nebesa
 Jer ljubavi ljestve gore vode.

Razumjemo vrela što žubore,
 I što poju ptičice u gaju,
 Što na nebu tajne zvijezde sbore,
 Kad se u divnom kolu svom sastaju.

Sve to ljubav, možna ljubav stvara,
 Ona bo je divna bajalica,
 Bez nje bio b' čovjek usred čara
 Te naravi divne, ipak sirotica.

Zato Slava! Slava vjek ljubavi,
 Koja čini da prah zemlje stresti
 Mož' umrli, evo, sin naravi,
 Te za koj čas kraj Bogovah sjesti.

Mladosti uspomena.

Nie und nirgends wirst Du sie vereinen,
 Nie und nirgends: Welt und Ideal.

Schiller.

Ej mladosti moja mila,
 Ti si meni njekoč bila
 Blagi cvietni perivoj!
 Tada mislih: nikad neće
 Venut vienac mlade sreće,
 Jasni liepi vienac tvoj.

Al što bludno sree sniva,
 U istinu drugče biva
 Svuda baš na svijetu tom,
 Strogo vricme sve razlupa
 Uzore, pa još razčupa
 Cvietje hladnom rukom svóm.

Samo blaga uspomena
 Dodje kadkad kano sjena
 U moj mali tihi stan,

Pa mi poje tužno — milo,
O svem što je njekoč bilo,
I što 'e prošlo kano san.

Tada vidim množ ružicah,
Množ poznatih milih licah
. Uza sebe opet cvast;
Al čim ruka se primiče,
Družba jednom se odmiče,
I ja vidim zastor past.

„Napred gledaj!“ razum veli —
„U sadašnjost se preseli,
Budućnosti gradi hram!“
Al šta 'e hasne? — vrijeme bježi,
Ludo srce natrag teži
Tražeć svoju sreću tam! —

PJESME OD ANTUNA NEMČIĆA.

*Iz poveće sбирke pjesamah njegovih, koje će do skora
g. Mirko Bogović, pobratim pokojnika na svijetlo
izdati.*

B o g u.

Bitje! ljudskom umu nedohitno
Kojeg bičnost sviet u mrtva slova
Jur od niegda — nu u zalud — kova,
Koje slavi golemo i sitno
Tebi, tebi bitje nedostižno
Prvu pjesan posvetjivam snižno.

Jedni misle da te tako slave
 Kad goleme zadužbine grade,
 Drugi dočim moleć ništ nerade,
 Ini opet čim lomače prave
 Žrtvujući bratju raznovjernu: —
 A ja pojuć pjesan ovu smjernu . . .

U men nema smjelosti toliko
 Da bi iole mogo pomisliti
 Polag ciene tebe proslaviti,
 Kog dovoljno neproslavi niko;
 Nu kad t' diku malen šturak javlja
 Dozvol' da te i moj duh proslavlja.

Utiehu sam našo viek u tebi
 Koju drugdje bezuspješno traži'
 Vjera u tebe srce mi ublaži
 Bez koje već ni kucalo nebi;
 Ti si, ti si, bez kojeg pomoći
 Sjale nebi zvijezde naše noći . . .

Dokučit te — koli je nemožno,
 Toli nuždno vjerovati u te;
 Zato i svi narodi te slute
 Kao nješto tajno i svemožno;
 Slava ti se u džamijah ori,
 U Vigvamah divljak o teb sbori.

Kad hjesnilo bure presmione
 Sred pučine grozi smrt mornaru,
 Kad talasi vesla mu jur taru,
 Što, je — posve dubom da neklone?
 Vjera u te gospode živalja'
 Bez kog ni'e još ni kapljica pala.

Kad se dobri bez uspjeha znoje
 Za da gladne djece plač uguše,

Dočim ljudi bez srca i duše
 Siti plove u obilju, — što je,
 Da ih guje neudave ljute?
 Što bi drugo bilo — nego l' vjera u te!

Pretvora.

Tavna crna noć biaše
 Sve što žive — sve spavaše...
 Pjetlovi hman su pjevali
 Nečuveni i zaspali.

Usred, noći — na glas trublje
 Vidjeh palit kriesne zublje,
 Al i zublje izgoreše,
 I ko prie noć opet bješe.

Al kad začu svoja lica
 Ukazati zor-danica
 Razpršiše sve se tmine
 Dan zabjeli — noćca mine...

Sve ustaje — sve se diže,
 Svjetlost stiže svedjer bliže;
 I visocieh gor vrhunce,
 Jur ogranja blago sunce.

„Dobro jutro k boljoj sreći!“
 Susretnikah bjahu rieči
 „Dobro jutro!“ i susjeda'
 Čestiteljna bi besjeda...

Iz otrovnieh tad se bara'
 Prama nebu dignu para...
 U oblacieh grozoviti'
 Morade se sunce skriti!

A s visine grad se ruži
 Trepet srcu, groza duši!
 Sova huče — ljiljak prši
 Ko da dan se već dovrši.

Ludo zvierče sovurina,
 Akó ni'e dan, ni'e ni tmina.
 Pršte svedjer nedopiri,
 I kroz oblak sunce viri . . .

Zadnja pjesan Domovini.

Tunc canent Cygni, cum tacuerint graculi . . .
Cato.

Spjevana su jurve djela vrla,
 A neslavna nemogu da pjevam;
 Niesam ptica, kâ si gniezdo prlja,
 Niti baka, suze da proliavam.

Bolje, bolje — da umuknu žice,
 Neg da korim, što se samo kori.
 Tiho pjesni skromne tamburice!
 Jur Omera Zoilo obori . . .

Uzmi dakle u gorkome hipu,
 Pre nego li na dugo učutim,
 Uzmi dome! srce moe u kipu,
 Kog slikovah s čuvstvom jur razsutim!!

Ušutil ću. — Al tako mi vjere
 I prošastja vele uspomene!
 Ljubit ću te bez kraja i mjere
 Dok nestupim medju mrkle sjene.

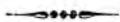
Nek pravednost svemogućeg Boga
 Smuti pokoj mojeg stražnjeg sata

Ak nebudem prian dobra tvoga,
Vječni dušman sreće tvoje tata'.

Ak nevolim rado umriet prije
Neg da ikad budem ti nevjeran,
Nek na sramnoj kari put mi gnije
I usahne jezik licumjeran! . .

S Bogom, Dome! doć će jednoč dani
Gdje će i tebi možda sunce sjati,
Dani sreće — davno očekani
Tad će opet pjesnik tvoj pjevati.

Nu nesudi — jerbo srce bije
I u onom — koi to neizpovieda,
Kao što vatra pod pepelom klije
Il ko talas teče izpod leda . . .

Listine hrvatske.

Od A. T. Brlića.

I. Tužba.

„Ad Illnum Donum Donum Comitem. Nicolaum a Zrinio etc. Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Banum etc. Dnum Dnum gratiosissimum. — Humillimæ Supplicatio.“ — To je na izvanjskoj strani kao obični naslov prošnje napisano. U nutri pako je ovo:

„Illme Dne Comes, Dne mihi semper gratiosissimæ. Salutem precumque humillimarum praemissa commendatione.“ To je naslov, i sad sledi:

„Morete se spomenuti vaša milost i zmožni gospodine, kako je i prvo*) moj pokojni gospodar tužbu bil

*) U matici je muklo e pisano, dakle prvo itd. I to u svih listinah, koje su ovdie priobćene.

včini pred vaše milosti gospodstvom zaradi nezgovornih kvarov, sil, i obšanosti, koje se čine mene od vaše milosti gospodstva časnikov i podložnikov imanja Vrbovačkoga. Na koju tužbu iliti budi supplicatiu pokojnoga moga gospodara bila je zapoved od vaše milosti gospodstva časnikom i podložnikom rečenoga imanja, da bi s mirom bili od vsakeh kvarov, sil i injurij; što oni nisu včini, nego pače vekše sile kvare i injurie nezgovorne do dan današni čine; i navlastito potlam jesu moje sinokoše vekovečne i mojih ljudih silum pokosili i seno silnum rukum odpeljali. Tulikajše zemlje moje orane vekovečne jesu silnum rukum zpoorali i vinograde na nih počeli zasajati, na velik moj kvar i moih ljudih, drugo takajše nezgovorne kvare čine mi, koje pred vaše milosti gospodstvom sada nemorem dati, nego vaše milosti gospodstvo hoćete i potlam razumeti, pred kojemi silami i kvarmi nesam mogla satrpeli, da bi se ja siromaška sirota nepritužila vaše milosti gospodstvu svrhu teh takoveh injurij. Zato se ja siromaška sirota molim i preporučam ponizno vaše milosti gospodstvu kakoti gospodinu banu, da me siromašku sirotu pravičnu u mojoj vekovečini bantuvati nedaste i prosim ponizno vaše milosti gospodstvo, da mi tu milošću včinite, da jednu komissiu iliti zapoved svrhu ove supplicatie na vse moje kvare i pretensie prve i sadašnje, na jednoga vicekomeša one varmegije križevačke, aliti budi na dva sudca orsačka; akoli toga ne, konče vaše milosti gospodstvo na dva poglavita svoja sluge, koji se k tomu razumeju, odlučite i daste, koji jedan kratak terminuš praefiguju mene sirote, i tulikajše vaše milosti gospodstva časnikom i podložnikom rečenoga imanja, koji bi neka videli med nami pravičnim dugovanjem i polag previdjenja zadovolšćinu mene sirote včini i mene moju pravdenu vekovečinu povrnuli. Što se ufam u vaše milosti gospodstvo, da hoćete preštimali poleg Božje pravice moje, velike

sile i kvare, i mene sirote za nje zadovolščinu učiniti. Na što od vaše milosti gospodstva dobra i milostiva odlučka čekala budem. Želim vaše milosti gospodstvo gosp. Bog na mnogo dobrih lit u dobrom zdravju i velikoj sreći drži, siromaškim sirotam na obrambu. Vaše milosti gospodstva siromaška sirota Barbara Britvić pokojnoga Derečkaj Janoša, ostavljena vdova.“ —

Indorsat je pod rječmi: *humillima supplicatio* vlastitom rukom kneza Nik. Zrinjskog napisan: „Comes Nicolaus a Zrin m. p. Zapovidamo knezu Šimon Janošu našem međimorskomu kapitanu, i knezu Horvat Ferencu našem poglavitomu slugu da neka jedan terminuš ostave, ter in facie loci ovo dugovanje complanuju.“

Izvorni rukopis je poklonio c. k. nadporučnik Nikola Špišić društvu za povjestnicu i starine jugoslavenske, koje društvo sva svoja pisma i ine stvari u narodni Muzeum daje.

Listina ova pokazuje način susjedstvovanja vlastelaha u Hrvatskoj u sedamnajstom vieku. Jači je slabijemu kvare i sile činio, te tako se je sjegurnost imetka podkapala. Nižji častnici i podložnici mogućeg vlastela bili su silegije kao i danas, te obiest njihovu moradè uztezal umjerenost i pravednost gospodara, kao što to ovdie čini knez Nikola Zrinjski, onaj isti koj je 1665, kako kažu, od večera na lovu usmrtjen bio.

Listina ova nema doduše datuma. Al se iz tog vidi, da je iz 17. vieka, što je na njoj vlastiti podpis i rukopis slavnog i umnog Nikole Zrinjskog, koji je u 17. vieku strah i trepet Turakaha med Dravom i Dunajom bio, kojeg izobraženje bijaše svoje suvremenike u domovini preteklo i koji se nije stidio spisatelj Sirene mora jadranskoga (doduše u magjarskom jeziku) biti. Istu je preveo u naš jezik i tiskom izdao njegov brat Petar, posve mu sličan hrabrenostju i umom. Nikola knez Zrinjski imao je europejsko ime i slavu, te bio častjen i odlikovan od

pape Aleksandra VII., kralja Francuzkog Ljudevita XIV., koji je u Parizu veličanstvene zadušnice za njegov držao, kralja španjolskog Philipa IV. i mnogih inih. Nikola je bio naimenovan za bana 1647, nastupio je banstvo 1649; i banovao do 1665.

II. Prodajnica.

„Ja Mihalj Vrbančić i z mojemi sinimi Ivetom i Mikelom dajem na znanje vsim i vsakomt komu se dostoji vsake vrste vridim, poglobitim, plemenitim i verovanim ljudem, i kada bi potrebno ov moj otvoreni list četi, na prv donesti i š njim se pošvodočiti, braniti i kripiti stavlasito pred našu gosp. zemelsku i gospode oficiališe grada Ozlja sadašnjeg i koji budu v napridak, kako vu dva huda zala leta, koje nij bilo jedno niti dví nego već skupá, da nij rodilo polje niti gora, i od velikoga glada ljudi stari i mladi, putmi hodeć, jesu umirali da se skoro nij znaló bogato ili ubogo; tako je se i meni sgorá napisanomú Mihalju Vrbančiću spotribilo prodati jednu poštat trsja v gori Krašički, zove se Mikoševka, na gorice Štakorov, med mejaši s jednoga kraja Janko Serblin, a s drugoga Janko Lužić, koju poštat trsja pustiti na prodaju i na oklicanje jednoč, drugoč i tretič i večé krat, ar tesno vrlme beše, da se tretič nigdor oglasili niti čieni dobra učinili nego poštavani Ive Štakor, Bekčec zove se; i svojimi bratom Mihaljom i sinom Jučelom. Oni se javišć i z manu cehu učinise na svitlo i belodavno pred poglobitim ljudmi više popisanimi i be cehta rečene poštat trsja gotovih pinez škud 2, dico raničkí četiri na veke, koju šumu i pogodib. pinez ja imenovani Mihalj Vrbančić i s mojimi sinimi prieti na današnji dati napunoma i još više 2 soldina, kako je tomu zakon gorski; ja pak i z moimi sinimi Ivetom i Mike-

tom dah, valovah, prodah i zabasih na veke rečenu postat vinograda, da budućí rečeni Štakori volni od sadá ladati, vživati, prodati, prikazati, za dušu ostaviti oni i njihov ostanek, komu njim drago bude na veke; nego ako bi v koje vreme na prodaju došlo, da imaju meni ali momu ostanku ponuditi, pri kojem mojem dauju, prodanju, lista pisanju i zagovoru bili su dobri, poglaviti verovani ljudi, prvi: Petar Vrbančić rihtar budući ovo doba purgarski. 2. Jure Vodopija Birić takajše purgarski, koj likov napi po zakonu Krašičkom, da koja bi strana to pogovorila, ali v tom neobstala, da zaostaje gospode zemelske griven 25 dukat, na cirkyo sv. Troice vu Krašić vojska funte 3, med obćino vina vidar 5, i s drugum dužnostjum kakov zakon obćinski i da račene pineze i trsje gubi. 3. Miko Goljak, i već ostalih dobrih i verovanih ljudih i ja Ive Mihalić, koji ov list napisah na prošnju vseh njih; dan 25. Junjuša miseca, 1718., i još ja zgora imenovani Mihalj Vrbančić prosim vse pismene i plemenite obćine Krašičke sudca, starešine i Birića i druge ostale poglavite ljudi, koji se onde pripeti da bi svoja i njihova poštovana imena dostojali podpisati i pridevke njihove, tulikajše poštovanu plemenitu pečat pritisnuti zaradi većega verovanja i boljje tvrdošti. —“

Poklonio prepis lista nar. Muzeumu g. Ivo Vukmanić.

III. Prodajnica.

„Ja Marko Brezarić Gergec dajem na znanje vsem i vsakomu komu se dostoji i pred kih poštoyanih (sic) obraz, ali lice pripetilo bi se, dojtí ov moj otvoren list navlastito pred gospodu oficiale grada Ozlja sadanjim i ki vu napridak bude kako bi, ponuditi moj del loze na Podnicah jedan falat, a drugi falat vu Jarku loze. Po-

nujah bližnim i daljnim, ki bi bil voljnik, da se javi do 15 dan. Zato se nigdor ne javi bližni ni daljni nego poštovani Mihalj Štakor, i on se z manom vučini, kój lozi bi čena na d. Rler $3\frac{1}{2}$ dico tri i pol, i na to je ponudni kmet Fiolić. Kú sumu prijeh vsu do nomza (novca?) i do soldina 2. A ja dah, prodah i zabasih rečenu lozu gori imenovanomu Štakoru, njemu i njega ostanku viko- vičnim zakonom, neodazvanim, voljan budi radovati, dati, prodati i za dušu ostaviti komu njemu drago, van ako bi na prodaju, pošla ima se na koren javiti, kako su na do aldomašniki 1. Grga Krnešić; on je na to Boga molil i zagovor položil, kágodi stran bi to pogovorila da zaostaje gos. m. birsaga grivan 25. Brajji vina. vid. 5. Aldomašnikom krom vrasdom (?). 2. Ivan Štakor. 3. Mikula Id. —

Tulikajše ja Bara udová pok. Jurice Brezarića ponudih svoj del loze polak Markova na Podnicah po Fioliću i nigdor se ne javi bližni ni daljni nego gori imenovan Mihalj Štakor ki se s manom vučini i bi čena tomu falatu loze na 2 Rher (rajnička) dva — penizi. Ja prijeh skupa s mojim sinom Matiašem. Dala sem likov neki zgori imenovani kakor tomu zakon naš. A ja dah, prodah i zabasih gori imenovanomu Mihalju i njega ostanku vekivečnim zakonom, neodazvanim, voljan bude radovati, dati i za dušu ostaviti komu goder njemu drago, zvan ako bi na prodaju pošlo, ima se na koren javiti. Pri tom bili su dobri ljudi Mikula Jarničić to doba budući sudac u Krašićih na stran uzmožnoga gospodina Zrini Miklouša i Mihalj Cršenik takajše budući starešina bralinski i sudac na stran uzmožnoga gospodina Zrini Petra. 3. Gerge Krnešić. 4 Mikula Krnešić. 5. Jandre Kozlović. 6. Mate Talković. 7. Mate Štakor. 8. Perić Luksić i ja Paval Krnešić, ki sam to popisal po njih prošnje, miseca Februara, što je prvi četrtak posta, pod pečat bratinsku, leta 1640.“

„Anno 1713. die 1. Maji publicata, lecta et confirmata est presens littera in Communitate Krašićensi, a qua sylva abhinc ad prefatam communitatem census annui (sullii dicti) d. 1. dico ducat unum quotannis dare obligabitur. Per me Joan. Tumić Nb. Curato Krašić m. p. L. S. —“ Izvana je napisano: „List na Lozu Kolosik vu Podnicah i vu Jarku kotaru Krašićkom nigda po Mihalju Štakeru kupljenih na vike in anno 1640. In anno 1713. 1. Maji in aedibus Communitatis Krašić. Ut. intus.“ —

List onaj pisan 1640 nisam imao u rukuh, nego samo vierodostojni prepis kog je prepisao Ivan Tumić 1713. i na kom je on ono latinsko pridodao, podpisao se i svoj pečat pritisnuo. — Al i ovaj list je toli oštetjen, da se je skoro mastilo š njegov izgubilo te da ga je samo s najvećim trudom moguće bilo pročitati.

Poklonio prepis Tumića od 1713. nar. Muzeumu g. Ivo Vukmanić.

IV. Obračun.

„Leta gospodinova 1649. misica Aprilija dni 4.

Ja Mihalj Štaker dal sam Martinu Peniću na jednu postat trsja, koje pod njegovem hižam, sam mu dal dukat — dvanajsti.

Još Ivanu Suvnaru sam dal na jednu postaticu dukati — 3.

Još Mihite Supaniću, Ivićinemu sinu na jednu postaticu trsja, belih piniz dukati 4.

Još sam dal Juriću Juriniću na zemlju na zalog dukat 8 i pol, dim dukat — 8 i pol.

Još sam dal Jurju Štakeru na 4 sloge zemlje, koje zemlja puli cirkveni zemlje dukat 11, dim dukat — 11.

Još na jednu sinokošu sam mu dal koje spolovna groših trideset i jeden.

Još sam dal Jakovu Palkoviću na zemlju na sloge dukat deset.

Još sam dal njegovoj svasti na zemlju dukata — 2.

Još sam dal Katete Kudašičke na tri sloge zemlje na zalog dukati 3, dim dukati — 3.

Mihe Kudašiću sam dal na jedan slog zemlje dukat 1.

Još sam dal Mike Pintaru na jedan slog zemlje dukat — 1.

Još sam posudil Ivanu Jusu rajniški — 1.

1649. miseca Aprilja dni 4.

Ja Mihalj Štakor sam dal Jurju Štakoru na jednu sinokosu prek preko na veki vekoma pet dukat prez tri groši.

U Pribića na Sorkovcih dukat — 1

Još mi je dužan moj zet Miho Supanić dukati — 3.

Još mi je dužan Pere Kudašić sito kupnenika — 2.

Čelčiću Mihalju sam dal na jednu lozu — dukat 1.

Još sam dal Sutru Stanku na nike sloge rajniška pol. “

Poklonio maticu nar. Muzeumu g. Ivo Vukmanić.

Mihalj Štakor, kako se vidi iz ovog listera, kog je vodio, da zna očevidno tko mu je što dužan i na što je novac pri davanju osigurao; morao je biti dobar gospodar i uredan čovjek. Kako sreće da se danas u njegov mlogi ugledaju! Nebi bilo toliko neprilike i nepoštenja kod baratanja novca.

Osim tog, kao što vidimo iz listovah 1. 2. 3. da je naš jezik u službenih odnošenjih pred banom za dobit pravicu, i u občinskom životu za poslove kupa u porabi bio, isto je tako bio kako 4. list pokazuje, i u privatnom životu za posebne poslove običan i posve shodan. Istom odkad je niemština u društvenom životu mah kod nas otela, nema ni toliko znanja i ljubavi narodnog jezika u kruzih obiteljnih, koliko bi u 17. vieku, gdje mislimo, da je dub u tmini čamio. Ugledajmo se glede narod-

nosti u duh prošastih vjekovah, gdje je aiemština tudja bila kod nas, a glede napredka slijedimo slavni stjeg praktičkog izobražonja XIX. stoljotja.

V. Proglas.

Kad je u bečkom miru godine 1809. car austrianski morao cielu Hrvatsku do Save odstupiti cesaru Francuzkom Napoleonu, onda bi izdano na Hrvate, koji postadoše novi državljani Francuzki, slijedeći proglas: „Razglasovanje. Budući po nasliedjenju od učinjenoga mira u Beču med njihovim veličanstvom cesarom i kraljem apoštolskim i njihovim veličanstvom cesarom Francezkim i kraljem od Italie utvrđeno, da vladanju francezkomu ima se pridati jošće on diel od držav od Austrie postavljeni s ovu stranu od Save, koje nisu jošće osvojene od Francezih; i budući mi zdola podpisani bili naredjeni od njihova veličanstva, našega preslavnoga cesara za ovo predanje, s osobujnom svom mogućnostjom, kako svemogućni cesarskoga dvora kumisari, aliti naredjenici. U isto vrime to dajemo na znanje svim pribivajućim od sgoru, rečenih držav, da predavanje hoće početi izvršiti se u današnji dan s primorjem ugarskim; i od onuda hoće naslidujući do mejaših jedne osobojne pogodbe, očitujemo svemogućnostjom nami podanom, pribivajući od držav postavljenih s ovu stran od Save, odvezanih od svakoga veza od podložnosti, s kojimi bili su nazadak zavezani njihovomu veličanstvu cesaru i kralju apoštolskomu po načinu po komu budu pridani kumesarom Francezkim, i po komu vojska Francezka hoće projti osvojajući. — Dano u Riki na 14. Novembra 1809. Vičenco baron de Knožević kavalir reda militarškoga Marie Theresie, od njihova cesarskoga kraljevskoga apoštolskoga veličanstva

sadašnji šambelan, namestnik, vojvoda marešal od vojske, poglavar od jednoga regimenta od dragunih i svemogući cesarskoga dvora kumisar militarski. Osip de Klobučky, m. p. od njihova cesarskoga kraljevskoga i apuštolskoga veličanstva sadašnji šambelan, unitrjni sa-
vetnik od vladanja i posve mogući cesarskoga dvora komisar svetski. —“

VI. Povelja.

„Mi Zrinski Juraj vikovični grof zc: dajemo na znanje, pred katerih lice ov naš list otvoreni dojde: kako su došli nekoteri Slovinci v imanje naše rakovačko v jednu pustu goru, na nekotere stara selišća, kotera se zove Lonica, da bi oni tamo tu goru krčili, i svoje nastanjenje pod kreluti našimi imali. Zato pokihdob s velikim trudom rozkrčavanja k stanju u toj gori dojdu: dali smo in slobodščinu na devet let, da bi se nastanili i ogradili. Po tih devet let njihovoj slobodščine izpunjenju, da su nam dužni dohodakah davati vsako leto od vsake hiže po dva dukata gotovih novac, jednu kvartu pšenice, jednu zobi i jednoga dobra prasca: nasopet akoli bismo svojim vrimenom u vojsku vtegnul pojti, da je dužan vsaki od svojoj hiže oboružan pojti ob svojem strošku mesec dan, akoli bismo morali u vojski od mesec dan dale štentati, budu imali od nas svoju hranu ili potrošak, po srići pak njihovoj kada bi u vojski kakovi dobitak imali, da su nam dužni vsakoga dobitka tretli del dati. Koterim smo najprvo ovu slobodščinu dali, jesu ovi prvi po imeni: Vuk Gašić, svojem ostankom, on bude imal slobodu od vsega toga rečenoga dohodka, pokihdob da se on najprvo naselil, i s tim se je obećal, da on hoće kmete naseljavati u tu pustu goru, kaj najveće bude mogal, po sem tom zvan dohodka, da bude s drugom službom pokoran i ostanek njihov i kada bude od nas ili časnika

našega rečeni Vuk Gašić imal kakovu zapoved, polag ovoga našega lista, da mu budu vsi pokorni, ki budu tamo na Lonici stali u naši ili časnika našega zapovidi, drugi ki se tamo naselil jest po imenu Šebešević Lukać, tretji Dominić Thomas, Kustić Jamrek, Vranić Thomas, Juranović Jamrek, Andraš Horvatović; ovi s drugimi ostalimi, budu dužni sgora rečeni dohodak plaćati, ki se tamo s vrimenom i pollam nasele. Za vekšega verovanja radi, dasmo im ov naš list, ruki naše podpisanja pečelom našim potvrdjen.

Datum in Arce ura Chakthornen. ultima die. Maji Anno millsmo sexmo decimo octavo (1618) Georgius Comes a Zrénio, m. p.“

Ovaj Juraj biaše ban hrv. od 1622. do 1626. Otrovao ga je rotkvom, koju je Juraj radōjeo, s bog hrabrosti nenavideći ga njemački vojvoda Wallenštejn u laboru proti Turcima mies. Prosinca 1626.

Poklonio vjerovni prepis nar. Muzeu g. Andr. Uhernik.

VII. Sudbena odluka.

„Jas Juraj Ergitić ali Strugar Dvorski Kaštela dolnje Bistrice na stran zmožnoga i milostivnoga gospodina Miklouša Ištvanfia iz Kišasonfalve. Na znanje dajem vsem i vsakomu pred kojih lice ali obraz dojde ov moj odtvoreni list, kako preda me dojdohu poštuвани Jembrih i Gjurko i Martin Oderiani kmeti i podložnici budući moga milostivnoga gospodna gore imenuvanoga i pritužihu mi se za neku zemlju i za jedan falat sinokoše i takajše za drugi falat zemlje, kotera je zemlja obrh melina Gjurice Kovačića, kotera se zemlja zove imenom Oderianovo Bobišće, kotera je ta zemlja imenuvana i sinokošica prvo njihovoga otca bila Tomaša Oderiana, kotera je ta zemlja pod hižom rečeneh Oderianov i

s sinokošum, a drugi falat zemlje koi se zove Bobišće obrh imenuvanoga melina. A to vse budući v imanju bistričkom i u zagrebačkoj gradske medje, koteru je tu zemlju bil održel silum poštvani Gregur Tumpić porkolab budući vu no vreme gore imenuvanoga kaštela koteru je tu zemlju i s sinokošum bil dal rečeni Tumpić za jednu košaru cepik črešen Štefanu Okraku. Nazospet potom toga budući ladavec poštvani Lovrek Kovaček imenuvanoga kaštela dal je bil tu istu zemlju i s sinokošicum Mihalju Koritancu, da od nje poslužuje gospode. Zato jas gore imenuvani ladavec to videvši i razumevši kako mi se pritužihu ti gore imenuvani Oderiani, postavih im terminuš, da si ljudi sprave zvuenske i domaće, koteri znaju kako ta zemlja i s sinokošum hodi, i kako je v ruke došla Mihalju Koritancu i Štefanu Okraku. Zato spravili su si gore imenuvani Oderiani ljudi k terminušu, i došli su na lice zemlje i posvedočili su polig (sic) svojih duš ti dale popisani dobri i pošteni ljudi zvuenski i domaći tako da su tu rečenu zemlju i sinokošu od postanka Oderiani držali, i da je njihova od veka bila, i onde beh ja najprvo gore imenuvani ladavec, Gjurek Miketić rihtar budući moga milostivnoga gosp. gore imenuvanoga, Marko Pežić, Mihalj Robić, Mate Klencec, Ivanček Pežić, Peter Jagičić, Blaž Vrdopić, Štef. Vinković, Martin idem Vinković, Gjurek Labaš, Ivan Kiraleš, Mikula Kovačić. Ti gori popisani dobri i pošteni ljudi zvuenski i domaći posvedočiše, da je od postanka ta gore imenuvana zemlja i s sinokošum Oderianova bila. Jas gore imenuvani ladavec polig (sic) svidočtva gore imenuvaneh Oderianoy včinih vpeljati vu tu imenuvanu zemlju i v sinokošu imenuvaneh Oderiane nje i njihov ostatak i njihovoga ostanka ostatak veki vekom vekom većinu zakonom i neodvezvanim dugovanjem rihtarou Gjorkom Miketićem, da ja drže i ladaju oni i njihov ostatak i njihovoga ostanka ostatak i tako včinih med Oderiani

i med Andrašem Koritancem sinom Mihaljæ Koritanca s temi dobremi ljudmi gore pópisanemi Biršaga, da ako kateri začne kakvu karku ili svadu za tu imenuvanu zemlju i sinokošu da ima dati u moga milostivnoga gospodina pivnicu vina viedcr dva na desete, na čirkev voj-ska dva funta, to prvo davši onako mu se pravda včini. Jas gore imenovani ladavec polig svedočtva dah gore imenuvanem Oderianom i njihovomu ostanku i njihovoga ostanka ostanku, te moj odtvoreni list pod moju sivoču počat za vekšega svedočtva i obranbe na prišestno radi i volju. Dan te list na lice imenuvane zemlje. Marti 20. die, Anno Domini 1611. Mathias Bakšić, m. p. (L. S.)^a

U ovom listu su, što je kod hrvatskih listovah inačo riedko, svuda točno i dobro interpunkcie postavljene.

Poklonio izvorni list nar. Muzeu g. Ed. Fink.

VIII. Gorski list.

Mi Matej Pisačić sudcc križevečke gradsko megjo, dajemo na znanje, da pride pred nas plemenita Jaršula Pregledčična kći Kuznića Bedeka i s svojim gospodarom plemenitim Martinom Kičićem valovaše, daše neki svoji plemeniti vinograd pust budući križevečke gradske medje, da jas ponudih svoju bratju Ivana Pregledčiča i Janu Pregledčičnu za vinograd, ke se zove Zvieršec, gorica od poludnika, da bi ga imeli delati s dohodka navadnoga, po vinosudci: Babić Gašparu, i po ostalih plemenitih, da bi nji pustili vinograda gore imenovana nek se ga opustiše i dohodek navadni pri njih osta. I jas Jaršula Pregledčična i s mojim gospodarom Martinom Kičićem i s mojom decum, dasmo te vinograd z naše ruke Ivanišu Glibcu i njegove žene i njih deci, da ga ima

odkapati do deset ljet prez ijednoga dohodka, i vezda od svetoga Embreuža dne 1587., da ima gore imenuvani Ivaniš Glibec i s svoju ženu i svoju decu vu našu pivnicu vsako leto kladati poldrug vjedro vina gorščine svoje kruto i jednoga kopuna, i tako mu ga dasmo njemu i njegovu ostanku na vekivečino pod pečat navadnu' velikog sudca. Dan v naše hiži v Hlžanovceh na svetoga Embreviša dan 1587. (L. S.)

Ovaj list pisan je švabalskimi t. j. niemačkimi current slovi. Čudna je nestalnost pisovrsti, budući da 1) „cz“ sad za c n. p. u rieči: „Zwdecz“, sad za ć n. p. u rieči: „Kyczycz“ upotriebljava; onda 2) dugi „f“ mu je u rieči: „fena“ „(žena)“, „Gafparw“ „(Gašparu)“; 3) sa z piše: „Pizaczych“, i „žnanye“, „zwoy“ i „z“ naše“; 4) „y“ upotriebljava za i n. p. „neky“, i za j n. p. „zwoy (svoj)“; 5) „w“ mu je sad u n. p. „Jaršwla“ sad v n. p. „zwoym“ (svoim). —

Da se čitatelj laglje predstavi kako to izgleda, evo sa švabalom jedan salačac istog lista: „My Matthey Pizaczycz Zwdecz fryfeweczke graccke megje, dayemo Razna: nye, da pryde prednaz plemenyta Jaršwla Pregledczychna fchy hwoymyha Bedeka. *) Iz zwoym ghospodarom plemenznytim Martynom Kyczyczem walowasse, dassc ic.“

IX. Prodajnica.

„Mi Peter Zakmardi, sudac križevčke gradske medje, na znanje se dajemo po vetom, našem listu kem zakonom pred nas dojde plemeniti Mikal Harća vice-sudac i prisežnik vu iste gradske megje, i on to pred nami po-

*) Ovdie kod ove rieči podkradoše se Pisačiču latinska pismena, s kojima se je tad već pisalo u našem jeziku.

veda i proferuva, kako da je on posel proprošen plemenita Gurga Kirinića iz Finčevca na opominanje i na ponudjavanje svoga brata rodjenoga dece, po imenu Ivana Krinića, najprvo njegovoga sina Mihala Kirinića, sina Miklouša braca njegovoga, pak takajše Martina i Gurga i Anu sestru njihovo i Katu svoju sestru Kirinića i nje sine po imene Matcaša i Paula Višaka, i takajše Stephana Lisičaka, te gore imenuvani brata i Jaršelu njih sestru, Paula Jusovića takajše sestrića svoga i s njegovim bratom Ivanom i sestrami njegovimi Jelenu, Jagu i Doru, i ostalu vsu bratju svoju delnu i krvnu, za neku mekotu, koja se zove Podvinšćica v kotare hižanovečkom, i v držanju, i v križevčke gradske medje budući, za koteru tu gore imenuvanu mekotu, da se je oni vsi odgovoriše, i odrekoše jednim zakonom govoreći, naš brat vi ju dajte i oddajte komu ju znate i hoćete, mi se nemamo sami zašto. To gore imenovan Gurg Kirinić da i odda tu gore imenuvanu mekotu Podvinšćicu plemenitomu Mikloušu Pisačiću z Hižanovec, njemu i njegove dece odvetku i ostanku, veke na veke vekivečnim zakonom ni neodezvanim nikakovim zakonom, za šumu penez, kako je v Kaptolomu valuano i zapisano v listu kaptolskom s dopušćenjem i obranim hotenjem vse gore zapisane braće, delne i krvne. Kotori te gori imenuvani Gurg Kirinić on tu zemlu daje i oddaje, da on za te peneze drugu zakladnu mekotu zneme sebe na vekšu potrebsćinu, da ta mekota se kotari od sunčega zhoda Thomaša Babuka, mekotu od poldneva sa kotari zakladnu Višaka Thomaša zemlu, od severa sa kotari Mihala Tučnaka zemlu, od zahoda se Sebastiana Županića vinogradom. Da ta prva ponuda za tu gore rečenu mekotu učinjena je o svečne svete Marie, den po tom rečenom vice-sudcu i prisežniku Mihalu Haréu, let 1610. Druga sospel ponuda učinjena je na svetoga Gregura den, leto 1610.; na koteru gore pred nami Sudce sudjeno referovanje i

Gurgja Kirinića valuvanje mi nijim dasmo vet naš list pod našu pečat, za vekšega verovanja i svedočanstva radi. Datum ultima die Octobris Anno Domini 1610 (L. S.) Petrus Žakmardi, m. p.“

Izvana je napisano: „Fassio Georgii Kirinić super certa terra in Podvinje habita.“ —

Original u nar. Muzeu.

X. Zajavnica.

„Jaš Andraš Benčak, vice-sudec varmegije križevečke, na znanje dajem po ovom mojem odprtom listu, vsem koimse pristoi znati, kako preda me dojdose od jedne strane plemeniti Martin Vuk aliter Ožegović, sin negdašnjega Gjurgja Vuka aliter Ožegovića, a od druge strane plemeniti Martin Kirinić, i oni se ovako pogodišo pred menom gore napisanem vice-sudcem. I najprvo gore napisani Martin Vuk aliter Ožegović, jest dal stanovite svoje oratje zemlje, (i z dvornem mestom, vu Vukovce, sin plemenitoga Andraša Vušca hiži), to je to na plese (sic) vudvorem (sic, dobrem?) mestu, kojega včini okolu za pol rali vu Hižanovce, takaj na zimišči jednu ral, vu držanju finčevečkom, tolikajše vu Gajku deset slogov, vu drugom mesto (sic) slogov dvanajst, item v kraje slogov deset, jednu rečju ves svoj del, koji bi se njega pristojalo (sic), gore napi sanomu plemenitomu Martinu Kiriniću, pod ove (sic) modus dalje napisan, to je to da gori imenuvani Martin Kirinić, gore napisane zemlje i s dvornem mestom, bude držal i ladal, doklam bi rečenomu Martinu Vuku za njegovu osebuju hižu bile potrebne, ali tak da imenuvani Martin Kirinić, tomu Martinu Vuku aliter Ožegoviću, njegov

vinograd mladinec vu doline obresi zvanoga, okolu na dva kopača budućega bude dužen delati, to je to vezati, koliti, trikrat kopati, plieti jenkrat, i vezati koliko bi bilo potrebno, listor da ga rečeni Martin Vuk gotovoga vu vreme potrebno bere, ali to dobro razumevši, da bi ga rečeni Martin Kirinić pognoil, i te Vuk da bi hotel gore napisane zemlje vuzeti, gda bi mu bile potrebne, to je to do dveju ali do treh liet tako rečeni Martin Vuk bude dužen koliko bi se pravo videlo, gnoj platiti, i tak da rečenih zemel ne bude mogel vuzeti, doklam mu jih k njegove hiži ne bude potrebno. Actum in Finčevce, in domo nobilis Matthiae Gollec die vigesima secunda mensis Januarii Anno Domini Millesimo sexcentesimo septuagesimo primo. (1671.) Idem qui supra Andreas Benčak, Vice iudlium Cottus Crisien. m. p. (L. S.)

Original je u nar. Muzeumu.

Bilježke k starim listinam.

I. — *Vrbovačko imanje*, koje se u tom listu napominje, leži u križevačkoj županii na putu iz Božjakovine u Križevac. Spadalo je poslie na obitelj Patačićah, a sada je komorsko.

Tužbu iliti budi supplicatiu. Dakle i tužba je na način molbenice morala biti sastavljena, što po naravi tužbe nebi imalo biti, buduće se pravica dat mora.

Injurih, Injuria je latinska rieč i izrieč to isto što naša: nepravda.

Bantuvati zlamenuje u provincialnom hrv. nariečju to što knjiž. vriedjati.

Comissiu iliti zapoved. Ove dvie rieči, lat. i hrv. uzimlju se za jedan isti pojam izraziti, jer se Commissio ovdje uprav samo kao na'og drugom dan uzima, a ne kao odbor osobah.

Pretensije to su zaktievanja.

Na jednoga Vice-Comeša, aliti dva sudca orsačka; akoli toga ne, konče na dva poglavita svoja sluge. Iz ovoga se vidi, da su stranke ipak imale veće povjerenje u pravičnost županiskih neg gosposhtinskih častnikah, ter to je uzrok što napokon tek, kad zaufanje sudce nebi mogla moliteljica zadobiti, zadovoljnom se i sa slugama gospodára, kao sudcima, očituje, jer i ti su bolji neg nikakva pravica.

Præfiguju lat. rieč zlamenuje opredieliti. Vidi se kako za vrieme, kad je ova tužba pisana niemština neznana biaše u nas, jer tu je iz latinskog præfig-ere, oimah kroz formativu ovat napravljeno præfig-ovati. A danas bi se reklo præfigirati po njemačkom præfigiren.

II. — *Ozalj*, o kom je tu rieč dobro sačuvan još stoji i vlastitost je Guštava Bačanja. Bio je to grad obitelji Zrinske nad Kupom kao i ciela okolica što bi imanje Zrinjansko. —

U ovom i sljedećem listu sve su pravni čini podložnikah ozaljskih, koji imadoše u pravnih poslovih svoje zakonite običaje. Kamo sreće, da bi ti bili gdje upisani! To bi bilo za pravnu povjestnicu našu vrlo dragocieno.

Postat trsja, je komad jedan vinograda.

Gora Krašička. Od Ozlja grada preko Kupe na po drug sata leži Krašić selo i brežuljci, vinogradima osadjeui, koje ovdje naziva gorom.

Oklicanje je javna ponuda stvari na prodaju — izvikanjem.

Škuda je onoliko isto bila onda koliko i sad.

Soldin je mletački novac bio i vriedio koliko groš šajna. I sad je soldo u Italii i sous u Francuzkoj.

Zabasih, izumrla rieč, no upotrebljavana za najkrepčii izraz prenosa vlastitosti svoje na drugoga.

Rihtar purgarski. Ovo njemačko nazivanje poglavara žiteljah (t. j. sudca selskog) morade iz obližnje pod njemačkim uplivom davno stenjuće Kranjske doći.

Birič purgarski t. j. selski prisežnik, (Zakleti, Eškut u Slavonii). Dolazi rieč od birati. U svim občinam preko-kupskog kotara uzima se ova rieč za prisežnika i jest prvo dostojanstvo poslie selskog sudca.

Likov. Biaše svečanost, uz piće vina obavljana, kojom se potvrdjivaše kupljenje i kaštiga na porećenje stavljaje (Conventionalis poena). Dolazi od njemačkog Leih kauf, što je isti kup, dočim u slavjanskom ino značenje vremenom dobi.

Griven je bila novčana kaštiga, koju je ona stranka gospoštini zemaljskoj platila, koja je od urečenog kupa odustala. Od kuda ova rieč dohodi, jel joj koriceu slovinski, to neznam.

III. — *Voljnik* t. j. kupac, koji volju ima uzeti ili kupiti.

Ponudni kmet to će bit koji je pri kupu posredovao, *Unterhändler*, *negoziatore*.

Aldomašnik, to je svjedok pri cielom pravnom činu kupa. Rieč ova je iz magjarskog jezika uzeta, gdje *ald* blagosovit a *aldomas* to što likov znači.

Bisag je kaštiga na odstupljenje od ugovora kupnoga. Rieč je slov. korena. Sravni *bir*, daća gospoštini, duhovniku itd. *Birsag* znači u magj. novčana kazna, глоба.

Rler zlamenuje rajniški,

Vraždom. Što ova rieč tu zlamenuje nemogoh uprav za stalno razabrati: no mislim, da će bit obična osuda, tako da će ovdie reći: *aldomašnikom* po običnoj osudi — ima globu platiti. —

Sulij vrst daće.

IV. — *Dim* t. j. kažem. Ova rieč bi se kod namirah mogla dobro upotriebit n. p. *Namira Vrhu 20 fr sr. dim dvadeset etc.* —

V. — *Pitat* će tkogod, kako na jedan put med starinske listove ovaj od 1809. dodje? — No ja ga umjestih u Kolo med listine sbog velike važnosti, koju ima za povjestnicu domovine naše u novie vrieme i za ubavjest, kako je car austriski onda naš narod od veza podložništva prama sebi odvezao i predao ga Napoleonu.

Šambelan t. j. komornik.

VI. — *Imanje rakovačko* leži u križevačkoj županii; i jedan sat daleko nad potokom Lonjicom je selo, koje se zove *Lonjica*, od kog je ovdje govor. U *Rakovcu* je i dan danas bunar vode hladne i dobre, koji se zove: »*Zrinjev zdeneć*.« Poslic *Zrinskih* posjedovali su i to imanje *Patačići*, a kad ovi izumrše dobi *Komora* isto.

Njihovaj slobodščine. To je roditeljnik mjesto njihove slobodščine. Isto tako je poslic svojoj hiže.

Po imeni mjesto po imenu.

Ruki roditeljni mjesto ruke. Kao u starosl. česk. poljsk. i ruskom.

VII. — *Dvorski*. Bio je vrhovni nadstojnik gospoštinski, imajući pravomoćnu oblast nad poddanicih gospoštine. Comes curialis, vel palatinus. — Sad je dvorski mala služba i vlast.

Kaštel doljne Bistrice. Leži u Zagorju blizu Marie bistričke.

Miklouš Ištvanyfj. To je onaj isti koji je pisao povjestnicu Ugarske od 1490. do svoga vremena. Bio je vojnik i kao mladić počeo pod Nikolom Zrinjem Sigetskim vojevat. Poslije savjetnik carev i namiesni nadvornik (Propalatinus) posta.

Porkolab. Bio je nastojnik grada, koji je imao na red u gradu i dobro uzdržanje grada paziti.

Ladavec je to isto što upravitelj vlastelinstva.

Na prišestno radi i volju. Izreka pravoslavna, koja ima izrec upotrebljenje, koje se može učinit s listom.

VIII. — *Embreuž*, Ambroz pada na 7. Prosinca.

Gorščina to isto što na inih mjestih gornica.

IX. — *Finčevac* je jedno od onih selah križevačke županije, u kom sami plemići stanuju i leži blizu Kalnika u kupu plemićkih selah: Sudovec, Barlabasevec, Mrazovec, Hižanovec itd.

Referovanje, izviestje.

X. — *Vukovec* je selo osmah blizu Finčevca, također puno plemićah. Dvorno mjesto o kom jo tu govor, to je ono gdje je dvorište i kućište plemićko, curialis fundus.

Evo sam saobćio liepi broj dragocienih listinal našim domorodcima, koji se bave filologiom, pravoslovjem, povjesnicom i inimi znanosti, za koje su iste listine obilni izvor. — Dao sam ih na svjetlo u većem broju, jer znam veliku korist, iztićuću iz saobćenja, a veliku štetu za napredak književni prohodeću iz čamljenja u sahrani i pod prašinom ovakog blaga literarnog. Žalibože, što osim Kola i Arkiva nemamo lista, gdje bi ove dragocienosti naše književnosti mogli raztrusivat više put i u većem broju učenomiu i čitajućem svijetu za nauku i zabavu, koje se doista oboje u ovih listovih nahodi. »Arkiva« je opredieljen više za izvore i listine od veće povjestničke i diplomatske važnosti za cijeli narod naš i pisane u raznih jezicih; dakle je najprikladnije ako, kao što i u osnovi izdavanja Kola opredieljeno bi, u Kolu jedino onake stare listine u našem jeziku pisane se izdavale budu, iz kojih se vide domaća,

posebnička i omanjeg upliva u ciec narod odnošenja, al se zato ipak učo: jezik, i povjestnica družtvenih i pravničkih unutarnjih narodnih odnošenjah.

Kamo sreće, da prionu svi domorodci, ma kojeg reda i stališa, koji su ili kao činovnici, bilo koje vrsti, ili kao duhovnici u prilici, pa da kupe po puku i kod vlastelah, u starih shraništih i kud jih služba ili slučaj zavode, stara pisma u našem jeziku, starinske nadpise na kamenju, na oružju, na posudah, itd., te da ih u novinah navještuju ili da šalju narodnom Muzeumu ili družtvu za povjestnicu jugoslovinsku. Time bi se mloga dragocienost kujizevna i povjestnička spasila, te bi se iz onog, što se čini, da je staro, trulo, bezkorisno smeće, crpila korist za napredak narodnog jezika i narodnog izobrazavanja. Takovih skupljenih starinskih dokazateljstvah našeg narodnog jezika nikad nećemo moć premlogo imati, nikad nećemo premlogo na svjetlo izdati! Jer kog to nezanima, tko tu netraži što više i što obilatie može, taj nezna cienit blago svoga jezika, svoje povjestnice i svoga pravoslovja. Osobito Vas, mlade priatelje, koji se čutite pozvaue na spisateljstvo u Vašem narodu, pozivamo na traženje, kupljenje, objelodancuje i proučenje ovakih listinah!!!

Lamartine-ov put kroz Bugarsku i Srbiju.

Iz djela »Put u Iztok« prevedeno.

(Najprije Lamartin opisuje, kako je došao iz Carigrada do (Yenikeni *) Jenikana, gdje se razbolio i 20 danah u prostoju bugarskoj kolibi ležao. Kad je polazio, onda mu je dao knez i vlastel od Tatar Bazargjika pratnju, koja ga je pratila do izvan njegova vlastelinstva).

*) Lamartine nije dobro pazio na izgovor, pa mjesto Jenikan piše Yenikeni.

Lamartine ovako piše o životu bugarskom: Ja sam oñdje (u Jenikanu) imao priliku u krugu obitelji same običaje i narav Bugarah proučit. Ti su običaji baš kao kod naših švajcarskih ili savojskih seljakah. Ti ljudi su prosti, umiljni, radeni, puni poštovanja prema svojim svećenikom i za svoju vjeru gorljivi; ta vjera je pako grčka. Svećenici su prosti poljodielci kao i ostali. Bugarah ima više milionah i sve se većma umnožuju; oni stoje u velikih selih i manjih varoših razlučeno od Turakah; jedan ili dva Turčina poslana od paše il od ajama ciele godine prolaze kroz ta sela, da danak pakupe; osim tog i nekijh rabotah žive u miru i polag svojih vlastitih običajah. Nose se kao njemski poljodielci; žene i djevojke su odjevene skoro kao goranke u Švajcarskoj; one su veselo, mile i živane. Njiovo ponašanje je čisto dobro, premda se žene više koprenom nekriju kao u Turskoj i premda slobodno ljude pohadjaju. Vidio sam, kako su u polju igrali Bugari, baš kao naši francuzki seljaci. Oni preziru i mrze na Turke, oni su posve zreli za neodvisnost i bit će sa svojim susjedi Srbliji temelj budućih državah Europejske Turske. Njiova zemlja bi bila sjegurno jedan razkošni bostan, da ih slipeo i bedasto ugujetavanje, ne od vlade, nego od upravljanja turskog, pušća radit s malo većom sjegurnošću. Oni bo su zaljubljeni u poljodielstvo!

Sa žalošću ostavih Jenikan i ovdašnje ljubke i dobre seljake. To vam je krasni stan za ljeto. Cielo selo nas sprovdjaše na milju *) daleko k Balkanu gdje su nam sve dobro želili i blagosivljali nas. Predjosmo prvi Balkan za dan; te gore su skoro slične onima u Auvergnu, posvuda pristupne i za obradjivanje dobre. 500 poslenikah bi tu moglo u svoje vrijeme načinit najljepši drum.

*) Milja ovdje znači franc. lieue.

Za tri dana dojdoh u Sofiu, veliku varoš na ravnici, posred koje potočić teče; u njoj stoji turski paša, on posla svog čehaju meni na susret i ustani me u kuću jednog grčkog trgovca. Ja ostadoh tu jedan dan, a paša mi posla i telicah jaganjacak, bez da je htjeo primit uzdarja. Varoš nema ništ znamenitog. Poslie četiri kratka dana puta, sad preko uputnih gorah sad preko dolinah i za čudo plodnih ravnica, koje su zapuštene, dojdoh na ravnicu od Niša, posljednju-tursku varoš na srbskoj granici već. Ja sam na konju za pó sata pred karavanom išao, sunce je peklo; po prilici jednu milju od varoši vidio sam bieli široki toranj u pó ravnice, koi se je sjao kao mramor od Parosa; staza me uprav tamo vodjaše, zato podjoh k njemu, te dadoh mog konja mladom Turretu koje je sa mnogom bilo, da ga drži, a ja se položih u sjenu tornja da malo pospavam. Istom legoh, kad barciv oči na spomenik, koi me obsjenjavaše, vidim da su mu zidovi, od kojih sam mislio da su iz mramora il bieloga kamena, načinjeni uredno iz poredanih čovječjih lubanjah.

Te lubanje i lica čovječja bez mesa, a suncem i kišom onako osvielljena i sastavljena s malo pieska i kreča činiše pravi slavoluk, koi me šticiaše. Moglo je 15—20,000 lubanjah na njem bit, a na gdjekojoj je još kosa bila i vejala se kao putnica ili mav kad vjetar popuva. Vjetar, koi je od bregovah hladno i živahno duhao, udariv u neizbrojene šupljine glavah, licah i lubanjah, cičio je žalobno i tužno. Nisam ond nikog imao, da mi kaže, što znači taj barbarski spomenik; diete, koje je ona dva konja držalo za uzde, sigralo se je s komadići lubanjah, koji su spadali u prah pod tornjom. Bio sam tako umoren, ugrijan i pospan, da sam zaspao, nasloniv glavu na taj zid odsječenih glavah; kad se probudih nadjem oko sebe karavanu i mnoge turske konjanike, koji su iz Niša došli, da nas prate, kad budemo u varoš ulazili. Oni mi rekoše, da su to glave od:

15,000 Srbaljah, koje je paša u posljednjoj srbskoj buni ubio. Ota ravnica je bila polje smrti za te srdčane borioce, a taj spomenik bio jim je grob; ja pozdravih okom i srcem ostanke tih junačkih muževah, kojih odsječene glave postale su izvor nezavisnosti za svoju domovinu. Srbia, u koju podjosmo, sad je slobodna, pa slobodne i slavne pjesme nosi vjetar s njezinih gorah k onom tornju za svog dom umrših Srbaljah! Skoro će i sam Niš njiov bit, onda nek ostave, da stoji taj spomenik! On će učit njiovu djecu, koliko vriedi neodvisnost jednoga naroda, kažući jim, pošto su ju njihovi otci kupili. Niš je spodoban na Sofiu te nema značaja. — Ostasmo tu jedan dan. Po tom udjosmo u liepe gore i u more od šumah srbskih. Te starodavne šume obstiraju sve, što se okom zakrilit može, samo široki jedan drum, kog je Miloš, neodvisni poglavica Srbije, sad istom načinio, kroz njia se vije. Šest danah smo bili u tima veličanstvenim i vječnim luzima nevideći ništa nego bezkrajne redove neizmiernih i velikih bukovah, valove lišća od vjetra ljuljane i dolove i bregove, koje svejednako pokrivaju stoljetni dubovi.

Samo mjestimice, po prilici svaku petu šestu milju, gdje se u malo širji dol silazi i gdje se potočić vije, počinjaju se pokazivat velika sela, koja s nekoliko ljepušnih bielih novih kućah iz lugovah na vidjelo izlaze s crkvom i parokiom, na daleko uz potok se pružajuć, u sred livadah i poljah od ljubenicah i dinjah. Stanovnici obavljaju sjedeć pred svojimi dućani različita rukodielstva; njiovo lice, prem umiljno i dobrostivo, ima nješto sjevernog, vrlog, ponositog, što taki pokazuje slobodan puk, koi je doisto dostojan slobodnim i ostat. Svagdje su nas primili časno i gostoljubivo: tu su nam pripravili najugodniu kuću u selu, tu parok dodje, da se s nama zabavlja, tu kupe po svih kućah pokućstvo europejsko. Žene nisu više pod koprenom a nahode se u livadama i

šumama skupi mladih ljudih i djevojakah idućih zajedno na posao u pólje i pjevajué narodne napjeve, koji me spomenuše na ranz de vaches *). Te mlade djevojčice imaju na sebi košulju sa hiljadu faltih, koja pokriva ramena i prsa i kratku suknju od crnkaste il crvene vunc; njiova živanost, njiova veselost, bistrina njiovog čela i njiovih očiuh čine ih spodobne liepim ženama Berna ili lucernskih brdah.

Tu nas vierni naši drugovi od svih turskih konakah ostaviše. Nevidismo više rode, kojih široka gniedzda, slična zibkam od šaša, krune vršike svih krovovah nagjamiama u europejskoj Turskoj i služe mjesto dasakah na minaretih, koji se hoće da sruše. Svaku večer, došav u sela il hanove zapuštenec, vidismo dvoje po dvoje litat oko našeg čadora il oko razvalinah. Mladići, kad podignu svoje duge vratove iz gniedzda, kao zmiije, pruže kljan materi, koja na pó viseć o širokih krilih hranu im dieli, koju je doniela iz susjedne bare, otac pako prši, nit se nemiče u velikoj visini nad gniedzdom i čini se kao da uživa u tom krasnom prizoru. Te liepe ptice nisu divje, one čuvaju krov, kao psi kuću i ognjište, i žive u priateljstvu s množtvom grlicah, koje su većom stranom navrh hanovah i gjamiah, niti plaše lastavice. Turci žive u miru sa svimi stvorenji životnimi i neživotnimi; stromje, ptice ili psi to je svejedno, oni štiju sve, što je Bog napravio i ljube i te vrsti stvorenjah, koje su kod nas zanemarene i progonjene. Po svih sokacih tu i tamo ima posudjah punih vode za pse, a kadkad umirući ostave na žito, koje se ima davat grlicama, što su je oni za života hranili.

(2. Septembra 1833.) Danas u jutro ostavismo vječne šume srbske, koje se razširuju do bregovah Dunava. Mjesto, s kojeg se počima vidit taj kralj riekah, jest

*) To je jedan narodni franc. napjev.

brežuljak zarašćen dubjem; kad se taj prodje, vidi se pod nogama kao veliko jezero s modrom bistrom vodom, okruženo drvećem i trskom, i puno zelenih otokah. Kad se malo dalje podje, vidi se na lievo i desno rieka, koja se vuče nuzduž visokih rašćem zarašćenih bajerah Srbije, a na desno se pogled u velike ravnice ugarske gubi. Najskrajne strane otih šumah, koje se prama rieci vuku, imaju jedan od najljepših položajah na cielom svijetu. Mi stadosmo kod Dunava u malom srbskom selu.

Sutradan se opet razstasmo sa riekom putujuć jedno četir sata. Zemlja je bila, kao što su sve prama granici, suva, neobdjelana i zapuštena; mi se popesmo oko podneva na brežuljak, odkale Beograd ugledasmo. Beogra! od bombah toliko put razrušen, stoji na uzvišenom jednom briegu nad Dunavom. Krovovi gjamiah su prodrti, zidi pokvareni, predvaroši su pune razvalinah a varoš je slična svim drugim turskim varošima, ina uzke sokake i vijuće se prama rieci. Zemun prva varoš u Ugarskoj izgleda na drugoj strani Dunava veličanstveno kao varoš europejska. Tu se zvonici dižu naprama minaretom. — Došav u Beograd, dočim se nastanismo u maloj postojbini, prvoj, koju u Turskoj nadjosmo, pozva me knez Miloš po jednom svojih prvih častnikah, da dodjem na nekoliko danah u grad, gdje on stoji, nekoliko miljah od Beograda. Ja nemogoh privolit nego sam molio čunovah, da prodjem preko Dunava, te u četiri sata podjosmo k rieci. Baš kad mi ući htjedosmo u čun, vidim nekoliko konjanikah po europejski obučenih prama nami jezdit; to bi brat kneza Miloša, poglavice srbskog, koi dodje da me od strane svog brata na nekoliko danah k njemu pozove. Meni je žao bilo, da poziv, kog su mi tako srdačno učinili, primit nisam mogao, jer je drug moj G. Capmas vrlo bolestan već više danah i jedva ga možemo na konju držat. Ja sam se s knezovim bratom pó sata dugo divanio, koi mi se je učinio čo

ubavjestan, priazan i dobar. Ja sam u njemu i u plemenitom njegovom narodu pozdravio nadu jedne buduće samostalne civilizacije, te prešao u Zemun. Prelazili smo ciao sat; rieka je široka i duboka, i ima talaše, kao more, sad se približajemo livadama i baščama, koje su oko Zemuna. Tu udjemo u kontumaciju na 10 danah. Svak od nas ima sobicu i mali dvor obsadjen raščem. Odpustih tatara, mukre i drogmanne, koji se u Carigrad vraćaju; svi nam celuju žalosno ruke, pa nisam ni sam mogao bez ganuća i priznanja otpustiti te proste i upravne ljude, te vierne i srdčane službenike, koji su me vodili, služili, čuvali, dvorili kao što bi brat za brata činio i koji su mi pokazali usred nebrojenih sгодah i nesгодah osamnajest-mjesečnog putovanja u tudjoj zemlji, da sve vjere imadu božanstvene svoje običaje, sve civilizacije svoje kreposti, i svi ljudi čuvstvo pravice, dobra i krasna urezano rukom božjom raznimi znakovi u njihovo srdce. *)

*) Lamartine je jedan od najznamenitih ljudi našeg vremena i poznat kao pjesnik, sгодopisac i državnik francuzki po cielom svijetu. Koliko je uvažavan od svog naroda zbog slobodoumnih svojih načelah vidi se od tale, što je poslie prevrata 1848. on bio 3 mjeseca na čelu vlade Francezke, a sveudilj je poslanik na saboru svoje domovine. Svakom rodoljubu mora dakle miło bit, da može za sud ovakog čovjeka o jugoslovinskih narodih saznati, i zato sam saobćio još 1848. u Danici h. s. i d. br. 37. i slied. njegove pazke vrhu Srbije, a sad eto predajem jugoslovinskoj javnosti sud glasovitog tog muža o Bugarskoj i ope o Srbii.

A. T. B.

Životopis kralja Krešimira II. Velikoga.

1050 — 1074.

Jugoslavinske pokrajine od 7. vieka t. j. od vremena što Hrvati i Srbliji u nje se naseliše, biahu pozorište borbe Carigrada i Rima o vlast, i svjedoci žalostnih razprah med svojimi domaćimi poglavicami, tako dugo, dok jih interduos litigantes tertius gaudens, došavši iz preko Drave, neprikuči.

U Carigradu poslie padnuća zapadnog Rimljanstva vladaše uz predavanje (štano kažu tradicionalno) želja i težnja za gospodstvom političkim nad celim jednoč rimskim svijetom; osim tog i uvidjena potreba gospodstva nad tračkim poluotokom sbog svog vlastitog uzdržanja i cvjetanja nukaše carigradsku poliliku, da ovlada zemlje i narode jednošnjeg Illirikuma, bez kojega je Carigrad glava bez tiela, izgubljena predstraža Azie naprama Europi. To je uzrok sveudiljnog posla, kog si činiše cari bizantiski s Hrvati, Srbliji i Bugari. Ovaj posao bio je dvostruk i radilo se ponajprvlje o pokršćenju Hrvatah i Srbaljah kroz grčke apostole, da time se bizantiskom patriarku duševno gospodstvo nad timi novimi naselnici Illirika pribavi, a po drugo se radilo obsvjedočit slovinške blage pukove, da su oni u zemlju došli, koja je vlastitost carevah rimskih, i za koju, ako će u njoj da pribivaju, treba harač plaćat i upravljat ju pod imenom i zaštitom grčkih carevah, koji s toga kraljevom hrvatskim i srbskim naslove Eparchah, Patriciah, Protospatarah itd. dieliše.

U Rimu pak ućvrstiše svojim duševnim gospodstvom prvi biskupi katolićke crkve vlast svoju, pa su težili pod duševnu vladu svoga patriarkata, a time i pod političku ohranu staviti krasne jednoć rimske pokrajine med crnim i jadranskim morem. S toga oni odrediše svoje svećenike, koji pokrstiše još za vrieme Heraklia (†641), poslie prvog došašća, Hrvate; i poslie svoje ljude slaše za vladike i poklisare u te pokrajine i poslužiše se svimi sredstvi duhovne svoje moći, da pritegnu kraljeve i župane naroda srbskog, hrvatskog i bugarskog na podvrgnuće se podpuno stolici svetoga Petra.

Varke i pletke Carigrada i Rima, budući po diplomatićkom izkustvu prefrigane, nadhitrivaše neumjetne i prostodušne bane i župane naroda srbsko-hrvatskog, te nukaše jih sad na neodvisnost od domaćih kraljevah, većinom svojih rodjakah, sad na priznanje vlasti Carigrada a sad na priklonstvo k rimskom svećenićkom gospodstvu.

Razširivaše se baš onda još jakost i moć Mlečićah, kojim rastiahu zazubice za obalama i varošima dalmatinsko-slovinskima, te je oni sad silom sad liepim pritezahu pod svoju oblast i tako narodu hrvatskomu treći neprijatelji postanu. Žalibože što su hrvatski poglavice dali povod tomu plienjenjem i nasiljem, koje su činili pomorskim, trgovinom po moru obogaćenim, gradovima!

Eto ti odtale sto biedah i nevoljah i vječitih domaćih ratovah u Hrvatskoj, Srbii, Dalmaciji. Sad se odtrže ovaj sad onaj župan i proglasi se samostalnim; sad kraljevi ope pomoć kod tudjinacah tražiše, da neizgube priestolje i kraljestvo. Žalibože hlepnja kraljevićah hrvatske porodice za gospodstvom, a progonstvo istih kraljevićah po kraljevih, otimajućih jim banie i županie, za dati je svojim vlastitim sinovima, uzrokovaše vječno osvećivanje, svadju i razpru med kraljevićih i velikaših našeg naroda, koji, sam neuk i poslušan, samo se za gospodu svoju bore, u koje službu silom jaćega i odnošenjem valjda

izvorno patriarkalnim dopade, te bez prosvjete i srdčanosti istu patriarkalnu službenost kroz vjekove zadržao.

Hrvatsko-srbska povjestnica od vremena došašća Hrvatah i Srbaljah u poluotok trački nosi obličje povjestnice ostalih narodah europskih za ona vremena, jer se tu neopisuje način upravljanja s narodom, iliti ustrojenje države po zakonih i pravih narodnih, ne odluke i djela celog naroda izvedena voljom narodnjom uz prednjačenje kojeg izborom i slobodom istog naroda uzvišenog čovjeka, nego se pripoviedaju samo životi i djelovanja pojedinih ljudih iz jedne porodice izišavših, koji, po pravu baštiničkom urešeni imenom kraljevskim i vrhovnom neomedjašenom vlašću nad zemljom i pukom, narodu s dvora obstanak i neodvisnost od tudjinah sačuvaše, u nutri pako po svojih županih, banovih i vojvodah narod u stezi držaše, te boljarstvom i feudalizmom teške mu vjere nametnuše. Ne samo glede materialnog državnog života nego i glede duševnog, koji se u crkvi za ona vremena ukazivaše, naliči povjest o našem narodu s godopisu inih europskih narodah. Mnenje po Europi razšireno da će okolo god. 1000 po narodjenju gospodnjem sviet propast i pošljednji sud od stvorca bit održan, razprostrie drhtavicu duše i veliki strah posvuda, te svaki, osobito bogatoš, namieni spasit dušu svoju od vječnjeg ognja utemeljenjem kojeg namastira, i neograničenom poslušnošću prama duhovnicim u svakom koraku. Korien zlatnih vremenah crkve katoličke u obziru svjetskom t. j. bogatsva, gospodstva itd., zarastao je u tom običaju sliepe poslušnosti prama duhovničtvu u svemu što se duše i liela doticalo.

Medjutim treba reći, da su si ipak oni kraljevi slavu i zasluge kod naroda stekli, koji su ga u težkom položaju med grčkom lukavštinom, rimskim gospodohlepjem i najpretežniom mletačkom grabežljivošću, utaživ nutrnje razdore, tako vladali, da je narod hrvatsko-srbski,

neodvisan i slobodan budući, svoj državni i narodni život utemeljit, sve narode poluotoka tračkog k sebi pridružiti, i stožerom, oko kog bi se nova politika okretala, postat mogao. Med ove slavne i zaslužne kraljeve brojimo i Petra Krešimira Velikog, koji bijaše sin i nasljednik Stjepana I. kralja hrvatskog, došavšeg na hrvatsko prijestolje okolo 1030. godine i vladavšeg kroz dvanaest godišta. Ovaj Stjepan bijaše od oca Krešimira, za vladanja strica svoga kralja Držislava 997. Petru Urseolu Duždu mletačkomu za taoca dan, da se time uvjeri Duždo, da Hrvati neće dirat u varoši dalmatinske, koje, poslie 125 godišnjeg plaćanja harača kraljevim hrvatskim, sad Duždo, pobjediv Držislava, zauze.

Al Petar Urseolo, premda oružjem neprijatelj hrvatski i u neprijateljskoj nakani odveo Stjepana u Mletke, ipak veliko prijateljstvo time Hrvatima učini, jer sad mladjuhni Stjepan dobro odhranjenje usred izobraženih krugovah mletačkih mogućih trgovacah dapače i sestru Duždovu Hičelu, — po mletačkom odgojenju izobraženiu od ike hrvaticе, — za ženu dobi. Načela Stjepana o redu nutrnjem i moći izvanjskoj države u Mletciah poprmljena predjoše i na sina, kog je inao sa Zadarkinjom, Vekenegom, udovicom patricia Dojima, s kom se je po smrti Hičele oženio. Te s toga vidimo Petra Krešimira, čim stupi na prijestolje po smrti svoga dobrog otca 1050., kako umiri i pokori za neodvisnošću od kraljestva težeće bane i župane, koji prie, odtrgnuvši se od kraljevah svog roda, podpadoše u podložnost grčku, kako predobi od Mletakah varoši dalmatinske i gospodstvo svoje na moru i po kopnu razkrili.

No ovo razširenje nije bilo bez krvi. Žalibože nema suvremenih povjestnikah, koji bi *jasno* i *točno* povjedali, kako se razvi i vodjen bi boj proti neprijateljima, od kojih Krešimir preoteč imade zemlje spadajuće k njegovom kraljestvu, no nahode se samo kod Dandula,

Arkidjakona od Gverče i u njekoj listini *) tragovi rata s Magjari, gdje je išlo o posjed Sriema, kog nadvornik ugarski Rado podloži pod krunu ugarsku.

No Dandolo je mjestom a Arkidjakon od Gverče 1350. pišući, vremenom oddaljen bio pa neznaše pravo stvar, a u listini se jedino kaže, da je „Rado“ manastir sv. Dimitria (stojeći gdje je sad Mitrovica) iznad rieke Save po mnogih bojevih skupa i s cilom državom sv. kruni (ugarskoj) podložio i ope zadobio, tako da se neveli, jesu li Radini bojevi bili s Hrvati ili s Grci ili sa samimi Sriemci, koji se valjda sami proti ugarskoj vladi pobuniše, bez da jih je Krešimir podupirao i u svoje kraljestvo preuzeti htjeco. Ovaj dakle boj s Magjari nije kritičkimi dokazi za izvjestno potvrđen, kao što takojer nema nigdje napomenuta načina, kojim su se nepokorni priašnjim kraljevima bani i župani Krešimira žezlu podvrgli. Istina je pako da je u ono vrijeme, kad je stajalo kraljestvo Krešimira u cvietu, crv se unj uvukao, po kom živci obstanka podgrženi biahu. Krešimir naimre, naumivši granice kraljestva s onog kraja, gdje su najotvorenije bile t. j. prama Ugarskoj osjegurat, tražaše s kraljem ugarskim mir i slogu, te ženilbene veze u tu svrhu upotriebi, oženivši svoga bana i rodjaka Zvonimira s kćerju Bele I. s onom Helenom (Liepom ini, ini Sofiom ju krste), koja za 30 godištah poslie domovinu našu tudjinskoj dynastii Arpadovičah u ruke udesit imadjaše, da nikad više ne-dobie gospodina od svoga jezika nego vazda tudju jeziku podložena bude. Tako je Krešimir priateljstvo sjevernog susjeda zadobio, al ujedno neznalice i nehotonce tužnu budućnost i razpad svog kraljestva pripravio.

Vjerojatno je doista, da je bistri um Krešimira i

*) Oporuka nadvornika Rade, potvrđena od Andrie I. kralja ugarskog na stolnobeogradskom saboru. Peterfy Tom I. Conc. Hung. p. 13.

zato savez, prijateljstvo i rodbinstvo s ugarskimi kralji tražio, jer u njiovom tek postavšem, neizkusnom i moralno nepokvarenom dvoru još najviše vladaše načela vjere i diplomatskog poštenja, dočim Carigrad, Rim i Mletci, stari vještaci u politici, himbenom prepredenošću samo svoju korist tražiše, a tu je moguće bilo zadobit jedino podloženjem našega naroda, što postavljanje grčkih činovnikah po dalmatinskih gradovih i davanje grčkih naslovah našim vladarom, odvisnost katoličke crkve od pape i udaranje Mletčanah na obalu dalmatinsku očevidno pokazuje. Živila su za onda bez dvojbe i predavanja slovinskog izvora med Hrvati, pa buduće da je ugarski dvor najviše Slovinah u službi imao i po način slovinski upravljao državu, to je Krešimir ovaj jednobitni živalj izabrao, da za temelj služi prijateljstvu med Hrvatskom i Ugarskom, gdje i srodnih naroda slovinskih biaše, kojih su se osobito stricevi kralja Gejsa i Ladislav držali. Na tom naravnom temelju utemeljeno prijateljstvo Hrvatske i Ugarske bilo je istinsko i čvrsto, pa time i svrha Krešimira, sjegurnost razširenih medjašah svog kraljestva, podpuno dosegnuta.

Razširio je pako Petar Krešimir Veliki po kopnu kraljevinu svoju od mora jadranskoga tia do Bosuta *), i do Drave, koju je htjeo sjevernom medjom svoje zemlje da načini, pa je uzduž nje tia u Korušku uzlazio. Al vojvoda koruški, podnukan od vječnjeg i historičkog neprijatelja slovinskog, susjednog Niemca, i od njega bez dvojbe podpomožen, opro se Hrvatima, ka kojima bi Korušce morala bila narodnost i želja za jedinstvom narodnim u jednoj državi privlačit. Krešimir ope nehtjede popustit od osnove svoje, po kojoj je razmicao medjaše svoje do

*) To je omanja rieka u Slavonii, brodskoj regimenti, koja postaje sjedinjenjem s riečicom »Bigi« kod Perkovacah i utiče u Savu kod Bosuta sela blizu Rače u Srijemu.

Drave i tim puke slovinske s ov kraj u kraljestvu svom skupio, te tako se porodi boj, u kom Krešimiru nebiaše posve dobra sreća. Sad on pozove kralja ugarskoga Salomona sina i nasljednika na prijestolju Bele I. u pomoć, koji mu ju i pošalje. Glede uspjeha ovog rata neslažu se povjestnički izvori, jer ugarski izvor kod Turovca ¹⁾ veli, da je vojska Krešimirova pomoću ugarskom nadvladala nepokornu Korušku, i zato kralj i vodje ugarski od Krešimira liepo nadareni bili, a koruški Chronista ²⁾ veli, da je koruški poglavica (praefectus, valjda od Niemca postavljen) Leopold sa 20,000 vojske hametom potukao Krešimirovu četu. Al kako su tamni, kratki i netočni izvori onog vremena, to bi moglo bit, da je koruški Chronista govorio o prvom nesretnom narsrtu Krešimira, a Turovac da govori o konačnom podloženju iste po Krešimiru. Tako se oba dobro složiti djela, o kojih svjedoče, za nedvojbena uzet mogu.

U ostalom vlast Krešimirova u novi kraj nije bila velika, dapače se je morala na skoro izgubit, jer iz listinah, koje se nahode u Koruškoj, vidi se ³⁾, da su tu njemački carevi, njemački biskupi i njemački vlasteli gospodovali: a slovinski puk da je bio u njiovoj težkoj i silnoj službi. Lahko se može s ovakog odnošenja slovinskog puka prama njemačkoj gospodi i to pomisliti, da je puk slovinskoga Krešimira u pomoć pozvao, koju ovaj tim radie pružaše, što je želio granice svoje države preko celog sjevernog Jugoslovinstva razmaknut. Najveći uzrok što Krešimirovo zavladaanje s Koruškom nebi dugotrajno biaše crkvena podložnost Koruške pod Soligradske nadbiskupe, prvostolnike njemačke, koji po dav-

¹⁾ Part. II. Cap. XLVII. ²⁾ Lib. VII. Cap. XXXII. ³⁾ Vidi »Archiva« izdavan od J. Chmela, gdje se nahode povelje njemačkih carevah, nadbiskupah i biskupah za Korušku med 1050—1074.

nom običaju utirahu Slovinstvo i gdje god mogahu k njemačkom carstvu pritezahu. Kao što su dakle nješto najveća zapreka bili slovinskoj liturgiji i njezinim početnikom Cirilu i Metodiu, koje u Rimu ocrnjivahu a u Panoniji proganjahu: tako su sada, sva je prilika, najviše duhovnim uplivom za to učinili, da se slovinsko-hrvatsko kraljestvo neobdrži med Slovincima u Koruškoj, Kranjskoj i Štajerskoj, te da tako Krešimirovo zavojštenje na ove krajeve ostane bez dugotrajna uspjeha.

Nebiaše ništa naravnije, neg da vladari hrvatski, u brigi za blagostanjem naroda i za svojom moćju, zauzmu i najshodnijimi sredstvi zadrže dalmatinske varoši, izvor bogatstva i bedeme sjegurnosti, na obali mora jadranskoga ležeće: Zadar, Spljet, Trogir itd., a tako isto i blizke otoke da ogospoduju. I uvidiše to mahom iz početka poslie uredjenja svoje zemlje vojvode hrvatski, te nastojahu zadobit primorje od carevah bizantinskih, koji tamo vlast svoju po protospatarih, archispatarih, katipanih, stratigih itd. uzdržavaše. Liepa se pružila prilika Sebeslavu, vladavšem u vrijeme baš kad Ćiril i Metod liturgiju slovinsku uvodit počehše, koju i Hrvati zaželiše 868 god. Da Sebeslav toj želji naroda zadovolji a i da se zahvalnim izkaže Basiliu mačedonskom, caru grčkom, što mu je najviše pomogao do priestolja, podloži se pod zaštitu grčkog carstva i glede crkve pod vrhovnost carigradskog patriarhe. Cari ope grčki blagonakloni zaštitnikom svojim, a takojer sbog laglje pomoći, koju Hrvati Grcima u obrani Dalmacije proti nasrtajem Mlečićah dat mogoše, naredi, da plaća Spljet 200, Trogir 100, Zadar 110, Ozor 100, Rab 100, Velja 100 zlatnikah, nješto žitka, vina itd. hrvatskim kraljevima barača, ostavivši dalmatinskim gradovima nutarnje svoje neodvisno upravljanje pod nadgledanjem carskog upravitelja. To ostade tako dok 997. vojvoda mletački Petar Urseolo II., kao što već spomenusmo, neote Zadar, Spljet, Trogir,

pa otoke Krk, Rab i Korčulu, što mu tim laglje biaše, jer svi ovi varoši i otoci bili su ugnjeteni od hrvatskih činovnikah, koji harače tu dizaše i silu činiše taku, da je obćenita želja nadvladala oprostiti se nasilja hrvatskih svojih haračliah, a podložiti se kojemu god novom gospodaru, o kojem znadoše, da usljed mudrosti političke neće jih tako utirat. Osim tog Krešimir, starji brat kralja hrvatskog Držislava, a djed našeg Petra Krešinira, bio je uvriedjen time, što mu je Držislav preteo kraljestvo, te je tu bilo vjekovitog bojevanja med braćom, pa kad duždo sad dodje da otima zemlje i gradove, Krešimir mu idjaše na ruku i dade svog sina Stjepana za taoca: a time se slabljaše silu Držislavova nemogavša izbilja duždu, bratu i gradovim odoljeti. Kad je poslie smrti Držislavove Krešimir postao kralj, gledao je natrag predobiti oteštinu mletačku, i svog sina Stjepana iz taštine kući dovesti. Ono mu nije izašlo po volji, a ovo jeste, jer vidimo Stjepana po smrti oca na prijestolju, gdje mirno živi s Mletci, a ženidbom se slavlja u priateljstvo i rodbinu s dalmatinskim gradovi, koji se silom predobiti nedadoše, te tako olakšava našem Krešimiru, da liepim zahvati gospodarstvo nad dalmatinskim gradovi i otoci, gdje grčki car još svedj, uz Mlečiče i svoje nadgledatelje postavljaše. Dalmatinski gradovi i otoci tim radije sad pristaše uz Hrvato, što jih za vrieme napada saračenskoga na Dalmaciju 1040. ne Mlečani neg Dubrovčani braćošću svojom okriliše i, potukavši hametom Saračene, od ruzora i strave spasiše. U dogovoru dakle s carom grčkim, pš lmenu barem i po svojih nadzirateljih gospodarom dalmatinskim, a nenavidećim pogibelno sebi premogućstvo mletačko po moru ilirskom, i osjećajući svoju sobstvenu jakost, nagovori takia prve godine svoga kraljestva Krešimir Zadurce, da izagnaju mletačkoga upravitelja i njegove ljude, što oni lahko učiniše, jer im Krešimir osim dobrih riečih i vojenu pomoć doda, sbog česa mu oni

ope vjeru podložničku pod zakletvu odvrtiše. Kud Zadarci lud i drugi poddanci mletački po Dalmaciji, koje eto ti ciele u rukuh Krešimirovih, a Krešimira i od vladikah spljetskih i rabskih za gospodara Dalmacie priznana!

Kao što negda slavodobitni u boju, s Hrvatima za dalmatinske varoši dužd Petar Urseolo, vrativ se u Mletke, naslov „Dux Dalmaciae“ uze, tako sad preotevši Mlečanima iste varoši Krešimir „kraljem dalmatjnskim (Rex Dalmatorum)“ se nazva. Grčki car dozvoljavaše Krešimiru taj naslov, uz koji on najviše megućtva u Dalmaciji zadržā, zemljišta darova, daćah izvuče, i povelje izdava doćim ni od cara ni od dužda za ovi par nigdje poveljah nema. Al je Dalmacia bila kao mliečna krava, od koje svak jaćji korist imat htjede. Te zato Mlećani nemogahu podnićti odpadnićtvo zadarsko i ostalih gradovah, nego poslaše vojne brodove i na ćelu dužda Kontarina, da mletaćko gospoство obnove ¹⁾. Tu se boj zametne i Zadar padne, a Dalmacia duždu se ope od straha pokori, ali na kratko i na malo, jer Petar Krešimir ipak znadjaše svoju vlast saćuvat i kraljestvom Dalmacie izkljućivo upravljat; te doćim je on u Dalmaciji uprav kraljevao, kao što dokazuju mloge listine njegove, koja je svaka ćin vlade i kraljevanja: Dinćko Kontarin, dužd mletaćki, poslie pobjede nad Zadrom, zadobi samo nazov Patricia i cesarskog Archispataria Dalmacie ²⁾ od grćkog cara, koji je bio vrhovni gospodar, prem bez moći i stalnosti.

Ćudno je doisto u vrieme Krešimira gledati jagmu Grkah, Mlećanah i Hrvatāh za Dalmaciom! Sve tri ove

¹⁾ O tom ima toćnih izviećah u drćzavnom Arkivu u Mlećih, kao što je nać obće poznati i stovaoi g. Ivan Kukuljević, bivši tamo ovog ljeta, sam vidio. No, vajmeh, ruka jih se slovinska do sada dodirнула nije, jer nit ima tko nit ćim da se tom dićnomu poslu posveti. ²⁾ Vidi Lucia lib. 2. cap. 9.

vlasti ujedno otimaše se zanj. Grci najstariji vlastnici i priznavani od Mletakah i Hrvatah za vrhovne tobož gospodare, mogoše se time u posjedu držat što savez sad s jednim sad s drugim poprimiše. Kako Hrvati ojačaše i jakoću svojom zagroziše, da će na sebe same pritegnut gospodstvo dalmatinsko, eto ti Grkah u savezu i prijateljstvu s mogućim na moru Mlečanima, dajuć duždim naslove i nešto harača od dalmatinskih dohodakah; kako ope ovi omoguće, oni se maše po kopnu silnih Hrvatah, te uzdižuć njiove kraljeve na grčka dostojanstva, saveznike si dobave, koji njiovo u istini slabo il ništetno, al po imenu obstojeće, gospostvo nad Dalmacijom svojim oružjem proti Mlečanom čuvaše i tvrdiše. Odtale dolazi, da u to isto vrijeme imadjaše car bizantinski svoga Protospatara i Katipana *), odvisnog od Krešimira, jer se u Krešimirovih poveljah kao svjedok nahodi, i kraljevaše Petar Krešimir, i biaše dužd vlastelin i Arhispatar carski u Dalmaciji. Dalmatinski varoši plaćaše sve tri ova gospodara, jer nikad iskreno s Hrvati nedržaše, nego izgledom silovitoga ili prevarnoga tezmánja svojih gospodarah pokvareni, sad ovamo sad tamo nagnuše, neimajuć nikad narodno jedinstvo i narodnu samostalnost pred očima, nego onog gosu tražeć, koji se baš u onaj par najmilostivijim u ugnjetavanju ukaza. Zato podpadoše god. 1064. Trogirci Grcima, te se u povelji danoj od Trogiracah duhovničkom monastiru sv. Nikole vrhu dara, u zemlji sastojećeg, samo grčki car Constantin napominje ondje gdje inač povelje ime Krešimira meću. Švakako je u ostalom Petar Krešimir, govoreć u listini od 1069. o povećanju svoje kraljevine po moru, razumievao gospostvo svoje u gradovih i na otocih mora jadranskoga, za koje se je protiva Mlečićim, gospodujućim u moru ja-

*) Listina iz Arkiva sv. Chrysogona u Zadru od 1061. i 1069.

dranskom, krvavo horio i to, kao što se iz nekih poviestih Dandula *), netočnog i zamršenog mletačkog chroniciste onog vremena, slutiti, s pomoćju saveznikah svojih ugarskih.

Liepi predjeli po kopnu i po moru spadaše na kraljevinu hrvatsko-dalmatinsku: od izvora do utoka Drave dol k jugu sve zemlje jugoslovinske do crne gore, a od Vrbasa i Bosuta do mora jadranskoga, na koje se naslanjahu kao na neizerpivi izvor svega bogastva i sve sile. S otih krajevah, iz kojih je sastojala kraljevina, mogaše mudri Krešimir uzeti zamahaj, da pridruži k ovom početku sve što god je slovinskoga na poluotoku thračkomu. Nebi mu to baš ni teško bilo, jer susjedni Srbliji navicke u neskladu i ratu medjusobnom življahu, pa jih je lahko mogao, noseć jim maslinu mira i sloge, pod svoje gospostvo pritegnut, a da je s vremenom Srbstvo i Hrvatstvo se sdružilo: bugarsko kraljestvo bi takodjer toli mogućem kralju zapalo i tako bi Krešimir položio bio temelj sjedinjenja jugoslovinskog, te iz propadšeg bizantskog carstva sastavio državu sa slovinskim Carigradom.

No drugčie biaše odredjeno od providnosti. Ne krotkim Slovincim nego barbarskim Turcim bilo je sudjeno gospodovat u Carigradu! i sačuvat pod gvozdenim žezlom Slovinsto u robstvu, da novom silom tek u naše doba novi duševni život započne, koji će tim krepčii biti čim su živci fizičkog i duševnog bića holje i cjelovitie uz prkos ugnjetenja turskog sačuvani. Bog je za naše pokolenje shranio veliku zadaću udjelotvorenja širokih željah i dalekih mislih slavnog Krešimira, željah i mislih

*) U poviesti o duždovih: Petru Centraniku i Dinku Kontarinu. I Sabellicus piše, da su Ugri imali u Dalmaciji posla s gradovi u vrijeme Krešimira. Sравни s »Engels Geschichte von Dalmatien« str. 471.

idućih za sjedinjenjem južne Slovincke i to sad na polju duševne poslenosti.

Pitat će me umni poznavaoč veličanstvene povjestnice našeg naroda, kako ja mogu politici Krešimira podlagat slovincke ideje, kad je pod njim najdržovitii, koji se igda udesi, nasrtaj na službu božju u slovinckom jeziku učinjen. — Istina je, da su za njegova kraljevanja oni crkveni sabori u Spljetu držani, koji liturgiju slovincku zabraniše, dapače istina je, da Krešimir po duhu onog vremena neimadjaše naprama zahtjevanjím rimskog duhovništva i papinske stolice, da slovincsko bogoslužjenje prestane, onu jakost protivljenja, koju imade protiva Grcima i Mletčanina; no znamo, da religiozni strah pred proklestvom grozećim sbog slovincstva od katoličanske crkve moğaše u neprosviećeno ono doba i duhu Krešimira verige nametnut, koje ga sapeše, te ideu, koju u politici svuda tražaše u život stvorit, u odnošenju k crkvi morade pustit, i jedino tajnom radošću gledat, gdje puk hrvatsko-dalmatinski nedopušta, da mu se otme slovincska a nari-ne latinska liturgija.

Rimska crkva je grčku odmah po razkoljenju ne jednakim neg uvijek protivnim oružjem, obhrvala i zato nigdje nedopusti onaj jezik Slovincim, sinovima svojim, kojeg grčki patriarhe slovinckim svojim sljedbenikom posvuda dozvoljavaše, od straha, da nebi slovincski služeci rimokatolički duhovnici usljed jednakosti jezika liturgijskog udarili na grčku ruku, k čemu tim više nagnuća kod Hrvatah bi, što već jednoč grčkog obreda, gdje-gdje se još držećog, bialu i što se hrvatsko duhovništvo i na običaje grčke crkve pozivaše. To vidimo na priliku, kod Dobrila (Dabralis) nadbiskupa spljetskog, koji svoje življenje sa ženom i rodjenje djece u nadbiskupskoj palači pred papinskim, iztražujućim otu njegovu krivnju, poslanikom izgovaraše, što je zakonito oženjen i što grčka crkva ženitbu svećenicima dopuštava. S toga

za vrijeme Krešimira rimski papa Nikola II. podnuka dalmatinske varoši, da se potuže na slovinsku liturgiju! pa kad su one to 1059. učinile, tad on pošalje svoga poslanika, kasinskoga opala Majnarda u Spljet, da sazove sabor i tu biskupe na to nagovori, da odluče zabranit službu božju u slovinskom jeziku. Mjesto da bi sad biskupi naroda slovinskoga branili bili od naroda, obljubljeni crkveni jezik i papi svjetovali da baš brancnjem i držanjem slovinskog bogoštovja s grčkim patriarhom uzporeda podje, te upliv njegov u Slovinstvo sebi pritegne, što učiniše? — Oni većinom glasovah zaključiše, „da se nitko neusudi službu božju slovinskim jezikom činit, nego grčkim ili latinskim, i da nitko brez znanja ovih jezika nebude posvećen.“

Povod ovom zaključku dade velika zaboravnost biskupah hrvatsko-dalmatinskih, koji slovinska slova za ariansko-gothička držaše, a Metodija za krivovierca, koji je u slovinskom jeziku mloga lažljiva o katoličanskomu zakonu napisao, i sbog tog od Boga nenadanom smrću kažnjen. Da ovo sve nije istina mogao je valjada barem poklisar papinski znat i biskupima ovima kazat: no on, za čudo! mučeaše i zaer u potaji se radovaše, da Hrvati svetca za jeretika držaše, jer to mnenje o Metodiu baš biaše voda na njegov mlin. Papa jedva dočekavši ovaj zaključak, brže bolje apostolskim ugledom ga potvrdi na neizrečenu žalost duhovništva i puka slovinsko-katoličkoga. — I kako jim nebi žalost ohorila srdce kad gledaše gdje jim se na zapovied papinu zatvoraju crkve, i gdje jim umuknuše svećenici!! kao da je Bogu ugodnie neslužit, nego služit mu slovinski. Kako je bilo pri srdcu Krešimiru videćem svoj narod u crno uvijen sbog toli krive zabrane slovinskog bogoštovja, očito je odtale, što je pustio, da puk preprieči izvršenje zaključka saborskoga i da sačuva svoju liturgiju, koju i on doisto kao svoj puk ljubljaše, no, od straha vjerozakonskog, papi i

biskupim opirat se nesmjede; očito je i odtale, što pu-
sti, da pridošavši neki pop Ulfo (Golfangus), kog mlogi
bez razloga, jedino zbog imena Vlf (Volf) za Niemca
drže, u dogovoru sa svećenicima slovinskima slov. litur-
giju onakim načinom spasi, kakim ju je Rim uništio.
Ovaj uze lažnu izliku za ugujetenje, a Ulfo uze pre-
varu za sačuvanje slovinskog bogoštovja u Hrvatskoj i
Dalmaciji. On, nepoznat u zemlji čovjek, izdavaše se za
poslanika papinskog, i svjetovaše ožalošćenim Hrvatom,
da pošalju u Rim poslanike s darovima, koji bi raztuženog
i onako zabranom slovinske liturgije papu Aleksandra II.
zamolili, da se otvore crkve i da svećenici ope mogu
slovinski služiti. Kako Ulfo zaželi, tako skupljeni negdje
u današnjem hrvatskom primorju zaštitnici hrvatskog bo-
goslužjenja učine, te scieneć, da je on najvještii u tom
poslu, za koji se najviše i zauze, pošalju ga s darovi u
Rim, gdje mu papa naloži, da ponese kralju, prvostolniku
spljetskom, i ostalim biskupima pismeni nalog, nek u tom
poslu dva biskupa u Rim pošalju. On nepokaza onim, kojim
više namijenjena papinska pisma, koja valjda nitko od nje-
govih hrvatskih podporiteljah nije razumio, nego prevari ove
š njima i kaže jim, da u pismih stoji, da je papa dopustio
crkve otvorit, svećenikom slovinski služiti, i da jih poziva
na izbor biskupa, koji će š njime, noseć darovah, ići k
papi i ondje se po biskupsku posvetit. Sabravši se i
opeta privrženci slovinske službe, izaberu nekog starca
popa Cededa, tvrdog Slovinca, za biskupa i pošalju ga u
društvu opata Potepe i Ulfa u Rim, gdje jih papa pusti
preda se i zapita tko su? Tu čuvši, da je Cededo ka-
tolički misnik, a vidivši ga u bradi, odreže mu vlasto-
ručno nješto brade i dade ga pred sobom po crkvenom
običaju nošuje svećeničke obrijat i ošišat. Sad rekne,
da je ariansko-gotička jeresia u liturgiji slovinskoj i da
idu kući, pa da se drže zakona spljetskog sabora pod
Majnardom obdržavanoga, zabranjujućega gore rečenu

liturgiju. — Kad je to izrečeno bilo, odvede Ulfo Cededu; a ovaj ga upita: što to bi, Ulfo, kod pape? Ulfo mu kazna, da je papa sve prošnje uslišao i da ga je za biskupa posvetio, kad mu je bradu rezao. — Cededo je vjerovao Ulfu, pa budući kao nosioci dobrih glasovah i željnog dopuštenja slavno i radostno od Hrvatah dočekan, protjera krčkoga biskupa i zauzeyši biskupsku stolicu počeo svetiti svećenike i uvadjat slovinstvo u crkvu. Puk posvuda š njim držaše, a Krešimir se radovaše napredku slovinske liturgije, što povod dade smetnji ostalih biskupah i rimske stolice. Lovrinac, prvostolnik spljetski, javi sad papi razkolništvo, koje je uzrokovao Cededo i Ulfo, a papa se požuri poslati Ivana kardinala najprije uprav u biskupiu Cededinu, da tu bezboštvo ukine, pak onda s okružnicom na kralja, na prvostolnika i ostale vladike, gdje im veljaše, da je i sabor crkveni u Rimu (1059—1060.) odobrio odluke spljetskog sabora, i zabranio slovinsku službu u crkvi. Došav poslanik Ivan u Veljsku eparhiju, sabere puk i duhovništvo te stane štit papinska pisma i razlagat, da je Cededo samo namišljeni biskup, a da ga papa nije svetio za to, da je sve laž što Ulfo i Cededo rekoše, sve prevara što učiniše, te da Slovinstvo kroz crkvena vrata nesmije, pa napokon prokune Cededu i Potepu, Ulfa pako, po dobivenoj od pape zapoviesti, uhvati pa sa sobom u Spljet k prvostolniku odvede. Puk hrvatski talianskog poslanika il nerazumi il nehtjede razumjeti, pa zato ostade poslušan štovatelj Cededov do smrti njegove, koja se, po svoj prilici nenaravno, dogodi nenadanim načinom. Ivan kardinal medjuto, kako u Spljet dodje, sazove sbor crkveni 1064., te tu Ulfa razsvete, ostrižu, čelo mu žigošu, i po zapoviedi pape u vječnu ga tamnicu ture, gdje je čamio do smrti Aleksandra II. (1073.) koji na smrtnoj postelji sve po sebi odsudjene na slobod pustit zapovjedi. U tom sboru i ope se prokune do tri puta Cededo, (to se i u cijeloj Dalmaciji i u Rimu učinilo), a obnovi po biskupih zabra-

na slovinske Misse. *) Al zahman. Jer Krešimir svjetovnom vlašću nije protivu puku, uzdržavajućem Cedula i slovinsku službu, postupati hotio.

I tako u ovo za slovinsku liturgiju najpogibelnije doba Krešimirovoj passivnosti i držanju s onimi biskupi, koji, slovinstvo braneći, odtrci se od Spljeta i slovinski prvostol utemeljit želiše, sačuvanje crkvene svetosti slovinskog jezika zahvaliti imamo.

Drugče pako ima Petar Krešimir za sv. rimokatoličku crkvu u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavonii velike zasluge, jer je 1050. utemeljio dvie biskupie, jednu u Beogradu (dalmatinskom), drugu u Kninu, koja se nazva biskupiom hrvatskom ili kraljevskom (*epcpatus regius seu chrovalcus*) i do Drave te tako na cielu današnju Hrvatsku i Slavoniu protezaše. Tako isto je iz pobožnosti mnogim manastirima zemlje i dohodke darivao, da svoju, svojih predjah i nasljednikah duše spasi, kao što u jedanaest o takih darivanjih preostavših listinah sam kaže.

Ove listine kao što su s jedne strane vjekoviti spomenik bogoljubne darežljivosti Krešimirove, kojom on duhovnički stališ za se pridobit namjeravaše, isto su tako svjedočbe moći duhovne u ono doba po cijeloj Europi nad kraljevim vladavše i najvjerovnij izvori povjestnice naše, iz kojih se vidi, da je Krešimir u Zadru, Spljetu; i na otocih mora jadranskoga kraljevaio, da je latinski jezik diplomatski bio, da pri ovakih darivanjih trebovaše, da župani i dvornici na kraljevu volju pristanu, da je na porećenje dara takova bila postavljena straovita kletva duše iz svetog pisma, trostruko prokletstvo (*Anathema*), globa od 100 funtih zlata, koja se u poveljah *bannus regalis* zove, i vjekovito nepoštenje (*infamia*), da je od podložnosti i svakih daćah oprštao manastire, a valjda i ine zaslužne ljude, čime kobna ne-

*) *Thomae Archidjaconi Spalatensis Historia salonitana cap. 16.*

jednakost u nošenju teretah nasladè, da je kraljestvo bilo nasljedno po ustanovljenju kralja, da jezik narodni naziva slavonskim (*vulgaris slavonicus sermo ili rusticus.* ¹⁾) Povelje ove svjedoče nadalje, da je onaj, koji povriedi slobodštinu od daćah ili poveljenim što otme od darovanih kraljem zemaljah, plaćao četverostruko natrag, i ciele imetak izgubio; kadkad pako samo pol imanja za kazan podao državnoj blagajni ²⁾, (*publicum ili camera* zvanoj). Dakle je zapala kraljevskoj komori, koja je već onda pod ovim imenom bila uvedena. (!) Tužbu u takom poslu za prvi put gradske oblasti skupa s biskupom i pukom saslušашe, pa ako tu nebi pomoći, onda tužba pred kralja hrvatskoga idjaše, koji je po zakonu sudio. Daće, koje su pomenute u listinah, hile su kao i sad upravne i neupravne. One su se davale od zemlje i to stranom u kraljevsku (državnu?) pjeneznicu (*fiscus* ³⁾ zvanu), stranom pako županina i inimi velmožim pod imenom vjekovitih darovah (*donaria*); ove t. j. neupravne, davane biahu od ribarenja, ribe u razno po predjelu odredjenom broju, od brodenja žitom nakrcanih brodovah po jedan vagan brodarine, i ostale odlazne, dolazne i prolazne mitarine na moru. Osim tog bjaše robotanje t. j. služba čovječja, kao što se može iz ovih riečih povelje dane 1069. manastira sv. Benka u Spljetu razabrati: *territoria volumus abesse ab humano cuncta servitio et ab illo, quod Zirum* ⁴⁾ dicitur; (zemlje nek su proste od sve službe čovječje i od one koja se Zirum zove). A povelja biskupa zadarskoga Andrie od 1072. to naziva *mancipatio humani servitii* (sužanjstvo čovječjeg službovanja), te razdjeljuje ljude u slobodne (*ingenuus*) i sluge (*servus*).

¹⁾ Vidi povelju iz manastira sv. Chrisogona u Zadru od 1057 — 69. ²⁾ Vidi povelju Andrie biskupa zadarskog od 1072. iz arhiva manastirskog sv. Marie u Zadru. ³⁾ Daće su išle dakle u blagajne: *publicum, camera, fiscus.* ⁴⁾ Bog zna kakva je to služba.

Iz ove listine se i to vidi, da je prior, vrhovna vlast gradska po dalmatinskim gradovih, mogao ili sam ili po svom izaslaniku za obću korist grada iskat umjereni podatak od poveljenih samostanah po gradovima.

Kralj Krešimir „koji se drugim imenom zove „Petar“ ¹⁾, razno naslov svoj u listinah piše. Jednom ²⁾: „Dei gratia largiente, Croatiae atque Dalmatiae jura gubernans atque avi — —, patrisque — — mei habenas Regni retinens.“ (Božjom milošću prava Hrvatske i Dalmacije ravnajući i djedova i oćina kraljestva uzde držeć), i ope: Rex Croatiae et Dalmatiae (kralj Hrvatske i Dalmacije). Na pečatu, koji se na povelji crkve rabske od 1072. nahodi pisano je: Sigillum Regis Cresimeri Dalmatic. (Pečat kralja Krešinira Dalmacije). U povelji od 1059. iz manastira sv. Chrisogona nazov mu je: Rex Chroatorum et Dalmatarum (kralj Hrvatah i Dalmaciah), od 1069. Rex Croatorum (drugdje takojer Chrobatorum) atque Dalmatinorum (kralj Hrvatah i Dalmatinacah). Jesu li to bile razlike svojevoljno od pisaoch poveljah učinjene ili je bilo za tim naslovom i pravo kralja omedjašeno ili neomeđjašeno skriveno, tko bi to u pomanjkanju izvorah znao? Francuzi su u novie vrijeme razlikovali Roi de France ³⁾ (Burbone) od Roi des Français ⁴⁾ (Orleanah). U povjestnici mu se daje ime Krešimira drugoga, jer biaše kao kralj tog imena drugi, prvi bo je bio djed njegov Krešimir, kojega brat i predšastnik na priestolju Držislav kao vladar hrvatski nazov „kralja“ ⁵⁾ poprimi. Prie

¹⁾ Iz manastira Chrisog. 1067. »Qui alio nomine vocor Petrus.« ²⁾ Povelja od 1069. ³⁾ Francie, Francezke. ⁴⁾ Frankah, Francezah. ⁵⁾ Kralj nije rieč slovinskog korena. Ona se je u vrijeme Karla velikoga obratila kod Slovinah iz imena vlastitog u ime dostojanstva, kao rieči cesar, Augustus itd. Samo što se mjesto Karl reče kralj.

se vojvode (dux) nazivahu poglavice naroda hrvatskoga i zato povjestnici kažu: Petar Krešimir u redu vojvodah i kraljevah tog imena četvrti, kao kralj drugi, i časte ga pridavkom „Velikoga“, što je mogućan bio i razširio gospodstvo po kopnu i na moru.

Evo saobćavam kratak pregled predšastnikah Krešimirovih iz kraljevskog hrvatskog plemena :

Krešimir Veći. II. Vojvoda.

Sinovi njegovi:

Držislav, mlađji sin. Prvi uze ime „kralja.“ 990—1000.

Krešimir, nazvan od cara grčkoga „Patricius.“ S vojvodama računajuć III. vladar tog imena, kao kralj I. 1000—1030.

Sin njegov:

Stjepan 1030—1050. Prva žena: Hičcla; druga: Vekenega, s kojom sin:

Krešimir Petar Veliki II. 1050—1074.

Krešimir neimadjaše djece, premda je bio oženjen, i s toga opredieli sinovca svoga Stjepana za prijestolje i načini ga još za života svoga vojvodom, pod kojim imenom i kao nasljednik u kraljestvu on i povelje podpisivaše. Osim rodjenoga brata, oca Stjepanova, komu se imena nezna, jer ga nitko zabilježio nije, imao je jednu sestru, Čiku, od matere iz prve udaje s Dojimom, sinom Maja, priura zadarskog i prokonsula dalmatinskog. Ova Čika je bila za Andriom nekim, sinom jednog od papah, i poslie poroda dvie kćeri: Domnane i Vekeneges njime, te po smrti njegovoj sazda 1072. manastir sv. Marie u Zadru, stupi unj i zadobi, kao što prior Drago u povelji kaže, zanj slobodu, koju ni jedan drugi zadarski manastir neimadjaše, da se naimre ni konj ni sluga ni ništ

do malog sirca (usque ad formellam casci), uzet nebu-
de moglo bez privoljenja duvnih.

Spomenuvši rodbinu Krešimirovu prelazimo na dvor njegov.

Običaj je bio, da je kralj imao dvoranikah dosti ve-
liki broj za službu, izprvince domaću, pa tad i kraljevsku
iliti državnu u istim osobama. Osim biskupa hrvatskog
(Kninskog), prvog kancelara kraljestva, bialu bani i žu-
pani, kapelani, štitonoše, posteljnici, volari, ubrusari,
dvornici, djedi družine, itd. Pa kad je kralj došao k
kome, da n. p. potvrdi darovanje, tad je trebalo pogo-
stit i darivat ga kao što povelja iz arkiva sv. Kozme i
Damljana o Aprici nekome izriče, koji je kralju takom
prigodom poklonio najljepšeg momka s najboljim konjem,
kraljici najljepšu služkinju, kraljevskomu štitonoši štiti i
sulicu, i različnim dvornikom druge darove. U ono vrieme
nisu sjedili kraljevi na stalnom mjestu, nego su po zemlji
hodali i pravicu dicili, boj vodili i poslove svoje vlade
ovršivali. S toga vidimo Krešimira, da sad u Kninu, sad
u Zadru, sad u Tokenju, sad na drugom mjestu pod ve-
drim nebom, uz ricku ili na gori, sbor svojih velikašah
drži i tu povelje izdaje, sudi itd.

Pod Krešimirov zakonik se *) u poveljah više put
napominje, al još nigdje ga nenadjosmo, kao ni jednog
pisma u hrvatskom jeziku od onog vremena. U latin-
skim listinama su i ista imena hrvatska tako zlo pisana,

*) Povelja rabske crkve od 1062. »Sicut lex docuerit« veli,
dakle ne samovolja kralja, neg zakon. — Iz mon. Kozme i
Damljana 1069. »Cujuslibet consuetudinis debito impli-
catum.« Ovdje je običaj pravilo daće i službe, dakle
zakon. — Iz istog monast. 1059. »Et nostris sit le-
gibus reus.« I ovdje se Krešimirovi zakoni napominju,
koje kralj bez dvojbe u sboru velikašah sačinjavaše, kao
što i k darivanju privoljenje velikašah potrebito bijaše.

da jih je teško poznat. Evo navadjamo najobičnija: Boleslav s pridavkom Tepo i Tepiša, Vlkiša (Vialcizo, a na drugom mjestu Viachizo), Voleta, Budik, Dragonja (Dragogna), Grabonja, Dabro, Crnika (Cerneca), Voleša (Volessa), Slavislav (Saluislaus), Dragomir, Svojša (Zuoiz), Gojša (Goyzo), Prvanik (Priuaneg), Dragoslav, Jurina (Juraina), Drago, Dobrina (Dabreina i Dabrana), Dobrilo (Dabralis), Petrina (Petraina), Druže, Branik (Brancik), Krukinna (s pridavkom Dražen; Chruhenna Drasen), Piža, Žabak (Sabachus), Čika (Ciche i Cicca), Zvonimir (Suinimir), Boljiša (Bolize), Šelja (Zelle), Dobrodrug, Budilo, Dešina (s pridavkom Jurišar; Descini Jurisar), Deža, Doda, Bogobojša, Mirik (Mirice), Vitaša, Tvrđilo (Tridull), Markula (Žena), Petrina (Petrana), Vališa, Katinna (Chatenna), Stana, Vlk (Fulco), Radoslav (s pridavkom Lisišaj), Pribina Gušić, Dražilo (Draselo), Sovina, Dožimir, Gromilo, Veljak, Tomidrag, Radomir, Vukomir (Vachemir), Bolenika (žena), Pribidrug, Drugana (muško), Prodan, Croatin, Apriša, Budišna. Ostala imena po listinah su latinskog lika: Johanes, Petrus itd.

U kraljevskih poveljah se nalaze kao svjedoci još i Post-Jupani (podžupani), koji su mjesto županah upravljali i sudili i koji su pravi Vice-Comeši starog našeg ustava, kao što Krešimir župane posvud skoro naziva „Comites.“ U gradovih osim priora (načelnika) bi i Tribun, koji se u poveljah Trun ili Trum piše. Cijeli gradski i županiski sustav sudbenog i političkog upravljanja uzdržao se je u glavnih temeljih i načelih donikle u Ugarskoj i Hrvatskoj, gdje i ista imena: Consul mjesto Prior, Tribunus, Senator, Comes, Patricius, Judex obična biahu.

Ovo je što za sada o najslavnijem kralju hrvatsko-dalmatinskom iz onog davnog vremena znamo. Ja i nedvojim, da će se naći mlogo više izvora za ovu epoku u arkivih u Rimu, Carigradu, Mletcih, Beču itd., i kojekud po Dalmaciji. Al bi tu trebalo tražiti i pomnjivo razabirati

listine, kronike i pisma, k čemu osim ljubavi i znanosti u tom poslu još i materialnih sredstava treba. Nebi li Bog dao, da društvo za povjestnicu jugoslovinsku iznađe načine, da vještaci mogu do obilnih izvora pristupiti nego što su oni, koje revni „Lucius“ de Regno Dalmatiae pišuć, pokupi i složi i s kojimi se posluži temeljito kritički Mikoci u dragocienom djelu: „Otiourum Croatiae liber unus.“ Moralo je biti koga toga i med Hrvati i rimo-katolički biskupi, koji je dnevnik u ono vrijeme vodio. No bog zna koja ga je strava dosegнула, koja li ga tmina možda pokriva!? Imamo mi Chroniku jednu *) iz dvanajstog vieka (1150—1200.); no ona je bez ikog razbora i po samih narodnih pripoviedkih, u puku tadur živećih, pisana, te o našem Krešimiru neveli drugo, nego, da je bio sin Kolomana, unuk Radoslava,“ i bi svakom dobrotom urešen i napunjen straha božjega. I kraljujući imi sina i postavi mu ime Zvonimir. I tako živi lit trideset i jedno i umri.“ Ovo sve je, kako historička istina, iz poveljah poznana, očituje, ne temeljito i izopačeno. Dukljanski pop pako (Presbyter Diocleas) nespominje nigdje kralja Krešimira Petra nit imenom, nego nekog Krešimira brata kralja Prelimira, pa poslie nigdje ni imena Krešimir nema.

Eto zato je velika nužda izvora i zato podpomaži, rode, i novcem i poslom naše društvo za povjestnicu ako ovu misliš danas sutra kako valja spisane imat.

A. T. Brlić.

*) Vidi »Arkiv« za povjestnicu jugoslovinsku. Knjiga I. strana 1—37.

Knjižnica narodnog Muzea zagrebačkoga.

Nakanili smo pod ovim naslovom objelodaniti opis oredjih knjigah i rukopisah narodnog Muzea, misleći, da će cio čitajući sviel rado saznali što ima za starie slovinsko knjižanstvo znamenitoga u zagrebačkom Muzeumu:

1. Putni Tovaruš vnogimi lipimi, novimi i pobožnimi molitvami iz nimškoga na hrvatski jezik izlomachen i spravljen po meni grof Frankopan Catharini gospodina grofa Petra Zrinskoga hižnom tovarušu. Prvić sada u štampi na svitlo dan i vnogim pobožnim ljudem na vživanje i tovarištvo udiljen. Leta 1661. V benetkih pri Babianu, z dopušćenjem občinskim. — Da se vidi jezik ovog, inače posve u katoličkom duhu, kako ga jezuite gojiše, sastavljenog molitvenika evo ćemo priobćiti posvećenje:

„Vsega hrvatskoga i slovinskoga orsaga gospodi i poglavitim ljudem obojega spola, vsake vrste i fele dobrim kršćenikom od mene službu i poklon, a od gosp. Boga zdravje, sriću i veselje; na ovomu svitu dug žitak, a po smrti vsakomu kraljestvo nebesko. — Premišljavajući vnogokrat, da se skoro zmeda svega svita jezikov najmanje hrvatskoga ovo doba štampanih knjig nahodi; pače i one koje nigda bihu po pobožnih i Boga boječih ljudih učinjene i štampane, veće se zatiraju, i malo kadi nahode. Zato ja akoprem znam i vidim, da mi vnologi zamiriti, vnologi i za zlo vzeli hote, da sam se ovakovo delo na se vzeli podpačala, i knjige načinjati ili spravljati (što se meni more biti nebi pristojalo) postupila.

Ništarmanje radi vnoгих vzrokov dobrih, nisam hotila pomniti mojoj uzmanjkati, trudu prosliti, skrbi i potrošku en-gedovati (sic. Magj. rieč), ter kakovo takovo ovo delo moje, pravoga hotinja znamenje dobrim podati, obznaniti i priporučiti. Polag toga da bi vrime moje zaludo i prez hasne nepotročila, prih se ovoga dila za vsim srcem i hotinjem, a to zbog jedine ljubavi, koju najprvo Bogu, pak bližnjemu momu nosim, njemu k diki većoj, ovomu k dušnomu lagljemu zveličenju. Knjižice ove iz čuda nimskih kripostnih pismih i štampih, kakono pčela z vno-gih rožic slast vzamši, zibranimi pobožnostami napunih i popisah, da iz njih, komu dopadu, jur pripravnu i gotovu, tim laglje slaju od meda slatkoću občuti. Vnoге u njih vridne prošnje i molitve na malo spravih, da š njimi, ki je molil bude, ne dugom niti grustnom, nego hitrom i kratkom vrimenu nebo proletivši, pred prestolje božje postavi se. Ke i za to Putnim Tovarušem inenovah, da po njih u ovoj suznoj dolini prohodećim čas kratki, put srićni, i koristni učini se. Vse to na veću božju hvalu i diku učinih, ar želim, da kako iz mora vode sopet u more zlijaju se, tako vsako moje dilo u onomu, ki je poče stvoritelju svomu zahrani se. Hotih tulikajše, da je ovo moje delo prvoj pod Bogom na poštenje učinjeno: to je to preblaženoj divici Marii Materi božjoj, kako onoj kojoj vsa na nebu i na zemlji moguća jesu, i prez koje na ovomu svitu ništar što bi vridno i ugodno Bogu bilo opraviti se nemore. Svim nebeskim svetim i svetican božjim, a navlastito sv. Antonu od Padove, za Mariom odičenom vsagda devicom, ove moje knjižice podaju se, da ki meju svimi svetimi čudo svita imenuje se, za vsimi zibranimi božjimi, onim ki pravom virom i pobožnim hotinjem knjižice ove uživali budu, na zveličenje popašči se. — Vzamite ada o putniki, dobri i pobožni kršćenici na put sobom Továriša ovoga, ki na ovom svitu po putih grihov bludite; vzamite ga,

štite, i sobom nosite, ni veliko njemu potribno mista ni konaka, ni u njem velike težine, zamudjenja, ni skrbi, ni triba na njega putujuć trošiti, skoznovati ali grustiti se, ništar drugo neprosi, nego da se u njega človik kako u jedno duhovno zrcalo nagljeda, i Boga moli; svece zaziva, sebi i bližnjemu dušno zveličenje zadobiva. Ovo vam je on Dux Itinerarius, voditel putni, koji ako zabludite, po kriposti ovih svetih molitvih lahko vas na pravice i zveličenja put dopelja s pomoćom one, koja cilj puta pravičnoga u rojstvu sina božjega od vnogih pobožnih srdac ovakovim načinom biše imenovana: O ti preblazena Divica Maria, mati dike, milosrdnosti i ufanja: Ti presvitla zvizda morska, vsim brodećim put, cilj i pristanišće, ravnaj i peljaj ladju žitka našega po ovoga zburkanoga svita morju, stazah, i putih, da nezabludimo, nezajdemo, i u grihah neutonemo. O Maria put nebeski, staza vekivečnosti, skala rajska i milosti! Daj da po tebi i tvojoj prošnji zajdemo u blaženstva domovinu: podaj nam milosrdnu ruku tvoju, vodi i dopeljaj nas na pravi put zveličenja, obćuvaj nas putujućih, obrani od nepriatelj trudećih, zašćiti nas od tolvajev, koji žele opliniti duše naše, ujedaj nam u ruke krvolokov dopasti, nego nas peljaj onamo kadi vsi izabrani sveti veselo čekaju prišastnoga suda božjega. O Maria ti nas ravnaj, ti nas šćiti, ti nas brani, i do raja zapeljaj. S tim: Prosim vsake fele i vrsti gospodu, plemenite i poglavite ljudi, da se dostoje ov mal trud od mene za dobrodozvo vzeti, za me Boga moliti i dobrim se spomenuti; ter ako bi kadi u njem koju riči, pisma, slova ili kakovoga drugoga dugovanja falingu iznašli, da nimaju na gore precinili, nego prez špotanja, ogovora i osmihavanja prijazljivo popraviti i poboljšati. S tim gospodin Bog vsih i vsakoga dugo, zdravo i veselo na ovom svitu drži, a potlam zapeljaj u blaženstva dobrim od vika odlučena. Dano u gradu Ozlju, dan 1. Augusta 1660. Vsake

vrste dobrim i pobožnim ljudem etc. Priatelica rada služiti G. F. C.

Vsakomu onomu, ki stal bude ove knjižice.

Ni za drugo na vom svitu
 Človik stvoren od ruk Boga,
 Kad mu dušu plemenitu
 Da srid raja zemaljskoga:
 Neg da ovde tako hodi
 Tako živi i putuje,
 Da se v smrti prav nahodi
 I da v nebu gospoduje.
 Zač Bog stvori vnoge staze,
 Vnoge pute i načine
 Neg da ljudi po njih plaze
 Do nebeske domovine.
 Zato knjige, zato pisma,
 Zapovidi i zakoni
 Poda, da ki ide š njima
 Večnu radost mu nakloni.
 Prvi puti lahki bihu
 Pred sagrišenjem naravi:
 Ali sada zarastihu (sic!)
 Kot ledina u dubravi.
 Nit se more v raj nebeski
 Prez pastira i vojvode
 To včiniše grihi težki,
 Koji krivem putom vode;
 Ki sakriše put pravični,
 Koga s križa Jezus kaže,
 Ponudkujuć on krivični,
 Koji njime stvari traže.
 Obrati se o človiče,
 Obrati se, jur si dosta

Do sad bludil, neverniče,
 Sbog življenja tvoga prosta.
 Ostavi već krive puti,
 Ah cič tvoga zveličenja,
 Ter se jur i sam odputi
 Od večnoga pogubljenja.
 Ovo druga i vojvodu
 Ljubljeno ti priporučam,
 Ki te hoće v krivem hodu
 Spetit, veruj mojim ričam.
 Nemoj mi ga sbantovati
 Sponoseći u njem dilo,
 Nego vridno poštovati,
 Tako t' zdravo budi tilo.
 Pravičnoga htij sliditi,
 Pobožnošću za njim hodeć,
 On će tebe ukrepiti:
 I zdrav budi; za me moleć.

Ova knjižica je od oveće zanimivosti sbog dva uzroka. Prvo toli sbog visokorodstva koli sbog nesretna udesa spisateljice, koja je dokončala dni svoje u najvećoj tuzi i nevolji u gradačkoj tamnici. (Narod hrvatski pripovieda, da ju je njezin muž ban hrvatski dao s oblaka ozaljskoga grada, na kojem je i pisala ovu knjigu, u Kupu strmoglaviti, jer je ona okletvu onu otkrila proti carskoj vladajućoj kući, koju su ugarski velikaši, a š njimi i Petar Zrinski, osnovali bili. No povjestnica o ovom nezna ništa). Drugo, što se iz ove i iz njenog muža knjige: „Sirena mora jadranskoga“ vidi zavladašva u obitelji zrinskoj ljubav narodnoga jezika i narodne književnosti, buduć, kao što se u predgovoru veli, „zmeda vsega svita jezikov najmanje hrvatskoga ovo doba štampanih knjig nahodi se.“ I to se navodi kao uzrok zašto je ovu knjigu spisateljica izdala.

Jezik ove knjižice je čakovsko-kekavski, no udara i po štokavštini. Čakovsko je *i* u srića, svit; nadalje rieči: hote, s manom, hotinje, drivo, štal, va, slaja (mjesto sladja), dativ na oj kod adjektiva itd. Štokavski je *a* u žitak; 3. osoba mnogobr. u glagoljih na *iti* n. p. nahode mjesto nahodiju; *u* mjesto *v*; *svim* na mjestih mjesto *vsim* itd. — Riečih ima magjarskih: engedovati (dopustiti), orsag (država), tovaruš (drug) itd, latinskih: moduš (način) hymnuš (pjesma) itd. — Pri ovom miešanju jezika nema za spisateljicu nikakova pravila, nego ona to nekako po inštinktu čini bez sjegurnosti i dosljednosti. Piše n. p. *dilo* i *delo*; *tilo* i *telo*; *dugoćum* i *družbom*; *pokazatću mu* i *bude prebival*; *koteri* i *koji*, *ki*; *kuliko*, *tobum* i *koliko*, *tobom* itd.

Knjižica ima 441 stranu molitvenika ukrašena sa drvorezi; ima koledar; opomene, od kojih početka nema, jer su iztrgnuti listovi, i tablu sadržaja. Na koncu je pridodan urez grba Frankopanskog t. j. dva okrunjena uzdigavša se proti sebi lava, s prednjima pandžama, kao da bi s rukama, lomeća hiljeb; a podpis je: Frange esurienti panem. Format je u dvanajstini.

Evo izgled pisovrsti ove knjižice: „Premislyavaiuchi vnookrat, da sze skoro zmeda-vszeza svita jezikov naimanye Hervatezkoga ovodoba stampanih knyng nahodi; pache i one koje nigda bihu po pobosnih i Boga boiechih lyudih vchinyene i stampane, vechesze zatiraiu, i malo kadi nahode. — — Polag toga dabi vrime moie zaludo i prez haszne nepotrossila, prieh sze ovoga dila zauzsim szerczem i hotinyem, a to zbhogh iedine lyubavi, koju naipervo Bogu, pak blisnyemu momu noszim, nyemu k-diki vechqi, onomu k-dussnomu laglyemu zvelicheniu.“ —

Odtale se vidi s kojom nedosljednešću upotrebljavahu *u*, *z*, *i*, *s*, *y*, i kako se rieči dvie u jedno pišu. —

Ovu je knjigu narodnomu Muzeumu god. 1850. darovao g. Josip Mavretić, župnik Vivodinski.

2. „*Izpitagnia svarhu sveti redovah.* Izvageno iz Bogoslovnice Prisvitloga Gospodina Arczbiskupa Kadčichia kako se ondi nahodi, i stavglieno ũ ovè male kgnixicze za lasegniu sluxbu xakanà slovignianà. Po' otczu F. Josippu Banoveczu Provinczie priss. odkupiteglia, prikazane na časť, i posctegnie O. P. F. Luki Vladmirovichiu iz Neretve, Lecturu Generalomu, Pripovidaoczcu opchienomu, ũ Biskupatu Sibenickomu Czarkvenoga zbora iskuscitegliu, Ispovidniku Coludriczà, i Paroku dostojnomu od Varossa. U Jakinu 1764. Po' Petru Ferri. S' Dopusctegnem stari-scinà.“ — Evo ovo je naslov onakom pisovršću kao što se nahodi na knjizi izpisan. A na drugoj strani naslovnog lista stoji grb obitelji Vladmirovičeve. Tad pako sledi ovo posvećenje: „Otče poštovani i gospodaru. Oće stari običaj i razlog svaki, da kogodir meće (*mechie*) na vidjenje općeno kakvo svoje dilo duhovno, aliti od pameli, ima se prikazati kakvu izvrstitu i uzdignutu gospodaru u nauku i dostojanstvu. Tebe dakle moj o. p. i gospodaru obirem za moju zamirku, jer te vidim puno nakičena i nadarena svakom kripošću svetom i redovničkom; čemu nije čuda, jer to sobom nosi od starih vikovah vaše presvitlo pleme, koje izodi od korena jasnih i glasovitih plemićah starih Rimljanah, budući da u svako vrime još od devet stotinah i devedeset godinah. Vidim kneza Vukotina u Ducali prinčipa Petra Candiana, di ga zove ovim ričma: *essendosi offerto in nostro ajuto Co. Vukotin Vladmirovich de primi nobili, e signori di Narenta etc.* Kadno biu prvi medju plemići neretvanski, kakono i danas, dade na svitlost ošobito rabrene sinove i vojnike toliko svitovnje koliko crkvene, kojim rabrena i časna dilovanja ostavljam, premda bi mogao s pravim razlogom reći, budući da to svidočé diplomí 1010 1387. 1450. 1461. Ostavljam ištorie aliti skazanja, iz kojih podpuno se vade uzdignute slave, časti i poštenje kakono mnogo znano piše Petar Sviloević 1761.

da Krstić (od koga familija, aliti obitola Kristić) sin kneza Vladislava Vladmirovića i Jeline sestre kralja Stipana Tvrtka izadje za kralja i poglavicu od Bosne i Rassie, i za njime njegov sin Toma i unuk Stipan. Ostavljam prva rodstva ženidbe i udavanja u istom kraljestvu od prvih i za prve plemiće. Uspomena neka u vike žive od mnogo naučnoga i svetoga biskupa od Cresovic i neretvanskih crkavah Vilemira sveznadara Tome rodjaka i Stipana sinovca kraljah sad rečenih Neka besidi sama čast i poštenje kneza Radivoja prvoga sudca i svitnika velikoga u dvoru kraljevu i zapovidnika najstarjega od Neretve; neka pripovidaju rabrena dilovanja gospode knezovah Vladislava, Šimuna i Ivana, budući da ovi najposljednji privedo više od jedne države i krajine s mnogim kućam i pucim pod krilo prevedroga prinčipa izpod silnoga vladanja turskoga; živu, živu i svidoče rabrena dilovanja kneza i kapitana Nikole, koji uze kulu na Norinu i privede puk Bebića, koji suviše umri za poštenje svoga kralja, bivši mećnuo on prvi barjak na zid na uzeću Čitluka. Kamo dila časna sinovah Nikolinih, knezovah Stipana i kapitana Jurja otca vašega dostojanstva koji osvoji Kule, nastruga na Utovu i mnoga druga mišta i isiče i pofata nebrojene Turke; mućim podpunu službu knezovah Lovre, Ivana, Luke i Antona sina Lovre, kako se sve ovo podpuno vadi iz Ducala prevedroga prinčipa mljetačkoga 1647. 1686. 1757. i mnogih drugih generalah Foscula, Cornera, Dulfina, Zane, Muceniga Inquisitura 1751. Grimana, Contarina i Dieda. Već samo ponavljam uspomenu svetu B. F. Daniela biskupa od Duvna, koji umri mućen od Turakah u Ljubuškome 1563. komu je i danas cilo tilo. Tako na isti način umri Otac F. Šimun za izpovid sv. Vire budući parokom u Sarajevu 1700. Ostavljam, rekoć, neizbrojena druga dila rabrena slavniñh vojnikah vaše plemenite i gosposke kuće koje se mogu viditi u Kačiću, na listu 193. i kod

pria rečenoga Svilojevića. Dali k tebi obraćam oči i svu želju srca moj O. P. i Gospodaru, koji od tvoga malenoga ditinstva do današnjega dneva cvatiš mudrošću, naukom i dobrotom pred gospodinom Bogom, i pred ljudma navlastito pametnim i razumnim, koje te kriposti uzdi-goše tja do nebesah kako pivaoc reče: Sola virtus quae tolit ad etera viros. Taki ti jesi, što podpuno svidoči Neretva tvoja otačbina, di za pet godinah bio si parokom, kako te fali i uzdiže prisvitli gospodin biskup Blašković; neka kaže uzdignuti grad i prisvitli gradjani šibenički i oko njega varoši i države, di imade osam godinah da si parokom i leturom generalim, izpovidnik od đumnah i esaminator synodalis. Neka pastiri duhovni, kojilno jurve uspomena u blagosovi jest: Donadoni, Calebota i Bonačić, od kojih nauk tvoj bi pofaljen puno, tako te hvali vas pripoštovani cler i za vrsna drže i poznaju. Neka kažu tvoje redovničke kriposti koje se u tebi podpuno slave, tvoja braća redovnici, iste majke sinovi, koje si i ti, i vas još red sv. O. Frane. Ti si ti, u jednu rič neka rečem, slava, čast i poštenje tvoga roda i plemena, tvoje otačbine, i našega svega naroda illiričkoga i tvoje mati (sic) provincie.

Nastoj, nastoji u tim kripostima sliditi: ut post tot exantlatos gloriose labores accipias coronam perennis gloriae. Brani i pomaži kako si i do sada k tebi utičuće i za tu svrhu primi ovo dilo od ljubavi, da pomoženo kripošću vašega dostojanstva, bude od svakoga ljubeznivo i podpuno primljeno. Sada dakle primnogo ponizno ljubeći vam svete ruke podpuno ostajem podpisujući se priponizni vazda sluga F. Josip Banovac. — Štiocu: Pripoljubljeni brate štioče, ganula me svesrdna ljubav poštenja božjega i korist općena mladićah našega slavnoga naroda, navlastito popah (sic), koji naši uče za govorit svete misse, dati na svillost u ovim malim knjižicam nauk, neka svaki lašnje se more pripraviti s nau-

kom primiti ss. redove male i velike. Sve je ovo izvađeno onako kako se nalodi u Bogoslovnici presvitloga gospodina arcibiskupa Kačića, velikoga naučitelja u crkvi božjoj, a slava i dika naše Dalmacije. Nisam ništa tio nadometnuti ni smanjkati, zašto mi se čini, da bi krivo učinio onakom velikomu Bogoslovcu. Nego vidim da iste knjige pomanjkavaju i ako se koje nahode mnogo su skupe, i tako siromašni žakni nemoguj (sic) kupovati, za moći se pripravljati primal svete redove. Ovi a ne drugi uzrok bio je, moji poštovani mladići, metnuli u kratko ovo sve na svitlost, koje knjižice moreš za male jaspre providiti, a tebi veliku korist u nauku učiniti, za dostojno dilovati u svetim redovima.“ — U iztisku Muzeja fali sliedeći list ovoga predgovora, nego se odmah počne. „Dyo parvi.“ Ovo dielece ima 202 strane u maloj 8. Liep li ti je bosanski, prosto narodnan jezik u ovoj knjizi! Što sbog jezika, al i sbog potrebe duhovničke, mislim, da bi ju mogao koji rodo i crkvo-ljubivi duhovnik dati preštampati, pa bi ju učenja jezika radi, da vidite, čitali ne samo popi, za koje je kao što se u predgovoru kaže, pisana, neg i svetovnjaci, koji s književnošću upravljaju i jezik narodni uče te ugladjuju, da stupi u red izvrsnih i udešenih za duševni napredak jezika europejskih. — Naš Banovac je u svom poslu gdje mu je trebalo uzeo iz Kačića i skovanih riečih n. p. dvospolci ili dvovrsti (hermaphrodit), hezredje (irregularitas), obustavljenje (suspensio ab offi), opovid (interdictum ecclestium), sredjenje (depositio s. degradatio sacerdotis, svrženje s reda), kauka (tonsura), itd. puno nazivah bogoslovnih, tako da bogoslovni spisatelji imaju i oveću važnost i potrebu od njega, kao osobito od Kačića. — Neće se na me nitko srdit, ako još jedan izgled načina pripoviedanja navedem: Pitanje: Jeli kod misse vazda od potrebe križ na oltaru? — O d g o v o r: Kad porobi išpanske strane Kaćicio kralj

arapski, naredi da predanj dodju svi sužnji. Upita svakoga, koji koj zanat oli meštriu ima? Dodje na misnika: ovi mu odgovori, da je svoj najplemenitji zanat. Hoti viditi to kralj i zapovidi, da mu ga pokaže. Reče misnik, da nejma kod sebe što mu je od potrebe. Naredi kralj, da popiše, što mu tribovaše. Popisa misnik i kralj posla čovika u bližnja mista kršćanska i dobavi se, što biše od potrebe. Načini misnik otar u ložnici kraljevoj, koja biše na svod oliti na bōtu; obuče se u odiću, pristupi k otaru i hotiući se pokloniti svetomu križu, ositi se, da ga je zaboravio narediti. Osta zato zamišljen, neumijući kako misu početi. Reče mu kralj, da počme, što čini? odgovori misnik, da mu križ manjka. I eto u čas raztvori se bōta od ložnice, sinu svitlost nebeska, s kojom pridoše dva angjela i pōstaviše na otar križ drveni toliko čudnovati, kojega tiču oni križići, rečeni od Karavake, koji se nose po svemu svitu kršćanskomu. Imenovani križ od drva još je cilovit, premda je toliko vikah od izkazana čuda. Kralj videći ovo zagrlī svetu viru i s njim svi dvornici njegovi. Ovo čudo kaže, da je od potrebe križ, za reći svetu Misu; dali nije pod smrtni grih. Cića toga nemogući se najti mogao bi misnik reći Misu i bez njega, kako skupnije uče bogoslovci, premda nije potreba reći svetu Misu. —

Od istoga spisatelja izašlo je i ovo djelo: *Blagosov od poglia i zaklignigniã zlii vrimenã ù čettiri diila razdigljeni, veoma kripostni i moghuchi suprot svakoj xivini sckodglivoj, i vlastimã Ajerskiim; Data na svitlōst za sluxbu Misnikã slovinskiih. Po' O. F. Josippu Banovczu Pripovidaoczū Reda S. O. Francisccka od Obsluxegniã Provinczie Prisvetoga Odkupiteglia. Prikazano i posvechieno prisvetomu Trojstvu. U Jakinu 1767. Po' Petru Ferri. S dopusctegniem starescina. — Ova knjiga ima 364 strane u 8. Jezik je u njoj liep i čist, a i stvari zanimive u njekom ožiru kao što će evo ovaj izvadak (str. 204.) pokazat: „Zaklinjanja*

primoguća suprotiva ajerskim krupam, gradom i ostalim smućenjem, koje djavaoskim napastovanjem dižu se. — Od pripravljenja Misnikova prie zaklinjanjah. — Prvo nego počme Misnik ovu službu od zaklinjanja od grada ili krupah ili grmljavinah od hudobah, ili kogagodi hudobnoga službenika navedenih, ima se služiti prvim' pripravljenjem, da virno i kripko viruje otajstva od prisvetoga trojstva i od Isukrsta i sva ona, koja kato ičanska općenska crkva pridaje nami, da ih virujemo. Drugo jošte pripravljene pri vele potribno ono jest, da sebe dobro izkusi, jedaje kojim grihom sapét i nečist, od koga se ima potribu pokajati, da bolje virujući, može razpršati i prognati grmnjavinu i vražje sile: grmnjavinu istu inokupno i razsrdjenje božje, on oskvrnjen svrhu nas nenavede! Ima dakle izkusiti dušu svoju pomnjivo, da nebude biti u komugod grihu smrtnom: ter ako bi bio, da se najprvo skrušenjem i ako izpovidnika bude imati, likom od izpovidi očisti od griha. Jer premda misnik oblašću misničkom i nedostojni zakune na misto crkve, ništa nemanje učinjeno zaklinjanje moguće jest, kada je misnik isti očišćen od griha i čist brez griha. On ho moć ima i jest vridnije od strane crkvene i istoga misnika, koji učinivši se priatelj božji, biti će lašnje od gospodina Boga uslišan u svojoj molitvi. S ovom dakle pridobrom pripravom i naredbom od duše: misnik virom živom užežen i uzdajući se u mogućstvo božje, koga se kripošću grmnjavine progone, bogomilo i nastojno niže upisana zaklinjanja ima početi. Netom se upazi da se podiže zla godina i grmnjavina misnik s kotom i stolom blagosoviti će vodu i só na ovi način: tere tako obučen zakleti će.“ — Sad sliede iste molitve zaklinjanja.

Bršljanke.

Ljubezne pjesme od F—ća.

I.

Kada dragi vidi drage lice,
Srce mu se razigra u grudi',
I sve tajne uštrepte se žice,
Pred kojih glasom čeznu jad i trudi.

A ja tebe moju odabranu
Na prozoru kada kobnom sgledam,
Tad sve ljuću još dobivam ranu
Ter ko jelen gonjen dričem, predam.

Kada dragi čuje drage rieči,
Duša mu se uzhićeno gane,
I š nje ustah rajska lira zveči,
Duh mu noseć u blažene stranc.

A men, kad tve rieči čujem mila,
Rieči pune vilinskoga čara,
Dušu muči crne tuge sila,
Hladna strava biće sve razstvara.

I svedj, dušo, što te vidjam više,
Što ti više slušam glas umilni,
To sve većma srce mi uzdiše,
I duh većma tišti čemer silni. —

Vaj mi, dragal zar mi'c prazna zbilja
 Slutnja, koja dan i noć me plaši.
 Da mi ljubav slatkoga se cilja
 Svojih željah nikad nedomaši? —

Jel moguće, da ti duše blage,
 Kamena bi srca mogla biti,
 Da me u ljubvi bez sve nade drage
 Pustila bi tužno viek čezniti? —

Djevo! djevo! ubojice liepa
 Mog duševnog mira, moje sreće,
 Dal presudah zbiljam sila sliapa,
 Nedobitne prepone mi meće? —

O nesrećnim dušo me nepravi,
 A za volju svjetskih sljeparijah!
 Bog se u svojih samo djeli' slavi,
 A ne u ljudskih tašlih sitnarijah. —

Dà tašte su sitnarie one,
 S kojih se ljubav prieči i smučuje:
 Prava ljubav nesme imat spone,
 Jer ljubavju vječni sam caruje! —

Knjigopis

a) Domaći:

Godine 1848.

(izašlo je:)

Slavjanke od X-a *). Tiskom Franje Župana. Dielce ovo ima 88 stranah u 16. Stoji 20 kr. u srebru. — Nemožemo dosti priporučiti narodu našem ovu knjizicu, u kojoj pjesnik uzhićenje svoje i domorodnu oduševljenost izvodi iz povjestničkih sgodah raznih gradovah i narodah, i odnošenja njiovog prama Slovinstvu, za koje mu svud najtoplia čuvstva vriju. Pjesnim su dodane dragociene historičke primjetbe, po kojih se mloge sgode u pjesnim dotaknute razjasnjuju. Svako plemenito srdce uživa u tolikom uzhićenju za Slovinstvo, te ovakimi pjesni i na djelotvornu ljubav ponukano biva.

Obći zagrebački koledar za godinu 1848. Godina 3. Lavoslav Župan izdatelj. Vladislav Vežić urednik. U Zagrebu tiskom Franje Župana. Najprije je koledar, pa Imenoslov vladarah, ministrah; državni dohodci Austrie; vojnički puci austriski; duhovništvo, oblasti; društva i regemente po domovini. Onda dolazi knjizevni dio, koji je dobro uredjen i zato veće ciene, nego su obično sastavci koledarski. Ima tu šta čitat i učiti i dan danas, gdje je već podobro iza nas god. 1848. Po tom su novci i sajmi, pošte, plaćanje na željeznicah, računarski pomoćnik i kazalo. Knjiga je preko 40 arakah u maloj četvrtini i stoji 1 fr. sr. što vriedi.

Danica zagrebačka za prestupno lěto 1848. U Zagrebu tiskom Franje Župana. 20 kr. sr., str. 144. Petnajstoletni tečnj. Z tomaćnikom hižnem vsakovrztnih na hasen i prikratčenje vremena služećeh. Tu je Ignac Kristianović preveo knjigu Ruthe i Jonaša Proroka iz sv. pisma starog zakona; napisao žitek svetoga Andraša, Tomaša, Bartola apoštolor, svetoga Ignaciuša patriarka carigradskoga i Johanne d' Ark, orleaneečke divojke; izdao imenik svih svetih otacah papah od Jezuša Kristuša ija do naših vremen, al je došao u tom članku samo do Gregura VII. Tad sledi: »Nekaja o hrvatskem jeziku«, pa »Lado Horvatski«,

*) G. Ivan Kukuljević Sakcinski, piše kadkada samo početna slova avog imena t. j. I.K.S. što se štije izasehice X; dakle je on pod X. sakriveni pjesnik.

onda »hižna vračnica«, te »Ezopuševe Basne« napokon »Nekoja iz domaće dogodovščine« i Sejmovnik.

Zabavna Čitaonica, koju izdaje knjigar Lavoslav Župan u Zagrebu, tiskom Franje Župana u svežićih od 10 foljah po 12 kr. sr. — Slava mu za to poduzeće domorodno, kojim čitateljstvu narodnom pruža hrane duševne i zabave u našem jeziku. Naše gospoje osobito moraju biti zahvalne g. Županu za ovo izdavanje, jer netrebaju tražiti otrovne njemačke knjizurine, da si uz zabavu srce kvare.

Godine 1848. izašlo je: »Pan Podstoli ili dobar domaćin od Ognjoslava Krasickoga. Pripoviest prevedena s poljskoga Adol-
fom Fkalčevićem.« Dielce ima 388. stranah i stoji 36 kr. —
»Wakefieldski Župnik, poviest Olivera Goldschmitta. S englezkog prevedena.« 320 stranah, za 36 kr. sr. Ima tu 21 drvorez.
»Narodne pjesme. Sabranje svijuh do sad izdatih i više nikada još neizišavših pjesamah hrvatskih, dalmatinskih, bosanskih i srbskih.« Ima 640 str.; 793 pjesme i stoji 48 kr. sr. — Sve tri ova djela su od velike koristi i potrebe za našu mladež, ženski spol i sve one, koji korist i zabavu u jedno traže. Kamo sreće, da se ove knjizice što više razšire po svih razredih društvenih našeg otačastva.

Njekoja glavna pitanja našeg vremena od Ljudevita Vukotinovića, str. 28 u 16. Ciena 3 kr. sr. Tiskom Fr. Župana u Zagrebu. — Tu se piše na kratko o narodnoj straži; o promjeni političkog stanja našeg; o narodnosti; o vjeri; o slozi domovine naše; Nješto o granici; nješto o Slavjanstvu. Liepa je ovo knjizica i vriedna, da se i sad često pročita, jer je duh vremena u njoj shvaćen.

Voćarstvo t. j. njegovanje i oblagorodjivanje voćkih, u kratkoj osnovi, spisao Kv. I. Veselić. Tiskom M. Divalda u Osijeku. U maloj osmini 53 strane po 10 kr. sr. — Ima u nutri dobrih stvari. Valjalo bi, da se ta knjizica med pukom širi i dobar plod donese.

Reforma pisao Lavoslav Šram. Ciena 3 kr. Tiskom Fr. Župana u Zagrebu. Ima je jedan tabak u 16. — Kamo sreće da svaka reforma bude i na dobro.

Vojnički izrazi kod obučavanja i vežbanja. Ciena 4 kr. U Zagrebu. Tiskom Fr. Župana. U maloj 16. 16 str. — Za narodnu stražu potrebnom bivša knjizićica.

Iskrice od Nikole Tommasea. Drugo popravljeno izdanje s predgovorom i s ulomci nekoliko listovah spisatelja na izdatelja prvoga izdanja: g. Ivana Kukuljevića. U Zagrebu, tiskom Dra.

- Ljud. Gaja 1848. 74 str. u maloj 8. po 12 kr. sr. — Za ovo djelo zna svaki domobrodac, da je najčuvstvenije do sada u našoj književnosti, i da nosi dobrih nauka i krašnog oduševljenja za slovinski narod naš.
- Kolo hrvatsko.* U njem se uči plesat kolo, kako se po selenskih pleše. Str. 39 u 16. stoji 10 kr. Tiskom Fr. Župana u Zagrebu.
- Gesnerove Seljanke.* Prevod iz njemačkoga. Tiskom Jakoba Prettnera. U Zagrebu tiskom Dra. Ljud. Gaja 1848. 124 str. u 8. po 20 kr. sr.
- Duhovništvo rimokatoličkog vjeroizpovijdanja okružja gradiškog na gospodina poklisara,* koj u ime biskupie zagrebačke rimokat. crkvu na saboru u Zagrebu 5. Lipnja t. g. otvorit će imajućem, zastupao bude. Ciena 5 kr. sr. Dohodak na korist ovdašnjih sestara milosrdnikah (sic! mjesto milosrdnicah). U Zagrebu tiskom Fr. Župana. U 8. 12 str.
- Dvanaest lažih opovrgnutih* ili odgovor na članak u 94. br. novinah dalm. hrv. slavonskih pod naslovom: »Robstvo svećenikah« izišavši; kao takodjer na spisak: »Jedina rieč na zaštitnike naroda trojedne kraljevine od strane domorodnog duhovništva zapadne crkve« dani od nekotjih zagrebačke biskupie svećenikah. — Bez mjesta, gdje štampano. 20 str. u 8. po 10 kr. sr.
- Prijatelj Puka.* Časopis sedmični izdavan od braće Župana, uredjen od Drag. Kušlana. 15 brojevali od 9. Kolovoza do 29. Studena. — Kamo sreće da puk pozna svog prijatelja i da ovaj mnogo po puku prolazi i nauka razprostire. U ovom listu ima puno vriednih sastavakah. 12 kr. koštaju sve 15 brojevah.
- Slavenski Jug.* Izdavatelji braća Župani, a urednik Dragutin Kušlan. Taj časopis izlazaše svaki dan po jedan broj na Folio. Pokopala ga je vlada god. 1850. No vriedno ga je štiti, jer je mnogo istine u njem, pa baš jer je istina ono: »Tko istinu gudi, guda lom ga po prstima biju« bioše zabranjen.
- Danica hrv. slav. i dalm.* u Zagrebu pod uredništvom g. Dra. Ljud. Gaja u 4. izlazaše svake nedjelje.
- Zlati Oltar* za kršćenike katolike, koji žele u duhu i istini Boga moliti. I. K. U Zagrebu z slovami Ferenc Župana natiskan. 372 str. u 8. Svezano 1 fr. 20 kr. sr.
- Saborske Novine* uredjivane od Slav. Vrbančića i Nik. Krestića, izdavane od braće Župana.
- Političke pjesme pokojnoga Tome Blažeka* izdao Ant. Nemčić. U Zagrebu 1848. Tiskom Fr. Župana. 20 kr. 70 str. u maloj 8. Ima opis života Tome Blažeka od izdatelja. Sadržaje knjižica

20 pjesama, u dva odsjeka: političkom i različitim pjesama. Djelo, prama kojem tim više ljubavi imat valja, što su sad već oba pod crnom zemljom i pjesnik i pjesnički njegov izdatelj, od kog u ovoj knjizi Kola ima takojer pjesama

Vinac bogoljubnih pisama, kojeno se nediljom i prigodom različitih svetkovinala pod s. Missom i o drugima bogoljubnoštima pivati običaju; iz različitih duhovnih veće upotribitih knjigah sabran, pak s nikima bogoštovnima molitvama uzmožan, ter s dopušćenjem starešina sada veće *sedmi put* na svitlost izdan, U Budimu, tiskopisom Ivana Gjuriana i Mart. Bago. Str. 248 u 8.

Kratki nauk od zakona kršćansko-katoličanskoga, zadržajući najpotrebitie iz velikog Katekizma izabrane stvari, bez kojih dobrog znanja, u biskupii djakovačkoj i srimskoj na primanje svetih sakramenatah nitko pustiti se neima. Po zapovidi i vlasti gospodina biskupa Emerika Karle Raffaya. Godine 1827, treći put izdan, sada pako po dopuštenju prisvitloga gospodina biskupa isti u svemu zadržaju svomu na novo uštampan. U Budimu, tiskopisom Ivana Gjuriana i Mart. Bago. 36 str. u 8.

Zapisnik sabora trojedne kraljevine dalm. hrv. i slav. 5. i sliedećih mjeseca Lipnja i Srpnja danah god. 1848. držanog. U Zagrebu tiskom braće Župana, knjigotiskarah i knjigotržacah, str. 33 u četvrtini.

Zakonski članci ugarskog' državnog' sabora godine 1847/8. Tiskano po nalogu popečiteljstva (ministeria) polag izvornog' rukopisa polie dobivenog' milostivog' kraljevskog' potvrđenja. Budan A' magjar kir. egyetemi nyomdában. 1848. In folio sa magjarskim tekstom. 45 str. Ovo bi službeno na oblasti šiljano.

Prosvjetne novine od Sergije Nikolića.

Ruže i Trnje bivše od zlohotne cenzure zabranjene dobile su slobodu.

Domorodni Glasi od Mirka Bogovića. 88 str. u 8. U Rieki, tiskom tiskarnice braće Karlečki, stoji 30 kr. sr. U pjesnah, koje je g. Bogović ovdje izdao na svjetlo, čuješ oduševljeni roman lire ilirske, posvećene ljubavi doma i roda svoga, obljubljuješ plemenitu dušu uzhićenu ideami, koje napredak s duhom vremena porodi a ljubav čovječanstva uživotvoriti kani. Štogaod je mogao pjesnik savjetovati i napomenuti narodu svomu, š čimgod ga je mogao obodriti, da slobodno i odvažno za narodnost svoju radi, to je u liepoj pjesničkoj odori sve u dušu čitatelja izlio. Dodana su Izjasnjenja, koja sadržaju mlago zlatno zrnice mislih

g. spisatelja o predmetih, koji se dotiču razvitka narodnosti jugoslovenske.

(*Poboljšanju čudorednosti svećenstva* od Pavla Stoösa, 20 kr. sr. Djelo ovo je pobudilo najveću pozornost, jer predlaže reforme sadanje discipline crkvene.

Slovenija politički časopis izlazivši u Ljubljani. Izdavao ga je Josip Blaznik a Matea Cigale bi urednik.

Saborska pisma uslied zaključka saborskog pod štampu metnuta :

1. Representacia odnešena u Inspruk od poslanikah saborskih s hanom na čelu. Tu se ustanovljuju načela, po kojih žele, ove kraljevine s Austriom u savez stupit i o cjelokupnosti monarkie.
- 2) Zahvalnica sabora na Cara odpremljena radi naimenovanja hanovog.
- 3) Representacia, da se vojska više iz naših kraljevinah ne vadi i da se domorodna Leopoldova regimenta kući povrati.
- 4) Representacia saborska poradi opasnosti, kako se glasila, hanu prieteće. — Škoda što se sbirka svih aktah saborskih nije do sad izdala. To bi bilo važno za našu povjestnicu.

Kratki razgovor o istočnoj crkvi na svietlo izdao Dr. Petar Stiić. U Zadru tiskom Demarcho-Rougierovim 1848. str. 95 u 8. Ciena 40 kr. sr. — Ovo je polemika bogoslovna o prvenstvu rimskog biskupa u pravoslavnoj katoličkoj crkvi, te je naperena proti crkvi grčkoj, koja mjesto pape, rimskog traži papu u Carigradu.

Divica orleanska. Tragedija petih djanj s predigro. Spisal Miroslav Šiller. Prestavil iz nemškiga jezika Jovan Koseski — Vesel. V Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik. 140 str. u 8.

Slovenska Gerlica. Venec slovenskih pesem na svitlo dan od slovenskiga društva v Ljubljani. Prvi i drugi zvezek. Natis iz kamnotiskarnice Jožefa Blaznika. To su različne pjesme skupa s napjevi. Ovako izdavanje napjevalah i pjesamah zaslužuje obću pohvalu i nasljedovanje.

Odgovor na one magjarske hartije, što je tužna Rothova vojska kući poniela. U Zagrebu 25. Listopada 1848. Štamparija Dra, Ljud. Gaja. To se je dielilo med graničare. A izašlo s latin-skimi i ćirilskimi pismeni.

Hrvati Magjarom. Odgovor na proglase njiove od Ožujka njeseca i Travnja 1848. Od Ivana Mažuranića, Karlovac tiskom Iv. Nep. Prettnera u 8. str. 20 6 kr. sr. — Ovo dielce je i na magjarski jezik prevedeno, da razumljeno bude od onih za koje baš poglavito pisano bi.

Despotstvo srbsko, sloboda srbska. 1848.

Život Isusa Krsta gospodina našega izvadjen i uredjen iz Evan-gjelah po Augustinu Kalmetu iz talianskog u ilirski priokrenju o. Mihovil Čuić reda s. o. Frane države bosanske. Izdao J. F. Jukić istog reda i države misnik. U Splitu 1848. Tiskom Pi-perate. 40 kr. str. 172 u 8.

Pravila kako izobraževati ilirsko narečje i u obće slavenski jezik. Spisal Matia Majer u Celovcu. U Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik. str. 130 u 8. 54 kr. sr. — Spisatelj je u ovom djelu, koje od svih južnoslovenskih spisateljah treba da se uvažava, postavio po svom umnom mišljenju i plemenitoj želji književnosti jugoslovenskoj načela, po kojih bi valjalo, da slovenština, hrvaština i srbaština međusobno se sljube. Predmet ovaj je dostojan, da se osobito pretresuje odkad se je pomislilo na međusobno približavanje svih jezika slovinskih u književnoj porabi. Spisatelj ono načelo drži već za stalno i primljeno, da se neuzima samo pojedino jugoslovensko narečje n. p. hercegovačko, za književnost, nego, u protivi s našim Vukom Karadžićem, misli, da naš književni jezik bude odsinj svih narečjah koja se govore od jadranskog mora do Balkana, (a valjda kad se točnije upoznamo s bugarštinom i do crnoga mora). Kakova će tu slovnica kakovili slovar izaći, to će se vidit, kad jezikoslovci više o tom pisali i u demugod se složili budu. Za sad treba zahvalit g. M. Majeru, što je potaknuo to pitanje i svoje mišljenje u gor rečenom liepom djelu razvio.

Sveta gora (Athos) sa strane vjere, hudožestva (umjetnosti) i povjestnice od Dimitrić Avraamovića. U Beogradu. 8. str. 180. Tu ti je opis znamenitostih i starijah monastirah: Hilendaru, Si-meona, Vatopeda, Pantokratora, Stavronikite, Protata ili Kareja, Katiomuša, Ivera, Filoteja, Karakala, Lavre, i k njoj pripadajućeg atonskog vrba i skita svete Ane; nadalje manastirah: Svetoga Pavla, Dionisijata, Grigoriata, Simopetra, Ksipopotama, manastira ruskoga, Ksenoja, Dohiara, Kastamonita, i Zografa. — Dodau je Fac Simile listine Stefana Nemauje iz 12 vieka u Hilendaru se nahodeće.

Ljubitelj. Prosvještenija: Srbsko-dalmatinski Magazin za lèto 1848. Izdao na sviet Georgij Nikolajevič Pr. u Dubrovniku Trinajsta godina. U knjigopedačni braće Battarah. Lèvo. *Soderžanie* (sic): I. Dalmacia. Okružie dubrovačko. Ovaj članak je dobar isto tako i II. Krai na bosanska — III. O propovjedanju. 1) Važnost i potreba, da svęšćenici narodu propovjedaju. 2) Način propovjedanja. Liepa nauka i dobra nauka pun članak. Bog bi dao, da bude uspje-

šan. IV. Običaj. O ugovoru svatbe i svatova u Risnu. Ovo je valjano kao i sljedeće pod brojem V. Zabavno i moralno. 1) Narodne pripovjedke. 2) Narodne poslovice. 3) Narodnje zagonetke. 4) Odgonetke. 5) Njekoliko moi primječanija. 6) Produženie od 1847. 7) Šaljive pripovjedčice. VI. Bibliografija. Najnovie srbske knjige. Uz svaku knjigu je recenzia sa gledišta na kom g. G. N. stoji. VII. Stihotvorenja. 1) Narodnost srbskoj. 2) Pjesma k braći Slavjanima. 3) Sonet Petru Petroviću Njogošu. 4) Život na ovome svjetu. 5) Čestitanje cađu Francu Josifu I. VIII. Ljetopis pravoslavne crkve dalmatinske i hrcegovacke. 1) Početak dolazka grčkih vladikah u Hrcegovinu. 2) Bibliografija: a) Pismo, kao svjedočanstvo Venecianskog prozelitisma. b) Pismo patriarha Pekskoga Mojsea, kad je u viziti bio u Dalmaciji. 3) Srbske škole u Dalmaciji. 4) Smrtni slučaevi u god. 1847. Ovaj magazin je vrlo dobro, kako se iz ovog vidi uređen, te će zato ostati i potomstvu dragocien, a kamo li je više sad koristan.

List mjesecni hrvatsko slavonskoga gospodarskoga društva. 7. Godina. str 191 u 8. — Ovaj list zaslužuje što veće razširenje po domovini, jer daje nauke, iz kojih posluha materijalna korist domovine i s njom blagostanje narodno, raste. Izašao je svaki mjesec po 1 tabak uređivan od osrednjega odbora. Gospodarsko društvo u svojem časopisu za prosvjetu puka puno djeluje i životna pitanja pretresa, te time podporu svakog domorodca zaslužuje.

Kolendar za puk. Za prešupani god. 1848. Izdaje ga društvo gospodarsko hrvatsko-slavonsko. Urednik Dragutin Rakovec. Godina II. U Zagrebu tiskom Dra. Ljud. Gaja. Ima 4 tabaka i stoji 6 kr. sr. — Ova jeftina knjižica po sve je švrta svojoj odgovorila te narodnoj prosvjeti puno doprinela, jer je korisno i ugodno složila: Miscuit utile dulci.

Augustinović Gjura med i kir. dra. itd. Poziv dalmatincima na poslovanje u svom materinskom jeziku. U Zadru u demarkiruzievoj štampari str. 6 u 16.

Izvori za novu istoriu. Djelovodni protokol od 1812. Maja 21. do 1813. Augusta 5. Karagjorgja Petrovića vrhovnog vožda i gospodara naroda srbskog. Izdalo društvo srbske slovesnosti. U Beogradu. Pečatano u praviteljstvenoj knjigopečatnji. U 8. str. 224. Priložan je *ključ* (register), koji ima 126 str. Stoji 1 fr. 30 kr. sr.

Naše vreme napisao Svetoljub. U Beogradu. U praviteljstvenoj knjigopečatnji 1847. str. 100 u 8. za 8 kr.

Vilhelmu Traugota Kruga negdaš. profesora mudroslovija pri sveučilištu lipskom *Osnovno mudroslovie*. Srbski za prvogodišnje slušatelje mudroslovija u liceumu knjažestva srbskog izradio Konstantin Branković, profesor mudroslovija i red. člen društva srb. slovesnosti. U Beogradu pri knjažesko-srbskoj knjigopečatnji. U 8. 213 stranah, stoji 1 fr. sr. — Iskreno govoreći, nevidjamo shodnost prevadjanja njemačke Krugove filosofie u naš jezik i narod, s toga što je njemačka filosofia već od Krugova vremena daleko otišla, tako da Krugove misli isto kao i Wolfove i većina Kantovih samo u povjestnici filosofie spadaju. U Heglovom mudrovanju poslie Kruga zavladašem dotjerana je njemačka misao na vrhunac. Njega prijatelji i neprijatelji nazivaju, »den Riesen-dialektiker« »gorostasnim misliocem« —, i doisto, da on veću pozornost pri radnjah filosofičkih u našem jeziku zaslužuje nego ikogi pred njim živivši filosof njemački, il mu se sad naški filosof protivio ili ga sledio. — No imamo mi Trentovskoga, Liebelta i Kremiera, koji su med Poljacima nastojali učestovati u filosofiju, koju su učili u Njemačkoj. Ovi pa česki sastavci u Muzejniku i ostali spisci filosofie slovinski svakako veću pozornost i razširenje med našincima zaslužuju nego Krug ili ma koji njemački mudrac. Ostavimo se mi njemačkoga mudrovanja, jer slovinsko srce i slovinski um neljubi fantastičke spletke, idealizam, theorie; on hoće djelotvornosti, realisma. — U ostalom divno je i to, što se pučelo s filosofijom, mjesto s povjestnicom filosofije!

Gradja za srbsku grammatiku. 1. Srbska grammatika Petra Ninkovića. Izdalo društvo srbske slovesnosti. U Beogradu. Pečatano u praviteljstvenoj knjigopečatnji, str. 109 u 8. Ciena 45 kr. sr. Ovo poduzeće društva srbske slovesnosti zaslužuje doista obće priznanje, jer tako će bit pripravljena gradjevina za našeg Adelunga. Još mi nemamo tvrdo ustanovljene slovnice, već svaki spisatelj više manje mora biti i slovničar, te prosudit koje forme su bolje od drugih i po svom mnenju onda činiti. Osim tog, što je to mučan posao i nesjeguran za samog pisca, još se izlaže pogibelji, da mu se predbaci, da kvari jezik. Za ugnut se tomu, bilo bi uprav potrebito, da se sadju filolozi našega naroda iz Slovenie, Srbije, Hrvatske, i ostalih pokrajinala jugoslovinskih, kao što su se učeni Niemci i Taliani salazili, i kao što se šumari, vočari itd. salaze, pa da ustanove njeka pravila obćenita za pravopis, za forme jezika, da glede Syntaksa što izrade i razvitku našeg jezika pravac dadu.

Novouredjeni ilirski kalendar za pristupuo godištvu 1848. Dvanaesto-

lytni tečaj. U Budimu. Tiskopisom Ivana Gyuriana i Mart. Ba-
gó. U 8., ima 2 tabaka. Stoji 10 kr. sr. Tu ima prevoda iz
Kraljodvorskog rukopisa i iz Ezopovih Bajkila; onda *Tulak iz
pisama pokojnog lajtnanta Mihojla Deaka*, sadržajući *brbljatice*
ili hrzoriečne zagonetke, i pripovjedke i dosjetke; k tome *tulak
iz Tomikovića kalendara 1803.*; napokon ukazalo pazarah. —
Priporučuje se shog čistog narodnog jezika. A prevod kralj. ru-
kopisa obaška je tiskan i izdan od g. Vaceslava Hanke u
Pragu 1852.

b) Inostrani.

Der Slovak. Beiträge zur Beleuchtung der Slawischen Frage in
Ungarn von *M. M. Hodža.* V. D. M. Prag 1842., str. VI. i
78 u 8. Ciena 20 kr. sr. — Tu je čuđljivi opis svih krivdali, na-
nešenih Slovacima od magjarskih predožujskih vladarah, koji si
usljed Seđenjeva poziva ucetpiše u glavu i uzeše u volju, da
ugarsko Slovinstvo pomagjare; te sve što Slovaci proti poma-
gjenju učiniše i napokon prava, koja zahtievaju.

Geschichte des 53. ungarischen (sic) Linien Infanterie-Regiments.

Wien. 1838. Staats-Drukerei str. X. i 250. Nema više u trgo-
vini. — U ovoj knjizi je opisana po nadporučniku Antunu
Marxu povjestnica narodnog našeg hrvatsko-slavonskog puka,
postavšeg izvorno iz čete Trenkovih pandurah, koji se danas
zove nadvojvode Leopolda, budući da mu je ovaj vlastnik. Naši
narodni puci bojuju za carstvo austrisko odkada ove kraljevine
pod carsku obitelj habsbursko-loterinsku spadaju, i proslavljaju
time naš narod te množe zasluge njegove za prijestolje i državu.
S toga je zanimiva i važna povjestnica puka ovog u broju au-
striskih pješačkih pukova petdeset i trećega. — Poznajemo
tu, gdje je sve krvca naroda našega za koris i uzdržanje carstva
austrianskoga bojne poljane natapala i tko je naše vojnike gdje
u boj vodio, te koji su si slavu vitežtva zadobili.

Wer hat die Freiheit verrathen, Slaven oder Germanen? Schrei-
ben an Arnold Ruge von *Roger Raczynski,* Dresden und Leip-
zig 1848. str. 36. u 8. U ovoj knjizi je iz povjestnice i um-
stvovanjem razložen uzrok razdora medju Niemstvom i Slovin-
stvom u životnom razvitku ujiovom. Njemačka demokracija je
godine 1848. slobodu htjela za se, i zastupajuć čovječanstvo u
istoj Njemačkoj gazila je ovo sveto načelo naprama Slovinstvu,
koje podjarmit i demokratičkoj Njemačkoj isto onako žrt-
vovat nakani, kao što njekoć oružani apostoli njemački sred-
stvom krsta Slovinstvo njemačkoj politici u robstvo podvrgoše.

La Hongrie aux peuples civilisés. Manifeste public an nom du gouvernement hongrois, par le Cte *Ladislas Telcki*, représentant du peuple à la diète hongroise, envoyé de Hongrie auprès de la république française. Paris, Décembre 1848. str. 77 u 8, 75 centimah (18 kr. sr.) — U toj knjizici razlaže diplomacia magjarska odnošenje svoje vlade naprama zakonu i kralju, kojim veli, da je vierna ostala, naprama Jelačiću i Hrvatim, koji, kralju i zakonu nepokorni, povod ratu dadoše i od austrijske vlade podupirani biahu. Sve se tu piše sa jednostranog gledišta magjarskog i mlogo je doprinelo, da se u Francuzkoj, i huduč je ta knjiga u jezik englezki prevedena, u Engezknoj i Njemačkoj misli, da su Magjari s nama u smislu jednakosti, slobode i bratinstva postupali, a mi da smo kao zlikovci zlo za dobro jim vratili. No Magjarima laži njiove nisu pomogle niti ozlobe, koje po Europi razsuše na naš narod: oni su pali usljed političke kratkovidnosti i gricha proti naravnom pravu i razvitku čovječanstva, koji razvitak upravlja providnost božanska, stupajući neodoljivom silom prama onoj cielei, gdje ima povjestuica prestatii.

Die Slaven im Kaiserthume Oesterreich von *Albrecht Tebclli*. Wien 1848. str. 84 u 8. — Ova je knjiga pisana, da se u njoj pokažu načini, kako se mora gospodstvo Niemacah i Magjarah nad Slovini uzdržati. — Žalustno je to kad se sad još misli o kvačenju slabiega po jačem.

Sur la Serbie. Dans ses rapports européens avec la question d'orient, par M. L. de *S. Bystrzonowski*, Paris 1845, str. VII, i 180 u 8. — Razlaže položaj Srbije med Ruskom i Turskom, i pokazuje, da je Ruska srbskom samostalnom obstanku pogibeljna.

Zpráva o sjezdu slovanském. W Praze, 1848. str. 66 u 8. — U toj knjizici su navedena sva pisma protežuća se na sabor slovinski u Pragu, i imenik svih članovah sabora.

Geschichte des Revolutionszeitalter. (1789—1848). In öffentlichen Vorlesungen an der Prager Universität übersichtlich dargestellt von *Dr. Anton Heinrich Springer*. Prag, 1849. str. 729 u 8. — U toj knjizi se razabiraju svi življi života europejskih narodah i medjusobna odnašenja: ovizih dakle i položaj Slovinstva u Europi. Ima tu o Rusii, o srbskoj slobodi, o austrijskom Slovinstvu zanimivih promatranjah.

Slavische bibliothek oder beiträge zu slavischen philologie und geschichte herausgegeben von *Fr. Miklosich*. Erster band. Wien, 1851. Ima 331 str. u 8. — Ima tu sastavakah u nje-

mačkom, latinskom, grèkom, srbskom, poljskom, maloruskom i staroslovjinskom jeziku. Vriedno jih je sve po naslovu ovdje navesti, da se svako obsvjedoči o važnosti ove biblioteke, i uvjeri, da g. Miklošiću za njegovo poduzće i trud treba zahvaliti. *I. Bartholomaeus Kopitar. Selbstbiographie.* Tko zna, da je Kopitar bio oštroumni poznavao povjestnice i filologie slovinske, tko zna od kolike je cienne ono, što je pisao pri izdanju dielah: »Glagolita Clozianus« i »Hesyhii glossographi Epiglossistes russus,« toga će obradovati životopis tog, za staroslovjinsku književnost prezastlužnog muža. — *II. Zur russischen Geschichte. Von Joseph Fiedler.* Priobćavaju se tu iz izvora prepisane »dvie poslanice kneza Dimitria Mihajlovića Požajnskoga rimskomu cesaru Matii iz Jaroslavlja 20. Lip. 1612.,« pisane, a uvodom u nje. — Izvorni listi su u c. k. arhivu doma, dvora i države. — *III. Lautlehre der bulgarischen sprache. Vom herausgeber.* Ovaj posao je po sve nov i nitko ga još nije pokušao osim g. Miklošića. On je doisto po onimi pismenimi i usmenimi izvori i pomoći, koje u Beču dobit mogaše, dočim ga u Bugarskoj nigda nije bilo, temelj položio jekoslovju bugarskomu. A ovaka radnja je za tako zvanu filozofiju, kao i za proućenje razvitka i pravilnosti jezika dragociena. — *IV. Bartholomaei Kopitari prolegomena historica in Evangelia slavice, quibus olim in regum francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat Ecclesia Remensis.* Kad se je u Parizu izdavao rukopis slovinskih evangjelah i epistolih nadjen u Remsu (Rheims) tad je Kopitar ova dragociena povjestnička data kao uvod napisao, a Miklošić otisnu ope u ovoj biblioteci s toga, što od onog izdanja parizkog nema u Austriji više od dva iztiska, a što je ovaj Kopitarov sastavak podpunim kritičkim i umnim razlogom pisao, te vriedao, da se razširi med učeni sviet. — *V. Kmet. Napisao Vuk Stef. Karagjić.* Razlažu se različita zlamenovanja izraza Kmet. Vuk to zna, jer je prošao jugoslovinske zemlje na daleko i široko. — *VI. Vuka Stef. Karagjića poslanica Antu Kuzmaniću u Zadar.* O varjeću govori, u kom bi trebala Zora da izlazi i kojim pravopisom da se piše. Razlaže ono što neodobrava u knjižanstvu zagrebačkom i dubrovačkom. — *VII. Nešto o srpskijem akcentima. Napisao Gj. Daničić.* Nauka o akcentima bitni i prevažni je dio jezikoslovja. Baš afferim! što se je g. Daničić toga teškoga posla svojski latio. Ovo je krasni kamen za sazdanje palače slovinske naše, koga je otesao i priredio sastavitelj. Po našem sudu je g. D. pošve pogodilo i po glasu i po znamenovanju akcentuaciju, te time u istinu sebi priznanje

a našem knjižanstvu neprošastnu korist pribavio. — VIII. *Šcibor. Wspomnienie historyczne z podróży po Węgrzech. Przez Stanisława Stoltvitskiego.* — Šcibor je bio jedan od najvećih junakah svog vremena, i priatelj i izbavitelj kralja ugarskoga Sigismunda vladavšeg od 1387 do 1437. — Roda poljačkoga bivši ipak je svom gosi za ljubav i proti svomu rodu vojevao i kao orudje se dao upotriebit. Svakako je ugodna i poučna ova monographia. — IX. *Historische denkmäler in den klöstern des Athes. Von Josef Müller.* Ona divna kaludjerska naselbina i država na svetoj gori opisana je u ovom članku u kratko po najboljih izvorih i taj opis služi za uvod imenitom navodu svih starih grčkih, i slovinskih listinah, koje je našao Uspenski i Avraamović. Izmed slovinskih listinah ima jedna od 919. 28. Travnja, koja se pođima: *V dni carstva lva premudrago*; jedna od velikog župana Stepana Nomanje († 13. Velj. 1200.) glje utemeljuje slovinski manastir Hilindar na svetoj gori i ta se ovako pođima: *Iskoni stvori bog nebo i zemlju i čověki na nej*, koju navodi cielu Avraamović; onda ima listinah od kralja Stepana Uroša, od 1302; od gospoda Konstantina, 1318; Aleksandra kneza bugarskoga, 1342.; o ćeliamu sv. Save, 1332.; Stěpana srbskoga s podpisom: *Stefan v Hrista boga vërni kralj vseh srbskih i pomorskih zeml.* od 1342; Stěpana Dušana silnog, kad je sa ženom na sv. gori bio, od 1345. itd. do 100; iz svakog vieka. Iza nabrojenja listinah dolazi 13 grčkih u sadržaju cielome i jedna latinska. Liepe gradje za našu i bizantisku povjestnicu! — X. *Popevka od Svilojevića. Aufgezzeichnet 1663, mitgetheilt vom Herausgeber.* Buduć da »slavische bibliothek« kao učeno i njemačko djelo neće tako daleko doprieti po narodu kao ovo naše Kolo, s toga evo ciele pjesme:

Ali side divojka misecu govoriti,

Neboga divojka :

»Kaži (u sl. bibl. pogriješno *Ka si*) meni lipi misec, koj

»Dohodiš z istoka!

»Jesi vidil (u ?) Carigradu moga mlada Svilojevića,

»Zaručnika moga,

»Jeli i sad (u ?) životu, ada (injesto *jeda*?) su ga izgubili?

Ali side jasan misec toj divojki govoriti,

Zaručnici mladi :

»Jesam vidil pred vćerom (?) u lipomu Carigradu,

»I hoću ti istinu nut, divojka, kazivati,

»Gizdava divojko,

- »Tako mi se nemrjeti, kako istinu kazivati.
 »Car je činil preda se nut junaka dozivati,
 »Car sileni turski, —
 »Tere side govoriti mladomu Svilojeviću:
 »»Da imaš mi istinu, Svilojević, kazivati,
 »»Moj sužnju nevoljni!
 »»S tole (Što te?) hoću, zmožan car ja sadahna opitati.
 »Ali nasto Svilojević, silnu caru govoriti,
 »Caru čestitom»: —
 »»Tako mi se gvoždja moga i nevolje oprostiti
 »»Hoću ti ja istinu, gospodine, kazivati,
 »»Moj sileni care!
 »Ali nasto sileni car sužnju svomu govoriti:
 »»Koji ono junak bio, side brade do pojasa,
 »»Sužnju moj nevoljni,
 »»Koj turakah pobijaše huzdohanom šestoperom
 »»Tere vojsku pobijaše, i nitko mur (sl. bibl. nitkomur?)
 suprot staše,
 »»Kaurinu jednu?
 »Ali nasto Svilojević caru zmožnu govoriti:
 »»Ono biše delija, koj turakah ubijaše
 »»Se (e ovdje kô t) mojim huzdohanom.
 »»Side brade do pojasa, Kraljeviću vitez Marko, —
 »»A on junak koj biše, koj kopijem obaraše
 »»Vitezove moje?
 »»Tabor moj progario (progazio?) i brki mu do ramena? —
 »»— Ono junak bijaše Sekula sestričiću,
 »»Junak jedan vrli,
 »»Brke imal do ramena, kopijem turak prometival, —
 »»A on junak gdo biše mlado momče? golom sabljom,
 »»Na duratom jednom. —
 »»Prik tabora moga prošal, sikuć ljuto mojih turak,
 »»Bil došal do šatora na vitežkim konjem,
 »»Jedno mlado momče.
 »»Kod šatora rasikao konopce šatorova (ve?)
 »»I ja sam se kumaj maknul, da ni me posikao
 »»Mene gospodina.
 »Ali side Svilojević caru svomu govoriti:
 »»Ono sam ti glavom mojom na medanu,
 »»Moj čestiti care!
 »»U rukuh ti britka sablja, a na zemlji glava moja

- »Ono satr' ja, Svilojević, golom sabljom' prohodio
 »Prik' tabora tvoga.
 »I još jesam konopce kod šatora prosikao
 »I da bi se nebil maknul izpod' britke sablje moje,
 »Moj čestiti care,
 »Bil bi tebe ja rasikal' pred' tvojim' delijami.
 »Ali side car sileni sužnju svoomu govoriti
 »Sužnju nevoljnomu:
 »Kojum' smrtijom' hoćeš ginat? izberi si naj voljenju!
 »Tere: side Svilojević caru zmožnu govoriti,
 »Caru čestitomu:
 »Sabljom' sam se hranio, od sablje ću i umriti;
 »Čini mene posaditi na mojega dobra konja,
 »Moj čestiti care!
 »Sablju moju da pripašu, a na opak ruke zvezu,
 »Ter me čini z janičari na medanak izvoditi,
 »Moj sileni care!
 »Da junaci medju sobom zavezana da me gube.
 »Zapovida' car delijam' tri stotine janičarom
 »Turkom vitožovom;
 »Da imaju junaka pod oružjem' pogubiti.
 »I kad turci vodjahu zavezana sužnja mlada,
 »Jedno mlado' momče;
 »Ali nast' jedan turčin' nut' ostalim' govoriti:
 »Što hoćemo zavezana kaurina pogubiti
 »Mlada Svilojevića?
 »Što bi nam se špotovali i ostali vitezovi.
 »Ali sidu prosta činiti, i ruke mu odvezati,
 »Mladu Svilojeviću.
 »Britku sablju izmače, konjica podbodi,
 »Mnogo ttrak' posiče' nut' careve delije,
 »Janičare' turke;
 »Ter' e' (u slav. bibl. Tere: no bolje je Ter' e' *njesto*
 Ter je) junak' dovede na busiju kraljevića:
 »Vsi turci mi izginohu, neg' jednoga' propušćahu
 »Ranjena junaka;
 »Koji k caru' glas odnosi, kak su sužnja izgubili.»

Ostavljamo kritiku metrike i jezika' inim. — Mi ovdie od-
 tisnusmo kao što se pjesme tiskaju' popevku' Svilojevića. U slav.
 bibl. je kao prozaički članak' naštašpana. — Možebit bi još bolje
 bilo 8 slovkah' uzeti za' svaki' verz: no mi prostora' i nesavršeno-

sti vrzovali radi u 2 redka 4 verza stavismo. Najglavnija svrha naša bi našem obćinstvu sadržaj i jezik pjesni predočit. — *XI. Glagolitisches Fragment* evang. Joann. 19. 9 bis 19. 28. iz jevangjelja, koje je Viktor Grigorović kazanski professor na svetoj gori zadobio i koje je, izim lista, na kom je ovi komad pisan, izgинуlo. Zato hvala g. Miklošiću, što je ovu dragocienost slovinsku objelodanio. — *XII. Galicko-ruski privovèdki.* (Dopolnenie k so-braniju pripovèdok Grigor. Iljkevića.) Od Holovackoga. Priobćavam ovdje o Niemcima med Rusinima obična prislovja: 1) Glubi *Njemec.* 2) Govori do nego, koli vin (on) *Njemec.* 3) Govori ž' do nego po *njemecki.* 4) Žinki (Ženku) ne pereljubiš, *Njemca* ne perepišeš. 5) *Njemec* pokoljenec, golokoljenec. 6) *Njemec*, jak verba, de go posadiš, tam sja prime. 7) Poljski mist (most), *njemecki* pist (post), turecke naboženjstvo, to vse blazenjstvo. 8) Propau griš (groš) *Njemca.* — Najviše su ova prislovja nepriazna popu, Lehu (Poljaku) Židu i *Njemcu.* Zna narod zašto on izkustvo svoje u doticanju s ovimi ljudi u prislovja uvija i kao svoju nauku i mudrost, (praktičku filosofiju) čuva i drži. — *XIII. Entgegnung auf herrn H'enzel Hanka's alberheiten und lügen. Vom herausgeber.* — Kao što je dosada razum u razredjenju ove liepe i vriedne knjige vladao, tako sad u ovom članku siromaški razum pred strašću uvriedjenoga po Hanki Miklošića odstupit mora. Kipi sve u srcu Miklošića jadom, što mu je H. kazao, da se čini, konda je njeke stvari u svojim djelima uzeo od Kopitara, te da se osveti ide dokazivat, da Hanka nit je vješt staroslovinštini, niti pošten čovjek. I to ide g. M. u *njemačkom* jeziku pisat, da se i *Njemci* nad svadnjom i psovkom medjusobnom slovinskih učenih nasladuju. Čim više zasluge književne, oštroumnost i hladnokrvnu razbornost pri izradjivanjih staroslovinških u g. Miklošiću hvalimo i slavimo; tim oćitje žalimo, što je išao pamflet ovdje umitat i što se (baš kao Kopitar nebozi!) u gadne i nepristojne za umjereni književnika izraze upušta. — Želimo, da u nasliedujućih svezicah biblioteke sve bude omni exceptione majus. — U ostalom dobro i nasljedovanja je dostojno pisanje *njemačkim* jezikom s latinskimi i to samimi mali slovi, kao što se u ovoj knjizi nahodi.

A. T. B.

S a d r Ź a j.

	<i>str</i>
1. Sužanj Šiljonski pjesan Lord Byrona prevedena od Stan- ka Vraza.	3
2. Ljubav otačbine od dra. K. Libelta	19
3. Zapisci hrvatskog častnika	32
4. Narodne pjesme	55
5. Pjesništvo. Pjesme od P. Preradovića	69
6. Pjesme od Mirka Bogovića (1845.)	73
7. Pjesme od Antuna Nemčića	77
8. Listine hrvatske	81
9. Lamartincov put	101
10. Životopis Krešimira Velikoga	108
11. Knjižica nar. Muzeja zagrebačkoga	131
12. Bršljanke od I. F—ća	143
13. Kujigopis. 1) Domaći	145
14. 2) Inostrani	153

Pogriješke tiska:

Str. 106. Posljednji redak čo *mjesto* čovjek.

„ 111. Redak 7. dvanaest *mjesto* dva est.

ROLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK I IZDAVATELJ:

MIRKO BOGOVIĆ.

KNJIGA IX.

(TROŠKOM IZDAVATELJA.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. NARODNE TISKARNICE DRA. LIUDEVITA GAJA.

1 8 5 3.

Predgovor.

Pošto mi odbor matičin ustupi pravo izdavanja Kola — koje se evo pod mojim uredništvom nakon dvè godine dana opet pomalja na polju književnosti naše — stao sam odmah razmišljati, kako da vremenu sadanjem i duhu naroda našega primèrno rèšim zadaću svoju. — Tom prilikom uvidio sam, da je sada više nego li ikad prije od potrebe stvoriti kakogod književnoj slozi i duhovnom naponu umovah naših pristojno stècište, kojim bi se otvorio put i žlèb da se njim različite nauke i znanosti toèe medju naš narod. Zato dakle odlučih Kolo glede sadèržaja pomalo pretvoriti i spomenutoj svèrhi shodno urediti. T. j. sve to više nastojali oko toga, da s vremenom časopis taj postane znanstveni ili uèevni organ duhovnoga razvitka u nas, ali ne znanstveni poput znanstvenih dèlah drugih — nas u znanju daleko nadkriljujuèih narodah, nego znanstveni naprama duhu i razumu naroda našega, koj zahtèva da se spisatelj ili uèitelj njegov nesluži slogom strogim, tvèrdim, zamèršenim, dugaèkim i kojeka-

ko izšaranim, nego slogom prostim, u koliko moguće kratkim, dakačo ugladjenim, nu svakom iole izobraženom čovĕku pristupnim.

To sam odlučio i za tim sam odmah pošo u tom svezk K o l a. U koliko sam pravom stazom udario u koliko li stranputicom, to najbolje dokazuje sadržaj tog svezka, kojemu — ako nije posve odgovorio svĕrhi svojoj — drugog zagovora neima do toga: što me je u tom poslu rukovodila dobra volja i čista namĕra moja.

Izim duhovne podpore književnikah naših, zavisit će svakako od štovanog našeg občinstva: hoće li nadalje K o l o izlaziti, ili opet ugroznuti u glibu nehajstva; jer ako se najde dovoljan broj kupacah da mi se namire troškovi te knjige, nastojat ću, da čim skorije nastavim izdavanje daljnjih svezakah K o l a, koje će — podkrĕpljeno potrebitom podporom duhovnom i materialnom — glede jezgre i obsega svoga postati sve to obilatije, ako li podpore od nikud nebude, morati ću odustati od namĕre svoje.

U Zagrebu dne 1. lipnja 1853.

Mirko Bogović,
urednik.

SUZE I TUŽBE RADMILOVE

OD

Ivana Šišková Gundulića.

Svakom izobraženiem čovjeku znam da je milo, kad uz umotvor kojeg umjetnika i o životu njegovom što god sazna, pa zato ovo i ja u kratko priobćujem što mi bēše moguće saznati i pronaći u starih naših spisateljah o životu Ivana Šiškova Gundulića, slavnog pēsnika *Suzah i tužbah Radmilovih*.

Ivan sin Šiška, a unuk neumōrlog pēsnika *Osmaride* Ivana Franova Gundulića, rodi se u Dubrovniku g. 1677. Otac njegov bio je knez občine Dubrovačke, koi je — poznat takodjer kao pēsnik slovinski — umro g. 1682.

Poslē strašnog potresa dubrovačkog (g. 1667), kojim bi prekinuta nit krēpkog materialnog i duhovnog života dubrovačkog, bio je naš pēsnik jedan izmedju onih, koji su s nova nastojali da oživoćvore staru duhovnu slavu svoga zavičaja. On je dakle — slēdeći dične stope predjah svojih, što se proslaviše pisući u hōrvatskom i latinskom jeziku — jur u mladosti svojoj posvetio se pēsnićtvu, kojim se je zabavljao sve do svoje smērti, g. najme 1721.

Izza smērti Ivana Šiškova Gundulića zaostala su — i to u rukopisu — slēdeća dēla:

1. *Suze i tužbe Radmilove*, pēsma u 10 pēvanjah. Luka Stulić prevao je jedno izmedju tih pēvanjah na talianski jezik. U ostalom može se reći, da je

taj krasni věnac pēsnički svuda zasluženu hvalu steko. Medju ostalih pohvalah jedna — što ju najme napisā Gjorgje Ferrić pod naslovom: *De lacrymis Radmili* — glasi ovako:

*Quum nec adhuc juvenis, nec jam puer esset Amynta,
Has scripsit miseri Gundula lacrymulas,
Scribentem laudo, miror quoque, namque cachinnos
Aptior haec aetas edere, quam lacrymas.*

2. Sunčanica, polu-žalostan igrokaz u 5 čina. U tom igrokazu glavne su osobe Sunčanica, kći Krunoslavice kraljice Češke, i věrenik njezin, slavni vojvoda Janko. Iz ovog igrokaza preveo je Toma Kerša nōke prizore na jezik talianski. Isti taj igrokaz preradio je takodjer Dr. Demeter u I. dēlu svojih dramatičkih pokušonjah pod naslovom: *Kěrvna osveta*.

3. Oton, tragedia u 3 čina. Taj igrokaz predstavljao se je g. 1707 u dubrovačkom Orsanu (starom arsenalu), koje zdanje bi tad upotrebljeno za kazalište.

Od spomenutih do sad rukopisah imadu po jedan starinski prepis Dr. Ljud. Gaj i Iv. Kukuljević u svojih rukopisnih sbirkah.

Izim gore navedenih stvarih pisao je isti pēsnik takodjer:

4. Različite pēsme, kojim se medjutim još nije ušlo u trag.

Nēki spisatelj — dēržeći se valjda u tom Apendina — tvērde, da je naš Ivan Šiškov Gundulić izim napomenutih rukopisah ostavio još nēke drame pod naslovom „Radmio i Raklica“, no u tom se po svojoj prilici varaju, budući da je I. Š. Gundulić s početka svojim suzami tužbam Radmilovim ovo ime nadevao zato, što se u toj pēsmi opēva Radmio i Raklica.

Glede tih *Suzah i tužbah Radmilovih* sad u Kolu tiskanih još napomenuti moram slēdeća :

Ja sam glede pravopisa slēdio onaj pravac, kojega se je kod preštampanja naših dubrovačkih klasikah dēr-žala sve do novie doba Matica naša. Uslēd toga dakle zabacio sam najprije pravopis rukopisa po pravilu talian-skom ustrojen, pa zatim u rēčih kao n. p. *sērce* i *lēpo* stavio sam u mēsto *ē* -- *à*, a u mēsto *ě* -- *ie*; najme: *sārce* i *liepo*.

U pēsmi pod br. VI nadopunio sam strofu 2, koja je očevidno osakatjena čim u rukopisu ovako glasi :

Ako 'e istina, moje oči
Veće viku nevi . .
Jutrom sunce sred iztoči

Tu se vidi, da u drugom redku dvē stopice sa konačnim srokom (rimom), a zadnji redak da sasvim fali. Ja sam dakle — dēržeći se smisla -- spomenutu strofu nadopunio ovako :

Ako 'e istina, moje oči
Veće viku nevidile
Jutrom sunce sred iztoči,
Niti liepos moje vile.

Zatim u pēsmi pod br. VIII u 33 strofi — koja u rukopisu ovako glasi :

Hoće zubim' nje ostale
Momu u licu da ostavi ,
Ali u mēsto od njih lete
Sladki celovi od ljubani.

promēnio sam zadnje dvē rēči pērvog redka radi sroka i boljeg smisla, te sad izpravljeni redak glasi ovako :

Hoće zubim znak osvete — itd.

To je sve, što sam -- dēržeći se u ostalom strogo rukopisa — preinačio u cēloj kiti tih pēsamah; nu i to sam nera-

do i samo s toga učinio, da se time pöněšto doskoči prekinutom smislu, čemu sigurno slavni pěsnik kriv nije, već po svoj prilici oni, koji su to njegovo dělo prepisivali. Ako se s vremenom gděgod nadje izvěrstnii koj rukopis, moći će se, a i morat će se taj moj surogat izměniti.

Što se nadalje one pěsme tiče, koja se nalazi pod br. VI. u toj kiti — opaziti moram, da mi se čini, kao da nije sasvim jasna, jer se pravo nezna na što se protežu reči: „ako 'e isti na“ koje se do kraja ove pěsme pönävlfajü u svakoj strofi. — Nebi li se i tu reči moglo, da je kod prepisivanja rukopisah šlogod izostavljeno? — Izim ovih pogrěšakah, kojih — kao što jur rekoh — prepisateljem u grěh upisati treba, ima ipak gděšto i takovih, glede kojih po svój prilici jedino pěsnika potvorit možemo, a to su někoji redci u kojima slavni inače pěsnik nije pažio na tako zvanu cezuru ili odmor po pravilu pěsničkom prepisan, kao n. p. u pěsmi pod br. IV. gdě u 5. strofi čitamo:

Cviet u mladosti cveteć moje;

Zatim u pěsmi VIII. strofi 3.

Čase, pokoju u věčnomu;

Nadalje u istoj pěsmi strofi 33.

Sladki celovi od ljubavi:

Napokon u pěsmi IX. strofi 1.

U sunca istok cviet koi se;

To su istina pogrěško, ali ne tolike, da bi kakav znatni ušterb naněti mogle izvěrstnosti čitavog děla; ta u tom je isti slavni děd našeg pěsnika u svom Osmanu kadšto posěrnuo, pa i ostali stari pěsnici isto tako kao i mnogi izmedju noviih faliti su i fale dan danas u tom obziru, bez da tko zato osudjuje njihova děla, ako su samo u ostalom izvěrstna.

Na koncu tih pëvanjah dodao sam izjasnjenja, radi nekotjih rëëih, koje bi možebit gdëkojem ëitatelju nepoznate bile.

I to je po prilici sve, što sam napomenuti svakako morao, da opravdam ëast pësnikovu, a i postupanje svoje. Sad još treba da se javno zahvalim mom priatelju Ivanu Kukuljeviëu, koj mi je stari svoj rukopis tih do sad još nigdë netiskanih suzah i tužbah Radmilovih dragovoljno ustupio da se preštampa u Kolu, za da se nataj na ëin narod naš opet upozna s jednim i to svakako klasiënim umotvorom jednoga izmedju svojih stariih pësnikah.

U Zagrebu 1. lipnja 1853.

M. B.

Predgovor pjesnika.

Moja božica nebeska!

Medju ostalim posvetilišćim, koja su bila nebeskim božicama od viernih sârcâh posvećena, scienim da su vazda najprimljenia ona bila, koja su se od ljubezljivieh suzah prikazivala. Ja zato Vami, kó mojoj nebeskoj božici, kojoj sam odavna sârce i život posvetio, htio sam prikazati suze jednoga, koj pod imenom od pastiera plače syoju ljubav prema vili prem nepoznanoj. Molim Vas zato, da blagiem sârcem požalite suzo ovoliko pravedne, i za sada primite s Vašom rodnom blagodarnosti ovi moj malahan trud, dok li s većom slavom učinim, da u mojeh pjesnih s Vašiem imenom odkriju se Vaše slave, i isto doba očituje se čas koju ja stiećem služeći Vas.

Moje božice

U Dubrovniku 15. agosta 1701.

**ljubežljivi sluga
Ivo Gundulić.**

SUZE I TUŽBE

R A D M I L O V E.

PIESAN I.

Gdi ljuveni slavié vikü
Zrak nie zorni proslavio,
I gdi nije zlatnu sliku
Bog sunčani svoju odkrio;
Od divjega gârma i hrasta
Studena se sien proslire,
Vârh klisure, iz ké tmasta
I leđena voda izvire.
Sred divjega miesća pusta
Samo viečni múk stanuje,
I ako noćni gdi sred gusta
Gaja jej ¹⁾ se huka! čuje;
Tuj na goloj ležeć stieni,
Prie neg zorni zrak se objavi,
Staše pastier uzeviljeni
Misleć jadne své ljubavi.
I čim očim zviozde gleda,
Ké mu kriju grozne suzo,
Planû, ubliedie, pak se od leda
Stvori, tere vapit uzè:

„Ču gdi stravljen slavić cvili
 I svú dragu vidi uza so,
 Zora plače i dan bili
 Na nje suze otvara so.

A na moje grozno suze,
 Na uzdahe mé ljuveno,
 Moja liepa neganù se,
 Neg svedj hudja bieži od mene.“

Na plač njegov, na uzdahe
 Veći od vode vir se otvori,
 Ubliedičšo zviezde plaho,
 Jej zahuka jače u gori.

Pak so dignù, ter se upravi
 Gdie najgustlja rasto gora,
 I gdi nickad své ljubavi
 Bieše udielo sred javora.

Tuj so ustavi, kad najviše
 Vidjaše so várh planine,
 Gdi zrak zorni sakriv bišo
 Svom svietlosti noćne tmino.

Ter čim sárčebe své ljuvene,
 I čim viernost svoju pazi,
 Sried bolesti neizrečene
 Ovako se plačno oglasi:

„Zašto Rakle, zašto ah Bože,
 Tvoga tlačiš ljubovnika?
 Ako viernost ovolika
 Pod nebom so nać nemožo!“
 Htie da sliodi, nu mu plasi
 Ustavišo rieč uzdasi.

PIESAN II.

Liepa vilo, da li ja ću
 Svedj bit biljeg hudoj česći,
 I trud novi prilagat ću
 Neizmiernoj mój bolesti?
 Da li ti ćeš hudu želju
 Mojoj tražit u pogubi,
 I osudit u veselju
 Na smärt sárco, ké te ljubi?
 Ne, ah liepa má božice,
 Ká za harač od mone uzé
 Ove grozne, ké niz lice
 Sad vidiš me roni, suze.
 Jere liepos tvú veliku
 S mojiem trudom mieriš, brače;
 Moju uživaš boles priku,
 S móm se riesiš smárti pače.
 To t' má zvezda meno osudi,
 I ti liepa má gospoje,
 Da su viečni moji trudi,
 Da su viečne suze moje.
 Eto u suzah tužan plovem,
 Uzdišući dnevi i noći,
 Tvú na milos, liepos zovem,
 Bez ufanja od pomoći.
 Čuje iz luga oglas ^{a)} mene
 I uzrok cvili moga cvila,
 A na tužbe mé ljuvene
 Hrid se ciepa u sto dila.
 ~A ti, pokraj bistre rieke
 Sienci mirna u zelenoj,
 Spravljaš nove i razlike
 Vaje želji mój ljuvenoj;

Ili tiho vodiš kolo,
 Ili drobno bereš cvičće,
 Tvé prípieva sárce oholo
 I nesrečno moje biće.

U igrah srečno danke traješ
 Kad má mone svárha stiže,
 I za tvoga, jaoh, nehaješ
 Ljubovnika, kí izdiše.

Tebe zlatni slavić búdi,
 Zorom pojuć sladke piesni,
 S tobom pieju u razbludi
 Vile od gora' své ljubezni.

Sa mnom noćno cvili i plaće
 U ovoj pustoj jej planini,
 Zorom, vajmeh! kobni graće
 Vran na goloj siodeć stini.

'Ti si u družbi liepieh vila'
 Kím su obični stan jezera;
 Meni tmasta stan je spila
 Sred ké bies me tvoj satiera.

Tuj vapeći izdisanu
 Svárhu viečnoj mój bolesti
 Red ponavljam tmastom stanu
 Boležljive pripoviesti;

Ter na obično tužbe i suze
 Plačna vratja me uspomena,
 Na kú vidih gdi ganù se
 Mrazni jezer, tvárda stiena;

Paće glasom žalosnime
 Čuh, gdi iz lúga lav sárditi
 Stokrat uzme sladko ime
 Pored sa mnom tvé vapiti;

I oni isti své gospoje
 Kroz nemilos koji cvili,

S mojiem tužbam tužbe svoje,
 A suzami suze dili;
 Samo má se vil neboli
 Muom, nog tvárdja tvárde stiene,
 Svárce pogled svoj oholi,
 I jak krivca gleda mene.
 Ona sáma ljuta zinija,
 Hrid studena, zvier nemila,
 Svak čas hudja, svedj gárčija,
 Mú je svárhu odlučila.

PIESAN III.

Rakle ah Rakle! má duša si
 Ti, ká moj si život bila,
 U nepravoj kako omrazi
 Sad mú smárt si odlučila.
 Ako ljubav smárt dostoji,
 Dušo, umriet ću, jer te ljubim,
 I jer teb' su plami moji
 Braću krivi, život gubim.
 Nu má smárt bi srećna bila
 Razmišljajuć sárčbe tvoje,
 Kad me od tebe razdielila
 Nebi, dušo duše mojo!
 I kad umrem, mártvo lilo
 Još ljubavim tvóm dihat ćo,
 I tvá liepos, liepa vilo,
 U móm sárceu živa ostal ćo;
 I ako zlu ćes smárti moje
 Jedan uzdah tvoj sadruži,

Povratil će, má gospoje,
 Život tielu, rados duši.
 Ali, vajmeh, ké ostaje
 Već ufanje móm životu
 Kad razsárčba tvá viečna je,
 Kad mi kriješ tvú liepotu.
 Pače nemir, pakó pače,
 Pače viečna smeća moja,
 S ké má ištuc duša plače
 Izgubljena kak pokoja;
 Plače, er svoj tvomu u krilu
 Noharnomu pokoj vidi,
 I čim sledi liepos milu
 Svoj žudjeni pokoj slidi;
 Plače, er raj tvoj jedini
 Sred uresa hlepi tvoga,
 A ti sárčbe pakó učini
 Posred raja ljuvenoga.
 Dá, ako raj si duše moje,
 Ako ures si mojiem trudim,
 Prosti liepa má gospoje,
 Kad mé u tebi dobro žudim.

PIESAN IV.

Sám zamáršen u mislieh
 Smelen stupaj moj zahodi,
 Gdi sred gajah najgustieh
 Stupaj ljudski neprohodi.
 Tuj vapeći moje smeće,
 Svárhu mene pun milosti

Najposlednje mé nesreće
 Mienim s párvom móm radosti.
 Pak iz oči' nedospieni
 Od suza' se vir otvora,
 Da oko mene, na smeteni
 Glas, kupe se zvieri od gora'.
 Njima način uznositi,
 Vedar posmiech, rajsko lice,
 I od oči' zrak čestiti
 Uspoviedam mé Raklice.
 I kó srečnoj u Dubrav i²⁾
 Cviet u mladosti cavteć moje
 Priviežene mé ljubavi
 Biehu od drage mé gospoje.
 Koli paka u proleće
 Od nesrećnieh, vajmeh! lita'
 Zrak od mene vědri odleće
 I sva ufanja má čestita
 I opet cvilim vārh jezera
 Bistru s suzam muteć vodu,
 Misteć udes kí mo tiera,
 I izgublenu mú slobodu.
 I zajedno sa mnoh cvile
 Zvieri u gori, ptice u gaju,
 Ké na mú se holest smile
 I na moj glas dolietaju.
 Cvili slavić, a nepoje
 U zelenoj gustoj grani,
 Od nesreće i od moje
 U svom krilu biljeg hrani.
 Ostavljena Pronjo⁴⁾ cvili
 Ljubovnika polak slavija,
 I'udes sa mnoh svoj nemili
 I sdružuje i ponavlja.

Od dubrave sve božice,
 Š njim zajedno slavna Palc⁵⁾)
 Zlatni pusti pram niz lice
 Ter bolesti moje žale.

Stada veće osamljena
 Brez vierne se vārteć straže.
 I po gorah izgubljena
 Od gladna se vuka straše.

Oglas sa mnogom ucviljena,
 Iste tužbe mé ponavlja,
 U mój smeći samāršena
 Sve ljubavi zaboravlja.

Vapim glasom žalosnime:
 „Ah Raklica neljubi me!“
 Oglas vapi u isto vrime
 Tvé ljuceno sladko ime.

Ah Raklice, řazpāršane
 Vietri nose mé uzdahe,
 I pustošne samo strane
 Vide moje suze plahe.

Mojieh dana' jur na kraju
 Živeš, vajmeh! na daleče,
 Gledaš vedre kó ti sjaju
 Zviezde i vedra zora izlieče.

Mene rosna jutrom zora,
 Mene zviezde kad izhode
 Najvišieh po vārli gora',
 Zora i zviezde svedj nahode.

Opet u iste gaje sadjem
 Gdi se umorno tielo ustavi,
 U kieh kigod biljeg nadjem
 Od nesrećne mé ljubavi.

Tuj má duša ucviljena
 U svakomu hreku⁶⁾) gleda

Srećna niekad naša imena,
 Rastje s dubjem uporeda,
 O naj srećnieh gajah i gora',
 Dubje srećno i blaženo!
 Veće od marče ?) i lovora,
 Od bogova' obljubljeno ;
 Vami u pódne hladne sieni,
 Vami zorom rose mile
 I luganjski múk blaženi
 Blage zvezde dopuštile ;
 Vaš pokoj vam vík nescmelo
 S gladniem stadim pastirice
 Od dubrava', nek vesele
 S vam dáržale stan božice ;
 Vi ste niekad moj vidile
 Blagi udes, ime sreće,
 Kó vidite mé nemile
 Sad bolesti i nesreće :
 Várh travice kad u krilu
 Kod jezera bistro vodo
 Zagárljenu moju vilu
 Dáržah drage sred slobode ;
 Kad radosti mé najdraže,
 Kada ljubav má čestita,
 Kako zvezda má htiašo
 Dubju i goram biešo očita.
 Ah sladkoga nu imena
 Živa u sárcu mom ostaje,
 Još žalosna uspomena
 Ká me u viečno vodi vaje.
 Piesni moje, gdi najveću
 I tmastiu sien vidíte,
 Tuj mé cvile i mú smeću
 Vierne piesni ostavite.

Toli umoran své stupaje
 Kod vas putnik koj ustavi,
 Odkrite mu skrovne vaje
 I nesrećne mé ljubavi.
 Od njih samo prvo vrieme
 I godišta neodkrite,
 I ljubljeno sladko ime
 Liepé vile potajite.

PIESAN V.

Prosti, izbrana má božice,
 Prosti Rakle ah; jaoh prosti!
 Evo pada pred tvé lice
 Rob satravljen tvóm lieposti.
 Vir od suzah teče iz oči',
 Duša nema mira viku,
 Lice boles mú sviedoči,
 Ne, već nema ljudsku sliku.
 I ako ovo utožiti
 Nijo sárčbu tvú zadosti,
 Ah i kár v'ću mú proliti,
 Prosti Rakle, ah jaoh prosti!
 Ako 'e miso sakrivila,
 Gojuć oganj moj ljuveni,
 Ako 'e pače razgorila
 Tvoja liepos plam u meni,
 Krivi udes, nebo, srcéu,
 Krivi zvezde, braće mili,
 Kí su pomnju svit najveću
 U tvoj ures postavili.

Pače liepos od nebesa'
 I své, čím se zemlja kiti,
 Na zrak mili tvoga uresa
 Tamnie vele mogu riti.
 I ako zvezdo nebo ima,
 Zoru i sunce sred istoči,
 Suncu lice zrak otima,
 Zori čelo, zvezdam oči.
 Tol' na grani čemin⁸⁾ cvita
 Il na búsu rusa zene⁹⁾,
 U tvóm licu stanovita
 Rusa i čemin vik neveno.
 Da ako čeminu i ružica
 Vene, a liepos nebo gubi,
 Pri lieposti tvoga lica
 Tko da ures tvoj neljubi?
 Tko da 'e sárca tač kamenu,
 Tko da 'e dušo nesmiljéne
 Ki, božice má ljubljena,
 Pri tvóm licu da novene?
 Tko, da 'e jošter tigrú¹⁰⁾ siso,
 I nje sárca da bi bio,
 Nebi, brače, želju i miso
 Tvojiem dikam posvetio?
 Ah nij' u meni zviérske kárvi,
 Nimam sárce tvárdje od stine,
 Da na pogled tvoj najpárvi
 Má sloboda nepogine.
 Da ako uzrok mé ljubavi
 Sam' su, brače, tvé lieposti,
 Tvoj ulaži gnjev nepravi,
 Prosti, Rakle, ah jaoh prosti!
 Vi vietrići kí páršite
 Po pustošnom ovom miesti,

- Vi pomnjivo spovidite
 Mojoj: Rakli mé bolesti.
 Glusi gaji, gole spile,
 Slične u tminah sàrcu momu,
 Spoviedajte moje cvile
 Momu dobru neviernomu.
- Ti kladenče, stokrat komu
 Na plač svratih vode plahe,
 Ah odnesi vaju momu
 S tvojiem vodam moje uzdahe.
- I ako lice mé gospoje
 Rasàrčeno još vidite,
 Na uzdahe vruće moje
 Gluhe vode uzdahnite.
- Hridi tvàrde, tmaste sieni,
 Ké mú boles sviedočite
 I moj pokoj izgubljeni
 Sa mnohá ovilit naučite.
- Ako sàrce mé ljubljene
 S vašiem molbam nesmilite,
 Milostivi ti kamene
 I vi sieni proplačite.
- Ko zna da ona vaše trude
 U nemilom sàrcu očuti,
 I da draga moja uzbude
 Na vaš uzdah uzdahnuti.
- Nu što velim, moj životu
 Kriv je, ah kriv je sad Radmio,
 On je rajsku tvú liepotu
 Svóm ljubavi uvriedio.
- I kó krivac uvriedljene
 Tvé lieposti, pravedno je,
 Prid tvo'e oči rasàrčene
 Da dovàrši danke svoje.

Ali prije ucviljena
 Neg má duša tielo ostavi,
 Treba ufanja má skrovena
 Da ti objavim mé ljubavi.
 Ljubav, ká mi duh zancese, —
 Ah bolesne uspomeno! —
 Onda, kad sve rajске urese
 Vidieh s tobom sjedinjene,
 Veljah, brače, sám u sebi
 Razmišljajuć tvé lieposti:
 „Ah može li bit' pod nebi
 Tol'ki ures brez milosti?“
 I ako lico mé Raklice
 Božanstvene ima urese:
 Veljah: „rajske sve božice
 S rajskom éudi liopos rese.“
 S tiem ufanjem plam skroviti
 Sàrcé ukradom mé obsieni,
 Da kad uze' vas goriti
 Poznah ljubav tad u meni;
 I koliko ljubav veće
 Sàrcu u momu moći steče,
 Toliko mi sladko odloče
 Moje ufanje na daleče:
 Kó pomorac kí so uputi
 S tihiem válim brodit more,
 Pod sobom se podignuti
 Od valova' vidi gore;
 Svú pogubu sámú vidi,
 Svud várti se bez odluke,
 A s usdasim vrućiem slidi
 Ostavljene pókoj lúke;
 Tako i ljubav, ká s tihime
 Vietrom željo mé probudi,

I načinom izdajnice
 Plam u sàrcu móm razbludi.
 Kad već poznà da stravljena
 Žive duša tvóm ljubavi
 U nesrećah utopljena
 Bez ufanja tad me ostavi;
 Ukazà mi sred vedroga
 Tvoga lica dike od raja,
 A pod sniegom lica istoga
 Tvé ognjone sàrčbe utajà.
 Od tad duhju na uzdano
 Moje tužbe odkrio sam,
 I tvé ime uzdisano
 Vàrh njih striclom udielo sam.
 Od tad glasom ljuvenime
 Zvieri u gori, ptice u gaju
 Sa mnogom sladko tvoje ime
 Uporeda nazivaju.
 Ah kólikrat noći cilo
 U suzah sam prohodio,
 I načine tvé nemile
 Kolikrat sam procvilio.
 Ako bi oči mé smučene
 San ikada oćutilo,
 Tvé omraze nesmiljene
 S oči' bi ga ugrabile.
 Mú pernicu '') ogreznutu
 Mojiem suzam iznašo bih,
 A u sàrcu boles ljutu
 S tvojieh sàrčba' ćutio bih.
 Kolikrat sam jur smiljenu
 U snu liepos tvú vidio,
 I za tebe golu sienu
 Kolikrat sam prigàrlio.

Kolikrati mé pokoje
 I san smete miso huda,
 Jer ml mi se sárčbe tvoje
 I tvú liepos vidiet svuda.
 Ah ì onda, kad o zori
 S mnom na tužbe mé ljuvene,
 Milostivi zrak se otvori
 S gar s nebesa vârhu mene.
 Kak' ujedno da zasiaše
 Tisuć sviatlieh zvezda' okolo,
 Ali s bârziem da lečaše
 Svojiem konjim zlatni Apolo ¹²⁾,
 Prosut oblak steraše se
 Jasne okružen od svetlosti,
 U kom dikla vidjaše se
 Cviet najpârve od lieposti.
 Suproć suncu kad s gar s nebi
 Sred vode se dûga ogleda,
 Tako slična bieše tebi
 Čina ¹³⁾ istoga i pogle'a;
 Nu kad poznah u nje licu
 Da tvú liepos narav stavi,
 Tad bez šumnje za božicu
 Pozno sam je od ljubavi.
 Nje okolo prolietaše
 Od ljuvene skûp diečice,
 Ter joj jedan vrat gârljaše,
 Celivaše drugi lice.
 Izmedju inieh jedan, komu
 Veći siaše plam sred usti',
 I kí zaman proć nikomu
 Svu moguću striel neizpusti.
 Zaleťje se, ter zlatjene
 Majci u skutu strjele ostavi,

Pak ovako razbludjene
 Put nje molbe své upravi:
 „Ako je iko tvé požudo
 Viernio, majko, izpunio,
 I ljuvene na razblude
 Sârca ičia probudio.
 Ja sam, majko, kom večkrat
 Tvé si skrovne misli odkrila,
 I bogove za ranjati
 Koga s' večkrat odredila;
 Znaš mogućstvo mojich strila'
 Ki' isti od boja Bog ¹⁴⁾ očuti,
 A sad plaha pleše vila
 Ká mo otrovim slasti muti.
 Vil, božanstvo ká tvé tlačí
 Mene liepo dieťa sieni,
 I svú liepos s tvóm jednači,
 Pače u večoj dârži cieni.
 Tisúe krati lúkom zaví',
 Striel ugrabi', skárši', spleša',
 Inc velecé od ljubavi
 Nedostojno nje uresa.
 Sto mladiča' u sužanjstvu
 Njoj od suza' harač daju,
 Kí podložni móu božanstvu
 Svetilišta poklanjaju.
 Najognjenje nu mé striele
 Čuti Radmio kí š nje umire,
 I pred očim tvrde vile
 Plahich suza' roni vire
 Sve dubrave, vode i gore
 Njegov udes jur poznaju,
 I smetene na žamoro
 Gluhe stiene se ozivaju.

Ah i sàrce smuti u meni,
 Ah i mene stokrat smili,
 Niesmo od stiene usiečeni,
 Tvoj smo, majko, porod mili.
 Stokrat mu sam vârhu lica
 Sve bliedilo požalio,
 A stokrati vârh zenica'
 Krilim suze raznosio.
 Nu ako koja u tvóm licu -
 Milos siva, ah nebrani!
 Nesmiljenu da Raklicu
 Najognjenja striela rani." —
 Reče ovako, pak sred krila
 Majke oplakan, zaleti se,
 Ter nje niz snieg vrata bila
 Gârleći jo obiesi se.
 Sto celova' svóm dietetu
 Umoljena majka odvrati,
 I njegovu na osvetu
 Sve moguće striele obrati.
 On luk uzè, striele spravi,
 Rastrie krila, ter se odili;
 A u toliko mene ostavi
 Medju suzah moj san mili.
 Zraci od sunca veće tada
 Biehu od svuda obasjali,
 A pastieri sred livada'
 Krotka stada izagnali.
 Piesni moje, odletite
 Gdi ljubljenn vil boravi,
 Ter joj pomno spovidite
 Stavne osude od ljubavi.
 Recite joj: blaga i mila
 Da ču'e molbe mé ljuvene,

A vi moga u sred cvila
 Da ove ricči čuste od mene :
 Dokli u more rieka uzteče
 Žamoreći svoga iz vira,
 I ovčico dokle uzveče
 Poznanoga kod pastira.
 Dotlo u sàrcu móm će biti
 Tvoja liepos, ljubav tvoja,
 I kad budem još umriti,
 Ljubit ću te, dušo moja.

PIESAN VI.

Ako 'e istina, moje trude
 Ljubav viku neplatila,
 I protivna nek mi bude
 Liepša od sunca moja vila.
 Ako 'e istina, moje oči
 Veće viku nevidile
 Jutrom sunce sred iztoči,
 Niti liepos moje vile.
 Ako 'e istina, skratila se,
 Prie vremena lieta moja,
 I nehtela vik uza se
 Mene liepa má gospoja.
 Ako 'e istina, zlatne striele
 Nek na meni ljubav strati,
 A olovne varh nemile
 Ali drage vile obrati.

Ako 'e istina, ah smeteni
 Svi mi bili, i má vila,
 Kako hudjia prema meni,
 Tako svak čas liepša bila.
 Ako 'e istina, márziela me
 Má preliepa ká me márzi,
 A ljuvene ljubav plame
 Veće užegla sred moih pársi'.
 Ako 'e istina, ah vidio
 Tebe liepu moju vilu,
 Gdi to hudi prigárlio
 Moj protivnik u svóm krilu;
 Al' istina ako nije,
 Zašto, dušo moja mila,
 Mé si službe najviernije
 S neharnostim naplatila ?

PIESAN VII.

Kako vierni kučić, koga
 Svoj gospodar tierá i bie,
 Kod stana se várta svoga
 Ni ga ostavit viku umie,
 Ali tužan večekrati
 Gladom, žedjom izdišući,
 Silom stupaj svoj obrati
 Drugdie pomoć drugu ištući;
 Gdie jestojsku svoju vidi,
 Tuj se obikne, tuj se ustavi,
 I opet novu ljubav slidi,
 A od stare se zaboravi.

Tako i ja, kí strašim se
 Od omraze mé gospoje,
 Biožim, nu opet obratim se,
 Milos vapeč vile u moje ;
 Ali, vajmoh, gluha 'e i nima
 Moje vila, svak čas vočo,
 Niti u sàrcu milos ima
 Na mé molbe, na mé smeće.
 A ja tužan, za ne umriti,
 Grem ištući na sve kraje
 Gdie ću moj glad utožiti,
 Gdie ću smirit skrovne voje.

PIESAN VIII.

U ono sladko vrijeme, kade
 Iz krila se majke hude,
 Zatravljena dikta ukrade
 Zabranjene na razblude,
 Kad skupila oda svudi
 Tmaste siene noć biaše,
 A u pokoju i razbludi
 Sviel umoren počivaše ;
 Tad ja, kóm je liepa moja
 Svá razbluda krilu u tvomu,
 Trajah duge bez pokoja
 Čase, pokoju u viečnomu.
 Meni ljuti boj sunčani
 Tvojieh oči' zrak činjaše,
 I od pàrsi' tier sniežani
 Moje želje uzmažaše ;

I čim tiha, svoja krila .
 Vārhu mene šan prošira,
 Neuredna 'ali mila
 Miso opot ga s oči' tira,
 Mniaše mi se kod pernice
 Tvoju vidiet rajsku diku,
 Tvoj čin isti, isto lice,
 Pošmieh isti, istu sliku,
 Tebe uza me milostivu
 Trude tažit, želje slidit,
 U ognju sa mnoom goriet živu,
 Sa mnoom venut, sa mnoom blidit;
 I kó da mi riet htiaše:
 „Ti pokojno traješ vrime,
 A tvá vila skončava se,
 Misleć: moj drag ljubi li me?
 Jer da liepos moju scieni,
 I mé da ište želje mile,
 Neb' ga ove tmaste sieni
 S svojom dragom razlučile.“
 Oči otvorih i čim scienu'
 Vidiet licpu mú gospoju,
 Čarnu okolo vidim sienu
 I laživu miso moju.
 Jak nemoćnik, komu ognjeni
 Plam u pãrsih žedju užeže,
 U snu užival vodu scieni
 Kú zdrav odprie vidio bieše;
 Nu ako sladki san se odili,
 Težiem trudin skončava se,
 Van bo od usi' jezer mili,
 A svú žedju vidi uza se.
 Ali kad se užmnažaše
 S mārkljem twinam moja zmeća,

I kad tuzno priklapaše
 Moje sårce boles veća,
 Härlo odieće sgrabih moje,
 Skočih, ustah, stan ostavih,
 I prid dvore mé gospoje
 Ljubovnik se željan spravih.
 Tuj uzdišuoć, vapim, cvilim,
 Nemir pievam moj ljuveni,
 Ištem: jeda tvård kam smilim
 Kí mü liepu krije meni;
 Mé ljuvene cvile oćutic
 Š nje prozora moj raj mili,
 I na uzdahe moje vruće
 Svoje tvårdo sårce smili.
 I on čas blaga härli k meni,
 Veleći mi u ljubavi:
 „Evo uza te, moj ljubljeni,
 Tvó Raklice, tužbe ustavi!“
 Kakva biva sred pernice,
 Taka uza me má vil staše,
 Nju tanahne koprenice,
 Kratko ruho odievaše.
 U malahan krug oplela
 Bicše rudieh kosa' dio,
 Drugi liepos vedra čela
 Krijuć većma uresio.
 Vårhu prama zlatom svita
 Trepti cvieća množ rumena,
 Vårh sniežana vrata ovita
 Srebrom tkana sjå koprena.
 Nu najliepši cviet u cvieću
 Nje je nága liepos mila,
 Kå svietlostim svóm je veću
 Svietlos zlatu uzmožila.

Nosi u čelu zoru bielu,
 Zvezde u očim, sunce u licu,
 U ustieh procap tielu
 Goji rusu i ružicu:

Voće rajskih perivoja'
 Plod razbludni nje je krila,
 Ki bi sladkog u sred boja
 Jedna ruka priklopila.

Po svem tielu své ognjene
 Rastrie u meni ljubay plame,
 Gdie lieposti tač ljuvene
 Vidich sivat tad uza me.

Kako jelen sred bistroga
 Kad dohárli ranjen vira,
 Koga iz gaja zelenoga
 Odpric lovac hitri iztira,

Sred žudjene vode ulieće
 I čim žedan tih vál pie,
 S igram lažec prednje smeće,
 Veseli se, kuplje i plie.

Tako ogujena má požuda,
 Ká u nje krilu žedju gasi,
 Svoj žudjeni od razbluda'
 Sad kod sebe jezer pazi.

U razbludah rajskih plovem,
 Čim mé usti k nje prinosim,
 Život, dušu mú je zovem,
 Ter milosti nove prosim,

Nje iz usti' neizrečenu
 Mojiem sisam slas ustima,
 Gárlim, ljubim, i ljubljenu
 Noviem darim celovima.

Ona blaga mé celove
 Ljubi i sladki red im smeta,

I čím na boj celov zove,
 S celovima celov sreta.
 Od celova' u sladkomu
 Boju, būdi mé požude,
 Da u nje krilu ljuvenome
 Draže hlepim na razblude ;
 Nje ona brani što isto želi,
 Htie riet : da sam prem nemio !
 Ali blaga, nehteć, veli :
 „Dušo, duh si moj zanio !“
 Hoće zubim znak osвете
 Mómu u licu da ostavi,
 Ali u miesto od njih lete
 Sladki celovi od ljubavi.
 Jak se veže uz ljubljeni
 Gó panj bārsljan, jakno hārli
 S tisuć veza' uz ljuveni
 Svoj prut loza koju gārli,
 Tako sa mnóm zagārljena
 Má vil liepa mene veže,
 I vār h sārca jur spāržena
 Voći i jači oganj žeže ;
 Na mé uzdahó jur smiljena,
 Pored sa mnóm blaga izdiše.
 I u dva diela razdružena
 Jedna duša, jedva odiše.
 O čestita ljuvenoga :
 Raja sladka uspomeno,
 I ti, o vilo, sārca moga
 Dušo i dobro neizrečeno !
 Kojiem ustim da objavim
 Pripoviěsti red ljuveno,
 Kojiem piesnim da li slavim
 Tvě lieposti božanstvenc ?

Lieposti one, kim nikada
 Slična neće liepos biti,
 Ni smártnoga kim zapada
 Ni'edan neće viek viditi.
 Ali kad već počinjaše
 Ostavljat me jakos moja,
 I kad moj duh izdisaše
 Prisladkoga pored boja,
 Izranjena pade uza me
 Má ljubljena zatočnica,
 Sramežljive kažuć plame
 Er izgubi po sred lica.

PIESAN IX.

U sunca istok cviet koi se
 Tač liepotom svóm dičio,
 Jedva u zapad rumeni se,
 Jedva poznaš cviet da 'e bio,
 Jedva u svomu još svenuču
 Vidiš liepos svu bieguću.
 A što je ino neg cviet slabí
 Liepos, vilo, tvá sunčana,
 Koju vrieme kosi i grabi
 U pohodu bratcieh dana,
 I ká ostane jedva u sieni
 Il u slaboj uspomeni.
 Zato, vilo, spomeni se
 U svenutju cvietla ovoga,

Da pod suncem sve gubi se,
 Sve mieni se bitja iz svoga:
 I da liepos tvá se gubi;
 Ljubi zato, ko te ljubi.

PIESAN X.

Oni, brače, cviet rumeni
 Kí ima liepos lica tvoga,
 Odkrit će ti plam ljuveni
 Moga sárca stravljenoga.
 On bez zraka sunčanoga
 I bez zornieh rusa' vene,
 Tvoga uresa bez liepoga
 Smárt skončava tužna mene.
 On će tvoga u sred krila
 Srećni život ostaviti,
 Má bi prem smárt srećna bila
 U tvóm krilu moć umriti.

SVĚRHA.

IZJASNJENJA.

Slédeće u „*suzah i tužbah Radmilovih*“ brojevi naznačene reči razjasnio sam, budući uvjeren, da će pogdëkojem izmedju čitateljah nepoznato biti.

- ¹⁾ *Jej* ili *Jejina* zove se jedna vërsta sove, što ju Nëmci *Uhu* zovu.
- ²⁾ *Oglas* znači to isto što *jeka* — nu za različitu dvostruko znamenovanje ote reči, ovdë je ženskog spola, što se iz 9. redka na str. 16. vidit može.
- ³⁾ Ovdë pësnik alegoriu upotrëbljava, to pod *dubravom* razumëva slavni dalmatinski grad *Dubrovnik*.
- ⁴⁾ Koga pësnik pod *Pronjom* razumëva, to nikako nisam mogo prouči, premda sam kojekuda tražio i najvërstnie naše književnike pitao; iz smisla se ipak saključiti mora, da je to ime jedne dëvojke, kojoj se ljubovnik njezin — kao nëkoč slavni Tezeo svojoj Ariadni — iznevëri, čim jd ostavi u tugi i žalosti.
- ⁵⁾ Pale t. j. *Pallas Athena* ili *Minerva*, boginja mudrosti.
- ⁶⁾ *Hrek* je istovetno sa rečju *panj* ili nëm: *Strunk*; nu pësnik reč ovu upotrëbljava u svojoj pesni u mësto reči: *stablo*.
- ⁷⁾ *Marča* isto znači što *mirta*.
- ⁸⁾ *Čemin* nëm. *Jasmin*.
- ⁹⁾ *Zenuti* ili *zebat* znači u hërvatskom jeziku to što u nëmačkom: *aufsprossen, emporkeimen*.
- ¹⁰⁾ *Tigra* ili *ris* isto znači.
- ¹¹⁾ *Pernica* ili *blazina* jesu reči istog znamenovanja.
- ¹²⁾ Bajoslovje gërčko i rimsko nas uči, da *Apollo* ili *Phöbo* sunce vozi. Često pësnici sámo sunce kërste *Phöbom*.
- ¹³⁾ Pod činom pësnik razumëva viloviti *stas* ili *dëršanje* svoje ljube.
- ¹⁴⁾ Iz bajoslovja je poznato, da je bog boja, silni *Mars*, bio ljubovnik lëpe boginje *Venere*.

Kratki pregled naše književnosti.

Od g. 1835 do najnovie doba.

Od M. B.

Već iz naslova tog članka vidi se, koja mu je svērha. Korist i važnost sličnih literarnih pregledah potanko dokazivati suvišno je, jer ne samo što se u takovom pregledu čela dčelateljnost književnikah zčrcali pred očima čitatelja, već se time i književnici sami neposredno potiču na dalnju radnju, oni pako izmedju njih, koji se bave dogodovštinom naroda svoga, iz tih pregledah znamenito gradivo kupe za svoj poso, znajući dobro, da je književnost naroda najbolje mčrilo njegovo, ne samo u duhovnom nego i u svakom drugom smislu.

Srodna naša bratja Česi, Poljaci i Rusi, uvidjajući korist sličnih pregledah, počeli su ih već ođavna priobčivati, pa su timo nedvojbeno mnogo dčlovali glede dalnjeg svog književnog naprčdka. I nami dakle treba da se u primčr bratje naše ugledamo, jer odkako se književnosti slavjanske, duhom svete uzajemnosti okrchpljene, zamčnito podpomažu, dužnost je naša: ne samo samim sebi, nego i srodnoj našoj bratji putem sli njih pregledah račun dati o dčlovanju našem na književnom polju, kao što to oni čine priobčujuć nam preglede dčlovanja svoga.

Kod nas je, istinabog, stranom u istom Kolu, stranom u novinah i pogdčkojih knjigah, bilo kratkih

knjigopisah pojedinih godinah, nu ukupnog i sistematički razredjenog pregleda čele naše književnosti, počemši od g. 1835, kao dobe duševnog našeg prepordjenja, do sada još nebi nigdè. *) — Takav indi pregled u kratko sastaviti zadaća je pisca ovog članka, koj nije pošo za mučnom onom slavom, koju bi možd st'ko, da sastavi potanki i obširni opis ili kritičnu historiu naše književnosti, već dèržeći se poslovice naše: bolje išta nego ništa! — zadovoljan je time, ako malim ovim gradivom štogod doprinese za veliku onu sgradu, koju će valjda kasnije na većem temelju osnovati i izvesti umnie i izvèrstnije glave.

Prijo ipak nego li se primaknemo glavnom predmetu, treba svakako da malo i kao mimogred svèrnemo okom na historički začetak i razvitak naseg knjižestva. Komu je indi taj pokret iole poznat, taj će znati, da jo naša tako zvana civilna Hèrvatska, premda inače prostorom malena i neznatna zemljica, svojím duševnim pokretom — komu g. 1835. pèrvi povod dadè mali nu žarom najplemenitijeg domoljubja oduševljen broj slavno u čelom Slavenstvu poznatih muževah — da je indi mala tà Hèrvatska tim svojim pokretom za naše doba preduboko zasèkla u historiu raznolikog razvitka južnih Slavenah, a osobito u historiu razvitka srodnih i najbližjih plemenah — Sèrbaljah, Slavonacah i Dalmatnacah; dapače neće biti no živa istina, ako rečemo, da ova malena zemljica u novijoj historii razvitka južnih Slavenah zauzima važno mèsto, i to ne toliko uspèhom kakovim izvanrednim i veličinom osobitih kakovih dèlah, koliko životvornom okretnostju i velikim naporom duševnim, kojim prosù iskru nova života i

*) Pokojni naš Drag. Seljan dodušo izdao jo g. 1840 dèlce pod naslovom: Početak napredak i vrèdnost literature ilirske, al šta je hasne, kad se posle u toj struci ništa nastavilo nije.

zdrave pomladi u trulo krilo južnoga Slavenstva. Od civilne Hèrvatske potekla je električna strèka, proletivši i pokrenuvši tromo tèlo plemenah južno-slavenskih; zemljici ovoj izkrila izniknuo je onaj duh krèpki i mladi, koi je krèpostju i mladostju svojom okrèpio i pomladio sve, što je do sad èamilo i mèrtvilom zakvaèenò bilo u južnom Slavenstvu. — Mi smo sámi živi svèdoci tomu: da u nijednoj zemlji južno-slavenskoj nije bilo u naše doba toliko žara i revnivosti rodoljubive, toliko plemenita uzhita i nastojanja uznosita, toliko nevine zanošenosti u mladeži, da, velim, nigdè rèè, „narodnost“ nije bila od tolika èara, tolike moèi — pravo da kažemo: èudotvorne, od koliko je baš bila u ovoj odprije zanèmarenoj i zaboravljenoj zemljici — u civilnoj Hèrvatskoj. — Ovaj je žar i plamen dàkako ugasnuo, Hèrvatska naša učinila je što je mogla, ali baš to, što je taj plamen u njoj buktio bolje i jaèe nego li igdè drugdè u južnom Slavenstvu, baš to nam svèdoèi dovoljno, da je ovdè bilo ognjište novoga života u južnih plemenah Slavenskih. — To je istina, koju poricati nemože nitko; ali tome se nemamo zašto ni èuditi, ako zrèlo i bistrim okom stanemo motriti sve okolnosti, u kojih se nalaze pojedina plemena južno-slavenska, ili u kojih su se barem prije nalazila. Nijedna zemlja i nijedno pleme na jugu slavenskom nije bilo prije posljednjega europejskoga pokreta u toliko sgodnom i udesnom položaju, u koliko sgodnom i udesnom biaše upravo civilna Hèrvatska. — Pleme Sèrbsko n. p. što no je svakako veoma znatno izobiljem razlièitih svojih darovah, stranom duhovnih stranom materialnih, ipak radi mnogih okolnostih, u kojih se je do sad nalazilo, a osobito zato, što je u cesarevini austrijskoj raztrešeno te preizmešano s inorodnimi življi i plemeni, nije moglo stvoriti u sebi onakovo ognjište, odkuda bi se

iskre sipale na okolo. Hèrvatska pako je cèloÿito tèlo, u klupko sbijeno, bez ikakove tudje primèse, oslanjajuçi se s jedne strane na çili živalj sèrbski, a sižuçi s druge strane do mora — ovog prostranog stecišta narodah i ponajglavnijeg svèllonoše — i, çerpeçi odtuda, a osobito iz krèpka duha Hèrvatah primorskik poobilato snage i života. Treba zalim i to na um uzeti, da je naša Hèrvatska osim toga bilo tèlo bedemom posebnih svojih pravah i povlastih ogradjeno i to prama istoj Ugèrskoj, s kojom sdružena biaše pod nèkimi uvèti samovlastno. Ovdè dakle — ili nigdè drugdè — mogao je duh plemenah južno-slavenskih sagraditi sebi hram, te u tom hramu podiçi ognjište, odkuda bi se životvorni plamen širio po južnom Slavenstvu. — Istina, pleme Sèrbsko u Austrii po prirodnoj vèrlini svojoj bilo je već odprije budno, i to puno prije, nego se je Hèrvatska iza težka sna prenula i oživila novim duhom prepordjena, te je revno gojilo svetlinju svoje i ukupne narodnosti, njegujuçi sveti taj plamen u grudih sunarodnikak svojih, ali ovaj plamen, nebuduçi podpirivan čistim i zdravim vètrom nova života, bio je već poblèdio, te bi bio po svoj prilici i ugasnuo — barem u Ugèrskoj — da nebude udario taj vètar iz Hèrvatske, to na krilih svojih donio životvovna kisa, koj uzpiri i oporavi opet onaj plamen do buktinje. Time što je mala naša domovina, ova prije nepoznata Hèrvatska započela i ustrojila te započeti i ustrojiti mogla na slobodniem svom zemljištu i u povlastenom svom području krèpki i zakoniti odpor proti navali prečèrane i nepravedne Magjarštine, time se je rodio novi život i novi vèk svemu južnomu Slavenstvu. I tako je Hèrvatska uzela prednjačiti u području duhovnoga razvitka plemenom južno-slavenskim i to ne zato, kao da je tobož grana krèpçija i naprednija od drugih granah južnoga Slavenstva, nego zato, što joj bi-

naše položaj i sudbina sgodnija, te je malimi svojimi nu krèpkom voljom i oduševljenjem domòrodnim podvostru-čenimi silami ono činiti mogla, što druga plomena ne-mogaše sa svojom još tolikom snagom.

Da su rodoljubivi trudi domoljubah u civilnoj Hèrvatskoj, a napose pozivi njihovi u kolo ukupno književne sloge, odmah u početku divotvorno dèlovali na sdruženu našu bratju Slavonce i Dalmatince, zatim na ostale Primorce i Istrance, na hèrvatsku našu i slavonsku krajinu, pače i na ugnjetenu našu bratju, što pod težkim turskim jarmom stenje u Bosni, o tom se je mogo osvèdočiti svatko, koi je goder pozornim okom motrio kako se je nakon nekoliko samo godinah u svih tih pokrajinah sve to većma razširivali stala nèka narodna samosvèst, koja se svagdè kao sigurni predbèžni uvèt dalnjeg narodnog naprèdka smatrati mora. Skoro u svakoj izmedju napomenutih južno-slavenskih granah bilo je odmah početkom našeg razvitka pojedinih ljudih, koji prije u svojoj samoći i odèljeni od drugih gojiše koje-kakvo jednostrane narodne ili baš sasvim proturadne i ludjim duhom otrovane težnje, no čuvši jedva o namèri i svèrhi domorodacah hèrvatskih, skočiše na noge, te odmah — kao da im bludećima u tavnoj pustari iznenada zasinu jasna zvezda predhodnica, — nukani silom veličanstvene pomisli o slogi i uzajemnosti slavenskoj, pružiše bratji svojoj radostno ruke, pa uhvativši se u kolo sloge, uztrajaše radeć svestrano na polju duha s bratjom sve do dana današnjega.

Dogodovština nas uči, da svaki nauk, ma bio u ostalom bog zna kako lud, nevaljan ili opak, ipak nadje svojih slèdbenikah; — kad je indi tomu tako — premda se mnogi tomu čude — nije nego sasvim naravno, da velika kakova i plemenita pomisao, kojoj je usadjena klica jur od naravi u sèrca ljudska, ako se potakne u

pravi čas, zanèti mora duh i sèrce čovèčje. Pa tako upravo bi i kod nas, jer istinite i divno rèči, koje propovèdahu duhom vèka našega i slavenske uzajemnosti oduševljeni domorodci naši ustmeno i pismeno, nebiahu slične rèčima vapijućeg u pustinji, već su priličile možnim zvucima trublje pred Jerihom, jer se i pred tim rèčima stadoše rušiti zidine raznih ostarèlih predsudah, što su medju pojedinim granama južnog slavenstva obstojale do ono doba. I tako se upoznaše i sdružice razdružena bratja na jugu slavenskom, dočim se krug sveštenikah prosvete, najme književnikah, s početka malen i lèsan, sve to većma razširivati stadè.

Rečeno bi gore više, da se velika i plemenita kakovka pomisao u pravi i sgodni čas potaknuti mora, ako se hoće da dobrim urodi plodom, a to je živa istina, koju najbolje posvèdočiti može dogodovština svèta, gdje je mnoga uznosila i plemenita pomisao ili sasvim propala ili neurodila željenim plodom, a to samo s toga, što nije potaknuta u sgodno vrème. Al netreba nam pozivati se na dogodovštinu svèta, kad imamo domaćih primèrah, koji su nam ne samo glede srodnosti predmeta već i glede vremena najbliži. Neima dvojbe, da će svakom izobraženom južnom Slavenu poznato biti, kako je u prošlom 18. stoletju, pa i početkom našega vèka u ovim našim pokrajinama bilo pojedinih rodoljubah i učenih ljudih, koji su izdavanjem svojih dèlah bèlodano dokazali, da im je stało do napredka duhovnog naroda svoga; tako je n. p. poznato, da su puno zaslužni muževi kao: P. Vitezović (Ritter), I. Bèlosteneć, A. Jambrešić, V. Došen, A. Kanižlić, B. A. Kèrčelić, A. Kačić, F. Kornig, P. Katančić, I. Kèrmpotić, M. i St. Relkovići, u prošlom jur stolètju *) — početkom našeg pako

*) Gdèkoji će valjda primètiti, da u tom kratkom pregledu, koj — kao što naslov veli — počinu sa duhovnim našem

F. M. Apendini, J. Stulli, J. Voltiggi, G. Čevapović, S. Starčević, zatim I. Domin, T. Mikloušić, Ig. Kristianović, A. Rožić, *) i još mnogi drugi možebit pomanje poznati spisatelji hrvatski, slavonski i dalmatinski **), stra-

pokretom od g. 1835, nije bilo od potrebe navadjati, pisce prošlog stoljetja, kao ni one, koji su početkom tekućeg vjeka na književnom polju štogod radili, no buduć da svako prodjašnje stotlje nosi u sebi klicu dojduega, zato ne samo što nije suvišno, dapače potrebito je saveza radi ovdě u kratko obazrěti sci na one muzeve, koji su tečajem prošlog pa i početkom tekućega stoljetja predbežno dđlovali za naš sadanji duhovni razvitak; jer svo na světu stoji u neprekidnom savezu, svo ima svoje daljno ili bliže uzroke i posljedice.

- *) Ova posljednja dva pisali su takodjer posle g. 1835.
- ***) Evo još nekoliko spisateljah, što su takodjer u hrvatskom jeziku i abecedom latinskom pisana manje važna dđla različitog većom ipak stranom cđrkvenog — sadržaja izdali; kao n. p. u prošlom stoljetju: A Bačić, S. Budrić, I. Bandulović, J. Banovac, G. Bašić, H. Bonacić, J. A. Bellić, M. Dobretić, A. Dolinić, F. Farković, J. Filipović, I. Gergić, F. Glavinić, F. Š. Gorjup, A. Ivanošić, A. Juranić, A. Kuzović, M. Lanosović, B. Lenković, I. Lukinić, B. Mataković, J. Matiević, I. Matović, I. Mulić, J. Paulović-Lucić, I. Pavić, G. Paštalić, L. Terzić, A. Tomiković, A. J. Turković, F. Velikanović i J. Vlašić, u našem pako vjeku: M. Čulić, A. Dorotić, M. Horvatović, M. Ivanović, J. Lovrenčić, I. K. Mihalić, A. Mihalić, A. Miletić, A. Mudrovčić, A. Nagy, I. Ožegović, K. Pavić, M. Pustaić, F. Rakamarić biskup osorski, i o. m. kojih dđla svaki, komu je do toga stalo da se o istini osvędoči, naći može u većim knjižnicama naše domovine, osobito pako u knjižnici L. Gaja, I. Kukuljevića, narodnog muzeja, akademije, pa zatim i u knjižnici biskupskoj u Zagrebu. Tom prilikom treba da se napomene revnivošć g. prof. A. Mažuranića, koj se jur više godinah bavi sa sakupljanjem bibliografičkih datah, te je usleđ toga jur pobilježio množinu spisateljah (do 500), i to od starić doba pa sve do dana današnjoga, što su različita dđla napisali i izdali u jeziku hrvatskom, a latinskom abecedom. Lđpa zaista gradiva za historiu književnosti naše, koja bi,

nom za porabu izobraženih, stranom pako i za prosti narod izdali u hrvatskom jeziku i abecedom latinskom pisane različite opredjeljenoj svérhi shodne knjige i spise; poznato je nadalje — da je pokojni zagrebački biskup M. Vèrhovac, inače obće ljubljen i vèrlo učen muž *) , potaknut čuvtvom domoljubnim, izdao g. 1813 znameniti svoj poziv **) na sve sveštenike svoje

da se jednom sastavi, najbolje dokazati mogla, da je u Hèrvatskoj, Slavonii i Dalmaciji, počemši od srèdnjeg pa sve do našega vèka, uvèk bilo rodoljubivih muževah bavećih se literaturom domaćom.

*) M. Vèrhovac izdao je takodjer nèkoje manje stvari u hèrvatskom jeziku, što su g. 1809. 1822 i 1827 u Zagrebu tiskane.

**) Buduć da se taj poziv može smatrati kao važan historički prilog našeg razvitka, zato evo ga ovdè u matici latinskoj od rèči do rèči: *Lingva Illyrica*, — licet in tot ora diffusa varie pronuncietur, universim tamen suam in vocibus et dictionibus puritatem, ac elegantiam, in singularibus rebus apte exprimentis, et sententiis varie aeque, ac eleganter effertendis copiam, et svavitatem possidet; atque, non obstante particularium dialectorum varietate, aut peregrinarum vocum admixtione, magna ubertas cum puris vocibus in eadem conjuncta semper manet. — Tam singularium vocabulorum croaticorum, et slavonicorum collectiones, quam diversa in his lingvis carmina et libri impressi existunt complures, quae omnia amplum perhibent testimonium, quanta amoenitatis, et gravitatis virtute patrium hocce idioma nitent; ad cujus majorem perfectionem jam olim celebres viri sua industria multum contulerunt: et quidem in Croatica dialecto, quantum constat, primus *Habeliè Georgius* per *Dictionarium Graecii* 1670 impressum; postea *Bèlostenac Joannes* per suum *Gazophylacium Zagrabiae* 1740 typis vulgatum; ac demum *Jambrefiè Andreas* per *Lexicon aeque Zagrabiae* 1742 editum; in Slavonica autem *Došen Vitus* „*Aždaja sedmoglava*“ *Zagrabiae* 1768., *Kanižliè Antonius* „*Sveta Rožalia*“ *Vienne* 1780., ac *Ivanošić Antonius* „*Tri poglavja knjige poroda*“ *Zagrabiae* 1788 edi curantes sermonis hujus thesaurum multum auxerunt. Successerunt recentioribus temporibus, praec-

biskupije; poznato — da se je jur g. 1813 u Beču sklopilo učeno društvo rodoljubah, većom stranom Hèr-

ter libros pro usu Scholarum Nationalium praeclare adaptatos, aliaque egregia vocabularia, duae Croaticae Grammaticae, una per *Franciscum Kornig* 1795, alia per *Anonymum* 1810 vulgata. Prodiverunt quoque in Croatico Idioma te Sacri Sermones tam originarii, uti 1784 *Joannis Mulih*, quam ex aliis lingvis traducti, uti 1770 *Balthasaris Matković*, et 1796 noti libelli *Josephi Matiević*; nec absimiliter in lingua Slavonica praeclaris viris sua laus deest: qui Auctores elegantiori dicendi genero usi effecerunt, ut vires patrii sermonis pedetentim vigorem, ac venustatem accipiant. — Altamen sive vocum significationes, et mutationes, sive enunciationum expressiones hucusque adnotatas spectemus, restant adhuc, quae nec ex horum Grammaticis, Lexicis, et sermonibus, ac poematibus, nec ex scholasticis radicalium vocum syllabis depromi possunt; neque accepimus Scriptores illos Classicos, qui, prout florante Imperio Romano evenerat, scribendi genero alios longo antecellerent; ut adeo pro aliquibus opportunum subsidium, si non fons, virtutis linguae Croaticae, et Slavonicae etiam in communi tam foraneorum Dominorum Sacerdotum, quam ipsius populi usu latere videatur; sicut enim in cujusvis linguae vernaculae puritate copia et elegantia prius usus, dein auctoritas dominatur: ita apud nos, quod fors Romanis aliisque ab initio evenerat, similem ornatum non solum ex impressis libris, sed etiam literatorum, et plebis usu repetere possumus; tam enim literatus, quam plebs Imo: multas Illyricas voces bonas, et aptas vel felici casu invenit, vel per alios sparsas fidelius custodit; quas etiam eruditi aut frustra quaerunt, aut non sic aptas inveniunt, aut praeter usum novas inducunt contra sententiam Grammaticorum docentium: non esse opus, nova vocabula dare, ubi ab olim exstant, nisi sint res novae inventae: nec verbis applicare novas significationes, veteribus ignotas: sed rectam significationem esse, quae vocabulis prima illorum origine et vi convenit. Tam literatus, quam plebs dein 2do: multa adagia sive ab aptis exemplis, et similitudinibus deducta, sive ex aliis lingvis ad sensum recte expressa conservat; Illyrica certe lingua multis proverbis sibi propriis abundat. Memorata quoque plebs 3tio: est

valah, koji se baviše time, da narječje hrvatsko obra-
de, oplemene, te maternji svoj jezik putem knjiže-

fidelis custos multarum cantilenarum, culturae lingvae deser-
vientium; cum sicut ubique Poetarum autoritas in lingvae
cultura magnae semper fidei fuit: ita apud nos ejusmodi
sacra, et profana carmina multiplices praestent usus; nam
non minus de bello, aut pace; viris principibus, aut militaribus
ducibus; moribus item, et consuetudinibus, aut ritibus et
indole populi memoriam retinent; quam etiam de vocum
proprietatibus, syllabarum quantitibus, toti sive lingvae
genio ideam praebent. — Considerato itaque eo: quod lin-
gua Illyrica in plurimum deliciis habeatur; in ea quotidie
quaepiam accuratius scribantur; et nunc per recens Viennae
coalescentem eruditorum virorum Societatem, quae in Illyri-
cae lingvae Dialectis eruderandis et excolendis laborat, ad
eximium florem deducenda speretur; ut ejus ubertas, ele-
gantia, et virtus tam penitus cognosci, quam magis conser-
vari, et augeri valeat; ac vocabulorum puritas, omnia pe-
regrina excludens, ac ejus venustas ad ornamentum,
quo aliae vernaculae hodie gaudent, accedere possit:
ea propter, reliquos inter Titulatam Dominationem in eo in-
terpello, provocho, et requiro: ut specialia vocabula Croati-
ca, aut Slavonica; quaevis adagia; et cantilenas populares
sive hucusque pro se congestas, sive deinceps colligen-
das, necum etiam quo ocyus communicet. — Desidero
summopere, ut, prout alii in Theologicis, alii in Juridicis,
alii in reliquis objectis variis expressiones adnotant;
ita, cum caeteris Dominis animarum Curatoribus, Ti-
tulata Dominatio eo etiam subin suum studium convertat,
et Ino: apta, propria, et rei exprimendae accomodata Croa-
tica, aut Slavonica vocabula, quibus aut ipse ulitur,
aut quae in consuetudine quotidiana apud plebem versari
observat; nitidiores quoque voces apud populum in objec-
tis et negotiis ruralibus vigentes, nec non substantivis ad-
jectiva, verbis adverbis convenientia, quae pro puritate, et
decore lingvae Illyricae utilia judicat, in sua adversaria re-
ferat; omnium vim, usum, significationem, et interpretatio-
nem adjiciendo; 2do: Adagia in diversis circumstantiis fe-
liciter inventa, et selectas quasvis loquendi formulas: de-
in 3tio: omnes cujusvis generis cantilenas croaticas, aut

stva u život uvedu *); poznato napokon i to — da je od 12. sèrpnja g. 1806. do 1. travnja g. 1810. u Zadru pod upravom franceskom izlazio list u našem jeziku pod naslovom: *Kraljski Dalmatin* **), kojeg su uređivali Budrović i Sandri. To je dakle po svoj prilici manje više poznato, al sve to samo tim jasnije posvëdočava, da uz pèrkos svemu nastojanju pojedinih ljudi tada

Slavonicas, cum adnotatione, quantum constaret, quando, et a quo, ac qua occasione compositae? opportune colligat, et haec omnia ad me successive transmittat; ac tandem ito: cum praeter supra recensitos libros in Parochiali Bibliotheca, alia nonnulla opuscula praesertim antiqua latere possint; requiro, ut talium titulos mihi significet, ac antiquos speciales libellos mecum communicet; sicque omnia Croatici, aut Slavonici sermonis producta ad divitias et genium linguae cognoscendum apta, pro laudabili suo in res patrias affectu mihi indicet, tali suo conatu ad nitorum linguae patriae etiam collaboraturus: quatenus cuncta in congruum usum converti. et quae ruri vagantur, in unum manipulum comportata publicae utilitati in lucem subsequè dari possint. Datum Zagrabiae die 26. Junii 1813. *Maximilianus Vèrhovac, Episcopus Zagrabienensis.*

*) To društvo se takodjer u pozivu biskupa Vèrhovca napominje, nu premda se je pisac toga članka podosta trudio da sazna imena članovah toga društva ili plod njihovog djelovanja, ipak mu to nije pošlo za rukom; nu u mjesto toga saznao je, da se je g. 1817 u Beču sklopilo drugo društvo rodoljubah, većom stranom mladih lèčnikah, po imenu: Dèrčić, A. Praunsperger, Škaur, Šporer, Živković i Mihanović, koji su takodjer nastojali oko toga, da književnosti naroda svoga put prokèrče, te uslèd toga jur izdase program i poziv na predplatu novinah, koje bi bio uređivao u narodnom jeziku još sada medju našimi književnici živi i poznati g. Šporer; nu novine to, neimajući dosta prodplatnikah, nisu mogle izići.

***) Ove novine izilazile su — usporeda sa talianskim jezikom u jednakih stupciah — svake subote po jedan list na cëlom arku.

još nije prispjelo ožudjeno ono i sgodno¹ vrēme, gdje bi bio duh pojedinih mogo s uspēhom prodrēti u narod kao sēme u plodonosnu zemlju, da se tamo ukoreni, prozene, doraste, te urodi obilatim plodom. To vrēme prispijē tek početkom četvrtog desetka godinah našeg stolēlja, gdje se uslēd napora sve silnije i autonomii našoj prēteće Magjarštine jur počē u Hērvaškoj radjati neki duševni odpor *), koj do skora srēdište svoje nadjē u nekoliko za onda mladih i oduševljenih spisateljah, štono se sakupiše oko L. Gaja, komu uslēd suda bezpristrane dogodovštine svakako velika zasluga pripada zato, što je on pērvi dobro i zrēlo shvatio zadaću svoju glede novog preporodjenja naroda našega, te za privesti ju dobrim uspēhom u dēlo shodnā srēdstva poprimio. Jur g. 1830 izdao je L. Gaj u Budimu dēlce pod naslovom: *Kratka osnova horvatsko slavenskoga pravopisanja*, zatim pako, pošto bi mu se bili — nukani čuvstvom žarkog domoljūbja — pridružili: D. Rakovec, V. Babukić A. i I. Mažuranić, P. Stoos, L. Vukotinić i J. Marić, pošlo je Gaju nakon velikog odpora, na kojeg bēše nagazio stranom kod bivšeg ugērskog namēstništva, stranom pako u vlastitoj domovini, ipak sretno za

*) Taj duševni odpor bi izim jur napomenutih glavnih uzrokah takodjer silno potaknut glasovitim dēlom P. I. Šafarika: *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, zatim dēlcom J. Kollára (pseud. Horvatovića): *Sollen wir Magjaren werden?* pa *Slavinom i Slovankom* od J. Dobrovškoga, i još drugimi u ono vrēme izišavšimi, istinabog nēmački, nu ipak skroz i skroz slavenskom duhu pisanimi knjižicama, koje bi se — jedva izišavše — odmah razgrabile i čitale. Uz to se domorodci po raznih domovine naše gradovih dogovarahu o naprēdku duhovnom, kojega potrebu je svaki jur živo osećao, što je sve skupa mnogo k tomu doprinēlo, da se prokērēi onaj put, kojim su odmah zatim krēpko udarili mladi naši književnici.

rukom, da je mogo g. 1835 izdati dole niže pobljže naznačeni i do sad neprekidno ustrajavši organ u narodnom jeziku. — Odkako se na obzorju južno-slavenskom pomoll taj list, počeo je broj spisateljah i njihovih spisah različite vërsti od godine do godine sve to više rasti i umnožavati se, tako, da se svaki pravi rodoljub 'sërdačno uzradovati mora, kad vidi, koliko imade jur sada — nakon 19 godinah — narodnih boracah na svëtloom polju duha i prosvëte. Izim prije napomenutih puno zaslužnih i sada — može se reći — jur starešinah na polju preporodjenog našeg knjižestva, biti će nedvojbeno mnogo-mu izmedju čitateljah tog članka povoljno, ako mu se ovdë priobći ukupni pregled ostalih naših spisateljah, sastavljen alfabetičkim redom, negledeći tù na kakovo pèrvenstvo spisateljsko, na različiti pravopis pojedinih, ili na vrëme kad je koj izmedju njih u kolo spisateljah stupio *). — Evo ih dakle što su poznati iz Hèrvatske: I. Antolić, G. Augustinović, V. Bertić, M. Bogović, R. Cvetić, I. Čivić, D. Demeter, J. Dvoranić, L. Firholcer, D. Galac, T. Goričanec, H. Hèrgović, N. Horvat, D. Jarnevićeva, N. Krestić, I. Kukuljević, F. Kurelac, D. Kušlan, M. Mrazović, A. Nemčić, J. Partaš, J. Pavletić, I. Pèrkovac, T. Pintarić, G. Pisačić, I. L. Posavec, P. Preradović, N. Radočaj, I. Randić, I. Rukavina, A. Sabolović, D. Seljan, E. Sladović, A. Starčević, A. Stipić, K. Šmid, L. Španić, M. Špor (Šporer), I. Švear, I. Švelec, I. Tèrnski, Š. Travinić, O. Utčšenović, A. Veber (Tkalčević), S. Vèrbančić, I. Vinković, F. Volarić, V. Zorac, P. Zoričić, F. Žužel; Iz Sla von ie: K.

*) Ovdë su napomenuti samo oni, koji su do sad kakovo makar i maleno posebno dëlo izdali, ili koje novine ili časopise uredjivali, jer da se svi oni ovdë popišu, koji su nam òkrom toga perom svojim poznati, to nedopušta prostor ni svërha tog članka. Dëla pako ovdë priobćenih spisateljah slëde svojim redom, kronologički popisana, u tom članku.

Agjić, I. A. Bèrlić, A. T. Bèrlić, F. Š. Begry, I. Filipović, S. Gèrdenić, V. Golub, L. Ilić, S. Ilišević, M. Jaić, S. Marianović, S. Ovničević, M. Topalović, J. Užarević, K. Veselić; Iz Dalmacije: M. Ban, K. Božić, J. Danilov, T. Ivanović, T. Ivčević, A. Kabalinić, Ant. Kaznačić, Aug. Kaznačić, A. Kuzmanić, S. Ljubić, O. Počić, A. Roči, A. Rusi, M. Santić, A. Stazić, N. Tomaseo, N. Valentić, A. Vido-
vićeva, V. Vežić, M. Zorčić; Iz Bosne: M. Čuić, F. Jukić, I. Martić, M. Nedić; Iz Štajerske, Kranjske i Koruške: I. Macun, M. Majer, R. Razlag, S. Vraz; Iz Slovačke: G. Haulik, S. Moyses, B. Šulek; iz Poljske: J. Bielak. I to su oni u narodu našem poznati književnici, koji su u ovih južno-slavenkih stranah pisali i izdali koja dèla ili novine u jeziku hèrvatskom, ili kako ga sloge radi i za neuvrèditi čiju sebičnost ukupnim (kollektivnim) i ujedno historičkim imenom nazvasmo — u jeziku ilirskom *), abecedom latinskom, te — izuzamši samo pogdèkojega izmedju napomenutih književnikah — pravopisom obće primitim i po primèru bratje Čehah organički ustrojenim. — Odtud se vidi, da je dalnji duhovni razvitak naroda našega dovoljno osiguran brojem spomenutih literatah, ako samo u njima i nadalje ustraje čista i sveta vatra domorodnog čuvstva, podkrèpljena čvèrstom voljom i — što je najglavnije — svestranom neumornom radnjom.

Budući da je žurnalistika u nas glavno dèlovala da probudi narod naš iz mèrtvila i da ga privede k samosvèsti, i buduć da je upravo ta naša žurnalistika u

*) O ilirskom imenu pisalo se je u prošlih godinah toliko u novinah i pojedinih dèlah, da nam se gotovo suviše vidi ovdè u opravdanje tog nazivlja upuštati se. Toliko se ipak kao mimogred napomenuti mora, da su to staro i historičko ime ne samo pojedini učeni ljudi našeg naroda u prošlih jur vèkovih pa sve do naše doba često u političkom i lite-

pèrvo doba novieg našeg razvitka skoro jedino srèdište i tèrkalište bila, gdè se vežbahu i natècahu mladjahne silo književnikah naših, zato treba, prije nego li se pre-dje na pojedina tečajem posljednjih 19 godinah izišavša dèla, da se ovdè napomenu sve naše novine i časopi-si onim redom, kojim pronikoše na polju književnosti našo. Dèržeći se dakle pravca toga, valja nam napo-menuti najprije: **N a r o d n e n o v i n e**, koje od početka g. 1835 u Zagrobu sve do danas uredjuje i izdaje L. Gaj.

rarnom smislu gleđe naročta našega upotrèbljavali, već i mnogi tudji; tako biti će n. p. poznato, kako je sám pokojni fran-cezki car Napoleon, važnim onim i poznatim svojim de-kretom od 14. listopada g. 1809 staro ime ilirsko u juž-no-slavenskih i prèko-savskih pokrajinah oživotvorio, te time dokazao, da miđ je ne samo starodavna prošastnost nego i budućnost naroda našega jasna. Oni dakle književnici, na-pose Hèrvati, koji su ukupno ilirsko ime — i to zaista više u književnom nego li u političkom smislu — upotrèbljavali, činili su to tako rekuć s požèrtvovanjem i s nèkim zataju-njem samoga sebe — jedino obće sloge radi, jer da im je do kakovog izlišnog pèrvenstva stalo, mogli bi bili onim istim pravom svoje živo ime hèrvatsko u književnosti pridèržati i upotrèbiti, kao što to u svojih dèlah takodjer mno-gi stari i novi spisatelji ne samo rodom iz Hèrvatske već iz Dalmacie, iz Bosne i ostalih južno - slavenskih stranah učiniše, pa im nebi bio nitko prigovoriti mogo, buduć da bi se temeljitost tog prava svakom, koj bi iole dvojio, cèrno nu bèlom iz puno knjigah i po samoj naravi lasno dokazati mogla. pače ako bi koj nevèrni Tomo dan danas u spomenutih dalmatinskih ili bosanskih stranah, bilo kojeg književnika ili prostog čovèka upitao: kojim jezikom govori i piše, odgovo-rio bi mu jamačno: hèrvatskim! — to bi dakle sve i to-ga još puno više spisatelji naši, za opravdati hèrvatsko imo u književnosti većeg dèla južnog slavenstva, upotrèbiti mo-gli, da im se je htèlo vodu na svoj mlin navraćati, kao što to u sličnom slučaju mnogi drugi veliki i mali narođi čine, nu oni to neučiniše, imajući višji i dalnji cilj pred očima! — Da li su pako pravo imali ili ne kad su tako radili, i da li ime

Uz ovo političke novine, koje, od nepriyatnih okolnosti prisiljene, nekoliko puta svoj naslov proměníše *), izlazi pod istim uredničtvom Danica, poučno - zabavni list, koj, premda je posle përvog polletja g. 1849 pre-stao izlaziti, ipak početkom t. g. nastavl svoj tečaj. Izim ovih përvih organah na polju mlade naše književnosti izlazile su redom još slēdeće novine i časopisi, najme: — Zora dalmatinska, zabavno - poučni list, što je pod uredničtvom A. Kuzmanića, zatim J. A. Kaznačića i N. Valentića izlazio od početka g. 1814 pa do konca g. 1847, gdje dalnji svoj tečaj obustavl; — Branislav, politički list, koj je izlazio g. 1845 samo u 13 brojevah **); — Saborske novine, izlazile su u Zagrebu počemši od 6 lipnja do 29 sërpnja g. 1848 u 15 brojevah. Urednici tog političkog ponajviše saborske vësti priobēujućeg lista biahu: S. Vorbančić i N. Krestić; — Slavenski jug, politički list, koj počē izlaziti u Zagrebu 6. Kolovoza 1848 a prestà 11

hërvatsko pa zatim i ilirsko kakovu budućnost ima ili ne, o tom ćemo se u budućem svezku „Kola“ u jednom posebnom članku malo obširnije razgovarti -- ako Bog dà! —

*) Narodne novine mēnjale su svoj naslov kako slēdi: od 6. sēčnja 1835 do konca iste godine zvale su se Novine horvatske, od 2 sēčnja 1836 pa do 18 sēčnja 1843 primiše naslov Ilirske narodne novine, od 21. sēčnja 1843 do 6. ožujka 1844 Narodne novine, od 9. ožujka 1844 do 30. lipnja g. 1849 Novine hërvatsko-slavonsko-dalmatinske, zatim Novine dalmatinsko-hërvatsko-slavonske, a od 2. sërpnja 1849 do sada zovu se opet Narodne novine.

***) Gdē je izlazio taj list i tko mu bēše urednik, to se samo nagađja, al se ipak ni dan danas pravo nezna; isto tako neima u Branislava jasno naznačenog vremena, premda se sluti da je g. 1845 izlazio. Uzrok tomu biahē tadašnji tužni položaj narodne naše stranke naprama magjarskoj dikasterialnoj supremēcii,

Veljače 1850. *) Urednici tog lista bili su najprije D. Kušlan i N. Krestić, zatim L. Šplaiti M. Medaković, a najposlije B. Šulek; — Priatelj puka, list pučko-politički, koji je uz Slavenski jug također u Zagrebu izlazio od 9. kolovoza do 29. studenog g. 1848 u 15 brojevah pod uredništvom D. Kušlana; — Glasnik dalmatinski, političke novine, koje izlaze u Zadru svedj pod uredništvom A. Kuzmanića od početka g. 1849 pa sve do dana današnjega; — Jugoslavenske novine, političkog sadržaja, koje su izlazile u Zagrebu počemši od 8. travnja pa do 14. prosinca g. 1850 **). Urednik tih novinah bio je I. Dvoranić; — Pravdonoš, pravoznanstveni list, koji je pod uredništvom najprije A. Kuzmanića, poslije J. Danilova u Zadru izlazio počemši od 1. ožujka g. 1851 pa do 18. rujna g. 1852; — Neven, zabavno poučni list, koji izlazi u Zagrebu počemši od g. 1852 gdje ga je uređivao M. Bogović, sada ga pako uređuje I. Perkovac; — Pravnik, pravoznanstveni list, koji počè izlaziti početkom t. g. u Zagrebu pod uredništvom M. Mrazovića; — Gospodarske novine, koje također u Zagrebu početkom t. g. izlaziti počèše, i to pod uredništvom D. Rakovca. Ovdè trèba da još dva mèsèčna lista napomenemo, najme: Mèsòčni list horvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva, koji je počemši od g. 1842 u Zagrebu izlazio svaki mèsèc po jedan svezak sve do konca g. 1852 ***) i kog je uređivao D. Rakovec; — zatim je

*) Taj list obustavljen je odlukom habskom od 13. veljače 1850.

**) Dne 14. prosinca 1850 uzapèen je od str. c. kr. redarstvene oblasti u Zagrebu taj list te usliè toga obustavljen daljnji njegov tečaj.

***) Taj svèrhi svojoj sasvim neodgovarajući list prestao je usliè odluke upravljajuèeg odbora gospodarskoga društva koncem

izlazio u Tèrstu Jadranski Slavjan, počemši od mēseca ožujka 1850 pa do mēseca kolovoza iste godine. Urednik toga časopisa bio je S. Rudmaš.

Ovo su dakle svi časopisi i novine *) kako su redom izlazile i stranom jur izlaziti prestale. Sad pako treba da predjemo na pojedina od g. 1835 izišavša dēla, koja ćemo ovdē istim kronologičkim redom kao god i spomenute novine čitateljem našim priobćiti.

(Dalje će slēditi.)

„Slávy Dcera“ ili kćí Slave *).

Preveo ml. I. A. B.

Pèrvo pēvanje: Sala.

1. „U onoj zemlji“ tako počima pēsnik svoju pèrvu pēsmicu „gdē se Sala rēka širi po evatućim dolinama, gdēno je nekad snažna noga slavnoga Miliduha koracala, tamo stādē tužiti Slava majka naša nebesima svoju nepravdu. Bozi su ju saslušali. Dugo se savētovahu, kako

p. g. izlaziti, i to zato, da mēsto svoje ustupi mnogo praktičnijim Gospodarskim novinam.

*) Izim napomenutih novinah bile bi takodjer uslēd oglasa dne 23. travnja 1851 izišavšeg pod uredničtvom M. Bogovića izlazile političke novine pod naslovom: *Domobran*, da nije vis. c. kr. popečiteljstvo iste novine zabranilo.

***) Ova lirično-epična pēsma spēvana je od neuměrlog slaven-skog pēsnika Jána Kollára u pet pēvanjah i 622 pēsmicah. Pet puta je ugledala bēli svēt i uvěk od Slavenah iskreno primljena. Ta pēsma je ovdē onako prevedena kao što se nēmački u *Slavische Jahrbücher* nalazi. Mnogima, koji česki original ili čitali nisu ili ga pako nerazumiju, bit će nedvojbeno veoma povoljno, što se je prevoditelj njima za volju potrudio, te pokrativši ovu iz 622 sonetah sastojēću pēsmu, bez uštērba sadēržaja i smisla, ponadio.

da ju nagrade, dok Lada (Venus) Mileku (Amor) nešto neprišapnù. Ovaj stvoriv dēvicu, pokaže ju sboru bogovah, koj začudjen ušuli i taj čin pohvali.“ Ova pèrva pèsmica označuje sasvim značaj čitave pèsme. Boži, udes, budućnost mora nagraditi Slavenu za pretèrpljene nepravde; ali kako da nas nagrade? to boži'sámi dugo razmišljahu. Samo se boginja ljubavi domisli; ljubav samo može uništiti pretèrpljene nepravde. To zadèržaje čitava pèsma. 2. Nekima nije pravo, što pèsmice nisu u kom zapadnom jeziku spèvane, što pèsnik nije svoj jezik i svoju narodnost ostavio, kao njegovu predjci: „Al zašto se gura starac (t. j. zapadni jezik) modju živahne dēvojke, kad zna da su mu uda slaba? ili možebiti da koja budala, kad ido na sèver uzima odčlo juzno?“ 3. Nijedna druga dražest ovoga života, samo ženska lèpota pèsnika je zanèla. 4. Ali — jo li je njegov umotvor istinit ili je samo tašta sanjka zlatne mladosti? „Nije, nije to sanjka! ona živi! pèvaj! pèvaj mila pèsmo moja! meni je ona, dà, meni zaručena!“ 5. „U zelenoj šumi ima stara lipa; k njoj sam veselo išao, kad se je prolètje javilo i njoj sam moju tugu, moju želju, nevolju i sva čuèenja odao. Nju gèrleći, gorko jednom plakah: O zlatna lipo! daj ti barem zasloni nevolje i nepravde naroda, komu si sveta! Na jednoč oživi lištje, deblo se miče, i u božanskoj slici smèši se kèi Slavo u mojim rukama na me.“ Ovdè je spojio pèsnik sliku ljubeznice sa domovinom i ovo sjedinjenje uzrokuje pèsniku čas najveće veselje, čas najžeštlju žalost; nezna bi li otišao, bi li ostao, bi li plakao bi li se veselio? 6. Ali udes mu nedadè slohodu; ista božanska lèpota, koju je pod lipom našao, ukažè mu se i u cèrkvi. 7. Kao Hreljo stoji sada na razkrižju; nezna bi li lèpotu ili Slavu izabrao; zato nauini obih se dèržati. 8. Nije mu ni moguće, da se kojegod otreso. 9. Zato neka nitko nezamèri

mladiću, ako ga misli u bezkrajna zanesu, nitko neka ga zato nenaziva bezbožnikom, osim onoga „koj samo o hlěbu živi.“ 10. Trima stvarima mora pěsnik, da se ujedno smije i ljuti: kad je těrbugh komu bog; kad se naduvena budala na jednoč snizi, i kad je lěpi cvatući cvět bez mirisa; al poběsni: kad vidi ljude, kojima niti grěšno niti krěpostno sěrcce u njedrima ne kuca. 11. To pravda njegovu dvogubu ljubav i svejedno mu je, kao Anakreonu, polag koga krasnu pěsmu jednu pěva. 12. Činio štogod mu drago, uvěk mu je ljubeznica pred očima; pěrvi joj put sada očituje ljubav. 13. Pěrvi joj put obećaje věrnost. 14. To su najlěpši trenutci života i dva su puta uzhitjenii, kad to biva u prolětju. Tú uzhitjenost opěvā u tri pěsmice jako krasno. U 16. pěsmici opěvā pěsnik stan ljubeznice, koji je „milostivi bog za Slavu odredio.“ U tom stanu stanovala je duže vremena tuga i lelek radi ranah i nepravdah, koje je „Medo (herceg Albrecht), Lav (Heinrich) i ostala ljuta zvěrad“ boginji slavi zadavala. I odmah dalje slědi 17. „Kao što najme opuštена majka, izgubivša svoje sinove i kćeri, svaki dan žalostna ide na njihov grob, to nariče: tako se ja mogu š njome uporediti, kad vas — o pusti gradovi Sorba, Kunice, Krajne i Lobde! polazim i vaše bivše žitelje oplakujem. Od vas nosim svetu žěrtvu mojih suzah u Slupsku i Mišnu, gdě se Němac sa slavenskim usnicama ponosi. I tek, što mi se moja ćutjenja ovdě malo razgale, odmah me odnesu Dervan, Mik i zlatokrili Bělilog k Retri i Vineti.“ 20. pěsmica počima: „Mlogo sam si tró glavu radi toga, 21. zašto su slavenska lica okrugla, a ne dugoljasta, bėrkasta ili trouglasta, kao u drugih narodah, i nikad nisam mogao istinu saznati. Onda upitam Mileka za to, a on mi odgovori: Žalost, gnjev i zlo ćuti prave dugoljaste obraze. — Tad se ja domislim, što je i

kako je: da veselje, smeh i pjesma pravi obraz okrugao; a ko nezna, da su te krjeposti od prastarih vremena u našem narodu?" U četiri sljedeće pjesmice opjeva pjesnik jako lepo krasotu svoje boginje i svih slavenskih lepoticah. Za tim uzvisuje moć ljubavi, koja ga je skroz promjenila. 26. „Ljubav je početak svih velikih činah, i ko nije ljubio, nezna uprav šta je domovina i narod.“ Po tom slede nekoliko pjesmicah, u kojima pjesnik nekoje malenkosti svoje ljubavi pripovjeda; tek u 33. počimlju opet ozbiljnije misli, gdje moli meseca, da mu krive pute na Sali razsvetli, jer „ja neidem u krađu niti sam izdajica; nisam begunac, niti dahija; tomu svemu je Lada i Milek kriv.“ Osobita je medju ostalima 39. pjesmica: „Sad idem u dve škole na jedan put, jer sam u školi školu našao; premda mi obadvé bol zadaju, ipak su mi mile. Kad se oprostim dnevno poslâ, odmah letim u Betanu, i kad mi ovdé malo duh opočine, nerado se u jutro natrag vraćam. U jednoj školi bavim se sljudima a u drugoj s jednom devicom; ondé vrućom željom čerpim mudrost, ovdé lepotu. I pri tom imam tu korist, da svaki dan ugladjeniji bivam, a moji drugovi surovii.“ 47. „Lepo je slava majka darovala Poljkinju ljubeznim razgovorom, Sèrbkinju lepptom, Slovačinju pjesmom i dobrim sèrcem, Ruskinju umètnostju u vladanju, Českinju junačkom odvažnosti. Ali slava htédè sve te krasote u kiti imati, zato zapovédi Mileku, da sve te miline u primèrenosti u jednoj kèori Slave sjedini; zato se i sjedinjuju u njoj, kao røke u moru, krjeposti, lepote i dražesti svih Slavjankah.“ Ova se pjesmica u novije doba kudi osobito od Poljakah. A ipak je pjesmica tako istinita, kao što je u njoj idea uzvišena. Kollár je skroz pogodio značaje svakog slavenskog plemena: jer Rusi se razumiju u vladanje bez svake sumnje, te imaju naj-

veće gospodstvo; buduće pak, da pješnik njihove pogreške dobro uvidja, zato ujedno želi, da se odličnosti svakoga plemena medju se izmène, i zato bi on rado duševno sjedinjenje svih krępostih pojedinih plemenah u jednu ćelost. Još krasnie izveo je pješnik tu ideu u slędećim pješmicama, u kojima sva svojstva svog uzvišenog umotvora na najlępši naćin opisuje. Ista je idea u 52. pješnici, u kojoj je Milek iz jednog pęrstena dvę oboce, ali u ćelosti, naćinio: „Na oboima žari se jedna od dva plemena krasno sastavljena slika, desno ćesko-poljskih, lęvo sęrbsko-ruskih Slavenah. Svako od ovih plemenah ima još dva ogranka, dva draga kamena, u kojima se mladić i dęvojka od onih narodah igra.“

50. „Nęka mati imala je malo imanje, na njem oranicu sa lępom žetvom; al jednom dodję grabežljivi susęd, koj s onu stranu vode obitavaše i sve joj bezsramno otę; onda poslę mati svoga sina na požete polje, da barem prosute klasi pokupi i — nu ćuda! sin najde klas suhoga zlata. To je nęka bajka — možda će ko kazati — Nije brate, bajka, to je prava istina! — Slava, to je ona majka, sin sam joj ja, a klas suhoga zlata, to je moja ljubeznica.“ Ona mu nosi za pęćiu: 51. „Ćitavo Slavenstvo od lępih bręgovah ręke Sale tja do mora Venetah, koje nam je Nęmac dugoljastim obrazom oteo.“ Sad opet slędi nękoliko pješnicah, u kojima pješnik samo ljubav k svojoj ljubeznici opęva, ali uvęk s obzirom na kęer Slave; kano u 59. „Kad joj jednom san umorne oćice sklopi, tad se trudih, da ju uprav slavenski poljubim; ne onako, kao što Gęrci i Rimljani ljubišo, i kao što Nęmci sad ljube, nego onako, kao što je kod ruske bratje u obićaju: od ćela do brade, pa na kęrst od jednog uha do drugoga, jer samo tako dolaze usnice dva put na ružićna usta i duša duši na suręt.“ Veći je prelaz u br. 61. na Slavenstvo: „Budući da su

zli ljudi ovdě slavenski jezik uništili, a ono idemo neděljom zajedno k božjoj službi u Vajmar. Ovdě su Rusi svojoj carskoj kćeri i slavenskoj věri lěpu cěrkvu sazidali. Ovdě nasladjujemo sluh i dušu uniljatim glasovima, koje i sám Němac s ushitjenjem hvali. Ovdě ja za nju, a ona za svoju mater moli ujedno s ruskom bratjom i sestrama.“ 63. „Neću zlata, neću slatkiša ni pitja, neištem uzvišene časti; al' ako hoćeš da mi milost kakvu uděliš, Slavo, majko mila! daj mi krila, s kojima bi svikamo letiti mogao gdě su Slaveni, k vama bratjo mila Česi, Sěrb i Hěrvati! i k vama, koji ste uz Vistlu i Volgu! — Kao što lepir od cvěta do cvěta leti, tako bi ja pod obzorom po svim zemljama cělog slavenskog světa letio; tuda bi na vėke oči paso i kod svih plemenah i pojedinih porodica u pěsmi majku Slavu i kćer slavio.“ Sad opet slědi několiko pěsmicah o ljubavi, pa onda 69. „Někoč, kad po slavenskoj navadi podjoh překo Sable da ju pohodim, dodjě něka nakaza, te počě oko mene skakati. Videći, da mi ništa nemože škoditi, upitam ju: Ko si ti, i zašto si tvoj oblik proměnio? — A ona odgovori: Ja sam bog Sěrbah, koji su něgda ovdě stanovali, i moje je ime Henil; cěrni bog Teut oteo mi je domovinu i amo me je prognao; ali će me ipak od njegovog prokletstva i njegovih Němacah osloboditi kći naroda moga.“ 74. „Šteta! da ono, što hvalim i u zvězde kujem, sámo se uništuje, jer malo slušacah imam. Odkrivam Slavenima Slavu i lěpotu, ali jezik němački i madjarski veći dio čitateljah mi je oteo, tako, da samo za se pěvam; ostala moja bratja udaljena su i tamo Slaven Slavena nerazumnije, što mi još veću bol zadaje. Al' ću ipak i nadalje slavu njezinu pěvati, jer ako prestanem, povikat će brězi i klisure.“ Krasna je pěsma 75. „Što su zvězde na modrome nebu, to su naše žene sa svojim mirnim krěpostima i u kućarstvu

sakrivenim dužnostima.“ Kako visoko pësnik svoju lju-beznicu cëni, to pokazuje slëdeća pësmica: „Badava bi se trudio, da tko od mene ište, da samo nëšto, a ne cëlóst njezinu opišem. Sunčana je zraka ugodna, ali oko boli, kad hoće u nju da pogleda. Tako i tû, kad se približi oko, malo vidi od velikih darovah, ali to iz daleka ugleda, da je kao cëlóst živi panteon sve lëpote, svih krëpostih i sve cëdnosti.“ Ali nije cëudo, da se je pësnik medju tolikim dëvojkama baš u nju zaljubio, „kao što lipa svojim vitkim rastom do neba dosiže, tako taj lëpi potomak Šerbah svoje susëde nadvisuje; kao što Lada, kad je medju boginjama, lëpotu sviuh u sebi spaja, tako nadilazi ta velika kći Slave lëpotom sve nëmačke kćeri. Odtuda se može razsuditi, zašto nijedna tih lëpotah mene se netačë. Lahko bi prošutao, da Slavenku samo slavenski ljubovnik, da jednak jednaka, da svoj svojtu samo ljubi.“ 85. „Sve zlo, što je ili vrëme, ili nesrećni udes, susëd, ili možda sám njezin (Slave) izdajni sin našem slobodnom narodu naneo, što je Tatarin i Madjar i lukavi Nëmec oteo, sve nam je to blagi Millek u toj jedinici (kćeri slave) bogato naknadio; a što ona nije cëudo, na koje da i tudjinci cëudeći se gledaju, to nije njezina, nego naša krivnja t. j. što mi neznamo svaku stvar onako razglasiti i na znanje dati, kao oni.“ 87. „Zato dajmo sliku boginje pristojno okviriti i u pristojni hram staviti; pa tada cëo svi Homeri, Apelesi, Virgili i Petrarke i svi naši Zaboji ili slëpci ostale boginje ostaviti, združiti se, i početi to majstorsko dëlo bogovah slaviti.“ Jer 90. „ne samo što je ona pravi plemeniti cvëtak slavenskoga plemena, komu nije mogao niti Saksonac niti Franka svojim varkama narodni značaj oteti, (jao! mnogi li bludni sin Slave, nezna ovdë svoju sreću cëniti, te lime, da se je otudjio svom jeziku i junačkom plemenu, povekšao jo kaznu pravednog Boga;) nego au-

djeoski um sakrio je u tom čudištu sërce čisto kao bisser, a u lice i u oči nešto divnoga. Najdivnije su čudo nobesa učinila, kad su tu krasotu, slavnom narodu i slavnom jeziku darovala.“ Krasna je pripovëdka, kako jedno drugo podučava u „našem jeziku: ona mene uči sërbsko-lužičko, a ja nju ostala, osobito česko-slovačko naršëje; za svaku pogrëšku stavljena je kazna — cëlöv.“

95. „Ali ne samo što je ta knjeginja Slave sve lëpotom nadvisila, nego ona je pripravna za svoj narod sve poduzeti, kao nešto Godina, koje je, da zemlju od teškoga danka oslobodi, čitav grad nãga projahala. Isto tako ona plamti svetom ljubavju za narod i sjedinjuje domorodstvo s lëpotom u istoj osobi.“

100. „Uvëk mi je tajna, od čega ta ljubeznica živi, da li od svëtlosti, kao danica, da li od cvëtka kao pčela? Ili od šale i dražestih kao lëpotica? Ili od slave, pšme, molitve i krëpostih, kao svetica u nebu? Kad jede, samo se dodirne jela, kad pije, samo povlaži usne; ona nejede i nepije, kao drugi, niti tajno, niti javno, pa ipak uvëk cvate njeno zdravlje.“ Takve pšmice slëde i nadalje; al da nebi ko pomislio, da je pšnik štogod pretčrivao, ovako pëva 105. „Ako se pšmom samo ona naziva, što ju je laž i mečta izmislila, onda mi ta krëpost nepripada; jer lagati neznam; štogod pëvam to je živa istina, neznam za nikakve izmišljotine: moje su pšme samo imenoslov onih lëpotah, koje gledam; kad bi htio pëvati onako, kao što se obično pëva, to bi moji stihovi hymnama, a pšmice epopejama postale.“

Sad opet u pšmama prednjači slavenski duh: 107. „Sve odëlo s nëmačkim krojem svukla jo danas moja ljubeznica i reče: po danas neću ni odëlom Nëmica da budem! onda odmah poslà po svog krojača: danas još napravi mi Kohanku, roklju i sve odëlo, kao što ga Slavjanke od starih vrëmenah nose! Tada uzë lajbl, bandl, tuhe,

viklore i svu nĕmaĉku opravu, pa ju baci sirotinji kroz prozor. A kad navuĉe slavensko odĕlo, ĉelenku, kloku, rizu, matrinku — stoput mi se lĕpša ĉinjaše! 108. „Uprav hiljadu tri sto dvadeset sedmu godinu brojio je hrisĉanluk, kad bi onaj okrutni, otrovom neĉovĉtva nakvašeni zakon izdan, da Sala nesmije slavenskim jezikom govoriti, nego da se ima uĉiti susĕdne nĕmaĉke slovke sboriti; gotovo pet stotine godinah bila je nĕma, dok joj moja ljubeznica t. j. ĉudnovati „efata“ usnice neotvori. Ako vi, mladiĉi i dĕvice! budete diku slave poĉitovali, onda ĉe i Sala slavenski govoriti.“ God. 1327 izašo je okrutni zakon, da se i slavenski podanici siluju, pred sudom nĕmaĉki govoriti.) U slĕdecim pĕsmicama nalazi se o n a medju vlastnim ženama starinstva, slavenskog Pomorja, Branibora, Mišnje, Ćeske i ostalih slavenskih zemaljah. Doĉim pĕsnik u kolo slavenskih ženah stupi, nestanu one; on poleti ljubeznici na usnice, obeĉaje joj vĉnu vĉnost, ona njemu vĉnu ljubav; u istom trenutku dodje jedan demon s britkom sabljom u ruci, govoreĉi: da ga domovina šalje, da pĕsnika piša: ljubi li više domovinu ili ljubeznicu? a bog ljubavi s druge strane iste odgovor na isto pitanje. Ponoĉ je, razmišljajuĉi digne se pĕsnik s postelje, promišlja što ĉe? tada obima rukama njedra zadrĕ, iztĕrgne sĕrce, razpolovi ga, i daje jednu polovinu domovini, drugu Mni.“ 113. Veliku bol ĉuti, što se je morao razstaviti: „Nerado sam ovdĕ, ali mi je ipak Źao ovo mĕsto ostaviti, ne radi ljubavi, nego zato što sam se veĉ naviko s otim pakostnim okolinama svadjati se, javno ih tuŹiti i nagradu izkati radi pogube moje bratje! Jao! ova je zemlja bila kĕrv bratje moje t. j. gĕrja ruka lukavih ubojicah piša je nevinu kĕrv. A što je još gĕrdnije: da potomci tih ubojicah na pokajanje nemisle.“ Ali mu ipak veĉu bol zadaje razstanak s ljubeznicom. Tako njeŹno, lĕpo

i krasno opěva pěšnik svoj razstanak sa svakim onim městom, na komu je sladku ljubav ćutio, da smo, tako rekuć, prisiljeni, četiri posljednje pěsmice ovog pěvanja u ćelosti svojoj ovdě staviti. 117. „Već je vrěme! ćun me ćeka na brěgu, veslo me zove k sebi bez milosćrdja; strah me obuzima, lice blědi, samo još trenutak k razstanku! Běrze noge ćene vrěme; s razpuštenim kosama gleda ona iz svoje kuće i leti mi u narućje, u bezkrajnom strahu rosi suza svaki naš korak. Oboje smo němi, jezik svezan, samo uzdisanje, stenjanje i gor-ko jaukanje! Još jedan ćelov: konac je svemu! Kano duh koracam mome karonu: sad me vozi u kraljestvo duhovah.“ 118. „Prije će ratar na obzoru světle zvězde orati, prije će na koprivi ruže cvasti, prije ovca vuka drugom nazvati, prije zemlja sluga měseca postati, prije na věrbi sladko groźdje rasti, muha slonom, kit kećigom postati, prije pěsme medju slavenskim děvojkama nestati, prije na věrnh Tatrah granje hlad davati, prije ova Sala natrag k svom izvoru poteći: nego l' što ću tebe, draga moja Mino! zaboravili.“ 119. „S bogom ostajte zlatne okoline moje ljubavi, vi cvatuće bašće i polja! S bogom bogovi ove lipe, koji za naš savez, za našu sreću i suze znate! S Bogom mili luzi, brězi, gěrmi — s bogom! O lelećite sa mnom hladni izvori! S bogom staze i livade, po kojima je ćesto njena noga k meni stupala! ćuvajte, molim vas, ćuvajte svi tu svetinju, koju krijete — dok onaj cilj, koj nam je izdajni udes darovao, nebo na dobro neproměni.“ 120. „Još vidim krov njezine kuće! a ono s bogom i ti mi ostaj! sad běrze noge napred, sakrite oku gorki pogled! O města puna dražestih, na vėk se od vas razstajem! samo još trenutak, samo još jedan pogled! na kraj šume — jao! već kuće nema! neogledaj se više! napred stupaj na ravninu! Źalostite me vašim pěvanjem, lice! šušite gore!

zavijajte vihri! ta ja stupam napred, kao što se čovjeku pristoji! Al koje bi mi sërce još jedan pogled dozvolilo?“ I tim dovršuje pèrvo pèvanje o Sali.

(Dalje će slèditi.)

Narodne pèsme *)

I. Štokavske :

Teško se majka s čedom razstaje.

Viče vila s visokih planinah
 Što se ovo selo neveseli?
 Kako će se selo veseliti,
 Kad umire mladi Radojica! —
 Radojica ljubu dozivao:
 „Ljubo moja, ti prokleta bila,
 Ako bi se ti udala mlada
 Dok neprodju tri godine dana,
 Dokle moje ne poraste ranče.“
 To izusti a dušicu pusti. —
 Al ne prodje nit nedèlja dana,
 Po nju idu do dva mila braca:
 „Odi s nama, draga seko naša,
 Odi s nama majci na povratke.“
 Ona im je govorila mlada:
 „Ček počekte, do dva mila braca,
 Dokle uspij siroticu moju,

*) Ove po unutèrnjem svom sadèržaju u vrstu ženskih pèsama spadajuće narodne pèsme hèrvatske razdèljene su u štokavsko, čakavsko i kajkavsko poreklo. Ovdè u kratko još ito napominjem, da su štokavske pèsme po g. V. Paceliću oko Senja sakupljene, — izim ono jedine što se pod naslovom: *Lud će što kroz pendžer guče* u tom razdèlu nalazi i što mi ju, kao iz banovačko

Da nevidi kud mu ide majka,
 Da nestrëlja očima za majkom.“
 To se bratji vërlo na žal dalo,
 Vratili se natrag dvoru svomu.
 S daleka ih zagledala majka,
 Malo bliže pred nje došetala:
 „Šta je oto, draga dëco moja,
 Gdđ li vam je sestra udovica?“
 A oni su govorili majci:
 „Govorila sestra udovica:
 Ćek počekte, dva mila brajena,
 Dokle uspiu siroticu moju,
 Da ne vidi kud mu ide majka,
 Da nestrëlja očima za majkom.
 To se nama vërlo na žal dalo,
 Ostala je u dvoru svojemu.“
 Al neprodje nit nedëlja dana,
 Po nju ide i otac i majka:
 „Odi s nama, drago dëte naše,
 Odi s nama na bielo dvore!“
 Ona im je govorila mlada:
 „Ćek počekte, i otac i majka,
 Dokle uspiu siroticu moju,
 Da nevidi kud mu ide majka,
 Da nestrëlja očima za majkom.“
 Pa dozivlje dva mlada dëvera:

pukovnic dobiveni, priobëi g. O. Utëš enović. — Što se ĉa-
 kavskih pësamah tiëe, sakupljene su od g. T. Padavića
 kko Praprutnika u primorskom kotaru bakarskom; kaj-
 kavskoe pako sakupio je g. D. Rakovac većom stran-
 nom u okolici Zagrebačkoj, osobito oko sela Granešina
 zvanog. Konačno moram da se javno zahvalim spomenutoj
 gospodi, kao sakupiteljem tih narodnih dragocënostih na-
 ših, na dobroti i ljubavi s toga što su mi priobëili ove,
 u koliko mi je poznato, do sad još nigdë neštampane pësmc.

Ured.

„Oj dĕveri, draga bratjo moja,
 Pripaz'te mi siroticu moju,
 A kad prodju tri godine dana,
 Oblaĉite siroticu moju,
 Ni u skĕrlet ni u tanku svilu,
 U cĕrno ga svega zamotajte,
 Da se znade da je sirotica,
 Sirotica bez otca i majke.“
 Odĕ ona sa otcem i majkom;
 Kad je došla u sred cĕrne gore,
 Cvili, plaĉo kano zmija ljuta.
 Stara ju jo upitala majka:
 „Šta je tebi, drago dĕte moje?“
 „Aj starice, mila majko moja,
 Ko ěe moju obuĉi sirotu,
 Ko li ěe je pasom opasati,
 Ko li ěe je vodom napojiti?“
 Stara joj jo besĕdila majka:
 „Boga tebi, milo dĕte moje,
 U sirote do dvĕ strinje mlade,
 One ěe ju pasom opasati,
 One ěe ju vodom napojiti.“
 A ona je besĕdila majci:
 „Aj starice, mila moja majko,
 Volji strinja svomu nego momu.“
 To izusti a dušicu pusti
 U gorici pod zelenom jelom;
 Tu su mi joj grobak izkopali,
 U gorici pod zelenom jelom.
 Na grobu joj nadpis napisali:
 „Vitka jelo, poĉuvaj joj stražu,
 Mĕrki vuĉe, neprestraši mi ju,
 Jer je dĕte od sebe strašivo.“

Kapitanovica i sinovica Fate.

Igra kolo u Karlovcu gradu,
 Igrala ga Kapitanovica,
 I dvie ćero Kapitanovice,
 Sve u srebru i u suhom zlatu,
 I medj njima Fata bratučeda.
 Tud prolazi Kostić Musaime;
 Božju im je pomoć nazivao,
 One su mu zdravlje odvrćale,
 A on im je junak govorio:
 „Lěpša Fate u svili zelenoj,
 Neg dvě ćeri Kapitanovice,
 Sve u srebru i u suhom zlatu.“
 Kad to čula Kapitanovica,
 Svuče s noge vezenu papuču,
 Udrě Fatu po rumenom lišcu;
 Kako ju je lasno udarila,
 Černa ju je kěrvca prolivala;
 Pak se šetje bělom dvoru svome,
 Pa uzimlje sjajno ogledalo,
 Ona mu je govorila mlada:
 „Ogledalo, da biš negledalo,
 Kako mi je lišce nagěrdjeno!“
 Pak mi idjě u gornje čardake,
 Pa uzimlje šarene marame,
 Pa mi ide na vodu Koranu;
 Korani je vodi govorila:
 „Aj Korano, ladna vodo moja,
 Ružno ti je u te pogledati,
 Još ružnije u te poskočiti!“
 Veže oči pa u vodu skoči. —
 U to doba Kostić Musaime,
 U vodu je konjem udario,

Měrtvu Fatu na pleći iznio,
 Pak je metje na travu zelenu,
 Još je měrtvoj Fati govorio:
 „Ajme Fate, umrio bi za te,
 Tri bi lěta galiu vozio,
 A čtvěрто turski sužanj bio,
 Aj prokleta Kapitanovice,
 Što si Fati nagěrdila lice!“

Sve u svoje doba.

Dodji dragi, dodji mili,
 Dodji do mene!
 Ako l' hoćeš lěpog cvětja,
 Dodji u jutro;
 Jer u jutro svako cvětje
 Najbolj' miriše.
 Ako l' hoćeš hladne vode,
 Dodji o pódne;
 Jer u pódne svaka voda
 Najbolj' studena.
 Ako l' hoćeš mene ljubiti,
 Dodji u večer;
 Jer u večer svaka duša
 Sába uzdiše.

Mamulić Omere i Běrzader děvojče.

Tambur' bije Mamulić Omere,
 Tambura se tja do cara čuje,
 Pusto gěrlo tja do Carigrada,
 To začula Běrzader děvojka,

To začula, to je besjédila :
 „Mili bože, lèpe tamburice,
 I junaka ko udara u nju,
 Da bi znala da je tvèrde vjere,
 SÁma bi ga potajno ljubila.“
 A on joj je junak govorio :
 „Tvèrdje vjere, moja dušo draga,
 Tvèrdje vjere neg je sunce žarko,
 Sunce zadje pa opet izadje,
 Ali moja vjera nikadare!
 Već te prosim, draga dušo moja,
 Dodji k meni večer po večeri,
 Pod čadore bega gospodina.“
 A kade je po večeri bilo,
 Stane buka od žutih pačmagala,
 Šuškotanje od svile crvene ;
 Prestraši se Mamulić Omere,
 Misli, da je beže Delijane,
 Běži junak preko polja ravna,
 A ona ga dozivala mlada :
 „Mamuliću, ženska strašivice,
 Nije ovo bože Delijane,
 Već je ovo Běrzader děvojka.“
 Ljubili se puno osam dana,
 A kada je deveti nastao,
 Ona mu je govorila mlada :
 „Mamuliću, moja dušo draga,
 Pusti mene staroj majci mojoj,
 Šta će reći stara majka moja,
 Gdě sam bila, gdě li dangubila.“
 Od mila se razstati nemogli,
 Ugrizè je u rumeno lice.
 Ona išla bělom dvoru svomu,
 Nju su njene druge dočekale,

I još su joj tiho govorile :
 „Gdě si bila, draga drůgo naša,
 Gdě si bila, gdě li dangubila,
 Ko li te je za obraz ugrizo?“
 Ona im je govorila mlada :
 „Sinoć jesam golube lovila,
 Pa me golub u obraz ogrebà.“
 One su joj govorilo mlade :
 „Něsu oto nokti golubovi,
 Već su oto zubi Omerovi.“
 Ona im je govorila mlada :
 „Nije čeda, nije prigovora,
 Bez Omera nije razgovora.“

Kako iz nesreće sreća izhodi.

Ja junače iz běla dučana,
 Moja draga iz biela dvora,
 Sreli smo se u těsnom sokaku,
 Sokak těsan, a ja junak běsan,
 Ja joj rekoh i dva i tri puta :
 „Mila moja, ukloni se sputa.“
 Někti s' mila ukloniti s puta,
 Zapě meni kukac od opanka
 Za njezinu cěrvenu papuču,
 Srušismo se u zelenu travu,
 Poljubih ju i dva i tri puta,
 Da tko broji, bilo b' i sto puta.

Ludče što kroz pendžer guče.

Čije li su tarabe,
 Čija li su vrata,
 Čije li je ono ludče
 Što kroz pendžer gučo ?

Mamine su tarabe,
 Mamina su vrata,
 Mamino je ono ludče
 Što kroz pendžer guče.

Visoke su tarabe,
 Visoka su vrata,
 Rumeno je ono ludče
 Što kroz pendžer guče.

Preskočit ću tarabe,
 Preskočit ću vrata,
 Poljubit ću ono ludče
 Što kroz pendžer guče.

Sèrdit će se mamica,
 Sèrdit će se tata,
 Al se neće ono ludče
 Što kroz pendžer guče.

II. Čakavske :

Děvojka je neven cvěće brala.

Divojka je neven cviče brala,
 Nevenu je cviću govorila :
 „Sani, veni, neven cviče moje !
 Kajno vene sèrco u junaka.“
 Al se dragoj iza gore javlja :
 „Nekuni me, liepa divojko !“
 „Nekunen te, mlajani junače !
 Već ja kunen zelen bor u gori,
 Da b' iz njega zlatna rosa pala,
 Da b' ja mlada rosu pobirala,
 Pa oda nje pèrsteno kovala,

Ča bi svomu rodu darivala :
 Pěrvoga bi svojoj majki dala,
 Drugoga bi svojoj soki dala,
 Trećega bi sebi ostavila.“

Čoban Miko i Omerka děvojka.

Čoban pase za Kosovon ovce,
 Za Kosovon, na polju širokon,
 Š njin ih pase Omerka divojka,
 Š njin ih pase devet godin dana,
 Kad je bila doba od južine:
 „Hodi, Miko, s manon na južinu!“
 „Bogme negren, Omerko divojko,
 Leh me zami za virnoga druga,
 Za svidoka Boga jedinoga,
 Ki je stvoril i mene i tebe,
 Da te nigdar ostaviti neću,
 Leh gren doma stari majki mojoj,
 Da ju pitan světa i nauka,
 Nis jo vidil devet godin dana,
 A deseto već je oběrnulo,
 Ču ju pitat světa i nauka,
 Da ću vazet Omerku divojku.“
 Njemu majka takov nauk dala :
 „Da ne vazmeš Omerku divojku,
 Leh ćeš ti zet drugu divojčicu,
 Ká ni vikla suncu ni mesecu,
 Ni zvezdici ká do zore sveti.“
 'To se j' sinku jako na žal dalo :
 „Pust' me, majko, u gornje kamare,
 Pa mi podaj tinte i papira,
 Da napišem jedan listak mali,
 Da ga šaljen prelipoj divojki,

Da s' udaje kamo njojzi drago.“
 Omerki se jako na žal dalo.—
 Kad se ženi Mikula čobane
 Sa divojkon ká ni vikla suncu
 Ká ni vikla suncu ni mesecu,
 Te sakupi svate i svatove;
 Omerka im pute preticala,
 Da će vidit Mikulu čobana,
 Jer je lipši neg je je pèrvo bio.
 Tutu pade Mikula čobane,
 Tutu pade i mèrtav ostane:
 „Boga vama, svatjo Mikulova,
 Pustite me k Mikuli čobanu!“
 Tu opade Omerka divojka,
 A svatja se nazad povèrnula:
 Grob kopaju pred svetin Mikulon,
 Skupa su ih u grob položili,
 Na njoj zraste drobni cvit mažuran,
 Na njen zraste tèrsova lozica,
 Tu se vije jedno okol drugog,
 Kano junak okolo divojke,
 Tutu dodju nje i njegva majka,
 Tu proklinju obe tužne majke:
 „Aj prokleta svaka majka bila,
 Ká razmelje dragu od dragoga,
 I skup spravlja drago i nedrago!“

Lèpa Mare izgubi krunu.

Turski konji boga mole,
 Da njen Bog dà vojevati,
 Prek Dunaja mutne vodo;
 Na Dunaju trava raste,
 Pusta trava diteljina,
 Po kój pasu dva pavuna,

I ta lreľja pavunica,
 Pastir njen je divojčica,
 Divojčica lipa Mare,
 Mara ima zlatnu krunu
 I dva traka oba zlata;
 Zgubila je Mare krunu,
 I dva traka oba zlata,
 Pa govori lipa Mare:
 „Ajme meni, ja neboga,
 Ki bi meni krunu našal,
 I dva traka oba zlata,
 Njegova bi ljuba bila!“
 To začuju dva Ričana,
 Na sić vodu prolivaše,
 S mečon travu posikoše,
 Već nenadju Mari krunu;
 To začuju dva Bakrana,
 Na sić vodu prolivaše,
 S mečon travu posikoše,
 Već nenadju Mari krunu;
 Još govori lipa Mare:
 „Ava mene, ja neboga,
 Ki bi meni krunu našal,
 Ja bi njemu ljuba bila!“
 To začuje čèrni mali,
 Čèrni mali ugarčiču,
 Na sić vodu prolivaše,
 S mečon travu posikoše,
 On je našal Mari krunu,
 I dva traka oba zlata;
 Još govori lipa Mare:
 „Ajme meni, ja neboga,
 Ko će mene mladu ljubit,
 Čèrni mali ugarčiču!“

Lukava Mandaléna.

Potopi se barka divojačka,*)
 Iz pod Senja grada bieloga,
 Sve divojke kraje ufatiše,
 Leh nemore mudra Mandaléna:
 „Ki bi mane s kraja ufatio,
 Njegova bi verna ljuba bila!“
 To začuje čoban od ovacah,
 Pa prifèrčo ruke do lakata,
 Pa prifèrče noge do kolena,
 Pa mi tèrči va to sinje more:
 „Daj, divojko, ča si obećala!“
 „Ča nevidiš na moru mornare,
 Leh me peljaj va tu cèrnu goru,
 Onde ljubi, koliko ti drago!“
 Kad su došli va tu cèrnu goru:
 „Ča nevidiš va gore čobana,
 Već me peljaj va to polje ravno,
 Onde ljubi, koliko ti drago!“
 Kad su došli va to polje ravno:
 „Ča nevidiš va polju orače,
 Leh me peljaj k mojoj miloj majki
 Doma su mi sve bile kamare,
 Onde ljubi, koliko ti drago!“
 Kad su došli k njenin belin dvorin,
 Mlada je šla va bele kamare,
 A mlad čoban pred dvoron ostaše:
 „Svaki neka bude proklet junak,
 Ki veruje mlajahnoj divojki.“

*) U toj pèsmi, narod kad ju pèva, svakom redku, čim ga opetuje, dodaje priglasak (refrain) „nina nena!“ — Obično imadu primorske pèsme priglasak: „nina nena“ ili „nina nena, trana na!“

Dobar izgovor.

Zelena mala dubrava,
 Po koj se ljube dva draga,
 Ljubeće najde tamna noć,
 Pričme se mlada plakati,
 Pričme ju mladi tešiti:
 „Muči, pomuči děvojko,
 Lahko ćeš majki lagati,
 Da t' se je biser prosipal,
 Da t' je vran konjic utokal.“

Neslaže se staro sa mladim. *)

Kad je mlada na igru šetala,
 Tri je dela starcu urdinala:
 „Stari starče, i stari magarče,
 Nit nis našla dvori' pometeni',
 Nit nis našla proso ostupano,
 Da mi nije od Boga grihote,
 I od ljudih velike sramote,
 S glavom bin ti proso ostupala,
 S bradom bin ti dvore pometala:
 Za te nije mlajahna divojka,
 Već je za te crikva i molitva.“

III. Kajkavske.**Mačeha i pastorka pastirica.**

Pastorkinja rumenicu pasla,
 Rumenicu, kravicu predragu,

*) Ovu pěsmu obiĉno pěvaju děvojke u kolu, te sam ju i ja sám ĉuo, bivši prije 6 godinah prilikom vašara u Bakru, kako su ju děvojko pěvalo u kolu.

Pasla pašu, kèrmila je kèrmom,
 Senom svilnim i s otavom travom,
 To zapazi mačuha preljuta,
 Ljuta kakti kača jadovnjača,
 Koja sáma sebi dobro krati,
 Ká dobrotu s čemerom naplatja:
 Pastorkinji radost nenavidi,
 Nenavidi, nazlobno dõkonča,
 Da se njena rumenica skonča,
 Da je ne bu više pašom pasla,
 Nit kèrmila otavom, nit senom.
 To je čula vboga divojčica,
 Pastorkinja, tužna pastirica.
 „Hela, Hela, nebudi vesela!
 Rumeniča, drago moje blago,
 Voć se plači, s menom suze toči,
 Ar se ljuta zima približava,
 Vehnula bu zelena ti trava,
 Zmèrzne ti se na zviranjku voda.“
 Rumeniča čudom pregovori:
 „Ljuta mi se zima približava;
 Kad najbolje zeleni se trava,
 Da mi vsehne má cvetuća hrana,
 Da mi ledom studen voda smèrzne,
 To oštroća zime nepremore,
 A premore mačuho oštroća,
 Kad zle volje i mene zakolje,
 Rumenicu dobru svu dojnicu.
 Pastirica, aj má milom mila,
 Naj se plakat niti ronit suzo,
 Služkinja si meni vérna bila,
 Kèrmila me, dojila ljubljeno,
 Sèrcem si si sreću vtemeljila:
 Kad hudobno mene vre zakolju,

Tebi drobec da ga čistiš věrgnu,
Vu njem najdeš zlatu jabučicu,
Jabučicu jakosti otajne,
Nju zanesi k onomu zviranjku,
Gde si mene sto krat napojila,
Tam je nesi i čisto operi,
Ter je spravi onde v šupljo drévo,
Gospodske ti bude kinče dala,
I kočiju zlatom okovanu,
Čile konje, izabrane vrance,
Na praznik se š njimi v cirkvu peljaj,
Nakinčena s opravom i gjungjem.⁴
Dobila je mila jabučicu,
Oprala je čisto na zviranjku,
Na zviranjku v studnici vodi,
Onde gde se zlati pčsek plodi,
Potlam je je v šupljo drévo dela,
V šuplju lipu, staru pčelaricu,
Ká je bila stó let pčelna paša,
Ka je rojev stokrat sto gojila,
Vu nju spravi mila jabučicu,
Kad je v praznik k stari lipi došla,
Komaj prime jabučicu v ruke,
Vre zagleda gospodske konjiče,
Pred hintovom s pozlaćenim krovom,
A vu duplju opravu od svile,
Kuju tenku pavuki su preli,
Kinč i biser vse više od zlata,
Vse se světi još bolje od zorje,
Još od zorje bolje i od sunca,
Kada žarko izza gore shaja
I s toplinom majki zemlji vgaja.
Divojčica čudom se prečudi,
Samo da se v pameti nezbludi,

Kad v hintovu k cirkvi se dopelja,
 Gde s kćerjóm vro maćuha je bila,
 Višnjemu se skrušeno naklanja,
 Maćuhinju ljutost nespoganja.
 Al je nije maćuha poznala,
 Nit oholna mērzla sestra njeina,
 Nepobožna nazlobna divojka,
 Već je spozna plemeniti vitez,
 Mladi vitez velikoga roda,
 Taj za mala njoj v snuboke dojde,
 Maćuha je pod korito skrije,
 Ter je s haljom kćere své pokrije.
 Vitez pita gde je pastorkinja,
 Pita opet, ter si milo zdehne:
 „Gde je draga, koju s duše ljubim?“
 Kokot s peći na korito skoči,
 Ter zakrikne: „Pod koritom skrita!“
 Knez nju s rukom 'spod korita zdigne,
 Baš s desnicom s kóm se njoj zaruči,
 S kóm nju vu grad v hižni zakon pelja
 Njoj na radost, sebi na veselje.

Tri ptičice dare nose.

Tri ptičice goru preletale,
 Vsaka nosi vu kljunu znamenje,
 Jedna nosi vlatak od šenice,
 Druga nosi vinovu lozicu,
 Trejta nosi zdravje i veselje,
 Koja nosi vlatak od šenice,
 Ona pada vu Banatsko polje,
 Zato Banat šenicom je rodil;
 Koja nosi vinovu lozicu,

Ona pada na Frušku planinu,
 Zato Fruška vinom je rodila;
 Koja nosi zdravje i veselje,
 Ona pada na našu stolicu,
 Da budemo zdravi i veseli.

Děvojčica vodu gazi.

Divojčica vodu gazi,
 Noge joj se běle,
 Mlad katana bregom jaše,
 Rozgotom se směje:
 „Gazi, gazi, divojčica,
 Bog dà moja bila!“
 „Da bi znala i vidola,
 Bog dà tvoja bila,
 Šikom bi se obšiknula,
 Da bi tenša bila,
 S konoplicom potirala,
 Da bi višja bila.“

Junak budi děvojku.

Divojka mi jeje na rukah zaspala,
 Milo mi je milo divojku buditi,
 Stani, mila, stani, mojem sèrcu draga,
 Da nas nebi zorja, zorja zazorila,
 Zorja zazorila, běli den sastigel,
 Běli den zastigel, sunce vulovilo!

Voli sestra bratca nego dragog.

Imala sem bratca i ljubaca,
 Obodva sem na vojniciu dala!—

„Bili rada da obadva dojdu?“
 „Ja bi rada da obadva dojdu.“
 „Teroga bi duže žalovala?“
 „Duže braca nego li ljubaca,
 Ves svět prejdem, braca si nonajdem,
 V sèrce zajdem, pak ljubaca najdem,
 Za bratca bi svoje sèrce dala,
 Za ljubaca i tu desnu ruku.“

Bratac i sestra u šajki.

Dve se vode skupa izstajaju,
 Jedna Drava a druga Morava,
 Jedna vozi drevlje i kamenje,
 Druga vozi šajku okovanu,
 Vu 'ne šajke bratec i sestrica,
 Bratec spava, sestrica mu šiva,
 Sestra bratca s iglicom budila:
 „Vustaj, bratec, běli gradi gore!“
 „A naj gori drévo do kamenca,
 Služil sem ga tri godine dana,
 Jedno leto za mladu divojku,
 Drugo leto za vrana konjica,
 Trejte leto za svetlo oružje,
 Počeli su konjice deliti,
 Meni dali staro i zjahano,
 Počeli su oružje deliti,
 Meni dali staro i hěrdjavo,
 Počeli su divojke deliti.
 Meni dall staru i šepavu;
 Ha, naj gori drévece do kamenca!“

Zadaca naših književnikah u sadanje vrēme.

Od M. B.

Ozbiljno vrēme zahtēva ozbiljno razmatranje i dostojno uvažavanje, koje se najbolje može postići time, kad se stanu pitanja takovog vremena, koja — bi reć — osobitu značajnost (karakteristiku) njegovu sačinjaju, svestrano pretresivati, u koliko je moguće, rēšavati, te u praktični život uvoditi. — Mi živimo u takovom vėku, u kojem se svi izobraženi narodi oko nas zabavljaju ozbiljnimi i važnimi pitanji, štono zasēcaju duboko u život, takovimi pitanji, koja se odnose na svestrano duševno i materialno blagostanje njihovo. U takovom indi vremenu — postojati na mēstu, znaćilo bi kod izobraženih tih narodah, koji su nas daleko pretekli, jur toliko, koliko na polju naprēdka sramotno uzmicati, a kod nas — gdje ako iskreni bit hoćemo, sva skoro polja ozbiljnog znanja na ugaru leže — znaćilo bi: još prije nego li pravo oživismo, za uvēke propasti.

Od ono 19 godinah, odkako se probudjeni duhom narodnosti iz mērtvila digosmo, pisalo se je kod nas do sad jur podosta i koješta u prozi i u stihovih, al doduše uprav u onih raznih strukah znanja, što u novie vrēme skoro cēli izobraženi svēt zanimaju, pisano je tako malo, da bi lahko bilo sve ono što bi pisano, prebrojiti na pērste. Kad je indi tomu tako, a to treba da nastojimo u koliko nam je moguće, pobrinuti se zato, da se uz ugodne krasoslovne stvari, — kojih nam je svakako za oplominiti ćud i sērce naše, te kao duhovnu

zabavu u vrēme odmora poslē radnje i nadalje treba — goje i ozbiljne stvari, što su nam za razsvēljenje uma potrebite i za praktični život koristne.

Ko se je iole obazreo u literaturi ostalih ne samo tudjih već i srodnih nama slavenskih narodah, mogo je opaziti, da se tamo umne glave sad skoro više nego li ikad prije bave naravoslovjem, zemljopisom, filologiom, pravoslovjem, dēržavoslovjem, povēstnicom, zatim filozofiom i raznimi umētnosti, i buduć da svaka ova grana znanosti opet svoje ogranke imade, — kao naravoslovje što ima: mineralogiju, geognoziju, geologiju, botaniku, zoologiju, fiziologiju, antropologiju, psihologiju, zatim tako zvanu fiziku, kemiju i astronomiju; — zemljopis ima: zemljopis matematični, fizični, klimatični, politični itd.; — filologija ima: gramatiku, leksikografiju, filozofiju jezika i štilistiku; — pravoslovje ima: pravoslovje posebničko, dēržavno, umno, pozitivno, rimsko, feudalno, cērkveno itd.; — dēržavoslovje opet ima: narodnu ekonomiju, nauku o financiah itd.; — umētnosti napokon imadu: slikarstvo, kiparstvo, umētno zidarstvo ili arhitekturu, muziku i pēsništvo, — naravno je, da se sve ove grane i ogranke obradjuju i putem knjižestva uvođe u sve to širje krugove naroda. — Velika je dakle zavlada radinost na polju znanstvenom, osobito pako znanosti naravoslovne naći ćemo skoro svuda dostojno i izvērsto zastupane, jer ne samo što učeni ljudi u toj struci pišu za izobraženii dio naroda, već oni takodjer i za prosti puk pišu u slogu pučkom ili prostu - narodnom, znajući dobro, da ote znanosti samo onda obilatim plodom za cēli narod uroditi mogu, kad

postanu pristupne svima, tako, da se svaki čovjek u području svoga zvanja njima koristiti može.

Nije li to dosta za podbočiti nas da se osvjestimo, pa da i mi počnemo obradivati ova i ostala narodu našem do sad nepoznata polja znanja, onako, kao što to zahtjeva duh i narav njegova, i kao što ću to razložiti dole niže. — To je, vjerujte, jedini put, kojim se u mirno doba najlakše i najuspješnije širiti i razplodjivati može svjetlost među narod — barem među onaj dio naroda, kojeg se ta svjetlost može ponajprije primati s uspjehom, najine među čitajući dio, jer o većem djelu, koi još ni čitati nezna, za sad još spomena neima.

Hrvatska naša domovina povratila se je posle prevrata posljednjih godinah na prvašnji svoj vidik naprama plemenom južno-slavenskim i došla glede duhovne svoje zadaće u južnom Slavenstvu opet u onaj položaj, odkuda je golemom olujom posljednjeg pokreta iztisnuta bila. S toga neostaje nam drugo, nego opet prednjačiti u području duhovnoga razvitka južnih Slavenah; a to činiti ne samo što smo vlastni, nego i dužni. — Ako se osjetjamo da smo djeca onog naroda kojega veći dio još čami u mrtvilo, a ono treba, ako nećemo uz golo mrtvilo sami da odamremo, složnimi silami i svjetlom zubljom duha da pohitimo izagnati ono mrtvilo, te oživotvoriti što po naravi živiti svakako ima.

Treba dakle da literati naši glede gore spomenutih znanostih onom stazom podju, kojom su nekoji između njih u najnovie vrėme jur pošli. Znam ja, da kod nas tako zvanih literatah *ex professo* neima, znam i to, da svaki koj se goder kod nas književnosti posveti, to — gledeć na mali broj čitateljah i druge nepriatne okolnosti — svakako nekim požrtvovanjem iz čistog domo- i rodoljubja čini, znam napokon i to, da se prirēče ono: *non omnia possumus omnes* — i na nas

proteže, buduć da se od književnika nemože zahtjevati, da bude u svakoj grani znanja tako izvërstno izobražen, da bi mogo u njoj šlogod pisati; — sve to ja z nadem dobro, al šta ćemo kad nije drugčie, te ako nećemo da nam sve propane, moramo raditi svestrano, te nastojati oko toga, da jur stvorimo ili barem stvarati pođimamo za narod naš književnost znanstvenu, koja bi sipala životvorne i razsvětlujuće zrake svoje medju narod. K toj svetoj svërhi svaki izmedju nas pridonositi mora poněšto i po koj plod svoje radnje i truda iz one vërste znanja koja mu je najmilia, i u kojoj je tako daleko dotërao, da ju podpunoma razumije i da može u njoj šlogod pisati.

Nastojeci indi oko znanstvenog knjižestva, netreba nam ugledati se sasvim u primër drugih nami po kërvi tudjih narodah, kao n. p. Nëmcah. Mi Nëmcah u knjižestvu dostići nećemo nikada, a nije nam baš ni od potrebe da se potrudimo dostići ih u tom, jerbo bismo se uzalud trudili. Naša narav, naš značaj narodni, naš položaj u svētu i isto naše poslanstvo historično, jednom reći: sva naša svojstva narodna kao Slavenah sasvim su druga nego li svojstva narodna Nëmcah. Duh Nëmcah zapleo se je u artiu i u knjižestvo, tako, da iza nje jedva u bčli svět poviruje. Nëmci su u knjižestvo svoje, osobito u najnovie doba uložili svukoliku skoro snagu svoju, te vas su skoro sok svojih živacah u foliante i knjižurine izcëdili; pa zato uprav im je i pošlo za rukom te su dotërali knjižestvo svoje do goleme mëre, ali time su ujedno knjižestvo obratili i pretvorili u posebnu granu obërtnosti i tečevine. Moglo bi se reći, da je nëmački narod poslao živom bibliotekom čitavog svëta.

Mi Nëmcah u tom ponašati nećemo a i nemožemo; naša narav nije zato stvorena, mi bismo se u knji-

ževnosti prije privikli i spriateljili sa duhom Taliana ili Franceza nego li Njēma; misao bo Njēma zadubljena je sama u sebe, dočim naša pērši izvan nas, naokolo tražeći gdē da posēdne i da se nasisa bujna života.

Mi dakle u znanstvenom knjižestvu, koje nam svakako stvoriti treba, nesmijemo drugim putem udariti, već onim, kojega nam naznačuje naša narav. Kod nas knjižestvo u obće treba da bude onakovo, kakovo nam je baš od potrebe u ovo doba, treba — rečju — da bude više sredstvo nego li glavna svērha.

Svatko zna i uvidja, da duhu naroda našega — hvala Bogu jur od naravi vedroga — treba svētlosti i hrane, da mu treba nauke i znanosti, nu nipošto znanosti po zamēršenih sistemah kojekakvih i u pedantičnih formah, ili znanosti u paučinu abstraktnih kategoriah zamotane, nego nauke i znanosti čile, zrēle, ozbiljne, razumne, zdrave i praktične, t. j. znanosti onakove, kojima će se narod naš moći obilato koristiti u području života.

Što se kolikoće tih naukah tiče, uvjeren sam, da narodu našem od svake znanosti netreba čitave hērpe, njemu će dostati obrok jedan, gdē može bit drugom kojem narodu nedostaju dva tri do četiri obroka. Narod naš će umom i vidom bistrim, praktičnom vjēštinom i domahom pogleda svoga ono isto lahko dostići moći, što drugi narodi tek velikom uztrpljivostju, neumornom marljivostju i nakon mnogog truda postignu. Pa zato i narodu našem toliko i netreba prevratjati foliantah i zaprašjenih knjižurinah, niti iz njih cērpiti razuma i mudrosti, nego treba mu hrane duhovne na malo obročiće, samo da u ostalom bude hrana zdrava i krēpka. Hrana ovaka više će razvedriti i okrēpiti duh narodu našem, nego hrana smēšana i pretanjena, sastavljena od kojekakvih nebrojenih izmudrenih umēsakah. Duh naroda našega već sam po sebi čil, zdrav, jedar i pun dobre

jezgre, uzbužit će od malo hrane i razviti se u plodove najljepše.

U nas dakle treba — kaneći razploditi nauku i znanost — ponajviše pozor obratiti na to, da se ono, što se god za narod znanstvenog pisalo bude, nenagomila i nepiše u velikih dèlih slogom kakovim abstraktnim ili strogo učenim, već da se piše u povremenih časopisih ili pomanjih posebnih dèlih, u slogu prosto-narodnom; jer kao što iz izkustva znamo, naš svēt nečita rado čitavih knjigah znanstvenih — pa pravo ima što ih nečita, jerbo bi se morao proti naravi svojoj siliti i glavu si razbijati, dok bi im na kraj došo t. j. proučio ih — već on hoće i ište, da mu čitajuć uz nauku bude i nēka zabava, pa zato sećnim, da bi mu ponajviše omilile knjige onakove, koje bi ujedno učile i zabavljale time, što bi ga učile ne uvēk jedno te jedno, nego nauke i stvari različite iz različitih granah nauke i znanosti. Samo tako i ne drugčie dokučit će se svērha za kojom treba da težimo u prosvetjenom našem vĕku, samo tako nadomĕstit će se folianti i knjižurine, te radnja naša urodit će samo na taj naćin obilnim i spasonosnim plodom.

Svakom izmedju nas bit će po svoj prilici poznato, da je uz priašnju našu školsku sistemu mnogi izmedju naših mladićah tako zvane „latinske“ škole svēršio, bez da bi o znanostima u početku tog članka napomenutim pravog pojma imao, jer skoro sve, što se je u školama učio, bilo je povēršno, i kao takovo nije ga moglo policati da — svēršivši škole — sám nastavi što je u školama tek počeo, kamo li dovēršio. — Rĕdki su zaista, koji bi bili, uvidivši povēršnost i nedostatnost svoju u svakom obziru znanstvenom, vlastitim nagonom nastavili, ili bolje: na novo počeli ono učiti, što su zakasnili tećajem mnogih godinah, nenadoknadivim gubitkom

dragocnog vremena i dosta velikim troškom novčanim. Oni pako izmedju naših zemljakah, koji su ili polazili niže samo škole, ili na bërzu ruku naučili se čitat i pisat, oni su, naravno, još manje prilike imali upoznati i baviti se sa mnogim koristnim znanostima, buduć da ih je s jedne strane u tom prćčilo svakdanje njihovo zvanje u životu gradjanskom, a s druge strane opet nebì od nikud ponude i nukanja srćdstvom popularnih — svakoj družtvenoj klasi pristupnih članakah ili knjigah.

Duh vćka sada silno kuca na vrata svakoga naroda, te ga zove — ne k igri i zabavi kao prije — već k ozbiljnoj radnji. Izobraženost duha i sćrca postaje od dana do dana sve to obćenitiom, jer sad se hoće da ne samo tako zvana povlastjena gospoda, već i gradjanin, paće i isti seljak bude primćrno stališu svom izobražen. Čovćek pako ugladjen i prosvćtljen nesmiije biti tudjin u području nijedno nauke, pa ako je i nemože do kraja izćerpiti i sebi prisvojiti, a ono neka je barem proući do te mćre, da uzmogne razabrati razmćr i savez izmedju nauke jedne i naukah drugih, te da je kadar umom svojim dohvatiti pitanja života u obće i na pose. Velika je to mahna i nedostatak veliki, ako se čovćek zadubi i zarije u jednu jedinu nauku, te kopajući i njireći u njoj zanemari posve ostale grane. Takav čovćek može biti tako nazvan „ućen“ čovćek, pedant, školast, itd., al nemože nikad biti čovćek u pravom smislu rćči: mudar, bistro — i hitroumante okretan, jednom rćči: nemože biti čovćek od svćta; a nami netreba toliko ljudih strogo ućenih, koliko ljudih od svćta, ljudih mudrih, kojima vćština i prosvćta nesteže se na jednu samo struku, nego siže preko više ako ne svihkolikih strukah znanosti i nauke. — Znanost je samo jedna, cćlovita, a što se zovu znanosti pojedine, to su samo ogranci jednoga stabla. Znanosti su sve posvezano jedna s drugom tako, da, tko je samo

jednu izučio, neokusivši druge ni s vrha, da će ostati do vjek čameći pred vratih vilinih dvorovah, a vile ga neće nikad pod krov svoj pustiti. Istina je, da čovjek jedan nije kadar izcèrpiti svih vrèlah znanosti te ih svih izučiti, ali to nije ni od potrebe, dovoljno je, ako pojedini čovjek po čašicu vode izpije iz vrela svakogá, da znade barem, kako va je u kom voda, a koliko je u svakom ili u svih ukupno vode, s otime neka si učeni ljudi glave taru.

Sve dakle što sam god kazo u tom članku, tiče se naših čitateljah u obće, a književnikah na pose. — Vrèmo je, da se jednom ozbilnije počme raditi na polju raznovèrstnog znanja, to uvidjamo i osèljamo živo svi, kojim je što god stalo do prosvete naroda našega. — Što sam indi gore više obširno razložio, kažem ovdè opetovano u kratko: treba da se književnici naši svojski i ozbiljno late radnje na znanstvenom polju književnosti, nu to treba, kao što takodjer rekoh, primèrno duhu u naroda našega.

U koliko književnici naši nebi kadri bili da odmah šta izvornog pišu, morali bi se dakako malo obazrèti u knjižestvu srodnih plemenah slavenskih kao: Čehah, Poljakah i Rusah, pa zatim i u knjižestvu ostalih europskih narodah; tim uzajmanjem znanstvih i naukah — koje su i onako sveobće blago — pružiti ćemo ujedno jednu ruku Europi od zapada pruživši već prije drugu srodnom istoku i Slavenstvu. Tù pače i to — bez da tko zato krivo tumači moje rèči — napomenuti moram, da mi — osobito što se znanstvenog izobraženja tiče — brižljivo čuvali moramo svezu, koja nas odnèkad spaja s Europom zapadnom, niti je smèmo prekidati ikako, ovu bõ je svezu tajnom rukom osnovala sudbina sama, te čelikom vèkovah okovala. A to valju da nam je tim više na umu, buduć da je knjižesto zapadnih na-

rodah po někom smislu do sad i naša svojina bila, jerbo od onuda ćerpismo svu skoro svćtlost uma i duhovnu hranu.

Ako budu književnici naši revnivo oko toga nastojali da nam uz beletristićku literaturu, koja nam pruža mirisno svoje cvćtje, gore razloženim načinom svo to više urodi polje raznovćrstnih znanostih i naukah obilatim svojim voćem i zdravom za život svakdanji potrćbitom hranom, tek onda će se moći reći: da su književnici naši razumćli zadaću svoju u sadanje vrćme.

Prirodoslovje.

Od Ljudevita Vukotinića.

Prirodoslovje (naravoslovje) zove se u obće ona nauka, koja nas ući poznavati proizvode prirodne.

Prirodoslovje ćelo dćli se u tri glavne grane, kao što se najme ista priroda dćli u tri tako zvana carstva; pćrvo: u carstvo životinsko, drugo: u biljinjsko, tretje: u nerastno. Nauka o carstvu životinjskom zove se: životinoslovje, zoologia; druga: biljoslovje, fitologia ili botanika; tretja: nerastoslovje ili nerastopis, mineralogia. Ove opet znanosti polag razlićitih svojih predmetah i svćrbah razdćljene su u: anatomiu, fitonomiu, fiziologiu, fitografii, litologiu, geognozii, geologiu, fiziku, itd. Svaka ova nauka saćinja iz svog gledišta posebnu za se obstojećću znanost, i skopćana je sa drugimi prirodoslovnim znanostima, kojimi se kao pomoćnim manje vise služi.

Već iz istih predmeta, kojima se ove gori naznačene nauke bave, vidi se široko njihovo a k tomu læpo i zanimivo polje, nu vidi se takodjer i velika korist njihova. Mimosištavši to, da nauke ove um veoma bistre, duh oštne, te timo nĕku duševnu prevagu ĉovĕku podĕljuju, — već nauke prirodoslovne donose takodjer ljudima osobitu hasnu materialnu, koja je u praktiĉnom životu od neizmĕrne ĉĕne. Tko neće pripoznati, koliko to valja gospodaru poljskomu, kad on razumie tumaĉiti i prosuditi razliĉita ukazanja fiziĉna, kad pobliže pozna mnogovĕrstno bilje i rastlje, štano treba da on sadi i sije; zatim koliko to vrĕdi kad pozna valjanost zemlje i nĕkojeg kamenja, koje ĉesto na svoju korist obratiti može? . . .

Kako ĉe uspĕti zanallia i obĕrtnik kad nepozna ono prirodne proizvode, koje bi morao izdĕlati, te sebi i drugima na korist dobro prirediti? . . . Jeli je moguće da samo naslĕduje ono, što drugi izobraženii zanallia i obĕrtnik naĉini, kad nezna svojstva onomu materialu, što mu pod ruke dodje? — A kamo da poboljša štogod, da proiznadje sām što novog i koristnog kad je tudj i neuk u najbližjem svom krugu? — Hoće li znati rudu naći, nju izkopati i svĕrsi shodno upotrĕbiti kad nepozna ni kamen, ni kovno? — itd. Zaista zemlja onakova, u kojoj neima ljudih prirodoslovju vĕštih, tužna je, zapuštana i siromašna, te u materialnom obziru ili sasvim u mĕrtvilu ĉani, ili ako se šta u njoj ĉini, to se ĉini rukom inostranacah, od kojih domaći zavise, te ih kao uĉitelje i dobroĉinitelje smatrati moraju. Okolnost sliĉna stavlja narod u veoma odvisan položaj, jer doĉim si sām pomoći nezna, prisiljen je tudjom se pomoćju služitii ako u siromaštvu sasvim ugreznuti neće.

Ako ĉovĕk neće da bude inostran na zemlji, na kojoj i od koje živiti mora, to je nedvojbeno, da nauke

prirodoslovne zanemariti nesmije. -- To nam svjedoči bjeledano postupanje ostalih izobraženih narodah europskih, koji nauke prirodoslovne sa svom silom mogućom podupiru, uče i razprostiru. Tako ovo radi Englezka, Francezka, Belgijska, Njemačka i Ruska zemlja, te su im zato u dio pali obilni plodovi s radnje njihove, nad kojimi se mi samo čudimo, videći da se iz njihovog običnog i lergovačkog života uvijek novi te novi život radja, i da kod njih raznovjersnom iznašastju i umjetnostima neima skoro ni konca ni kraja, dočim se kod nas — osim znanostih pravničkih i teologičkih — malo tko obazire na drugu koju struku znanostih.

Vjek naš osobito time se označuje, da je iz polja špekulativnih teorijah stupio na praktično polje, pa tu radi i gradi sada svjet ono, što je najvećina kadro čovječanstvo usrećiti. — Zato su nauke prirodoslovne u toliko napredovale, i zato se uvažavaju sada na toliko, da — ako se i nedrže svigdje za prve — a to se sigurno stavljaju svigdje u prvi red. Nu budući, da su nauke prirodoslovne u strogom smislu veoma teške, te ih nemože tako lahko svaki razumjeti i naučiti, zato je zavladao posve praktičan način znanosti ove u prostonarodnom slogu predstavljati, tako, da svaki iole razuman čovjek ono, što mu za njegovo znanje i zanat treba, lahko razumjeti i naučiti može. Način ovaj popularni nedrži se onih načelah strogo znanstvenih, niti onog reda logičnog, kojeg se drže učeni prirodoslovci, već on govori pripovjedajuć o predmetih prirodoslovnih, i tumači biljege i svojstva prirodoslovnih proizvodah, te uči kako svaki čovjek proizvode ove na korist svoju obratiti može. Način taj popularni veoma koristno je sredstvo za razprostiranje prirodoslovnih naukah, jer pruža najlagliju priliku za postignutje naznačene svrhe; nu zato neka nitko nemisli, da je on zato

učen prirodoslovac, koi se je iz popularnih članakah ili knjigah što god naučio, jer znanosti prirodoslovne, sistematički uređjene, imadu čestoputa sasvim druga načela i služe se sasvim drugim nazivljem, tako, da onaj komu je god poznato popularno prirodoslovje, učeno-izobraženog prirodoslovca ni razuměti neće. Treba dakle da se prirodoslovje najprije strogo-znanstveno priměрно uvede i razprostrani *), i tada stopěrv da učeni prirodoslovci za narod priugotove takove spise prirodoslovne, koji će občinstvu služiti na korist. Ako se odmah iz početka razprostrane samo popularni spisi, to će se ukus sasvim pokvariti i znanje bez temelja razširiti, terminologia i nazivlje osakatiti i znanosti poměšati, pak će se za budućnost uvodjenju prave znanosti velika zaprěka staviti, jer teško je pojme jedanput usadjene izkoreniti. To osobito valja o botaniki, mineralogii, geognozii i geologii. — Uza sve to što je botanika podosta razširena znanost, to ju je puno učenih i izobraženih muževah obradjivalo, to ipak u botaniki još ni dan danas neima pravih i sasvim valjanih načelah; sistem Linnéov — kao neshodan — odstranjen je, jer neodgovara prirodi; nu ni sisteme po Jussieu-u, De Candolu, Reichenbach-u itd. nisu bez mahnah, jer

*) U tom se ja — osobito u koliko se ovo rěči tiču našega naroda — nipošto neslažem sa g. L. V. Nami treba prije svega da nam je vazda na umu: u koliko smo zaostali za drugim narodi u svih skoro strukah ozbiljnoga znanja. — Dok bi se dakle kod nas takovih ljudih našlo, koji bi čitava učena děla pisali, prošlo bi opet mnogo vremena bez koristi za naš narod, ako se usuprot već sada počme u prosto-narodnom slogu to onako pisati, kao što sam ja to potanje razložio u članku pod naslovom: Zadaća naših književnikah u sadanje vrěme — postić će se jamačno ozudjena svěra što prije. — Onoga pako, čega se g. L. V. boji — da će se naimo popularnimi takovimi spisi pokvariti terminologia i nazivlje, pa da će uslěd toga metež

ni one nisu uređjene polag načelah strogo prirodoslovnih, a nazivlje im osobito velikom stranom nevalja. Mineralogia oslanja se najvećma na kemiu (lučbu), te tako sasvim druga slēdi načela, nego li što bi imala slēditi, kad bi se dēržala čistih načelah prirodoslovnih, kao što ih je n. p. neumērli Mohs ustanovio. Medjutim za popularno podučavanje dobra je svaka od ovih različitih sistemah, ona pako sistema koja je najlaglija, najbolja je, jer svērha popularnih spisah je: da se nauka najrazumljivim načinom sastavi, dočim se od stroge znanosti zahtēva, da nauku logičnom doslēdnostju po prirodoslovnih načelah strogo uredi.

Prirodoslvo u strogo-znanstvenom smislu je: nauka, koja uči poznavati, sravnjivati, spajati, razdruživati i nazivati proizvode prirodoslovne u onom stanju, u koje stanje ih sama priroda postavi. — Načela, polag kojih se proizvodi prirodoslovni upoznati, sravnjivati, spajati, raz-

zavladati — toga se ja nebojim ni malo, jer se dobro sećam kako je n. p. u novie vrēmo kod Magjarah, a poslē i kod nas bilo, i kako se je postupalo sa nazivljem nekujih stranom znanstvenih a stranom i drugih narodu po imenu nepoznatih ili neobičnih stvarih. Potrebitu rēč je koj spisatelj ili tko drugi stvorio ili — kako se u nas obično kaže — skovao; — pa ako je taj kovač majstor bio, te je rēč ustrojio onako, da jo posve odgovorila smislu i stvari ostala je i udomila se posve, ako li nije, a ono je ostala samo dotle, dok ju nije izmēnila bolja. — Svo je to bivalo bez vike i meteža i -- rek bi — tihim nekim ugovorom. S početka netreba da se sve na sito i rešeto ili na homeopatičnu vagu metje, to će se i onako po malo samo po sebi izpraviti. A mi treba svakako da počnemo što prije obradživati znanstveno polje, pa ako li za nami dodju puno vērstni ljudi, koji će to još bolje razumēti i mnoga izpraviti u čem smo mi zahrazdili, to će biti tim bolje! — mi smo kao pošteno rodoljubi svēršili dužnost svoju, a oni će svoju. Ured.

druživati i nazivati moraju — jesu : i s t o v e l n o s t (Ei-nerleicheit), j e d n o l i č n o s t (Gleichartigkeit), s p o d o b n o s t (Aehnlichkeit).

Prirodoslovje motri proizvode prirodoslovne u onom stanju, u koje ih sama priroda postavlja t. j. onako, kako ih priroda stvori; nije dakle slobodno proizvode ove proměniti, pretvoriti i predstaviti u drugo kakovo stanje, jer tada već nebi bili onakovi kao što ih narav stvori u svom pėrvobitnom stanju. Zato prirodoslovje nepita: kako su proizvodi postali, te kakov je njihov unutěrnji saděržaj i bilje? — već samo motri ono što je stvorila priroda.

Ovo gledište jedino valjano je za prirodoslovje znanstveno, dočim druga kojekakva načela znanosti prirodoslovnoj shodna nisu. U mineralogiji n. p. učiti minerale (neraste) polag sastoja kemičkog, nije postupanje prirodoslovno, jer se u tu svěrhu moraju minerali táliti, razmočiti i razstaviti, te tako pretvoriti u onakovo stanje, koje im od prirode u svom pėrvobitnom postanku poděljeno nebi. Tako n. p. u botaniki, kad se razlučuje i imenuje bilje polag svojih organah unutěrnjih i zakonah rastenja, to se onda istom tako, kao što bi gori napomenuto, bilje mora razstaviti i pretvoriti u stanje onakovo, koje nije pėrvobitno ni prirodoslovno. itd.

Medjutim iz ovih sada navedenih rěčih netreba zaključiti, kao da bi nauke prirodoslovne nevaljano ili sasvim nesahodno ustrojene bile, to nipošto! — jer isti uspěh jur dokazuje protivno, pošto vidimo, da izobraženi narodi neizměrnú korist vade iz ovih znanostih, odkle to slědi, da imade puno još načelah, koja su na nepravom městu i koja se krivo upotrěbljuju, um pako strogo i logički misleći zahtěva, da svaka znanost polag stanovitih samo sebi pripadajućih načelah bude ustrojena, te tako da bu-

de za se obstojeća, od drugih neodvisna i s drugimi zna-
nosti nepomješana.

(Dalje će slēditi.)

Pokus fizičnog zemljopisa, u slogu prsto-narodnom.

Od Janka Tombora.

M o r e.

Rēč more znamená ono medju sobom skopča-
no mnoštvo vodah, koje tri četvrtine zemaljskog površ-
ja pokriva. Na južnom polukrugju zemlje more veći
prostor zauzima, nego li na sēvernom. Kod obadviuh
stožerah zemlje leži južno i sēverno ledeno mo-
re. Medj zapadnom Europe i iztočnom Amerike oba-
lom ležeće more zove se atlantičko; medj zapadnom
Amerike i iztočnom Azie i Australie obalom ležeće mo-
re poznato je pod imenom tihoga, velikoga, ili južno-
gama; — izmedj Azie, Australie i Afrike ležeće more
zovemo indijsko more. Ima jošte i više — no manjih
morah, koja kopnom odasvud zatvorena, jedino kroz
uzki tēsnac s ostalim velikim morem u savazu stoje.
Takvo je srēdomore izmedj Europe, Azie i Afri-
ke; — cerno izmedj Azie i Europe; — crveno
izmedj Afrike i Azie itd.

Dno mora i otoci morski.

Kao što kopno nije po cēlom površju svom jedna-
ko i ravno, tako nije ni dno mora. Dubljina njegova
neda se na mēstih ni izmēriti; — najdublje, koje bi do-
sad mēreno, pokazā dubljinu od 14,556 stopah. Dubljina,
osobito kod obale, jako je različita; često nuz neizmēr-

nu dubljinu nalaze se mēsta jedva 100, kadkad i manjo stopah duboka. Uzrok tomu jest, što tako zvani gibivi morski pēsak vihrom ili tēkom mora mēstina nagomilja se i dno mora povisi. Gdē nije dno kamenito, sastoji ono iz pēska, krečaka, žabljaka, greza, koraljkah itd. Kod ustja uticajućih u more rēkah dno je mora nanešenim kroz rēke blatom pokrito; u obće pako dno mora pēsak sačinja.

Neizkazana ova množina pēska, uzbunjenim morem dignuta, mēstima gotova bērda podvodna načini često do 40 miljah dugačka, a po 10 široka, koja su plovećim brodom zato pogibeljna, što nasōdavši na njih brod pretežko — ili baš nikako š njih snići nemože.

Kada dno mora tečajem vremena povēršje mora nadvisi čini o t o k e, kojih ima nebrojeno množtvo. Otoci, — koji su ili vēršci podvodnih bērdah ili ledine širokih ravnica, temelj i podnožje svoje u dnu mora imajućih — jesu različite slike, kao n. p. ili podugački, ili okruglasti. Okrugli otoci jesu stvor podzemskih vulkanah, koje često dno mora nad povēršje njegovo dignu i otoke načino. Po svēdočbi starih spisateljah mnogi otoci srēdozemnog mora ovako postāše. Na mēstu, gdē je pod vodom ležeći vulkan vatru rigao, stalo je more buktiti, plameni iz vode udariše, te usrēd plamena i potresa zemlje novi se otoci pojaviše. Ovako se g. 1713 blizu Mletakah nov jedan otok pojavi.

Osobito zaslužuju da se spomenu tako zvani koraljni otoci, i prije svēga njihovo postajanje. More najme mnogo je bogatije i u rastlinstvenom i životinstvenom smislu nego li kopno; ima bo u njemu navlastito veliko množtvo one vērsti životinjah, u koju i puževi naši spadaju, i kao što ovih u raznolikih ljuskah imade, isto tako i spomenuto ono vodno živinstvo — m a d r e p o r i z v a n o — od nebrojenih ljuskah zajednički stanove zida. Ova-

kav stan pojedine takove obitelji sastoji iz krečevitog panja 1 do 1 $\frac{1}{2}$ stope visokog na dnu mora postavljen, koj panj na više granah i grančicah děli se te tako nazvano koraljno stablo sačinja. Iz svakog jajeta nova se obitelj radja s novimi granami; — stare grane medjutim utvėrdnu, dok se napokon pošle više stó vėrkovah iz dubljine morske skoro do površja vode nedignu, i s toga što su samo malo vodom pokrite, brodom opasne postaju. Ovih stabalah boja je cėrvena, odkud i cėrvenom moru — u kojem toga sila ima — današnje ime. Vremenom nanese more pėska i blata na ove daleko i široko razgranjene klisure, i na taj naćin nove načini otoke, koji bilje proizvode, i gdje se s vremenom životinja a kasnije i ljudi nastane. — Otokah ima najviše u južnom moru.

Obale mora.

Ako li se visoke planine tja do mora protežu, biva obala stėrna a voda uz njih duboka, ako li pako ve-
like ravnice s morem graniće, biva more plitko kod obale i brodarenju jako prećivo — paće opasno. Ono mēsto obale, koje usled plime i osėke ćas nad, ćas pako pod vodom leži, zove se žalo. Kod plitke obale — osim gdje veća koja rėka u more utiće — nemogu brodovi do obale dolisnuti. — Kod stėrne obale talasi, koji prećo nje nemogu, tėkom mora ili burom tėrani o nju udaraju, od nje se odbijaju i uz strahovitu buku natrag u more padaju. Osobito kod svakog predgorja, koje se pruža više nego ostalo kopno u more, biva taj boj valovah jak i grozovit i zove se valolom. Brod u burnoj i tamnoj noći po ovom valolomu o pećine i klisure obalah baćen kao pėsak razspė se i utone. Ovakom opasnostju preće brodu i pećine malo samo vodom pokrite, što se kod stėrnih obalah na-

laze. Tú ipak imaju prednost stèrmi brègovi pred nizki-
mi, što česte njihove vijuge u gibu i o kuke brodom si-
gurno pristanište otvaraju. Ove vijuge i urèzci u obalu
zovu se zalèvi il zato ci, te sačinjaju lèpe i prostrane
luke, u kojih brodovi do obale doći i sigurni od bure si-
drati mogu. Odveć veliki zalèvi, koje more u obalu čini,
kamo i vètar i talasi stíci mogu, nepružaju brodom to-
liku zaštitu koliko visoko more ili pučina mor-
ska, gdè se bar nije bojali da će biti brod o obalu ba-
čen i razlupan.

T è k m o r a.

Osim gibanja, koje vètar na moru uzrokuje, ima
moro još drugo i to pravilno gibanje. Opazit se mo-
že mèslima, kako tèk mora sad bèrzo sad polagano, i to
pravilnim uvèk i nepretèrženim pravcem hiti. Ovaj tèk
mora zove se m o r o t è k. Najpoznatij tèk mora je
od iztoka k zapadu. U onoj zemljo-pruzi (Zonne) koja pod
ravnikom (Aequator) leži, duva neprestano jak iztočni vètar,
te po mnenju ucènih taj od vèkovah duvajući vètar dao
je morskom tèku spomenuti pravac. U atlantičkom moru
zna se ovaj pravac tako točno, da neima sigurnijeg puta
za brodove u Ameriku ploveće, nego pustiti se tèkom
ovim; — obale južne Amerike daju onda ovom tèku
drugi pravac i ovaj se okrene nuz rečene obale pram
sèveru, te primivši nuz put vodu oriaškog Mississipp-a
jako bèrz i silan postaje. — Kod najvišje pram sèveru
ležeće obale Amerike okrene se tèk ovaj k iztoku pra-
ma Europi i Afriki natrag. Sav ovaj tèk iznosi do 3800
miljah. Bèrzina kao i širina njegova — 16-60 miljah —
različita je; no čim je užji tim je i bèrži.

Osim ovog tèka ima more još i s t o ž e r n i t è k.
Pod ravnikom uslèd vladajuće ondè velike vrućine, iz-
japljenje mora jako je veliko, te zato od stèžernih stranah

věk pritiče pram ravniku voda, da izjapljenu vodu nadomesti. — I s ovim tēkom mora se brodar dobro poznati, da mu se može ili ukloniti, ili njim se poslužiti. Tēk ovaj primivši u se razno bilje mora i kopna, odnosi ga u najdaljnije zemlje, i može se smatrati kano glasonoša providnosti božje, izaslan da razne narode daleko međjusobno odaljene uzajemno upozna. Tako koncem 15 stolētja dva neobične slike tēlesa ljudska, van drugih mislih i na tu misao dovodoše Kolumba, da pram zapadu, odkud ova tēlesa doploviše, novi svēt obstojati mora — kog on kasnije i najdē. Izvan toga tēk morški mnogo dērvetja, koje oriaške američanske rēke u more donose, u one predēlo nosi gdē ga neima, i gdē čověk bez dērva nikako živiti nebi mogao. Noseći takodjer različito sēme bilja, i baciv ga na pustlo otoke, novom rastlinstvu povod daje. Nesnosnu vrućinu ili zimu blaži mēšnjuć toplo more s hladnim, te tako u svakom obziru je tēk taj pravo dobroćinstvo božje.

Plima i osēka.

Osim spomenutog morotēka, ima more još nēko pravilno gibanje, koje u tom sastoji, da voda raste i pada, te se zove plima i osēka (Fluth und Ebbe). Taj prizor prirode svak dan dvaput se ponavlja; šest satih raste, a šest satih opet pada more; kad raste, onda zovemo to plimom, a kad pada osēkom. Nēkoji učeni ljudi htēdoše toga uzrok u pretežnoj snagi mēseca tražiti, al mnogo prostije i vjerojatnije može se to izvoditi iz međjusobnog upliva, kojim more i zrak uzajemno u se dēluju. Zrak bo za svoje uzdēržanje i ponovljenje mnogo one životne materije treba, koja jednu njegovu česticu sačinjava, buduē pako more toga — po izkstvu učelih — više ina negoli zrak, zato zrak iz mora potrebitu tu materiju vuče. Dokle indi taj životni zrak iz mora u

prilici pĕnah izlazi, more se naravno diže, ĉim se pako zrak zasiti, ono opet pada.

Plima, kad je najvišja, tako je snažna, da i najveće u more utiĉuće rĕke n. p. amazonsku rĕku — stó miljah od ustja njezinog pram njezinom tĕku, — podigne tako, da za vrĕme plime brodovi do mnogih tĕrgovaĉkih gradovih doći mogu, koji su drugĉe od mora podobro odaljeni. Plima se obiĉno 8-15 stopah — no mĕstima i 20-40 stopah — visine popne. Ako li se onda k plimi i bura još pridruži, tad postaje plima najstrahovitiim u prirodi prizorom. Tako g. 1824 žitelji glavne Ruske varoši Petrograda mnogo su od nje pretĕrpili. Tekuća bo kroz grad taj u more rĕka Neva uslĕd velike plime prevali svoje brĕgove i tako žestoko i silno u kratki ĉas sav grad poplavi, da je sve mostove razorila, kuće porušila i odnela, paĉe i brodove izvĕrnula, te svako oslobodjenje teškim i skoro nemožnim uĉinila. Ćele kuće plivaše po vodi, a do 20,000 ljudi poginuše. Velik jedan vojni brod vodom odnešen — poĉim osĉka nastà — bude na jednoj kući nadjen koju je srušio.

Nu premda plima mĕstima dosta zla poĉini, u obće ipak mora se smatrati kao velika blagodat. Dĕržeć more u svĕdj trajućem gibanju, ĉuva ga od truleži, koja bi neobhodno slĕdila, da more vĕk mirno stoji; i zato u onih zalĕvih, gdje more nikakvog gibanja neima, lahko i trune, te onda otrovna njegova izjapljenja okuže zrak, koj zatim prouzrokuje strahovite bolesti. Ista kretelj (Cholera) dolazi — kako nĕki kažu — od obalah iztoĉno Indie, gdje rĕka Ganges u more utiĉe, i gdje more skoro nikakvog gibanja neima. Na puĉini morskoj u vruĉih zemljo-prugah zrak bi se za ĉelo pokvario, da plime i vĕtrovah neima. Plima pomaže i brodare, prenoseći brodove prĕko plitkih mĕstah, u vrĕme osĉke jako opasnih, pa izbacuje na kopno jantar, oštrige, itd. Najposlĕ zao-

slavša u izkopanih u tu svèrhu jamah morskà voda, kad izjapi, mnogo potrebite morskè soli onde ostavlja.

Talasi.

Osim vètra ina još nèka osobita snaga koja morem kretje. Moroplavci opaziše da iste jakosti vètar, dok mèstima malene samo talase diže, usuprot mèstima, gde je more tamnije boje — velike često valove tóra. To potvrđjuje u tom naše muènje, da more još nèku osobitu snagu ima, koja njim kretje i koja se kod plime i svètljenja mora najlasnije opaziti može. Onda bo iz mora izlazi u slici pènah onaj životni zrak, kojim se ostali zrak hrani i ponavlja, i taj izlazeći zrak kretje morem; to se još i odtud viditi može, šlo se more odmah umiri, čim ulja u njeg usujoš, te tim izjapjenje zraku preprèčiš. — Najveće bure dižu se tek onda, kad se vètrovi s tom snagom slože. — Obično talasi nisu no samo nèkoliko stopah visoki, al u vrème bure budu i 30 stopah visoko bačeni. Onda ječi more kano ranjen gorostas, cèrni oblaci razastru se po obzorju, munje neprestano sèvajù, grom uzastopce tutnji, vihar riče, i brod, kojeg taj čas na 30 stopah visokom talasu vidis, u isti čas u 30 stopah duboki ponor pada, mislio bi, da na vèk potonù. Al gle, kod svètla munje diže se opet iz groba smèlo brod, i dok š njime razum, sposobnost i odvažnost ljudska upravlja, može još buri odolèti, jer bèsni talasi nèškodno pokraj njega prolaze, il se od njegovih stènah odbijaju. Al ako bura do onog stupnja poskoči kog orkanom zovemo i koi najveću ladju kao pérce izvèrne, jadrila kao slamu slomi, te ladjom tako strese, da sve daske i grede u njoj zastenju — onda ladju samo onaj spasiti može, pred kojim se i vètrovi ponizuju! — jer drugče il će ju talasi o pećine udariti

i razlupati, ili dolte ju jurišati, dok se nerazspè i u hladnom grobu sasvim neutone.

Boja i svjetljenje mora.

Za mirna i postojana vremena je more jasnomodre boje, koja svaki dan dvaput u tamniju prelazi, i tad se na površju mora mnoštvo pènah pojavi, dočim drugačije more kano zèrcalo mirno je i gladko. Kao što ostale prirodne moći sveudilj uzajemno u se utiču, tako i zrak i more medjusobno u se dèluju. Zrak — kao što bi gore jur rečeno — za uzdržanje i ponovljenje svoje dobiva iz mora potrebne čestice zračne, i onda se mènja boja mora jasnomodra u tamniju, onda se javlja i ono krasno svjetljenje mora, koje moroplavci nemogu dosta nahvaliti. S pènjenjem i njim prouzročeni svjetljenjem mora stoji u uzkom savezu i promèna vremena. Dulje no što je obično trajuća tamna boja mora i jače svjetljenje znači da se bliži bura, dočim pravilni svakdan prelaz boje jasnije u tamniju, te slabo svjetljenje mora postojano i lèpo vrème obećaje. — Polag razne dubljine razna je i boja mora, al kod obale većinom je zelenkasta, tamnozeleno, mèstima i bèlkasta. Vèštom brodaru boja mora pokazuje istog dubljinu. Osim toga i pojedini no slučajni uzroci imaju znatni upliv u boju mora; tako n. p. množina koraljkah u cèrvenom moru nahodećih se tom moru ime c è r v e n o g, množina pako žute zemlje, koju kitajske rèke u more donose, ovom ime ž u t o g nadetu.

U obće je voda morska prozračnija nego mnogimi zemljastimi česticami smèšana rèčka voda. Osobito bistro je more oko otokah zapadne Indije. U dubljini do 60 stopah vidi se ondè dno mora. U toj kristalnoj vodi brodeće ladje čine se kao da po zraku plivaju. — Na čistom pèsku dna morskoga miču se miliuni raznih cèrvah, puževah, itd. medju kojimi svjetleće se u krasnih bojah

ribe amo tamo plove. Čele šume velekrasnog vodenog bilja noizrečenom svojom dražestju blaže sërce i oko u more gledajućeg mornara.

Ele mnogo veličanstvenije je more noćju sa krasnim svojim svëtlenjem, koje doduše uvëk pravilno nedolazi, al se upravo onda pojavlja, kad iza podpune tišine počme se more u malenih talasih kretati, koje diže u slici pënah izlazeći iz vode zrak... Onda biva tèrk broda sjajan i vatrenimi brazdami bilježon. — Krasnije nego li svi ostali prirode prizori širi se pred začudjenim okom tvojim plamteće more, koje, kudgod pogledaš, u jednoj se vatri kretjo i divnom svojom krasotom neizkazano tvoja čuvstva dira. Izjapjenje zračnih pënah je onda tako jako, da milijardi tih pënah kano iskre na sve strane skaču. — Štograd talasi orose, sve sjà. Tad ove čarobnim tim svëtlom okrunjene talase, ove ognjem sëvajuće brazde, koje brod kano lasta leteći za sobom ostavlja, gledati — zaista je razkoš neizkazana.

Toplina mora.

Polag raznog svog u raznih zemljoprugah položaja ima more i raznu toplinu. U obće toplije je na povëršju nego li na dnu svome. U stožernih predëlih, gde ljuta neprestana zima vlada, smërzne se povëršje mora, i ovo stožerno more zovemo s toga južno il sëverno ledeno more. Kad se morska voda smërzne, sol — koju drugče sadëržaje — izgubi, pa zato razstopljena pretvori se u sladku vodu. U slici kristalah smërznuvši se led bude talasenjem mora na sitne komadiće razbijen, te istom, kad nastane jako ljuta, zima skuplja se u veće komade i sačinja velike ledene ravnice, često više satih pače i danah hoda dugačke. Ove ravnino, ako su nizke, zovu se poljane; ako li visoke bërda. Poljane su opasnije brodu no bërda, jer došavši medju

njih brod, lahko satru. Njihova visina iznosi nad vodom 4—5 stopah a pod vodom 40—50 stopah. — Bèrda pako do 100 stopah visoka sastoje iz komadah leda što sjaje kano čisto staklo, te su uz visinu do 100 stopah često više satih dugačka. Kako se radjaju poljane, bi jur gore rečeno, no tako bèrda. Ova dolaze iz onih sèvernih pokrajinah, koja svojimi planinama tja do mora dosižu. Led na planinah ovih ležeći, kroz pukotine vlagu vode i izjapljenja u se povuče, razteže se, zatim i puca, a napokon u ogromnih komadnih sa stèrme obale uz strahovitu buku u more pada. Nèki putnik gledao je na Spitzbergu kako se jedno takovo bèrdo, padše sa stèrme planine u more — premda do 150 stopah u dubljinu mora strovaljeno — ipak još do 50 stopah visine vèrh povèršja mora pomolilo. Buka tim padom uzročena čula se je više miljah daleko, more se je uzbunilo, oriaški komadi leda biaše kano lopta u zrak bačeni, mnoge poljane ledene popucaše, i sve na okolo more bèše silnim ledom pokrito. Bèrda ova često tako su jaka, da i najveći brodovi na njih sidrati mogu; al opet ako se iznenada razpadnu, obližnju ladju u čas pokopaju.

U obće ove razne i čarobne slike i bèrda uz čisti zrak i vedro nebo u njihovoj sjajnosti i krasoti gledati — milina je, koju nije izreći moći.

Slanost mora.

Morska voda je od rēčke vode različna, i što se tiče živaljah iz kojih sastoji, i što se teka tiče. Zbog slanosti i gorkosti morska je voda škodljiva. — Glavni živalj joj je — istina — neškodna sol, nu osim ove ima u njoj još i smolo, gorke zemlje, pa i kreča. Kod ustja rēkah u more utiūćih morska je voda naravno manje slana, pod ravnikom pako i oko stožerah je više slana; pod pèrvim zbog čestog i mnogog izjapljenja, oko stože-

rah pako zbog toga, što smèrznuvša se voda sol odbacuje, i tim obližnje more slaniim čini, pa zato je morska voda i težja od rěčke, al zato nositi može veće i težje brodove nego li rěčka voda.

Kao što na kopnu priroda kroz sjedinjenje raznih živaljah, kroz dèlovanje zraka i trajuća izjapljenja nikad neizcèrpive solne ležaje tvori, isto tako uzdržava se i u moru srèdstvom istih živaljah slanost mora.

Kako u svakoj stvari, tako dakle i u svih vlastitostih mora vidimo jasno pèrst svemoguće i dobrostive providnosti božje, koja — ako i na nedokučivi ograničenom našem razumu način — sve na ovom svètu k jednom od vèkovah odredjenom višjem cilju i svèrhi dovodi.

(Dalje će slèditi.)

Pokus narodno-lučbenog nazivlja.

Od Franje Račkoga.

I.

O koristi, da potrebi lučbe i rěčcu progovorit, sečnim, da bi suvišno bilo. Ona nam daje ključ do utrobe divne prirode; bez nje kao inostranci tumaramo po zemlji — ona nam pèrstom kaže na višju moć, koja u naravi vlada. Sta je poljodèljstvo, šta obèrtnost bez nje? Dète bez odgojitelja, vazda u kolèvci, nikad na vlastitih noguh — bez svakog višjeg poleta.

Istinitost ovih rěčih potvrđuje razvitak čovèčanstva. Duh i materia (tvar) sačinjava temelj stvorenja. Oba dva su uzko spojena, te u čovèku sačinjavaju organičku sastavku. Pèrvi valja da gospoduje, ali zato treba

druge, kano svog nastroja, kojim mu valja svoj život ukazati. — O materii dakle zavisi takodjer život, razvitak i naprédak duha. Gdë neima materialnih srédstvah, ondë i najbolje sposobnosti čame, a pomoćju pèrvih i srëdnje sposobnosti često čudesa tvore. Ovdë imademo opet žalostni primër u našem narodu, u našoj otačbini. Narod nam je nadaren blagim, poučljivim duhom, a zemlja naša mogla bi biti rajem europejskim. Široke i plodne poljane, romantične doline gërle potoci i prostrano more. A ni čelave i këršne primorske planine iz mnogoga gledišta nisu bez važnosti. Koliko blago nesakrivaju naše gore? Sve badava! — narod nam je neuk, pa zato i siromašan. Nakon tolikih vëkovah nije se ni za pedalj pomaknuo — jošte mu je jedino oružje svëtlo; gospodarstvo kao što u predčdovah; polje jošte njihovom kèrvju napojeno leži; umëtna srédstva, kojimi bi mogo stanje svoje poboljšati, sasvim su mu nepoznata. Zabadava su svi-kolici napori pojedinih muževah, dà i čitavih družtvah, ako se puk nepoduči o koristi takovih srédstvah. Zna-dem, kako se puk smejao, kad je bio upitan, koliko soli želi za gnojenje svojih livadah.

Lučba sa osobitim praktičnim obzirom jedino će tomu zlu doskočiti. Ona će nas medju prosvëtljene narode uvèrstiti, ona od tudjeg upliva — koj se samo u neukom i siromašnom narodu ugnjezditi može — jamačno osloboditi.

Koliko je dosad u tu svèrhu učinjeno? — ruku na pèrsa, te sudimo pravedno! — Krika i vika nijedan narod jošte spasila nisu. Svaki početak — istina — je težak, ali ga ipak nadvladati valja. Složnimi silami sve se da-de učiniti.

Pèrvo, što svakoga straši, koj bi se htëo popri-miti posla oko lučbe u narodnom jeziku, to je nazivlje. U istinu u lučbi igra ovo veliku — da nekažem: glavnu

rolu; s toga i valja na nju svu pozornost obratiti odmah sada u početku, da se kasnije ili teško ili samo na štetu nebi morali vratiti. I ovdě nesněmo oči zatvoriti, već nam se valja obazrěti na druge narode. Mi ćemo se lasno razvitkom njihovim okoristi; što dobro u njih nadjemo — ogěrlimo, ostalo zabacimo. Mi svagđě treba da pročěnim o naše sile, te koliko nam moguće, da stojimo na vlastitih noguh. Majmunstvo nemože dobrim plodom uroditi, to dokazuje ujedno mljahavost duha.

Da se sastavi shodno nazivlje u obće, a lučbeno napose, trebalo bi dakako po priměru inih narodah i bratje naše Čěhah i Poljakah, da se odbor mužovah učenih sazove. Svěrhu istu, kad to nije moguće, makar i duljim putem dostignut ćemo uzajemnim sporazumljenjem putem narodnih listovah. Iz ovoga osvědočěnja proiztiče i o vaj pokus — kojega obnarodujem ne iz druge naměre, nego da našoj stvari — koliko je moguće — koristim. Niti iz daleka neprisivajam si kakav neohorivi auktoritet, on je bio i bit će vazda směrtnim udarcem našeg narodnog naprědka. — „Tko zna bolje široko, mu polje.“

U ovom pokusu upotrebio sam čěsku i poljsku terminologiju — rado bi bio i rusku, al mi to žalibože nebijaše moguće radi kinezčkoga zida, koj glede književnoga sporazumljenja medju nami i Rusi do danas ohstoji. Meksiko nam je mnogo bliži nego li Petrograd, Moskva ili Kiev; pa ipak samo u uzajemnosti slavenskoj leži jedino naše spasenje.

II.

Pěrvo pitanje, koje rěšiti valja, jeste: hoćemo li sasvime narodno nazivlje u lučbi, ili hoćemo priděržat tudje latinske i gěrčke rěči, te u sastavljanju dodat im samo naše dočětko? — Pitanje velevažno, ujedno teško za razrěšenje! — Bratja Čěsi uveli su, kao u svekolike znanosti,

tako i u lučbu sasvim narodno nazivlje — dà i u isto jednakoměrje (Stoichiometriu), kojega se Nĕmci nedotaknuše ni u onih rĕčih, koje obiĉavaju inaĉe svojim jezikom nazivati, tako n. p. oni vazda oznaĉuju vodu formulom: HO premda obiĉno njezine ĉelokupnike (Be-standtheile) nazivlju: „Wasserstoff i Sauerstoff.“ Poljaci se purizma ovoga na toliko nedĕrže.

U tom poslu moći ĉu onda kategoriĉki svoju misao izraziti, kad saĉujem innĕnjo našeg uĉenog obĉinstva. Nu mislim, da se i tū valja okaniti skrajnostih. Što se dobro naški izrazit dade, evala! inaĉe bolje je tudju rĕĉ pridĕržati. Samo se ĉuvajmo nizanja, i tako zvanih „bandvurmah“. Mnogi opet inostrani nazivi vrĕdjaju naše uho. Jezik naš je bogat u rĕčih i formah; — gđĕ bez uštĕrba biti može, treba da upotrĕbimo njegove slavne vlastitosti. Nije nam toliko stalo do etimologiĉkoga prevoda, koliko do genetiĉkoga i realnoga n. p. ako hoĉemo prevesti: phosphor, nazovimo ga radje: kostnjak ili: kostik nego li: svĕtlnos (φῶς-φέρω) *).

Drugo — što takodjer rĕšiti valja — jeste: kako da uzdĕržimo tudje nazive? — Zar u istoj formi, u kojoj se u reĉenih jezicih nalaze, il ĉemo ih u tom obziru ponášiti? n. p. hoĉemo li nazvati: borium ili bor, ili bornjak — fluorium, ili fluor, ili fluornjak itd. Pĕrva forma neĉini se da odgovara duhu našega jezika glode rĕčih od drugih narodah posudjenih, tretja je odviše nespretna: — zato bi druga bila najshodnija. U tom smislu izrazio se i slavni Šafařik glode sklanjanja tudjih rĕčih u obĉe, u drugom (ako se nevaram) svezku lĕtošnjeg muzejnika.

Sistematika bila bi veoma potrebita u kemiĉkom nazivlju, ali njom se dosad nijedan narod ponositi ne-

*) Nam se još shodnii ĉini pranik od rĕĉi prana, to ĉe reĉi: fosforizirujuća klada. Ured.

može. Uslěd nje imali bi se svikolici pèrvci (elementi) jednako dočeti; ili — što bi još bolje bilo — oni, koji u isti razred spadaju. U latinskoj (dosada običnoj) terminologiji kemičnoj izlazi veći dio njih na „*ium*“; od něgda poznati dočetak je „*um*“; imade ih opet što drugđie izlaze, kao: sulphur, phosphorus, laudan; zatim imade i takovih, što nisu ni latinskog ni gđrčkog porekla, kao: scheid ili wolfram. Ista směsa vlada i u inih romanskih jezicih, za kojima su i Němci pošli. — Sistematika bila bi ujedno na veliku korist mineralogiji; a znanosti moraju si pomoćne ruke pružati.

U tu svěrhu dali su Ćesi svim pèrvkom dočetak „*ik*.“ Iz uzroka, što kovi starim Slavenom poznati izlaze na „*o*“ kao: željezo, srebro (živo), zlato, olovo, mědo, misli učeni u Parizu dulje vremena lučbom bavěci se Poljak Ed. Rogojsky, da bi imali baš svikolici kovi u slavenskom jeziku izlaziti na „*o*“, premda je i on toga mněnja, da se u izvornih jezicih priděže. Dakle imalo bi se kazati: alumnio, antymono, molybdeno, urano, itd. U nekovnih pèrvkih da se odbaci samo dočetak „*um*“ (on), „*ium*“ (ion), kao: brom, fluor, město: bromium, fluorium; a město: kisorod, vodorod, polag analogie mnogih latinskih elementah (kao: bor, fluor): kisor, vodor, krzemior. ¹⁾

Uslěd rećenih — hoćemo li se systematike i purizma narodnoga děržati, imamo Ćehe slěditi, koji u obadvim najdalje dotěraše.

Nu odmah nam se narine pitanje, kakav dočetak da dademo elementom? Zar poput Ćehah „*ik*“, ili „*ak*“ (ljak,

¹⁾ Vidi: Rocznik Towarzystwa naukowego z Unywersitem Jagiellońskim złączonego. Oddziału nauk przyrodniczych i lekarskich. Zeszyt I. str. 16—34. V Krakowie 1852.

njak)? I ja sam bio do najnovije doba za prvo, što mi se shodnije u sastavljanju, te uzajemnosti odgovorno vidjaše. Nu buduć da drugo našem jeziku više priliči, a i počelo (principium) pobolje označiva: zanj odlučih se, misleći, da važniiim razlogom neznatni ustupit imadu. S toga za ljubav iste stvari i systematiko dodajmo švag-dě korěnju: „*njak*“^{*)}, izvan ako bi gdje god blagoglasje drugo zahtěvalo.

Pristupljujem dakle k nazivlju elementah.

Ovi — kao što je poznato — dēle se obično na metalle i metalloide. Česi preveli su nazive ote sa: kov y i nekovy**). Rěči iste udomile su se i u nas, s toga pu-stmo ih, premda strogu kritiku podnosit neće moći; pr- vi bo naziv nemože se uporavit na svakolika metalla, a drugi je negativni, dočim — gdje se neradi o vlastitosti već o stvari — imao bi uprav pozitivno označili što jest

*) Dočetkom „*njak*“ označuje narod naš kamenje n. p. vapne- njak, ugljenjak, hērže njak, potočnjak, itd. Ovaj se dakle dočetak neda shodno upotrebiti za naznačivanje počeh- lah (elementah); pa i samo sobom znači „*njak*“ svojstvo ili preinaku ili modifikaciju kakove stvari, a ne samu stvar, n. p. gornjak, vĕtre njak, podkolnjak itd. A počeh- lo valja — po našem mněnju — naznačiti dočetkom, koj će naznačiti samu stvar a ne drugo što, i iz kojega se mogu lahko izvoditi druge rěči. Nebi bilo s gorega zavěrsiti ele- mente dočetkom „*o*“ kao n. p. zlato, srebro, itd. nu buduć da to nije moguće, (jer kako bi se moglo reći: voda?) zato mi prijanjamo sa gospodom zagrebačkimi učitelji za dočetak „*ik*“ koi su i Sěrblji primili, te nas prib izuje Če- hom, a iz njega se mogu lahko izvoditi druge rěči; k to- mu naznačuje „*ik*“ aggregat jedne stvari kod istog pro tog na- roda, kao što pokazuju rěči: borik, jelik, šljivik, toplik, (topli vĕtar) itd. Ured.

***) Nĕkoji naši pisci počeli su upotrebljavati mĕsto kova (koj mnogo drugih stvarih znamenuje): kovno. Gĕrĕki do- četak „*oid*“ mislimo — da bi se naši mogao prevesti pred-

predmet, a ne što nije. Razvitak prirodoslovnih znanosti doneti će i tomu nedostatku lěka.

Nekove obično děle u:

- a) življe (organogene) ²⁾.
- b) solotvorce (halogene).
- c) ognjotvorce (pyrogene).
- d) staklotvorce (hyalogene).

Kove u:

1) lahke — ove opet u:

- a) lugovine (alkalia).
 - b) lužne i
 - c) proste
- } zemlje tvoreće.

2) u teške — a ove opet u takove:

- a) kojih kisi tvore ili kiseline, ili
- b) solje.

Buduć da me ni ovdě više stoji do nazivlja nego do lučbe, s toga slědim takav red, kakav mojoj svěrhi više odgovara. Město da polag spomenutog razredjenja elemente pobrojim, prolazim na drugo, ovdě mnogo važnije razredjenje, koje će našem nazivlju za temelj služiti.

Poznato je, da — čim protivnija imadu svojstva tělesa — tim srodnija su si kemički. Razredjenje, koje bi divni taj zakon kratkim načinom pred oči metnulo, bilo bi najvaljanije. Razredjenje takovo u istinu postignut možemo electrolysom. Jer, kao što su si električnosti dviuh protivnih polah protivne, isto tako moraju si protivna biti dva

logom „pa“ (prama *parožiču*, *paberkovanju* itd.) dakle *pakov*, pa onako i *sphaeroid* = *pakruglja*. Ured.

²⁾ Organogenom bolje odgovara naš „živalj“ nego li elementom u obće. Uzrok svaki znade.

elementa, koja se na njih luče. Svikoliki pako pèrveci dadu se tako razrediti, da — čim je oddaljenii jedan od drugoga u takovom pregledu, tim protivnije i nesrodnije posèduje vlastitosti.

Pojedini cèlokupnik svakog elektrolyta polag slavnoga Faradaya zove se Jon (chodik, hodnik); imenito onaj, koj se luči na strani postavnoga pola ili na anodi (izhodištu) „anion“ (izhodnik) — protivni, ili na kati (zahodištu) „kation“ (zahodnik).

Električno razredjenje elementah.

I z h o d i š t e :

Kiselnjak (kisorod oxygenium).

Topnjak (fluor) ³⁾.

Solnjak (chlor).

Smèrdnjak (brom, od βρωμος = smèrdež).

Vožnjak ⁴⁾ (iod) ^{*}.

Sumpor (sulphur).

Surnjak (selen, od σεληνη)

Kostnjak (phosphor).

Gušnjak (azot).

Ugljevnjak (carbonicum).

Blèdnjak (od boje - bor).

Kremenjak (silicium).

Sičnjak (arsenicum).

³⁾ Česki: k az i k, jer se nalazi u kazivcu (Flusspath). Kazik i kazivec dolazi od káziti; što veoma obadviuh vlastitost označuje. Zar se nebi mogao naški Flusspath, tekutač ili tèrčac nazvati? Narodno mi ime nije poznato.

⁴⁾ Od voga (alga), jer se u morskoj vodi nalazi; — è: haluga ili řasa isto znamenuje. Kao što mi se vidi naš narod vodenu travu „halugom“ oziva.

^{*} Kod nas su primili za algae, iz kojih se jod pravi, rèč resina, dakle bi bio jodium-resik; a haluga jo fucus. Ured.

Zestnjak (molybdaenum) ⁵⁾.
 Farbnjak (chrom, od χρῶμα = boja).
 Hvornjak (volfram) ⁶⁾.
 Vonjak (osmium, od οσσομαι).
 Titnjak (titanium).
 Ličnjak (stibium, od στίβιος = Schminke).
 Bělnjak (vismuth) ⁷⁾.
 Kositar (stannum) ⁸⁾.
 Dužnjak (iridium).
 Platina.
 Zlato.

Z a p a d i š t e :

Kamenjak (lithion) ⁹⁾.
 Lužnjak ¹⁰⁾ (calium ^{*}).
 Sodnjak (natrium).
 Težnjak (barium, od βαρος = težak).
 Strontjak (strontium).
 Vapnenjak (calcium).

⁵⁾ Žestec u českém jeziku znamená „Wasserblei“ u kojem se nahadja. — I ruski жецт znamená „pleh.“ U nedostatku naše řeči ovu upotřebih; jer olovnjak bi mogo pojam sa olovom poměšati.

⁶⁾ č: chvořik — polag Jungmana. Ilvor biaeš bog slavenski podoban Typhonu.

⁷⁾ Wissmuth, od weisse Mutter; bělilo za gospoje.

⁸⁾ Kositar gěreki κασσιτερος od britanských otokah, odkale těj kov Gěrci i Ilirci dobivahu

⁹⁾ č: jápik od jáp t. j. pěrvobitni slog, odkud: jápám japný, japněti sr. sanskr: śp, gěre απτω (gled. Jungmanov Slovník).

¹⁰⁾ Kali, řeš žudinska — znači sol, koju polag sv. pisma upotřebļjavahu pralje za rubje. Upotřebļjavahu ga ini takodjer narodi, dok Gali nepronadjoše sapun — č. draslík, od „draslo, drslo, drsny t. j. škrablavy, neboť v skutku dělā pradlenam rucc draslavé, ano i věci rozlične, jelikož je vyživā.“ (Amerlingova lučba str. 298).

^{*)} Nebi li se mogo kaliu m u město lužnjak naški prozvati: pepelik, što se iz pepela vadi, jer narod naš kaže pepeljar, něm. Pottaschenbrenner. Ured.

- Žuhčak (magnum).
 Glinjak (aluminium).
 Sladnjak (glycium, od γλυκος = sladki).
 Cirkonjak (circonium).
 Itrenjak (itrium).
 Živnjak (cerium, od Ceres = Živa).
 Željezo.
 Cinjak (zink) ¹¹⁾.
 Hladnjak (cadmium).
 Nebesnjak (uranus).
 Běsnjak (cobalt) ¹²⁾.
 Mědo (cuprum) ¹³⁾.

¹¹⁾ Cinjak ili Zinjak polag Amerlinga bila bi porěkla Slavenskog od z u n a „což značí: špatné, zadní obilí, pročež zinek neb zinek značil Polákům (jenž první hotovili tuhu, a halický nickaminek — Galitzstein — čili krymza u lidu zvanou) kov špatný, zprvu vždy stranou odhazovaný. Spianter, odkud pochodí, není známo . . . kov kadmický nebot Feničan Kadmus v Athenách se usadivši, první známost do Evropy sebou přinesl v zemi kadmické, v níž Reky učil dělati spěž (Bronz). Kadmická země jest uhlán zynčity s mědí na mosaz potřebný.“ Zatím — „ačkoli vlastně zynek nazev kadmium zasluhuje, jsa od pradávnych časů dělan z kadmíny, přede u zynku opanoval po Europě učené nazev slovanský a synu ladiku (cadmin) dan byl nazev Cadmium.“

¹²⁾ U střednjem věku němački rudari dviuh kovah vlastitost, usléd koje u talionici krasnu netom pokazanu sreběrnú sjajnost i boju izgubiše, tē neugodním tū směrdežem udarišo, pripisivahu pěkosenju nečistih duhovah Nickola i Kobalta — tē ih i tím imenom pokěrstiše. č: d'asik od d'as-a ili běsa; odavle i gorē označeni naziv.

¹³⁾ Mědo iz analogie ostalih staroslavenskih metallah bit će bolje nego m ě d; b a k a r neće biti naša rěč. мѣдь Καλκος aes; znamenuje i novac ili peněz; dapače i vėrst peněza tako: мѣдѣнникъ (мцл) - λεπτόν, isto što: octava pars oboli (sr. Lexicon linguae Slovenicae v. dialecti — eddidi¹ Miklossic pag. 77.)

Munjevnjak (nickel) ¹⁴⁾.

Olovo.

Srebro.

Živo srebro.

Paladnjak (palladium).

Rumenjak (rhodium) ¹⁵⁾.

Odavle se vidi, da je kiselnjak najnegativnii, a kamenjak najpostavnii. Ako dakle do izbora dodje, ova dva će se najradje spojiti; zatim ostali redomice, — tako, da medju najodaljenijimi najveća vlada srodnost; s toga kiselnjak najmanje haje za topnjaka, a kamenjak za lužnjaka ovaj opet za sodnjaka itd.

U obće — da upotrebimo navadnu prispodobu — izhodnike medju svimi elementi, a više u razredu stojeće glade nižjih možemo prispodobiti sa mužkim spolom; a zapadnike, ili podčinjene u razredu sa ženskim: — u drugom prispodobljenju: one sa pobèditelji, a ove sa pobèdjenimi. Ove u istom svojstvu elementah ukorenjenje razlike dèržat ćemo se u nazivlju.

¹⁴⁾ Od njegove osobite vlastitosti naprama munji.

¹⁵⁾ Da mogu čitatelji naši, kojim je stalo do toga, laglje stvar prosuditi, uputjujemo ih glade naškog nazivlja počelah na Partaševu fiziku. Ured.

(Konac će slèditi.)

Kratak nauk o jugoslovenskom jeku.

(U povodu Dra Miklošića.)

Od Emanuela Sladovića*).

O Jeku.

§. 1. *Jek* (sonus, der Laut) je izraženje ljudskog glasa t. j. ili samoglas ili suglas, koja se oba slovi bilježe.

§. 2. Glasni jekovi mogu biti jednostavni: *a, e, i, o, u*; ili dvojni: *ě* (m. *ie*); opet čisti: *a, e, i, o, u, ě*; ili mutni: *ó, é*, (slovensko), *u*: *gospóda, véra, sréćó*. (sréću); *á* (gděšto po hrvatskoj) u trojaki; *û* (růžica). Mutni staroslovenski jekovi *ǣ* (poljski *ę*, kroz nos), *ǫ* (poljski *ą*, kroz nos) nečuju se sada više, izim rěči: *dumbo-ko* (ДѠБ...) *brencati* (БРѠ...). Štokavsko narěčje nepozna ni mutnih ni zatvorenih glasnikah. — Meki se broje *e, i, ě*; tvrdi: *a, o, u*, od kojih su ovi širji, a oni ũžji. Čistim glasnikom pribrajamo poluglase: *j, l, r*. *L* noćini više u nas slovke, a na Kěrku i dan danas, (sr. *stlba, vlna* itd.)

§. 3. Suglasni jekovi ili su židki (flüssig): *l, n, r*, ili němi, kao ostali. Němi se děle na zubne: *d, t*; ust-

*) Vrdni naš rodoljub g. Em. Sladović upotrebio je u ovom svom jezikoslovnom članku, bez ikakvog tumaćenja, něke stranom sasvim nepoznate, a stranom neobične izraze, u mēsto da je one priděržao kojimi se služe ostali naši jezikoslovci. Mi ove izraze — štujć osobno mněnje svakoga, dakle i g. E. S. — izměnili nismo, već smo samo svakom sličnom izrazu pridodali malu opazku. Što se pako pravopisa tiče, tũ smo u slogu toga članka svuda, gdě g. E. S. po Yuku pred *r*-om samoglasnika *e* izostavlja, istoga uvěrstili, a to učinismo s toga, što nećemo da nam Kolo bude stěcištem raznih pravopisah. Ured.

ne: *b, m, p, v*; gèrlene: *g, h, k*; šično (a proste)*): *c, z, s*; (a splošene)**): *č, ž, š*; ako se ova tri poslednja smatraju kao: *cj, zj, sj*; onda im valja reći da su joto-
vana, kao *i, lj, nj, dj, tj, (ć)*; a ujedno i umekšana, jer je glavno umekšavajuće slovo *j*. Sastava *dž* čini se jugoslovènskom govoru neorganska, nu ipak je nevalja zamèniti pismeni: *dj*.

§. 4. Suglasi mogu biti meki (absolutno): *dj, lj, nj, tj, (ć), ž, š, č, dž*; ili tvèrdi (abs.): *b, p, d, t, g, k, h, c, s, m, n, v*; (*l*); ako li se motre jedan prama drugomu, može koj i meki ipak tvèrdji biti od drugog istog reda. Tako je mekše *b* od *p*, *d* od *t*, *g* od *k*, *dj* od *č*, *ž* od *š*, *z* od *s*, *dž* od *č*. Ova je mekota odnosna. U *m*-a i *v*-a nepozna se odnosne mekote, jere im pramca***) nema.

O glasnicih.

§. 5. Samoglastvo imade u ma kojem jeziku duboki znak. Glasnici nestoje nili se mènjaju u istom narèčju, ili na kojem prelazu u drugo narèčje samovoljno, već to biva po njihovom zakonu i srodstvu. No drugi je znak i druga povòst glasnika u korenu, a druga u okonku †) (Èndung) besède. Poslèdnjem je kratji i pomanji žitak, pošto ga česte promène nadiru.

§. 6. Naški glasnik čini svaki slovku, a dva glasnika uzporeda zazèv ††) (hiatus). Dvoglase imadu jedini

*) Polag Dobrovskoga: *sibillantes simplices*, naški: *žuboreći prosti*, nèm. *Sauselaute*. Ured.

**) Polag Dobrovskoga: *sibillantes densiores*, naški: *žuboreći široki*, nèm. *Zischlaute*. Ured.

***) Pod pramcem se valjdarazumèva nèm. *Gegenlaut*. Ured.

†) Nebi li bolje bilo da se reče: *okončanje, okončavanje* ili *svèršivanje*? Ured

††) Mislimo da bi reč: *zèv* bolje odgovarala smislu nego li *zazèv*. Ured.

Slovinci; pošto su ovaki dvoglasni inoslogi *) (od jedne slovke), valja im jekove izgovarajuć tako stopiti, da oba dva jednaku jačinu nedobiju. Da bi u *iu* ovo *u* toliko postajalo i vrđilo koliko *i*, onda bi im glas *a - u* (kao *zazěv*) daklem dvojėslog bio. S toga mora prednji malo jače od posljednjeg glasiti: *sr-biu*, *gniu*, *skakouu*.

§. 7. Němci imadu produženih glasnikah: *ā*, *ē* itd. koje i *aa*, *ee* itd. *ah*, *eh* itd. pišu. U nas nalazi se takva što po dalmatinskih knjigah. Naš *ah* u *ranah*, *ih* u *selih* nije produženje, već su slova odgovarajuća tolikim jekovom. Za produženje glasnika uporabljamo naglasak **).

O glasniku *a*.

§. 8. U priglasu ***) imamo ga u ovih izvoričice slovenskih rěčih: *a* (vero), *aj* (heus), *aja* (minime), *ako*, *ali*, *amo*, *ah*. U Sěrbah, koji *h* neizriču, priglasuju *a-om* *h-rěči*, n. pr. *ajka*, *am*, *apta* itd. U staroslověnskom priglasuju něke rěči *a-om*, koje sada već kod nas nemogu: *agn'c* (*jaganjac*), *adro* (*jadro*), *ajce* (*jajce*), *avor* (*javor*) itd. Tako i u tudjih rěčih: *jaspra* (*aspra*), *janjok* (*ancona*); dodaj *jasen* (*Esche*), *jauk* (*au*). Na uglasu †) je *a* često: *ban*, *taranj*.

§. 9. *A* se měnja 1) s *e-om* u podnarěčjih: *baškot* i *beškot*, *bogalj* (*bogelj*), *brajan* (*brajen*), *ča* (*čē*), *čakati* (*čekati*), *dan* (*den*), *grablje* (*greblje*), *kebac* (*kepec*), *kalvarija* (*kelvarija*), *jedan* (*jeden*), *jezik* (*jazik*), *sr. zaik* oko Rěke, *jat* (*jet*), *jamat* (*jemat*), *jamatva* (*jematva*), *pargal* (*perkal*), *praskva* (*breskva*), *rastem* (*restem*), *sada*

*) Lat. monosyllabi, něm. einsilbig. Zar neb i jednoslog bolje bilo nego li inoslog? Ured.

***) Naglasak ili Accent jedno znači. Ured.

****) Rěč priglas znači něm. Anlaut. Ured.

†) Rěčju: uglas označuje g. S. něm. rěc. Inlaut. Ured.

(sade), staljka (steljka), vās (vės), zemljan (zemljen). Naprama tudjim: scarlattino (skěrlet), jalousien (želužije). sr. taba slov. (tebe). 2. sa i-om: magati (migati), zalagivati (zaligivati), bak (bik), mile lale (lilo mile), saćura (sićura?), maknuli (miknuti), taknuti (tiknuti). 3. sa o: ah (oh), balvan (bolvan), dubravnik (dubrovník), korman (korman), kotar (kotor), katar (kotar), kakav (kakov), kakotati (kokotati), dogadjaj (dogodjaj), lastavica (lastovica), rabota (robota), vihar (vihor), zagaliti (zagoliti), vajvoda (vojvoda), opanak (oponak?), udarac (udorac), odtale (odtole), poklanjati (poklonjati), nastajati (nastojati), kada (strsl. kogda), tada (togda). Naprama tudjim: achrida (orid), armarium (ormar), alaut (oman), sia (ozija), brassica (broškva), basilicum (bosiok), darovac (pomagjareno: doróc), caryophyllus (karanfil), canabis (konoplje), caminus (komin), camara (komora), laudon (laudan), lacus (lokva), lager (logor), μοναστηριον (manastir), marisus (moriš), mare (more), sommaro (samar), varas (varoš, wachter (bokter), sr. šiljbot, palac (pollex), trappe (droplja), paleksija (poleksija), fratar (frator). — U Dobrincu na Kěrku, a stranom i med Boduli čuti je: čavol (Věrbnik: čavel, čaval), pos (V.—pes), djavol (V.—el), kotol (V.—el), čo (V.—če), osol (V.—el), prasoc (V.—ec), pok (V.—pek, aber), som (V.—sem, ich bin), junjoc (V.—junjec), oloc (V.—otec) itd. 4) sa u: dažda i duždevnjak, korana (koruna), gnjat (žnjul), barilo (burilo), vāš (vuš), klam, glavica na Kěrku (zahlumija). 5. sa ě: orah (orěh), cvat (cvět), član (sr. čl~~an~~n). 6. sa ja kad mekšáci j pristupi ol izpane, kao: napinjati (napinali), lazarsja (lazara), gospodarja (gospodara), većinom posle r u slovenštini 7. sa oja: bojati se (báti se), stojati (státi), svojak (svák), koja (ká), svakojaki (svakáki), pojas (pás), stojana (stána), gospoja (gospá). Nu opazi: pojati uz pēli, zajac a zéc.

§. 10. *a* je izgovoru za posladak *) *u*: *brati*, *prati*, *zvati*, *klati* itd. kao što *ě* *u*: *mrěti*, *trěti*, *zrěti*, *drěti*, *vrěti*, ili *i* *u*: *vličti*, *vrićti*; (*věrhli smo*, na *Kěrku*), *sravni oměti* uz *omaćti*, *okěrš* uz *ograšje*, *rž* a *raž*, *karika* n *Κρικος*. Ovo nasporenje **) glasa moglo bi se *u* ovih zadnjih i za povišenje smatrati.

§. 11. *a* stoji kadkad gdje se jo korěnitni glasnik po istih zakonih povisio, i to: 1. kod povišenog *e* *u* zažagriti od žeg. 2. kod povišenih poluglasah *l* i *r*: *valjati* od *vl* (*u* *vlajati* strsl.), *vlaga* od *vlg* (*vḷg̣ʷk*), *hlap* od *hlp* (*ṿshḷʷpati*, *mendicare*), *vlačiti* od *vlk* (*vḷka*, *tundo*), *paliti* od *pl* (*planuti*); *krat* *u* dva-*krat*, i *kratak* od *krt* (*u* *čṛblati*, *incidere*), *drag* od *drg* (*u* *držati*), *zrak*, *slak* i *zlato* od *zr* (*u* *zrěti*, *videre*), od istog korěna i *zo-ra*. Spodobi *platno* i *prt*, *vratiti* i *vrt* (*vrtěti*), *mrak* i *mrk* (-*nuti*), *mraz* i *mrz* (-*nuti*), *smraditi* i *smrd* (-*ěti*), *strah* i *strh* (*stršiti*), *variti* i *vr* (-*ěti*), *udariti* *dr* (-*ěti*). 3. kod povišenog *o*: *izgarati* od *goriti*, *napajati* (*pojiti*), *ponavljati* (*ponoviti*), *pohadjati* (*pohoditi*), *radjati* (*roditi*), *oslobadjati* (*osloboditi*), *klanjati* (*kloniti*), *izlamati* (*izlomiti*), *iztaćati* (*toćiti*), *presaljati* (*presoliti*), *stvarati* (*stvoriti*), itd. možda i *praća* (*prašta* strsl.) od *prostiti*. 4. kod povišenja glasnog jeka *u*: *slava* (*sluti*, *clarum esse*), *trava* (*truli*, strsl. *nutriro*), *plav* (*pluli*). 5. kod povišenog *i*: *baviti* (*bili*), *kvaz* (*kisnuti*), *hvatati*. (*hititi*). 6. kod prividno povišenog *ě*: *saditi* (*sěsti*), *oblak* (*lězti*, *ire*), ako nije m. *obvlak* od *vlěći* (sr. *vlačiti*). — Tako i *ufati* se m. *upvati* se, od korěna *pu*.

*) Mi smo toga mněnja da bi *u* město rěči *posladak* bolje bila poznata rěč: *blagoglasje*, lat. *euphonia* nēm. *Wohlaut*. Ured.

**) Rěč: *nasporenje* neobićna je; — čini nam se, da ju upotrebljavaju samo *u* *Primorju*. Nebi li se bolje izrazio smisao kad bi se kazalo: *pomnožanje*, *pojaćenje*, nēm. *Vermehrung*. Ured.

O glasniku e.

§. 12. Jugoslověnsko e jest sasma čisto i spěvno *); no čim se k slovenskom više bližimo, više nam se glas zatvara, tako da nam kao splinulo **) ie, je, a gděšto kao ej zveči; sr. srěda, směh, sětva, lěto. Na dolenskom: srejda, mejsto, mjeso, svjeti. U resavskoj i dělom u srěmačkoj strani stoji e město ě: věra (m. věra) itd. Město staroslověnskog nosnog A (ę) izgovaramo mi sada čisto e. sr. trAsti i tresti.

§. 13. Moći je skobiti e na priglasu evo u ovih: el evo, egav, eda (sr. jeda) em, ekanje, eno, eto; češtje u posudjenih rěčih: erdelj, ergela, eban, espap, ele, edreno (jedrene), engloz (inglez) itd. Na uglasu: bedro, bez, besěda itd.

§. 14. e se mēnja f. sa a kako gore. 2. sa o: pel (popel), lepal (lopal), petero (petoro), ete (eto). U posudjenih: herceg (hercog), logor (lager), luleran (lutoran), madjistor (magister), lokot (lochello), oborknez (ober-), djonlija (eu-gen-io). sr §. 9. br. 3. esa u: stre-menke (strumenke). 4. sa i sr. Dobrovsky Instit. ling. slav. dial. vel. pag. 419. „Pre saepe (Illyri) ut pri pronunciant in compositis. Hinc ia eorum lexico composita ex pre sub pri quaerenda sunt“. Vidi i. 5. Sa ě: vreme (vrěmo), breme (brěme). sr. §. 12. Os bito poslō r: pred (prěd), preko (prěko), srěća (srěća), vrěća (vrěća), i kadgod se slovka r-ova skrali: vrěme, vremena. Po-lag Vuka stoji e m. ~~ts~~ po iztočnome kraju naše domovine, medjušto se u zapadnom izgovara kano i (vira), a po južnome: vjera, njedra, ěed. U Dubrovniku i po

*) Ovdě se pod izrazom spěvno g glasnika razuměva nēm. Sauglaut. Ured.

**) Splinuti znači: spojiti se, nēm. ineinanderliesen. Ured.

bosanskih varoših vele *d-jed*, *d-jevojka* bez stopljenja, kano i *brat-ja* (m. браћа). Ovaj poslednji izgovor hvali Vuk za gospodski i preporuča ga za književni jezik.

§. 15. *e* stoji usled povišenih jekov *l* i *r*: *veriga* od *vr* (-*ěti*, *claudere*), *vreteno* od *vrt* (-*ěti*), *perem* (*pra-ti*), *derem* (*dr-ti*), *terem* (*tr-ti*), *meljem* (*ml-ěti*). Jednakim razlogom stoji *e u*: *želud* (*glans*, strsl. *želud*), *žerav* (*grus*, *ždral*). Ni u *želězo* nije *e* korěnitno; — *e* je za posladak *u*: *smreka* (*šmrka*), *frndalo* (*frndalo*). Po otocih jadranskih moći je razuměti *e* pred vokalnim *r*: *pervi*, *perst* itd. kao što u Věrbniku na Kěrku: *pírvi*.

§. 16. Na priglasu uzimlje *e* rado *j* za prisuvak: *) *jeva* (*eva*), *jevrosina* (*euphrosyna*), *jevta* (*euthymius*), *jegulja* (*anguilla*), *jelisavka* (*elisabeth*), *jeka* (sr. *echo*), *jemin* (*emin*), *jerina* (*ερηνη*), *jegupal* (*egyptus*), *jošće* (česk. *ešće*), ili *još*, a slovensko *še* m. *eš*, *jo=e*.

O g l a s u *i*

§. 17. Priglasuje u ovih rěčih: *i*, *igla*, *igo* (na *la-dji*), *igrati*, *iskati*, *iz*, *ime*, *imati*, *ini*, *isti* (*jisti*), *ići*, *iba* (*voda* u Sěrpii), *iva* (*věrba*), *iver*, *ikra*, *ilo*, *ilok*, *inje*; više u pozajmljenih: *ivan*, *ilija*, *igracija* (*Recreation*), *ignjat*, *iguman* (*ηγουμανος*), itd. U Sěrbah počimlju *i*-om *h*-rěči: *ižina* (*hižina*, *klět*) itd. Na uglasu: *biser*, *vli-ca*, *sir*, itd.

§. 18. *i* 1. se mēnja sa *a* kao *gore*. 2. sa *e*: *kika* (*kečka*), *sinator*, (*senator*), *pazdir* (*pozder*), *korizma* (*quaresima*), *lenjir* (*linier*), *kriveljiti se* (*kreveljiti se*), *spomina* (*spomena*), *veliko* (*veleko*). Tako u posudjenih: *kresta* (*lacrista*), *vendrek* (*fahurich*), *gligorije* (*gregorije*), *kamiz-*

*) U mēsto rěči prisuvak lat. *prosthesis* — mislimo da bi namēnjenom smislu bolje odgovarala rěč: *predsuvak*.
Ured.

la (camelus). 3. sa o: jovan (jivan, ivan), kopirati (kopirati), izvir (izvor). 4. sa u: veriga (veruga), ridj (rudě), tanjir (tanjur); pravni^{*)}: mira murus, munara a minaret. 5. sa ě pred ja: smijati (smějati strsl.), lijati (lējati strsl.), sijati (sějati). Ovo valja i onda, kada ja město ha stoji, ili ako j m. h okonkom glasnim narašte: grija (grěh-a), sinija (směha-a), mijovi (měh-ovi). Neki (i ja za slogu) pišu i grěha, no manje po pravilu južnog jeka. 6. sa je: osim (m. osjem, seorsim capiendo), izim (izjem, excipiendo), jamac (m. imac; koj ima, stoji dobar zu onog što nema). sr. jamac, najamnik. Jam je bolje od jem u sastavi^{**}); sr. jamiti od im (-ati) 7. sa ju: igo (jugum), ij (juj), junoša (magj. inas), jučer (i-čer, heri sr. ondan). 8. sa aj: ti (taj), ovi (ovaj), oni (onaj). Možda i ki uz kaj.

§. 19. Nasporonjem glasa postalo je i u ovih oblicih vir (vr-ěti), birati (br-ati), prezirati (zr-ěti), razdirati (dr-ěti), opirati (pr-ati, strsl. conculeo, lavo), postiljati (stla-ti, slovensk.), požirati (žr-ti), pomirati (mr-ěti). Valjda i ml od ml-ěti, lagati od l-ěgati (a poviš.) Ravno se je tako nasporilo i u: migati (m'g), ožimati (žbm), pozinjati (ž'n), nizati (n'z), načinjati (č'n), pominjati (m'n), počitati (č't); tako i čislo uz čela od ěbi, (sr. legio a legere); zaklinjati (kl'n), zapinjati (p'n), zidati (zbd), pisati (p's sr psáli česk.) sr. staroslověnsko žali, pali, gdje se nosni prizvuk^{***}) u korěnu vidi, sve ako se u nas iztro: želi (sr. žn-jem) itd. Kakogod ovdě poviše i od poluglasne korěnike postaje, tako može istim povišenjem i od c-glasne: zaplětati (pletem), užigati (žegu), naricati

*) Neznamo pravo što će ovdě reći: pravni; — da li něm. regelrecht ili što drugo? Ured.

***) Kako bi bilo da se u město sastava reĉe: sastavljen je? Ured.

****) Nosni prizvuk to će reći něm. Nasculaut. Ured.

(reku), ulicati (teku), ogrzibati (grebem), uz upletati, ulćcati, ogrehati. Med pleskati i pliska, kao med blesan i bliskati vidi se biti srēdina: plěsk (plěsak?) i blěsk (blěsak?). sr. munjen (der Wahnsinnige), od munja. Već se u starih spomenicih mēnja *i*, *u*, *ě*, tako se čita: branimer, braniměr, i braniměr. Već se u gotičkom svēršuju vlastita imena izmēnce na *erus* i *irus*,

§. 20. Mat*z* je m. matr', k*e*i m. k*e*r'. — Dodajem kao oblike za nasporak glasa: obilaziti (oblaziti), odibrati (odbrati), od*z* zla (od zla), prem bi se prikladnije za posladak uzelo. Mnogi je *i* prešao u *j*: predjah (prediah), pletjah (pletiah), i drugih glagoljah na *ti*, *sti*, *ci*. Ovaj *j* uzimalje podporno *l* poslic *b*, *p*, *v*, *m*. sr. umljah, življah itd. sr. staroslověnske oblike: izbavijaše, pa izbavtjaše te napokon izbavljaše. —

(Dalje će slēditi.)

Još nekoliko reči našim književnikom.

Od M. B.

Ako nepomaže desnica, hoće li lijeva ?
Nar. poslovi ca.

Iz sadržaja ovog svezka Kola mogu se je svaki čitatelj dovoljno osvědočiti o pravcu, kojim je pošlo uredništvo tog časopisa da se primakne svérhi svojoj u predgovoru naznačenoj. Sada treba da još konačno prošborimo nekoliko reči tleučih se spisateljah naših, kojim je valjda stalo do toga da se ovo naše Kolo uzdržži.

Kazano bi jur u predgovoru, da Kolo ima biti časopis znanstveni naprama duhu i razumu naroda našega. To je cilj onaj, za kojim ćemo vazda težiti, i na što ćemo obratiti najglavniju pozornost svoju; nu da se taj cilj dostojno postigne, treba svakako da nam u mučnom poduzetju našem pomoć svoju neuzkrate spisatelji i književnici naši, pače da nas — u koliko je god moguće — podupiru, jer učestje i podpora književnikah glavno je u takovoj stvari duševno uslovje uspěha. Zato dakle bogom bratimo i pozivljemo sve pobolje i znatnije glave naroda našega, da nam neuzkrate duhovnu podporu i revniyo učestje svoje — ako ne nami, a to barem dobroj svérhi za volju. Jedan dva ili tri čověka mogu doduše proizvesti šlogod, osobito kad se svojski late posla i kad ih uz to oduševljava plemenita naměra i čvërsta volja, al će napokon i njihove sile malaksati, ako im se nepriteče u pomoć. To je svigdč tako, nije dakle ni u književnosti drugačije.

Mi dobro uvidjamo, da smo još podosta daleko od cilja onoga što si ga naznačismo glede Kola, nu primaknut ćemo se — ako Bog dá — i tomu cilju sve to bliže, ako nam samo umne glave naroda našega vazda budu u pomoć. Samo tako moći će Kolo postati književnim stěčištem naroda našega, ne samo jezgrom svojom nego i oblikom svojim.

Što se jezgre tog časopisa tiče, kazali smo obsirnije mněnje svoje u članku pod naslovom: Zadaća naših književnikah u sadanje vrěme; sad jos treba glede oblika (forme) — najme: glede književnoga jezika i sloga (štila), što ga u kratko jur napomenusmo u gore spomenutom članku i u našem predgovoru — pa zatim i glede pravopisa da nekoliko reči prošborimo.

Kolo mora da bude — što se tiče znanstvenoga svoga sadržaja — raznoliko, nu što se tiče književnoga jezika, sloga i pra-

vopisa, mora da bude — u koliko je moguće — jednoliko. Tá jednoličnost je potrebna, jer inače bi časopis taj promašio svrhu svoju, i u mjesto da postane stčistiem književne sloge, postao bi stčistiem šarene smjese, koja bi se najposlè izvèrći mogla u mezež i nesklad. Zato dakle mora da bude u Kolu oblik jedan glede jezika, sloga i pravopisa. Ono isto književno narječje, u kojem je sada štampano Kolo, pridèržit će se i u buduće, jer kad bi se taj naš časopis štampano u narječjih različitih, time se nobi zadovoljio pretežni dio naroda našega, a ni ostalim plemèšcem južnoga Slavonstva nebi to bilo od koristi kad bi se pogdèkoj članak u njihovom narječju štampano izmedju članakah sve drugim narječjem pisanih, jer ako neumiju ovoga drugoga narječja, neće razumèti ni istoga časopisa, budući pisanoga drugim t. j. ukupnim književnim narječjem, ako li pako uniju nkupno književno narječje, zašto onda bez razloga da bude u jednom istom časopisu šarena smjesa narječjah različitih. Ta i onako jezik sám po sebi nije glavna svèrha nego samo srèdajvo, a srèdstvo treba da bude čim jednostručnije i prostije, jer samo tako — putem jednim — možemo se steći jedan s drugim, te slogu medju sobom osnovati i utvèrditi. Osobito u sličnih časopisih i u knjižestvu višjem t. j. učenom, koje je namènjeno svètu nešto prosvètljenijemu, treba nami oko sloge u jeziku nastojati, a knjižestvu nižjemu, što je za prostii narod, neka budu organ makar pojedina narječja, jer tã bi bila narječja na svom mjestu, bolje nego što bi bio ukupni jezik književni; premda i u posebnih sličnih spisih — što su najme namènjeni prostom narodu — vazda paziti tre a na obću književnu slogu i glavna načela ukupnog književnog jezika t. j. treba da se sve po malo primien pojedina narječja obćem književnom jeziku južnoga Slavenstva onako, kao što vidimo da to čine dobrim uspèhom i sasvim praktično naša revniva brajja Slovenci.

Što se nadalje sloga (štila) tiče, kazali smo takodjer u kratko mnènje svoje u gore navedenom članku i predgovoru: da se najme piše u slogu prosto-narodnom. — Okanimo se dakle sloga znanstvenoga poput znanstvenih časopisih i učenih dèlah nēmačkih, pa se dèrž'mo sloga prosto-narodnoga, koj uz to ipak može biti uglađen, krasan i razgovetan, jer ako želimo putem knjižestva uticati u naš narod, nastavljajući ga i duh mu podižući, a ono treba da jo činimo putem praktičnim t. j. onim, kojim on sám ište, i kojim se nadati možemo da ćemo ga podići.

Što se napokon pravopisa (ortografije) tiče, to je — istina — stvar pomučna, ali i tã treba da nešto ustanovimo. — U pra-

vopisu zavladao je žalibože kod nas od nêko doba veliki metež i ured. Koliko pisacah toliko pravopisah, svaki skoro piše po svojoj glavi, nitko neće da popušta. Svaki za svoj pravopis navadja razloge i neće da pristaje uz razloge drugih — makar ovi deset puta bolji i temeljitiji bili. Tako jeste — ali drugčije nemože ni biti, kad neima nikakvih pravilnih pravopisnih, koja bi bila neoborno ustanovljena i utvêrdjena kao zakon strogi i jedini. Odkako se u latinskoj azbuci i pravopisu stalo vukizirati t. j. po Vuku pisati, od onda je udario razdor i anarkia u latinsko-hêrvatskom pravopisu, to se sad nepiše niti po starom pravopisu, ni po Vukovom, nêgo mešovito, nêšto po ovom nêšto po onom, jednom reći: piše se svak o j a k o. — Znamo mi, da pravopis nije tako bitna stvar kao n. p. jezik i slog, već je stvar više uzgredna i pripadna, koja se može ustrojiti po volji ovako ili onako, te mênjati na sve ruke, ali i to znamo, da je glavno i jedino svojstvo koje treba pravopisu: jednoličnost i doslêdnost t. j. pravopis ima biti tvêrdo ustanovljen, postojan, i jednoličan. Svaki pravopis, koji je priredjen po tih pravilih — dobar je. Mi imamo doduše nekoliko glavah učenih i vêštih filologah, koji su poduboko izpitivali i prebirali svojstva jezika našega, pa baš zato neznamo, zašto jednom nerazrêše ovo ortografišno pitanje s kojega je toliki metež i ured zavladao u našem knjižestvu!? — Dok nebude to pitanje rêšeno, dêržat ćemo se i mi doslêdno u tom našem Kolu toga pravopisa u kojem je sada pisano. Mi si u toj stvari neprisivajamo nikakav auktoritet, pače ni to apodiktično netvêrdimo: da je uprav taj naš pravopis najbolji, i da možebiti nije bolji i savêršenii koj drugi, ali to nam do sada još nije temeljito dokazano, pa zato pridêržat ćemo taj naš pravopis *) i to ponajviše s toga, jerbo se — kao što za stalno znamo — upravo tim pravopisom, kao veoma jednostavnim i nezamêršenim, služi veliki dio pišućih u domovini našoj. Kad je dakle tomu tako, a ono razboritost ište, da se u tom poslu Kolo povede za ljudima i za ćudima, i da odêne onakav oblik kakav svêtu godi **). K tomu — ako uzmемо na um, da je u takovom časopisu, kao što želimo da bude naše Kolo — nêka doslêdnost

*) Tu se samo po sebi razumêva, da se ta naša namêra neproteže a i nemože protezati na predmete kao što su n. p. baš u tom svezku Kola: Narodne pèsnje, tiskane u izvornosti različitih narêčjah, zatim: Suze i tužbe Radmilove od J. Š. Gundulića i tim sliêne stvari, gdje bi se svakako uistêrb naneo izvornosti preinačivanjem pravopisa. Ured.

***) Ovdê neće biti suvišno ako napomenemo, da je na predlog ovdašnje sl. gimnazije isti pravopis, kojim se mi u Kolu služimo, od vis. ministertva prosvête takodjer za školac knjige prepisan. Ured.

potrebna, i da se u obziru pravopisa i onako neradi o kakovih osobitih istinah, nego o pukoj izvanjskoj formi onakovoj koja nije stvar bitna, opravdat ćemo time najbolje postupanje svoje.

Do sad je uvek u Kolu bio jedan osobiti razred namčenju knjižestvu na pose t.j. oglašivajuć, spominjuć i razsudjivajuć u kratko plodove i djela književna. Taj dakle razred pridržat ćemo u buduće i mi, uvidjajuć korist njegovu u duhovnom i materijalnom smislu, pa zato ćemo odmah u dojučih svezkih Kola taj razred nastaviti, napominjuć izišavša na svēt djela — ne samo u knjižestvu našem *) i u knjižestvu ostalih plemenah jugoslavenskih, nego i u knjižestvu drugih plemenah slavenskih, kao Čehah, Poljakah i Rusah. — U duhovnom smislu ova uredba u Kolu od velike je potrebe zato, da nami i našem svētu knjižestvo plemenah slavenskih — ma bilo još tolicno i slabo naprama knjižestvu Njemacah i ostalih narodah zapadnih — nebude uvek polje tudje i nepoznato, i da nebude znamenito slovo: „slavenska književna uzajemnost“ uvek rēč pusta i prazna. Uzajemnosti nemože biti medju nami nikakovo ako jedan nezna za drugoga: koji su mu i kakovi pojavi i znaci života duhovnoga. — Isto tako uredba ova glede spomenutog razreda u Kolu korisna je u materijalnom obziru, pošto je dovoljno poznato, da se knjigotērztvo slavensko, osobito pako naše, još u povojih nalazi, te ne samo knjige, nego i isti oglašivajuć od jednoga k drugome vrlo teško dospjevaju. Da tu svērhu čim uspēšnijo dokučimo, zametnut ćemo putem pisma savez kod svakog plemena s pojedinim kojim znatnim književnikom, koj će nam u stanovite roke dostavljati književne oglašive i imenik knjigah za to vrēme u knjižestvu njegovog plemena izišavših, šiljući nam ujedno — ako bi htēo — opis tih knjigah i kratku kritičnu presudu o njima.

Kako bi jur ročeno, namēra je naša: da Kolo bude časopis znanstveni, odtale dakle samo po sebi slēdi, da u njegovo područje nespādaju razprave koje bi imale udarače na politiku, dapače u Kolu neće biti mēsta ni takovim člankom, koji bi — makar strogo-učevno pisani — i najmanje protezali se na politiku, i u koje članke bi se ikoje razmatranje politično s obzirom na današnji vjek kradomice uvuklo. Od toga čer o čuvati ovaj časopis, da ostane vērnu pravcu i namēri svojoj — i da nam ne propaue.

*) Izim toga što će se napominjati u tom razredu Kola duhovni naši proizvodi, nalazit će se isti redom svojim popisani u užjem savezu u članku našem pod naslovom: Kratak pregled naše književnosti od g. 1835 do najnovije doba. Ured.

Knjigopis t. j. bibliografu našu nastaviti ćemo također u budućem zvezku K o l a ondě gdje je prekinuta, i na onaj isti način, kao što su ju do sad priobćivali urednici ovog časopisa.

I to je obširnije razlaganje glavnih načelah i vidikah, po kojih ćemo nastojati da uredjujemo K o l o. Svaki vidi šta hoćemo i kamo směramo, buduće to evo očito i bez svakog okolišanja kazasmo. Molimo dakle konačno i opetovano sve znamenitije i poznate spisatelje naše, da nam u poduzetju našem svoju pomoć, podporu, i rodoljubivo učestje neuzkrate, jer pod tim samo uslovjem moći ćemo onako kao što želimo rešiti zadaću svoju, te tim samo načinom moći će se K o l o dobrom i čestitom jezgrom napuniti i na korist naroda u běli svět odtisnuti. Nemojte se dakle, bratjo i domorodci! oglušiti pozivu našem, već mu se činom ozovite, jer bez pomoći vaše ovo K o l o neće moći ono biti što bi svakako biti moralo, najme d u h o v n o s t ě c i š t e u m o v a h n a š i h. Sama duhovna snaga uredništva ili još kojeg pojedinog spisatelja slaba je i nedostatna glede naménjenoga dĕla, niti bi mogla zaseći svega onoga, što je kađra samo množina snagah različitih.

Zato svi složno u — K o l o, želimo li da nam bude dĕlo u svakom obziru valjano, pa se setjajmo narodne poslovice: g d ě j e b r a t j e, t u j e i d ě l a !

Pogrěške tiska.

Na str.	13	u	18	redku	u	město :	braču	čitaj :	<i>braće.</i>
" "	14	"	10	"	"	"	kak	"	<i>rad.</i>
" "	15	"	15	"	"	"	proleće	"	<i>prolieće.</i>
" "	15	"	29	"	"	"	nesrieće	"	<i>nesreće.</i>
" "	16	"	23	"	"	"	kô	"	<i>ké.</i>
" "	17	"	10	"	"	"	dopuštile	"	<i>dopustile.</i>
" "	18	"	5	"	"	"	vrieme	"	<i>vrime.</i>
" "	24	"	28	"	"	"	Čuti	"	<i>Čuti.</i>
" "	27	"	5	"	"	"	mârziela	"	<i>mârzila.</i>
" "	30	"	1	"	"	"	tuzno	"	<i>tužno.</i>
" "	32	"	5	"	"	"	ljuvenome	"	<i>ljuvenomu.</i>
" "	35	"	5	"	"	"	različitu	"	<i>razlučiti.</i>
" "	37	"	3	"	"	"	duševnog	"	<i>duhovnog.</i>
" "	37	"	17	"	"	"	inaće	"	<i>inaće.</i>
" "	37	"	18	"	"	"	duševnim	"	<i>duhovnim.</i>
" "	38	"	13	"	"	"	čudotvorne	"	<i>čudotvorne.</i>
" "	38	"	20	"	"	"	koju	"	<i>koje.</i>
" "	39	"	6	"	"	"	primorskik	"	<i>primorskih.</i>
" "	39	"	19	"	"	"	sunarodnikak	"	<i>sunarodnikah.</i>
" "	39	"	24	"	"	"	životvovna	"	<i>životvorna.</i>
" "	48	"	18	"	za prezim. :	Augustinović	dođaj	<i>M. Ban,</i>	
" "	49	"	3	"	"	Marianović	"	<i>S. Muzler.</i>	
" "	52	"	6	"	"	Kušlana	"	<i>Zagrebacki Ka-</i>	
						<i>tolički list,</i>	<i>koi je izlazio u Zagrebu</i>	<i>svake subote od početka</i>	
						<i>g. 1849 do konca g. 1852.</i>	<i>Urednici tog lista bili su s po-</i>		
						<i>četka S. Moyses i S. Muzler,</i>	<i>a posljednje tri godine N.</i>		
						<i>Horvat.</i>			
" "	53	u	zadnjem	redku	opazke	dođaj	na koncu	rěč :	<i>Uredništvo.</i>
" "	54	"	8	redku	u	město :	zadržaj	čitaj :	<i>sadržaj.</i>
" "	54	"	14	"	"	"	juzno	"	<i>južno.</i>
" "	54	"	24	"	"	"	mice	"	<i>miče.</i>
" "	56	"	30	"	"	"	dražesti	"	<i>dražesti.</i>
" "	69	"	14	"	"	"	dučana	"	<i>dučana.</i>
" "	71	"	25	"	"	"	mesecu	"	<i>misecu.</i>
" "	71	"	26	"	"	"	sveti	"	<i>sviti.</i>
" "	72	"	5	"	"	"	mesecu	"	<i>misecu.</i>
" "	72	"	9	"	izpusti	petu	rěč :	<i>je.</i>	

Na str. 72 u 10	redku u město :	čobane	čítaj :	<i>čobane.</i>
" " 74 " 22	" " "	bile	"	<i>bele.</i>
" " 75 " 5	" " "	tesiti	"	<i>tišiti.</i>
" " 75 " 6	" " "	děvojko	"	<i>divojko.</i>
" " 75 " 1	" opazke u město :	koln	"	<i>kolu.</i>
" " 75	zadnjem redku opazke dodaj na koncu řeč :	Uredništvo		
" " 79 " 22	redku u město :	sastigel	čítaj :	<i>zastigel.</i>
" " 88 " 19	" " "	nasega	"	<i>našega.</i>
" " 105 " 18	" " "	Šta	"	<i>Šta.</i>
" " 119 " 18	" " "	varas	"	<i>varaš.</i>
" " 120 " 21	" " "	iztačati	"	<i>iztakati.</i>
" " 120 " 36	" " "	oblk	"	<i>oblik.</i>